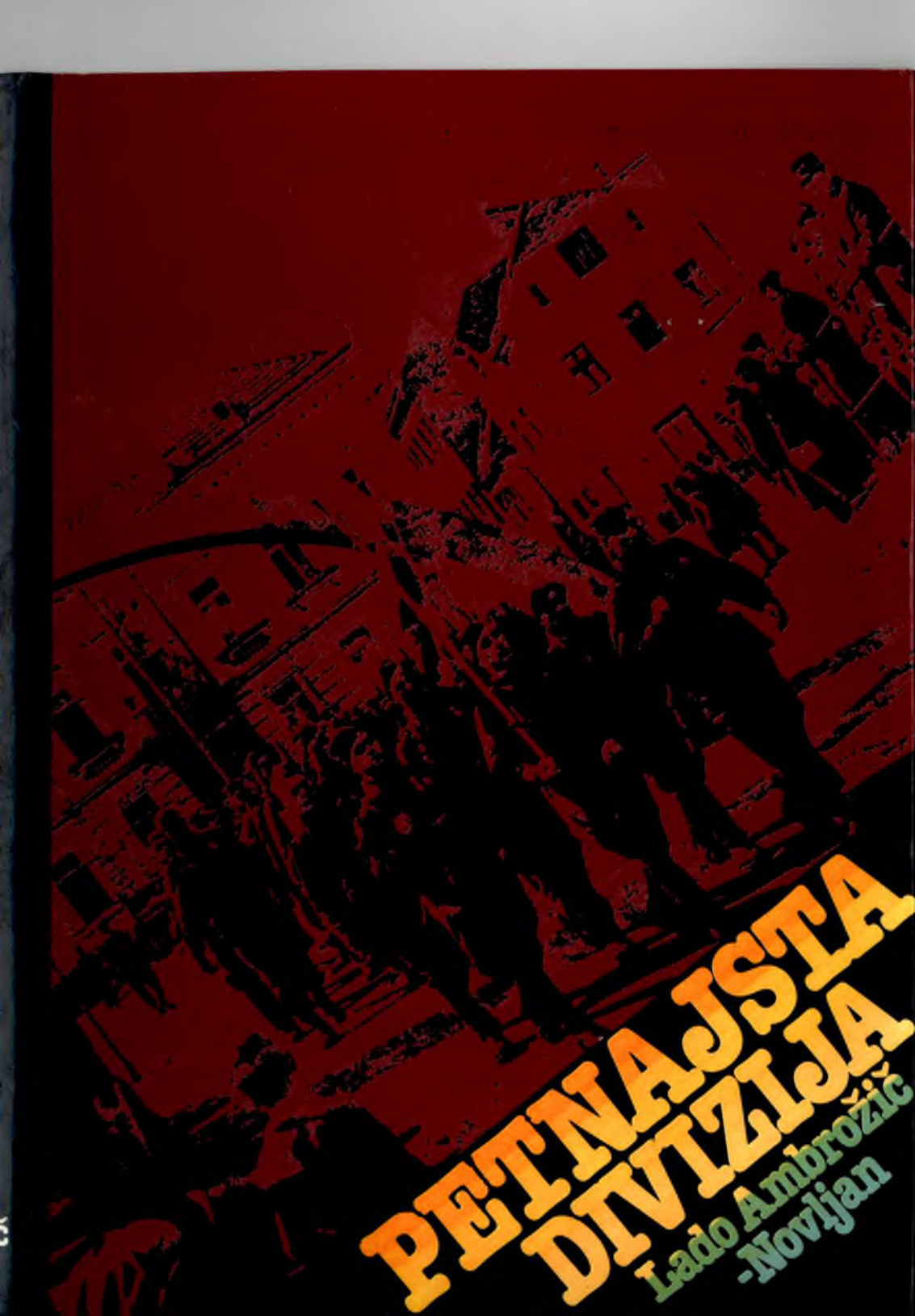

PETNAJSTA DIVIZIJA

Lado Ambrožič
-Novljan

borec **b**

OB ŠTIRIDESETLETNICI USTANOVITVE
SLOVENSKIH PARTIZANSKIH DIVIZIJ

Lado Ambrožič - Novljan

PETNAJSTA DIVIZIJA

Travnica Janca Stamenića
ob pramobaku pri praznik
prostorine NOB
Kufur
za pokusno.

ZALOŽBA BOREC
LJUBLJANA

UVODNA BESEDA

Ob želji odbora skupnosti borcev 15. divizije, naj napišem zgodovino te enote, sem imel pravzaprav nekaj dokaj tehničnih pomislov. Monografije vseh štirih temeljnih enot divizije so namreč že bile izšle; deloma so posegale po širših obzorjih bojnega delovanja, kar pomeni, da je bila moja bojazen pred ponavljanjem že ugotovljenih dejstev utemeljena. Po daljšem premisleku pa sem predlog skupnosti borcev vendarle sprejel. Odločil sem se nekoliko spremeniti doslej uveljavljeni koncept obravnavanja zgodovinskih dogajanj v tem smislu, da bi poudarek v monografiji veljal p r o b l e m a t i k i rasti, razvoja in operacij partizanske divizije, kar bi pomenilo poglobljenejši pristop k pisanju tovrstnih monografij. Zategadelj sem se z veseljem in radovednostjo lotil obširnega in odgovornega dela.

Po vsebini ima monografija 15. divizije tri temeljne razdelke:

prvi je najobširnejši, obsega domala tri četrtine knjige, posvečen pa je razvoju in bojnemu delovanju divizije;

drugi obravnava delovanje in razvoj divizijskega poveljstva in štaba, političnih vodstvenih organizacij in kulturnoprosvetnega življenja v diviziji, nastanek in razvoj ter delovanje posebnih divizijskih enot, služb in odsekov;

tretji razdelek je poskus strnitve problematike razvoja, rasti, bojev in operacij divizije in je hkrati tudi sklepni del monografije. Ta naj bi prispeval k boljšemu razumevanju partizanskega značaja divizije in odkril nekatera spoznanja o njeni bojni veščini. Prav tej tematiki sem posvetil posebno pozornost.

Že med pisanjem je bila monografija deležna pozornosti nekdanjih pripadnikov njenih enot in štaba, ki so na lastno pobudo ali na mojo že-

ljo prispevali vse svoje vedenje o 15. diviziji. Nekateri so pripravili kar cele razprave o posameznih temah in problemih. Največ je bilo sodelovanja pri petem delu. Zelo delaven je bil odbor skupnosti 15. divizije. Na tem mestu moram posebej omeniti predsednika skupnosti Staneta Škrlja, ki je zgradil in vzdrževal mnoge mostove med avtorjem in sodelavci ter tistimi, ki so skrbeli za tisk.

Dolžan sem naštetiti vse tiste, ki so mi pri pisanju zgodovine 15. divizije pomagali z različnimi prispevki ali kako drugače. Stane Škrlj, Alojz Rajer-Miško in Ljudmila Saje-Maruša so zbirali gradivo in dokumentacijo v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja in drugje. Strokovna recenzenta sta bila Stanko Petelin-Vojko in Miroslav Stepančič, ki sta poleg strokovne ocene prispevala mnogo podatkov in dala kopico predlogov za izboljšanje teksta. Vladimir Štimac je narisal vse skice in diagrame. Mile Pavlin, Vid Jerič, Andrej Cetinski-Lev in Miha Mišič so prebrali celoten tekst in dali koristne opombe. Zdravko Klanjšček je prebral 8. del in prispeval svojo oceno in predloge. Del teksta je prebral tudi Viktor Avbelj-Rudi in dal pripombe. Zlata Slugova in sodelavci arhiva fototeke Muzeja ljudske revolucije v Ljubljani so pripravili ustrezne fotografije. Pri njihovi izbiri so sodelovali Stane Škrlj, Ljudmila Saje-Maruša in Alojz Rajer-Miško. Sodelavci Instituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani so prijazno omogočili zbiranje dokumentov in gradiva za monografijo. Tekst je lektorirala Alenka Konc.

Peti del knjige so obogatili s podatki in prispevki mnogi nekdanji pripadniki enot 15. divizije in njenega štaba: Jože Borštnar, Milan Brezovar, Marta Briljeva, Tugo Canjko, Jože Černe, dr. Milan Dolenc, Alojz Drenik, Lojze Erbežnik, Vinko Erčulj, Avgust Erjavec, Töne Gregorič, Rudi Hônn, Alojz Hren, Jurij Ivanetič, Jože Jakomin-Crni, Ivo Klemenčič, Zvonko Koplan, Niko Košir, Stane Majcen-Gripi, Stane Mihelič-Ambrož, Dušan Omahen, Mile Pavlin, Vladimir Pavšič-Matej Bor, Milan Podobnik, Marjan Prijatelj, Alojz Rajer-Miško, Ljudmila Saje-Maruša, Miroslav Stepančič, skupina nekdanjih pripadnikov jurišnega bataljona, Stane Škrlj, Djuro Šmicberger, Lojze Šoštarič-Peter, dr. Jože Tivadar, Milan Tominec, Aleksander Valič, Janez Vipotnik in Franc Žitnik; Miroslav Stepančič je prispeval še posebne sestavke iz zgodovine divizije, dr. Jože Tivadar pa je napisal razpravo o sanitetni oskrbi ranjencev in bolnikov v diviziji. Pokojni arhitekt Dušan Omahen je na lastno pobudo spodbujal in organiziral zbiranje podatkov zlasti s področja kulturnoprosvetnega delovanja.

Posebej je treba omeniti kulturno skupnost Slovenije, ki je za tiskanje monografije in za pocenitev knjig dala na voljo izdatna sredstva.

Vsem, ki so s svojo prizadevnostjo in z dobro voljo pomagali pri pisanju in tiskanju monografije o 15. diviziji, se najpristrčneje zahvaljujem.

Ljubljana, 18. septembra 1983

Avtor

PRVI DEL

USTANOVNO OBDOBJE

1. poglavje

USTANOVITEV

Meseca junija 1943 so vesti s svetovnih bojišč oznanjale važne dogodke. Nemci in Italijani so bili izgnani z afriških bojišč in na dlani je bilo, da se bodo zavezniške armade izkrcale na jugu evropskega kontinenta. Italiji je grozil vojaški in gospodarski polom, Nemci so se na vzhodu umikali pred sovjetsko armado.

Razlogi za ustanovitev divizij

Vodstvo osvobodilnega gibanja na Slovenskem je dobro poznalo razmere na svetovnih bojiščih. V Italiji je bilo pričakovati padec fašizma. S tem bodo nastale razmere, ki jim bo treba posvetiti izredno pozornost. Ali ne bodo hoteli Angleži izkoristiti izredno ugodne priložnosti in vkorakati na naše ozemlje ter vrniti Jugoslavijo v stari družbeni tir in ji vsiliti kraljevino? S tem bi bila jugoslovanskim narodom, ki so se več kot dve leti junaško bojevali proti okupatorjem in narodnim izdajalcem, prizadejana nepopravljiva krivica.* Zato je vodstvo osvobodilnega gibanja na Slovenskem, to je CK KPS in Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (vnaprej: glavni štab), že junija razmišljalo o ukrepih, ki bi jih bilo treba v tem primeru storiti. Dva ukrepa sta bila najpomembnejša. Narodnoosvobodilno vojsko Slovenije razviti na višjo raven in s tem v zvezi utrditi politične razmere zlasti tam, kjer je uspelo belogardizmu skaliti

* »Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945«, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana 1976. Vnaprej »NOV na Slovenskem«.

odnose med delom prebivalstva in osvobodilnim gibanjem. To sta bila dva logična in najpomembnejša ukrepa, ki se ju je vodstvo osvobodilnega gibanja na Slovenskem lotilo z vso silo in zanosom. Kajti kaj naj bi se sicer ukrenilo, ko pa ni bilo mogoče vedeti, kako se bodo po prelomu osi Rim-Berlin razvijale politične in vojaške razmere. Za Slovence kakor tudi za vse Jugoslovane je bilo važno doseči najvišjo možno stopnjo vojaške in poli-

General Gastone Gambara, komandant italijanskega 11. korpusa v Ljubljani

tične moči, da bi bili v vseh trenutkih in na vsakem mestu sposobni odgovoriti na sovražnikovo akcijo in glede na razmere obrniti dogajanja v našo korist.

Obrniti vojne razmere na Slovenskem v našo korist pa poleti 1943 ni bilo lahko delo. Da bi se prepričali o tem, se moramo seznaniti z akcijsko in politično sposobnostjo italijanske okupatorske vojske. Prvi poveljnik italijanskega 11. korpusa, general Mario Robotti, je odkril svojo namero, da bi uničil osvobodilno gibanje v tako imenovani Ljubljanski pokrajini, že v veliki italijanski ofenzivi jeseni 1942, ko je svoje glavno zanimanje posvetil vprašanju, ali bo ofenzivna operacija z bojnimi posegi zlasti na politično področje, to pomeni s teroristično akcijo proti civilnemu prebivalstvu, zadržala odporniški duh slovenskega naroda in strla njegovo voljo do odpora.*

* Lado Ambrožič-Novljan: »Gubčeva brigada« (vnaprej: Ambrožič, »Gubčeva brigada«), str. 113, Ljubljana 1972. Knjižnica NOV in POS.

Šele v drugem planu je bila vojaška akcija, ki naj bi razpršila partizanske čete in jih potem uničevala z zastrašujočo številčno premočjo in oborožitvijo. Pokazalo se je, da sta Robottijeva zamisel in akcija, ki ji je sledila, sicer zelo prizadeli prebivalstvo na področju Ljubljanske pokrajine, vendar kljub temu nista dosegli zastavljenih ciljev. Januarja 1943 je generala Robottija, ki je prevzel poveljstvo nad II. italijansko armado, zamenjal general Gastone Gambara. Nova metla dobro pometa, pravi pregovor. Gambara je bil ambiciozen vojak, udeleženec Francovega pohoda proti demokratični vladi Španije, ki se je z velikim upanjem v uspeh lotil posla, ki ga Robotti nikakor ni mogel opraviti. Za razliko od Robottija je dajal prednost vojaški akciji proti oboroženi sili osvobodilnega gibanja – partizanom. Sodil je, da so po veliki italijanski ofenzivi postale italijanske čete zelo negibljive. Zaprle so se v postojanke in si zaradi vedno večjega števila partizanskih manevrskih brigad in njihove izredne aktivnosti niso upale iz svojih utrjenih garnizonov. Torej je bilo treba italijansko vojaštvo prisiliti, da bi se podalo v gozdove in tam poiskalo sovražnika. »Proti zahrbtnim in dvoreznim sistemom sovražnika se je treba boriti s podobnim sistemom,« je poudarjal Gambara.* V analizi o protipartizanskem vojskovanju je v posebni okrožnici z dne 30. junija 1943 poučeval poveljnike enot, komandirje čet in komandante bataljonov ter polkov, kako se je treba obnašati v prizadevanjih za aktivizacijo italijanske vojske. Zajedljivo jih je spominjal partizanov in jih prepričeval, da je odlično področje za preučevanje protipartizanske taktike in boja bližnji gozd. Gospodje poveljniki naj se navadijo marširati od kote do kote. Zelo ga je zanimala partizanska taktika in domišljal si je, da je našel zdravilo proti njej. Partizanska taktika ga je pravzaprav navduševala in postavljal jo je za zgled svojim poveljnikom.

Poudariti pa je treba, da Gambara ni bil iznajditelj aktivizacije italijanske vojske. Tedaj je bila to vsesplošna potreba v italijanski vojski, kajti kako naj bi sicer sploh našli dovolj čet za širna vojna področja v Jugoslaviji in drugod.

General Gambara ni videl rešitve za boj proti partizanom na Slovenskem edino v aktivizaciji čet. Ustanavljal je še posebne bataljone, ki jih je 1. maja 1943 v slovesni objavi poveljnikom enot italijanske vojske imenoval »nacionalni partizani«. Izdal je navodila, ki so vsebovala analizo njihove bojne taktike. »Bataljon nacionalnih partizanov štejeemo za enoto, ki je stalno v akciji – ko je v vojašnici, ko je na polju, ko počiva, ko operira, ko je, ko spi, ko je na pohodu, ko se ustavi. Tak bataljon je ustanovljen zato, da napada in uničuje. Imeti se mora za stalno obkoljenega. Njegov sovražnik je povsod,« tako je razmišljal in učil svoje oficirje general Gambara.

Njegovi politični prijemi, ki naj bi zagotovili uspehe v boju proti partizanom, niso bili podobni Robottijevim. Terorja proti civilnemu prebivalstvu sicer ni opustil, vendar se je rajši opiral na belogardizem in razvijal nje-

* Lado Ambrožič-Novljan, »Cankarjeva brigada« (vnaprej: Ambrožič, »Cankarjeva brigada«), str. 197. Ljubljana 1975. Knjižnica NOV in POS.

govo oboroženo silo. Toda vedno je ponavljal, da so belogardistične čete podrejene Italijanom.

Gambarova prizadevanja so vsekakor obrodila sad. Vendar je dolgo trajalo, preden je uspel podmazati zarjavelo kolesje vojnega stroja, da je nekoliko bolje stekel. Če upoštevamo, da je Gambara začel uresničevati svojo idejo o aktivizaciji takoj po 1. januarju 1943 in da so se pokazali prvi uspehi šele konec meseca marca, ko je bila končana znamenita partizanska protiofenziva (od 26. novembra 1942 do 26. marca 1943), potem je to kar dolga doba. General Gambara je imel po končani partizanski protiofenzivi na voljo štiri divizije: »Isonzo«, »Cacciatori delle Alpi«, »Macerata« in »Lombardia«. Od teh sta bili v popolni sestavi le dve, »Isonzo« in »Cacciatori«. Poleg teh je imel na voljo še grupacijo obmejnih straž, fašistično grupacijo »XXI. Aprile«, artilerijo, letalstvo, karabinjerje, inženirce in nekaj drugih manjših enot. To je bilo skupaj okoli 45 000 do 55 000 vojakov, kar je bilo več vojaštva, kot so ga Italijani imeli v Ljubljanski pokrajini pred veliko ofenzivo. Toda italijanska vojska je le počasi in težka spravila s sebe oklep okornosti. V boju v ribniški dolini 25. marca 1943 se je proti partizanom postavilo 7 strelskih bataljonov z zadostno tehniko. Aprila pa se je to število povečalo na deset ali enajst bataljonov; pričakovati pa je bilo, da bodo okupatorji kmalu razpolagali z okoli petnajst bataljoni. Število aktiviranih bataljonov je bilo glede na razmeroma slabotno in maloštevilno partizansko vojsko v Ljubljanski pokrajini kar zastrašujoče. Toda partizanska vojska se je uspešno upirala italijanski premoči in je trgala italijanskim generalom pobudo iz rok.

Posebnega pomena so bila trenja v fašistični stranki, ki so se po porazih v Afriki prenašala iz Rima tudi na področja italijanskih provinc, zlasti pa na območja, ki so bila pod italijansko okupacijo. Ta trenja so vplivala na odnose v vojski, ki je bila na slovenskem okupacijskem področju organizirana tako, da je fašistična stranka s svojimi posebnimi četami, bodisi v sestavi redne vojske ali pa izven nje, nadzorovala obnašanje oficirskega kadra, ki je bil po večini zvest kraljevini, a se je moral podrejevati zahtevam in ciljem fašistične vladavine. Fašizem je imel svoje vnete pristaše tudi med tako imenovanimi kraljevimi oficirji, ki so zasedali zelo vplivna mesta v vojski. Tako je bil general Gambara navdušen privrženec Mussolinija. Vsi generali pa niso bili taki. Že junija, posebno pa julija, so se oficirji vedno bolj odtegovali fašizmu, sluteč njegov skorajšnji konec. Zanimiva osebnost med italijanskimi generali je bil komandant pehote v diviziji »Isonzo« – general Guido Cerutti. Z njim je osvobodilno gibanje tudi vzpostavilo stike in začelo pogajanja o odnosu do ranjencev in o drugih manjših zadevah. Tega generala moramo prištevati med naprednejše ljudi iz sestave italijanske vojske.

Iz omenjenih razlogov se italijanski politiki in poveljniki nikakor niso več mogli zanašati na vojake, ki so si želeli čimprejšnji konec vojne. Leta 1943 se je v italijanski vojski začel notranji razkroj, za katerega je bilo značilno tudi to, da je vedno več italijanskih vojakov začenjalo s simpatijami gledati na partizansko vojsko. Tako so se npr. italijanski vojaki poleti 1943,

kljub temu da je bila aktivizacija okupacijske vojske v polnem teku, predajali in kot ujetniki izkazovali simpatije do osvobodilnega gibanja. Zgodilo se je celo, da je Tomšičevi brigadi, ko je junija 1943 zašla pri Mali Loki na Dolenjskem zaradi italijanske ofenzive v veliko zagato, italijanska posadka tega kraja kratko malo odprla pot čez progo.

V Ljubljanski pokrajini so bile junija 1943 štiri slovenske udarne brigade. Bile so borbene, z veliko bojno tradicijo in imele so imenitne kadre, ki so bili preizkušeni v dveletni osvobodilni vojni. Novih brigad junija in julija 1943 v tej pokrajini ni bilo mogoče ustanoviti, ker so bile mobilizacijske možnosti že zelo izčrpane. Vsi, ki so bili sposobni za vojsko, so bili že v partizanih, del se jih je priključil belogardističnim formacijam, mnogi pa so bili v internaciji. Le v večjih krajih in mestih, ki jih je okupator trdno držal v svojih rokah, so še bile možnosti za pridobivanje novih borcev in bork. Drugače pa je bilo v drugih slovenskih pokrajinah. Na Gorenjskem, Primorskem in na Štajerskem so še bile možnosti za mobilizacijo. V vsaki od teh pokrajin bi lahko sestavili vsaj po eno partizansko brigado. Če bi se to uresničilo, bi narodnoosvobodilno gibanje na Slovenskem imelo sedem partizanskih brigad, kar bi bila izredna pridobitev, ki bi predstavljala v tedanjih razmerah veliko moč. Če bi se brigade zbrale v eni pokrajini, bi to pomenilo za pokrajino izdaten porast vojaške moči. Sedem brigad bi lahko odločilno poseglo v razvoj dogodkov in pridobilo v boju s sovražnimi silami odločilno prednost. To je bila zamisel, ki je prežemala glavni štab Slovenije. Vprašanje je bilo: kje naj se izpelje koncentracija sedmih partizanskih brigad?

Kot na dlani je bilo, da je bilo to mogoče le na Primorskem ali v Ljubljanski pokrajini. Na Primorskem so bili pogoji za združitev brigad izredni. Primorska je bila po zaslugi OF politično enotna. To je bila velika politična moč, ki je lahko izdatno podpirala vojaško akcijo. Tudi belogardizma na Primorskem skorajda ni bilo. Primorsko prebivalstvo s partizanskimi brigadami bi lahko uspešno izpolnilo pomembne naloge ob propadu italijanskega fašizma in njegove vojaške moči. Lahko bi razorožilo velik del italijanske vojske, onemogočalo Nemcem zasedati slovenske kraje, lahko bi utrdilo oblast osvobodilne fronte in izvedlo mobilizacijo, ki bi v partizansko vojsko privedla veliko novih borcev in bork. Partizanska vojska bi se okrepila, kar bi bilo še posebej pomembno zaradi njenih prizadevanj vrniti Slovensko primorje Združenji Sloveniji in s tem izničiti določbe rapalske pogodbe, s katero je ta dežela po prvi svetovni vojni pripadla Italiji. Prav gotovo je bila taka zamisel zelo mikavna, izvedljiva in za daljnji razvoj osvobodilnega gibanja slovenskega naroda tudi potrebna. Pri tem pa je vendarle treba upoštevati, da bi koncentracija brigad v Slovenskem primorju naletela na italijanski odpor, saj je bila Primorska gosto zasedena z italijanskimi četami in Italijani bi se težko sprijaznili z dejstvom, da so na njihovem ozemlju zbrale močne partizanske enote. Vendar mislim, da so bile to težave, ki bi jih bila partizanska vojska sposobna obvladati.

Toda vodstvo osvobodilnega gibanja se je vendarle odločilo za drugo možnost. Koncentracijo brigad naj bi izvedli v Ljubljanski pokrajini. Raz-

logi so bili številni in tehtni. V prvi vrsti je bila Ljubljanska pokrajina sredi leta 1943 osrednja in najpomembnejša dežela na Slovenskem, ki je imela najbolj razvito politično gibanje in tudi jedro narodnoosvobodilnih sil je bilo na njenem območju. V Ljubljanski pokrajini bi bilo mogoče v primerem trenutku razorožiti tudi precejšen del italijanske vojske. To bi bilo tem lažje storiti tudi zato, ker so bile italijanske čete v Ljubljanski pokrajini zelo oddaljene od Italije in v vsakem primeru bi bile dlje in intenzivneje izpostavljene razorožitvenemu udaru partizanske vojske in prebivalstva kot na Primorskem.

Tu, v Ljubljanski pokrajini, je bilo zbrano vse vodstvo osvobodilnega gibanja s svojimi organi in ustanovami, kar je bilo izrednega pomena za izpolnjevanje najvažnejših nalog. In kar je najvažnejše – v Ljubljanski pokrajini si je reakcija razvila najmočnejšo politično organizacijo in vojsko, ki bi lahko odigrala veliko vlogo v času italijanske kapitulacije, če osvobodilno gibanje ne bi z vso silo onemogočilo njenega delovanja in jo unicilo. Če kar močne zametke oboroženega belogardizma in politične reakcije je bilo treba v kali zatreti in uničiti belogardistične in plavogardistične čete. Preprečiti bi bilo treba, da se pozneje ne bi znova pojavile pod nemškim pokroviteljstvom kot nadaljevalke izdaje. To je bil vsekakor najpomembnejši razlog, da je prišlo do odločitve o usmerjanju brigad v Ljubljansko pokrajino. Tu je bilo treba opraviti najpotrebnejše akcije za utrditev osvobodilnega gibanja ne le v Ljubljanski pokrajini, ampak v vseh slovenskih pokrajinah, zlasti pa v Slovenskem primorju. Dogodki so pokazali, da je bila odločitev pravilna.

Najvažnejši ukrepi, ki so izhajali iz take odločitve, so bili: pospešiti ustanovitev novih brigad na Primorskem, Štajerskem in na Gorenjskem ter jih pripeljati v Ljubljansko pokrajino.

Ustanavljanje

V okviru naloge o okrepitvi vodstvene organizacije slovenske partizanske vojske je bila važna ustanovitev prvih dveh divizij.

Objektivna potreba, da bi na Slovenskem ustanovili divizije, je obstajala že od ustanovitve prvih štirih slovenskih brigad septembra oziroma oktobra 1942. Ko so bile namreč ustanovljene prve štiri slovenske brigade, se je pokazala potreba po enotnem vodenju teh brigad. Ker se je zdelo, da še nismo dozoreli za ustanovitev ustreznih divizijskih štabov, kot je bilo to npr. na Hrvaškem, so bila povezovalna poveljstva za te brigade sestavljena na hitro, po potrebi in kakor se je zdelo trenutno najustreznejše. Tako so bile brigade največkrat pod poveljstvom operativne cone. To pa je bil štab, ki je zadovoljeval izključno potrebe vodenja partizanskih odredov in samostojnih bataljonov na odrejenem in omejenem teritoriju. To je bilo torej izrazito teritorialno poveljstvo. Po sili razmer pa so morale cone poveљevati tudi brigadam oz. skupinam brigad, ki so bile izrazito manevrske enote. Tako se je zgodilo, da so štabi operativnih con morali zapuščati svoje

operacijsko območje in se premestiti tja, kjer je bilo treba izvajati operacije združenih brigad. Tako je bilo npr. v času znamenite partizanske ofenzive, ko je štab dolenske operativne cone zbral tri oziroma štiri slovenske brigade in izvajal operacije na Dolenjskem, na Hrvaškem in na Notranjskem. Razume se, da je pri tem trpela aktivnost odredov, ki so ostali brez višjega poveljstva. Ali pa se je zgodilo, da so bile zapostavljene operacije manevrskih brigad, če je štab cone posvečal posebno pozornost odredom, samostojnim bataljonom in četam ali pa nekaterim drugim partizanskim posebnim enotam. Vsekakor je gotovo, da štab operativne cone ni ustrezal kot vodilni štab skupine brigad.

Štabi con pa niso bili edini, ki so poveljevali skupinam manevrskih brigad. Imeli smo še začasne in posebne operativne štabe. Poleg teh smo sestavljali skupne štabe slovenskih in hrvaških brigad. Bili so še nekateri drugi manjši in manj pomembni operativni štabi.

Zakaj operativni štabi niso v celoti zadostili potrebam po naravnem vođenju enot, saj smo pravkar potrdili, da so nekateri operativni štabi ali štabi con imenitno opravili svoje bojne naloge, kakor npr. štab dolenske operativne cone pod poveljstvom komandanta Milovana Šaranovića in političnega komisarja Viktorja Avblja ali pa operativni štab štajerskih brigad? Odgovor je jasen. Operativni štabi so bili le začasne poveljniške ustanove. Med začasnimi in med stalnimi pa je velika razlika. V stalnih sestavah se vojaki med seboj dobro poznajo, vsaka enota ve, kaj je zmožna storiti druga. Odgovornost poveljnikov prihaja do popolne veljave. Razvoj in bojna sposobnost enote sta odvisna od poveljnikove prizadevnosti. Pri začasnih poveljstvih pa so omenjene odlike odvisne od naključnih kadrovskih sestav, naključnih medsebojnih povezav itd.

Vendar bistvo razlike med enim in drugim štabom oz. poveljstvom ni le v omenjenih možnostih. Gre za to, da stalni štabi in poveljstva organizirajo posebne enote za podporo akcij podrejenih brigad. V divizijah iz sestave rednih vojska so to artilerijske enote, tankovski odredi, posebne izvidniške enote in druge. Poveljniki divizij rednih armad imajo torej v rokah sredstva, s katerimi manevrirajo na bojišču in krepijo akcije svojih polkov ali brigad na tistih smereh, ki se jim v danih trenutkih zde najvažnejše. Poveljniki lahko torej neposredno z materialnimi sredstvi vplivajo na boj, kar je izrednega pomena za vodenje operacij. V operativnih štabih pa je bil komandant večinoma le nosilec ideje boja, vplivati na borbo pa je mogel le z nasveti, manevriranjem svojih brigad in z ničimer drugim.

Partizanska divizija je razvila svoje posebne enote v skladu s svojimi možnostmi. Da bi nam bila predstava o tem jasna, naj navedem, katere enote je organizirala 15. divizija v času svojega obstoja. Petnajsta divizija je postavila na noge najmočnejšo artilerijsko enoto slovenske partizanske vojske. To je bila artilerija 15. divizije, ki se je kasneje razvila v prvo slovensko artilerijsko brigado v sestavi 7. korpusa. Nadalje je nastal v okviru divizije jurišni bataljon. Divizija je organizirala inženirski bataljon in bataljon za zvezo. Tudi organizaciji sanitetne službe je posvetila posebno pozornost. Ustanovila je divizijsko kirurško ekipo, ki je oskrbovala težke ranjence ta-

ko rekoč na bojišču. Usposobila je premično bolnišnico in s tem poenostavila oskrbo lažjih bolnikov iz sestave svojih enot. Vedno bolj je razvijala oskrbovalno službo ter krepila štabne službe, zlasti obveščevalno in operativno.

Ne smemo zanemariti izrednih možnosti za vzgojno-politično delovanje v enotah 15. divizije, saj so v diviziji delovali vzgojno-politični, propagandni in partijski organi. Vsa sredstva za okrepitev in razvoj moralne moči v divizijskih enotah so bila na voljo v štabu divizije.

Tako vemo, kakšna izredna bojna in moralna sredstva sta imela v rokah komandant in politični komisar divizije. Uporabljala sta jih lahko v skladu s svojimi sposobnostmi in znanjem ter s potrebami bojnih akcij. Divizija je na ta način dobila sredstva za krepitev manevrskega boja in razvijanje dinamike takega boja, sredstva za boj proti utrjenim postojankam in za krepitev moralne in revolucionarne zavesti partizanov. *Ustanovitev partizanskih divizij je bil velik korak k preraščanju narodnoosvobodilne vojske v redno armado.* Prav to je prisiljevalo sovražnika, da je krepil svoje vojaške enote, da bi se postavile po robu partizanski diviziji.*

Glede na idejo o koncentraciji sedmih partizanskih brigad na področju Ljubljanske pokrajine je bilo jasno, da se na operativne štabe ni mogoče več popolnoma zanašati in da je nujno pristopiti k organiziranju divizij ter ustreznih divizijskih štabov. Nekateri vojni zgodovinarji, pisci in politiki predstavljajo ustanovitev partizanskih divizij kot velik, celo usodno pomemben dogodek v razvoju partizanske vojske, ki da je pomenil prelomnico v partizanskem vojskovanju. To drži le deloma. Tako imenovana prelomnica v partizanskem vojskovanju je bila dejansko le ustanovitev brigad, kar je pomenilo prehod iz teritorialnega v manevrsko vojskovanje. Z ustanovitvijo partizanskih divizij so bile dane možnosti za boljše poveljevanje partizanskim brigadam, kar je bilo nujno za razvoj partizanske vojske.

Zanimivo je, da je dal idejo za ustanovitev dveh partizanskih divizij E. Kardelj, ki je 10. junija 1943 prispel v glavni štab NOV in PO Hrvatske. Kardeljevo zamisel je spodbudilo to, kar je videl in spoznal v hrvatski partizanski vojski. Navdušil se je za politične in vojaške razmere, ki so bile na Hrvatskem in je zato Centralnemu komiteju KPS poslal pismo, ki je vsebovalo mnogo predlogov za politično delo na terenu in organizacijo vojske. Zelo zanimivo je, da je Kardelj analiziral pomen operativnih con in prišel do zaključka, da nimajo nikakršnega pomena. Menil je, da so bile operativne cone le ponavljanje teritorialnih operativnih štabov, ki so se imenovali grupe odredov in da je bil le naziv drugačen. Cona je le kratek čas ustrezala novi formaciji naše vojske, to je bilo v času, ko so ustanavljali brigade in ko pravzaprav nismo vedeli, kaj bomo z odredi. Na tem mestu je treba spregovoriti nekaj besed o Kardeljevi kritiki operativnih con. Štabi grup odredov so namreč bili nujno telo, ki je povezovalo odrede v času, ko

* »NOV na Slovenskem«, str. 484.

so bili edine bojne enote partizanske vojske. Vendar pa so postali pomanjkljiva poveljniška telesa, ko so bile ustanovljene partizanske brigade. Grupa odredov namreč ni bila zadosti usposobljena za poveljevanje partizanskim odredom in brigadam skupaj. Zato so bile grupe odredov kaj kmalu ukinjene in namesto njih so bili ustanovljeni mnogo bolj prožni štabi operativnih con, ki so se obdržali do konca vojne (npr. štab IV. operativne cone na Štajerskem). Operativne cone so bila teritorialna in obenem operativna poveljstva z avtoritativnimi poveljniki, ki so lahko poveljevali odredom, brigadam, divizijam in vsem ostalim posebnim partizanskim enotam ter vojnim ustanovam. Iz štaba III. operativne cone – »Alpske« pa se je celo razvil štab 9. korpusa, ki je pravzaprav isti štab, samo da s spremenjenim nazivom.

Glede smiselne ureditve slovenske partizanske vojske moramo naglasiti, da je glavno poveljstvo Slovenije organizacijsko in po sestavi vodilnega kadra zelo zaostajalo za potrebami in dejanskimi razmerami na terenu. To je bilo zato, ker se je glavno poveljstvo dolgo zadrževalo v Ljubljani in zato ni imelo zadostnega stika s partizanskimi enotami in njihovimi poveljniki. Drugo je bilo to, da je dejansko CK KPS odločal o vseh važnejših organizacijskih, kadrovskih in operativnih ukrepih. Ker pa se je Centralni komite zadrževal večinoma daleč od partizanskih štabov, je mnogokrat zakasnil z odločitvami ali pa jih sploh ni posredoval (ustanovitev 1. slovenske brigade in njeno preimenovanje v drugo grupo odredov aprila 1942). Tudi odločujoči člani glavnega štaba Slovenije so se zadrževali pri CK in zato niso imeli zadovoljive povezave s partizanskimi enotami. CK KPS je poleg tega posvečal več pozornosti temu, da so bili poveljniki glavnega štaba (in glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet) politični možje, ki pa niso imeli niti dovolj znanja niti dovolj izkušenj za vodenje partizanske vojske. Politični moment je bil torej pred vojaškim. To je bilo ustrezno, dokler se partizanska vojska ni močnejše razvila. Ko pa so nastale štiri slovenske partizanske brigade in je bila vsa Slovenija pod nadzorom partizanskih odredov ter raznih operativnih štabov in ko so vojaške akcije zahtevale vedno več znanja o vojskovanju, je bilo treba vojaški izkušnji glavnih poveljnikov posvetiti več pozornosti. E. Kardelj se je s temi problemi ukvarjal že v pismu tovarišu Titu z dne 12. januarja 1943, v katerem je pojasnjeval, da na Slovenskem še nimamo tako izkušenega vojaškega poveljnika, da bi lahko uspešno opravljal dolžnost komandanta glavnega štaba, vendar upa, da se bo sčasoma v praksi vsakdanje borbe tak poveljnik pojavil. Kardelj je bil proti temu, da bi na Slovenskem tedaj postavili za poveljnika glavnega štaba oficirja, ki ni bil Slovenec. Pojasnjeval je, da bo Ivan Maček-Matija, ki je po Francu Leskošku-Luki prevzel glavno poveljstvo partizanske vojske v Sloveniji, lahko opravljal zaupano nalogo. »Prepričan sem,« pravi Kardelj v omenjenem pismu Titu, »da bo Matija z našo pomočjo mogel svojo osnovno funkcijo opravljati. A potem bomo videli.«* Vprašanje okrepitve

* Pismo E. Kardelja tovarišu Titu z dne 12. januarja 1943. V. Dedijer, Novi prispevki za biografijo Josipa Broza Tita, 2, str. 1189, 1190.

Glavni štab
NOV in PO Slovenije
Ljubljana, 13. VII. 1943.

ODLOK

Na odloku vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije tov. Tita se formirata na ozemlju Slovenije I. in II. slovenska divizija Narodno-osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije.

Glavni štab NOV in PO Slovenije bo s posebnimi uredbami določil postopek za izvedbo gornjega odloka.

Smart fašizmu - svobodo narodu!

V. d. politkomisarja:
Boris Kraigher, l. r.

Komandant:
Ivan Maček, l. r.

Odlok o ustanovitvi 14. in 15. divizije

glavnega štaba Slovenije je bilo sedaj, ko je bila v načrtu ustanovitev partizanskih divizij, zelo aktualno.

E. Kardelj, ki je, kakor smo že povedali, prispel 10. junija 1943 v glavni štab Hrvatske, je že 18. junija poslal slovenskemu CK pismo z mnogimi predlogi o reorganizaciji slovenske partizanske vojske. Glede na mišljenje o preživelosti operativnih con in drugega razmišljanja je predlagal, naj se v Sloveniji sestavi dve diviziji.* Prvo naj bi sestavljale Tomšičeva, Serčerjeva in Gradnikova brigada, drugo je Gubčeva, Cankarjeva in Šlandrova brigada. Kardelj je v tem predlogu upošteval le 6 brigad in je Prešernovo izpustil. Tedaj so bile namreč Prešernova, Gradnikova in Šlandrova brigada še vedno v fazi sestavljanja in so morale prebroditi še veliko težav, predno so bile sposobne za pohod v Ljubljansko pokrajino. Kardelj je 19. junija poslal vrhovnemu komandantu tovarišu Titu brzojavko, v kateri mu na kratko poroča o vojaškem in političnem položaju v Sloveniji. V depeši sprašuje Tita, naj sporoči, če je potrebno v Sloveniji pristopiti k formiranju divizij, ker so operativne cone zaradi neprestanega premikanja vojske popolnoma izgubile smisel. Na to depešo je Tito odgovoril z naredbo, s katero ukazuje, da se iz slovenskih brigad ustanovita dve diviziji. Datum naredbe je bil 28. junij 1943.**

Formalni strani ustanovitve divizij je torej bilo zadoščeno in organizacija prvih dveh divizij je nato potekala dovolj hitro. Glavni štab NOV in PO Slovenije je namreč na temelju Titove naredbe izdal svoj odlok o ustanovitvi I. in II. slovenske divizije. To je bil odlok, ki je sprožil na Slovenskem akcijo za sestavo obeh divizij. Kot vidimo, sta tedaj diviziji prejeli številki I. in II. To pa je bilo zato, ker zaradi slabih zvez z vrhovnim štabom glavni štab Slovenije še ni prejel končnih in pravih številk divizij. Vedeti je namreč treba, da sta diviziji formalno sodili pod poveljstvo vrhovnega štaba,

* Pismo E. Kardelja CK KP Slovenije z dne 18. junija 1943. Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov, Tom II, knjiga 14, dokument št. 282 (vnaprej Zbornik II-9-282).

** Zbornik II-9-284.

Milovan Šaranović, načelnik glavnega štaba NOV in POS

ki je divizijam odredil sestave in naloge. V začetku avgusta 1943 pa je glavni štab že dobil iz vrhovnega štaba prave in končne številke divizij.* Prva je postala 14., druga pa 15. divizija. Ko je glavni štab prejel te številke, je prvotno naredbo o ustanovitvi I. in II. divizije spremenil tako, da je v prvotno naredbo vnesel pravilni številki, naredbo pa je datiral s 13. julijem 1943.** To je tudi datum, ki ga moramo imeti za datum ustanovitve obeh prvih slovenskih divizij. Naj še pripomnimo, da so ob vključitvi slovenskih brigad v divizije spremenili številke brigad, ki so dotlej predstavljale tradicionalno številčenje glede na zaporednost ustanovitve. Tako je npr. Gubčeva brigada, ki je sicer nosila številko 2, ker je bila ustanovljena po tedanjem gledanju na razvoj partizanskih enot kot druga, dobila številko 4, 3. Cankarjeva

* Vrhovni štab je verjetno na seji, ki je bila v Kladnju 2. julija 1943, določil številčni oznaki divizij. »NOV na Slovenskem«, str. 483.

** Odlok glavnega štaba o ustanovitvi 14. in 15. slovenske divizije. Zbornik VI-6-39, zlasti op. 2.

brigada pa številko 5. To je povzročilo nekoliko razburjenja med poveljniki in partizani, ki pa se je kmalu pomirilo. Pripomniti je treba, da taka preimenovanja niso bila umestna, ker so krnila tradicijo in bogate izkušnje enot ter vnašala zmešnjavo. Glavni štab se je pri preimenovanju brigad namreč ravnal po zelo preprosti zamisli, da morajo brigade nositi v sestavi divizij zaporedne številke (v 14. diviziji 1., 2. in 3. itd.), kar je seveda popolnoma nesmiselno.

Z ustanovitvijo partizanskih divizij se je partizanska vojska dvignila na višjo organizacijsko raven. Taka organizacija pa je zahtevala boljše povečevanje in boljše strokovno pripravljenost vodilnega kadra. Tedaj je bilo predvsem pereče vprašanje glavnega štaba Slovenije, ki so mu bile z ustanovitvijo divizij in s pričakovanjem važnega preobrata v svetovnem vojskovanju, naložene težke in odgovorne naloge. Na čelo glavnega štaba je bilo potrebno postaviti ljudi, ki se bodo zmožni uspešno spopasti z vsemi

Predrag Jevtić-Dragan,
komandant 15. divizije

Viktor Avbelj-Rudi, politični komisar 15. divizije

praktičnimi vprašanji vodenja vojne z organizacijsko višje razvito vojsko. Na vrata glavnega štaba je trkala zahteva po takih poveljnikih, ki bodo sposobni osvajati vojna znanja in jih uporabljati v boju. Poleg tega je bilo potrebno, da se okrepi vpliv glavnega štaba na vojsko. Kardelj je v že omenjenem pismu CK razpravljal tudi o teh zadevah, ko je napisal, da je glavni štab Slovenije v organizacijskem pogledu zelo zaostal in da zato v vojski nima takega vpliva kot hrvatski glavni štab. Kardelj je videl slabosti glavnega štaba zlasti v zaostalosti organizacije. Vendar je potrebno poudariti, da je bila slaba stran glavnega štaba predvsem na področju operativnega vodenja operacij. Šele na drugem mestu je bila zaostalost na področju organizacije. To se vidi tudi iz tega, da je CK posvetil pozornost obema slabostima, ko je reorganiziral glavni štab. Tako so za komandanta namesto Ivana Mačka-Matije postavili proslavljenega španskega borca in oficirja ter štajerskega partizana Franca Rozmana-Staneta. Glavnemu štabu so dodelili tudi izvrstnega operativca iz vrst oficirjev, ki jih je v Slovenijo poslal Tito

novembra 1942, Milovana Šaranoviča. Postavili so ga za načelnika glavnega štaba, to je na položaj, ki so ga prav tedaj ustanovili. Namesto Borisa Kidriča so za političnega komisarja imenovali Borisa Kraigherja, ki je v glavnem štabu že nekaj časa vodil ta resor. Za načelnika operativnega oddelka je bil postavljen Dušan Kveder-Tomaž. Kadrovska sestava glavnega štaba je bila izvrstna in je zagotavljala uspešnost operacij.

Pri reorganizaciji glavnega štaba Slovenije pa niso samo izpopolnili in dopolnili njegove kadrovske sestave, ampak so glavni štab tudi organizacijsko izpopolnili. Na Kardeljev predlog so ustanovili oddelke, med njimi sta bila najvažnejša operativni in organizacijski. Počasi so našli za posamezne službe v glavnem štabu ustrezne ljudi. Glavni štab se je na ta način razvil v napreden in učinkovit aparat, ki se je bil sposoben spoprijeti s težkimi nalogami osvobodilnega boja.

Ko je bilo vse to opravljeno in ko so se odločitve CK začele počasi uresničevati, je bilo potrebno poskrbeti še za nekatere ukrepe, ki jih je bilo treba izpeljati pred kapitulacijo Italije. Predvsem je bilo treba poskrbeti za ustanovitev ostalih treh brigad. Zatorej so pospešili ustanovitev Prešernove brigade na Gorenjskem in Šlandrove na Štajerskem, medtem ko je bila Gradnikova na Primorskem že ustanovljena. Šlandrovo brigado so sestavili 6. avgusta 1943 pri vasi Gabrje na Šipku.*

Ko je vrhovni komandant Tito odgovarjal na Kardeljevo depešo o ustanovitvi divizij, je poudaril, da je treba divizijam postaviti sposobne štabe in komandante. Pri tem je priporočil, naj upoštevajo predvsem tiste kadre, ki jih je v Slovenijo poslal vrhovni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (vnaprej: vrhovni štab). To so bili izbrani poveljniki iz brigad operativne grupe vrhovnega štaba, ki so pod vodstvom načelnika vrhovnega štaba Arse Jovanovića prispeli na Gorjance konec novembra 1942. Zato so postavili za prvega komandanta 15. divizije Predraga Jevtića-Dragana, imenitnega partizana in poveljnika, po rodu Srba, ki je bil nekaj časa po prihodu iz vrhovnega štaba namestnik komandanta Gubčeve, nato pa komandant Cankarjeve brigade. Za prvega političnega komisarja so imenovali Viktorja Avblja, političnega aktivista v letih 1941 in 1942, politkomisarja Gubčeve brigade ter Dolenjske operativne cone. Udeleževal se je bojev Gubčeve brigade od njene ustanovitve do konca decembra 1942, nato je skupaj z Milovanom Šaranovićem kot politični komisar Dolenjske operativne cone vodil partizanske brigade v znani partizanski protiofenzivi vse do Jelenovega žleba. Načelnik štaba 15. divizije je postal Rade Pehaček, ki je bil do imenovanja v 15. divizijo načelnik štaba Dolenjske operativne cone. Divizija je tako dobila izkušeno in zanesljivo poveljstvo.

* Naredba glavnega štaba štabu IV. operativne cone z dne 14. julija 1943 o ustanovitvi Šlandrove brigade. Zbornik VI-6-41.

2. poglavje

KRSTNI OPERACIJI

Žužemberk

Od 13. julija 1943 pa do prve operacije obeh divizij, ki se je začela z napadom na žužemberško italijansko-belogardistično postojanko 24. julija, je preteklo le 11 dni. To je bilo razmeroma malo, saj je bilo treba opraviti toliko priprav, da bi se Gubčeva in Cankarjeva brigada sestali, se vključili v 15. divizijo in se pripravili na naloge, ki jih jima je zaupal glavni štab.

Formiranje novih brigad je pospešil izreden vojni dogodek svetovnega pomena. Dne 10. julija, tri dni pred ustanovitvijo divizij, so se začele izkrcavati na južnih obalah Sicilije angleške in ameriške bojne enote. To je pomenilo začetek konca fašistične diktature in končni padec Mussolinija. Da nas na Slovenskem vojni dogodki ne bi prehitevali, je bilo treba pospešiti tudi formiranje divizij, ki je potekalo do 24. julija 1943.

Ko je E. Kardelj junija odhajal v glavni štab Hrvatske, se je imel tudi namen pozanimati za oborožitev slovenskih partizanskih čet in za sodelovanje s hrvatskimi partizani. Glede tega je sporočil CK zanimive ugotovitve. Prepričal se je, piše v pismu CK, da je imel slovenski CK o sodelovanju slovenskih in hrvatskih partizanov ter o dobavah orožja na Hrvatskem precej napačne predstave. Zato je Kardelj že na Hrvatskem predlagal, naj ne bo nobenih skupnih akcij v smislu prehajanja hrvatskih partizanskih čet na slovensko ozemlje. Tudi kar je zadevalo oborožitev, je bil pri Hrvatih položaj prej slab kot dober. Tudi njim je primanjkovalo orožja, zato od njih ni bilo mogoče pričakovati pomoči. V Dalmaciji so imeli na stotine neoboroženih borcev in so bili sami potrebni orožja. Zato bi se morali na Slovenskem dokončno in popolnoma usmeriti le na lastno dobavo orožja in ne bi smeli več pričakovati od drugih. Tedaj se je Kardelj s Hrvati dogovoril le za dobavo manjše količine streliva, zastarelih pušk in enega topa. Na Hrvaškem pa se je pojavila še ena možnost, da bi dobili topove. Pri hrvaškem glavnem štabu so se namreč izkrcali Angleži, ki so nedvomno imeli nalogo, da razišejo in spoznajo razmere pri partizanih. Od njih je Kardelj zahteval – kot protiuslugo za partizanske diverzantske akcije – topove, ki pa jih Angleži niso nič radi obljubili. Vendar se je končno le posrečilo dobiti od Angležev 4 topove in 300 granat italijanskega izvora. Kardelj jih je sklenil prepeljati v Slovenijo in je v ta namen zahteval, naj na Hrvaško pride ustrezna partizanska enota, ki bo prevzela topove in jih varno prepeljala v Slovenijo. Topove je po podatkih Francija Strleta prevzel v Vukovcih ob Kolpi tretji bataljon Tomšičeve brigade in jih najprej pripeljal v Bojance, kjer se je Tomšičeva zadrževala.* Dva protitankovska topa italijanskega izvora kal. 47 mm je potem prevzela Gubčeva brigada; to orožje je bilo tedaj veliko in

* O transportu topov s Hrvatskega na Slovensko in z vsemi dogodki s tem v zvezi nas podrobno obvešča Franci Strle v drugi knjigi monografije o Tomšičevi brigadi, ki je še v rokopisu.

edinstveno bogastvo naše vojske. To je bilo prvo topništvo narodnoosvobodilne vojske Slovenije, ki ga je zato bilo treba čuvati kot punčice v očesu. Med partizani Gubčeve in Tomšičeve brigade je zavladalo veliko veselje, ko so videli topove. Vest o tem pa se je razširila med vse partizanske čete.

Po Kardeljevi vrnitvi na Bazo 20 v Kočevskem Rogu je bilo na sedežu CK zelo živahno. Do 14. julija 1943 so bile sklenjene vse odločitve o obeh slovenskih divizijah. Ko so bila organizacijska vprašanja urejena, je bilo treba razmisliti o dejstvovanju obeh divizij na bojiščih – posebej še, ker je bila zunanje politična situacija tako ugodna (Sicilija!) in zaradi dejstva, da je partizanska vojska dobila topove. Odločili so se, da bosta diviziji za svojo prvo operacijo izvedli napad na žužemberško postojanko. Razlogi za to so bili v tem, da bi padec Žužemberka razširil osvobojeno ozemlje na Dolenjskem oz. v Suhi krajini, kar bi zelo povečalo manevrski prostor za partizansko vojsko in dalo odlične možnosti za priprave na akcije, ki bi jih izvajali po kapitulaciji Italije. Glavni štab in CK sta bila namreč prepričana, da so Italijani zaradi porazov na Siciliji demoralizirani, pojav topništva pri partizanih pa naj bi njihovo demoralizacijo še povečal. Upala sta, da sovražnik ne bo nudil prehudega odpora. S padcem Žužemberka bi se podrl tudi ves belogardistični obrambni sistem v Suhi krajini. Sklep o določitvi cilja slovenskima divizijama je sprejel CK KPS z odločilnim prispevkom E. Kardelja. Pri razpravi o tem pa je bil udeležen le načelnik glavnega štaba Slovenije Milovan Šaranović. Dogovorili so se, da bodo nekateri poveljniki izvedli poveljniško ogledovanje. Udeležili so se ga poleg Šaranovića še Viktor Avbelj, politični komisar 15. divizije, in njen načelnik štaba Rade Pehaček. Ogledovanje pa je prineslo nekatere dvome v možnosti za doseg uspeha v tej operaciji, kajti Žužemberk je bil močno utrjen, verjetno je bil najmočnejša postojanka poleg Novega mesta v Ljubljanski pokrajini. Nekatere partizanske enote pa so računajoč na topove, ki jih je tedaj imela partizanska vojska, pripravljale svoje načrte za akcijo. Tako se je Gubčeva brigada zavzemala za napad na italijansko postojanko na Vinici v Beli krajini. Brigada se je bila že dogovorila z nekaterimi naprednimi italijanskimi vojniki, da bodo med napadom pomagali vdreti jurišnim enotam v postojanko, s čimer bi bila zagotovljena njena likvidacija.* Toda CK je vztrajal pri svoji odločitvi in diviziji sta se usmerili na veliki cilj – Žužemberk.

Področje Žužemberka, tega suhokrajinskega lepota ob bujnih slapovih Krke, je bilo pod varstvom 98. legije črnih srajc. Ta legija je bila dejansko polk divizije »Isonzo« in je bila v glavnem nastanjena v Trebnjem, deli pa v postojankah mirenške doline. Del te legije je tvoril posadko v Žužemberku. To ni bila enotna vojaška enota, ampak zelo pisana družba fašistov, lokalnih belogardistov, kraljevih vojakov in karabinjerjev, minometalcev in drugih. Belogardistična četa, sestavljena povečini iz domačinov, je štela 110 mož in je bila oborožena s tremi puškomitraljezi in puškami. Sodimo lahko, da je posadka štela okoli 290 do 370 mož, ki jih je bilo torej za kak bataljon. Njen poveljnik je bil kapetan Raffaele Rosana.

* Po avtorjevem spominu.

Posadka se je v Žužemberku razdelila v dva dela. En del, večinoma italijanski vojaki, je zasedel Zafaro; tu so še danes vidni ostanki mogočne cerkve z dvema stolpoma. To katoliško svetišče, ki so ga Italijani, belogardisti, slovenski domobranci, Nemci in vojaštvo raznih narodnosti uporabljali kot utrdbo, je to v resnici tudi bilo. Cerkev stoji na majhnem platoju, poleg nje je bilo tedaj manjše poslopje – kaplanija, nekoliko stran pa za tiste čase moderno in trdno grajeno župnišče, kjer je bil sedež žužemberškega dekanata z dekanom Gnidovcem na čelu. Vsa poslopja so bila obdana z močnim kamnitim zidom. To »trdnjavo« so italijanski inženirji še utrdili in zavarovali z betonskimi in kamnitimi bunkerji. Zafara je res izgledala kot nezavzetno zavetišče vseh sovražnikov osvobodilnega gibanja. Okoli nje je bila sama čistina in ker sta zvonika kot zvesta stražarja oprezovala na vse strani za partizani, se je bilo utrdbi zelo težko približati.

Centralno utrdbo v Zafari sta stražili še dve pomožni. Prva je bila kakih 100 metrov od Zafare proti zahodu, kjer je bila cerkvica na Cviblju. Med napadom 15. divizije na Žužemberk je Italijani niso uporabljali. Pod Zafaro se razprostira prijazen trg Žužemberk. V treh trdnih zgradbah so se v njem utrdili predvsem belogardisti. Ena odporna točka je bila v sodnji, druga v zdravstvenem domu, tretja pa v starem, na pol porušenem romantičnem žužemberškem gradu. Utrjena oporišča so medsebojno povezali s sistemom bunkerjev in jarkov.

Poveljniki, ki so pripravili načrt za žužemberško operacijo, so morali dobro preučiti utrjenost postojanke, poznati pa so morali tudi smeri, iz katerih je pretila nevarnost posega italijanskih čet. To pa se je moglo zgoditi le iz novomeške smeri, kjer je bil sedež divizije »Isonzo«, in iz Trebnjega, kjer je bila 98. legija divizije »Isonzo«. Seveda so vodile iz teh dveh mest različne smeri proti Žužemberku, tako da ni bilo mogoče postaviti zavarovanj v obliki zased ali frontalnih obrambnih linij. Obramba smeri je mogla biti le manevrska. To pomeni, da so brigade na zavarovanjih morale imeti rezerve, ki so jih uporabljale, kjer se je pokazala potreba.

Prebivalstvo v Žužemberku in okolici je bilo glede politične pripadnosti zelo različno. V Žužemberku samem je bila močna skupina ljudi, organiziranih v Osvobodilni fronti, v vaseh okoli Žužemberka pa je bilo tudi veliko pripadnikov bele garde in njenih simpatizerjev.

Zamisel za žužemberško operacijo je izhajala iz dejstva, da je postojanka dobro utrjena in da imajo branilci zadostna sredstva za obrambo. Nadalje je bilo važno tudi to, da se je dalo z gotovostjo predvideti, da bodo enote divizije »Isonzo« priskočile branilcem na pomoč, zlasti enote 98. legije črnih srajc iz Trebnjega, ki jim je posadka pripadala. Zato je bilo treba partizanske sile razdeliti tako, da bi en del napadal postojanke v Žužemberku, drugi pa bi bil odgovoren za obrambo operativnega področja. Poveljstvo operacije je presodilo, da so glavne sovražnikove obrambne točke na Zafari. Glavna smer gibanja sovražnikovih intervencijskih čet pa naj bi bila Trebnje–Občine–Dobrníč–Žužemberk.

Glede na tako presojo je poveljstvo žužemberške operacije razdelilo razpoložljive partizanske enote tako, da je usmerilo proti žužemberški postoj-

janki 15. divizijo z Gubčevo in Cankarjevo brigado, ostale enote pa naj bi zavarovale področje glavnega napada. Na zavarovanju so bile Šerčerjeva in Tomšičeva brigada ter bojna skupina Zapadnodolenjskega odreda, ki so jo sestavili iz 2. in 3. čete tega odreda. Štela je kakih 50 partizanov in je bila dodeljena 2. bataljonu Šerčerjeve brigade.* Med Šerčerjevo in Tomšičevo brigado tedaj še ni bilo divizijske poveljniške povezave. Operacija naj bi se začela 24. julija 1943 zvečer. Petnajsti diviziji so dodelili dva protitankovska topa.

Ob ustanovitvi divizij in imenovanju njihovih poveljstev bi bilo pričakovati, da se bo organizacija poveljevanja v žužemberški operaciji oprla na novo formacijo divizij. Toda tega v tako kratkem času ni bilo mogoče uresničiti. Glede novih divizijskih poveljnikov moramo vedeti, da se še nista mogla popolnoma seznaniti s svojima enotama. Mirko Bračič, ki je bil komandant 14. divizije, operaciji sploh ni mogel prisostvovati. Komandant 15. divizije Predrag Jevtić-Dragan je sicer poznal obe brigadi, ki sta pripadali 15. diviziji, vendar ni mogel ničesar ukreniti za novo povezavo in za vse tisto, kar taka povezava zahteva v političnem in vojaškem smislu. Brigadi sta bili namreč ves čas priprav na operacijo daleč druga od druge. Gubčevo je bila južno od Črnomlja, Cankarjeva pa na Gorjancih. Zato se je glavni štab odločil, da bo v žužemberški operaciji uporabil stari, preizkušeni štab dolenjske operativne cone, ki ga je sicer ukinil 13. julija 1943, a ga je sedaj ponovno začasno reaktiviral. Poveljnik je bil Lado Ambrožič-Novljan, politični komisar Viktor Avbelj-Rudi, namestnik komandanta Predrag Jevtić-Dragan in načelnik štaba Rade Pehaček. Vendar omenjenega štaba v tej razpravi ne bomo imenovali štab Dolenjske operativne cone, ker je deloval le začasno pod novimi pogoji ureditve slovenske partizanske vojske. Imenovali ga bomo poveljstvo žužemberške operacije, ker ta naziv najbolj ustreza njegovi novi vlogi. V tem štabu sta bila dva člana tudi iz poveljniške sestave 15. divizije. Viktor Avbelj je kot novi politkomisar 15. divizije lahko uveljavljal svoje zamisli tudi v 15. diviziji, saj je bila zbrana prav tukaj, kjer je bilo poveljniško mesto poveljstva žužemberške operacije. Obenem je lahko izpeljal naloge kot politični komisar celotne operativne skupine. Predrag Jevtić-Dragan pa je kot namestnik komandanta žužemberške operativne skupine neposredno in izključno deloval med brigadama 15. divizije in tu uveljavljal svoje poveljniške zamisli. Glavni štab je v žužemberški operaciji zastopal njegov novi načelnik Milovan Šaranović. Komandant Franc Rozman-Stane namreč operaciji ni prisostvoval, zato je imel Šaranović veliko odgovornost za povezavo med poveljstvom operacije in glavnim štabom. Šaranović je bil tudi vedno prisoten pri razpravah poveljstva o novih rešitvah in ukrepih in je bil zaradi svojih izrednih bojnih izkušenj zelo dragocen poveljnik in oficir. Seveda se ni zadovoljeval le s tem, da je s komandnega mesta opazoval, kako se operacija razvija. Že po svojem borbenem značaju je bil tak, da je bil povsod navzoč, da je spodbujal partizane v prvi bojni črti, da se je posvetoval s poveljniki in skušal z oseb-

* Velimir Kraševac, »Zapadnodolenjski odred« (rokopis).

nim vplivom pomagati pri reševanju zamotanih bojnih nalog, zlasti pri napadu na utrdbe žužemberške posadke. Odnosi med poveljstvom žužemberške operacije in načelnikom štaba Šaranovičem so bili tovariški in prijateljski. Iz navedenega lahko z vso upravičenostjo zaključimo, da je bila žužemberška operacija krstna operacija 15. divizije in da je 15. divizija v tej operaciji delovala že kot popolnoma urejena divizijska enota s popolnim poveljstvom.

Istočasno kot načrtovanje žužemberške operacije je potekalo tudi zbiranje brigad in sestavljanje divizij. Naključje je bilo, da so štiri slovenske brigade prav na dan ustanovitve divizij, tj. 13. julija 1943, bile razdeljene v dve skupini s po dvema brigadama. Cankarjeva in Šercerjeva sta bili na Gorjancih in Cankarjeva brigada se je prav 13. julija razmestila v vaseh Gornji in Dolnji Suhor ter v Bušnji vasi. Gubčeva brigada je bila na Tanči gori, kjer je skupaj s Tomšičevo, ki se je ustalila v Bojanji vasi, blokirala cesto iz Črnomlja proti Vinici. Kot vidimo, dve brigadni skupini nista ustrezali divizijskima sestavama.

V poveljstvu Gubčeve brigade je glavni štab 14. julija 1943 izvedel korenite spremembe, ki so sodile v pripravo na žužemberško operacijo. Na položaju komandanta brigade je Jožeta Malnariča-Križevskega zamenjal Stane Potočar-Lazar, ki je bil tedaj namestnik komandanta brigade. Politični komisar je postal Zvonimir Vrečko-Tinč Gojčič, za namestnika komandanta so postavili Roberta Borštnarja-Radeta, Ciril Keržič-Metod je ostal namestnik političnega komisarja brigade, prav tako je načelnik štaba brigade ostal Peter Brajović-Pero. Poveljstvo Gubčeve brigade je bilo imenitno sestavljeno. Zagotavljalo je poživitev borbenosti in izboljšanje oskrbe. Brigada je ob vključitvi v 15. divizijo imela v treh bataljonih okoli 500 borcev in bork. Cankarjeva brigada je imela ob vključitvi v 15. divizijo štiri bataljone in v bojnih vrstah kakih 600 borcev in bork. Bila je ena najmočnejših brigad partizanske vojske na Slovenskem. V začetku žužemberške operacije je bil njen komandant Rajko Tanasković, tudi eden od oficirjev, ki jih je poslal vrhovni štab novembra 1942 na Slovensko. Zamenjal je Predraga Jevtića-Dragana, ki je postal prvi komandant 15. divizije. Politični komisar brigade je bil Jože Borštnar, namestnik komandanta Franc Kočevar-Ciril, namestnik političnega komisarja brigade je bil še vedno Aleksander Marjanović-Leko, načelnik štaba pa je postal Radomir Božović-Racco. Tudi ta štab je bil izredno močan, kar je vplivalo na značilno udarnost Cankarjeve brigade.

Zbiranje brigad za napad na Žužemberk je potekalo takole. Cankarjeva brigada je bila v Gornjem in Dolnjem Suhorju od 13. do 16. julija 1943, nato so jo odpoklicali na zbirno mesto brigad v Dolenjske Toplice. Dne 17. julija je že bila v Občicah in Poljanah, kjer se je začela pripravljati na akcijo. V tem rajonu je imela nekaj manjših spopadov, 23. julija pa je že bila nared za pohod. Gubčeva brigada se je s Tanče gore premaknila na Mavrlen, od koder se je 21. julija 1943 zvečer podala na pot proti Dolenjskim Toplicam. Dne 22. julija se je zbrala v Podturnu, kjer je opravila zadnje priprave. Tudi

Tomšičeva in Šerčerjeva brigada sta pravočasno prišla v rajon zbora brigad.

Dne 23. julija 1943 je bila operativna skupina brigad pripravljena za pohod v borbo. Še nikoli ni nobena partizanska operacija vzbudila toliko pozornosti kot žužemberška. To je bilo razumljivo. Svetovne politične in vojaške razmere so nakazovale velike dogodke, ki so bili v prid osvobodilnemu gibanju Jugoslavije. Izkoristiti je veljalo slabost italijanske vojske in ji zadati uničujoč udarec, da bi bilo lažje obrati sadove dveletne vojne na Slovenskem. Tudi dejstvo, da so imele brigade pred seboj zelo pomemben cilj, tj. bila mogočna utrjena postojanka Žužemberk, je podkrepilo zanimanje za operacijo. Vodstvo osvobodilnega gibanja ji je posvetilo posebno pozornost že med pripravami, sedaj pa je izrazilo svoje zanimanje z lastno udeležbo. Tako se je v Dolenjskih Toplicah 23. julija zvečer zbralo precej gostov in voditeljev, ki so s svojo prisotnostjo hoteli poudariti pomen žužemberške operacije. E. Kardelj je s seboj pripeljal poleg drugih še Borisa Kidriča in majorja Johnesa, ki je bil predstavnik angleške vojaške misije pri glavnem štabu Slovenije.* Zbor brigad je obiskal tudi komandant glavnega štaba Slovenije Franc Rozman-Stane. Gubčevi in Cankarjevi brigadi so dodelili topniški vod s komandirjem in vsem moštvom, ki je bilo za uspešno delovanje dveh topov potrebno. Topniški vod se je pred tem že dobro izučil v ravnanju s tako pomembnim orožjem in prvi slovenski partizanski artileristi so vzbujali vse zaupanje. E. Kardelj sam se je zavzel, da je topništvo dobilo zadostne količine streliva.

Dne 23. julija 1943 zvečer so se brigade dvignile in začele pohod proti svojim ciljem. Šerčerjeva in Tomšičeva brigada sta posamič ubrali smer na sever na področje Ajdovca, Dobrniča in Grmade; Gubčeva in Cankarjeva pa sta se usmerili proti Žužemberku. Krko je bilo potrebno prebroditi, kajti most kake 3 km južno od Straže pri Novem mestu je bil prešibak za tolikšno vojsko in zaradi italijanske aktivnosti je bilo prenevarno prek njega prečkati reko. Težava je bila predvsem ta, da ni bilo dovolj konj, ki bi prenašali na sosednji breg topove in drugo težko opremo, razen tega je moralo nekaj konj prenašati čez vodo goste. Kljub temu so brigade srečno prebrodile reko in se podale v klanec nad Sotesko.

Prvi odmor Cankarjeve in Gubčeve brigade je bil na Malem in Velikem Lipovcu ter v Ajdovcu. Tu sta brigadi izvedli zadnje priprave, pregledali opremo in se prepričali, če je strelivo na svojem mestu. Ob 19. uri pa je bil znameniti zbor enot 15. divizije na primernem travniku južno od vasi Veliki Lipovec. Gubčeva in Cankarjeva brigada sta se razvrstili v podkvasto sestavo. Med njima sta bila dva topiča, natovorjena na konje. Bilo je svečano razpoloženje, kajti politični komisarji in komandanti so že prej pojasnili partizanom, kakšnega pomena bo prvi zbor 15. divizije. Poveljnika brigad sta najprej poročala poveljstvu operacije o stanju v brigadah, nato se je začel kratek slovesen ustanovni miting. Bila sta dva govora. E. Kardelj je govoril o političnem položaju in svetu in poudaril, da ni več daleč čas, ko

* Viktor Avbelj-Rudi, ustni vir. Po spominu avtorja.

bo morala Italija položiti orožje, s čimer bo na delu slovenskega ozemlja zaključeno obdobje okupacije in zatiranja. Dejal je, da zato CK KPS in vodstvo osvobodilnega gibanja mnogo pričakujeta od akcije, ki se bo že čez kako uro začela. Komandant žužemberške operacije pa je dejal, da osvobodilno gibanje z velikimi upi spremlja priprave na žužemberško operacijo in veruje v zmago Gubčeve in Cankarjeve brigade. »Vsi pa smo prepričani, da boste častno in junaško, kakor že neštetokrat, izpolnili svojo nalogo. Neusmiljeno se maščujte nad fašisti za ofenzivo, za talce, za internirance, za naša porušena mesta in vasi, za vse trpljenje in krivice, ki so vam jih prizadejali prekleti fašistični banditi!«* Med partizani je med mitingom vlada-lo veliko navdušenje. Razpoloženje je bilo borbeno.

Na žalost je ohranjeno bolj malo dokumentacije o teh znamenitih dogodkih. Vsekakor bi jih morala zgodovina zabeležiti kot zelo pomembne. Zaradi pomanjkanja dokumentacije se moramo opirati na ustne vire in spominske zapiske. Prvi zbor 15. divizije pri Lipovcih je tako znamenit, da bi ga bilo treba posebej opisati. Ni na primer znano, ali sta se brigadam predstavila tudi prvi komandant in politični komisar 15. divizije Predrag Jevtić-Dragan in Viktor Avbelj-Rudi. Slednji zatrjuje, da divizijskemu zboru ni prisostvoval, oziroma se ga ne spominja. Zanimivo in važno bi bilo ugotoviti, ali je na zboru govoril tudi Predrag Jevtić, kajti znano je bilo, da je bil dober govornik in da govorniških nastopov ni odklanjal.

Zbor Gubčeve in Cankarjeve brigade pri Lipovcih kako uro pred začetkom operacije je bil edinstven po izbranem času in razmerah. Zaradi pomena operacije je bil tako slovesen. Zato ga upravičeno imenujemo *ustanovni miting 15. divizije*.

Na tem mestu moramo spregovoriti nekaj besed o tem, kako so bili določeni datumi ustanovitve partizanskih enot in kateri razlogi so bili pri tem odločilni. Datumi ustanovitve slovenskih partizanskih brigad niso datumi naredbe o njihovih ustanovitvah, ampak datumi, ko so bile brigade dejansko sestavljene. Največkrat se je sestavljanje partizanskih brigad končalo na slovesnem ustanovitvenem mitingu, kot je to bil primer pri ustanovitvi 1. slovenske brigade (II. grupe odredov), Gubčeve in Cankarjeve brigade. Po tej logiki bi bil pravilen datum ustanovitve slovenskih divizij 24. julij 1943. Vendar so pri ustanavljanju divizij bili drugačni kriteriji kot pri ustanovitvi brigad. Pri brigadah sta namreč potekala organizacija in zbiranje čet vse od ustanovitvenega dekreta do ustanovnega mitinga in je začela brigada pravzaprav živeti šele z dnem popolne sestave, to je z dnem ustanovnega zbora. Pri divizijah pa je bilo drugače. Obe slovenski diviziji sta bili pravzaprav sestavljeni že z dnem, ko je bil podpisan ustanovitveni akt. Obe brigadi 15. divizije sta bili tedaj že sposobni za operacije. Zato je v zgodovinisju obveljalo, da je ustanovitveni datum za diviziji 13. julij 1943 – dan, ko je bila podpisana naredba o njuni ustanovitvi.

* Navedena dva govora nista bila nikjer zabeležena, zato podajam glavne teme po spominu. Janez Vipotnik, ki je bil tedaj politični komisar 1. bataljona Cankarjeve brigade, je po vojni po spominu na kratko opisal miting in govor komandanta dolenjske operativne cone. Odlomek iz tega opisa sem citiral. Glej 'Spomini na partizanska leta,' »Na Žužemberk«, str. 82, Prešernova knjižnica.

Po mitingu sta se brigadi vsaka zase preuredili za pohod in se razvrstili, kot so to zahtevali odrejeni cilji. Cankarjeva brigada je odkorakala proti Zafari, ki je bila cilj njenega napada, Gubčeva pa proti Žužemberku, da bi opravila s sodnijo, zdravstvenim domom in utrdбами v gradu. Cankarjeva je bila, kot vidimo, na glavni smeri napada, Gubčeva pa na pomožni. Vsaka je dobila za okrepitev po en protitankovski top. Ko je že bila trdna tema, so se prednji oddelki brigad začeli spopadati z zavarovalnimi oddelki žužemberške posadke – in boj za Žužemberk se je začel.

Glede na premoč italijanskih čet in njihovo voljo, da bi obdržale pobudo na vseh bojiščih, kar bi seveda preprečilo nemoten začetek žužemberške operacije, je zares čudno, kaj se je dogajalo pri Italijanih, da niso nemudoma ukrepali in operativni skupini slovenskih brigad onemogočili napad na Žužemberk. Pospremimo torej italijanske čete na njihovih pohodih v času, ko so se brigade pripravljale na operacijo, pa bomo morda odgovorili na vprašanje, kaj je Italijanom preprečilo intervencijo še pred začetkom žužemberške akcije.

V začetku julija je general Gambara, zadovoljen z dejavnostjo svojih čet, odredil kratek odmor svojim bojnim sestavam, s čimer jih je hotel pohvaliti in jim izraziti zadovoljstvo. Dne 15. julija pa so se italijanske čete zopet dvignile, da bi nadaljevale boj proti partizanom. Medtem ko je glavni štab ustanavljal diviziji in pripravljaj žužemberško operacijo, so Italijani po pomoti zvedeli, da se pri Sv. Petru v Kočevskem Rogu zadržuje večja partizanska skupina. Zvesti načelom generala Gambare, da bodo napadli partizane, kjerkoli jih bodo zasledili, so udarili v gozdove Kočevskega Roga, kjer so do 19. julija zaman stikali za partizani. Zatem pa je štab XI. armadnega korpusa pripravil zelo veliko očiščevalno operacijo na Gorjancih in v Žumberku. Tam so se namreč pojavili 13. hrvatska proletarska brigada in še dva odreda, ki jih je Gambara na vsak način hotel zvabiti v odločilno bitko, jih poraziti in se tako oddolžiti za mnoge poraze, ki jih je bil doživel v boju z njimi. Gambara je zbral največjo vojsko, kar jih je kdajkoli hajkalo po naši deželi – razen seveda v veliki italijanski ofenzivi. Sedemnajst pehotnih bataljonov in izredno močno topništvo je zbral iz divizij »Isonzo«, »Cacciatori« in »Lombardia«. Njegov načrt je bil, da bi najprej del te velike vojske, ki je je bilo skoraj za dve diviziji, udaril na hrvaške patizane z juga, jih zapletel v boje, nato pa bi naslednjega dne udarili dve močni bojni skupini iz krške doline proti severu, se vzpeli na Gorjance in obkolili Hrvate in jih uničili. Operacija naj bi se začela 25. julija 1943 zjutraj, to je v času, ko bi Gubčeva in Cankarjeva brigada zaključili prvo noč boja v Žužemberku.

Iz tega načrta slede zanimivi zaključki. Italijani torej niso vedeli za partizanske namere pri Žužemberku. Zbrali so tako veliko vojsko, da bi bilo iz čet, ki so ostale v garnizonih, skoraj nemogoče zbrati tako moč, ki bi mogla odriniti partizane z njihovih bojnih položajev. Nastala je izredna prilžnost, da bi partizani glede na take razmere izpolnili nalogo v žužemberški operaciji, če bi le uspeli v kratkem času prisiliti žužemberško posadko na kapitulacijo. Vprašati pa se moramo kako neki je bilo mogoče, da se je

mogla tako dobro organizirana vojska, kot je bila italijanska, ki so jo podpirali belogardisti s svojo dobro obveščevalno službo, tako usodno zmotiti in svoje operacije popolnoma napačno načrtovati? Stvarnih podatkov o tem pojavu v italijanski vojski nimamo, pač pa lahko zasumimo, da v štabih njihove vojske ni bilo vse v redu in da so znotraj njihove vojne organizacije delovale fašizmu sovražne sile morda so celo nekateri italijanski oficirji Gambaro krepko vlekli za nos. Vse to je bilo kajpak v skladu z oceno vodstva osvobodilnega gibanja, da je namreč v žužemberški operaciji treba računati na to, da je italijanska vojska demoralizirana in da odpor ne bo tako odločen kot sicer. Glavni štab je v teh ocenah bolj računal na italijanske vojake, manj pa na oficirje. Italijanske akcije pa kažejo, da je tudi pri oficirskem sestavu na vrhovih vojaških enot bilo marsikaj narobe. Seveda je partizanski skupini pred Žužemberkom in na severnih zavarovanjih taka situacija ustrezala, saj se je obetal nepričakovan uspeh. Iz načrtovane operacije na Gorjancih in na Žumberku izhaja še ena ugotovitev. Moč italijanskih čet, ki so jih aktivirali za boje proti partizanom, je rasla tem bolj, čim bliže je bil polom italijanske vojne moči. Del tega moramo pripisati zagnanemu komandantu divizije »Isonzo« Alessandro Maccariu, ki si je zelo prizadeval odvrniti katastrofo fašističnega režima.

Kako je potekala žužemberška operacija prvo noč na 25. julij in čez dan 25. julija 1943?

Gubčeva brigada je po kratkih spopadih s sovražnimi patroljami še pred polnočjo s štirimi skupinami vdrla v trg Žužemberk in začela boj. Ena od skupin je počistila belogardistične patrolje, ki so se postavljale v bran pred vhomom v mesto, zavzela provizorične bunkerje, ki so zapirali dostope v trg in se približala bunkerjem v gradu, ki so jih zasedli sovražnikovi mitraljezci. Ko se je zdaniilo, so boji na tem odseku prenehali. Napadalci so se nekoliko odmaknili od trdnjave in posadko blokirali. (Glej skico 1 na strani 569.)

Druga skupina se je približala zdravstvenemu domu in ga napadla. Belogardisti so se organizirano branili in so z minami zažgali kozolec. Zaradi prevelike vidljivosti je partizanski napad zastal in zdravstveni dom prvo noč ni bil osvojen.

Manjša skupina gubčevcev je po levem bregu Krke skrivaj vdrla do zgradbe posojilnice, kjer so bila oficirska stanovanja. Toda prostori so bili prazni, kar je pomenilo, da je bil sovražnik pripravljen in so se oficirji pravočasno umaknili na obrambne položaje v utrjenih predelih.

Skupina, ki je imela glavno nalogo napasti in likvidirati najvažnejšo posadko v močnem sodnijskem poslopju, se je prebila kolikor se je dalo najbliže poslopju in je s pomočjo topa začela boj. Že prve granate so povzročile pri sovražniku izgube, kajti zadetki iz največje bližine so bili dobri. Toda sovražnik se je srdito branil in preprečeval gubčevcem izvesti odločilni juriš. Proti jutru se je minercem Gubčeve brigade posrečilo prisloniti ob zidove sodnje težko mino, ki je porušila domala ves zahodni del poslopja in razmajala notranje stene celotne stavbe. Dim in pesek sta deloma onespobila posadko za obrambo. Kljub temu pa so se posamezni sovražni vojaki

vgnezдили v razvaline in z ročnimi bombami onemogočili partizanske borbe, da bi vdrl v postojanko. Bilo je premalo časa. Z dnem so se gubčevci umaknili na primerne položaje, s katerih so blokirali sodnijo.

Na odseku napada Gubčeve brigade je bil torej že prvo noč sovražnik skorajda premagan. Rešilo ga je le to, da so gubčevci porabili precej časa za tajno približevanje postojankam in da so naleteli na odpor tudi tam, kjer ga niso pričakovali. Bilo je premalo časa, da bi mogli razviti vse svoje moči. Toda dosegli so velik uspeh, ko so omajali obrambno sposobnost glavne posadke v sodnji in se približali ostalim utrjenim točkam. Čez dan so gubčevci blokirali postojanke in se pripravljali na ponovitev napada 25. julija zvečer. Posebno dobro so se obnašali topničarji, ki so dobro streljali s protitankovcem in podpirali partizane v napadu. Izredno se je obnesla minerska skupina, ki je pripravila pot v sodnijo. Čeprav je to noč partizani niso zavzeli, je bilo očitno, da ponovljenega napada ne bo mogla vzdržati. Veliko preglavic je gubčevcem povzočala posadka v Zafari, ki je s cerkvenega zvonika uspešno podpirala obrambo belogardistov v trgu.

Prvi napad Cankarjeve brigade na Zafaro, kjer so bili ključni sovražnikovi položaji za obrambo, se je začel nekoliko pred polnočjo. Komandant brigade Rajko Tanasković je izbral za glavno smer napada vzhodni del utrjene Zafare, tam kjer je stalo za tiste čase moderno zidano poslopje župnišča. Najprej so postavili protitankovski top na ugoden položaj zelo blizu sovražnikove obrambe. Topničarji so izkopali odlično zaklonišče in top maskirali tako, da ga ponoči tudi ob temeljitih osvetlitvah terena ni bilo mogoče najti. Minerci so si prizadevali, da bi na vzhodni strani utrjene postojanke prerezali žične ovire in pripravili ustrezne prehode za bataljon. Pri tem so naleteli na silen ogenj mitraljezov in minometov. Z veliko težavo so naposled uspeli napraviti primerne prehode, toda na zidu ob župnišču je napadalce zaustavil uničujoč ogenj. Tedaj je bil ranjen komandant napadajočega bataljona Dušan Švara-Dule, bataljon pa se je moral umakniti in do jutra ni izpolnil naloge. Na nasprotni strani se je bataljon, ki je napadal z zahoda, zavaroval za zidovi in gospodarskimi objekti skupine hiš. Toda tudi tukaj je bil ogenj branilcev izredno hud in bataljon ni mogel prodreti do sovražnikovih položajev pri cerkvi. Tudi bataljon, ki je napadal s severovzhodne smeri, ni mogel doseči nobenega uspeha, saj je napadal tako rekoč po čistini in branilci niso dopustili, da bi se približal obzidju Zafare. Do jutra tudi pri Cankarjevi brigadi ni bilo uspeha. Bataljoni so se umaknili na položaje, ki so bili varni pred ognjem, top so skrili na primerno mesto, da bi ga zvečer ponovno pripeljali na ognjeni položaj.

Položaj pri Žužemberku 25. julija 1943 zjutraj je bil torej tak, da Cankarjeva brigada ni imela otipljivega uspeha pri napadu na Zafaro, pač pa se je dobro seznanila s sovražno taktiko obrambe. Gubčeva brigada pa je dobro razmajala sovražnikov obrambni sistem v trgu in upati je bilo, da bo v naslednji noči sistem obrambnih postojank v trgu osvojen.

Medtem ko sta Cankarjeva in Gubčeva brigada dne 25. julija zjutraj začeli priprave za nadaljevanje napada, so postopno zaživela bojišča na Gorjancih in na smeri Trebnje–Žužemberk. Ves italijanski vojni stroj je bil v

gibanju. Kolone so se vzpenjale po pobočjih Gorjancev in Žumberka. Ko so Italijani izvedeli za napad na Žužemberk, so najprej zaustavili čete, ki so bile pod poveljstvom konzula Pelazzija iz Trebnjega. Njemu je bila namreč podrejena posadka v Žužemberku in on je bil odgovoren za njen obstoj. Obrnil je svoje čete in odhiti proti Trebnjemu, da bi se pripravil za akcijo deblokade žužemberške postojanke in za njeno rešitev. Italijansko poveljstvo mu je dodelilo dva bataljona, tj. 117. bataljon črnih srajc in bataljon divizije »Cacciatori delle Alpi«. Okrepili so ga z baterijo topov – 75 mm, z vodom tankov – plamenometov in vodom oklepnih avtomobilov. 25. julija ob 11. uri je Pelazzi že zapustil Trebnje in se odpravil proti Žužemberku.

Kot smo že povedali, je imela Šercerjeva brigada nalogo zavarovati smer Trebnje–Žužemberk, ki je bila glavna in najbolj nevarna smer. Pomožne smeri, ki naj bi jih po potrebi tudi branila, pa so bile Sela pri Šumberku in Zagradec. Jedro svojih sil je Šercerjeva postavila seveda na glavno smer, tako da je bil na desnem krilu njene bojne razporeditve na črti Grmada – Vrh trebnje 2. bataljon, ki mu je bila priključena bojna skupina Zapadnodolenjskega odreda; branil je direktno smer iz Trebnjega čez Grmado na Dobrnič. Levo od njega je 4. bataljon zasedel vzhodna pobočja Lisca ter je tako neposredno branil pristop k Žužemberku iz Dobrniča. Levo od tega bataljona se je postavil 3. na črti Volčje jame–Kutna–Zavrh–Valična vas. Ta je branil smer iz Sel pri Šumberku in iz Zagradca. Prvi bataljon Šercerjeve je bil v rezervi poveljstva žužemberške operacije na Cvibljju. Podrobneje omenjam razporeditev Šercerjeve brigade, ker je izpolnila najvažnejšo in najtežjo nalogo na zavarovanjih.

Poveljniško mesto komandanta in političnega komisarja žužemberške operacije je bilo pri cerkvici na Cvibljju. Tam so se razmestili tudi gostje. Na tem mestu, kjer je nekdaj bila cerkva na Cvibljju, stoji danes mogočen spomenik borcem in borkam, ki so padli v borbah ali pa so bili ubiti na območju Žužemberka. Kar precej nad tisoč imen je kamnosek vrezal na kamniti podstavek.

Ko se je Šercerjeva brigada nekoliko utrdila na položajih in se razgledala, je sklenila nemudoma napasti sovražnika v Dobrniču. Tu se je bil nedavno naselil italijanski garnizon, ki so mu priključili nekaj belogardistov. Verjetno je tudi ta posadka pripadala 98. legiji črnih srajc. Njena naloga je bila povezovati žužemberško postojanko z matično postojanko 98. legije v Trebnjem. Napad Šercerjeve v noči na 25. julij je imel namen onemogočiti Italijanom iz Dobrniča, da bi šli na pomoč Žužemberku. Šercerjeva je posadko zadržala v vasi in jo blokirala.

Prvi val Pelazzijevih čet je popoldne že udaril na 2. bataljon Šercerjeve brigade, ki je obvladoval Trebnji vrh. Boj je bil srdit. Juriši so se vrstili drug za drugim. Naj navedem nekaj stavkov iz monografije o Šercerjevi brigadi pisatelja Milana Gučka. »Tako je valovil boj vse popoldne. In nekaj nezasišane se je zgodilo – nedelja je bila in žeganje, in iz bližnjih Repč so

prinesle ženske partizanom na položaje praznično kosilo!«* Medtem ko je trajal boj na Trebnjem vrhu, se je glavna kolona Pelazzijeve bojne skupine približala Dobrniču, a se je spopadla s 4. bataljonom Šerčerjeve. Pelazzi ni mogel dalje, čeprav je uporabil tanke. Zato je prenočil v Dobrniču. Njegovi skupini se je priključil tudi bataljon s Trebnjega vrha. Obramba Šerčerjeve pa s temi borbami ni bila razmajana in pogoji za nadaljevanje boja v Žužemberku v noči na 26. julij so bili dani.

Ker je postala smer iz Trebnjega tako važna, so se na poveljniškem mestu žužemberške operacije odločili vrniti v sestavo Šerčerjeve njen 1. bataljon, da bi brigado okrepili. Gostje pri poveljstvu operacije pa so zjutraj zapustili Cvibelj, ko so spoznali, da si ne velja ogledovati bojnih operacij na tak način, ker prisotnost gostov – opazovalcev moti poveljnike in štabe pri njihovem delovanju.

Posebnost akcije Gubčeve brigade v Žužemberku je bila v tem, da se brigada podnevi 25. julija ni umaknila iz Žužemberka, kar je bilo zanj ne-liko tvegano. Kajti če bi italijanske intervencijske sile prodrle v Žužemberk, bi gubčevcem v Žužemberku slaba predla. Brigada se je razmestila po hišah, se pripravljala za večerni boj in ukrenila potrebno za primer letalskih napadov. Čez dan so res priletela sovražna letala, ki so bombardirala Žužemberk. Brigada je ostala v trgu, čeprav je imela zaradi letalskih napadov nekaj izgub.

Zakaj se je komandant brigade Stane Potočar-Lazar odločil ostati v Žužemberku? Če bi se bil zjutraj umaknil iz postojanke, bi omogočil belogardistom, da bi popravili poškodbe na utrdbah ali pa bi zapustili postojanke in se premestili v Zafaro. Tako pa je bila sovražna posadka v Žužemberku pod ognjem napadalcev, kar jo je zelo oviralo pri utrjevalnih delih. Utrdba v sodnji je bila tako poškodovana, da je branilce lahko resno skrbelo, kako bodo vzdržali naslednji napad. S tem da je Gubčeva čez dan 25. julija ostala v Žužemberku, je v soglasju s poveljništvom operacije sprejela nase določeno tveganje. Dotedanje izkušnje pri napadih na utrjene postojanke pa so pokazale, da so partizani sposobni dva do tri dni zadrževati sovražne čete, ki hite napadeni postojanki na pomoč.** Tveganje je torej Gubčeva brigada sprejela na osnovi take izkušnje. In res! Petindvajsetega Italijani niso prodrli v Žužemberk!

Ker je Šerčerjeva brigada onemogočila Pelazzijevi bojni skupini pro-dreti do Žužemberka, so bili v noči na 26. julij ustvarjeni pogoji za nemo-teno nadaljevanje napada na žužemberške utrdbe. Cankarjeva brigada se je silovito pognala v boj, ko je poprej podnevi pripravila vse potrebno za akcijo. Zlasti so organizirali sodelovanje med bombaši, topom in pehoto. Toda napadalci so bili zelo razočarani nad učinkom topniškega obstrelje-vanja. Granate so dobro vrtale zidove bunkerjev, a jih niso porušile. Napa-de bataljonov so Italijani odbili s silovitim ognjem iz mitraljezov in pušk. Zlasti so bili aktivni minometi, ki so sipali mine na Zafaro, da so se morale

* Milan Guček, »Šerčerjeva brigada«, str. 278, Ljubljana 1973.

** Na primer Dob (26. decembra 1942), Pleterje (18. februarja 1943) in druge.

čete Cankarjeve brigade dobro skriti, če niso hotele utrpeti velikih izgub. Po več ur skupaj so italijanski minometi metali mine na napadalne položaje Cankarjeve brigade, kot bi imeli neizčrpane zaloge streliva. Top je celo obstreljeval poslopja, kjer so bila oficirska stanovanja, toda juriše so Italijani odbili. Nočni napad Cankarjeve brigade je bil po silovitosti eden najtežjih napadov na utrjeno postojanko, vendar ni dosegel uspeha. Ogenj sovražnega orožja je bil prehud.

Čeprav je izgledalo, da bodo gubčevci v noči na 26. julij zavzeli sodnijo in s tem vse utrjene položaje v trgu, se to ni zgodilo. Sovražniku je uspelo nekoliko popraviti porušene utrdbe in z zadnjimi močmi jih je branil do jutra, ko je Gubčeva brigada ustavila napad. Toda utrdbe so bile 26. julija zjutraj v tako slabem stanju, da je poveljnik oporišč v trgu obvestil italijanskega komandanta postojanke, da so razmere nevzdržne in da bodo partizani vsak čas vdrl v postojanke. Vse zveze med trškimi oporišči so bile prekinjene, zaloge streliva so se nevarno zmanjšale, sodnija pa je bila v še slabšem položaju kot prejšnjo noč. Komandant postojanke je glede na to ukazal izprazniti vse utrdbe v trgu, posadka pa naj bi se umaknila v župnišče. Ker se je medtem del čet Gubčeve brigade zaradi varnosti pred vdorom italijanskih sil, ki so prihajale Žužemberku na pomoč, izselil iz Žužemberka in ker tiste enote, ki so v ostale v trgu, niso bile zadosti budne, se je posadkam postojank v trgu posrečilo umakniti v župnišče. Tako je Gubčeva brigada osvojila vse postojanke v trgu in ko je odpeljala ves plen, jih je začela rušiti. Poveljstvu žužemberške operacije je tako ostala na voljo Gubčeva brigada, da bi jo lahko uporabilo na bojiščih, kjerkoli bi bilo potrebno.

Z izgubo utrjenih oporišč v Žužemberku se je položaj sovražnih čet zelo poslabšal. Navezane so bile na edino postojanko v Zafari, začelo pa jim je zmanjkovati tudi streliva. Moč partizanskih čet okoli Zafare se je povečala, enemu protitankovskemu topu se je pridružil še drugi, ki so ga doslej uporabljali gubčevci. Nikakršnih izgledov ni bilo, da bi Pelazzi prodrł skozi obrambo Serčerjeve brigade. Nasprotno, v bojih je izgubil tank in nekaj ljudi in splahnelo je upanje, da bi 26. julija 1943 za dne prodrł v Žužemberk, kajti tudi Tomšičeva brigada je zavrnila vse poizkuse italijanske garnizije iz Mirne peči, da bi skozi Ajdovec prišla na pomoč posadki v Žužemberku. Zato so Italijani obkoljeni posadki začeli z letali prinašati strelivo in druge bojne potrebščine. Toda zaradi zelo ozkega partizanskega obroča je bilo zelo težko s tovari zadevati določena odmetavališča in tako je del odvrženega tovara padel v roke partizanom. Italijani so tudi bombardirali partizanske položaje. General Gambara je bil v skrbeh za usodo posadke. Težko je bilo dobiti čete, da bi jih poslal v okrepitev Pelazziju. Nič ni pomagalo – z Gorjancev je moral potegniti še nekaj bataljonov, kar je ohromilo polet njegove operacije proti hrvatskim partizanom. General Gambara je še podnevi 26. julija sestavil novo kolono, ki so jo imenovali po njenem poveljniku »Cannata«. Sestavljena je bila iz bataljona črnih srajc »XXI. Aprile«, drugega bataljona 23. pehotnega polka divizije »Isonzo« in voda lahkih tankov. Italijanski poveljniki so zaradi težav Pelazzijeve bojne skupine sklenili, da bo šel »Cannata« na pomoč Žužemberku po drugi smeri – čez Sela pri Šum-

berku, kjer je bila belogardistična postojanka, okrepljena z italijanskimi vojaki. Tako bi z dveh strani zgrabili Šerčerjevo brigado. Načrt je bil prožen in nevaren za partizane. Pozno zvečer 26. julija, ko so partizani začeli tretji nočni napad na Zafaro, je bil »Cannata« žé v Selih pri Šumberku, ne da bi bili partizanski obveščevalci ugotovili njegovo točno sestavo in namero. Seveda je sestava Cannatove bojne skupine odločilno vplivala na nadaljnji razvoj operacije proti hrvaškim partizanom na Gorjancih in v Žumberku. Proti hrvaškim partizanom okrnjena Gambarova vojska tako ali tako ni imela uspeha, zato so operacijo postopoma končali, bataljone pa pričeli usmerjati proti Žužemberku. Iz tega je lahko razbrati, v kakšnem položaju se je znašla žužemberška operativna skupina 26. julija zvečer. Proti sebi je že imela dve italijanski bojni skupini, ki sta se pripravljali na prodor v Žužemberk. Brigadi 15. divizije sta bili zelo utrjeni od boja, ki je trajal že dva dni in dve noči. Poveljstvo žužemberške operacije se je zavedalo, da nastopa tretja odločilna noč, v kateri bo treba streti odpor branilcev. Poveljstvo žužemberške operacije ni vedelo, da je morala pri posadki v Zafari že na kritični točki, na kar je zlasti vplivalo obupno stanje v zalogah streliva in dejstvo, da še od nikoder ni bilo pomoči. Tedaj je med borce partizanskih brigad in v vrste italijanskih braniteljev prišla nenadna vest, da je fašizem v Italiji padel, da je konec osovraženega političnega sistema in da je oblast v Italiji ponovno prevzel kralj, predsednik vlade pa je postal maršal Badoglio. Ta vest je hrabrila partizane, med branilci Zafare pa ni povzročila odločilne demoralizacije. Že tedaj se je pokazalo, da Italijani kljub porazom na vseh frontah, padcu Mussolinija in povezavi italijanske vlade z zahodnimi zavezniki, ki naj bi pripeljala do konca vojne na Apeninskem polotoku, v Jugoslaviji ne nameravajo položiti orožja, ampak se hočejo bojevati do zadnjih možnosti, da bi se izognili razorožitvi in kapitulaciji pred partizani.

Tretji napad na Zafaro, ki naj bi bil odločilen, sta 26. julija zvečer začela Cankarjeva brigada in bataljon Gubčeve. Dva topa so usmerili na bunkerje na zahodnem delu postojanke in jih začeli obstreljevati, da bi kolikor toliko razrahljali njihovo trdnost. Uporabili so minomete ter si pod zaščito ognja pripravili pot za juriš skozi bodečo žico. Toda Italijani in belogardisti so se obupno branili. Zažigali so gospodarska poslopja okoli postojanke, da je bila vidljivost kot podnevi. Posadka je bila v obupnem položaju, zmanjkovalo ji je že streliva, partizansko orožje pa je na vseh straneh razdiralo bunkerje in razna nastanišča ter zanetilo požare, ki so jih branilci morali gasiti. Kazalo je že, da bo posadka v Zafari ugnana, ko je nastopilo jutro in se je bilo treba pred natančnimi zadetki branilcev umakniti v zavetja. Tudi tretji napad torej ni bil uspešen in brigadi sta imeli že občutne izgube.

Medtem je poveljstvo žužemberške operacije že izvedelo za prisotnost Cannatove bojne skupine na Selih pri Šumberku ter se je moralo odločiti, ali naj nadaljuje boj na zavarovanih in požene Italijane proti Trebnjemu, da bi lahko sprožili četrti napad na Zafaro. Obe brigadi 15. divizije sta se pripravili za primer, da bi Italijani uspeli prodreti v Žužemberk. Evakuirali sta čete iz nevarnih področij, spravili topova na varno ter zavzeli položaje,

ki bi bili primerni za boj na terenu. Zaradi pada fašizma v Italiji so bili dobri izgledi, da bi partizani nadaljevali boj do popolne zmage. To bi bila nagrada za vse njihove napore in žrtve. Borci in borke so bili pripravljeni Zafaro napasti še četrtič, upajoč, da bo ta napad pripeljal operacijo do srečnega konca. Zato se je poveljstvo žužemberške operacije odločilo, da bo najprej zavrnilo obe italijanski bojni skupini, 27. julija zvečer pa ponovno napadlo. Poveljstvo operacije je izvedlo primerne preureditve v razporeditvi brigad in bataljonov in določilo enote, ki bodo še naprej blokirale posadko v Zafari. Bataljon Gubčeve brigade so zadržali v Zafari, da bi se skupaj z bataljonom Šercerjeve na Liscu spustil v boj s Cannatovo bojno skupino, Šercerjeva pa naj bi še nadalje zadrževala Pelazzija. Cankarjeva brigada je ostala v vasi Zafara in se je pripravila na dve nalogi: po potrebi bi sodelovala v boju proti italijanskima kolonama na pohodu proti Žužemberku, zvečer, pa bi izvedla četrti napad na Zafaro.

Kakšen je bil položaj branilcev v Zafari, kaže sicer nekoliko bombastičen del poročila poveljnika posadke, ki pravi: »Porabili smo skoro že vso municijo in posadka se je mirno pripravljala na poslednjo možnost – boj z bajoneti.«*

General Gambaro je bil seznanjen s položajem posadke v Žužemberku in je zahteval energično akcijo. »Cannata« je 27. julija zjutraj krenil s tanki v predhodnici proti Žužemberku in se spopadel najprej s Šercerjevim bataljonom, nato pa še z Gubčevim pri vasi Reber. Ta bataljon je imel v svoji sestavi tudi protitankovski top, ker pa ni imel namerilnih naprav, se ni mogel uspešno spopasti z italijanskimi tanki, ki so tako okoli 13. ure prodrli v Zafaro, za njimi pa postopoma Cannatova bojna skupina. Zvečer je Cannatova bojna skupina vzpostavila tesno povezavo s Pelazzijem in posrečilo se jim je, da so do drugega dne 28. julija vzpostavili varno cestno povezavo iz Žužemberka proti Trebnjemu. Tako je bila znamenita operacija za osvoboditev Žužemberka od 24. do 27. julija 1943 zaključena.

Ocene uspešnosti ali neuspešnosti žužemberške operacije so bile zelo različne. Med vojno so se opirale na stvarne dosežke boja, ki so bili vidni in partizanom dostopni. Na podlagi tega je vladalo mišljenje, da je bila operacija v glavnem neuspešna, ker ni dosegla zastavljenega cilja, to je, ker postojanka ni bila zavzeta. To so kriteriji, ki slone na skrajnostih in slabem poglobljanju v bistvo vprašanja bojev za utrjena mesta. Kriteriji za ocenjevanje pa se morajo opirati na temeljna načela partizanskega vojskovanja, ki slone na partizanski taktiki. Partizanska vojska si ne sme privoščiti, da bi se vpletla v boje, kjer ni izgledov za kakršenkoli uspeh. Če torej v žužemberški operaciji ni bilo uspeha, potem je bilo pač zgrešeno načrtovati tako operacijo. Vendar globlji vpogled v bojna dogajanja – zlasti sedaj, ko imamo na voljo originalne sovražnikove dokumente, daje drugačne rezultate analize. Poglejmo najprej, kakšne rezultate in posledice je žužemberška operacija zapustila v zavesti italijanske vojske in kakšne taktične in materialne izkušnje je preživljala italijanska vojska.

* Poročilo poveljstva garnizije v Žužemberku. Zbornik VI-6-164.

V italijanski zavesti o bojni sposobnosti partizanske vojske je gotovo pustilo posledice dejstvo, da so si partizani upali napasti tako močan garnizon in ga naskakovati tri dni in tri noči. Žužemberška operacija je poleg tega razbila veliko italijansko operacijo na Gorjance in Žumberk ter razdrla njihove operativne načrte. Pred kapitulacijo italijanske vojske je gotovo prav žužemberška operacija negativno vplivala na italijanske vojake in poveljstva, in sicer v tem smislu, da so se lahko prepričali o tem, da je partizanska vojska vedno močnejša in taktično vedno bolj sposobna. Italijani so sedaj lahko spoznali, da imajo v primeru kapitulacije malo možnosti za rešitev vojske in oborožitve s partizanskega območja. Vse bolj jim je postajalo jasno, da se bodo težko izognili kapitulaciji pred slovensko partizansko vojsko. To je nekaj pogledov na rezultate žužemberške operacije, ki imajo moralen in političen pomen.

Drugi vidik ocenjevanja uspeha napadov na utrjene postojanke je vprašanje materialnega rezultata boja. Kakšne uspehe je dosegla 15. divizija s pomočjo brigad 14. divizije pri napadu na Žužemberk? V prvi vrsti uničenje in osvojitve treh pomembnih utrd v trgu (sodnija, zdravstveni dom, grad) in s tem v zvezi osvojitve celotnega žužemberškega trga. Nadalje je italijanska vojska utrpela tudi v Zafari velike izgube v moštvu in materialu. Žužemberška garnizija je namreč imela v tridnevni bojih po poročilih komandanta italijanske garnizije 15 mrtvih in 34 ranjenih. To niso bili majhni uspehi za partizansko vojsko, če upoštevamo, da se je sovražnik bojeval pod kritjem izredne obrambne organizacije in zavarovan s sistemom utrd, ki jih partizansko orožje ni moglo razrušiti. Brigadi Petnajste divizije sta imeli pri napadu na Žužemberk največ 26 mrtvih in okoli 40 ranjenih.* Žrtve, kot vidimo, v primerjavi s sovražnikovimi niso bile pretirane.

Kot zadnji vidik uspešnosti operacije je vpliv na civilno prebivalstvo in vojsko. Moralno-politične posledice žužemberške operacije niso bile negativne. Nasprotno! Partizani so čutili, da so velika sila, ki se neprestano krepi. Sposobna je celo spraviti v škipce tako veliko in močno postojanko, kot je bil Žužemberk. Tudi osvobodilnemu gibanju vdano prebivalstvo je z navdušenjem spremljalo grmenje orožja v Žužemberku. Belogardizem pa je bil vedno bolj demoraliziran zaradi dejstva, da se partizanska vojska krepi, da prihaja čas popolnega uničenja italijanske vojske in s tem konec okupatorjevega podporništva. K vsej tej veliki politični in moralni krepitvi osvobodilnega gibanja je še prilila mnogo ognja vest, da je 25. julija 1943, torej drugi dan boja za Žužemberk, v Italiji padel fašizem.

Sela pri Šumberku

Ugodne politične razmere, ki so nastale s padcem fašizma v Italiji, so narokovale glavnemu štabu Slovenije odločitev, naj operativna skupina brigad nadaljuje operacije; glavni štab ji je odredil za cilj postojanko v Selih pri Šumberku.

* Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 225.

Tudi likvidacija te postojanke bi olajšala gibanje in delovanje partizanskih enot v Suhi krajini med Krko in dolensko železnico. Posadka v postojanki je bila sestavljena iz italijanske policijske enote in iz lokalnega odreda belogardistov. Za razliko od utrjenosti Žužemberka, kjer so prevladovali kamen, beton in debelo zidovje, je bila postojanka na Selih pri Šumberku utrjena le v močnejše grajenih poslopjih in obdana z visoko leseno ograjo. Varovalo jo je nekaj bunkerjev in ograja z bodočo žico. Posadka je bila dobro povezana z italijanskimi garnizoni v Šentvidu pri Stični in v Radohovi vasi, kjer so imeli tudi artilerijo. Čeprav je bila postojanka slabotnejša od žužemberške, je bila njena obramba trdna, saj je lega Sel pri Šumberku že sama po sebi prikladna za to. Posebnost pa je bila topniška povezava s sosednjimi italijanskimi postojankami, od koder je lahko poveljnik postojanke poklical pomoč artilerijskega ognja.

Že v uvodu v opis druge operacije združenih slovenskih divizij je treba omeniti, da je bila po utrjujoči žužemberški operaciji zahteva po takojšnjem nadaljevanju akcije nezadostno pretehtana. Pri odločitvi niso sodelovali poveljniki in politični komisarji odgovornih poveljstev za operacijo. Odločitev je bila sklenjena daleč od območja bojnega polja, pri čemer glavni štab ni imel pravega pregleda nad oslabljenimi sposobnostmi obeh divizij. Poleg tega so bili deli brigad odrejeni za posebne naloge; zavarovati so morali prenose mnogih ranjencev v bolnišnice in priskrbeti zadosti hrane za razmeroma veliko vojsko, ki se ni mogla oskrbovati izključno iz lokalnih virov.

Posadka v Selih pri Šumberku je pripadala poveljstvu divizije »Cacciatori delle Alpi«. Prav tukaj med Seli pri Šumberku in Žužemberkom je namreč potekala meja med operacijskima področjema dveh italijanskih divizij: »Cacciatori« in »Isonzo«. To je pomenilo, da bo odločilno vlogo pri obrambi postojanke v Selih pri Šumberku odigrala divizija »Cacciatori«. Ker pa so se brigade obeh divizij naselile prav na obmejnem področju med italijanskima divizijama, je to pomenilo nekoliko težav za italijanska poveljstva, ker so se križala področja pristojnosti dveh vojaških enot. To je vsekakor koristilo partizanom. Poveljniška sestava je v tej drugi operaciji delovala tako kot v žužemberški.

Najprej je proti obema divizijama pripravila hajko divizija »Isonzo«. Komandant te enote divizijski general Alessandro Maccario je napačno sodil, da je jedro partizanov, ki so napadli Žužemberk, na področju Ajdovca in Brezove rebri (zdaj Brezova reber pri Dvoru). Zato je sem usmeril ost svojega napada. Zbral je osem pehotnih bataljonov, baterijo topništva in četo tankov. Ker je v akcijo vpletel tudi garnizijo iz Mirne peči, ki je bila nekoliko slabša od bataljona, in artilerijo iz raznih postojank, je bila njegova bojna skupina kar močna. Toda na področju njegove hajke sta bila le del Tomšičeve in Šerčerjeve brigade, ki pa sta se še pred začetkom operacije in med njo preselila na področje Sel pri Šumberku. General Maccario je zaprl cesto Žužemberk-Občine, da bi preprečil prehajanje partizanskih čet proti zahodu, z delom čet pa je napadel področje, kjer naj bi se po njegovem zadrževale brigade. Medtem ko je hajkal, je partizanska operativna skupina za-

čela napadati Sela pri Šumberku. Napad bi se moral začeti že 29. julija 1943, toda preložen je bil na 30. julij, ker se brigade v tako kratkem času niso mogle pripraviti na akcijo. Napadala naj bi Šerčerjeva brigada, ki si je bila v uspešnih obrambnih bojih v žužemberški operaciji pridobila sloves borbene in zanesljive partizanske enote, druge tri brigade pa naj bi bile na zavarovanjih. Med pripravami dne 30. julija 1943 pa se je zgodila velika nesreča, ki ji med narodnoosvobodilno vojno na Slovenskem ni bilo enake. Na poveljniškem mestu poveljstva operacije v Gornjem Podšumberku so bili zbrani skoraj vsi poveljniki in politični komisarji, načelnik glavnega štaba Milovan Šaranović in namestnik političnega komisarja glavnega štaba Ivan Kaučič-Nande. Posadka v Selih pri Šumberku je seveda vedela za prisotnost partizanskih brigad na svojem območju in je tudi slutila, da se pripravlja napad nanjo. O tem je obvestila poveljstva, ki jim je pripadala. Popoldne so italijanski topničarji iz Radohove vasi ali iz kakega drugega bližnjega garnizona nenadoma začeli streljati na poveljniško mesto. Cilje jim je verjetno nakazovala posadka iz Sel pri Šumberku ali pa so kar na srečo izvedli kratek artilerijski udar na Gornji Podšumberk. Rezultat je bil strahoten. Takoj sta bila mrtva, zadeta od topniške granate Ivan Kaučič-Nande in prvi komandant 15. divizije Predrag Jevtić-Dragan. Hudo je bil ranjen Milovan Šaranović, ki je na poti v bolnišnico še istega dne podlegel ranam.*

* *Milovan Šaranović* je bil izreden človek in vojak. Bil je Črnogorec in se je kot bivši aktivni oficir pridružil partizanom. Bil je pripadnik 4. črnogorske brigade in si je kmalu pridobil sloves junaškega poveljnika. Pridobil si je zaupanje poveljnikov in komunistov, čeprav je bil tedaj v Črni gori, kakor tudi v nekaterih drugih jugoslovanskih pokrajinah, odnos do nekdanjih aktivnih oficirjev hudo sektaški. Vrhovni komandant Tito ga je z nekaterimi drugimi oficirji proti koncu leta 1942 poslal na Slovensko. Najprej je bil komandant doljenjske operativne cone in je vodil znamenito zimsko partizansko protiofenzivo, kjer je poveljeval vsem štirim slovenskim brigadam. Vsakdo je poznal Šaranovića kot odločnega vojaka. S karto v roki so ga redno videli na raznih točkah, ko je preučeval teren, da bi ga spoznal in izluščil kraj važnega in pomembnega za taktično uporabo v boju. Poveljeval je v znamenitih bitkah pri Bukovici, Pleterjah, v Suhi krajini, pred Ribnico in v Jelenovem žlebu. Zaradi sposobnosti in vojaških odlik ga je glavni štab Slovenije predlagal za prvega načelnika glavnega štaba Slovenije.

Prvi komandant 15. divizije *Predrag Jevtić-Dragan* je bil izreden borec in simpatičen človek. Bil je eden najbolj priljubljenih poveljnikov. Priljubljenost si je pridobil s tovariškim nastopom in razumevanjem vseh težav, ki jih je vojni čas nalagal borcem in civilnemu prebivalstvu.

Rodil se je v Gornjem Milanovcu v Srbiji, študiral pravo in bil konjeniški rezervni oficir. Že kot mladenič je bil pristaša naprednega političnega gibanja, zato so ga večkrat preganjali. Bil je rodoljub in se je po kapitulaciji Jugoslavije nemudoma povezal z osvobodilnim gibanjem v Srbiji. Postal je borec in partizanski poveljnik. Kot komandanta bataljona II. proletarske brigade ga je vrhovni štab s skupino najspособnejših oficirjev poslal v Slovenijo. Tu naj bi s svojimi izkušnjami v partizanskem vojskovanju, ki si jih je pridobil v raznih pokrajinah Jugoslavije, pomagal slovenskemu osvobodilnemu gibanju. Najprej je postal namestnik komandanta Gubčeve brigade, nato je bil imenovan za komandanta Cankarjeve brigade, pozneje pa je postal prvi komandant 15. divizije. Skupaj z borci Gubčeve in Cankarjeve brigade se je pozimi 1942-43 udeležil znamenitega pohoda štirih slovenskih brigad po Sloveniji in Hrvaški. Prav gotovo so v veliki meri njegova zasluga tudi uspehi, ki so jih na tem pohodu dosegle slovenske brigade skupaj s hrvaškimi v bojih z italijanskimi okupatorji in domačimi izdajalci.

Predrag Jevtić-Dragan je bil zelo skromen človek. Nikoli ni govoril o svojem delovanju v Srbiji in o svoji udeležbi v srbski vstaji, pri kateri je imel zelo pomembno vlogo. Vse to nam je ostalo še dolgo neznan. Šele monografija, ki jo je o tem izrednem človeku in dobrem borcu napisal general Petar Brajović, nam je podrobneje razkrila njegovo življenje in delo.

Ivana Kaučiča-Nandeta, političnega partijskega delavca in vojaškega poveljnika, srečujemo v zgodovini narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem na različnih mestih in položajih. Leta 1942 je bil komandant notranjske operativne cone, v času ustanovitve divizij pa je postal namestnik političnega komisarja glavnega štaba Slovenije. Ivan Kaučič-Nande se je udeležil žužemberške operacije, nato pa je prišel na Sela pri Šumberku, da bi utrdil partijsko organizacijo in s tem v zvezi politično delo v divizijah. Vsi trije padli poveljniki so bili po smrti odlikovani z redom narodnega heroja.

Ranjen je bil tudi nekdanji komandant Tomšičeve brigade Ivan Lokovšek-Jan, Viktor Avbelj, ki je bil tudi v skupini poveljnikov, pa je ostal nepoškodovan. Da bi bila nesreča še hujša, sta bila proti večeru ranjena komandant Šerčerjeve brigade Jože Klanjšek-Vasja in namestnik komandanta te brigade Tone Vidmar-Luka, ko sta iskala primeren ognjeni položaj za top.

Napad na Sela pri Šumberku je bil zaradi prisotnosti močne italijanske vojske, ki je imela v sestavi dvanajst bataljonov, nekaj baterij artilerije in tanke, zelo tvegan, ker bi sovražnik lahko napadel partizane pri sami postojanki. Zopet so Italijani pokazali, da so slabi vojskovalci. Skupina divizije »Isonzo«, je namreč po tem, ko se je prepričala, da partizanov v predelu Ajdovca ni, zapustila to področje, enote divizije »Cacciatori« pa so brez uspeha napadale brigade na zavarovanjih. Napad Šerčerjeve brigade v noči na 31. julij 1943 je bil neuspešen, kajti posadka se je branila zagrizeno in obrambni ogenj je bil učinkovit.

Dne 31. julija in 1. avgusta so bili boji med enotami divizije »Cacciatori« in »Isonzo« na eni strani in partizanskima divizijama na drugi. General Gambara pa je uvedel v boj tudi Pellazzijevo bojno skupino, ki je zaprla cesto Žužemberk–Občine. Toda vse to ni nič pomagalo. Partizanov ni bilo mogoče vreči iz okolice Sel pri Šumberku.

Ze 31. julija 1943 je komandant glavnega štaba Slovenije Franc Rozman-Stane obiskal bojišče na Selah pri Šumberku in se seznanil z razmerami. Spoznal je, da je nadaljevanje bojev na tem področju jalovo, žrtve so bile prevelike, zato je ukazal, naj partizanski diviziji prenehata boje in se usmerita na področje Ajdovca. Obe diviziji sta to opravili v noči na 2. avgust ter se brez posebnih težav nastanili na področju Ajdovca. Tukaj tega dne ni bilo bojev, kajti Italijani so se družno zagnali na Sela pri Šumberku in srečno deblokirali že opuščeno blokado te postojanke. Zopet so bili Italijani popolnoma onemogočeni. Ko so se namreč usmerili na področje Sel pri Šumberku, sta slovenski diviziji v miru začeli važna organizacijska opravila.

Naloge, ki jih je divizijama dal komandant glavnega štaba, so bile daljnosežne. Diviziji naj bi se dokončno sestavili in divizijska poveljstva naj bi začela delovati. Urediti bi bilo treba notranjo sestavo divizij, nato pa ju poslati vsako na svoje operacijsko območje. Štirinajsto na Notranjsko, Petnajsto pa proti severu na področje Trebelnega in Šmarjete. Tako je bila že nakazana razdelitev operacijskih območij obema divizijama.

Krstni operaciji obeh divizij sta potrdili prednost, ki jih ima divizijska sestava partizanskih brigad. Čeprav še nista bili formirani, sta začeli svojo pot kot novi enoti narodnoosvobodilne vojske Slovenije. Pokazala se je že prva prednost ustanovitve divizij. To je bil napredek v operacijah, ki so imele za cilj uničenje utrjene postojanke. Italijani so v operacijah proti divizijama uporabili izredno močno vojsko, ki pa ni bila sposobna v kratkem času deblokirati posadke v Žužemberku. Manever italijanskih bataljonov je bil izredno zamotan, skoraj vedno so udarili v prostor, kjer partizanov ni bilo več. Operacija partizanskih divizij proti postojanki v Selih pri Šumberku ni bila zadosti pretehtana in je po nepotrebnem trošila prekomerne

moči partizanskih brigad. Smrt poveljnikov v Gornjem Podšumberku moramo pripisati nezadostni budnosti za varnost poveljniškega mesta in naključni sreči italijanskih artileristov.

Rušenje dolenjskih komunikacij

Padec fašizma v Italiji je vnesel v zamisli glavnega štaba Slovenije nove elemente. Glavni štab je sodil, da bo to dejstvo oslabilo vpliv fašističnih vojnih formacij na vodenje okupacijske vojske v Sloveniji. To bi bilo ugodno za dosego najvažnejših ciljev osvobodilne vojne na področju italijanske okupacijske cone, ki so bili v tem, da bi italijanski vojski preprečili umik iz Slovenije z orožjem in vojnim materialom. Če bi se partizanski vojski, katere moč je naraščala, posrečilo razrušiti komunikacije na Slovenskem do take mere, da bi to zelo oviralo italijansko vojsko pri premikanju, potem bi se približali glavnemu vojnemu cilju in preprečili redni umik sovražnika iz Slovenije. Vojne zaloge bi padle v roke partizanom, orožje bi okrepilo narodnoosvobodilno vojsko.

Zato se je glavni štab Slovenije odločil, da bo naslednji udarec partizanske vojske usmerjen na komunikacije. Rušiti bi bilo treba dolenjsko železniško progo, mirenko železnico in del magistralne železniške proge na odseku od Zagreba do Ljubljane. Ceste naj bi partizanski minerci porušili kolikor bi bilo to najbolj mogoče. Med Krko in reko Savo bi ofenzivna akcija na komunikacije pripadla 15. diviziji.

Podobno nalogo naj bi 14. divizija opravila na Notranjskem, ko bi z vso silo udarila zlasti na tržaško železnico.

Ofenziva na komunikacije pa ni bila važna samo zato, da bi Italijanom onemogočili pobeg iz Ljubljanske pokrajine, ampak je bila važna tudi zato, da bi zadrževala nemške čete, ki bi hotele osvojiti Dolenjsko in Notranjsko, ko bi se Italijani umikali.

Po načrtu glavnega štaba bi bila taka razdelitev obeh divizij koristna tudi za druge namene. Diviziji bi tako že bili postavljeni na položaje za obrambo osvobojenega ozemlja po odhodu Italijanov. Petnajsta bi branila severni del Ljubljanske pokrajine, Štirinajsta pa južni. Razporeditev divizij bi omogočala tudi sprejem brigad, ki bi prihajale v Ljubljansko pokrajino iz drugih slovenskih pokrajin. Tako bi Štirinajsta sprejela Gradnikovo in Prešernovo (Gorenjsko), Šlandrova pa bi se prek Save prebila na operativno območje Petnajste divizije. Nadalje bi razporeditev divizij omogočala najlažje pristope k belogardističnim in plavogardističnim postojankam in pospešila njihovo likvidacijo.

Tako sta diviziji na sestanku 3. avgusta popoldne prejeli nalogo, naj v noči na 4. avgust 1943 odideta vsaka na svoje operativno območje. Preden pa se je to zgodilo, je bilo treba rešiti še nekatera organizacijska vprašanja.

Petnajsti diviziji je bilo treba postaviti novega komandanta. Glavni štab je na to mesto postavil Rajka Tanaskovića, tudi enega od oficirjev, ki jih je

Rajko Tanasković, komandant 15. divizije

vrhovni štab poslal na Slovensko novembra l. 1942. Ob premestitvi je bil Rajko Tanasković komandant Cankarjeve brigade. V tej brigadi so ga nadomestili s hrabrim in odličnim borcem Francem Kočevarjem-Cirilom, ki je bil tedaj namestnik komandanta Cankarjeve brigade. Ker je bil tudi Jože Borštnar, politični komisar Cankarjeve brigade, premeščen za političnega komisarja 15. divizije, ga je v Cankarjevi nadomestil Franc Zornada-Frenk. Viktor Avbelj, politični komisar 15. divizije, pa je postal namestnik političnega komisarja glavnega štaba. Glede teh premestitev je treba pripomniti, da so morali na novo imenovani poveljniki in politični komisarji prevzeti nove odgovornosti takoj, še pred pohodom na nova operativna področja. Uradna imenovanja pa so sledila šele nekaj dni kasneje. V Gubčevi brigadi je ostalo poveljstvo še staro in ni bilo posebnih kadrovskih sprememb. Tako je bila 15. divizija nared za pohod in za izvajanje bojnih akcij. Petnajsta divizija je torej z dvema brigadama odšla proti severu. Naj na tem mestu predstavimo obe njeni brigadi:

Gubčeva brigada je bila ustanovljena sredi velike italijanske ofenzive dne 4. septembra 1942 na Trebelnem. Sestavili so jo iz dveh bataljonov Krškega odreda, enega bataljona Zahodnodolenjskega odreda, dveh čet Štajercev in še iz raznih enot, ki so se umikale iz ljubljanske okolice proti Dolenjski. Na dan ustanovitve je imela v svoji sestavi 640 borcev in bork. Prvi meseci njenega obstoja so bili posvečeni predvsem urjenju, razumevanju bojne veščine in bojem. Od ustanovitve do končne vključitve v sestavo divizije je imela okoli 52 bojev, v katerih je sodelovalo po en ali več bataljonov ali pa celotna brigada. Pri tem je brigada dosegla 21 zmag, doživela 6 porazov in imela 25 bojev, ki so se končali neodločeno. Od teh bojev je bila polovica manevrskih, polovica pa je bila uperjena proti utrjenim postojankam, proti železnici in železniškim objektom. Omeniti je treba njeno udeležbo v partizanski protiofenzivi, ki je trajala od 26. novembra 1942 do 26. marca 1943. Nepozabni so bili njeni boji za Ajdovec, za Dob, v temeniški

Jože Borštnar, politični
komisar 15. divizije

dolini, na Hrvaškem pri Bukovici in na železniški progi med Karlovcem in Zagrebom. Udeležila se je bojev v Suhi krajini marca 1943 in boja pred Ribnico 24. in 25. marca 1943. Tudi njen delež v legendarni bitki pri Jelenovem žlebu je bil pomemben. Bojevala se je pri Trebelnem, na Čatežu, pri Sv. Križu pri Litiji, znameniti so bili tudi njeni boji v Beli krajini. Zadnji boji pred vključitvijo v 15. divizijo so bili napad na Žužemberk in sodelovanje v boju pri Selih pri Šumberku. Na voljo imamo podatke o njeni številčni moči in oborožitvi z dne 15. avgusta 1943. Tedaj je brigada imela v svojih vrstah 553 borcev in 23 bork ali skupaj 576 partizanov. Oborožitvena moč pa je bila naslednja: 6 težkih mitraljezov, 20 puškomitraljezov, 334 pušk in 2 lahka minometa.* Iz tega pregleda je razvidno, da niso bili vsi borci in borce Gubčeve brigade oboroženi. To je bilo zato, ker so imeli pionirski vodi v bataljonih še precej neoboroženih borcev. Brigada je bila torej ob vključitvi v divizijo za tedanje razmere močna partizanska enota, njena morala in bojna večina sta bili na dostojni ravni, sposobnost vodilnih kadrov za vodenje bojev pa je bila odlična.

Podobno bojno pot je imela *Cankarjeva brigada*. Tudi ta brigada je bila ustanovljena med potekom velike italijanske ofenzive na Lapinjah na Kočevskem 28. septembra 1942 iz 1. bataljona Gubčeve brigade, 1. bataljona Kočevskega odreda in nepopolnih 1. in 2. bataljona Belokranjskega odreda. Tedaj je imela okoli 360 borcev in bork. Tudi Cankarjeva je nekaj tednov po ustanovitvi posvetila utrjevanju enot, šele nato se je spustila v ogorčene boje z Italijani in belogardisti. Do vključitve v 15. divizijo je imela okoli 40 večjih bojev, ki so trajali po en dan ali noč ali pa več dni skupaj in je v njih sodeloval po en ali več bataljonov ali pa cela brigada. Pomembna je bila njena udeležba v partizanski ofenzivi od 26. novembra do 26. marca 1943. Polovica njenih bojev je bila manevrskega značaja, polovica pa so bili napadi na utrjene postojanke in na železnice. Njeni najznamenitejši boji so bili pri Trnovcu, Podbočju, na Suhorju, pri Krašiču na Hrvaškem, pri Draganičih, v Pleterjah, Ambrusu, Starem Logu, nadalje je treba omeniti bitko pri Ribnici in Jelenovem žlebu, kjer je brigada sodelovala s tremi bataljoni; več težkih bojev je imela na Čatežu, napadala je belogardistično postojanko v Šentrupertu, vdrla na nemško letališče v Cerkljah ob Krki, sodelovala v operaciji za osvoboditev Žužemberka in zavarovala operacijo štirih slovenskih brigad na Sela pri Šumberku. Dne 1. avgusta 1943 je imela 745 borcev in 24 bork, skupaj 769 partizanov in partizank. Podatki o njeni oborožitvi pa so naslednji: 333 pušk, 4 težki mitraljezi, 17 puškomitraljezov in 3 lahki minometi.**

Ustreznih podatkov o moči celotne 15. divizije nimamo, vendar jih lahko na podlagi znanih podatkov dovolj točno rekonstruiramo. Petnajsta di-

* Poročilo Gubčeve brigade o številčnem stanju od 1. do 15. avgusta 1943. Zbornik VI-6-56 in Oborožitev Gubčeve brigade dne 15. avgusta 1943. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (vnaprej: IZDG), fasc. 189/II-2.

** Pregled številčnega stanja in oborožitve enot narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije na dan 1. avgusta 1943. Zbornik VI-6-66.

vizija je imela v času med 1. in 15. avgustom 1943 v svoji sestavi okoli 1400 partizanov in partizank. Oborožitev pa je bila naslednja: 687 pušk, 39 puškomitraljezov, 10 težkih mitraljezov, 5 lahkih minometov in 2 protitankovska topa.

Poveljstvo 15. divizije je pohitelo, da bi začelo izvajati načrt glavnega štaba o rušenju železnic. Že 3. avgusta zvečer je bila sestavljena divizijska kolona z Gubčevo brigado na čelu, ker je ta brigada imela nalogo zavarovati prehajanje čez dolensko progo in cesto. Iz Ajdovca je divizijska kolona potovala čez Jordankal, brez težav prekoračila železnico in cesto pri Ponikvah in se vzpela na dolensko gričevje severno od dolenskih komunikacij. Gubčeva brigada se je 4. avgusta namestila v okolišu Rihpovca, Cankarjeva pa se je nastanila v Trebelnem, Češnjicah pri Trebelnem in v Radni vasi. Tako se je 15. divizija postavila na tako mesto, od koder je mogla najlažje in najhitreje ogroziti dolenski železniški progi: glavno dolensko na odseku Trebnje–Novo mesto in drugo, manj pomembno, Trebnje–Sevnica.

Po padcu fašizma so nastale pri Italijanih zanimive razmere. Kot smo že povedali, je vodstvo osvobodilnega gibanja Slovenije sodilo, da bo padec fašizma vendarle do neke mere skrhal ostrino italijanskih bojnih akcij proti partizanom in da bo vpliv poveljnikov fašističnih enot v sestavi italijanske vojske upadel. Toda akcije divizije »Isonzo« proti partizanskima divizijama na področju Ajdovca niso potrjevale take ocene. Tudi iz razglasa poveljstva 11. italijanskega korpusa, ki ga je izdalo neposredno po padcu fašizma (razglas je bil brez datuma!), ne veje nov veter. Iz njega lahko razberemo, da si italijanska vojska niti ne pomišlja zapustiti okupiranih področij v Jugoslaviji. »Na tej balkanski zemlji«, pravi razglas, »moramo braniti ne le neke interese, temveč tudi naš prestiž«. * Komandant divizije »Isonzo« pa se je po tem, ko sta ga partizanski diviziji med žužemberško operacijo in operacijo na Sela pri Šumberku tako neusmiljeno vlekli za nos, silno razjezil in se odločil za akcijo, ki je presenetljiva po svoji odločnosti in ciljih, ki si jih je zadel. Dne 4. avgusta 1943 je namreč nameraval s štirimi kolonami začeti silovito operacijo v coni Ajdovca, da bi onemogočil partizanom vsakršen umik, nato pa bi jih zajel in uničil. ** Takih odločnih izrazov je bilo doslej v italijanski vojaški terminologiji zelo malo. Da bi izpolnil načrtovano grožnjo, je komandant divizije »Isonzo« zbral devet do deset pehotnih bataljonov, dve bateriji artilerije in nekaj letal. Pri roki je imel še posadke v garnizijah ob dolenski železnici in Novem mestu, njihovo artilerijo in še manjše enote. To je bilo za okoli eno divizijo vojaštva (12 000 do 15 000 mož).

Tako se je zgodilo, da je 15. divizija v noči na 4. avgust odkorakala proti severu iz ajdovskega področja, medtem pa je italijanski divizijski general Alessandro Maccario s svojo številno vojsko ponovno udaril v prazno, kajti tudi 14. divizija se je bila isto noč kot 15. umaknila čez Krko proti jugu.

* Proglas štaba 11. armadnega korpusa ob kraljevem prevzemu vrhovnega poveljstva nad italijanskimi oboroženimi silami. Zbornik VI–6–156.

** Ukaz poveljstva divizije »Isonzo« z dne 3. avgusta 1943 za akcijo na ajdovskem področju. Zbornik VI–6–163.

Borci Cankarjeve brigade v Tihaboju avgusta 1943

Komaj se je Petnajsta pojavila na področju Trebelnega, že so bile tukaj nove naloge, ki jih je bilo nujno reševati. Tako se je bilo treba z vso resnostjo spoprijeti s pojavom nekaterih enot plavogardistov v okolici Šmarjete. Tudi žito je dozorevalo in treba je bilo pomagati prebivalstvu, da ga pospravi. Spravilo poljskih pridelkov je bilo treba zavarovati pred belogardističnimi in italijanskimi plenilci. Treba je bilo oskrbeti bolnišnice in napolniti skladišča s hrano. Na Moravškem so sestavljali Šlandrovo brigado, ki ji je bilo treba zavarovati prehajanje čez Savo in jo pospremiti na operativno področje Petnajste divizije itd.

Najprej bomo na kratko opisali, kako je divizija opravljala svojo glavno nalogo – ofenzivo na železnice. Omenili bomo najvažnejše akcije in na koncu skušali dodati oceno pomena te ofenzive.

Najpomembnejšo akcijo je izvršila Cankarjeva brigada, ki je 13. avgusta 1943 jugozahodno od Mirne postavila zasedo. Okrepili so jo s topom iz divizijske čete težkega orožja. Mine na progi so uničile lokomotivo in zastavile vlak, s topom in jurišem so cankarjevci zavzeli oklepni vagon, nato pa so vlak popolnoma uničili. To je bila samostojna dnevna akcija, izvedena v bliskovitem naletu. Po italijanskih podatkih je bilo med bojem ubitih 17 italijanskih vojakov in belogardistov; 23 Italijanov, 1 belogardist in 1 italijanski oficir pa so bili ranjeni. Od plena omenimo 2 lahka minometa, 3 težke mitraljeze, 16 pušk, 10.000 kosov municije in drug material. Od vojakov, ki so jih Italijani šteli za pogrešane, je bilo ujetih 21.*

* Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 235.

Na progi med Trebnjem in Sevnico sta med 7. in 31. avgustom Cankarjeva in Gubčeva brigada izvedli skupaj ali pa posamezno akcije na železnico 12., 13., 24., 30. in 31. avgusta 1943. Na odseku dolenjske železnice med Novim mestom in Šentlovrencem pa 7., 11., 19., 21., 28. in 29. avgusta. Progi sta bili zelo poškodovani, uničene so bile cele kompozicije vlakov (13. avgusta) ali lokomotive, izruvane so bile tračnice ali porušeni prepusti in mostovi.* Intenzivnost partizanskih napadov na železnice spoznamo iz pregleda sabotaž direkcije Jugoslovanskih železnic 1941–1945, kjer je navedeno, da je bilo avgusta 1943 na progi Ljubljana–Karlovac 36 napadov ali sabotaž, na progi Sevnica–Trebnje pa 7.** Partizanskim enotam tedaj ni bilo lahko uničevati železnic in vlakov. Za to še niso imele zadostnih sredstev, primanjkovalo je zlasti eksploziva. Zato rušenja niso bila niti na visoki strokovni ravni niti niso bila taka, da bi eno rušenje zaleglo za daljšo prekinitev prometa. Partizani so zato morali vedno znova rušiti, to pa je zahtevalo, da so bili neprenehoma dejavni; kljub temu so bili uspehi akcij manjši. Stanje se je nekoliko izboljšalo, ko so zavezniki začeli pošiljati partizanski vojski malo več materiala, ki je bil uporaben pri akcijah na železnice. Prva zavezniška pošiljka orožja in razstreliva je bila poslana slovenskim partizanom šele 3. julija, zadnja pred kapitulacijo Italije pa 27. avgusta 1943.***

Spregovorili smo o najvažnejših vprašanjih izvajanja ofenzive 15. divizije na železnice in komunikacije, moramo pa se še malo zadržati pri izvajanju drugih nalog, ki so se pojavljale bodisi naključno, bodisi da jih je načrtoval štab divizije. Že 4. avgusta je Cankarjeva brigada poslala 4. bataljon v zelo konspirativno akcijo v bližino Ljubljane. Bataljon naj bi namreč v bližnjem okolišu Ljubljane vzpostavil bazo za vzdrževanje zveze z ljubljanskimi organizacijami osvobodilnega gibanja. Komaj je bataljon prispel na Pugled, kjer naj bi bila baza, so ga sovražne čete obkrožile. Bataljon se je branil do večera, nato se je vrnil v sestavo svoje brigade, ne da bi bil nalogo opravil. Zato so ga zelo kritizirali.****

Petnajsto divizijo pa je ob prihodu na trebelnsko področje vznemirila vest o tajinstvenem premikanju neke četniško-plavogardistične skupine. Pod poveljstvom srbskega majorja Danila Koprivice je pripotovala s področja Sv. Treh kraljev v Polhograjskih Dolomitih in se naselila ob Krki med Novim mestom in nemško mejo. Tu ji je italijansko poveljstvo tajno dodelilo rezervat, kjer se je lahko svobodno gibala. Plavogardistična skupina je bila razdeljena na štiri četniške odrede, štela je 120 mož in si je zadala nalogo, da bi se razvila v jedro četniškega gibanja za Slovenijo. Rekrutirala naj bi zlasti pripadnike vaških straž. Neko močnejšo četniško patroljo pa je že 31. julija 1943 ujela enota Zapadnodolenjskega odreda. Četniki so se zaradi varnosti umaknili v središče odrejene cone. Ko je štab 15. divizije

* Podrobneje o rušenjih in napadih na dolenjskih železnicah glej Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 288 do 303 in Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 235 do 243.

** Pregled je v arhivu IZDG, fasc. 529.

*** »NOV na Slovenskem«, str. 486.

**** Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 234 op.

zvedel za to, je poslal Gubčevo brigado v zasledovanje četniške skupine na planino Grac (to je gozdnati predel na tedanji nemško-italijanski meji med Skocjanom in Vinjim vrhom). Toda četniki so se že zatekli v grad Otočec in akcija Gubčeve brigade ni imela uspeha. Brigada je imela izgube, ko so Italijani 7. avgusta bombardirali Šmarjeto.

Ker je bila prisotnost četniške skupine ob Krki politično in vojaško vznemirljiva, je poveljstvo 15. divizije zahtevalo od Gubčeve brigade, naj še najprej preganja četnike in plavogardiste. Divizija je pripravila akcijo, s katero je nameravala uničiti belogardistično-italijansko postojanko v *Beli cerkvi*, da ne bi bila v oporo plavogardistom. V vasi se je namreč že 10. junija 1943 utrdil vod četrte čete iz Kostanjevice, ki je pripadala drugemu bataljonu belogardistične »Legije smrti«. Divizija »Isonzo« je poslala v Belo cerkev 20 do 30 Italijanov, da bi poskrbeli za utrjevanje postojanke in za poveljevanje v vasi. Postojanko so res dobro utrdili in organizirali obrambo. V njej se je torej branilo okoli 60 do 90 belogardistov in Italijanov. Za napad na postojanko je 15. divizija odredila Gubčevo brigado, za obrambo prizorišča akcije pa Cankarjevo brigado.

Gubčeva brigada je pričela napad na postojanko v *Beli cerkvi* 9. avgusta 1943 zvečer z dvema bataljonoma, en bataljon pa je uporabila za rezervo in za zavzetje mostu čez Krko pri Dragi. Cankarjeva brigada pa je z delom svojih enot branila in zavarovala smer iz Novega mesta ter iz nemške zasedbene cone. Napad na Belo cerkev ni uspel, ker se je posadka v utrdbah dobro branila, pomagala pa si je s tem, da je zažgala kozolec in si tako ustvarila dobro vidljivost. Drugi požar, ki je pomagal obrambi, pa je povzročila Gubčeva brigada. Ko so namreč hoteli z minometi uničiti nevarnega mitraljezca v cerkvenem zvoniku, je mina zažgala stolp, nato pa je začela goreti cerkev. Požara sta dobra osvetlila okolico in gubčevci se niso mogli prebiti v utrdbo. Zjutraj so se umaknili. Več sreče je imela četa drugega bataljona, ki je zavzela most pri Dragi, uničila bunker in razdejala most. Cankarjeva brigada pa to noč ni imela bojev.

Naslednjega dne, tj. 10. avgusta, so se razvneli boji med Gubčevo brigado in tremi bataljoni divizije »Isonzo« (bataljona iz 23. in 24. pehotnega polka in 117. fašistični bataljon iz Trebnjega). Boji so trajali do večera. Gubčeva brigada Italijanov ni pustila v bližino Bele cerkve. 10. avgusta zvečer je zapustila bojišče in se umaknila na trebelnsko območje, kamor je prispeła 11. avgusta.

Omeniti moramo še, da je imela divizija pri mobilizaciji tudi nekaj uspeha. Mobilizacijske patrulje iz brigad so v soglasju s prebivalstvom navidezno nasilno pobirale vojne obveznike, da bi domačini imeli izgovor pred italijanskimi oblastmi.

Medtem so bile izpeljane priprave za prehod na novo ustanovljene Šlandrove brigade z moravškega področja čez Savo na Dolenjsko. Štab 15. divizije je s posebno pozornostjo sledil vestem o gibanju Šlandrove brigade in se skrbno pripravil, da bi ji omogočil varno prehajanje čez reko. Odločil se je premestiti divizijo najprej na področje Sv. Križa pri Litiji (Gabrovka), da bi bila bliže Savi. V noči na 15. avgust 1943 je torej 15. divizija šla čez

mirensko progo in cesto. Premestitev je izvedla Cankarjeva brigada kot celota, od Gubčeve brigade pa se je le drugi bataljon priključil divizijski formaciji, kajti ostala dva bataljona Gubčeve brigade sta bila zaposlena z raznimi transporti. Toda kazalo je, da je bil pohod 15. divizije zaman, kajti Nemci so zaprli vse prehode čez Savo. Kljub temu se je nekaterim manjšim delom Šlandrove brigade le posrečilo prebroditi Savo in se prebiti na drugi breg. Da divizija, ki je še dalje vztrajala na področju Sv. Križa pri Litiji (Gabrovka), ne bi ostala nezaposlena, je njen štab pripravil nekaj napadov na dolensko železnico.

Medtem ko so Nemci onkraj Save obdelovali na novo ustanovljeno Šlandrovo brigado, so Italijani napadali 15. divizijo prav tedaj, ko je udarila na železnico med Trebnjem in Radohovo vasjo. Bojni manevri 15. divizije in italijanskih bataljonov so bili zelo zanimivi. Italijani so namreč sestavili dve bojni skupini, ki sta bili pod poveljstvom divizije »Isonzo«. Prva je bila sestavljena iz dveh posebnih bataljonov in je imela 465 vojakov in oficirjev. Ko so se enote 15. divizije pomikale k železnici, se je ta skupina po stranskih poteh vzpela na Zaplaz in tam prenočila. S partizani se ni srečala. V drugi sovražni koloni sta bila dva bataljona, ki ju je podpiral vod topov 65 mm. Naloga te skupine je bila prodreti do Sv. Križa pri Litiji. V rezervi so Italijani imeli še en bataljon v Mirni, ki je imel nalogo preprečiti partizanom premik čez progo proti Trebelnemu. Tudi pretežno belogardistični garniziji iz Rakovnika in Šentruperta sta se postavili tako, da bi partizanom preprečili pohod proti vzhodu na trebelnsko področje. Akcija je bila torej zamišljena tako, da bi se dve italijanski skupini združili pri Sv. Križu pri Litiji in obračunali s partizani.

Tiste divizijske enote, ki so se podale v napad na progo, se niso srečale s sovražnikom, niti niso vedele za načrtovano akcijo. Ko so se naslednjega jutra vračale na izhodišča, so se hudo spopadle z Italijani. Nato so se združile s skupinami, ki niso bile na železnici in organizirale obrambni boj. Seveda bi bilo zelo dobro, če bi se bila 15. divizija po akciji na železniški progi premestila na južno stran železnice, kar bi bilo v skladu s partizansko taktiko. Toda to ni bilo mogoče, ker partizani niso poznali italijanskih načrtov niti niso vedeli, da so Italijani akcijo že začeli, poleg tega pa je ostalo v predelu Sv. Križa in Čateža še nekaj divizijskih enot, ki jih v taki situaciji ni bilo mogoče puščati same. Najprej so se udarili z Italijani partizanski oddelki, ki so ostali čez noč v Gorenji vasi. V hudem in ostrem boju so zastavili prodiranje sovražnikove 1. kolone. Ta boj je bil še v temi. Partizani so se po spopadu umaknili višje proti Sv. Križu. Imeli so dobre položaje in so zaustavili italijanski napad. Medtem so prihitali na bojišče tisti oddelki divizije, ki so bili na progi. Udarili so Italijanom v hrbet. Tudi skupina Italijanov, ki je prodirala iz Mirne, je naletela na partizane in se spopadala z njimi. Ta boj je bil 19. avgusta 1943.

V noči na 20. avgust se je divizija zbrala in se postavila na ugodne položaje severno od Sv. Križa, kjer je organizirala čvrsto obrambo. Pripravili so rezervno skupino, ki naj bi udarila Italijanom v hrbet, če bi napadli. Kajti divizija se je odločila, da se pred italijanskimi bataljoni ne bo umaknila.

Intendanti 15. divizije. Z
leve proti desni: Egidij
Frankič-Tilen, Karel O-
sredkar-Dimež in Franc
Potočar-Campa
(Trebelno, avgust 1943)

Zjutraj se je divizijskim položajem približala kolona, ki je bila 19. odšla v napad iz Velike Loke. Partizani so jo najprej napadli s področja kumpoljskega gradu, pripravljena rezerva pa jih je udarila od zadaj. Italijani so se morali dobro braniti, da ne bi bili poraženi. Ta kolona se je le počasi pomikala proti Sv. Križu pri Litiji in je proti večeru le dosegla cilj. Drugi večji italijanski koloni pa se je posrečilo priti 15. diviziji za hrbet. Divizija se je morala zvečer umakniti in je 21. avgusta šla čez mirensko železnico ter se ponovno naselila na trebelnskem področju. Obramba 15. divizije v tej hajki ni bila posebno uspešna. Glavni vzrok je bil v tem, da se vse partizanske enote zaradi akcije na železnici niso mogle pravočasno združiti v svojih formacijskih sestavih in se zato boj ni udeleževala celotna divizija. V teh bo-

jih so Italijani imeli 4 mrtve in 14 ranjenih, Cankarjeva brigada pa 6 mrtvih in več ranjenih.*

Ko se je 15. divizija zopet naselila na trebelnskem področju, je začela pospešeno uničevati železnico in objekte ob njej. Italijani so se trudili, da bi sproti popravili, kar je divizija razrušila. Toda razdejanje na progah je bilo vse večje. Te akcije so pospešile izpopolnjevanje pionirskih vodov, ki so jih ustanovili že v Ajdovcu v začetku avgusta. Ti vodi so imeli 10 do 20 borcev. V prvi vrsti so vanje vključevali tiste partizane, ki so bili že v bivši jugoslovanski vojski v inženirskih enotah. Dodelili so jim še nekaj neoboroženih borcev. Vodi so bili opremljeni z orodjem za rušenje železnice. Skupaj z minerskimi oddelki so postali jedro kasneje formiranih inženirskih čet. Opremili so jih tudi s tovornimi konji in mulami.**

Petnajsta divizija je nestrpno pričakovala prihod Šlandrove brigade. Šlandrovo brigado so bili namreč ustanovili že 6. avgusta 1943, torej kmalu po prehodu 15. divizije iz Ajdovca v trebelnski rajon. Ob ustanovitvi je brigada štela 750 partizanov in partizank. Tristo petdeset starih partizanov je bilo jedro te nove štajerske brigade, ki je dobila številko šest. Ostali borci in borke v brigadi pa so bili novinci, ki pa so bili povečini neoboroženi. Brigada je imela 287 pušk, 12 mitraljezov in nekaj drugega orožja. Poveljnik brigade Janko Sekirnik-Simon in politični komisar Mitja Ribičič-Ciril sta imela pred seboj kar težke naloge. Paziti je bilo treba, da zaradi slabe oborožitve brigada ne bi doživela poraza, čimprej je bilo treba oborožiti vse borce, najtežja naloga pa je bila prepeljati brigado čez Savo na Dolenjsko v sestavo 15. divizije, kakor je ukazal glavni štab. Toda novi brigadi so Nemci priredili presenetljivo hajko, še preden se je mogla urediti. Šlandrova se je razbila na več delov in se pričela prebijati na Dolenjsko po skupinah. En del 1. bataljona Šlandrove brigade pod poveljstvom Alojza Kolmana-Maroka, 72 borcev, se je 20. avgusta prvi prebil čez Savo in se po dolgem in utrudljivem pohodu 22. avgusta pojavil na Trebelnem, kjer se je javil štabu 15. divizije. Ker je ta skupina izgubila povezavo z matično enoto, so jo porazdelili v Gubčevo brigado, ki je s tem številčno tako narasla, da so med 25. in 26. avgustom osnovali 4. bataljon.*** Jedro Šlandrove brigade (del 2. zasavskega bataljona in del 3. kamniškega bataljona, 246 borcev in bork) je prispelo na Trebelno 28. avgusta 1943. Med pričakovanjem še ostalih delov so 30. avgusta slovesno ustanovili 1. in 2. bataljon Šlandrove brigade. Pregledala sta ju komandant in politični komisar 15. divizije Rajko Tanasković in Jože Borštnar. Šestega in 8. septembra sta prispeli v Šlandrovo brigado še dve skupini kamniškega bataljona, ki sta bili vključeni v brigado kot njen 3. bataljon. Nato so prihajale s Štajerske še druge skupine, ki so jih delno ali pa v celoti vključevali v brigado. Po težkih preizkušnjah je bila

* Akcija je opisana po poročilih poveljstva divizije »Iskonzo«. Zbornik VI 46-175, 176, 177, 178 in po poročilu posebnega bataljona M.V.S.N. z dne 25. avgusta 1943. Zbornik VI 6-187.

** Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 296.

*** O pohodu te skupine Šlandrove brigade in njeni vključitvi v Gubčevo brigado in o ustanovitvi 4. bataljona Gubčeve glej Lado Ambrožič-Novljan, »Dvanajsta brigada«, str. 9. Ljubljana 1976. (Vnaprej: Ambrožič, »Dvanajsta brigada«).

dan pred kapitulacijo Italije ponovno postavljena na noge nekoliko oslabljená Šlandrova brigada. Prideljena je bila 15. diviziji kot njena tretja brigada.*

Seveda je 15. divizija med tem nadaljevala svojo ofenzivo na železnico. Poleg tega pa se je pripravljala na trenutek, ko bo italijanski okupator položil orožje. Po navodilih glavnega štaba Slovenije je štab 15. divizije opozoril svoje enote na pomembnost rušenja železnic. Poudaril je, da te akcije ne smejo biti preproste diverzantske akcije, pač pa je treba stremeti za popolnim uničenjem železnic. Tudi železniška vozila je treba uničevati. Tako bo partizanska vojska onemogočila hiter umik s slovenskega ozemlja italijanski vojski, ki ne bo mogla odpeljati prateža in orožja. S tem bo tudi Nemcem onemogočeno hitro zasedanje slovenskega ozemlja. Divizijska okrožnica zanimivo pojasnjuje, kako naj brigadni štabi pripravljajo svoje čete na boj z novim okupatorjem – Nemcem. Divizija naroča, da je treba zlasti pri političnih in vojaških urah govoriti partizanom o tem, da Nemci niso več tisto, kot so bili nekdaj. V okrožnici piše: »Prav tako jih bomo lahko tolkli kot Italijane. Nikakor ne smemo nasedati provokatorskim vestem o SS divizijah. Pojasnjevati je treba partizanom taktiko boja proti Nemcem. Nemci so seveda hitrejši in bolj drzni kot Italijani. Toda če bodo začeli prodirati v notranjost osvobojenega ozemlja, je treba udariti po njih ofenzivno. Uporabiti je treba vse taktične prijeme od frontalnih bojev do manevriranja, od zased do obkoljevanja.«**

Iz divizijske okrožnice spoznamo dvojce. Prvič, partizanskim poveljnikom je bilo jasno, da je konec italijanske okupacije pred vrati in drugič, pojavili se bodo novi okupatorji – Nemci. Divizijska navodila o bojevanju z Nemci so pripomogla, da je bil prehod na novo taktiko boja proti Nemcem lažji in da je bil pri borbah in borkah pregan strah pred nemško vojsko, če o strahu v enotah sploh lahko govorimo.

Zaskrbljeni zaradi razdejanja na železnicah, so Italijani poskušali 27. avgusta 1943 z akcijo dveh enot odriniti partizanske enote 15. divizije s področja ob progi na odseku Novo mesto–Trebnje. Toda prvo enoto, italijanski posebni bataljon št. 1, so čete Cankarjeve brigade obkolile severno od Hmeljčiča in drugič v predelu Gorenjega Kamenja, da se je z zadnjimi močmi in s pomočjo vojaštva iz mirnopenske garnizije komaj rešil.***

Od začetka septembra pa do kapitulacije Italije Italijani niso več izvedli nobene pomembnejše akcije proti 15. diviziji. Petnajsta divizija je budno pazila na sovražnikove garnizije v Trebnjem, Novem mestu, Mokronogu in drugod, da je vojska ostala lepo doma. Če pa se je sovražnik pojavil na osvobojenem ozemlju, so ga hitro pregnali v postojanko.

Tako je divizija lahko relativno v miru pripravila največjo akcijo na dolensko železnico, ki jo je nameravala pretrgati pri postaji Mirna peč. Uporabila je vse tri brigade. Napadala je na široki fronti od Novega mesta do

* Ambrožič, »Dvanajsta brigada«, 11–13.

** Okrožnica štaba 15. divizije z dne 29. avgusta 1943. Arhiv MLRS (Muzej ljudske revolucije Slovenije).

*** Poročilo poveljstva posebnega bataljona št. 1 z dne 27. avgusta 1943, Zbornik VI–6–189.

Četa 2. bataljona Gubčeve brigade na Stari gori pri Trebelnem avgusta 1943

Trebnjega. Glavno nalogo – napad na železniško postajo Mirna peč, je zapala Gubčevi brigadi. Brigada naj bi zavzela postajo, ki jo je branilo okoli 50 italijanskih vojakov in popolnoma razrušila poslopja ter železniške naprave. Poleg tega naj bi porušila progo med predorom pod Sv. Ano in vasjo Češenjce. Cankarjevo brigado so usmerili proti Novemu mestu, da bi napadla sovražnikovo postojanko v Dolenjih Kamencah, Šlandrova pa naj bi varovala trebanjsko smer. Gubčevi in Cankarjevi brigadi so dodelili po en top in nekaj težkega orožja. Akcija, ki je bila strokovno dobro zasnovana, ni v celoti uspela. Gubčeva brigada je sicer zavzela vse bunkerje in zgradbe na postaji, le postajnega poslopja ni mogla. Razrušila in z miniranjem je uničila vse postajne naprave. Cankarjeva brigada se je ostro spopadla s sovražno zasedo pri Gorenjih Kamencah in je v boju te noči imela 3 mrtve in 12 ranjenih, kar priča o ostroti bojev. Postojanke v Dolenjih Kamencah pa ni zavzela. Šlandrova brigada je prvič od ustanovitve sodelovala v tako široko zasnovani akciji, a ker se sovražnik iz Trebnjega ni pojavil, ni imela posebnih bojev. Iz Novega mesta je 8. avgusta podnevi prihitel oklepni vlak v smeri proti napadeni postojanki, vendar je menda naletel na mino in iztiril. Škodo na železnici so popravili še istega dne do 15. ure.*

V mirnopoški akciji 15. divizije je padel znameniti in junaški politični komisar Gubčeve brigade Zvonko Vrečko-Tinč, ki ga je v čelo zadela tavajoča krogla.

* Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 307.

Ofenziva 14. in 15. divizije na železniške proge je bila zelo zanimiva operacija, ki je dosegla določene uspehe. Če se omejimo na delovanje 15. divizije, potem lahko zasledimo mnogo slabosti v izvajanju ofenzivnega načrta. Divizija ni uspela na občutljivih mestih tako poškodovati proge (tuneli, mostovi itd.), da bi popravilo zahtevalo daljšo dobo in bi bila proga pravzaprav za določen čas popolnoma onespособljena za promet. Za to ni bilo zadosti tehničnih sredstev in strokovnega znanja. Divizija je morala izvajati le majhna, a pogosta rušenja. Borci so morali vlagati v akcije veliko truda in časa, hkrati pa so morali – zlasti minerci, veliko tvegati v vsakodnevni napadih na dobro zastražene objekte. Tako delovanje je bilo zelo intenzivno in dolgotrajno.

Italijani so imeli velike stroške za neprestana popravila na progah, ki so hkrati zahtevala stalno pripravljenost bojnih čet, dragoceni čas in material. S tem so partizani izčrpavali sovražnika in slabili njegove možnosti za uporabo železnic pri umiku iz Slovenije in Hrvaške.

3. poglavje

PODOBA DIVIZIJE OB KAPITULACIJI ITALIJE

Če si hočemo ustvariti pravo podobo 15. divizije ob kapitulaciji Italije, potem moramo poznati nekaj podatkov o njeni sestavi, bojni moči, politični dejavnosti, zlasti pa o glavni sestavini njene moči, to je o moralni moči.

V organski sestavi je imela 15. divizija dne 8. septembra 1943 Gubčevo, Cankarjevo in Šlandrovo brigado.

Kot smo že omenili, je imela Gubčeva brigada 15. avgusta 576 partizanov. Dne 22. avgusta 1943 so ji iz 1. bataljona Šlandrove brigade (Savinjski bataljon) dodelili 72 borcev in bork. Če prištejemo še novince, ki jih je brigada mobilizirala avgusta in septembra ter odštejemo izgube, ki jih je brigada imela med akcijami na komunikacije, potem dobimo število 708 partizanov, kolikor jih je brigada imela 8. septembra v štirih bataljoni. Ta podatek ni dokumentiran, vendar je kot rezultat analize in raziskave precej točen.

Cankarjeva brigada pa je imela po podatkih iz 1. avgusta 1943 769 borcev in bork*. Če prištejemo še okoli 60 novincev, ki jih je brigada do kapitulacije mobilizirala in odštejemo sicer majhne izgube brigade meseca avgusta, potem je Cankarjeva na dan 8. septembra 1943 štela 820 borcev in bork. Tudi ta podatek nima dokumentirane potrditve, vendar lahko zadržimo, da je blizu resnici.

Na osnovi podatkov, kako so posamezni deli Šlandrove brigade priha-

* Pregled številčnega stanja in oborožitve enot narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov v Sloveniji na dan 1. avgusta 1943, Zbornik VI-6-66.

jali čez Savo v sestavo 15. divizije in glede na to, da je bil del borcev in bork Šlandrove brigade dodeljen Gubčevi brigadi, lahko z gotovostjo ocenimo, da je Šlandrova brigada imela 8. septembra 1943 v sestavi 15. divizije 490 borcev in bork.

Za številčno stanje štaba 15. divizije nimamo podatkov. V svoji sestavi je imel četo težkega orožja, 2 protitankovska topa in nekaj težkih mitraljezov, kar je zahtevalo okoli 30 do 40 borcev za ravnanje s težkim orožjem. Divizija je nadalje imela kulturniško skupino ter prve zametke raznih služb. Skupaj s poveljstvom je bilo to kakih 20 partizanov. Številčno stanje štaba divizije je bilo torej okoli 50 borcev in bork. Tabelarni pregled številčne moči 15. divizije dne 8. septembra 1943:

Enota	Borcev in bork
Gubčeva brigada	708
Cankarjeva brigada	820
Šlandrova brigada	490
Štab in poveljstvo divizije	50
Divizija skupaj	2068

Petnajsta divizija je imela torej 8. septembra 1943 2068 partizanov.

Medtem ko se je število partizanov v 15. diviziji od začetka avgusta do 8. septembra 1943 povzpelo od 1400 na 2068 borcev in bork, se temu ustrezno ni povečala tudi oborožitev, kajti borci, ki so v Gubčevo brigado prišli iz Šlandrove brigade, niso bili tako dobro oboroženi kot gubčevci, novinci pa so bili brez orožja. Iz naslednjega tabelarnega pregleda je razvidna oborožitev 15. divizije 8. septembra 1943.

Enota	p	pm	tm	lmm	ptt
Divizija	1034	49	12	5	2

Kratice: p-puške, pm-puškomitraljezi, tm-težki mitraljezi, lmm-lahki minometi, ptt-protitankovski topovi.

V navedenih številkah in pregledih je izražena materialna moč 15. divizije.

Komandant in politični komisar 15. divizije sta si prizadevala čimprej utemeljiti organizacijo poveljevanja v diviziji. Ko je divizija v noči na 4. avgust 1943 zapustila Ajdovec, je imela v sestavi poveljstva pravzaprav le komandanta Rajka Tanaskovića in političnega komisarja Viktorja Avblja. Tedanji načelnik 15. divizije Rade Pehaček je bil namreč ranjen pri Žužemberku. Poveljstvu je bila na voljo še skupina kurirjev, in to je bilo vse. Kmalu po prihodu na trebelnsko področje je bil 14. avgusta 1943 za namestnika političnega komisarja glavnega štaba imenovan Viktor Avbelj-Rudi. Rodil se je 16. februarja 1914 v Prevojah pri Kamniku. Leta 1939 je končal pravno fakulteto v Ljubljani, član partije pa je bil od leta 1937. Od konca leta 1941 je bil Avbelj sekretar okrožnega komiteja KPS za Novo mesto, dokler ni

meseca septembra 1942 postal politični komisar Gubčeve brigade, na koncu leta 1942 pa politični komisar dolenske operativne cone. Udeleževal se je bojov štirih slovenskih brigad v znameniti partizanski zimski protiofenzivi 1942–1943. Namesto njega je prišel v poveljstvo divizije Jože Borštnar, ki je bil politični komisar Cankarjeve brigade. Ustanovili so tudi artilerijski oddelek pri diviziji. Sestavili so ga iz dveh protitankovskih topov in nekaj težkih mitraljezov. Artilerijski oddelek 15. divizije lahko imamo za zametek kasneje ustanovljene artilerije 15. divizije. Njegov nastanek je bil pravzaprav kmalu po tem, ko je Tomšičeva brigada na Hrvaškem prevzela prve topove. Ustanovitev tega oddelka se nekako ujema z datumom ustanovitve divizij 13. julijem 1943. Do kapitulacije Italije v štabu 15. divizije ni bilo drugih enot. Omeniti moramo le še zametke obveščevalne službe in intendanco. Tudi za kulturno-politično delovanje je bilo poskrbljeno, saj so v štab divizije že pred kapitulacijo Italije prišli prvi kulturniki.

Sestava poveljstva in štaba divizije je bila torej pred kapitulacijo Italije naslednja:

Poveljstvo: komandant in politični komisar divizije.
Skupina kurirjev.
Skupina kulturnih delavcev.
Artilerijski oddelek.
Obveščevalna služba.
Intendanca.

Moralno-politične razmere v diviziji moremo oceniti na osnovi pregleda moralno-političnega delovanja divizije. V diviziji in v vseh njenih enotah je bila organizacija politično-vzgojnega delovanja izvedena do popolnosti. Vse divizijske enote, od vodov dalje, so imele politične delegate in komisarje, ki so skupaj s komandirji in komandanti skrbeli za moralne vrline bojnih sposobnosti enot. Čeprav je mnogo političnih komisarjev padlo, so jih nemudoma nadomestili drugi. Na to mesto so postavili vsakega partizana, ki je bil zmožen opravljati tako odgovorno delo. Bojazni, da bi novi, mladi neizkušeni partizani vnašali v partizanske vrste napačna gledanja na politične cilje osvobodilne vojne, ni bilo. Poveljniški kader se je namreč razvijal izključno iz najboljših borcev, ki so si pridobili bojno veščino na bojnem polju in se učili pri starejših komandirjih in komandantih.

Politični komisarji so predvsem opozarjali partizane, da morajo biti pripravljeni na boj z novim okupatorjem, tj. z Nemci, ki so drugačni, kot so bili Italijani. Prikazovali so resnično podobo nemškega vojaka, ki je tedaj še imel veliko vrlin, a je bil ranljiv na mnogih mestih. Pri tem delu so zelo pomagali štajerski borci iz vrst Šlandrove brigade, ki so imeli več izkušenj v borbi z nemško vojsko in policijo. Prizadevali so si, da borci ne bi sposobnosti nemške vojske precenjevali ali podcenjevali. Nadalje so v enotah 15. divizije razpravljali o izdajalski vlogi belogardizma in plavogardizma. Posebno pozornost so posvečali zbliževanju partizanov iz različnih slovenskih pokrajin. V brigade 15. divizije so namreč že prej prihajali Primorci,

ki so se počasi navajali na razmere v Ljubljanski pokrajini. Med partizani je bilo več izgredov v odnosih do Primorcev, ki pa so jih uspeli kmalu pomiriti in zagotoviti priznanje izredni vlogi primorskih borcev v narodnoosvobodilnem gibanju. Primorske partizane so vključevali v partijske in skojevske organizacije ter jih postavljali za komandirje in politične komisarje. Že tedaj so v partizanskih enotah na mitingih postavljali zahtevo po ustanovitvi druge fronte.

Organizacija Komunistične partije Slovenije je v diviziji ostala taka, kakršna je bila pred ustanovitvijo brigad. Torej novega posebnega partijskega vodstva v diviziji ni bilo. Partijske organizacije v brigadah so bile neposredno povezane s CK in so od njega prejemale vsa navodila. O moči partijske organizacije v 15. diviziji nimamo podatkov. Lahko pa se opremo na točnejše in dokumentirane podatke o partijski organizaciji v brigadah. Gubčeva je imela npr. 31. avgusta 1943, osem dni pred kapitulacijo Italije, 105 članov partije, 30 kandidatov in 122 skojevcev.* Potemtakem je bilo v Gubčevi partijsko organiziranih (mednje štejem člane, kandidate in skojevce) 245 borcev, kar je 40 % vseh gubčevcev. V Cankarjevi brigadi je bilo organiziranih nekoliko več partizanov. Ocenjujem jih na 45 %. V mladi Šlandrovi brigadi je bil zaradi nezadostne organiziranosti brigade ta odstotek verjetno okoli 20 %. Celotna 15. divizija pa je imela od 2068 borcev in bork 37 % partijsko organiziranih.

Pri razmišljanju o teh podatkih se postavlja vprašanje: kako je mogoče, da je bil odstotek partijsko organiziranih borcev in bork v diviziji prav sedaj najmanjši, ko pa je bila borčevska sestava tako kvalitetna kot nikdar več kasneje?

Upoštevati je treba, da je v nekem obdobju leta 1944 partijska organiziranost v 15. diviziji dosegla celo 60 odstotkov. Sedaj pa so bili v diviziji skoraj sami prostovoljci in stari partizani, odstotek organiziranosti pa majhen, le 43 odstotkov! Odgovor je lahek. V prvi vrsti so bili kriteriji za sprejem v partijo in SKOJ tedaj mnogo ostrejši. Odgovornost članov partije in SKOJ za uspeh v borbi je bila mnogo večja. Možnosti za organizacijo partije v diviziji pa so bile do kapitulacije Italije mnogo manjše, ker so bili boji bolj pogosti in sposobnost partijskega in političnega kadra še ne zadosti razvita. Od tod taka razlika v odstotkih organiziranih članov partije in SKOJ.

Petnajsta divizija je bila pred kapitulacijo Italije izvrstna partizanska enota. To se je odražalo zlasti v veliki bojni morali in težnji vseh partizanov in partizank, da bi kar največ prispevali k zmagi nad fašizmom. Tudi revolucionarna zavest je bila na zavidljivi višini. Borci so povezovali svojo patriotsko zavest z zahtevo, da je treba po zmagi zagotoviti novo družbeno ureditev, ki ji sicer niso poznali konkretne vsebine in oblike, vedeli pa so, da mora koristiti delovnim ljudem. Zato je bila splošna moralna in bojna vrednost divizije na visokem nivoju.

* Poročilo brigadnega partijskega biroja Centralnemu komiteju KPS z dne 31. avgusta 1943. Arhiv Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (vnaprej: arhiv CK KPS), Dolenjska operativna cona.

DRUGI DEL

TRI OPERACIJE

4. poglavje

KAKO UKROTITI PORAŽENCA?

Kapitulacija

Do 3. septembra 1943 si je italijanska vlada maršala Badoglia zelo prizadevala, da bi iz poraza fašistične diktature Benita Mussolinija potegnila kar največje koristi. Italijani so na pogajanjih o kapitulaciji zaveznikom ponudili sodelovanje v boju proti Nemcem pod pogojem, da bi se zavezniki izkrcali na takem področju v Italiji, od koder bi Nemce zanesljivo pognali čez Alpe. Če bi bila sprejeta ta alternativa, bi nastale za osvobodilno gibanje Jugoslavije hude težave, ki bi se izražale v poizkusih izničenja uspehov partizanske vojske Jugoslavije. Priključitev dela slovenskega in hrvaškega ozemlja matični domovini bi bila vprašljiva, ker bi se zavezniki pojavili na Soči ali pa še globlje na slovenskem in hrvaškem etničnem ozemlju. K sreči so zahodni zavezniki ostali odločni pri zahtevah za brezpogojno kapitulacijo Italije. Vlada maršala Badoglia je podpisala brezpogojno kapitulacijo 3. septembra 1943, objavili pa so jo 8. septembra 1943, na dan, ko so zavezniki začeli zgodovinsko izkrcevalno operacijo v Salernskem zalivu južno od Rima. S tem se v vojno-politične razmere na Slovenskem niso vrinjale nove nevšečnosti.

Razume se, da nemško vrhovno poveljstvo ni moglo več računati na italijansko zavezništvo. Že 28. julija 1943 je zato seznanilo ustrezne poveljnike o načrtu »Achse«, ki je vseboval akcije in manevre za primer, da bi Italija izstopila iz zavezništva. Načrt je bil takle: Nemci bi s 15 divizijami obvladali Italijo, razorožili italijansko vojsko, razen tistih enot, ki bi se bile še naprej

pripravljene boriti z njimi proti zahodnim zaveznikom in ZSSR; poveljnik za jugovzhod pa naj bi zasedel vse najvažnejše kraje in mesta na obalah Jonskega, Jadranskega in Egejskega morja. Nemci so za izvedbo načrta za obvladovanje Balkana predvidevali nove sile. Dne 3. avgusta je poveljnik za jugovzhod že izdal ukaz za pripravo izvedbenih načrtov, nemško vrhovno poveljstvo pa je 8. septembra 1943 zvečer izdalo ukaz o začetku akcije.*

Že v noči na 8. avgust 1943 so se pojavile na Gorenjskem enote 71. pehotne divizije pod poveljstvom generalmajorja Raapkeja, v naslednjih nekaj dneh pa je cela divizija že bila razporejena na področju Podkloštra, Šentvida pri Ljubljani in Domžal. V domžalski okoliš so premestili še 138. rezervni polk in nekoliko manjših enot.** Če bi bile vse te čete namenjene za akcijo v Ljubljanski pokrajini, bi to bila zadostna moč za ponovno okupacijo dela Ljubljanske pokrajine. Toda te čete so bile namenjene za zavarovanje južne železnice in nekaterih predelov Slovenskega primorja, tako da nemška vojaška moč za sedaj zanesljivo ni bila zadostna za vdor v Ljubljansko pokrajino.

Italijansko vrhovno poveljstvo je imelo po porazih v Afriki za obrambo svoje dežele na voljo po eno armado na Siciliji, v južni in severni Italiji ter v južni Franciji; jedro njihove vojske pa je bilo na Balkanu, in sicer: od Alp do Neretve je bila 2. armada (v njeni sestavi tudi XI. armadni korpus), od Neretve do Peloponeza pa skupina armad »Vzhod« (9. armada v Črni gori, na Kosovu in Metohiji, zahodni Makedoniji in v Albaniji, 11. armada pa v Grčiji). Vrhovno poveljstvo je nameravalo v okrepitev obrambe Italije pritegniti še 4. armado iz Francije in tri divizije iz Jugoslavije.***

Zaradi razmer, ki so nastale ob kapitulaciji, so Italijani pripravili načrte za umik divizij in čet XI. armadnega korpusa iz Ljubljanske pokrajine v Italijo. Čeprav so bili nekateri italijanski poveljniki nemški simpatizerji, se vendar po svoji volji niso mogli priključevati Nemcem, ampak so bili še vedno vezani na disciplino in vdanost osrednji italijanski vladi. Nekaj dni pred kapitulacijo je bil Gambara v Rimu, kjer je prejel povelja glede umika italijanske vojske iz Ljubljanske pokrajine. Šlo je za to, da te vojske Nemci ne bi zajeli, je razorožili ali pa celo uporabili v bojih na novi fronti v Italiji. Zato je general Gambara načrtoval umik divizij »Lombardia« in »Isonzo« tako, da bi se divizija »Isonzo« premestila proti zahodu v Postojno, na njeno mesto pa naj bi kot nekaka zaščitnica prišla divizija »Lombardia«. Tako bi »Lombardia« še naprej imela zasedeno Belo krajino in del Dolenjske, zagotavljala pa bi tudi varnost premikom italijanskih divizij iz Novega mesta, Kočevja in Ljubljane proti Notranjski in morju. Če bi se uresničil ta načrt, potem bi slovenska partizanska vojska bila ob vse sovražnikovo orožje in vojno opremo. Tudi osvobajanje slovenskega ozemlja bi bilo ogroženo in prihod nemških okupacijskih čet olajšan. Akcija nemške 71. divizije, ki je

* Vlado Strugar, »Jugoslavija 1941–45«, str. 145. Izdala Partizanska knjiga.

** Tone Ferenc, »Kapitulacija Italije«, str. 66 do 71 in 53 do 57. Maribor, 1967.

*** Vlado Strugar, »Jugoslavija 1941–45«, str. 145. Izdala Partizanska knjiga 1980.

zasedla Postojno in južno železnico, pa je onemogočila italijansko zamisel. Po dolgem oklevanju so se nato Italijani odločili, da se bodo umaknili v smeri proti Reki. Od tam bi bilo lažje prepeljati italijanske divizije v Italijo in jih uporabiti, kakor bi zahteval trenutni položaj ali pa jih predati zahodnim zaveznikom, kot je to določal akt o kapitulaciji.

Razmere v italijanski vojski na Slovenskem niso bile rožnate. Pri poveljstvih italijanskih divizij ni bilo enotnih pogledov na bodočnost. Demoralizacija vojaštva je vedno bolj naraščala. Odgovorni poveljniki niso zagotovo vedeli, kako se bo vojska umaknila iz Slovenije. General Gambara je hotel vrniti italijanskim vojakom in poveljnikom zaupanje in jim predočiti perspektivo rešitve, ko je ob kapitulaciji izdal razglas, v katerem je zatrjeval, da se jim nikakor ne bo posrečilo vrniti domov, če bodo odvrgli orožje in zapustili svoje oddelke. V tem primeru da jih bodo poslali v koncentracijska taborišča. Gambara je v razglasu pozival vojake, naj uberejo pot proti Reki, ki je edino mesto, v katerem jim je zagotovljen obstoj. »Tam boste prehranjeni, opremljeni in zaščiteni pred vsemi vašimi sovražniki, od tam se boste lahko v doglednem času vrnili skupno domov.«* Niti z besedico Gambara ni omenil kapitulacije, ampak je imenoval partizansko vojsko v Jugoslaviji vojsko sovražnikov. V določenih razmerah in pod določenimi pogoji bi bil Gambarov razglas zelo nevaren za osvobodilno gibanje, kajti dajal je možnost, da bi se vojaki vrnili, seveda – v doglednem času – v domovino, da bi ušli pred nemškimi ujetniškimi taborišči in da bi bili oskrbovani.

V glavnem štabu Slovenije so vest o kapitulaciji prejeli 8. septembra 1943 ponoči, malo kasneje, 9. septembra takoj po polnoči, pa jo je prejelo poveljstvo 15. divizije. Med partizani in prebivalstvom je zavladalo velikansko navdušenje, vendar so se tedaj zgrnile na osvobodilno gibanje težke naloge: kako razorožiti italijansko vojsko, uničiti belogardizem in plavogardizem, pripraviti vse potrebno za boj z Nemci, kako utrditi in razširiti oblast Osvobodilne fronte in izpeljati splošno mobilizacijo?

Mehčanje italijanske vojske

Italijanske vojske na Slovenskem ne bi bilo mogoče pripraviti na kapitulacijo le s silo. Tu so bile še vedno močne divizije, kot »Isonzo«, »Cacciatori delle Alpi«, »Lombardia«, »Macerata« in še druge enote. Najmočnejša in najbogatejša po bojnem materialu je bila vsekakor divizija »Isonzo«, ki je štela kakih 15 000 mož. V svoji sestavi pa je poleg dveh polkov in fašistične legije imela artilerijski polk, tankovske in minometne enote. Za partizansko vojsko so bila privlačna njena skladišča vojnega materiala, orožja, streliva, obleke, hrane in drugih potrebščin. Po svoji sestavi je bila divizija dva in polkrat močnejša od partizanske vojske v Ljubljanski pokrajini, po

* Poziv komandanta XI. armadnega korpusa generala Gambaro italijanskim vojakom ob kapitulaciji Italije. Zbornik VI-7-291.

oborožitvi pa jo je zelo prekašala. Na dan kapitulacije je bila še vedno homogena vojaška enota. Če bi ji uspelo razorožiti to divizijo, bi si osvobodilna vojska na Slovenskem zelo opomogla, kajti oborožila bi lahko okoli 20 000 partizanov. Ustvarila bi si lahko artilerijske, minometne in tankovske enote. Divizija »Isonzo« je torej postala cilj akcije 15. divizije. Na znotraj pa divizija le ni bila tako homogena in trdna, kot je izgledalo na prvi pogled. Povedati moramo, da v njenem poveljniškem vrhu ni bilo prave enotnosti. Komandant divizije general Maccario je bil bolj reakcionarno razporejen, odločen zastopnik ideje o tem, da na slovenskem ozemlju ne more dovoliti kapitulacije svojih enot, bil je sovražen do slovenskega naroda in njegove partizanske vojske in simpatizer fašizma. Drugačen je bil komandant pehote v omenjeni diviziji general Guido Cerutti. Bil je naprednejši in protifašistično usmerjen. Zelo si je prizadeval, da bi se povezoval s partizani in želel je mirno izpeljati umik svoje vojske iz Slovenije. Posebno zadnje mesece pred kapitulacijo je skušal slovenskemu ljudstvu in vojski dokazati, da je njegova politična usmerjenost napredna. Zapornikom v Novem mestu je izkazoval simpatije in jim ponujal pomoč. Skušal se je izogibati bojnim spopadom s partizani, ki jim je v zameno za premirje ponujal oskrbo, orožje itd.*

To nesoglasje v stališčih poveljstva divizije »Isonzo« je bilo najšibkejša točka sovražnikove najmočnejše bojne formacije v Ljubljanski pokrajini, ki jo je vodstvo osvobodilnega gibanja poznalo in jo skušalo izkoristiti. Ker te divizije ni bilo mogoče preprosto prisiliti na kapitulacijo, je bilo najprej potrebno uporabiti druga sredstva, ki bi omehčala njeno trdnost. Osvobodilno gibanje je že dolgo pred kapitulacijo izvajalo take mehčalne akcije. Naj jih naštejemo in ugotovimo njihove učinke.

Ofenziva na železnice in cestne komunikacije je bila eno pomembnejših sredstev mehčanja italijanske vojske. Sovražna vojska se ni mogla več povsem zanašati na železniške Transporte. Potovanje peš pa je imelo velike taktične slabosti: transport vojnega materiala je bil nemogoč, potovanje po partizanskem ozemlju v bojni formaciji bi bilo dolgotrajno, izgube pa velike. To bi skrhalo moralo vojaštva in bi lahko privedlo do razpada vojske.

Koncentracija vseh slovenskih brigad je uspela. Vse tri brigade s Štajerske, Gorenjske in Primorske so do 8. septembra 1943 že bile v sestavi svojih divizij. Vsekakor je nenadno povečanje partizanske vojske na Slovenskem imelo določen vpliv na odločanje italijanskih vojaških poveljstev, ki so še julija doživljala zelo nazorne lekcije o moči in sposobnosti slovenske partizanske vojske. Ofenzivne akcije, ki so sledile, so bile udarec v prazno, pri čemer ne moremo popolnoma izključevati zanimive možnosti, da je namreč komandant pehote divizije »Isonzo« general Cerutti deloval

* General Cerutti se je sam udeleževal razgovorov s predstavniki osvobodilnega gibanja, podpisal je kapitulacijo divizije »Isonzo« in omogočil njeno popolno razorožitev; na Primorskem pa se je s svojim štabom priključil primorskim partizanom ter nudil svoje usluge, kakor se spominjam, operativnemu štabu glavnega štaba za zahodno Slovenijo, s čimer je izkazal pripravljenost, da bi se boril skupaj s partizansko vojsko proti Nemcem. (Avtor)

v nasprotju s hotenji divizijskega poveljnika generala Maccaria. Italijani so se med ofenzivo na komunikacije vedno bolj mlačno postavljali partizanom po robu ter se vedno raje odpovedovali boju. Že pred kapitulacijo je bil *stik med civilnim prebivalstvom in italijanskimi vojaki* vedno tesnejši. Italijanski vojak je bil vojne do grla sit. Zaradi vse tesnejših stikov z naprednimi Slovenci pa tudi z organizatorji osvobodilnega boja so italijanski vojaki vse bolj uvidevali, da nimajo česa iskati na Slovenskem. Odnosi do italijanskih ujetnikov so bili še do marca 1943 zelo trdi in ostri. Potem pa je partizanska vojska spremenila ta odnos in skušala italijanskega vojaka prepričati o pravičnosti boja partizanske vojske in slovenskega ljudstva. Italijanski vojaki so bili deležni kratkih pojasnil o ciljih borbe slovenskega naroda za svobodo, o tem, kako so italijanski vojaki izkoriščani in krvavijo za interese italijanske buržoazije. Vsi italijanski ujetniki so bili izpuščeni. Nekaj italijanskih vojakov je zapustilo svoje čete in se pridružilo partizanom. Zlasti po kapitulaciji je bil vpliv političnega kadra in ljudstva na italijansko vojsko v garnizijah ali na pohodih izredno močan in je prispeval k vdaji mnogih italijanskih čet.

Stiki z divizijo »Isonzo« so bili vzpostavljeni 9. maja 1943. Mnogi so bili mnenja, da je stik s sovražnikom nedopusten. Belogardistična emigracija je po vojni zatrjevala, da je bilo obnašanje Italijanov v Ljubljanski pokrajini izdajalsko in da je prav to sodelovanje privedlo do uspehov partizanske vojske. Znano je, da so stiki med sovražnimi armadami vedno bili in da so imeli različne cilje. Lokalni poveljniki so se dogovarjali o humanizaciji ravnanja z ujetniki, včasih so bili taki sestanki nižjih poveljnikov priprave za kasnejša pogajanja na višji ravni. Včasih je prišlo do tega, da so nekateri

Partizani pred štabom italijanske divizije »Isonzo« v Novem mestu 9. septembra 1943

partizanski poveljniki, kakor npr. Pero Popivoda preprosto zaradi svojih avanturističnih nagibov navezovali stike s sovražnimi poveljniki. Take samovoljne akcije so bile hudo kritizirane in niti ena ni vodila h kakršnimkoli vezem med partizansko in sovražno vojsko. Nemci so stike s partizansko vojsko na nizki ravni skušali izkoristiti za to, da bi spoznali moralno trdnost partizanske vojske. Pravi stiki in razgovori z italijanskimi odgovornimi poveljniki so se začeli šele po kapitulaciji Italije, ko je šlo za uresničevanje zahtev vodstva osvobodilnega gibanja o predaji vojske. Vsi poprejšnji stiki pa so pomenili le iskanje možnosti za razgovore.

Prvi stik, ki smo ga omenili in ki je bil na italijansko pobudo, je imel cilj pripraviti partizane na popuščanje ostrine v akcijah na železnice. Drugi sestanek je bil prav tako na pobudo Italijanov 30. maja 1943 pri Dolenjem Kamenju. Sodelovala sta politični komisar Gubčeve brigade Franc Pirko-
vič-Čort in namestnik komandanta brigade Matije Gubca Stane Potočar-Lazar. Niti partizanski niti italijanski parlamentarci niso imeli pooblastil za sklepanje kakršnihkoli obveznih dogovorov. Ti sestanki niso imeli drugega pomena, kot da so ustvarili načine za nadaljnje stike, če bi bili potrebni. Tretji sestanek je bil 13. junija 1943 pri Srebrničah. Udeležil se ga je italijanski general Cerutti in predstavnik osvobodilnega gibanja Dušan Kveder-Tomaž in Bogdan Osolnik. Sestanka se je udeležil tudi šef angleške misije pri glavnem štabu Slovenije major William Jones. Kveder je od Ceruttija zahteval, naj Italijani izpuste vse zaprte pripadnike osvobodilnega gibanja, partizanski vojski pa naj izroče vse odvečno orožje. Pod skupnim poveljstvom glavnega štaba Slovenije naj se bore proti Nemcem. Seveda tedaj še zelo samozavestni general Cerutti ni sprejel Kvedrovih predlogov in tako so se ti razgovori končali. Do kapitulacije z Italijani potem ni bilo več razgovorov.*

Omenjene akcije mehčanja so pospeševale italijanske odločitve o kapitulaciji pred narodnoosvobodilno vojsko Slovenije. Toda bile so še velike ovire, ki so pri italijanskih poveljnikih pospeševale odpor proti kapitulaciji na Slovenskem. Jugoslavija ni bila podpisnica akta v kapitulaciji Italije in še ni bila popolnoma priznana partnerica zaveznikov v boju proti sovražniku. Italijani so se sklicevali na to dejstvo in se upirali položiti orožje. Bali so se tudi maščevanja partizanske vojske za vse krivice in nasilstva, ki so jih prizadejali borcev in civilnemu prebivalstvu. Najbolj odločni so bili poveljniki fašističnih enot, kar je popolnoma razumljivo.

Partizanski parlamentarci so v pogovorih z Italijani zastopali stališče, da smo zavezniška vojska, ki se je skupaj s sovjetsko, angleško in ameriško vojsko bojevala proti njim. Italijanski poveljniki, ki so vedno bolj izgubljali stike z višjimi poveljstvi in vlado, bi morali upoštevati to dejstvo. Predstavnik in šef angleške misije pri glavnem štabu Slovenije, ki se je zelo vneto zavzemal za stališča našega narodnoosvobodilnega gibanja, je bil prisoten pri pogajanjih z italijanskimi poveljniki in je odločno podpiral našo zahtevo po kapitulaciji italijanskih čet na slovenskem ozemlju. Nadalje je naše vod-

* O teh sestankih glej Ambrožič, »Gubčeva brigada,« str. 317-319.

stvo jasno postavljalo svoje stališče, ki je bilo: italijanske čete se lahko izognejo žrtvam le v primeru, če položijo orožje in se vrnejo v domovino. Seveda je veljalo drugačno stališče za primer, če bi se italijanska vojska bila pripravljena skupaj s partizansko in pod poveljstvom glavnega štaba Slovenije boriti proti Nemcem. V tem primeru bi seveda italijanske čete obdržale orožje, s tem da bi rezervne viške izročile narodnoosvobodilni vojski Slovenije.

Razlogi, ki so vplivali na hitre odločitve posameznih poveljnikov o kapitulaciji, pa so bili: italijanska vojska se je razkrajala in vezi med vojaki in poveljniki so se iz dneva v dan bolj rahljale. Italijanski vojak je bil naveščen vojne, v kateri ni videl za sebe nobene prihodnosti. Želel je končati vojno in se vrniti v Italijo ter zapustiti deželo, za katero je dobro vedel, da ni njegova in da je v njej dolga leta podpiral le okupacijsko nasilje. Italijanska poveljstva so ta razkroj dobro čutila in se zato pri ukrepanju za rešitev iz okupirane dežele niso mogla zanašati na udeležbo italijanskega vojaka. To je bilo čutiti v vseh ukrepih italijanskih vodstev. Prebivalstvo se je bratilo z italijanskimi vojaki in jim prigovarjalo, naj zapuste Slovenijo in naj se vrnejo v domovino. Naj položijo orožje, s čimer si bo naša vojska izboljšala pogoje za nadaljnji boj proti Nemcem, ki jih je tudi italijanski vojak sovražil in se jih bal. Ko so italijanski vojaki videli valove vstaje na Slovenskem in popolno enotnost slovenskega naroda ter njegovo odločnost in pripravljenost, da ne uprizoni maščevalnih akcij proti njim, se je demoralizacija med vojaštvom širila z neverjetno naglico. Zato so nekatere manjše italijanske enote kmalu začele samostojno oddajati osvobodilnemu gibanju orožje in se pod vodstvom slovenskih vodičev umikati proti morju. Samo večje enote, ki so uspele vzpostaviti strnjenost svojih čet in zagotoviti poveljevanje in oskrbo, so mogle začasno odstranjevati posledice demoralizacije v vojski. Taka enota je bila tudi divizija »Isonzo«.

Razoroževanje

Najprej se bomo pomudili pri prizadevanjih partizanske vojske in prebivalstva, organiziranega v Osvobodilni fronti in Komunistični partiji, za razorožitev italijanske vojske na operativnem področju 15. divizije.

Ukrepi glavnega štaba Slovenije, ki so sledili sporočilom o kapitulaciji Italije, so bili hitri in koristni. Najprej so poslali italijanskim poveljstvom pozive, naj brez sovražnosti sprejmejo enote narodnoosvobodilne vojske Slovenije, ko bodo prišle v njihove postojanke. Njihova dolžnost je, da se v lastnem interesu ravna po navodilih partizanskih komandantov. Narodnoosvobodilna vojska jamči italijanski vojski, da se bodo določila premirja (gre za določila premirja med zahodnimi zavezniki in Italijo) upoštevala tako, da bodo v celoti njim v prid.*

* Original poziva je v arhivu IZDG v Ljubljani.

Ta poziv je imel namen pregnati Italijanom strah pred morebitnimi maščevalnimi ukrepi partizanske vojske proti italijanski. Hkrati s tem so poveljniki partizanskih enot od glavnega štaba prejeli navodila, naj nastopajo brez odlašanja kot slovenska narodna oblast in izpolnjevalci premirja na slovenskem ozemlju. Posebej morajo paziti, da se do oblasti ne bi dokopali belogardisti ali plavogardisti. Od italijanskega vojaštva je treba dobiti orožje in preprečiti je treba, da bi ga odnesli iz postojank.* Ta navodila in še posebne direktive, ki so jih dobili ustno, so člani glavnega štaba in še nekateri oficirji ter odposlanci že 9. septembra zjutraj odnesli k poveljstvom partizanskih enot.

K poveljstvu 15. divizije je prispel načelnik operativnega oddelka glavnega štaba Dušan Kveder-Tomaž in prinesel pismena navodila štabu divizije. Divizija je 9. septembra zjutraj že sama začela ukrepati, ko je ob 1. uri zjutraj po radiu zvedela za kapitulacijo Italije. Med partizani je ob tej novici, ki se je hitro razširila med vsemi enotami 15. divizije, zavladalo veliko veselje. Divizija je najprej poslala v Mokronog političnega komisarja 1. bataljona Gubčeve brigade Nika Šiliha, da bi se z Italijani dogovoril o vdaji, če pa tega ne bi mogel doseči, naj bi se informiral o nadaljnjih italijanskih namerah. V Mokronogu je Šilih zvedel, da je mokronoška posadka dobila povelje, naj odide v Trebnje in naj s seboj popelje belogardiste.** Obnašanje italijanske garnizije je bilo v skladu z njeno politično zasnovo. Mokronoška garnizija je namreč pripadala 98. legiji divizije »Isonzo«, ki je bila fašistična enota te divizije. Takoj se je pokazalo, kakšne težave bodo nastale pri razoroževanju.

V navodilih, ki jih je Kveder prinesel v štab 15. divizije, je bilo rečeno, naj divizija pošlje v Novo mesto, Trebnje in Mokronog delegacije za razgovore z italijanskimi poveljstvi. Te delegacije so imele le to nalogo, da poizvedo za italijanske namene in predloge glede na nastali položaj. Vidimo, da ta navodila še niso prinesla zahteve po odločnem nastopu predstavnikov partizanske vojske v tem smislu, da morajo Italijani položiti orožje. Bilo je bolj tipanje, na osnovi katerega bi se kasneje pristopilo k odločnejšim ukrepom, kakršne bi pač dovoljevale razmere. Nemška vojska je sedaj postala glavni in skupni sovražnik, zato je bilo treba Italijane pridobiti za aktiven odpor proti njej. Bela in plava garda pa sta ostali naša notranja sovražnika. Od njiju je bilo treba zahtevati popolno kapitulacijo. Tudi Italijani so bili dolžni razoroževati belogardiste ali jih aretirati, partizanska vojska pa naj bi jih imela za vojne ujetnike.*** Kot smo videli v primeru mokronoške italijanske posadke, so nekatere italijanske enote, zlasti pa nekdanje fašistične, v začetku povezovale usodo belogardistov z lastno.

Kljub navodilom, ki jih je prejel štab 15. divizije, je vladala pri partizanih negotovost glede razoroževanja. Zato so se štabi in posamezni povelj-

* Povelje glavnega štaba z dne 8. septembra 1943. Zbornik VI-7-1.

** Poročilo štaba 15. divizije z dne 9. septembra 1943. Zbornik VI-7-8

*** Politčne direktive glavnega štaba Slovenije z dne 9. septembra 1943, v arhivu Gubčeve brigade. Muzej ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani. Vnaprej: MLRS.

niki ravnali po razmerah, na katere so naleteli in glede na moč, s kakršno so trenutno razpolagali. Kjer je bilo mogoče, so razoroževali italijansko vojsko in zasegali vsa njena skladišča. Razoroževali so tudi belo gardo, kjer je bilo to mogoče. Po navodilih glavnega štaba so aretirali njene poveljnike, pa tudi politične voditelje.

Ker 9. septembra še niso bile jasno določene meje operativnih con med obema divizijama, je 15. divizija delovala pač tam, kjer je bila. V Trebnju je odšel Dušan Kveder-Tomaž in se sestal s poveljnikom 98. legije. Italijanski polkovnik je Kvedru povedal, da bo upošteval direktive, ki jih bo prejel iz Novega mesta od poveljnika divizije, vendar bo razorožil vse belogardiste okoliških postojank ter jih predal partizanom.* V Mokronogu je imela Gubčeva brigada že več uspeha, kajti italijanski poveljnik je sprejel pogoje kapitulacije. To je bil velik uspeh, ki je nakazoval možnosti o postopnem razoroževanju italijanske vojske. Ostale italijanske posadke iz Mirenske doline pa so se po navodilih poveljnika svoje divizije začele zbirati v Trebnjem in se pripravljati na pohod. Ta italijanska vojska je bila le deloma razorožena. V Trebnju so prispeli 9. septembra 1943 tudi italijanski oddelki iz Ponikev pri Trebnjem, ki so na zahtevo 2. bataljona Cankarjeve brigade razminirali dohode v tunel pod Sv. Ano. V Trebnjem so bili partizani, ki so spremljali Dušana Kvedra-Tomaža, in 2. bataljon Cankarjeve zelo iznajdljivi. Začeli so jemati na vagone naloženo orožje in bataljon se je tako zelo oborožil, da mu je orožja ostalo še za druge. Nekateri italijanski vojaki so partizanom pri tem pomagali. Ko je pozneje 98. fašistična legija odšla iz Trebnjega, je morala pustiti v mestu velike količine orožja in vojnega materiala, ki ga je prevzela Cankarjeva brigada. Iz ure v uro se je krepila njena oborožitev, zlasti mitralješka.

Najbolj dramatični so bili dogodki v Novem mestu, saj je bilo odvisno od poveljstva italijanske divizije, ali bo osvobodilno gibanje zaplenilo ogromne količine vojnega materiala in orožja ali ne. Že 9. septembra navsezgodaj so v Šlandrovi brigadi, ki je bila ob napadu na Mirno peč v rezervi 15. divizije, izvedeli za kapitulacijo Italije. Nepopisno veselje je zavladalo med borci in poveljniki ob tej srečni vesti. Toda časa za rajanje ni bilo. Vsi so se dobro zavedali, da jim ne bo nič podarjeno, da je treba pohiteti z razoroževanjem sovražnika in se pripraviti na obrambo pred Nemci. Brigada je prejela povelje, naj zbere 25 prostovoljcev, ki bodo spremljali v Novo mesto partizanskega parlamentarca Eda Mihevc-Doreta Trdino, ki je bil prej član glavnega štaba in leta 1942 prvi komandant Gubčeve brigade. Med mnogimi prostovoljci je komandant brigade zbral 25 borcev ter jih dobro oblekel in opremil. Kmalu za tem se je ta skupina znašla v Novem mestu sredi vrveža italijanskih in belogardističnih vojakov. Edo Mihevc se je nemudoma podal h komandantu pehote divizije »Isonzo« generalu Ceruttiju in z njim v imenu glavnega štaba začel pogajanja o razorožitvi vse italijanske in belogardistične vojske in o odhodu italijanske vojske v domo-

* Poročilo štaba 15. divizije glavnemu štabu NOV in PO Slovenije z dne 9. septembra 1943. Zbornik VI-7-8.

vino. V Novem mestu so se namreč med tem že zbrale posadke belogardističnih postojank, ki so se pod poveljstvom Vuka Rupnika pripravljale na pohod z Italijani. Bilo jih je kakih 1000 in so zelo pritiskale na italijansko poveljstvo, naj pred partizani ne kapitulira in naj ne dovoli, da bi se partizanska vojska oboroževala iz italijanskih skladišč. Delo partizanskega parlamentarca je bilo težko, kajti Italijani so trdno vztrajali, da se bodo oboroženi umaknili iz Slovenije.

Med pogajanji so partizanske čete pričele obkoljevati Novo mesto in s tem krepiti pritisk na divizijo »Isonzo«. V noči na 10. september je Šlandrova brigada uničevala komunikacije, ki vodijo iz Novega mesta proti Trebnjemu. 10. zjutraj se je približala italijanskemu bloku v Bučni vasi. Medtem so različne enote in odbori OF ter aktivisti na vseh krajih Dolenjske in Bele krajine razoroževali italijanske čete in jih usmerjali proti Reki. Bataljon

Zaplenjeno italijansko oklepno vozilo (Novo mesto, september 1943)

Gradnikove brigade je diviziji presekala možnost za umik proti Straži in s tem tudi stopnjeval pritisk na italijansko divizijo.

Vodstvo osvobodilnega gibanja se je 10. septembra odločilo, da bo samo s pogajanjem skušalo prepričati italijanske poveljnike o nujnosti kapitulacije na slovenskem ozemlju. Tega dne so v Novo mesto prišli Boris Kidrič, general Jaka Avšič in major Jones. Kmalu po 9. uri pa je v mesto vkorakal 2. («Zasavski») bataljon Šlandrove brigade pod poveljstvom komandanta brigade Janka Sekirnika-Simona in političnega komisarja Mitje Ribičiča. Začeli so razoroževati italijanske vojake, kar so storili tudi gradnikovci, narodna zaščita mesta, ki je imela okoli 150 oboroženih borcev in bork ter železničarska četa.* Pomagalo je prebivalstvo. Moč partizanskih čet v mestu je iz ure v uro naraščala, italijanska pa kopnela. Da bi vsaj nekoliko omilil pritisk pogajalcev in partizanske vojske, je general Cerutti izročil partizanom precejšnje količine orožja, vendar vdaje še ni hotel podpisati.

Dne 10. septembra zvečer se je divizija »Isonzo« skupaj z belogardisti začela pomikati proti Straži. Pot jih je vodila skozi Kočevje proti Reki. Za umik proti Ljubljani ni bilo nobene možnosti več, kajti nemški bataljon je že počistil vse mesto in okolico enot divizije »Cacciatori«. Potovanje divizije »Isonzo« proti Reki ni imelo posebne perspektive. Več kilometrov dolga kolona, v kateri je bil tudi del divizijskega topništva, je bila izpostavljena napadom partizanov. Če pa bi se divizija razvila v borbeno razporeditev, bi to pomenilo počasno napredovanje po zemljišču, ki je bilo gozdno in kakor nalašč ustvarjeno za partizanske napade. Pri Straži so se iz kolone nenadoma odcepili belogardisti, boječ se končne kapitulacije Italijanov. Zbežali so na Gorjance, od tam pa v varstvo Nemcev v Mršečo vas onkraj meje.

V noči na 11. september in 11. septembra je kolona divizije »Isonzo« nadaljevala pot na Dvor in dalje proti Kočevju. V tej koloni sta bila oba pehotna polka, 23. in 24., 6. divizijski artilerijski polk in še druge enote. Za to kolono se je podala na pot 98. legija iz Trebnjega. Potovala je najprej do Žužemberka, kjer je pustila belogardiste, nato pa krenila skozi Dvor pri Žužemberku za divizijsko kolono. Dne 11. septembra so postale razmere za italijansko divizijo kritične. Ali se bo mogla izmuzniti iz rok slovenske partizanske vojske?

Poveljstvo divizije je potovalo na čelu kolone. Še pred Kočevjem je nastopil Ivan Maček-Matija ter si prizadeval pripraviti generala Ceruttija na kapitulacijo. Kakor je razvidno iz ukaza komandanta divizijske pehote podrejenim enotam z dne 11. septembra, so poveljstvo divizije kar trdo prišli. General se je vdal in napisal povelje o kapitulaciji, ki ga zaradi zanimivosti tudi na tem mestu objavljamo. Ukaz je general G. Cerutti 11. septembra 1943 ob 11.30 poslal 23. in 24. pehotnemu polku, 98. legiji in 6. artilerijskemu polku. Ukazal je, da morajo vsi vojaki z oficirji vred odložiti orožje. Živino, vozove in motorna vozila morajo enote pustiti v za to dolo-

* Že 9. septembra 1943 zvečer se je v Novo mesto z vlakom pripeljal 1. bataljon Gradnikove brigade. Glej Stanko Petelin, Gradnikova brigada str. 79, Nova Gorica 1966.

čenih mestih. Italijanske družine pa lahko potujejo proti Kočevju z motoriziranimi vozili. »Opozarjam,« je zagrozil general Cerutti, »da je poveljujoči gospod general pridržan kot talec, naj se torej temu ukazu nihče več ne upira. Poveljniki naj vsakogar, ki bi temu nasprotoval, takoj drakonsko kaznujejo.«* Divizija je disciplinirano izvršila povelje, oddala material, vozila in orožje, kot je bilo ukazano. Razorožena vojska je nato začela korakati skozi Kočevje proti morju.

Tako se je končala ena najbolj znamenitih epizod iz zgodovine narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem. Partizanska vojska, politične organizacije osvobodilnega gibanja in aktivisti so se morali dobro potruditi, da je do kapitulacije sovražne divizije prišlo. S tem je bil zasežen vojni plen, ki je bil največja dragocenost za narodnoosvobodilno vojsko Slovenije. Štab divizije »Isonzo«, kakih 40 ljudi, je s prepustnicami in vodiči odpotoval na Primorsko in se tam prijavil poveljstvu operativne cone Primorske.

Petnajsta divizija je pri prizadevanjih za kapitulacijo italijanske divizije »Isonzo« le malo sodelovala. Kakor hitro je »Isonzo« zapustila Novo mesto, se je 15. divizija pričela ukvarjati z nalogami, ki so bile tedaj zelo pomembne. V prvi vrsti je bilo treba razorožiti belogardistične čete in zavarovati obširno osvobojeno ozemlje na Dolenjskem in v Beli krajini. Petnajsta naj bi se čimprej razporedila na nekdanji nemško-italijanski razmejitveni črti, da bi se postavila po robu nemškim enotam, če bi poskušale vdirati na Dolenjsko.

Glavni štab je že 10. septembra 1943 poslal obema divizijama navodila za organizacijo obrambe osvobojenega ozemlja in o ukrepih, ki so bili potrebni zaradi kopičenja vojnega materiala v partizanski vojski. Tako je glavni štab dodelil 15. diviziji operacijsko področje, ki je obsegalo Dolenjsko do Save in Gorjance. V Suhi krajini je potekala meja od Straže do Ajdovca, pa prek Sel pri Šumberku in Muljave do Grosupljega in Molnika, na vzhodu pa se je opirala na hrvatsko mejo. Skladno z operacijskim področjem 15. divizije je imela 14. divizija svoje operacijsko področje v glavnem na Notranjskem in na delu Kočevskega.

Navodilo 15. diviziji je odredjalo tudi glavno in pomožno težišče za operacije (glavna in pomožna smer operacij). Diviziji je bilo ukazano popolnoma uničiti dolenjsko železnico, da je dolgo časa ne bo mogoče popraviti in da okupator tega niti poizkušal ne bo več. Porušiti je torej bilo treba vse mostove, tunele, skretnice, bunkerje in vse tehniške naprave na progi. Nadalje je bilo treba poskrbeti, da bi bil onemogočen vsakršen promet na cestah, ki vodijo na nemško ozemlje, zlasti na odsekih pri Bučki, na področju ob Krki med Kostanjevico in Bučko, pa še v mirenski dolini. Vse ceste, ki se odcepijo s ceste Trebnje–Grosuplje–Šmarje in peljejo na nemško okupacijsko ozemlje, je bilo treba onespособiti za promet. To je veljalo tudi za cesto, ki je peljala v Ljubljano. Posebno skrb naj bi divizija posvetila spravi vseh vojaških potrebščin, ki jih ne bi sama potrebovala. V primeru vdora sovražnikovih večjih sil seveda ne bi smela pasti v roke sovražniku.

* Povelje generala Ceruttija z dne 11. septembra 1943. Zbornik VI-7-294.

Uničiti je bilo treba vse ostanke katerihkoli sovražnikovih sil, ki so bili še na osvobojenem ozemlju. Belo gardo, ki se je zbirala v predelu Stične in Grosupljega, je bilo treba čimprej uničiti. Petnajsta divizija naj bi pomagala političnim organom pri postavljanju oblasti in uvajanju reda na vsem ozemlju.

Glede na vse te naloge je glavni štab odredil tudi razporeditev enot 15. divizije: Cankarjevo brigado naj pošljejo v dolino Krke, da bi lahko zadrževala sovražnika, če bi s področja Brežic prodiral proti Novemu mestu. Za ostali brigadi pa je predlagal, naj ju divizija razporedi tako, da bo Gubčeva usmerjena proti Ljubljani, Šlandrova pa proti nemški meji s trebelnskega področja.*

Navodila glavnega štaba so vnesla red v akcijo 15. divizije. Seveda je štab 15. divizije soglasno z glavnim štabom nekoliko spremenil razpored svojih brigad, kajti Šlandrova je že bila v Novem mestu in je bilo zato najbolj smotno, da se postavi na smer Brežice–Novo mesto, Gubčeva je bila v mirenski dolini, Cankarjeva pa je bila iz Trebnjega že usmerjena proti Ljubljani.

Poleg obeh divizij sta prejela navodila o operacijskih območjih in nadaljnjih nalogah tudi oba dolenjska odreda. Zahodnodolenjskemu odredu so dodelili območje od Ilove gore do Kočevskega Roga, Vzhodnodolenjskemu pa področje Bele krajine.** Tako je bilo vse ozemlje tako imenovane Ljubljanske pokrajine pokrito z operacijskimi področji partizanskih enot.

Našteli bomo glavne akcije enot 15. divizije. Začeli bomo pri Šlandrovi, ki je bila na desnem krilu divizije in je 10. septembra skupaj z Gradnikovo brigado zasedla Novo mesto. Med tem časom so Nemci zasedli Kostanjevico, in to že 9. septembra, kar je opravila 1. četa 1. bataljona 19. SS policijskega polka. V Mršeči vasi se je utrdila pod nemškim vodstvom belogardistična skupina Vuka Rupnika. Onkraj meje so bili razporejeni deli 19. SS policijskega polka in še nekatere motorizirane policijske ali orožniške čete. Te enote so stale nasproti Šlandrovi brigadi, ko se je razporedila na novomeško obrambno smer med Krko in Gorjanci. Seveda je partizansko poveljstvo najbolj motila belogardistična skupina v Mršeči vasi. Glavni štab in štab 15. divizije sta zato Šlandrovi brigadi ukazala, naj napade belogardiste. Pri tem pa nista upoštevala, da je to še nezadostno utrjena brigada, brez ustreznih izkušenj, da še ne pozna orožij, s katerimi se je oskrbela v Novem mestu in da ne pozna dobro razmer v coni zahtevanega napada. Nemci so 735 belogardistom v Mršeči vasi poslali v pomoč 1. četo 1. bataljona 19. SS policijskega polka, lovski odred mejnih stražnikov in 3 letala z letališča v Cerkljah ob Krki. Šlandrova brigada je z delom svojih enot 12. septembra dopoldne prestopila Krko, napadla belogardiste in prišla v zelo

* Navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije štabu 15. divizije z dne 10. septembra 1943. Zbornik VI-7-16.

** Navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 10. septembra 1943 Zahodnodolenjskemu in Vzhodnodolenjskemu odredu. Zbornik VI-7-17, 18.

neugoden položaj. Napad je bil neuspešen in Šlandrova je imela mrtvih ali ranjenih 37 borcev, 6 pa je bilo ujetih.

V noči na 13. september se je brigada umaknila na desni breg Krke, le en bataljon je pustila na levem ob cesti Krško–Novo mesto. Nemški 1. bataljon 19. SS policijskega polka je 15. septembra iz Kostanjevice napadel Šlandrovo na Mokrem polju, presenetil njen 1. bataljon, a se je moral pred protinapadom Šlandrove umakniti. Tudi 16. septembra so Nemci s pomočjo belogardistov izvedli napad na 1. bataljon Šlandrove iz Kostanjevice v smeri proti Šentjerneju. Sovražna enota pa je bila tudi to pot odbita.

Štab 15. divizije je že prej spoznal, da je Šlandrova brigada na zelo važnem odseku, na katerem so pravzaprav zbrane največje sovražnikove sile. Zato je v pomoč levemu krilu brigade ukazal primakniti 4. bataljon Gubčeve brigade in protitankovski top s 50 granatami. To je bil le začasen ukrep, kajti takoj nato so se v štabu 15. divizije odločili premestiti Šlandrovo na odsek Gubčeve brigade, Gubčeva, ki je bila bolj izkušena, pa naj bi prevzela dotedanji odsek Šlandrove. Z zamenjavo položajev se je Šlandrova brigada približala izhodišču za vrnitev na Štajersko, o čemer so v glavnem štabu in v 15. diviziji že razmišljali. Tako je Šlandrova 17. septembra zvečer že bila v Novem mestu. Ponoči se je prepeljala z vlakom do Trebnjega, od tam pa se je odpravila peš v Mokronog, kamor je prispela 18. septembra. V njeno sestavo so tedaj vključili 4. bataljon Gubčeve brigade, ki je postal 5. bataljon Šlandrove. Brigada je bataljone razporedila ob meji. Dne 19. septembra je okoli 300 Nemcev in nekoliko belogardistov napadlo 4. bataljon Šlandrove pri Krmelju. Po ostrem boju se je sovražnik umaknil čez mejo, imel je nekaj izgub, Šlandrova pa tudi. To je bil zadnji boj Šlandrove brigade pred vrnitvijo na Štajersko.

Gubčeva brigada je 9. septembra 1943 začela odločno akcijo za razorožitev posadk na svojem operacijskem območju v Mirenski dolini. Italijanska posadka se je vdala dvema bataljonoma Gubčeve brigade. V Mokronogu pa je bila še belogardistična enota, ki so jo gubčevci hitro razorožili. Ko so pred gubčevci razvrščene belogardiste vprašali, kdo se prostovoljno priključi borcem za svobodo, so naleteli, kakor piše komandant 3. bataljona brigade Janez Hribar v »Spominih«, »na gluha ušesa«, zato so z belogardisti hoteli obračunati »po pravni poti«.* Bataljon je namreč nameraval postaviti belogardiste pred »sodišče narodne časti«, kar pa je preprečil Dušan Kveder-Tomaž, odposlanec glavnega štaba, ki je dobro poznal načela, po katerih se je bilo treba ravnati v zvezi z belogardisti. Zahteval je, naj zadrže v četah tiste belogardiste, ki bodo na to prostovoljno pristali, druge pa naj izpuste na domove. Razumljivo je, da so partizani nejevoljno izpolnili to zahtevo in izpustili belogardiste, kajti k partizanom se, kot smo že povedali, ni nihče priglasil. Posadki v Tržišču (Mokronog) in Krmelju je razoroževal 4. bataljon, prvi bataljon Gubčeve brigade pa je razorožil tudi beli posadki iz Šentruperta in Rakovnika. Ker so belogardisti obljubili, da se bodo skupaj s partizani borili proti Nemcem, so jim vrnili orožje. To pa je del belo-

* Vojni spomini Janeza Hribarja, v arh. IZDG.

gardistov izkoristil in pobegnil čez mejo pod nemško zaščito. Belogardisti iz Čateža so pravočasno zbežali v Trebnje in se pridružili trebanjskim belogardistom, nato so 10. septembra skupaj z 98. legijo divizije »Isonzo« odkorakali do Žužemberka. Tu so jih Italijani zapustili in sami odšli dalje proti Dvoru pri Žužemberku. Belogardisti so se priključili skupini iz belih postojank Žužemberka, Sel pri Šumberku, Dobrniča in Zagradca. Sprva se niso hoteli pokoravati borcem novo ustanovljene Levstikove brigade. Šele oddelek z avtoblindami jih je prestrašil, da so se razleteli na vse strani. Del se je vrnil na domove, del je razbila Tomšičeva brigada na Osolniku in Osredku nad Robom, preostanek pa je ušel na Turjak.

Že 9. in 10. septembra 1943 pa so belogardisti iz Škocjana, Bele cerkve, Otočca, Šentjerneja, Čateža, Stopič in Mirne peči pribežali v Novo mesto ter se priključili Rupnikovi skupini.

Za razliko od Šlandrove brigade Gubčeva na centralnem položaju 15. divizije ni imela borb. Skrbno je nadzirala mejo in je skrbela, da sovražnik ne bi vdrl na osvobojeno ozemlje. Njen sektor za zavarovanje se je razprostiral od Sv. Križa pri Litiji (Gabrovka) do Zbur, kjer se je povezovala s Šlandrovo brigado. Ker posebnih bojov na svojem odseku ni imela, je na smereh, kjer bi sovražnik lahko napadel, pripravila obrambne položaje. S patroljami je kontrolirala mejo in dan za dnem rušila komunikacije. Ko je prišlo do zamenjave položajev s Šlandrovo, je del Gubčeve odšel peš na desni breg Krke, del s topništvo pa se je prepeljal z vlakom do Novega mesta, dalje pa je šel peš. Zamenjavo je Gubčeva opravila v noči na 17. september 1943.

Cankarjeva brigada je, kot rečeno že 9. septembra z enim bataljonom obkolila Trebnje in se pogajala s poveljstvom 98. legije o vdaji. Ker pa pogajanja niso uspela, je Cankarjeva našla pota, da je razoroževala manjše skupine Italijanov in se v Trebnjem oboroževala z italijanskim orožjem. Dne 10. septembra, ko se je 98. legija odpravila na pot proti Žužemberku, se je 2. bataljonu v Trebnjem pridružil še tretji. V skladu z dodeljenimi nalogami, od katerih je bila ena tudi prodirati proti Ljubljani in na poti razoroževati sovražne garnizije, je Cankarjeva brigada brez 1. bataljona začela pod poveljstvom komandanta Franca Kočevarja-Cirila pohod proti glavnemu mestu Slovenije. Pohod se je začel 10. septembra. Štab brigade je še z nekaterimi manjšimi enotami ostal v Trebnjem, kajti Cankarjeva je morala zavarovati mejo in pripraviti vse potrebno na dolenjski železnici, da bi jo ob ugodnem času z miniranjem popolnoma razrušili.

Najprej je proti Ljubljani odpotoval 2. bataljon. Ker se je v Radohovi vasi začelo operativno področje divizije »Cacciatori«, je pričakoval, da bo naletel na sovražne čete. Toda to divizijo je 2. bataljon 138. nemškega rezervnega polka že razorožil deloma v Ljubljani, deloma pa na smeri proti Logatcu. Nemci so zajeli tudi posadke postojank ob tržaški železniški progi. Večino italijanskih poveljnikov so ujeli. Divizija »Cacciatori« je s tem prenehala obstajati. Ker je del 2. bataljona 10. septembra prispel v Radohovo vas in spoznal, da Italijanov tam ni več, je hotel nadaljevati potovanje proti Ljubljani. Tedaj pa je izvedel, da je v Ivančni gorici skupina belogardistov,

in sicer belogardistični posadki iz Stične in Temenice, ki sta se 9. septembra združili v bataljon, nekoliko organizatorjev bele garde in belogardističnih poveljnikov ter posadke raznih belih postojank, kot iz Sel pri Šumberku, Temeniške doline itd. Politični aktivisti iz Ivančne gorice in Stične so pozvali brigado, naj se nemudoma z vlakom pripelje na kolodvor v Ivančni gorici in polovi bele. Aktivisti so se obvezali, da bodo medtem belogardiste tako zamotili, da bo presenečenje uspelo.

Komandant brigade je vkrcal v pripravljeni osebni vlak dele 2. in 3. bataljona Cankarjeve brigade in se popeljal v Ivančno gorico. Akcija je bila odlično organizirana, belogardisti so se morali presenečeni in obkoljeni predati brigadi. Polovica belih se je po nagovoru Alojza Žokalja-Džidžija odločila za odhod na domove, polovica pa je ostala v brigadi. Ko je Cankarjeva to akcijo brez prelivanja krvi končala, si je s tem utrla pot za nadaljevanje pohoda proti Ljubljani. Na tem pohodu se je brigada vedno bolj krepila. Postopoma sta se ji priključevala 1. in 4. bataljon, ki sta se zamudila s čiščenjem področja med Trebnjem in Novim mestom. V Grosupljem so bila polna skladišča vojnega materiala, ki so ga bataljoni hiteli odvažati. Del brigade je skušal v boštanjskem gradu zajeti manjšo skupino belogardistov, ki pa je 14. septembra izkoristila gosto meglo in pobegnila proti Turjaku.

Cankarjeva brigada je nadaljevala pohod proti Ljubljani. Dne 13. septembra se je del 2. bataljona pri Šmarju spopadel s skupino belogardistov. Zvečer je bil ta bataljon že pri Škofljici. Ko se mu je naslednjega dne priključil še 3. bataljon, sta zasedla Škofljico in Rudnik. Prisotnost Cankarjeve brigade pred ljubljanskimi vrati je zelo navdušila meščane.* Dne 15. septembra sta se 2. in 3. bataljon pri Škofljici udarila z 200 belogardisti. Osem sta jih ujela, 20 jih je padlo. Beli so se umaknili na Ig pri Ljubljani in se tam utrdili. Dne 16. septembra so Nemci poskusili akcijo v smeri proti Turjaku, kjer so bili v gradu obkoljeni belogardisti. Sovražno pehoto je podpiralo 6 tankov in 2 oklopna avtomobila. Cankarjeva je že imela precej ustreznega orožja, da je sovražnika zavrnila v mesto.

Enote 15. divizije so na ta način prodrle do Ljubljane. Nato je Cankarjeva brigada začela izvrševati ukaz glavnega štaba o uničenju dolenske železnice. V noči na 17. september so njeni minerci porušili znameniti viadukt pri Žalni in dolenski železnici je bila na tem mestu zadana globoka, težko ozdravljiva rana.

Do 17. septembra je Cankarjeva na svojem operativnem odseku očistila del Dolenjske vseh sovražnikovih čet in je imela pri tem velike uspehe. Ko je to opravila, se je lotila naloge, da je na meji zavarovala vse najvažnejše prehode. Zavarovati je morala zelo dolg odsek, zato je razumljivo, da ga je

* Prvi vlak prostovoljcev je odpeljal iz Ljubljane proti Novemu mestu proti večeru 9. septembra 1943. Vlak so sestavili železničarji iz železničarskega bataljona Narodne zaščite glavnega kolodvora v Ljubljani. Vlak je srečno pripeljal do Trebnjega, kjer so se prostovoljci vključili v Cankarjevo brigado. Naslednjega dne je odpeljalo iz Ljubljane še nekaj vlakov. Med 9. in 11. septembrom so prostovoljci množično odhajali iz Ljubljane, ker Nemci še niso mogli zanesljivo nadzirati premikov prebivalstva. Miro Stepančič, ustni vir.

Odvoz zaplenjenega materiala iz Novega mesta na Kočevski Rog

le stežka obvladovala, čeprav se je do tega dne zelo okrepila v oborožitvi in je število borcev v njenih enotah zelo naraslo.

Mnogo težjo nalogo razoroževanja italijanskih, plavogardističnih in belogardističnih čet je imela 14. divizija na prostoru med Kočevjem in Ljubljano ter na Notranjskem. Streti je morala odpor plavogardistov v Grčari-
cah in belogardistov na Turjaku in na Notranjskem, italijansko vojsko pa je s silo razoroževala na območju med Kočevjem in Ribnico.

Petnajsta divizija je s tem opravila svojo nalogo glede razoroževanja sovražnih čet in zavarovanja osvobojenega ozemlja s severa. Na splošno so bili rezultati razorožitve v Ljubljanski pokrajini zelo uspešni. Med 8. in 12. septembrom 1943 je bila v Ljubljanski pokrajini v celoti razorožena divizija »Isonzo«, prav tako pa tudi precej manjša fašistična grupacija »XXI. Aprile«. Del divizije »Lombardia« se je predal partizanom ali prebivalstvu in aktivistom in tudi manjši del divizije »Cacciatori« je položil orožje pred borci narodnoosvobodilne vojske Slovenije. Razoroženi so bili večina obmejnih straž, karabinerji in razne druge sovražne enote. Verjetno je bilo razoroženo okoli 30 000 italijanskih vojakov. Vsa njihova oprema in oborožitev sta postali plen narodnoosvobodilne vojske Slovenije. Poleg tega so bili zaplenjeni vsa oprema in rezervno orožje ter težko orožje divizije »Isonzo«, kar je imelo velik pomen za nadaljnjo borbo slovenskega naroda za osvoboditev. Partizani in ljudstvo Slovenskega primorja so kljub pomanjkanju izkušenih partizanskih čet uspeli razorožiti veliko italijanskih enot, ki so bile nastanjene na Primorskem ali pa so bile na pohodu skozi Primorsko v Italijo.

Od 6134 belogardistov se je približno 2000 vojakom posrečilo zbežati k Nemcem, vse druge so polovili partizani ali pa so se vrnili na domove. To je bil pravšnji razpad bele vojske. Žal je osvobodilno gibanje izdalo odlok o amnestiji vseh tistih, ki se bodo predali osvobodilni vojski. Vendar se je dogajalo, da so mnogi belogardistični voditelji izkoristili amnestijo in odnesli celo kožo. Ko pa je prišla prva priložnost, so začeli rovariti.

Tudi plavogardisti so doživeli popoln polom v Grčaricah. Tam jih je namreč 10. septembra 1943 premagala Šerčerjeva brigada. S tem je bil zadan četništvu težak udarec.

Petnajsta divizija je v kratkem razdobju izpolnila vse svoje obveznosti. Na svojem operativnem področju je uničila vse sovražne postojanke, ujela ali pregnala njihove posadke, zaplenila mnogo orožja in evakuirala vojni plen, pripravila dolensko železnico Grosuplje–Novo mesto za miniranje, izvedla mobilizacijo, sprejela mnogo prostovoljcev iz Ljubljane v svoje vrste, drugim pa omogočila, da so se vključili v druge partizanske enote, postavila se je na nemško mejo in zavarovala osvobojeno ozemlje, da je bilo mogoče v miru opraviti evakuacijo vojnega materiala in izgraditi ljudsko oblast.

Burna rast 15. divizije

Že prvega dne po porazu Italije se je začela burna rast enot 15. divizije. Sredi neizmerne navdušenja partizanov in prebivalstva zaradi poraza italijanskega okupatorja, sredi burne dejavnosti in bojnih akcij, je 15. divizija razvijala svojo bojno moč, se številčno krepila in oboroževala.

Prvo, kar je krepilo moč 15. divizije, je bila mobilizacija. Partizani so jo izvajali neprestano v vseh krajih, ki so jih mogli doseči. Sedaj pa so jo pospešili, na kar je vplival razglas IO OF in glavnega štaba z dne 11. septembra 1943.* Iz razumljivih razlogov je imela poseben uspeh mobilizacija v krajih, ki so bili še do nedavna zasedeni s sovražno vojsko. To so bili npr. Mokronog, Tržišče, Krmelj, Novo mesto, Trebnje, Ivančna gorica, Grosuplje itd. Divizija je mobilizirala na osnovi seznamov, ki jih je prejela od krajevnih ali rajonskih organizacij OF. Seznami so bili zelo natančno pripravljene. Kdor se pozivu ni odzval, so ga postavili pred vojaško sodišče. Mobilizacijske patrulje so na osnovi prejšnjih izkušenj poskrbele, da so bili vojni obvezniki dobro opremljeni in da so s seboj prinesli vse nujne osebne potreščine. Poleg mobiliziranih ljudi je v brigade 15. divizije prihajalo mnogo prostovoljcev. Novo mesto je vstopalo v partizane polnoštevilno, iz Ljubljane pa so se prostovoljci pripeljali kar z vlaki. Razume se, da vsi niso bili vključeni v enote 15. divizije. Kljub temu je število partizanov in partizank naraščalo v vseh treh brigadah, ki so imele, kakor poroča poveljstvo 15. divizije glavnemu štabu 15. septembra, že po okoli 1500 borcev in

* Razglas glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter izvršnega odbora OF z dne 11. septembra 1943 o splošni mobilizaciji. Zbornik VI-7-22.

bork.* Seveda nimamo na voljo točnih podatkov, koliko je bilo mobiliziranih vojnih obveznikov na operativnem področju 15. divizije. Podatki za nekatere kraje in rajone pa nam osvetljujejo tudi to. Tako se je iz Trebnjega, Velike Loke in Mirne od 1509 vojaških obveznikov odzvalo mobilizaciji 1393, iz Mirne peči, Prečne, Dobrniča in Žužemberka pa od 1784 vojaških obveznikov 1261. Skupen odstotek odziva na mobilizacijo je bil torej v teh krajih 80 %, kar je primerno veliko in je pomenilo pomemben uspeh.**

Šlandrova brigada je na primer v Novem mestu in okolici zbrala kakih 300 novincev in jih vključila v svoje vrste. Tisti del Šlandrove brigade, ki je bil v šmarješkoškocjanskem področju OF, je mobiliziral s pomočjo političnih odborov kakih 553 vojaških obveznikov. V Šlandrovo se je vključilo tudi nekaj Ljubljancev.***

Pri mobilizaciji pa so bile tudi velike težave. Nekateri vojaški obvezniki so se poskrili. To velja posebno za tiste kraje, kjer je belogardizem imel določen vpliv. Nekateri prebivalci so se posmehovali partizanskim mobilizacijskim patruljam, ko so opazili, da partizani nastopajo blago, dobrohotno in popustljivo. Najtežje je bilo to, da so poleg zavednih ljudi prihajali v partizane tudi obvezniki iz vrst belogardističnih vaških straž, ki so se vdali partizanom in nekateri simpatizerji belogardizma. Stari kader v brigadah se je kar izgubil v poplavi novincev. Proti tistim, ki so se pred mobilizacijo skrivali, je izvršni odbor OF izdal 22. septembra ostre ukrepe. Potem so skrivače in belogardiste nekoliko bolj trdo prijeli.

Naslednja težava mobilizacije je bila v tem, da so nekateri novinci dezertirali. Dokler divizija ni imela večjih borb, je bilo število dezertterjev manjše, z intenzivnostjo bojnih akcij pa je raslo. Med dezertterji so bili najpogostejše bivši pripadniki belogardističnih čet in njihovi simpatizerji. Tako se je divizija po naravni selekciji očiščevala nezanesljivih in temnih elementov. Divizija je lovila dezertterje, ujete pa je postavljala pred brigadna sodišča. Nekateri so bili obsojeni na smrt, drugi pa so prišli pod stalni nadzor starejših, zanesljivih partizanov. Nekateri so neoborožene vključevali v delavske enote.

Ni znano, koliko dezertterjev je bilo v diviziji do konca septembra. Verjetno jih je bilo v vsaki brigadi povprečno 70. Pravi val dezertterstva je prišel šele kasneje med veliko nemško ofenzivo.

V divizijo so prihajali tudi interniranci, ki so se vrnili na domove. Bili so zelo izčrpani in začasno za boj slabo sposobni, toda politično zelo zavedni in zanesljivi.

Glede *oborožitve* tako velikega števila borcev in bork v diviziji ni bilo posebnih problemov. Orožja in municije je bilo zadosti in brigade so dobro založile svoje čete tudi z avtomatskim orožjem. Problem glede oborožitve je bil v tem, da v partizanskih enotah ne bi zavladalo vzdušje, ki bi omalovaževalo partizanska načela o varovanju orožja in vzpodbujalo razsipa-

* Poročilo štaba 15. divizije z dne 15. septembra 1943 glavnemu štabu Slovenije. Zbornik VI-7-56.

** Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 284, 285.

*** Lado Ambrožič-Novljan, »Dvanajsta brigada«, str. 19 in 20.

ništvo v uporabi le-tega, zlasti pa municije. Kajti orožja in municije le ni bilo v neomejenih količinah. Misli pa je bilo treba tudi o pošiljanju orožja na Štajersko ali celo na Koroško! Temu vprašanju so posvetili posebno pozornost. Vendar tiste sle po orožju, ki je vladala pred kapitulacijo, ni bilo več. Stari partizani, ki so že prej okusili lakoto po orožju, so se jezili, toda siti drugače obdeluje kos kruha kot lačni. Divizija je zahtevala, naj bodo brigade oborožene po načelu: vsak partizan naj ima puško, vsaka desetina pa puškomitraljez. Načrt 15. divizije za oborožitev enot pa je bil v splošnem naslednji: vsakemu vođu je pripadel težki mitraljez, ki naj bi ga skupaj s strelivom nosili dve muli; vsaka četa naj bi imela lahki minomet in tri mule, ki bi ga nosile. To je bila mogočna oborožitev, ki so jo tudi uresničili.

Za pridobitev artilerije so se partizani zelo trudili. Kot vemo, so prvi topovi prišli na Slovensko meseca julija 1943. V Ljubljanski pokrajini so imeli Italijani ob kapitulaciji 120 do 125 topov in havbic. Topovi so bili kalibra 47 mm in 65 mm, havbice pa 100 mm in 149 mm. To je bil zaklad, ki je deloma prišel v roke partizanski vojski. Italijanska artilerija je bila postavljena v Ljubljanski pokrajini tako, da je bilo na področju 15. divizije 42 topov in havbic, največ jih je bilo okoli Novega mesta in v samem mestu, 14 topov pa je bilo v Beli krajini. Po kapitulaciji divizije »Isonzo« so italijanski artileristi kratko in malo zapustili topništvo, ki je bilo v 6. artilerijskem polku ali pa v sestavi pehotnih polkov. Verjetno so Italijani zapustili okoli 40 topov, ki so jih partizani dobili bodisi na cestah ali pa v globelih in rebrih ob cestah, na mestih torej, kjer so bili Italijani razoroženi.* Nekaj topov so italijanski artileristi deloma poškodovali. Verjetno je partizanska vojska zaplenila: 3 havbice 149 mm M. 35. 10 do 12 havbic 100/17 mm M. 14. 10 do 15 poljskih topov kalibra 75/27 mm M. 11. 8 topov 65 mm in 4 protitankovce kal. 47 mm.

V vseh treh brigadah 15. divizije so ustanovili artilerijske baterije, ki so imele topove kal. 65 in 75 mm. Drugih, težjih topov se brigade niso dotaknile, pač pa se je zanje pozanimal štab 15. divizije in se odločil iz njih ustanoviti divizijsko artilerijo. Ta odločitev je bila zelo daljnosežna, saj je rešila topove propadanja in postavila temelj za ustanovitev 1. slovenske artilerijske brigade.

Prvo artilerijsko baterijo 15. divizije so ustanovili z odlokom štaba divizije z dne 11. septembra. Sestavil jo je podporočnik Miha Mišič, ki je bil tudi njen komandant. Hitro so zbrali potreben material in opremo. Iz Novega mesta in iz brigad so poslali v baterijo navdušene partizane, katerih del je bil poučen o delovanju artilerije, ostali pa so bili v tem popolnoma neuki. Iz Ljubljane je nekaj dni kasneje prišla skupina bivših aktivnih in rezervnih oficirjev. Del le-teh so vključili v baterijo, ki se je nastanila v Žabji vasi. Pridno so zbirali artilerijsko opremo in njihov trud je bil poplačan z velikim uspehom. V približno enem tednu so sestavili namesto ene – tri baterije. Divizija je nemudoma imenovala za komandanta divizionaril terije 15. divizije Miho Mišiča in tako je bil ustanovljen prvi divizion, ki

* Borivoj Lah-Boris, Prva slovenska artilerijska brigada, str. 27.

Petar Brajović, komandant artilerije 15. divizije

je imel osem topov: dve havbici 100 mm, dva poljska, dva protitankovska in dva protiletalska topa.*

Ko sta nekaj dni po sestavi 1. diviziona prišla k artileriji na obisk komandant in politični komisar 15. divizije Rajko Tanasković in Jože Borštnar, sta ugotovila, da je divizion že solidno organiziran. Izdala sta ukaz za sestavo še enega diviziona. Istočasno so pri štabu divizije ustanovili poveljstvo divizijske artilerije s komandantom Perom Brajovićem in političnim komisarjem Lojzetom Colaričem. Namestnik komandanta je postal Miha Mišič, pomočnik političnega komisarja pa Emil Dolčič. Za komandanta 1. diviziona so določili Sergeja Berceta, politični komisar pa je postal Miloš Jančič. Komandant drugega diviziona je postal rezervni artilerijski poročnik Drago Lavrič,** politični komisar pa Ivan Štrukelj-Hrast.

* Poročili štaba 15. divizije z dne 16. in 25. septembra 1943 glavnemu štabu Slovenije, Zbornik VI-7-65, 138.

** Podatek je prispeval Miha Mišič.

V artileriji 15. divizije so v 1. divizionu po nekaterih spremembah imeli baterijo s tremi havbicami 100 mm M. 17 in protiletalsko baterijo z dvema protiletalskima topoma 20 mm flak M. 38. Drugi divizion pa je premogel havbično baterijo z dvema havbicama 100 mm M. 17, poljsko baterijo z dvema topovoma 75 mm M. 27 in protitankovsko baterijo z dvema protitankovskima topovoma 47 mm M. 38. Artilerija 15. divizije je bila na stopnji brigade. Poveljstvo artilerije je skrbelo za strelivo. Vsi artileristi so ga zbirali in kompletirali. Zbrali so približno 20 000 do 30 000 kompletnih granat ter jih manjši del obdržali v enotah, ostalo pa so vskladiščili v Kočevskem Rogu, kjer je glavni štab v Poljanah in na Podstenicah pripravil artilerijska skladišča na prostem. Iz teh skladišč so se artilerijske enote oskrbovale s strelivom do konca l. 1944.

Ko so divizione sestavili, opremili in jih dopolnili z artileristi, so jih premestili v Ponikve pri Trebnjem, kjer naj bi se šolali. Šolanje je trajalo 17 dni (v rednih vojskah je šolanje artileristov trajalo 1–2 leti!), 25. septembra pa so imeli že šolsko streljanje, ki je pokazalo, da so artileristi pripravljeni za boj.*

Divizijo so izpopolnili še z nekaterimi važnimi enotami. Na operacijskem območju te divizije so namreč ostali tanki in motorna vozila divizije »Isonzo«. Petnajsta divizija je bila najbližja, pa je zato ustanovila *oklepni vod*, sestavljen iz tankov in avtoblind ter *avtomobilski bataljon* s premično delavnico, ki je oskrboval takrat še precejšnje število avtomobilov, tovornjakov in drugih motornih vozil.**

Pomudimo se nekoliko pri rasti bojne moči brigad 15. divizije in pri ustanovitvi novih brigad te divizije.

Najstarejša enota 15. divizije je bila *Gubčeva brigada*. Kot je poročal štab 15. divizije 15. septembra 1943 glavnemu štabu Slovenije, je vsaka njena brigada imela že okoli 1500 borcev in bork. To poročilo je bilo precej točno, saj je bila Gubčeva brigada v tem času res približno tako močna. Znani so nam točni podatki o številčni moči Gubčeve z dne 20. septembra 1943, ko je imela 1330 borcev in bork. Enega od bataljonov, namreč 4., je 17. septembra poslala Šlandrovi brigadi, pri kateri je tudi ostal. Poleg treh bataljonov je imela brigada še artilerijsko baterijo.

Velja omeniti, da so v bataljonih ustanovili tudi *tehniške čete* za rušenje cest in železnic ter gradnjo položajev. Ukaz za ustanovitev *artilerijske baterije* je izdal štab 15. divizije 12. septembra. Brigadi je divizija dala dva topa kal. 65 mm, dva protitankovca 47 mm pa je brigada imela v sestavi čete težkega orožja. Datum ustanovitve brigadne baterije je bil torej 12. september. Baterija je imela vso potrebno opremo in živali za prenos in prevoz topov ter streliva.*** Bila je na stopnji bataljona. Okoli 20. septembra 1943 je brigada ustanovila tudi *kolesarsko četo*. Njen organizator in komandir je bil Vokič. Iz raznih poročil in seznama mobilizirancev te čete izvemo, da

* Vsi podatki o artileriji 15. divizije so iz monografije 1. artilerijske brigade Borivoja Laha-Borisa.

** Odločbi štaba 15. divizije z dne 12. in 25. septembra 1943. V arh. GB v MLRS.

*** Ukaz poveljstva 15. divizije z dne 12. septembra 1943. V arhivu GB MLRS.

Lojze Colarič, politični
komisar artilerije 15. di-
vizije

so vanjo vključevali zlasti tiste mobilizirance, ki so imeli svoja kolesa. Nekaj koles pa je brigada mobilizirala ali zaplenila pri belogardistih. Politični komisar kolesarske čete je bil Viktor Marolt-Čuk. Četa je štela 192 partizanov, med njimi pa je bilo več kot sto bivših belogardistov. Četa je imela kurirske naloge, z relejnimi postajami je navadno povezovala poveljstvo brigade s poveljstvi v zaledju, njena naloga pa je bila delovati tudi kot hitri prednji odred ali manevrska rezerva brigade. Brigada je uredila in nekoliko posodobila zveze. Seveda jih ni mogla modernizirati z uporabo radijskih naprav, ker jih tedaj še niso znali uporabljati. Uplenjeni radijski aparati italijanskega izvora so bili v popravilu. Upoštevati pa je treba, da v razmerah partizanskega vojskovanja niso bili preveč primerni za uporabo v partizanskih enotah.

Glede sanitete se je marsikaj spremenilo. V Novem mestu je bila osnovana *vojaška bolnišnica*, kar je bilo za vse brigade 15. divizije zelo prak-

tično. Toda divizija je bila zaradi bombardiranja v neprestani nevarnosti nemškega vdora na osvobojeno ozemlje. V ta namen je glavni štab nadaljeval izgradnjo bolnišnic v gozdovih Kočevskega Roga, ranjence pa so vse partizanske enote dovažale do Dolenjskih Toplic, od koder so jih vozili v roške partizanske bolnišnice. Brigada je imela veliko tovornih in voznih živali – konj in mul. V štabu Gubčeve brigade in v bataljonih je bilo kakih 26 mul in 12 konj. Topniška baterija pa je tudi morala imeti svoje živali. Za silo je uredila veterinarsko službo in poslala na veterinarske tečaje nekaj veterinarskih bolničarjev. Poskrbela je tudi za kovače. Vendar organizacija oskrbe živali ni bila na visoki ravni.

Kulturno-prosvetno delo je zaživelo, ko je v brigado prišlo nekaj kulturnih delavcev iz Ljubljane. Glavni štab je tedaj zahteval, naj se posebno dobro izpelje informativna služba. Tedaj je 15. divizija začela izdajati informativni Vestnik in je brigadi dodelila reporterja, da bi za Vestnik pošiljal informacije. Petnajsta divizija in glavni štab pa sta že 14. septembra naročila brigadi, naj varuje sposobne kulturnike in naj jih brez potrebe ne pošilja v boj. Iz brigade so neprestano odhajali borci, poveljniki in politični komisarji, ki so jih premeščali v novo ustanovljene partizanske enote. Zato ni čudno, če se je stari partizanski kader v brigadi krčil in je glede na številčno porast brigade postala partijska organizacija relativno šibkejša. Nimamo pa dokumentov, ki bi nam za to obdobje prikazali dejansko moč partijske organizacije v Gubčevi brigadi.

Okoli 16. septembra je *Cankarjeva brigada* štela 1510 borcev in 58 bork. Razumljivo je, da so cankarjevci po italijanski kapitulaciji kar planili na orožje, saj so ga vse od ustanovitve brigade bili lačni. Na lastno pobudo so se dobro oborožili. Dne 16. septembra je že vsak borec imel puško, vsaka četa lahki minomet, vsak vod pa težki mitraljez in vsak bataljon je imel težki minomet. Vsaka desetina pa je imela puškomitraljez.

Razumeti moramo, da so pri ustanavljanju številnih novih partizanskih enot morali iz Cankarjeve brigade pošiljati stare izkušene partizane za poveljnike in politične komisarje teh enot, v nekatere pa so morali pošiljati cele skupine partizanov. To prehajanje iz brigade v druge partizanske enote je bilo ves čas po ustanovitvi zelo intenzivno, saj sta bili Cankarjeva in Gubčeva brigada izvor vodilnih kadrov. Najbolj so cankarjevci cenili minomete in puškomitraljeze. Ker je zanimivo, kako hitro se je v brigadah spreminjala oborožitev, objavljamo primerjalni tabeli o oborožitvi Cankarjeve brigade z dne 16. septembra in 21. oktobra 1943.

Oborožitev	Na dan 16. septembra	Na dan 21. oktobra
puške	okoli 800	769
brzostrelke	–	15
puškomitraljezi	okoli 40	57
težki mitraljezi	36	18
lahki minometi	12	26
težki minometi	4	5
topovi	4	3

Iz tabele je jasno razvidno, da se je Cankarjevi posrečilo povečati število puškomitraljezov in minometov, kar je bila njena želja.

Kakor v Gubčevi, so tudi v Cankarjevi brigadi na ukaz 15. divizije 12. septembra ustanovili *artilerijsko baterijo*. Imela je dva protitankovska topa 47 mm in 2 topa 65 mm. Prvi komandant je bil Miroslav Vrančič. Baterija je bila v rangju bataljona.

V brigadi so ustanovili tudi *pionirsko četo*, ki je imela nalogo rušiti komunikacije. Vanjo so poslali zdravstveno nekoliko slabotnejše borce in precej politično nezanesljivih ljudi. Četa je opravila pomembno delo.

V *vodu za zveze* Cankarjeve brigade je bilo 26 borcev in bork.

Organizacija politično-vzgojnega in kulturno-prosvetnega propagandnega delovanja v brigadi je tekla nemoteno dalje, čeprav se je številčna moč brigade v enem tednu po kapitulaciji Italije skorajda potrojila. Nove politične kadre so izbirali iz vrst novincev, ki so pokazali sposobnost za tako delo. Ker je v brigado prišlo veliko Ljubljancev, med njimi dijakov in visokošolcev, profesorjev in kulturnikov, se je politično delo zelo razmahnilo. Političnih komisarjev je bilo sedaj dovolj. V brigado je prišel Tone Seliškar, ki je začel skrbno razvijati kulturno-prosvetno delo. Propagandni odsek in tehnika sta v brigadi pripomogla k hitremu utrjevanju politične zavesti novincev. Od Škofljice do Mirne peči je brigada prirejala uspešne mitinge, včasih je priredila kar po tri na dan.

Šlandrova brigada je imela posebno pot razvoja in rasti. Kot štajerska brigada je imela prednost pri mobilizaciji in pri oborožitvi. Ker je bila po 12. septembru na področju Novega mesta in med Novim mestom ter nemško mejo ob Krki, kjer je bilo še veliko možnosti za mobilizacijo, se je okrepila bolj kot druge brigade 15. divizije. Bila pa je tudi na izviru za oborožitev, kajti pri Novem mestu so bila glavna in najbogatejša skladišča divizije »Isonzo«. Dne 18. septembra je brigada narasla na 1850 borcev in bork in je bila najmočnejša enota 15. divizije. Oborožena je bila približno tako kot ostali dve brigadi, le baterija je bila nekoliko drugače zasnovana. Imela je 6 težkih minometov in protitankovski top. Tako sestavo topniške baterije je verjetno narekovala nadaljnja naloga Šlandrove na Štajerskem, kjer bi bilo zelo težko ali pa celo nemogoče uporabljati topove. Zaradi vojaško-političnih razmer na Štajerskem, ki so bile ugodne za razvoj partizanstva, je glavni štab nameraval Šlandrovo čimprej vrniti na Štajersko. Seveda so bili šlandrovci nad tem, da se bodo okrepljeni in silno oboroženi vrnili na Štajersko, zelo navdušeni.

Toda zgodilo se je drugače. Glavni štab je presodil razmere na Štajerskem in jih primerjal z razmerami v Ljubljanski pokrajini. Čemu bi pošiljali na Štajersko številčno tako močno brigado, ko pa so na Štajerskem zelo ugodne možnosti za mobilizacijo, medtem ko se bodo razmere, ki bi dopuščale večje možnosti za mobilizacijo v Ljubljanski pokrajini, zelo poslabšale. Vedeti moramo, da so partizanske enote v Ljubljanski pokrajini pritegnile v partizansko vojsko skoraj vse za orožje sposobne ljudi. Torej se je glavni štab iz utemeljenih razlogov odločil vrniti na Štajersko le manjši del Šlan-

drove, ki naj bi se tam z mobilizacijo ponovno postavil na noge. Iz številnejšega dela brigade pa naj bi na Dolenjskem ustanovili novo brigado 15. divizije. To je bila Dvanajsta brigada. Že 15. septembra je glavni štab poslal štajerskemu in gorenjskemu odredu ukaz, naj na Dolenjsko ne pošiljata več novincev. Štajersko bi bilo treba bolje založiti z orožjem in strelivom kot pa z ljudmi. Dne 21. septembra sta Šlandrovo v Mokronogu obiskala komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane in namestnik komandanta 15. divizije Alojz Kolman-Marok in ji sporočila sklep glavnega štaba. Štab Šlandrove je izbral kakih 180 borcev in bork, ki so povečini že poprej bili na Štajerskem, med njimi je bilo veliko poveljniškega kadra, in sestavil začasni bataljon ter ga močno oborožil. Imel je 4 lahke minomete, 11 puškomitraljezov in mnogo brzostrelk. Ta bataljon s poveljstvom brigade, za metek nove Šlandrove brigade, je prekoračil Savo v noči na 27. september 1943 in je na Štajerskem začel uspešno uresničevati idejo o obnovitvi brigade. Razdelitev te enote na dva dela in dejstvo, da je veliko »Štajercev« ostalo na Dolenjskem, se je globoko zarezalo v zavest partizanov. Ali se bodo tudi oni kdaj vrnili v kraje, kjer so začeli svoj partizanski boj? To vprašanje je bilo posebej pomembno za partizansko vojskovanje, zato je treba opozoriti nanj, saj je včasih prav to odločilno vplivalo na stanje moralnih kvalitet v enoti. Res je, da je zdavnaj minil čas lokalpatriotizma in so partizanske brigade premagale vse odpore tistih borcev in bork, ki so se hoteli boriti le na pragu svoje vasi. Toda sedaj je pri štajerskih partizanih nenadoma izbruhnil podoben problem. Tudi pri boricih, ki so jih pošiljali s Primorske v »Jugoslavijo«, kakor so se izražali pri prehajanju na Dolenjsko oz. Notranjsko, je prišlo do podobnega problema, ki pa ni izbruhnil v tako ostri obliki kot sedaj pri Štajercih. Pospeševala ga je tudi čisto nepotrebna obljuba glavnega štaba, da se bodo enote, ki jih sestavljajo čete Šlandrove brigade prej ali slej vrnile na Štajersko. Pričakovanje tega trenutka je neprestano zaposlovalo štajerske partizane.

Dne 22. septembra 1943 je prispelo v Mokronog novo poveljstvo 12. brigade. Komandant je postal Radomir Božović-Raco, politični komisar pa Alojz Žokalj-Džidži. Namestnik komandanta je bil Ilija Badovinac iz Cankarjeve brigade, namestnica političnega komisarja pa Ljudmila Saje-Maruša. Jedro partizanov *Dvanajste brigade*, je bilo razdeljeno v 5 bataljonov. Brigada je imela topniško baterijo treh topov. Oborožitev Dvanajste je bila takale: brigada je imela okoli 1000 pušk, nekoliko brzostrelk, 34 puškomitraljezov, 30 težkih mitraljezov, 8 lahkih minometov, 5 težkih minometov in 3 topove.* Sodimo, da je Dvanajsta imela ob ustanovitvi verjetno 1400 borcev in bork in je torej bila tedaj številčno najmočnejša brigada 15. divizije. Ker je prevzela operacijsko področje Šlandrove brigade, se je razporedila na položajih pri meji. Tako razporejene enote se seveda niso mogle v celoti udeležiti ustanovitvenega mitinga 24. septembra 1943 v Mokronogu, pač pa so nekatere poslale le zastopstva. Tako se je na dan ustanovitve zbralo v Mokronogu 600 do 700 borcev in bork nekdane Šlandrove briga-

* Glej: Ambrožič, »Dvanajsta brigada«, str. 28

de. S slovesnimi govori in kulturniškim sporedom je bila ustanovljena Dvanajsta brigada 15. divizije.

Dne 28. septembra 1943 so iz Vzhodnodolenjskega odreda v Metliki na osnovi ukaza glavnega štaba Slovenije z dne 26. septembra 1943 ustanovili 15. brigado. Včasih so jo imenovali tudi »Belokranjska«. Ko se je zbrala v zaselku Bočka pri Metliki dobra polovica čet, namenjenih za Petnajsto, sta o ustanovitvi in nalogah nove brigade govorila Niko Šilih in Ivan Jakič-Jerin, nato pa je bil mimohod v bataljone razvrščenih čet. Tako je bila z majhno slovesnostjo ob polovični prisotnosti čet ustanovljena nova brigada, ki je dobila številko 15 in se je uradno imenovala 15. narodnoosvobodilna brigada.*

* Za komandanta brigade so imenovali Antona Zgonca-Vasjo, za političnega komisarja pa Nika Šiliha-Borisa Nikiča. Namestnik komandanta je postal Ivan Jakič-Jerin. Brigada je imela 3 bataljone.

Ko se je zvečevalo, se je v Metliki oglasila godba v čast novoustanovljene brigade. Toda veselja v mestu se je udeležilo le malo borcev, ker so že korakali čez Kolpo izpolnjevati naloge na Hrvaško.

Petnajsta brigada v začetku še ni pripadala 15. diviziji, vendar so njeni deli od časa do časa v akcijah sodelovali z enotami 15. divizije. Poveljstvo 15. divizije je šele 2. oktobra prejelo od glavnega štaba obvestilo, da sodi Petnajsta brigada v njeno sestavo. Od tega dne dalje je bila brigada torej v organski sestavi 15. divizije. Vendar pa se povezava med brigado in divizijo še dolgo ni utrdila. Brigada je bila namreč zelo oddaljena od divizijskega štaba. Nepovezanost s štabom 15. divizije je imela neugodne posledice za razvoj brigade, ki je bila nekaj časa pastorka v krogu brigad iz organske sestave 15. divizije.

Podrobnih podatkov o sestavi in moči 15. brigade ob ustanovitvi ni. Šele 3. oktobra 1943, kot zveemo iz poročila 15. brigade glavnemu štabu Slovenije, je brigada štela v treh bataljonih in drugih enotah 1006 borcev in bork.** Četrty bataljon so ustanovili 4. oktobra 1943 v Bujarcih iz novincev in borcev iz drugih treh bataljonov, iz katerih je prišel tudi poveljniški kader. Ta bataljon je imel v svoji sestavi tudi vse minomete in se je zato imenoval »težki«. Poleg štirih bataljonov je 15. brigada imela četo za zveze, ki je štela 34 borcev in bork, v kulturniški skupini je bilo 13 partizanov, v brigadnem štabu pa 7. Artilerijske baterije brigada ni imela, imela pa je več italijanskih minometov 81 mm.***

Na osnovi dosedanjih podatkov o številčni moči in oborožitvi brigad ter artilerije 15. divizije lahko napravimo tabelo (gl. str. 84), ki bo pokazala moč divizije v začetku oktobra, a brez 14. brigade (»Železničarske«).

Moč 15. divizije je bila po teh podatkih za tedanje partizanske razmere izpompatna. Vlivala je ponos in upanje na uspešno uporabo oborožene

* Glej monografijo Mileta Pavlina »Petnajsta brigada«, str. 40, 41. Vnaprej jo bomo imenovali Petnajsta brigada ali Petnajsta.

** Poročilo štaba 15. brigade z dne 3. oktobra 1943 glavnemu štabu Slovenije. Zbornik VI-7-199.

*** Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 46.

Enota	Število	puške	Oborožitev					
			brz.	pm	tm	lmm	tmm	top
GB	1330	c 790	c 2	c 38	c 34	c 10	c 10	4
CB	1342	800	c 2	40	36	12	4	4
12. B	1450	1000	c 2	34	30	8	5	3
15. B	1006	c 750	c 2	c 26	c 22	c 6	4	–
ART.	c 400	c 320	–	c 5	c 1	–	–	11
ŠTAB	c 100	70	c 6	c 2	–	–	–	–
	5628	3730	14	145	123	36	23	22

Opomba: GB-Gubčeva brigada, CB-Cankarjeva brigada, 12. B – Dvanajsta brigada, 15. B – Petnajsta brigada, ART – artilerija, brz – brzostrelke, pm – puškomitraljezi, tm – težki mitraljezi, lmm – lahki minometi, tmm – težki minometi. Ker ni bilo na voljo vseh potrebnih podatkov, smo ocenili število nekaterih postavk ter jih označili z znakom c.

pesti slovenskega naroda. Toda v tej zastrašujoči moči partizanske divizije, ki je bila po številu in moči skoraj enaka polovici divizij rednih evropskih armad, se skrivajo velike slabosti. Moč je bila le navidezna. Kako naj poveljniški in politkomisarski kader, ki nista imela nobenih ustreznih vojaških šol, obvladata tako veliko vojaško enoto? Divizija je postala zaradi svoje ogromnosti okorna. Saj ni bilo niti prevoznih sredstev niti ustreznih sredstev za zveze, da bi poveljniki mogli poveljevati in voditi. Le malo partizanov se je že prej seznanilo z uporabo zaplenjenega orožja, zlasti avtomatskega, minometov in topov. V enotah divizije so prevladovali novinci, ki povečini vojaško še niso bili izurjeni. Mobilizacija je pripeljala v divizijo številne belogardiste, med katerimi so bili tudi organizatorji protipartizanskega boja in zagrizeni sovražniki osvobodilnega gibanja.

Kot na dlani je bilo, da čaka vodstvo 15. divizije ogromna naloga, da v najkrajšem času odstrani vse te pomanjkljivosti. Mnogi so bili navdušeni nad rastjo 15. divizije. Obladovala jih je želja, da bi se pokazali kot redna armada, da bi pripravili zaveznike do popolnega priznanja narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Toda realna razmišljanja o možnostih divizije v operacijah, kjer se bo morala spopadati z izurjeno nemško vojsko, so prinašala mnogo skrbi. Ali ni bojna praksa že izpričala določenih načel razvoja partizanske vojske? Kakor hitro so namreč partizanske enote prerasle določeno moč, ki se je odražala kot povprečna moč enote pod pogoji partizanskega vojskovanja, se je ta moč osula na normalno kakor hitro je prišlo do ostrejših spopadov s sovražnikom ali pa do sovražnikovih večjih ofenzivnih akcij.

Seveda sta poveljstvo in štab 15. divizije poskrbela tudi za svojo izpolnitev in razvoj. Divizija je namreč za namestnika komandanta dobila Alojza Kolmana-Maroka, ki je prišel s Šlandrovo brigado na Dolenjsko.

Glavni štab ga je imenoval na to mesto že v začetku septembra 1943. Sredi septembra 1943 pa je bil imenovan za namestnika političnega komisarja divizije Albert Jakopič-Kajtimir. Na tej dolžnosti je ostal do 3. oktobra 1943, ko je odšel na Primorsko. Z njim je partijska organizacija v brigadah in divizijskih enotah dobila povezovalca in pobudnika. Posebne divizijske enote so bile artilerija 15. divizije, oklepni vod ter avtomobilski bataljon z delavnicami. Toda slednji dve nista bili dolgo v sestavi 15. divizije, ker ju je prevzel glavni štab oziroma štab 7. korupsa. V diviziji se je krepila kulturniška skupina s prihodom novih kulturnih delavcev iz Ljubljane, raznih drugih krajev, zlasti pa iz brigad. Štab divizije je poskrbel za okrepitev obveščevalne službe, povečal je operativni odsek ter vse službe za oskrbovanje štaba divizije in enot divizije. V enote divizije je prišlo tudi nekaj bivših oficirjev in podoficirjev. Bili so zelo koristni. V enotah so jih razporedili na ustrezna mesta. Na ukaz glavnega štaba z dne 17. septembra 1943 so v diviziji ustanovili tečaje za desetarje in vodnike, da bi strokovno okrepili poveljniški kader, ki so mu pripisovali vedno bolj pomembno vlogo.

Pri organizaciji partizanskih enot moramo pomisliti na povezovanje bojnega duha vseh partizanov. Temu bi rekli partizanska morala, ki je bila vsekakor glavni činitelj bojne moči. Kolikor enotnejši so bili partizani glede na stopnjo nacionalne in socialne zavesti, toliko močnejša je bila morala. Kulturno-prosvetno delovanje je krepilo to zavest in ji nakazovalo jasnejše cilje. Gibanje in boj pa sta bila najgloblji elementarni sili, ki sta krepili moralo ter dajali borcev novih moči in poleta.

Kot vidimo, so se partizanske vrste v enotah 15. divizije skoraj potrojile. na vsakega starega partizana sta prišla dva ali celo trije novi borci, od katerih so bili mnogi prežeti z močno voljo za borbo in vero v zmago. Belogardisti so seveda negativno vplivali na partizane, vendar so se naposled morali odločiti – ali bodo sodelovali v pravični borbi slovenskega naroda za osvoboditev ali pa bodo sledili izdajalskim težnjam tistih slojev slovenskega naroda, ki so se vdinjali okupatorju in skušali z njegovo pomočjo uničiti narodnoosvobodilno gibanje. Kakšna je bila moč tega sovražnega prizadevanja, se je kmalu izkazalo v bitkah in preizkušnji med veliko nemško ofenzivno operacijo.

Na koncu tega poglavja moramo bralca seznaniti še s tem, kako so se krepile partizanske enote tudi izven 15. divizije.

Najprej moramo omeniti ustanovitev 14. brigade (»Železničarske«) iz vrst železničarjev novomeškega območja. Znano je, da so bili ti železničarji med prvimi organizatorji narodnoosvobodilnega gibanja v novomeškem okrožju OF. Ko je bila železniška proga Ljubljana–Metlika onespособljena za promet, so železničarje združili v posebno brigado. Slovesno je bila ustanovljena 25. septembra 1943 v Novem mestu. Začasno so jo pridelili 15. diviziji.* Dne 26. septembra 1943 je odšla v Bučno vas na izpopolnjevanje. Tam je ostala do 5. oktobra, le 2. bataljon je bil že od 1. oktobra na položajih

* Poročilo štaba 15. divizije z dne 25. septembra 1943 o rušenju prometnih zvez in mobilizaciji železničarjev. Zbornik V1-7-138, op. 3.

pri Tomažji vasi. Na področje Trebelnega se je brigada preselila 6. oktobra. Tu je mobilizirala in tako je imela v svoji sestavi 746 borcev.

Dne 13. septembra 1943 pa so na Knežji njivi v Loški dolini ustanovili 13. brigado »Loško«, ki so jo dodelili v sestavo 14. divizije. Konec meseca septembra 1943 je ta divizija imela v svoji sestavi 3 brigade (Tomšičevo, Šerčerjevo in 13. »Loško«), saj sta Prešernova in Gradnikova brigada že bili odšli na Gorenjsko oz. Primorsko.

V Zdenski vasi so 14. septembra 1943 ustanovili še 18. divizijo, ki je bila sestavljena iz 8. brigade (»Levstikove«) ter 9. in 10. brigade (»Ljubljanske«).

V Ljubljanski pokrajini so tako bile tri partizanske divizije, ki so imele 11 brigad.

Ker so v Ljubljanski pokrajini nastale tri divizije, je bilo potrebno ustanoviti štab, ki bi jim poveljeval. Glavni štab Slovenije je zato 3. oktobra 1943 ustanovil 7. korpus z operacijskim območjem, ki je obsegalo v glavnem Ljubljansko pokrajino. S tem se je glavni štab Slovenije osvobodil poveljevanja številnim enotam v Ljubljanski pokrajini in se je lažje posvetil vodenju operacij na vsem slovenskem etničnem ozemlju. Glavni štab je ustrezno temu okrepil svoje organe poveljevanja, zlasti je razvijal obveščevalno službo in poskrbel za napredek operativnega oddelka. Že dne 13. septembra 1943 je ustanovil na območju 7. korpusa organe vojne oblasti s komandami področij in mest. Komande področij so bile: novomeška, ribniška in belokranjska. Komande mest pa so bile v Novem mestu, Trebnjem, Stični, Grosupljem, Žužemberku, Črnomlju, Metliki, na Vinici, v Starem trgu ob Kolpi, Kočevju, Ribnici in Velikih Laščah.

Z ustanovitvijo 7. korpusa je 15. divizija izgubila svojega komandanta Rajka Tanaskovića, ki je bil imenovan za komandanta tega korpusa.

Rajko Tanasković je bil eden od oficirjev, ki jih je vrhovni štab poslal v Slovenijo konec leta 1942. Prispel je skupaj z drugimi oficirji iz vrhovnega štaba prav na dan napada 13. hrvatske proletarske in Cankarjeve brigade na belogardistično-italijansko postojanko na Suhorju v Beli krajini. Bil je v Gubčevi in Cankarjevi brigadi, 3. avgusta pa je prevzel poveljstvo 15. divizije. Poveljeval ji je v ofenzivi na komunikacije od 4. avgusta do 8. septembra 1943 ter jo skupaj s političnim komisarjem Jožetom Borštnarjem vodil ves mesec september.

Glavni štab Slovenije je na mesto Rajka Tanaskovića imenoval za novega komandanta 15. divizije Pera Popivodo.

Petnajsta divizija je izpolnila svojo nalogo ob kapitulaciji Italije. Razorožila je sovražne čete, pomagala je ukrotiti sovražno divizijo »Isonzo«, izvedla je mobilizacijo na svojem območju, zavarovala osvobojeno ozemlje in pomagala utrjevati oblast osvobodilnega gibanja. Pri tem se je močno oborožila in se razvila v veliko partizansko enoto. Z rastjo njene bojne moči pa so se pojavljale slabosti, ki jih je skušala z intenzivnim organizacijskim delovanjem, urjenjem in vzgojnopolitičnim delom čimprej odpraviti.

Tako močna bojna enota pa ni smela predolgo mirovati. Čimprej jo je bilo treba poslati v akcijo, v boj.

5. poglavje

DIVIZIJA OGROŽA ZIDANI MOST

Kapitulacija Italije je Nemce spravila v veliko stisko. Kako naj zaustavijo prodiranje zavezniških vojsk v Italiji, kako naj strejo narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije, ki je osvobodila skoraj vsa ozemlja, ki jih je okupirala Italija, kako naj zagotovijo, da se zahodni zavezniki ne bi izkrcali na vzhodni obali Jadrana in končno, kako naj zagotovijo nemoteno komuniciranje med balkansko in italijansko grupacijo nemških sil? Jasno je bilo, da vsega tega hkrati Nemci ne morejo obvladati in da morajo postopoma napredovati, da bi odpravili vse nadloge, ki so jih pestile.

Najprej so se vrgli na obvladovanje tržaške železnice od Zidanega mosta do Trsta, za silo so zasedli progo Podbrdo–Gorica, na mejo med Zidanim mostom in Kostanjevico pa so postavili nekaj čet, kolikor so jih pač v veliki stiski mogli zbrati. Zasedli so Ljubljano in spotoma polovili vse tiste italijanske enote, ki so se hotele umakniti ob tržaški železnici v domovino. Potem so začeli pošiljati v Italijo divizije, ki naj bi zaustavile angloameriško prodiranje proti severu. Da bi si zagotovili vse pogoje za obvladanje težav, so Nemci delovali z občudovanja vredno natančnostjo, postopnostjo in hitrostjo.

V Ljubljanski pokrajini so imeli le malo čet. Toda glede na nemško sposobnost hitrega ukrepanja in ekonomične razporeditve sil, je nastalo vprašanje, ali ne bodo Nemci vendarle kmalu sposobni vdreti na osvobojeno ozemlje Ljubljanske pokrajine, še preden bi se utegnili partizanska vojska organizacijsko urediti in si okrepiti bojno sposobnost za ofenzivno operacijo.

Moč nemškega sovražnika

Za zavarovanje tržaške železnice, nekaterih drugih važnih objektov in krajev so imeli Nemci na voljo, kot že vemo, 71. pehotno divizijo. Na Gorenjskem in Štajerskem pa so imeli tri bataljone 19. SS policijskega polka pod poveljstvom podpolkovnika Nagla s sedežem v Mariboru in dvanajst samostojnih policijskih ter orožniških motoriziranih čet. Toda 2. in 3. bataljon 19. SS policijskega polka so morali dati na voljo 71. pehotni diviziji, tako da jim je ostal le 1. bataljon tega polka. Vse te čete so bile pravzaprav namenjene za protipartizanski boj na Gorenjskem in Štajerskem. Ko pa je nastala stiska glede čet, so jih morali poslati tudi na meje Ljubljanske pokrajine. Tako je takoj po kapitulaciji Italije del 1. čete 19. SS policijskega polka zasedel Kostanjevico in se tam utrdil. Ko so hoteli policisti prodirati še dalje proti Novemu mestu, tega SS-Gruppenführer in generallajtnant policije Ervin Rösener ni dovolil, ker je menil, da je taktično zgrešeno izvajati akcije onkraj meje s četami s Štajerske in Gorenjske. Kljub takim nazorom pa je bil zelo kmalu prisiljen s Štajerske in Gorenjske poslati na mejo še nekatere čete. Pod svoje poveljstvo je vzel tudi četo iz sestave 98. legije

črnih srajc divizije »Isonzo«, ki jo je Gubčeva brigada pregnala iz Krmelja v Šentjanž. To so bile čete, ki so jih premogli Nemci takoj po kapitulaciji Italije.

Nemci so pohiteli ustanavljati tudi civilno oblast na področjih, ki so jih prej zasedali Italijani. Tako so pokrajine Furlanijo, Gorico, Trst, Istro, Ljubljano, Kvarner in območja Sušak, Bakar, Čabar, Kastav ter Krk združili v operacijsko cono »Jadransko primorje«. Za vrhovnega komisarja v tej coni je Hitler imenoval državnega namestnika Koroške in gauleiterja dr. Friedricha Rainerja. Ta se je potrudil in je 22. septembra 1943 na predlog škofa Rožmana imenoval generala *Leva Rupnika* za šefa in predsednika pokrajinske uprave v Ljubljanski pokrajini. Za svetovalca je predsedniku Rupniku imenoval generala Rösenerja, ki mu je bila v policijskem pogledu podrejena vsa pokrajina. General Rösener je 30. septembra 1943 ustanovil v Ljubljani operativni štab za uničevanje tolpe (Führungsstab für Bandenbekämpfung). Taka je bila nemška civilna uprava v Ljubljanski pokrajini, kjer pa je glavno besedo seveda imel general Rösener. Rupnik je s tem prevzel nase vlogo poslušnega kvislinga.

Ob tem velikem pomanjkanju čet so se Nemci kar razveselili pomočnikov, ki so se v obliki poraženih belogardistov pojavili v območju nemških čet. Pomembni so bili trije centri, kjer so se zbirali belogardisti. Prvi in najvažnejši za 15. divizijo je bil v Kostanjevici, kjer so Nemci sprejeli belogardiste iz mirenske doline ter večjo skupino, ki jo je vodil Vuk Rupnik. V tem centru je bilo približno 800 ne bogve kako dobro oboroženih belogardistov. Drugi center je bil v Ljubljani, kamor so pribežali belogardisti iz Zapotoka in nekateri s Turjaka. Ko so prišli v Ljubljano, so jih Ljubljanci hudo zasmehovali, Nemci pa razorožene gnali skozi mesto. Tretji center je bil v Logatcu, kamor so se zatekli belogardisti in ostanki četnikov z Notranjske. Nemci so sprejeli njihovo ponudbo za sodelovanje. Dovolili so jim, da so se reorganizirali. Ustanovili so tri bataljone. Podrejeni so bili poveljstvu nemških vojaških in policijskih enot. Dne 22. septembra 1943 je vodstvo klerikalne stranke v Ljubljani ustanovilo odbor, ki je imel nalogo voditi in podpihovati boj proti narodnoosvobodilnemu gibanju. General Rupnik je 24. septembra 1943 objavil, da je ustanovljena slovenska domobranska legija. To je pomenilo začetek *slovenskega domobranstva*. Bilo je pod trdim vodstvom nemške policije. Njegovo jedro pa je tvorila klerikalna stranka, ki mu je dajala politične smernice. Zato je bilo slovensko domobranstvo politično mnogo bolj enotno kot prejšnje belogardistične formacije pod italijanskim vodstvom.

Kot smo videli, so bili belogardisti deležni amnestije, ki jo je izvršni odbor OF izdal še pred kapitulacijo Italije. Kljub temu so bili na osvobojenem ozemlju Ljubljanske pokrajine še ostanki njegovih enot, ki so se skrivali po gozdovih in se navezovali na domove zaradi oskrbe. Mnogi partizani, pa tudi poveljniki in politični komisarji so bili mnenja, da je postopek proti belogardistom premalo strog, premalo odločen in da to belogardisti izkoriščajo. Ne prijavljajo se oblastem, hujskajo proti osvobodilnemu gibanju in zavajajo nekatere belogardiste v partizanskih vrstah, da agitirajo proti par-

Po bombardiranju Novega mesta 3. oktobra 1943

tizanom in skušajo vnašati demoralizacijo v svoje okolje. Zato je izvršni odbor OF 17. septembra objavil razlago o pogojih amnestije. Odslej so bili amnestije lahko deležni samo tisti člani belih in plavih skrivalniških tolp, ki bi se sami priglasili oblasti.* Glavni štab pa je temu še dodal, da se je treba proti belogardizmu bojevati z večjo nepopustljivostjo in belogardiste v boju uničevati. Petokolonaše je treba iztrebiti, glavni sovražnik pa so Nemci. »Poudarjamo še enkrat,« pravi glavni štab Slovenije v svoji odredbi o ravnanju z bivšimi belogardisti, »da je bila amnestija važna in je imela pomen pred kapitulacijo Italije, da pa moramo danes gledati . . . , da peto kolono pravočasno čim temeljiteje iztrebimo. To je posebno važno danes, ko je vojska močno narasla, pa notranje še ni dovolj utrjena . . . Treba pa se je seveda tudi zavedati, da bi vsako preostro nastopanje ravno tako škodilo

* Navodilo izvršnega odbora OF z dne 17. septembra 1943. Zbornik VI-7-70.

in da je zato treba v vsakem primeru politično presoditi položaj . . . «* Omenjeno odredbo glavnega štaba Slovenije smo citirali z namenom, da bi videli, kakšna skrb je navdajala odgovorna poveljstva zaradi obnašanja nekaterih belogardistov in kako važen je bil ta problem za našo vojsko. Enote 15. divizije so zato izvedle nekaj akcij proti belogardističnim skrivačem, v katerih so jih manjše število polovile in postavile pred sodišča, toda posebno velikega uspeha niso imele. Z vso resnostjo se je akcije lotila Gubčeva brigada, ki se je odpravila na Gorjance in jih preiskovala.

Nemci torej niso bili sposobni sprožiti kake večje napadalne operacije proti partizanski vojski v Ljubljanski pokrajini. Toda rok niso držali križem. Medtem ko so si partizanska poveljstva na vse kriplje prizadevala strniti bojne enote in jih pripraviti na trd boj, so Nemci z majhnimi enotami predrzno vdirali na osvobojeno ozemlje, kot bi hoteli pokazati, da so še vedno gospodarji Ljubljanske pokrajine. Taki napadi so bili vznemirljivi za partizansko vojsko in za prebivalstvo, ki so ga sovražne čete na tak način terorizirale. Našteli bomo samo nekaj najvažnejših sovražnikovih vdorov na osvobojeno ozemlje. V Mokro polje jugozahodno od Šentjerneja so Nemci vdrli 15. septembra 1943, ko je bila tam še Šlandrova brigada. Pri Krmelju so se spustili na osvobojeno ozemlje 19. septembra. Na območju Javorja, kjer je bila Cankarjeva brigada, so vdrli 21. septembra čez mejo in prodrli prav do Višnje gore. To je opravila večja sovražnikova skupina šestih policijskih čet in še nekaterih enot za njihovo podporo. Podobne akcije so izvajali tudi na operacijskem območju 14. divizije, ki se je postavila na položaje ob južni železnici vse do Brkinov. Najpomembnejši napad so izvedli 19. septembra 1943, ko so prišli celo do Cerknice.** Vsi ti sovražni napadi, ki jih je odlikovala tipična nemška drznost in zmožnost uprizarjanja presenečenj, so poleg bombardiranj imeli namen upočasniti razvoj slovenske narodnoosvobodilne vojske in vnašati strah in vznemirjenje med civilno prebivalstvo. Tako je sovražnik pokazal, kje je in kakšen je.

Divizija stopnjuje aktivnost

Navidezno izkazovanje moči z vpadi na osvobojeno ozemlje Ljubljanske pokrajine le ni moglo odstraniti predstave partizanskih poveljnikov o slabosti nemške vojske, zlasti onkraj nekdanje meje med Italijo in Nemčijo na Dolenjskem. Čutiti je bilo praznino, ki jo je ustvarjalo pomanjkanje sovražnikovih čet med mejo in Savo. Na Savi pa so bili zelo občutljivi in pomembni sovražnikovi objekti, ki so privlačevali pozornost partizanske vojske. Tam je bilo pomembno cestno in železniško križišče v Zidanem mostu, pa mostovi prek Save pri Radečah in Sevnici. Na vsej dolžini ob Savi je bila železnica, ki je povezovala Zagreb z Ljubljano. Varovala jo je sicer Sava in manjše postojanke sovražnikove vojske, toda bila je, kakor je izgledalo,

* Zbornik VI-7-71.

** Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 359.

lahko dosegljiva. Med mejo in Savo pa so bile tudi majhne postojanke nemških čet, katerih glavna naloga je bila varovati obsavske objekte pred partizani. Toda te postojanke so bile izredno slabotne. Kako naj bi se upirale ogromni vojski 15. divizije, ki bi jih lahko ob dobrih pogojih kar pomendrala. Praznina onkraj nemške meje je privlačila po svoji fizikalni nujnosti partizane tudi zato, ker je bil odnos vojaških sil med obema nasprotnikoma izrazito na strani 15. divizije. Šestim tisočem borcev in bork divizije Nemci niso imeli kaj prida postaviti v bran. Za sovražnika je bila to velika slabost, zagata, ki jo je skušal na vse načine odpraviti. Premoč 15. divizije nad nemškimi četami je bila več kot trikratna. Za 15. divizijo je bilo ugodno, da je glavni štab 23. septembra 1943 skrajšal njen operativni odsek na meji na ta način, da je na novo ustanovljeni 18. diviziji, sestavljeni iz 8 »Levstikove«, 9. in 10. »Ljubljanske« brigade, odredil za operacijsko območje obmejni odsek med Ljubljano in Litijo na črti Litija–Višnja gora.

Glavni štab Slovenije je spoznal, kakšne so nemške slabosti. Ocenil je, da nenadni nemški vdori na osvobojeno ozemlje jasno kažejo na te slabosti. Sovražne akcije so bile izrazito obrambnega značaja. Njihov namen je bil »živčno razburjati našo vojsko, naše civilno prebivalstvo in nuditi na ta način pomoč peti koloni.« Citiramo nekatere odlomke in misli iz odredbe glavnega štaba Slovenije divizijskim, brigadnim in odrednim štabom, ker odražajo popolno razumevanje za ocenjevanje tedanje situacije in so poleg tega napisani odločno, jasno in z učinkovitim načinom prikazovanja dejstev. »Proti takemu početju nemške komande,« pravi nadalje odredba, »je treba podvzeti odločne ukrepe, da bi sovražniku ne uspelo demoralizirati niti dela prebivalstva. Najnujnejši ukrep proti temu je gotovo naš sklep, da preidejo naše edinice na partizanski način v ofenzivo proti Nemcem.« Glavni štab kritizira tudi obnašanje nekaterih enot na teritoriju, ki jim je dodeljen in pravi, da smo pozabili, da smo partizani. »Marsikomu se je zavrtelo v glavi od naših zadnjih uspehov in misli, da pomeni formiranje regularne vojske, ki jo predstavljajo naše divizije, že tudi frontalen način bojevanja.« Glavni štab nadalje ugotavlja, da partizanske enote podcenjujejo sovražnika in se »grejo oblast, vozijo se z avtomobili, tanki in oklepnimi vozili za parado, zbirajo se v mestih, vaseh in samo pričakujejo, kdaj bo sovražnik objavil svojo kapitulacijo.« Glavni štab Slovenije sodi, da nemška komanda izkorišča našo vrtoglavico od uspehov in prehaja sama na partizanski način bojevanja. S tem pa pripravlja pogoje za kasnejši, širši napad na partizansko vojsko, »ki bo, če ne bo stalno v ofenzivi, vedno slabša in nesposobnejša za boj – kar dokazujejo dve in pol leta stare izkušnje partizanskega vojskovanja.« Glede na to glavni štab odreja glavne naloge partizanskim enotam.*

Glavni štab Slovenije je, kakor je lahko videti, sodil, da partizanske enote še niso sposobne za akcijo večjega obsega, še manj pa za akcijo, ki ne bi temeljila na partizanski taktiki. Pod nazivom partizanska taktika glavni

* Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 23. septembra 1943 o nalogah in taktiki podrejenih enot. Zbornik VI-7-111.

štab nedvomno misli na akcije manjših obsegov, z manjšimi enotami in z ne preveč zahtevnimi cilji. Samo po sebi se razume, da partizanske divizije in odredi nikakor ne bi smeli preiti na frontalni način vojskovanja, kar pomeni, da bi odrivali sovražnika frontalno v stran od osvobojenega ozemlja in spotoma zavzemali nekatere manjše postojanke. Čeprav so bila sredstva za uporabo frontalne taktike zaradi slabosti sovražnikove vojske na voljo, je glavni štab sodil, da partizanske enote za take akcije še niso zrele. Bil je previden in je zahteval, naj divizijski in odredni štabi na smereh, ki so v domeni njihovih operativnih con, nemudoma dajo *ofenzivne naloge*, ki naj imajo dvoje ciljev: napadati manjše nemške posadke ob komunikacijah in ostanke belogardističnih čet po gozdovih.*

Hkrati s to odredbo je Boris Kraigher kot politični komisar glavnega štaba Slovenije poslal vsem enotam poseben bilten, v katerem politično utemeljuje ukaz glavnega štaba o prehodu v ofenzivo. Ker Nemci niso sposobni pripraviti večje ofenzive, z manjšimi silami vdirajo na slovensko ozemlje, da bi olajšali delo petokolonašem in razširjali paniko med prebivalstvom. Politični komisar glavnega štaba naroča vsem politkomisarjem, naj pojasnijo prebivalstvu in vojski smisel nemškega manevriranja. Najbolj pa naj nastopijo proti oportunistični tendenci, da je treba Nemce pustiti v miru, pa bodo tudi oni pustili partizane v miru. Zato je edini in nujen ukrep ta, da je treba priti v ofenzivne akcije proti sovražniku, na znotraj pa je treba vzdrževati red in treznost.**

Z odredbo glavnega štaba Slovenije in biltenom političnega komisarja glavnega štaba se je začela ofenzivna dejavnost partizanske vojske v Ljubljanski pokrajini. V začetku je bila usmerjena na manjše cilje, sčasoma pa je prerasla v resno operacijo, ki je do temeljev pretresla nemški obrambni sistem na operacijskem območju 15. divizije.

Preden bomo začeli spremljati akcije 15. divizije, je treba omeniti še enega od najvažnejših ukrepov 15. divizije. Potrebno je bilo namreč *totalno porušiti* železnico med Ljubljano in Metliko. Čeprav so partizanski minerji iz 15. divizije in njenih enot ter minerji zalednih vojaških komand zelo uspešno rušili železnico, glavni štab Slovenije s tem ni bil zadovoljen. Naj omenimo, kako so cankarjevci uničili enega najvažnejših objektov na tej progi. V noči na 17. september so razstrelili železniški viadukt pri Žalni, nato pa so sestavili celo vlakovno kompozicijo in jo pognali na viadukt. V isti noči je bil razstreljen tudi železniški most v Novem mestu. V posebni odredbi je glavni štab Slovenije ponovil štabom divizij in komandam vojnih področij, da je treba progi Ljubljana–Novo mesto–Metlika in Grosuplje–Kočevje »brezpogojno v celoti uničiti«. »Treba je dosledno zatrti vse predore, porušiti vse objekte, dvigniti tračnice in pragove zažgati, porušiti signalne naprave, uničiti lokomotive in vagone.« Kot je bilo v navadi pri vseh važnejših odločitvah glavnega štaba Slovenije, je tudi ta odredba vse-

* Tudi tam.

** Bilten političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 23. septembra 1943. Zbornik VI-7-115.

16. septembra 1943 so minerji 15. divizije porušili železniški most v Novem mestu

bovala navodila o tem, kako je treba prebivalstvu politično pojasniti ukrep o onesposobljenju železnice. Glavni štab je zahteval, da je treba civilno prebivalstvo na mitingih in z letaki seznaniti s pomenom tega ukrepa. Ni šlo le za zadrževanje sovražnika v njegovi ofenzivi, ampak je šlo za to, da bi sovražnika sploh odvrnili od tega, da bi pripravil ofenzivo. Nemci so bili namreč tedaj tako slabi, da ne bi mogli s šibkimi silami napraviti več kot držati proge in ceste. Na območjih, kjer pa komunikacij ne bi bilo, pa se tudi Nemci ne bi zadrževali.* Zato so poleg železnic pospešeno rušili tudi vse tiste ceste, ki so bile važne za obrambo osvobojenega ozemlja. Tako je Gubčeva brigada npr. rušila cesto med Kostanjevico in Novim mestom. Razstrelili so zlasti vse mostičke in s pomočjo prebivalstva izkopali protitankovske ovire, česa več pa niso mogli storiti.

Povedali smo že, da so Nemci 22. septembra vdrli čez mejo in se spustili prav do Višnje gore, ki so jo držali v rokah kako uro, nato pa so se umaknili. Dogodek je zelo razburil partizanska poveljstva in vodstvo osvobodilnega gibanja. Posledica tega drznega in nepričakovanega dogodka je bil ukaz glavnega štaba Slovenije, ki je zahteval, naj partizani preidejo v ofenzivo. Nemci pa so bili samo prijetno presenečeni, ko se jim je akcija proti Višnji gori tako imenitno posrečila. Ko so presodili, da partizani pravzaprav niso tako močni, kot so mislili, so se odločili nadaljevati pohode čez mejo in na-

* Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 25. septembra 1943 za popolno uničenje železniških prog na osvobojenem ozemlju. Zbornik VI-7-131.

dalje vznemirjati partizane in prebivalstvo na osvobojenem ozemlju. Bili so prepričani, da je najbolje biti ofenziven, s čimer bodo partizane prisilili k obrambi. Medtem pa bodo nastale razmere, ki bodo dovolile energično ofenzivno operacijo v Ljubljanski pokrajini. V Šmartno pri Litiji je prispel general Rösener, ki je zaslutil ugoden trenutek in zahteval ponovno akcijo čez mejo. Zasnovali so jo v dveh fazah. Prva je bila 24. septembra pod poveljstvom majorja Maiwalda, ki je bil komandant 1. bataljona 19. SS policijskega polka. Bila je bolj izvidniškega pomena. Tri čete so prodirale proti meji. Le ena je naletela pri Metnaju na 2. bataljon Cankarjeve brigade in se je po dveh kratkih spopadih vrnila na izhodišče. Naslednjo akcijo so začeli 25. septembra v smeri proti Pustem Javoru in Sv. Križu pri Litiji (Gabrovka). V treh bojnih skupinah so bile 3 čete iz sestave 19. SS policijskega polka, dve četici po 50 belogardistov in dve pionirski skupini. Po manjših spopadih je srednja bojna skupina dosegla železniško progo blizu Radohove vasi, nato se je sovražnik po kratkem spopadu na Moravški gori vrnil na izhodišče.

Naslednji dan pa je šla Cankarjeva brigada v napad v smeri proti Šmartnemu pri Litiji. Napadala je manjše sovražne skupine in stražarje, po vaseh pa je prirejala mitinge. Prebivalstvo je brigadno enoto pristrčno sprejemalo. Nemci so ostali še nadalje aktivni. Dne 27. septembra so napadli 2. bataljon Cankarjeve brigade pri Metnaju, naslednji dan, 28. septembra, pa ponovno. V obeh bojih je imel sovražnik izgube.

S tem je bilo konec sovražnih vznemirjevalnih akcij, kajti Cankarjeva brigada je do tedaj že toliko napredovala pri urejevanju bataljonov, da je lahko začela izpolnjevati odredbo glavnega štaba Slovenije o ofenzivi. Za cilj svojih napadov je izbrala sovražnikove postojanke ob meji. Le-te sicer niso imele velikih in številnih posadk, toda bile so utrjene in medsebojno povezane, da so lahko druga drugi priskočile na pomoč. Cankarjeva brigada je 30. septembra 1943 začela prodirati z glavnimi močmi in se usmerila proti obmejni postojanski *Javorje*. Postojanke v noči na 1. oktober ni mogla zavzeti, vendar pa jo je blokirala in napadla *Bogenšperk*. Ponoči je grad zavzela. V tej akciji je brigada prodrla daleč v notranjost okupiranega ozemlja, da so minerji med Šmartnim pri Litiji in Litijo lahko razrušili kakih 300 m ceste. V noči na 3. oktober je Cankarjeva napadla graničarsko postojanko *Velika Preska* pri Polšniku. V noči na 6. oktober je 3. bataljon Cankarjeve napadel postojanko *Dole*, prvi pa graničarsko postojanko *Goba*. Postojanki sta se vso noč upirali in vzdržali napad. Zjutraj so Nemci poslali pomoč. V noči na 8. oktober je Cankarjeva zavzela Gobo. Dne 7. oktobra zvečer pa je en bataljon Cankarjeve obvladal graničarsko postojanko *Javorski križ*. Sovražnik je imel 12 mrtvih in nekaj ranjenih. Cankarjev bataljon je zaplenil 1 težki minomet, 2 težka mitraljeza in 2 puškomitraljeza.

Dvanajsta brigada je ob svoji ustanovitvi 24. septembra obvladovala obmejni odsek med Sv. Križem pri Litiji in Bučko. Najprej moramo omeniti aktivnost njenega 4. bataljona, ki je bil v okviru Šlandrove brigade ustanovljen že 17. septembra 1943 na Mokrem polju. Glavni štab Slovenije je že 15. septembra zahteval od Šlandrove brigade, naj pošlje na področje med

mejo in Savo dober bataljon, z dobrim poveljniškim kadrom, ki bo imel v svoji sestavi borce – domačine s tega področja. Šlandrova se je odločila za 4. bataljon. To odločitev je potem prevzel tudi štab 12. brigade. Bataljon je bil dobro oborožen, poveljniki in politični komisarji so bili povečini tisti borci, ki so prišli s Šlandrovo s Štajerske. Med partizani tega bataljona je bilo nekaj starih štajerskih borcev, nekateri so bili partizani celo iz leta 1941 in 1942. Imeli so precej bojnih izkušenj.* Naloga bataljona je bila oditi na področje med mejo in Savo, čim bližje Savi, organizirati tesno povezavo s štajerskimi enotami onkraj Save, razviti obveščevalno službo, omogočiti transport streliva in opreme z Dolenjske na Štajersko ter dejstvovati zlasti v akcijah na železnico. Njegove naloge so bile še mobilizacija in politično delovanje med prebivalstvom ter organizacija in tehnična priprava prehodov čez mejo. Bataljon je že 26. septembra 1943 prekorčil mejo in se prikril na področju Tujega grma. Najprej je uspešno napadel sovražnikove stražarje v Šmartnem pri Litiji, nato pa se je samovoljno vrnil v sestavo brigade ter se nastanil na področju Sv. Križa pri Litiji. Toda štab 12. brigade ga je kritiziral in nemudoma poslal nazaj. Že 30. septembra zjutraj so ga pri Litiji napadli Nemci. Bataljon jih je odbil. Na dodeljenem sektorju je opravil zapupane naloge ter se tudi spopadal z Nemci. Njegov največji uspeh je bil, ko je 7. zvečer med Kresnicami in Jevnico postavil past nemškemu železniškemu transportu – bilo je za kak bataljon nemških vojakov, 42 konj in 14 tovornjakov. Vlak je iztiril, partizani pa so Nemce od blizu napadli. Sovražnik je imel precejšnje izgube, obe lokomotivi so minerji razstrelili in uničili večino vagonov. Le dva borca 4. bataljona sta bila v tej akciji ranjena. Bataljon je ostal ob Savi vse do začetka ofenzive 15. divizije.

Jedro 12. brigade je od 25. septembra nadaljevalo akcije, ki so bile v začetku manjšega pomena. Dne 27. septembra se je brigada pregrupirala, kajti z dvema bataljonoma je morala na desni breg Krke da bi zamenjala Gubčevo brigado, ki je skupaj s hrvatskimi partizani začela pomembnejše akcije na Gorjancih in v Žumberku. Dne 28. septembra sta bataljona Dvanajste oklenila *Kostanjevico* in blokirala posadko. Ko je Gubčeva skupaj s hrvatskimi partizanskimi enotami napadla ustaško postojanko v Stojdragi, je Dvanajsta podprla ta bojni podvig z demonstrativnim napadom na *Kostanjevico*. Posadka se je odočno branila. Isto noč je Dvanajsta napadla tudi Bučko, a je ni zavzela. Zelo uspešno akcijo je izvedla 3. četa 5. bataljona Dvanajste brigade, ki je 7. oktobra pod poveljstvom komandirja Vinka Drenika napadla zelo utrjeno obmejno postojanko *Vrhek* pri Trzišču. Partizani so z jurišem strli odpor posadke in zaplenili tri težke mitraljeze in še nekaj drugega orožja.

Operativni odsek Gubčeve brigade je bil na območju od Bučke do grebena Gorjancev. Tako je brigada mejila na področje, ki so ga obvladovale hrvatske partizanske enote. Med Karlovcem in Žumberkom so Hrvatje imeli 13. proletarsko hrvatsko brigado in Žumberško-pokupski odred. Tedaj je v Metliki že bila ustanovljena 15. brigada. Razumljivo je, da so slo-

* Jože Peskar, »Dolenjski odred«, str. 18.

venska in hrvatska povejstva hotela obnoviti tradicionalno bojno sodelovanje. Za skupne akcije je 15. divizija odredila Gubčevo in 15. brigado. Najprej so se dogovorili za napad na ustaško postojanko v *Stojdragi*. To je bila postojanka, ki je bila globoko zarezana v žumberško-gorjansko območje. Zapirala pa je tudi prehode h Krki in Savi. Odločili so se, da bodo za akcijo uporabili po en bataljon Gubčeve in 13. proletarske hrvatske brigade ter Žumberško-pokupski odred. Kot širše zavarovanje tega napada naj bi po en bataljon Gubčeve in 13. proletarske hrvatske brigade demonstrativno napadla sovražni postojanki v Kamencah in Samoboru, enote 13. proletarske in Žumberško-pokupskega odreda pa naj bi prispevale svoje sile za ožje zavarovanje območja glavnega napada. Novost te akcije je bila v tem, da so artileriji 15. divizije ukazali pripeljati na Gorjance 1. divizion in sodelovati v napadu.

Ko je artilerija 15. divizije opravila poskusno bojno streljanje pri Dobriču, je pohitela, da bi spravila 1. divizion na Gorjance. To pa ni bilo lahko, kajti partizani so tako poškodovali ceste, da je bil potreben pravi podvig, da so jih artileristi za silo usposobili za transport topov. Pomagali pa so si tudi na ta način, da so potovali le po stranskih poteh in kolovozih, kar pa je seveda zahtevalo od njih hude telesne napore. Iz Trebnjega je 1. divizion s tremi havbicami, protiletalsko baterijo dveh topov – 20 mm in zaščitno četo krenil skozi Žužemberk v Dolenjske Toplice. Potovanje je nadaljeval skozi Uršna sela v Podgrad in skozi Sošice do Mrzlega polja. Ponoči je dosegel Gorjance in se ustavil v vasi Novo selo, kjer je prejel bojno povelje za akcijo. Pot, dolgo kakih 70 km je opravil v dveh nočeh, kar je bil dokaz za veliko zmogljivost artilerije 15. divizije. Podnevi 30. septembra so odšli komandirji na poveljniško izvidovanje. Izbrali so ognjene položaje ter določili mesto opazovalnice. Nato so privlekli topove, jih primerno zamaskirali in izračunali potrebne elemente za streljanje. Ker je bila to prva združena akcija pehote in artilerije v partizanski vojni na Slovenskem (v žužemberški operaciji sta sodelovala le dva topiča), so sodelovanje med pehoto in artilerijo zagotovili na ta način, da so se vsi odgovorni poveljniki zbrali na artilerijski opazovalnici, ki so jo s telefoni povezali s komandantom bataljona. To je pomenilo, da so poveljniki zelo napredovali v svojem znanju o uporabi artilerije v napadu na utrjeno postojanko ter o sodelovanju med pehoto in artilerijo. Zato je imela ta akcija velik uspeh.

Ko se je ob 19.30 začel napad, so prve granate na veliko veselje borcev zadele postojanko. Ko so izvedli manjše popravke, so postojanko zasuli z rušilnimi izstrelki artilerije. Ker je bil učinek artilerijske priprave izreden, so se ustaši po kratkem odporu pripravili na umik. Bili so presenečeni nad tem, da so partizani uporabili artilerijo. Zaradi natančnih zadetkov jih je zajela panika. Sledil je juriš bataljonov in po triurnem boju ob 22.30 je bila postojanka v partizanskih rokah. Večina ustašev je pobegnila, ker enote za blokado postojanke zaradi slabe priprave pohoda niso prišle pravočasno na položaje, del jih je v boju padel, nekaj ustašev pa so partizani ujeli. Partizani so zaplenili do 10 000 kosov municije, težki minomet, težki mitraljez,

puškomitraljez, nekaj pušk in razno opremo. Ustaši so imeli 10 mrtvih in okrog 35 ranjenih.*

Poseben uspeh je imel 3. bataljon Gubčeve brigade, ki je imel nalogo obkoliti bližnjo posadko v *Kamencah*. Ko je komandant bataljona, kasneje tudi komandant Gubčeve brigade, Janez Hribar, pregledal razmere okrog cilja, ki naj bi ga bil blokiral, je v soglasju s poveljstvom Gubčeve brigade istočasno, ko se je začel napad na Stojdrago, jurišal z bataljonom na postojanko in jo v naletu osvojil. Nemci so bili presenečeni, saj so, razen straž, že spali. Od 35 mož nemške posadke je bilo največ ubitih, 8 pa so jih ujeli. Uspeh je bil nepričakovan in popoln. Zaplenili so 35 pušk, 8 brzostrelk, 2 puškomitraljeza, opremo in hrano. V *Kamencah* so živeli priseljeni Kočevarji, ki so jih Nemci oborožili za obrambo pred partizani. Večina je pobegnila, kdor pa je ostal, so ga partizani pregnali.

Bataljon Gubčeve brigade, ki je imel nalogo varovati prizorišče boja pri Samoboru, je to mesto demonstrativno napadel. Kljub splošnemu dobremu uspehu te akcije štab 15. divizije nikakor ni bil zadovoljen. Sodil je, da je neuspeh akcije v Stojdragi v tem, da je ustaški posadki uspelo pobegniti.

Ker so že imeli 1. divizion artilerije 15. divizije na Gorjancih in ker je bil tako blizu letališča v *Cerkljah ob Krki*, da so ga granate havbic lahko dosegale, je artilerija 1. oktobra ob 2. uri napadla nemško jurišno letalstvo (štuke), ki je domovalo na tem letališču.** Toda v polurnem napadu zaradi megle in slabe vidljivosti ni bilo veliko uspeha. Več uspeha je drugo jutro imelo nemško letalstvo, ki je napadlo artilerijo 15. divizije. Čeprav se je branilo s protiletalsko baterijo, je bilo nekaj artileristov mrtvih in ranjenih. Ranjen je bil tudi komandant artilerije 15. divizije Petar Brajović.

Drugega oktobra pa je na Gorjancih že bila nova akcija. To pot je 13. proletarska hrvatska brigada ob pomoči topništva 15. divizije napadala *Plešivico*, kjer je bila ustaška posadka. Po en bataljon Gubčeve in 13. proletarske hrvatske brigade pa sta demonstrativno napadla Samobor. Ustaši so se v Plešivici srdito branili. Pred popolnim uničenjem so jih rešili Nemci, ki so v spremstvu tankov prodrli v postojanko in posadko odpeljali.

V začetku oktobra 1943 so partizani torej postavili fronto na Gorjancih in Žumberku vse do Kolpe, tako da je bila na levem krilu Gubčeva brigada na Gorjancih, desno od nje 13. proletarska hrvatska brigada v Žumberku, desno od nje Žumberško-pokupski odred, desno pri Ozlju 15. slovenska brigada, še bolj desno Karlovški odred.*** V skladu z operacijami na Gorjancih in Žumberku je 15. brigada prejela nalogo, naj napade Ozalj. Naloga je bila vsekakor pretežka za komaj ustanovljeno brigado. Petnajsta je prvič napadla postojanko *Ozalj* 30. septembra 1943, to je na dan, ko je bil izveden napad na Stojdrago. Štab 15. divizije je poslal brigadi havbico, da bi pomagala pri razbijanju utrdb. Toda 15. brigada ni pravočasno prišla na izhodišč-

* Opis boja po monografiji Horivoja Laha-Borisa, »Prva artilerijska brigada«, str. 35.

** To je bila nemška pilotska šola, ki je ta letala uporabljala za urjenje, hkrati pa je z njimi napadala mesta, ki niso imela protiletalske obrambe.

*** Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 44 in 45, Lado Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 366.

ne položaje. Ker pa je obramba Ozlja imela, kot je izgledalo, nekaj utrdb izven mesta, si brigada ni upala pripeljati havbice tako blizu, da bi lahko streljala. Ustaši in Nemci so zlahka odbili slabo usklajen napad 15. brigade. V noči na 1. oktober je 15. brigada ponovila akcijo. Sedaj je šlo že nekoliko bolje. S havbico in minometi so obstreljevali posadko, toda tudi tokrat je Ozalj zlahka pregnal napadalce, ki so se 1. oktobra zjutraj umaknili. Borci so bili zaradi pohodov in dveh nočnih napadov zelo utrujeni. Ob 10. uri pa jih je napadla sovražna skupina iz Ozlja ob podpori tankov. Brigada se je bojevala do 16.30 in z minometi zadala sovražniku tudi nekaj izgub. V noči na 3. oktober je 15. brigada že vtretjič napadla Ozalj. Zopet so ga partizani obstreljevali s topom in minometi ter napadali bunkerje. Tudi tokrat ni bilo uspeha in 15. brigada se je umaknila čez Kolpo. Nato je po napornih bojih nekaj dni počivala.* Petnajsta brigada se je s temi akcijami prvič tesneje povezala s 15. divizijo.

Med Kolpo in Gorjanci so nameravali nadaljevati skupne akcije slovenskih in hrvatskih enot. S poveljstvom 1. hrvatskega korpusa se je o tem že dogovarjal namestnik komandanta 15. divizije Alojz Kolman-Marok, ko je prišlo povelje, naj se slovenski brigadi vrnete na Slovensko. Petnajsta divizija se je namreč pripravljala na veliko ofenzivo proti Savi.

Vse dosedanje operacije 15. divizije še niso bile prava ofenziva. To je bilo nekako drobljenje obmejnih postojank in uničevanje obrambnih naprav na meji. Vendar je bilo tudi nekaj resnih prodorov v notranjost zasedenega ozemlja. Te operacije so bile na las podobne tistim v Slovenskem primorju konec septembra in v začetku oktobra 1943, ko so partizanske čete z velikim navdušenjem dobesedno pospravile nekdanjo jugoslovansko-italijansko (sedaj nemško-italijansko) mejo, odstranile vse ovire, porušile postojanke ter pregnale posadke. Nemce je spravila aktivnost 15. divizije v veliko zagato. Na obmejno področje, od koder so prej izgnali slovensko prebivalstvo, so naselili Kočevarje in še nekatere druge nemške naseljence. Sedaj so bili v veliki nevarnosti, da jih partizani poženo čez Savo, ne da bi jih mogla nemška vojska uspešno zaščititi.

Kljub temu, da operacije 15. divizije niso bile velika ofenziva, so vendarle pokazale napredek v bojni veščini partizanskih čet. Saj so bile uničene mnoge utrjene postojanke. Partizanska vojska se je navadila organizirati sodelovanje med pehoto in artilerijo, kar je prineslo vidne uspehe v bojih. To se je pokazalo zlasti v Stojdragi.

Nekdanja nemško-italijanska meja na Dolenjskem je bila zelo prizadeta. Zavzete postojanke so partizani razrušili, na mejnih področjih so odstranili mine in ovire. Vrata na nemško okupacijsko ozemlje so bila torej odprta.

Uspehi 15. divizije v predofenzivni dobi glede na bojna sredstva, ki jih je divizija imela, vendarle še niso bili bogve kako veliki. Poveljniki enot si v tako kratkem času niso mogli pridobiti zadostne večine pri vodenju tako velikih partizanskih enot, pa tudi ustvarjalnih zamisli ni bilo zadosti. Po-

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 45.

manjkljivo je bilo znanje o uporabi tako imenitnega orožja kot so tanki in oklepni avtomobili. Širokih zamisli za operacije štabi kratko in malo še niso mogli uresničevati, če so take zamisli sploh obstajale, ker so bile enote še preslabo organizirane in slabo podkovane v bojni veščini, sredstva za poveljevanje pa zelo pomanjkljiva. Omeniti moramo še slabo razvitost štabnih služb, kar je imelo za posledico neusklajeno delovanje štaba. Poleg tega je dolga fronta enot 15. divizije onemogočala kakršnokoli osredotočeno akcijo, ki zahteva tesne povezave med poveljniki in štabi. Toda to je bil le začetek. Divizija je neprestano odpravljala pomanjkljivosti in bojna sposobnost njenih enot je neprestano naraščala.

Ofenzivni zalet do Save

Ofenzivna operacija, ki jo je ukazal pravkar ustanovljeni 7. korpus, je bila četrta v vrsti operacij 15. divizije. Sedmi korpus je tedaj komaj začel delovati, saj je bil ustanovljen šele 3. oktobra 1943 in se je komaj toliko konstituiral, da je lahko na hitro izvedel prve analize o vojnih razmerah na svojem operacijskem območju in izdelal prve zamisli za ofenzivo. Tudi komandant korpusa Rajko Tanasković ter politični komisar dr. Jože Brilej-Bolko sta komaj prispela na poveljniško mesto korpusa, ko je bilo že treba naglo in preudarno ukrepati. Njima je bila dodeljena radijska postaja ter skupina kurirjev-vezistov. Korpusni sanitetni referent se je priključil štabu korpusa šele nekaj dni po formiranju korpusnega štaba; po 10. oktobru je prispel operativni oficir Jože Klanjšek-Vasja, obveščevalca pa oktobra še ni bilo. Referenta za zveze je štab korpusa verjetno dobil šele konec decembra 1943. Zato odraža bojno povelje štaba 7. korpusa z dne 9. oktobra 1943 vse težave rojstva tako pomembnega štaba in vse stiske, ki se zaradi nujnosti in nepripravljenosti postavljajo pred novega poveljnika.

Bojno povelje komandanta in političnega komisarja štabu 15. divizije z dne 9. oktobra 1943 je bilo, razumljivo, direktivno. Le za nekatere naloge je komandant korpusa dal natančno izdelana navodila. Tako je bilo ukazano, da mora 15. divizija s svojim desnim krilom napasti Kostanjevico in Bučko, ki ju mora uničiti v 4 dneh. Porušiti mora vse mostove na Krki med Belo cerkvijo in Brežicami. Zanimivo, da je bila taka zahteva zagotovo posledica strahu in zaskrbljenosti, da bi prav od tod utegnili priti do vdora sovražnih čet v dolino Krke in v prestolnico osvobojenega ozemlja Novo mesto. In res! Prav v teh smereh je potekal napad nemških čet, ko se je 21. oktobra 1943 začela 4. faza velike nemške ofenzive.

Na osrednjem odseku 15. divizije so bile postavljene zahteve, naj 15. divizija usmeri operacije proti Zidanemu mostu. Divizija naj teži k temu, da bi sovražnika potisnila k Savi. Na tej reki je bilo treba porušiti vse mostove. Za cilj je bil določen most v Radečah pri Zidanem mostu. Uničiti je bilo treba vse komunikacije in komunikacijske objekte. Zidani most torej ni bil postavljen za cilj operacije, ampak je bil naznačen le kot orientacija za smer

glavnega udara na osrednjem odseku divizije. Z levim krilom naj bi divizija čistila teren v smeri proti Litiji in usklajevala svoje akcije z akcijami 18. divizije. Taktična razmejitev med obema divizijama je bila pri Litiji, ki je bila v operativnem odseku 15. divizije. Divizija bi morala imeti zadostne rezerve, ki bi morale biti usmerjene proti desnemu krilu, od koder je pretila glavna nevarnost sovražnikovega vdora. Tudi 15. brigada bi morala na Hrvaškem začeti napadalne akcije skupaj s hrvaškimi partizanskimi enotami pod poveljstvom skupnega operativnega štaba. Glavna naloga ofenzivne operacije 15. divizije je bila uničevati živo silo sovražnika, zapleniti orožje, vključevati artilerijo in motorizacijo ter se pri tem posluževati partizanske taktike.*

Kakor je poročal štab 15. divizije dne 24. novembra 1943 štabu 7. korpusa, je že od 7. oktobra dalje pripravljal svojo ofenzivno operacijo.** Predlog za akcijo je dal glavnemu štabu Slovenije, ki jo je odobril in dal na voljo motorizacijo in gorivo. Štab 15. divizije trdi, da je bilo časa za pripravo dovolj, saj je bilo od 7. do 11. oktobra na voljo skoraj 5 dni. Divizijski načrt je bil naslednji: z glavnimi močmi bi divizija frontalno prodirala k Savi, pri čemer bi se držala dveh glavnih poti. Prva je bila cesta, ki pelje od Sv. Križa pri Litiji skozi Kal v Radeče, druga pa vodi iz Mokronoga skozi Šentjanž do Boštanja. Tako je s tema dvema cestama štab 15. divizije označil dve glavni smeri svojega prodiranja proti Savi. Ena smer pa je bila pomožna. Peljala je iz Škocjana skozi Bučko proti Sevnici. Prva in bližnja naloga enot 15. divizije na centru in na levem krilu je bila torej prodreti na Savo. Ko bi bilo to doseženo, bi se divizijske enote obrnile tako, da bi skrajno levo krilo začelo čistiti teren proti Litiji in bi se tam povežalo z enotami 18. divizije. Druge enote s centra pa bi zavile vzdolž Save proti Krškemu in začele ogrožati nemške čete, ki bi se bojevale proti desnokrilni brigadi, ko bi napadala Kostanjevico. Napad na to mesto naj bi namreč potekal istočasno z akcijami na centru in levem krilu 15. divizije. (Glej skico 2 na strani 570.)

Ta zamisel je bila širokopotezna. V začetku je sicer predvidela frontalno napredovanje, kar je bilo zaradi dejstva, da je bilo treba sovražne čete najprej odriniti od Save, kar opravičljivo. V drugi fazi ofenzivne operacije pa je bil izražen izrazit manever brigad v zaledje nemških obrambnih položajev – zlasti pri Kostanjevici. Če bi se ta manever posrečil, bi bil na desnem krilu divizije, kjer je bila močno utrjena in dobro zasedena postojanka Kostanjevica gotovo dosežen velik uspeh. Zamisel za ta manever je bila jasno izražena in popolnoma razumljiva. Drugače pa je bilo z manevrom na levem krilu divizije. Ali naj se levokrilne brigade obrnejo proti Zidanemu mostu in čistijo teren vzdolž Save vse do Litije ali naj gredo brigadne enote od Sv. Križa po najkrajši poti proti Šmartnemu pri Litiji? To je bilo vprašanje, ki ga zamisel za operacijo ni jasno izrazila. Razumljivo je, da je moral štab 15. divizije vsekakor računati s tem, da bodo Nemci poskušali vse, da

* Bojno povelje štaba 7. korpusa z dne 9. oktobra 1943 štabu 15. divizije. Zbornik VI-7-232.

** Poročilo štaba 15. divizije z dne 24. novembra 1943 štabu 7. korpusa. Zbornik VI-8-130. Bojno povelje štaba 15. divizije za ofenzivo ni ohranjeno. Vprašanje je, če je bilo sploh napisano.

bi ubranili Zidani most pred uničenjem. Tam bi postavili najbolj odločno in najmočnejšo obrambo. Akcija iz Radeč proti Zidanemu mostu pa bi potekala po soteski v dolini Save brez možnosti za manever.

Nemci so imeli 30. septembra in 1. oktobra na območju, kjer so bile enote 15. divizije, zelo šibke čete, po večini so to bile graničarske in orožniške postaje. V Kostanjevici je bilo tedaj 75 graničarjev in okoli 800 domobrancev. V začetku oktobra pa so na obmejna bojišča prispele nove sile: pet policijskih čet, rezervna motorizirana četa in tri čete vermanšafta. Bile so pod poveljstvom komandanta 1. bataljona 19. SS policijskega polka *Richarda Maiwalda* in so se med Litijo in Tržiščem bojevale proti Cankarjevi in 12. brigadi. Na tem odseku je bilo torej v začetku oktobra le okoli 1600 sovražnih vojakov, na področju Kostanjevice pa okoli 800 do 900. Dne 9. oktobra pa so Nemci te čete okrepili s tem, da so ustanovili bataljon vermanšafta, ki je imel okoli 900 mož. Ta bataljon je postopoma prihajal na bojišče ter se pojavljal na raznih ogroženih odsekih šele po začetku partizanske ofenzive 11. oktobra. V Kostanjevici se je število in sestava sovražnih branilcev spreminjala.

Izgleda, da štabu 15. divizije vendarle ni bila dobro znana moč sovražnikovih čet. Precenjeval jo je. To bomo spoznali iz počasnega in previdnega napredovanja partizanskih čet proti Savi. Iz nezadostno smelega načrta za ofenzivo 15. divizije lahko tudi sklepamo, da je bila moč sovražnika pred fronto divizije precenjena. Nasprotno pa je bila na kostanjeviškem sektorju moč postojanke podcenjena, kajti sicer bi moral štab 15. divizije za uničenje tako močne postojanke odrediti mnogo večje sile in jih okrepiti s številnejšo artilerijo.

Glavni štab Slovenije je 15. diviziji dodelil za izvedbo njenega ofenzivnega načrta motorizacijo in gorivo zanjo. Artilerijo je divizija imela sama. Za izpolnitev naloge je takole razdelila sredstva in enote: na levem krilu je bila Cankarjeva brigada od Litije do področja vzhodno od Sv. Križa pri Litiji (Gabrovka). Njena naloga je bila prodirati po cesti od Sv. Križa pri Litiji skozi Kal do Radeč. Dodelili so ji havbico – 100 mm iz sestave drugega divizionarja artilerije 15. divizije. Desno od nje se je postavila 12. brigada do položajev vzhodno od Mokronoga. Njena naloga je bila prodrati proti Sevnici po dolini Mirne. Dodelili so ji artilerijsko skupino iz drugega divizionarja s havbico – 100 mm in poljskim topom – 75 mm. V smeri proti Bučki je iz Škocjana napadala 14. brigada (»Železničarska«). Za podporo njenih akcij so ji dodelili artilerijsko skupino iz 2. divizionarja artilerije 15. divizije, ki sta jo sestavljala poljski in gorski top – 75 mm. Desno od 14. brigade je bila pred Kostanjevico Gubčeva brigada. Dodelili so ji 1. divizion divizijske artilerije. Tako je bila celotna divizijska artilerija razdeljena po brigadah v skladu s pomenom brigadne akcije v sistemu ofenzivne operacije.* Pri tej razdelitvi artilerije po brigadah je treba upoštevati, da sta imeli Gubčeva in Cankarjeva brigada tudi svojo artilerijsko baterijo. Dvanajsti pa so dodelili še dve

* Podatki o razporeditvi divizijskega topništva so vzeti iz zgodovine »Prve slovenske artilerijske brigade« Borivoja Laha-Bonsa, str. 42–51.

tanketi iz tankovske čete. Ker so uporabljali artilerijo na zelo širokem sektorju napada, je bilo važno vprašanje, kako zagotoviti strelivo za vse artilerijske enote, ko so bila skladišča municije tako daleč. Problem so rešili tako, da so z dvema kamionoma razvažali strelivo na vse smeri napada, kjer je sodelovala artilerija. Med boji ni prišlo do pomanjkanja streliva.*

Sedaj lahko seštejemo sile, ki so sodelovale na obeh straneh fronte v ofenzivni operaciji. Nasproti 2600 sovražnikovim vojakom je bilo razporejeno okoli 5500 partizanov 15. divizije, ki so bili v Cankarjevi, 12., 14. (»Železničarski«) in Gubčevi brigadi ter v artileriji 15. divizije. To je bila po številu vojakov dvakratna premoč 15. divizije nad nemškimi četami. Nadalje je 15. divizija imela dva diviziona artilerije, v treh brigadah pa so bile še tri baterije brigadne artilerije. Tudi v artileriji je bila premoč na strani partizanov. Divizija je razdelila svojim enotam nekaj tanket iz sestave tankovske čete (12. brigada je imela na voljo dve, za ostale nam ni znano), vendar so Nemci imeli v tankih premoč, na voljo pa jim je bila tudi letalska skupina v Cerkljah ob Krki.

Potek in rezultate ofenzivne operacije 15. divizije bomo opisali v dveh razdelkih. Najprej boje in premike na fronti Cankarjeve, 12. in 14. (»Železničarske«) brigade, nato prizadevanja Gubčeve brigade, da bi osvojila Kostanjevico.

Štab 15. divizije si je za poveljniško mesto izbral grad v Trebnjem, od koder je nadzoroval potek operacije in vplival nanjo, kolikor je to bilo mogoče zaradi velike oddaljenosti divizijskega poveljniškega mesta od partizanskih enot. Povezavo med štabom divizije in enotami pa so olajšale nekatere že pod Italijani postavljene telefonske linije. Vezisti so imeli na voljo nekaj motornih koles, s katerimi so dovolj hitro obvladovali velike razdalje.

Ofenzivna operacija se je začela 11. oktobra 1943 ob 17. uri. Ta čas so si izbrali zato, da bi še podnevi, kjer je to bilo mogoče, postavili topove na ognjene položaje in deloma zato, da bi čete še za dne odšle na izhodišča za akcijo, ki so jo nameravali v glavnem izvesti v noči na 12. oktober. *Nočna akcija* je bila načrtovana v skladu z direktivo štaba 7. korpusa o uporabi partizanske taktike. Takoj naj omenimo, da bi bila dnevna akcija mnogo bolj učinkovita in premiki bi bili hitrejši. Pogoji za to so bili dani, saj je divizija imela popolno premoč nad sovražnikom. Partizanski poveljniki pa so se tudi bali sovražnega letalstva iz Cerkelj ob Krki.

V noči na 12. oktober so bili doseženi naslednji uspehi. Na levem krilu je Cankarjeva brigada hitro prodirala vzdolž ceste Sv. Križ pri Litiji–Dole ter s topovi obstreljevala postojanko v *Polšniku* in graničarsko postojanko v *Sv. Juriju pod Kumom*. Polšnik se je uspešno upiral. Sv. Jurij pod Kumom pa so Nemci morali izprazniti in posadka je imela nekaj izgub. Istočasno je bataljon Cankarjeve brigade napadal postojanko na *Kalu*. Obstreljeval jo je s topovi, nato je 12. oktobra zjutraj vdrl v postojanko ter ujel 7 vermanov in 4 graničarje. Ostali del posadke je ušel. Cankarjeva brigada si je na ta način do jutra 12. oktobra odprla pot do Radeč, od katerih je bila

* Podatek je prispeval Miha Mišič.

oddaljena le kakih 13 km in na poti do tega pomembnega kraja ni imela nobene pomembnejše ovire več.

Dvanajsta brigada se je morala do začetka operacije šele zbrati, kajti tri bataljone je imela daleč vstran od izhodiščnih položajev za akcijo. Četrti bataljon, ki je bil v bojni akciji v bližini Litije, se je 10. oktobra vrnil v sestavo brigade na Mirno. Dva bataljona pa sta bila do 8. oktobra še na desnem bregu Krke pred Kostanjevico. Ker ju je Gubčeva brigada na ta dan zamenjala, sta odpotovala in verjetno še istega dne prispela v Mokronog. Pri 12. brigadi moramo omeniti slavnostni začetek ofenzive. Dne 11. oktobra pred odhodom na akcijo so se zbrale vse brigadne enote pri Gabrijelah: pet bataljonov, artilerija in tankovski vod. V brigadi je vladalo slavnostno razpoloženje, kajti partizani so lahko videli ogromno moč, ki se je izkazovala v velikem številu borcev in izredni oborožitvi. Topovi in tanki pa so še posebej povzdigovali bojnega duha brigade. Po ognjevitom govoru političnega komisarja brigade so se enote razvrstile v pohodno kolono in odšle vsaka proti svojemu cilju.

Komandant brigade je razporedil brigado v dve koloni. Prva, najvažnejša, ki je bila sestavljena iz 2. bataljona in čete 1. bataljona je bila okrepljena z vodom dveh tanket in baterijo treh topov. Njen cilj je bil postojanka Šentjanž, ki je zapirala cesto čez Brunk v Radeče. Pri Krmelju je kolona prekoračila mejo in naskočila postojanko, ki jo je branilo 25 orožnikov in okoli 60 graničarjev.* Posadka se je sprva odločno uprla, toda tedaj je komandant bataljona uvedel v boj topove in tanke, ki so borce kar potegnili za seboj. Po kratki artilerijski pripravi so partizani ob 12. uri zavzeli postojanko. Sovražna posadka je imela po partizanskih podatkih 23 mrtvih in 52 ranjenih (med sovražnikove izgube so partizani bržkone prišteli tudi izgube iz vrst nemškega naseljenega prebivalstva, ki se je upiralo z orožjem), 6 pa so jih ujeli. Plen: 1 težki minomet, 2 lahka minometa, 5 težkih mitraljezov in 3 puškomitraljeze ter oprema in municija. Ostanek posadke se je umaknil proti Brunku. Partizani so imeli 7 mrtvih in 18 ranjenih, pet pa so jih pogrešali.

Med bojem v Šentjanžu je peti bataljon Dvanajste odhittel proti Brunku, ki je bil najvažnejša točka na področju akcije Cankarjeve in Dvanajste brigade. Z Brunka se kar hitro spustiš v dolino Save pri Radečah ali pa v Boštanju. Bataljon je Brunk hitro zavzel in onemogočil pomoč posadki v Šentjanžu, če bi se iz doline Save povzpela v hribe. Ker so se po zavzetju Šentjanža nekatere nemške skupine prebijale proti severu, so jih nekaj ujeli na Brunku, nekaj pa jih je le ušlo v Radeče.

Desnokrilna bojna skupina 12. brigade je imela izhodiščne položaje v Trzišču. Njena naloga je bila čim hitreje prodreti po cesti in železnici do Sa-

* Čeprav na prvi pogled razmejitvena črta med italijanskim in nemškim okupiranim ozemljem Dolenjske po kapitulaciji Italije ni imela nobenega posebnega pomena več, so jo Nemci še naprej vzdrževali in branili z žičnimi ovirami, minskimi polji in četami na obmejnem področju. Področje severno od te meje je namreč imelo drugačen zasedbeni status kot ozemlje južno od nje, saj je bilo za severno področje odločeno, da se bo priključilo nemškemu rajhu. Zato je bilo prehajanje razmejitvene črte, ki jo bomo v tem delu imenovali meja, za partizanske čete zelo zamudno in nevarno početje. Mnogokrat so partizanske enote prav zaradi prehajanja čez mejo zamujale, zlasti še zato, ker so se razčiščevanja prehodov prek meje lotevale šele zvečer.

ve. Na prvo oviro je naletela v vasi *Dobje*, kjer je bila sovražna postojanka. Jurišni oddelki so jo v naletu zavzeli in zaplenili kakih 50 pušk in 4 puškomitraljeze. Partizanska poročila pravijo, da so pri tem ubili 15 sovražnikov, ujeli ali ranili pa so jih 26. Ko je bojna skupina prodirala dalje po dolini Mirne, so izvidniki sporočili, da se desno od njih v vasi *Vozenk* nahaja sovražna postojanka, ki bi prodirajoči bojni skupini utegnili biti nevarna. V boj sta odšli dve četi, ki pa v prvem naletu nista imeli uspeha. Šele ko so partizani pripeljali top, je juriš uspel. V meglenem jutru so se sovražni branilci razbežali. Imeli so dva mrtva, dva pa so partizani ujeli.

Vzporedno z glavno bojno skupino Dvanajste brigade, ki je prodirala po dolini Mirne, je odšel v hribe kot levokrilno zavarovanje bataljon brez čete. Pri Krmelju je šel čez mejo in zadel na postojanko *Brezje*, ki je bila kak kilometer oddaljena od Krmelja. V tej vasi je pravzaprav delovala le vaška samozaščita, ki jo je organiziralo naseljeno prebivalstvo nemške narodnosti. V naletu so borci Dvanajste strli odpor oboroženega prebivalstva. Pri tem je začela vas goreti, oboroženi vaščani pa so pobegnili proti severu. Nekaj so jih partizani ujeli.

S tem je bilo jedro bojne skupine v mirenki dolini zavarovano. Ko so izvidniki sporočili poveljniku bojne skupine, da se pri Boštanju zbirajo pobegli sovražnikovi vojaki, je kolona pohitela naprej, da bi preprečila reorganizacijo razbitih delov sovražnih čet. Pot do Boštanja je bila odprta. V *Boštanju* je bila zelo majhna orožniška posadka, v kateri je bilo tudi nekaj vermanov. Posadko so okrepili tudi z nekaterimi vojaki, ki so partizanom ubežali iz zavzetih postojank. V Boštanju je bilo vsega skupaj kakih 50 oboroženih sovražnikov. Partizani iz Dvanajste so s tankom na čelu vdrli v Boštanj in hitro opravili s posadko, ki je zbežala čez Savo v Sevnico. Borci so ujeli dva sovražna vojaka, trije so padli, osem pa je bilo ranjenih. Bojna skupina je zažgala boštanski grad in poslopje orožniške postaje. Plena je bilo precej. Med tem pa je bojna skupina s težkim orožjem začela obstrejevati *Sevnico*. S tem je Dvanajsta brigada v celoti izpolnila bojno nalogo.

Desno od Dvanajste brigade se je bojevala 14. (»Železničarska«) brigada. V boj je odšla 11. oktobra proti večeru z izhodiščnih položajev okoli Škocjana. Njen cilj je bila sovražna obmejna postojanka *Bučka*, v kateri je bilo okoli 40 graničarjev. Brigadi so dodelili artilerijo, ki je obstreljevala glavni utrjeni točki v župnišču in cerkvi. Napad pehote ni uspeh. Naslednji dan, 12. oktobra, je posadko Bučke rešila skupina nemških graničarjev in vermanov, ki je prebila partizansko blokado vasi. Tako je bila Bučka zavzeta.*

Na skrajnem desnem krilu 15. divizije je Gubčeva brigada napadala zelo utrjeno sovražnikovo postojanko *Kostanjevico*. Postavljena v koleno reke Krke, je bila ta postojanka že po svoji legi težko dostopna. Kostanjevica je imela veliko trdno zidanih zgradb, med njimi grad in šolo, cerkev in župnišče. Za sleherno partizansko enoto je bila ta postojanka torej trd oreh. Ob nekdanji nemško-italijanski meji so posredno branile Kostanjevico manjše

* Opis ofenzive 15. divizije je po dr. Toneta Ferenca »Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji,« str. 417 in dalje.

graničarske postojanke. Ob Krki navzgor je bila npr. ena v *Koprivniku*, ob reki navzdol pa najbližja na *Brodu*. Kostanjevico in bližnje postojanke je branilo več kot 500 nemških vojakov in graničarjev ter 200 domobrancev. Frontalni napad na Kostanjevico iz nemške smeri bi prav težko pripeljal do odločitve. Povezati ga je bilo treba z manevrom enot 12. in 14. brigade, ki bi Kostanjevico zaobšle in napadle z levega brega Krke. V bližini mesta je bilo tedaj tudi letališče v Cerkljah ob Krki. Nemci so ga morali odločno braniti zaradi dragocenih letal, ki so bila tam.

Poveljstvo brigade se je odločilo za *frontalen* napad na Kostanjevico, saj kaj drugega tudi ni bilo mogoče, kajti manever 15. divizije v zaledje mesta v noči na 12. oktober ni bil mogoč. Komandant brigade je določil za neposreden napad samo en bataljon, dva pa je poslal v zavarovanje. Eden naj bi bil pri *Brodu*, tj. na desnem krilu brigade in naj bi po možnosti posadko likvidiral. Drugi pa naj bi bil na levem krilu pred postojanko *Koprivnik*. Poveljniško mesto brigade je bilo v vasi Drča.

Razumljivo je, da je poveljnik brigade pri napadu na Kostanjevico računal zlasti na artilerijo in na tanke. Ker mu je bil dodeljen prvi divizion artilerije 15. divizije in je tudi brigada sama imela artilerijsko baterijo, je bilo upati, da bo to zadostovalo za uspeh. Topovi naj bi prebili sovražnikove utrjene linije, razrušilo utrdbe, bunkerje in poslopja, nato pa bi bataljon s tanki vdrl v mesto. Poveljnik 1. divizionu si je izbral prostor za artilerijsko opazovalnico pri cerkvi na Malih Vodenicah, tri havbice pa so postavili na ognjene položaje pri Ledeči vasi.

Dne 11. oktobra se je napad na Kostanjevico začel hkrati z napadi drugih enot 15. divizije. Dan je bil meglen in težko je bilo dobro usmerjati artilerijski ogenj. Po nekaj popravkih so havbične granate zadevale Kostanjevico. Ognju havbic se je pridružilo streljenje dveh brigadnih topov – 75 mm in minometov. Že v mraku je bila artilerijska priprava končana in bataljon je jurišal v mesto. Branilci so bili že prej izpraznili bunkerje izven mesta in Gubčevci so se približali prvim hišam, kjer pa jih je sprejel gost ogenj sovražne obrambe, ki ji očitno artilerijski ogenj ni prišel do živega. Tu pri Kostanjevici je bilo vse drugače kot pa pri Stojdragi, kjer je artilerijski ogenj zelo hitro pregnal branilce. Zjutraj se je bataljon umaknil nekoliko nazaj in se pripravil na ponovitev napada. Tudi bataljona v zavarovanjih nista bila uspešna.

Nemške upravne in vojaške oblasti so vso noč na 12. oktober s strahom sprejemale poročila o vdoru partizanskih enot v naseljitveno območje, o obkoljevanju in padcu nekaterih postojank, o pregonu naseljenega nemškega prebivalstva z obmejnega področja, o nevarnem napredovanju partizanskih brigad proti Radečam in Sevnici, o kritični situaciji v Kostanjevici itd. Nemce sta skrbeli dve nesreči: prva je bila, da so partizani pričeli požigati nemška naselja med Savo in nekdanjo mejo. Prebivalstvo je panično bežalo ali pa ga je moralo nemško vojaštvo, če je bilo to sploh mogoče, evakuirati z ogroženega območja. Druga pa je bila ta, da so do jutra partizani že bili v bližini Radeč in Sevnice ter so ogrožali oba kraja, ki sta bila za Nemce zaradi bližine železnice izrednega pomena. Šef civilne uprave za

Spodnjo Štajersko je pošiljal obupne klice na pomoč šefu pisarne nacistične stranke v Berlin ter zahteval odločne vojaške ukrepe. Pisal je pismo tudi državnemu vodji SS Heinrichu Himmlerju, mu pojasnil razmere in zahteval odločne ukrepe. »Naša uspešna graditev v naselitvenem območju je s tem zelo ogrožena, ker so naseljenci ostali brez zaščite 'rajha', ki smo jim jo obljubili.«* Vrhovno nemško vojaško poveljstvo, ki ga je Borman obveščal o razmerah na južnem delu Spodnje Štajerske, je zato še istega dne zahtevalo od generalfeldmaršalov Rommla in von Weichsa, naj ukreneta tako, da bodo ofenzivne operacije v Ljubljanski pokrajini zagotovile varnost Spodnji Štajerski, področje med Savo in mejo pa bi bilo treba očistiti.** Te zahteve moramo razumeti le kot nekako priporočilo ali dopolnilo k navodilom o izvajanju velike nemške ofenzive, katere 4. faza se je približevala.

Neposredno pa so za reševanje kritičnega vojaškega stanja v naselitvenem območju ukrenili naslednje: policijskemu majorju Maiwaldu so v Radeče poslali dopolnilni bataljon SS tankovske grenadirske divizije »Wiking«, ki je štel 900 mož, nadalje baterijo havbic – 150 mm in tri protitankovske topove kal. 3,7 mm. Z letalstvom iz Cerkelj ob Krki je bilo dogovorjeno sodelovanje, na ta dan pa so, kot smo že povedali, vpoklicali 9 čet vermanšafta in jih postopoma pošiljali majorju policije Maiwaldu. Nedvomno je vse to pomenilo določeno okrepitev, zlasti pa za boj proti tankom, ki so se jih na nemškem poveljstvu, kot izgleda, neupravičeno precej bali. Toda vse te okrepitve sedaj še niso mogle vzpostaviti premoči nad enotami 15. divizije.

Petnajsta divizija je za 12. oktober odredila odmor in zahtevala pripravo za nadaljevanje operacije za noč na 13. oktober. Toda Nemci niso mirovali. Ker so bili preslabotni, da bi se spopadli s 15. divizijo v boju iz oči v oči, so podnevi 12. oktobra pošiljali manjše odrede svoje vojske proti jugu, nekateri od njih so prodrli celo do meje. Ta sovražna dejavnost je bila zelo močna na odseku Cankarjeve brigade, ki ni vedela, kaj naj to pomeni. Zato se je čez dan umaknila na področje izhodiščnih položajev, kjer je bila 11. oktobra.

Štab 15. divizije je porabil dan odmora za to, da je kritično ocenil prvo etapo ofenzivne operacije. Ocena je zelo zanimiva in izraža spoznanja, ki so vredna vse pozornosti. Divizijski štab v svoji oceni kaže na glavno slabost brigad, ki da so zanemarile in prezrle temeljni namen ofenzive – prodor v dolino Save. Brigade so se po nepotrebnem zadrževale ob postojankah, namesto da bi jih blokirale, z jedrom svojih čet pa nadaljevale prodiranje. Brigadne enote so bile tudi premalo iznajdljive in odločne. Umikale so se, ko so naletele na sovražni tank. Namesto da bi levokrilne čete divizije, tj. Cankarjeva brigada, prodrle do Save in se tam obrnile ter udarile sovražniku v hrbet, so se znašle na izhodiščnih položajih na meji. Tudi na desnem krilu sta se 14. in Gubčeva brigada ustavili ob postojankah Bučka in Kostanjevica, namesto da bi postojanki blokirali in nadaljevali prodiranje.

* Tone Ferenc, »Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji jeseni 1943,« str. 424.

** Tone Ferenc, »Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943,« str. 422–424

Pero Popivoda, komandant 15. divizije

Štab 15. divizije je kritiziral tudi delovanje artilerije pred Kostanjevico, ki je bila od mesta preveč oddaljena, namesto da bi obstreljevala utrjene predele iz neposredne bližine. Ta divizijska kritika*, ki so jo poslali brigadam kot povelje, izvrstno ocenjuje delovanje brigad. To je bil odličen prispevek k razumevanju taktike, ki naj bi jo uporabljale divizije in njihove enote v ofenzivni operaciji. Upoštevati moramo, da štab 15. divizije 11. oktobra takih navodil brigadam še ni mogel dati, ker ni mogel predvideti, kako se bodo Nemci branili. Šele izkušnja prvega dne operacije je pokazala taktično pot do uspeha. S tem dokumentom je 15. divizija tudi ukazala brigadam, naj 12. oktobra 1943 zvečer nadaljujejo ofenzivo.

Pod vtisom zahteve 15. divizije je Cankarjeva brigada zvečer pohitela, da bi nadoknadila, kar je zamudila z umikom na mejo. Kar hitro je bila na položajih, ki jih je bila že pred tem zasedala. Pri Šmilku in Zagradu pa so

* Povelje štaba 15. divizije z dne 12. oktobra 1943. MLRS.

jo pričakale nemške zasede. Brigada je ujela 9 vermanov in 1 graničarja, a zasede so jo le zadržale. Za hrbtno je imela še vedno dve postojanki v Preški in Polšniku. Toda na njenem desnem krilu so bile razmere za prodiranje zelo ugodne. Dvanajsta je bila v Boštanju in je krepko držala v rokah Brunk. Za akcijo brigad je bilo značilno to, da so bile pri napredovanju zelo previdne. Na odseku Cankarjeve brigade se je cesta proti Radečam vila po strmem klancu navzdol in mnoge serpentine so ovirale hitre premike. Pehota jih je sicer zlahka premagovala, toda v sestavi brigade je bilo težko orožje, topovi in motorizacija in brigada se je bala, da ne bi zašla v kašo in morda celo izgubila del tega orožja. Zato je bilo njeno napredovanje počasno. Do jutra 13. oktobra Cankarjeva še ni prodrla do Radeč.

Dvanajsta brigada se je utrdila na ugodnih položajih nekoliko južneje od Save in je s težkim orožjem začela obstreljevati Sevnico.

Desno od Dvanajste je bila 14. »Železničarska« na Bučki, toda napredovala ni. Štab 15. divizije ji ni dal novih nalog, ker je presodil, da ni sposobna za večje in odgovornejše akcije.

Gubčeva brigada je 13. oktobra zvečer začela *drugi napad* na kostanjeviško postojanko. Toda to pot so, deloma pod vplivom kritike štaba 15. divizije, nameravali drugače postopati. Kostanjevico so sicer nameravali še vedno napadati frontalno, toda hkrati bi jo skušali obkoluti in napasti od zadaj. V ta namen naj bi najprej uničili posadko na *Brodu*, z leve pa bi poskušali priti čez Krko, pregnati posadko v Koprivniku in s severa prodirati proti Kostanjevici. Tri topove so sedaj postavili na nove položaje, bliže mestu, tako da so lahko zadevali vse utrdbe v njem. Tudi brigadna baterija si je izbrala ugodnejše položaje. Pred mrakom se je začela artilerijska priprava, hkrati pa je za to določen bataljon napadel Brod. Pri uporabi havbic pa brigada ni imela sreče. Dve sta se kmalu pokvarili in z njuno podporo v boju je bilo konec. Zato so tretjo havbico pritegnili k mestu na 1000 m razdalje. Skupaj z brigadnimi topovi je nato dobro zadevala sovražne cilje. Omajati pa jih ni mogla, da bi juriš uspel. Ker ni bilo uspeha niti pri Brodu niti pri Koprivniku, je komandant brigade 13. oktobra zjutraj prekinil drugi napad na Kostanjevico in enote nekoliko pomaknil nazaj.

Kot smo videli, je 15. divizija napadala ponoči, ker se je bala sovražnega letalstva in da ne bi izpostavljala težkega, dragocenega orožja uničenju. Nemci pa so postali aktivni z dnem. Dne 13. oktobra zjutraj je komandant 1. policijskega bataljona major Maiwald že imel zbrane svoje čete. Na voljo je imel 3 bataljone, dve policijski četi, tankovsko četo, artilerijsko baterijo kal. 150 mm, 3 protitankovske topove kal. 37 mm, lokalne graničarske, financarske in žandarske oddelke in jurišno letalstvo s cerkljanskega letališča. Na kostanjeviškem odseku pa je bil en bataljon, 75 graničarjev in 200 belogradistov. To je znašalo skupaj okoli 3400 mož. Z njimi se je lahko spustil v boj, da bi kolikor toliko uspešno branil pristop k Savi.

Major Maiwald je najprej poslal šolski bataljon SS tankovske grenadirske divizije »Wiking« iz Radeč proti Svibnemu in Šentjurju pod Kumom. Bataljon se je blizu Svibnega spopadel z dvema bataljonoma Cankarjeve brigade in imel precejšnje izgube. Izgubil je tudi tank. Istočasno je iz Preske

krenila policijska četa proti Dolam. Blizu križišča pri gradu Zavrh so jo obkolile čete Cankarjeve brigade, da se je komaj prebila iz obroča. Uspeha torej sovražnikove čete niso imele, vendar so dosegle, da je ta boj močno oviral pohod Cankarjeve proti Savi.*

Tedaj so prispele v štab 15. divizije vznemirljive vesti o približevanju velike nemške ofenzivne operacije. 12. oktobra zvečer je 14. brigada prejela povelje, naj zapusti Bučko in odide v Srednjo vas pri Črmošnjicah. V noči na 13. oktober se je brigada zbrala. Zažgala je sovražnikova nastanišča, župnišče in mežnarijo na Bučki ter se odpravila v začrtano smer. Praznino, ki je s tem nastala, je bilo treba zapolniti. Štab 15. divizije je ukazal Gubčevi brigadi, naj en njen bataljon zasede položaje pri Škocjanu, 12. brigadi pa je ukazal, naj se pomakne bolj proti desni, to je proti jugovzhodu, vendar naj obdrži glavne sile pred Sevnico. Na fronti 12. brigade ta ukrep pri nadaljevanju ofenzive ni povzročil nobenih posebnih sprememb. Gubčeva pa je bila na desnem krilu prikrajšana za bataljon. Ker je štab divizije čutil, da se krepí nemška moč ob Savi in ker je imel prve vesti o možnosti nemške ofenzive, se je bal, da ne bi bile njene brigade presenečene. Zato jih je opozoril, naj pazijo, da jim sovražnik ne bi prišel za hrbet. Cankarjeva in 12. brigada naj zasedeta primerne položaje in naj se z večjimi silami ne spuščata več proti Savi. Štab divizije je dobro vedel, da taka navodila lahko povzročijo oslabitev ofenzivnega poleta, zato je pojasnil, da to nikakor ne pomeni ustavitve ofenzivnih operacij. Štab 15. divizije je nato dal navodilo, kako naj se brigade obnašajo, če bi bil sovražnikov pritisk nanje močnejši. Nakazal jim je smer umika, ki je bila proti Radulji (južno od Trebelnega) in na Gorjance in poudaril, da je potrebno nadalje rušiti komunikacije.**

Odhod 14. brigade iz sestave 15. divizije in v skladu s tem delna pregrupacija njenih enot ter navodilo o obnašanju enot 15. divizije v primeru večjega sovražnega pritiska, so že pomenili znak za nevarnost, ki je dejansko grozila enotam 7. korpusa, ki pa ni zaustavila ofenzivne dejavnosti treh brigad 15. divizije.

Dne 13. oktobra se je nadaljevala ofenziva 15. divizije. To je bil tretji dan njene operacije. Cankarjeva je popoldne najprej udarila proti *Preski*. Obkolila jo je in obstreljevala in Nemci so jo morali zapustiti. Nato je nameravala napasti *Polšnik*. Ker pa so se južno od te postojanke zadrževale nekatere močnejše nemške in belogardistične čete, je počakala do večera in napadla postojanko, ko so se sovražne čete umaknile. V pol ure je bil Polšnik v rokah cankarjevcev. Razrušili so vse utrdbe in uničili vse, kar bi lahko služilo sovražniku. Zanimovo je, kako so cankarjevci s pomočjo artilerije in tankov pravzaprav zlahka eno za drugo zavzemali postojanke. Ko je to opravila, je Cankarjeva brigada zopet usmerila ost svojih napadov proti Radečam. V dolini rečice Sopote, blizu Sv. Jurija pod Kumom (sedaj Podkum), je naletela na sovražnikovo skupino in jo obkolila. Le s skrajnimi napori in ko mu je že zmanjkovalo municije, se je sovražniku posrečilo, da se

* Tone Ferenc, »Kapitulacija Italije«, str. 425.

** Povelje štaba 15. divizije z dne 13. oktobra 1943. V MLRS.

Ruševine kostanjeviške šole

je prebil proti severu. Zbral se je v Zagorju ob Savi. Imel je enega mrtvega in 8 ranjenih, brigada pa je zaplenila nekaj motorizacije in tank.

Na fronti 12. brigade so Nemci 14. oktobra zjutraj napadli njene čete v *Boštanju* in ga zavzeli.

Najtežje boje je imela Gubčeva brigada, ki je začela *tretji napad* na Kostanjevico 13. oktobra že ob 15. uri. Načrt je bil podoben tistemu iz prejšnjega dne. Po artilerijski pripravi so borci Gubčeve nameravali s pomočjo tankov vdreti v mesto. Istočasno pa bi napadli *Brod* in *Koprivnik*. V artilerijski pripravi vsega topništva, ki ga je imela brigada na voljo, so naperili topovske cevi zlasti na šolo, ki je prejela 15 dobrih zadetkov. Ponoči so borci 2. bataljona v spremstvu tankov vdrli v Kostanjevico. Toda branilci so se uporno branili, tanke pa so napadali s protitankovskimi topovi in minami. Gubčevci so izgubili en tank. Zaradi srdite obrambe tudi tretji napad ni imel uspeha niti v Kostanjevici niti pri Brodu in Koprivniku. Več uspeha pa je imel to noč 3. bataljon, ki je bil sicer v rezervi in je na lastno pobudo in s privoljenjem komandanta brigade napadel sovražno obmejno postojanko *Vinji vrh*, jo zavzel in popolnoma uničil; nekaj branilcev je v postojanki zgorelo.

Po tem napadu se je Gubčeva brigada umaknila iz Kostanjevice in se razporedila tako, da je postojanko blokirala. Njen 4. bataljon pa je šele tega dne odšel proti Škocjanu, da bi zasedel položaje 14. brigade.

Že dne 14. oktobra 1943 je postalo jasno, da je ofenziva 15. divizije usahnila. Razlogi so bili različni. Vse bolj jasno je postajalo, da se bo v Ljubljanski pokrajini začela sovražna ofenziva, na katero se je bilo treba pripraviti.

Divizija je tudi spoznala, da se krepijo sovražne čete v savski dolini in da ne bo dolgo, ko bodo udarile, da bi jo odrinile na izhodiščne položaje. Tudi bojna moč 15. divizije je plahnela. Izgubila je 14. brigado (»Železničarsko«), 12. brigada pa je morala že v noči na 14. oktober poslati 2. in 5. bataljon na Hrvatsko k 15. brigadi, da bi pomagala braniti Belo krajino pred nemškimi vdori. Pri Kostanjevici ni bilo upanja na uspeh. Prav to, ne pa kakšni pomembnejši neuspehi na bojiščih, je povzročilo usihanje ofenzive 15. divizije.

Nemci so poskušali prevzeti pobudo v boju proti 15. diviziji že 14. oktobra zjutraj, čeprav si še niso ustvarili zadostne premoči nad partizani. Zato so se utrdili zahodno od Svibnega na cesti Radeče-Litija; vermanšaftski bataljon »Süd«, ki je bil pod poveljstvom Franca Steindla, SA oberführerja in vodje »Štajerske domovinske zveze«, pa se je utrdil na Brunku. To je bilo tudi vse, kar so Nemci ta dan lahko naredili.

Glavni štab Slovenije je tega dne (14. oktobra) izdal posebno dnevno povelje, ki je bilo posvečeno zaključku bojev na vseh frontah 7. korpusa. Pohvalil je vse divizije za uspehe, ki so jih med ofenzivo dosegle. Navedel je posebno pomembne boje posameznih divizij in njihovih enot, navedel črto, do katere so prodrle enote 15. divizije ter izrekel pohvalo in priznanje vsem borcem, komandirjem, komandantom in političnim komisarjem 7. korpusa za velike uspehe. Štirinajsti diviziji pa je izrekel posebno priznanje za porušenje Štampetovega mostu, ki so ga enote te divizije uničile z miniranjem 14. oktobra 1943.

Dnevno povelje je glavni štab izkoristil tudi za dviganje bojnega duha. Napisal je, da so nedavni uspehi v ofenzivi partizanske vojske tudi v tem, da dokažejo lažnivost in netočnost vseh pripovedk o nepremagljivosti nemške vojske. »Naše edinice so dokazale, da se znajo boriti tudi proti Nemcem, da znajo pognati v beg tudi Hitlerjeve tolpe.«

Velik del dnevnega povelja je posvečen spodbujanju moralne in vojaške pripravljenosti partizanske vojske. To je bilo pomembno zato, ker je glavni štab že 13. oktobra začel ukrepati v zvezi z organizacijo boja proti nemški ofenzivi, za katero je že vedel, da se bo v kratkem začela. Zato je zahteval od enot, naj več pozornosti povečajo utrjevanju vojske in naj si prizadevajo za utrditev železne discipline. V dnevnem povelju glavni štab nadalje ugotavlja, da je treba razvijati bojno sposobnost vojske, spoznavati partizansko in sovražnikovo orožje ter partizanski in sovražnikov način bojevanja. Pregarjati je treba petokolonske elemente, ki skušajo s širjenjem lažnivih in paničnih vesti slabiti udarnost in odpornost naše vojske.*

General Rösener je dobil zagotovila, da bo dobil okrepitve, s katerimi bo lahko na naselitvenem odseku med mejo in Savo zagotovil vrnitev in varnost nemških naseljencev. V postojanke ob Savi, zlasti v Sevnico in Radeče, so začele prihajati nove čete. General Rösener je 15. oktobra prispel v Trbovlje in izdal bojno povelje za očiščevalno akcijo, ki naj bi se začela 16. oktobra ob 7. uri zjutraj. Njegove čete naj bi se postavile v obliki polkro-

* Dnevno povelje glavnega štaba Slovenije z dne 14. oktobra 1943. Zbornik VI-7-261.

ga z naslonitvijo na vermanšaftski bataljon na Brunku in čete pri Svibnem. Nato bi napadle v treh glavnih smereh: na levi po dolini reke Mirne proti Krmelju in Tržišču, v sredini iz Radeč po cesti Radeče–Litija proti Sv. Križu pri Litiji, tretja smer pa je bila iz Litije po cesti Litija–Radeče in na jug do meje. Nemci so zbrali vojsko iz vseh vetrov: iz Pulja, Celja, z Gorenjske in s Štajerske. Čet je bilo za dobrih 5 bataljonov. Vojsko so okrepili z artilerijo, s tanki in s strmoglavci iz Cerkelj ob Krki. Dne, 16. oktobra so imeli okoli 3000 mož. Ker je bilo vse to usmerjeno le proti Cankarjevi in oslabljeni 12. brigadi, so ustvarili nad njima skoraj dvakratno premoč z običajno prednostjo v tehniki. Pripomniti je treba, da je tokrat pri Nemcih odpovedala obveščevalna služba, ki je naštela pred nemško fronto okoli 5000 partizanov.

To pot pa obveščevalci 15. divizije niso zatajili in so prinesli točnejše podatke o sovražniku kot nemški obveščevalci. Od ujetnikov so namreč zvedeli, da se bo 16. oktobra začela sovražna akcija. Ker je bila vsaka namera za nadaljevanje ofenzivne operacije 15. divizije zaradi vesti o bližnji ofenzivi nestvarna in je bilo jasno, da je divizija izčrpala vsa sredstva za ofenzivo, je ukazala Cankarjevi in Dvanajsti brigadi, naj se 16. oktobra umakneta na mejo na tiste položaje, ki sta jih imeli kot izhodišče za ofenzivo. Na ta način se je divizija hotela izogniti kakršnimkoli presenečenjem. Štab divizije je tudi dobro presodil, da se sovražna akcija nanaša le na Cankarjevo in Dvanajsto brigado, zato Gubčevi ni ukazal umika. Z ukazom o umiku dveh brigad je štab 15. divizije spremenil tudi taktiko za akcije. Brigadi naj bi namreč po umiku pošiljali na naselitveno območje vsak dan po en bataljon, ki bi na tem območju sejal negotovost in prisilil sovražnika na obrambo. Po vrnitvi na mejo bi imela Cankarjeva brigada odsek od Leskovca (severno od Višnje gore) do Sv. Križa pri Litiji, od tu do Bučke bi bil odsek Dvanajste brigade, od Bučke do Gorjancev pa odsek Gubčeve brigade.

Nemška akcija se je začela v določenem času. Vendar se bataljoni Cankarjeve brigade niso hoteli kar brez boja umakniti. Šele po manjših spopadih sta se brigadi 18. oktobra zvečer umaknili. Nemška akcija je trajala torej tri dni. Bila je počasna, čete so previdno tipale pred seboj, preden so napredovale. To je bila posledica nepravilne ocene o dejanski moči 15. divizije. 18. oktobra zvečer se je večji del nemških čet začel umikati. Nekatere pa so ostale, da bi branile mejo.

Petnajsta brigada je imela na Hrvaškem nekaj spopadov z nemškimi četami. Okoli 16. oktobra sta na Hrvaško prispela tudi bataljona 12. brigade in zavzela položaje blizu Petnajste. Razporedili so ju na Lovič Prekriški in na Grandić breg, kjer so bili najboljši položaji za obrambo vzhodnega dela Bele krajine in Žumberka. V tem območju je bil tudi namestnik komandanta 15. divizije Alojz Kolman-Marok, ki je poveljeval 15. brigadi in obema bataljonama Dvanajste. Boji, ki so se razvneli med združeno skupino slovenskih enot, hrvatske 13. proleterske brigade, Žumberško pokupskega odreda in Nemci, so že pomenili obrambne napore, da bi sovražniku z vzhoda preprečili vdor na Žumberk in v Belo krajino.

Pri obravnavi ofenzivne operacije 15. divizije spoznamo zelo pomembne elemente za ugotavljanje sposobnosti partizanske divizije v njenem začetnem razvoju.

Petnajsta divizija je totalno porušila dolenjsko železnico. To je bilo tehnično zahtevno delo, zato ni bilo lahko. Dolenjska železnica do konca vojne v celoti ni bila več sposobna za promet, čeprav so Nemci kasneje obnovili promet na nekaterih odsekih.

Naselitveno področje nemškega življa med mejo in Savo je bilo dobro prečiščeno. Nemci v začetku niso mogli zagotoviti varnosti prebivalstvu nemške narodnosti. To je bil dejavnik političnega pomena, ki ni vzbudil občutka negotovosti le pri prebivalstvu, ampak tudi pri nemških vodstvenih štabih. Zavest o moči nemške države je bila že omajana.

Petnajsta divizija je dodobra ogrozila savsko železniško progo, zlasti na odseku med Sevnico in Zidanim mostom. Nemcem se je popolnoma razjasnilo, da bo v boju s partizansko vojsko še mnogo dela in da bodo morali računati z možnostmi neprestanih vdorov partizanskih enot proti Savi in z ogrožanjem okupatorjevih življenjsko pomembnih obrambnih ustanov.

Petnajsta divizija se je kar hitro navadila uporabljati artilerijo in druga težka orožja. V skrivnosti taktične uporabe orožja pa še ni prodrla. V diviziji niso vedeli, ali naj težko orožje uporabijo združeno na glavni smeri ofenzivne operacije ali naj ga razdružijo in dodelijo partizanskim enotam. Poveljstva so se odločila za drugo, kajti 15. divizija še ni bila sposobna centralno upravljati s tako obsežno bojno tehniko. Partizanski poveljniki so se upravičeno bali tudi nemških nenadnih sunkov v smeri, kjer bi bilo težko orožje. Previdnost v tem pogledu pri partizanski vojski je bila zato razumljiva. Trpela pa je prožnost izvajanja partizanske akcije, zato je bil prodor v dolino Save premalo odločen. Po brigadah razdeljena artilerija je odločilno okrepila prebojnost partizanskih čet ter omogočila hitro uničenje manjše postojanke.

Največje probleme je povzročala uporaba tankov in oklepnih avtomobilov. Njihove posadke so namreč sestavljali popolnoma neuki in v uporabi tega orožja neizurjeni borci. Kljub temu so partizani hitro spoznali vse vrline in slabosti oklepnega orožja. Dobra stran uporabe tega orožja je bila v tem, da je moral sovražnik opremiti svoje čete s protitankovskim orožjem. V ofenzivi so partizani uspešno uporabili oklepno orožje in niso imeli večjih izgub.

Delovanje višjih štabov še ni bilo popolnoma urejeno. Zamisli štaba 7. korpusa za ofenzivo vseh treh divizij še niso mogle biti popolne – oprte na stvarne analize. Tudi v zamislih štaba 15. divizije še ne najdemo zadosti ustvarjalnih idej. Čutiti je pomanjkanje izkušenj poveljnikov in odgovornih oficirjev višjih štabov kakor tudi pomanjkanje zadostne izvedenosti v bojnih veščinah. Posledica tega je bilo počasnejše napredovanje partizanskih enot 15. divizije in pomanjkanje prodornosti ter udarnosti v odločilnih trenutkih.

Akcija za osvoboditev Kostanjevice ni slonela na stvarnih ocenah sovražnikovih možnosti za obrambo, niti na ocenah stvarne bojne sposobnosti

Gubčeve brigade. V prejšnjih bojih, kot je bil boj za utrjeno ustaško postojanko Stojdrago, je sovražna posadka na vrat na nos zapustila utrdbe, ko je začutila, da imajo partizani težko orožje. Kostanjevica pa je bila močna utrdba. S protitankovskimi topovi in še drugimi sredstvi so Nemci zelo hitro onemogočili partizanske oklepne enote in se dobro branili pred partizansko artilerijo. Zato je bil napad na Kostanjevico neuspešna akcija, ki je zahtevala precej žrtev.

15. divizija se je dobro izkazala po tem, ko je prejela prva obvestila o sovražnikovih pripravah na veliko ofenzivo. Razumela je tudi pomen zbiranja sovražnih čet ob Savi in ukazala pravočasen umik na izhodišča ob nekdanji nemško-italijanski meji. To je bilo odločilno za to, da so se brigade 15. divizije pravočasno in v redu umaknile na mejo in še naprej ohranile popolno bojno pripravljenost. Divizija je nato pravočasno poskrila oklepno orožje in topove, tako da so bile med veliko nemško ofenzivo izgube tega orožja kar najmanjše.

Če ocenjujemo sovražnikovo obnašanje med ofenzivo 15. divizije, potem moramo zatrditi, da so bili Nemci v začetku zelo zaskrbljeni. Dobra organizacija partizanske vojske, uporaba težkega italijanskega orožja ter dobro in zanesljivo poveljevanje so jih presenetili. Vedeli so, kaj pomeni množičen partizanski vdor v dolino Save. Po prvi zmedi pa so se hitro znašli. Najprej so pobrali vse razpoložljive čete, celo orožništvo, uslužbence in vermanšaft, da bi omilili partizanski pritisk na priseljeno prebivalstvo v obmejnem področju. Potem so s pomočjo enot, ki so že hitele na izhodiščne položaje za ofenzivo, najprej zaustavili nalet ofenzivne operacije 15. divizije, ji skrhali ostrino, nato pa prešli v napad, s katerim so odrinili 15. divizijo do nekdanje meje. S tem so se začasno rešili ene največjih nadlog od začetka vojne, ki je ogrožala varnost naselitvenega območja med Savo in mejo.

Ocenimo lahko, da se je 15. divizija v ofenzivni operaciji dobro znašla in da se je bojevala v skladu s svojimi možnostmi. Velikih vojaških ali političnih uspehov res ni bilo, toda ta največja divizija tedanje slovenske partizanske vojske se je razgibala, se spretno premikala po hribovitem in slabem komunikacijskem terenu, se zavarovala, da ne bi bila presenečena, uporabljala težka orožja, ki so ji bila pred dnevi še skoraj popolnoma neznan, in se uspešno spopadala z nemškimi četami. Vsak dan bolj je ugotavljala, da je tudi nemška vojska ranljiva, da zna in mora bežati in da ni daleč čas, ko jo bodo partizanske čete v vseh pogledih prekašale. Zato je bila ofenziva 15. divizije izrednega pomena, saj je utrjevala ofenzivnega duha pri partizanskih in poveljnikih. Popeljala je partizanske čete na edino pravo pot soočanja s sovražnikom v boju in s tem utrjevala moralno moč partizanskih čet. Čeprav je bilo ofenzivno obdobje razmeroma kratko, prekratko, da bi bile povsem izkoriščene prednosti, ki jih tak boj ponuja, je bila odločilnega pomena za čas, ki je prihajal. To je bil čas težke preizkušnje, ko se je bilo treba bojevati proti sovražnikovi premoči in dokazati, kako se da jo v najtežjih trenutkih in pod najtežjimi pogoji ohraniti vrednote narodnoosvobodilnega boja in kako se da ohraniti bojna moč divizije.

6. poglavje

VELIKA NEMŠKA OFENZIVA

Medtem ko je velika italijanska ofenziva od 16. julija do 4. novembra 1942 zajela le tako imenovano Ljubljansko pokrajino, so se nemške divizije, ki so sodelovale v veliki nemški ofenzivi jeseni 1943, lotile partizanskih enot in prebivalstva v vseh pokrajinah, ki jih je pred kapitulacijo imela v oblasti Italija, deloma pa tudi na Gorenjskem. Ofenziva je bila torej širše zasnovana, ker je imela pomembnejše naloge od italijanske.

Nekatere značilnosti

Velika nemška ofenziva na slovenskem ozemlju jeseni 1943 je imela zlasti nalogo likvidirati osvobodjena ozemlja, ki so nastala po kapitulaciji Italije, uničiti partizansko vojsko ter z nasiljem pokoriti prebivalstvo, da se nikoli več ne bi upalo dvigniti v upor zoper nemško okupacijsko oblast. S tem pa bi nemška vojska dosegla še en cilj. Vezno ozemlje med balkansko in italijansko fronto bi bilo očiščeno in pota za manevriranje nemških čet z enega na drugo bojišče odprta. Povezava med obema frontama bi bila zopet vzpostavljena in ovire, ki jih je postavljala partizanska vojska na tem ozemlju, bi bile odstranjene.

Toda samo to niso bili edini cilji velike nemške ofenzive, saj je bila le del splošnih ofenzivnih operacij na vsem jugoslovanskem ozemlju, ki so bila prej pod italijansko okupacijo. To ozemlje je bilo namreč v celoti osvobodeno, razen manjših otokov, ki so jih Nemci s skrajnimi naporii še držali v oblasti. Tu se je razvijala partizanska vojska. Predstavljala je moč, ki jo je bilo treba upoštevati. Vse jugoslovansko obalno področje je zato privlačilo zavezniške armade, da bi tukaj izvedle izkrcanje. To so bile resne grožnje, ki jih je morala nemška vojska čimprej odpraviti. Tudi Istra je bila zaradi dobrih pogojev za izkrcavanje pokrajina, ki so ji Nemci morali posvečati izredno pozornost.

Velika nemška ofenziva je na slovenskem ozemlju trajala od 25. septembra do 11. oktobra 1943. Razdeljena je bila v štiri ofenzivne operacije. Prva je zajela Slovensko primorje, druga Istro, tretja Gorski Kotar z delom slovenskega ozemlja, četrta pa je bila namenjena Ljubljanski pokrajini. Vsaka ofenzivna operacija naj bi po nemških načrtih trajala štiri do sedem dni. Ko se je velika nemška ofenziva 11. novembra 1943 končala, so se pojavile nove nevšečnosti za nemške okupacijske sile. Na Gorenjskem se je namreč močno okrepila 31. divizija (»Triglavska«). V naletu je zbrisala nekdanjo nemško-italijansko razmejitveno črto, uničila vse obmejne postojanke, obvladala Dolomite, ogrozila Idrijo ter se usmerila proti gorenjskim komunikacijam. Zato so morali Nemci še naprej zadržati na Slovenskem štab 2. tankovskega korpusa z več kot polovico enotami, ki so bile do tedaj v akciji. Poslali so jih na Gorenjsko, da bi ukrotile 31. partizansko divizijo ter

tudi na Gorenjskem in Idrijskem zagotovile mir in varnost. Tako se je, ne glede na prvotni načrt za veliko nemško ofenzivo, vsilila še peta ofenzivna operacija, ki so jo Nemci začeli kakor hitro so končali četrto. S tem se je nemška ofenziva razširila na pet ofenzivnih operacij.

Seveda je pobuda za veliko nemško ofenzivo izhajala iz vrhovnega poveljstva vermahta ter iz Hitlerjevega štaba. Zahteve nemškega Führerja so bile odločne in dokončne. Slovensko komunistično uporniško gibanje je treba uničiti z brezobzirno trdoto. Poveljstvu ofenzivne operacije je treba dati na voljo tako močne čete, da bodo lahko dosegle popoln uspeh in da bodo potem na voljo za druge naloge. Po ofenzivni operaciji slovensko prebivalstvo ne bi smelo več pomeniti nevarnosti.

Poveljstvo nad enotami, ki so sodelovale v tej ofenzivi, so zaupali štabu II. SS tankovskega korpusa. Sodelovale so 2 do 4 divizije in še nekatere druge enote. V začetku so bile uporabljene razne enote pod poveljstvom štabov 71. in 44. divizije, pozneje pa se je v II. SS tankovski korpus vključila še 162. divizija »Turkestarska«. Štabom divizij so priključili polke in razne enote, ki so bile trenutno pri roki na področju severne Italije. Tako so sodelovali okrepljeni 132. grenadirski polk iz Mantove, okrepljeni 21. tankovski grenadirski polk iz Livorna in okrepljeni 1. SS tankovski grenadirski polk iz Milana. Iz tega kratkega pregleda lahko razvidimo, da so bile enote II. SS tankovskega korpusa izvrstne enote, izurjene na frontah. To torej niso bile posebne enote za boj proti partizanom. Zato so kljub zastrašljivi moči, ki so jo premogle, nosile v sebi slabosti, kar je bila sreča za partizansko vojsko. Naj omenim le to, kar se je zgodilo na Primorskem. Nemški polki niso bili usposobljeni za vojskovanje v gozdovih in na nepreglednem, goratem in razgibanem zemljišču. Zato so se sovražne čete raje premikale po cestah in seveda pri tem niso pozele uspehov, kajti partizani so se umaknili v nepregledne gozdove Trnovega ali se zatekali v kamnite, za tanke neprehodne terene kraškega sveta. Več uspehov so imeli Nemci v Istri. Vsekakor je treba omeniti dejstvo, da so Nemci z uporabo rednih frontnih enot za boj proti partizanski vojski oslabili čete na italijanski fronti in razredčili rezerve v severni Italiji. Nemške divizije s tako težko oborožitvijo proti okretni partizanski vojski niso mogle doseči uničujočih uspehov. Bilo je, kot bi z macolo zabijal žeblje v deske. Toda sovražnik ni imel druge izbire. Policijskih čet, ki bi bile primernejše za protipartizanski boj, ni bilo zadosti.

Nemci so dali četrto ofenzivni operaciji v Ljubljanski pokrajini zgovoren naziv »Wolkenbruch«, kar naj bi pomenilo, da bo akcija nemških divizij tako uničujoča kot da bi se utrgal oblak. V ta namen so tudi pripravili močno vojsko. Pod poveljstvom II. SS tankovskega korpusa so zbrali tri štabe divizij: 44., 71. in 162. Pod njihovim poveljstvom je bilo 12 okrepljenih polkov* ter samostojni polki in enote, kot so bataljon planinskih lovcev »Heine«, 44. in 71. izvidniški oddelek, 1., 2. in 3. bataljon slovenskega domobranstva, vermanski »Süd« in še nekatere druge eno-

* Prvi SS tankovski grenadirski, 901. tankovski grenadirski, 131., 132., 134., 194., 303. in 314. grenadirski, polk planinskih lovcev »Admont«, 112. artilerijski polk ter 14. in 19. policijski polk.

te. Sodelovalo je torej okoli 50 000 vojakov, ki jih je podpiralo več kot 110 tankov, kakih 10 samohodk, nad 140 motoriziranih protitankovskih topov, okoli 36 topov v sestavi 112. artilerijskega polka in mnogo več kot toliko topov iz sestave polkov in drugih enot.* Seveda so uporabili tudi letalstvo. To je bila vojska silne moči.**

Ker se bo 15. divizija bojevala skoraj ves čas ofenzive s 162. divizijo, naj posredujem nekaj podatkov o njej. Poveljnik je bil generallajtnant profesor dr. Oskar Ritter von Niedermayer. Ne dosti pred začetkom velike ofenzive so jo ustanovili v Neuhammerju. Njeno moštvo so bili sovjetski ujetniki raznih azijskih narodnosti, poveljniški kader pa je bil nemški. Divizija je tedaj premogla dva pehotna in artilerijski polk. Že ob ustanovitvi ji je Hitler namenil nalogo, da bi se borila proti partizanski vojski zlasti v Slovenskem primorju. Bila je dobro izurjena in imela je zelo dobro oborožitev. V moralnopolitičnem pogledu pa se seveda ni mogla kosati z drugimi nemškimi divizijami.

Navkljub načelom, ki jih je nemška vojska dosledno negovala, da je treba v operacijah varčno uporabljati enote in sredstva, kar so Nemci znali sijajno izvajati, je bila sestava operativne grupe za operacijo v Ljubljanski pokrajini izrazito razsipniška in nasprotna načelom varčnosti. Toda Nemci so hoteli dobesedno izpeljati povelje svojega Führerja, ki je ukazal, da morajo biti za akcijo uporabljena zadostna sredstva, s katerimi bo mogoče zagotoviti popolno varnost in mir na področju Slovenije.

Ko so načrtovali četrto ofenzivno operacijo, so se poveljniki odločili, da jo bodo izvedli s premikanjem enot od zahoda proti vzhodu. To pomeni, da bi se divizije pomikale od južne železnice in železnice Zidani most-Brežice proti vzhodu in jugovzhodu ter poganjale partizanske čete na zaporo, ki so jo nameravale postaviti na hrvatsko-slovenski meji na Gorjancih in na Kolpi. Vmešal pa se je Hitler in obrnil načrt na glavo. Divizije naj se pomikajo od vzhoda, to je od hrvatske meje proti zahodu v smeri zapor, ki naj jih postavijo na južni železnici. Razlog je bil v tem, da je bil na Hrvatskem tedaj III. SS tankovski korpus, za katerega niso bili prepričani, da bi mogel preprečiti umikajočim se partizanom preboj na Hrvatsko.*** Zamisel je bila pametna in štab II. SS tankovskega korpusa je moral načrtovati operacijo »*Wolkenbruch*« na novih zasnovah, ki jih je takole formuliral: »Čiščenje prostora južno in jugovzhodno od Ljubljane se bo izvedlo z zaporo črte Reka-Ljubljana-Kostanjevica in z napadom od italijansko-hrvaške meje proti severozahodu, da bi onemogočili tolpam, da bi se prebile na Hrvaško . . .« Razume se, da Nemci pri izvajanju tega načrta niso nameravali napredovati z *vzhoda proti zahodu* frontalno kot valj, ampak je to bila le splošna smer potiskanja partizanske vojske. Sicer pa so Ljubljansko pokrajino razdelili v štiri cone, za katere so bili značilno gozdnati gorski masivi, kamor naj bi

* To je bila verjetno dotlej ena največjih koncentracij tankov na jugoslovanskih bojiščih med 2. svetovno vojno.

** Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 391 in 392.

*** Tretji SS tankovski korpus je imel v svoji sestavi tedaj enote 5. SS tankovske granadirske divizije »Wiking« in dele 11. SS tankovske grenadirske divizije.

se zatekala partizanska vojska. To so bili Gorjanci in Žumberk, potem Kočevski Rog, Velika in Mala gora ter Mokrc, Krim in Rakitniška planota. Vse tri divizije so imele nalogo po enotnem in usklajenem načrtu obkoljevati in uničevati v omenjenih predelih.

V četrti ofenzivni operaciji so Nemci sprejeli tudi sodelovanje slovenskega domobranstva. Dne 24. septembra je bila s posebnim razglasom ustanovljena slovenska domobranska legija, ki pa še ni imela vojaške zasnove, kot to najavlja naziv. Z razglasom se je slovensko domobranstvo popolnoma solidariziralo z nacistično doktrino in prevzelo njene temeljne ideje, od nemških vojakov pa je sprejelo zaščito.

Do začetka velike nemške ofenzive je slovensko domobranstvo ustanovilo bataljone v Logatcu, Ljubljani in v Kostanjevici. Tretji bataljon je bil vključen v obrambo Kostanjevice in njenih pomožnih postojank. Nemci so ga uporabili pri izvajanju prve etape ofenzivne operacije na območju Dolenjske in Bele krajine. Njihova največja pomoč pa je bila v tem, da so Nemcem izdajali pripadnike osvobodilnega gibanja. Njihovo delo je bilo uspešno, saj so Nemci pri svojem napredovanju prav na osnovi njihovih ovadb in podatkov pobili veliko ljudi. Nekaterim nemškim enotam iz sestave II. SS tankovskega korpusa so dodelili nekoliko domobrancev za vodiče. V štab 162. divizije (»Turkestarske«) so iz Ljubljane poslali 48 domobrancev, od teh so jih tam zadržali le petnajst, saj jih je bilo na voljo dovolj iz kostanjeviškega bataljona slovenskih domobrancev.

Nemška bojna skupina v sestavi II. SS tankovskega korpusa si je od začetka velike ofenzive pridobila že mnogo izkušenj. V prvi ofenzivni operaciji na Primorskem je namreč doživela velika razočaranja. Ko so namreč njene čete naletele na partizanske, so se slednje razpršile in borci so se poskrili po domovih in vaseh. To je bilo tedaj, kadar so Nemci čistili manj gozdnate in bolj odprte terene. V Trnovskem gozdu npr. pa so ob srečanju s partizanskimi četami le-te izginile v gozdovih in Nemci s tanki in kamioni niso mogli za njimi. Tako je bila akcija v gozdnatem terenu popolnoma jalova. Nemški poveljniki pa so kmalu uvideli, v čem je njihova slabost, zato so poganjali svoje vojaštvo s kamionov v gozdove za partizani. V začetku je bilo to zelo težko, kajti vojaštvo je nerado zapuščalo kamione. V četrti ofenzivni operaciji pa je bilo že drugače. Nemci so uporabljali kamionski prevoz le tedaj, ko so čete razporejali na izhodišča. Potem so vojaki morali peš v boj. Tanke pa so uporabljali le na zemljišču, ki je bilo za to primerno, nadalje za postavljanje zapor in izvidniške akcije. To je bila novost v taktiki, ki je nemški vojski prinašala koristi, partizanom pa je povzročala dodatne težave. Omeniti je še treba, da nemška vojska iz sestave II. SS tankovskega korpusa nikakor ni mogla presegati sposobnosti policijskih čet, ki so bile posebej usposobljene za protipartizansko borbo.

Partizanska vojska se pripravlja

Nemške čete se v veliki ofenzivi niso nenadno zgrnile nad partizansko vojsko. Glavni štab je bil obveščen o dogajanjih na Primorskem in je lahko zasledoval premike nemških divizij skozi Slovensko primorje, Istro in Gorski Kotar. Ni se bilo treba preveč truditi, da bi zaslutili nemški načrt o nadaljevanju ofenzive v Ljubljanski pokrajini. Zato je glavni štab že med protiofenzivo enot 7. korpusa sredi oktobra opozarjal partizanske enote na možnost, da bo Ljubljansko pokrajino zajela nemška ofenziva. Opozorila so bila sistematska in so imela namen pripraviti vse organe osvobodilnega gibanja in partizansko vojsko na dogodke, ki so se pripravljali. Zato je bila misel na ofenzivo navzoča v sleherni partizanski četi. Samo opozarjanje pa seveda ni bilo zadosti. Potrebno je bilo poskriti obilen plen, ki ga je partizanska vojska zasegla po kapitulaciji Italije. Potrebno je bilo razbremeniti partizanske enote vsega balasta, da bi bile v boju bolj gibčne. Politična izgradnja partizanskih enot je imela uspehe pri pojasnjevanju o bojni vrednosti nemških vojakov. Odstranjevala je strah pred premočjo nemškega vojaka nad partizanskim borcem. Od italijanske kapitulacije je preteklo že 43 dni in v tem času se je dalo glede vojaške izgradnje partizanskih enot že marsikaj storiti. Doba, ko so bile partizanske čete dobesedno preplavaljene z neizkušenimi novinci, je že minila. Novinci so že izgledali kot pravi partizani in vsi so že doživeli ognjeni krst. Seveda pa je bila omenjena doba za popolno bojno usposobitev partizanskih enot vsekakor še prekratka. Toda napredek je bil razviden in partizanske čete so se znale dobro bojevati, znale so uporabljati težko orožje in spretno so se znale premikati. Morala borcev in bork pa je bila na zavidljivi ravni.

Velika pomanjkljivost v organizaciji priprave na ofenzivo je bila nepopolna in površna obveščenost vodstva osvobodilnega gibanja o nemški vojski. Glavni štab Slovenije tedaj še ni imel takega obveščevalnega organa, ki bi bil sposoben spremljati nemške operacije vse od 25. septembra 1943 dalje in si ustvariti stvarno sliko o sovražni moči in taktiki. Poročila in obvestila so prihajala v glavni štab povečini prek partijskih poročil CK. Ta obvestila so bila sicer vedno zelo stvarna, vendar niso mogla prikazati razmer v vojaški luči in tako, da bi bilo mogoče iz njih izluščiti podatke, ki bi bili koristni za ocenjevanje nemške akcije.

Opozorila o nemški ofenzivi v Ljubljanski pokrajini so začela krožiti v partizanskih enotah že od 10. oktobra dalje. Ko je E. Kardelj v tem času iz Slovenije potoval v vrhovni štab, je iz glavnega štaba Hrvatske že poslal nekatera opozorila o možnosti nemške ofenzive in dal navodila, kaj je treba ukreniti. Ta obvestila so bila zasnovana na podatkih, ki jih je dobil v glavnem štabu Hrvatske in ki so izhajali iz akcij nemške vojske v tretji ofenzivni operaciji proti Gorskem Kotaru. Kardelj je sodil, da se bo nemška akcija začela iz Gorskega Kotara in iz Karlovca, zato je potrebno zavarovati južne smeri dostopa na operacijsko območje 7. korpusa. S tem namenom je bila 14. brigada (»Železničarska«) odposlana iz sestave 15. divizije proti jugu, dva bataljona 12. brigade pa v smeri proti Krašiču. Na področju 7.

korpusa se je torej že 13. oktobra začelo premeščanje partizanskih enot na točke, od koder bi se utegnile pojaviti sovražne čete. Tako so bile ob Kolpi in v Žumberku kar hitro tri partizanske brigade, Petnajsta, Deveta iz sestave 18. divizije in Šerčerjeva iz sestave 14. divizije.

Nepopolnost obvestil o bližajoči se nemški ofenzivi je povzročila omalovaževanje nevarnosti v vrstah divizijskih poveljnikov in podrejenih enot. Tako, popolnoma nepreverjeno in neresnično obvestilo je glavni štab poslal npr. vodjem svojih odsekov; v njem pravi, da je po poročilih iz Ljubljane »celo odrejeno, da bo ofenziva trajala 3 dni.«* Taka obvestila seveda niso prispevala k temu, da bi enote z vso resnostjo razumele nastajajoče razmere. Kako je pomanjkljivo obveščanje vplivalo na odgovorne poveljnike v smislu zanemarjanja velike in resne grožnje in podcenjevanja sovražnih akcij, ki so že bile del ofenzivnih operacij, spoznamo med drugim tudi iz obnašanja štaba 7. korpusa. Ko so n. p. Nemci že končavali 1. fazo ofenzive in zasedli Novo mesto, Metliko, Črnomelj, Kočevje in druge kraje ter so spravili nekatere partizanske enote na zasedenem področju v velike zagate, je 24. oktobra, tj. 4. dan ofenzive, štab 7. korpusa menil, da Nemci nimajo zadosti pehotnih sil in zahteval od 15. divizije akcije, ki niso bile v skladu z dejanskimi razmerami na bojišču. Štab 15. divizije pa istega dne sploh ni vedel, da so Petnajsta in Gubčeva brigada ter dva bataljona Dvanajste brigade v veliki stiski.**

Nekoliko stvarnejše poglede na moč partizanske vojske v Ljubljanski pokrajini je imelo poveljstvo nemške operativne skupine. Sodilo je, da so partizani že precej organizirani. V svojem boju se bodo opirali na štiri obrambne cone: Trebelno, Kočevje, Lož in Želimlje-Golo. Partizansko vojsko je ocenjevalo na okoli 20 000 borcev in bork. Menilo je, da ima od teh bojne izkušnje kakih 6000 do 7000 borcev. Odpor pa je bilo po mnenju poveljstva nemške operativne skupine pričakovati zlasti na območju Kočevskega Roga. Nemška ofenzivna grupacija je imela na voljo 16 dni, v katerih bi morala izpeljati operacijo.***

Oglejmo si sedaj, koliko je bila točna nemška sodba o partizanski vojski v Ljubljanski pokrajini. V Ljubljanski pokrajini je 7. korpus s tremi divizijami, artilerijo, drugimi enotami in vsemi zalednimi enotami, ter če k temu prištejemo še glavni štab s svojimi enotami, štel dvanajst do 15 000 partizanov. S tem je bilo ustvarjeno medsebojno številčno razmerje na bojiščih 1 : 3,8 v korist Nemcev. Sovražnik je imel popolno premoč v tankih in letalstvu, v artileriji in ostalih tehničnih sredstvih. Tudi izurjenost njegovih čet v primerjavi s partizanskimi je bila veliko boljša, prav tako pa tudi sredstva za poveljevanje. Jasno je bilo, da bi taka vojska na odprtem zemljišču in v frontalnem spopadu zlahka uničila partizansko vojsko. Partizani pa so imeli nekatere pomembne prednosti. Čete so bile oborožene z lahkim orož-

* Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 13. oktobra 1943 vodjem odsekov. Zbornik VI-7-257.

** Poročilo štaba 7. korpusa z dne 24. oktobra 1943 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije. Zbornik VI-8-27. Poročilo štaba 15. divizije z dne 24. oktobra 1943 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije. Zbornik VI-8-28.

*** »NOV na Slovenskem 1941-1945«, str. 594.

jem in bile so izredno gibljive. Bojevale so se na domačem terenu, zato so ga znale bolje kot Nemci taktično izkoriščati. Morala jedra partizanske vojske je bila na veliki višini. Partizani so bili vzdržljivi in z malim zadovoljni. Pomanjkanje v oskrbi s hrano ne bi moglo biti odločilen vzrok za poraz.

Osvobodilno gibanje in partizanska vojska v Ljubljanski pokrajini sta že preživela podobno preizkušnjo. To je bila velika italijanska ofenziva od 16. julija do 4. novembra 1942. V njej sta si pridobila določene izkušnje. Prav gotovo je bila najpomembnejša ta, da je ni sile, ki bi mogla premagati partizansko vojsko, če ostane njena morala neokrnjena. Druga izkušnja je bila, da sovražnik zganja nasilje tudi nad civilnim prebivalstvom, zlasti nad sodelavci in somišljeniki osvobodilnega gibanja, da bi zatrl oskrbovalno bazo partizanskih čet in oslabil moralo partizanskih borcev. Tretja izkušnja je bila v tem, da so velike sovražne ofenzive navadno dolgotrajne in zato zahtevajo izredno vztrajnost v boju. Naslednja izkušnja je bila, da sovražnik uporablja domače izdajalce in kvislinške enote, ki ga obveščajo o zemljišču, partizanskih skrivališčih, partizanski taktiki, zlasti pa o obnašanju civilnega prebivalstva.

Na nesrečo vse te bogate izkušnje skupaj z izkušnjami tedanje ofenzive v drugih pokrajinah Slovenije niso bile zbrane in analizirane, da bi iz njih lahko prišli do sklepov, ki bi bili v pomoč pri izbiri obrambne taktike enot 7. korpusa. Zadostovalo bi, da bi glavni štab sklical na kratek posvet vse poveljnike divizij, kjer bi dosegli jasna stališča o obrambi partizanske vojske v sovražnikovih ofenzivnih operacijah. To bi bilo izrednega pomena.

Glavni štab je izdal le navodilo za obnašanje v ofenzivi, ki ga je štabom brigad in artilerije poslal 22. oktobra 1943, torej po tem, ko se je ofenzivna operacija začela in je trajala že drugi dan. V njem posreduje partizanskim enotam odločitev, da »bomo branili osvobojeno ozemlje«. Navodilo nadalje določa kratke in nedoločene smernice o taktiki. S sovražnikom se partizanska vojska ne bo spuščala v frontalen boj, ampak bo napadala z bokov in v hrbet. »Vse naše enote morajo biti proti sovražniku v stalni ofenzivi.«* To zakasnelo navodilo so prejeli le nekateri štabi, kajti mnoge brigade so že bile zapletene v ostre boje ali pa so bile na pohodih.

Wolkenbruch I

Petnajsta divizija 20. oktobra 1943 ni bila preveč primernq razvrščena, da bi se mogla uspešno in zbrano upirati nemškim četam v ofenzivi. Značilno za njeno razmestitev je bilo, da je od temeniške doline do vrha Gorjancev zasedala določeno, bolj ali manj strnjeno obrambno črto. Z leve je bila Cankarjeva, nato Dvanajsta brez 2. in 5. bataljona in na desni Gubčeva brigada. Petnajta brigada in dva bataljona Dvanajste pa so bili razmeščeni deloma na Hrvaškem, večinoma pa v Beli krajini. Nasproti Cankarjeve in

* Obvestilo je v arhivu Gubčeve brigade v IZDG.

Dvanajste brigade se je postavil 112. nemški artilerijski polk, ki je bil matična enota nemških čet na meji. Njemu je bil podrejen 19. SS policijski polk, ki se je s tremi bataljoni postavil od Sostrega do Radeč. Okoli Šentjanža je bil vermanšaftski bataljon »Süd« pod poveljstvom zveznega vodje Steindla. Imel je že 12 čet s 1225 vermani. Priključili so ga 19. SS policijskemu polku kot 4. bataljon.

Dne 20. oktobra je štab 15. divizije prerazporedil brigadi. Cankarjeva je dobila odsek od Temenice do izključno Sv. Križa pri Litiji (Gabrovka), od tu pa naj bi se do Krmelja razmestila Dvanajsta brigada. Pri Bučki je tedaj zapiral mejo 4. bataljon Gubčeve brigade. Ker pa je štab 15. divizije uvidel, da z napadom na Kostanjevico ne bo nič, je hotel med 12. brigado in Krko vriniti še drugi bataljon Gubčeve brigade, ker se mu je zdelo, da je ta odsek za obrambo zelo pomemben. Tako bi pred Kostanjevico ostal le prvi bataljon Gubčeve brigade, kajti tretjemu je bila dodeljena posebna naloga; pripravljal se je že, da odide na novo, oddaljeno področje. Prvi bataljon pred Kostanjevico bi še nadalje podpirala brigadna artilerijska baterija, kolesarska četa bi ostala na starih položajih, štab brigade pa bi se moral preseliti v Zbure, ker bi bilo sedaj na levem bregu Krke jedro Gubčeve brigade. Ukaz za tako razporeditev je brigada prejela 21. oktobra 1943, prav na dan začetka prve faze nemške ofenzivne operacije in je manever za izpolnitev začela prav tedaj, ko so čez Krko in iz Kostanjevice udarile po njej nemške čete.

Omeniti je treba še artilerijo 15. divizije. Prvi divizion je podpiral akcijo Gubčeve brigade pred Kostanjevico. Med zadnjimi poskusi uničenja mesta so pripeljali na bojišče še havbico 149 mm, ki pa ni delovala. Skrili so jo, vendar so jo Nemci verjetno zaradi izdaje odkrili in zaplenili. Druge topove je 1. divizion še pred začetkom ofenzive skril, konje in vozove pa izročil vaščanom v Radatovičih.* Divizion se je potem bojeval kot pehotna enota. Drugi divizion artilerije 15. divizije je bil na levem bregu Krke na odseku 4. bataljona Gubčeve brigade. Nekaj časa se je bojeval proti enotam in tankom, ki so prodirali proti Novemu mestu. Pravočasno je skril topove in se nadalje boril kot pehotna enota.

Tako so bile razporejene enote 15. divizije na črti od temeniške doline do Gorjancev, ko se je začela nemška ofenziva.

Nemci so nakazovali možnosti za ofenzivno akcijo v Ljubljanski pokrajini že od 10. oktobra dalje, ko so začeli pretresati možnosti za prehod nemških čet na Kočevsko pri Brodu na Kolpi. Dne 15. oktobra so začeli akcijo, da bi popravili most na Kolpi in utrdili mostišče na levem bregu reke. 7. korpus je zato tja začel pošiljati čete, ki naj bi preprečile Nemcem to nakano. Kmalu pa je ob Kolpi zbral kar celo Deveto brigado in še Šerčerjevo na Prezidu. Tudi na drugih točkah hrvaškega področja na desnem bregu Kolpe od Vinice do Ozlja je bilo opaziti premike nemških čet, ki so bili usmerjeni proti osvobojenemu ozemlju Bele krajine, čeprav je še vedno potekala tretja ofenzivna operacija v Gorskem Kotaru. Od tod naglica, s katero je 15.

* Borivoj Lah-Boris, »Prva artilerijska brigada«, str. 55-56.

divizija izločila iz sestave Dvanajste brigade 2. in 5. bataljon, ki sta že 14. oktobra odkorakala proti Hrvatski. Zasedla sta položaje severno od Ozlja 16. oktobra 1943. Dne 17. oktobra sta se verjetno že spopadla z bataljonom 303. grenadirskega polka. Prisiljena sta bila k umiku na znane dobre obrambne položaje na Loviću Prekriškem. Imela sta 3 mrtve in 5 ranjenih. Od tu ju je poveljstvo poslalo na novo bojišče.

Podobno kot na Brodu pri Kolpi so se tudi pri Vinici začele pojavljati sovražne čete. Na odseku med Starim trgom in Vinico se je zbiral 14. SS policijski polk, da bi se prebil čez Kolpo, zajel vse partizane na levem bregu reke in nadaljeval prodiranje proti Kočevski. Ključni položaj za to akcijo je bil pri Vinici, kjer pa je bil na nemško nesrečo most čez Kolpo onesposobljen za prehajanje. Na tem odseku je že bilo nekaj partizanskih čet. Najmočnejši je bil 4. bataljon Petnajste brigade, imenovan »težki«, komanda mesta Vinice pa je imela tu četo partizanske straže, v Dragatušu pa vod. Ker pa je bila na viniškem odseku nevarnost velika, so bataljonoma 12. brigade ukazali, naj se premestita na Vinico. Dne 17. oktobra je bilo povelje izpolnjeno in 2. ter 5. bataljon sta zasedla položaje za obrambo prehoda čez Kolpo pri Vinici. Tem branilcem se je 17. oktobra 1943 priključil tudi 3. bataljon Karlovačkega odreda, ki so ga s Hrvaškega pregnale nemške čete. Vse partizanske enote so branile most pri Vinici. Ko so s krepitvijo nemških čet razmere postale že bolj nevarne, so most čez Kolpo razstrelili. Za bataljona 12. brigade pri Vinici je bilo slabo, da nista imela skupnega poveljnika, kajti namestnik komandanta 12. brigade Ilija Badovinac in namestnica političnega komisarja brigade Ljudmila Saje-Maruša sta ju zapustila že na pohodu skozi Belo krajino. Tudi druge povezave so popustile. Zveza z namestnikom komandanta 15. divizije se je takoj ob začetku sovražne akcije pretrgala. Nepovezanost bataljonov in splošno pomanjkanje navodil o obnašanju v času ofenzive sta nekoliko skrhalo moralo čet.

Medtem ko sta bataljona 12. brigade odšla s položajev na Hrvatskem, je na področju med Metliko in Ozljem ostala 15. brigada brez 4. bataljona, ki je bil blizu Vinice, kakor smo že omenili. Ker je bilo na področju Hrvatske čutiti navzočnost sovražnika, za katerega so sodili, da namerava napadati v smeri Bele krajine, so čez Kolpo pri Ozlju poslali 1. in 2. bataljon. Do 17. oktobra sta zasedla položaje pri Donjih Stranicah in Novakih. Tretji bataljon 15. brigade pa je prodrl dalje k železnici Karlovac-Zagreb in je s 13. proletersko hrvatsko brigado in Žumberško-pokupskim odredom 17. oktobra ob 17. uri napadel Carski brijeg in Guce. Tam so že bili Nemci, ki so bataljon zlahka pregnali. Vrnil se je k Metliki.

Do 19. oktobra sta 1. in 2. bataljon 15. brigade imela mir. Toda bila sta preveč izpostavljena obkolitvi. Ko je bilo čutiti boje na mejah Bele krajine, sta zapustila hrvatsko ozemlje in se 19. oktobra premestila proti Vivodini, kamor sta prispela 20. oktobra. Vsa Petnajsta brigada brez 4. bataljona se je tedaj zbrala na teh položajih. Bila je utrujena in prve vesti o začetku velike nemške ofenzive so začele glodati moralno stanovitnost enote.

Jasno je, da je štab 15. divizije zaradi medsebojne oddaljenosti enot trpel pomanjkanje možnosti za povezavo, zaradi tega pa je bilo onemogočeno tu-

di učinkovito poveljevanje. Celo namestnik komandanta divizije se ni mogel trdno povezati z bataljonoma 12. brigade in s 15. brigado. Ni bilo izgledov, da bi se glede poveljevanja moglo karkoli izboljšati. Le z brigadami na severni fronti in pred Kostanjevico je poveljnik divizije začasno ohranil dober stik po telefonskih zvezah, s štabom 7. korpusa pa je imel radijsko zvezo. Vse je kazalo, da se bodo morale enote 15. divizije kmalu bojevati same, navezane na lastno moč in iznajdljivost.

Štab 2. SS tankovskega korpusa je imel za prvo fazo 4. ofenzivne operacije naslednjo zamisel. Dve njegovi diviziji naj bi istočasno z obmejne črte Bučka–Kostanjevica–Gorjanci–Žumberk in Kolpa do Broda na Kolpi vdrli na osvobojeno ozemlje Dolenjske, Žumberka, Bele krajine in Kočevske ter vsaka zase ustvarili obkolutveni obroč. Nato bi z napredovanjem močnejših sil v notranjost obroča prisilili partizanske čete na neenak boj in jih porazili. Operacija naj bi se začela 21. oktobra 1943 in naj bi bila v glavnem zaključena 25. oktobra 1943.

Nemci so za sklenitev obroča okoli Gorjancev in dela Bele krajine določili 162. divizijo »Turkestansko«. Ker so sodili, da je v gorjanskem masivu pomembno oporišče partizanske vojske in so zato pričakovali hujši odpor in težje boje in ker so Gorjanci z Žumberkom obsežno, gorato območje, ki ga je bilo treba natančno prečesati, so 162. divizijo zelo okrepili. Dodelili so ji 1. SS tankovski grenadirski polk in polk planinskih lovcev »Admont«. Divizija je tako imela na voljo močno tankovsko enoto izredne manevrske sposobnosti. V skladu s tem je načrtovala operacijo, ki naj bi jo odlikovali hitri obkoljevalni premiki tankovskih in motoriziranih čet, v Gorjance in Žumberk pa bi se odpravili pehotni polki.

Komandant 162. divizije general Niedermeyer si je postavil poveljniško mesto v Rajhenburgu (Brestanica) in je za potrebe svoje operacije na podlagi zamisli štaba II. SS tankovskega korpusa izdelal načrt, po katerem bi najprej 1. SS tankovski grenadirski polk vdrl s položajev pri Kostanjevici in Bučki na osvobojeno ozemlje Dolenjske in hitro zavzel Novo mesto. Pri tem je računal, da bosta partizane presenetili moč in hitrost tankovskega polka, kar bi mu prineslo velik bojni uspeh. V Novem mestu naj bi tankovski polk pustil manjšo enoto, nato pa bi se po cesti čez Vahto hitro odpravil proti Beli krajini. Jedro bi zavzelo Semič in se od tam spustilo v Črnomelj, manjši del pa bi drvel po glavni cesti proti Metliki, da bi na Suhorju postavil zaporo. V Črnomlju bi se del 1. SS tankovskega grenadirskega polka srečal z deli 901. tankovskega grenadirskega polka iz sestave 44. divizije, ki bi vdrl v Belo krajino 21. oktobra pri Gribljah. Na ta način bi bil obkolutveni manever končan, enote 1. SS grenadirskega tankovskega polka pa naj bi na primernih mestih postavile oddelke, ki bi v medsebojni povezavi predstavljali zaporo. Istočasno s to akcijo bi začeli v Žumberk in na Gorjance prodirati ostali polki 162. divizije: z izhodiščih položajev med Metliko, Ozljem in Jastrebarskim 303. grenadirski polk, ki je bil v organski sestavi 162. divizije, s položajem med Jastrebarskim, Samoborom in Brežicami polk planinskih lovcev »Admont«, na severu med Brežicami in Tržiščem pa 314. grenadirski polk 162. divizije. Slednji je imel nalogo postaviti zaporo, ki bi

predstavljala obrambo naselitvenega območja med mejo in Savo. (Glej skico 3 na strani 571.)

Na obkolitvenem območju so se tedaj nahajale naslednje partizanske enote: Gubčeva brigada pred Kostanjevico, 15. brigada na področju Metlike in Lovića, 13. proleterska hrvatska brigada in Žumberško-pokupski odred na Žumberku. V nevarnosti je bila še partizanska bolnišnica v Žumberku. Petnajsta divizija je torej na operativnem področju, kjer je bila 1. etapa nemške ofenzivne operacije, imela točno pol svojih enot, ki jim je poveljeval namestnik komandanta 15. divizije Alojz Kolman-Marok, vendar je bila med njim in štabom 15. divizije, ki je bil deloma v Trebnjem (komandni del) in deloma v Novem mestu, slaba povezava, med ofenzivo pa te sploh ni bilo.

Poveljstvo Gubčeve brigade so njeni bataljoni obveščali o sumljivem gibanju nemških čet okoli Kostanjevice. Tudi politični delavci so opozarjali brigado na zbiranje sovražnika onkraj meje. Bataljoni so bili pozorni na bližajočo se ofenzivo. Tretji bataljon je imel 18. oktobra 1943 celo na dnevnem redu politične ure navodila o tem, kako se je treba ravnati med ofenzivo. Gubčeva brigada pa vsemu temu ni posvečala dovolj pozornosti, zato je bila presenečena, ko so 21. oktobra zjutraj začele sovražne tankovske čete prodirati čez Krko. Bilo je ob 5. uri zjutraj in bataljoni Gubčeve brigade so se že začeli premikati v skladu z navodili 15. divizije o premetitvah. Nemške čete so pod zaščito umetne megle postavile čez Krko pontonski most, po katerem so prekoračile reko in prepeljale s seboj tanke ter motorna vozila; udarile so na Gubčevo. Prvi SS tankovski grenadirski polk je zlahka prebil brigadno obrambo ter začel napredovati vzdolž ceste, ki pelje v Novo mesto. Pri Prekopi se mu je odločno postavil v bran 1. bataljon Gubčeve brigade, ki ga je uspešno podpiral protitankovski top. Za nekaj časa je sicer zadržal nemške napadalce, a kmalu so Nemci prebili partizansko obrambo in razdelili bataljon na dva dela. Eden se je začel prebijati proti Gorjancem, drugi del, v katerem sta bili dve četi, pa je ostal med Krko in cesto v zelo neugodnem položaju. Eni od teh čet se je vendarle posrečilo, da se je umaknila v pobočja Gorjancev, druga pa je ostala in so jo Nemci napadli z bokov, da je imela velike izgube. Četa se je hrabro bojevala, da bi omogočila umik drugim enotam 1. bataljona; v boju je imela 32 mrtvih, kar je pomenilo eno od največjih izgub, ki so bile prizadejane kaki partizanski enoti v tej ofenzivi.

Ko je 1. SS tankovski grenadirski polk premagal odpor pri Prekopi, je na tankih in kamionih zdrvel proti Novemu mestu.

Za njim se je na obrambnih položajih Gubčeve brigade pojavil nov sovražnik. To so bili deli 314. grenadirskega polka, ki so imeli nalogo počistiti področje v dolini Krke. Po raznih manevrih in obrambnih bojih se je morala celotna Gubčeva brigada (brez 4. bataljona) umakniti na Gorjance. Z njo se je umikal tudi 1. divizion artilerije 15. divizije in se je odslej skupaj z njo bojeval na Gorjancih kot pehotna enota.

Preboj fronte Gubčeve brigade je ogrozil vso dolino desnega brega Krke in Novo mesto samo. Nemške čete so izredne hitro prodirale naprej in so

spretno odstranjevale vse ovire, ki so jih partizani že prej postavili na cesti. V veliki nevarnosti je bilo Novo mesto, zlasti pa partizanske enote in civilno prebivalstvo v njem. Gubčeva brigada je poslala kolesarja, da bi opozoril Novomeščane na grozečo nevarnost. Kolesarski sel pa ni mogel napredovati tako hitro kot nemška vojska in je za las ušel nevarnosti, da bi ga bili zajeli. K sreči so politični aktiviti našli boljšo pot do mesta. Umik partizanov in dela prebivalstva iz mesta je bil še pravočasen. Mesto so zasedli tankisti 1. SS tankovskega polka. Razni oddelki štaba 15. divizije so v zadnjem trenutku ušli iz mesta ter se izognili popolnemu uničenju.

Hkrati z akcijo po desnem bregu Krke je del 1. SS tankovskega grenadirskega polka 21. oktobra tudi pri Bučki udaril čez mejo in se spopadel s 4. bataljonom Gubčeve brigade. Po naključju sta se torej fronti 1. SS tankovskega grenadirskega polka in Gubčeve brigade z obeh strani Krke skladali. Po kratkem odporu se je 4. bataljon Gubčeve v neredu začel umikati, kajti zveza med četami se je pretrgala. Bataljon se je umaknil v gričevje med Trško goro in Šmarjeto. Drugi divizion artilerije 15. divizije, ki je bil tudi na tej smeri, pa se je umaknil s ceste. Tako je bila sovražniku pot do Novega mesta tudi na tej smeri odprta. Toda Nemci so naleteli na velike ovire. Morali so popravljati razrušene mostove in odstranjevati druge zapreke. Zato so prispeli v Novo mesto nekoliko kasneje kot tankovske čete, ki so prodirale po desnem bregu Krke.

Poveljstvo 15. divizije, ki je bilo na tej smeri sovražnikovega prodora in ki ni poznalo razmer na fronti Gubčeve brigade, se je dalo zapeljati trenutnemu vtisu, ki ga je povzročil vdor tankovskih enot iz Bučke proti mestu. Sdilo je, da je ta sovražna akcija le naključna in osamljena bojna epizoda in ji je začelo posvečati vso pozornost.

Nemški tankovski oddelki, ki so iz Kostanjevice prodrli v Novo mesto, so v največji naglici zasedli urade in pomembnejša poslopja, nato so v mestu pustili manjšo posadko in odhiteli po cesti proti Beli krajini. Ko so na Gorjancih prekoračili sedlo Vahta, so se v Jugorju razdelili v dve koloni. Jedro je zavilo proti Semiču, manjši del pa proti Suhorju. V Semiču so Nemci presenetili vojaško šolo glavnega štaba, ki pa se je le znašla in se prebila na Gorjance. S tem se je partizanska vojska na Gorjancih povečala še za to šolo. Iz Semiča je jedro sovražne kolone odšlo v Črnomelj. V Črnomelj je 22. oktobra prispela kolona iz sestave 901. tankovskega grenadirskega polka, ki je pripadal 44. diviziji. Na ta način je bil sklenjen obkolutveni obroč in poveljniki so postavljali na določene točke vojaške oddelke, ki naj bi sestavljali zaporo.

Ko se je Gubčeva brigada skupaj s 1. divizionom umikala na Gorjance, je doživljala najusodnejše pretese, ki morejo zadeti partizansko enoto pod udarci premočne sovražnikove sile. Politično nezadosti zreli partizani, zlasti pa belogardistični elementi, so začutili ugoden trenutek, da zadajo partizanom udarec v hrbet ali pa jim ubežijo. Nekatere je zajela panika, kot se ob takih priložnostih nujno dogaja. Toda jedro Gubčeve brigade in 1. divizion je bilo zdravo in borbena. Belogardistični elementi niso mogli vnesti v partizanske vrste razkroja, zato so hitro izkoristili priložnost in dezertirali

k sovražniku ali pa so se poskrili doma ali na kmečkih domačijah, ki so jih bile pripravljene sprejeti in skriti. Kolesarska četa se je skoraj popolnoma razkropila in njeni borci so poiskali pot k sovražniku, največ pa na domove. Toda Gubčeva brigada je kot celota ostala neokrnjena in njena morala še na visoki ravni. Z zgledom so jo vzdrževali poveljniki, politični komisarji in stari borci, ki so že doživeli veliko italijansko ofenzivo. Tudi veliko novincev se je izvrstno držalo in prispevalo k temu, da je bila brigada sposobna sprejeti boj s sovražnikom, ki ji je za petami sledil v gorjanske rebri.

Do večera 21. oktobra se je 15. brigada brez 1. in 4. bataljona zbrala okoli Radatovičev in Radovice.* Ker je bila povezana z namestnikom komandanta 15. divizije, je prejela nalogo, naj zadržuje Nemce pri prodiranju proti Beli krajini in na Gorjance. Bataljoni te brigade so se pri izvajanju te naloge bojevali na raznih odsekih. Najvažnejša pa je bila naloga celotne brigade (brez 1. bataljona), naj pomaga hrvatskim partizanskim enotam premestiti iz Žumberka bolnišnico, v kateri je bilo okoli 200 bolnikov. Združenim enotam se je akcija za evakuacijo ranjencev posrečila v noči na 25. oktober. Petnajsta brigada je pri tem zavarovala prehajanje kolone z ranjenci čez cesto Metlika–Sošice. Nato je spremljala ranjence vse do železnice Karlovac–Zagreb. Za 15. brigado je bilo zelo vabljivo, da bi šla na osvobodeno ozemlje Pokolpja, kjer ofenzive ni bilo. Toda zavest, da je v Sloveniji divjala ofenziva, je priganjala brigado nazaj na Gorjance, kamor se je po posvetu v štabu brigade tudi usmerila. To je bila zelo smela in enkratna odločitev, ki je bila po moralni plati na visoki ravni, po vojaški pa je pomenila napako, kajti v takem primeru je bilo edino pametno ostati v zaledju nemških čet ter jih z akcijami vznemirjati. Podobne odločitve so med ofenzivo sklepali še nekateri štabi, kar je, kot bomo videli, pripeljalo do mnogih problemov in izgub. Brigada je sicer imela srečo, kajti nemška ofenziva na Gorjance se je v glavnem končala že 25. oktobra, brigada pa se je 29. oktobra nastanila v Radatovičih in okolici. Dobila je stik z Gubčevo brigado.

Ko je poveljstvo 15. brigade 21. oktobra zvečer poslalo 1. bataljon na Kolpo k vasi Prilozje, da bi uničil brod na reki, si ni mislilo, da bo bataljon doživljal tako težke dneve. Nemci so ga namreč od broda pregnali in sedaj se je napotil proti Kočevskemu Rogu. Zašel je v nevaren položaj, kar so izkoristili belogardistični elementi in začeli v bataljonu rovariti. Pri tem so bili delno uspešni. V bataljonu je med delom borcev zavladalo panično vzdušje in začelo se je osipanje. Dne 24. oktobra se je bataljon prebil do Miklarjev, vendar so ga Nemci neprestano preganjali. Oskrbe ni bilo, borci so bili lačni. Ves čas se je bataljon premikal med sovražnimi četami, ki so končavale prvo etapo ofenzive in začenjale že drugo. V noči na 29. oktober se je bataljon, sedaj že popolnoma razbit, saj je od 350 borcev ostalo v njem to noč le še 56 partizanov, znašel blizu Uršnih sel.** Tedaj je srečal oficirsko šolo glavnega štaba in izvedel, da se je v Gorjancih in na Žumberku ofenziva končala.

* Četrty bataljon se je jedru brigade priključil v noči na 22. oktober.

** Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 57 in dalje.

Ko se je Gubčeva brigada s 1. divizionom umikala na Gorjance, se je neprestano spopadala z nemškimi četami. Na Gorjancih in v Žumberku sta bila tedaj dva sovražna polka in del tretjega. Zato je razumljivo, da se je brigada skoraj na vsakem koraku srečevala s sovražnikom. Odločila se je, da bo kljub temu vztrajala na Gorjancih in da se ne bo umaknila. Namestnik komandanta 15. divizije jo je hotel vključiti tudi v znano akcijo za premestitev ranjencev iz žumberške bolnice. Toda brigada se je vso noč trudila, da bi iz gostih gorjanskih gozdov našla pot proti Žumberku, a se ji to ni posrečilo. Med težkimi boji se je pomikala skozi gozdnata področja Gorjancev, dokler se 25. oktobra ni končala prva etapa ofenzivne operacije. Nemški polki, razen polka planinskih lovcev »Admont«, so se umaknili. Verjetno je komandant 162. divizije čutil, da na Gorjancih še ni vsega opravil, zato je ta polk pustil tam. Toda polk ni imel nobenih uspehov, verjetno se tudi ni posebno trudil. Po treh dnevih tavanja po Gorjancih in Žumberku je zapustil operativno področje. Tako se je na področju Žumberka in Gorjancev končala 1. etapa ofenzivne operacije.

Vzporedno z akcijo 162. divizije je potekala ofenziva 44. grenadirske divizije. Njen cilj je bil skladno z delovanjem 162. divizije zapreti področje Bele krajine in ga prečistiti. Istočasno pa so Nemci nameravali pripraviti dobra izhodišča za drugo etapo 4. ofenzivne operacije. Sodili so namreč, da je najvažnejše partizansko oporišče v Kočevskem Rogu, ki so ga hoteli temeljito prečesati. Zato so nameravali že v prvi fazi zavzeti Kočevje, kar bi pomenilo pripravo za drugo fazo. Tu moramo omeniti boje, ki so potekali pri Brodu na Kolpi med partizanskimi četami in nemško enoto, ki je imela namen pri Brodu zagotoviti mostišče. Na partizanski strani sta bili 9. brigada, 14. brigada (»Železničarska«), artilerija in četa komande mesta Kočevje. Nemci pa so uporabili izvidniški oddelek 44. grenadirske divizije. Boj je bil izredno trd. Partizani so ustanovili poseben operativni štab za vodenje obrambnih bojev, Šercerjeva brigada pa se je postavila na področje Prezida, da bi z aktivnim bojem podpirala obrambo pri Brodu na Kolpi. Boje ob Kolpi od 17. do 20. oktobra moramo imeti za uvod v nemško ofenzivno operacijo. Boji so bili srčiti. Sovražniku se je 20. oktobra posrečilo prekoračiti reko in utrditi mostišče, potem pa je začel prodirati proti Kočevju. Mesto je zavzel 24. oktobra, dan pred koncem 1. faze 4. operativne ofenzivne operacije. Partizanom naklonjeno prebivalstvo Kočevja so partizani pravočasno evakuirali.

Na južni in vzhodni fronti Bele krajine ob Kolpi so bili trije pomembni prehodi čez reko. Prvi je bil pri Brodu na Kolpi, drugi pri Vinici, tretji pa pri Gribljah. Kaj se je dogajalo pri Brodu na Kolpi in v Gribljah, nam je že znano. Do 20. oktobra so partizani uspešno zavračali nemške poskuse, da bi se pri Vinici prebili čez reko. Toda, ko so 21. oktobra zvečer zvedeli o prodoru nemških tankovskih oddelkov v Črnomelj, so sodili, da se je napovedana ofenziva začela in da pri Vinici nimajo možnosti za nadaljevanje obrambe, ker so jim Nemci za hrbtom že zasedali Belo krajino. Poleg tega partizanske čete pri Vinici niso imele avtoritativnega poveljnika. Sklenile so se torej umakniti na taka področja, kjer bi bilo več možnosti za manev-

riranje in uspešno umikanje. Tako sta bataljona 12. brigade v noči na 22. oktober skupaj s še nekaterimi enotami izpred Vinice zapustila bojišče in se s hitrim pohodom premestila na Tančo goro in Mavrlen. Tukaj sta ostala do 24. oktobra, medtem pa so se jima počasi približevale čete 901. grenadirskega polka. Poveljstvi bataljonov sta sklenili, da se morata bataljona od tod umakniti pred valom nemških čet na področje Dolenjskih Toplic, kjer bi bile možnosti za prehrano in kjer bi morda našla zvezo z brigado. Bali sta se namreč, da bi v roških gozdovih, če bi jih nemška akcija odrinila tja, trpela lakoto in potem bi bilo težko vzdrževati moralo na dostojni ravni. Že so se namreč začeli kazati znaki popuščanja discipline in porajajoče se panike. Toda v glavnem je bilo moralno stanje bataljonov kar zadovoljivo.

Dne 24. oktobra sta bataljona podnevi krenila v Kočevski Rog in naslednji dan prispela v Podturn. Tukaj še ni bilo sovražnika. Toda 26. oktobra so nemške čete, ki so začenjale drugo fazo 4. ofenzivne operacije, že napadle bataljona, ki sta se razbila v tri skupine. Nekaterе čete so se umaknile v Kočevski Rog in doživele nemško očiščevalno akcijo tega področja, spet druge pa so se po umiku znašle na področju Riglja. Pri razbitju bataljonov se je zgodilo, da so bataljonska poveljstva ostala le pri manjši skupini, razbite čete pa so ostale brez poveljnikov. Pomagale so si na ta način, da so postavile skupna poveljstva in nadaljevale premike. Del 5. bataljona se je premaknil na Ljuben, kjer je preživel drugo fazo nemške ofenzive, ne da bi se bil spopadel s sovražnikom. Ker pa je izgubil povezavo s poveljniki in je bil razbit na več delov, je imel velike nevarnosti. Poveljstva četi so bila zaskrbljena. Zavedala so se, da morajo zaupane jim enote brez prevelikih izgub pripeljati skozi ofenzivo. Da pa bi to dosegla, so morala držati čete pod trdnim vodstvom in sproti zatirati vse težnje posameznikov, da bi se izmuznili, odšli domov ali pa se na svojo roko prebijali skozi ofenzivo. Nekateri posamezniki so hoteli dezertirati in se celo predati sovražniku. Zato so poveljstva skrbela za strogo tajnost premikov, kar so dosegla na ta način, da so šele tik pred pohodi seznanila borce z izbrano smerjo. Poveljevanje so organizirali tako, da so se med seboj dogovarjali in se potem držali skupnih sklepov. To je bilo nekakšno kolektivno poveljevanje, ki ni bilo le posebnost 12. brigade, ampak so ga partizanske enote uporabljale tedaj, kadar so izgubile poveljnika in še ni bilo mogoče določiti novega.*

Na ta način so partizanski poveljniki 2. in 5. bataljona vpeljali v enote disciplino, dosegli zadovoljivo stopnjo poveljevanja in uspeh ni izostal. Svoje čete so očuvali pred razpadom, in to je bil izreden uspeh.

Sedaj je naša dolžnost, da razčlenimo delovanje štaba in poveljstva 15. divizije med 1. fazo ofenzive. Spoznati moramo, kako je divizijsko poveljstvo reševalo vse te težave in kolikšen je bil njegov vpliv na operacije.

Kot smo že povedali, je bil del štaba 15. divizije v Novem mestu, ko se je nemška ofenzivna operacija začela, poveljstvo samo pa v trebanjskem gradu. Slednje je lahko iz prve roke, to je od partizanov iz novomeškega dela štaba, izvedelo o začetku nemške ofenzivne operacije. To je bil zanj edini

* Ambrožič, »Dvanajsta brigada«, str. 110, 111.

vir informacij, zakaj nobena od partizanskih enot mu z desnega brega Krke ni mogla poslati poročila. Toda divizija je imela še en neposreden vir obvestil. Četrty bataljon Gubčeve brigade in 2. divizion artilerije 15. divizije sta bila na položajih, s katerih se je dalo poslati poročila diviziji. Ta poročila so tudi prispela. Poveljstvo divizije je na podlagi teh in morda še kakšnih drugih poročil ter na osnovi vsega, kar je samo doživelo, analiziralo razmere na bojiščih in prišlo do zelo zanimivih zaključkov. V obliki ostre pismene kritike in divizijske odločbe je o njih obvestilo svoje enote. Divizija je sodila, da sovražnik ni imel namena resno pritisniti na osvobojeno ozemlje! Za vdor nemških tankov in čet v Novo mesto so bili krivi štabi podrejenih enot na odločilnih smereh obrambe. Največjo krivdo je poveljstvo pripisovalo 4. bataljonu Gubčeve brigade, ker je bil v boju presenečen in deloma razbit. Velika je po mnenju poveljstva tudi krivda Gubčeve brigade, ker ni nadzorovala svojega 4. bataljona. Brigada je poleg tega imela dovolj časa, da bi poslala 4. bataljonu pomoč. Tako bi preprečila zavzetje Novega mesta. Poveljstvo divizije meni, da je sramotno, da je 4. bataljon dovolil Nemcem zavzeti Novo mesto. Tudi za divizijske funkcionarje je nemški uspeh sramota. Poveljstvo divizije se je pri ocenjevanju padca Novega mesta zapletalo v nesmiselne sklepe. Tako pravi, da že ves dan (21. oktober) poskušajo vzpostaviti zvezo s štabom Gubčeve brigade, a zaman. Gubčevi brigadi pa zameri, ker ni bila toliko samoiniciativna, da bi z enim bataljonom napadla Nemce v Novem mestu in sama vzpostavila zvezo z divizijo.*

Štab 15. divizije je torej napačno ocenil pomen vdora nemške tankovske enote v Novo mesto. Ni si mogel predstavljati, da Gubčeva brigada in z njo druge enote divizije bijejo težke boje s sovražnimi invazijskimi četami. Morda je poveljstvo divizije motilo to, da je bilo na mejnem odseku med temeniško dolino in Krmeljem razmeroma mirno, čeprav je bilo tam zbranih veliko sovražnih čet, ki so le občasno vdirale čez mejo.

Pri vsem tem pa je poveljstvo 15. divizije vendarle izkazalo nekoliko previdnosti, ko je hkrati s kritiko poslalo brigadam tudi navodilo, kako naj ravnaajo, če bo prišlo do večje sovražnikove ofenzive. Porušiti je bilo treba vse komunikacije, ki so vodile od Save v notranjost osvobojenega ozemlja. Poskriti je bilo treba vse topove, razen protitankovskih, in uvesti jekleno disciplino; pripraviti se je bilo treba na daljše pohode, na težje boje in na prebijanje iz obkolitev. To so bili pametni in stvarni nasveti, ki bi brez dvoma pozitivno vplivali na ravnanje partizanskih čet, če bi jih le-te pravočasno prejele. Toda do Gubčeve, Petnajste in dela Dvanajste brigade ti nasveti niso več mogli prodreti.

Tudi glavni štab je 22. oktobra ocenjeval razmere na bojiščih in še posebej nenaden vdor sovražnih čet v Novo mesto. Tudi on ni vedel, da se je začela ofenziva. Pod vtisom vdorov nemških enot meseca septembra 1943 v Cerknico in Višnjo goro je sodil, da so tudi sedanji vdori podobnega terorističnega značaja. Nadalje je glavni štab očitajoče poudaril, da so se na šše sile v dotedanjih borbah dovolj borbeno okrepile, da bi bile sposobne

* Ukaz štaba 15. divizije podrejenim brigadam z dne 21. oktobra 1943. Arhiv Gubčeve brigade v MLRS.

preprečiti nenadne vdore, kot je bil vdor v Novo mesto. A tudi glavni štab je pod vtisom splošne negotovosti o ciljih sovražne aktivnosti in pod vtisom vznemirljivih vesti iz Kočevske ter iz štabov 14. in 18. divizije izdal navodilo o obnašanju partizanskih enot v primeru večje sovražne ofenzive, o kateri smo že spregovorili.

Namesto stvarnega ocenjevanja razmer se je pri višjih štabih pojavljalo upanje, da sovražne akcije le nimajo značaja velike ofenzive. Štaba 15. divizije in 7. korpusa sta še vedno delovala pod vtisom napačnih ocen o razmerah. Tako je štab 7. korpusa 24. oktobra 1943 pisal glavnemu štabu, da se je sam prepričal, da sovražnik trenutno nima na voljo večjih pehotnih sil. Naslednjega dne je poveljstvo 15. divizije zajel optimizem in s tem v zvezi bojevitost. Podrejenim enotam je namreč poslalo odredbo, v kateri sporoča presojo razmer in daje ukaze o novih nalogah. Ker je odredba zelo zanimiva, je del citiramo: »Glede na to, da sovražnik ne kaže nobenega ofenzivnega namena in tudi ni sposoben, da bi nam s takšnimi svojimi silami mogel škodovati in nas odriniti, se morajo enote držati svojih položajev in ne smejo dopustiti sovražnikovih vdorov. To ne pomeni, da se ni treba umakniti z nekega položaja, vendar je sto možnosti, da se pride na drug položaj v zaledju, ki je za sovražnika še bolj neugoden in ga ponovno potisneš tja, kjer mu je še težje.«* Odredba je bila spričo dejanskega in za partizane kritičnega položaja na bojiščih popolnoma neodgovorno dejanje.

Opisati moramo še delovanje Cankarjeve in 12. brigade (brez 2. in 5. bataljona), 4. bataljona Gubčeve brigade in 2. divizionu artilerije, ki so bili na obmejnem odseku med temeniško dolino in Krko oziroma Bučko. To opisovanje se nanaša na čas, ko je bila v polnem teku 1. faza 4. velike ofenzivne operacije. Obe brigadi sta se dobro organizirali za obrambo na svojih odsekih. Deloma sta bili tudi napadalno razporejeni, saj sta od časa do časa pošiljali čez mejo manjše enote, da bi Nemce vznemirjale. Ti oddelki pa so onkraj meje vedno naleteli na oster odpor, kar je pomenilo, da so Nemci odločno branili naseljitveno področje. Sprva so bile nemške čete na meji bolj pasivne, potem pa so postale aktivnejše in so začele vdirati v obrambna področja obeh brigad. Cankarjeva brigada je bila odločna in je take napade odbijala na podoben način, kot so Nemci odbijali partizanske. Imela je celo uspehe, tako da je komandant 15. divizije 24. oktobra v poročilu štabu 7. korpusa in glavnemu štabu veselo vzkliknil, da Cankarjeva brigada redno odbija sovražnika in mu zadaja izgube in da je zato njen del fronte na meji zanesljiv.

Tudi značaj obrambnih bojev 12. brigade je bil podoben akcijam Cankarjeve brigade, le da se ji je pripetil neljub dogodek. Nasproti njej je bil namreč na obmejnem področju vermanšafski bataljon »Süd« pod poveljstvom zveznega vodje Steindla. Dvakrat (23. in 24. oktobra) se mu je posrečilo nenadoma vdreti v Mokronog in ga oropati, kar je zelo razburilo prebivalstvo, zlasti zato, ker se bataljoni 12. brigade temu napadu niso dovolj odločno uprli.

* Odredba štaba 15. divizije z dne 25. oktobra 1943. V arhivu MLRS.

Poveljstvo 15. divizije, ki se je čutilo odgovorno za izgubo Novega mesta, se je pod vplivom štaba korpusa odločilo za nesmiselno in popolnoma nepotrebno akcijo, ki je le stopnjevala napake, ki jih je to poveljstvo delalo od 21. oktobra dalje. Štab divizije je namreč ukazal napasti Novo mesto, izgnati Nemce in mesto ponovno osvoboditi. Akcijo naj bi izvedli 12. brigada z dvema svojima bataljonoma, 4. bataljon Gubčeve brigade in 2. divizion. Partizanske enote bi morale napasti Novo mesto in vse postojanke, ki so jih Nemci postavili vzdolž ceste Novo mesto–Krško za zavarovanje komunikacije, vštevši Trško goro. Za to akcijo določene čete so napad izvedle v noči na 24. oktober 1943. Toda komaj so čete, določene za akcijo, prišle v bližino Mačkovca, so naleteli na odpor enot 1. SS tankovskega grenadirskega polka. Napad je bil odbit, zarana drugega dne pa so Nemci napadli partizane na območju Trške gore, kjer je imel zlasti 2. divizion v težkih bojih na nož 7 mrtvih in nekaj ranjenih. V noči na 26. oktober 1943 so partizanske enote izvedle demonstrativen napad na Novo mesto in se spopadle z nemškimi polki, ki so naslednjega dne, 26. oktobra 1943, začeli 2. fazo 4. ofenzivne operacije.

Wolkenbruch II

Za 2. fazo je štab II. SS tankovskega korpusa načrtoval tri operacije pod poveljstvom treh divizij. Osrednja naj bi zajela Kočevski Rog, ki so ga imeli Nemci za glavno oporišče partizanske vojske, druga – pod poveljstvom štaba 162. divizije – bi prečistila področje Dolenjske med Krko in nemško mejo, tretja – pod vodstvom štaba 71. pehotne divizije – pa bi se usmerila proti hrvatskim partizanom na področju zahodnega dela Gorskega Kotara. Za nas je zanimiva operacija 162. divizije. Njen cilj je bilo operacijsko območje 15. divizije zahodno od Krke.

Ukrepi, ki jih je uveljavil komandant 162. divizije za to fazo ofenzive, so bili popolnoma drugačni, kot bi bilo pričakovati. Največ svojih čet je namreč postavil na nekdanjo nemško-italijansko mejno področje, nekako od temeniške doline pa vse do Krmelja. Tu so bili pod poveljstvom 112. topniškega polka 19. SS policijski polk ter grupa vermanšafta »Süd« pod poveljstvom Franza Steindla. Razumljivo je, da je moral general Niedermeyer tako ukrepati zaradi odločnih zahtev nemških političnih voditeljev za popolno zavarovanje naseljenega območja. Omenjenim bojnim enotam je torej bila odrejena popolnoma pasivna, torej obrambna naloga.

General Niedermeyer, je imel na voljo nam že znani 1. SS tankovski polk, ki je bil izvrstna manevrska enota. Znan nam je enodnevni manever tega polka od Kostanjevice do Novega mesta in Črnomlja. Taki manevri so bili nevarni, ker so presenečali in nenadno ustvarjali neugodne bojne razmere, razen tega pa so povzročali nered in preplah med prebivalstvom. Tudi sedaj je dal nemški poveljnik polku podobno nalogo. S svojo glavno močjo bi moral prodreti iz Novega mesta skozi Dolenjske Toplice v Žužemberk, nato pa še istega dne do Trebnjega. Ta akcija ni bila namenjena le

splošnim ciljem operacij 162. divizije, ampak je pomenila tudi sodelovanje s 44. pehotno divizijo, in sicer na ta način, da je zapirala vse možne prehode proti Kočevskemu Rogu s ceste Soteska–Žužemberk. Izvrševanje te naloge je dodobra zaposlilo 1. SS tankovski polk. Toda predvideno je bilo, da ga bo kmalu zamenjal 303. grenadirski polk, ki je bil pravzaprav v organski sestavi 162. divizije, a so ga za to operacijo dodelili 44. pehotni diviziji. Ko bi na Krki prišlo do zamenjave, bi moral 1. SS tankovski polk prodreti skozi Malo Loko in Mirno do Sv. Križa pri Litiji (Gabrovka). Bil bi nekakšen nož, ki naj bi razrezal Cankarjevo brigado na področju Čateža, Mirne in Sv. Križa. Proti koncu tega dela operacije bi 1. SS tankovski polk ustvaril zaporo na črti Žužemberk–Sv. Križ pri Litiji. Naloga 1. SS tankovskega polka je bila torej vsestranska, premiki pa dinamični, kot se za tako enoto spodobi.

Ko bi bila na ta način opravljena obkolitev operacijskega območja, bi komandant nemške divizije uporabil še eno enoto. To naj bi bil 314. grenadirski polk iz sestave te divizije, ki bi s črte med Zameškim in Boštanjem z dvema bataljonoma v prvi črti začel frontalno akcijo proti zahodu. Pomikal bi se od črte do črte, čistil spotoma zavzeto ozemlje in do 29. oktobra zasedel črto Dvor–Žužemberk–Trebnje–Čatež. S tem bi bila operacija zaključena. Seveda bi 314. grenadirski polk moral sodelovati s 1. SS tankovskim polkom.

Vsa operacija 162. divizije je bila dobro zamišljena in enote, ki jih je imela na voljo, so bile smotrno uporabljene. Kot vidimo, 162. divizija sedaj ni bila tako močna, kot je bila v prvi fazi na Gorjancih in Žumberku. (Glej skico 4 na strani 572.)

Vse predvidene manevre je nemška vojska opravila s presenetljivo natančnostjo. Prvi SS tankovski polk je iz Novega mesta prodiral ob Krki navzgor in se je še istega dne, 25. oktobra, pojavil v Žužemberku. Spotoma je na prehodih čez Krko postavljaj mostišča, ki naj bi služila 44. pehotni diviziji. Naslednjega dne, 26. oktobra 1943, je v hitrem pohodu prodril v Trebnje, kjer se mu je pridružil še drugi del tega polka, ki se je prebil po precej porušeni cesti iz Novega mesta čez Mirno peč. Medtem ko je 314. grenadirski polk začel svojo očiščevalno akcijo s črte Zameško–Boštanj, so deli 1. SS tankovskega polka začeli prodirati proti Mirni. Štab 15. divizije se je moral jadno umakniti iz trebanjskega gradu. Priključil se je Cankarjevi brigadi.

Trije bataljoni 12. brigade, 4. bataljon Gubčeve in 2. divizion artilerije 15. divizije so se znašli pred napadajočimi nemškimi četami 1. SS tankovskega in 314. grenadirskega polka. Ko se je 26. oktobra zjutraj začel nemški napad na vsej črti, so se partizani začeli umikati pred premočnimi nemškimi četami. Vendar so se spotoma dobro upirali Nemcem, zlasti na Kačjih ridah, kjer je bila cesta zelo poškodovana. Tukaj sta se borila 4. bataljon Gubčeve in 2. divizion. Nemci niso mogli tako hitro napredovati.

Iz Trebnjega se je del 1. SS tankovskega polka nameril proti Mirni, a ga je sredi poti zaustavil 2. bataljon Cankarjeve brigade. Okoli Mirne in Šentruperta so bili 26. oktobra boji, ki so bili za Cankarjevo brigado uspešni. Dvanajsta brigada se je tudi hudo spopadala z enotami 314. grenadirske-

ga polka, ki je imel kar precejšnje izgube, zato se je maščeval nad civilnim prebivalstvom. Boj se je nadaljeval dne 27. oktobra, vendar se je pri 12. brigadi pojavila utrujenost in z njo začetki panike ter dezerterstva. Proti večeru so postajale razmere za 12. brigado vedno bolj kritične in grozila ji je obkolitev. Belogardisti v brigadi so začeli svojo razdiralno akcijo. Brigadni štab je sklenil, da se bo premestil čez cesto in železnico na področje Brezove rebri. Šrab 15. divizije pa mu je ukazal, naj se premesti na področje Kočevskega Roga, kjer naj skuša najti svoja dva bataljona, 2. in 5., ki sta bila tačas na Ljubnu in v Raduhi. Štab divizije je ukazal tudi 4. bataljonu Gubčeve in 2. divizionu, naj gresta čez progo in naj napadeta sovražnika na cesti Novo mesto-Trebnje. Vse omenjene enote so se v noči na 28. oktober umaknile čez železnico in se utaborile blizu vasi Globodol. Toda 28. oktobra zjutraj so jih že napadle čete 314. grenadirskega polka ter jih potisnile v gozdove nad Globodolom. Ker so Nemci mislili, da so partizane popolnoma pregnali, so brezbrizno odšli v Globodol. Tu pa so jih partizani nenadoma napadli in jim povzročili velike izgube. Nemci so imeli 20 mrtvih, 8 ranjenih in 4 ujete, 12. brigada pa 4 mrtve in 2 ranjena.*

Dne 28. oktobra je 303. grenadirski polk na črti Soteska-Žužemberk zamenjal 1. SS tankovski polk. To je bilo znamenje za ostrejši pritisk tankovskega polka na Cankarjevo brigado, ki je bila še vedno skupaj s štabom divizije nad območju Sv. Križa pri Litiji in Čateža. Tankovski polk je pritisnil z dveh strani. En del se je pognal iz Mirne, drugi, močnejši pa skozi Malo Loko. Akcija se je začela 29. oktobra in je presenetila Cankarjevo brigado ter prebivalstvo Čateža. Partizanske čete, ki so bile na tej fronti, so se morale umakniti v temeniško dolino. Tudi bataljona Cankarjeve brigade, ki sta se upirala Nemcem pri Mirni, sta se morala pod pritiskom tankov in 314. polka, ki se je že pojavljal v mirenki dolini, 29. oktobra zvečer na hitro umakniti v temeniško dolino.

29. oktobra zvečer so vse enote 162. divizije (»Turkestanske«) dosegle črte, ki so jim bile odrejene in so končale 2. fazo 4. ofenzivne operacije Wolkenbruch II. Razmere na partizanski fronti pa so bile naslednje: v noči na 30. oktober se je Cankarjeva brigada premaknila v temeniško dolino. Čeprav je bila nekoliko razbita in se je bojevala že od 20. oktobra dalje, je njena borbena vnaoma ostala na visoki ravni. Z njo se je umikal tudi štab 15. divizije. Vse druge enote so bile 29. oktobra zvečer na področju Brezove rebri in Ajdovca in so se potuhnile v gozdovih.

Najbolj je bila prizadeta 12. brigada. Kaj naj bi storila v tako neugodnem položaju, ko ni imela pregleda nad razmerami na bojišču? Kako naj bi izpolnila ukaz 15. divizije za pohod na področje Kočevskega Roga, da bi poiskala svoja bataljona. V škripcih je bila posebno zato, ker se je morala v enoti zelo krhala. Brigada bi se rada umaknila na področje, kjer ni bilo ofenzive, da bi uredila svoje vrste, se nahranila, preprečila rovarjenje belogardistov in prve znake dezertiranja. Štab 12. brigade je na posvetovanju sklenil, da se bo brigada v noči na 30. oktober vrnila na področje, kjer je bila

* Ambrožič, Dvanajsta brigada, str. 104.

poprej. S stališča partizanske taktike je bil to zelo pameten ukrep. Najbolje se je bilo namreč umakniti v zaledje sovražnikove ofenzivne operacije. Na ta način bi se partizani izognili pripravljeni zaporji in ponovnim preizkušnjam v novi ofenzivni fazi. Sklep pa je nosil v sebi nevarno okoliščino. V brigadi je namreč še vedno tlela želja Štajercev, da bi se vrnili na Štajersko. Ko se je brigada 30. oktobra nastanila v Rihpovcu, je ugotovila, da je veliko Štajercev brigado ponoči zapustilo in se napotilo proti Savi, da bi se priključili Šlandrovi brigadi na Štajerskem. To odhajanje iz brigade je bilo številnejše kot pa dezerterstva belogardistov. Številčno stanje brigade se je občutno zmanjšalo, borbeni moč pa oslabela.

Z 12. brigado je šel čez progo tudi 2. divizion artilerije 15. divizije, medtem ko je 4. bataljon Gubčeve brigade ostal na področju Ajdovca do 2. novembra.

Zanima nas, kaj so počele enote 15. divizije, ki so po končani 1. fazi ofenzivne operacije, torej od 26. oktobra dalje ostale v nemškem zaledju. Na prvi pogled je izgledalo, da so nastale odlične priložnosti za udarce nemškim četam v hrbet. Gubčeva brigada je priložnost dobro čutila in se je že odločila, da se bo spustila v dolino Krke. Ko pa je zvedela, da je tam še preveč sovražnih čet, je še nadalje ostala na Gorjancih. Bila je prepričana, da se je v ofenzivi dobro izkazala. Toda po takih bojnih preizkušnjah, kot je bila nemška ofenziva, so ostale v partizanskih enotah skrite slabosti, ki so le počasi prihajale na dan, zato jih je bilo težko odkriti in odpraviti. Včasih so bile tako velike, da je bilo partizansko enoto zelo težko spraviti v novo bojno akcijo. Mnogokrat je bilo potrebno precej časa, da so se prizadejane rane zacelile. Posebno negativen vpliv je imelo na vojsko sovražnikovo divjanje nad civilnim prebivalstvom, s katerim so bili partizani prijateljsko povezani in jih je usoda nekaterih družin globoko prizadela. Dne 28. oktobra je brigada sodila, da so se razmere znotraj enote izboljšale. Partizani so se nahranili, brigada pa se je povezala s terenskimi organizacijami in spoznala vse težave, ki so trle aktiviste in civilno prebivalstvo. Šele 28. oktobra se je Gubčeva skupaj s 1. divizionom artilerije premaknila v bližino gorjanske ceste na odsek, kjer je sedlo Vahta. Sklenila je, da bo napadala manjše sovražne kolone, kajti že je spoznala, da se sovražnik umika z njihovega območja. Ciljev za njeno delovanje pa je bilo veliko, kajti čez Gorjance je peljala ena od oskrbovalnih poti za nemške enote v akciji.

Petnajsta brigada v času druge ofenzivne faze še ni mogla izvesti kakršnekoli akcije. Kot vemo, se je 29. oktobra nastanila v Radatovičih in okolici ter se je posvetila prehranjevanju borcev ter zbiranju razkropljenih enot.

Tako sta bili na gorjanski cesti dve brigadi 15. divizije. Imeli sta odlične položaje za napade na nemške oskrbovalne kolone ter vojaštvo, ki se je tod prevažalo iz Bele krajine in Hrvaške proti zahodu.

Wolkenbruch III

Tretja faza ofenzivne operacije II. SS tankovskega korpusa je bila nekoliko drugačna, kot sta bili prvi dve. V tej fazi je namreč štab tankovskega korpusa bolje organiziral sodelovanje med vsemi tremi divizijami, ki so sicer vsaka zase čistile določeno območje. Celotna zamisel tankovskega korpusa je bila, da bi se divizije frontalno pomikale proti zahodu in potiskale partizane na zaporo ob južni železnici.

Komandant 162. divizije je torej postavil svoje polke v fronto na črti Smuka–Žužemberk–Trebnje–Moravče pri Sv. Križu pri Litiji. Na to črto je postavil 314. in 303. grenadirski polk. Slednji je bil z levim krilom v Suhi krajini tesno povezan s 44. grenadirsko divizijo. Seveda je 162. divizija na desni bok zoper postavila 112. topniški polk in 19. SS policijski polk, ki sta bila razporejena od Ljubljane do Moravč pri Sv. Križu pri Litiji. Komandant 162. divizije se je moral odpovedati 1. SS tankovskemu polku, ker so ga poslali na sovjetsko fronto.

Pred fronto 162. divizije so bile naslednje partizanske enote in štabi: Cankarjeva brigada, 10. brigada (»Ljubljanska«), štabi 15. in 18. divizije ter štab 7. korpusa. Tretja faza operacije naj bi se začela 31. oktobra in bi bila sklenjena 6. novembra 1943. Ciljna črta 162. divizije je bila dobrepoljska dolina–Videm–Grosuplje in Troščine na nekdanji nemško-italijanski meji severno od Police. Na tej črti komandant 162. divizije ni postavil zapore.

Omeniti je treba še, da Cankarjeva brigada ni bila popolna. Bila je brez 1. bataljona, ki je moral oditi na Kočevski Rog za obrambo bolnic in vodstva osvobodilnega gibanja, ter brez 3. čete 2. bataljona, ki je ostala na področju Brezove rebri. Tudi štab 18. divizije ni bil popoln. S partizani so hajkali tudi terenski odbori OF, lokalna partijska vodstva in politični aktivisti. Omeniti je treba še, da so se brigadama priključili ali pa so že bili v njunih sestavah številni kulturni delavci, umetniki in člani kulturniških skupin. Brigadama so 31. oktobra dodelili še kakih 50 kulturnih delavcev, razne člane oddelkov glavnega štaba in komisij izvršnega odbora OF. Skupaj je bilo v tej skupini kakih 2000 borcev in bork. Ker pa so Nemci imeli na bojišču 162. divizije okoli 7200 moč, je bila njihova premoč nad partizani kar očitna. Njihova slabost pa je bila v tem, da so čete na meji bile pravzaprav pasivne. Štaba 15. in 18. divizije sta se sestala 29. oktobra nad Višnjo goro, kjer sta analizirala razmere in se dogovorila, da se bodo nemškemu napadu uprli na črti Ivančna gorica–Krka, kjer so partizanom dobro znani obrambni položaji. Branili naj bi se na cestah, ki peljeta iz Trebnjega proti Grosupljemu in iz Žužemberka proti Grosupljemu. Levi, severni odsek bi branila Cankarjeva brigada, desnega, južnega pa 10. (»Ljubljanska«). Torej je akcije partizanov vodila določena bojna ideja in zdelo se je, da bo sodelovanje med partizanskimi enotami urejeno. (Glej skico 5 na strani 573.)

Sovražnik je 31. oktobra zelo hitro napredoval proti obrambni črti obeh brigad. Pred Cankarjevo brigado je bil 314. grenadirski polk 162. divizije, ki se je začasno ustavil pri Šentvidu pri Stični in poslal naprej izvidniške

oddelke, ki so se zapletali s Cankarjevo v spopade. Podobno je bilo pri 10. brigadi (»Ljubljanski«).

Ko so večerni boji ponehali in se je sovražnik ustavil pred položaji obeh brigad, so v štabu 15. divizije razmišljali o nadaljevanju bojev. Ugotovili so, da so položaji obeh brigad odkriti in da bo sovražnik naslednjega dne zjutraj zanesljivo napadel z vso močjo. Bali so se, da zaradi topniškega obstreljevanja ne bi bilo preveč ranjencev, kajti Cankarjeva jih je že tako mnogo nosila s seboj. Ko je štab 15. divizije spoznal, da se je 10. brigada že umaknila s položajev ob Krki, je sklenil, naj se Cankarjeva brigada v noči na 1. november premakne v Suho krajino k vasi Hočevje, od koder naj napade sovražnika v bok. Poveljstvo divizije je nato zapustilo brigado in se ponoči srečno prebilo skozi sovražne vrste v Globodol, od tam pa v Karteljevo. To je bilo pravilno, saj je bilo jedro 15. divizije izza nemške bojne črte in mesto štaba je bilo tam, kjer je bila večina njegovih čet.

Cankarjeva brigada je sicer na ta način bila prepuščena sama sebi, toda to ni bila nikakršna ovira, saj so brigade znale same odločati o akciji in boju. Cankarjeva brigada pod poveljstvom Ivana Majnika-Džemsa in političnega komisarja Franca Zornade-Frenka se je odločila, da bo šla v Suho krajino naslednjega dne čez Ilovo goro, kar se ji je zdelo najbolj pametno. Pre-spala je v Velikih Vrhov, 1. novembra zjutraj pa se je usmerila proti Ilovi gori. Seveda je tudi 162. divizija zjutraj nadaljevala pohod. Del 314. polka se je na cesti med Krko in Grosupljem nenadno srečal s Cankarjevo brigado. Brigada se je med spopadom razdelila na dva dela. Toda kmalu je bila zbrana na območju Ilove gore pri Križu. S seboj je imela tudi popolno artilerijsko baterijo. Artileristi in cela brigada so bili zelo navezani na to orožje. Baterija je peljala ali nosila dva protitankovca, dva gorska topiča in havbico. Za transport tega orožja je Cankarjeva imela na voljo 123 konj! Lahko si mislimo, kaj je to pomenilo za brigado, ki se je morala s hitrimi premiki prilagajati pogojem ofenzive. K Cankarjevi se je dopoldne primaknila še 10. (»Ljubljanska«) brigada pod poveljstvom bojovitega komandanta Franca Rojška-Jaka in političnega komisarja Janka Rudolfa. S to brigado je bil tudi del štaba 18. divizije s političnim komisarjem Janezom Hribarjem na čelu. Za 10. brigado pa so se prikazali vojaki Turkestanske divizije. Brigadi sta se znašli in začeli obkoljevati sovražnika. Ko je uvidel, da uspeha ne bo, se je umaknil z izgubami. To je bil za partizane prvi uspešen boj na Ilovi gori.

Po boju sta se brigadi naselili na *Ilovi gori*. Zavedali sta se, da bodo Nemci slej ko prej udarili po njiju. Osnovni problem so bili ranjenci. Kam z njimi, je bilo osrednje vprašanje! Bilo je že hladno novembrsko vreme, hrane ni bilo, povsod je bilo opaziti posledice okupatorjevega divjanja in uničevanja. Pri kmetih ni bilo več tako lahko dobiti hrane. Brigadi sta se dogovorili, da bosta v Suhi krajini ustanovili novo bolnišnico, kamor bi za ofenzivno obdobje skrili najtežje ranjence.

Brigadi sta odšli na pot v noči na 2. november. Zjutraj sta že bili v bližini Korinja. Povsod sta naleteli na sovražne patrulje in enote. Prispeli sta namreč že v zaledje nemške fronte, kjer je bilo še veliko rezervnega vojaštva

in oskrbovalnih enot. Končno sta se prebili čez cesto in v Javhah ustanovili bolnišnico ter jo za silo oskrbeli z najpotrebnejšim.

To je bilo opravljeno 2. novembra 1943 zvečer. Tedaj je nastala zelo zanimiva situacija. Zgodilo se je namreč, da je 162. divizija, ker ni naletela na partizane, zlahka obvladovala zemljišče in že 2. novembra pravzaprav končala svoj del akcije. Kaj naj bi počela sedaj, saj je bil rok za zaključek pohoda 6. november! 2. novembra se je najprej pognala proti Levstikovi brigadi, ki jo je zasledila izven svojega operacijskega območja, zvečer pa se je vrnila v svoja nastanišča. Že naslednjega dne, 3. novembra se je začel zbirati 314. grenadirski polk, da bi ga poslali na zaporno črto za 4. etapo ofenzivne faze in tako je 162. diviziji ostal en sam 303. polk, ki se verjetno ne bi upiral udobju, da bi do 6. novembra počival v vaseh okoli Grosupljega in Zdenske vasi.

Izredno ugodno za Cankarjevo in 10. brigado bi bilo, da bi se umaknili na področje Čateža ali Brezove rebri. Toda zgodilo se je nasprotno. Namesto da bi se bila brigadna štaba ravnala po sijajnem partizanskem instinktu in navsezadnje tudi po mnogih izkušnjah, da se je namreč treba prebiti v sovražnikovo zaledje, sta se odločila, da se bosta vrnila na Ilovo goro. Slabo sta bila obveščena o trenutnih razmerah na bojišču in sta sodila, da jih je naključno srečanje pri Korinju zaneslo v osrčje nemške ofenzivne operacije. Ker je bila za Cankarjevo brigado artilerija prava dragocenost, je upala, da se bo težko obložena laže vrnila na področje Čateža, če bo šla najprej na Ilovo goro, od tam pa udarila proti vzhodu. Tudi 10. (»Ljubljanska«) brigada je imela svoje tehtne razloge za vrnitev. Ni bila namreč popolna. Njen del se je nahajal nekje na zahodu in brigada se je bala, da je v veliki zagati.

Ko so se partizani Cankarjeve brigade na ukaz poveljstva otesli vseh bremen, so 2. novembra zvečer začeli pohod in so se 3. že razvrstili za obrambo in počitek na področju vasi Ilova gora. Zavarovali so se na vse strani in razposlali patrolje ter postavili zasede. Seveda so pohod izvedli skupaj z 10. brigado (»Ljubljansko«) in se dogovorili glede skupnega nastopa, če bo prišlo do boja. Ko so se 3. oktobra zjutraj vsipali v vasi na Ilovi gori, so si jih vojaki 303. grenadirskega polka lahko dobro ogledali s ceste med Zdenško vasjo in Grosupljem. Seveda general Niedermeyer tega ni mogel mirno gledati, zato je ukazal svojim četam, naj partizane napadejo. Pri oceni moči partizanov pa so se ušeli. Mislili so, da jih je manj, kot jih je v resnici bilo. Dne 4. novembra so tri čete iz 303. grenadirskega polka in divizijska četa udarili na partizane z dveh strani. Sicer jim je zaradi meglenega jutra presenečenje uspelo, toda partizani so se hitro znašli in Nemce pošteno nagnali. To je bil drugi boj na Ilovi gori. Bil je silovit, na nekaterih odsekih na nož.

Sedaj so partizani vedeli, koliko je ura. Ni bilo težko uganiti, da bodo Nemci ponovno napadli. Brigadi se nista umaknili, morda sta mislili, da imajo Nemci za danes zadosti ali pa sta verjeli, da bodo sovražnika v ponovljenem napadu zoper pregnali v dolino. Ponovno sta se razvrstili za boj nekoliko bliže ena drugi.

Komandant 303. grenadirskega polka seveda ni mogel opustiti priložnosti, da ne bi partizanom zadal udarca. Sedaj je vedel, kje so in kolikšna

je njihova moč. K akciji ga je verjetno priganjal tudi komandant divizije. Komandant grenadirskega polka je torej pripravil akcijo, v kateri bi najprej z dvema četama sunil iz Račne v sredo bojne razporeditve partizanske skupine, nato bi z ostalimi silami izvedel obkoljevalni manever.

Nasprotno pa so se partizani opirali na dopoldansko izkušnjo, pripravili so se na obrambni boj in upali so, da bodo vzdržali do noči.

Popoldne se je začel usodni tretji boj na Ilovi gori. To je bila *bitka*, ki je postala *legendarna* zaradi ostrine, s kakršno sta se obe strani bili in zaradi stiske, v katero sta brigadi zašli. Nemci so napadali, partizani so se branili. Ker pa v partizanskih vrstah ni delovalo vse, kot je bilo zamišljeno, so Nemci imeli uspehe in so po krvavem boju potisnili partizane na majhen prostor. Le s skrajnimi napori in žrtvovanjem sta brigadi vzdržali na zadnjih obrambnih položajih, braneč predvsem ranjence. Imeli sta velike izgube. Ko se je znočilo, sta pobrali ranjence, pokopali mrtve, če so borci sploh mogli do njih in se 5. novembra do druge ure razvrstili v koloni. Deseta brigada (»Ljubljanska«) se je usmerila proti zahodu, Cankarjeva pa je šla proti Korinju.

Ilova gora je pomenila poraz za partizansko skupino brigad. Skoraj 100 partizanov je padlo, sovražni vojaki pa so se znašali nad civilnim prebivalstvom. V partizanskih vrstah se je tedaj bojevalo mnogo kulturnih delavcev in umetnikov. Ilova gora je bila njihova krstna bitka. Globoko se je zarezala v njihov spomin in zavest izredna hrabrost partizanov ter njihovo

Proslava obletnice oktobrske revolucije na Selih pri Šumberku

veliko požrtvovanje. Boj so ovekovečili z mnogimi umetniškimi stvaritvami, ki bodo legendarnost tega boja ohranile še za dolga desetletja.

Ko je Cankarjeva brigada v noči na 6. november prišla v Korinj, so se mogli borci prvič bolje najesti. Dne 6. novembra se je Cankarjeva odpravila skozi gozdove na Velike Vrhe. V vasi je ostala do 8. novembra, nato je odšla proti Selom pri Šumberku, kjer se ji je 9. novembra priključil 4. bataljon. Dne 10. novembra, dan pred koncem 4. ofenzivne operacije, se je vrnila na področje Čateža.

V zaledju operativne fronte 162. in 44. divizije 28. oktobra Gubčeva brigada še ni mogla popolnoma doumeti razmer. Nejasno ji je bilo, zakaj se po gorjanski cesti premika še toliko sovražnih čet, ko se je fronta, kakor je izgledalo, že precej oddalnila proti zahodu. Toda 29. oktobra je že obvestila svoje bataljone in 1. divizion, da se sovražnik umika. Spustila se je nekoliko nižje ob gorjanski cesti in se pripravljala za akcije. V krško dolino pa se še ni upala spustiti. Na teh položajih je Gubčeva našla stik s 15. brigado. Bili sta precej blizu skupaj in dogovarjanje je bilo lažje. Končno pa se je Gubčeva brigada 4. novembra, na dan bitke na Ilovi gori, spustila v dolino in začela postavljati zasede vzdolž obeh smeri, ki sta peljali iz Novega mesta – proti Beli krajini čez Gorjance in proti Kostanjevici. Novomeška posadka je bila na ta način odrezana od oskrbe čez Gorjance, oskrba skozi Kostanjevico pa je tudi šepala. Zato se je posadka oskrbovala po cesti iz Krškega in Brežic mimo Bele cerkve. Nemška posadka v Novem mestu je to smer vedno bolj varovala, zato so se ob njej vsak dan v nemali spopadi, v katerih so imeli Nemci izgube. Dne 7. novembra je prispel v štab brigade komandant 7. korpusa Rajko Tanasković, in to je bila od začetka ofenzive prva povezava brigade z višjim poveljstvom.

Petnajsta brigada pa je bila nekoliko drugače razporejena. Takoj po 1. novembru je začela raziskovati vzroke razpadov nekaterih enot in skrbno iskati krivce. Postavila jih je pred vojno sodišče. Nekateri so bili obsojeni na izgubo položaja, eden pa je bil obsojen na smrt. Razpustila je 4. bataljon, reformirala vse tri preostale bataljone in jih dopolnila z novimi borci, zlasti iz komande mesta Metlika; v brigadi so odstavili nesposobne poveljnike in imenovali nove iz vrst tistih borcev, ki so se med ofenzivo dobro izkazali. Vsi ti ukrepi so imeli pozitiven učinek. Kajti brigada je že 1. novembra krenila na cesto in začela boj proti nemškim kolonam. Uspeh je bil izreden. Na delu metliške ceste med Bušinjno vasjo in Suhorjem je nastalo pravo pokopališče nemških vozil.* Do 7. novembra 1943 so Nemci na gorjanski cesti v boju s Petnajsto brigado izgubili 16 vozil ter imeli mrtvih in ranjenih okoli 100 vojakov. To je bil res izreden uspeh, ki dokazuje, kako važno je bilo delovanje partizanskih enot v sovražnikovem zaledju.

Drugi in peti bataljon 12. brigade sta bila, kot smo že napisali, že 27. oktobra na Raduhi in Ljubnu. Ko je 5. bataljon 29. oktobra ugotovil, da so s cest izginila nemška vozila, pripravljala se je namreč 3. faza 4. ofenzivne operacije, se je v noči na 30. oktober premaknil na Raduho k 2. bataljonu.

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada,« str. 68

Tam je kmalu izvedel, da je Gubčeva brigada na Gorjancih. Zato se je v noči na 1. november odpravil na Gorjance. V vasi Gabrje je 2. novembra na svoje veliko veselje vzpostavil povezavo z Gubčevo brigado in tudi izvedel, da je jedro 12. brigade na področju Trške gore. Združitev z brigado bi bila kmalu mogoča. Še istega dne so se 2. in 5. bataljonu pridružile vse med 2. fazo ofenzive razbite čete. Čez dva dni se je na Gorjancih pojavil tudi komandant brigade Radomir Božović-Raco in se seznanil z razmerami v 2. in 5. bataljonu ter z obnašanjem teh enot med ofenzivo. Dne 7. novembra je bataljona pripeljal k jedru brigade na področje Trebelnega.

Drugi divizion artilerije 15. divizije se je po preboju iz predela Brezove rebri čez železniško progo proti severu postavil na ugodna izhodišča za napade na nemške transporte na cesti Novo mesto-Trebnje. Imel je velike uspehe in Nemci so vse bolj opuščali to komunikacijo.

Četrti bataljon Gubčeve brigade je v noči na 3. november prešel železniško progo in se namestil tako, da je nadzoroval cesto med Trebnjem in Tržiščem. Tu je uspešno napadal nemške transporte. Priredil je tudi nekaj mitingov za civilno prebivalstvo. Po 7. novembru se je premestil na cesto Novo mesto-Mirna peč, kjer je nadaljeval boj proti nemškim transportom, kakor je delal tudi 2. divizion artilerije 15. divizije. Štab 15. divizije je bil na področju Karteljevega in Trebelnega in je že povezoval vse enote, ki so bile na levem bregu Krke.

Dejavnost enot 15. divizije v zaledju nemške ofenzive je stalno naraščala. Posebej moramo poudariti uspehe 15. brigade na Gorjancih, Gubčeve brigade južno od Novega mesta, 2. divizona artilerije 15. divizije na cesti med Novim mestom in Mirno pečjo ter 4. bataljona Gubčeve brigade.

Posledice

Sovražne ofenzivne operacije so postavljale partizansko vojsko in osvobodilno gibanje pred najtežje probleme. Italijani so v veliki ofenzivi l. 1942 postavili nasproti partizanski vojski in organizacijam osvobodilnega gibanja 27-kratno premoč, imeli pa so tudi ogromno prednost v bojni tehniki. Nemci so bili v sedanji ofenzivi štirikrat močnejši od partizanske vojske. Pred partizanske čete so postavili tudi veliko število tankov in topov. Tu je bil kar cel 1. SS tankovski polk, tanke pa so imele tudi divizije v sestavi svojih izvidniških bataljonov in v polkih. Ker partizani niso imeli primerne protitankovskega orožja in še niso bili zadosti veščji v uporabi protitankovskih topov, ki so jih zaplenili Italijanom, je premoč nemške tehnike močno vplivala nanje in na prebivalstvo. Sovražna vojska v takih primerih ni vplivala le z akcijo svoje materialne moči, ampak je zarezala tudi globoke rane v moralo borcev in prebivalstva. Demoralizacija je bila stalen spremljevalec tako pripravljenih ofenziv, ker je paralizirala borbenost partizanov, jemala borcem pogum, jim kratila upanje v uspešen izid boja in jim spod-rezovala oporo prebivalstva. Kolikor večja je bila sovražna premoč nad partizansko vojsko, toliko večji je bil vtis moralnega značaja in tem hujši

je bil razkroj med borci in prebivalstvom. To je bilo največje zlo partizanskega vojskovanja, ki se mu je bilo zelo težko postaviti po robu. Širilo se je po nevidnih poteh in razkrajalo duha in pogum.

Posledica vsega tega sta bila *dezertiranje* in zapuščanje partizanskih enot, po drugi strani pa tudi *izguba zaupanja* tistega dela prebivalstva, ki je demoralizaciji podleglo. Demoralizacijo pa je povzročal tudi dobro premišljen teror. Civilno prebivalstvo je ostalo v najtežjih in odločilnih trenutkih ofenzive, ko so se partizanske čete bojevale na življenje in smrt proti veliki sovražni premoči, mnogokrat nezaščiteno in prepuščeno samo sebi.

Nemci so načrtno izkoriščali možnosti za teror nad prebivalstvom. Pod poveljstvom 162. divizije in deloma s pomočjo belogardistov ali belogardizmu vdanega prebivalstva so zlasti v prvi in drugi fazi ofenzivne operacije udarili po prebivalstvu, za katerega so sumili ali vedeli, da podpira osvobodilno gibanje in partizane. Često pa so terorizirali vse vprek. Dr. Tone Ferenc navaja v knjigi »Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943« del zločinov, ki jih je nemška divizija storila nad prebivalstvom Dolenjske. V Malencah so na primer 21. oktobra od sedemdeset domačinov, ki so jih zgrabili, ustrelili 25. V Šentjerneju so istega dne pobili 26 domačinov, v Prekopi pa 13. Na svoji poti proti Novemu mestu sta 1. SS tankovski grenadirski in 314. grenadirski polk pobijala v vaseh pod Gorjanci in v okolici Novega mesta. Dne 29. oktobra so Nemci pobijali na področju med Mirno in temeniško dolino. V Sv. Križu pri Litiji so zaprli 16 domačinov v klet in zmetali vanjo bombe. V vasi Tlaka so ubili 13 ljudi, v Migolici 9, na Velikem Cirkniku 19 itd. Razumljivo je, da je tak teror negativno vplival na tiste borce, ki še niso bili prekaljeni v ostrejših spopadih s sovražnikom in da je povzročal preplah med prebivalstvom. Belogardizem je začel dvigati glavo in hujskati prebivalstvo proti partizanom, češ, da so oni krivi za vse te nesreče.

Ugotoviti moramo, da 15. divizija ni storila dovolj za zavarovanje vseh izpostavljenih aktivistov in somišljenikov in tudi osvobodilnih organizacij na terenu ni pravočasno obvestila o preteči nevarnosti in o začetku nemške ofenzive. Vprašanje zavarovanja prebivalstva pred sovražnikovim terorjem bi bilo namreč treba posvetiti veliko več pozornosti.

Dezertiranje novincev in *samovoljni odhodi* nekaterih partizanov iz enote so bili posledica določenega moralnega in političnega stanja v enotah kakor tudi sovražnikovega delovanja. Kakšni so bili vzroki za dezertiranje in za samovoljno zapuščanje čet?

Nmogi novinci so bili pred mobilizacijo pod močnim vplivom belogardistične propagande ali pa so po svoji razredni sestavi pripadali partizanom nasprotnemu taboru. Prevzgojna doba nanje ni imela zadostnega vpliva. Ko so ušli iz partizanskih čet in se prijavili okupatorju, so postali pripadniki domobranske vojske ali pa njena potencialna rezerva. Nemška ofenziva je bila torej velikega pomena za povečanje domobranskih vrst.

V Dvanajsti brigadi je bilo precej partizanov iz nekdanje Šlandrove brigade. Zaradi neizpolnjenih obljub višjih poveljnikov o vrnitvi na Štajersko so sodili, da je prišel čas, ko lahko sami odločajo o tem. Njihovi samovoljni

zapustitvi 12. brigade je botrovala tudi slabost v političnem delovanju. Teh partizanov ne moremo imeti za dezertarje v klasičnem smislu besede, posebej še, če so se po prehodu čez Savo prijavljali partizanskim četam. S tem so potrjevali svojo moralno-politično zavest in pripadnost narodnoosvobodilnim silam.

Ko govorimo o dezertertvu, moramo poudariti, da je bilo med dezertarji izredno majhno število partizanov, ki so prišli v brigade pred kapitulacijo Italije. V Gubčevi brigadi jih je bilo le kakih deset. Podatkov, koliko je bilo v 15. diviziji dezertarjev med starimi partizani, nimamo, vendar lahko presodimo, da jih ni bilo več kot 40.

Potrebno je še ugotoviti, koliko novincev je pravzaprav dezertiralo iz enot 15. divizije. To je razvidno iz tabelarnega pregleda številčnega stanja enot 15. divizije pred nemško ofenzivno operacijo in po njej:*

Enote 15. div.	Stanje 21. 10. 43	Mrtvi	Ranjeni	Izgube dezert.	Skupaj	Stanje 11. 11. 43
GB	1395	54	31	355	440	926
CB	983	38	38	160?	236	747
12. B.	1250	8	20	450	478	772
15. B.	950	8	20	200?	228	722
ART.	400?	11	37	39	87	313
ŠTAB	100?	1?	2?	6?	9	91
SKUPAJ	5078	120	148	1210	1478	3571

Najbolj nas zanimajo izgube 15. divizije, ki so jih povzročili dezertarji in tisti, ki so zapustili enote. Bilo jih je okoli 1210 ali 24 %.

Negativna posledica ofenziv je bila tudi *panika*, do katere je prihajalo zaradi nepripravljenosti enot in prebivalstva na preizkušnje, ki jih prinašajo ofenzive. Najbolj je bila v tem pogledu prizadeta 15., najmlajša brigada 15. divizije. O tem piše kronika te brigade naslednje: »Tako se je brigada politično skoraj povsem nepripravljena znašla na pragu najhujše preizkušnje v svoji zgodovini. Potem ko so borci po manjših uspehih . . . že spoznali, da lahko kljubujejo sovražniku, so glasovi o bližnji nemški ofenzivi začeli krhati njihovo samozavest. Pri tem iz ust svojih političnih voditeljev niso slišali bodrilnih besed resnice, ampak prej olepšane in izkrivljene trditve. To se je kasneje bridko maščevalo in vplivalo na število dezertarjev.«** Ta ugotovitev vsekakor osvetljuje velike slabosti moralno-politične vzgoje v partizanskih enotah, ki so prišle na dan prav ob začetku nemške ofenzive. Ponekod je vladalo mišljenje, da partizanom ni treba pojasnjevati vseh mož-

* Ta pregled je sestavljen na osnovi raziskav o izgubah 15. divizije iz ustreznih monografij enot te divizije.

** Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 53.

nih težav, ki jih bo povzročila ofenziva. Namesto da bi borce in civilno prebivalstvo poučili o vseh nevšečnostih, ki jih prinaša taka ofenziva, so raje vse zamožčali zaradi strahu, da ne bi že vnaprej povzročili demoralizacije. To je bila velika napaka, ki je imela težke posledice. Mnogo bolje in nujno bi bilo v takih primerih obvestiti vse borce o preizkušnjah, ki jih čakajo. Na osnovi izkušenj bi bilo treba dati navodila, kako se je treba obnašati v ofenzivi, s čimer bi bila partizanom dana večja možnost za srečno prebroditev težav. Navajanje zgledov iz italijanske ofenzive bi bilo vsekakor zelo koristno. Navodila, kako se je treba bojevati proti sovražnikovi premoči, kako se je z manevriranjem mogoče izmikati frontalnim spopadom z nemško vojsko, kako je treba napadati nemške čete in zahajati v zaledje sovražne fronte, bi brez dvoma zelo koristila partizanski vojski. Glede tankov bi bilo treba pojasniti, da so nevarni le na odprtem zemljišču in na komunikacijah. V gozdovih njihova uporaba ne prihaja do izraza in jih sovražnik tudi ne more uporabljati. Partizane bi bilo treba pravočasno seznaniti z dejstvom, da pač izguba osvobojenega ozemlja ne pomeni mnogo, da je važnejše obdržati enoto kot bojno skupino in da bo obnovitev osvobojenega ozemlja prišla sama po sebi kot rezultat in nagrada za pravilno bojevanje med ofenzivo.

Ker pa take priprave v partizanskih enotah ni bilo, je prišlo celo do razsula nekaterih čet in bataljonov, zlasti v 15. in 12. brigadi, čemur so botrovale seveda še nekatere druge slabosti. Med temi je treba omeniti slabosti v poveljevanju in obnašanju poveljniškega kadra. Tu mislimo zlasti na komandante brigad, bataljonov in komandirje čet. V 12. brigadi npr. sta od petih dve bataljonski poveljstvi (komandant in politkomisar) zapustili svoji enoti in nista pokazali volje, da bi ju popeljali skozi vihro ofenzive. Eno od poveljstev pa je celo organiziralo odhod skoraj vsega bataljona na Štajersko. Nekaj slabosti v poveljevanju se je pokazalo tudi v 15. brigadi.

Naslednja slabost je bila *pomanjkljiva politična vzgoja* v nekaterih enotah. Pri tem pa moramo vendarle ločiti enote, ki so imele že stare kadre in ki so bile ustanovljene pred kapitulacijo Italije in tiste, ki so bile ustanovljene po njej. Tako je imela 12. brigada od ustanovitve do nemške ofenzive le 26 dni časa za politično delo, 15. brigada pa še nekoliko manj. Razume se, da so bile to objektivne ovire za utrditev politične zavesti med borci. Zato je bilo v mladih brigadah 15. divizije veliko politično še neosveščenih borcev, od katerih jih je po ofenzivi ostalo v brigadah pač toliko, kolikor so to dovoljevale razmere in vložen trud. »Lahko trdimo, da je vojna praksa pokazala, da so sovražne ofenzive zmanjšale številčno moč brigade vedno in vselej na tisto stopnjo, ki jo je narekoval odnos med moralnopolitično in vojaško silo brigade ter protipritiskom in izkazano bojno premočjo sovražnikovih čet.«* V ofenzivah se je pokazalo, da je doba enega ali dveh mesecev mnogo prekratka, da bi se utrdila bojna in politična enotnost ter s tem moč brigad, da bi mogle na moralnem in materialnem bojišču uspešno kljubovati sovražnikovi premoči. Izkušnje so pokazale, da je za mlado bri-

* Ambrožič, »Dvanajsta brigada«, str. 119.

gado potrebna doba treh do šestih mesecev, da bi se enota usposobila za kljubovanje sovražniku, ki izvaja ofenzivno operacijo.

Na strani 143 smo v posebni razpredelnici prikazali izgube 15. divizije, da bi ugotovili število dezertarjev. Na tem mestu pa navajamo analizo in oceno teh izgub. Mrtvih in ranjenih je bilo 268 partizanov in partizank ali 5,3 % celotnega števila borcev v 15. diviziji. To so razmeroma zelo majhne izgube, če upoštevamo, da je bila Gubčeva brigada pred Kostanjevico presenečena in so se nekatere čete morale reševati pod zelo neugodnimi pogoji. Brigade te divizije so imele med ofenzivo številne boje na Gorjancih, na področju Brezove rebri, na Čatežu, pri Sv. Križu pri Litiji, na Ilovi gori, v Beli krajini, na Hrvaškem in pri Vinici. Razmeroma majhne izgube nam dokazujejo, da je možen v velikih sovražnih ofenzivah odločen in uspešen odpor. Dokazujejo tudi, kako velikega pomena je boj proti sovražnikovi vojski za vzdrževanje morale in zaupanja v lastno moč. V takih primerih ne pride do dezertarstev ali do panike. Borba v ofenzivah je najboljše sredstvo za vzdrževanje bojne morale.

Skupaj z mrtvimi in ranjenimi ter tistimi, ki so dezertirali ali kakorkoli zapustili partizanske enote, so znašale izgube 15. divizije med 21. oktobrom in okoli 11. novembrom 1943 okoli 1478 borcev in bork ali kakih 30 % celotne sestave 15. divizije. Celotne izgube pa so bile razmeroma velike, in to na račun dezertarjev in odhodov iz enot. Vzroke za to smo že navedli.

Zanimajo nas še izgube v orožju. O tem nimamo podatkov za vse enote. Za primer navajamo le izgube orožja za Gubčevo in Cankarjevo brigado ter izgube topov artilerije 15. divizije.

Enota	Topovi	tmm	lmm	tm	pm	Puške
GB	2	2	2	4	7	313
CB	0	1	4	0	5	203
ART.	5*	0	0	0	0	0

Tako kot v Gubčevi in Cankarjevi brigadi je bilo verjetno tudi v 12. in 15. brigadi. Izgubo precejšnjega števila topov artilerije 15. divizije je mogoče pojasniti s tem, da je sovražnik 21. oktobra partizane presenetil, da je nekatere borce, ki so bili zadalženi za maskiranje topov, zajela panika in so zato svoje delo malomarno opravili.

Moramo pa se tudi pozanimati, kako sta se obnašala poveljstvo in štab 15. divizije. Štab 15. divizije je bil tokrat prvič zajet v težko sovražnikovo akcijo, v kateri naj bi izkazal svojo vrednost. Že iz poteka sovražnikove operacije je razvidno, da se štab 15. divizije ni najbolje izkazal. Njegove slabosti so bile v tem, da ni znal pravilno oceniti pomena sovražnikove dejav-

* Po podatkih iz monografije Borivoja Laha-Borisa, »Prva slovenska artilerijska brigada,« str. 61.

nosti, saj je bil do 25. oktobra prepričan, da so sovražnikove akcije le epizodni vdori slabotnih sil na osvobojeno ozemlje. Štab 15. divizije je s prodorom tankovskih enot v Novo mesto izgubil povezavo z dvema brigadama in dvema bataljonoma 12. brigade ter s 1. divizionom divizijske artilerije. Šele okoli 25. oktobra, ko je bilo poveljstvo tudi samo na tem, da ga zajamejo sovražni tanki v Trebnjem, se je štab zavedel, da sovražna akcija ni nič drugega, kot že dolgo napovedovana ofenziva. Zato njegove priprave na to ofenzivo niso bile zadostne. Enote 15. divizije so bile zato bolj ali manj prepuščene same sebi. Šele po 25. oktobru je štab 15. divizije začel pove-
ljevati dvema brigadama, ki sta bili na levem bregu Krke (12. je bila brez 2. in 5. bataljona), 4. bataljonu Gubčeve brigade in 2. divizionu artilerije. Toda tudi povezava z 12. brigado in 2. divizionom se je 30. oktobra pretrgala, tako da je štab do 31. oktobra pravzaprav le hajkal skupaj s Cankarjevo brigado do črte Ivančna gorica-Muljava, nato pa se je začel prebijati v zaledje 162. nemške divizije, da bi se seznanil z usodami svojih enot. Pri tem je potrebno opozoriti na objektivne okoliščine, ki so oteževale delovanje štaba 15. divizije: prvič, odpovedala je obveščevalna služba, in drugič, enote so bile na zahtevo glavnega štaba in štaba 7. korpusa preširoko razporejene na obmejnih področjih Dolenjske in Bele krajine, braneč osvobojeno ozemlje. Borna sredstva za zvezo jim niso omogočala tesne medsebojne povezave. Tudi štabi drugih divizij 7. korpusa so iz podobnih razlogov doživeli podobna razočaranja.

V navedenih izkušnjah se še vedno zrcali temeljna zahteva, da morajo biti brigade, pa tudi bataljoni usposobljeni za samostojno delovanje. Pokazalo se je, da poveljstvo divizije še ni bilo sposobno voditi enote v tej usodni ofenzivi.

Postavlja se nam vprašanje: ali sta potemtakem vzpostavitev divizijskega poveljstva in težnja po enotni divizijski akciji bili preuranjeni ali celo pod pogoji partizanskega vojskovanja vprašljivi? Odgovor na to vprašanje je ta, da so divizijska poveljstva nujna pri bujni rasti partizanskih enot. Upoštevati pa moramo, da je divizijsko poveljstvo dejansko še vedno *partizansko* poveljstvo, kar pomeni, da ima in mora imeti vse lastnosti partizanstva. Divizija se torej bori tako, da se zbere na ozkem prostoru, da bi se jutri razširila na širokem področju. Poveljstvo divizije naj bi vplivalo na svoje enote z določanjem celovitih nalog, včasih pa zahtevalo od brigad, naj si same najdejo in izberejo cilje svojega dejstvovanja. Štab divizije bi moral neposredno vplivati na vzgojne cilje političnega delovanja, od časa do časa pa prepuščati glede tega svobodo podrejenim enotam.

Kot vidimo, ima partizanska divizija izredne možnosti in sposobnosti za raznovrstno delovanje, za manever enot in sredstev, za izkoriščanje najrazličnejših možnosti, ki jih ponujajo razmere. Poveljevanje in organiziranje boja partizanske divizije zahteva poveljnike in oficirje posebnega kova, ki se odlikujejo v sposobnosti samostojnega iskanja najboljših rešitev, ki jih je obilo. V tem je tudi moč partizanske divizije. Iz tega moramo izluščiti sklep, da je partizanska divizija izredno potrebna bojna formacija partizanske vojske.

Kako se upirati sovražniku v velikih ofenzivah?

Ali se je mogoče uspešno upirati taki sovražnikovi premoči, kot se je izkazovala naprimer v veliki italijanski in sedanji veliki nemški ofenzivi? To je eno od osnovnih operativnih vprašanj, ki se zastavljajo vodstvom osvobodilnih gibanj in revolucij ter poveljstvom njihovih vojsk. Od uspešne rešitve tega vprašanja je v marsičem odvisna usoda osvobodilnega vojskovanja.

Vse sovražnikove vojske, ki so v Jugoslaviji vodile ofenzivne operacije proti partizanski vojski, so pravzaprav morale postopati na načine, ki so jih narekovala njihove možnosti za uporabo vojaških enot in vojnega materiala ter za posege na partizanska območja z ukrepi političnega značaja. Temeljni sredstvi za vzdrževanje okupacije sta bili politično upravni aparat in policijska sila.

Policijske čete so bile vedno najboljše sredstvo v rokah okupatorjev za dušitev volje po uporu. Bile so posebno izurjene za te naloge, bile so gibčne, imele so dobro obveščanje in dobre obveščevalne vire med simpatizerji v vrstah domačega prebivalstva, zato so bile vedno tako učinkovite. Za politično nadvlado nad podjarmljenimi narodi pa so se okupatorji vseh vrst in na vseh koncih sveta opirali na tisti del domačega prebivalstva, ki je bil pripravljen zaradi lastnih materialnih in političnih interesov podpirati okupacijsko oblast. Medtem ko so Italijani poleg policijskih sil imeli v akciji velike sile redne vojske, si takega razkošja nemška vojska ni mogla privoščiti. Fronte so izčrpavale njeno moč in nikoli ni bilo dovolj vojakov, da bi mašili vrzeli, ki so se pojavljale zaradi porazov na frontah. Ko pa so partizanske čete polagoma prerasle moč nemških policijskih sil in jih nadvladale, sovražniku ni preostalo nič drugega, kot da je poklical na pomoč redno vojsko, da bi z zastrašujočo in uničujočo močjo v enem zamahu uničil osvobodilno gibanje.

Nemci so upali, da bodo na slovenskem ozemlju s pomočjo enot II. SS tankovskega korpusa popolnoma obvladali položaj. Partizansko vojsko bodo razbili, da se bo razbežala na vse vetrove, najhujše upornike pa bodo poklopili in jih likvidirali. Civilno prebivalstvo bodo tako prestrašili, da si odslej ne bo več upalo, kakor je računal Hitler, upirati Nemcem. Toda uporaba redne vojske je imela velike slabosti pri zatiranju vstaje. Enote redne vojske niso bile vajene protipartizanskega vojskovanja. Uporaba tehnike je bila skoraj brez pomena, kajti partizanske čete so se pred njo lahko umaknile v za tanke in drugo mehanizacijo nepristopna področja. Nadalje je bilo za redno vojsko značilno, da se je vojskovala v določeni bojni razporeditvi, ki je bila uspešna na frontah velikih razmer, ni pa bila primerna za bojevanje proti partizanom. Partizani so znali izkoriščati noč za preboje skozi zapore in se na ta način izogniti obkoljevalnim manevrom. Gozdno in srednjegorsko zemljišče na Slovenskem je dajalo prednost partizanskemu načinu vojskovanja. Redne vojske so morale izvajati operacije po določenem načrtu in v skladu s časom, ki jim je bil na voljo. Tako se je ponavadi v sovražnih ofenzivnih operacijah pojavljal nek red, katerega vsebino in smisel je bilo razmeroma lahko odkriti. Na ta način so bile dane možnosti

za uspešne manevre partizanskih enot – in še več, za uspešno protiakcijo, ki je lahko privedla do fizičnega zloma sovražne ofenzive. To je pomenilo perspektivo za partizansko vojskovanje. V takih razmerah se torej partizanska vojska ne bi smela odreči prizadevanju, da bi sovražnikovo ofenzivo ne le preživela, ampak celo strla. Uspehi enot 15. divizije so to, ne glede na slabosti v poveljevanju, tudi nakazali. Poraziti sovražnikovo vojsko, ki skuša v ofenzivnem naletu uničiti partizansko vojsko in ji demoralizirati zaledje, bi pomenilo *največji uspeh* partizanskega vojskovanja, največji taktični in operativni dosežek, ki bi imel odločilne posledice za razvoj osvobodilne vojne. Za takim ciljem bi morala stremeti partizanska poveljstva ter se v vojni in miru pripravljati za njihovo doseg.

Razumljivo je, da se cilji, ki so bili postavljeni partizanskim enotam v boju proti sovražni ofenzivni operaciji, drugače vrednotijo, kot se vrednotijo cilji, zastavljeni enotam rednih armad. Bitka je bila zmagovita že tedaj, če se je partizanskim enotam posrečilo spretno izmakniti izpod udarcev sovražne enote in svoje enote postaviti na take položaje, od koder so lahko prešle v napad. Če bi se posrečil manever v sovražnikovo zaledje, bi bila bitka skorajda dobljena. Kadar so partizanske enote zapletle sovražnika v boj tako, da je moral opustiti namero za povračilne in teroristične akcije proti civilnemu prebivalstvu, potem so dosegle pomembno zmago na bojišču. Nadalje: če bi partizanska vojska prisilila sovražnika, da bi podaljšal ofenzivo, bi to pomenilo zanjo že zmagovit uspeh. Če pa bi se posrečilo na bojišču sovražnika premagati v celoti ali samo delno in mu uničiti enote v napadu, potem bi bila to izredno pomembna zmaga. Samo pomislimo, kako bi učinkovala kombinirana operacija zbranih in okrepljenih enot 15. divizije, če bi se bile z delom svojih sil 31. oktobra postavile v bran 162. nemški diviziji na črti Ivančna gorica–Videm–Krka, prebile fronto v noči na 1. november in se spustile v boj v zaledju te divizije! 162. divizija je bila v tem času in na tem mestu tako oslABLJENA, da bi taka akcija mogla zadati nemški diviziji občutne udarce.

Možnosti za uspeh v boju proti premočnim sovražnikovim silam v ofenzivi so torej obstajale. Toda izpolnjevati bi bilo treba dva zelo pomembna pogoja: prvič, z obveščevalno službo razkriti vsaj nekaj podatkov o sovražnih namerah v ofenzivi in o poteku operacij ter na osnovi teh podatkov in lastnih analiz razvozlati sovražnikove načrte in namere; in drugič partizanske enote med ofenzivo ne bi smele dovoliti, da bi se povezanost med njimi raztrgala in da bi bile razbite partizanske enote prisiljene na akcijo brez medsebojne povezave. *Dobra obveščevalna služba, dobri oficirji analitiki in trdna povezava* so bili torej pogoji za uspeh v akcijah za razbijanje sovražne ofenzive. Prav teh odlik pa je primanjkovalo v enotah 7. korpusa in glavnega štaba Slovenije. Obveščevalna je popolnoma odpovedala, ocenjevanje sovražnikovih namer je izpodletelo, povezave med skoraj vsemi partizanskimi enotami pa so se pretrgale. To je bil poglaviten vzrok, da so morale partizanske enote, med njimi 15. divizija in celo njene brigade ter v nekaterih primerih celo manjše enote ukrepati na svojo roko, brez skupnega in enotnega načrta, in prav v tem je bila huda pomanjkljivost partizanskih enot v veliki nemški ofenzivi.

TRETJI DEL

ODSTRANJEVANJE POSLEDIC

7. poglavje

POSKUS OSVOBODITVE NOVEGA MESTA

Ko se je 11. novembra končala četrta nemška ofenzivna operacija v Ljubljanski pokrajini in so nemške divizije odpotovale na nova bojišča, je 15. divizija pohitela odpravljati posledice te težke sovražne bojne operacije.

Odstranjevanje posledic nemške ofenzive

Odstranjevanje posledic nemške ofenzivne opracije je potekalo v 15. diviziji na pobudo brigadnih poveljstev in poveljstva artilerije 15. divizije ali pa na zahtevo višjih štabov in vodstva osvobodilnega gibanja. Seveda ta akcija ni potekala istočasno v vseh enotah 15. divizije, ker so bile enote zapletene v boje v različnih obdobjih. Najprej so jo začeli v Gubčevi in 15. brigadi ter v 1. divizionu artilerije na Gorjancih. Nato se je začela v 12. brigadi, v 2. divizionu artilerije 15. divizije in v 4. bataljonu Gubčeve brigade.

Pri enotah na Gorjancih sta bila namestnik komandanta 15. divizije in pomočnik političnega komisarja 15. divizije, ki sta usklajevala akcijo vseh enot 15. divizije ter po svojih možnostih pomagala reševati številne probleme, ki so se po končani ofenzivi nakopičili v partizanskih enotah. Potrebno je poudariti, da so bila vendarle poveljstva brigad in artilerije tista, ki so v glavnem začenjala in vodila akcijo za odpravo posledic nemške ofenzivne operacije. Akcija je potekala na vseh področjih delovanja enot, kjer so se slabosti pokazale. Obravnavali pa jih bomo glede na težo problemov, ki so jih prinašale.

V ofenzivi se je pokazalo, kateri kadri so obvladali razmere in kateri so odpovedali. Sedaj je bilo lahko dokončno presoditi sposobnost in moralno trdnost poveljnikov in političnih komisarjev ter članov partije. Nemudoma so bili odstavljeni vsi poveljniki in politični komisarji, ki so se med ofenzivo slabo izkazali, izgubili povezavo s svojimi enotami ali pa jih celo zapustili. V nekaterih težjih primerih so postavili nekatere poveljnike ali celotna bataljonska poveljstva pred sodišče. Na položaje odstavljenih komandirjev, komandantov in političnih komisarjev so prišli tisti partizani in poveljniki, ki so se izkazali med ofenzivo in v najtežjih trenutkih niso izgubljali glave. Ta akcija je zelo okrepila poveljniško povezavo in moralno trdnost v partizanskih enotah. Ofenziva je tudi pokazala, kateri partizani zaslužijo sprejem v komunistično partijo in kateri partijci so zaradi slabega obnašanja izgubili zaupanje organizacije. Na pobudo Centralnega komiteja so začeli sprejemati nove borce v partijo, tiste pa, ki so se med ofenzivo slabo obnašali, so jih izločili iz partije. Razume se, da je tako delovanje zelo okrepilo partijo in ji pri borcih dvignilo ugled.

Zaradi izgub med ofenzivo so postale nekatere enote premajhne. Številčno slabotna četa pa je kot panj, v katerem so čebele izumrle. Nima pravega življenja v sebi. Zato so čete številčno okrepili, toda števila bataljonov v nekaterih brigadah so morali skrčiti. Tako so na primer ukinili po en bataljon v 15. in 12. brigadi.

Poseben problem je predstavljalo vprašanje, kako zatreti dezterstvo, ki se je v zmernejši obliki nadaljevalo tudi po končani ofenzivi. Nekateri poveljniki so bili za ostre ukrepe proti dezterjem. Po večini so partizani zahtevali, naj bi dezterje, ki bi jih ujeli, streljali pred razvrščenimi četami kot izdajalce. Zlasti Gubčeva brigada je posvetila zatiranju dezterstva mnogo časa in truda. V vasi so pošiljali zanesljive patrulje, ki so iskale dezterje in jih vodile v brigado. Ponovno se je tudi pokazalo, kako veliko in pomembno vlogo so imeli pri zapeljivanju vojnih obveznikov belogardistični aktivisti in organizatorji. Če bi bili partizani obračunali z najbolj zagriženimi izmed njih takoj po kapitulaciji Italije, bi bilo stanje glede dezterstva veliko boljše. Tako pa so belogardistični organizatorji tudi po nemški ofenzivi, prepričani, da je nastopil čas za odprt boj proti osvobodilnemu gibanju, s še večjo vztrajnostjo in predrznostjo nagovarjali vojne obveznike, naj se ne javljajo partizanom. Brigada je po vaseh organizirala mitinge in na njih opozarjala prebivalstvo na dolžnosti, ki jih imajo do osvobodilnega boja vojni obvezniki in tisti, ki so med ofenzivo zapustili enote. Na mitingih so svarili tudi pred hudimi posledicami, ki bi zadele neposlušneže. Uspeh prepričevanja je bil bolj pičel. Večje uspehe pa so dosegli tedaj, ko so začeli pred vojaško sodišče postavljati organizatorje pobegov in tiste, ki so se upirali vrniti v brigado. Vojaška sodišča so jih obsojala na smrt, ustrelili pa so jih pred razvrščenimi partizani. Povsod, kjer je bil postopek proti dezterjem v skladu s pravnimi normami, ki so tedaj veljale v partizanih, to je, da so bili dezterji obsojeni pred ustreznim vojaškim sodiščem, da jim je bila krivda dokazana, da so se lahko branili in da so bile smrtne obsodbe objavljene, je tak postopek pozitivno vplival na prebivalstvo in na

vojne obveznike.* Na ta način je bilo likvidiranih nekaj sovražnih organizatorjev in zaupanje v narodno vojsko med prebivalstvom je porastlo. Bili pa so tudi posamezni partizani, ki so na svojo roko likvidirali dezertarje in s tem napravili škodo na političnem področju. Toda kmalu so bili prisiljeni k redu in disciplini. Posledice njihovega ravnanja so bile s pojasnili med ljudstvom in po strogem kaznovanju kmalu odpravljene. Ko je komandant 7. korpusa Rajko Tanasković v začetku novembra obiskal Gubčevo brigado, je ugotovil, da je opisan postopek proti dezertarjem ugodno odjeknil med borci in prebivalstvom in da je val dezerterstva na področju, kjer je brigada delovala, kmalu pojenjal. Na prebivalstvo je odločen nastop proti dezerterstvu ugodno vplival zlasti zato, ker so ljudje začutili moč in disciplino partizanske vojske. V štabu korpusa so bili prepričani, da so bile posledice nemške ofenzive na področju osipa vojske premagane.

Posebno pozornost je bilo treba posvetiti odnosu vojske do civilnega prebivalstva. Mnogi iz vrst civilnega prebivalstva so nasedli okupatorju in izdajalskemu domobranstvu. Zaradi sovražne propagande, da je partizanska vojska uničena, je ponekod med prebivalstvom prihajalo do nezaupanja v partizanski boj. Zato je bilo važno, da se je partizanska vojska razmeroma kmalu vrnila na svoja nekdanja operacijska področja in s tem dokazala lažnost sovražnikove propagande. S tem je vlivala prebivalstvu pogum in vero v zmagovit zaključek vojne. Zamajali pa so se tudi belogardistični položaji, ki so si jih belogardisti pridobili s podporo nemške vojske. Odnos partizanov do prebivalstva je slonel na iskrenem razumevanju težav, ki so jih ljudje imeli med ofenzivo.

Prijateljski stik partizanskih čet s prebivalstvom je bil neprecenljive vrednosti za nadaljevanje boja. Toda po obnašanju nekaterih štabov in posameznikov iz poveljstev enot se je dalo sklepati, da vsi ne razumejo pomena teh odnosov. Že sama birokratizacija nekaterih štabov kaže na to. Zbirokratiziran štab ne more izpeljati pravilnega odnosa do prebivalstva in misli, da se da s komandiranjem doseči vse. Niso razumeli, da s tem sekajo vejo, na kateri sloni moč osvobodilnega gibanja. Kajti ta moč je odvisna od podpore prebivalstva, ki vojsko hrani in ji daje novih borcev. Nekatere izpade posameznikov iz vrst civilnega prebivalstva so posplošili in jih skušali reševati s streljanjem in drugimi, skrajno ostrimi ukrepi. Največ nepravilnosti je nastalo pri oskrbovanju vojske, ko so nekateri poveljniki preprosto zasegali imetje prebivalcev, izgovarjajoč se, da so belogardisti in da so se med ofenzivo slabo izkazali. Nekateri intendanti se niso povezovali s terenskimi političnimi organizacijami, da bi si pridobili hrano na reden način, to je v soglasju z domačini, ki so najbolj poznali razmere, ampak so menili, da je nasilen nastop proti prebivalstvu najboljše sredstvo za uveljavljanje av-

* Partizanska sodna praksa je razlikovala dve vrsti dezerterstva. Če je vojni obveznik pobegnil iz partizanske enote z namenom, da se ne vrne ali pa se celo priključi sovražni vojski, je bil ocenjen kot pravi dezertar, ki so ga po tedanjih posebnih navodilih oddelka za sodstvo pri glavnem štabu obsodili na smrt. Če pa je vojni obveznik zapustil svojo enoto, da bi obiskal svojce ali pa si je samovoljno vzel dopust ter se nato po nekaj dneh vrnil v svojo ali kako drugo partizansko enoto, njegovega prekrška sodna praksa je partizanski vojski ni ocenila kot dezerterstvo in so zato kazenski ukrepi bili milejši. (Pripisavek Miroslava Štepančiča.)

toritete vojske. K sreči so bili taki izgredi le redki in so bili kmalu odpravljeni iz partizanskih enot. Ko se je disciplina v vojski ponovno utrdila, ko so uvedli red v odnose do civilnega prebivalstva in začeli spoštovati njegove politične organizacije, so se razmere izrazito izboljšale. Ureditev odnosa vojske do civilnega prebivalstva je bila najpomembnejša naloga pri odpravljanju posledic velike nemške ofenzive.

V dosedanji razpravi smo večkrat opozarjali na delovanje poveljstva 15. divizije, ki med ofenzivo ni imelo nikakršne povezave z enotami z desnega brega Krke, z enotami na levem bregu pa boljše. Vsekakor je pomembno ponoviti, da je bil del štaba 15. divizije na desnem bregu Krke in je torej imel možnosti za povezavo in vodenje enot 15. divizije, ki so bile tam. O njegovem delovanju nimamo skoraj nobenih zanesljivih poročil, razen kritike, ki sta jo izrekla poveljnik in politični komisar 15. divizije, ko sta se pritoževala v svojem poročilu glavnemu štabu z dne 7. novembra 1943, da sta se Alojz Kolman-Marok in Aleksander Marjanović-Leko »nekako oddvojila in ne čutita potrebe, da bi poslala poročilo, niti nista ukrepala v skladu z našimi naredbami ter se izgovarjala s slabimi zvezami, kar pa ni točno.«* Štab 7. korpusa pa se je v pismu glavnemu štabu Slovenije pritoževal, da komandant in komisar 15. divizije, ki imata slabo povezavo z enotami vzhodno od Krke, kljub mnogim direktivam in pisnim odredbam ukrepata popolnoma v nasprotju z direktivami poveljstva 7. korpusa.**

Štab korpusa si je še med ofenzivo zelo prizadeval, da bi se povezal z vsemi podrejenimi enotami. Povezave s 14. in 18. divizijo, ki sta imeli mnogo težje boje kot 15. divizija, ni bilo lahko doseči. Šele 7. novembra 1943 je Rajko Tanasković, komandant 7. korpusa, prispel na Gorjance, kjer se je povezal z enotami 15. divizije in drugim delom poveljstva 15. divizije. Politični komisar korpusa, Jože Brilej-Bolko pa je skupaj s komandantom in političnim komisarjem glavnega štaba prispel v Suho krajino, kjer so se vsi trije seznanili s takkajšnjimi razmerami. Komandant korpusa je kmalu spoznal, kako težko je vzdrževati operacijsko povezavo med obema skupinama enot 15. divizije, pa se je odločil, naj komandant in politični komisar 15. divizije ukrepata le za enote na levem bregu Krke, medtem ko je sam izdajal povelja za enote z desnega brega. Na ta način je bilo začasno povele vanje nad enotami deljeno, pa tudi urejeno.

Tudi glavni štab je prispeval direktive za odpravljanje posledic nemške ofenzive. Te direktive so bile povečini ustne. Komandant 7. korpusa jih je prenesel enotam 15. divizije na desnem bregu Krke, komandant in politični komisar 15. divizije pa sta bila osebno ali pisмено seznanjena z njimi.

Kakšen vpliv na odpravljanje posledic velike nemške ofenzive pa je imel CK KPS? Njegova pomoč se je izkazovala večinoma ustno. Pismene direktive je izdal šele 20. novembra 1943, ko se je operacija za osvoboditev Novega mesta že končala. Direktiva je izšla v obliki pisma partijskim organizacijam v vojski. Ker je bila velikega pomena za nadaljnji razvoj bojne

* Zbornik VI-8-77.

** Zbornik VI-8-81.

spособnosti partizanske vojske, navajamo njene najvažnejše dele. V uvodu zahteva, naj partijske organizacije v vojski pravilno ugotovijo vse napake, ki so se pokazale med ofenzivo. Na osnovi teh ugotovitev naj ukrepejo vse potrebno, da se čimprej odpravijo negativne posledice ofenzive, pozitivne pa naj se izpopolnjujejo. Da bi to dosegle, naj partijske organizacije preučijo vedenje svojega kadra med ofenzivo. V direktivi je nadalje poudarjeno, naj se partija krepí s tem, da se otrese oportunističnih elementov. V partijo je treba sprejemati tiste partizane, ki so se med ofenzivo izkazali, pri čemer je treba razumeti vso širino možnosti za sprejem, ki jih je partija že objavila. Partija mora pomagati v enotah izslediti vse zamaskirane sovražne elemente, da bi jih odstranila. Ponovno in v najkrajšem času je treba osvoboditi ozemlje, ki ga je partizanska vojska imela pred ofenzivo. Okrepiti je treba obveščevalno službo, ki je med ofenzivo popolnoma odpovedala. Odpraviti je treba pojav birokratizacije partizanskih štabov in zopet oživiti tovariške odnose med poveljniki in partizani. V partizanskih enotah je treba zbrati partizane, ki so se med ofenzivo oddaljili ali izgubili, poloviti pa je treba tudi skrivače. Dezerterje je treba postaviti pred vojaška sodišča. V nadaljevanju direktiva navaja, da je partija v vojski odgovorna za pravičen odnos do civilnega prebivalstva in organizacij osvobodilnega gibanja na terenu. Partijski sestanki morajo biti tudi v najtežjih razmerah in partijska organizacija mora v vseh primerih dati podporo poveljstvom. Posvetiti je treba pozornost oskrbi partizanskih enot, usmerjati razpeloženje vojske z mitingi in drugim političnim delovanjem. Skratka, iz pisma veje ena sama težnja, da je treba našo vojsko ojekleniti, kajti Nemci še niso tako oslabei, da ne bi bili sposobni izvesti še ene ali več podobnih ofenziv.* Opozoril bi rad na podobnost med zahtevami iz te direktive in ukrepi, ki jih je 15. divizija izvajala takoj po končani ofenzivi. Vedeti je treba, da so bile zahteve iz te direktive postavljene pred politični kader v vojski ustno ali na kak drugačen način še pred 10. novembrom 1943.

Podobno direktivo je izdal glavni štab Slovenije dne 23. novembra 1943, ki jo je imenoval okrožnico o odpravi pomanjkljivosti v enotah.**

Do 10. novembra 1943 so se z odstranitvijo posledic velike nemške ofenzive razmere v enotah 15. divizije že korenito spremenile. Razumljivo je, da vse posledice niso mogle biti v celoti odpravljene, ker so nekatere bile ali pa so postale stalen problem partizanske vojske. To je bilo vprašanje dezerterstva. Do omenjenega roka so ga sicer uspeli zaječiti. Ostal pa je stalna slabost partizanske vojske. Tudi druge posledice niso bile povsem odpravljene. Vendar so se razmere tako izboljšale, da so bile enote spet nared za borbo.

* Navodila Centralnega komiteja komunistične partije Slovenije z dne 20. novembra 1943 partijskim organizacijam v vojski. Zbornik VI-8-115.

** Zbornik VI-8-127.

Novomeška postojanka

Kot se lahko spomnimo, je bila zasedba Novega mesta 21. oktobra 1943 mrzla prha za osvobodilno gibanje na Dolenjskem. Nemška postojanka v Novem mestu je postala zanj pravi trn v peti in jasno je bilo, da je treba ta trn čimprej izdreti. Vest o zasedbi Novega mesta 21. oktobra se je kmalu razširila do štaba 7. korpusa in do glavnega štaba Slovenije in vsi poveljniki, skupaj s poveljstvom 15. divizije, so v en glas zahtevali, da se nemudoma prežene sovražno posadko iz Novega mesta. Zahteva je bila razumna in celo nujna, toda ni upoštevala dejanskega stanja, ker je slonela na napačni domnevi, da je vdor nemških tankov v mesto lokalna bojna epizoda. Šele ko je postalo jasno, da je zasedba Novega mesta del nemške ofenzivne akcije in da se je z njo začela pričakovana velika nemška ofenziva, je bila okoli 25. oktobra ideja o hitri likvidaciji novomeške posadke odstavljena z dnevnega reda. Ko pa se je 6. novembra končala tretja faza nemške ofenzivne operacije, je z dnevnega reda odstavljena ideja ponovno postala aktualna. Začela se je dolgotrajna bojna akcija, ki se je končala šele s koncem vojne na Slovenskem in ki je postavljala partizanskemu vojskovanju zanimive bojne probleme. Zato se bomo v tej razpravi dalj časa pomudili pri naporih partizanske vojske, da bi osvobodila eno največjih mest Ljubljanske pokrajine. Spoznali bomo, kako dolgotrajni so bili napori partizanske vojske, da bi napravila sovražno okupacijo dolenjske prestolnice čim manj bolečo in nevarno za partizansko vojsko in prebivalstvo Dolenjske.

Glede na razmere, ki so nastajale med nemško ofenzivno operacijo, je bila postavitev novomeške postojanke zelo tvegana stvar. Nemci so verjetno računali, da bo njihov ofenzivni val tako zdelal partizansko vojsko, da bo nesposobna za nadaljevanje večjih bojnih operacij in da zato nemško-domobranska posadka v Novem mestu ne bo ogrožena. Morda so bili prepričani, da bo povezava Novega mesta z nemškim zaledjem na področju Krškega in Brežic dobra in da bodo komunikacije med Novim mestom in Ljubljano ostale trdno v nemških rokah. V Novo mesto so postavili za posadko 1. bataljon 19. SS policijskega polka, to je enoto, ki je med 2. in 3. ofenzivno fazo bila na zavarovanju nemškega naselitvenega področja med Savo in nekdanjo nemško-italijansko mejo. Posadko so okrepili s 3. bataljonom slovenskega domobranstva, ki mu je poveljeval Vuk Rupnik. Ta bataljon sicer ni imel posebne bojne vrednosti. Nemški policijski bataljon je bil seveda dobre kvalitete, zato je posadka, ki je štela od 600 do 800 mož, bila kar pomembna sila za obrambo Novega mesta. Glede možnosti za obstoj nemške posadke v mestu sta se partizanska kot tudi nemška stran prevarali v svojih ocenah in pričakovanjih. Nemci so se zmotili pri oceni bojne sposobnosti partizanskih enot po končani ofenzivni operaciji, partizanska poveljstva pa so podcenjevala moč in sposobnost novomeške posadke. Tako je komandant 7. korpusa na temelju še vedno slabih in nezanesljivih poročil obveščevalne službe 11. novembra zagotavljal glavnemu štabu Slovenije, da je stanje novomeške posadke tako slabo, da njeno uničenje ne pomeni nobenega problema. Novomeška posadka je bila ob prevzemu mesta

od enot 1. SS tankovskega polka res slabotna. Ko pa se je 15. divizija zgrnila pred Novo mesto in začela napadati kolone, ki so se gibale med mestom in Belo krajino ali pa Kostanjevico, se je že toliko okrepila, da je bila vedno bolj sposobna zagotoviti varnost mesta. Nemci so se hiteli tudi utrjevati. Nemški inženirji so sprva gradili utrdbe lahkega tipa, pozneje pa so jih izpopolnjevali. Tudi mesto samo je s svojo lego v dvojnem zavoju Krke pomagalo nemškim branilcem. Nemci pa se niso zadovoljili le z obrambo mesta samega, ampak so v obrambni sistem vključili tudi Gotno in Žabjo vas z desnega brega Krke. Največji problem za okupatorja je bilo vprašanje, ali se mu bo posrečilo vzpostaviti stalno in zanesljivo povezavo z zaledjem na področju Krškega in Brežic.

Izguba Novega mesta bi bil velik udarec za osvobodilno gibanje. Res je, da je bilo Novo mesto svobodno šele od kapitulacije Italije dalje, toda njegovo prebivalstvo je predstavljalo od začetka vstaje slovenskega naroda glavno oporo osvobodilnemu gibanju na tem področju. Od leta 1941 je bilo Novo mesto središče okrožnega odbora OF in s tem osrednja trdnjava osvobodilnih organizacij. Novomeščani so bili skoraj do zadnjega prebivalca odločni pripadniki Osvobodilne fronte in so tudi v okupiranem mestu predstavljali moč, ki je italijanski okupator nikoli ni mogel streti. Ko so tanki 1. SS tankovskega polka 21. oktobra 1943 dopoldne vdrli v mesto, je bila vsa njegova ljudska in materialna moč že na osvobojenem ozemlju. Novo mesto je bilo največje mesto, ki je bilo nekaj časa v rokah partizanske vojske, kar je zapustilo vidne sledove v odnosih partizanske vojske in osvobodilnega gibanja do te prestolnice; ti odnosi so bili tudi čustvene narave, zato je mesto kljub okupaciji še vedno vtilovalo vsem pripadnikom osvobodilnega gibanja pogum in navdušenje. Invazija nemških in domobranskih čet iz Novega mesta v Belo krajino bi povzročila strahovit pokol belokranjskega prebivalstva, ki je od vsega začetka z vsem srcem podpiralo osvobodilni boj slovenskega naroda. Sovražna posadka v Novem mestu je torej resnično bila trn v peti slovenskega osvobodilnega telesa.

Prvi napad

Glavni štab Slovenije je čutil, da se na Dolenjskem razvijajo razmere, ugodne za protiofenzivno akcijo, ki naj bi se začela z napadom na novomeško posadko. Pogoji so bili ugodni, kajti sovražnik je izpraznil Belo krajino in vse novomeško področje, okoli Novega mesta pa je bila zbrana vsa 15. divizija. Glavni štab je o svoji zamisli razpravljajl s komandantom korpusa Rajkom Tanaskovićem, ki je bil na ta način seznanjen z idejami glavnega štaba.

Komandant 7. korpusa je začel akcijo za izpolnitev zamisli glavnega štaba že 7. novembra, ko je zvečer prispel na Gorjance v štab Gubčeve brigade in z veseljem spoznal, da so razmere v vseh enotah 15. divizije, ki so bile tam, dobre. To je pomenilo, da se protiofenzivna operacija s 15. divizijo lahko v kratkem času izpelje ne glede na dejstvo, da vse enote 15. divizije le

niso bile popolnoma pripravljene za tak podvig. Toda treba je bilo hiteti, da se novomeška posadka ne bi tako močno utrdila, da je potem ne bi bilo več mogoče premagati. Komandant korpusa je bil sicer v tem pogledu popoln optimist, saj smo njegovo izjavo o ugodnih možnostih za uničenje novomeške postojanke že omenili. Optimizmu komandanta 7. korpusa glede likvidacije sovražne posadke v mestu je seveda botrovala slabost obveščevalne službe.

Komandant korpusa je na Gorjancih zbral na sestanek vse poveljnike enot 15. divizije z desnega brega Krke, med njimi tudi namestnika komandanta in namestnika političnega komisarja 15. divizije. Dogovorili so se za napad na novomeško postojanko. Komandant 7. korpusa je sodil, da je treba novomeško posadko napasti z obeh strani Krke, pri čemer bi najtežje naloge prevzeli Gubčeva in Cankarjeva brigada. Ta zamisel je bila pravilna in koristna zlasti s stališča, da bi s tem odpadli dolgotrajni in utrujajoči premiki čet, kajti 15. divizija je tedaj že bila razmeščena v smislu zamisli komandanta korpusa.

Iz odredbe glavnega štaba Slovenije z dne 10. novembra 1943 je razvidno, kako je glavni štab razmišljal o nameravani protiofenzivni operaciji. Ta odredba zahteva, naj partizanske enote z vsemi razpoložljivimi silami, ki so na voljo, napadejo eno od postojank v dolini Krke, ki je najbližja jedru partizanskih sil in po mišljenju 7. korpusa najlažja za likvidacijo. Glavni štab priganja korpus, naj akcijo izvede z največjo naglico, ker sodi, da so nam potrebne »zmage, ki nam bodo omogočile, da se tudi druge edinice takoj zaženejo v napade.«*

Komandant korpusa je torej izbral za cilj akcije posadko v Novem mestu, kajti ob Krki razen Kostanjevice, druge ni bilo. Toda oviri za to akcijo sta bili sovražni postojanki v Metliki in Črnomlju, katerih posadke so sestavljali slovenski domobranci in manjše število Nemcev. Toda Nemci so postojanki kmalu zapustili in odšli proti zahodu. Domobranci so ostali sami in so se znašli v zelo težkem položaju. Komandant korpusa se je že odločil, da je treba v noči na 10. november z akcijo Gubčeve in 15. brigade najprej uničiti sovražnika v Metliki. Toda slovenske domobrance je zajela panika, da so že 9. novembra zjutraj zapustili Metliko in Črnomelj in pobegnili proti Kočevju. Tako je postala akcija v Beli krajini nepotrebna in komandant korpusa je, navdušen nad sijajno moralo 15. divizije, začel preusmerjati enote 15. divizije proti Novemu mestu.

Komandant 7. korpusa na Gorjancih ni imel zanesljive zveze s poveljnikom in političnim komisarjem 15. divizije, ki sta imela poveljniško mesto na Trebelnem. Ker je bil prepričan, da je treba z napadom pohiteti, čeprav bi pri tem trpela priprava, je poslal v štab 15. divizije namestnika političnega komisarja divizije Aleksandra Marjanovića-Leka, ki je prinesel s seboj odredbo za akcijo. Le-ta naj bi se začela v noči na 11. november 1943. Toda to je bilo nemogoče, kajti 12. brigada po mišljenju poveljstva 15. divizije še ni bila nared za boj, Cankarjeva pa se je pravzaprav še vedno zbi-

* Zbornik VI-8-87.

rala. Pojavila se je še ena ovira, to je bil sovražnik, ki je zasedel Trebnje. Komandant divizije je sodil, da je treba najprej pregnati to sovražnikovo skupino in se je že pripravljaj na napad, ko so se Nemci nenadoma umaknili. Naslednja ovira za takojšen začetek akcije je bila na desnem bregu Krke, kjer so imeli partizani velike težave z zbiranjem konj in vozil za artilerijo, ki so jih bili med ofenzivo razdelili kmetom. Tudi ceste in pota so bila porušena. Komandant korpusa je zato odložil datum napada na Novo mesto. Pri tem pa se je pokazala še ena slabost. Komandant korpusa je prevzel poveljniško pobudo nad enotami 15. divizije na desnem bregu Krke. Tako je nastala dvojnost v poveljevanju. Ko je komandant korpusa to spoznal, je prepustil poveljevanje poveljstvu 15. divizije, da bi zagotovil tesnejšo povezavo med enotami 15. divizije na obeh straneh Krke, kar je bilo edino pravilno. Pri vsem tem pa se je zapletalo z datumom začetka napada. Zopet so ga morali spremeniti. Najprej so ga določili pogojno za noč na 12. november, če se jim bo posrečilo zbrati artilerijo in jo pravočasno pripraviti za boj. Pogojni roki pa v vojni niso nikoli dobri in tako se je zgodilo, da se je prvi napad na Novo mesto začel v noči na 13. november. Pri tem pa se je zgodilo nekaj posebnega. Čeprav je namreč komandant korpusa predal poveljstvo nad celotno divizijo komandantu in političnemu komisarju 15. divizije, ta dva dejansko nista mogla poveljevati. Časa je bilo premalo, razdalje za povezovanje prek Krke pa predolge. Ko je komandant divizije poslal odredbo za akcijo na desno stran Krke, je Gubčeva in 15. brigada, ki naj bi zavarovali kočevsko in karlovško smer ter artilerija niso pravočasno sprejele. Vendar pa se je akcija po naključju začela v določenem roku, kajti komandant korpusa je spoznal, da s koordiniranim poveljevanjem obema skupinama 15. divizije ne bo nič, in je ukazal napad enotam divizije z desne strani Krke za noč na 13. november, kar se je čisto po naključju ujemalo s terminom, ki ga je bil določil komandant divizije.* To je poseben primer iz zgodovine partizanske vojne. Komandant 15. divizije je za neposreden napad na mesto z levega brega Krke odredil Cankarjevo brigado, ki naj bi napadla z dvema bataljonoma, en bataljon pa so postavili na zavarovanje med Novo mesto in Trebnje. (Glej skico 6 na strani 574.) Dvanajsta brigada je dobila nalogo zavarovati smer Novo mesto–Bela cerkev–Krško. Omeniti je treba, da je imela tedaj Cankarjeva brigada le tri bataljone, eden je bil namreč še vedno pod začasnim poveljstvom glavnega štaba in so ga prideli Gubčevi brigadi. Za podporo akcije z levega brega Krke komandant 15. divizije ni imel na voljo artilerije. Drugi divizion artilerije se je namreč kot pehotna enota boril na soteski strani. Ko se je 12. novembra zvečer s 15. minutno zamudo začela akcija, ni bilo posebnega uspeha. Nekatere enote Cankarjeve brigade so sicer prodrle do tiste točke, kjer se začenja novomeški predor, toda dalje niso mogle. Sovražnikov odpor je bil odločen in močan. Sredstva za napad in njegova organizacija so bili nezadostni. Ko je komandant divizije ugotovil, da je tudi akcija z desnega brega medla, je zjutraj ukazal Cankar-

* Poročilo štaba 15. divizije z dne 24. novembra 1943 štabu 7. korpusa o aktivnosti enot od 7. oktobra do 24. novembra 1943. Zbornik VI–8–130.

jevi brigadi umik. Ponovitev bi bilo treba bolje pripraviti in uvesti v boj artilerijo.

Tudi zamisel za napad z desnega brega Krke se je rodila pod vplivom napačne ocene, da je novomeška posadka slaba in njena morala na zelo nizki stopnji. Te napačne ocene moramo pripisati slabosti obveščevalne službe in iluzijam nekaterih poveljnikov o slabosti sovražnih čet v mestu. Gubčevi brigadi so ukazali, naj izvede glavni napad na postojanko. V podporo so ji dodelili nekaj havbic, kolikor so jih utegnili v tako kratkem času pripeljati na ognjene položaje. Petnajsta brigada je varovala belokranjsko smer. Zaprli so smer Novo mesto–Kostanjevica, med Sotesko in Stražo na Dolenjskem pa so skoraj brez potrebe postavili partizanske čete iz različnih enot.

Napad Gubčeve brigade ni uspel, čeprav so imele nekatere čete delne uspehe s tem, da so prodrle globlje v utrjeni predel Gotne in Žabje vasi. Zjutraj se je Gubčeva brigada umaknila. Tokrat torej akcija za osvoboditev Novega mesta ni uspela. Ena največjih slabosti pri organizaciji prvega napada je bila v neenotnem poveljevanju. Dvojnost v poveljevanju je bila zelo slaba rešitev, ki se je ni veljalo poslužiti v boju. Druga slabost je bila v nezadostni pripravi in pomanjkanju topniške podpore. V prvem napadu topništva tako rekoč ni bilo čutiti.

Drugi napad

Razume se, da je bila ponovitev akcije odvisna od odprave vseh teh napak, pri čemer pa je prišlo do nesoglasij med komandantom divizije in korpusa. Medtem ko je komandant 15. divizije načrtoval in ukazal ponovitev napada za 14. november zvečer, je komandant korpusa ukazal Gubčevi brigadi, naj kar nadaljuje napad, ki ga je začela 12. novembra zvečer, češ da se mora borba nadaljevati vse do dokončnega uničenja postojanke. Ko so bila nesoglasja odpravljena v tem smislu, da je bilo poveljevanje poenoteno v rokah komandanta 15. divizije in ko je komandant 15. divizije na sestanku z odgovornimi poveljniki enot z desnega brega Krke izdal bojno povelje, se je 14. novembra 1943 zvečer začel drugi napad na novomeško postojanko. Tako so partizani pridobili čas za postavitve topov na ognjene položaje. Uporabili so pet topov, ki so imeli dve nalogi: prva je bila 13. in 14. novembra podnevi napadati nekatere cilje v mestu, da bi jih onesposobili za obrambo, druga pa je bila izvesti *artilerijsko pripravo* napada na Novo mesto, ki naj bi se začela 14. novembra ob 15. uri in naj bi trajala v presledkih do 18. ure. Tedaj bi se začel skupen napad enot 15. divizije. Poudariti je treba, da je bila ta artilerijska priprava prva tovrstna akcija artilerije v osvobodilni vojni na Slovenskem.

Štab 15. divizije je moral pred začetkom akcije reševati še nekatere važne probleme: sovražniku je bilo na primer treba onemogočiti, da bi v mesto pripeljal pomoč. Poveljstvo divizije je to vprašanje dobro razumelo in je sodelovalo, da v ta namen nima dovolj čet. Na splošno je imelo poveljstvo 15. di-

vizije dober pregled nad problematiko, ki jo je zastavljala tako odgovorna akcija. Posebej je bilo kritično pri zavarovanju krške smeri; zavarovanje je bilo zaupano 12. brigadi. Prav lahko je bilo oceniti, da bodo Nemci prav tod hoteli izsiliti oskrbovanje ogroženega mesta. In res so prav v tej smeri neprestano silile sovražne čete. V začetku je Dvanajsta brigada uspešno branila smer, saj so bila rušenja pa tudi položaji za obrambo razmeroma dobri. Toda obrambna črta 12. brigade se je zelo razredčila, ko so se v Trebnjem začele pojavljati sovražne intervencijske čete. Dvanajsta brigada je morala zato zavarovati Trebelno in prispevati k obrambi trebanjske smeri, s čimer je oslabil krško smer. Poveljstvo 15. divizije tudi ni moglo uspešno rešiti vprašanja rezerv, zlasti če bi obleganje mesta trajalo dlje časa.

Dne 14. novembra se je ob določenem času začela artilerijska priprava, ki je bila po mnenju poveljnikov uspešna. Zadeti so bili mnogi cilji v mestu, pa tudi na Grmu in v Gotni vasi. Tudi tokrat sta Gubčeva in Cankarjeva brigada v nočni bitki dosegli nekaj uspehov. Na nekaterih mestih sta prebili obrambno črto, toda sovražnik je, kot je izgledalo, zlahka odbijal srdite partizanske napade. Brigadi sta se morali zjutraj 15. novembra 1943 umakniti iz mesta, ne da bi bili razmajali sovražnikovo obrambo. Nemci so imeli težave v tem, da je blokada mesta trajala že dolgo, a niso imeli zadosti čet, da bi jo prebili. Posadko so morala z najnujnejšimi potrebščinami oskrbovati letala.

Popoldne pa so se razmere na obrambnih položajih 12. brigade poslabšale. Sovražnik je začel prodirati iz krške smeri na 30 kamionih ob tankovski podpori. Uspel je zavzeti Harinjo vas in Češnjice, s čimer je ogrozil Cankarjevo brigado na položajih pred Novim mestom. Dvanajsta brigada se je srdito upirala sovražniku in držala v svojih rokah Trško goro, vendar je del sovražnih sil zvečer vkorakal v Novo mesto. Blokada mesta je bila s tem pretrgana. Pojavile so se tudi sovražne čete med Trebnjem in Novim mestom, pa med Kočevjem in Žužemberkom. Tudi na črti Kočevje-Črnomelj je imela 15. brigada spopade s sovražnimi četami. Vsa ta sovražna aktivnost je bila namenjena podpori posadke v Novem mestu.

Cankarjeva in Gubčeva brigada sta ves dan 15. novembra s pomočjo artilerije napadali novomeške utrdbe, zvečer 15. pa se je nadaljeval skupen napad na Novo mesto, čeprav je bila posadka okrepljena. Napad obeh brigad je bil silovit in je imel lokalne uspehe, vendar se je obramba Novega mesta obdržala na ključnih položajih in se ubranila. Na ogrožena mesta so Nemci pošiljali tanke in odbijali partizanske napadalce. Do jutra 16. novembra 1943 je bil napad obeh brigad 15. divizije odbit in 15. divizija je iskala nove načine za obvladanje posadke. Toda posebnih možnosti ni bilo. Blokada na levem bregu Krke je bila pretrgana in sovražnik je ogrožal zaledje Cankarjeve brigade. Tu je bila najbolj šibka točka partizanskih položajev. Poveljstvo 15. divizije jo je občutilo, zato je ukazalo Cankarjevi brigadi, naj se 16. novembra podnevi umakne tako, da je morebitni sovražnikov preboj izza hrbta ne bo mogel ogroziti.

S 16. novembrom je bil napad 15. divizije na Novo mesto pravzaprav odbit in akcija za osvoboditev mesta ni imela več izgleda za uspeh. Toda

poveljstvo 15. divizije je še vedno upalo, da se bodo razmere obrnile v korist partizanov. Zato je prerazporedilo svoje enote tako, da so bile varne pred zahrbtnimi napadi, a da so bile zmožne kar hitro začeti napad na mesto. Gubčevi brigadi je ukazalo, naj se nekoliko odmakne od mesta, ga blokira in naj še naprej skuša uničiti kak bunker. Cankarjeva brigada naj z varnih položajev napada sovražnika, če bi skušal prodirati iz Trebnjega. Dvanajsta naj neprestano napada sovražne čete na cesti Novo mesto–Bela cerkev, 15. brigada pa naj ima en bataljon na Vahti za varnost zaledja Gubčeve brigade. Artilerija naj umakne topove na varno.

Analiza in ocene

Slika o akciji borcev Gubčeve in Cankarjeve brigade bi bila medla, če ne bi poudarili dejstva, s kakšnim bojnim poletom in zagrizenostjo so se vse noči trajanja akcije na Novo mesto bojevali partizani teh dveh brigad v neposrednem napadu na mestne utrdbe. Bilo je veliko primerov junaštva in požrtvovalnosti, toda obramba je bila pod strokovnim vodstvom nemških oficirjev, utrdbe pa zgrajene po predpisih za obrambo mest. Tudi borci 12. brigade so se dobro bojevali na obširnem področju, ki jim je bilo zaupano v zavarovanje.

Toda upanje na nadaljevanje prizadevanj za osvoboditev Novega mesta je kmalu splahnelo. Rezerv za zamenjavo izčrpanih enot na prednji črti ni bilo, novih bojnih sredstev, ki naj bi odprla pot v trdnjavo, pa tudi ne. To je poveljstvo 15. divizije že nakazovalo s samo razporeditvijo enot, ki ni bila več napadalna, ampak že obrambna. Služila je že novi ideji za bojno obravnavanje problema novomeške postojanke, ki je bila v tem, da je treba mesto blokirati.

Umik nemških čet v utrjeni mesti Novo mesto in Kočevje je bil po eni strani za Nemce pozitiven, ker je odvrčal partizanske enote 7. korpusa od ciljev na pomembnih železnicah, zlasti na tržaški, po drugi strani pa je pomenil slabost, ker je bilo bivanje v utrjenih mestih znak obrambne naravnosti sovražnih enot. Velika nemška ofenziva ni mogla zatreti osvobodilnega gibanja in uničiti ali vsaj dodobra oslabi partizanske vojske. V tem pogledu je bila neuspešna. Na Primorskem sta bili ustanovljeni dve novi slovenski diviziji, 30. in 31., ki sta začeli svojo bojno pot v tako napadalnem duhu, da je moral II. SS tankovski korpus takoj po končani ofenzivni operaciji v Ljubljanski pokrajini poslati večji del svojih divizij na Gorenjsko in potem na Primorsko. V Ljubljanski pokrajini so se Nemci morali zateči v mesta in se tam utrditi. Partizani so zopet imeli svoje osvobodeno ozemlje, ponovno so obvladali vso pokrajino in se hitro otresli vseh posledic velike nemške ofenzive.

Velika napaka pa bi bila, če si partizani ne bi več postavljali za cilj svojih prihodnjih akcij utrjenih mest. Zato je bilo nujno, da so se partizani ob umiku okupatorjeve vojske v mestne postojanke pognali za sovražnikom in ga poskušali premagati v utrjenem brlogu.

Zamisel komandanta 15. divizije za akcijo je imela mnogo, rekli bi lahko, začetniških napak. Tako ni bilo izraženo težišče boja, ampak so bile vse smeri pri napadu enako važne. Zato so bile enote in bojna sredstva skoraj enakomerno porazdeljena po bojišču, smeri za zavarovanje pa ocenjene kot enako pomembne. Čete za zavarovanje so bile zato zelo razpoteegnjene in so s tem izgubile vse možnosti za učinkovite bojne posege. Iz istega razloga je tudi primanjkovalo rezerv in kakršenkoli manever ali zamenjava čet na položajih za neposreden napad sta onemogočena. Tudi uporaba topništva ni izražala zadostne težnje za osredotočenje ognja na najvažnejše, ključne odseke.

Ponovno je treba poudariti, da posebnih slabosti pri borčevski sestavi enot ni bilo. Borci so ostro zgrabili sovražnika in ga skušali premagati z znano odločnostjo in hrabrostjo.

Zanimive so ocene različnih štabov o operaciji. Glavni štab Slovenije pravi, da smo morali trenutno odstopiti od napada na Novo mesto, »ker je bil sam začetek napada izveden skrajno nevojaško, na vrat – na nos, brez kakršnekoli predhodne priprave in brez kakršnegakoli plana.«*

Štab 15. divizije ni bil dovolj samokritičen, ko je vso odgovornost za neuspeh akcije pripisal brigadam in njihovim štabom. Tako je sodil, da so bili štabi podrejenih enot krivi za slabosti in nezadostno večino pri zavze-manju utrjenih mest. Divizijski štab je nadalje očital, da je bilo več neiznajdljivosti kot odločnosti in da so se štabi preveč zanašali na artilerijo in zahtevali od nje, naj jim razbije vsak sovražnikov zaklon. Prenašanje odgovornosti za neuspehe na nižje štabe seveda ni prispevalo k objektivnemu ocenjevanju bojnih rezultatov. Štab 15. divizije je bil upravičeno kritičen do zahteve glavnega štaba in štaba korpusa, da je treba napad na Novo mesto začeti ne glede na to, ali so bile priprave dobro in pravočasno opravljene. To velja za prvi napad v noči na 12. november 1943. Objektivne razmere po nemški ofenzivi opravičujejo štab divizije, ki ni mogel imeti pregleda nad vsemi enotami okoli Novega mesta.

Z napadom na Novo mesto se je 15. divizija lotila zelo težke in zamotane naloge. To je bil drugi veliki napad 15. divizije na utrjeno mesto. Vendar akcije na Žužemberk in sedanjega napada na Novo mesto ne moremo primerjati. Razlika je obstajala v bojnih sredstvih, kakovosti sovražnikovih vrst in utrjenosti mest. Napad na utrjeno mesto zahteva veliko znanja in veščine poveljnikov in oficirjev, ki pripravljajo in vodijo tako akcijo. S splošnim naskokom na utrdbe partizanski bataljoni ne morejo nič opraviti. Mesto je treba naskakovati po pravilih, ki so jih zapisale izkušnje. Pri tem se taktika rednih vojska in partizanska taktika nikakor ne razlikujeta. Partizanska taktika je za nekatere naivne ljudi magična formula, ki podira vse zapreke. Toda spreten branilec zlahka premaguje vse napade slabo pripravljenega napadalca, čeprav njegove čete naskakujejo z izredno hrabrostjo, ki je znak visoke morale teh čet. Za naskok na utrjeno mesto so na

* Direktiva glavnega štaba Slovenije generalmajoru Avšiču z dne 26. novembra 1943 za dogovor s Hrvati o sodelovanju v primeru nove nemške ofenzive. Zbornik VI-8-133.

vsak način potrebna posebna rušilna sredstva, ki omajajo bunkerje in pretrgajo povezanost med branilčevimi enotami. V takih primerih je topništvo potrebno in nujno, minerji pa morajo biti izurjeni kot jurišniki, ki znajo sodelovati z bojnimi skupinami, nalašč izurjenimi in opremljenimi za prebijanje utrjenih linij. Seveda bi se dolgo obleganje izkazalo kot izreden taktičen pripomoček. Toda več kot tri dni partizani niso bili zmožni zadrževati intervencijskih čet. Največji uspeh je partizanska vojska dosegla pri napadu na Kočevje decembra 1943, ko je 14. divizija pod poveljstvom Mirka Bračiča že skoraj potisnila sovražno posadko na kolena. To je bil izreden boj, ki pa je imel tudi drugačne pogoje za izvedbo, kot se je to dogajalo pri Novem mestu. Štirinajsta divizija je imela mesec časa več, da se je utrdila in v borbi razvila svoj bojni potencial.

Napad 15. divizije na Novo mesto je bil največja akcija te divizije na utrjeno mesto. Divizija ga ni mogla privedi do uspešnega zaključka, ker je bila akcija začeta prerano. Uresničitev težnje, da bi sovražniku s hitrim napadom preprečili utrjevanje, so preprečile slabe in nezadostne priprave. Divizija ni imela zadosti sredstev za boj. Veliko topov in municije je bilo še poskrto po tajnih skladiščih in skrivališčih. Sredstva za poveljevanje niso bila zadostna, razprostranjenost divizijskih enot na obeh bregovih Krke pa prevelika, da bi bilo mogoče izvesti zanesljivo povezavo le s kurirji. Divizija je pravkar končala obrambni boj v treh etapah 4. faze velike nemške ofenzive. Posledice te ofenzive še niso bile odpravljene. Poveljniki partizanskih enot pa še niso imeli zadosti izkušenj za boj pri tako odgovorni in zamotani nalogi, kot je napad na utrjeno mesto.

Na prvi pogled so bile posledice neuspeha novomeške operacije za osvobodilno gibanje zelo težke. Novemu mestu so v celoti zavladali Nemci in slovenski domobranci. Prebivalstvo, ki je bilo kakorkoli sposobno za udeležbo v bojih osvobodilnega gibanja, je pravočasno odšlo iz mesta na osvobojeno ozemlje; v mestu pa so ostali še mnogi meščani, ki so ohranili politično organizacijo in ves čas vojne tajno delovali proti sovražnikovemu terorju. Izguba Novega mesta je najbolj žalostno odjeknila v 12. brigadi, v kateri je bilo tedaj kakih dvesto Novomeščanov, ki so okrepili bojno moč te partizanske enote.

Sovražnik je s svojim vplivom in močjo posegal tudi v okolico mesta. Kolikor bližje mestu so bili kraji, toliko močnejši je bil nemški vpliv na prebivalstvo in toliko več uspeha je imelo tudi slovensko domobranstvo. V krajih ob komunikaciji med Novim mestom in Škocjanom, ki jo je okupator vse bolj nadziral, je bil njegov vpliv vse pomembnejši, vpliv osvobodilnega gibanja pa vse slabši. Kamor partizanske čete niso mogle, tja so prodirali domobranci in širili svoj politični vpliv. Zasedba Novega mesta je torej poleg sovražnikove vojaške navzočnosti imela za posledice delno izgubo političnega vpliva na prebivalstvo. To je povzročilo dodatne težave političnim aktivistom. Z vso neizprosnostjo je tedaj vladalo načelo: kdor je uspel izriniti iz določenega območja nasprotnikovo vojaško moč, je pridobil na vplivu nad prebivalstvom.

Zelo neugodna posledica zasedbe Novega mesta je bila izguba tega bogatega vira oskrbe.

Novomeška sovražna posadka je postala potencialna *grožnja za svobodo Bele krajine*.

Kljub temu neuspeh pri Novem mestu z vsemi neugodnimi posledicami za osvobodilno gibanje vendarle ni bil usoden. Nemci namreč na svetovnih in partizanskih bojiščih še niso bili tako potolčeni, da bi v primeru, če bi jih 15. divizija izgnala iz Novega mesta, v ponovljeni akciji ne bili sposobni mesto ponovno zavzeti in ga še močnejše stisniti v svoj objem. Dalje, Novo mesto je bilo dejansko v sovražnikovih rokah od kapitulacije Jugoslavije naprej in je bilo osvobojeno le od 9. septembra 1943 do 21. oktobra 1943. Bojna razmerja na področju Novega mesta se torej niso bistveno izpremenila.

Izguba Novega mesta pa je imela neko posledico, ki je bila pomembna in zaradi svoje posebnosti v taktiki partizanskega vojskovanja zelo značilna in neobičajna. Razmere so prisilile partizansko vojsko, da je mesto *blokiral*a in s tem začela za partizansko vojsko nenavadne boje. Iz poskusa likvidacije se je razvila blokada mesta.

8. poglavje

BLOKADA

Pod naslovom »Blokada« razumemo prvo obdobje blokade Novega mesta od 16. novembra 1943 do nekako 3. februarja 1944, ko je prišlo do zamenjave enot 15. divizije na blokadnih položajih. To obdobje je nujno postalo prva preizkušnja za enote 15. divizije, zato je bilo pomembno za nadaljnje blokadne operacije in za izboljšanje taktičnih prijemov, ki so jih enote uporabljale pri tem.

Bojne zasnove

Nemce je pri prizadevanjih, da bi obdržali Novo mesto čvrsto v svojih rokah, vodila temeljna misel zadržati pripetih ob mesto čim več partizanskih sil, da bi s tem posredno zavarovali svoje glavne položaje ob južni železnici in drugih komunikacijah. Nasprotno pa je partizane pri njihovih operacijah na blokadi vodila misel, da je treba sovražnika zadrževati v mestnih postojankah, da ne bi s svojimi terorističnimi posegi v okolico razbijal organizacije osvobodilnega gibanja in slabil njene morale in politične moči in seveda, da ne bi ogrožal Bele krajine. *Tako se je blokada razvila v srdit boj za političen vpliv osvobodilnega gibanja na obširnih področjih od hrvatske meje do Grosupljega.*

Po četrti ofenzivni operaciji na področju 7. korpusa so se vojne razmere v Ljubljanski pokrajini zelo spremenile. Že 18. novembra 1943 je glavni

štab na osnovi dogovora med hrvatskim in slovenskim glavnim štabom ukazal 18. diviziji, ki se je po udarcih nemške ofenzivne operacije že preuredila in deloma odstranila njene posledice, naj krene v Gorski Kotar. Hrvatje so namreč po ofenzivi imeli v Gorskem Kotaru zelo malo čet. Pohod 18. divizije se je začel 20. novembra 1943. Divizija je na Hrvatskem požela izredne vojaške in politične uspehe, boreč se v težkih vremenskih in bojnih razmerah. Z njenim odhodom sta ostali na operacijskem območju 7. korpusa le dve diviziji, 15. in 14. Štirinajsta je počistila Notranjsko belogardističnih postojank, 4. decembra pa je v naletu popolnoma porazila belogardistično-nemško posadko v Velikih Laščah, nato pa 10. decembra 1943 začela znameniti boj za osvoboditev Kočevja.

Štab 15. divizije, ki si je od 16. novembra dalje prizadeval najbolj ekonomično uporabiti svoje enote, je sodil, da je 15. divizija že prebolela vse rane, zadane med nemško ofenzivo. Poveljstvo divizije je v znanem in obširnem poročilu glavnemu štabu 7. korpusa z dne 24. novembra analiziralo stanje v svojih enotah in se s pohvalo izrazilo o njem. Poveljnik in politični komisar divizije pravita, da ima divizija brez 14. brigade (»Železničarske«) in oklepne odreda okoli 4000 partizanov. Zmanjšal se je procent dezertarjev, bilo je mnogo mitingov, izdajalce so kaznovali, politične napake, ki so jih nekateri posamezniki napravili na terenu, so grajali in jih odpravili.* Takšne so bile torej razmere v 15. diviziji, ko je začela novo obdobje operacij s težiščem na blokadi Novega mesta.

Prva, a ne popolnoma jasna zamisel za blokado mesta je izvirala iz želje, da bi sovražniku popolnoma onemogočili gibanje izven mesta. To bi bilo obleganje. Toda ko so spoznali, koliko čet bi za to nalogo potrebovali in ko so se pojavljale še mnoge druge naloge, je bilo jasno, da popolne blokade ne bo mogoče izvesti. Vsekakor je štab divizije nameraval izvesti blokado mesta z obeh strani Krke. Težišče naj bi bilo na desnem bregu zaradi zavarovanja Bele krajine. Glavne sile naj bi torej bile na desnem bregu Krke.

Na levem bregu Krke so bile razmere drugačne. Na tej strani se je namreč moral sovražnik zaradi oskrbe odločno zavzeti za zavarovanje smeri proti Škocjanu in Krškemu. Za popolno zaporo te smeri pa 15. divizija ni imela zadosti čet, pa tudi od drugod jih ni mogla dobiti. Zatorej je bila ta stran različno zavarovana. Včasih je bil štab 15. divizije prisiljen blokado na tej strani tudi opustiti, če je potreboval četo na drugih, važnejših bojiščih. Včasih pa so bile sile na blokadi levega brega tako slabotne, da so tako rekoč samo demonstrativno blokirale mesto. Takrat je sovražnik blokado z lahkoto prebijal.

Blokada Novega mesta je bila včasih ozka kar je pomenilo, da so se partizanske čete pritiskale dobesedno ob mestno obzidje, včasih je bila široka, kar je pomenilo, da so partizanske enote zasedale položaje, ki so bili od mesta bolj oddaljeni. Na ozki blokadi so se partizanske čete izpostavljale natančnejšemu ognju branilcev, same pa niso mogle povzročiti večjih taktičnih slabosti v sovražni trdnjavi. Zato so bile take blokade le kratkotrajne.

* Zbornik VI-8-130.

Partizanske čete na levem bregu Krke so največkrat zapirale le najvažnejše smeri, kakor na primer cesto Novo mesto–Trebnje ter po sili razmer prepuščale Nemcem glavno komunikacijo za oskrbovanje. Širšo blokado na desnem bregu so partizani postavljali na položajih pod Gorjanci. Tukaj je bilo najbolj varno in uspehi partizanskih akcij najboljši. Partizani so se namreč postavili tako, da so bili varni pred topniškim obstreljevanjem iz Novega mesta. Če so opazili ali zaznali sovražnikov sunek iz mesta, so imeli čas pripraviti vse potrebno za napad, ki so ga izvedli organizirano in z združenimi močmi. Tak način blokade še ni pomenil, da so partizani prepuščali sovražnikovemu terorju civilno prebivalstvo, ki je živelo med njihovimi položaji in Novim mestom. Toda popolna varnost prebivalstva le ni bila zagotovljena.

Na desnem bregu Krke je morala 15. divizija rešiti še en problem: kako preprečiti povezavo med novomeško in kostanjeviško posadko. Ta povezava je bila nevarna, ker so na ta način Nemci obvladovali velik del bogate in rodovitne krške doline. Zato je bilo nujno blokirati tudi kostanjeviško posadko. To je bila slabost za partizanske čete na desnem bregu Krke.

Splošna bojna zasnova 15. divizije je torej na blokadi Novega mesta izgledala takole: na desni breg je poveljstvo divizije postavilo eno najmočnejših in bojno najsposobnejših brigad – Gubčevo. Okrepili so jo z bataljonom kake druge brigade ter ji podredili en, včasih pa oba divizion artilerije 15. divizije, zlasti tedaj, ko so bile razmere take, da poveljstvo artilerije 15. divizije in njegov štab, ki sta se navadno zadrževala v Uršnih selih in kasneje na Podgradu, zaradi drugih akcij nista mogla poveljevati svojim enotam na odrejenem odseku. Na levem bregu je ostala 12. brigada. Sprva je imela štiri bataljone, potem pa je njen tretji bataljon postal jedro Dolenjskega odreda, ki so ga ustanovili decembra 1943. Področje blokade 12. brigade je bilo obširno, zato pa zanesljivost obrambe raznih smeri slabša. Kljub temu pa si sovražnik iz Novega mesta ni mogel privoščiti brezskrbnih pohodov v vinske gorice Trške gore, kajti Dvanajsta ga je takoj napadla. Nekaj časa je bil pod poveljstvom 12. brigade tudi 2. divizion, dokler se ni 4. decembra vrnil v sestavo artilerije 15. divizije. Cankarjeva brigada je kmalu po začetku blokade odšla v smeri proti Grosupljemu. Posebne naloge, ki jih je glavni štab dodeljeval 15. brigadi, so za nekaj časa ločile to brigado od štaba 15. divizije. Brigada je bila daleč na hrvatski meji in je varovala Belo krajino s hrvatske smeri.

Petnajsti diviziji je na osnovi zahtev in bojnih zamisli glavnega štaba Slovenije pogosto ukazoval štab 7. korpusa. Glavni štab se je često vmešaval v odločanje poveljstva 7. korpusa, zlasti iz dveh razlogov: prvi je bila skrb za varnost Bele krajine, drugi pa preprosto dejstvo, da je bil glavni štab z vsemi svojimi organi razmeščen na operacijskem območju 7. korpusa. Zato je imel priložnost neposredno nadzorovati izvajanje svojih zamisli in direktiv. Pogosto zasledimo neposredne ukaze glavnega štaba celo posameznim bataljonom. Zato se je tudi dogajalo, da so bila povelja glavnega štaba, 7. korpusa, štaba 15. divizije ali celo poveljstev brigad navzkrižna in morda celo nasprotujoča in preteklo je precej časa, da se je vse to uredilo.

Ko je 15. divizija začela blokado Novega mesta, se je morala za nekaj časa odpovedati operacijam kot združena enota. Vse doslej, razen v nekaterih primerih v veliki nemški ofenzivi, je divizija delovala kot enotna, čvrsta celota. Sedaj pa so nastale na bojiščih 7. korpusa razmere, ki so terjale razdružitve enot 15. divizije. Osemnajsta divizija je namreč odkorakala v Gorski Kotar, Štirinajsta se je borila na kočevski komunikaciji, dne 6. januarja 1944 pa je odšla na Štajersko. Petnajsta divizija je ostala sama v Ljubljanski pokrajini. Veliko nujnih nalog je zahtevalo njeno razdružitve. Svoje brigade je morala razporejati na najrazličnejše naloge v oddaljene kraje, s čimer se je razrahljala homogenost divizije.

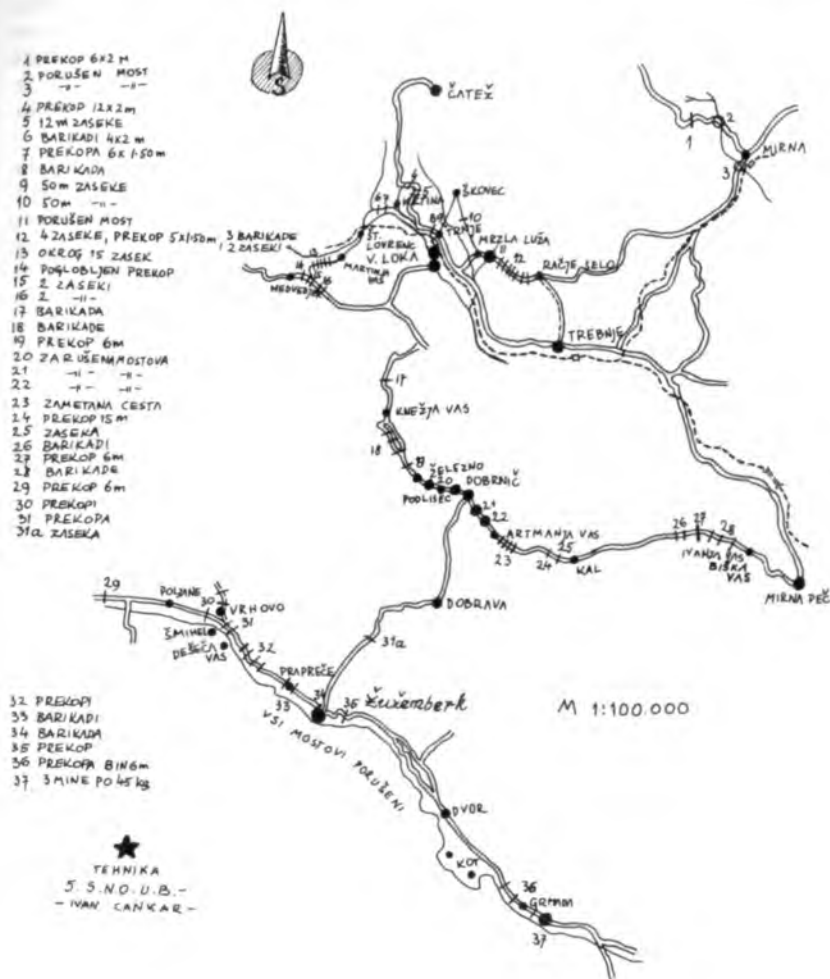
Posebne akcije

Prva posebna akcija 15. divizije je bila posvečena izpolnitvi ukaza glavnega štaba o evakuaciji vseh taktičnih enot s slovenskega ozemlja na Hrvatsko. Glavni štab Slovenije se je namreč bal, da se nemška ofenziva ne bi ponovila. Sodil je, da Nemci nikakor ne bi smeli na slovenskem okupiranem ozemlju trpeti večjih partizanskih taktičnih enot. Kajti narodnoosvobodilna vojska Slovenije je že novembra imela pet divizij, tri v Ljubljanski pokrajini, dve na Primorskem, in to je pomenilo veliko grožnjo za Nemce. Glavni štab se je bal, da ne bi z novo ofenzivo bilo razbito jedro partizanske vojske na Slovenskem. Bojazen je bila vsekakor upravičena. Glavni štab Slovenije je sodil, da bi se pred sovražnimi udarci partizanska vojska izmaknila najlažje na ta način, da bi se umaknila na Hrvatsko. To je bila vsekakor nezadostno premišljena odločitev. Nadaljevanje vojne je pokazalo, da bi vsaka evakuacija partizanske vojske iz njenih operacijskih območij povzročila povračilne in teroristične ukrepe nad civilnim prebivalstvom, slovenskemu domobranstvu in reakciji pa bi bila odprta pot za krepitev vojaških čet in politično utrditev. Glavni štab je imel že načelne dogovore s hrvatskim glavnim štabom o tem vprašanju in tudi njegov pristaneč za pomoč pri evakuaciji slovenskih divizij, ki bi nato skupaj s hrvatskimi partizanskimi enotami nadaljevale boj. Za podrobne pogovore o tem vprašanju je glavni štab Slovenije poslal na Hrvatsko generala Jaka Avšiča. V skladu s tem so v 15. diviziji že pripravili vse načrte za postopen odhod enot čez Kolpo. Organizaciji te akcije je bilo posvečeno mnogo truda in pozornosti. Tudi akcije partizanskih brigad 15. divizije so bile tedaj že usklajene z načrti o evakuaciji. Seveda se je kmalu izkazalo, da Nemci še dolgo ne bodo zmožni izvesti nove velike ofenzive, zato nevarnosti za slovensko partizansko vojsko na teh osnovah ni bilo.*

Naslednja naloga je bila popolno rušenje vseh komunikacij, zlasti cest. Že med veliko nemško ofenzivo se je pokazalo, da je temeljito rušenje cest pomenilo pomembno oviro za sovražne tankovske in motorizirane enote. Popravilo cest je zahtevalo veliko časa, ki ga nemške enote, vezane na krat-

* Glej pismo glavnega štaba Slovenije z dne 26. novembra 1943 generalu Jaku Avšiču za dogovarjanje z glavnim štabom Hrvatske o sodelovanju v primeru sovražne ofenzive. Zbornik VI-8-133.

KARTA PREKOPANIH CEST IN PORUŠENIH MOSTOV

Skica 7

ke in natančno določene roke, niso imele na voljo. Torej so se morale odpovedovati motorizaciji in tankovski podpori. S tem so se glede transporta in gibanja izenačile s partizanskimi četami. Izgubile so veliko prednost. Za najvažnejša predela, ki naj ju partizanski inženirci obdelajo tako temeljito, da se sovražne čete ne bodo mogle prevažati s kamioni, niti ne bodo mogle

uporabljati tankov, je glavni štab določil področje Suhe krajine med Krko in cesto Žužemberk-Trebnje–Novo mesto ter področje ob Krki od Kostanjevice do Novega mesta in Dolenjskih Toplic. Zlasti je bilo pomembno preprečevati povezavo med novomeško in kostanjeviško posadko. Nalogo uničevanja ceste na tej smeri je prejela Gubčeva brigada, medtem ko je štab 15. divizije pomaknil Cankarjevo in 12. brigado bliže predelu v Suhi krajini.

Posebne težave je 15. divizija imela z bolnišnico v Žalovičah. To je bilo zato, ker roške centralne bolnišnice začasno niso mogle sprejemati novih ranjencev in bolnikov, v Žalovičah pa je bila bolnica na neprimernem mestu, sovražniku lahko dosegljiva, nezadostno opremljena in slabo oskrbovana. Za njeno zaščito je morala Dvanajsta brigada izločiti iz svoje sestave najmanj po eno četo. Štab 15. divizije si je zelo prizadeval, da bi razmere v bolnišnici uredil, zlasti pa, da bi dosegel pri glavnem štabu in štabu 7. korpusa, da bi bolnike iz te bolnišnice čimprej premestili v roške centralne bolnice. To je dosegel 25. novembra 1943.

Zaradi odhoda 14. in 18. divizije iz Ljubljanske pokrajine je bil glavni štab v skrbeh za varnost nekaterih področij Dolenjske in Bele krajine, če bi le prišlo do evakuacije divizij na Hrvatsko. To je bil razlog, da je ustanovil dva odreda, Dolenjskega in Belokranjskega. Odreda naj bi delovala izključno kot odredni enoti, njuni operacijski območji pa bi bili Dolenjska in Bela krajina, kot to kaže ta njuna naziva. V tem duhu je izdal odredbo 23. novembra 1943* in se odločil, da bodo Dolenjski odred ustanovili na ta način, da bo štab 3. bataljona 12. brigade postal štab novega odreda. Bataljon pa bi se razdelil v dva dela, ki bi vsak zase okrepljena bila 1. in 2. bataljon tega odreda. Operacijski območji odredov sta se zelo razširili glede na misel o preselitvi taktičnih partizanskih enot na Hrvatsko. Dolenjski odred naj bi imel operacijsko območje od vznožja Gorjancev, kjer bi se povezoval z Belokranjskim odredom, pa vse do Ljubljane. Na nekdanji nemški meji bi se povezoval s štajerskimi enotami. Za datum ustanovitve obeh odredov je glavni štab določil 26. november 1943. Vendar so Dolenjski odred ustanovili šele 1. decembra v Kriški vasi nad Višnjo goro. Odred je imel pomembno vlogo, ker je mnogokrat sodeloval v divizijskih operacijah ali pa je bil dodeljen 15. diviziji.

Tudi ustanovitev Belokranjskega odreda je bila pomembna za 15. divizijo, saj so ga ustanovili iz enot 15. brigade. Medtem ko je štab 3. bataljona 12. brigade postal štab Dolenjskega odreda, komandant je bil kapetan Jože Logar-Slovan, politični komisar pa Dušan Rebolj-Bor, so poveljniški kader za Belokranjski odred vzeli iz Cankarjeve brigade. Komandant je postal Leopold Gerdovič-Jure, politični komisar pa Ivan Picelj-Jon. Glavni štab je od 15. brigade zahteval, naj za odred izloči okoli 200 borcev. Zanimivo je, da je štab 7. korpusa decembra 1943 predlagal glavnemu štabu Slovenije, naj bi 15. brigado dodelili v sestavo 14. divizije, ki je po mnenju štaba

* Odredba glavnega štaba Slovenije o ustanovitvi Belokranjskega in Dolenjskega odreda. Zbornik VI-8-126.

7. korpusa po akciji na Kočevje zelo oslabela. Štab korpusa je med drugim utemeljeval ta svoj predlog s tem, da ima npr. 14. divizija v enotah prisotnih le kakih 800 partizanov, medtem ko jih 15. brigada premore kar 1000.* Glavni štab pa je ta predlog zavrnil.

Prva faza bojev in akcij na blokadi

Ko se je končala napadalna operacija 15. divizije na Novo mesto, se je Gubčeva brigada pomaknila nekoliko nazaj, tako da je en njen bataljon blokiral Kostanjevico na položajih pri Vodenicah, druge enote pa so ostale v Brusnicah in Velikem Slatniku. Prvi bataljon Cankarjeve brigade je bil na levem krilu Gubčeve med Velikim Slatnikom in Krko. Prvi divizion se je naselil v Selih pri Jugorju na Gorjancih. Na desnem bregu Krke je torej na blokadi Novega mesta sodelovala celotna Gubčeva brigada, okrepljena s 1. bataljonom Cankarjeve brigade, in 1. divizion artilerije 15. divizije. Med hrvaško mejo in Gorjance se je postavila 15. brigada.

Na levem bregu Krke so ostali Cankarjeva in 12. brigada ter 2. divizion na istih položajih kot v boju za Novo mesto, le da sta se brigadi nekoliko odmaknili od mesta.

Za prve dneve blokade je bilo značilno to, da so enote 15. divizije stisnile mesto v razmeroma ozek blokadni obroč, 3–4 km oddaljen od najbližjih utrdb Novega mesta. To pa je bilo mogoče storiti zato, ker sovražnik ni bil sposoben za kakšne večje napadalne akcije izven Novega mesta. Najprej se je moral dobro utrditi, da bi si zagotovil varno zavetje v mestu in s tem dobro izhodišče za napadalne akcije.

Pravo organizacijo in sistem blokade so odredili šele 18. novembra na skupnem sestanku vseh enot na blokadi in štaba 15. divizije. Tedaj sta komandant in politični komisar divizije razgrnila pred poveljniki načrt za blokado mesta. Na desnem bregu je bila nosilka blokade Gubčeva brigada, ki so jo okrepili s po enim bataljonom iz Cankarjeve in 12. brigade ter obema divizionoma artilerije 15. divizije. Na levi strani Krke je bila nosilec blokade Cankarjeva brigada, 12. brigada pa je imela na skrbi zavarovanje smeri iz Mokronoga, iz Trebnjega in seveda iz Krškega. Štab 15. divizije je menil, da je težišče blokade na levem bregu in se je zato tam tudi zadrževal. Vendar je bilo pravo težišče blokade na desnem bregu, kajti Gubčeva brigada je z okrepitevmi izpolnjevala glavno nalogo: braniti sovražniku dostope na osvobojeno ozemlje pod Gorjanci, okoli Dolenjskih Toplic in v Belo krajino. (Glej skico 8 na strani 575.)

Prvo obdobje blokade Novega mesta od 16. novembra 1943 do 3. februarja 1944 bomo razdelili na štiri faze, da bomo lažje razumeli bogato dinamično bojev in akcij ter organizacijskih prilagajanj 15. divizije. Faze temelje na dogajanjih na desnem bregu Krke. Prva faza je trajala od 16. novembra do 1. decembra 1943, ko so partizanske enote še iskale pravo obliko blo-

* Zbornik VI-9-102.

kade, druga je bila od 1. do 20. decembra 1943, ko se je Gubčeva brigada z okrepitvami skušala približati Novemu mestu in ga tesno blokirati, tretja je potekala med 20. in 31. decembrom 1943 – v času pohoda 314. polka 162. divizije (»Turkestantske«) iz Kočevja v Novo mesto in Trebnje in njegovega vdora na osvobojeno ozemlje Dolenjskih Toplic, četrta faza pa je bila od 1. januarja do 3. februarja 1944, ko so enote 15. divizije na blokadi z desnega brega Krke opravljale širšo blokado in z manevrskimi boji odbijale napade.

Prva faza blokade Novega mesta od 16. novembra do 1. decembra 1943 je faza iskanja pravilnega blokadnega sistema na desnem bregu in delnega opuščanja ožje blokade na levem bregu Krke.

Že od 18. novembra dalje je sovražnik iz Novega mesta napadal partizanske enote na desnem bregu Krke z manjšimi, po večini domobranskimi enotami. Akcije so imele izvidniški namen, z njimi pa je sovražnik hotel tudi vznemirjati partizanske čete. Po kratkih spopadih se je vedno umikal v mesto. Na levem bregu pa je v boj pošiljal močnejše enote, ki jih je navadno okrepil s tanki in oklepniki. Naloga teh nemško-domobranskih napadov je bila preizkusiti možnosti za vzpostavitev solidne povezave z zaledjem zaradi oskrbe novomeške posadke. Toda cesta proti Trebnjemu je bila tako prekopana, da bi moral sovražnik vsakič porabiti mnogo časa in veliko čet, če bi si hotel utreti pot do Trebnjega. Tudi povezava iz Trebnjega proti Ljubljani ali severno čez mejo ne bi bila možna brez velikih naporov. To je sovražna posadka iz Novega mesta prav lahko ugotovila, ko je 19. in 20. novembra začela prodirati proti Trebnjemu. Po ostrih bojih si je sicer sovražna kolona šestnajstih kamionov, treh tankov in oklopnika priborila pot v Trebnje, toda vsekakor je bilo za to delo porabljeno preveč časa in sredstev. Nemci so v bojih teh dni imeli uspeh, ko so presenetili bataljone Cankarjeve brigade. Tretji bataljon je imel v boju 20. novembra pri Vrhpeči 2 mrtva in 8 ranjenih.

Medtem so v razvrstitvi enot 15. divizije in njihovih nalog nastopile novosti, ki so bile v zvezi z nameravano preselitvijo slovenskih divizij na Hrvaško. Vsi ukrepi glavnega štaba Slovenije in štaba 7. korpusa so bili posvečeni tej zamisli, Cankarjevo brigado so konec novembra 1943 premestili v predel Vrbovec–Podlipa–Dobrava, Dvanajsto pa 22. novembra na področje med Ajdovcem, Brezovo rebrijo in Velikim Lipovcem. Brigadi sta bili postavljeni tako, da bi na področju Dvora pri Žužemberku zavarovali prehajanje partizanskih čet na desni breg Krke. Hkrati s to nalogo, pa sta brigadi dobili še eno. Uničevati je bilo treba komunikacije na vseh dosegljivih področjih. Brigadi sta to nalogo opravili imenitno. Pri tem sta se opirali na prejšnje tovrstne izkušnje. Tudi glavni štab se je zelo potrudil, da bi izboljšal kvaliteto rušilnih akcij. V ta namen je predpisoval dimenzije protitankovskih prekopov ter organiziral posebne izvedence, ki so nadzorovali ta dela. Partizani so za ta dela uporabljali tudi civilno prebivalstvo. Na voljo imamo originalno skico cestnih rušenj Cankarjeve in 12. brigade. Razvidna so vsa rušenja, pa tudi način izvedbe cestnih zaprek. Vrisani so tudi posegi brigadnih inženircev na področje Čateža in Sv. Križa pri Litiji.

Gubčeva brigada je prejela nalogo, naj dobro poruši ceste, ki peljejo iz Novega mesta proti Beli krajini. Petnajsto brigado so 21. novembra poslali k Vinici, da bi zavarovala prehajanje partizanskih čet čez Kolpo.

S temi premostitvami je bila opuščena blokada Novega mesta na levem bregu Krke in sovražnik je imel prosto pot skozi Belo cerkev v Krško.

Petnajsta divizija je v zvezi s premostitvijo na Hrvaško sodila, da se mora njena artilerija osvoboditi težkega orožja, ker se bo tako kot pehotna enota med ofenzivo lažje premikala. Zato so poskrili topove, 1. divizion na Gorjancih blizu Aleksandrovega doma, drugi pa na levem bregu Krke na primernih skrivališčih. Divizione so preimenovali v bataljone in prvega prideli Gubčevi, drugega pa 12. brigadi. Borci iz štaba artilerije so ostali pri štabu 15. divizije. Nekateri so jih imeli za kadrovsko rezervo, ki bi jo ob priložnosti ali po potrebi dodelili brigadam, bolj daljnovidni poveljniki pa so jih dodeljevali štabu divizije z namenom, da jih bo treba prav gotovo še kdaj uporabiti kot artileriste. Slednji so imeli prav! Konje so prav zato zadržali in jih niso dajali kmetom. V morebitni naslednji ofenzivi so jih nameravali uporabiti za prevažanje težkih ranjencev. Prvi artilerijski divizion so kot pehotni bataljon premostili k Uršnim selom. Vse do konca meseca novembra ni imel bojev.*

Do 30. novembra 1943 so bili na sektorju blokade Gubčeve brigade skoraj vsak dan večji ali manjši boji. Boji so bili pri Vodenicah, Velikem Slatniku, pri Težki vodi ter pri Potovem vrhu. Gubčeva se je pomikala vedno bolj proti Gorjancem. Izkazalo se je namreč, da je sovražnik postajal vedno bolj aktiven, kar je pomenilo, da so utrjevalna dela v mestu napredovala. Po smereh sovražnih napadov je bilo lahko spoznati, da se sovražnik pomika v smeri proti Beli krajini in proti Dolenjskim Toplicam. Umikanje Gubčeve brigade proti Gorjancem je pomenilo prehajanje v širšo blokada, kar pa ni bilo po volji štabu 15. divizije, ki je to kritiziral in zahteval, naj se brigada premakne bližje mestu in naj ne dovoli, da bi sovražnik na poti do brigadnih položajev imel priložnost požigati naselja in posamezne domove ter terorizirati prebivalstvo. Domobranske čete so ob takih priložnostih tudi nabirale hrano in mobilizirale svoje pristaše.

Dne 30. novembra 1943 so bili težji boji pri Ruperč vrhu, kjer je močna sovražnikova enota v megli presenetila divizion artilerije, ki se je moral umakniti. Imel je 7 mrtvih in 8 ranjenih, sovražnik pa je prodrl do Uršnih sel in se nato umaknil. Glede na zahtevo poveljstva 15. divizije se je nato Gubčeva brigada primaknila bližje Novemu mestu. Komandant in politični komisar 15. divizije sta obiskala Gubčevo pod Gorjanci. Razmere v brigadi sta pohvalila, toda zasedbo širših blokadnih položajev sta označila kot opustitev blokade. Omeniti je tudi treba, da se je štab 15. divizije že 22. novembra 1943 premaknil k štabu Gubčeve brigade.

Tudi Cankarjeva in Gubčeva brigada sta razpustili svoji bateriji v duhu navodil o premostitvi divizij na Hrvaško. Cankarjeva je oddala svoje topove, ki jih je skrbno negovala in vozila s seboj tudi med veliko nemško

* Podatki o artileriji 15. divizije so iz monografije Borivoja Laha-Borisa, »Prva artilerijska brigada«.

ofenzivo, artileriji 15. divizije, da jih zakamuflira, obdržala pa je protitankovski top. Tudi Gubčeva je obdržala le en top. Iz moštva baterije so v Cankarjevi brigadi ustanovili bataljon, za katerega pa so upali, da ga bodo v kratkem času ponovno spremenili v baterijo. V Gubčevi brigadi so partizane iz artilerijske baterije začasno pridelili 3. bataljonu.

Do 1. decembra 1943 je bilo torej na levem bregu Krke veliko premikov partizanskih enot in organizacijskih sprememb. Zato je bilo sovražnikovi posadki v Novem mestu olajšano delo. Odprta je bila oskrbovalna pot proti Krškemu. Ker so bila tudi utrjevalna dela skoraj zaključena, je imela posadka na voljo več čet za izpade. Posadka je postala aktivnejša in si je obetala večje uspehe, ker je bilo oskrbovanje kolikor toliko zagotovljeno.

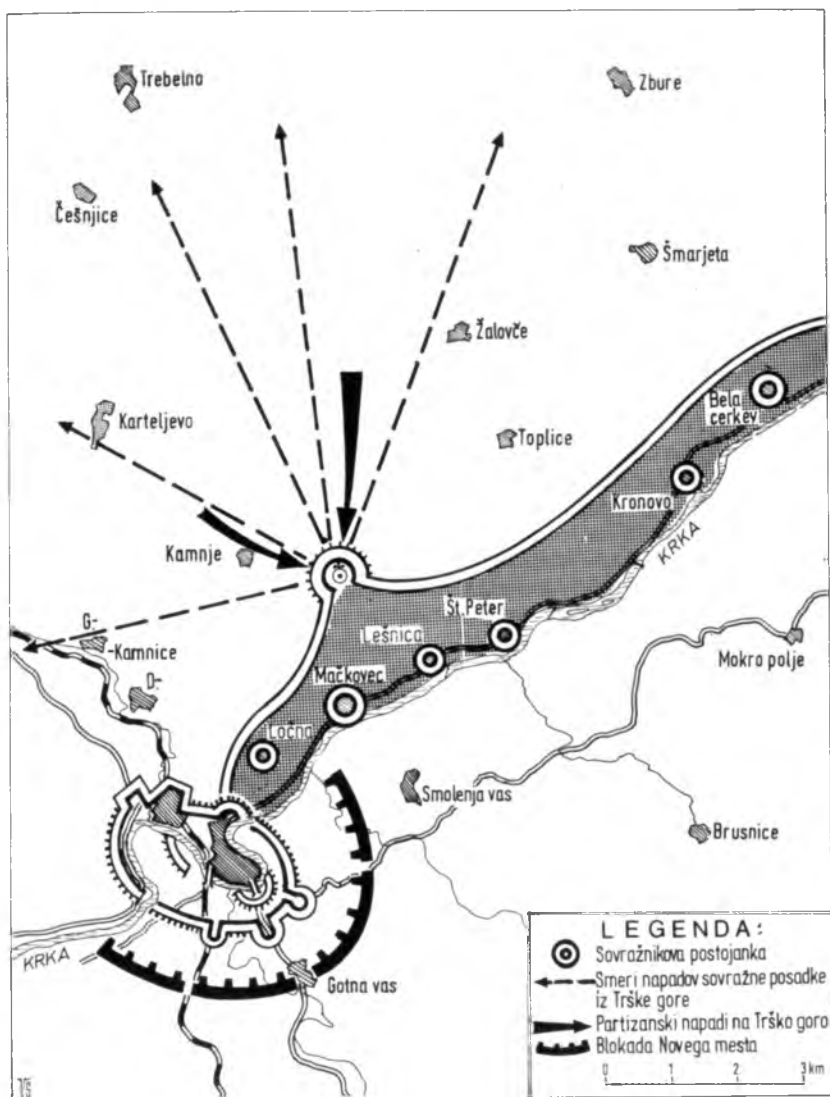
Dne 1. decembra 1943 je Cankarjeva brigada zapustila področje Suhe krajine, kjer je temeljito porušila ceste in se usmerila proti Grosupljemu. Tako je oslabljena 12. brigada ostala sama na območju levega brega Krke.

Po končanem napadu na Novo mesto 16. novembra 1943 so 15. brigado uporabili za različne naloge. Najprej se je na ukaz glavnega štaba morala odpraviti po sol na področje Slunja. Pomanjkanje soli v Sloveniji je bilo tedaj že kritično, na Hrvaškem pa so jo še imeli. Za to nalogo so odredili dva bataljona 15. brigade, ki sta v Učakovcih dobila 80 do 100 mul, nato sta pod vodstvom dela štaba brigade odpotovala v označeno smer. Brigada se je ustavila v porušeni vasi Sveta Nedelja, od koder so mulovodci z manjšim spremstvom odšli proti Slunju. Med tem pa sta se bataljona spopadla z Nemci. Uporabila sta izvrsten manever, začela obkoljevati kakih 300 močne sovražne enote, ki je presenečena z begom ušla hujšemu porazu. Brigada je zaplenila nekaj orožja, ubitih, zajetih in ranjenih pa je bilo tudi nekaj sovražnih vojakov. Uspešen boj slovenskih partizanov je ugodno vplival na hrvaško prebivalstvo. Ko se je nato vrnila iz Slunja tovarna skupina, ki je srečno pritovorila velike količine soli, je 2. bataljon v noči na 27. november pri Učakovcih prekoračil Kolpo in potem oddal sol intendantu glavnega štaba Slovenije Ferdu Šetrajčiču.

Druga naloga, ki jo je prejela 15. brigada, je bila v zvezi z načrtom glavnega štaba o evakuaciji jedra partizanskih sil iz Slovenije. Njen 1. bataljon je šel čez Kolpo na Hrvaško, kjer se je priključil tretjemu. Bataljona sta imela manjše boje, včasih skupaj s 3. hrvaško brigado. Ko se je izkazalo, da z evakuacijo ne bo nič, sta se vrnila v Belo krajino.

Druga faza

Druga faza od 1. do 20. decembra 1943 je bila faza zožitve blokade Novega mesta. Dne 1. decembra so se razvili kar ostri boji pred Novim mestom in Gubčeva brigada je bila dobro zaposlena v njih. Ker pa so se tedaj začele priprave 14. divizije za napad na velikolaško posadko domobrancev in Nemcev, je 7. korpus zahteval od 15. divizije, naj podpre 14. divizijo s takimi akcijami pred Novim mestom, ki bodo onemogočile kakršnokoli pomoč novomeške posadke velikolaški.

Skica 12. Oskrbovalni koridor novomeške postojanke

Petnajsta divizija je na tej osnovi načrtovala zožitev blokade. Že prej pa je zopet aktivirala svojo artilerijo, da bi diviziona odšla na pomoč 14. diviziji. Gubčevi in Dvanajsti brigadi je ukazala, naj se tesno prilepita na Novo mesto in naj za nobeno ceno ne dovolita izpadov, ki bi mogli ogroziti operacijo 14. divizije. Zahteve so bile postavljene zelo odločno, čeprav ni bilo pričakovati, da bi novomeška posadka mogla na dolgo pot k Velikim Laščam. Štab 7. korpusa je namreč hotel zaradi dotedanjih uspehov 14. divizije njen napad na Velike Lašče dodobra zavarovati in ni hotel pustiti sovražniku niti ene možnosti za uspešno obrambo.

Seveda se artilerija 15. divizije v tako kratkem času ni mogla pripraviti na odhod k 14. diviziji. Njeno sodelovanje je bilo namenjeno bolj podpori 14. divizije v napadu na Kočevje, ki ga je načrtovalo poveljstvo 7. korpusa. V ta namen je 1. divizion artilerije 15. divizije pripeljal z Gorjancev dve havbici 100 mm, 2. divizion pa se je vrnil v sestavo artilerije 15. divizije in je čez Krko pripeljal dva poljska topa kal. 75 mm. Artilerija 15. divizije se je na ta način skoraj čez noč prelevila iz pehote v topniško enoto.

Štab 15. divizije je izdal odredbo o *zožitvi blokade* Novega mesta 3. decembra 1943. Zahteval je, naj se enote približajo mestu in naj se prilepijo na bloke. Vsak poskus izpada naj onemogočijo. Blokade pa naj ne izvajajo le z bojem, ampak tudi z miniranjem vseh cest in poti, ki peljejo iz mesta. Minska polja naj bodo postavljena tako, da jih sovražnik ne bo zaznal. Partizanskim enotam je 15. divizija dala na voljo dovolj eksploziva. Za pomoč pri miniranju je 15. divizija poslala enotam posebne izvedence, da bi zagotovili kakovost in učinkovitost miniranja. S posebnimi opozorili so partizanske enote poučile prebivalstvo, v katerih smereh se lahko varno giblje. Tudi partizane so poučili o sistemu miniranja in o obnašanju, da ne bi prišlo do nesreč. Kljub temu pa je nekaj neprevidnih partizanov naletelo na mine in bilo ubitih ali ranjenih.

Blokadni položaji na desnem bregu Krke so bili naslednji: na levi ob Krki je bil 1. bataljon Cankarjeve brigade, ki je bil tačas pod poveljstvom 15. divizije. Ta bataljon je bil pravzaprav rezerva glavnega štaba. Včasih so ga podredili 7. korpusu ali pa 15. diviziji, pač glede na naloge, ki jih je izpolnjeval. Desno od njega sta bila oba divizionarja artilerije 15. divizije, ki sta zlasti branila smer proti Uršnim selom in Beli krajini. Divizionarja pa nista bila stalno na teh položajih, ker sta bila za krajši čas poslana na pomoč 14. diviziji pri napadu na Kočevje. V tem času je prevzela njune blokadne položaje Gubčeva brigada. Gubčeva brigada je zasedala položaje pri Velikem Slatniku, Dolenji Težki vodi in Orehku. To so bili položaji za obrambo glavne smeri proti Beli krajini. Kostanjevico je blokiral bataljon Gubčeve brigade na položajih pri Javorovici, Banu in Ržišču. Petnajsto brigado, ki se je zbrala pri Semiču šele 2. decembra, so neprestano in nič kaj smotno uporabljali za razne naloge, ki so bile v zvezi z umikom 7. korpusa iz Slovenije, zlasti na slovensko-hrvatski meji ali pa na Hrvaškem.

Sistem poostrene blokade Novega mesta se je torej opiral na to, da so partizanske enote zasedle položaje bliže Novemu mestu. Pred mesto so pošiljale patrulje ali večje enote, ki so nemudoma napadle sovražnika, če je

poskušal izpadati iz mesta. Organizirale so protinapade združenih enot, če je sovražniku uspelo prodreti iz mesta. Postavljale so minska polja in minirale ceste in poti, ki so vodile iz mesta.

Dvanajsta brigada je bila na blokadi Novega mesta od 1. decembra popolnoma sama. Zamisel štaba 15. divizije za zožitev blokade z levega brega Krke je zahtevala, naj se Dvanajsta postavi na odlične položaje od Kuzarjevega kala pa prek Gorenjih in Dolenjih Kamenc, Bučne vasi in Mačkovca do položajev nad Kronovim. Seveda so veljale tudi za 12. brigado podobne naloge za miniranje cest in postavljanje minskih polj kot za Gubčevo. Ker je bila Dvanajsta preslabotna, da bi zadostila zahtevam 15. divizije za zožitev blokade, ji je štab olajšal položaj s tem, da je brigadi vrnil njen 3. bataljon, ki je bil na desnem bregu Krke, vendar je brigada morala vrniti 2. artilerijski divizion, ki se je s topovi vrnil k štabu artilerije na desni breg. Dvanajsta je s tem toliko pridobila, da je sedaj imela skupaj vse tri bataljone in da je lahko poleg bojne akcije začela politično-vzgojno delo, zlasti pri 3. bataljonu, ki je bil dolgo odsoten iz njene sestave.

Seveda je bila 12. brigada preslabotna, da bi mogla opravljati vse zaupane naloge. Tega se je zavedal tudi štab 15. divizije. Njena najtežja naloga je bila zagotoviti protitankovsko varnost na svojem operacijskem območju. Jasno je, da je štab 15. divizije tudi razumel, da Dvanajsta ne more zagotoviti popolne prekinitve oskrbovalne poti na črti Novo mesto–Krško, zato se je zadovoljil s tem, da je brigada vsaj ovirala povezavo novomeške posadke z zaledjem. Brigada je morala poleg teh nalog še vedno paziti na mokronoško smer. Zato je razporeditev Dvanajste bila zelo široka. Posluževala se je zelo gibčne taktike, da je namreč pričakala sovražnika v zasedah, udarila po njem, se nato umaknila, potem pa je z zbranimi večjimi enotami izvršila protinapad. Dvanajsta je tudi prejela nalogo, naj z aktivno blokado sodeluje v podpiranju ofenzivne operacije 14. divizije.

Sovražnik se je v Novem mestu moral spopadati z mnogimi težavami. Zagotavljati je moral neprekinjeno oskrbo mesta in vojaških enot ter razbijati partizansko blokado. Nikakor ni smel dopustiti, da bi se blokada 15. divizije spremenila v napad na mesto. Edino neprestana aktivnost izven mesta in razbijanje enot 15. divizije je zagotovilo novomeški posadki obstoj. Ker pa so bili Nemci v mestu slabotni, so morali hočeš nočeš spremeniti svoje odnose do slovenskih domobrancev. Sprva so z njimi zelo poniževalno postopali. Poveljnik novomeških domobrancev Vuk Rupnik se je zaradi tega večkrat pritoževal pri očetu Levu Rupniku. Lev Rupnik je od Nemcev zahteval spremembo odnosov. Toda Nemci so bili ošabni, zato so s takim obnašanjem hoteli dokazati, da so le oni gospodarji v mestu. Toda zaradi pomanjkanja čet in ker so se domobranci trudili, da bi zadostili zahtevam svojih gospodarjev, so jih Nemci začeli voditi na akcije in so se posluževali njihovih bojnih in obveščevalnih uslug. Sčasoma so jim prepustili v samostojno obrambo nekatere manj važne postojanke, zlasti na oskrbovalni komunikaciji, s čimer so se razmere za domobrance izboljšale.

Tako so se na sektorju napada 12. brigade razvili boji, od katerih naj omenimo tistega pri Bučni in Zdinji vasi ter na Trški gori 7. decembra 1943,

ki je bil za brigado uspešen. Brigada je sodelovala v podpori 14. divizije pri napadu na Kočevje, ko je kakor Gubčeva še bolj zožila blokado. Pod ostrejši nadzor je vzela tudi cesto Novo mesto-Trebnje, zlasti na Kačjih ri- dah.

Na sektorju napada 12. brigade je bilo do 20. decembra manj bojov kot pa na sektorju okrepljene Gubčeve brigade. Novomeška posadka je namreč pripravljala akcijo, s katero bi v *Velikem Slatniku* postavila postojanko. Če bi se ta namera posrečila, bi morali partizani pomakniti svojo blokadno črto kar visoko v Gorjance, sovražnik pa bi imel imenitno oporišče za prodor v Belo krajino. Najprej so Nemci postavili pomožne postojanko v Malem Slatniku, nato pa še močnejšo v Velikem. Ko je 4. decembra iz Novega mesta odšla sovražna enota na 11 kamionih proti vasi Težka voda, jo je Gubčeva z manevrom nekaterih bataljonov pregnala. V noči na 5. december pa je 1. bataljon demonstrativno napadel domobransko posadko v Malem Slatniku. Zaradi nesporazuma na stiku med levim krilom Gubčeve brigade in enotami artilerije 15. divizije je prišlo do tega, da je sovražnik iz mesta prodrl celo do Uršnih sel.

Petnajsta divizija ni mogla dopustiti, da bi se postojanka v Velikem Slatniku utrdila. Zato je ukazala Gubčevi brigadi, naj jo uniči. Brigada je akcijo začela s pomočjo artilerije 5. decembra popoldne. Ker je postal položaj domobrancev kritičen, je novomeška posadka ob 19. uri začela akcijo za rešitev domobrancev. S pomočjo tankov je prodrla do Velikega Slatnika in odpeljala domobrance v Novo mesto. Štab 15. divizije sicer s tem ni bil zadovoljen. Uspeh pa je vendarle bil v tem, da je sovražnik uvidel, da v smeri Bele krajine ne bo mogel postavljati postojank in jih ubraniti pred uničenjem.

Od 6. do 8. decembra so bili boji kar v bližini mestnih blokov. Bataljoni Gubčeve so bili uspešni.

Uspehi 14. divizije so spodbudili tudi štab 15. divizije, da je začel razmišljati o ponovnem napadu na Novo mesto. Njegov načrt se je opiral na to, da bi partizani zavzeli most v Kandiji in nato vdrli v mesto ter ga s pouličnimi boji zavzeli. Dne 7. decembra 1943 je štab 15. divizije dal brigadam ukaz o pripravi na akcijo. Toda ko se je 12. decembra boj za Kočevje neuspešno končal, so partizanski štabi spoznali, kako težke so operacije za osvoboditev utrjenega mesta. Petnajsta divizija je namero za napad na Novo mesto opustila.

Devetega decembra so se nadaljevali boji pred Novim mestom. Pobuda je seveda bila na sovražni strani, kajti pod zaščito utrd in mestnih zgradb so sovražne čete lahko tajno pripravile akcijo in jo v jutranjih urah nenadoma sprožile. 10. in 11. decembra so se s sovražnikom spopadli skoraj vsi bataljoni na blokadi. Ko je 14. divizija 9. decembra začela napadati Kočevje, je seveda tudi 15. divizija ukazala svojim brigadam pred Novim mestom, naj ga še trdneje oklenejo in naj ne dopuste izpada ali pa akcije za pomoč kočevski posadki. Po kočevski operaciji 14. divizije se je artilerija 15. divizije vrnila v sestavo svoje divizije in se ponovno vključila v blokado. Vse do 19. decembra ni bilo posebno velikih bojov pred Novim mestom. Tega

dne pa so ponovno oživel. Sovražnik je hotel, kakor je sodil štab Gubčeve brigade, prodreti v nekatere vasi in jih oropati. Vneli so se celodnevni boji in artilerija je uporabila celo topove v boju proti tankom.

Pohod Cankarjeve brigade proti zahodu je bil namenjen podpori akcije 14. divizije na Velike Lašče. Ko je brigada 2. decembra prikorakala do Dobrave pri Višnji gori, je ugotovila, da v Grosupljem ni sovražne posadke in da je ta tudi iz Šmarja pred kratkim odšla. Operacijo 14. divizije na Velike Lašče je bilo treba zavarovati z ljubljanske smeri. Med Škofljico in Grosupljem so bile tedaj tri partizanske enote: Cankarjeva, 8. («Levstikova») brigada iz 18. divizije in Dolenjski odred. Vse tri partizanske enote naj bi branile ljubljansko smer, zato so po starem običaju ustanovile skupen operativni štab. Dne 3. decembra so bile partizanske čete že na svojih mestih. Cankarjeva je branila smer Škofljica-Turjak-Čušperk-Ivančna gorica. Na turjaško cesto in na položaje pri Igu pri Ljubljani se je postavila 8. («Levstikova») brigada, ob turjaški cesti pri vasi Drenik pa je bil bataljon Dolenjskega odreda. Toda intervencije iz Ljubljane ni bilo, kajti 14. divizija, ki je štela manj kot 1300 partizanov, je v naletu zavzela Velike Lašče in uničila skoraj celotno posadko, v kateri so prevladovali slovenski domobranci.

Do 10. decembra je Cankarjeva brigada ostala približno na starih položajih s tem, da je postavila en bataljon tudi v zavarovanje nekdanje nemško-italijanke meje pri Lipoglavu. Uničevala je ceste in dolenjsko železnico. Grosupeljsko železniško postajo je popolnoma uničila.

V noči na 10. december je začela 14. divizija obetavno akcijo na Kočevje. Na ljubljanski smeri so bile zopet tri partizanske enote, ki so si razdelile naloge, podobno kot pri varovanju napada na Velike Lašče. Na glavni smeri na turjaški cesti je bila 8. («Levstikova») brigada. Cankarjeva brigada je bila zopet okoli Šmarja, da je varovala smer Škofljica-Turjak in Čušperk, pa tudi na Peščenik pri Višnji gori je poslala eno enoto. Na turjaško cesto se je nekoliko vstran od bataljona 8. brigade postavil en bataljon Dolenjskega odreda. Partizanski štabi so obrambo ljubljanske smeri postavili zelo slabo. Razpotegnjenost obrambne črte je onemogočala manever. Štab 14. divizije se je dobro zavedal, da Kočevja v enem samem naletu ne bo mogel zavzeti. Ker je vedel, da se bo akcija nekoliko zavlekla, je poslal operativnemu štabu na ljubljanski smeri že 10. decembra obvestilo, kako napreduje kočevska akcija. Pravilno je sodil, da bo uspeh kočevske akcije odvisen od zanesljivosti na zavarovanjih najvažnejših smeri, zlasti ljubljanske, zato naj se enote na tej smeri potrudijo, da bodo na vsak način zadržale sleherni sovražnikovo intervencijo.

Toda 11. decembra 1943 so Nemci udarili iz Škofljice v dveh smereh. V smeri Cankarjeve brigade se je njihova nakana izjalovila, pač pa so imeli uspeh na glavni smeri iz Pijave gorice proti Turjaku. Sovražna vojska je na 40 kamionih in s 25 oklepnimi vozili odrinila bataljon 8. Levstikove brigade ter se napotila proti Turjaku in Velikim Laščam. Toda ceste so bile tako razrušene, da so sovražne čete ta dan komaj dosegle Turjak in Velike Lašče. V noči na 12. december so nadaljevale prodiranje proti Kočevju. Tudi z

Notranjske smeri se je napotil cel ali pa del 314. grenadirskega polka 162. grenadirske divizije (»Turkestanske«) na pomoč oblegani posadki v Kočevju. Štirinajsta ni bila obveščena o uspehih intervencijskih skupin. Bila je presenečena in prisiljena še pred popolnim uničenjem nemško-domobranske posadke zapustiti Kočevje.

Partizanske enote na zavarovanjih je doletela ostra kritika, ker so dopustile sovražniku tak prodor proti Kočevju. Pri tem pa ni bilo zadosti upoštevano, da so bile na zavarovanjih, razen Cankarjeve brigade, le slabotne partizanske sile, ki se niso mogle uspešno upirati sovražnikovi premoči. Očividna je bila napaka tudi pri oceni, katera bo glavna smer sovražnikovega napada na zavarovanja in od kod je pričakovati njegov poseg. Tudi 15. diviziji so očitali, da je prezgodaj odpoklicala Cankarjevo brigado in s tem pripomogla k slabitvi ljubljanske smeri. Dne 11. decembra je namreč štab 15. divizije ob zori napisal odredbo podrejenim enotam, da je sovražnik začel novo ofenzivo na Kordunu. V skladu z odredbo glavnega štaba in štaba 7. korpusa je ukazal prerazporeditev svojih enot. Cankarjeva brigada naj bi zaprla temeniško in mirensko dolino. Ukrep je bil namenjen obrambi smeri iz nekdanje obsavske naseljeniške cone in je meril na obrambo in pomoč partizanskim divizijam, ki naj bi se umikale čez Kolpo. Komandant Cankarjeve brigade je to odredbo prejel šele 12. decembra popoldne in ukazal takojšen premik brigade v označeno smer. Iz tega sledi, da ta premik ni v ničemer ogrozil kočevske operacije, kajti Nemci so tedaj že bili v Kočevju. Ker so komandantu 15. divizije očitali, da je premik Cankarjeve brigade ukazal v najbolj kritičnem trenutku kočevske operacije in da je bil ta ukaz popolnoma samovoljen, je zanimivo omeniti, da je komandant divizije 13. decembra zameril komandantu Cankarjeve brigade, ker je izpolnil njegov ukaz, češ da ga v takem primeru ne bi smel izpolniti. Iz tega se vidi, da je bila poveljniška povezava v kočevski operaciji zelo majava.*

Cankarjeva brigada je začela premik na odrejene položaje 12. decembra popoldne in je prispela na cilj 14. decembra. Ker pa je poveljstvo operacije za osvojitvev Kočevja sodilo, da bi zaradi porušenih obrambnih naprav v mestu kazalo napad na Kočevje ponoviti, je komandant 7. korpusa ukazal, naj se brigada vrne na prejšnje položaje. Brigada je zasedla turjaško cesto in branila smeri Grosuplje–Čušperk in Grosuplje–Višnja gora. Od 16. decembra dalje je imela boje na turjaški cesti s tistimi sovražnimi četami, ki so se vračale iz Kočevja.

V drugi fazi je 15. brigada imela dve nalogi, ki sta bili le posredno povezani z akcijami 15. divizije. Najprej se je postavila na črto Semič–Jugorje v Beli krajini, kar je bilo v zvezi s pomočjo 15. divizije 14. diviziji pri njeni uspešni ofenzivni akciji na Notranjskem in na Velike Lašče. Le en njen bataljon so poslali proti Kočevju, da bi bil pri roki v času operacij 14. divizije na prometni zvezi Grosuplje–Kočevje.

Dne 12. decembra 1943 pa se je brigada zbrala vzhodno od Metlike. Zapuili so ji nalogo, naj se približa Ozlju, ker so od tod pričakovali napade

* Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 418.

Nemcev in ustašev proti Beli krajini. Ta akcija 15. brigade je torej posredno pomenila zavarovanje kočevske operacije 14. divizije. Brigada se je z zbirnega mesta vzhodno od Metlike takoj napotila proti Ozlju, da bi preprečila kakršnekoli nevarne posege v smeri proti Beli krajini. Na teh položajih pa je imela le en boj.

Pri premikih in akcijah 15. brigade je gotovo najbolj problematično to, da je bila pravzaprav ves čas v negotovosti, kdo je v danem trenutku njen nadrejeni štab. Včasih je prejela naloge od glavnega štaba, včasih od štaba 7. korpusa. To lahko spoznamo iz predloga 7. korpusa, naj brigado dodelijo 14. diviziji in iz podobnih razmišljanj, ki so rahljala formacijsko povezavo brigade z matičnim divizijskim štabom. Posledica je bila, da se je razrahljala tudi skrb 15. divizije za brigado in da so njenemu razvoju in utrjevanju bojne sposobnosti posvečali manj pozornosti kot ostalim enotam 15. divizije. K sreči je sam štab brigade z vso resnostjo premagoval vse težave in skrbel, da brigada ni zaostajala za drugimi glede oskrbe, bojne sposobnosti in politične izgradnje.

Tretja faza

Tretja faza blokadnih operacij 15. divizije od 20. do 31. decembra 1943 je znamenita iz dveh razlogov. Prvi je nenaden pojav velike sovražne enote na poti iz Kočevja proti Novemu mestu; to je bil polk, ki je potoval po doslej za okupatorja neznanih smereh in ki je v svoji veliki moči nosil grožnjo blokadnim enotam okoli Novega mesta. Drugi razlog pa je ta, da se je v zavesti najvišjih štabov partizanske vojske s pojavom sovražnega polka spet prebudila bojazen o ponovni veliki nemški ofenzivi.

Ko se je namreč po 12. decembru razbistrila vojaška situacija okoli Kočevja, je šele postalo jasno, da se je v ribniški dolini pojavila velika sovražna enota iz sestave 162. grenadirske divizije. To je bil 314. grenadirski polk, ki je rešil kočevsko posadko pred uničenjem in zasedel najvažnejše kraje v ribniški dolini ter vzpostavil trdno povezavo med Škofljico in Kočevjem. Zato je razumljivo, da Cankarjeva brigada na turjaški cesti ni mogla prekiniti te povezave in da jo je lahko le ovirala.

Glavni štab je sodil, da so se ponovno razvile razmere, ki zahtevajo veliko previdnost pri načrtovanju operacij in priprave za morebitno evakuacijo na Hrvatsko. V tem duhu je izdal navodila o ukrepih za primer sovražnikove ofenzive, v katerih so najvažnejše naslednje zahteve: informacije o sovražni ofenzivi je treba sprejemati z vso resnostjo, toda zato še ni potrebno, da bi se umaknili v obrambo. Vse divizijske enote je treba zbrati, da jih bodo štabi imeli pri rokah in da bodo lahko izvedli enotno in neposredno poveljevanje. Za 14. in 15. divizijo je odredil žumberško-pokupsko operacijsko območje. Tam bi diviziji sodelovali s hrvatskimi enotami in se pomikali proti vzhodu. Osemnajsti diviziji, ki je bila v Gorskem Kotaru, je od-

redil smer proti Primorski. Že v teh navodilih v obliki odredbe je glavni štab Slovenije predvidel možnost za pohod 14. divizije na Štajersko.*

Tudi štab 7. korpusa je na osnovi odredbe glavnega štaba izdal svojo, ki je pojasnjevala, da sicer ni izgledov za ponovljeno ofenzivno operacijo, toda sovražnik lahko nenadoma pripelje nove sile in začne akcijo.

Navedene odredbe so 15. diviziji nakazovale tesnejše osredotočenje enot in s tem večjo enotnost v poveljevanju.

V skladu z idejo o združevanju enot je štab 7. korpusa ukazal Cankarjevi brigadi, naj se premesti na odsek Ajdovec–Lipovec–Sadinja vas. Na teh položajih bo brigada zagotovila 12. brigadi prehod čez Krko, nato pa vzpostavila mostišče na Krki za potrebe prehajanja drugih partizanskih enot in partizanskih aktivistov čez reko. Zagotovitev varnosti in trdnosti takega mostišča pa je bila zelo kočljiva naloga. Če bi se izkazalo, da je sovražnikova ofenziva večjega obsega, bi bilo težišče operacij 15. divizije v smeri Gorjancev in Žumberka.**

Na bojišču pa so se razmere 21. decembra 1943 nepričakovano in nenadoma spremenile. Razmišljanja in ugibanja o ponovljeni veliki nemški ofenzivi je presegal 314. grenadirski polk 162. grenadirske divizije. Iz Kočevja je namreč 21. decembra že v zgodnjih jutranjih urah prodril do Jame pri Dvoru in postavil štab 7. korpusa pred težko nalogo, da v najkrajšem času oceni pomen te sovražnikove akcije, ugotovi smeri gibanja sovražnikovega polka in njegove cilje. Nemški polk je imel v sestavi svojih enot nekoliko manj kot 4000 mož. Poveljniški kader je bil po večini nemški, moštvo pa sestavljeno iz ujetnikov sovjetske armade, ki niso bili preveč navdušeni za boje. Partizanski obveščevalci so se to pot nekoliko bolj izkazali, povezali so se s sovražnimi vojaki in celo nekaterimi ruskimi oficirji ter izvalili iz njih dokaj dobre podatke o namerah polka. Izvedeli so, da je cilj njihove akcije Novo mesto. Iz vseh podatkov je bilo jasno razvidno, da to ni operacija, ki bi bila sestavni del ali predhodni del neke večje ofenzive, ampak samostojna akcija 314. polka, ki je pomagal utrjevati obrambo nove kočevske posadke in je bil sedaj dovolj drzno uporabljen na označeni smeri. To je bila torej le operativna epizoda, ki pa je nalagala štabu 7. korpusa zaradi svoje nepričakovane in nenadne smeri dosti dela.

K sreči je imel 7. korpus jedro svojih enot prav blizu smeri, po kateri je prodiral sovražnik. Najvažnejša je bila 14. divizija, ki se je od Kočevja pomikala proti Beli krajini. Na levem bregu Krke je bila 12. brigada prav na smeri, ki se je je nameraval poslužiti sovražni polk za prodor v Novo mesto. Cankarjeva brigada pa je bila še daleč na turjaški cesti, zato so jo hitro usmerili proti sovražniku. V začetnih bojih 15. divizija ni mogla uporabiti Gubčeve brigade, od 15. pa le en bataljon. Sovražni polk je bil nekoliko močnejši od 7. korpusa. Na voljo je imel tanke in motorizacijo. Sedmi korpus je nemudoma začel akcijo za uničenje sovražnika v dolini Krke, toda

* Odredba glavnega štaba z dne 13. decembra 1943 štabu 7. korpusa o ukrepih v primeru nove ofenzive. Arhiv IZDG, fasc. 8/I.

** Odredba štaba VII. korpusa z dne 19. decembra 1943 štabom divizij. Arhiv IZDG, fasc. 21/I.

ni mogel uporabiti več kot pet brigad in le del artilerije, kar je bilo malo več kot 3000 borcev in bork.

Ko se je čelni del raztegnjene sovražne kolone pojavil na Jami, je najprej začel popravljati porušeni most na Dvoru pri Žužemberku. Del polka pa se je usmeril proti Stranski vasi pri Žužemberku, kjer je bil še en most. Tudi ta je bil porušen; toda ko ga je sovražnik popravil, je lahko vzdržal težak tovor motorizacije in tankov. Tako je sovražnik še istega dne prodrł do Žužemberka, poslal čez Krko zavarovalni oddelek in začel tudi tukaj popravljati most. Sovražne čete so se zadrževale v globeli med Krko in Kočevskim Rogom ter planoto Suhe krajine. To je bilo mikavno za tistega, ki bi jih hotel zmleti v tej kotlini, preden bi se povzpele na levi breg Krke. O tem se je zamislil komandant 7. korpusa in z vso podjetnostjo je razvrščal enote obeh divizij, da bi izkoristil ugodno priložnost.

Štirinajsta divizija je začela napadati sovražne čete na cesti Kočevje–Dvor s težiščem pri Dvoru. Cankarjeva brigada pa je hitela k Žužemberku, kamor so njene predhodnice prispele že 21. decembra 1943 ter se spustile v boj s sovražnikom. Naloga Cankarjeve brigade je bila jasna. Prepričati je bilo treba sovražniku, da bi popravil žužemberški most in se s tanki in motorizacijo prebil na levi breg v Žužemberk. Pri tem je Cankarjeva nalletela na zavarovalne oddelke 314. sovražnega polka. Dve nejasnosti sta ovirali Cankarjevo pri njeni akciji. Prvič, brigada ni vedela, ali bo sovražnik nadaljeval pohod ob Krki navzdol skozi Sotesko. Drugič, brigada ni imela povezave niti s štabom 15. divizije niti s 14. divizijo in štabom 7. korpusa. Zanašati se je morala na lastne presoje. To je vnašalo v akcijo Can-

Borci 15. divizije na mostu čez Krkó pri Žužemberku 24. decembra 1943

karjeve brigade določeno obotavljanje. Cankarjev bataljon, ki se je pred Žužemberkom spopadel z zavarovalnim oddelkom 314. polka, je z minometom obstreljeval delavce, ki so popravljali most. Sovražnik je zelo hitel, ker se je bal obkolitve. Na vsak način je hotel še istega dne usposobiti most za prevoz težke oborožitve in kamionov. Prepričan, da je do večera popravilo na mostu zadosti napredovalo, je sovražnik začel s svojo motorizacijo prehajati Krko. Toda veselje nad uspehom inženircev ni dolgo trajalo, kajti most se je pod težkimi bremenami podrl. To je bilo zelo ugodno za enote 7. korpusa, kajti čez noč bi se lahko premestile na položaje, s katerih bi naslednjega dne, 22. decembra odločilno udarile po sovražniku.

Dne 22. decembra je končno Cankarjeva brigada našla povezavo s štabom korpusa in 14. divizijo. To pa ni dosti pomagalo, kajti smer namernega prodiranja 314. polka ni bila jasna. Cankarjeva brigada je najprej zaprla smeri proti Zagradcu in Dobrniču. Tedaj je prispel ukaz štaba 15. divizije, naj se brigada premesti na take položaje, da bo branila soteško smer. Brigada je pustila en bataljon na Liscu in pred Žužemberkom, dva pa je premestila v Mali in Srednji Lipovec. Dne 22. decembra popoldne je bil popravljen žužemberški most in sovražne čete so se začele pomikati proti Dobrniču. Cankarjeva je sedaj zlahka spoznala, kam je usmerjen sovražnikov premik: proti Dobrniču!

Ker je komandant 15. divizije tudi 12. brigado primaknil bližje bojišču, je imel na voljo pol divizije. Bil pa je pod vplivom še vedno pričujoče ideje o sovražnikovi ofenzivi, zato razporeditev obeh brigad ni ustrezala prizadevanjem za napad na 314. grenadirski polk. Iz tega je sledila nezadostna odločnost akcije 15. divizije. Tudi 14. divizija je imela težave z zbiranjem svojih brigad. Napačne ocene razmer so onemogočile združen napad 7. korpusa na 314. polk. Partizanske brigade so torej le posamič in zelo neusklajeno napadale 314. polk.

Ko je 314. grenadirski polk postavil na važnejših točkah svojega nadaljnega pohoda zavarovanja, je 24. decembra 1943 začel pohod iz Žužemberka proti Novemu mestu in Trebnjemu. Razvil se je v dolgo kolono (spredaj so prodirali tanki), se branil pred medlimi in neorganiziranimi napadi Cankarjeve in 12. brigade in ubral smer Dobrnič–Jordankal–Novo mesto in Dobrnič–Trebnje. Še istega dne sta predhodnici prišli v Novo mesto in Trebnje, medtem ko so ostale enote prihajale postopoma, tako da so šele 25. decembra 1943 popoldne prispele na cilje. Verjetno njegove izgube niso bile velike. Načrt, da bi izkoristili priložnost in sovražni polk dobro zdelali v dolini Krke, se ni posrečil.

Pohod 314. grenadirskega polka iz Kočevja v Novo mesto je pomenil izredno potezo nemškega poveljstva. Smer gibanja je bila precej nenavadna, saj se Nemci do tedaj niso upali izvajati takih premikov. Zanje je bila sreča v tem, da so partizane iznenadili in da je to bilo v obdobju, ko je partizanska poveljstva še vedno gnjavila misel o umiku na Hrvatsko. Poudariti je treba, kako velikega pomena je bilo, da so partizani temeljito porušili ceste in vse cestne objekte, zlasti najvažnejša mostova na Krki. To bi lahko v primeru

bolj usklajene partizanske akcije v boju proti 314. grenadirskemu polku odločilno prispevalo k porazu sovražnika v dolini Krke.

Razumljivo je, da je poveljstvo posadke v Novem mestu hotelo izkoristiti prisotnost dela 314. grenadirskega polka. Uporabili bi ga lahko za dve nalogi, za vpad v Belo krajino ali v Dolenjske Toplice. Vpad v Belo krajino bi zahteval veliko časa, a sovražni polk ga verjetno ni imel zadosti. Zato so izbrali drugo, vdor v Dolenjske Toplice.

V štabu 15. divizije 25. decembra, ko se je del 314. grenadirskega polka vsidral v Novem mestu, niso imeli sreče z ocenjevanjem razmer in ugotavljanjem sovražnih namer. Čeprav je bilo nenavadno, da je 314. polk imel s seboj okoli 200 motornih vozil in kakih 600 zaprežnih voz, štab ni doumel, da je morda sovražni polk namenjen plenit. Zato je izdal ukaze v skladu s svojo oceno, da namerava sovražni polk proti severu v smeri Kostanjevice ali pa Škocjana. Vse brigade so prejele ukaze, naj preprečijo sovražniku umikanje v naznačeni smeri.*

V Gubčevi brigadi so imeli že od 19. decembra v mislih, da bo sovražnik nekoliko okrepil napade nanjo. V enotah se je tu in tam pojavila vznemirljenost. Dne 27. decembra 1943, ko se je sovražnik v Novem mestu že razvijal za pohod in boj, Gubčeva brigada še ni mogla razvozlati njegovih namer. Opozorila je le bataljon pred Kostanjevico, naj bo pripravljen, ker se bo sovražnik verjetno usmeril tja.

Ob 8. uri zjutraj so Nemci začeli obstreljevati Gubčevo brigado in enote artilerije, nato so se usmerili v notranjost osvobojenega ozemlja proti Uršnim selom. Smer je nakazovala nevarnost za Belo krajino. Partizanske enote na blokadi so se sovražniku močno uprle. Najprej so se partizani bojevali na vnaprej pripravljenih položajih, ki so jih okrepili z bunkerji in strelskimi jarki. Ko je bila sovražna premoč prevelika, so se umikali in pričakali sovražnika na drugi črti. Uporabili so protitankovski top in ovirali napredovanje tankov. Zlasti je bilo dobro sodelovanje drugega bataljona Gubčeve brigade s 1. bataljonom Cankarjeve in divizionoma artilerije 15. divizije. Ko je sovražni napad popoldne izčrpal svojo moč, je bil sovražnik prisiljen k umiku. Ta dan so torej slavili zmago partizani. O izgubah ni točnih podatkov, verjetno je sovražnik imel 5–10 mrtvih in ujetih ter prav toliko ranjenih.

Naslednjega dne, 28. decembra 1943, je sovražnik v Novem mestu miroval in se pripravljaj na nadaljnje akcije. Aktiviral pa se je v Kostanjevici in začel zjutraj napadati 4. bataljon Gubčeve brigade, ki je bil zadolžen za blokado Kostanjevice. Bataljon je manevriral, odbijal sovražnikove napade na ugodnih, že prej pripravljenih položajih in sovražnik se je zvečer umaknil v mesto. Tudi tega dne na kostanjeviškem bojišču ni imel uspeha.

Naslednjega dne, 29. decembra, kakor je bilo pričakovati, sovražnik ni napadel z vso silo. Njegove akcije so bile bolj izvidniškega značaja. Potem ko je najprej obstreljeval položaje Gubčeve brigade z artilerijo in minometi, se je spustil v več kolonah v boj s partizanskimi bataljoni, ki pa so ga kmalu

* Bojno povelje štaba 15. divizije z dne 26. decembra 1943. IZDG, fasc. 188/1–4.

zaustavili in zavrnil v mesto. Samo v boju s 3. bataljonom naj bi bil imel po poročilih štaba bataljona 7 mrtvih in 10 ranjenih.* Naslednjega dne, 30. decembra 1943, je udaril z vso močjo v smeri proti Dolenjskim Toplicam. Po težkih bojih, ki jih je ovirala nekaj časa gosta megla, da so nekatere partizanske čete doživele presenečenje, je sovražnik zasedel Uršna sela. Druga sovražna enota je udarila ob Krki navzgor in zasedla Vavto vas. Inženirci so usposobili cesto, nato je sovražnikova skupina s tanki na čelu med boji prodrla do Dolenjskih Toplic. V bojih od prihoda dela 314. grenadirskega polka v Novo mesto pa do sovražnikovega vdora v Dolenjske Toplice so imele partizanske enote, ki so branile belokranjsko smer, precejšnje izgube. Najbolj boleče so bile 30. decembra 1943. Podrobnejših podatkov o partizanskih izgubah ni. Vemo na primer le, da je imela samo 1. četa 2. bataljona Gubčeve brigade šest mrtvih in 12 ranjenih.** V poročilu, izdanem v glasilu slovenskega domobranstva »Vesti« z dne 1. januarja 1944, je zapisano, da so domobranci skupaj z Nemci med božičem in novim letom 1944 v predelu Birčna vas–Sušice–Dolenjske Toplice–Vavta vas ubili okoli 70 partizanov, 40 pa so jih ujeli. V Dolenjskih Toplicah naj bi bili obesili devet partizanov.*** Vsekakor so to poročilo, ki je verjetno zelo pretirano, nanašati tudi na ubijanje civilnega prebivalstva.

Tako je sovražnik z delom 314. grenadirskega polka in četami novomeške posadke prodrl na osvobodeno ozemlje, kar je izzvalo močno reakcijo partizanskih poveljstev. Glavni štab je bil nezadovoljen z enotami 15. divizije, ki so dopustile tak neugoden razvoj dogajanj in je začel ukrepati. Zbiral je enote 14. divizije, da bi z njimi izvedel odločilen napad na sovražnika v Dolenjskih Toplicah. Gubčeva brigada in enote na blokadi Novega mesta so dobile nalogo, naj še naprej blokirajo Novo mesto, Nemce v Dolenjskih Toplicah pa naj napadajo s severa. Partizanske enote z blokadnih položajev pa so bile za take naloge nesposobne. Boj 30. decembra jim je prizadejal precejšnje izgube in njihova medsebojna povezava je bila pretrgana. Nekatere čete so izgubile toliko ljudi, da niso bile sposobne za večje akcije.

Ideja glavnega štaba Slovenije za boj v Dolenjskih Toplicah je bila ta, da bi sovražnika obkolili ter premagali. Med pripravami so sovražne čete divjale v zavzetih krajih. Glavno vlogo so zopet odigrali slovenski domobranci. Bili so dodeljeni nemškimi četam oziroma četam 314. grenadirskega polka, da bi pomagali poiskati pripadnike osvobodilnega gibanja. Vsakogar, ki so ga Nemci aretirali, so najprej poslali k domobrancu na zaslišanje, da je le-ta ugotovil, ali je aretirani naklonjen partizanom ali ne.

Do odločilnega napada partizanskih enot na sovražnika v Dolenjskih Toplicah ni prišlo, kajti sovražnik je pohitel in se že 31. decembra 1943 vrnil v Novo mesto. Od tod pa je skozi Kronovo in Trebnje odpotoval na nemško zasedbeno ozemlje in v obsavska mesta. Glavni štab je sedaj lahko spoznal,

* Poročilo 3. bataljona Gubčeve brigade štabu brigade 28. decembra 1943, MLRS, arhiv GB.

** Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 495.

*** »Vesti« z dne 1. januarja 1944. Arhiv RSNZ (republiški sekretariat za notranje zadeve).

da z novo veliko nemško ofenzivo začasno ne bo nič. Vendar je še naprej gojil idejo o umiku vseh taktičnih enot iz Slovenije na Hrvaško. To ni bilo dobro in je bilo plod napačnih ocen o stvarnih sposobnostih nemške vojske za ponovitev ofenzive. Tako velike ofenzive se ne izvajajo vsak dan, ampak zahtevajo velike napore. Sovražna poveljstva se morajo odreči četam na pomembnih bojiščih, kar pa v razmerah, v kakršnih je bila nemška armada, ni bilo mogoče često ponavljati. Bojazen pred ponovitvijo velike ofenzive je bila torej odveč. Zamisel o evakuaciji taktičnih partizanskih enot se je ponovno pojavila leta 1945, ko je bila na Štajerskem velika ofenziva.

Še nekaj besed o pohodu 314. grenadirskega polka 162. grenadirske divizije (»Turkestanske«) iz Kočevja v Novo mesto in Trebnje: očitno je, da sodi ta pohod v vrsto redkih akcij, v katerih sovražnik ni kazal volje, da bi izpeljal svoji moči primerno nalogo. Pohod je bil bolj sprehod sovražnega polka skozi partizansko ozemlje, da bi dokazal, kako lahko sovražne enote prekrizarijo partizansko ozemlje brez bojazni, da bi doživele poraz. To je bilo za nemško poveljstvo nenavadno. Nekajkrat so se takih potez lotili iz propagandnih razlogov slovenski domobranci, ko so se spustili s področja Velikih Lašč ali Ribnice čez Suho krajino na območje Žužemberka ali dolenske komunikacije.

Novo leto so partizanske enote na blokadi Novega mesta kljub bojem in akcijam zelo svečano praznovale. Znameniti so bili nagovori političnih komisarjev borcem, v katerih so zatrjevali, da bo novo leto pomembno za boj slovenskega naroda, da bo treba še ostreje zgrabiti sovražnika in da se bo treba pripraviti na njegov dokončen izgon iz naše domovine. Nagovori političnih komisarjev ali komandantov so bili polni optimizma in ponosa na prehojeno dolgo in slavno pot.

Brigadni štabi in štab artilerije 15. divizije ter njihovi intendantni so poskrbeli, da so bili borci ob novem letu lepo in dobro pogoščeni. Z velikim veseljem je sodelovalo pri tem civilno prebivalstvo, ki je poskrbelo zlasti za pogačo in pijačo.

Konec leta je bil pomemben tudi zaradi nekaterih važnih dogodkov in jubilejev. Dvanajsta brigada je preživela tri mesece od svoje ustanovitve v težkih bojih in mnogih manevrih. Izkušnje pa nam povedo, da je ta doba potrebna za razvoj bojne sposobnosti brigade. To je nekakšna norma, ki jo je potrdila vojna izkušnja. Dvanajsta je bila urejena, žilava enota. Politična zavest njenih borcev je bila na visoki stopnji. Brigada je znala učinkovito odstranjevati napake. Isto velja omeniti za 15. brigado. Tudi ona je presegla čas, ki je potreben za razvoj bojne sposobnosti, se bojno in moralno utrdila ter razvila v odlično brigado 15. divizije. Naj navedem nekaj tehtnih ocen in analitičnih opomb o razmerah v brigadi po trimesečnem obstoju: »Od ustanovitve 28. septembra 1943 pa do odhoda iz Bele krajine k Ribnici 7. januarja 1944 je 15. brigada bolj ali manj opravljala pomožne naloge za druge enote. V tem obdobju tudi še ni izgubila značilnosti odreda, ki je branil predvsem vzhodno mejo Bele krajine . . . V tem času je v večini njenih borcev, zlasti Belokranjcev, živela zavest, da branijo svoje domove in družine. Blizina domačij pa je tudi slabo vplivala na utrjevanje discipline, saj so bili

samovoljni odhodi domov na krajše dopuste kaj pogosti. Pritisk na okolico Ozlja takoj po ustanovitvi brigade, drugi pohod na Hrvaško . . . boji med ofenzivo . . . pohod v Kordun . . . nato pa pritisk proti Vrbovskemu, nazadnje pa manever pri Ozlju . . . so bila dejanja, ki so za mlado brigado pomenila ne samo pridobivanje izkušnje, ampak tudi porast borbenega duha. Zato lahko rečemo, da je v teh prvih treh mesecih . . . nastala izurjena in vsaj za silo usposobljena borbena enota z določeno tradicijo, borbeno moralno in izkušnjami.*

Četrta faza

Četrta faza bojev na blokadi Novega mesta od 1. januarja do 3. februarja 1944 je bila značilna po razdelitvi 15. divizije v dve bojni skupini. Ena, približno polovica divizije, je ostala na blokadi, druga pa je odšla v ribniško dolino. Kakšne razmere so ji narekovale boj na dveh frontah?

Ob novem letu 1944 so bile razmere na operacijskem območju 7. korpusa naslednje: Nemci so izčrpali svoje rezervne zaloge z reševanjem kočevske posadke in epizodno akcijo 314. grenadirskega polka. Na vseh bojiščih na Slovenskem in v Jugoslaviji, zlasti pa na svetovnih bojiščih jim je primanjkovalo čet. Bili so v defenzivi, na umiku, in nikakor niso mogli nabrati zadosti divizij, da bi zaustavili napredovanje zavezniških armad. Obnašati so se morali zelo premišljeno, če so hoteli zbrati moč, ki bi jim zadostovala vsaj za ustavitev napredovanja zavezniških armad.

Nemci so imeli dobro zasedeno in zavarovano tržaško progo, na Rakeku je bila močnejša postojanka. Jedro njihovih enot za boj proti partizanom in za varovanje prog je bilo v Ljubljani in okolici. Okoli Iga pri Ljubljani se je zadrževal del 162. grenadirske divizije (»Turkestanske«). Novo mesto in Kočevje pa sta bila dva osamljena otoka sredi osvobojenega ozemlja. Operativno težišče nemške vojske ni bilo v Ljubljanski pokrajini, pač pa na Primorskem zaradi pomembnosti italijanske fronte. Vendar Nemci niso nameravali v Ljubljanski pokrajini ostati popolnoma pasivni. Poleg oskrbovanja obeh izpostavljenih postojank v Novem mestu in Kočevju so nameravali postopoma popravljati železniški prog. V štab 7. korpusa so prihajala poročila, da se je premikanje nemških čet med Ljubljano in Kočevjem pomirilo, da Nemci zapuščajo ribniško dolino in da se je promet po kočevski cesti zelo zmanjšal. To je pomenilo, da so Nemci končali akcijo na Dolenjskem, utrdili postojanke v Kočevju in Novem mestu, glavne sile pa odpeljali na druga bojišča. Le še občasno so sovražne kolone oskrbovale kočevsko in novomeško posadko s potrebščinami in se spuščale v boje s partizani. Te razmere je veljalo izkoristiti.

Toda prav tedaj je zelo oslabela moč 7. korpusa. Osemnajsta divizija je bila še vedno v Gorskem Kotaru, 14. pa se je pripravljala za svoj znameniti pohod na Štajersko. Za vse operacijsko območje so korpusu ostali na voljo le 15. divizija in trije odredi. Poleg tega je moral del 15. divizije še vedno

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 91.

ostati na blokadi Novega mesta. Razmere so torej ponovno prisilile 15. divizijo na boj na dveh frontah.

Glede na take razmere se je štab 7. korpusa odločil, da bo v ribniško dolino v boj proti sovražnim kolonom za oskrbo kočevske posadke poslal Cankarjevo (brez enega bataljona) in 15. brigado, potreben del artilerije 15. divizije in Dolenjski odred. Pred Novim mestom pa sta ostali Gubčeva in 12. brigada, en bataljon Cankarjeve ter del artilerije 15. divizije.

Najprej se bomo seznanili z borbami in akcijami partizanskih enot v četrti fazi bojev na blokadi mesta.

Blokado Novega mesta so ponovno vzpostavili že 1. januarja 1944 v obliki, kot je bila pred nemškim vdorom v Dolenjske Toplice. Oba artilerijska diviziona so pomaknili nekoliko nazaj proti Uršnim selom, njune smeri pa je prevzel v obrambo 1. bataljon Cankarjeve brigade, ki se je še nadalje udeleževal blokade mesta. Tako se je zgodilo, da je blokada imela dve obrambni črti. V prvi je bila Gubčeva brigada s 1. bataljonom Cankarjeve, v drugi pa oba divizona artilerije. Slednja je bila torej le bolj rezervna, kajti artileristov se niso upali več pošiljati v trše boje, ker je pred novim letom padlo preveč odlično izurjenih topničarjev.

Na levem bregu Krke je bil položaj nekoliko drugačen. Dvanajsta brigada je bila malo slabša od Gubčeve in na blokadi se je borila sama. Nekoliko so jo sicer okrepili s težkim orožjem. Pomaknila se je nekoliko nazaj, k cesti v Krško pa je pošiljala manjše enote ali čete. V bojih s sovražnimi napadalci je uporabljala težko orožje ter se posluževala manevriranja čet in bataljonov, ki so se hitro zbrali na določenem mestu in složno udarili proti sovražniku v napadu. Ta taktika je bila posrečena in uspešna. Brigada seveda ni mogla zaustaviti prometa na komunikaciji ob Krki in tudi vdorom močnejših sovražnikovih čet proti Trebnjemu se ni mogla uspešno zoperstavljati, toda ovirala je sovražne premike.

Omeniti je treba, da je štab 15. divizije prepustil poveljevanje nad vsemi enotami na desnem bregu Krke Gubčevi brigadi.

2. januarja 1944 je imela najprej težji boj Dvanajsta brigada na cesti Novo mesto–Trebnje. Tedaj se je namreč del 314. grenadirskega polka vračal iz Novega mesta. V sovražni koloni so našli 70 kamionov, 40 natovorjenih vprežnih voz in 200 mul. Deset tankov je varovalo kolono, v kateri je bilo tudi 6 topov. Dvanajsta je le z delom svojih enot poskušala ovirati kolono in ji prizadejati izgube. Naslednji težki spopad je imela Gubčeva brigada na Barončevem hribu. Sovražniku se je posrečilo v gosti megli skoraj presesteti partizane. Meglo je izkoristil sovražnik tudi 7. januarja 1944, ko se je prikradel k bataljonu 12. brigade na Kuzarjevem kalu. Partizanski bataljon se je znašel skoraj v obroču, vendar se je iznajdljivo izvlekel. Dne 9. januarja je sovražnik udaril zopet na desni breg Krke. To je bila širokopotezna sovražnikova akcija, v kateri je uporabil za en bataljon vojaštva. Namen je bil razrahljati blokado, oceniti trdnost partizanskih položajev, preizkusiti udarnost čet slovenskega domobranstva in pleniti na napadenem ozemlju. Akcijo je podprl z artilerijo in minometi. Toda partizanska obramba je bila trdna. Gubčeva brigada je v tem boju uporabila taktično novost. Zagoto-

vila si je večje rezerve in dobro organizirala sodelovanje med bataljoni in divizionoma. Ta manevrski značaj obrambe je bil zelo uspešen in sovražnik se je moral vrniti v mesto, ne da bi bil dosegel kak večji uspeh.

Za 12. januar 1944 je štab 7. korpusa načrtoval napad na Kočevje. Enoti na blokadi naj bi sodelovali. Najprej bi s tesno blokado preprečili izpade iz Novega mesta, podobno kot je bilo pri prvem napadu na Kočevje 12. decembra 1943. Toda kočevska akcija je bila odpovedana.

Novomeška posadka je 13. januarja napadla s tremi kolonami 1. bataljon 12. brigade pri Velikem Kalu. Izkazalo se je, da sovražnik zelo dobro pozna položaje bataljonov 12. brigade. Brigadi se je posrečilo najti vohune. Nekateri obveščevalci v brigadi in bataljonih so vedeli za njihovo delovanje, vendar se niso zadosti potrudili, da bi jih razkrinkali. Taki so bili kaznovani.

Manjši napad na Novo mesto sta brigadi izvedli 18. januarja 1944. To je bila podpora akcije 15. divizije proti velikolaški posadki.

Dne 20. januarja 1944 so Nemci izpeljali zamenjavo svoje posadke v Novem mestu. Bataljon 19. SS policijskega polka je zamenjal 1. bataljon 14. SS policijskega polka. Med zamenjavo sta nemška policijska bataljona 20. in 21. januarja 1944 izvedla dve močnejši akciji proti Gubčevi brigadi in 1. bataljonu Cankarjeve brigade. Tokrat so Nemci z domobranci udarili pod Gorjance iz Novega mesta in Kostanjevice hkrati. Gubčeva brigada, okrepljena s 1. bataljonom Cankarjeve sicer ni mogla premagati sovražnika, toda dobro se je borila in sovražnik je plačal prodore pod Gorjance z izgubami. V noči na 22. januar so nekatere sovražne enote ostale na terenu in se niso vračale v mesto. Naslednjega dne je sovražnik postavil v Brusnicah in Velikem Slatniku začasni postojanki. V boj so Nemci uvedli tudi tanke. Boji pod Gorjanci so trajali do 25. januarja 1944, ko se je sovražnik vrnil v mesto, ne da bi bil dosegel kak vidnejši uspeh. Zamenjava med nemškima bataljonomoma se je končala 25. januarja. Sovražnik je napadel z manjšimi enotami tudi 12. brigado. Dne 22. januarja so bili boji med Trško goro in Novogoro, 29. pa pri Dobravi. Dne 31. januarja so napadli 2. in 3. bataljon. Medtem ko na položajih Gubčeve brigade vse do 2. februarja ni bilo posebnih akcij, so se Nemci 1. februarja 1944 popeljali s 40 kamioni do Trebnjega in nazaj. Proti koncu meseca januarja sta se tudi artilerijska divizona vrnila na blokado Novega mesta in zavzela stare položaje.

Blokada – izjemen taktičen prijem

Blokada Novega mesta od 17. novembra 1943 do konca januarja 1944, ko je prišlo do zamenjave enot na blokadnih položajih, je že dolgo trajala. Razumljivo je, da je pritegnila pozornost partizanskih štabov, pa tudi vrhovnega štaba. To je bila v partizanskem vojskovanju edinstvena operacija, ki ni bila v skladu s partizanskimi načeli vojskovanja. Več kot polovica 15. divizije je bila mesece in mesece zaposlena na blokadi. Divizija zato ni

mogla vseh svojih enot postaviti na tisto bojišče, ki se ji je zdelo najpomembnejše. Je bilo to pametno? Ali niso bila prekršena osnovna načela partizanske taktike, ki pravijo, da morajo biti partizanske enote gibčne, da se morajo neprestano premikati in udarjati po sovražniku tam, kjer jih najmanj pričakuje? Kakšni so bili razlogi za nadaljevanje blokade mesta in kako so to operacijo, najdalgotrajnejšo med partizansko vojno na Slovenskem, pa tudi v Jugoslaviji, partizanska poveljstva upravičevala?

Vprašanje smotrnosti blokade Novega mesta pa ni bil le problem slovenskih poveljstev in štabov. V to kočljivo vprašanje je posegel tudi vrhovni štab, ki je v pismu z dne 5. februarja 1944* opozoril glavni štab Slovenije na škodljivost blokadne akcije pri Novem mestu. V pismu je izražena misel, da je taktika sedanjega trenutka intenzivno ofenzivno delovanje vseh enot na čim bolj širnih operativnih področjih ter ogrožanje predvsem sovražnih komunikacij. Vsekakor se moramo takoj strinjati z mišljenjem vrhovnega štaba, saj je razumno in v skladu z običnimi načeli partizanske taktike, ki jih je oblikovala vsakdanja praksa.

Toda obstajal je pomemben razlog, ki je razreševal vprašanje blokade Novega mesta. Če bi partizanska vojska opustila blokado, bi se nemške in domobranske čete razlile po Dolenjski in vdrle v Belo krajino. Plenile bi prebivalstvo in iztrebljale somišljenike OF. To smo opazili pri nemškem vdoru v Dolenjske Toplice konec leta 1943. Slovenski domobrancji so tedaj sovražnim četam kazali pripadnike osvobodilnega gibanja in jim jih izročali v likvidacijo. Vemo, da so slovenski domobrancji pripravljali sezname pripadnikov osvobodilnega gibanja v Beli krajini, ki bi jih bilo treba pobiti. Vojaške odprave, ki bi šle iz Novega mesta v Belo krajino, bi pozele krvavo žetev. Zato je bila obramba Bele krajine na skrbi vseh slovenskih partizanov. Ubraniiti je bilo potrebno osvobojeno ozemlje Bele krajine, ki je bila politična, pa tudi vojaška baza osvobodilnega gibanja in partizanske vojske vse Slovenije. Vdori sovražnikovih čet v to pokrajino bi napravili osvobodilnemu gibanju več škode, kot pa bi bilo koristi, če bi partizanske čete opustile blokado in se podale v ofenzivne manevrske boje z okupatorjem na širnih operativnih področjih. Torej je bilo bolje prekršiti načela partizanskega vojskovanja in nadaljevati blokado Novega mesta, saj je bil to le *izjemen* taktičen prijem partizanske vojske, ki je zadovoljivo reševal najvažnejša vprašanja varnosti osvobojenega ozemlja, prebivalstva in vodstva osvobodilnega gibanja.

Na kočevski komunikaciji

V začetku leta 1944, ko se je začela 4. faza blokade Novega mesta je nastopil čas, ko bi bilo primerno pregnati iz Kočevja sovražnika in tako ponovno popolnoma osvojiti kočevsko železnico. To bi bila velika zmaga in misel nanjo je prevzela glavni štab Slovenije in štab 7. korpusa. Toda kako

* Pismo vrhovnega štaba glavnemu štabu Slovenije z dne 5. februarja 1944. Arh. IZDG, fasc. 12/II-1.

izvesti tako operacijo, ko pa je bil tedaj 7. korpus zelo oslavljen. Imel je le 15. divizijo in tri odrede. Priklenitev novomeške posadke ob novomeško zidovje je zahtevala najmanj dve brigadi in korpusu bi ostali samo še dve ter artilerija in trije odredi. Ker je sodil, da je kočevska posadka izredno slaba, se je korpus vendarle odločil za napad.

V tej zvezi je potrebno dodati nekaj pojasnil o Dolenjskem odredu in njegovi vlogi kot samostojni vojaški formaciji. Njegove naloge so bile tipično odredne.* Najprej je bil neposredno podrejen glavnemu štabu. Izkazalo pa se je, da povezave z glavnim štabom ne zagotavljajo najboljšega vodenja odreda, zato je glavni štab Slovenije z odredbo z dne 26. decembra 1943 ukazal, naj bo Dolenjski odred vnaprej pod poveljstvom 7. korpusa. Tedaj je glavni štab podredil 7. korpusu tudi vse druge odrede v Ljubljanski pokrajini in še Istrski odred. Glavni štab pa se je pri tem dobro zavedal, da je treba zavarovati in ohraniti bistveno vlogo odredov kot teritorialnih enot, ker imajo pač svoja operacijska območja in tam organizirano obveščevalno službo.** Dovolil je štabu 7. korpusa, da lahko za posamezne operacije podredi odred določenemu štabu divizije ali pa ustanovi po potrebi operativne štabe tistih enot, ki bodo skupno delovale, vštevši pri tem seveda tudi odrede. Pod poveljstvom 7. korpusa pa je Dolenjski odred ostal le en dan, kajti štab 7. korpusa ga je 27. decembra 1943 začasno pridelil 15. diviziji.*** To je bil le začasen ukrep, kar je pomenilo, da Dolenjski odred s tem ni postal formacijska enota 15. divizije. V zvezi s to pridelitvijo so nastali določeni problemi glede izpolnjevanja temeljnih nalog odreda. Odred je bil razpet med lastnimi nalogami in nalogami, ki so kar deževale iz štaba 15. divizije. Nastala so tudi nesoglasja med člani obeh štabov, pri čemer je Dolenjski odred stremel po samostojnosti, da bi lahko izpolnjeval svoje odredne naloge, štab 15. divizije pa ga je navezoval nase za izpolnjevanje nalog iz vrste divizijskih operacij.

Kot vidimo, je imel na začetku leta 1944 7. korpus v Ljubljanski pokrajini le še 15. divizijo in tri odrede. (Četrti odred iz njegove sestave je bil Istrski). To je bilo premalo za izpolnitev ambicioznih načrtov 7. korpusa. Zato je štab korpusa predlagal glavnemu štabu Slovenije, naj se 18. divizija vrne na Dolenjsko. Ta divizija, ki je na Hrvaškem dosegla izredne uspehe, je bila potrebna obnove, dopolnitve z borci in izpopolnitve z orožjem. Tudi prehrana je bila v revnih krajih Gorskega Kotara bolj slaba, pa bi jo bilo treba nahraniti in pripraviti za prihodnje boje. Videli bomo, da je glavni štab sprejel predlog štaba 7. korpusa in začel ukrepati za vrnitev 18. divizije.

Take so bile razmere, ki so narekovale štabu 7. korpusa, da je zbral na področju kočevske železnice in ceste pol 15. divizije, da bi obračunal s kočevsko postojanko. Toda nemško poveljstvo, ki je delovanje svojih čet po novem letu nekoliko zaustavilo, je znova aktiviralo vse svoje sile. Nemci

* Glej monografijo Dolenjskega odreda Jožeta Peskarja, str. 56 in dalje.

** Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 26. decembra 1943 za premostitev in delo enot. Zbornik VI-9-126.

*** Poročilo štaba 7. korpusa glavnemu štabu Slovenije z dne 27. decembra 1943. Zbornik VI-9-132.

so morali oskrbovati Kočevje, in to ni bila lahka naloga, če so bili partizani na komunikacijah. Aktivizacija nemških čet na kočevski progi pa je nakazovala njihovo širokopotezno zamisel za preusmeritev bojev na obe dolenjski komunikaciji, kar bi pomenilo neposredno zavarovanje tržaške železnice.

Nemci so tudi poskrbeli, da je bila kočevska posadka zadosti močna in dobro utrjena, saj so jim bile stiske posadke v napadu 14. divizije od 10. do 12. decembra 1943 še dobro v spominu. Tokrat je imela kočevska posadka v svoji sestavi dve četi 19. SS policijskega polka, okoli 400 domobrancev in nekaj pomožnih oddelkov. Skupaj je bilo to okoli 800 do 900 moč, kar je pomenilo zadostno moč glede na trenutno moč 7. korpusa.

Zbiranje enot 15. divizije, določenih za napad na Kočevje in za zavarovanje tega napada, ni potekalo v najlepšem redu. Najprej se je v noči na 3. januar 1944 izpred Grosupljega umaknil Dolenjski odred na Sela pri Šumberku, kar je imelo za posledico ustanovitev sovražne postojanke v Grosupljem. Dolenjski odred se je umaknil zato, ker ni imel dovolj streliva. Štab 15. divizije ga je ostro grajal in mu ukazal, naj se vrne na položaje, s katerih se je brez ukaza umaknil. Odred je kmalu dobil strelivo in se je 10. januarja 1944 pojavil na turjaški cesti, kjer so bili njegovi začasni položaji. Cankarjeva brigada pa je že 29. decembra zapustila položaje pred Novim mestom in odpotovala skozi Suho krajino v ribniško dolino. V Žvirčah je 30. decembra 1943 doživela presenečenje, ko jo je sovražnik zaradi nebudnosti napadel in je pri tem imela 6 mrtvih in 11 ranjenih. Ta boj je imel za posledico preiskave v enotah zaradi neposredne odgovornosti za poraz in nekateri so bili kaznovani. Petnajsta brigada je najprej v noči na 4. januar 1944 napadla ustaško postojanko Netretič. To je bil odločen napad brigade na utrjeno postojanko. Ustaši so se srdito branili in so imeli velike izgube. Postojanke sicer 15. brigada ni zavzela, vendar je napad nanjo in v zvezi z njim izgube posadke vplival na to, da so 4. januarja posadko odpeljali iz Netretiča in se do konca vojne ni več vrnili v ta kraj. Petnajsta brigada je nato odpotovala na ribniško-velikološko območje in se je 10. januarja 1944 utaborila pri Sv. Gregorju, vasi, od koder je bilo najlažje nadzorovati cesto, ki pelje iz Velikih Lašč v Ribnico.

Cankarjevi brigadi je bila namenjena v napadu na Kočevje najvažnejša naloga. Najprej naj bi v uvodnih akcijah skupaj z drugimi enotami 15. divizije prekinila ves promet med Kočevjem in Ljubljano ter med Velikimi Laščami in Rakekom. Dobro naj bi si ogledala utrjevalna dela v Kočevju. Zaradi teh nalog se je brigada iz Suhe krajine 3. januarja preselila v ribniško dolino.

Najboljši položaji za prekinitev prometa po kočevski cesti so bili na treh mestih. Prvo je bilo jugovzhodno od Dolenje vasi pri Ribnici, kjer so bili odlični položaji na hribu Jasnica. Te položaje je zasedla Cankarjeva brigada. Drugo mesto je bila soteska med Ortnekom in Žlebičem. Sem se je postavila 15. brigada. Tretje je bilo na turjaški cesti. Sem se je namestil Dolenjski odred. Ko so enote 15. divizije zasedle položaje in si ogledale vse možnosti za akcije, so začele napadati sovražne transporte, ki so se pomi-

kali po kočevski cesti v obe smeri. Najprej se je s sovražnikom udarila Cankarjeva brigada. Sovražne kolone so se sprva kar pogosto pojavljale med Kočevjem in Velikimi Laščami. Po 10. januarju sta stopila v boj tudi 15. brigada in Dolenjski odred. Toda sovražnik se je spretno premikal po cesti. Spredaj se je zavaroval z močno predhodnico, ki jo je običajno podpiral kak tankovski oddelek, na boke pa je po potrebi pošiljal pobočnice, ki so napadale partizane in jih odbijale od ceste. Tako so se sovražne kolone z majhnimi izgubami prebijale v Kočevje in nazaj proti Ljubljani.

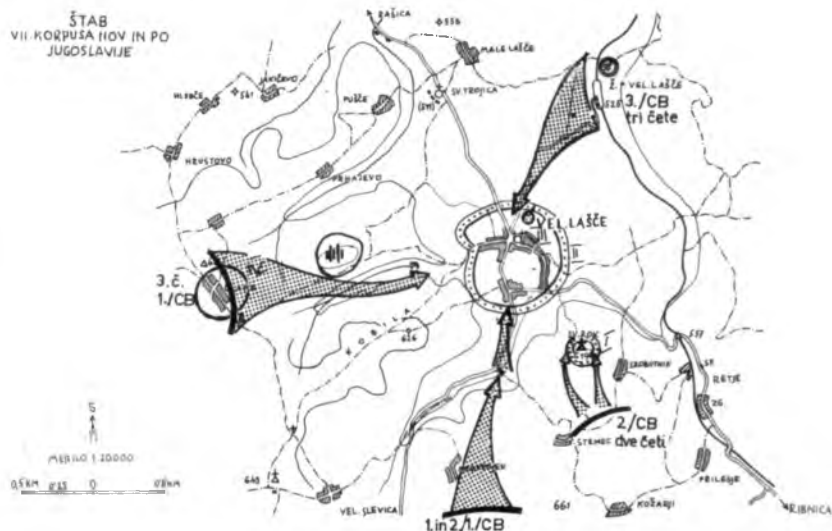
Včasih pa se je vnel na cesti velik spopad. To se je zgodilo npr. 11. januarja, ko so Nemci z manevrom okoli pogorja med Gotenico in Kočevjem prišli delu Cankarjeve brigade v Rakitnici za hrbet. Vneli so se težki boji in na obeh straneh so bile izgube. Tretji bataljon Cankarjeve brigade je imel 6 mrtvih in 3 ranjene, Nemci pa naj bi bili po poročilu 15. divizije imeli 20 do 25 mrtvih in mnogo ranjenih.*

Dne 11. januarja je bil v štabu Cankarjeve brigade v Zadolju sestanek vseh bataljonskih štabov in štaba 3. bataljona 15. brigade, ki naj bi tudi sodeloval pri napadu na Kočevje. Odločili so se, da bodo akcijo izvedli v noči na 13. januar 1944. Ko so že razporejali naloge, sta prispeli še poveljstvi 15. divizije in 7. korpusa. Po presoji razmer so se odločili, da napada na Kočevje ne bodo izvedli, ker je Cankarjeva brigada imela na voljo premalo čet zaradi transporta ranjencev v bolnice. Nadalje niso bili znani vsi podatki o oborožitvi kočevske posadke. Brigada ni imela protitankovskega orožja, znano pa je bilo, da je imela kočevska posadka razmeroma močno tankovsko enoto. Presodili so tudi, da 15. brigada ne bi mogla zagotoviti popolne prekinitve prometa na cesti iz Ljubljane proti Kočevju, pa tudi Dolenjski odred se ne bi mogel odločilno zoperstavljeni sovražnim kolonom na turjaški cesti. Poleg tega je sovražnik že vzpostavil nove, delomačasne postojanke v Velikih Laščah, Rašici, Turjaku in na Račni. Ni bilo izgledov, da bi partizanske enote na zavarovanjih bile sposobne zagotoviti Cankarjevi brigadi nekajdnevno varnost pri napadu na Kočevje. Zato je bila kočevska akcija odpovedana, nakazana pa je bila predhodna priprava za napad na postojanko v Velikih Laščah. Načrt je bil, da bi Cankarjeva brigada s pomočjo artilerije napadla velikolaško posadko, 15. brigada pa posadko v Rašici. Začetek naj bi bil 17. januarja 1944 zvečer.

Do 15. januarja so se enote 15. divizije v skladu s načrtom o velikolaški akciji spopadale na svojih odsekih s sovražnimi kolonami. Dne 15. januarja pa so se nakoliko prerazporedile. Cankarjeva je za kratek čas prevzela odsek 15. brigade med Ortnekom in Žlebičem, 15. brigada pa se je postavila bliže Rašici na Veliki in Mali Osolnik ter obvladovala kočevsko cesto od Rašice do Turjaka.

Do napada na Velike Lašče in Rašico je sovražnik umaknil vse posadke iz Turjaka, Malih Lašč in Račne, da so ostale le tiste, ki naj bi jih v noči na 18. januar 1944 zadel udarec 15. divizije. Štab 15. divizije je razdelil naloge

* Poročilo Cankarjeve brigade z dne 4. februarja 1944 glavnemu štabu. Arhiv IZDG, fasc. 189a/III. Poročilo štaba 15. divizije z dne 12. januarja 1944 glavnemu štabu o bojih pri Rakitnici. Zbornik VI-10-58.

Skica 9. Napad Cankarjeve brigade na Velike Lašče v noči na 18. januar 1944

za akcijo. Cankarjeva naj bi napadla Velike Lašče in cerkev pri Sv. Roku, 15. brigada Rašico, Dolenjski odred naj bi varoval ljubljansko smer na turjaški cesti in v noči na 18. januar 1944 tudi demonstrativno napadel postojanko Grosuplje. Notranjski odred je bil zadolžen za varovanje notranjske smeri, brigade pred Novim mestom pa so prejele nalogo, naj novomeške posadke ne puste na pomoč Velikim Laščam in Rašici.

Ker je bilo za akcijo očitno premalo enot, je 15. divizija načrtovala hiter in odločen napad 15. brigade na Rašico, nato pa bi del njenih enot prišel na pomoč Cankarjevi, del pa bi okrepil obrambo ljubljanske smeri. Zato so 15. brigadi dodelili artilerijo, toda organizacija transporta topov in splošna organizacija napada nista dobro delovali. Tako komandanta Cankarjeve in 15. brigade nista pravočasno prejela bojnega povelja 15. divizije, akcija se je zakasnila in osnovna ideja napada je padla v vodo. Kajti 15. brigada ni mogla zavzeti Rašice, sovražna posadka v Velikih Laščah pa je vzdržala napad Cankarjeve. DrugEGA dne zjutraj se je prebila skozi varovalne oddelke na turjaški cesti pomoč in akcija je propadla. Dolenjski odred se je na zavarovanju ljubljanske smeri pred Grosupljem in na turjaški cesti odločno postavil v bran sovražnikovim kolonom. Le večje sovražnikove enote, ki so jih podpirali tanki, so mogle prodreti skozi obrambne črte bataljonov Dolenjskega odreda. Odred se je torej izkazal kot taktična enota in zato je od štaba 7. korpusa 21. januarja 1944 upravičeno prejel pismeno pohvalo.

Dne 19. januarja 1944 je bil v štabu 15. divizije sestanek s štaboma obeh brigad in verjetno tudi s štabom Dolenjskega odreda. Obravnavali so vzro-

ke za neuspeh v akciji. Na sestanku so obsojali v glavnem štabe in komande nižjih enot ter zahtevali okrepitev političnega delovanja med partizani. Nadalje so zahtevali, naj kaznujejo vse funkcionarje štabov bataljonov in komand čet, ki se v akciji niso izkazali. Zelo odločen in radikalen pri izreki kritike je bil štab 7. korpusa, ki je tudi prisostvoval temu sestanku. Sestala se je štabna partijska celica in izrekla grajo štabu Cankarjeve brigade. Očitala mu je, da je bil premalo prizadeven, da ni zahteval odločnega napredovanja čet v Velikih Laščah in podobno. Tudi divizijska artilerija je tavalala naokoli in se ni znala na lastno pobudo povezati s štabi, ki bi jim morala nuditi pomoč. Zato je 15. brigada napadala brez podpore artilerije. Prvi divizion je kar odpeljal topove z odseka Cankarjeve brigade in se umaknil prav na Žvirče. Enote Cankarjeve brigade so se 18. januarja zjutraj brez povelja umaknile iz postojanke in so s tem postavile štab 15. divizije pred dejstvo, da je akcije konec, kar je štab divizije moral sprejeti. Poveljniki enot Cankarjeve brigade so se kar po vrsti izgovarjali, da so čete preutrujene. Na partijskem sestanku so kritizirali tudi štab divizije, češ da je dopustil, da so brigade delale po svoje.

Iz vsega tega lahko povzamemo, da so pravzaprav višji štabi, to je štab 15. divizije in štab 7. korpusa, s svojimi nestvarnimi ukazi in slabo organizacijo povzročili, da je prišlo do nezaupanja v uspeh akcije. Višji štabi so priganjali brigadi na akcijo, za katero niso priskrbeli vsega, kar je bilo njihova dolžnost. Kajti o borchih lahko trdimo, da so se vedno zelo potrudili in da jim ni bilo mar žrtev, če so vedeli, da so se tudi štabi potrudili, da bi akcija uspela. Borci so bili vedno pripravljeni na velike osebne odpovedi, če so bili prepričani, da je to potrebno. Ker pa so borci in poveljniki čutili, da je bil napad na Velike Lašče in na Rašico pripravljen na vrat na nos, so izgubili bojni polet. Medsebojna odvisnost med prizadevanjem višjih štabov in voljo borcev, da dane naloge izpeljejo, sodi na področje zelo pomembne *psihološke problematike*. Akcija na velikolaško in rašiško postojanko te problematike ni upoštevala. Eden od glavnih vzrokov za neuspeh je bil vsekakor birokratski odnos višjih štabov do volje in zmogljivosti partizanskih čet. Večkrat se je dogajalo, da so štabi, želeč ustreči zahtevam višjih štabov, priganjali svoje enote v akcije, ki niso bile niti dovolj pripravljene niti niso kazale stvarnih možnosti za uspeh. Ne moremo pa preko dejstva, da je bila omenjena akcija načrtovana pod vtisom podcenjevanja sovražnika in da je bila zato tudi s tega stališča načrtovana zelo nestvarno. Brez 18. divizije 7. korpus na kočevski smeri ni bil zmožen izvesti uspešnega napada na utrjeno postojanko.

Štab Cankarjeve brigade je o svojih napakah razpravljal mnogo kasneje, to je 14. marca 1944. Ugotovil je, da priprava ni bila možna, ker so odredbe prispele prepozno, da so šli v napad neposredno po boju s sovražno kolono, da so imeli slabe skice in nepravilno narisane sovražne položaje in utrdbe v Velikih Laščah, da so šli borci v napad lačni itd.

Vsekakor je bil vzrok za slabo pripravljenost akcije tudi dejstvo, da je bdelo nad brigadami preveč visokih štabov, kot štab divizije in štab 7. korpusa, v ozadju pa je s svojo avtoriteto in zahtevami za uspehe stal tudi glav-

ni štab Slovenije. Kjer pa je preveč babic, je tudi dete ponavadi kilavo. Akcija je pomenila opomin štabom, naj izpolnjujejo svoje dolžnosti do borcev in poveljnikov in naj skrbijo zanje. To je oblika demokratičnega pristopa k slabostim v enotah.

Glede na neuspeh je ostalo 7. korpusu le to, da je ukazal brigadama, naj ostaneta na kočevski cesti in napadeta sovražne kolone, ki so skoraj vsak dan prehajale iz postojanke v postojanko. Štab 15. divizije je premestil Cankarjevo brigado na odsek ob soteski med Ortnekom in Zlebičem. Dolenjskemu odredu pa so dodelili nalogo, naj se usmeri na komunikacije med Škofljico in Predolami.

Prvi boj je imela Cankarjeva že 19. januarja. Sovražnik se je zavaroval z močnimi pobočnicami. Bojev Cankarjeve brigade se je udeležil tudi komandant 15. divizije Franc Kočever-Ciril, kar pomeni, da so nalogo napadanja sovražnih oskrbnih kolon vzeli zelo resno. Vnel se je boj, Cankarjeva je poškodovala nekaj vozil, toda transporta ni mogla zavriniti. Tudi 15. brigada se je s to kolono spopadla 20. januarja na odseku med Rašico in Turjakom. Boj je bil hud, sovražnik se je pred brigadnimi zasedami branil s protinapadi. Na obeh straneh so bile žrtve, končno se je sovražnik začel pomikati proti Ljubljani, kajti brigada ga ni mogla zadržati. Naslednji boj je imela Cankarjeva brigada prav na istem mestu kot 19. januarja s kolono, ki je prodirala iz Velikih Lašč proti Ribnici. Del Cankarjeve brigade se je bojeval v hribih proti sovražnim pobočnicam, del pa je napadal v soteski. Sovražnik je zašel v velike škripce. Vso noč na 23. januar je moral ostati na položajih. Cankarjevci so privlekli protitankovski top in z njim zelo dobro zadevali kamione. Le posredovanje tankov in pehote iz Ribnice je rešilo ogroženo kolono. Nemci so spoznali, kako težko se bo prebijati skozi partizanske zasede. Zato so posvetili največjo pozornost takemu načinu prebijanja, da so jedro svojih enot pošiljali v hribe, po možnosti partizanom za hrbet. Tako je bilo 27. januarja 1944. Kolona se je prebijala iz Ribnice v smeri proti Velikim Laščam vso noč na 28. januar in je imela izgube. Ves dan in vso noč so bili boji. Največja pomoč enotam Cankarjeve brigade je bila v tem, da so minerji zelo strokovno porušili most in cesto in da so poveljniki izbrali odlična mesta za napade. Dobro izpeljani so bili manevri enot Cankarjeve brigade, ki so odbijale napade sovražnikovih pobočnic in drugih enot, ki so hitele z vseh strani na pomoč ogroženim kolonom. Cankarjevci so vedno našli dovolj sil za neposredne napade na kolono v soteski. Le z največjimi naporii se je sovražniku posrečilo izvléči motorizacijo skozi najbolj nevarna mesta v soteski. *Boj na cesti* je na ta način dobil kvalitetnejše oblike in bojni posegi partizanov so postajali vse bolj uspešni.

Tudi 15. brigada in Dolenjski odred sta vsak na svojem odseku izpolnjevala naloge za uničenje železnice in preprečevanje pohoda sovražnih kolon. Petnajsta se je spopadala na turjaški cesti prav s kolonami, ki so že prej padle v zasede Cankarjevih bataljonov. Uničevala je kamione in druga vozila. Dolenjski odred se je z llove gore in okolice spuščal na železnico in ni dovolil, da bi jo popravljali. Nemci so za ta posel uporabljali kar slovenske domobrnce, ki so pobirali po vaseh civiliste in jih gonili na delo. Dolenjski

odred pajih je s streljanjem in napadi odganjal v Grosuplje, in popravila železniške proge med Škofljico in Predolami niso mogla napredovati. Dne 24. januarja 1944 je 15. brigado obiskal komandant 15. divizije Franc Kočevar-Ciril in ji dal navodila za uničevanje železnice. Petnajsti je oddelil odsek med Predolami in Zdensko vasjo, Dolenjskemu odredu pa med Predolami in Grosupljem. Partizanski enoti sta dan za dnev odganjali delavce in begardiste s proge in jo uničevali.

Uničevanje kočevske železnice je preveč prizadelo nemško poveljstvo. Zato je skušalo partizansko skupino med Grosupljem in Zdensko vasjo uničiti ali pa pregnati. Ob zamenjavi policijskih enot 19. SS polka z enotami 14. SS policijskega polka, so Nemci udarili proti Ilovi gori iz Grosupljega in Zdenske vasi hkrati z dvema bataljonoma, četami slovenskih domobrancev in s še nekaterimi manjšimi policijskimi enotami. Imeli so blizu 2000 vojakov. Pregnali so partizane in vdrlji v dolino Krke, kjer so se nastanili v vaseh Videm na Krki in Krško vas. Ker je kazalo, da nameravajo tam ostati in ustanoviti postojanko, se je 15. brigada na ukaz štaba 15. divizije pripravila za napad. Seveda je bilo jasno, da brigada ni zmožna obvladati tako močne sovražnikove formacije. Tudi Dolenjskemu odredu je 15. divizija ukazala, naj sodeluje v akciji. Tedaj se je 30. januarja sovražnikova skupina dvignila in odšla proti Sv. Duhu nad Višnjo goro. En del se je utaboril na Malih Vrheh, večji del pa se je vrnil v svoje postojanke. Dolenjski odred je napadel sovražnika v Malih Vrheh v noči na 31. januar 1944, vendar je bil odbit. Sovražna skupina se je nato vrnila v Videm na Krki in Krško vas. Tedaj je bila 15. brigada že pripravljena na napad. Sovražnikova skupina je štela le še okoli 250 mož, bili so iz policijskih enot, in akcija 15. brigade je imela tako večje možnosti za uspeh. Brigada je 31. zvečer silovito napadla in je do 1. februarja zjutraj prisilila posadko, da se je na vrat na nos umaknila iz vasi. Le ena skupina Nemcev se je verjetno v tiski skrila v neki hiši. Borci 15. brigade je niso našli. To je bila res pomembna zmaga 15. brigade, čeprav sovražniku ni prizadejala odločilnega poraza. 1. februarja zjutraj po umiku policijske skupine iz Krške vasi in Vidma je iz Zdenske vasi, kjer so že 29. januarja ustanovili postojanko, prispela pomoč, ki pa je bila že prepozna. Sovražnik je pobral mrtve in jih odpeljal. Petnajsta brigada je imela v tej borbi 6 mrtvih, 4 težko in 4 lažje ranjene partizane. Zaplenila je nekaj orožja in opreme; dosegla je zelo pomembno zmago. Petnajsta brigada je pri napadu na Krško vas in Videm uporabila taktično novost. Zbrala je namreč vse minomete iz bataljonov v posebni začasni bateriji, kar je omogočilo koncentričen ogenj za cilje, proti katerim je bil uperjen glavni udarec brigade. To je veliko pripomoglo k uspehu. Največji uspeh pa je bil v tem, da sovražnik tukaj ni postavil postojanke. Če jo je že nameraval postaviti, je bil glavni vzrok opustitve te namere hiter in odločen poseg 15. brigade.

S postavitvijo nove postojanke v Zdenski vasi se je boj za kočevsko železnico še bolj razvnel.

9. poglavje

POVELJEVANJE IN POLITIČNA IZGRADNJA

V prvi etapi blokade Novega mesta je preostalo nekaj časa za izboljšanje poveljevanja v diviziji in za nadaljnjo politično izgradnjo enot.

Poveljevanje

Poveljevanje v diviziji je eden najvažnejših elementov vojne umetnosti, ki zagotavlja uspehe v boju. Vsekakor je poveljevanje v partizanski diviziji čisto nekaj drugega kot poveljevanje v divizijah rednih armad. Medtem ko je poveljevanje diviziji redne armade bolj ali manj okvirno in dirigirano z višjega poveljstva, zahteva poveljevanje partizanski diviziji dobro mero poveljniške iniciative in vsestranske samostojnosti, kajti partizanska divizija deluje največkrat samostojno, pa tudi tedaj, ko se bojuje v sestavi korpusa. Partizanska divizija deluje v tako različnih razmerah in pogojih, da si ni mogoče zamisliti ponavljanja situacij, ki bi poveljevanje utesnilo v že ustaljene oblike. Poveljevanje v partizanski diviziji se mora zato sproti prilagajati danim razmeram, ki so vedno drugačne in zahtevajo bistro dojemanje stvarnih bojnih dogajanj. Svobodi in inventivnosti v poveljevanju mora biti zagotovljena vsa podpora. Vsako pretirano vtikanje višjih štabov lahko zelo ovira pobudo komandanta in političnega komisarja divizije in jima veže roke in duha.

Kako so bile bojne razmere na divizijskih operacijskih območjih zamotane, nam kažejo boji 15. divizije decembra 1943 na treh odsekih. Petnajsta brigada je bila v Beli krajini ali na Hrvaškem, pol divizije je blokiralo Novo mesto, del divizije se je bojeval pri Grosupljem ali na turjaški cesti. Zamotanost je še bolj razvidna iz dejstva, da se je npr. Cankarjeva brigada decembra na ljubljanski smeri bojevala za zavarovanje napada 14. divizije na kočevsko posadko, 15. brigada pa je bila tedaj deloma odvisna od namer glavnega štaba ali pa štaba korpusa. Poleg tega je na blokadi Novega mesta bilo treba obvladovati razmere na obeh bregovih Krke, kar ni bilo lahko zaradi pomanjkljivih zvez. Zaradi teh težav seveda poveljevanje ni bilo lahko. Člani poveljstva so imeli veliko odgovornost. Poveljniki so morali biti vojaško razgledani in imeti so morali velike moralne vrline. Vsi poveljniki divizije si seveda niso bili po sposobnostih in moralnih kvalitetah enaki. Temeljna vsebina njihovih značajev je kajpak vplivala na njihove ideje in moralno moč s pomočjo katerih so popeljali divizijo v boj.

V glavnem je imela 15. divizija izvrstne poveljnike. O prvem, Predragu Jevtiću-Draganu smo že govorili. Padel je pri vasi Podšumberk 30. julija 1943. Nasledil ga je Rajko Tanasković. Tudi on je bil iz skupine oficirjev, ki jih je poslal vrhovni komandant tov. Tito konec leta 1942 v Slovenijo. Rodil se je 3. oktobra 1917 v Preljini pri Čačku in je postal še pred vojno oficir bivše jugoslovanske vojske. Od leta 1941 je bil v narodnoosvobodilnem gibanju, član komunistične partije pa je postal leta 1941. Bil je na-

mestnik komandanta bataljona 2. proletarske brigade, v Sloveniji pa komandant Cankarjeve brigade, nato pa komandant 15. divizije. Dne 3. oktobra 1943 je bil postavljen za prvega komandanta 7. korpusa. Že njegova napredovanja nam povedo, da je bil izvrsten komandant. Ima velike zasluge za razvoj 15. divizije in za utrditev njene bojne sposobnosti.

Tretji komandant 15. divizije je bil Pero Popivoda. Tudi on je bil iz vrst oficirjev, ki so prispeli novembra 1942 na Slovensko.*

Pera Popivoda so imenovali za komandanta korpusa že decembra 1943. Svojo novo dolžnost je nastopil 17. decembra. Na njegovo mesto so postavili tedanjega namestnika komandanta 15. divizije *Franca Kočevarja-Cirila*.

Petnajsto divizijo je zapustil tudi njen drugi politični komisar *Jože Borštnar*. V diviziji je bil od 14. avgusta 1943 do 9. februarja 1944. Jože Borštnar je bil politični komisar divizije v času, ko so jo ustanjavljali, ko je po kapitulaciji Italije izvedla tri znamenite operacije in ko je po neuspelem napadu na Novo mesto blokirala dolenjsko prestolnico ter se bojevala na različnih odsekih partizanske fronte na Dolenjskem. To so bili težki časi, a odločilni za utrditev bojne sposobnosti divizije. Tedaj v diviziji še ni bilo razvejane organizacije politične dejavnosti, ki bi mogla odločilno podpreti divizijskega političnega komisarja pri njegovem vzgojnem delovanju, zato je pač najtežje breme padlo na Jožeta Borštnarja. Divizija se je tedaj politično okrepila in zabeležila velik uspeh v vzgojno političnem in kulturnem delovanju. Lahko trdimo, da se je Petnajsta divizija do odhoda Jožeta Borštnarja politično okrepila in da je uspešno odstranila posledice velike nemške ofenzive. Jože Borštnar je odšel na Štajersko, kjer je najprej prevzel dolžnost političnega komisarja četrte operativne cone, potem pa je postal tudi komandant te vojaške partizanske formacije. Proti koncu leta 1944 je

* O Peru Popivodi moramo spregovoriti nekaj besed, saj je pomembno vplival na razvoj in bojno pot največje slovenske divizije. V Tomšičevi brigadi, kjer je bil leta 1942 načelnik štaba, se je odlikoval kot izredno spreten in iznajdljiv poveljnik. Partizani so ga upoštevali zaradi hrabrosti. Zaupali so mu, saj je večkrat osebno ali v družbi z drugimi borci reševal enote ali posameznike, ki so zašli v težke položaje. Imel je izredno sposobnost, da se je znal priljubiti tudi vodilnim ljudem narodnoosvobodilnega gibanja ter poveljnikom, ki jim je bil podrejen. Ščasnoma si je pridobil posebno zaupanje komandanta glavnega štaba Slovenije Franca Rozmana-Staneta, pa Borisa Kidriča, Borisa Kraigherja in drugih. V njegovem značaju pa so se vedno bolj izražale slabosti, ki so negativno vplivale na njegov razvoj in celotno njegovo življenje. Bil je nagnjen k avanturizmu. Tako se je na Gorenjskem povezal z Nemci, misleč, da jih vleče za nos. Svoje avanturistične slabosti na Gorenjskem bi bil kmalu plačal z glavo. Pred kapitulacijo Italije je na lastno roko vzpostavil zvezo z italijanskim poveljnikom v Straži in na konju kot vitez s partizanskim spremstvom vkorakal v sovražno postojanko, da bi se z Italijani pogajal, ne da bi bil za to pooblaščen. Za vsa ta in še druga dejanja ga je seveda glavni štab ostro grajal, vendar zaupanje vanj je ostalo. Imenovali so ga za komandanta 15. divizije. Kolikor višje se je vzpenjal po lestvi vojaške hierarhije, toliko bolj se ga je loteval napuh in vse slabe lastnosti, ki se pojavljajo pri vrtoglavnem napredovanju poveljnikov slabih nravi. Bil je grob do partizanov in je sam, brez sodišča, izrekal smrtno obsodbo. Kot komandant divizije je imel, kot smo že videli, velike težave pri ocenjevanju razmer. Posledice so bile neprevlečne odločitve. Zelo je zaslovel kot komandant 7. korpusa v majski ofenzivi 7. korpusa 1. 1944, potem pa je postal vedno bolj oblasten. Bil je bolj priganjavec kot pa svetovalec in bojni tovariš poveljnikom enot, ki jih je vodil. Njegovo osebno življenje je postajalo vedno bolj nemoralno, zapadal je karierizmu in njegove enote so doživljale velike poraze zaradi njegovega nemarnega odnosa do priprav. Oktobra 1944 je bil izključen iz komunistične partije Slovenije. Potem je bil premeščen na sremsko fronto kot komandant divizije. Po vojni je postal general in preмести se ga v vojno letalstvo. Enega prvih samostojnih poletov s šolskim letalom je izkoristil za prelet v Romunijo, nato je v času boja Jugoslavije proti kominformu odpotoval v Sovjetsko zvezo. V Sovjetsku zvezi so ga sprejeli razširjenih rok. Leta 1980 je v Moskvi umrl.

odšel za komandanta 9. korpusa. Tu je dočakal osvoboditev. Jože Borštnar je bil eden redkih političnih komisarjev, ki se je posvetil tudi poveljniškim dolžnostim, kot na primer tudi Dušan Kveder-Tomaž.

Namesto Jožeta Borštnarja so za političnega komisarja divizije imenovali *Janeza Vipotnika*, ki je bil do tedaj politični komisar Gubčeve brigade. Vipotnik pa je dejansko prevzel dolžnosti šele v začetku februarja 1944.

Za namestnika komandanta 15. divizije je po odhodu Franca Kočevarja-Cirila prišel Radomir Božović-Raco, ki je bil do 22. decembra 1943 prvi komandant 12. brigade. Radomir Božović pa je bil na tem mestu le do 9. februarja 1944, nato ga je zamenjal Stanko Semič-Daki.

Prvi načelnik štaba 15. divizije je bil Rade Pehaček, ki se je udeležil bitke za Žužemberk. Tedaj je bil ranjen in ni mogel izpolnjevati svojih dolžnosti. Formalno je to dolžnost opravljal še do 14. septembra 1943. Drugi načelnik štaba je bil Petar Brajović od 23. novembra 1943 do 20. decembra, ko ga je zamenjal *Sava Konvalinka*. Sava Konvalinka je 9. februarja nadomestil Radomir Božović-Raco.

Povedali smo že, da je bil od sredine septembra 1943 pa do 3. oktobra istega leta namestnik političnega komisarja Albert Jakopič-Kajtimir. Tedaj je odšel na Primorsko in na njegovo mesto so postavili Aleksandra Marjanovića-Leka. To dolžnost je opravljal do 9. februarja 1944, nato je bilo mesto namestnika političnega komisarja divizije ukinjeno. Tedaj so začeli organizirati divizijski partijski komite.

Načelnik štaba divizije je bil navadno izbran iz vrst tistih oficirjev, ki so bili sposobni organizatorji in zanesljivi vojaški strokovnjaki. Načelnika štaba so v partizanskih enotah še vedno premalo cenili, razumevanje njegove vloge v organizaciji poveljevanja pa si je šele utiralo pot. Često so ga zato uporabljali kot operativnega oficirja, ponekod celo kot administratorja poveljstva. Pošiljali so ga v enote z nalogami, ki niso bile na ravni njegove vloge. To je izhajalo iz omalovaževanja vloge načelnika štaba, kajti nekateri poveljniki, ki so slabo poznali organizacijo poveljevanja v vojski, so menili, da za poveljevanje zadostujeta iznajdljivost komandanta in njegov genij. Zato tudi organom štaba niso posvečali dovolj pozornosti. Med potrebo, da se uveljavi štabna služba v poveljniški sestavi partizanske enote in osebnim uveljavljanjem komandanta enote, so bolj ali manj nihali skoraj vsi poveljniki partizanskih enot. Vihrava narava komandanta divizije Pera Popivode je bila deloma zavora za napredek štabnih organov in služb. Seveda dobro razviti štabni organi in službe ne pomenijo nič, če jih poveljniški kader ne zna ali noče uporabljati. Razumljivo je, da tudi potrebe same na bojišču zahtevajo bolj ali manj razvit štab. Vsekakor razcepljenost 15. divizije sama po sebi ni bila ugodna za razvoj divizijskega štaba. Nujno je bilo treba imeti v poveljstvu in štabu take oficirje, ki bi bili sposobni prenašati zamisli komandanta in političnega komisarja divizije v divizijske enote. Posebno vlogo glede razvoja štaba 15. divizije je odigralo dejstvo, da je bil često prisoten štab korpusa, ki je včasih neposredno poveljeval brigadam, odreda ali artileriji. Tedaj je postajal štab divizije le prenosni organ za zahteve kor-

pusnega štaba. Manj se je to dogajalo tam, kjer sta komandant in politični komisar korpusa puščala štabu divizije proste roke.

Tudi organizacija oskrbe se je v partizanski diviziji le počasi razvijala. V 15. diviziji so bili organi za oskrbo prilagojeni potrebam divizijskega poveljstva, štaba, štabnih in divizijskih enot. Šele kasneje so narasle potrebe po bolj centraliziranem oskrbovanju vseh divizijskih enot. Tudi glede sanitete je bilo podobno. Sanitetna služba v diviziji je bila v začetku toliko razvita, da je zadovoljevala potrebe enot, organov, služb in poveljstva divizije. Le počasi so uvajali saniteto, ki je direktivno delovala navzdol, vendar so divizijske enote še vedno samostojno oskrbovale ranjence, kar je bilo najbolj preprosto in najbolj učinkovito. Šele kasneje se je v diviziji razvila saniteta, ki je bila sposobna posegati v delovanje celotne divizije, zlasti tedaj, ko je divizija izvajala velike akcije ali pa je sodelovala v korpusnih operacijah.

Še v letu 1943 je bila povezava med enotami divizije izredno slaba. Posluževali so se le kurirskih zvez in relejnih postaj. Na zahtevo glavnega štaba in štaba korpusa pa so zlasti v začetku leta 1944 pohiteli z organiziranjem zvez. Na blokadi Novega mesta na desnem bregu Krke je bil položaj glede zvez nekoliko boljši, kajti zaradi sorazmerne stalnosti na položajih so se enote med seboj lahko telefonsko povezovale. Tako so bili povezani bataljoni Gubčeve brigade med seboj in s štabom brigade, prav tako oba divizionarja artilerije 15. divizije. Na blokadi mesta je bila torej zveza najboljša. Omeniti moramo, da se je referent za zveze pri 15. diviziji pritoževal referentu za zveze pri štabu 7. korpusa, da štabi enot slabo skrbijo za veziste, da jih često izbirajo med takimi, ki bi se jih radi iznebili in podobno. Kaže torej, da so bile zveze v 15. diviziji še v začetku l. 1944 slabo razvite.* Štab divizije se je povezal s štabom 7. korpusa prek relejne postaje.

Že v razpravi o veliki nemški ofenzivi in obnašanju 15. divizije v njej smo ugotavljali, da je bila obveščevalna služba v diviziji, kakor sicer tudi v drugih partizanskih enotah, slabo razvita. Bila je eden glavnih krivcev za napačne ocene razmer na bojišču in za nezadostne ali pa celo napačne sklepe ter ukrepe, ki so bili posledica tega. Glavni štab Slovenije in štab 7. korpusa sta bila seznanjena z vsemi temi slabostmi in sta si po ofenzivi zelo prizadevala, da bi se obveščevalna služba bolje razvila in da bi jo poveljstva ter štabi bolje uporabljali.

Že 18. novembra 1943 je glavni štab z odredbo ukazal ustanovitev obveščevalnih čet pri štabih divizij, pri brigadah pa obveščevalnih vodov.** Nekaj dni kasneje je izdal okrožnico, ki pojasnjuje naloge obveščevalnih čet in vodov. Novost je v tem, da okrožnica kritizira dotedanjo navado, da so obveščevalni organi poročali skoraj izključno o sovražniku, ne pa tudi o političnih razmerah na terenu, o obnašanju nekaterih partizanov, ki so se povezovali s civilnim prebivalstvom (intendantit itd.) itd. Glavni štab torej zahteva kvalitativni napredek obveščevalne službe, ki naj si v bodoče pomaga tudi z ujetniki in drugimi viri.

* Poročilo referenta za zveze v štabu 15. divizije štabu 7. korpusa, odseku za zveze. AIZDG, fasc. 174/II.

** Odredba je omenjena v okrožnici glavnega štaba Slovenije (datum je nečitljiv). Arh. IZDG, fasc. 157/I.

V začetku leta 1944 je 15. divizija imela naslednje štabne službe: operativni odsek, obveščevalni center, odsek za kadre, odsek za zveze, intendanturo, propagandni odsek in odsek za zaledje. Štab še ni bil povsem formiran in manjkali so nekateri oficirji, da bi zapolnili odseke. Divizija je jemala sposobne oficirje za dopolnitev svojega štaba iz podrejenih enot, kar je kadrovsko osiromašilo brigade, ki so se upirale neprestanim zahtevam po najboljših borbih, kajti prav tedaj so začele pošiljati na tečaje v oficirsko šolo glavnega štaba veliko poveljniškega in drugega kadra. Ker pa sta se izgrajevala tudi štab korpusa in glavni štab Slovenije in ker je bilo potrebno kadre pošiljati tudi v druge pokrajine, kot v 9. korpus ali IV. operativno cono, je iz enot 15. divizije odšlo precejšnje število dobrih borcev in poveljniškega kadra. Toda drugega načina za izpolnitev poveljniškega in štabnega kadra v pogojih partizanske vojne ni bilo. Res je delovala oficirska šola glavnega štaba, pa tudi podoficirski tečaji so bili na vseh ravneh, toda borci in borke so morali prihajati iz temeljnih enot. Pretok kadrov se je neprestano pomikal iz brigad in odredov v smeri proti višjim štabom in poveljstvom ter raznim ustanovam partizanske vojske, dotok izurjenega in preizkušenega kadra v brigade in odrede pa ni bil zadovoljiv. V teh enotah so morali sami poskrbeti za vzgojo in razvoj novih poveljnikov, štabnih ter drugih oficirjev. Zato imenujemo take brigade kadrovske brigade, od katerih sta bili v sestavi 15. divizije znameniti Gubčeva in Cankarjeva. Tudi 12. in 15. brigada sta od začetka l. 1944 dalje že začeli prispevati svoje najboljše partizane.

Ob tej priložnosti lahko navedemo nekatere pripombe glede možnosti, da pretok kadrov v višje in druge enote ne bi bil tako velik. V partizanski vojski, pa tudi v organizacijah političnega gibanja je namreč vladal sistem, po katerem je bilo treba razne vodilne sestave oskrbeti s pretiranim številom kadrov. Kadrovska politika ni bila preračunana na skrajno varčno razporeditev kadrov. Že v poveljstvih partizanskih enot vidimo premočne in nepremišljene zasedbe z najboljšimi ljudmi, ki vsi niso bili najbolj zaposleni. Tako so npr. namestniki komandantov bataljonov opravljali bolj posle operativnih oficirjev. Poveljniška zasedba vojaškega dela poveljstev je bila pravzaprav trojna (komandant, namestnik komandanta in načelnik štaba), kar bi se lahko zmanjšalo za eno tretjino s tem, da bi odpadlo mesto namestnika komandanta. Tudi v štabih so največkrat po predpisani sestavi postavljali dragocene oficirje, ki pa v določenih stopnjah razvoja partizanske enote niso bili vedno nujno potrebni. Tako so npr. v obveščevalnem odseku divizije uvajali oficirja, ki je bil odgovoren za pridobivanje ujetnikov. Splošna dolžnost glede ujetnikov se je na ta način omejila na enega samega oficirja obveščevalnega odseka, kar je pomenilo osiromašitev možnosti za tako imenitno izkoriščanje virov informacij o sovražniku.

Poveljevati 15. diviziji ni bilo lahko. Pomanjkanje telefonskih in radijskih povezav je poveljevanje še bolj oteževalo. Divizija si je pomagala na ta način, da so člani poveljstva prenašali vsem enotam zamisli poveljstva divizije. To je bil v pogojih partizanskega vojskovanja najbolj preizkušen način poveljevanja, ki pa je imel to slabost, da so se prvotne zamisli koman-

danta divizije kaj lahko spremenile pod vplivom raznih okolnosti. Individualna sposobnost člana poveljstva divizije za razumevanje divizijske zamisli je bila različna, hitro menjajoče se razmere na bojiščih pa so tudi zahtevale spremembe, o katerih komandant ni mogel biti pravočasno obveščen. To je prispevalo k nezadostni uveljavitvi komandantove volje in njegovega pogleda na razmere, kar je oslabilo udarnost akcije. Toda kadar je bila 15. divizija razporejena na tako širokih operacijskih območjih, kot je bila decembra 1943 in januarja 1944, za poveljevanje ni bilo mogoče najti drugačnega načina.

Konec januarja 1944 je imela 15. divizija okoli 3200 partizanov, z Dolenjskim odredom pa okoli 3500.

Politična izgradnja

V partizanski vojski je bila izredna skrb posvečena politični izgradnji partizanov in partizank. Družbena in politična osveščenost partizanov in partizank je bila temeljna zahteva moderne partizanske vojske. Organizacija in delovanje organov, ki so bili zadolženi za napredovanje družbene in narodne zavesti pripadnikov partizanske vojske, sta bila nekaj novega. Moč njihovega delovanja je bila zagotovo na tako visoki ravni, kot se je v zgodovini izgradnje ljudskih vojsk le malokje dogajalo.

Naloge organov za politično izgradnjo so bile del splošnih nalog bojne izgradnje partizanskih enot. Vsebovale so dve dejavnosti. Prva je bila posvečena materialni izgradnji vojske, ki je vsebovala vprašanja mobilizacije žive sile, šolanja vojaških, poveljniških in vodniških kadrov, šolanja borčevske sestave, izbire in oskrbe z orožjem in strelivom, nadalje vprašanja oskrbe, organizacije boja, poznavanja splošnih in posebnih načel vojskovanja, vprašanja taktične uporabe enot in orožja v bojih ter krepitev splošne sposobnosti za boj, ki jo imenujemo bojna zmogljivost ali sposobnost. Druga pa je vsebovala politično izgradnjo, ki je bila zelo pomemben dejavnik za utrjevanje bojne sposobnosti partizanskih enot.

Sredstva politične izgradnje so bila obveščanje, politična vzgoja in kulturno-prosvetno delo. Komunistična partija Slovenije in politični organi so organizirali politično-vzgojno delovanje v partizanski vojski. Petnajsta divizija se je trudila, da bi se čimprej organizacijsko in kadrovsko usposobila za akcijo ustrezne politične izgradnje. Seveda bi bilo zelo napačno misliti, da je bilo mogoče politično-vzgojno delovanje v diviziji tako popolno urediti, da ne bi bile potrebne vedno nove spodbude na področju politične izgradnje in da ne bi bilo treba vedno znova postavljati na noge tistega, kar se je zaradi vojnih razmer podiralo in slabelo. Do konca januarja 1944 se je vendarle posrečilo politično delovanje spraviti v nekak ustaljen tir, kar je to delovanje olajšalo, laže pa je bilo tudi odpravljati napake, slabosti in krizna obdobja v diviziji.

Politična izgradnja naj bi služila napredku politične osveščenosti in moralnih kvalitet partizanov. To sta napogrešljivi vrline ljudske vojske. Le z njima je mogoče zmagovati.

V razmerah, v katerih se je bojevala slovenska partizanska vojska, ni bilo lahko organizirati obveščanja. V prvi vrsti ni bilo vedno na voljo dovolj tehničnih sredstev, da bi organi za obveščanje nabrali zadosti tehničnih obvestil. Zelo važno je bilo obveščati partizane o razmerah na svetovnih bojiščih. Do takih informacij pa je bilo mogoče priti edino s poslušanjem radijskih vesti. Partizan in civilno prebivalstvo so bili željni obvestil z bojišč. Zlasti so jih zanimale vojne razmere na vzhodnem, tj. sovjetskem bojišču. Partizani so najbolj zaupali rdeči armadi in so si od nje obetali največ. Vesti z vzhodne in zahodne fronte ter z italijanskih bojišč so bile vir, ki je krepil vero v končno zmago. Partizani so dobro razumeli, kaj so pomenile bojne operacije zaveznikov. Vedeli so, da je največji bojni napor obremenjeval rdečo armado. Zato so se pridruževali splošni zahtevi, naj zahodni zavezniki čimprej odpro drugo fronto, da bi razbremenili sovjetsko armado. Partizani so se zgražali nad počasnim napredovanjem zavezniških vojska na Apeninskem polotoku. Zahtevali so okrepitev operacij v Italiji in razumeli so, da bi to bila tudi neposredna podpora partizanskim armadam v Jugoslaviji. Nadalje so informacije poučevale borce in borke o odnosih angleške politike do jugoslovanske. To je prispevalo k temu, da borci niso naivno gledali na delovanje zaveznikov in so razumeli njihove težnje za vrnitev starega družbenega reda v Jugoslaviji. To je okrepilo trdnost politične zavesti jugoslovanskih in slovenskih partizanov. Informacije so zlasti prispevale k razumevanju ciljev družbene revolucije. To razumevanje sicer ni moglo temeljiti na bogve kako natančnem poznavanju razvoja misli o družbenih odnosih, ker so bila sredstva in znanje o tem med vojno daleč nezadostna in zelo siromašna. Vendar so partizani vedno bolj razumeli družbeno gibanja, in to jim je pomagalo, da se je utrjevala njihova revolucionarna zavest. Zelo pomembno je bilo, da so bili partizani obveščeni o dogajanjih. Prebivalstvo je spoznalo, kako dobra je informiranost partizanov, in to je imelo velik pomen za povezanost vojske s terenom.

Pretok političnih informacij je prihajal iz višjih poveljstev in štabov do najnižjih partizanskih enot, del informacij, zlasti iz življenja in bojev teh enot, pa se je usmerjal navzgor. Pretok informacij navzdol je prihajal v obliki okrožnic, odredb, biltenov ter radijskih vesti, pa tudi z osebnimi stiki med poveljniškim kadrom in člani štabov. Informacijski listi so bili zelo pomembni pri razširjanju obvestil. Tako je pomembno vlogo odigral Informacijski vestnik 15. divizije. Pretoku informacij navzdol so se postavljale po robu razne zapreke in slabosti. Bile so zlasti v tem, da so imele na poti do najnižjih partizanskih enot veliko postaj. Zato je bilo zelo pomembno, da so se divizija in njeni politično-vzgojni organi usposobili za samostojno delovanje na področju informiranja, kajti od tod je bila pot do partizanskih enot najhitrejša in najbolj zanesljiva.

Druga smer pretoka informacij od spodaj navzgor ni bila pomembna le zavoljo potreb višjih poveljstev po informacijah s področja podrejenih par-

tizanskih enot, ampak zaradi nujnosti, da se zgodovinski dogodki narodnoosvobodilnega boja ne bi prepustili pozabi in da bi junaška dejanja preprostih borcev spoznali vsi partizani in prebivalstvo. »Mimo nas gredo dogodki, ki so zgodovinske važnosti, naša propaganda pa vse preveč molči...«, pravita v posebni okrožnici šef propagandnega odseka 7. korpusa Rudi Hönn in politični komisar korpusa Jože Brilej-Bolko. Naša propaganda bi morala v pravi luči pokazati slovenskemu narodu velike napore in žrtve, smotre in uspehe partizanske voske. Zato so v bataljone, brigade in divizije začeli uvajati *reporterje*, da bi v obliki reportaž za daljše obdobje ohranili vsa slavna in posebna dejanja vojske in prebivalstva in o njih obveščali borce in civiliste. S tem so uvedli v partizansko vojsko *novinarstvo*, kot posebno obliko propagandnega delovanja. Propagandni odsek 7. korpusa je bil mnenja, da bodo zapisi o vojnih dogodkih pomembni tudi kot gradivo za zgodovino NOV. Štab 7. korpusa v omenjeni okrožnici navaja način pisanja reportaž in pravi, da morajo reportaže izražati čustvovanja naših borcev in zaledja – sovraštvo, žalost, ljubezen, trpljenje in napore vsega naroda. Biti morajo življenjske, zanimive in pester. S tem je bila reporterjem zadana več kot le novinarska naloga, saj so jih zahteve 7. korpusa spodbujale k poskusom umetniškega pisanja o življenju borcev in prebivalstva v težkih preizkušnjah vojne.*

Obveščanje je v partizanskih enotah potekalo na političnih urah, za civilno prebivalstvo pa pretežno na mitingih. Informacije so bile natančne in aktualne, saj so bili organizirani v partizanskih enotah posebni organi za poslušanje radijskih vesti; le-ti so dnevno izdajali informacije v posebni publikaciji, ki so jo razdeljevali po partizanskih enotah. Radijske vesti so bile najboljša oblika obveščanja, saj so prihajale redno vsak dan, torej so bile vedno sveže in aktualne.

Partizanska vojska je širila informacije tudi prek neposrednega medija na mitingih in vsakovrstnih sestankih. Če so politični komisarji enot na sestankih in mitingih znali razumljivo razlagati informacije, so poželi velik uspeh. Večina političnih komisarjev, drugih govornikov in poročevalcev je bila iz vrst preprostega ljudstva in se je znala prilagoditi zahtevam tistih, ki jim je bilo poročilo namenjeno. Zanimivo je, da so patizanske enote v svojih političnih poročilih s posebnim zadovoljstvom poudarjale sposobnost svojih političnih komisarjev ali drugih govornikov in poročevalcev, da v preprostem, ljudskem jeziku obravnavajo gradivo in da jih prebivalstvo in partizani radi poslušajo. Taka poročila so pošiljale zlasti enote artilerije 15. divizije, ki so imele, kot izgleda, govornike takega kova.

Partizanska vojska je bila izjemna vojska, ki se je trudila, da bi bili partizani obveščeni o vsem, kar se je dogajalo v njihovem operativnem območju. Tako je bila pot za razumevanje vojnih pojavov, zlasti pa političnih vrenj, ki so bila značilna za vojno obdobje, odprta in partizani so postali ljudje, ki so si lahko sami ustvarjali podobo o vojskujočem se svetu in sil-

* Okrožnica štaba 7. korpusa o organizaciji reportaže. Arh. IZDG, fasc. 188b/II.

nicah, ki so vojno usmerjale. Zato so se zlahka odločali za smer svojega osebnega deleža v osvobodilni vojni.

Partizanska vojska si je ustvarila uspešen način politične vzgoje partizanov in političnih kadrov. Že ko omenjamo izraz vzgoja, nam mora biti jasno, kako resno je bilo politično delovanje v partizanskih enotah in na kako visoko raven se je moralo povzpeti. Političen vpliv na partizane ni bil vsiljiv, ampak je temeljil na prepričevanju in pojasnjevanju. Seveda je bil cilj politične vzgoje doseči kolikor toliko enotno gledanje na cilje našega boja, kar pa seveda ni bilo težko, saj so partizani izhajali iz enakih ali podobnih socialnih okolij. Politični vidik te vzgoje pa je postavil v ospredje socialistično družbeno pot in je zagotavljal partizanom in prebivalstvu tisto smer družbenega razvoja, ki je bila v njihovem interesu.

Seveda je bilo pri izvajanju politično-vzgojnega delovanja veliko zaprek. Ena od pomembnejših je bila premikanje enot na izhodiščne položaje za boj in boj sam. Tedaj je bilo težje organizirati politično delovanje v partizanski enoti. Naslednja ovira je bila nezadostna pripravljenost političnega kadra in pomanjkanje gradiva za obravnavanje zlasti takih tem, ki so bile pomembne za razumevanje revolucionarne smeri boja slovenskega naroda. Ščasoma se je vse to izbojšalo. Politična komisariata 7. korpusa in glavnega štaba sta pomagala diviziji pri njenem politično-vzgojnem poslanstvu.

V tej razpravi je treba naštet tudi nekatere konkretne probleme, ki jih je morala razvozlati politična organizacija v 15. diviziji in njenih enotah. Eden od problemov je bil v tem, da je bilo v enotah še vedno nekaj nekdanjih belogardistov, ki pa so glede razumevanja narodnoosvobodilne vojne zelo napredovali. V razmerju do njih je obveljala zelo razumna vzgojna metoda, ki se je zrcalila v tem, da med nekdanjimi belo- in plavogardisti ter med ostalimi partizani niso delali nobenih razlik; ni se dogajalo, da bi nekdanje belo- in plavogardiste zapostavljali ali kakorkoli omalovaževali. Storili so vse, da bi se vživeli v partizanske razmere in da bi si med partizani pridobili čim več prijateljev. Zlasti je bilo važno prijateljstvo s starejšimi partizani, katerih političen in moralen vpliv je bil izredno pronicljiv. Tako se je na primer v artileriji 15. divizije zgodilo, da niso opazili v enotah nikogar, ki bi imel drugačne politične interese kot ostali partizani. Odpor proti partizanstvu in političnemu gibanju OF ter proti partiji je počasi usahnil in izginjal.* Politična poročila skoraj vseh enot 15. divizije so si bila v tem pogledu skoraj v celoti podobna.

Po kapitulaciji Italije je bilo veliko političnega dela posvečenega pojasnjevanju obdobja, ki bo z nemško okupacijo prineslo novosti na področju boja. Preprečiti je bilo treba pretirano skrb o tem, kako se bodo partizanske enote lahko kosale z nemško vojsko. Vsa politična akcija je bila usmerjena v to, da se vrednost in moč nemške vojske postavi na pravo mesto; treba je bilo dokazati, da nemška vojska ni več, kar je nekoč bila, da se partizanske čete lahko kosajo v boju z nemškimi četami in da so sposobne prema-

* Politično poročilo štaba artilerije 15. divizije z dne 16. decembra 1943 štabu 7. korpusa. IZDG, fasc. 150/1

gati Nemce v odprtem boju in v boju za utrjene postojanke, kar so mnogokrat že dokazale na Štajerskem in Gorenjskem. Pri tem so mnogo pomagali partizani Štajerci, zlasti iz 12. brigade, ki so dobro poznali sposobnost nemške vojske. Seveda nikakor ni bilo mogoče ubrati v tej akciji poti, ki bi peljala v pretirano omalovaževanje nemške bojne sposobnosti, kar bi bilo za nadaljnji boj škodljivo.

Drugo pomembno vprašanje je bilo vprašanje odnosa do Primorcev, ki so se v velikem številu vključevali v partizanske enote v Ljubljanski pokrajini zlasti po aprilu 1944. Nekateri posamezniki so jih namreč podcenjevali, jih omalovaževali in jih potiskali v drugo vrsto glede sposobnosti v boju in političnem delovanju. Zato so v partizanskih enotah izvedli veliko kampanjo, da bi odpravili tak nepravilen pristop do primorskih partizanov. Tedaj je bilo poudarjeno, da je primorsko ljudstvo popolnoma enotno v boju proti okupatorjem, da so se Primorci množično in prostovoljno vključevali v partizanske čete, da na Primorskem ni bilo belogardizma in plavogardizma, da so primorski partizani disciplinirano sprejemali odločitve o premetitvah v partizanske enote v Ljubljanski pokrajini itd. Politična akcija je bila uspešna. Nekateri primorske partizane so povišali v poveljnike enot ali pa jim zaupali politikomirske dolžnosti.

Politično-vzgojno delovanje je posvetilo veliko pozornost boju proti pojavljanju vojvodstva. Ker so na poveljniška in politikomirska mesta prišli tudi manj izkušeni partizani, so se nekateri med njimi ošabno obnašali. Oblastno vedenje v posebnih razmerah, ko so mladi, neizkušeni poveljniki prepuščeni sami sebi, je splošen pojav v vseh revolucionarnih enotah in uporniških četah. To lahko povzroči veliko škodo v odnosih med borci, kajti lahko se izrodi v popolno nenadzorovano izvajanje oblasti nad partizani. Z ostro kontrolo nad poveljniškim kadrom so bili pojavi vojvodstva kaj hitro zatrti.

Posebno vlogo so v politični vzgoji odigrale politične manifestacije, ki so bile pogoste zlasti po kapitulaciji Italije. Politične manifestacije so imele velik politični pomen, ker so na sestankih, kongresih in v drugih oblikah združevanj krepile enotnost gledanja na različne politične probleme. Naj omenimo le najpomembnejše manifestacije tistega časa. Ena največjih in najpomembnejših so bile volitve za zbor odposlancev slovenskega naroda, ki so bile od 20. do 22. septembra. Divizija jim je posvetila posebno pozornost. Politični komisariji so v partizanskih enotah na posebnih zborovanjih borcem pojasnjevali pomembnost zbora odposlancev. To je bil v slovenski narodni zgodovini prvi demokratično izvoljen zbor, ki bo sprejel temeljne odločitve o nadaljevanju narodnoosvobodilnega boja. V vsakem bataljonu so izvolili po dva odposlanca, v brigadah pa ustrezno s številčno močjo po okoli 10. Zbor odposlancev je bil v Kočevju od 1. do 4. oktobra 1943.

Nekateri partizani mladinci so se udeležili kongresa slovenske mladine, ki je bil od 10. do 12. oktobra 1943, pomemben pa je bil tudi kongres protifašistične ženske zveze od 16. do 17. oktobra v Dobrniču. Partijskega posveta na Dvoru pri Žužemberku 8. oktobra pa se je udeležilo 27 delegatov

iz 15. divizije. Tudi sestanka aktivnih oficirjev v Ribnici se je udeležilo nekaj oficirjev iz 15. divizije.

Nadaljnji problem je bil odnos partizanskih enot do civilnega prebivalstva. To je bila téma, ki so jo enote neprestano postavljale pred partizane in poveljstva. Partizanske enote so potrebovale od civilnega prebivalstva hrano, del opreme ter moralno oporo, prebivalstvo pa je potrebovalo zaščito partizanskih čet. Zato so štabi in poveljstva enot 15. divizije vzdrževali stike s političnimi aktivisti, zlasti s člani gospodarskih komisij, prirejali pa so tudi mitinge, na katerih so prebivalstvu posredovali poročila, organizirali kulturne prireditve in poskrbeli za zabavo. Tak stik s partizansko enoto na mitingu je razvezal tesnobo, ki je sicer obvladovala prebivalstvo v tistih predelih, ki so bili večkrat pod okupatorjevim pritiskom in pod vtisom belogardistične propagande.

Dezerterstvo je sicer ostalo stalen pojav v partizanskih enotah, toda bilo ga je vse manj. Tudi odhajanje na Štajersko je ponehalo. Pač pa se je pojavila nova slabost v partizanskih vrstah. Zgodilo se je, da je iz 15. brigade od odhoda iz Bele krajine pa do 1. februarja 1944 odšlo 105 borcev Belokranjcev.* To je bil hud udarec za brigado. Kje so torej bili vzroki za tako visoko število pobegov iz 15. brigade v Belo krajino. Kot se je izkazalo po analizi poveljstva 15. brigade in poveljstva 15. divizije, so to bile posledice hudih naporov, slabe prehrane, mraza in neprestanih bojev, ki jih je imela brigada na kočevski komunikaciji in v Vidmu ob Krki. Iz tega je jasno razvidno, da je bilo treba posvetiti veliko pozornost vprašanju, kako velike napore lahko prenesejo partizanske čete. Izkazalo se je, da so bili partizani pripravljeni prenašati najhujše napore in pomanjkanje, če je to bilo resnično potrebno in če vzroki za pomanjkanje niso izhajali iz nemarne preskrbe in nezadostnega zanimanja poveljniškega kadra za oskrbovanje zaupanih enot. Partizani so tudi dobro čutili, kdaj so izredni napor, ki so jim jih nalagali v težkih zimskih razmerah, izvirali iz nepremišljenih zahtev poveljstev. Vse partizanske enote niso bile enako sposobne za prenašanje naporov. Nekatere so bile slabše moralne zavesti in moči, druge so bile slabše fizične kakovosti, tretje pa so bile zanemarjene v oskrbi. Vse to so bili problemi, ki so jih morala poveljstva reševati in jim posvečati veliko pozornosti. Poveljniki bi morali neprestano, tudi osebno obveščati višja poveljstva o moralnem in fizičnem stanju svoje enote in njene bojne zmogljivosti. Višja poveljstva pa so morala to upoštevati in stanje v enotah usklajevati z načrtovanimi akcijami. Mnogokrat se je dogajalo, da so poveljniki brez pripomb pristali na napore svojih enot, ki so presegali zmogljivost borcev in bork, da bi se priliznili višjim poveljstvom. Dober poveljnik bi moral biti moralno na tako visoki ravni, da bi si upal opozoriti višja poveljstva na posledice, ki bi lahko nastale v njegovi enoti, če bi se strune fizične in moralne zmogljivosti partizanov prenapetele.

Politično-vzgojno delo so politični komisarji opravljali največ na sestankih z borci v različnih partizanskih enotah. To so bile najboljše priloge

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 127.

nosti za pojasnjevanje in za razgovor. Tudi na internih mitingih za vojsko in na mitingih za civilno prebivalstvo so bile take možnosti. Posebni politični sestanki so bili posvečeni vzgoji in izobrazbi političnih komisarjev. Če hočemo spoznati, kakšne cilje si je zastavljalo politično-vzgojno delo v partizanski vojski, potem je najbolje, da si ogledamo teme, ki so bile predmet predavanj in razgovorov. Prednost so vsekakor imele tiste teme, ki so pojasnjevale politični in vojaški položaj doma in v tujini. Druge so bile posvečene politični ureditvi Nove Jugoslavije. Tu so govorili o II. zasedanju AVNOJ, o liku tovariša Tita, o nacionalnem vprašanju, o kmečkem vprašanju, o potrebi oboroženega upora proti sovražniku, o bodočem položaju delavca in kmeta po zmagi, o vlogi OF, o zaslugah za uspehe Komunistične partije Slovenije itd.

Veliko predavanj je bilo posvečeno življenju in razmeram v Sovjetski zvezi, sovjetski ustavi, položaju delavcev v Sovjetski zvezi, rdeči armadi, njenim zmagam itd. Sovjetska zveza je bila predstavljena kot idealna dežela, ki jo velja posnemati. Razumljivo je, da bi bilo tedaj med vojno razkrivanje resnice o političnih razmerah v Sovjetski zvezi popolnoma napačno in da bi demoraliziralo partizanske bojne vrste. Uspehi rdeče armade, o katerih je bilo kaj lahko govoriti pozitivno in v superlativih, ker so taki pač tudi bili, so utrjevali verovanje v uspešnost sovjetskega sistema. Vzpodbujali so k še večjim naporom za osvoboditev in za zmago revolucije.

Tudi vojnim témam so na političnih urah posvečali pozornost, kar je razumljivo, saj je bilo vojskovanje vsakodnevna dolžnost slehernega partizana. Med temi témami je bila najvažnejša usvajanje veščine vojskovanja. Če partizani vojaškega znanja, sposobnosti vojskovanja itd. ne bi razvili do visoke ravni, bi bil boj veliko težji. Partizani so radi poslušali taka predavanja in se udeleževali razprav, saj je to pomenilo približevati se zmagi nad sovražnikom in zagotoviti manj žrtev v bojih.

Razprave so bile živahne, če je téma partizane zelo zanimala. Priljubljené teme so bile teme o vojni veščini, o kmečkem vprašanju, o razmerah na svetovnih bojiščih, o stališčih in obnašanju naših zaveznikov do Jugoslavije in podobno.

Vzgojno-politično delovanje je bilo zelo intenzivno. Poveljstva so izkoristila sleherni prosti čas za sklicevanje političnih sestankov. To nam dokazuje podatek, da je bilo npr. v 12. brigadi decembra 1943. leta 21 bataljonskih političnih sestankov, 106 četnih in 11 vodnih.

Mitingi so bili eno najbolj priljubljenih sredstev za širjenje kulturno-političnega delovanja med vojsko in prebivalstvom. Ker so imeli tudi zabaven značaj, so zelo pritegnili prebivalstvo in partizane in zato ni naključje, da so jih v partizanskih enotah tako pogosto prirejali. Ker je poleg politično-vzgojnih smotrov imel miting pretežno kulturno-propagandni in zabavni značaj, ga bomo opisovali v nadaljevanju.

V arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani je ohranjen zanimiv dokument, ki nazorno slika enodnevno politično delovanje v Gubčevi brigadi. Ker so tudi druge enote 15. divizije imele podobne politične »dneve«, bomo poročilo omenjenega dokumenta vzeli kot približ-

no podobo političnega delovanja enot 15. divizije. Poročilo pravi, da je prvi bataljon Gubčeve brigade imel politično uro s predavanjem o četrti in peti ofenzivi, zvečer pa je že priredil na Potovem vrhu miting za prebivalstvo in partizane. Drugi bataljon te brigade je imel interni miting. Tretji bataljon pa je imel konferenco o kadrovskih vprašanjih z deseterji, vodniki in poveljstvi čet. Zvečer je imel bataljon politično uro, poslušali so radijske vesti in brali Slovenskega partizana. Baterija Gubčeve brigade je imela politično uro, na kateri je bilo predavanje o petindvajsetletnici velike oktobrske revolucije, nato so imeli študijsko uro o nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji. Brigadni politični komisar je imel istega dne sestanek z vsemi bataljonskimi in baterijskim politkomisarji in njihovimi namestniki. Prebrali so bilten političnega komisarja glavnega štaba, odkrivali so nove kadre ter govorili o političnem delu s civilnim prebivalstvom. Politični komisarji baterije in bataljonov so podali poročila o političnem delu v enotah.*

Kot vidimo, so bili politični funkcionarji v enotah 15. divizije zelo zaposleni. Morali pa so tudi izpeljati priprave za akcije in v njih sodelovati. Zelo važno je bilo, kako so se politkomisarji izkazali v bojih. Bili so na očeh vseh borcev in bork, zato so se morali skupaj s poveljniki hrabro vesti v akcijah. Mnogi so bili ranjeni. Hrabro obnašanje političnega kadra v bojih je bilo nujno za vzdrževanje bojne morale. Le tako so mogli politični komisarji in komandanti kritizirati borce in borce v bojih in le tako so mogli avtoritativno ocenjevati njihovo vedenje. Politični komisarji so s hrabrostjo v akcijah izredno pridobili na ugledu. Če so nekateri borci dvomili o tem, da so politični komisarji v enotah nujno potrebni, je po opravljenih političnih urah, pripravah in vedenju na akcijah njihov dvom izginil. Začeli so se obračati k politkomisarjem po nasvete in iskati pri njih odgovore na razna vprašanja.

Politični komisar 15. divizije je ali ustno ali pismeno dajal političnim komisarjem brigad navodila za delo v brigadah. Tako imamo na voljo navodilo politkomisarja 15. divizije z dne 13. januarja 1944 političnim komisarjem brigad, iz katerega povzemamo nekatere misli in podatke, ki so bili pomembni za vzgojo partizanov. Politični komisar 15. divizije je sodil, da je zelo pomembno, da partizani vedo, kdo je bela garda. V navodilih je podal vrsto tēm za politične ure: narodnostno zatiranje, hegemonija beograjske čaršije, postavljanje Srbov v ospredje in zatiranje drugih narodov, kot slovenskega, hrvatskega, makedonskega in črnogorskega. V navodilu politični komisar divizije niza še nekatera dejstva in ugotovitve: v Jugoslaviji vlada gospoda, ljudstvo pa je brezpravno. Delavec in kmet sta v Jugoslaviji izpostavljena najhujšemu izkoriščanju. Bivša jugoslovanska vojska je bila namenjena zaščiti interesov bogate gospode. Politika prijateljstva z Nemčijo in Italijo bivše jugoslovanske vlade je bila izdajalska. Vlada ni ničesar storila za osvoboditev Koroške in Primorske. Bela garda se z orožjem v roku bojuje na strani okupatorja, plava garda pa je prebarvana bela garda. Po navodilu divizijskega političnega komisarja je treba belogardizem še na-

* Poročilo 15. divizije glavnemu štabu Slovenije z dne 20. decembra 1943. Arhiv IZDG, fasc. 1150/I-4.

dalje imenovati s tem pravim imenom, čeprav se sedaj poskuša skriti za ime slovensko domobranstvo, ki je najnovejša oblika združene belo-plave garde. Belogardizem bo poskusil v primeru poraza Nemčije postaviti na oblast staro protiljudsko reakcijo. Naša OF na čelu s KP Slovenije pa gradi demokratično, na enakopravnosti narodov zgrajeno domovino delovnega ljudstva.* Navodila so bila napisana v zelo razumljivi in partizanom dostopni ter dojemljivi obliki, zato so bila v veliko pomoč političnim komisarjem pri izpolnjevanju njihovega poslanstva.

Oskrbljeni z dobrim gradivom, so politični komisarji lažje opravljali svoje politično-vzgojno delo. Velikokrat so politične komisarje enot izbirali iz vrst partizanov, za katere so mislili, da imajo za to pogoje. Vendarle so v nekaterih enotah bili prestrogi glede stopnje politične izobrazbe in ideološke izgradnje političnih kadrov. Tako je na primer politični komisar Cankarjeve brigade poročal politkomisariatu glavnega štaba, da se je politično delo v brigadi razmahnilo, vendar ne toliko, kolikor je dopuščal čas. Razloge za to je iskal zlasti v pomanjkljivi ideološki izgradnji političnih funkcionarjev, ki je pri nekaterih, zlasti četnih politkomisarjih, sploh ni bilo občutiti. Zato so začeli predavanja z ustreznimi temami. V sedmih dneh so imeli kar 7 predavanj. Nekateri mladi politkomisarji so izkazali veliko sposobnost pri obravnavanju tekočih in praktičnih vprašanj političnega in organizacijskega pomena. Kjer v enoti nekaj časa ni bilo političnega komisarja, so se občutile posledice njegove odsotnosti . . . »v pomanjkanju tistega prepotrebnege notranjega razporeditve v bataljonu, ki vedri celo mračna srca nezavednih in duševno potrutih.«** Kot potrdilo tej razlagi je politični komisar brigade navedel, da je iz takega bataljona v zadnjih 14 dneh dezertiralo tudi največ borcev, med drugimi tudi tisti, ki so vzdržali težave velike nemške ofenzive.

Navodila o političnem delovanju v partizanskih enotah so prihajala tudi od politkomisarja 7. korpusa in političnega komisarja glavnega štaba. Tako je imel na primer politični komisar glavnega štaba Boris Kraigher-Janez verjetno januarja 1944 govor, ki je bil kritičen, pa tudi spodbuden. Rekel je, da so politične ure v vojski »ponekod izgubile svoj pravi namen in so postale v nekaterih enotah zgolj formalna obveznost politkomisarjev ali njihovih pomočnikov.*** Po njegovem morajo biti politična predavanja zanimiva in morajo obravnavati aktualna vprašanja. »Politične ure ne smejo biti zgolj šablonsko posnemanje referatov in govorov.« V svojem govoru politkomisar glavnega štaba nadalje ugotavlja, da se morajo pri političnih urah razviti diskusije, ki morajo biti take, da bodo partizani in funkcionarji lahko aktivno sodelovali. Vsaj enkrat tedensko je treba imeti sestanke s politdelegati in četnimi politkomisarji, da bodo znali pravilno in enotno razlagati politična vprašanja, da bodo objektivno in pravilno gledali na življe-

* Navodila štaba 15. divizije z dne 13. januarja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188a/III-5

** Poročilo političnega komisarja Cankarjeve brigade z dne 7. decembra 1943 glavnemu štabu Slovenije. Arhiv IZDG, fasc. 7577.

*** Govor politkomisarja glavnega štaba Slovenije. IZDG, fasc. 152/1.

nje in potrebe svoje enote. Nevarna pa je slabost, ki se pojavlja v štabih, ko si funkcionarji priskrbijo ogromen aparat, da bi si olajšali delo. Tako počasi izgubijo vsak stik z borci in ne morejo videti stvarnih pojavov v enoti, da bi se jim postavili po robu.

Taka kritika je prispevala k izboljšanju kakovosti političnega delovanja in politične zavesti borcev in bork. Vplivala je tudi na bojno vzdušje v enotah, ki je bilo vse boljše.

Tudi vojaške operacije so politično pripravljali tako, da bi se partizani v političnem smislu seznanili s cilji operacije, s čimer bi se okrepilo prizadevanje za čim boljšo organizacijo operacije in bi moralne vrline vseh sodelujočih partizanov prihajale bolj do izraza. Tako so bile politično pripravljene vse operacije 15. divizije.

Organizacija politične izgradnje v enotah je še vedno obdržala stare, preizkušene oblike. V partizanskih vodih so bili še vedno vodni delegati, v bataljonih in četah politični komisarji, glavni voditelj politične izgradnje v brigadi pa je bil politični komisar brigade. Na čelu brigad in artilerije 15. divizije so se zvrstili od ustanovitve divizije imenitni politični komisarji, ki so znali uspešno voditi politično delo v svojih enotah. Naj naštejem nekatere: Zvonjimir Vrečko-Tinč Gojčič, Ciril Keržič-Metod, Janez Vipotnik, Jože Borštnar, Franc Zornada-Frenk, Alojz Žokalj-Džidži, Lojze Colarič, Franc Turner-Kostja in drugi. Politični komisar divizije ni imel posebno dobro razvitih pomožnih odsekov, ki bi mu pomagali pri delu. Propagandni odsek se je šele razvijal. Začetna slabost je bila v tem, da je bil ta odsek v pristojnosti načelnika štaba divizije, vendar je politični komisar postopoma in vse bolj uporabljal ta odsek za svoja politkomisarska opravila. Politični komisar divizije je prejemal navodila od političnega komisarja 7. korpusa ali pa naravnost od političnega komisarja glavnega štaba. Ta navodila so obsegala glavne politične probleme, ki jih je bilo treba v diviziji obdelati. Glede samostojne pobude pa je treba pripomniti, da je bila vedno pomembnejša. Politični komisar divizije je sam postavljал na dnevni red političnega delovanja tiste probleme, ki bi jih lahko označili za notranje in ki so se neprestano na novo pojavljali v najrazličnejših oblikah. Najboljši način za povezovanje med divizijskim in brigadnim ter političnim komisarjem artilerije je bil osebni stik in konference političnih komisarjev.

Kadrovska postavitev političnih komisarjev v partizanskih enotah je bila bogata, iz česar je razvidno, kako je vodstvo osvobodilnega gibanja cenilo politično vzgojo kot element bojne sposobnosti enote. Tako je na primer brigada s tremi bataljoni imela brigadnega, tri bataljonske in devet četnih političnih komisarjev ter od dvajset do trideset vodnih delegatov.

Najbolj priljubljena in najbolj razgibana oblika politično-vzgojnega delovanja je bilo vsekakor kulturno-prosvetno delovanje v 15. diviziji. Ta dejavnost je popestrila politično vzgojo in aktivirala mnogo borcev pa tudi del civilnega prebivalstva. Nove in neprecenljive vrednosti je bilo, da so preprosti partizani postali nosilci kulturne aktivnosti v pevskih zborih, na mitingih kot govorniki, v dramskih skupinah kot igralci, v partizanskih publikacijah kot pisatelji in pesniki itd. Pri tem partizani niso bili le pasivni

izvajalci nekaterih umetniških stvaritev, ampak so tudi sami postali ustvarjalci kulturnih vrednot. Pomagali so jim mnogi umetniki in kulturniki, ki so se odzvali pozivu na boj za svobodo. Tako se je umetnost vse bolj približala borcu in tistim slojem prebivalstva, ki so bili doslej odmaknjeni od kulturnega udejstvovanja. Kulturno-prosvetno delovanje je bilo mogoče razviti na razmeroma visoko raven zaradi tradicionalnih navad v partizanskih enotah in zato, ker je prišlo po kapitulaciji Italije v partizanske vrste veliko kulturnih delavcev, umetnikov in raznih izobražencev, ki so bili sposobni organizirati kulturno-prosvetno delo in mu prispevati ljudsko, umetniško in zabavno vsebino.

V 15. diviziji se je kulturno-prosvetno delovanje postopoma razvijalo. Najvažnejši organ, ki je skrbel za razvoj kulturno-prosvetne dejavnosti, je bil propagandni odsek. Preden so ga ustanovili, so imeli precej težav z zbiranjem ustreznih kadrov, kajti dobiti so jih mogli po večini le v brigadah, seveda na škodo kulturno-prosvetnega delovanja v temeljnih enotah 15. divizije, ki so zelo nerade izpolnjevale ukaze o premestitvah kulturnih delavcev in propagandistov v divizijski štab. Zanimivo je, da je Stane Mihelič, vodja propagandnega odseka divizije, v nekem poročilu propagandnemu oddelku glavnega štaba potožil, da je delo propagandnega odseka in gledališke skupine zelo težko, ker morajo člani propagandnega odseka 15. divizije podnevi na stražo in da je zato v odseku na voljo premalo ljudi. Propagandni oddelek glavnega štaba Slovenije je odgovoril, da so enake razmere tudi v 14. in drugih divizijah, ki pa se zato nič ne pritožujejo in organizirajo imenitne prireditve. Po mnenju propagandnega oddelka glavnega štaba so glavno propagandno sredstvo mitingi; na njih naj nastopajo dobri govorniki, pevci naj pojejo priljubljene partizanske pesmi, poleg nekaj dobrih recitacij pa naj uprizorijo tudi kak skeč.*

Kulturno-prosvetni organ v 15. diviziji se je ukvarjal zlasti z organiziranjem mitingov, ki so bili posvečeni prebivalstvu in vojski. Bili so izvrstno sredstvo za politično in kulturno izobraževanje, za zabavo ter za stike vojske s civilnim prebivalstvom. Nikjer ni misel o politični in kulturni zavesti bila tako bogata kakor na mitingih. Zavest, da se dogaja nekaj domačega, lastnega in ustvarjalnega, je spodbujala k dejavnosti in krepila bojnega duha vojske in prebivalstva. Tako je kulturno delovanje, čeprav je izviralo iz ljudstva in ni bilo postavljeno na visoke odre, postalo orožje v rokah Slovencev, ki so se bojevali za osvobodilne cilje slovenskega naroda.

Propagandni odsek in gledališka skupina ter vsi izvajalci kulturnega in političnega programa na mitingih so morali premagovati velike ovire, da so lahko uspevali. Hudo je bilo pomanjkanje kadra, ni bilo dovolj učiteljev petja, gledaliških ustvarjalcev, komponistov in dramaturgov, recitatorjev in solistov, humoristov in komikov, pa vendar je moralo kulturno delovanje neprestano izžarevati nove stvaritve. Propagandni odseki so si na vse mogoče načine pomagali, da bi izpolnili svoje naloge. Problemi so bili v tem, da so bile partizanske enote razporejene na širokih operacijskih ob-

* Glej petnajstdnevno poročilo propagandnega odseka 15. divizije v arhivu IZDG, fasc. 88/III in navodilo propagandnega oddelka glavnega štaba Slovenije 15. diviziji z dne 12. 2. 1944, arh. IZDG, fasc. 88/III.

močjih in je bilo ponekod sodelovanje med propagandnimi odseki brigad in artilerije skoraj nemogoče ali pa le v okviru omejenih možnosti. Zato je propagandni odsek 15. divizije mogel opravljati le omejene naloge, ki so bile v tem, da je posredoval pomoč brigadnim odsekom in odseku artilerije.

Posebno pozornost so na mitingih posvetili govornikom. Govori naj bi bili kratki in zanimivi. Dolgotrajni govori napravijo mitinge nezanimive, so že tedaj vedeli v propagandnem oddelku glavnega štaba. Zavzemali so se za to, da bi na vsakem mitingu nastopala dva govornika. Eden naj bi obravnaval domače razmere, drugi pa svetovno politične in vojaške. Seveda se morata govornika še pred nastopom dogovoriti o temah, ki jih bosta obravnavala, poučuje propagandni oddelek 15. divizije načelnik propagandnega oddelka glavnega štaba ter ga v nadaljevanju navodil takoj polomi, ko pravi, da se morata govornika pravočasno dogovoriti o temah, »da ne bosta oba mlatila iste slame«.*

Ta predlog glavnega štaba je vsekakor zanimiv, pomemben predvsem zaradi zahteve, da naj informacije o domačih in svetovnih razmerah na najbolj zanimiv način pridejo do poslušalcev. Da partizanski govorniki, ki obravnavajo domače zadeve, ne bi napačno razumevali razmer in jih tudi napačno razlagali, priporoča glavni štab, naj bodo terenski aktivisti pravočasno obveščeni o mitingu in naj oni obdelujejo domača vprašanja. Včasih se je na primer dogajalo, da so posebno zagnani govorniki na vaškem mitingu govorili o kolhoznom načinu obdelovanja zemlje oziroma kolhoznih odnosih na vasi. To je bila voda na mlin reakcije, ki je takoj zavpila, da bodo partizani vzeli kmetom zemljo in da bomo morali vsi jesti iz enega kotla! Prav tako je bilo napačno prerokovati, da bo vojna dolgo trajala. Ščasoma pa so tudi partizani postajali večji realisti in spoznanje o dolgotrajnosti vojne je vedno bolj zmagovalo v njihovi zavesti. Kljub temu je bilo upanje na skorajšnje uničenje Hitlerjeve trdnjave vedno živo, vera v skorajšnji konec vojne pa je bila vedno pomemben element vztrajanja v težki borbi. Partizanski govorniki so često ponavljali zahtevo zahodnim zaveznikom, naj vendarle odpro drugo fronto v Evropi. V svojih navodilih o organizaciji mitingov je glavni štab posvečal veliko pozornost razgovorom z vaščani. Kritiziral je tako prirejanje mitingov za civilno prebivalstvo, da namreč kulturniška skupina v vasi opravi svoj program, nekoliko se potem še zapleše in mitinga je konec. Ne, to je zgrešeno! Prebivalci ne smejo biti na mitingih le poslušalci. Aktivno jih je treba vključiti v razgovore o perečih problemih, zlasti tistih, ki zadevajo njihov domači kraj. Naj govore in pojasnijo svoje dvome, težave itd. Na njihova vprašanja je treba odgovarjati. »Če bodo naše kulturniške skupine znale organizirati mitinge kot vaše sestanke, bo kulturno-propagandno delo skupine imelo uspeh.« To je bila vsekakor zahteva za demokratičen pristop k mitingu kot najbolj ljudski obliki političnega delovanja med prebivalstvom. Pomenila je korak dalje v podajanju kulturno-prosvetnega programa in politični izgradnji prebivalstva.

* Navodila propagandnega oddelka glavnega štaba Slovenije z dne 12. februarja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 88/III.

Kar zadeva ostale točke na mitingih, moramo omeniti, da so bile zelo različne glede na to, kaj so kulturniške skupine v danih okoliščinah mogle pripraviti. Pevske točke so bile zelo imenitne. Nastopali so pevski zbori, okteti, kvarteti, pevski solisti itd. Če je bil vzpostavljen pristrčen stik s poslušalci, se je petju priključilo prebivalstvo, kar je pomenilo, da je ljudem program segel do srca. Skeči so bili preprosti, največkrat so kritizirali in smešili obnašanje belogardistov, domobrancev in drugih sovražnikov. Tudi recitacije so bile vse bolj priljubljene, kajti med recitatorji so se poleg gledališčnikov prijavljali tudi drugi člani kulturniških skupin. Največjega pomena so bile recitacije lastnih pesmi ali sestavkov. Med izvajalci kulturno-prosvetnega programa so se začeli pojavljati novi pesniki in pisatelji iz partizanskih vrst. Ni potrebno posebej opozarjati na izreden pomen, ki ga je imelo pesniško snovanje v teh težkih časih. Nikakor ne smemo prezreti vloge harmonikarjev. Drugačne glasbe na mitingih zaradi pomanjkanja instrumentov in godcev tedaj še ni bilo mogoče pričakovati. Ponekod so bili poskusi, da bi sestavili večje instrumentalne ansamble, toda prebivalstvu in partizanom je bila najbolj pri srcu harmonika. Tako so bili mitingi po vsebini vedno boljši, izvajanja vedno bolj kvalitetna in kar je najvažnejše – stiki kulturniških skupin s prebivalstvom so bili vedno bolj pristni in pristrčni. Kulturno-politična vloga mitingov se je na ta način vedno bolj uveljavljala.

Vse do začetka februarja 1944 so brigadni propagandisti in divizijska gledališka skupina priredili veliko mitingov. Kjerkoli so se nastanile enote 15. divizije ali štab 15. divizije, so, kakor hitro je bilo to mogoče, priredili miting. Obe stari brigadi, Gubčeva in Cankarjeva, sta imeli glede prirejanja mitingov bogate izkušnje. Gledališka skupina 15. divizije pa je odhajala na »turneje in gostovanja« v razne kraje. Znamenit miting je bil 9. januarja 1944 v Hinjah, prirejen za prebivalstvo in 2. bataljon Cankarjeve brigade skupaj. Dne 14. januarja 1944 je bil sestanek vodij propagandnih odsekov brigad in to priložnost so izkoristili, da je nastopila gledališka skupina 15. divizije, da bi pokazala primeren nastop, ki naj bi spodbudil brigadne propagandiste k izvajanju bolj kvalitetnih mitingov. Navedli bomo tudi števila mitingov v posameznih obdobjih, da bi ponazorili intenzivnost tega delovanja. Tako je Cankarjeva brigada imela na primer v času od 15. do 30. novembra 1943 kar 13 mitingov, ki so imeli večinoma na sporedu govore, zborovsko petje revolucionarnih pesmi, deklamacije, nastope pevskega kvarteta, glasbeno obdelano priložnostno kroniko in predstavo Klopčičeve enodejanke »Mati«. Cankarjeva brigada je po četah organizirala tudi prireditve v hišah z namenom, da bi s propagandnimi sredstvi in prosto zabavo ustvarila živahno povezanost med vojsko in prebivalstvom. Takih prireditev je imela brigada v omenjenem obdobju kar 19. Artilerija 15. divizije pa je imela novembra 1943 zelo uspel miting v Žvirčah. Štab artilerije je 30. januarja 1944 navdušeno poročal štabu 7. korpusa, da je bila udeležba za vas, ki ima 80 skrivačev . . . dobra. Udeležili so se ga največ mladi, pa tudi nekaj starejših kmetov je bilo prisotnih. Govornik je predaval o ciljih osvobodilnega gibanja in prebivalstvo je bilo dobro razpoloženo. Izjavljalo je,

da takemu mitingu še niso imeli priložnosti prisostvovati.* Artilerija je imela 17. januarja 1944 uspel miting v Uršnih selih. Prebivalstvo se je po zabavi, ki je sledila dobro pripravljenemu mitingu in dobremu izvajanju propagandistov, razhajalo z veselimi obrazi.** Po napadu na Novo mesto so enote 15. divizije priredile okoli 200 mitingov. Lahko si mislimo, kako velik je bil njihov političen in kulturni učinek.

Glavna slabost pri razvijanju kulturno-prosvetne dejavnosti je bila v tem, da je štab divizije oziroma njen politkomisariat želel kadrovske okrepiti svoj propagandni oddelek s premeščenjem sposobnih propagandistov iz brigad. Gubčeva in Cankarjeva brigada sta si pri organiziranju kulturno-prosvetne dejavnosti znali pomagati, bili sta bolj gibčni in iznajdljivi, 12. in 15. brigada pa ne. Januarja 1944 je na primer Cankarjeva brigada imela 9 propagandistov, Gubčeva 7, Dvanajsta pa le načelnika odseka za propagando, vojnega poročevalca in tehnika.*** Kadrovske problem se je odražal v odnosu sposobnosti in moči propagandnega oddelka 15. divizije s propagandnimi odseki v brigadah. Divizija je vedno upala, da bo lahko izdatno pomagala brigadam, če bo imela zadosti primernih ljudi. Krepitev propagandnega oddelka 15. divizije na račun brigad je bila tvegana v razmerah, v katerih je tedaj bila divizija. Če bi divizija nastopala strnjeno, potem bi bilo zbiranje kadrov v diviziji kajpak potrebno in koristno. Kako torej uskladiti ta razmerja med štabom divizije in brigadami ter artilerijo, je bila naloga političnega komisariata 15. divizije. Skleniti moramo z ugotovitvijo, da se je kulturno-prosvetno delovanje v 15. diviziji neprestano razvijalo, da pa je bilo sodelovanje med divizijsko kulturniško skupino ter brigadnimi propagandnimi odseki zaradi hitro se menjajočih razmer na bojnem polju pomanjkljivo. Prevladovala je težnja po osredotočenju propagandnih sredstev in kadrov v štabu 15. divizije.

Partijska organizacija v diviziji je bila velikega pomena za politično in bojno izgradnjo enot. Partijska organizacija ni bila poveljniška ustanova partizanske enote in se ni smela vmešavati v odločanje o akcijah in o drugih dejavnostih v diviziji. Skrbela je, da so se izvajala povelja in ukrepi poveljstev partizanskih enot in k temu s svojo politično revolucionarno vlogo tudi prispevala. Zelo redko se je dogajalo, da je partijski sekretar hotel prevzeti vlogo odločujočega dejavnika v enoti in je s tem nehote ustvarjal dvojnost v poveljevanju in zaviral pobudo tistih, ki so bili v enoti odgovorni za boj in politično vzgojo. Vendar so bile take težnje zadušene, partijski sekretarji, ki so se tako obnašali, pa so bili poučeni o vlogi, pravicah in dolžnostih.

Naloge partije v partizanski vojski so bile zlasti v tem, da se razvije revolucionarna zavest med partizani in partizankami in da se zagotovi vodilna vloga partije v vojski. Za sprejem v partijo je bilo važno, da je bil kandidat borben in pripravljen na vsako žrtev. Cilji revolucionarnega boja, povezani z narodnoosvobodilno vojno, so postajali partizanom vedno jasnej-

* Poročilo štaba artilerije 15. divizije z dne 30. januarja 1944. Arh. IZDG, fasc. 152/II.

** Poročilo štaba artilerije 15. divizije z dne 23. januarja 1944, Arh. IZDG, fasc. 152/II.

*** Ambrožič, »Dvanajsta brigada«, str. 185.

ši. Partizani so radi vstopali v partijsko organizacijo. Večina je bila na to ponosna. V partijo so sprejemali tiste poštene in najboljše borce, ki so razumeli cilje osvobodilnega boja in revolucije. Samo en privilegij so imeli člani komunistične partije med vojno. Morali so biti za vzgled vsem borcem, morali so se prvi javiti kot prostovoljci za težke bojne naloge in morali so biti najbolj delavni in prizadevni. To je bil privilegij, ki je komuniste moralno in politično krepil, partizanski enoti pa zagotavljal najvišjo raven borbenosti in požrtvovalnosti.

Oblika organizacije KPS v partizanskih enotah se je razvijala in spreminjala. Partijski sekretar v brigadi in bataljonu je bil namestnik oziroma pomočnik političnega komisarja. V diviziji pa je bil proces za končno oblikovanje partijske organizacije dolgotrajen. Partijske organizacije v brigadah in artileriji 15. divizije je bilo treba povezati. To se je zgodilo šele februarja 1944, ko so ustanovili divizijski partijski komite.

Zanima nas, kakšna je bila dejanska moč organizacije KPS v 15. diviziji januarja 1944. Koliko je bilo v sestavnih enotah 15. divizije članov KPS in partijsko povezanih borcev in bork? Pod izrazom »partijsko povezan« razumemo v tem delu razprave vse tiste partizane in partizanke, ki so bili bodisi člani partije ali njeni kandidati ali pa člani mladinske organizacije SKOJ. Vse te združujemo pod omenjenim izrazom zato, ker sta bila na koncu koncev vsak kandidat in skojevec enako odgovorna za politično in bojno razpoloženje v brigadi kakor člani KPS, pri čemer ne smemo prezreti, da so nosili veliko odgovornost tudi partijsko nepovezani partizani in partizanke, ki so to odgovornost tudi dokazovali s svojim delom in bojem. Pripravili smo tabelo, ki nam nazorno prikazuje partijsko organiziranost v formacijskih enotah 15. divizije, pri čemer pripominjamo, da za 15. brigado, artilerijo 15. divizije in za poveljniško ter štabno sestavo 15. divizije nimamo ustreznih uradnih podatkov. Zato smo si pomagali z ocenami, ki verjetno ustrezno odražajo pravo stanje v 15. diviziji.

Tabelarni pregled članov partije, kandidatov in skojevcev v Gubčevi, Cankarjevi, 15. in 12. brigadi 15. divizije:

Enota	Datum šetja	Člani KPS	V %	Kandi- dati	Sko- jevci	Part. povez.	V %	Števil- čna moč
GB	31. 1. 44	196	22	58	238	492	55,2	890
CB	15. 2. 44	225	24	33	248	506	56,6	893
12.B	16. 1. 44	134	24,5	24	132	290	53,0	546
15.B	18. 2. 44	113	22,6	23	149	285	57,0	500

Poprečen odstotek članov partije in partijsko povezanih v vseh brigadah pa je naslednji:

članov KPS je bilo 23,9 %,
partijsko povezanih pa 56,0 %.

Približno tako stanje je bilo tudi v ostalih formacijah 15. divizije, za katere pa za to obdobje nimamo podatkov.

Odgovornost članov partije je bila v partizanskih enotah dosledna in težka. Zgodovina Gubčeve brigade opisuje, kako je partijska organizacija v brigadi kaznovala tiste, ki se niso obnašali, kakor se spodobi za člane partije. Kazni so bile sicer stroge, vendar v skladu z razumevanjem človeških slabosti in upoštevanjem obnašanja v boju. Zastavljene so bile tako, da niso onemogočile kaznovanim, da bi se popravili. Tako so s partijskim opominom kaznovali komandirja, ki je po nesreči ustrelil tovariša. Upoštevali so nesrečno naključje. Komandir pa se je pred partijskim sestankom le ustrašil kazni in je zbežal domov, toda hitro si je premislil in se vrnil v enoto. Četnega intendanta so zaradi malomarnosti in samopašnosti kaznovali s strogim ukorom. Četnega komandirja so izključili iz organizacije, ker se je uprl komandantu in ker je pijančeval ter se neprimerno vedel do partizanov in prebivalstva.*

Politične in bojne razmere so v enotah preučevali in analizirali na partijskih sestankih. Nato so o tem poročali štabu divizije. Taka poročila so najboljši vir za spoznavanje zgodovine partizanskih enot, ker so zelo odkrita in stvarna.

Politično-vzgojno in partijsko delovanje je v partizanskih enotah doseglo velike uspehe. Ker so neprestano odstranjevali in popravljali napake posameznih članov partije in skojevcev, so bili člani partije, kandidati in skojevci velika opora poveljstvom. Vendar s tem niso postali privilegirani, pa tudi odnosi v partizanskih enotah zaradi tega niso bili taki, da bi bili partijsko nepovezani borci in borke zapostavljeni. Nasprotno! Člani partije so imeli največje odgovornosti in vedno so morali biti prvi na delu in na čelu enot v borbi.

Na začetku leta 1944 se je kazal uspeh politično-vzgojnega delovanja v tem, da v partizanskih enotah 15. divizije ni bilo občutiti kakenga protipartizanskega ali protirevolucionarnega delovanja, kar so s ponosom v vseh poročilih potrjevali politični komisarji in sekretarji partijskih organizacij. Tudi *morala* je bila na visoki ravni. To pa je bilo najvažnejše, kajti morala je tista nevidna sila, ki podeseterja moč partizanske vojske ter se pojavlja tudi kot materialna sila. Morala je sicer neizračunljiv element borbe. Pokaže se v končnem rezultatu boja. Tedaj jo je možno spoznati, ne pa izmeriti. Poleg splošnih dejavnikov za utrditev moralne moči naroda ali vojske, kot so boj proti narodnemu izničenju in boj za lepše in boljše življenje ter s tem v zvezi za pravičnejše družbene odnose, so najvažnejši odnosi, ki naj vladajo v partizanski vojski. Če so ti odnosi v skladu z demokratično vsebino boja za osvoboditev, če vlada med partizani tovarištvo, če se že v kali zatro vsi pojavi vojvodstva med poveljniškim kadrom, če je zagotovljena skrb za borca, če se pri načrtovanju akcij upoštevajo stvarne možnosti za izvedbo akcij in se pri tem pazi, da ne bi bile izgube prevelike, potem je zagotovljena visoka raven morale v partizanski vojski.

* Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 525.

ČETRTE DEL

OFENZIVNI POLET

10. poglavje

NA RAZNIH BOJIŠČIH

Sedmi korpus je bil doslej pretežno teritorialno poveljstvo. Vedno bolj pa se je uveljavljala težnja po usklajevanju operacij na vsem korpusnem operacijskem območju. To je pomenilo, da bi se moral korpus prilagajati zahtevam po vedno tesnejših oblikah enotnega poveljevanja v akcijah. To pa mu je na prelomu v leto 1944 onemogočalo zlasti to, da je bila 18. divizija v Gorskem Kotaru na Hrvaškem in da je v Ljubljanski pokrajini od taktičnih enot ostala le 15. divizija. Ko pa se je s Hrvaške vrnila 18. divizija, so bili ustvarjeni pogoji za operacije korpusnega značaja. Preden se je 15. divizija popolnoma vključila v korpusne operacije, se je morala na raznih bojiščih in v različnih okoliščinah spopadati s sovražnikom.

Sovražnik

Petnajsta divizija se je spopadala z dvema sovražnikoma. Nemci, kot okupatorji, so si v bojih proti partizanom pridržali pravico edinih voditeljev in pobudnikov protipartizanskega boja, slovenski domobranci pa naj bi imeli pomožno vlogo in naj bi se v vsem podrejali okupatorju. Eni in drugi kot zavezniki niso bili iskreni in so neprestano kovali načrte, kako bi izigrali drug drugega. Nemci so imeli dobro vojsko in policijo, bili so sposobni in izkušeni osvajalci, slovenski domobranci pa so imeli to prednost, da so poznali probleme domačega kraja in uživali podporo dela prebivalstva.

V začetku leta 1944 so bili Nemci prisiljeni k umiku na vseh svetovnih frontah. Iz Afrike so bili popolnoma izrinjeni, na oceanih niso uspeli usta-

viti zavezniških oskrbovalnih konvojev, v Italiji pa se je fronta ustalila severno od Rima. Na ruski fronti so bile vojne razmere težke in nemške armade so se neprestano umikale pred sistematičnimi sovjetskimi ofenzivami. V Jugoslaviji je nastalo pomembno bojišče. Jugoslovanski partizani so neprestano krepili svojo moč in napadali nemške oborožene sile ter njihove sodelavce. V Sloveniji se je moral sovražnik sprijazniti z zanj bridko resnico. Velika ofenziva jeseni 1943 ni mogla tako oslabiliti partizanske vojske, da bi zalet njenih operacij vsaj malo popustil. Zaradi tega so bili okupatorjevi izgledi za zmago na Slovenskem zelo pičli. Nemčija je s strahom pričakovala, kdaj se bodo zavezniške armade pojavile na obalah evropske celine. Take vojaške razmere niso bile ohrabrujoče za nemško vojsko, ki se je še naprej bojevala s svojo znano sposobnostjo, a nejasnimi upi na čudodelno spremembo razmer. V čem so bila ta nemška upanja. Dve politični zamisli sta hrabrili Nemce. Prva je bila prepričanje o tem, da se bodo zavezniki slej ko prej sporekli. Različni ideologiji in različni pogledi na svet so bili zadostno jamstvo, kakor so sodili Nemci, da bi se naposled razbilo zavezništvo kapitalističnih in socialističnih držav. Drugi nemški up se je opiral na nova in učinkovita orožja, katerega izdelavi so Nemci posvečali velike napore. Če se ne bo izpolnilo upanje v razdor zavezništva med Sovjetsko zvezo na eni strani in Anglijo ter Ameriko na drugi, naj bi odločilno posegla v operacije razdiralna sila novega orožja, ki naj bi ga Nemci prvi izdelali in uporabili.

V skladu s temi upanji, ki so imela dovolj stvarno zasnovo, so Nemci v Jugoslaviji in Sloveniji nadaljevali vojno proti osvobodilni armadi z nezmanjšano okrutnostjo.

Nemška povezava s slovenskim domobranstvom in njegovo politično nadgradnjo je izvirala iz skupnih političnih interesov: poraziti osvobodilno vojsko kot nosilca komunističnih idej in si pridobiti nove čete, katerih kronično pomanjkanje je pestilo Nemce. Nemci so neradi pristajali na politične in vojaške koncesije slovenski reakciji, ki naj bi bile plačilo za vojaško in politično sodelovanje. Med take koncesije, poleg manjših, sodi pripravljenost, da bi iz vrst Slovencev imenovali predsednika pokrajinske vlade za Ljubljansko pokrajino. Nemci so tudi pristali na to, da se v domobranskih vrstah kot občevalni in poveljevalni jezik uporablja slovenščina, kar je vodstvo slovenskega domobranstva zelo hitro uresničilo ter se pobahalo, kako je edino ono doseglo to, česar niti bivša jugoslovanska vojska ni dovoljevala. Toda nemška širokogrudnost do slovenske reakcije nikoli ni bila iskrena. Nemci so pričakovali, da bo prišel čas, ko se bodo ponovno okrepili in znova zasegli vse tisto, kar so bili primorani oddati. Tako mišljenje pa je vladalo le med najbolj zagrizenimi nacisti, kajti treznejši Nemci so presojali razmere bolj stvarno in niso upali na renesanso nekdanje moči in slave.

Nemške okupacijske sile v Sloveniji kratkoma niso imele na voljo zadosti čet. General Rösener je bil postavljen pred težko nalogo, da kljub temu pomanjkanju izpolni pričakovanja nemške vlade in uspešno nadaljuje vojno proti narodnoosvobodilni vojski Slovenije. General Rösener se je po-

trudil. Uspel je tako razporediti svoje čete po Sloveniji, da jih je lahko uporabljal na različnih smereh ter izredno dinamično in uspešno ključoval napadom partizanske vojske. Ta general je bil sposoben izvajati okupacijske naloge. Znal je voditi boj proti partizanom, ki so izpopolnjevali svojo taktiko in si vedno bolj uspešno pridobivali veščine bojevanja. Politično delovanje partizanske vojske in podpora slovenskega prebivalstva sta bili veliki prednosti partizanskega vojskovanja, ki jima nemška policija in vojska nikakor nista mogli biti kos.

V Ljubljanski pokrajini so imeli Nemci, kot smo videli, precej slabe vojaške sile. Njihovi najtrdnješi oporišči sta bili Novo mesto in Kočevje. V Novem mestu so imeli le en policijski bataljon iz sestave lastnih sil, morali pa so si zato pomagati s slovenskimi domobranci. V Kočevju so imeli manj čet, zato so med Ljubljano in Kočevjem postavljali postojanke, v katere so vtikali le po eno svojo policijsko četo in čete slovenskega domobranstva. Medtem ko je bil boj v Novem mestu in okoli njega bolj statičen, saj je bil z nemške strani namenjen v glavnem obrambi mesta, je bil na kočevski bojni črti dinamičnejši in ob koncu januarja 1944 je bilo tu težišče bojev. Sovražnikov bojni cilj v Ljubljanski pokrajini ni mogel biti uničenje 7. korpusa. To bi bilo nemogoče in nestvarno. Zadovoljil se je s tem, da je odvracal partizansko vojsko od napadov na tržaško železnico in oviral sodelovanje med partizanskimi četami raznih slovenskih pokrajin.

Sčasoma so nemški načrti o vojskovanju v Ljubljanski pokrajini postajali vedno bolj ambiciozni. Najprej so Nemci hoteli popolnoma obvladati kočevsko komunikacijo, popraviti progo in postaviti ob njej take postojanke, da bi lahko kljubovale partizanski vojski in njeni oborožitvi. Nato so želeli na isti način postopoma obvladati dolenjsko komunikacijo, popraviti progo in vzpostaviti zanesljivo povezavo med Ljubljano in Novim mestom. Ko bi se na ta način utrdili vzdolž obeh komunikacij, bi postopoma izrinjali partizane z Dolenjske, Kočevske in Notranjske ter ogrozili samo Belo krajino.

Poglejmo, kako je nemški okupator razdelil Slovenijo glede organizacije vojaške uprave. Posebnih temeljnih sprememb po kapitulaciji Italije ni bilo. Nemci so obdržali še vedno pod svojo posebno upravo Štajersko in Gorenjsko. Na Primorskem in v slovenski Istri so stvarno vojaško upravo prevzeli Nemci, pri tem pa so upoštevali še vse stare pravice Italije do teh slovenskih kakor tudi hrvaških ozemelj. Torej so Nemci priznavali italijansko suverenost za Slovensko primorje in za Ljubljansko pokrajino. Da bi dosegli enotnost vojaške uprave na nekdanjih italijanskih zasedenih in priključenih ozemljih, so že septembra 1943 združili pokrajino Furlanijo, Goricco, Trst, Istro, Ljubljano, Kvarner in območja Sušak, Bakar, Čabar, Kastav ter Krk v operacijsko cono »Jadransko primorje«. Za vrhovnega komisarja te cone je Hitler imenoval gauleiterja in državnega namestnika Koroške dr. Friedricha Rainerja, ki je prejemal navodila neposredno od Hitlerja.

Prvi ukrep dr. Rainerja je bilo potovanje v Ljubljansko pokrajino. Že 15. septembra 1943 je sprejel ljubljanskega škofa dr. Gregorija Rožmana ter ga

vprašal za svet glede imenovanja načelnika pokrajinske uprave v Ljubljanski pokrajini. Dr. Rožman je na osnovi prejšnjih posvetovanj v klerikalnem taboru predlagal na to mesto ljubljanskega župana generala Leva Rupnika. Nemci so ta predlog sprejeli in general Rupnik je bil imenovan za načelnika pokrajinske uprave v Ljubljanski pokrajini. Dobil je naslov predsednik in že 22. septembra 1943 so ga slovesno ustoličili v Ljubljani. Seveda niti Nemci niti slovenska reakcija nista popolnoma zaupali Rupniku. Na zahtevo Himmlerja, nemškega policijskega ministra, so imenovali za Rupnikovega glavnega svetovalca generala Erwina Rösenerja, ki je bil odgovoren za vzdrževanje reda in za boj proti partizanom v Ljubljanski pokrajini. V tem pogledu general Rupnik ni imel nobenega vpliva ali moči in se je moral podrežati odločitvam nemškega generala. Rösener je 30. septembra 1943 ustanovil v Ljubljani operativni štab za uničevanje tolpe (Führungsstab für Bandenbekämpfung), ki pa je bil dejansko poveljstvo za boj proti partizanom. Taka vojna uprava in poveljstvo za boj proti partizanski vojski sta ostala skoraj neizpremenjena do konca vojne.

Od okoli 6000 belogardistov je po kapitulaciji Italije pobegnilo k Nemcem kakih 2000. To je bilo jedro kasnejšega slovenskega domobranstva. Nemci so to raztepeno vojsko vzeli v zaščito in storili vse, da bi jo uredili, disciplinirali, izurili in pripravili za bojne podvige pod nemškim poveljstvom.

V vrstah slovenske reakcije se je iz razumljivih razlogov vnel političen boj za vpliv nad domobransko vojsko. Boj se je bil med klerikalno, liberalno in Mihailovičevno strujo. Najmočnejša je bila klerikalna, ki je počasi postajala najbolj vplivna v vrstah slovenskih domobrancev. General Rupnik si je sicer s svojimi pristaši prizadeval, da bi okrepil svoj vpliv v tej vojski. Upal je, da bo sčasoma njegova politična vloga postala odločilna, zlasti ko se bodo razmere tako spremenile, da bodo kompromitirani klerikalci izgubili vsako upanje na politično podporo zahodnih zaveznikov. Njegovo upanje pa so bile le sanje. Ni imel politične moči niti takega ugleda, da bi mogel to doseči, kajti očitno so ga klerikalci predlagali za predsednika pokrajinske uprave zato, da se sami pred zahodnimi zavezniki ne bi neposredno umazali in še bolj kompromitirali, kot so se že. Rupnikova vloga je bila vloga grešnega kozla, ki jo je sicer stari lisjak razumel, ni pa mogel svoje umazane usode spremeniti. Tako je bilo obnašanje reakcionarnega slovenskega vodstva do generala Rupnika kaj dvorezno in umazano. Voditelji slovenske reakcije so trdno verovali, da jih bodo zahodni zavezniki na koncu vojne upoštevali in se naslonili nanje. Z Rupnikom pa si bodo oprali roke.

Dvorezno vlogo je slovenska reakcija igrala tudi v odnosu do okupatorja. Računi, ki niso bili čisto brez osnove, pa so bili taki: zahodni zavezniki si bodo po vojni prizadevali v Jugoslaviji vzpostaviti stari družbeni red, zato se bodo morali opreti na njihovo vojsko, ki bo edina na Slovenskem primerna zavezniškimi političnim nameram. Partizanska vojska pa bo do tedaj uničena ali oslabiljena in razorožena. Tedaj se bo slovenska reakcija osvobodila Rupnika in postavila svoje pristno vojaško poveljstvo. Seveda so računali na zmago zahodnih zaveznikov in tak razvoj političnih razmer, ki jim bo, čeprav težko, omogočil izpolniti njihove politične načrte. Za sedaj

pa so jim bili Nemci koristni. Le z njihovo pomočjo so se lahko zoperstavliali partizanski osvobodilni vojski. Oboji, Nemci in slovenska reakcija, so drug proti drugemu imeli zahrbtnne namene in pričakovali so le, kako se bodo razvijale razmere, da bi v skladu z njimi dokončno izigrali drug drugega.

Slovenska reakcija je mrzlično ukrepala, da bi s pomočjo Nemcev krepila slovensko domobranstvo. Na voljo je bilo precejšnje število bivših jugoslovanskih oficirjev, ki so bili pripravljeni uriti domobrance. To so bili ljudje različnih idejnopolitičnih nazorov. Nekaj je bilo plavogardistov in so se hoteli udinjati Mihailoviču, nekaj je bilo liberalno usmerjenih, nekaj pa vdanih klerikalizmu. Vpeti v vojsko, ki je bila večinoma klerikalno nastrojena, niso mogli javno izkazovati svojih političnih prepričanj, vojaška disciplina pa jih je krepko vezala na slovensko domobranstvo in na nemškega okupatorja. Z nemškimi oficirji so spleтали poznanstva in celo prijateljstva, iz nemških rok so sprejemali odlikovanja in vse bolj zabredli v izdajalstvo. Tisti, ki so bili bolj četniško pobarvani, so se trudili, da bi ustanavljali take čete, ki bi bile zveste njim. Tako so nekateri na svojo roko začeli leta 1944 prodirati na Gorenjsko, da bi pod znamko gorenjskega domobranstva ustanovili nekaj čet po svojem okusu. Toda Nemci so zelo neradi dovolili, da bi se slovensko domobranstvo širilo izven Ljubljanske pokrajine. V stiski so končno le dovolili na Gorenjskem ustanoviti gorenjsko domobranstvo, ki se je razvilo zlasti na področju med Kranjem in Kamnikom. Tudi v vrstah tega domobranstva je kmalu prevladal klerikalni vpliv.

Še proti koncu leta 1943 so Nemci zelo omalovaževali slovenske domobrance. Uporabljali so jih za sluge in »purše« in tudi do oficirjev so se obnašali zaničujoče. Toda, ko so spoznali vnmno slovenskega domobranstva za sodelovanje, so spremenili svoje odnose do njih. Brezkrajno umazane in izdajalske so bile usluge slovenskih domobrancev nemškemu okupatorju. Njihovo število je naraščalo. Zlasti prisilna mobilizacija je okrepila domobranske vrste.

Tak obraz je imel sovražnik v začetku leta 1944.

Nadaljevanje blokade

Januarja 1944 so si partizani na blokadi Novega mesta zaželeli premestitev na kako drugo bojišče. Gubčeva brigada je bila že tretji mesec na blokadnih položajih, kar je negativno vplivalo na borce in poveljstva. Boji so postali preveč enolični, budnost je popuščala, partizani so si želeli boj, ki bi bili na njihovo pobudo. Tudi 12. brigada je bila že dolgo na blokadi. Motilo jo je zlasti to, da je bila dolgo razdeljena po bataljonih in četah in zato ni imela pomembnih bojov. Borci Dvanajste so si želeli skupaj z drugimi partizanskimi enotami začeti bitke večjega obsega. Iz tega lahko spoznamo, da je v zavesti partizanskih borcev prevladovala misel o višji stopnji vojskovanja v sestavi divizije in korpusa. Borci so vedeli, kako močna je 15. divizija in čutili, da jo je treba uporabiti kot združeno moč. Želeli so se tudi

kaj novega naučiti in storiti korak naprej v razvijanju partizanske taktike. To sta bila razloga, iz katerih je izvirala želja po premestitvi. Tako razpoloženje je vladalo tudi pri vodilnih štabih. V štabu 7. korpusa je bila 21. januarja 1944 konferenca, na kateri so razpravljali o blokadi Novega mesta. Štab korpusa je sodil, da je pred Novim mestom treba napraviti zamenjavo enot, »da se ognemo za bojno moralo enot škodljivim posledicam dejstva, da so posamezne enote . . . kar cele štiri mesece na enem in istem mestu.« Tako je pisal 7. korpus glavnemu štabu dne 23. januarja 1944. Ideja poveljstva 7. korpusa za zamenjavo je bila taka, da je treba 12. brigado poslati na kočevsko železnico, na njeno mesto pa postaviti Gubčevo brigado, ki bi sicer na levem bregu Krke nadaljevala blokado, vendar bi zaradi spremenjenih razmer morala opraviti še nekatere zelo težke bojne naloge. Cankarjeva brigada bi jo zamenjala na desnem bregu Krke. Glavni štab je odobril zamenjavo in sklenili so jo izvesti do 3. februarja 1944.

Dejstvo, da bosta pri Novem mestu ostali dve najmočnejši brigadi 15. divizije, je pomenilo, da partizanska poveljstva še vedno posvečajo izredno pozornost blokadi. Na kočevski progi pa bi se po tem načrtu pojavili tudi dve brigadi. Petnajsta je tam že bila, priključila pa bi se ji Dvanajsta. Glavna naloga je bila porušiti kočevsko železnico med Grosupljem in Zdensko vasjo. Pri tem pa je imel štab 7. korpusa v mislih že novo idejo. Poslanstvo 18. divizije se je v Gorskem Kotaru bližalo koncu. Ko bi se divizija vrnila na Kočevsko, bi jo tudi uporabili na kočevski smeri, kjer bi se razvile ofenzivne operacije 7. korpusa. Vrnitev 18. divizije bi namreč omogočila *korpusne operacije*, kar bi pomenilo napredek v partizanskem vojskovanju.

Najprej se bomo pomudili pri opisovanju blokadne operacije enot 15. divizije.

Zamenjava Gubčeve brigade s Cankarjevo je bila končana 3. februarja 1944. Cankarjeva brigada je torej 3. februarja 1944 začela akcijo blokiranja Novega mesta.

Cankarjeva brigada in njeni poveljniki so se že prej seznanili s sistemom blokade Gubčeve brigade in so poznali položaje. Odločili so se, da se bodo za začetek razvrstili v ožjo blokado Novega mesta. Bataljoni in artilerijska divizionna so zasedli blokadno črto v bližini mesta: Krka–Šmihel–Poganci–Verdun–Cikava–Smolenja vas–Kostanjevica. Vse enote so bile pod poveljstvom Cankarjeve brigade. Omenjena črta je bila seveda zelo tanka in bi jo bilo kaj lahko prebiti. To je Cankarjeva brigada vedela, pa je nanjo postavila le manjše enote, povečini vode, medtem ko so bile čete ali celi bataljoni nekoliko zadaj. Namen je bil, da bi sprednje enote najprej sprejele boj in zadrževale sovražnika, dokler se ne bi v zaledju zbrala večja enota in udarila po sovražniku. To je bila nekaka globinska postavitev enot, ki so jo uspešno uporabljali tudi gubčevci. Nekateri poveljniki so sami postavili dve črti. V drugo so se umikale enote iz prednje, se postavile najprej v bran, nato pa prešle v protinapad. Največ izkušenj na blokadi je imel 1. bataljon. Nekateri bataljoni na desnem krilu Cankarjeve brigade, ki so bili bolj pomaknjeni proti Kostanjevici, pa so imeli zelo široke blokadne odseke in je

bila zato njihova črta še tanjša. Pomagali so si na ta način, da so držali nekoliko zadaj, spredaj pa so imeli patrulje s po 5–8 partizani.

Nemci so glede na taktiko Cankarjeve brigade izbirali najboljše načine, da bi partizane presenetili in premagali. Imeli so to prednost, da so bili pobudniki bojev. Najprej so z manjšimi enotami pretipali trdnost brigadnega blokadnega sistema, nato pa so se spuščali v boje. Do 15. marca 1944 je bilo več manjših in večjih spopadov, ki so imeli z nemške strani namen spoznati blokadne položaje partizanov. Nemci in slovenski domobrance so sistematično napadali Cankarjevo brigado na vseh odsekih. Svoje akcije pa so usklajevali tudi z napadi na Gubčevo brigado. Imeli so kar dosti dela in spretno so manevrirali. Dokler je bila njihova naloga le izvidniška, so se kmalu vračali v nastanišča. Tedaj so partizani radi neupravičeno sodili, da so se umikali pred njihovimi protinapadi.

Vse do 21. februarja so se vrstili na fronti Cankarjeve brigade boji, ki ni so imeli posebne ostrine. Do tega dne pa so si Nemci, kot kaže, dobro ogledali sistem blokade, kakršnega je vzpostavila Cankarjeva brigada. Pripravili so presenetljiv napad, ki se je za brigado slabo končal. Dne 21. februarja 1944 zjutraj so namreč udarili z dvema kolonama iz mesta. Prva, imela je okoli 400 do 500 vojakov, je prodirala proti Boričevu, Jurni vasi, Koroški vasi in Podgradu. Ta smer je peljala artilerijskima divizionoma in 3. bataljonu Cankarjeve za hrbet. Sovražnikov prodor je uspel in partizanske enote so bile druga za drugo presenečene ter so se z izgubami umikale. Četo 3. bataljona je sovražnik pri Težki vodi tako presenetil, da je imela velike izgube. Padel je ves poveljniški kader. Ko so sovražne čete dosegle Podgrad, so se začele vračati proti Novemu mestu. Tedaj je stopila v boj sovražna pomožna enota, da bi posegla v akcijo, ko bi pri partizanih zavladal nered. Toda po združitvi obeh skupin se je sovražnik vrnil v mesto. Slabost Cankarjeve brigade je bila v tem, da poveljstvo ves čas ni moglo razvozlati sovražnikove namere. Cankarjeva je doživela poraz in je imela v 3. bataljonu 7 mrtvih in 4 ranjene, v 1. bataljonu pa 2 mrtva. Artilerija je najbolj trpela. Imela je 8 mrtvih, 2 ranjena in 11 pogrešanih. Očitno je bilo, da je sovražnik dobro poznal partizanske položaje in je to izkoristil. Čas je bil, da bi brigada našla druge, nove blokadne položaje, ki jih sovražnik ne bi mogel tako hitro odkriti. Toda Cankarjeva tega ni storila. Le 26. februarja, ko sta diviziona odšla drugam v akcijo, je nekoliko drugače razporedila svoje bataljone na levem krilu.

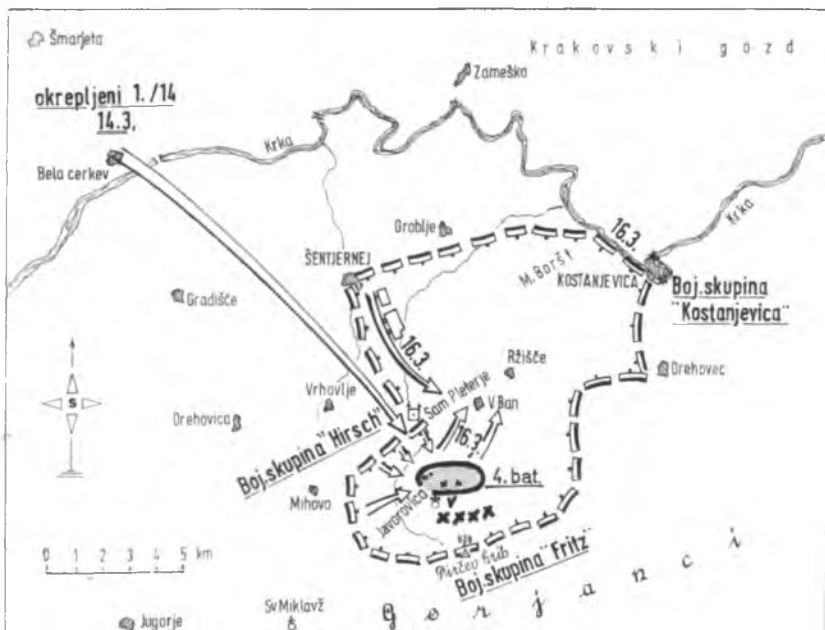
V noči na 28. februar je Cankarjeva kot pomoč drugemu napadu Gubčeve brigade na sovražnikovo postojanko na Trški gori izvedla slepilni napad na mesto. Najprej je mesto precej močno obstreljevala z minometi in artilerijo, nato pa ga je napadla. Akcija je trajala 2 dni. Nemci so v noči na 29. februar začeli podobno akcijo kot 21. februarja, le da so to pot udarili v smeri Brusnic, Suhadola, Gabrja ter skozi Cerovec do gorjanske ceste. K sreči je Cankarjeva zaradi akcije, usmerjene na mesto, nekoliko prerazporedila svoje enote in sovražnikov udarec ni bil tako natančen kot prvič. Tokrat se je torej sovražnikova akcija izjalovila. Tudi 3. marca sovražnik ni imel sreče z napadom, kajti brigada ga je pregnala v mesto. Dne 10. in 12.

marca 1944 je Cankarjeva ponovila dva slepilna napada na Novo mesto, kajti Gubčeva je že tretjič in četrtič napadala sovražno postojanko na Trški gori.

Javorovica

Že iz prejšnjih akcij sovražne posadke iz Novega mesta smo spoznali, kako nevaren je bil sovražnik v Novem mestu in kako spretno je znal izvajati zahrbtnje napade. Cankarjeva brigada se ni zavedala, kako nevarno je dolgo držati enote na istih položajih in v istih nastaniščih. Nemci so bili dovolj sposobni, da so znali izkoristiti vse slabosti partizanske vojske.

Četrti bataljon Cankarjeve brigade se je zadrževal na Javorovici že od prihoda brigade na blokadne položaje. Njegova naloga je bila zlasti blokada Kostanjevice. Preprečeval naj bi združevanje novomeške in kostanjeviške posadke. To se je bataljonu res posrečilo in kakih posebnih skupnih akcij obe posadki do 15. marca 1944 nista imeli. Javorovica, vas na pobočju Gorjancev, je res dajala videz naravne trdnjave, toda njena sicer odlična lega je bila dvorezna. Če bi sovražnik uspel priti neopažen do vasi in postaviti na najvažnejših poteh in točkah zasede, bi se partizanski enoti zelo slabo

Skica 11. Poslednji boj 4. bataljona Cankarjeve brigade na Javorovici 16. marca 1944. (Skica je izdelana po nemškem izvirniku)

godilo. Prav to so napravili Nemci, ko so 15. marca zvečer začeli premike za obkolitev 4. bataljona Cankarjeve brigade na Javorovici.*

Nemci so namreč akcijo izvedli s 1. bataljonom 14. SS policijskega polka in ga okrepili še z dvema četama domobrancev. V noči na 16. marec so se skrivaj pripeljali na izhodišča, se vzpeli na Gorjance in do jutranjega mraka obkolili še speče partizane. Partizanski bataljon je bil sicer obveščen o nekakšnih premikih sovražnikove vojske, ki so bili usmerjeni proti Javorovici, toda tem vestem ni posvečal dovolj pozornosti. Ko se je zdanilo, so sovražnikove čete iz doline pritiskale na Javorovico. Presenečeni partizanski bataljon se je hotel v globokem snegu prebiti iz vasi. Rezultat boja je bil porazen. Od 133 borcev in bork, kolikor jih je tedaj po partizanskih podatkih bilo na Javorovici, je padlo 107 partizanov in partizank, ostali so se rešili, vendar so bili mnogi ranjeni.** Za popolnejšo podobo boja na Javorovici lahko uporabimo dve skici. Prva je bila objavljena v zgodovini Cankarjeve brigade na strani 493 in je izdelana na osnovi skice, ki jo je napravil štab partizanske enote dne 17. in 18. marca 1944, torej dva dni po boju. Druga pa je fotokopija nemške skice, ki je bila priložena vlogi predlagateljev za odlikovanje generala Rösenerja. Če ju primerjamo, vidimo, kako je partizanski štab na podlagi poročil Cankarjeve brigade dobro razkril sovražnikove premike in razmestitve na položajih dne 16. marca 1944 zjutraj.

Partizanska poveljstva so le počasi doumevala poraz, ki ga je prizadejala katastrofa 4. bataljona. Bila je težka, nadležna misel, ki se je lotevala vseh poveljstev in poveljnikov do štaba korpusa in dalje. Različni štabi so iskali krivce za poraz. Le stežka se je prebijalo do zavesti spoznanje o glavnem krivcu, to je bilo dejstvo, da ni pravilno, če se partizanske enote zadržujejo dolgo na istem mestu. Štab Cankarjeve brigade je sodil, da je krivec štab 4. bataljona, ki ni dovolj nadzoroval nižjega kadra. Štab 15. divizije je našel mnogo krivcev. V diviziji so bili mnjenja, da je bilo napačno, da štab 4. ba-

* Doslej je bilo že mnogo opisov nesrečnega boja 4. bataljona na Javorovici. Ko sem pred leti raziskoval zgodovino Cankarjeve brigade in sem iskal dokumentacijo, ki bi mi razjasnila, katere sovražnikove enote so 16. marca izvedle napad na 4. bataljon, sem bil v veliki zadregi. Pravih podatkov ni bilo in potrebno je bilo na osnovi obstoječih podatkov in analiz presoditi, katere sovražne enote so bile zaposlene na Javorovici. Danes pa imamo na voljo točne podatke o javoroviški tragediji. Doktor Tone Ferenc je našel v nemških arhivih dokumente, ki nam osvetljujejo dogajanja v tej gorjanski vasi.

** Glede na nove podatke o sovražnikovi moči pri napadu na 4. bataljon Cankarjeve brigade lahko ugotovimo, da sta poleg okrepljenega 1. bataljona 14. SS policijskega polka, ki je štel približno 400 mož, sodelovali še dve četi slovenskih domobrancev, in sicer 31. in 32. iz sestave III. bojne skupine slovenskih domobrancev iz Novega mesta. Vsaka četa je štela več kot 100 vojakov. To sta tisti domobranski četi, ki sta kasneje postali jedro zloglasnega 4. bataljona slovenskih domobrancev pod poveljstvom stotnika Menčanina. Torej je 4. bataljon Cankarjeve brigade, ki je štel 133 borcev in bork, napadlo okoli 640 vojakov, kar je bila skoraj petkratna številčna premoč. Zanimivo je, da so bili podatki o tej akciji priloženi kot dokazno gradivo za vlogo o podelitvi visokega odlikovanja – zlatega nemškega križa generalu Rösenerju. Predlagatelj pravijo, da je general s podrejenimi enotami dosegel odlične uspehe v boju »proti tolpam, tj. proti številčno šestokrat veliko močnejšimi, s terenom in s kraji dobro seznanjenimi in zato vedno nenadoma nastopajočimi nasprotniki,« in dalje: »Iz množice akcij proti tolpam so še posebej podrobno prikazane naslednje posebno težke akcije ... Do popolnega uničenja neke tolpe je pripeljala do podrobnosti pripravljena akcija dne 16. 3. 1944 na Javorovici vzhodno od Novega mesta. Četrti bataljon Cankarjeve brigade je imel 132 mrtvih in je bil popolnoma uničen ... Tudi ta uspeh si lahko razlagamo v prvi vrsti z odličnim vodstvom in s taktično pravilno zasnovano akcijo.« Glej Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 486 in dalje.

taljona ni ukazal stalnih zased na Špilerjevi špici, od koder bi bil omogočen pregled nad celotnim položajem Javorovice. Štab bataljona ni nadzoroval bataljonskih obveščevalcev kakor tudi ne bojnih patrolj, ki jih je pošiljal v dolino. Napačno je bilo tudi, da ni dobro nadzoroval kostanjeviške sovražne posadke in je ukazal umik proti Špilerjevi špici, kar je bila velika napaka.

Poveljstva partizanskih enot so nato začela izdajati navodila o zavarovanju enot. Štab korpusa je opozoril na novo sovražnikovo taktiko. Dal je zelo dobra navodila za obnašanje. Tudi glavni štab je hitro posegel v razmere v partizanskih enotah ter razčlenil obnašanje poveljstev in štabov v primerih, kot je bil v 4. bataljonu. Glavni štab je dal tudi navodila, kako ukrepati, da bi v enotah izboljšali budnost. Tudi vrhovni štab je zahteval poročilo o tem dogodku in pojasnila o nekaterih porazih partizanskih čet. Nato so izvedli kampanjo za povečanje budnosti in za ukrepe, ki so bili potrebni, da do takih porazov ne bi več prišlo.

Ker je katastrofa bataljona negativno vplivala na partizane v Cankarjevi brigadi, je poveljstvo brigade želelo z obnovitvijo tega bataljona dvigniti moralo v brigadi. Mrzlično so delovali in bataljon je bil ponovno oživljen že čez mesec dni, to je 18. aprila 1944. V bataljonu je ostalo nekaj borcev, ki so katastrofo na Javorovici preživeli, priključili pa so jim precej novincev in partizanov iz drugih bataljonov ter brigadne baterije.

Srditi boji

Po Javorovici je Cankarjeva brigada postavila na svoje desno krilo in na nekdanji odsek 4. bataljona 1. bataljon. Do 21. marca je bil pod Gorjanci mir, nato so Nemci z 200 do 250 možmi brigado zopet napadli. Njihovi napadi so bili vedno dobro zasnovani. Upoštevali so terenske in vremenske razmere in v načrte so vnašali manevriranje, ki naj bi pripeljalo do obkrožitve. Toda Cankarjeva brigada, nekoliko razjarjena zaradi Javorovice, je bila zelo budna in je pripravljala protinapade z večjimi združenimi enotami, želeč sovražnika obkrožiti in mu zadati večje izgube. Omeniti je treba, da je Cankarjeva prepovedala odhajanje civilnega prebivalstva v Novo mesto, da bi zagotovila tajnost svojih položajev.

Dne 21. marca so sovražniki udarili proti Cankarjevi brigadi, a niso imeli uspeha. Tudi poskus zahrbtnega napada 25. marca, s katerim so skušali obkrožiti nekatere brigadne enote, ni uspel. V noči na 27. marec je Cankarjeva izpeljala zamenjavo svojih enot. To je bil eden od ukrepov za zagotovitev tajnosti razmestitve bataljonov in divizionov na položajih. Tokrat so se bataljoni postavili na nove položaje in izbrali za nastanišča nove kraje. Brigada je izbrala blokadne položaje kakih 6 do 10 km daleč od Novega mesta. Potekali so takole: Dolenjske Toplice–Veliki Podljuben–Gorenje Lakovnice–Gornja Težka voda–Sela pri Stopičah. Na blokadne položaje je prišel tudi bataljon Belokranjskega odreda, ki se je nastanil v Dolenjskih Toplicah. Dobra stran take blokadne razporeditve je bila varnost partizanskih enot

pred presenečenji, toda sovražnik je lažje obladoval in nadzoroval najbližjo okolico Novega mesta in Kostanjevice. Prav na dan, ko je bila končana zasedba novih položajev, je sovražnik z močnejšimi silami prodril do Dolenjskih Toplic in se zvečer vrnil v Novo mesto. Partizanske enote se namreč še niso bile dobro razporedile in medsebojno povezale, zato Cankarjeva brigada ni mogla pravočasno pripraviti protinapada.

Sovražnik pa je kljub partizanskim ukrepom zelo kmalu izvedel za razporeditev partizanskih čet. Pripravil je dobro zamišljeno, zahrbtno in nevarno akcijo, ki jo je začel izvajati že v noči na 1. april, ko se je skrivaj podal na bojni pohod v dveh kolonah. Udarec je bil namenjen partizanskim četam pod Gorjanci. Pomladanska megla je sovražniku pomagala, da se je prikradel do partizanskih položajev. Partizanske enote pa so se vendarle zahvaljujoč se megli, umaknile pred udarcem. Ko je sovražnik uvidel, da je obkoljevalna nakana spodletela, se je že ob 13. uri umaknil v Novo mesto. Partizanske izgube: 6 mrtvih, 3 ranjeni in 2 pogrešana. Sovražnik je 3. aprila ponovil napad. To pot se je usmeril proti Gor. Lakovnicam. Tam se mu je postavil po robu 3. bataljon Cankarjeve brigade, kasneje pa sta bataljonu priskočili na pomoč še dve četi 2. bataljona. Bolj je bil oster. Petnajsta brigada, ki je prav tedaj prispela v bližino bojišča, ker je nameravala zamenjati Cankarjevo na blokadi, je odločila boj z obkoljevalnim manevrom. Nemci in domobranci so se umaknili v Novo mesto in pustili na bojišču nekaj orožja. Mrtve in ranjene so reševali s protinapadi. Poraz sovražne bojne skupine je bil velik in Cankarjeva brigada ga je imela za povračilno akcijo za Javorovico. Po partizanskih poročilih, ki so bila zelo pretirana, naj bi bilo padlo okoli 100 sovražnikov. Ta akcija je zelo okrepila moralo v vrstah Cankarjeve brigade, v Petnajsti pa je spodbudila zaupanje v lastne moči.

Zamisel o zamenjavi Cankarjeve brigade s Petnajsto na blokadi Novega mesta so začeli izvajati že 2. aprila 1944. Načrt je bil tak, da bi 15. brigada zasedla črte ožje blokade Novega mesta, Cankarjeva pa bi še nekaj časa ostala na drugi črti. Zamisel take blokade je bila odlična, vendar ni dolgo trajala, kajti Cankarjeva brigada se je že 7. aprila premestila v Dolenjske Toplice, da bi bila pripravljena za pohod.

Trška gora

Dvanajsta brigada, ki je bila na blokadi na levem bregu Krke, je zapustila področje severno in zahodno od Novega mesta že 2. februarja 1944 zvečer. Odšla je proti kočevski progi. Gubčeva brigada se je 3. februarja zbrala v Podgradu na Gorjancih. Bila je številna, saj je imela skoraj 800 borcev in bork, ki so bili razporejeni v 4 bataljone. Brigada je imela tri težke minomete, artilerijsko baterijo z dvema topoma, pa tudi poljestvo in štab brigade z raznimi enotami sta bila številna. Borci so bili opremljeni s težkim pehotnim orožjem, oskrbeli so si vozove za pratež in mule ter konje za pre-

našanje orožja in tovorov. Pohod tako opremljene brigade je napovedoval pomembno akcijo, ki jo je bilo treba dobro pripraviti, kajti na poti je bila velika ovira reka Krka, ki jo je bilo treba premagati. Brigada je krenila skozi Dolenjske Toplice, pehota se je prepeljala čez Krko pri Soteski s čolni, pratež z vozovi in konji pa je šel čez vodo pri Dvoru in Žužemberku, kjer sta bila še mostova, ki sta za silo služila svojemu namenu. Dne 4. februarja je že bila na področju Brezove rebri, do 6. februarja pa je zasedla odrejene položaje na področju Kuzarjevega kala do Trebelnega. V Trebelnem je bil tudi del Dolenjskega odreda, ki je prav tedaj prispel tja, a je kmalu odšel proti Grosupljemu. (Glej skico 10 na strani 576.)

Zelo zanimiva je bila naloga Gubčeve brigade. *Prekiniti* je bilo treba ves *utrjeni sistem*, ki je vzdolž Krke v smeri proti Krškemu varoval glavno oskrbovalno pot novomeški posadki. Postopoma bi morala uničevati postojanke, onemogočiti premike po cesti, hkrati pa zavarovati tudi smer iz Novega mesta proti Trebnjemu. Kot je videti, se je štab korpusa odločil krepko zgrabiti novomeško posadko in jo kratkomalo zapreti v novomeške utrdbe. Zato je razumljivo, zakaj je 15. divizija poslala svoji najudarnejši brigadi k Novemu mestu. Naloga ni bila preveč stvarno zasnovana. Kako naj namreč sovražnik dopusti, da bi ga zaprli v mesto in mu onemogočili oskrbo? Sovražnik še ni bil tako slab, da bi mirno gledal, kako mu brigadi jemljeta vse možnosti za življenje in boj.

Gubčeva brigada je prve dni svojega bivanja na novem področju zasedla in vzela pod svoje nadzorstvo široko območje od Kuzarjevega kala do nemške meje, kajti zavarovanje iz smeri, ki so peljale iz Zasavja, je bilo vedno pomembna naloga partizanskih čet, ki so bile na tem področju.

Tudi Nemci so imeli načrte o tem, kako bodo najlažje ubranili Novo mesto. Zato niso držali križem rok. Vsekakor so izvedeli, da je na severu mesta ob oskrbovalni magistrali Gubčeva brigada. Doslej se je nemško poveljstvo zadovoljevalo s tem, da je utrdilo tista mesta na oskrbovalni komunikaciji, kot so Mačkovec, Lešnica in Bela cerkev, ki so bila po svoji legi najbolj primerna za obrambo. Tako so vzdolž ceste med Novim mestom pa do meje, večinoma v vaseh, vzpostavili niz utrjenih točk. Zgradili so bunkerje in izkopali strelske jarko. V teh utrdbah je bila ponavadi posadka, ki so jo sestavljali Nemci in slovenski domobranci. V nekaterih bunkerjih so bili Nemci, v drugih pa sami domobranci. S tem so domobranci prevzeli odgovornost za samostojno obrambo zaupanega jim dela oskrbovalne komunikacije. Vse utrjeno področje ob magistrali je bilo tesno povezano z Novim mestom in je zato pomenilo organski del obrambnega sistema mesta. V mestu je bil še vedno steber obrambe okrepljeni prvi bataljon 14. SS policijskega polka, ki je štel kakih 500 mož. Imel je tanke in nekaj več artilerije, kot je je navadno v formacijski sestavi take enote. V mestu so bile še vedno delavske skupine iz podjetja »Todt«, da bi dograjevale in vzdrževale mestne utrdbe. To je pomenilo zelo mnogo, saj so tako lahko uporabljali vojake za bojne naloge. Slovenski domobranci so bili v sestavi tretje bojne skupine, ki se je 26. februarja 1944 preoblikovala v skupino za zaščito

Izgradnja utrjene črte Novega mesta in načrt razpostavitve orožja (originalna nemška skica)

okraja Novo mesto. Nemci so čete slovenskega domobranstva uporabljali zlasti v utrdbah.

Nemška obrambna prizadevanja na levem bregu Krke so bila torej namenjena temu, da bi sovražnik še bolj utrdil in zavaroval oskrbovalno magistralo, posegal na področje komunikacije Novo mesto-Trebnje in odganjal partizanske čete, ki so bile na višinskih položajih med Trško goro in Šmarjeto.

Komaj se je Gubčeva pojavila severozahodno od Novega mesta, so Nemci nemudoma ukrepali. Že 6. februarja so udarili v smeri proti Trški gori. V težkem in krvavem boju so zavzeli cerkev, a so jih gubčevci v protinapadu odgnali v dolino. Naslednjega dne je sovražnik ponovil napad v približno isti smeri in z istimi cilji. Tudi tokrat so bili težki boji. Sovražnik je zasedel Trško goro in jo začel utrjevati. Ko so gubčevci 9. februarja izvedeli, da je Trška gora še vedno v sovražnikovih rokah, so se silovito pogнали v naskok. Boj je bil trd in krvav. Zelo verjetno je, da je imel sovražnik precejšnje izgube, kajti utrjevanje Trške gore še ni bilo končano. A vendar se je ubranil in ostal v utrjeni cerkvi. Tedaj se je pokazala neprijetna resnica, da namerava ostati na Trški gori in jo braniti z vso silo. Z osvojitvijo Trške gore bi mu bilo zavarovanje oskrbovalne magistrale skoraj popolnoma zagotovljeno! In še nekaj! Sovražnik bi si ustvaril izhodišče za vdore na osvobojeno ozemlje Trebelnega in možnosti, da bi počasi osvajal tudi komunikacijo proti Trebnjemu! To je zaskrbelo ne le poveljstvo Gubčeve brigade, ampak tudi druga partizanska poveljstva, ki zaradi tega niso mogla ostati brezbrizna.

Hitro je bilo torej treba pregnati sovražno posadko s Trške gore in cerkev onespособiti za bojno uporabo. Tako je Gubčeva brigada pripravila prvi napad na Trško goro. Sovražna posadka na Trški gori ni bila posebno močna. Sestavljali so jo detaširani vod 37. čete s približno štiridesetimi domobranci in verjetno vod ali več Nemcev iz 1. bataljona 14. SS policijskega polka. Sovražnik je močno utrdil cerkev, okoli nje pa napravil več bunkerjev. Obramba je slonela na ideji, da mora posadka vzdržati nočni napad, nato pa bo sledila odločna intervencija iz Novega mesta. Sovražnik je uspel utrditi Trško goro v tako kratkem času zato, ker je imel na voljo tehniško skupino za gradnjo utrdb in ker ga pri utrjevanju Gubčeva ni odločno ovirala. Gubčeva brigada je začela prvi napad na Trško goro 12. februarja 1944 zvečer. Zamisel za akcijo je bila naslednja: s tremi četami iz treh bataljonov s podporo artilerijske baterije neposredno napasti posadko na Trški gori in jo uničiti ali pregnati, cerkev in utrdbे pa porušiti. Kot pomoč osrednji akciji naj bi izvedli demonstrativne napade na Novo mesto, Belo cerkev in Kronovo. Akcija to noč ni uspela. Nemci in domobranci so se v cerkvi srdito upirali. Tudi dva topa nista dosegla zadostnega učinka in zjutraj je bil napad prekinjen. Razlogi za tako slab uspeh sicer sposobne in borbene brigade so bili različni. Sneg, megla, dež in slabo vreme so ovirali čete pri napadu. Poveljstvo brigade je izbralo za neposredno akcijo tri čete iz treh različnih bataljonov, kar je slabilo poveljevanje in usklajevanje boja. Akcija je bila tudi slabo pripravljena.

Neuspeh je imel usodne posledice za bojne razmere na tem področju. Štab divizije je brigado neposredno po prvem napadu oslabil, ker je 14. februarja poslal njen 4. bataljon in brigadno baterijo k 15. brigadi na kočevsko železnico. Poveljstvo 15. divizije, kot je videti, ni spregledalo celote razmer na svojem operacijskem območju, pa je še bolj razdrobilo enote.

Razumljivo je, da je brigada kljub temu pohitela in pripravila *drugi* napad na Trško goro. Bala se je, da se sovražna posadka ne bi še bolj utrdila. Načrt za akcijo je bil podoben prvemu. Sovražnik se je stisnil za debelo zidovje cerkve, da mu pehotna oborožitev brigade ni mogla do živega. Akcijo je Gubčeva začela 15. februarja 1944 zvečer. Naslednje jutro ob 3. uri so Nemci iz Novega mesta poslali pomoč in to je bilo zadosti, da je brigada prekinila akcijo. Tako se je tudi drugi napad na Trško goro izjalovil.

Štab 7. korpusa pa ni posvetil posebne pozornosti razmeram v okolici Trške gore, ampak je pripravil večjo operacijo za osvojitve Zdenske vasi in Velikih Lašč. Na voljo je že imel 18. divizijo. Premestil je Gubčevo brigado k Višnji gori, da bi jo uporabil v zamišljeni korpusni operaciji. Brigada je odšla na pot 24. februarja 1944 in se nastanila na področju Višnje gore, od koder je krenila na izhodiščne položaje za akcijo. O tej operaciji bomo govorili nekoliko kasneje. Sedaj nas še vedno zanima blokadna situacija severozahodno od Novega mesta, kjer je do vrnitve Gubčeve brigade 8. marca 1944 ostal le njen 2. bataljon.

Ta bataljon je prevzel večino nalog, ki jih je prej imela Gubčeva brigada. Premikal se je med Prečno in Trebelnim in imel nekaj manjših bojov. Dne 27. februarja zvečer je z eno četo demonstrativno napadel Novo mesto, kar naj bi bila podpora 7. korpusu, ki je prav ta večer začel svojo operacijo.

Ko je Gubčeva brigada v sestavi bojne skupine 7. korpusa opravila svojo nalogo, se je 8. marca vrnila na stare položaje pri Novem mestu. Sedaj je bila zopet popolna z vsemi štirimi bataljoni in artilerijsko baterijo.

Lahko je uginiti, da je divizija pripravila ponoven napad na Trško goro z vsemi divizijskimi enotami. Gubčevi so dodelili havbico, da bi razbila cerkvene zidove. Zamisel 15. divizije za akcijo je bila v tem, da bo Gubčeva z enim bataljonom po artilerijski pripravi napadla postojanko Trška gora, z dvema bataljonoma pa demonstrativno Kapiteljski marof v Novem mestu in vas Mačkovec. Dolenjski odred bo s severa varoval prizorišče akcije Gubčeve brigade z demonstrativnim napadom na postojanke na svojem območju. Cankarjeva brigada bo vso noč demonstrativno napadala Novo mesto. Tudi Petnajsta in Dvanajsta brigada, ki sta bili na področju Grosupljega, sta dobili nalogi bolj demonstrativnega značaja.

Trško goro je sovražnik med odsotnostjo Gubčeve brigade še bolj utrdil. Cerkev s svojim debelim zidovjem in strelskimi linijami je bila že sama po sebi trdnjava, okoli nje so bili pokriti bunkerji, ki so imeli izkopane prehodnice za povezavo s cerkvijo. Okoli in okoli cerkve in bunkerjev je bila čistina in naloga Gubčeve zato ni bila lahka.

Zopet so neugodne okoliščine ovirale akcijo Gubčeve. Bil je visok sneg in topovi so nekoliko zamudili. Težko jih je bilo spraviti na ognjene položaje. Ko je bila artilerijska priprava *tretjega napada na Trško goro* 10.

marca 1944 zvečer končana, se je pokazalo, da topovi niso bili posebno učinkoviti. Niti havbične niti topovske granate niso mogle prebiti debelega cerkvenega zidu. Odpor posadke kakih 70 do 90 vojakov je bil premočan in tudi tokrat Trška gora ni bila zavzeta.

Dobremu vojaku bo takoj jasno, da akcija napada na Trško goro ni bila dobro zamišljena. Bila je polna demonstrativnih napadov, ki ne prinašajo ničesar. Vsa 15. divizija je bila vso noč na 11. marec na nogah, da bi plašila sovražnika v Novem mestu, na oskrbovalni magistrali in v nekaterih drugih postojankah. To je bilo seveda tipično razmetavanje sil, nepotrebno trošenje energije in materiala. Značilno je, da je bil ob tolikih demonstrativnih napadih, v katerih so uporabili domala vse enote 15. divizije, namenjen za izpolnitev glavne naloge, tj. osvojitve Trške gore, le en bataljon in divizija je podprla ta boj le z eno samo havbico. Demonstrativni napadi so bili velika slabost partizanskega vojskovanja. Zato je bil tretji napad na Trško goro neekonomično zasnovan in pri njem ni bila uporabljena zadostna moč, ki jo je divizija sicer v dveh artilerijskih divizionih imela na voljo.

Sovražnik je že 11. marca navsezgodaj pokazal, kako malo mu je bilo mar nočnega napada. Začel je napadalno akcijo, dišala mu je zlasti artilerija. Hotel je osvojiti topove, ker je upravičeno računal, da imajo partizani zaradi globokega snega velike težave z njihovim prevozom. Protinapad sovražnih sil ni bil samo s Trške gore, ampak tudi iz drugih postojank vzdolž oskrbovalne magistrale. Gubčeva brigada in Dolenjski odred sta se zaradi izredne sovražnikove zamisli znašla v težkih bojnih razmerah in sta imela velike izgube. Samo ena četa 1. bataljona Gubčeve brigade je izgubila 18 borcev. Sovražnik je z akcijo petih kolon hotel pokazati, da Trške gore ne bo prepustil partizanom in da je na tem področju še vedno močnejši od njih. Le v enem samem primeru je del Gubčeve brigade uspel obkoliti v Dolenjem Karteljevem sovražnikovo skupino in jo dobro zdelati.

Poveljstvo divizije ni bilo zadovoljno z akcijo Gubčeve brigade, zato jo je na sestanku z njenim poveljstvom ukazalo ponoviti. Tako so že 12. marca 1944 izvedli *četrti* napad na Trško goro. Zarnisel za divizijsko akcijo je bila podobna zamisli tretjega napada. Divizija ni podprla Gubčeve brigade z novimi bojnimi sredstvi. Brigada si je hotela pomagati na ta način, da bi premaknila topova na 400 metrov od postojanke, s čimer bi dosegla večjo natančnost zadevanja in boljšo prebojnost. Akcija tudi to pot ni uspela. Zjutraj je sovražnik, ki je prejšnjega dne dobil okrepitev približno 12 kamionov vojaštva, zopet napadel, vendar uspeha tudi on ni imel.

S tem se je končala vrsta štirih napadov Gubčeve brigade na Trško goro. To je bilo nekaj enkratnega v partizanski vojni. Nemci so postojanko obdržali in s tem okrepili obrambo oskrbovalne magistrale. Iz Trške gore so lahko posegali na bojnimi akcijami v smeri Trebnjega in Mokronoga. Gubčeva brigada je pod zidovi Trške gore in v njeni okolici zelo krvavela. V štirih akcijah je imela več kot 30 mrtvih in okoli 66 ranjenih. Samo 1. bataljon je imel več kot 23 mrtvih! Drugi bataljon, ki je izvajal tretji in četrti napad na Trško goro, pa je izgubil 3 borce in imel 16 ranjenih.

Očitna resnica je bila, da je za uničenje Trške gore 15. divizija dala Gubčevi na voljo preslaba bojna sredstva. Od tedaj so si poveljniki belili glavo z idejami o množični uporabi artilerije in strnjenem poveljevanju z njo. V tem grmu je tičal zajec pri oceni razlogov za neuspeh pri Trški gori. Gubčeva brigada pa se je ponovno izkazala s silno moralno močjo. Prvi bataljon, ki je 11. marca izgubil skoraj celo četo, je zmožel naslednjo noč zbrati toliko moralne moči, da je ponovno krenil v akcijo.

Gubčeva brigada je ostala na položajih nad oskrbovalno magistralo do 16. marca, ko so jo premestili na področje Grosupljega in Višnje gore. Na blokadi je ostal le 1. bataljon, ki so ga začasno pridelili Dolenjskemu odredu.

Dolenjski odred, okrepljen s 1. bataljonom Gubčeve brigade, je bil na blokadi Novega mesta v kratkem obdobju do 5. aprila 1944 zelo aktiven. Pregarjal je skrivače, ki so dobivali oporo v Marnovem četniškem odredu, odbijal napade sovražnika iz Novega mesta in drugih postojank, demonstrativno je napadel sovražne postojanke v noči na 26. marec, ko je Gubčeva poskušala pregnati sovražnika iz Pijave gorice in uničil je sovražnikovo postojanko obmejnih stražnikov v Dolah.

Okrepitev bojev na kočevski komunikaciji

Tako smo opisali boje na blokadi Novega mesta od 3. februarja do 5. aprila 1944. Medtem pa je bil 7. korpus aktiven tudi na drugih operacijskih območjih, zlasti na kočevski komunikaciji in njegova prizadevanja na tej smeri bomo v nadaljevanju opisali.*

Kot smo lahko opazili, je bilo težišče operacij 15. divizije pri Novem mestu, kajti tam sta bili obe njeni najmočnejši brigadi. Na pomožni smeri pa sta bili 15. in 12. brigada, ki sta se lotili železniške proge med Grosupljem in Zdensko vasjo. Med Velikimi Laščami in Kočevjem je bila 8. brigada iz sestave 18. divizije, ki je tam uničevala železniško progo. Sedmi korpus se je sicer pripravljal, da bi z večjo močjo udaril po kočevski železnici in po postojankah vzdolž ceste Škofljica-Kočevje, toda na voljo ni imel dovolj čet. Osemnajsta divizija je bila namreč še vedno v Gorskem Kotaru.

Zato so bili boji 12. in 15. brigade le nekakšna predhodna akcija za poznejšo korpusno operacijo. Petnajsta brigada je rušila progo med Grosupljem in Zdensko vasjo že od 22. januarja 1944. Po prihodu 12. brigade pa sta brigadi to delo opravljali skupaj. Prva skupna akcija je bila 4. februarja 1944 zvečer, naslednje pa so potekale do 20. februarja 1944. Brigadi sta si razdelili nalogi, ena se je posvetila rušenju proge, druga je bila v zavarova-

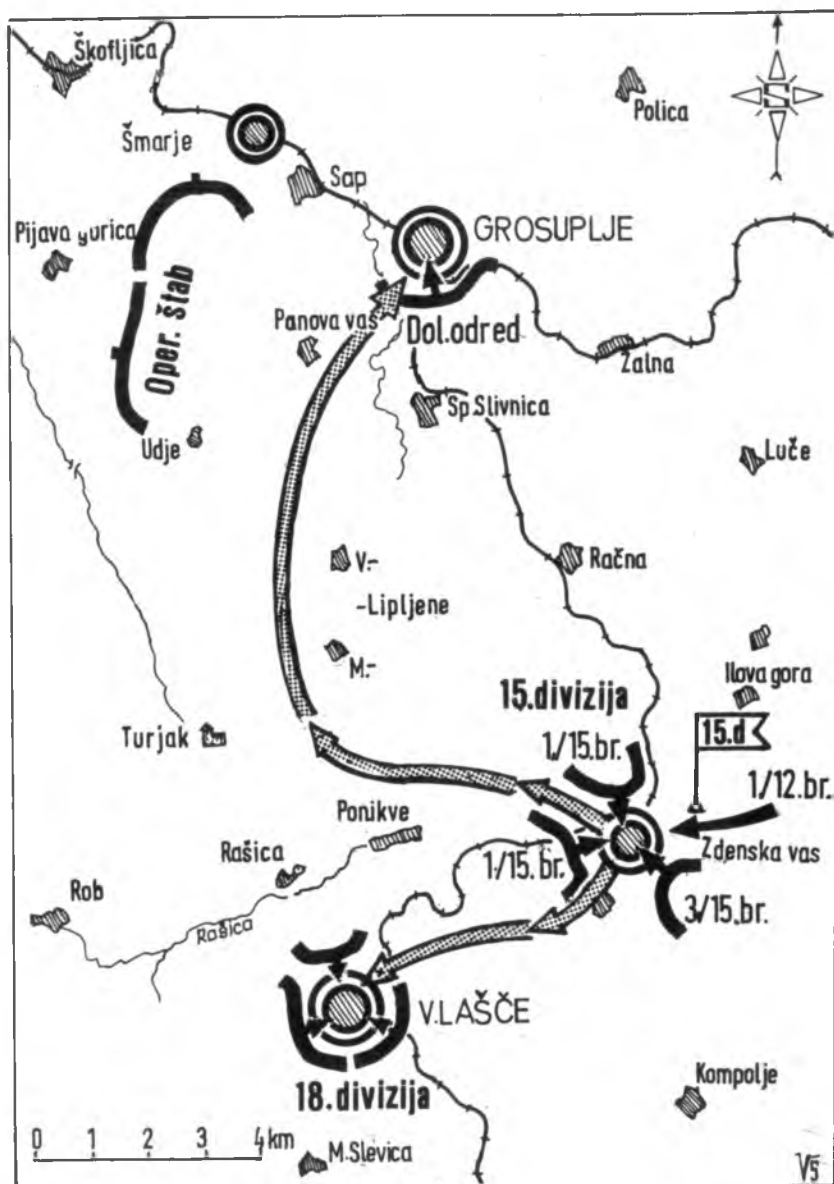
* Kočevska železnica je bila dejansko uničena že jeseni 1943. Ko pa so jo Nemci začeli popravljati, da bi jo vsaj po posameznih odsekih usposobili za promet, so partizanske čete s številnimi akcijami ovirale popravila na progi in sproti uničevale, kar je sovražnik popravil. Dejansko je tedaj promet potekal po cesti Ljubljana-Škofljica-Turjak-Velike Lašče in dalje do Kočevja. Akcije partizanskih enot so bile torej na kočevski komunikaciji usmerjene k dvema nalogama, tj. ovirati popravila na železniški progi in preprečevati sovražnikove premike po cesti Škofljica-Kočevje.

nju. Odsek železnice, ki sta se ga lotili brigadi, sta oklepali razmeroma močni postojanki v Grosupljem in v Zdenski vasi. Železniško progo sta brigadi uničevali na ta način, da sta tračnice polagali na kupe zažganih pragov. To je bil najpogostejši in najbolj učinkovit način uničevanja proge, čeprav je zahteval precej dela in naporov. Brigadi sta včasih pritegnili k delu tudi prebivalstvo. Podnevi je sovražnik skušal popraviti, kar so partizani porušili ponoči. Pri tem je del sovražnih čet napadal partizane, del pa je popravljal progo. Če so jih partizani pri tem ovirali, so iz Ljubljane pripeljali oklepni vlak, da bi varoval delavce na progi. Sovražnik si je pomagal tudi tako, da je na primernih krajih postavljaj začasne postojanke. Taki sta bili v Račni in na Kopanju. Vendar se je sovražniku zdelo, da nista povsem varni, zato ju je opustil prav tedaj, ko je 15. divizija za 15. februar 1944 zvečer pripravila akcijo za uničenje teh dveh postojank. Dolenjski odred se je med opisanimi akcijami premikal v okolici Grosupljega, Škofljice, Višnje gore in Šentjurija pri Grosupljem, da sovražnik ne bi mogel neovirano razvijati svojih čet za boj proti 12. in 15. brigadi, ki sta si za svojo obrambo izbrali dvojje dobrih položajev na obeh straneh proge: prvi je bil na Ilovi gori in drugi nad turjaško cesto. Partizani so morali biti zelo budni, da bi ne bilo nevarnih presenečenj. Dne 20. februarja je sovražnik odnehal, ko je spredel, da v obrambi železnice nima uspehov.

Zdenska vas

Kazalo je, da se bo načrt 7. korpusa o uničenju kočevske proge posrečil, vendar je bilo na poti za dosego tega cilja veliko ovir. V prvi vrsti je bila to veriga utrjenih postojank ob progi: Grosuplje, Zdenska vas, Velike Lašče in Kočevje. Če bi se posrečilo to verigo pretrgati, bi bil ves sistem zavarovanja železnice zelo oslavljen. Ko je korpus presojal te razmere, je prišel do sklepa, da je najbolje v enem zamahu uničiti postojanki Velike Lašče in Zdenska vas. Poveljstvo 7. korpusa je doseglo, da se je na priporočilo glavnega štaba Slovenije že 15. februarja 1944 začela vračati na Kočevsko 18. divizija. Dne 23. februarja je že bila na izhodiščih za napad na Velike Lašče. Ker je 7. korpus za uresničenje svoje zamisli uporabil tudi 15. divizijo brez Cankarjeve brigade in še Dolenjski odred, je bila operacija korpusnega značaja. Uporabili so tudi del artilerije 15. in 18. divizije. Za napad na Zdensko vas, ki bi ga izvedla 15. divizija, so namenili 2 havbici iz 1. divizionarierije 15. divizije, sodelovala pa bi seveda še dva gorska topa in protitankovski top iz brigadnih sestav. Korpus je imel na voljo še Notranjski odred. To je bila kar velika vojska.

Kako je sovražnik branil postojanki v Zdenski vasi in Velikih Laščah? Tu sta bili posadki, sestavljeni iz enot 3. bataljona 14. SS policijskega polka. V vsaki postojanki je bila po ena četa tega bataljona. V Zdenski vasi sta bili 11. četa tega bataljona in 26. četa slovenskih domobrancev. O tej postojanki in sposobnosti njene posadke moramo povedati nekoliko več, kajti to postojanko je doslej precej razmajala 12. brigada, ki jo je odločno napadla že

Skica 13. Osvojitve Zdenške vasi in Sv. Antona 28. februarja 1944 (povzeto po skici iz monografije 15. brigade Mileta Pavlina, stran 153)

v noči na 16. februar 1944. Poveljnik postojanke se je bal, da se bodo napadi ponavljali in da bodo partizani uvajali v boj tudi artilerijo. Posadka bo v nevarnosti, da bi jo partizani popolnoma uničili. Zato so jo okrepili z minometi in tankom ter poskrbeli, da je artilerijska baterija iz Velikih Lašč obstreljevala okolico Zdenske vasi. Vsi ti ukrepi pa še niso umirili posadke, ki je štela 301 vojaka, 28 podoficirjev in 4 oficirje, skupaj 333 mož, čeprav bi zlahka vzdržala enodneveni napad, potem pa bi že priskočile na pomoč druge čete.

Štab 7. korpusa je bojne naloge razdelil med obe diviziji in Notranjski odred. Potrebno je bilo rešiti veliko problemov, kajti možnosti za sovražnikove posege je bilo mnogo. Velike Lašče je poveljstvo korpusa prepustilo 18. diviziji, ki naj bi se sama zavarovala proti Ribnici in Notranjski. Zato so ji pridelili Notranjski odred. Zdenska vas pa je pripadala 15. diviziji. Njeno poveljstvo je odredilo glavno nalogo, napad na postojanko, 15. brigadi, ki je dobro poznala razmere na tem odseku bojišča. Dvanajsta brigada je bila v rezervi 15. divizije, Gubčevo brez enega bataljona pa so poslali braniti ljubljansko smer skupaj z 9. brigado 18. divizije. Dolenjski odred je bil najbolj primeren za akcijo v bližini Grosupljega.

Seznani se moramo še s temeljnimi problemi operacije. Iz ljubljanske smeri je pretila največja nevarnost sovražnikovega posega. Najboljšo brigado, Gubčevo, je torej, ne brez vzroka, poveljnik 15. divizije postavil prav na to smer. Ker pa sta bili v zavarovanju ljubljanske smeri Gubčevo in 9. brigada, so se odločili ustanoviti operativni štab Gubčeve in 9. brigade. Kot vemo, operativni štabi niso bili najboljše rešitev za izvedbo organizacije poveljevanja. Mnogo bolje bi bilo, da bi bil na tej smeri del poveljstva 15. divizije. Poveljnik tega operativnega štaba je bil načelnik štaba 18. divizije Petar Brajović, politični komisar pa Karel Taufer-Šali, namestnik političnega komisarja Gubčeve. Dne 27. februarja je ta štab že sestavil načrt za obrambo ljubljanske smeri. Tokrat so se odločili za izvirno rešitev. Ker niso vedeli, katero smer bodo ubrale sovražne čete, so postavili Gubčevo brigado kar pred Škofljico, s čimer je dejansko branila vse možne smeri. V drugo črto so od Pijave gorice do Turjaka postavili 9. brigado. Gubčevi je bilo ukazano, naj uporabi aktivno obrambno taktiko in naj napade Škofljico, sicer pa naj postavi globinsko obrambno črto. Operativni štab se je dobro povezal s štabom 7. korpusa.

Dne 27. februarja 1944 se je začela korpusna akcija. Najbolj nas zanima delovanje 15. divizije, katere glavni cilj je bila likvidacija postojanke v *Zdenski vasi*. Naloga, ki jo je štab 15. divizije zaupal 15. brigadi, ni bila lahka. Posadka je bila močna, dobro utrjena in dobro oborožena. Petnajsta brigada pa ni bila pri največji moči. Imela je tri bataljone in ne dosti več kot 500 borcev, ki so bili slabo oblečeni in obuti.* Toda brigado je podprlo pet topov, dve havbici 100 mm iz prvega divizionarja artilerije 15. divizije ter dva gorska in protitankovski top iz brigadnih baterij.**

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 147.

** Borivoj Lah-Boris, »Prva slovenska artilerijska brigada«, str. 97.

Zvečer ob 18,30 se je začel napad z artilerijsko pripravo. Toda noč je zaradi megle nastopila tako hitro, da je artilerijska priprava trajala le 10 minut. Artilerija zato ni streljala na konkretne cilje, pač pa na nekatere predele Zdenske vasi. Izstrelili so 90 granat. Težiščna smer boja ni bila določena, zato je 15. brigada napadala na široki črti od Zdenske vasi do Sv. Antona, kjer je bila pomembna obrambna točka. Ko je šla brigada na juriš, jo je sprejel silovit ogenj branilcev in uspeha ni bilo. Pri artilerijskem streljanju tudi ni bilo prave discipline, kajti poveljniki pehotnih enot so se vtkali v topniške zadeve.

28. februarja zjutraj se je 15. brigada nekoliko umaknila iz dosega sovražnega ognja in se pripravljala na ponovitev akcije.

Na poveljniškem posvetu so spoznali napake prvega napada in so jih sklenili popraviti. Spoznali so, da je bilo težišče obrambe pri Sv. Antonu. Če bi ga uspeli zavzeti, bi se zamajala tudi obramba v Zdenski vasi. Zato so partizani usmerili najtežja orožja na to pomožno postojanko in po močnem ognju je sledil juriš, ki je bil uspešen. Posadka je zbežala v glavno postojanko. Pokazalo se je, da je artilerija porušila vse bunkerje okoli Sv. Antona. Po pobegu sovražne posadke iz Sv. Antona se je 15. brigada, ki so ji v podporo prideli 1. bataljon 12. brigade, lotila Zdenske vasi. Ko je poveljnik posadke dobil iz Velikih Lašč sporočilo, da ga topovi ne morejo podpreti in da tudi sami bijejo hud boj, se je posadka umaknila iz Zdenske vasi,

Zaplenjeni tank v Zdenski vasi 28. februarja 1944

ne da bi bila Petnajsta brigada in 1. bataljon Dvanajste brigade umik zoznala. Večerni juriš partizanov v postojanko je bil v prazno in vas je bila do polnoči zasedena. Posadka je pustila v postojanki veliko bojnega materiala in orožja. Partizani so zaplenili tank.

Čeprav uspeh ni bil popoln, je bila zmaga v Zdenski vasi pomembna. Eden glavnih branilcev železnice je bil odstranjen. Petnajsta brigada je dosegla velik uspeh, artileristi pa so tudi postopoma spoznali, kako se je treba bojevati za utrjeno postojanko. Sodelovanje med pehoto in artilerijo je bilo sedaj veliko boljše in izkušnja izpred Zdenske vasi je mnogo pripomogla, da so partizanski poveljniki bolje razumeli, kako je treba uporabiti težko orožje. To se je poznalo v kasnejših operacijah.

V noči na 28. februar, ko je divjal boj okoli obeh napadenih postojank, so deli 15. divizije demonstrativno, deloma pa zares, napadli tudi druge sovražnikove postojanke. Dolenjski odred je z demonstrativnim, a odločnim napadom zadržal grosupeljsko posadko v bunkerjih. Gubčeva in en bataljon 9. brigade pa sta z manjšim uspehom napadla posadko v Škofljici. Do jutra nobena sovražna četa ni odšla iz Škofljice na pomoč Velikim Laščam in Zdenski vasi. Obramba te smeri je torej to noč uspešno opravila svojo nalogo, ki zaradi sovražnikove nepripravljenosti ni bila posebno težka.

Nemcem je bil do jutra 28. februarja 1944 jasen načrt operacije 7. korpusa. Najbolj so se bali za Velike Lašče. Tu so imeli slabe izkušnje iz prejšnjih bojev. Zdenska vas je bila že izgubljena. Torej je vsa pomoč veljala Velikim Laščam.

Akcija za rešitev velikolaške posadke je zanimiva in poučna. Nemci so sestavili dve koloni in ju dobro podprli s tanki in motorizacijo. Najmočnejša naj bi udarila na Grosuplje in od tam na Turjak, pomožna pa skozi Pijavo gorico na Turjak. Tu bi se koloni združili in prodor v Velike Lašče bi bil lahek. Tako so se na vsej obrambni črti 29. februarja zjutraj vneli ostri boji, v katerih Gubčeva nikakor ni dovolila Nemcem in domobrancem, da bi vkorakali v Grosuplje. To se je šele popoldne posrečilo motorizaciji (11 tankov in 50 kamionov), pehota pa niti do večera ni mogla doseči cilja.

Na odseku napada 9. brigade je imel sovražnik več sreče in je z velikimi izgubami predril obrambo ter se 29. februarja zvečer pri Turjaku spopadel s 15. brigado, ki je kot rezerva operativnega štaba prihitela iz Zdenske vasi braniti to smer. Petnajsta je popustila in do 1. marca zjutraj je sovražnik prišel v Velike Lašče.

S tem se je položaj na bojnem sektorju 7. korpusa docela spremenil. Upanja na uspeh pri ponovnem napadu na Velike Lašče ni bilo. Pač pa se je odprlo novo bojišče. Kar tri brigade pod poveljstvom Petra Brajoviča so zasedle greben, ki se vleče od Pijave gorice prek Turjaka do Rašice. S tem so zagospodarile nad turjaško cesto in ogrozile premike sovražnih čet med Velikimi Laščami in Ljubljano. Zato so se vneli težki boji na turjaških položajih.

Akcijo za povezavo z Ljubljano so Nemci začeli dne 2. marca 1944 zjutraj iz Velikih Lašč. Boj okoli Turjaka je bil oster in brigade so povzročile

sovražniku težke izgube. Reševal se je s pomočjo letal in tankov. Vendar je aktivnost na turjaški cesti kmalu izgubila ostrino, kajti korpusna akcija je bila z odločitvijo, da boja za Velike Lašče ne bodo nadaljevali, končana. Bila je zanimiva in deloma uspešna. Sovražnik je imel naslednje izgube: zavzeta je bila postojanka Zdenska vas, partizani so zaplenili tank, tri kamione, dva težka in dva lahka minometa, 7 težkih mitraljezov in 5 puškomitraljezov ter okoli 300 pušk. Deloma razstreljeni ali zažgani so bili trije oklepni vlaki, partizani so razdrli kake tri kilometre železnice, uničili še en tank, dva oklepna avtomobila, 12 kamionov, motorizirani top, sovražnik pa je utrpel še več pomembnih izgub. Sedmi korpus je imel od 27. februarja do 4. marca, ko so se operacije popolnoma končale, 21 mrtvih in 70 ranjenih, od teh 10 hudo. To so podatki iz poročila 7. korpusa z dne 3. marca 1944 glavnemu štabu Slovenije.*

Korpusna operacija je imela določen pomen in lahko rečemo, da je bila kar dobro izpeljana. Povezava med enotami je bila uspešna, borbenost čet dobra, le sodelovanje pehote in artilerije je šepalo. To je bil tudi glavni razlog, da operacija ni dosegla še večjih uspehov.

Petnajsta divizija je zopet delovala na širokem področju. Izvedla je dober sistem poveljevanja s tem, da je bilo glavno poveljniško mesto v času napada na Zdensko vas ob tej postojanki.

Napad in osvojitve postojanke v Zdenski vasi je bila ena najbolj uspešnih akcij 15. brigade. V operaciji korpusa je opravila najpomembnejšo bojno nalogo.

Nemška ideja o obnovitvi železnice do Kočevja je propadla. Toda Nemci so še vedno obvladovali cesto in imeli ob njej dovolj postojank, da so vzdrževali promet in povezavo.

Podpora napadom na Ribnico

Za 7. korpus je nastopilo zatišje, kajti štab ni pripravil kake nove, posebno značilne operacije. Za 15. divizijo pa sta se razvili dve bojišči. Eno je bilo pred Novim mestom, drugo pa na železnici Zdenska vas–Grosuplje. Tu ob kočevski železnici in cesti je divizija imela na voljo 12. in 15. brigado ter Dolenjski odred, Gubčeva pa je šla na blokado levega brega Krke, kjer je zamenjala 12. brigado. Najprej je bilo treba izkoristiti uspeh pri Zdenski vasi. Zato sta bili 12. in 15. brigada često na tej progi in sta jo popolnoma uničili. Ko je Gubčeva 10. marca zvečer izvedla napad na sovražno postojanko na Trški gori, sta ji 12. in 15. brigada pomagali s prodorom med Smarje in Škofljico in z demonstrativnim napadom na Grosuplje.

Medtem so partizanski obveščevalci izvedeli, da se na obmejnem območju med Moravško goro in Polico skriva odred Janeza Marna–Črtomira, nekdanjega partizanskega poveljnika in da iz zased ubijajo partizane in aktiviste OF. Divizija je uporabila 15. brigado, ki je pod težkimi pogoji pre-

* Zbornik VI-12-5.

iskovala označeno ozemlje od 15. do 17. marca 1944, vendar je bila ta akcija neuspešna. Zato se je brigada ponovno vrnila k Višnji gori in Grosupljemu.

Nadomestil jo je Dolenjski odred, ki je zaman iskal Marnov odred, pač pa je v noči na 12. april z naskokom zavzel postojanko Zagozd blizu Sv. Jurija pod Kumom, pobil okoli 25 Nemcev in zasegel veliko materiala. Ko je to opravil, se je pomaknil proti Grosupljemu, da bi sodeloval v ribniški operaciji.

Medtem je v glavnem štabu Slovenije dozorel sklep o uničenju postojanke v Ribnici. Nalogo je prejela 18. divizija, ki naj bi s samostojno akcijo zavzela postojanko, na ljubljanski smeri pa bi jo varovala 15. divizija z 12. in 15. brigado ter Dolenjskim odredom.

Osemnajsta divizija je napadla Ribnico v noči na 22. marec. Ker pa ni bilo uspeha, so napad ponovili v noči na 23. marec 1944. Dvanajsta in Petnajsta brigada sta akcijo podprli z napadi na vlake blizu Grosupljega. Ko je štab 7. korpusa spoznal, da s samostojnim napadom na Ribnico 18. divizija ne bo imela uspeha, je pripravil novo, korpusno operacijo. Posebnost je bila v tem, da so ljubljansko smer nameravali varovati z odločnim napadom na postojanko v *Pijavi gorici*, ki naj bi ga opravila Gubčeva brigada. Korpusna operacija bi se morala začeti 25. marca zvečer, vendar je 18. divizija zamudila in napadla šele dan kasneje. Gubčeva pa je udarila pravočasno, torej 25. zvečer in je vso noč skušala ukrotiti sovražno posadko, ki je bila povečini sestavljena iz slovenskih domobrancev. Toda sreče, pa tudi prave volje za boj ni bilo. Zataknilo se je že pri havbici, ki ji niso mogli najti ustreznega ognjenega položaja. Akcija ni uspela. Tudi napad 18. divizije na *Ribnico* 26. marca zvečer ni uspel. Tako se je celotna korpusna operacija izkazala za zelo neuspelo, slabo pripravljeno in neodločno izvajano. Komandant korpusa Rajko Tanasković se je jezil na štab 15. divizije in poveljstvo Gubčeve brigade, da niso izpolnili svojih nalog, vendar je vzrok za neuspeh tičal drugje. Celotna akcija je bila namreč pripravljena na vrat na nos. Za napad na Pijavo gorico so bili pripravljeni trije topovi. Zamisel za akcijo je slonela na izdatni podpori artilerije. Ko pa sta odpovedala dva topa, se je razdrla psihološka pripravljenost na boj. Brigada ni bila pripravljena na možnost, da bo morala napadati brez podpore artilerije. Kar zadeva Gubčevo brigado, pa je treba pripomniti, da pri uporabi te brigade niso bila upoštevana dejstva, ki so bila velikega moralnega in psihološkega pomena. Gubčeva brigada je namreč komaj končala svoj četrti neuspeh in krvavi spopad za Trško goro, kjer je imela velike izgube. Komandanti bi morali upoštevati, da partizanske enote niso stroji, ki delujejo, kadarkoli pritisneš na pedal. Trška gora je imela posledice na bojno zmogljivost brigade, ki je bila močno prizadeta, čeprav tega na zunaj ni bilo mogoče opaziti.

Odbobje, ki se je končalo z napadom 18. divizije na ribniško postojanko, je značilno po poskusih, da bi v Ljubljanski pokrajini začeli izvajati operacije z vsemi enotami pod poveljstvom korpusa. Začetki so bili povezani z mnogimi slabostmi. Največje so bile v tem, da poveljniki in štabi niso poznali načel sodelovanja med artilerijo in pehoto. Značilno za udeležbo 15. divizije v korpusnih operacijah je bilo to, da se jih ni mogla udeleževati z

Top iz sestave artilerije 15. divizije na Mali gori pri Ribnici marca 1944

vsemi svojimi silami. Tu je prihajala do izraza prednost, ki jo je imel sovražnik v izpostavljeni novomeški postojanki, ker je priklepal nase del enot 15. divizije.

11. poglavje

OSVAJANJE POSTOJANK

To poglavje obravnava dve fazi ofenzivnega poleta 7. korpusa ter zlasti vlogo in boje 15. divizije v njem. Prva je bila namenjena uničenju ribniške postojanke. Pobuda je bila na strani partizanov. Operacija je značilna po tem, da je bila bolj pripravljena kot dosedanje korpusne operacije in da so bila uporabljena bojna sredstva, kakršna še niso bila doslej. Druga faza pa je bila oster in odločen odgovor na sovražnikov vdor na Dolenjsko, ko so Nemci začeli vzpostavljati nove postojanke v Žužemberku, Trebnjem, Mirni peči in Tržišču. To korpusno operacijo je podžigala »sveta jeza« nad sovražnikovo predrznostjo, ko je ogrozil del osvobojenega ozemlja Dolenjske. Ogorčenost nad sovražnikovo operacijo je dvigovala moralno moč partizanskih enot in jih pripeljala do velikih uspehov.

Operacija za uničenje ribniške postojanke

Ponesrečena napada na Ribnico in Pijavo gorico sta spodbudila ustrezne partizanske štabe k razmišljanju.

Jasno je bilo, da bi bilo treba priprave za ponovne ofenzivne operacije korpusa izvesti na povsem drugačen način. Odločitve bi bilo treba usklajevati s stvarnimi možnostmi. Upoštevati bi bilo treba bojna sredstva, ki jih je imel korpus na voljo, moralno moč partizanskih enot in obvladanje bojnih veščin poveljniškega kadra. Sedmi korpus je imel na voljo kar močna bojna sredstva, ki pa jih doslej ni znal smotrno uporabljati ali pa jih sploh ni uporabil v boju. Artilerijske enote 15. in 18. divizije so bile razmeroma močne. Bojna sredstva tankovskega odreda so bila skrita v kočevskih gozdovih in jih od začetka velike nemške ofenzive še niso uporabili. Če bi smotrno uporabili vsa ta orožja, bi moral biti vsekakor večji uspeh. Toda teh sredstev ni bilo lahko spraviti v akcijo na bojišču, kajti najprej se je bilo treba naučiti ravnati z njimi in jih pravilno uporabljati. Nekaj izkušenj so si poveljniki in partizani že pridobili v dosedanjih bojih. Manjkalo pa je še mnogo. To so bili temeljni problemi korpusa. Na splošno lahko potrdimo, da so korpusne akcije zahtevale za 15. divizijo novih naporov, novih organizacijskih prijemov in drugačnega razumevanja bojev in operacij.

Na področju partizanske taktike so torej partizanski štabi pripravljali nekaj novega, kar bi moralo pripeljati k boljšim bojnim rezultatom.

Našteti moramo še nekaj organizacijskih in materialnih pridobitev, ki jih je v tem času pripravil štab korpusa skupaj z glavnim štabom Slovenije. Bolje so organizirali skladišča streliva, izvedli vsaj približen pregled nad strelivom in skušali izboljšati organizacijo oskrbe z njim. Uredili so skrivališča orožja in izboljšali pregled nad njim. Pripravili so mnogo novih minerskih pripomočkov ter povečali zaloge razstreliv. Ustanovili so korpusno vojno oblast. Povezovala je vse zaledne ustanove in se razvila v prožno in učinkovito organizacijo. Prihranila je partizanskim enotam in štabom mnoga odvečna opravila. Za politično vzgojo in vojaško urjenje novincev so ustanovili korpusni garnizon, v katerem so si novi partizani pridobili osnovna znanja o partizanskem vojskovanju in temeljna politična znanja. S tem so bile partizanske enote deloma osvobojene teh nalog in so se mogle bolj posvečati bojnim nalogam.

Pretrgati niz postojank na kočevski komunikaciji je bila še vedno osnovna težnja partizanskih štabov. V izboljšanih materialnih razmerah za boj so izbrali za cilj zopet ribniški garnizon, ker so upali, da je 18. divizija dobro seznanjena s taktiko obrambe te postojanke in da si je v dosedanjih bojih za Ribnico pridobila zadosti izkušenj. Z vso močjo naj bi se torej vrgla na sovražnika, močne partizanske enote na zavarovanjih pa naj bi ji za več dni zagotovile varnost.

Sedmi korpus je zelo hitel, da bi pravočasno pripravil vse potrebno za operacijo. Bojno povelje je bilo pripravljeno že 13. aprila in štaba divizij ter štabi drugih partizanskih enot so ga prejeli neposredno po tem. Štab korpusa je neposredno seznanjal poveljnike z zamislijo. Komandant korpusa

Janez Vipotnik, politični komisar 15. divizije

je podrobno razložil vse ideje. Na čelu korpusa je bil tedaj že Pero Popivoda. Načrt za ribniško operacijo je bil takle: ribniško postojanko je treba uničiti z uporabo vseh korpusovih enot, na zavarovanja je treba postaviti najboljše brigade, da bi zagotovili dva do tri dni časa za nemoteno napadalno akcijo. Po zavzetju Ribnice bi se korpus usmeril proti Ljubljani, da bi ob progi poskušal zavzeti še kakšno sovražnikovo postojanko (Velike Lašče, Grosuplje ali Pijavo gorico) in v manevrskih bojih premagati sovražnikove čete. Zamisel je bila dobra, preprosto izražena in razumljiva, žele pa stvarne.

Korpus je naloge porazdelil med enote takole: neposreden napad na postojanko, v kateri je bilo okoli 450 nemških vojakov in slovenskih domobrancev, naj bi izvedla 18. divizija, ki je morala zavarovati kočevsko smer, 15. divizija naj bi s tremi brigadami varovala ljubljansko smer in neposredno področje napada 18. divizije med Ribnico in Velikimi Laščami. Notranj-

sko smer bi varoval Notranjski odred. Na blokadi Novega mesta bi bila na desnem bregu Krke 15. brigada, na levem pa 3. bataljon Gubčeve brigade. Dolenjski odred je imel na obmejnem področju velike uspehe v boju z nemškimi obmejnimi enotami. Vse te akcije je opravljal neposredno podrejen štabu 7. korpusa. Ob ribniški operaciji ga je korpus določil za korpusno rezervo in ga pritegnil na področje Sinovice in Jurjevice.

Štab 15. divizije se je pred začetkom korpusne operacije znašel pred težko nalogo, ker je bil odgovoren za temeljno zavarovanje enot 18. divizije pri akciji na Ribnico. Že v dosedanjih bojih se je izkazalo, da je sovražniku na koncu le uspelo prebiti obrambne črte zavarovalnih oddelkov in priskočiti napadeni posadki pravočasno na pomoč. Sedaj se kaj takega ne bi smelo zgoditi, kajti korpus je uporabil dragoceno bojno tehniko, ki nikakor ne bi smela pasti sovražniku v roke ali pa utrpeti večjih izgub. Ljubljansko smer je bilo treba torej braniti tako, da sovražne čete ne bi obvladale turjaške ceste in se ne bi mogle prebiti v Velike Lašče, pa tudi tako, da velikolaška posadka ne bi mogla priskočiti na pomoč Ribnici.

Na možnost, da bi ogroženi Ribnici priskočila na pomoč novomeška posadka, ni bilo računati. V dosedanjih akcijah se kaj takega ni zgodilo, saj posadka v Novem mestu ni imela na voljo zadosti čet za take naloge. To bi se lahko zgodilo le v primeru, če bi se novomeška posadka zelo okrepila. To pa se v Novem mestu ni zgodilo. Petnajsta divizija je imela izkušnje glede obrambe ljubljanske smeri, saj so se njene enote večkrat bojevale na dostopih v Zdensko vas ali v Velike Lašče.

Zamisel komandanta 15. divizije Franca Kočevarja-Cirila za obrambo ljubljanske smeri je bila postaviti zavarovalne čete v dve črti. Prva je bila na odseku med Golim, Turjakom in Grosupljem, druga pa med Velikimi Laščami in Ribnico. V zavarovanjih bi kot jedro obrambe bili Gubčeva in Cankarjeva brigada. Močnejša je bila Cankarjeva brigada, ki je po javoroviški katastrofi spet imela štiri bataljone, medtem ko je Gubčeva pustila en bataljon pred Novim mestom. Zato je štab divizije postavil v prvo zavarovalno črto Cankarjevo in 12. brigado, v drugo pa Gubčevo. S prvo črto so varovali tudi smer iz Grosupljega na Turjak. Sem so postavili 12. brigado. Gubčeva brigada je zasedla gorska grebena ob obeh straneh ceste Ribnica–Velike Lašče. Seveda zasedba obrambnih položajev s samimi četami ne bi bila zadostna. Zato je štab divizije posvetil izredno pozornost protitankovski obrambi s tem, da je napravil globoke prekope in postavil minska protitankovska polja. Na ustrezna mesta je postavil protitankovska orožja. Protitankovska obramba brigad je bila tedaj že dokaj razvita, saj so imele nekatere brigade protitankovske topove in tudi precej protitankovskih pušk. Tudi minerski protitankovski material se je močno izboljšal. Bile so torej možnosti, da bi bila po dobri in pravočasni pripravi zagotovljena varnost pred vdori sovražnih čet iz ljubljanske in velikolaške smeri.

Prizadevanja 15. divizije, da bi zagotovila 18. diviziji dobre pogoje za uspešen napad na ribniško postojanko, smo opisali nekoliko bolj obširno zato, da bi imeli predstavo o tem, kako se je divizija zavzela za izpolnitev svoje bojne naloge. Tako smo se seznanili tudi z napredkom organizacije ob-

Franc Kočever-Ciril, ko-
mandant 15. divizije

rambne smeri. Vsa ta prizadevanja pa na žalost niso mogla v bojih dokazati svoje upravičenosti. Ribnica je namreč bila tako močno utrjena, da intervencija čet iz Ljubljane sploh ni prišla več v poštev. Ribniška posadka naj bi se sama ubranila pred partizani! To je bila taktična novost, ki je partizane presenetila, kajti jedro korpusnih sil v zavarovanjih je ostalo brez dela, medtem ko se je 18. divizija krvavo bojevala v Ribnici, imela velike izgube, ponovila napad (prvi je bil v noči na 20. april) tudi 20. aprila zvečer in čeprav je uporabila artilerijo in tanke, ni uspela streti trdne obrambe sovražnika. Divizija je imela velike izgube. Sovražnik v teh dneh ni nikjer poskušal prodreti obrambnih položajev partizanskih bataljonov v zavarovanjih. Pač pa je Cankarjeva brigada v noči na 22. april izvedla nenaden napad na domobransko postojanko *Ig pri Ljubljani*. V naletu je postojanko zavzela, domobranc pa so zbežali v Ljubljano.

Zakaj operacija 7. korpusa ni uspela? Še nikoli doslej nobena partizanska sestava ni uporabila v bojih tako imenitnih in številnih bojnih sredstev!

Štab 7. korpusa jih je v bojnem povelju z dne 13. aprila s ponosom navedel, ko je zapisal, da bo sodelovalo »šest brigad in trije odredi, poleg lahke in težke pehotne oborožitve še 4 havbice 100 mm, 3 poljski topovi 75 mm, dva tanka, pet protitankovskih topov, 27 protitankovskih pušk z zadostno količino streliva, zadosti eksplozivnega materiala in naletnih min.«* Eden od razlogov za neuspeh je bila izredna utrjenost mesta. Drugi pa močna artilerija, s pomočjo katere je sovražnik razbijal strnjenost partizanskih čet. Imel je posebno artilerijo za kontrabatiranje, s katero je partizanskim artileristom prizadejal mnoge skrbi. Zelo spretno in taktično dovršeno je uporabljaj tanke. Z rezervami je izvajal protinapade, ogrozil je partizanske tanke in pehoto ter se celo približal ognjenim položajem jurišnih topov. Splošnega juriša 18. divizija niti prvo niti drugo noč ni mogla izpeljati.

Ni bilo časa, niti ni bilo predvideno, da bi že zelo utrjene čete pri drugem napadu zamenjali z novimi. Veliko je bilo nespretnosti in neznanja pri organizaciji najbolj učinkovitega bojnega sredstva v napadu na utrjene postojanke, namreč sodelovanja med pehoto, jurišnimi oddelki, jurišno artilerijo in tanki. Partizanski poveljniki kratkomalo niso mogli poznati te večšine, saj je doslej nikjer niso uporabili. Tako je akcija propadla.

Napad na Ribnico je torej bila dobra, a krvavo plačana šola, šola, v kateri so nastopali novi elementi sovražnikovih obrambnih nakan, ki pa jih partizanski poveljniki še niso znali oceniti niti uspešno obvladati. Poglejmo, kakšne so bile izgube 18. divizije: 23 mrtvih, 82 ranjenih, 18 pogrešanih in 8 dezerterjev. Divizija je izgubila 5 težkih mitraljezov, 5 puškomitraljezov in drugo orožje. Oba tanka sta se kmalu pokvarila in nista mogla podpirati napada.**

Rekli smo, da sovražnik v dneh napada na Ribnico ni nikjer poskušal resno ogroziti naših enot v zavarovanih. Šele 23. aprila je resno udaril pri Pijavi gorici in Grosupljem na 12. in Cankarjevo brigado. Boji so bili srditi in mnogo uspeha je imela zlasti 12. brigada, ki je prizadejala sovražniku občutne izgube. Dne 24. aprila je sovražnik nadaljeval odločne napade na turjaški cesti in na pomožni smeri iz Šmarja in Grosupljega. Po težkem boju se mu je posrečilo odriniti partizane s položajev, nato je prišel v Velike Lašče, od tod pa prodril dalje.

Prodor izredno močne sovražne kolone v Velike Lašče in potem v Ribnico pa je imel posebne namene. Z njim se je namreč začela nepričakovana ofenziva na Dolenjskem, ki je spodbudila 7. korpus k izredni dejavnosti.

Seznaniti se moramo še z dejavnostjo 15. brigade na blokadi desnega brega Krke pri Novem mestu in 3. bataljona Gubčeve brigade na blokadi z levega brega.

Zmaga pri Lakovnicah 3. aprila 1944 je zelo blagodejno vplivala na 15. brigado, ki se je odlično in hrabro bojevala. Razumljivo je, da je k bojevitosti borcev 15. brigade prispevala tudi bojna naloga varovati Belo kraj-

* Bojno povelje štaba 7. korpusa z dne 13. aprila 1944 podrejenim enotam za napad na sovražno postojanko Ribnica. Zbornik VI-12-118.

** Poročilo štaba 18. divizije z dne 24. aprila 1944 glavnemu štabu Slovenije. Zbornik VI-13-27.

Poveljstvo 2. divizionar artilerije 15. divizije na poveljniški opazovalnici blizu Ribnice
17. aprila 1944

no.* Pomena te naloge so se partizani dobro zavedali. Ko se je Cankarjeva brigada začela takoj po boju pri Lakovnicah premeščati proti Dolenjskim Toplicam, je 15. brigada ostala sama, podpiral jo je le en bataljon Belokranjskega odreda in pa seveda artilerija 15. divizije kot pehotna enota. Toda artilerija je bila zaradi korpusnih akcij v ribniški dolini dolgo časa odsotna. Pomembno je bilo tudi, da je bil na blokadi levega brega Krke le 3. bataljon Gubčeve brigade, ki sicer do vrnitve brigade okoli 24. aprila 1944 ni imel posebno težkih bojev. Zato je imela novomeška posadka več možnosti za napade na 15. brigado. Kasneje so domobranci (verjetno 13. aprila) ustanovili še novo postojanko v *Šentjerneju* in so s tem na desnem krilu 15. brigade zmanjšali možnosti za akcije in manever. Zato se je brigada odločila, da bo poskusila uničiti šentjernejsko postojanko. Napadla je že 13. aprila zvečer, vendar je bila akcija slabo pripravljena in je propadla. Napad je ponovila 19. aprila kot demonstracijo za pomoč 18. diviziji pri napadu na Ribnico. Ponovno lahko potrdimo, da so bili taki demonstravni napadi zaradi oddaljenosti šentjernejske postojanke in Novega mesta brez pomena. Do

* Partizanska poročila navajajo podatek o 100 mrtvih sovražnih vojaki, kar je močno pretirano. Sovražne izgube cenimo na 12 do 20 mrtvih in prav toliko ranjenih. Cankarjeva je imela 4 mrtve in 9 ranjenih. (Ambrožič, »Cankarjeva brigada,« str. 509.)

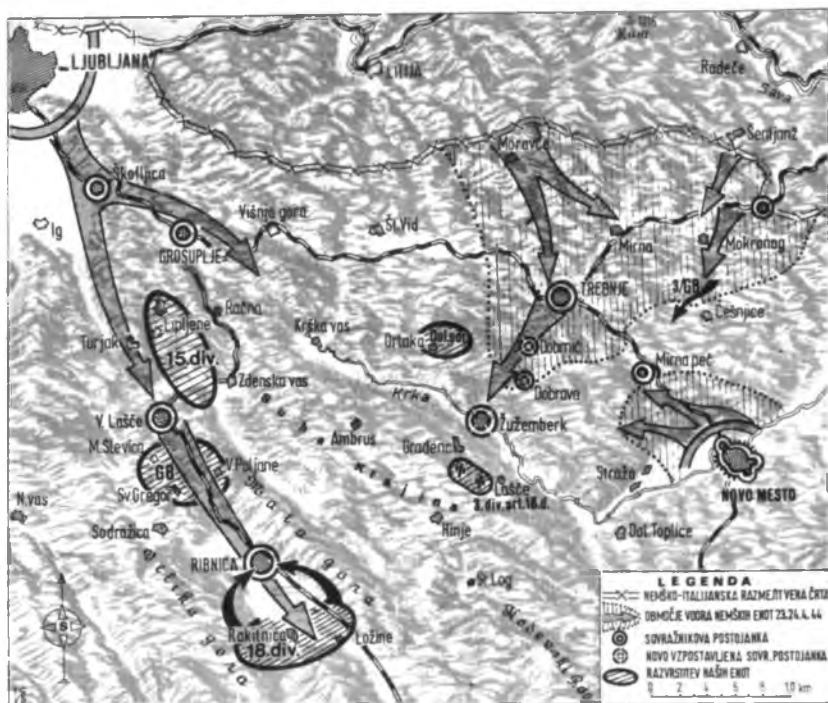
27. aprila je imela 15. brigada le manjše, nepomembne spopade. Sovražnik je namreč tedaj že začel izvajati novo ofenzivno operacijo na osvobojeno ozemlje Dolenjske. Ta operacija pa ni zajela 15. brigade. Do tega časa so se politične razmere pod Gorjanci zaradi sovražnikovega pritiska in propagande ter vojaških akcij slovenskega domobranstva nekoliko poslabšale. Domobranci so postali aktivnejši, okrepili so svoje čete in zelo so si prizadevali, da bi pritegnili v svoje vrste čim več za vojsko sposobnih moških izpod Gorjancev. Borce 15. brigade so začeli obiskovati sorodniki in znanci. Med njimi je bilo nekaj takih, ki so nagovarjali partizane, naj dezertirajo in se priključijo domobrancem. Nekateri so res zbežali v Novo mesto, vendar posebno hude škode ni bilo, kajti brigada je takoj ukrepala in preprečila sovražno propagandno delovanje.*

Odgovor na sovražnikov vdor na Dolenjsko

Medtem ko je potekala operacija 7. korpusa na kočevski komunikaciji, so Nemci pripravili izredno nevarno akcijo velikega in usodnega obsega. Dne 23. aprila 1944 je namreč sovražnik z dvema kolonama iz Novega mesta prek Ajdovca vdrl na območje Žužemberka in Dobrniča in vse je kazalo, da namerava v prestolnici Suhe krajine vzpostaviti postojanko. Naslednjega dne pa je začel akcijo iz Litije in Radeč pri Zidanem mostu proti mirenski dolini, Trebelnemu in Trebnjemu. Ker na tem področju razen 3. bataljona Gubčeve brigade ni bilo partizanskih enot, je zlahka izpeljal svoj načrt in je do 24. aprila zasedel in obvladal področje Dolenjske, ki ga omejujejo Krka, nemška meja in črta Žužemberk–Šentlovrenc–nemška meja. V operacijo je nemško poveljstvo vpletlo čete 13. in 14. SS policijskega polka. Močno so jih podprle enote slovenskega domobranstva, ki si je pripisalo izvedbo te operacije kot domobransko ofenzivo. Res so bile glavne sile v tej akciji domobranske. Nemci so jih že vso zimo in pomlad intenzivno urili, jih opremljali z orožjem in seznanjali s protipartizansko taktiko. Sovražnih čet pravzaprav ni bilo veliko. Sodimo, da jih je bilo od 1000 do 1500. Slabost v številu so nadomestili s tanki in motorizacijo. Ker so sijajno izkoristili trenutek, ko je bil 7. korpus zaposlen v ribniški operaciji, so zlahka dosegli zastavljene cilje in se začeli z vso naglico pripravljati na odpor proti partizanskemu protiudarcu, ki so ga z vso upravičenostjo lahko pričakovali. Vse večje osvojene kraje so začeli utrjevati, zlasti pa Žužemberk, ki je bil najbolj izpostavljen in za partizane najbolj pomemben.

Iz sovražne operacije je izhajala velika grožnja. Če bi sovražnik obvladal Žužemberk in Trebnje, bi se začel pomikati proti Grosupljemu, kar bi pomenilo, da bi obvladal dolenjsko komunikacijo in izrinil partizane z Dolenjske. Nevarnost množičnega političnega terorja in iztrebljenja pripadnikov osvobodilnega gibanja je bila očitna. To so dobro razumeli vsi partizanski štabi in so s skrbjo spremljali vesti o sovražnikovem napredovanju na Do-

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 183.

Skica 14. Sovražnikov vdor na osvobojeno ozemlje Dolenjske aprila 1944

lenjskem. Zato je razumljiva hitra in odlična akcija enot 7. korpusa, da bi izgnale sovražne čete iz zavzetih področij in da bi zopet vzpostavile stanje, kot je bilo pred sovražnim vdorom.

Petnajsta divizija je imela pred začetkom ofenzivne operacije naslednjo številčno moč:

Gubčeva brigada
Cankarjeva brigada
12. brigada
15. brigada
artilerija 15. divizije
štab divizije
skupaj

856 borcev in bork
844 borcev in bork
677 borcev in bork
735 borcev in bork*
363 borcev in bork**
250 borcev in bork***
3725 borcev in bork

* Podatki o številčni moči teh štirih brigad so povzeti iz poročila štaba 15. divizije z dne 28. aprila 1944 (podatki so za 26. april 1944). Zbornik VI-14-49.

** Podatek z dne 27. aprila 1944. Zbornik VI-14-42.

*** Ocenjeno.

Divizija je bila močna enota, čeprav je bilo približno 12 % borcev in bork v bolnicah ali kje drugje.

Sovražnik je poleg Žužemberka začel utrjevati tudi Trebnje in Mirno peč, kot pomožni oporišči pa še Dobrnič in Dobravo na komunikaciji Žužemberk-Trebnje. Štab 7. korpusa je presodil, da je sovražnikova ključna pozicija v Žužemberku, zato je začel najprej pripravljati osvoboditev tega kraja. Po njegovih načrtih naj bi operacija obsegala 3 faze. V prvi naj bi partizanske enote noč in dan napadale Žužemberk, da bi utrjuje posadko in ovirale utrjevanje. V drugi fazi bi sledil napad na povezovalni postojanki v Dobravi in Dobrniču, s čimer bi bila žužemberška posadka osamljena. V tretji fazi pa bi sledil neposreden obračun z žužemberško posadko. Ta načrt je bil smotrni. Omogočil je osredotočenje potrebnih sil za uničenje Žužemberka in slabitev posadke v njem. S tem se je začela *znamenita ofenziva 7. korpusa*. Ta ofenziva je bila ena največjih v zgodovini osvobodilne vojne na Slovenskem in je s popolnim porazom sovražnih čet dosegla enega največjih uspehov.

Prvi je naletel na sovražne čete Dolenjski odred, ki je bil na poti proti Trebelnemu zaradi zamenjave s 3. bataljonom Gubčeve brigade. Ko se je 23. aprila iz vasi Reber premaknil na Dobravo, je naletel na sovražno kolono. Odred se je ostro spopadel z njo, a se je moral zaradi sovražnikove premoči, zlasti akcije tankov, umakniti proč od ceste Žužemberk-Trebnje in sovražnik je imel prosto pot v Žužemberk. V noči na 24. april se je odred vrnil na Reber.

Štab korpusa je nato 24. aprila poslal Gubčevo brigado na odsek med Žužemberkom in Trebnjem. V noči na 26. april 1944 je že bila na cilju.

Žužemberk so najprej začeli napadati Dolenjski odred, drugi divizion artilerije 7. korpusa in zaščitni bataljon artilerije. Posadka je bila noč in dan pod ognjem. Nato je korpus začel premeščati proti Žužemberku še druge enote. Petnajsta divizija je kmalu zbrala vse tri brigade na področju Žužemberka, 18. divizija pa je zasedla najvažnejše položaje v Suhi krajini na desnem bregu Krke. S tem je bila izpeljana prva faza operacije korpusa za osvojitve Žužemberka.

Drugo fazo je začela 15. divizija s tremi brigadami 30. aprila zvečer. Gubčeva je prejela nalogo uničiti postojanko *Dobrava*, Dvanajsta naj bi osvojila Dobrnič, Cankarjeva pa je zavarovala brigadi strebanjske smeri. Gubčeva brigada je napadla in po težjem boju pregnala sovražno posadko v Dobrnič. Tam pa je nastala manjša zmeda, kajti 12. brigada je prav tedaj napadala posadko Dobrniča. Odpor je bil hud in 12. brigada je zjutraj prekinila akcijo, da bi jo ponovila naslednjo noč. Toda sovražnik se je iz Dobrniča umaknil in tako sta bila osvojena Dobrava in Dobrnič. Povezava med Žužemberkom in Trebnjem je bila prekinjena in druga faza načrtovane operacije končana z uspehom.

Žužemberk

Dne 1. maja 1944 se je začel silovit *napad na Žužemberk*. Petnajsta divizija ga je sedaj že drugič napadala. Organizacija sovražne obrambe je bila podobna oni 24. julija 1943, ko je novoustanovljena 15. divizija kot krstno operacijo izvedla napad na Žužemberk. Tudi tokrat je sovražnik zasedel najvažnejše položaje. Glavna utrdba je bila v Zafari, kjer so zasedli cerkev in dekanijo oziroma župnišče, utrdili so cerkev na Cvibljju, v trgu kraj Krke pa so zavzeli vsa najvažnejša poslopja. Z južne strani je Žužemberk naravno zavarovan s Krko, kar je še izboljšalo njegovo splošno obrambo. Žužemberk je bil glede možnosti za pošiljanje pomoči odprt na vse strani. Smeri, po katerih je lahko prihajala pomoč, so bile ob Krki navzgor skozi Stražo in Sotesko, pa iz Straže na Brezovo reber, nadalje iz Mirne peči v Dobrnič, iz Trebnjega naravnost v Žužemberk, iz Radohove vasi in Ivančne gorice čez Sela pri Šumberku in iz Grosupljega skozi Zagradec. To pa še ni bilo vse. S področja Kočevja, Ribnice in Velikih Lašč je peljalo mnogo poti čez Suho krajino v Žužemberk. In ker se je sovražnik v Ribnici po neuspelem napadu 18. divizije okrepil, je prav od tod pretila nevarnost njegovega posega. Ko sta štaba korpusa in 15. divizije načrtovala operacijo, sta morala upoštevati vse te sovražnikove možnosti in se potruditi, da bi zagotovila partizanskim enotam pri napadu na Žužemberk zadosti časa za boj. Stvarna ocena razmer v Žužemberku je pokazala, da bo boj trd in neizprosen in da Žužemberka pač ne bo mogoče osvojiti v enodnevnem zaletu. Posebno skrb je korpusu povzročal sovražnik v ribniški dolini. Kot na dlani je bilo, da bo morala artilerija 15. in 18. divizije izbrati ognjene položaje prav na desnem bregu Krke. S tem bi se sovražniku ponudila ugodna priložnost, da bi iz ribniške doline oziroma s kočevske komunikacije udaril partizanom pri Žužemberku, zlasti pa artileriji, v hrbet.

Natančnih podatkov o posadki v Žužemberku ni. Vemo le, da je bila v sestavi te posadke 31. četa slovenskih domobrancev iz Novega mesta. Ker pa je posadka imela tudi tanke in artilerijo in je tudi sicer bila močna, sodimo, da je poleg te domobranske čete bila še kakšna enota slovenskega domobranstva in seveda nemške enote, ki so bile okrepljene s tanki in artilerijo. Zanimivo je, da je bila 31. četa slovenskega domobranstva prav tista četa, ki je 16. marca 1944 sodelovala pri napadu na 4. bataljon Cankarjeve brigade na Javorovici. Tedanja posadka postojanke je bila verjetno doslej najmočnejša posadka kraja, saj je štela od 300 do 400 mož in je bila dobro oskrbljena z orožjem. Posadka je morala zelo pohiteti, da bi si zagotovila čas, ki je bil potreben za organizacijo obrambe in utrditev. Imela je 8 dni časa. Napravila je načrt za obrambo, ki je razviden iz kasnejšega boja s 15. divizijo. Najbolj je utrdila Zafaro. Poveljstvo posadke, ki je bilo seveda nemško, se je dobro zavedalo, da bodo partizani uporabili kar precej topništva, saj jih je ribniški primer poučil o tem. Zanašalo se je na močno cerkveno zidovje. Posadka je utrdila zvonik in postavila vanj avtomatska orožja. Pomožen obrambni položaj je bil v cerkvi na Cvibljju. Utrjena poslopja naj bi ovirala partizanske napade. S tem bi posadka pridobila čas, da

bi lahko intervencijske čete prišle v Žužemberk in razpodile napadalce. Posebno vlogo je namenila tankom. Ni jih bilo veliko toda bili so močnejši in odpornejši, da jim partizansko protitankovsko orožje ne bi moglo zlahka do živega. Tanki, ki bi jih posadka uporabila za protinapade, so bili eno najbolj nevarnih orožij v postojanki. Artilerija bi morala po možnosti neutralizirati partizansko artilerijo ter razganjati koncentracije partizanskih čet. Obramba postojanke je torej slonela na izkušnjah nemških čet, zato je bila sedanja naloga partizanskih čet vse kaj drugega, kot pa je bila ob prvem napadu 15. divizije na Žužemberk 24. julija 1943.

Ker je bilo zaradi moči žužemberške posadke takoj jasno, da bo glavno vlogo pri napadu odigrala artilerija, je bilo treba rešiti dve važni taktični nalogi. To sta bili – prvič, koncentracija vse artilerije – in drugič, seznanitev poveljnikov s sodobnimi načeli uporabe artilerije v boju za utrjeno postojanko.

Prva naloga je bila prvenstvenega, tako rekoč revolucionarnega pomena za partizansko vojsko. Sovražnikove postojanke morajo čutiti artilerijo kot udarno pest, ki je sposobna zmleti utrdbe in odpirati pehoti pot v trdnjavo. Proces, ki je več mesecev spremljal razvoj te misli pri partizanskih poveljnikih, je končno pripeljal do zmage ideje o koncentraciji vse razpoložljive artilerije v eni enoti, ki so jo imenovali 1. slovenska artilerijska brigada. Ta znamenita brigada slovenske partizanske vojske je bila sicer formalno ustanovljena 7. maja 1944, torej po žužemberški operaciji, dejansko pa je začela delovati 1. maja pri napadu na Žužemberk. Kot posebno znamenitost v razvoju slovenske partizanske vojske moramo omeniti naključje, da je bil namreč proti isti utrjeni postojanki 24. julija 1943 z uporabo dveh protitankovskih topov proslavljen krstni dan slovenske artilerije.

Druga naloga je bila pripraviti poveljnike, ki bodo v boju uporabljali artilerijo in ji poveljevali, na to zamotano in težko opravilo. Že sama koncentracija artilerije v eni sami enoti je nakazovala nov veter v gledanju na to orožje. Kdo naj pouči poveljnike o tem, kako naj postavljajo topove na ognjene položaje, da bodo varni pred sovražnikovim topovskim ognjem in letali, a da bodo pri tem dobro zadevali cilje? Partizanski poveljniki, ki niso bili artileristi, so vendarle dobro poznali učinke tega orožja. Bili so nič kolikokrat razočarani, ko so spoznali, da tudi topovi ne morejo postoriti vsega. Seznanjali so se z učinkovitostjo artilerijskega obstreljevanja v raznih bojih za utrjena mesta. Razen tega pa so bili v partizanskih vrstah tudi izkušeni ter šolani nekdanji aktivni artilerijski oficirji. Poveljniki pehotnih enot so imeli tako možnost, da so se pogovarjali z različnimi artilerijskimi strokovnjaki o taktiki uporabe artilerije v partizanskih okoliščinah boja za utrjeno postojanko. To je bilo koristno za organiziranje sodelovanja artilerije in pehote. Oficirji in artileristi, ki so bili že dolgo v artilerijskih enotah kot odgovorni poveljniki, so bili že poučeni o partizanski taktiki in so jo tudi usvojili. Sodelovanje med poveljniki partizanskih strelskih enot in artilerijskimi oficirji – strokovnjaki in poveljniki je mnogo prispevalo k pravilni uporabi artilerijskega orožja.

Pri razmišljanju o boju za Žužemberk in o uporabi artilerije je zmagala misel, ki so jo zastopali artilerijski strokovnjaki. Topove bi bilo treba postaviti precej daleč od ciljev, da bi bili popolnoma varni, streljati pa bi bilo treba posredno, kar je pomenilo iz skritih zaklonov, iz katerih cilji niso vidni; pomagati bi si bilo torej treba s topniškimi opazovalnicami, ki so bile navadno na poveljniškem mestu glavnega komandanta ali pa blizu le-tega. Med bojem za Žužemberk je prišlo do čestih pomislekov glede načina uporabe artilerije. Partizanski poveljniki so navadno dajali prednost neposrednemu streljanju iz bližine. Z razpravami in izkušnjo, ki so jo poveljniki imeli v boju za Žužemberk, se je njihovo znanje o artileriji izredno izpopolnilo. Od tedaj je postala artilerija v partizanski vojski upoštevano orožje.

Artilerijska skupina, ki naj bi podprla boj partizanskih čet za Žužemberk, je bila takole sestavljena: od artilerije 15. divizije so uporabili dve havbici 100 mm, eno 75 mm havbico ter dva poljska topa 75 mm; ter dva gorska topa iz brigadnih baterij – 65 mm. To je bilo skupaj 9 topov, ki so imeli zadostno količino granat.* S temi topovi in s topovi, ki so bili v sestavi brigadnih baterij 15. divizije, so 1. maja začeli artilerijsko pripravo. Artilerija je ves čas akcije sodelovala bodisi v celoti bodisi v spremenjeni sestavi glede na bojne potrebe.

Ob tej priložnosti naj dodam še nekaj podatkov o 1. slovenski artilerijski brigadi, ker je bila pač sestavljena iz jedra, ki je bilo artilerija 15. divizije. Odlok o ustanovitvi 1. slovenske artilerijske brigade je glavni štab Slovenije izdal dne 6. maja 1944, torej le nekaj dni po končanem boju v Žužemberku. V poveljstvo in štab artilerijske brigade so bili imenovani dosedanja poveljniki artilerije 15. divizije. Komandant je bil torej Miha Mišič, za komisarja pa so imenovali Franca Turnerja-Kostjo. Njegov namestnik je postal Emil Dolčič. Ob ustanovitvi je brigada štela 476 borcev. Spomnimo se, da je artilerija 15. divizije 26. aprila 1944 štela 363 artileristov. V razliko med tem številom in številčnim stanjem 1. slovenske artilerijske brigade moramo torej vštet artileriste iz 18. divizije in drugih enot, ki so jih poklicali v artilerijsko brigado. Brigada je imela 3 divizione. Prvi je bil havbični, drugi poljski, tretji pa je imel topove različnih kalibrov. Brigada je imela 6 havbic kal. 100/17 mm, štiri poljske topove 75/27 mm model 11, gorsko havbico 75/18 model 34 in protitankovski top 50 mm model 38 PAK-N. Skupaj je bilo to 12 aktivnih topov, v rezervi pa je imela še tri havbice 100/17 mm M. 14 (uporabna je bila le ena) in top 75/27 mm M. 11. V skladiščih 7. korpusa je bilo brigadi na voljo naslednje strelivo: 750 granat za protitankovske topove.** Vsi ti podatki se nanašajo le na oborožitev artilerijske brigade. Poleg tega so v brigadah ostale še baterije in tako je bilo v enotah 7. korpusa še nekaj topov. Tudi v skladiščih glavnega štaba je bilo še nekaj streliva za topove.

Dne 7. maja 1944 zjutraj je bila na svečan način ustanovljena *1. slovenska artilerijska brigada*. Zato je to datum njene ustanovitve. Ustanovitev

* Borivoj Lah-Boris, »Prva slovenska artilerijska brigada,« str. 141.

** Podatki so vzeti iz monografije »Prva slovenska artilerijska brigada« Borivoja Laha-Borisa, str. 149.

je bila v Laščah, ki leže ob cesti iz Dvora v Kočevje. Tako je začela delovati največja slovenska partizanska topniška enota. Brigada je imela tudi svoj zaščitni bataljon, ki je varoval dragoceno orožje na potovanjih, premikih in na ognjenih položajih. Velike zasluge za njeno ustanovitev je imela 15. divizija. V njeni sestavi so bili prvi topovi partizanske vojske Slovenije, pod njenim okriljem je bila ustanovljena znamenita artilerija 15. divizije, predhodnica 1. slovenske artilerijske brigade. V 15. diviziji se je artilerija materialno razvijala in zasnovane so bile prve taktične zamisli. Moč artilerije je neprestano rasla. Petnajsta divizija je skrbela zanjo in jo varovala kot punčico svojega očesa. Zavedala se je, kako pomembna in udarna je njena moč v boju. V sestavi 15. divizije je imela artilerija številne zmagovite, pa tudi neuspešne boje. Usposobila je ves artilerijski kader in si iz partizanskih brigad pridobila sposobne borce, ki so bili nosilci njene bojne moči.

Kadar so topovi molčali, so se artileristi 15. divizije junaško bojevali kot pehota na zavarovanih in pri obrambi Bele krajine. Skupaj z divizionoma se je hrabro bojeval tudi njen zaščitni bataljon. Mnogi artileristi so darovali svoja življenja v ostrih spopadih pod Gorjanci, pa tudi v boju, ko so stregli svojim topovom. Prva slovenska artilerijska brigada je do svoje ustanovitve torej že imela bogato tradicijo, ki jo je spoštovala in na njenih osnovah je razvijala svojo bojno sposobnost.

Vrnimo se k opisu velike korpusne operacije za uničenje sovražnih čet, ki so zasedle del Dolenjske. Štab korpusa je v operaciji za uničenje žužemberške postojanke takole razporedil svoje moči: Petnajsti diviziji, ki je imela na voljo tri brigade, je zaupal nalogo neposrednega napada na Žužemberk in ožjega zavarovanja področja akcije. Osemnajsto divizijo je postavil v Suho krajino, da bi varovala smeri, ki peljejo s kočevske komunikacije proti Žužemberku. Ta divizija je posredno tudi varovala topove 1. slovenske artilerijske brigade. Dolenjski odred so postavili na mejo med Metnajem in Sv. Križem pri Litiji, da bi varoval smeri, ki iz Litije peljejo proti Radohovi vasi. Zavarovati je morala tudi področje med Ivančno gorico in Višnjo goro. V sestavo svojih enot je korpus pritegnil tudi bataljon VDV in mu zaupal nalogo, da skupaj z 10. ljubljansko brigado zavaruje smer iz Novega mesta skozi Sotesko proti Žužemberku.

Poveljnik 15. divizije Franc Kočevar-Ciril pa je takole razporedil naloge svojim brigadam. Gubčeva bo neposredno napadala Žužemberk. To je pomenilo za brigado veliko zaupanje. Brigada se je že večkrat bojevala v Žužemberku in je dobro poznala vse sovražnikove obrambne možnosti. Bila je udarna, zanesljiva in prekaljena v bojih. Cankarjevi brigadi so namenili v zavarovanje severno smer. Zaprla naj bi cesti iz Trebnjega in iz Mirne peči v Žužemberk. Njena zavarovalna naloga je bila izredno pomembna, saj so ocenili, da prav tod preti največja nevarnost sovražnega posega. Dvanajsto brigado so postavili na cesto Žužemberk-Trebnje. Tvorila je nekakšno drugo obrambno črto, hkrati pa je bila pri roki kot rezerva 15. divizije. Petnajsta brigada je ostala pod Gorjanci in ukazali so ji, naj razvije aktivnost v tem smislu, da bi zadržala čim več sovražnih čet v Novem mestu.

Razporeditev enot 15. divizije takoj pokaže določene slabosti v obrambi področja napada. Iz Novega mesta namreč vodi več smeri proti Žužemberku in 15. divizija zaradi pomanjkanja čet ni mogla vseh zapreti. To pomanjkanje je bilo večna slabost partizanske vojske pri napadih na utrjene postojanke. Petnajsta divizija si je pomagala s tem, da je imela rezervno 12. brigado na takem mestu, da bi jo lahko hitro premeščala na ogrožena področja.

Medtem so pripravili za akcijo artilerijo. Kot na dlani je bilo, da bo odigrala najvažnejšo in odločilno vlogo. Gubčeva brigada je imela namreč 4 bataljone in 755 partizanov ter brigadno baterijo, toda na bojišče je zaradi razhoda mogla postaviti le nekaj več kot 600 borcev. S tem je sicer ostvarila številčno premoč nad posadko, razmerje je bilo 600 : 400, toda sovražnik je imel manjši tankovski odred in močno artilerijo in tudi sicer je bil bolje oborožen kot brigada. Premoč je torej bilo mogoče ostvariti le z udeležbo močne artilerijske skupine.

Že 30. aprila so postavili topove v loku od Stavče do Budganje vasi na desnem bregu Krke. Med topove in žužemberško postojanko se je postavil zaščitni bataljon artilerijske skupine, da bi jo varoval pred nenadnim vdorom iz postojanke. Sicer pa je artilerija že več dni postopoma s posameznimi topovi obstreljevala posadko, da bi jo mehčala in utrujala. Posadka pa je besno odgovarjala s topovi in minometi iz Zafare. Tako je bilo v dolini Krke kar vroče.

Prvi napad na Žužemberk, ki ga je izvedla Gubčeva brigada, se je začel 1. maja 1944 zvečer. Gubčeva je napadla preprosto s štirimi bataljoni s štirih strani. Najprej je bila artilerijska priprava. Topove so namerili na Zafaro kot najmočnejšo utrjeno točko žužemberške obrambe, na cerkev na Cviblju in na obrambna vozlišča Žužemberka. Po topniški pripravi se je začel ob velikem navdušenju zaradi rušilne moči topov splošen juriš vseh bataljonov Gubčeve. Do jutra so bili doseženi prvi rezultati. Brigada je zasedla Žužemberk, le skupina trdno grajenih hiš ob gasilskem domu ter Zafara in Cvibelj so se še držali. (Glej skico 15 na strani 577.)

Toda zjutraj so Nemci in slovenski domobranci sestavili bojne jurišne skupine. Na čelu so šli tanki, za njimi pa pehota. Sovražnik je izbral pravi trenutek za protinapad, ker so bili partizani že utrujeni in niso mogli zavzetih položajev utrditi. Pretila je velika nevarnost, da bodo nekatere partizanske skupine, ki so pridrle daleč v notranjost utrjenega sistema, odrezane in uničene. Gubčeva se je morala umakniti. Zapustila je vse položaje, ki jih je zavzela. Sovražnik je imel veliko manevrskega prostora. Ko so 2. maja 1944 zjutraj nemška letala, 9 do 12 jih je bilo, bombardirala nastanišča in izhodiščne položaje Gubčeve brigade, pri čemer je bila popolnoma uničena vas Reber, zelo prizadeti pa Budganja in Drašča vas, je bilo jasno, da se je sovražnik dobro pripravil na obrambo in da se namerava odločno braniti. Pokazal je svoj namen: ostati v Žužemberku!

Gubčeva brigada se je odločila vrniti udarce, ki so ji bili zadani zjutraj. Z vso močjo in artilerijo je napadla posadko na Cviblju. Artilerija je imenitno zadevala in cerkev se je začela rušiti. Zadet je bil zvonik in mitralje-

ško gnezdo v njem je postalo neuporabno. Ker je bil sovražnik postavljen pred odločitev, ali biti popolnoma uničen ali pa se umakniti, je zapustil Cvibelj ter pustil v postojanki skoraj vse orožje. Toda bataljon Gubčeve, ki je tukaj napadal, ga ni mogel pobrati, ker je Cvibelj nekaj časa ščitil tank, potem pa je sovražna skupina s protinapadom vdrla na Cvibelj in odnesla opremo in orožje. Toda nevarna postojanka Cvibelj je ostala gubčevcem.

Že po prvem nočnem napadu na Žužemberk so Nemci spoznali, da je boj za Žužemberk resna zadeva. Spoznali so, s kako veliko topniško močjo je napadala 15. divizija. Postavljen pred dilemo, ali naj Žužemberk zapusti ali naj nadaljuje obrambo, se je sovražnik odločil za drugo varianto. V ta namen so v Novem mestu sestavili dve bojni skupini, da bi šli na pomoč žužemberški posadki. Pobrali so vse čete, ki niso bile nujne za obrambo mesta in udarili proti Žužemberku čez Brezovo reber in ob Krki skozi Sotesko. To kolono so napadle partizanske enote, uničile ali poškodovale dva tanka in sovražnik se je moral umakniti. Prva kolona pa je uspela zaradi zelo redke zavarovalne črte 15. divizije proti večeru 2. maja 1944 neopaženo prodreti do Zafare. Tukaj je presenetila bataljon 12. brigade, ki je varoval hrbet bataljonu Gubčeve. Prišlo je do nereda v vrstah partizanov in bataljon 12. brigade je imel precejšnje izgube. Toda gubčevci so se naposled zbrali in napadli nemško-domobransko bojno skupino v hrbet, da se je ob pomoči posadke v Zafari zatekla k branilec Žužemberka. Sovražnikova bojna skupina ni uspela razbiti napadalne črte Gubčeve brigade in prisiliti 15. divizijo k umiku. Uspeli pa so okrepiti obrambo Žužemberka, kjer je bilo odslej 600 do 700 mož posadke, s čimer so se možnosti za zavzetje postojanke zmanjšale.

Tega dne so v smeri proti Žužemberku začele prodirati tudi druge sovražne skupine iz postojank na kočevski komunikaciji in iz Grosupljega. Spopadale so se z enotami 18. divizije in Dolenjskega odreda, vendar si niso zastavljale pomembnejših ciljev. Bile so bolj izvidniške narave in nameravale so zbegati poveljstvo 7. korpusa, da bi okrnile njegovo odločnost pri žužemberški akciji.

2. maja zvečer se je nadaljeval boj za Žužemberk, ki ga je ponovno začela artilerija. Po pripravi je napadla Gubčeva brigada, okrepljena s 3. bataljonom 10. brigade. Cvibelj je bil v partizanskih rokah in tako so bile večje možnosti za uspeh. Partizani so prodrli v žužemberški grad, a zjutraj so jih s protinapadom pregnali branilci, ki so v trdnjavi zajeli okoli 12 borcev.

3. maja 1944 zjutraj so bile razmere pri Žužemberku kritične. Za akcijo je bilo porabljen že veliko časa in borci so bili utrujeni, bilo je potrebno kaj ukreniti, da bi se boj uspešno zaključil. Sklenili so, da bo 3. maja artilerija z okrepljeno močjo delovala na sovražne utrdbe.

Ves dan 3. maja je artilerija nadaljevala svoje rušilno delo. Sovražnikove utrdbe so bile razrušene ali zelo prizadete. Toda sovražnik se je obupno branil, čeprav je njegova artilerija zaradi partizanske premoči utihnila in se ni več oglašala. Popoldne je partizanska artilerija za nekaj časa prenehala streljati, ker je zaradi sovražnikovega napada s kočevske komunikacije kazalo, da ji preti nevarnost. Vendar pa je kmalu prispel ukaz o nadaljevanju

obstreljevanja. Topništvo se je vrnilo in spet začelo svoje rušilno delo. Protitankovski top 50 mm pa so prepeljali na levi breg Krke, da bi od blizu prebijal močnejše zgradbe in od tam pregnal branilce.

Posadka je bila ponovno postavljena pred izbiro: ali bo uničena ali naj se umakne! Ko so partizani aktivirali protitankovski top, so se razmere za sovražnika poslabšale. Top je prebijal zidovje in uničeval tiste, ki so se skrivali za njim. Nemci niso imeli čet, s katerimi bi okrepili posadko, pa so se odločili za umik iz postojanke. S tem bi se rešili pred popolnim uničenjem. Cerkev v Zafari, največja trdnjava v postojanki, je doživljala težke trenutke. Protitankovski top je dobro zadeval ter pošiljal granate bodisi skozi zid bodisi skozi vrata in okna. Domobranci so začeli cerkev zapuščati. Ostali so brez kritja.

3. maja zvečer so krenili bataljoni Gubčeve in bataljon 10. ljubljanske brigade po topniški pripravi ponovno v napad. Četrty bataljon 10. ljubljanske brigade je vodil namestnik komandanta 18. divizije Peter Stante-Skala, ki je prešel Krko in vdrl na trg. Kmalu je bila posadka potisnjena v tako kritično situacijo, da je bilo pričakovati konec odpora. Nemci pa so se skupaj s slovenskimi domobranci že v noči na 4. maj pripravili na umik. Natovorili so mrtve in ranjene na vozove in pospravili material. Pripravili so se na izpad v zgodnjih jutranjih urah. Prikrivali so svoje namere na ta način, da so s tanki kolovratili po Žužemberku, napadali partizane in se hitro umikali v zaklonišča. S tem so hoteli pokazati, da so še močni in nevarni. Zjutraj so z napadom na ozkem odseku odrinili gubčevce in se umaknili iz postojanke. Zapustili so Žužemberk v razvalinah, partizani pa so ga 4. maja 1944 zjutraj zavzeli in očistili sovražnikovih ostankov.

Zafara pri Žužemberku po bojih od 1. do 4. maja 1944

O boju za Žužemberk so dali različni poveljniki in štabi zelo različne ocene. Najbolj skop s pohvalami Gubčevi in 10. brigadi (»Ljubljanski«) je bil štab 7. korpusa. Na tem mestu bomo skušali dati – oceno boja in njegovih rezultatov, da bi nam bila podoba te četrte borbe partizanov za Žužemberk bolj jasna. Dva taktična elementa sta bila odločilna za uspeh v Žužemberku. To sta bili izvrstna podpora artilerije 15. in 18. divizije oziroma 1. slovenske artilerijske brigade in neverjetna vztrajnost in upornost borcev in bork Gubčeve brigade. Zmaga v Žužemberku res ni bila popolna. Toda zaradi sovražnikove srdite obrambe, močne oborožitve ter podpore iz drugih garnizонов popolnega uničenja žužemberške posadke tudi ni bilo mogoče pričakovati. Sodim, da je bil boj za Žužemberk eden največjih in najtrših bojov za utrjeno postojanko. Žužemberk je imel mnogo boljše naravne pogoje za obrambo kot npr. Kočevje, ki so ga enote 14. divizije decembra 1943 že skoraj spravile na kolena. Edino močnejše utrjeno mesto od Žužemberka, ki so ga partizani napadali, je bilo Novo mesto po zaslugi naravnega položaja v pentlji Krke.

Artilerija je imela v operaciji najvažnejšo nalogo. Razrušiti je morala utrdbe in pripraviti pehoti pogoje za vdor v postojanko. Zelo hitro je spoznala svoje začetne slabosti, tj. slabo povezanost baterije in topov s pehoto in poveljniki. Že 3. maja 1944 pa se je artilerija telefonsko povezala z napadajočimi četami in tako je bilo sodelovanje med njo in pehoto mnogo boljše. Artileristi so se sprva odločili za posredno streljanje. Oddaljenost do ciljev je bila 3–5 km. Posredno streljanje ima svojo dobro stran v tem, da so topovi varnejši pred sovražnikovim kontrabatiranjem, da imajo več prostora za premeščanje in manever in da so manj občutljivi za letalske napade. Toda v tem tiči tudi velika slabost posrednega streljanja, to je, da zahteva veliko municije; ni treba posebej poudarjati, da je pomenila oskrba s strelivom v partizanski vojski precejšen problem. Havbice in top – 75 mm so po poročilu štaba 7. korpusa porabile 967 granat.* Pri tem so vštete tudi granate baterije Gubčeve brigade. Sama 1. slovenska artilerijska brigada je izstrelila 540 granat.** To je bila doslej v zgodovini partizanske vojske na Slovenskem največja količina porabljenega artilerijskega streliva. S stališča pogojev, v katerih se je partizanska vojska bojevala, je količina porabljenega streliva v žužemberški bitki kar zastrašujoče velika. Vsekakor je treba na tem mestu ponoviti, da je bil osnovni taktični prijem pri uporabi artilerije v partizanskem vojskovanju neposredno streljanje, ki je zahtevalo manjše količine streliva in je bilo bolj natančno, prebojnost granat pa večja. Kombinacija posrednega streljanja in akcija protitankovskega topa iz bližine, sta bila odločilna dejavnika boja artilerije, ki je več kot izpolnila pričakovanja.

Gubčeva brigada je bila v bojni akciji že od 30. aprila dalje, ko je šla v napad na Dobravo. Ves 1. maj se je pripravljala na akcijo v Žužemberku. Torej je bila od 30. aprila do 4. maja 1944 neprestano v boju. Tak napor mo-

* Poročilo 7. korpusa z dne 9. maja 1944. Zbornik VI-13-83.

** Kronika 1. slovenske artilerijske brigade. Arhiv IZDG, fasc. 184/I-1.

rejo vzdržati le borci izrednih moralnih kvalit. Pohvaliti je treba še bataljon 10. brigade (»Ljubljanske«), ki je od 3. maja sodeloval z Gubčevo brigado ter Dolenjski odred, ki je imel na skrbi široko bojno območje. Gubčeva brigada je imela pri napadu na Žužemberk 23 mrtvih in 51 ranjenih.* Podatek pojasnjuje srditost bojev.

Trebnje

Ko je bilo z žužemberško posadko opravljeno, so se poveljniki partizanskih enot ozrli za novimi nalogami. Toda sovražnik je tedaj že izpraznil Trebnje in Mirno peč. Izgledalo je, da mu je za sedaj dovolj bojev in da se ne namerava še nadalje izpostavljati razjarjenim partizanskim brigadam. Morda pod pritiskom zahtev slovenskih domobrancev ali želeč popraviti slab vtis, ki so ga zapustili zaradi težkega poraza v Žužemberku, so Nemci le zbrali nove čete iz sestave 14. in 19. SS policijskega polka, iz 14. čete tankovskih lovcev s Štajerske, tri posebne skupine in dve četi slovenskih domobrancev.** Začeli so iz zased napadati partizane in aktiviste. To je bila nova taktika, ki jo je narekovala stiska zaradi pomanjkanja vojske.

Preden je sovražna vojska prišla v bližino Žužemberka, sta Gubčeva in 10. brigada (»Ljubljanska«) razrušili vse utrdbe v Žužemberku. Ker pa so zaradi sovražne taktike bile enote 15. divizije nekoliko presenečene in niso poznale sovražnikovih namer, so se v noči na 6. maj 1944 vse brigade 15. divizije umaknile čez most pri Dvoru na desni breg Krke. Tedaj so na bojišču nastale čudne razmere. Niti partizanski štabi niti nemško poveljstvo niso, kot je bilo videti, imeli ideje, kako nadaljevati akcijo. Potem pa se je štab korpusa odločil, da bo z manevrom 15. divizije in delom enot 18. divizije skozi Muljavo z zahoda prišel za hrbet sovražnim četam med Trebnjem in Žužemberkom in jih na ta način prisilil k umiku. Ko je sovražnik začutil premike 15. divizije, je zapustil področje, kjer je bil in se umaknil čez mejo in v Novo mesto. Njegovo bivanje v gozdovih ni imelo več nobenega pomena. Petnajsta divizija je do 10. maja že bila na severni strani dolenjske komunikacije in je nadzorovala področje do meje. Na Trebelnem se je naselila Gubčeva brigada. Štab korpusa pa je dve brigadi 18. divizije

* Po poročilu namestnika političnega komisarja Gubčeve brigade Centralnemu komiteju KPS. Arhiv CK KPS.

** Če smemo verjeti nekoliko napihnjnemu poročilu, ki je bilo objavljeno v domobranskih Vesteh 15. maja 1944 (Vesti, 15. maja 1944, IZDG, fasc. 111/B), potem se je sovražnim silam v Žužemberku priključil okoli 5. ali 6. maja 1944 tudi domobranski pravkar ustanovljeni bataljon »Križ«. Ta bataljon je namreč po napadu Cankarjeve brigade (22. aprila) ponovno 29. aprila 1944 zasedel Ig pri Ljubljani in se nato prepeljal z avtomobili v Velike Lašče. Obiskal je Dvorsko vas in Velike Poljane, prehodil dobropoljsko dolino in prenočil v Zdenski vasi. Od tam je odšel v Žužemberk, nato pa skozi Stražo in Mirno na Trebelno, se ustavil v Mokronogu ter se od tam vrnil v Ljubljano. Glede na znane razmere na bojiščih okoli 1. maja je možno, da se je bataljon posprehodil po označenih krajih prav v času, ko na njegovi popotovalni trasi partizanov ni bilo, ali so bili na premiku ali pa na drugih bojnih odsekih. Slovenski domobranci so z omejeno vestjo hoteli javnosti prikazati, kako se lahko svobodno sprehajajo po partizanskem ozemlju, ki da so ga osvojili in partizane razgnali. Taka vest je bila tudi potrebna zaradi težkega poraza Nemcev in domobrancev v Žužemberku. Poveljnik tega bataljona je bil major Ladislav Krž.

primaknil k Novemu mestu in Dolenjskim Toplicam, medtem ko se je ena brigada te divizije pomaknila k Ribnici in Velikim Laščam. Petnajsta divizija je nadzorovala vse področje od Grosupljega do Novega mesta ter do nemške meje in je s tem izničila vse uspehe nemške aprilske operacije.

Toda Nemci še niso vrgli puške v koruzo. Za 12. maj so načrtovali dve kar močni akciji. Ena je bila usmerjena proti Trebelnemu, druga proti Gornjancem in Dolenjskim Toplicam. Namen teh akcij je bil podpora ponovni zasedbi Trebnjega in Mirne peči. Operacije so v glavnem potekale 18. maja iz Novega mesta in Gubčeva brigada se je morala s srditim bojem otepati številnih sovražnih kolon, ki so prihajale nadjno z vseh strani. Zvečer se je morala prebiti čez cesto in železnico na Ajdovec in je imela občutne izgube.

Ko so Nemci pregnali Gubčevo brigado čez dolenjsko železnico, so začeli v Trebnje dovažati čete, ki naj bi ustanovile postojanko. Trebnje, kot etapna postojanka v rokah sovražnika, bi lahko kaj kmalu pomagalo pri vzpostavitvi popolnega nadzorstva nad cesto in železnico Ljubljana–Novo mesto. To bi bila velika izguba za osvobodilno gibanje na Dolenjskem.

V trebanjski postojanki je bilo 13. maja najprej 205 mož, ki so bili po večini domobranci. Po nekaterih izpremembah in premestitvah je končno 15. maja ostalo v Trebnjem 207 vojakov, ki so bili pod poveljstvom nemškega stotnika Lindnerja. V sestavi posadke je bila celotna 33. četa slovenskih domobrancev in še deli nekaterih drugih domobranskih čet. Posadka ni imela ne topov ne težkih minometov. Bila je radijsko povezana z Novim mestom. Njena osnovna naloga je bila, da se na hitro utrdi, preden bi partizani z artilerijo udarili po njej. Zato bi morale biti utrdbe zgrajene tako, da bi vzdržale artilerijski ogenj. Slovenski domobranci so zelo hiteli. Do 15. maja so zgradili 22 utrdb poljskega tipa, postojanko pa so obdali z bodečo žico.

Reakcija 7. korpusa na ustanovitev dveh novih postojank ob dolenjski železnici je bila hitra in odločna. Korpus je odločil, da je treba trebanjsko postojanko nujno uničiti. Nalogo je prejela 15. divizija, medtem ko sta bili dve brigadi 18. divizije postavljeni tako, da sta varovali novomeško smer. Postojanka v Mirni peči, ki so jo sovražniki tudi hiteli utrjevati, je bila vezna postojanka med trebanjsko in novomeško. Dolenjskemu odredu je štab korpusa ukazal, naj brani ljubljansko smer. Dodelili so mu en bataljon Cankarjeve brigade. Da ne bi preveč oslabil Cankarjeve brigade, ki ji je 15. divizija naložila nalogo neposrednega napada na Trebnje, so ji prideli en bataljon 12. brigade. Gubčevi so naložili nalogo varovati mirnopoško smer, Dvanajsta pa naj bi se postavila tako, da bi zavarovala severno smer.

Cankarjeva brigada je imela skupaj z bataljonom 12. brigade pred Trebnjem 750 borcev in bork. Njena oborožitev je bila: 6 težkih minometov, gorska havbica 75 mm, poljski top 75 mm, protitankovski top, 6 težkih mitraljezov, 20 puškomitraljezov, 7 lahkih minometov, 4 protitankovske puške in 12 brezstrelk.*

* Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 543.

Cankarjeva je uspela doseči nad posadko Trebnjega 3-kratno premoč v borcih. Ni bilo dvoma, da Cankarjeva ne bi obvladala posadke. Upala je, da jo bo popolnoma uničila.

Komaj so se slovenski domobrance v spremstvu ne preveč močne nemške skupine prikazali v Trebnjem in začeli vihteti krampe in lopate, že je Cankarjeva brigada 13. maja zvečer od vseh strani krenila v napad. Šlo je za to, da bi sovražnika pregnali že kar prvo noč, ko se še ni mogel prav utrditi. Ker niso imeli nobenih podatkov o trebanjski posadki, so napredovali proti kraju v strelcih, da bi napadli kar iz pohoda. Šele po polnoči je Cankarjeva napadla. Uspeha ni bilo in brigada se je umaknila. To noč partizani niso uporabili artilerije.

Trebanjska posadka je ves dan 14. maja delala utrdbe. Vse je bilo na okopih. Cankarjeva je 14. maja zvečer ponovila napad. Tokrat je imela že boljše podatke. Toda do jutra 15. maja ni bilo uspeha. Kot opravičilo za neuspeh je navedla, da je prepozno dobila povelje za akcijo, da so se bataljoni, ki jim razmere v postojanki niso bile znane, premikali prepočasi in neodločno in da je megle onemogočila topniško podporo.* V noči na 16. maj je brigada izvedla že tretji napad. Aktivirala je brigadno baterijo in izstrelila 20 granat. Toda tudi tokrat ni bilo uspeha. Brigada je imela 13 ranjenih in se je zjutraj umaknila na izhodišča. Svoj neuspeh je pojasnjevala s tem, da je v postojanki že 400 sovražnih vojakov. Cankarjeva brigada nikakor ni mogla razviti vse svoje bojne zmogljivosti. Posadka se je seveda potrudila in je dan in noč utrjevala postojanko. Zaradi medlih napadov Cankarjeve brigade je sodila, da se bo sama vedno bolj krepila, medtem ko bodo napadi partizanov vedno slabši.

Štab korpusa je spredvidel, da na tak način ne bo uspeha. Spoznal je, da Cankarjeva brigada v resnici nima dovolj časa in da je glavni vzrok za neuspeh slaba organizacija napada in nezadostna podpora artilerije. Odločil se je, da bo odpravil te slabosti in omogočil zavzetje Trebnjega. V ta namen je dal na voljo Cankarjevi brigadi skoraj dva dni za pripravo. Nadalje je ukazal 1. slovenski artilerijski brigadi (1. SAB), naj pripravi skupino topov in jo dodeli Cankarjevi. V tej skupini so bili: 2 poljska topa 75 mm, havbica 100 mm, gorska havbica 75 mm in protitankovski top. Zanimivo je, da v začetku napada na Trebnje štab korpusa sploh ni predvidel izdatnejše topniške podpore Cankarjevi brigadi, misleč da bo lahko sama strla odpor. Zato je 1. SAB imela vse topove že skrite v skrivališčih okoli Starega loga. V 24 urah je bilo treba brigadi dodeljene topove skupaj z municijo pripekljati na ognjene položaje. Cele kolone voz so prevažale to orožje in strelivo. Artileristi so v rekordnem času izpeljali težko nalogo.

Sestavili so dve artilerijski skupini. Ena je bila določena za posredno podporo pehote. Verjetno je bila v tej skupini tudi celotna baterija Cankarjeve brigade. Vsi topovi so pravočasno prispeli na odrejena mesta. Opravili so poveljniško izvidovanje in pravočasno določili elemente za posredno

* Petnajstdnevno poročilo operativnega odseka 7. korpusa z dne 24. maja 1944. Zbornik VI-13-131.

streljanje na cilje. Sposobnost 1. slovenske artilerijske brigade za hiter poseg na bojišču je bila s tem potrjena. Bila je izredna!

Že ves dan 16. maja so partizanski minometi ovirali utrjevanje Trebnjega. Ogenj iz topov in minometov je bil vedno hujši in preciznejši. Zvečer ob določenem času so bataljoni po artilerijski pripravi krenili v napad in imeli v noči na 17. maj velike uspehe. Toda obramba se je še držala, čeprav je bila v obupnem položaju. Posadka seveda podnevi 17. maja ni smela zapustiti položajev in se umakniti iz Trebnjega, ker bi jo bili skoraj gotovo popolnoma uničili.

Po kratkem odmoru 17. maja zjutraj je Cankarjeva ponovno krenila v boj. Tokrat je bil položaj popolnoma drugačen. Začel se je dnevni boj in kakor vemo, je tedaj uporaba artilerije učinkovitejša in lažja, kajti cilji so tako rekoč postavljeni pred oči napadalca. Pri neposredni podpori pehote so imeli pomembno vlogo topovi. Rušili so bunker za bunkerjem in partizani so jih nato osvojili. Posadka Trebnjega je v obupu klicala na pomoč Novo mesto, toda kakšnega posebnega odziva ni bilo. Tudi mirnopaška posadka se ni upala na pomoč. Zato je poveljnik trebanjske posadke poslal skupino 30 domobrancev v Novo mesto, da pregleda razmere in zahteva pomoč. Upal je, da se bo skupina prebila v mesto že kmalu popoldne, nato pa bi nemške in domobranske čete že do večera prišle v Trebnje. Domobranci so se srečno prebili do Mirne peči, naprej pa so poslali le glasnika. Toda Novo mesto ni ukrepalo. Trebanjska posadka je bila prepuščena sama sebi. Do mraka se je srdito upirala partizanom, nato pa se je pripravila na pobeg. Imela je izredno srečo. Bataljon Cankarjeve brigade, ki je branil južno, najvažnejšo smer iz Trebnjega proti Vrhtrebnjemu, se je namreč zaradi napačne vesti o prodiranju tankov iz Žužemberka umaknil in skozi to vrzel se je izmuznila domobranska posadka. Večino orožja in materiala je pustila v postojanki. Tako se je zmagovito končal tudi boj za Trebnje. Tudi tukaj ni bila dosežena popolna zmaga, vendar je bil uspeh podoben kot v Žužemberku.

Dne 18. maja 1944 ob 5,45 je prispela v Novo mesto zelo zdelana posadka Trebnjega. Dve domobranski četi, 33. in novoformirana 55., sta v Trebnjem izgubili ves inventar. Domobranski vojaki so ostali brez plaščev, torbic, odev in druge opreme. Celo denar za izplačevanje desetdnevni plač so pustili v Trebnjem, ker je blagajnik padel. Rešili so se tako rekoč goli. Slovenski domobranci so opravičevali poraz v Trebnjem s tem, da so bili brez težkega orožja in brez radijske postaje. O domobranskih izgubah nimamo zanesljivih podatkov, partizanski pa so pretirani. Partizanska poročila trdijo, da je padlo 65 domobrancev in da je bilo ranjenih 135. Po dosedanjih znanih podatkih lahko zanesljivo trdimo, da je padlo več kot 16 domobrancev in bilo ranjenih več kot 20.*

Brigada je v Trebnjem zaplenila: 4 mitraljeze, puškomitraljez, 4 lahke minomete, 48 pušk in še drugo. Partizani so uničili avto in tank PZKW 2. Cankarjeva brigada je imela 2 mrtva in 29 ranjenih. Na zavarovanih je pad-

* Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 552.

lo 7 partizanov, 7 je bilo ranjenih. Te izgube so imele večinoma brigade 18. divizije v zavarovanjih blizu Novega mesta. To kaže, da se je 18. divizija spopadala s sovražnimi četami, ki so se premikale med Mirno pečjo in Novim mestom. Skupne izgube 7. korpusa v trebanjski operaciji so bile torej 9 mrtvih in 36 ranjenih.

18. maja so Nemci v Novem mestu vendarle sestavili močno bojno skupino. Okrepili so jo s 4 tanki in 4 oklepnimi avtomobili. S seboj so vzeli tudi 14 kamionov in 10 osebnih avtomobilov. Zakaj so se podali na nevarno pot proti Trebnjemu, ni znano. Verjetno so hoteli reševati opremo domobranske posadke. Prodrli so do Sv. Ane in se spopadli z enotami 18. divizije in 2. bataljonom Gubčeve brigade v zavarovanjih. Ta bojna skupina je imela težke izgube in se je od Sv. Ane vrnila v Novo mesto.

Za trebanjsko operacijo je bilo zopet značilno, da so partizani potrošili veliko topovskega streliva. Za minomete 81 mm so porabili 800 min, za topove in havbice pa več kot 600 granat. Ponovil se je primer iz Žužemberka. Zopet so se preveč izpraznila skladišča streliva. Pripomniti je treba, da vse več artilerijskega streliva ni eksplodiralo. Kaže, da je bilo slabo vskladirano. Največkrat niso delovali vžigalniki, ker so bili preveč razmočeni.

Mirna peč

Sedmi korpus se je odločil nadaljevati doslej uspešno ofenzivno operacijo. Le še Mirna peč se je postavljala v bran. Uničiti je bilo treba še ta zadnji ostanek nekdanje sovražne ofenzive in na tem predelu Dolenjske vzpostaviti razmere, kakršne so bile pred sovražnikovim vdorom.

Mirna peč leži v dolini, kar zelo slabi njeno obrambno sposobnost. Kraj nima tako dobrih naravnih položajev, kot jih ima na primer Žužemberk. Lega Mirne peči je bila slabost za obrambo, ki jo je posadka skušala nadomestiti z utrjevanjem, saj je imela za to delo precej več časa kot pa posadka iz Trebnjega. Nadomestilo neprimerne lege kraja sta bili tudi številčna okrepitev posadke in dobra oborožitev. Mirnopeška posadka se je upravičeno opirala na še eno obrambno prednost. Bila je precej blizu novomeške posadke, ki bi ji lahko priskočila na pomoč. V treh urah bi sovražnikova kolona lahko čez Kačje ride peš prispela v Mirno peč. Topovi iz Novega mesta bi lahko obstreljevali mirnopeško okolico in s tem posredno branili posadko. Na te prednosti se je mirnopeška posadka tudi opirala. V njeni sestavi sta bili kot jedro 31. in 32. četa slovenskega domobranstva, ki sta nam že znani iz Javorovice in deloma iz Žužemberka. Za obrambo v bunkerjih, ki so jih kar na hitro zgradili, so imeli posebne posadkovne vode slovenskih domobrancev. Nadalje je bila tu še skupina 30 domobrancev iz Trebnjega. Skupina nemškega poveljnika poročnika Einspielerja je imela 83 vojakov. Posadka je imela nekaj topov in tankov. Skupaj je bilo to več kot 400 mož.*

* Glej domobransko poročilo o poteku bojev v Mirni peči in okolici od 16. do 20. maja 1944. Arhiv IZDG, AFK fasc. 283/II-zaupno, št. 228.

Posadka torej ni bila dosti slabša od žužemberške, bila pa je veliko močnejša od trebanjske. Vprašanje je, zakaj je nemški poveljnik v Novem mestu dopustil, da je bilo Trebnje tako slabo branjeno. O tem nimamo avtentičnih podatkov. Verjetno nemški poveljniki niso hoteli v Trebnjem postavljati postojanke, ker niso imeli dovolj čet. Na izrecno zahtevo domobrancev pa so dopustili postavitev postojanke, za katero pa niso prevzeli odgovornosti. Glede mirnopoške postojanke pa je bilo drugače. Bila je pomembna tudi za nemško poveljstvo. Le-to je sodilo, da obstaja dovolj možnosti, da bi jo posadka ubranila, čeprav je bilo v postojanki le 83 nemških vojakov s poveljnikom vred.

Komandant 7. korpusa je sodil, da je treba začeti napadati mirnopoško postojanko, brž ko bo to mogoče, da se ne bi mogla neovirano utrjevati. To je bilo podobno kot v Trebnjem. Zato sta 9. in 10. brigada (»Ljubljanska«) začeli akcijo že 16. maja in jo nadaljevali 17. maja 1944. Posadka je odgovarjala s protinapadi na okoliške hribe, kjer so začeli partizani postavljati bunkerje, zaklonišča in težko orožje.

Napadi brigad 18. divizije so bili le pripravljalni, kajti korpus se je odločil, da bo Mirno peč napadla Gubčeva brigada. Dodelil ji je izdatno artilerijsko pomoč. Odločil se je tudi za dnevni napad 19. maja 1944. Izkazala se je namreč velika prednost, ki jo je artileriji ponujala dnevna svetloba, saj je podnevi boljše zadevala in spremljala napade pehote. To se je pokazalo že v Žužemberku 3. maja in v Trebnjem, ko je glavni napad potekal podnevi 17. maja, kar je bilo zelo uspešno, saj je privedlo skoraj do uničenja posadke. Pripomniti moramo, da je partizanska vojska porabila precej časa za premišljevanje, preden se je odločila za dnevne napade na utrjene postojanke v primerih, kadar je v napadu sodelovala tudi artilerija. Naj na primer omenimo, da so dnevne napade načrtovali in izvajali deloma ali v celoti nekoliko kasneje kot v 7. tudi v 9. korpusu. Popolno uničenje posadke s Črnega vrha 1. septembra 1944 je bilo plod dnevne akcije s podporo artilerije. V partizanih je bila torej kombinacija nočnih in dnevnih akcij na utrjene postojanke plod dolgotrajne izkušnje.

Po načrtu štaba 7. korpusa so bile partizanske enote za operacijo proti Mirni peči takole razporejene: Osemnajsta divizija je branila novomeško smer in smer iz Ribnice ter Velikih Lašč. Petnajsta divizija pa je postavila svoje brigade tako, da je 12. branila smer, ki pelje iz Novega mesta čez Karteljevo v Mirno peč, Cankarjeva pa je bila v Suhi krajini. Dolenjski odred se je približal Ljubljani in bil tam na straži.

Ker je bila artilerijska skupina 1. slovenske artilerijske brigade, ki je sodelovala pri napadu na Trebnje, sedaj tako rekoč pri roki in se je dobro izkazala pri Trebnjem, so jo v celoti in na isti način uporabili pri Mirni peči. Gubčevi brigadi so zopet dodelili havbico – 75 mm za uporabo v brigadni skupini za neposredno streljanje in podporo pehoti, ostalo topništvo pa je sestavilo posebno skupino za posredno podporo pehoti.

Preden bomo na kratko opisali boj za Mirno peč, naj povemo, kako je 7. korpus sodeloval v pripravi akcije in kakšen je bil njegov pogled na takiko napada na utrjene postojanke sedaj, ko sta bili za njim že dve uspešni

akciji. Svoje poglede je izrazil v navodilih partizanskim enotam in so zelo zanimivi. Brigade naj bi zbrale vse minomete in jih uporabile združene v eni skupini. To bi bil najbolj učinkovit način. Divizijska poveljstva naj bi se telefonsko povezala s svojimi brigadami. Dobro bi bilo treba izbrati artilerijsko opazovalnico. Šlo je za opazovalnico artilerijske skupine 1. SAB za posredno pomoč Gubčevi brigadi. Na tej opazovalnici sta bili tudi poveljniški mesti komandanta korpusa in divizije. To je olajšalo sporazumevanje in prispevalo k hitrim in dobrim odločitvam. Posebno se je korpus zavzel za dobro in redno prehrano partizanov in vprežne ter tovarne živine.*

Iz navedenih navodil lahko izluščimo najvažnejše zahteve s področja taktike: težko orožje je treba uporabljati združeno, poveljniki se morajo med seboj dobro povezati, poveljniška mesta naj bodo po možnosti blizu artilerijskih opazovalnic, ali skupaj z njimi.

Ker je Gubčeva zamudila in napada ni mogla začeti 19. maja, je dnevni boj propadel in akcija se je začela zvečer z artilerijsko pripravo. Artilerija je namreč že ves dan 19. maja vznemirjala posadko. Zvečer ob 18. uri se je začel korekturni ogenj topništva. Sledila je topniška priprava, ki je bila po sodbi poveljstva 1. SAB izredno učinkovita, saj so po njenem mnenju porušili veliko sovražnikovih utrd. Določili so poseben top za kontrabatiranje, kar je bila novost pri uporabi artilerije. Top je kaj hitro prisilil k molku sovražnikove topove, če so se ti sploh oglašali, kajti kazalo je, da so bili nekateri zadeti med topniško pripravo. Potem so borci Gubčeve začeli osvajati položaj za položajem. Velika ovira so bili tanki, proti katerim partizani niso mogli hitro postaviti protitankovske obrambe. Ponoči so se gubčevci približali središču vasi. Boj je bil trd in mnogi borci Gubčeve brigade so padli v naletu na utrdbe. Ponoči je komandant glavnega štaba *Franc Rozman-Stane* obiskal brigado in se pozanimal za napredovanje akcije. Razmere v sovražnikovi postojanki so bile že ponoči kritične. Jasno je bilo, da bo postojanka padla do jutra. Samo en tank je napenjal še zadnje moči, da je branil posadko.

Novomeškemu poveljniku je postalo kmalu jasno, da se mirnopeška postojanka ne bo mogla držati. Že zjutraj je poslal na pomoč v Mirno peč močno skupino, okrepljeno s tanki. Nujno je bilo, da kolona prodre v Mirno peč. Po bojih z 9. brigado se ji je to 20. maja tudi posrečilo. Z njeno pomočjo se je mirnopeška posadka pripravila za preboj iz vasi. Na nesrečo je partizanski artileriji zmanjkalo streliva. Posadka se je skupaj z intervencijsko skupino začela umikati iz Mirne peči, za njimi pa so udarili bataljoni Gubčeve. Potem so Gubčeva brigada, enote 9. brigade in zaščitni bataljon 1. slovenske artilerijske brigade ob velikem zmagoslavju zasedli Mirno peč.

To je bil izreden uspeh brigade v boju za zelo utrjeno postojanko. Ta uspeh je izhajal iz tega, ker se je na osnovi izkušenj iz dosedanjih bojov izboljšala organizacija napada. Pri tem je najvažnejše, da je bilo sodelovanje med artilerijo in pehoto dobro organizirano in je dobro delovalo. Telefonska po-

* Bojno povelje štaba 7. korpusa z dne 18. maja 1944. Zbornik VI-13-109.

vezava med poveljniki je mnogo pripomogla k naglim prenosom obvestil in povelj. Moralna moč partizanov Gubčeve brigade je bila na višku. Zdelo se je, da jih nič ne more zaustaviti, če jim pomaga artilerija. Artilerija se je tudi tokrat dobro izkazala. Pomagalo ji je usklajeno delovanje poveljnikov in artileristov, ki so v podobni sestavi že sodelovali pri Trebnjem. Pohvale borcem in borkam ter štabom sodelujočih partizanskih enot so kar deževale. Zbranim gubčevcem je po boju govoril komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane. Izrekel jim je priznanje in pohvalo. Izkazala se je popolna premoč partizanskih čet nad nemškimi in domobranskimi. Domobranska udeležba v izvajanju operacij za zasedbo dela Dolenjske je doživela popoln polom.

Zanesljivih podatkov o izgubah Gubčeve brigade v boju za Mirno peč nimamo, kakor tudi ne podatkov, ki bi nas seznanili z izgubami sovražnika. Na osnovi raznih obvestil in zapisov ter na osnovi podatkov o izgubah le dela sovražnikovih enot, lahko ocenimo, da je sovražnik imel v Mirni peči kakih 15 mrtvih in 35 ranjenih. Toliče so bile najbrž tudi izgube Gubčeve brigade.

V boju za Mirno peč je sodelovalo 6 topov. Pet jih je bilo iz 1. SAB, eden pa iz sestave baterije Gubčeve brigade. Artilerija je na postojanko izstrelila 446 granat, kar je bilo najmanj v dosedanji ofenzivi 7. korpusa. Njen ogenj pa je bil kljub temu najbolj učinkovit. Organizacija za oskrbo artilerije pa je v najbolj kritičnem trenutku, ko se je sovražnik začel umikati iz Mirne peči, odpovedala.

Novomeško topništvo se je močno vključevalo v boj za postojanko. Obstreljevalo je zlasti položaje partizanske artilerije. Iskalo je ognjene položaje posameznih topov, toda ker v Mirni peči ni bilo dobre opazovalnice, v teh prizadevanjih ni uspelo. Topovi 1. artilerijske brigade so bili dobro postavljeni in maskirani, zato jih sovražni ogenj ni našel.

Že je kazalo, da je ofenzivna operacija 7. korpusa uspešno zaključena. Partizanske enote 7. korpusa so vzpostavile tako stanje, kot je bilo pred sovražnikovim vdorom na ozemlje Dolenjske med Krko in nemško mejo.

Vendar po porazih v Trebnjem in Mirni peči sovražnik ni miroval. Čez nemško mejo je vdiral v Trebnje in Mirno peč, a se je hitro umikal v Novo mesto ali pa tja, od koder je prišel. Petnajsta divizija ni mogla razvozlati, zakaj vsi ti sovražnikovi premiki, pa se je odločila, da bo zavarovala smeri iz obsavskega področja. Zlasti aktualna je postala litijska smer. Zato je premestila Gubčevo in 12. brigado bolj proti Grosupljemu, kjer je že bil Dolenjski odred. Verjetno so bili sovražnikovi pohodi namenjeni le vznemirjanju partizanov. Vsa njegova prizadevanja so končno obrodila le en sad – postojanko v Tržišču. Štab 7. korpusa se je odločil, da namesto tekanja za sovražnimi kolonami vzame v roke pobudo in napade posadko v Tržišču. S pomočjo 1. SAB je postojanko napadla 10. brigada (»Ljubljanska«) dne 30. maja 1944 ob 4.30. Zavarovanje te akcije je prevzela 15. divizija, ki je Gubčevo brigado postavila tako, da je branila smer iz Novega mesta v Trebnje in področje Trebelnega, medtem ko je 12. brigada zavarovala prehode v mirenko dolino.

Napad na Tržišče je bil hitra in imenitna akcija 10. brigade, ki je izkoristila izkušnje iz majskih bojev za postojanke. Zbrala je težka orožja iz 1. artilerijske brigade v skupine in začela napad. Blokada postojanke so izvedli 29. maja 1944 zvečer in ob 4,30 se je začela artilerijska priprava. Ob 6,30 je bila priprava končana in nato je sledil juriš pehote in bombašev 10. brigade. Čeprav je sovražniku uspelo ob 7. uri pripeljati v Tržišče za okrepitev kolono kakih 100 mož, v koloni so bili tudi tanki, vse to ni pomagalo, da Tržišče ne bi bilo do 11. ure osvojeno. Sovražnik se je začel prebijati po posameznih skupinah, s pomočjo tankov pa je evakuiral ranjene in ubite. Opoldne je bila 10. brigada (»Ljubljanska«) gospodar v Tržišču. Gubčeva se je spopadala s sovražnimi četami, ki so čez trebelnsko področje vdrle v Tržišče, da bi pobrale bojni material, ki so ga zapustile od tam bežeče čete. Boji Gubčeve pa niso bili posebno uspešni. Toda 10. brigada je zasegla velik plen, zlasti v bojnem materialu. Tudi tanke je sovražnik pustil v Tržišču.

To je bila zadnja akcija korpusne ofenzivne operacije, ki je trajala od 20. aprila do 3. junija 1944.

Petnajsta brigada na blokadi

Med ofenzivno operacijo 7. korpusa nismo omenili aktivnosti 15. brigade, ki je bila na blokadi Novega mesta vse od tedaj, ko je na blokadnih položajih zamenjala Cankarjevo brigado. Za datum zamenjave s Cankarjevo štejemo 3. april 1944. Toda na ta dan zamenjava ni bila v celoti izvedena, saj je trajala še nekaj dni. V prvem obdobju blokadne aktivnosti 15. brigade moramo omeniti bojno delovanje, ki je bilo namenjeno podpori operacijam 7. korpusa. To so bili povečini demonstrativni napadi na postojanke. Pomembnejša pa so bila njena prizadevanja, da bi onemogočila širjenje domobranstva pod Gorjanci, ki je bilo posledica ustanovitve nove, povečini domobranske posadke v Šentjerneju. Edina resnejša in obsežnejša akcija 15. brigade je bil poskus likvidacije šentjernejske posadke v noči na 1. maj 1944.

Prvi napad na šentjernejsko postojanko je izvedla 15. brigada, kot smo že povedali, 13. aprila 1944 zvečer. Za podporo operaciji 7. korpusa pri poskusu likvidacije ribniške postojanke je 20. aprila brigada z zamudo demonstrativno napadla Šentjernejo. O neumestnosti tako pogostnih demonstrativnih napadov na utrjene postojanke smo že govorili. Ta akcija 15. brigade je bila izvedena brez posebne ostrine in odločnosti. Dne 24. aprila je morala brigada izpeljati kar tri demonstrativne akcije, ki so bile tudi v sestavi operacij 7. korpusa. Brigada je demonstrativno napadla Šentjernejo. Šmihel pri Novem mestu in utrjeni odsek novomeške obrambe. Tudi te akcije so bile bolj medle.

Domobranska postojanka v Šentjerneju je imela zelo neugodno lego na področju pod Gorjanci, kjer so do tedaj vladale partizanske enote. V začetku so bili domobranci bolj ponižni, kmalu pa so si opomogli, se okrepili in se povezali s svojimi somišljeniki v vaseh. Vedno bolj so obvladovali pod-

gorjansko področje od Brusnic do Kostanjevice in vedno bolj izpodrivali partizanski vpliv. Ubrali so taktiko nočnih pohodov v manjših skupinah, da bi lovili partizanske obveščevalne patrulje in oskrbovalne skupine. To se jim je večkrat posrečilo. Petnajsta brigada je morala najti zdravilo za tak način zahrbtnega boja. Našla ga je v tem, da je pošiljala močnejše skupine 10 do 15 borcev v patrulje. Bili so dobro oboroženi in razmere so se nekoliko izboljšale. Dogajalo se je, da je domobranstvu vdani del prebivalstva, ki ga je bilo zaradi aktivnosti nove šentjernejske posadke vedno več, spletal partizanom zanke. Posamezniki so vabili partizane v hiše, jih gostili, medtem pa poklicali domobrance, ki so neprevidne goste polovili in pobili.

Štab divizije in korpusa sta kmalu uvidela, kako nevarna postaja *šentjernejska postojanka*. Ukazala sta 15. brigadi, naj jo zavzame. Toda brigada ni dobila težkega orožja ali kakršnekoli druge pomoči. Zato se je napad v noči na 1. maj 1944, ki je bil namenjen proslavi 1. maja in podpori 15. divizije v operaciji na Žužemberk, popolnoma izjalovil. Poveljniki niso upoštevali, da brez ustreznega orožja postojanke ne morejo biti uničene. V borbi za Šentjernej je bilo v vrstah 15. brigade veliko slabosti, pa tudi veliko primerov hrabrosti in iznajdljivosti.

Po tej akciji je novomeška posadka mirovala, a tudi šentjernejska se ni preveč trudila. Sovražnik je bil zelo zaposlen z obrambo postojank in ozemlja, ki ga je zasedel konec aprila, zato je vladalo na področju 15. brigade za-tišje. Brigada ga je izkoristila za utrjevanje bojne sposobnosti in politično-kulturno delovanje. Od časa do časa je hodila z minometi vznemirjat novomeško in šentjernejsko posadko, da bi pokazala, da je še pred vrati Novega mesta in da budno čuva Belo krajino. Edine pomembnejše akcije so bile tedaj, ko je 15. divizija napadala pomembne postojanke. Tako je 15. brigada 16. in 17. maja demonstrativno napadla Novo mesto. Za podporo napadu Gubčeve brigade na Mirno peč je del bataljona 15. brigade 18. maja 1944 (akcija je bila prezgodaj) demonstrativno napadel Šentjernej.

Vse do začetka junija 1944 brigada ni imela večjih bojev. Pač pa so bile pogostejše manjše akcije in spopadi. Brigada se je posvetila zlasti delovanju za okrepitev budnosti. V začetku junija 1944 je prišla pod Gorjance 10. brigada »Ljubljanska«, da bi zamenjala Petnajsto.

Še eno akcijo je 7. korpus naložil 15. diviziji. Iz tovarne papirja »Piatnik« v bližini Radeč pri Zidanem mostu naj bi pripeljali večje količine papirja, saj ga je osvobodilnemu gibanju zelo primanjkovalo. V tovarni »Piatnik« je bilo 188 000 kg raznovrstnega papirja in filca. Petnajsta divizija je imela za akcijo na voljo le Gubčevo in 12. brigado. Gubčevi so zaupali nalogo varovati transport na meji in onstran meje, 12. pa bi izvedla akcijo, pri kateri bi uničila ali nevtralizirala tovarniško stražo, zavarovala področje evakuacije papirja in material prepeljala čez mejo. Akcijo naj bi izvedli v noči na 3. junij 1944. Gubčeva brigada je za podporo zavarovalni akciji napadla postojanke Zavrh, Polšnik in Presko in imela pri tem manjše uspehe. Dvanajsta pa je srečno izvedla zaupano nalogo, ko je na dveh kamionih in vozovih pripeljala 800 kg papirja. Sama organizacija prevoza sicer ni bila dobro pripravljena. Brigada je zažgala in uničila tovarno papirja ter zapple-

nila nekaj vozil in poleg papirja še nekaj drugega materiala. Akcijo je vodil komandant 15. divizije Franc Kočevar-Ciril.

Sklepna ocena ofenzivnega poleta 7. korpusa

Preden preidemo k sklepni oceni majskega ofenzivnega poleta 7. korpusa in opredelimo vlogo 15. divizije v njem, se moramo seznaniti vsaj z najvažnejšimi podatki o rezultatih te ofenzive.

Od 20. aprila do 3. junija 1944 so enote 7. korpusa napadle in uničile 3 temeljne sovražne postojanke, in sicer Žužemberk, Trebnje in Mirno peč, dve pomožni in začasni oporišči Dobravo in Dobrnič ter postojanko Tržišče, ki je bila v nastajanju. Stalna in močna postojanka v Ribnici ni bila zavzeta.

Po podatkih štaba 7. korpusa so bile sovražnikove izgube v tej operaciji: 777 mrtvih, 812 ranjenih.

Uničeno je bilo: 2 tanka, 5 oklepnih avtomobilov, 7 kamionov, 1 letalo, 1 top, 3 lokomotive.

Zaplenjeno je bilo: 1 motocikel, 7 lahkih minometov, 9 težkih mitraljezov, 2 puškomitraljeza, 104 puške.*

Partizanske izgube so bile:

102 mrtva, 212 ranjenih, 57 pogrešanih, 12 dezertirjev in 10 ujetih.

Izgube orožja: 8 težkih mitraljezov, 8 puškomitraljezov, 40 pušk, 4 lahki minometi in 1 protitankovski top.**

Sodim, da so podatki o sovražnikovih izgubah, tj. mrtvih in ranjenih zelo pretirani. Ostali podatki so dovolj zanesljivi.

Bolj kot podatki o izgubah sovražnika navdušuje dejstvo, da je 7. korpus zavzel vse postojanke, ki jih je sovražnik postavil v času prodora na severno Dolenjsko. S tem je bilo v začetku junija 1944 vzpostavljeno staro stanje, kot je bilo pred sovražno invazijo. Popolnoma je bila izničena nemško-domobranska ofenzivna kampanja. Posebnega pomena je bilo dejstvo, da je izpodletel prvi poskus slovenskega domobranstva, da bi po intenzivnih pripravah in urjenjih, ki so jih vodili Nemci, dokazalo, da je sposobno na bojišču premagati partizane in obvladati ozemlja, ki jih je hotelo podrediti svojemu vplivu. Čete slovenskega domobranstva so morale pred popolnim uničenjem reševati nemške enote. Slovenski domobranci Nemcem niso mogli dokazati, da so sposobni samostojno voditi bojne akcije in samostojno ubraniti postojanke.

Ofenzivo 7. korpusa moramo imeti za največjo, najbolje izvedeno in najbolj uspešno operacijo velikega obsega, kar jih je do tedaj bila partizanska vojska Slovenije. Po operativnem zamahu in relativnih uspehih jo lahko primerjamo le s partizansko protiofenzivo od 26. novembra 1942 do 26. marca 1943.

* Poročilo operativnega oddelka glavnega štaba Slovenije z dne 20. 6. 1944. Arhiv IZDG, fasc. 28/I.

** Tudi tam.

Ofenzivna operacija 7. korpusa je uspela zlasti zato, ker so štabi in poveljniki končno dojeli veliko moč artilerije, kadar je uporabljena združeno in v skladu z zahtevami partizanskega vojskovanja. Ta operacija je rodila 1. slovensko artilerijsko brigado in ji omogočila, da se v bojih izkaže. Prva slovenska artilerijska brigada je izpolnila pričakovanja in je največ prispevala k odločnim bojnim rezultatom. Upoštevati je treba, da je 1. slovenska artilerijska brigada dobila tudi dvoboj z nemško artilerijo. Nadkrilila je nemško topništvo, ki zlasti pri Mirni peči ni bilo majhno. Uspešno je razbijala sovražne utrdbe in odpirala pota pehoti v postojanke. Partizanska artilerija je bila največji pobudnik dnevnih akcij. S tem so bili obvladani predsodki o nevarnostih in slabostih dnevnih bojev.

Partizanska vojska je dosegla na ozemlju Ljubljanske pokrajine visoko stopnjo razvoja in je vse bolj izgubljala značaj teritorialnosti. Njen prispevek splošnim vojnim naporom, da bi porazili sovražnika, je bil pomembnejši.

Petnajsta divizija je opravila v ofenzivi 7. korpusa najtežje naloge. Gubčeva brigada je zavzela skupaj z delom enot 10. brigade (»Ljubljanske«) Žužemberk, nato pa Mirno peč. Postojanki sta bili trdni in dobro branjeni. Cankarjeva brigada je skupaj z bataljonom 12. brigade zavzela domobransko postojanko Trebnje. Deseta brigada (»Ljubljanska«) iz 18. divizije je obvladala Tržišče, medtem ko sta bili v zavarovanju Gubčeva in 12. brigada. Gubčeva in 12. brigada pa sta prepodili tudi pomožni posadki v Dobravi in Dobrniču ter izvedli posebno nalogo zaplembe papirja v papirnici Jagnjenica blizu Radeč pri Zidanem mostu. Petnajsta brigada 15. divizije je ves čas bdela nad varnostjo Bele krajine, nadaljevala blokado Novega mesta in v podporo operacijam 7. korpusa demonstrativno napadala Novo mesto, Šmihel pri Novem mestu in novo domobransko postojanko v Šentjerneju. Petnajsta divizija je v korpusni operaciji zopet nastopala kot združena enota treh brigad. Osemnajsta divizija je v glavnem ves čas bila v zavarovanju (razen pri likvidaciji Tržišča) in je dobro opravila svojo nalogo. Dolenjski odred 7. korpusa je varoval ljubljansko in grosupeljsko smer in je opravil zaupano nalogo. Notranjski odred je varoval smer iz Rakeka proti kočevski komunikaciji.

Poveljniki, štabi in borci enot 15. divizije so se izkazali s hitrim razumevanjem prednosti, ki jo je v taktičnem smislu ponujala 1. slovenska artilerijska brigada. Bili so agresivni in zelo vztrajni. Brigade so od boja do boja napredovale pri osvajanju bojne večšine. Uspehi v korpusni ofenzivi so silno dvignili moralo v enotah.

V operacijah je bilo tudi veliko slabosti: to so bile npr. slabe povezave. Dogajalo se je, da so višji štabi izkoriščali zveze artileristov in ovirali njihovo delo. V postojankah ni bilo zadosti discipline, ker so nekateri partizani zapravljali dragoceni čas za nedisciplinirano odnašanje plena iz postojank. Protitankovska obramba je šepala, ker so protitankovske puške, mine in protitankovske topove uporabljali raztreseno po bojišču, namesto da bi jih zbrali v eni enoti in udarili po sovražnikovih tankih z združeno močjo vsega protitankovskega orožja. Veliko slabosti je bilo tudi v večšini bojevanja.

Korpusna ofenzivna operacija je bila zgodovinsko pomembno dejanje 7. korpusa in posebej 15. divizije.

Ko se je korpusna operacija končala, ni bilo več otipljivih ciljev, proti katerim naj bi usmerili partizansko vojsko. Tedaj pa sta se nenadoma pojavili dve veliki nalogi. Prvo je ukazoval vrhovni štab zaradi novih razmer na svetovnih bojiščih, druga pa je bila izzvana zaradi premikanja sovražnikovih čet, zlasti pa bataljonov slovenskih domobrancev v smeri proti Višnji gori, Stični in Šentvidu pri Stični.

12. poglavje

ŠTAMPETOV MOST, KRIŠKA VAS

V operativna dogajanja na jugoslovanskih bojiščih je 6. junija 1944 posegel znamenit zgodovinski vojni dogodek. Zahodni zavezniki so začeli težko in dolgo pričakovano invazijo na evropski kontinent. Izkrcaje v Normandiji je bila spektakularna, pa tudi usodna in krvava predstava, ki so jo izvedle oborožene sile Amerike, Anglije in Francije. Bojna ladjevja zaveznikov so prekrila Rokavski preliv na področju izkrcaja, letalstvo je varovalo ladjevje in izkrcevalne čete pred napadi nemške »Luftwafe«, zavezniški vojaki pa so se začeli vzpenjati na strma skalnata pobočja bretonske obale. Začela se je bitka, ki naj bi dokončno pripeljala do popolnega uničenja nemškega nacističnega rajha.

Petnajsta divizija uniči Štampetov most

Še preden se je začela invazija na evropski kontinent, je 4. junija 1944 glavni štab Slovenije na povelje vrhovnega štaba Jugoslavije zahteval od 7. in 9. korpusa ter IV. operativne cone, naj izvedejo operacijo širokih razmer na celotni strateško pomembni železniški mreži v Sloveniji.*

Verjetno je vrhovni štab Jugoslavije to zahtevo postavil na željo zaveznikov, ne da bi vedel za datum invazije. Vsekakor si je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije na ta način utrdila ugled in zanimanje zahodnih zaveznikov, kajti dejstvo je, da se je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije na ta način še tesneje vključila v izpolnjevanje zavezniških strateških ciljev. V težnji po priznanju naših vojnih prizadevanj na strani zaveznikov, je na ta način naša vojska storila še en velik korak naprej. Sedaj je bilo vprašanje, kaj je jugoslovanska osvobodilna vojska sposobna napraviti pomembnega na bojišču, da bi ustrezalo enotnemu vojnemu cilju – uničenju nemške na-

* Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 4. junija 1944 štabu 7. korpusa. Zbornik VI-14-20.

cistične vojne moči. Glede na invazijo in bližino italijanske fronte so bila zelo pomembna bojišča v Sloveniji. Ni bilo bolj ustrezne vojne naloge kot uničevanje železnic na prometno pomembnem slovenskem ozemlju. Zato je glavni štab, kakor je bilo pričakovati, zaupal 7. korpusu konkretno nalogo rušenja najvažnejše tržaške železnice na dveh odsekih. Porušiti bi bilo treba Štampetov most, za njim pa še litijskega. Poleg teh dveh nalog je 7. korpus prejel še nalogo, naj izvede diverzantske akcije na progi Zidani most–Ljubljana–Trst.

Štab 7. korpusa je že poslal jedro svojih enot v smeri, od koder so prodirali bataljoni slovenskega domobranstva, tj. na stiško področje, ko je nemudoma spremenil cilje v smislu povelja glavnega štaba Slovenije. Preusmeril se je na rušenje Štampetovega mosta.

Nalogo je zaupal 15. diviziji, ki je tedaj imela ob sebi vse štiri brigade. Petnajsto je namreč na blokadi v začetku junija 1944 zamenjala 10. brigada (»Ljubljanska«). Po dolgem času je torej divizija zopet bila popolna. Vendar so bile razmere take, da bi bila celotna divizija za predvideno operacijo premočna in njena uporaba ne bi bila ekonomična. Poleg tega so čakale 7. korpus nove in nepredvidene težave, ki so nastale s kopičenjem domobranskih bataljonov na področju Stične. Tja je korpus poslal 18. divizijo in jo okrepil s tem, da ji je začasno pridelil 12. brigado iz 15. divizije. Tako sta nastali dve skupini partizanskih enot. Vsaka je imela svojo jasno opredeljeno nalogo.

Nekoliko več pozornosti moramo posvetiti odredbi 7. korpusa za operacijo na tržaški železnici. Glavni štab je v njej dal dobra navodila za akcijo in se je spuščal v podrobnosti, ki bi jih sicer moral urediti štab 7. korpusa. Glavni štab je namreč odredil število enot za akcije na posamezne cilje in priložil precej podrobna navodila o tehnični izvedbi rušenja mostov. Za rušenje Štampetovega in litijskega mostu je takole določil enote: Štampetovega bo minirala 15. divizija, litijskega pa Dolenjski odred skupaj z enotami 15. divizije in IV. operativne cone. Vsekakor je bila odredba za rušenje litijskega mostu preuranjena, saj so to akcijo lahko izvedli šele v drugi polovici septembra 1944. Odredba glavnega štaba, ki je bila na pol direktiva na pol pa povelje, je omogočila dobro pripravo, ker je nakazala vse probleme, ki pri taki akciji nastopajo.*

Štampetov most je bil zavarovan s posebnim obrambnim sistemom. Za neposredno obrambo so Nemci zadalžili del posadkovne čete slovenskih domobrancev, kakih 40 mož, pod nemškim poveljstvom. Posadka je bila na mostu v 4 zidanih bunkerjih, ki so bili postavljeni okoli neke trdne in utrjene zgradbe. To je bila glavna opora obrambe. Zavarovali so jo z bodečo žico in minami na važnejših pristopih. Nekoliko oddaljene od mostu so bile stanovanjske barake. Drevje ob mostu in ob vsej progi je bilo posekano. Posredna obramba mostu se je opirala na oklepne vlake, ki so prišli na most lahko z obeh strani. Ti oklepniki so bili po večini le preurejeni vagoni in lo-

* Odredba glavnega štaba Slovenije za rušenje železniških komunikacij in objektov na njih. Zbornik VI-14-20.

komotive, ki so bili zavarovani pred ognjem pehotnega orožja in so imeli učinkovito oborožitev, tj. težke mitraljeze, topove in minomete. Nadalje moramo v posreden sistem obrambe mostu prišteti vse posadke v okoliških krajih, ki niso bile daleč od Štampetovega mosta. To so bile Vrhnika, Borovnica, Verd, Logatec in Rakek. Najbližja je bila vrhniška posadka, ki je lahko posredovala v dveh do treh urah. Najbolj je bila oddaljena posadka v Rakeku. Posebno težavo je načrtovalcem akcije na Štampetov most povzročala zelo neugodna lega mostu na skrajnem severnem delu železniškega loka Borovnica–Rakek. Tudi pristop na most je bil namreč težak zaradi grap in kamnitega terena, še težje pa je bilo to, da nikakor ni bilo lahko postaviti topov na ognjene položaje, od koder bi lahko zanesljivo zadevali bunkerje in utrdbo na mostu. Pod mostom je peljala cesta iz Logatca na Vrhniko po globoki grapi, od koder tudi ni bilo dobrega pregleda na most.*

Glede na to, kar smo povedali, ni težko uganiti, kakšen načrt za obrambo Štampetovega mostu so imeli Nemci. Posadka mosta bi morala vzdržati v obrambi in ne bi smela dovoliti partizanom, da bi se objektu približali na jurišno razdaljo. Ovirati bi morala postavitve topov na primerne ognjene položaje. To bi bila prva faza obrambe. V drugi bi nastopili oklepni vlaki, ki bi preganjali napadalce vzdolž proge in ob mostu. Tretja faza pa bi bila končana s tem, da bi prispele čete iz bližnjih postojank na pomoč in pregnale napadalce. Na progi je bil še poseben sistem zavarovanja. Gozdovi vzdolž proge so bili posekani. Na vsakih 200 metrov je bil bunker. Na postajah so bile postojanke skupin za zavarovanje železniške proge. Vse posadke za zavarovanje železnice, vključno s posadkami na objektih, na postajah in v bunkerjih so štele okoli 200 mož. Sestavljali pa so jih večinoma slovenski domobranci.

Iz že omenjene direktive za rušenje Štampetovega mosta spoznamo, da glavni štab ni vedel, ali je most pripravljen za rušenje in če ima minske komore. Zato je dal tehnična navodila za vsa možna stanja, v katerih bi minerji našli most.** Petnajsta divizija je ponesla zato s seboj okoli 1000 kg eksploziva, kar bi zadostovalo za vse načine miniranja.

* O organizaciji in izvedbi rušenja Štampetovega mosta je poslal nekdanji komandant 1. slovenske artilerijske brigade Miha Mišič, ki je bil navzoč pri pripravah za akcijo, prispevek, v katerem daje zanimive podatke. Po njegovem so se o izvedbi akcije dogovorili na sestanku v štabu 1. slovenske artilerijske brigade. Sestanka so se udeležili: komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane, načelnik glavnega štaba Dušan Kveder-Tomaž, komandant in politični komisar 7. korpusa Pero Popivoda in Jože Brilej, komandant 15. divizije Franc Kočevar-Ciril in komandant 1. slovenske artilerijske brigade Miha Mišič. Datum napada na Štampetov most so določili na osnovi možnosti, ki jo je imela artilerija, da zbere potrebno artilerijsko orožje in strelivo in da oboje prepelje v bližino ognjenih položajev. Partizanski poveljniki so zahtevali, da bi akcija potekala ponoči. Temu se je uprl komandant artilerijske brigade in zahteval vsaj pol ure vidnega dne, da bi zagotovo porušili bunkerje. Šele, če v tem času artilerija ne bi mogla dokončati naloge, bi se boj nadaljeval ponoči. Zato se je akcija začela ob 19,30. Dogovorili so se tudi, da bodo izvedli najstrožje ukrepe za tajnost pohoda in akcije. Nihče, razen navzočih na sestanku, naj bi ne izvedel ničesar o nameravani akciji. Če bi bilo potrebno, bi na vprašanja borcev odgovarjali, da enote odhajajo na Primorsko. V 1. slovenski artilerijski brigadi ni nihče, niti politični komisar, vedel za cilje pohoda. Za uspeh akcije je bilo pomembno, da je artilerijska skupina prispela v bližino Štampetovega mosta ponoči in se neopazno nastanila v gozdovih, od koder je prepeljala artilerijo na ognjene položaje k mostu. Organizacija in priprava za akcijo sta bili resnično dobri, pravi šolski primer. Na artilerijski opazovalnici sta bila tudi namestnik komandanta glavnega štaba general Jaka Avšič in vodja angleške vojne misije pri glavnem štabu Moor. Prispevek Miha Mišiča. V avtorjevemu arhivu.

** Odredba glavnega štaba z dne 4. junija 1944 za rušenje Štampetovega mosta. Zbornik VI-14-20.

Petnajsta divizija je morala rešiti mnogo zamotanih problemov za uspešen zaključek operacije. Najvažnejši so bili:

- v najstrožji konspiraciji je bilo treba izvesti koncentracijo vseh enot, da bi bila zagotovljena tajnost in presenečenje;
- operacijo bi bilo treba izvesti hitro, torej iz premika;
- poiskati bi bilo treba ustrezne ognjene položaje za topove;
- najti bi bilo treba najboljše možnosti za miniranje mostu, tako da bi s količino eksploziva, ki so ga minerji imeli s seboj, porušili čim več mostovnih polj.

Navajamo podrobnejše podatke o Štampetovem mostu: dolžina 150 m, višina 22 m. Na osem podpornih stebrov je naslonjenih 7 lokov. Stara jugoslovanska vojska je pripravila Štampetov most za miniranje tako, da je na srednja stebra vgradila po dve minski komori. Vse komore pa so bile med okupacijo zazidane.

Petnajsti diviziji je 7. korpus pridelil tri topove iz tretjega divizionu 1. slovenske artilerijske brigade: havbico 100 mm, gorsko havbico 75 mm in poljski top 75 mm. Štab 1. slovenske artilerijske brigade, zaščitni bataljon in inženirska četa so s topovi odšli na pomoč 15. diviziji. Tej artilerijski skupini se je priključil tudi del 2. divizionu artilerijske brigade.* V koloni artilerijske skupine 15. divizije je bilo 278 borcev in 75 konj. V transportu so bili topovi, vozovi z municijo, kuhinja, hrana za ljudi in živali, razna oprema za zvezo in razstrelivo. Lahko opazimo, kako veliko partizanov in prevoznih sredstev je bilo potrebno za prevoz 3 topov in minerskega materiala. To je bila najdaljša kolona v sestavi 15. divizije in seveda tudi najpočasnejša, zato pa najbolj občutljiva za sovražnikove napade. Njenemu pohodu so zato posvetili največjo pozornost, za njeno zaščito so morali najbolj poskrbeti. Do Kompolja je varovala 15. brigada, ki se je tam ločila od nje in odšla po svoji poti proti Notranjski. V Zdenski vasi pa je odgovornost za artilerijsko kolono prevzela Gubčeva brigada. Najbolj nevaren del potovanja je bil med Ponikvami in Robom, kajti Rašica, skozi katero je šla kolona, je bila le kakšna 2 km oddaljena od velikolaške postojanke. Kolona je srečno prispela do Roba, kjer se ji je pridružila Cankarjeva brigada.

Cankarjeva brigada je namreč odšla s trebanjskega področja, tako da je v noči na 30. maj 1944 lahko demonstrativno napadla ribniško posadko, kar je bila podpora 10. brigadi (»Ljubljanski«) pri napadu na Tržišče. Brigada se je nato nekaj časa zadrževala na jugozahodni strani kočevske proge in je imela nekaj bojev. Dne 7. junija zvečer je na lastno pobudo napadla postojanko Ig pri Ljubljani. Upala je, da bo domobranci presenetila in jih porazila. Vdrla je v postojanko, uničila s posadko vred največji bunker, proti jutru pa je morala akcijo prekiniti, ker se je sovražnik močno upiral. Devetega junija 1944 se je nato pri Robu priključila koloni 15. divizije. V predelu Kožljeka na Notranjskem sta se brigadi ustavili in se poskrili po goz-

* Borivoj Lah-Boris, »Prva slovenska artilerijska brigada«, str. 177.

Porušeni Štampetov most

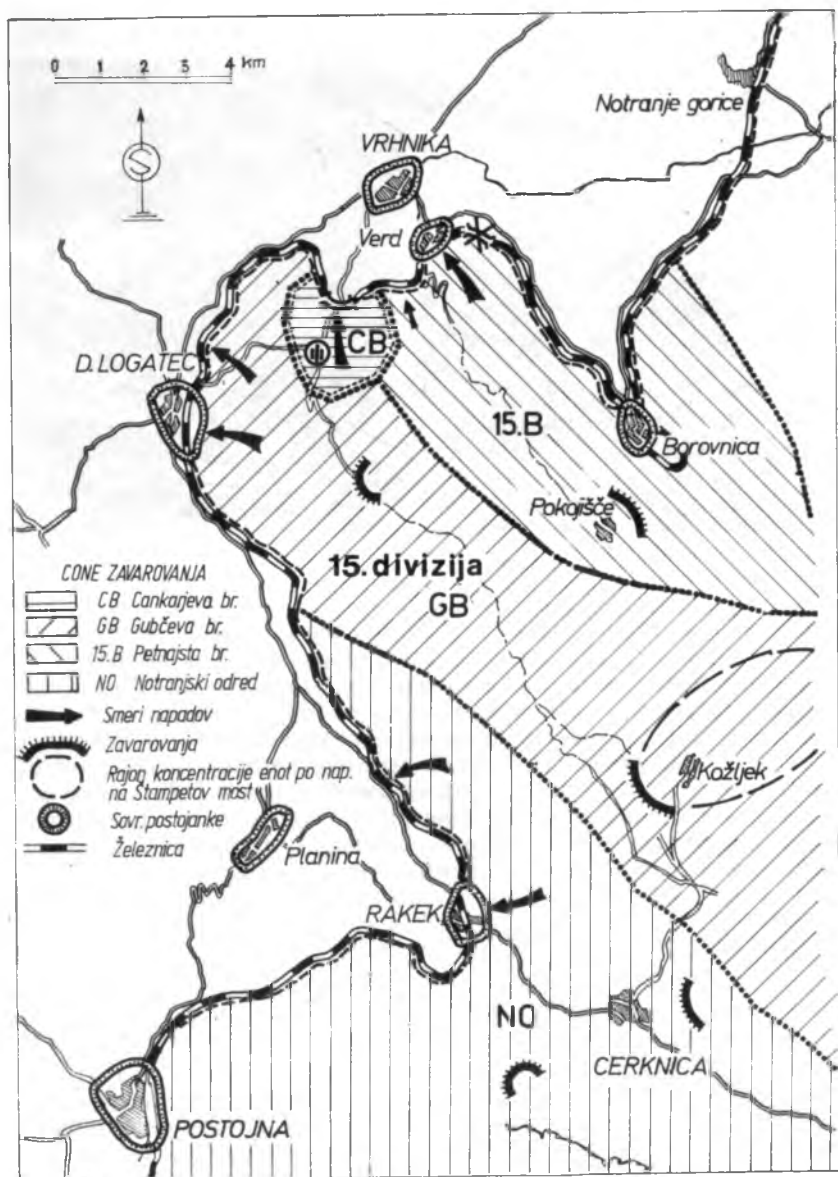
dovih, kajti sovražnik je zaslutil njuno prisotnost in poslal v akcijo letala. Blizu Kožljeka se je skupini 15. divizije priključila tudi 15. brigada.

Sovražna letala so divizijo bombardirala in jo spremljala. To je pomenilo, da s konspirativnostjo zbiranja brigad na Notranjskem ni bilo nič. Toda Nemci verjetno le niso mogli ugotoviti, čemu ta zbor 15. divizije. Ko je namreč 15. brigada še bila na pohodu, se je med partizani razširila vest, da gredo v Istro k Angležem.* Ker je med pohodom precej partizanov iz brigade odšlo na domove ali kam drugam in jih je nekaj sovražnik tudi polovil, je na ta način bržkone dobil obvestila o namenih brigade. Tako je do sovražnika prispela lažna vest in je verjetno prispevala k temu, da ni mogel vedeti za cilje partizanskega pohoda, saj tudi v brigadah vest o napadu na Štampetov most ni bila razširjena. To je eden od redkih primerov, da so partizanska poveljstva z lažnimi vestmi prikrila svoje namene.

11. junija 1944 zvečer je bil v štabu divizije sestanek poveljnikov in štabnih oficirjev, na katerem so bila dana točna navodila o akciji in usklajeno sodelovanje enot. Šele 12. junija zjutraj so se vrnili poveljniki in politični komisarji v svoje enote.

Načrt 15. divizije za akcijo na Štampetov most je predvideval, da bo glavno nalogo, tj. rušenje mostu izvedla Cankarjeva brigada s tremi bataljoni in artilerijsko skupino 1. slovenske artilerijske brigade. Premagati bo torej morala najprej sovražnika in nato neposredno zavarovati ožje področje

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 205.

Skica 16. Petnajsta divizija 12. junija 1944 poruši Štampetov most

je akcije. Inženirci iz divizije in drugih enot bodo most zaminirali. Desno od Cankarjeve bo 15. brigada na odseku proge od Štampetovega mosta do Borovnice zavarovala področje napada Cankarjeve brigade, levo pa se bo postavila Gubčeva, da bi zavarovala levi bok Cankarjeve in onemogočila vmešavanje sovražnih čet iz Logatca. Področje okoli Rakeka so zaupali v zavarovanje Notranjskemu odredu. Vse enote v zavarovanjih so morale uničevati progo na svojih odsekih.

Posebno pozornost je moralo poveljstvo Cankarjeve brigade posvetiti izbiri ognjenih položajev za tri topove. V soglasju z artileristi in drugimi poveljniki so se odločili, da bodo rešili ta težaven problem na ta način, da bodo topove postavili od 200 do 400 metrov daleč od postojanke kar na cesti, ki pelje iz Logatca na Vrhniko pod mostom. To je bila drzna odločitev, toda upravičena, kajti artileristi so imeli od tu izredno preglednost, kar je bilo važno za zadevanje ciljev na mostu.

V akciji je sodelovalo 190 borcev in bork Cankarjeve brigade, ki so bili oboroženi z dvema težkima minometoma, 4 težkimi mitraljezi, 21 puškomitraljezi in z drugim orožjem. Tako so dosegli zadostno premoč nad obrambo Štampetovega mosta.

Dne 12. junija 1944 ob 19,45 se je začel napad. Vse enote 15. divizije in Notranjski odred so prispeli na svoje položaje ob določenem času. En sam dogodek je vnesel med partizane nekoliko vznemirjenosti, to je bil spopad z domobransko patruljo. Potem so topovi odprli ogenj na utrdbe. Najprej je bil za boj pripravljen poljski top, ki se je lotil, kakor je bilo načrtovano, kamnitega bunkerja. Toda ko so partizani začeli postavljati top na položaj, so jih že zagledali domobranci in začeli streljati nanje. Toča svinčenk je zapopotala po ščit, kakor poročča Borivoj Lah v monografiji »Prva slovenska artilerijska brigada«.* Merilec pri poljskem topu je hitro postavil merilno napravo in nameril. Ko je bila cev napolnjena, so ustrelili. Prve tri granate pa niso zadele cilja. Medtem so topničarji pred seboj porivali tudi havbico 100 mm in se skrivali za njenim ščitom. Postavili so se okoli 100 m pred poljskim topom. Na bunker na vzhodni strani mosta je meril komandant divizion Darko Marin. S tretjim strelom je bil bunker zadet in zbrisan s površine. V istem času je tudi gorska havbica 75 mm razbila bunker na levi strani mosta. Le glavni betonski bunker je še nekaj časa kljuboval topovom. Poljski top je izstrelil vanj več kot 30 granat, da je končno zadel strelno lino in ugnal posadko. V tridesetih minutah topniškega obstreljevanja je bila pot na most odprta. Cankarjevci so nemudoma izvedli juriš. Domobranci so vse vprek bežali proti Vrhniki, topničarji so za njimi izstrelili še nekaj granat. Most je bil kmalu zavzet.

Miniranje je bilo zelo zahtevno opravilo, saj minerska skupina, ki so jo sestavili iz vseh treh brigad 15. divizije in iz minerske enote 1. slovenske artilerijske brigade, ni natančno vedela, kako je z minskimi komorami v stebrih. Ko so pod varstvom 1. bataljona Cankarjeve brigade prišli do stebrov, so opazili, da so komore zazidane oziroma zabetonirane. Odprli so jih

* Stran 182 in dalje.

z minami po 2 kg. Toda komore so bile tako zatrpane z raznim materialom, da jih ne bi mogli kmalu očistiti. To bi akcijo preveč zavleklo in povečalo možnosti za sovražnikove posege in s tem za propad operacije. Zato so se odločili, da bodo porušili le en steber s prislonjeno mino. Napravili so torej prislonjeno mino iz 500 kg razstreliva »Nobel« in 490 kg eksploziva PH 2, skupaj 990 kg razstreliva. Ko so mino vžgali, je porušila steber in dva oboka. Silen udarec eksplozije je tako poškodoval sosednja dva stebra, da nista bila za rabo. Ko je bilo miniranje na splošno veselje partizanov končano, so se enote začele umikati s področja Štampetovega mostu.

V zavarovanjih je bilo najbolj vroče pri 15. brigadi. Iz Ljubljane je namreč kmalu pripeljal oklepni vlak. Minerci so minirali prekratke odseke proge in vlak je zavezil kar prek poškodovanih mest. Bilo je zelo nevarno, da bo oklepnik prispel k Štampetovemu mostu. Tedaj se je znašel borec 2. bataljona, ki je z rusko protitankovsko puško poškodoval lokomotivo in vlak se je moral ustaviti. Vojaki so poskakali iz vagonov in vnel se je boj. Kasneje je pripeljal še en oklepni vlak, ki je prizadel 15. brigadi precej izgub. Vlak je obstreljeval tudi okolico Štampetovega mostu ter oviral premikanje in akcijo Cankarjeve brigade in artilerijske skupine. Gubčeva brigada je po načrtu demonstrativno napadla Logatec in minirala progo. Notranjski odred pa se je na podoben način lotil Rakeka in proge ob njem. Tudi 18. divizija, ki so ji prideli 12. brigado 15. divizije, je posredno sodelovala v tej operaciji, tako da je napadla domobransko postojanko v Šentvidu pri Stični.

Petnajsta divizija je s pomočjo artilerijske skupine dosegla izreden uspeh. Akcija je bila dobesedno bliskovita. Partizanske enote in posamezniki, ki so v njej sodelovali, so bili pohvaljeni in čestitk je bilo veliko. Zavezniki so lahko iz prve roke izvedeli za uspeh napada na Štampetov most, kajti v akciji je bil navzoč šef angleške vojne misije pri glavnem štabu Slovenije podpolkovnik Moor v spremstvu generala Jaka Avšiča. Zavezniška poveljstva so dobro razumela, kaj pomenijo zanje akcije slovenskih partizanov na železnice. Tako je poveljnik zavezniških sil za Bližnji vzhod general Wilson poslal vrhovnemu štabu Jugoslavije brzoglavko, v kateri pravi, da ga zadnji uspehi, zlasti v Sloveniji navdajajo z občudovanjem. Uspehi so nadvse pomembni, »saj je bilo prekinjeno delovanje življenjsko važnih sovražnikovih prometnih žil«.*

Promet je bil na tem delu železniške proge prekinjen 22 dni.** Artilerija je izstrelila 139 granat. Omeniti je treba edino slabost te akcije, ki ni bila nepomembna. Poveljniki in minerji namreč niso zadosti razmislili o vseh možnostih, ki jih bodo doletele pri miniranju mosta. S seboj so vzeli premalo razstreliva, kar je povzročilo, da niso razstrelili več podpornih stebrov in s tem napravili še več škode. Upoštevati je namreč treba, da so bili nameni za izvedbo operacije rušenja Štampetovega mostu tako veliki in sredstva tako ogromna, da bi zaslužili večji rušilni učinek.

* Borivoj Lah-Boris, »Prva slovenska artilerijska brigada,« str. 187.

** Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945, str. 729.

Krepitev slovenskega domobranstva

Enote slovenskega domobranstva so se od velike nemške ofenzive dalje vedno aktivneje udeleževale bojev proti partizanom, na političnem področju pa so poskušale ob podpori Nemcev izriniti s terena aktiviste osvobodilnega gibanja in pristaše OF. V organizacijskem pogledu so bile deležne izredne pozornosti Nemcev, ki so se odločili, da jih bodo bolj intenzivno uporabljali v boju proti partizanski vojski. Zato so v okviru Operativnega štaba za uničevanje tolpe, ki mu je načeloval generalmajor Erwin Rösener, ustanovili poseben izgraditveni štab (Aufbaustab für Slowenische Landwehr). Vzporedno z njim je deloval organizacijski štab slovenskega domobranstva. Vendar je imel vse pristojnosti za odločanje o nadaljnjem razvoju slovenskega domobranstva in vse vodstvene pristojnosti nemški poseben štab, ki je v celoti usmerjal delovanje organizacijskega štaba slovenskega domobranstva. On je odločal o sestavi domobranskih enot, dajal dovoljenja za ustanovitev novih čet in jih razporejal po postojankah in v ustanove za urjenje in vzgojo domobrancev. Ta štab je pošiljal slovenskim domobrancem tudi nemške oficirje in podoficirje, ki naj bi imeli vlogo nekakšnih inštruktorjev, v resnici pa so nadzorovali izvajanje navodil nemških štabov in poveljstev ter vplivali na uporabo čet slovenskega domobranstva v bojih. Enote slovenskega domobranstva niso imele svojih sredstev za zveze. To so opravljali Nemci. Taki ukrepi nemških štabov so bili razumljivi. Nemci niso hoteli, da bi imelo slovensko domobranstvo v rokah kakršnokoli sredstvo za medsebojno povezavo in s tem za krepitev samostojnosti. S tem so zagotovili njegovo odvisnost od nemških poveljnikov. To je bil eden od ukrepov, ki je Nemcem zagotavljal nadzor nad četami slovenskega domobranstva in izključeval vsak poskus njegove osamosvojitve ali opozicije.

Oblikovanje domobranskih vojaških enot je bilo zelo raznoliko. V začetku so še iskali najboljše oblike, ki bi ustrezale nalogam, ki naj bi jih opravljale čete slovenskega domobranstva. Do maja 1944 so se izoblikovale naslednje enote: posadkovni vodi in čete so bili namenjeni za obrambo postojank. Take so npr. imeli v postojankah vzdolž ceste Novo mesto–Bela cerkev. Udarne bataljoni so bili največja bojna organizacija domobrancev. Sprva so jih sestavljali iz dveh strelskih čet in težke čete (četa s težkim orožjem). Do srede leta 1944 so ustanovili štiri udarne bataljone. Šolske čete in bataljoni so bili namenjeni šolanju domobrancev. Imeli so tudi 4 baterije. Dvanajst strelskih čet in štiri težke je sestavljalo udarne bataljone, 43 čet je bilo posadkovnih, po ena četa pa je bila pionirska, zvezna, rekonvalescentna in delovna. Baterije so bile razdeljene tako, da so bile tri topniške, ena pa železniška; slednje so porazdelili po oklepnih vlakih za zaščito železnice. Nemci so imeli na odsekih železniške proge Ljubljana–Rakek in Ljubljana–Škofljica pet oklepnih vlakov. Posadke so bile domobranske, poveljniki pa nemški podoficirji.

Vse območje Ljubljanske pokrajine so razdelili med bojne skupine, vsaka skupina pa je imela za jedro po en udarni bataljon. Tako je bilo v območ-

ju severne skupine, ki so jo označili z »N« (Nord), območje Ljubljane, Ljubljansko barje ter Dolenjska od Krke pa severno do nemške meje. Zahodna skupina, katere glavna naloga je bila obramba tržaške železnice, je obsegala Polhograjske Dolomite ter Notranjsko in je imela oznako »W« (West), osrednja skupina »M« (Mitte) je obsegala ribniško dolino, Kočevsko in del Suhe krajine. Vzhodna skupina »O« (Ost) ali zaščita okraja Novo mesto je obsegala preostali del Dolenjske in je bila odgovorna za Belo krajino.

Prvič so sestavili udarni bataljon 26. marca 1944 ter ga v okolici Ljubljane in v Suhi krajini preizkusili v boju s partizani. Sodili so, da se je dobro izkazal, zato so 16. maja 1944 določili sestavo vseh udarnih bataljonov ter jim določili bivališče. Bataljon »N« je bil v Ljubljani, bataljon »W« na Raketu, »M« v Grosupljem in bataljon »O« v Trebnjem. Postopoma so njihovo sestavo izpopolnjevali. Imeli so po tri strelske čete in težko četo, pionirsko desetino in desetino za zvezo. Kot inštruktorji so te bataljone vodili nemški oficirji in trije podoficirji; bataljoni so bili podrejeni nemškemu operativnemu štabu za uničevanje tolp. Sicer pa so bili formalno poveljniki teh bataljonov bivši jugoslovanski oficirji. Tak bataljon je štel po formaciji 620 mož in je bil po številu moštva enakovreden nemškemu policijskemu bataljonu. Nemški inštruktorji so urili vsak bataljon šest tednov, nato je bil usposobljen za bojne akcije.*

Na kakšen način se je slovensko domobranstvo številčno krepilo? Eden od virov njegove številčne moči so bili belogardistični dezertarji iz partizanske vojske, politični nasprotniki osvobodilnega gibanja, ki so se vključevali v slovensko domobranstvo kot politično dovolj trden protipartizanski element. V vrstah slovenskega domobranstva so zastopali boljši del njegovih pripadnikov. Nekateri dezertarji pa se niso prijavljali v domobransko vojsko. Uporabljali so zveze in različne ukane, da bi se izmuznili vpoklicu. Nekaterim se je to posrečilo, drugim ne! To je bil oportunistični del slovenskega domobranstva, ki ga je bilo težko vključevati v bojne enote. Precej domobranskih vojakov je izhajalo iz vrst mobilizirancev. Kjerkoli so se namreč pojavile čete slovenskega domobranstva, povsod so izvajale nasilno mobilizacijo. Pobirale so tiste vojne obveznike, ki so se izmuznili partizanski mobilizaciji, a so zlasti na prigovarjanje ali na prijavo domobranstvu vdanih pristašev padli v roke mobilizacijskim patroljam slovenskega domobranstva. Teh mobilizirancev je bilo precej. Tako razberemo iz situacijskega poročila obveščevalnega centra 15. divizije z dne 2. junija 1944, da je bilo v Novem mestu 500 mobilizirancev.** Seveda taki mobiliziranci niso bili kdovekak zanesljivi pristaši belogardizma. Njihova moralna vrednost je bila majhna. Rinili so v administracijo, na železnico, v razne oskrbovalne ustanove in enote slovenskega domobranstva in množili tisti element, ki je bil nezanesljiv in politično slabe kvalitete. Čakal je le, kako bo preživel težke čase vojne, ne da bi mu bilo treba žrtvovati karkoli za uspeh političnega gibanja na eni ali drugi strani.

* Podatki o organizaciji slovenskega domobranstva in njegovi sestavi so vzeti iz publikacije »Narodno-osvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945«, str. 693.

** Situacijsko poročilo obveščevalnega centra 15. divizije z dne 2. junija 1944. Arhiv IZDG, fasc. 66/II.

Policijski kapetan Erich Schumacher odlikuje slovenske domobranca na dan Sv. Ahaca 22. junija 1944

Vodstvo slovenskega domobranstva je pošiljalo najboljše iz svojih vrst v udarne bataljone ter jih uporabljalo kot vodilno jedro novih enot. Manj zanesljive je uporabljalo v posadkovnih vodih in četah ter jih prisililo, da so se morali bojevat. Le včasih so jih uporabljali tudi za boje v bližini postojank, ki so jih branili. Tisti del domobranske vojske, ki je bil sestavljen iz oportunistov in skrivačev, se je drenjal v domobranski in drugi administraciji ter v pisarnah štabov in poveljstev.

Nemci so spretno vodili slovensko domobranstvo in usmerjali njegovo delovanje v svojo korist. Nепrestano pa so pazili, da jim ne bodo vajei nad domobranci in s tem nad političnimi silami, ki so stale za domobranstvom, zdrsnile iz rok. Ker slovenskemu domobranstvu niso zaupali, so uporabljali razna sredstva, da so ga priklenili nase. Dosegli so, da je slovensko domobranstvo pristalo na prisego, s katero se je zavezalo, da bo ostalo zvesto nemškemu rajhu in Hitlerju in da se bo skupaj z Nemci zvesto bojevalo za okupatorjeve politične cilje. Ta prisega je dvignila mnogo prahu v vrstah zahodnih zaveznikov. V Ljubljani so jo izvedli 20. aprila 1944 ob navzočnosti najvišjih predstavnikov političnega vodstva in pred generalom Röse-

nerjem. Nekatere domobranske enote so tedaj v Ljubljano poslale svoje delegate. Ta prisega je bila eno najbolj umazanih in izdajalskih političnih dejanj, ki si jih je privoščila slovenska reakcija.

Nemški okupator je prevzel obveznost, da bo domobranci plačeval in oskrboval. Slovensko domobranstvo, kot nemška pomožna policija, je prejelo iz nemških rok priznanja za dobro obnašanje v bojih proti lastnemu narodu. Nemci so dajali soglasja za imenovanje domobranskih oficirjev in podoficirjev. Žalostno je bilo gledati, kako domobranski oficirji, nekdanji jugoslovanski oficirji, sprejemajo iz nemških rok odlikovanja za hrabro obnašanje v bojih proti narodnoosvobodilni vojski Slovenije.

Tako je bilo slovensko domobranstvo v začetku maja in junija 1944, ko je stopilo na pot odločnejšega boja proti partizanom, zanašajoč se zlasti na štiri udarne bataljone.

Omeniti moramo enega od posebnih političnih pojavov med osvobodilno vojno. To je bil namreč odred skrivačev in partizanskih dezertirjev ter raznih avanturistov, ki jih je vodil Janez Marn-Črtomir. Tudi sam je bil dezertir iz partizanskih vrst, saj je bil nekaj časa politični aktivist Osvobodilne fronte na trebanjskem področju, pozneje pa komandant partizanskega bataljona. Ko je sestavil svoj odred, se na zunaj ni priključil domobrancem, pač pa je poskušal voditi nekakšno samostojno politiko, ki je bila naperjena proti osvobodilnemu gibanju. Užival je podporo poveljnikov domobranskih enot, Nemci pa so mu odredjali področja, na katerih bi se njegov odred lahko zadrževal. Marn je izjavljal, da osvobodilna fronta ni nič drugega kot komunistična partija in da nihče, ki ni partijec, ne more biti funkcionar OF. Trdil je, da je bilo pobito nešteto sokolov in krščanskih socialistov. Sčasoma se je Marnov odred, ki ga nekateri imenujejo četniški, razvil v maščevalno in likvidatorsko organizacijo. Ta odred je bil plod avanturistične miselnosti in neizmerne ambicije njenega poveljnika Marna, ki se ni mogla razviti v politično gibanje. Marnov odred je povzročil precej težav partizanskim enotam, kajti bil je pod zaščito slovenskih domobrancev in nemškega okupatorja in mu je bilo težko priti do živega. Partizanske enote, zlasti Dolenjski odred in odredi VOS, so ga iskale in se z njim spopadale, toda do konca vojne ga niso uničile.*

Slovensko domobranstvo se je torej krepilo in je postajalo vedno bolj nevaren vojaško-političen dejavnik na Slovenskem. Najmočnejše je bilo v Ljubljanski pokrajini, medtem ko se na Primorskem pod nazivom »Slovenski narodni varnostni zbor« zaradi odklonilne akcije primorskega ljudstva ni moglo uveljaviti. Na Gorenjsko pa je polagoma prodiralo šele leta 1944. in se učvrstilo kot gorenjsko domobranstvo na področju med Kranjem in Kamnikom. Na Štajerskem se ni uveljavilo. Slovensko domobranstvo je bilo politično nevarno zato, ker je uživalo vso podporo nemškega

* Doslej še zgodovinarji niso raziskali korenin tega zanimivega pojava. Nekoliko več podatkov o miselnosti poveljnika odreda najdemo v njegovem razglasu, ki ga je izdal na dan, ko je slovensko domobranstvo priseglo nemškemu rajhu dne 20. aprila 1944. Marn je odred imenoval enoto skrivačev in bivših partizanov, ki se bodo bojevali za zaščito slovenskega življa in premoženja, za osvoboditev, za zedinjeno Slovenijo v socialno urejeni federativni Jugoslaviji.

okupatorja in podporo dela prebivalstva. Njegova notranja politična in ideološka moč je izhajala iz klerikalizma, ki je bil njegova vodilna sila in iz interesov nekdanjega vladajočega razreda v stari Jugoslaviji za ohranitev starih družbenih odnosov. Slovensko domobranstvo je gojilo neizmerno sovraštvo do partizanov in pripadnikov osvobodilnega gibanja, zlasti do komunistov. Kamorkoli so prihajale domobranske čete, povsod so pobijale pristaše osvobodilnega gibanja, in s propagando in nasiljem nastopale proti programu osvobodilnega gibanja. Domobranci so na partizanskem terenu organizirali tudi obveščevalno službo in imeli od nje skupaj z Nemci velike koristi.

Ko so se domobranci 31. maja pojavili v Stični, v Višnji gori in Šentvidu pri Stični, so zelo ogrozili organizacijo osvobodilnega gibanja tega območja. Tedaj je bil del Dolenjske vzdolž železnice Ljubljana–Novo mesto razdeljen v tri okrožja osvobodilne fronte in v ustrezne okrožne partijske komiteje. To so bili novomeško, stiško in grosupeljsko okrožje. V teh okrožjih je imelo osvobodilno gibanje že od začetka vojne izvrstne položaje, uživalo pa je tudi podporo ljudstva. Spomladi leta 1942 je bilo tukaj eno prvih osvobojenih ozemelj. Blizu Stične sta Franc Rozman-Stane in Dušan Kveder-Tomaž aprila 1942 ustanovila 1. slovensko brigado, kar kaže, kako močno je bilo osvobodilno gibanje tega predela Dolenjske. Vse do srede leta 1944 so bile partizanske enote na tem področju, odbori Osvobodilne fronte pa so delovali skoraj nemoteno. Slovensko domobranstvo si od oktobra 1943 v teh krajih ni upalo postavljati postojank in tudi Nemci se niso lotili takih poskusov. Od Novega mesta do Grosupljega je bilo osvobojeno ozemlje in grosupeljska posadka je zaman poskušala vdreti na to področje. Zato je postala ustanovitev domobranskih postojank v Višnji gori, Stični in Šentvidu pri Stični sredi leta 1944 huda grožnja za partizanske čete in organizacije ter organizatorje osvobodilnega gibanja.

Boji okoli novih postojank

Dne 31. maja 1944 se je v Stični nenadoma pojavil 1. udarni bataljon slovenskega domobranstva, imenovan tedaj bataljon »Križ« po svojem poveljniku majorju Ladislavu Križu. To je bil pravzaprav bataljon »N«, ki se je iz Ljubljane preselil v Stično. Iz Grosupljega se je preselil v Višnjo goro bataljon »M«. Bataljon »O«, ki so ga sestavljali v Novem mestu, še ni bil narejen za akcije. To je bil tisti bataljon, ki so ga poskušali sestaviti prav tedaj, ko je 7. korpus 1. maja začel svojo ofenzivno operacijo. Tedaj so partizanske brigade, zlasti brigade 15. divizije, večkrat naletele na sestavne čete tega bataljona. Približno v istem času, kot sta se naselila v Stični in Višnji gori dva domobranska bataljona, je zasedel Šentvid pri Stični 2. bataljon 14. SS policijskega polka. Tako so se prav blizu drug drugemu naselili trije sovražni bataljoni. Pozneje je nemški policijski bataljon v Šentvidu pri Stični zamenjal bataljon »O«. Sovražni bataljoni so nemudoma začeli postavljati utrjene postojanke.

Postavitev postojank okoli Stične je bila dobra zamisel sovražnih poveljstev. Poskus, da bi konec aprila postavili izpostavljeno postojanko v Žužemberku, se je ponesrečil. Ravno tako se je ponesrečila ideja o postavitvi postojank v Trebnjem in Mirni peči, ki naj bi bili povezani z Novim mestom. Na tem področju so bili partizani premočni. Izkazalo se je tudi, da je oskrbovalna povezava Novega mesta proti Trebnjemu in morda še dalje nezanesljiva. Nemško poveljstvo je našlo boljšo rešitev. Ko se je že zdelo, da bo sovražnik po majskega porazu med Žužemberkom in Novim mestom nekaj časa miroval, je zasedel Višnjo goro, Stično in Šentvid pri Stični. To je bil poskus iz Ljubljanske smeri uresničiti isto zamisel kot ob koncu aprila 1944. S tem si je sovražnik ustvaril pogoje za obvladovanje železnice od Grosupljega do Radohove vasi in za obvladovanje področja med Krko in nemško mejo. Sovražnik je upal, da bo lažje ustrahoval organizacijo osvobodilnega gibanja in uničil njene aktiviste. Tega so se posebno veselili domobranci. Že na prvi pogled lahko spoznamo, da je bila ideja o pomiku postojank iz Grosupljega proti Novemu mestu podobna zamisli o obvladovanju kočevske železnice. Medtem ko so Nemci stremeli po obvladanju dolenske komunikacije, je bila želja slovenskega domobranstva zlasti političnega značaja: politično obvladovati pomembno področje med Grosupljem in Radohovo vasjo. Ker so bile posadke na novo ustanovljenih postojank domobranske, bomo vse tri skupaj imenovali kar *stiško utrjeno vozlišče*. To vozlišče je imelo veliko taktično prednost. Postojanke so bile v krajih, ki jih je bilo lahko utrditi in bile so blizu med seboj. Od Stične do Šentvida pri Stični je na primer le dober kilometer, od Stične do Višnje gore pa okoli 4 do 5 km.

Partizanski štabi so se dobro zavedali nevarnosti, ki jim je grozila z ustanovitvijo stiškega utrjenega vozlišča. Nameravali so ukrepati tako kot konec aprila. Zbrati vojsko in z vso silo čim prej udariti po postojankah. Toda nastopile so nove, nam že znane razmere. Glavni štab je ukazal ofenzivo na železnico in proti Štampetovemu mostu usmeril glavne sile. Tako se je vojska 7. korpusa razdelila v dva dela. Petnajsta divizija je z delom artilerije 1. slovenske artilerijske brigade odšla na Notranjsko; proti stiškemu utrjenemu vozlišču paje 7. korpus usmeril 18. divizijo, ki ji je pridelil 12. brigado iz 15. divizije, bataljon Cankarjeve brigade in Dolenjski odred. Vendar je bilo to premalo, da bi si divizija mogla zagotoviti uspeh pri napadu na katerokoli postojanko iz stiškega utrjenega vozlišča.

Odločitev glavnega štaba Slovenije o tem, kako naj reši problem, ki je nastal z zahtevo po prekinitvi tržaške železnice, ni bila lahka. Ali naj odloži napad na Štampetov most in se z vso silo vrže na stiško utrjeno vozlišče? Glavni štab se je odločil za operacijo proti Štampetovemu mostu. Razlogi za tako odločitev so bili tehtni. V skladu s prizadevanji vrhovnega štaba za utrditev zavezništva s protihitlerjevo koalicijo zahodnih držav in Sovjetske zveze se je odločil za koncept, ki je posegal na široko mednarodno področje, kajti utrditev zavezniških odnosov z zahodnimi silami in Sovjetsko zvezo je bila pomembnejša kot rešitev problema stiškega utrjenega vozlišča slovenskih domobrancev. Posledice take odločitve so bile pomembne, a nič

kaj razveseljive za partizansko vojsko. Domobranski bataljoni so namreč pridobili na času in so se dodobra utrdili, ustanovili so obveščevalne točke v dosegu svojih čet in si dan za dnem pridobivali prednosti na ozemlju, ki so ga obvladovali. Tako so se okoli Stične začeli dolgotrajni in krvavi boji. Partizanska vojska do konca vojne ni mogla zavzeti stiškega vozlišča. Strupenega žela, ki se je bilo zadrlo globoko v osvobojeno ozemlje Dolenjske, ni bilo mogoče izdreti.

Osemnajsta divizija se je odločila, da bo 11. junija 1944 najprej naskočila bataljon »O« slovenskih domobrancev (nadalje ga bomo imenovali po njegovem pravem oštevilčenju 4. bataljon) v Šentvidu pri Stični. Toda na predlog komandanta 7. korpusa se je napadu odrekla. Kajti domobranci so močno in zelo aktivno branili svoje nove položaje. Z manjšimi skupinami so prodirali v notranjost osvobojenega ozemlja, premikali so se skrivoma, večinoma ponoči, nenadoma napadali partizane ali partizanske enote, jim zadajali udarce in se hitro vračali v nastanišča. Del domobranskega bataljona »M«, to je 3. bataljona slovenskega domobranstva, je celo prodrli do Krke. S tem so domobranci vnašali v partizanske štabe nejasnost glede njihovih namer in moči, kar je bil tudi eden od vzrokov za odpoved napada 18. divizije na 4. bataljon v Šentvidu pri Stični. Osemnajsta divizija se je na ukaz komandanta korpusa postavila na položaje od Ilove gore prek Bojanjega vrha in Velikega Gabra do Medvedjeka. Razporeditev je bila obrambna. V tej razporeditvi je bila 12. brigada na desnem krilu 18. divizije, da bi preprečevala sovražniku povezavo z Novim mestom v obe smeri in premike med Zasavjem in stiškim vozliščem.

Dvanajsta brigada se je razporejala na položaje okoli Medvedjeka in še ni bila v celoti zbrana, ko jo je 10. junija 1944 napadel 4. bataljon slovenskih domobrancev. V spopadu je brigada potegnila krajši konec, domobranski bataljon pa se je vselil v Šentvid pri Stični, kjer je zamenjal policijski bataljon 14. SS policijskega polka.

Četrty domobranski bataljon je imel tedaj v svoji sestavi 31., 32. in 55. četo. Prvi dve sta nam znani iz akcije na Javorovici in iz žužemberške operacije. Bataljon je presodil, da 12. brigada ni zadosti budna in da bi jo bilo lahko obkoliti in ji zadati težak udarec. Obkoljevalno akcijo je začel, verjetno okrepljen s kako enoto 3. bataljona, 16. junija 1944 zjutraj in je imel precejšen uspeh. Nekatere enote 12. brigade so bile obkoljene in so se le s težavo prebile. Brigada je imela 4 mrtve in 3 pogrešane, izgubila je 9 mul, 28 min za minomet in drug material. Štab korpusa je sodil, da je bil vzrok poraza v tem, da je brigada branila desno krilo 18. divizije v razpotegnjeni obrambni črti, ki je ni bilo težko prebiti. Brigada med bojem ni bila dovolj aktivna, da bi z manevri in premiki preprečila obkolitev nekaterih svojih enot. Bojna morala borcev je po tem boju nekoliko upadla.

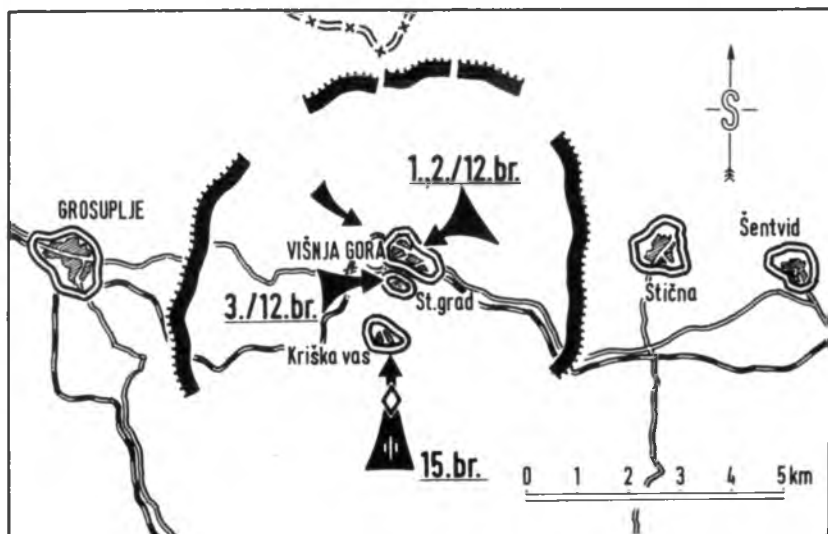
Kriška vas

Medtem se je 15. divizija vrnila na področje stiškega utrjenega vozlišča. Le Gubčevo brigado je pustila na Notranjskem, da bi nekoliko zatrla ofenzivnost 2. bataljona slovenskih domobrancev, kajti Notranjski odred sam je bil za izpeljavo takih nalog preslaboten. Ob stškem utrjenem vozlišču sta bili tedaj zbrani obe diviziji. Dvanajsta brigada je prišla v sestavo svoje divizije. Tako je vsaka divizija imela v akciji po tri brigade. Štab 7. korpusa se je odločil, da bo načel stiško utrjeno vozlišče na ta način, da bi najprej prišla na vrsto višnjegorska postojanka, v kateri je tvoril posadko 1. bataljon slovenskega domobranstva. Posadka se je zavarovala na izviren način. Eno oporišče je postavila na starem višnjegorskem gradu, eno postojanko s posadko iz svoje sestave (to je bila 63. četa) pa v Kriški vasi. Vse tri so bile dobro povezane med seboj. Komandant 15. divizije je razdelil naloge med tri brigade na ta način, da bi *Kriško vas* napadala 15. brigada, Višnjo goro in utrjeni grad pa 12. brigada. Ko bi Kriška vas padla, bi se odločneje vrgli na Višnjo goro. Cankarjeva brigada je branila grosupeljsko smer. Končno se ji je priključil tudi njen 3. bataljon, ki je bil ves čas operacije na Štampetov most v Suhi krajini na področju med Krko in dobrepoljsko dolino. Osemnajsta divizija pa je napadla postojanki v Šentvidu pri Stični in Stično.

Petnajsta brigada, ki jo je na pohodu z Notranjske na Dolenjsko zajel nov val samovoljnih odhodov, se je s hitrim maršem približala svojemu cilju.

Pri akciji na domobranske postojanke v stškem utrjenem vozlišču je vladala v partizanskih štabih velika konspiracija. Toda slovenski domobranci so le izvedeli, da se pripravlja napad na Višnjo goro in Kriško vas in so bili pripravljeni na odpor. Petnajsta brigada se je izredno dobro pripravila na napad. Borci so imeli dobro izdelano skico utrdb v vasi in so na sestankih obravnavali način napada. Nekateri partizani, ki so bili doma v okolici Kriške vasi, so dobro poznali razporeditev hiš in poti, ki so vodile v vas in skozi naselje. Lahko je bilo najti ustrezne smeri za premikanje partizanskih bataljonov.

V Kriški vasi, ki je ne moremo imeti za dobro utrjeno postojanko, je bila 63. četa slovenskega domobranstva iz sestave 1. bataljona. Štela je 127 moč. Poleg njih je bilo v postojanki nekaj neprijavljenih domobrancev, dezertarjev iz drugih domobranskih čet ter nekaj Nemcev. Glede na moč posadke in razporeditev 1. bataljona slovenskih domobrancev ne moremo potrditi, da bi bila posadka pripravljena, da se bo za vsako ceno obdržala v postojanki. Res je imela 32 bunkerjev, napravljenih iz zemlje, ruše in hlodov, ki so bili postavljeni okoli vasi in so bili medsebojno povezani s prehodnicami in res so spletni okoli poldrugi meter visoko ograjo iz bodeče žice, toda vse to je bilo nezadostno za partizansko vojsko, kadar je pri napadih na utrjeno postojanko uporabljala artilerijo. Petnajsta brigada je imela največ izkušenj iz boja za Zdensko vas in jih je s pridom uporabila. Priprava je bila temeljita. Omeniti je treba še, da veliko skrčenje številčnega stanja brigade za-

Skica 17. Osvojitve Kriške vasi in napad 12. brigade na Višnjo goro 21. junija 1944

radi samovoljnih odhodov partizanov iz nje, ni omajalo moralne moči borcev in bork. Brigada je bila dobro oborožena. Imela je tri težke minomete, 42 mitraljezov in prideljen ji je bil protitankovski top s posadko. Najvažnejše pa je bilo, da so ji pridelili dva tritonska tanka (2 moža v posadki) in enega osem in pol tonskega, ki je imel tri može za posadko in je bil oborožen z brzostrelnim topom in dvema mitraljezoma.* Ponovna uvedba tankov v boj za postojanko je zelo dvignila bojno moralo borcev Petnajste brigade. Prva slovenska artilerijska brigada v tem boju ni sodelovala.

Novost v napadu na Kriško vas je bila vsekakor uporaba treh tankov. Že od napada na Ribnico jih partizanska vojska ni uporabila. Tanki se v boju za Ribnico niso izkazali, ker jih niso znali pravilno uporabljati. Šele pri Kriški vasi je prišla njihova moč prvič resno do veljave. Seveda so bili tudi tokrat poveljniki postavljeni pred zahtevno nalogo, kako tanke pravilno uporabiti.

Petnajsta brigada je začela napad na Kriško vas 21. junija 1944 ob 5,30 zjutraj. V začetku je bila megla in brigada ni mogla uspešno uporabiti težkega orožja. Prvi napadi so bili odbiti. Popoldne so prišli trije tanki, ki so se usmerili naravnost na postojanko. Njihov nastop na bojišču je spodbujal borce 15. brigade k napadom in jurišem na bunkerje. Na domobransko četo pa je pojav tankov vplival zelo negativno. Njena morala se je kmalu skrhalo. Sicer pa tankov partizani v akciji niso organizirano in smiselno uporabili. Ko so domobranci popoldne uvideli, da je bila pomoč, ki je prihajala

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 218.

iz Grosupljega (oklepni vlak in pehota), odbita in da ni izgledov, da bi se mogli obdržati v postojanki, so začeli vas v neredu zapuščati in se prebijati v Višnjo goro. Rešitev jim je omogočila postojanka na Starem gradu, ki ga enote 12. brigade niso mogle prej zavzeti.

Zmaga Petnajste brigade pri Kriški vasi je bila pomembna. Uporaba tankov je v moralnem smislu zelo prizadela domobrance. Sedaj so jih poleg topov ogrožali tudi tanki. Petnajsta je imela v boju 6 mrtvih in 18 ranjenih. Zaplenila je 22 pušk, težki minomet in 4 mitraljeze. V postojanki je našla mnogo uporabnega materiala. Domobranska četa je pustila v vasi 12 mrtvih, dva domobranca pa je brigada ujela. Zaplenili so predvsem mnogo domobranskih uniform in oblačil. Slabost Petnajste brigade v tej akciji je bila, da borcev po vdoru v vas nikakor ni bilo mogoče ponovno urediti za boj, kajti posvetili so se plenu. Meseca marca 1945 so v predlogu za podelitev brigadi naslova udarna šteli za eno od najbolj znamenitih zmag uničenje domobranske postojanke v Kriški vasi.*

Dvanajsta brigada je istočasno kot 15. brigada, torej 21. junija 1944, začela napadati *Višnjo goro* in Stari grad nad Višnjo goro. V Višnji gori je imel 1. bataljon tedaj 22. in 24. četo ter vod težkega orožja. Dvanajsta je upala, da bo utrdbo na Starem gradu hitro uničila. Toda izkazalo se je, da so domobranci razvaline gradu močno utrdili. Razmeroma majhna posadka je bila dobro oborožena. Imela je 3 minomete, težki mitraljez in brzo-strelko. Žična ovira je bila meter visoka in 3 metre široka. Ko je tretji bataljon Dvanajste brigade poskušal z jurišem zavzeti postojanko, se je močno opekel. Tudi težkega orožja ni imel na voljo. Postojanka se je obdržala in je omogočila 63. četi, da se je z begom rešila v Višnjo goro. Akcijo je 12. brigada nadaljevala ponoči. Cankarjeva je zagotovila obrambo svoje smeri. Nočni napad 12. brigade brez podpore artilerije, na katero so se borci in poveljstva že navadila, ni bil uspešen in tudi posebno visokega bojnega poleta ni bilo. Do jutra se je Višnja gora držala. Dvanajsta je nadaljevala boj podnevi, vendar brez uspeha. Domobranski bataljon se je celo tega dne (22. junija) podal v protinapade.

Na ukaz 7. korpusa je 15. divizija nenađoma spremenila cilje svojih akcij. Odločila se je napasti 3. domobranski bataljon v Stični. Petnajsta brigada naj bi varovala zahodno smer proti Grosupljemu, Dvanajsta pa vzhodno proti Šentvidu pri Stični. Akcija naj bi se začela 23. junija zjutraj, toda enote 15. divizije so zamudile. Vzrok je bila aktivnost domobranskih čet. Ko je štab korpusa sprevidel, da z akcijo ne bo nič in ker je imel v načrtih že neko novo, zelo pomembno zamisel, je akcijo 15. divizije odpovedal.

Prav v tem trenutku, ko je bilo treba odločno in z vso silo ukrepati na področju stiškega utrjenega vozlišča slovenskega domobranstva, se je pojavila potreba po ponovnem sodelovanju s hrvatskimi partizanskimi enotami. Štab 7. korpusa je naložil 15. diviziji novo, nepričakovano nalogo.

* Opis boja v Kriški vasi je po monografiji Mileta Pavlina, »Petnajsta brigada«, str. 215 in dalje.

13. poglavje

UNIČENJE USTAŠKE POSTOJANKE BOSILJEVO

Kadar so se Beli krajini in Žumberku približale večje enote hrvaških partizanov, je nastopil čas za sodelovanje s slovenskimi partizanskimi četami. Tako se je zgodilo tudi konec junija 1944. Štab 7. korpusa je zato poklical 15. divizijo v Belo krajino in na Hrvaško, da bi s hrvatskimi enotami izvedla kakšno pomembno akcijo.

Bosiljevo

Pobudo za sodelovanje je dal glavni štab Slovenije. Sodil je, da je nastopila priložnost za skupno akcijo slovenskih in hrvatskih partizanskih enot med Zagrebom, Karlovcem in Ogulinom. Na tem področju so bile pomembne sovražne postojanke in če bi se posrečilo katero od njih likvidirati, bi se ozemlji na obeh straneh Kolpe bolje povezali. Glavni štab Slovenije je vrgel oko na ustaško postojanko v Ozlju, ki so jo slovenske partizanske čete že večkrat napadale in oblegale. Uspeha nikoli ni bilo. Glavni štab je upal, da bi se z združenimi silami dalo kaj več napraviti. Iz 4. hrvatskega korpusa, ki se je tedaj premikal na desnem bregu Kolpe, je v glavni štab prispel njegov predstavnik, s katerim so se dogovorili o operacijah. Že 27. junija 1944 je štab 4. hrvatskega korpusa izdal odredbo, v kateri je za cilj napada postavil Stativo, medtem ko bi Ozaljš napadla 8. udarna hrvatska divizija, Zorkovac 34. narodnoosvobodilna divizija, 13. narodnoosvobodilna divizija pa bi blokirala Bosiljevo in Generalski stol. To je bila široko zamišljena operacija, v kateri bi sodelovale 4 divizije. To bi bila hkrati po številu in moči sodelujočih enot doslej največja skupna operacija slovenskih in hrvatskih partizanskih enot. Petnajsta slovenska divizija bi v tem primeru delovala kot 4. korpusu začasno prideljena enota. Toda sovražne čete so prehitale 4. korpus, ko so iz Karlovca, Ozlja in Draganičev udarile v smeri proti Žumberku in Beli krajini. Sovražnega vojaštva je bilo po sodbi polkovnika Rajka Tanaskovića, ki je bil tedaj načelnik operativnega oddelka glavnega štaba, za okoli 2000 mož.* Ves dan 27. in 28. junija so enote 4. korpusa vodile težke boje s to sovražnikovo skupino, v kateri je bilo največ čet iz postojank. Tako so npr. iz Bosiljeva vzeli nemško enoto, da je tam ostala le ustaška. Bosiljevska postojanka je na ta način ostala oslABLJENA. Sovražnik pa se je utrdil na področju Krašića.

Sovražni sunek proti Žumberku, ki je prizadejal enotam 4. hrvatskega korpusa izgube, je seveda vplival na dotedanji načrt za skupne akcije enot 4. korpusa in 15. slovenske divizije. Sporazumno z glavnim štabom Slovenije, ki ga je v operativnem smislu zastopal polkovnik Rajko Tanasković,

* Poročilo načelnika operativnega oddelka glavnega štaba Slovenije z dne 28. junija 1944. Zbornik VI-14-88.

so hitro spremenili načrt in opustili namero, da bi napadli Ozalj in ostale postojanke. Razmere so bile ugodne za operativni poseg proti jugu, kjer je bila ustaška postojanka Bosiljevo. Manever v tem smislu naj bi izpeljali 15. slovenska in 13. hrvatska divizija. Ostali dve hrvatski diviziji, 8. in 34., pa sta bili okrepljeni z Belokranjskim odredom in baterijo topov iz sestave 1. slovenske artilerijske brigade. Imeli sta nalogo napasti sovražnika na področju Krašića 29. junija 1944 ob 2. uri zjutraj.

Štab 7. korpusa je že 24. junija 1944 ukazal premik 15. divizije v smeri proti Vivodini, ko še ni vedel natanko, za kakšne naloge se bodo odločili. Najprej je zahteval, naj 15. divizija odide s tremi brigadami, Cankarjevo, 12. in 15. Toda premislil si je, verjetno zaradi tega, ker na področju stiškega utrjenega vozlišča na ta način ne bi ostala nobena partizanska enota. Tako bi bila domobranskim bataljonom odprta pot v dolino Krke in celo v Suho krajino. Zato je pustil 15. brigado na starem mestu in ji naložil nalogo, naj ne dovoli, da bi domobranske čete vdirale v dolino Krke. Dozoreval je tudi sklep o tem, naj se 15. brigadi pridruži tudi Gubčeva brigada, ki je bila še vedno na Notranjskem.

Na ukaz komandanta 7. korpusa je tudi 1. slovenska artilerijska brigada pripravila del artilerije za pohod v Vivodino. Sestavili so divizion s havbico 100 mm, dvema poljskima topoma in gorsko havbico 75 mm. Vsak top je imel na voljo 150 granat. Vod za zvezo je imel s seboj 3 km telefonskega kabla. Divizion je štel 139 artileristov.* Njegov cilj potovanja je bila Vivodina, kjer je 15. divizijo in artilerijski divizion pričakoval načelnik štaba 7. korpusa Jože Malnarič-Križevski. Toda artilerijski divizion ni odpotoval s 15. divizijo, ker so ga določili za sodelovanje s skupino hrvatskih divizij in slovenskih enot za napad na sovražnika okoli Krašića. Namesto artilerijskega divizona iz sestave 1. slovenske artilerijske brigade so 15. diviziji dodelili dve havbici iz sestave 13. hrvatske divizije. Ker se je na ta način 15. divizija razdelila v tri skupine, je štab korpusa zahteval, naj pri 15. brigadi, kasneje se ji je pridružila še Gubčeva brigada, ostane za poveljnika Stane Semič-Daki, ki je bil namestnik komandanta 15. divizije. Komandant divizije Franc Kočevar-Ciril pa je vzel s seboj najnujnejši del štaba divizije, ki je bil potreben za izvedbo operacije, in se odpravil proti Beli Krajini. Tako je bilo poveljevanje celotni diviziji smotno urejeno.

Cankarjeva in 12. brigada sta bili v Beli krajini že 26. junija 1944, naslednjega dne pa že v Metliki. Povsod so Belokranjci gostoljubno sprejemali obe brigadi. Iz Metlike sta se usmerili k novemu cilju – Bosiljevu. Tja sta prispeli 29. junija 1944 zvečer.

Zastavljena operacija 15. slovenske in 13. hrvatske divizije je bila polna znamenitih odločitev ter ukrepov, ki dajejo boju za Bosiljevo poseben pomen. Najprej je bilo treba urediti poveljevanje. Po starem običaju so ustanovili skupen operativni štab. Omeniti je treba, da je v sestavi skupine za operacijo proti Bosiljevu sodeloval tudi Karlovački odred. Drugo vprašanje, ki so ga morali rešiti, je bilo, katera enota bo izvajala neposreden napad

* Borivoj Lah-Boris, »Prva slovenska artilerijska brigada«, str. 190.

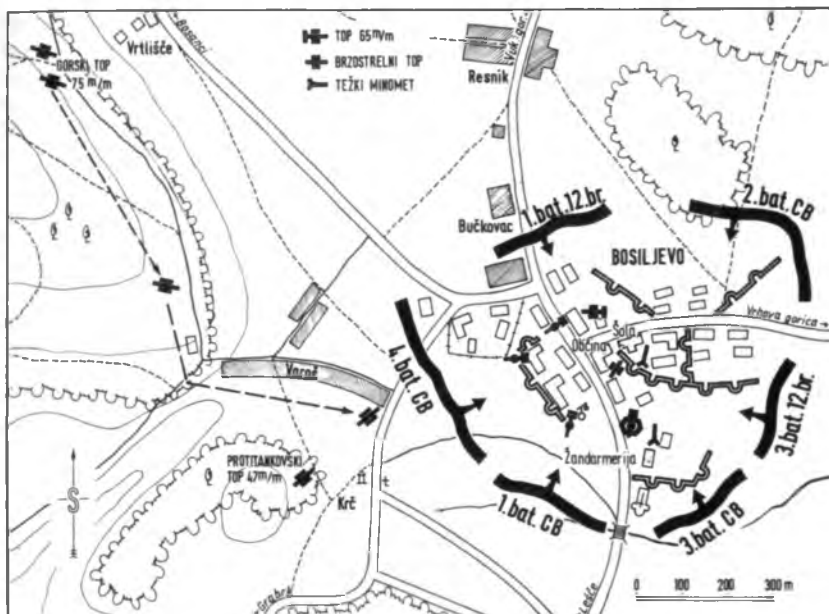
na Bosiljevo, katera pa bo v zavarovanjih. Na sestanku operativnega štaba so hrvatski poveljniki predlagali, naj bi Bosiljevo napadla 13. hrvatska divizija, ki dobro pozna razmere na Hrvatskem in taktiko sovražnikove obrambe v utrjenih mestih. Komandant 15. divizije Franc Kočever-Ciril pa je bil drugačnega mišljenja. Sodil je, da je bolj primerno, da sovražnika v Bosiljevu napade 15. slovenska divizija. Slovenske enote namreč ne poznajo tako dobro zemljišča na bodočem bojišču kot hrvatske, zato bi slovenske brigade v zavarovanjih težje opravljale zavarovalne naloge kot pa hrvatske. Te naloge pa niso bile tako preproste, saj je bilo treba zavarovati različne smeri in je bilo poznavanje zemljišča in razmer v sovražnih postojankah, od koder bi lahko pripeljali pomoč napadeni posadki, nujno potrebno. Trinajsta hrvatska divizija bi, razumljivo, to nalogo bolje opravila kot 15. slovenska. Komandant 15. divizije je nadalje zagotavljal, da slovenske brigade dobro poznajo taktiko napada na utrjene postojanke, saj so uspešno izvedle precej takih akcij. Razlogi komandanta 15. divizije so zaradi tehtnosti prevladali. S tem si je 15. divizija naložila še posebno odgovornost. Če se je 15. divizija potegovala za to, da bi izpeljala poglavitni del operacije, potem je izpolnitev naloge postala stvar prestiža slovenske divizije in njenih borcev in bork.

Poveljniki slovenskih partizanskih enot iz sestave 15. divizije so se morali pred napadom dobro spoprijeti z vprašanji, ki jim jih je zastavljala odgovorna naloga. Posadka Bosiljeva je bila sestavljena iz delov 1. lovskega polka in delov 10. ustaške bojne. Ker so nemške vojake, kot smo že omenili, poslali v boj proti enotam 4. hrvatskega korpusa na področje Krašića, je bila bosiljevka posadka oslABLJENA. Nemcev je bilo malo, največ je bilo ustašev. V postojanki skupaj ni bilo več kot kakih 200 vojakov. Morala je bila razmeroma dobra, toda sovražna posadka se ni ugodno počutila, ko je zvedela, da se bo morala spopasti s slavnimi slovenskimi brigadami. Zanimiv je bil pojav, da so se sovražni vojaki na Hrvatskem bolj bali slovenskih enot kot pa hrvaških. To je razumljivo, če upoštevamo, da je sovražnik dobro poznal hrvaške partizane, s katerimi se je često spopadal. Zlasti idejno nasprotje med ustaši in hrvaškimi partizani je zaostriło boje. Slovenski partizani pa niso bili tako znani na Hrvatskem, zato sta bila strah in opreznost pri sovražniku še večja kot sicer. Posadka je bila oborožena z dvema težkima minometoma, brzostrelnim topom 65 mm in drugim orožjem. Zanimiva je primerjava o tem, kako so bile utrjene sovražne postojanke na Hrvatskem, kako pa na Slovenskem. Čeprav je ležalo Bosiljevo v plitki kotlinici, ki so jo obdajali nizki grički, kar je bilo ugodno za napadalca, je bila okolica kraja nepokrito zemljišče, okoli Bosiljeva je bila sama čistina. To je bilo ugodno za branilce, kajti skrivno približevanje je bilo skoraj nemogoče. Pokritih bunkerjev okoli kraja Nemci in ustaši niso postavili, kakor je bilo v navadi na Slovenskem. V postojanki je bil en sam bunker. Pač pa so napravili tri mitralješka gnezda ter izkopali cel sistem strelskih jarkov, tranšej in zveznih jarkov. Zaklonišča so bila namenjena zavarovanju pred lahkim pehotnim orožjem. Ker ni bilo pokritih bunkerjev ali zaklonišč, posadka ni bila zavarovana pred minometnim ognjem. Kot je izgle-

dalo, je imela posebno tehniko ali taktiko obrambe, ki se je opirala na sistem prehodnic. Posadka je imela namen, da bi se po njih skrivoma premikala, se zbirala na določenih mestih in izvajala protinapade. Odbijati napadalce s skrivno koncentracijo čet in protinapadi je bilo bistvo obrambne taktike branilcev. Tudi trdnejša poslopja so bila preurejena za obrambo, vendar ne tako, da bi mogla kljubovati topovskim granatam. V primerjavi s sovražnimi postojankami v Sloveniji je bilo Bosiljevo slabše utrjeno mesto. Spomnimo se, kako so slovenski domobranci hiteli utrjevati Trebnje meseca maja 1944 in koliko odkritih in pokritih bunkerjev so v kratkem času zgradili. Celo v Kriški vasi so domobranci napravili veliko bunkerjev in močno utrdili poslopja. Vsekakor pa sredstva hrvatskih partizanov za likvidacijo utrjenih mest niso bila tako učinkovita kot na Slovenskem. Kako bi se sicer upali ustaši in Nemci nastaniti v postojanki, ki se ne more zoperstavljati topniškemu in minometnemu ognju.

Motivacija za izbiro Bosiljeva za cilj napada 15. divizije je bila vsekakor lega tega mesta. Od Vinice je oddaljeno le kakih 8 km. Zapiralo je komunikacije, ki so peljale s slovenskega ozemlja proti jugu, kjer sta bila večja garnizona Generalski stol in Ogulin. Bosiljevo je ležalo tudi na komunikaciji, ki je povezovala Karlovac z morjem. Bilo je prikladno kot izhodišče za sovražnikove napade in vdore na slovensko ozemlje, zlasti v Belo krajino. To pa je bil občutljiv problem za osvobodilno gibanje Slovenije. Z uničenjem Bosiljeva bi se tesneje povežalo osvobojeno ozemlje Bele krajine z delom Hrvatske. Izbira Bosiljeva za cilj napada združenih slovenskih in hrvatskih divizij je bila torej pravilna in koristna.

Petnajsta divizija je izvedla napad na postojanko rutinsko z velikim smislom za tehnično stran izpeljave akcije. Po predhodnih navodilih glavnega štaba in štaba korpusa je namreč izvedla koncentracijo težkih orožij. Tako so zbrali vse minomete v eno skupino, ki je imela nalogo razbijati koncentracije pehote v mestu. Tudi predhodnice in tranšeje naj bi prišle pod koncentrični ogenj minometov. Protitankovske puške so združili v posebno skupino. Njihova naloga je bila udariti proti mitralješkimi gnezdami in drugim bolj utrjenim točkam. Poskrbeti je bilo treba, da bosta topova iz 13. hrvatske divizije pravočasno na bojišču. To ni bilo lahko izvesti, kajti bila sta precej oddaljena od Bosiljeva in za pravočasen transport je morala poskrbeti 15. divizija skupaj s 13. hrvaško. Tako so bila pripravljena bojna sredstva za akcijo. Po zamisli komandanta 15. divizije Franca Kočevarja-Cirila bi najprej poskušali s presenetljivim napadom po polnoči streti obrambo in vdreti v Bosiljevo. Akcijo bi izvedli kar iz premika. To bi bilo sicer slabo zaradi tega, ker poveljniki partizanskih enot ne bi mogli izvesti poveljniškega izvidovanja. To je bilo žrtvovano poskusu presenetljivega vdora v postojanko. Nalogo neposrednega vpada v postojanko je komandant divizije zaupal preizkušeni Cankarjevi brigadi, ki ji je nekoč tudi poveljeval in je zato poznal vse njene vrline, pa tudi tiste značilne bojne posebnosti, ki so pomembne za uspešen boj. Dodelil ji je en bataljon iz Dvanajste. Dvanajsta brigada, ki se je lahko tedaj že kosala s starejšimi brigadami glede bojne večine in moralnih kvalitete, je bila postavljena v rezervo in je bila

Skica 18. Napad 15. divizije na Bosiljevo 30. junija 1944

določena, naj neposredno zavaruje prizorišče boja pri Bosiljevu. S tem si je komandant divizije zagotovil skoraj celo brigado, ki bi jo lahko uporabil po svoji presoji in bojnih potrebah. Kljub postavitvi 12. brigade v rezervo, je komandant 15. divizije dosegel premoč nad posadko v razmerju 1 : 3, v orožju pa je imel še boljše razmerje. Ker je imel zadostno rezervo, je pet bataljonov postavil v prvo bojno črto. Podobno je komandant Gubčeve brigade 1. maja 1944 postavil vse bataljone Gubčeve brigade v boj za postojanko v Žužemberku. V zamisli in ukrepe za napad na ustaško postojanko v Bosiljevu so bile vpletene mnoge izkušnje iz bojev za postojanke na Slovenskem, zato smo uvodoma na tej osnovi izjavili, da je bila akcija 15. divizije rutinsko dobro pripravljena in, kot bomo v nadaljevanju spoznali, tudi opravljena.

Dne 30. junija 1944 po kratkem odmoru je Cankarjeva brigada ob 2. uri zjutraj napadla.* Pet bataljonov je jurišalo in skušalo presenetiti sovražnika in vpasti v njegove utrdbe. Čistino pred postojanko so bataljoni prešli v temi. Ko pa so jih ustaši odbili, partizani niso dobro poznali sovražnikove razporeditve, so se umaknili iz dosega sovražnikovega ognja. Tako se je pokazalo, da s presenečenjem ne bo nič in da bo pač treba sistematično uničevati sovražnikove obrambne naprave, dokler postojanka ne bo zrela za

* Povelje štaba 15. divizije z dne 28. 6. 1944. Arh. IZDG, fasc. 190/II.

juriš. Udeležba topov 13. hrvatske divizije je postala nujna. Ob 5. uri zjutraj sta prispeli havbici. Do 11. ure so ju postavili na ognjene položaje, z njima pa tudi protitankovski top Cankarjeve brigade. Nato se je začel splošen napad. Najprej je bila artilerijska priprava. Topovi so rušili bunker in utrjena poslopja, minometi so obsuli z ognjem strelske jarke in prehodnice. Nato je sledil naskok bataljonov, ki so se že prej pod varstvom topovskega in minometnega ognja približali sovražnikovim položajem na jurišno razdaljo. Naskok ni uspel. Le 4. bataljon Cankarjeve se je oprijel prvih zgradb v Bosiljevu in se tam utrdil. To je bil edini uspeh boja.

Komandant divizije je tedaj spoznal, da je napočil odločilni trenutek boja. Sovražnikova obramba je bila omajana. Odredil je, naj se topovi približajo utrdbam, da jih bodo lažje obstreljevali in porušili. Vse težko orožje so usmerili na cilje, da so lahko s koncentričnim ognjem podprli 4. bataljon Cankarjeve, ki se je že zagrizel v postojanko. Komandant se je bal, da bi utegnili v splošnem bojnem metežu ustaši in Nemci pobegniti. Zato je uvedel v strelsko črto še tretji bataljon 12. brigade, ki se je stisnil med dva bataljona Cankarjeve. Tako je bilo v eni sami črti šest bataljonov. Gostota partizanskih borcev je bila zadostna, da bi na vsakem odseku preprečila preboje iz postojanke. Ta ukrep je bil plod izkušnje iz prejšnjih bojev, zlasti boja za Trebnje maja 1944, ko se je domobranski posadki posrečilo, da se je zaradi nepazljivosti oblegovalcev izmuznila iz postojanke. Partizanski bataljoni v tem primeru niso bili postavljeni v dve ali več črt, temveč preprosto v eno, ki pa je bila zelo gosta.

Opisati je treba še delovanje 13. divizije v zavarovanjih. Povsod so bili boji, vendar niso imeli značaja močnih posegov. Le skupini okoli 50 sovražnih vojakov se je posrečilo prebiti v Bosiljevo ter tako okrepiti posadko, ki je s tem narasla na okoli 250 mož.

Uvajanje novega bataljona 12. brigade med napadalce ni bila lahka naloga, ker jo je bilo treba izpeljati med bojem. Manever, pri katerem sta se razklenila dva bataljona Cankarjeve brigade, da bi napravila mesto bataljonu 12. brigade, je uspel, ne da bi pri tem nastala kakršnakoli zmešnjava v vrstah partizanov. S tem je bilo vse pripravljeno za dokončni obračun z ustaši.

Artilerija je ponovno odprla ogenj. Minometi so obstreljevali jarke. Vsa protitankovska orožja, protitankovski minometi in protitankovske puške, so obstreljevala utrjene položaje in jarke. Bilo je strahovito obstreljevanje, ki je vzelo ustašem ves pogum, partizane pa navdušilo, kajti tako dobro organiziranega obstreljevanja še niso bili doživeli. To je imelo tudi svoj učinek, kajti sovražnik se iz jarkov ni več oglašal, utrjeni položaji pa so bili razbiti. Bunker se je sesul, utrjena poslopja so bila za obrambo onespособljena. Obstreljevanje je trajalo do 17. ure. Nato je bil dan znak za juriš. Šest bataljonov se je v silnem navdušenju začelo pomikati naprej, spotoma so kosili sovražne vojake, ki so si poskušali rešiti življenje z begom. Na čistini pred Bosiljevim, kjer je bilo žito in je rasla gosta trava, so partizani metali predse bombe, da bi se zavarovali pred presenečenji. Nekateri sovražni vojaki so se najprej umikali proti središču postojanke, kjer so poskušali orga-

nizirati skupine za preboj. Partizani pa so vdrl z vseh strani v postojanko in jih lovili ter postrelili tiste, ki so se upirali. Dve uri je trajalo preganjanje in uničevanje posadke. Kdor se ni vdal, je bil ubit. Ko je nastopil večerni mrak, je bila postojanka zavzeta in očiščena sovražnih vojakov. Zmaga je bila popolna. Izredno veselje je zavladovalo med partizani zaradi tako bles-teče zmage. Z njimi se je veselilo prebivalstvo, ki je sovražilo ustaše.

Petnajsta divizija je imela v tej operaciji 11 mrtvih in 8 težko ter 16 lažje ranjenih. Med mrtvimi in ranjenimi so bili imenitni poveljniki in politični komisarji. O sovražnikovih izgubah nimamo zanesljivih podatkov. Verjeti moramo, da se je kljub zapori šestih bataljonov posrečilo nekaterim sku-pinam ali posameznikom prebiti iz postojanke, ko je njihov beg prikrivala tema. Nekateri so se morda poskrili v kraju samem pri somišljenikih in znancih. Prav gotovo pa se ni prebila iz Bosiljeva kakšna večja organizira-na skupina sovražnikov. Partizanska poročila navajajo, da je imel sovraž-nik 212 mrtvih, 49 ujetih in 12 ranjenih. To bi pomenilo, da je celotna po-sadka padla ali pa je bila ujeta. Glavno ustaško poveljstvo pa je poročalo, da je bilo v bitki 64 ustašev in Nemcev mrtvih (Nemcev 45), ranjenih pa 27, od teh en sam nemški vojak, 9 ustašev so pogrešali. Bržkone je resnica nek-je v sredi. Sodimo, da je padlo ali bilo ujeto 70 % sovražne posadke. Plen: 14 puškomitraljezov, 60 pušk, 9 brzostrelk, lahki minomet in 2 topa. Del plena so na osnovi predhodnega sporazuma vzeli hrvatski partizani.

Ogromen napredek v bojnih veččinah je v tej bitki pokazala 15. divizija. Za ukrotitev posadke je porabila 18 ur boja. Protitankovec Cankarjeve bri-gade je porabil 40 granat, minometalci so porabili 200 min, protitankovske

Vojaška parada v Metliki 9. julija 1944

puške pa 90 nabojev. Kot na dlani se pokaže razlika o porabi municije pri napadu na Bosiljevo in majskim napadom istih dveh brigad na domobranke v Trebnjem.

Partizanska poveljstva so pričakovala protinapad nemških čet že takoj naslednjega dne 1. julija 1944. Razporedili so se za obrambo, vendar sovražnika ni bilo. Dne 4. julija pa se je le začela dobro organizirana in dobro zasnovana sovražna akcija, ki je presenetila del partizanskih enot. Slovenski brigadi sta se znašli na nekaterih odsekih v kaši in sta se morali reševati s prebijanjem prek Kolpe. K sreči kakega posebnega poraza 15. divizija v teh bojih ni doživela. Sovražne čete pa so zasedle Bosiljevo.

Ko sta se Cankarjeva in 12. brigada znašli v Beli krajini na levem bregu Kolpe, ju je glavni štab poklical v Črnomelj in Metliko. Dne 3. julija 1944 pa je v dnevnem povelju izrekel priznanje in pohvalo partizanskim enotam Hrvatske in Slovenije, ki so sodelovale v operaciji za osvojitve Bosiljeva.

Dvanajsto brigado je še pred Črnomljem sprejel komandant glavnega štaba Slovenije Franc Rozman-Stane, ji čestital za zmago v Bosiljevu in jo napotil na posebno nalogo v smeri proti Suhi krajini. Tja je odšla 7. julija 1944 skozi kočevske gozdove. Cankarjevo brigado pa so poklicali v Metliko. Hoteli so proslaviti zmago pri Bosiljevu z mitingom, parado in pogostitvijo vseh sodelujočih partizanskih enot ter s tem poglobiti in potrditi bratstvo med slovenskim, hrvaškim in srbskim narodom. Že med potovanjem proti Metliki se je Cankarjeva brigada dobro pripravila na parado, saj je bila zanjo, ki je bila tako rekoč frontna enota, to težka preizkušnja. Borci

Zborovanje slovenskega in hrvaškega prebivalstva v Metliki julija 1944. Spredaj od leve proti desni sedijo: Boris Kraigher, Zoran Polič, Jaka Avšič in člani zavezniških vojaških misij pri glavnem štabu NOV in POS

in borke so očistili orožje, uredili uniforme, se okopali v Kolpi, da so se zlikani in mladostni 9. julija pojavili v Metliki. Belokranjci so jih sprejemali z znano gostoljubnostjo in pristrčno dobrodošlico, ki so jo podprli s pogostitvami. V Dragah je popoldne bila parada. Na slavnostni tribuni so bili komandant glavnega štaba Slovenije Franc Rozman-Stane, Boris Kidrič in drugi iz slovenskih štabov, Hrvate je zastopal politični komisar 4. korpusa Venčeslav Holjevac. Paradnemu ešalonu je poveljeval komandant 15. divizije, Belokranjec Franc Kočevar-Ciril. Na paradi so sodelovale Cankarjeva brigada, nato oficirska in podoficirska šola glavnega štaba, pa brigade iz 34. in 8. udarne hrvatske divizije ter borci Žumberškega in Belokranjskega partizanskega odreda. Bil je imeniten zbor partizanske vojske z obeh strani Kolpe, vzdušje pa enkratno in veličastno. Belokranjci so gostili partizane pozno v noč. Iz mladostnega vrveža po paradi in med veselico je vel junaški duh partizanov in ponos nad zmago v Bosiljevu. Slavje se še ni dobro končalo, ko je prišla vest o sovražnikovih premikih, ki so ogrožali Belo krajino, in vse partizanske enote so morale nemudoma pohiteti na obrambne položaje.

Boji Gubčeve brigade na Notranjskem

Po akciji na Štampetov most 12. junija 1944 je Gubčeva brigada ostala na Notranjskem. Naložili so ji veliko nalog. Tako naj bi poskušala dopolniti rušenje Štampetovega mosta, ker so sodili, da rušenje ni bilo dobro opravljeno in da bi se dalo z manjšimi sredstvi podreti še dva poškodovana podporna stebra. Prebivalstvo naj bi spoznalo bojno sposobnost ene najstarejših brigad, ki je na Notranjskem še niso dobro poznali. To je bil torej politični razlog, ki je bil pomemben. Razen tega je bilo treba krotiti 2. bataljon slovenskega domobranstva, ki se sicer še ni mogel dobro izkazati, saj je bil komaj ustanovljen, vendar bi mu bilo treba že takoj na začetku pokazati, na kakšen odziv bo naletel pri partizanskih enotah in pri prebivalstvu. Še naprej bi bilo treba ogrožati tržaško železnico. Podpreti bi bilo treba Notranjski odred, da se ne bi počutil preveč osamljen, obtežen z mnogimi nalogami, ki jim ni bil v celoti kos. To bi prispevalo k moralni moči odreda. Naloge Gubčeve brigade so bile torej številne, vendar to osamljeno poslanstvo brigade ni moglo odločilno poseči v bojne in politične razmere na Notranjskem, saj je bilo le začasno in epizodno.

Partizani so pričakovali, da bodo Nemci po uničenju Štampetovega mosta začeli hajko. Toda Nemci niso imeli čet, s katerimi bi opravili tako nalogo. Bili bi srečni, če bi partizane mogli odvrniti od tržaške železnice. Imeli so na voljo le čete lokalnih postojank in seveda 2. bataljon slovenskih domobrancev. Nemško poveljstvo je moralo opraviti dve važni nalogi. Prva je bila zavarovati popravilo Štampetovega mostu, druga pa zavarovati tržaško železnico. Če bi se lotili te naloge neposredno, to je, da bi se stisnili ob progo in Štampetov most, potem bi seveda izzvali napade partizanskih čet na progo. Zato so se odločili za aktivnost svojih in domobranskih čet,

ki naj bi posegle v notranjost osvobojenega ozemlja Notranjske in izzvale partizane na boj daleč od tržaške proge. To je bila za Nemce koristna odločitev. Toda čet za kakšno posebno ofenzivno nalogo niso imeli. Šlo je le za to, da zaposlijo partizane v notranjosti osvobojenega ozemlja.

Glavni štab je zaradi enotnosti v poveljevanju na Notranjskem odredil, da bo Notranjski odred začasno pod poveljstvom Gubčeve brigade. Nekaj dni je na Notranjskem ostal še namestnik komandanta glavnega štaba general Jaka Avšič.

Najprej so proti Štampetovemu mostu poslali 1. bataljon Gubčeve brigade, da bi dopolnil rušenje. Akcija se po pričakovanju ni posrečila, kajti Nemci so most, ki so ga začeli popravljati, dobro zavarovali. Potem so se začeli boji na Notranjskem. Gubčeva brigada se je hotela izkazati pred Notranjci. Notranjski odred pa za gubčevci ni hotel zaostajati. Tako se je oblikovala izredna borbenost partizanskih enot, ki je prinesla velike bojne uspehe. Prvi boj je bil 15. junija 1944, ko je sovražnik prodr v Cerknico, kjer ga je napadel Notranjski odred. Gubčeva brigada in Notranjski odred sta se bojevala pri Cerknici in na Slivnici. Sovražnik je moral pobegniti iz Cerknice. To so partizani izkoristili in zvečer priredili v Cerknici miting, na katerem je govoril general Jaka Avšič. Miting je dobro uspel in s tem se je politična naloga Gubčeve brigade začela izpolnjevati. Nato so se vrstile vsakodnevne borbe, ki so trajale do 26. junija 1944. Brigada in odred sta se bojevala na ta način, da sta izkoriščala poznavanje terena ter posebnosti notranjskega gorskega sveta. Izpeljala sta vrsto odličnih manevrov in zadala sovražniku poraze. Tako je bil boj pri Knežji lipi 16. junija, naslednjega dne pa je bila poražena skupina iz Velikih Lašč, Ribnice in Kočevja pri Knežjem vrhu. Sledili so zmagoviti boji obeh partizanskih enot pri Cerknici, Radljeku in na Slivnici. Šele 25. junija 1944 je Nemcem uspelo zbrati 1500 mož močno vojsko in napasti združeni partizanski enoti. Boj je bil trd, partizani so se branili odločno in se spretno premikali po Notranjskih gozdovih in hribih. Ta hajka se je končala brez uspeha za napadalce 26. junija 1944. Partizani so zvečer priredili miting v Starem trgu. Bil je dobro pripravljen in uspešen. Prebivalstvo je bilo navdušeno nad upornostjo partizanskih enot, ki Notranjske niso prepustile sovražnikovemu divjanju. Po mitingu je bila parada obeh partizanskih enot in to je bilo slovo Gubčeve brigade od Notranjcev.

V dneh, ko se je Gubčeva bojevala na Notranjskem, je ujela 7 nemških vojakov, domobranskega nadporočnika, poškodovala je tank, zaplenila je 2 težka minometa, 2 lahka minometa, 44 pušk, puškomitraljez in brzostrelke. Imela pa je 9 mrtvih in 34 ranjenih.

V 13 dneh bivanja na Notranjskem je brigada izpolnila naloge. Tukaj bi lahko kritizirali njeno delovanje v tem smislu, ker ni napadala tržaške železnice. Toda to sedaj ni bila njena naloga. Njeno poslanstvo je bilo bolj moralnega in političnega pomena in je uspelo. Taka poslanstva so bila velikega pomena. Krepila so vero v zmago, pomagala so prebivalstvu prenašati vse težave vojnega časa in dvigala ponos na partizansko vojsko. Tudi

Notranjski odred je imel koristi od sodelovanja z Gubčevo. Ni se počutil več osamljenega, spoznal pa je udarnost prekaljene brigade.

Bivanje Gubčeve na Notranjskem se je končalo, ker je glavni štab že 24. junija poslal brigadi poziv, naj se premesti na Ilovo goro.

Krepitev aktivnosti bataljonov slovenskega domobranstva

Slovenski domobranci so zlasti iz stiškega utrjenega vozlišča krepili svojo aktivnost. To je bilo zato, da so odvrnili partizanske divizije od napadov na postojanke in ker so se čutili dovolj močne za ofenzivno akcijo. Vozlišče so dobro utrdili, poiskali so zveze s svojimi somišljeniki na partizanskem ozemlju in uspešno organizirali obveščevalno službo. Bili so dobro obveščeni o vseh premikih partizanskih enot. Njihova taktika je slonela prav na takem sistemu obveščanja. Ker so bili v udarnih bataljonih tudi domačini iz krajev med dolensko železnico in Krko, so dobro poznali tudi vse poti in možnosti za skrivne premike. Ponavadi so se premikali ponoči, zgodaj zjutraj pa so nenadoma napadali. Pomoč domačinov, ki so jim bili privrženi, jim je pomagala, da so poznali tudi politične razmere na terenu. Poznali so pripadnike Osvobodilne fronte in člane partije, proti katerim so usmerili svojo akcijo. Cilji, ki so si jih slovenski domobranci zastavljali, so bili: v prvi vrsti iztrebiti pripadnike in aktiviste osvobodilnega gibanja in jih nadomestiti s svojimi ljudmi, vdirati v zaledje partizanskih enot in napadati osamljene in slabo branjene prateže in partizanske čete iz rezerve. Frontalno niso nikoli napadali, pač pa z raznih strani, da bi dobili partizanske čete v obroč in jih obkoljene uničevali. Take akcije so izvajali iz Višnje gore, Stične in Šentvida pri Stični, dogovarjali pa so se tudi s posadkami iz postojank na kočevski komunikaciji. S tako aktivnostjo so nameravali odrediti partizanske brigade od dolenske železnice, ki so jo po nemških zahtevah nameravali postopoma popravljati in usposobiti za promet.

Po odhodu Cankarjeve in 12. brigade na Hrvaško 24. junija 1944, je 15. brigada ostala sama pred stiškim utrjenim vozliščem. Domobranci so že 23. in 24. junija postajali vse bolj aktivni in brigada si je poiskala varnejše položaje okoli vasi Krka in na področju nad Višnjo goro. Po potrebi se je lahko preselila na desni breg Krke v Suho krajino. Štab korpusa je že 24. junija, ko je spoznal neugodne razmere na bojišču 15. brigade, poklical tudi Gubčevo brigado na to področje. S tem je hotel doseči, da bi zopet zaživila polovica 15. divizije in da bi skupaj z 18. divizijo potisnila domobrance v postojanke. Na odseku dolenske železnice med Grosupljem in Višnjo goro je tunel pod Peščenikom, ki je bil zelo primeren objekt za rušenje. Konec junija je bilo zadosti eksploziva, tako da je prihajala v poštev tudi varianta akcije s popolnim uničenjem tunela pod Peščenikom.

Gubčeva brigada se je šele 26. junija 1944 odpravila iz Starega trga in je 28. junija 1944 že bila na položajih, ki so ji bili odrejeni s poveljem 7. korpusa. Tako je imela 15. divizija svoje 4 brigade zbrane v dveh skupinah: eno

na Hrvaškem s Cankarjevo in 12. brigado, drugo na področju Videm-Krka in Ilove gore z Gubčevo in 15. brigado.

Od 26. do 28. junija so domobranci trikrat napadli Petnajsto brigado. Brigada se je dobro upirala in ni dovolila sovražniku večjega uspeha. Vendar pa so ga domobranci dosegli v noči na 5. julij 1944, ko so neopazno prodrli v Draščo vas, napadli tam tankovski odred in uničili dva tanka.* Ta akcija je imela v partizanskih vrstah velik odmev. Pomenila je začetek nekaterih uspešnih zahrbtnih akcij slovenskih domobrancev.

Štab 7. korpusa je za noč na 7. julij 1944 načrtoval akcijo združenih brigad 15. in 18. divizije na dolenjsko progo in tunel pod Peščenikom. Slednji je bil glavna naloga, ki so jo zaupali 18. diviziji, Gubčevi pa so naložili nalogo, naj minira in razdere progo med Peščenikom in Grosupljem ter s tem zavaruje akcijo 18. divizije. Petnajsta brigada je imela nalogo, da zaščiti akcijo Gubčeve na dobrih položajih nad Višnjo goro. Akcija je uspela. Gubčeva je razdrila precej proge, 18. divizija pa je minirala tunel.** 7. julija 1944 zjutraj je sovražnik odgovoril na akcijo na železnico in tunel. Z več kolenami je začel napredovati proti položajem, kjer so bile partizanske zasede, ali proti točkam, koder naj bi se vračali partizanski bataljoni. Vdrl je celo na Ilovo goro, kjer sta brigadi 15. divizije pustili pratež in ga razbil. Nekaj partizanov je ujel, pratež pa zaplenil. Ves dan so bili boji, ki so bili popolnoma manevrskega značaja.

Na delovanje in načrte štaba 7. korpusa je tedaj vplival nek dogodek. Večja sovražna skupina je namreč prodrla iz Ribnice in Kočevja v Stari Log, na Polom ter v Žvirče. Iz Novega mesta sta se pojavili dve koloni s tanki in prodrli do Dolenje straže. Štab korpusa se je bal, da ti premiki sovražnikovih čet niso v zvezi s poskusom napada na ustanove in štabe korpusa ter divizij v dolini Krke. Na tem področju so bile namreč zaledne ustanove štaba 7. korpusa, 15. divizije in ustanove osvobodilnega gibanja z aktivisti. Bojazen 7. korpusa je bila upravičena zlasti še zato, ker je sovražni skupini okoli 200 vojakov v noči na 5. julij 1944 uspelo iznenaditi odred tankov v Drašči vasi. Poleg tega je uspelo 31. in 32. četi ter težkemu vođu 4. domobranskega bataljona na isti način vdreti v Zagradec v noči na 7. julij 1944 (to je bilo prav tedaj, ko sta obe diviziji napadali tunel pod Peščenikom in razrušili železniško progo med Višnjo goro in Grosupljem), kjer so iznenadili dele dolenjskega vojnega področja in politične delavce ter jim prizadejali velike izgube.*** Pred tem je 7. julija 1944 štab 7. korpusa razporedil 15. divizijo tako, da je bila Gubčeva brigada na področju Ratja v Suhi krajini, a 15. brigada na področju Korinja. Poleg tega je ukazal 12. brigadi, ki je bila tedaj še v Beli krajini, naj se priključi 15. diviziji. Kot vemo, je bila 12. brigada zelo hitro na cesti med Kočevjem in Dvorom, tako da je bila 15. divizija brez Cankarjeve brigade zbrana na področju Suhe krajine, da bi se

* Bojno povelje štaba 7. korpusa z dne 5. julija 1944. Zbornik VI-14-106.

** Glej povelje štaba 18. divizije z dne 7. julija 1944. Zbornik VI-14-113.

*** Bojno povelje štaba 7. korpusa z dne 8. julija 1944. Zbornik VI-14-114.

postavila po robu nenadnim sovražnim napadom. Štab korpusa je name-
raval iz Bele krajine odpoklicati tudi Cankarjevo brigado.

Nenadna sovražna dejavnost v Suhi krajini in ob reki Krki je pri kor-
pusu izzvala hitro ukrepanje. Petnajsta divizija se je pojavila v Suhi krajini,
a sovražne čete so se hitro umaknile na izhodišča.

Vendar tudi pri taki razporeditvi 15. divizije ni ostalo. Kajti sovražnik
je nenadoma napadel Belo krajino, kar je zahtevalo ponovne premike enot
7. korpusa.

14. poglavje

BITKA ZA BELO KRAJINO

Od velike nemške ofenzive dalje sovražnik ni nikoli poskusil vdreti v
Belo krajino. Pod Gorjanci so bile budno na straži enote 15. in 18. divizije,
ki so varovale gorjanske prelaze pred sovražnimi četami, da niso mogle v
Belo krajino.

Po zavzetju Bosiljeva pa se je pojavil sovražnik na nepričakovani smeri.
Ogrozil je Belo krajino z vzhodne, hrvatske smeri in izzval odločno reakcijo
partizanske vojske.

Nekaj ponovitev o sovražnikovih namerah

Akcija sovražnih čet proti Beli krajini, ki je bila od 11. do 16. julija 1944,
ni bila osamljena. Bila je nadaljevanje operacij sovražnih enot proti parti-
zanskim četam 4. hrvatskega korpusa, ki so uničevale železniške proge,
zlasti progo na odseku Karlovac–Zagreb. Sovražne čete so med obrambo
te proge izkoristile slabosti enot 4. korpusa in jim prizadejale precejšnje iz-
gube. Tako je bila presenečena in obkoljena pri Sv. Jani 34. divizija 4. hr-
vatskega korpusa. Bili so težki in krvavi boji in brigada »Franjo Ogulinac-
Seljo« je imela po poročilih 34. hrvatske divizije 12 mrtvih, 40 ranjenih in
19 pogrešanih.* Sovražnik je torej v bojih proti enotam 4. hrvatskega kor-
pusa uporabil precejšnje sile. To je olajšalo bosiljevsko operacijo, ki je bila
skupni udarec slovenskih in hrvatskih partizanskih čet prav tedaj, ko je
imel 4. hrvatski korpus obrambne boje proti koncentraciji sovražnih čet ob
železnici Karlovac–Zagreb in na Žumberku.

Ko so sovražne čete 4. julija pregnale enote 15. slovenske divizije s
Hrvatske in so morale tudi enote 13. hrvatske divizije zapustiti položaje, ki
so jih držale po bosiljevski operaciji, je ostalo sovražniku nekaj prostih čet.
Razmere na bojišču so bile tedaj zanj ugodne. Enote 4. korpusa so bile po
skoraj mesec dni trajajočih bojih utrujene, slabo oskrbovane, primanjko-
valo jim je že municije in morala zaradi velikih izgub ni bila več na višini.

* Poročilo glavnega štaba Slovenije z dne 26. julija 1944 vrhovnemu štabu Jugoslavije. Zbornik VI-15-24.

To je bila priložnost za sovražnika, da – okrepljen še z nekaterimi četami, nadaljuje operacijo proti 4. hrvatskemu korpusu in mu prizadene izgube.

Pri tem je seveda zelo važno odgovoriti na vprašanje, zakaj je sovražnik vključil v operacije proti 4. korpusu tudi napad na osvobojeno ozemlje Bele krajine? Kot smo omenili, sovražnik ni napadal Bele krajine, če si ni pripravil zadosti čet, ki bi to nalogo mogle opraviti. Iz vsega obnašanja sovražnih poveljstev lahko sklepamo, da se je bal položiti oboroženo roko na Belo krajino. Še vselej se je pri taki operaciji opekeli in še celo med veliko nemško ofenzivo je moral na vrat na nos zapustiti položaje v Beli krajini. Zlasti s hrvatske strani so bile sovražne akcije v smeri Bele krajine zelo porredke. Od kod torej namera da se poleg vdora na Žužemberk vključi v načrte operacij tudi vpad na osvobojeno slovensko ozemlje? Oцени glavnega štaba Slovenije v poročilu vrhovnemu štabu Jugoslavije z dne 26. junija 1944, da so namreč Nemci imeli v načrtu vzpostavitev postojank v Črnomlju in Metliki, ne bi mogli pritrditi iz več razlogov, med katerimi naj navedemo le nekatere.

Sovražnik je zbral preslabotne sile, da bi mogel v Beli krajini vzpostaviti postojanki. V takem primeru bi namreč moral imeti na voljo dodatne enote, ki bi bile zmožne razbiti prizadevanja partizanske vojske Slovenije, da bi, sodelujoč s hrvatskimi partizanskimi četami, z vsemi sredstvi poskušale zavzeti postojanki in uničiti posadki; teh sil pa sovražna vojska tedaj ni imela. Drugi razlog je bil v tem, da je bila Bela krajina pod vojaško pristojnostjo štaba za boj proti bandam v Ljubljani. Postojanki v Črnomlju in Metliki bi torej mogel postaviti le štab za boj proti bandam v Ljubljani pod poveljstvom generala Rösenerja, ki bi moral prevzeti tudi skrb za obrambo postojank pred partizanskimi napadi. Če bi se bilo to zgodilo, potem bi se popolnoma izpremenila zamisel operativne vloge Novega mesta in na tem delu bojišča bi nastale povsem nove razmere. Rösenerjev štab pa tedaj ni imel nobenih možnosti, da bi vzpostavljali omenjeni postojanki, še manj pa, da bi zagotovil čete za njuno obrambo.

Iz vsega tega sledi, da je moral biti razlog za vdor v Belo krajino drugačne vsebine in moči. Razložiti ga moremo le kot maščevalni, povračilni ukrep nemškega poveljstva na Hrvaškem za akcijo slovenske 15. divizije na Bosiljevo. Res je, da je pri vdoru v Belo krajino sodelovala tudi novomeška posadka. Toda njena vloga je bila le demonstrativnega značaja, saj si ni in si tudi ni mogla zadati naloge, da bi prebila partizansko blokado na Gorjancih.

Vdor v Metliko

Sovražne čete, ki so napadale 4. hrvatski korpus in slovenske partizanske enote, so bile 10. julija 1944 sestavljene po večini iz nemških čet. To sta bila 1. donski in 3. kubanski polk 1. kavkaške divizije z okoli 2500 možmi, dve satniji ustašev okoli 250 mož, bataljon 1. lovskega polka (edina nemška enota!) z okoli 500 možmi, kar je bilo skupaj 3250 vojakov.* Dne

* Po poročilu obveščevalnega oddelka glavnega štaba Slovenije z dne 22. julija 1944. Zbornik VI-15-24.

14. julija so to skupino okrepili s 13. ustaškim bataljonom (bojna) iz Samobora in z ustaško četo iz sestave 10. ustaškega bataljona. Na fronti proti slovenskim in hrvatskim enotam je bilo torej skupaj okoli 4000 sovražnih vojakov.

Sovražne čete so hitro prodrle na ozemlje Žumberka. S svojim desnim krilom so zadrževale hrvatske čete na področju hribovitega sveta Žumberka, levo krilo pa so usmerile naravnost proti Metliki. Njihove predhodnične enote so že 10. julija prodrle na prag Bele krajine in zasedle Drašiče. To je bilo dan po metliški paradi.

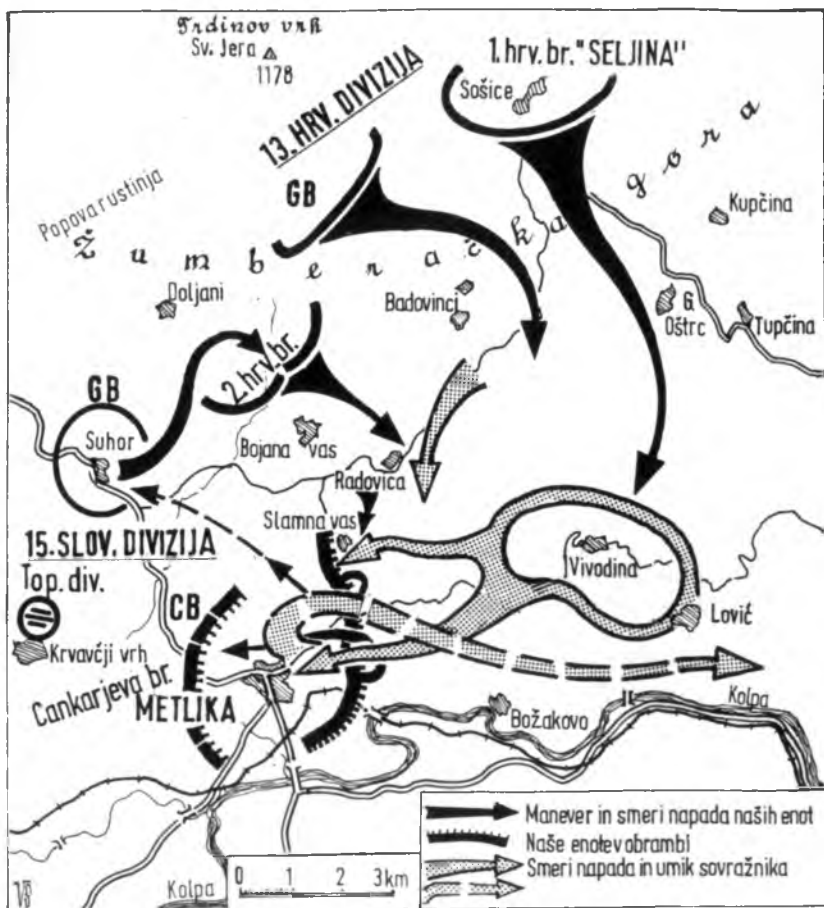
Sovražna akcija je izzvala veliko aktivnost pri organih osvobodilnega gibanja Slovenije in pri vojski. Nikakor ne bi bilo dopustno, da bi sovražniku ne zaprli poti v Belo krajino. To se je zdelo še toliko lažje, ker so bile v bližini enote 4. hrvatskega korpusa. S skupnimi napori bi bilo mogoče odbiti sovražni napad. Četrty hrvatski korpus je namreč 10. julija 1944 imel v Žumberku in v Beli krajini 1., 2. in 3. brigado 8. divizije in 2. brigado 34. divizije ter Žumberški odred. Od slovenskih partizanskih enot pa so bile v Metliki Cankarjeva brigada, poveljnik 15. slovenske divizije z delom štaba divizije, skupina artilerije 1. slovenske artilerijske brigade, ki je še pred napadom na Bosiljevo prispela v Belo krajino, in Belokranjski odred. Od vseh teh enot je bil edino en bataljon Belokranjskega odreda na položajih pri Drašičih in je torej neposredno branil dostope v Belo krajino. Od enot glavnega štaba Slovenije so bile tu oficirska šola in še nekatere enote iz sestave glavnega štaba. Razumljivo je, da je bil glavni štab Slovenije pobudnik za vse akcije in ukrepe, kajti na udaru je bila Bela krajina in storiti je bilo treba vse, da se sovražne čete ne bi vsule po tej prelepi in osvobojeni pokrajini ter plenile in požigale domove.

Vendar razmere na partizanski strani niso bile rožnate. Upoštevati je bilo treba, da so bile hrvatske enote po več kot mesec dni trajajočih bojih zelo izčrpane. Za enote 4. hrvatskega korpusa nadaljevanje bojev na Žumberku ni imelo več nobenega operativnega pomena. Hrvatski korpus je hotel čimprej zapustiti Žumberk in se vrniti na področja desnega brega Kolpe, kamor ga je klical glavni štab Hrvatske. Potrebno je bilo evakuirati ranjence, ki jih je bilo kar precej, potrebno se je bilo oskrbeti z municijo, pa tudi vojsko je bilo treba po dolgem pomanjkanju nahraniti in obleči. Tako so nastala nesoglasja med štabom 4. hrvatskega korpusa in glavnim štabom Slovenije. Kako naj bi se slovenske partizanske čete same uprle tako veliki sovražni premoči, ko pa so bile enote 7. korpusa raztresene po Ljubljanski pokrajini in ko so osvobojena ozemlja na Dolenjskem ogrožali pohodi bataljonov slovenskih domobrancev in nemških čet? V Novem mestu je bila še vedno zelo močna posadka, ki jo je bilo treba držati za novomeškimi zidovi. Glavni štab Slovenije je zahteval od komandanta 4. korpusa, naj skuša razumeti položaj in naj na lastno pobudo zadrži svoje brigade na bojišču, da bi skupaj s slovenskimi partizanskimi četami odstranile nevarnost sovražne invazije v Belo krajino. Štab 4. hrvatskega korpusa je seveda prišel zaradi te zahteve v precep. Ali naj pristane na zahteve slovenskega glav-

nega štaba ali naj zavrne te zahteve in naj izpolni ukaz hrvatskega glavnega štaba? Slovenski glavni štab in hrvatski štab 4. korpusa sta si prizadevala vzpostaviti zvezo z glavnim štabom Hrvatske, da bi se o tem pogovorili, toda prav tedaj to ni bilo mogoče. Poveljstvo 4. hrvatskega korpusa pa je vendarle sprejelo argumentirano zahtevo glavnega štaba Slovenije in je ukazalo svojim enotam, naj ostanejo v Beli Krajini in Žumberku in pomagajo slovenskim partizanom ubraniti to ozemlje.

Hkrati s temi pogovori sta potekala organiziranje in krepitev fronte pred sovražnimi četami. Glavni štab Slovenije je ukazal, naj se Gubčeva brigada kar najhitreje premesti v Belo krajino. Vse je namreč kazalo na to, da bo v boju zanj padla odločilna obrambna vloga 15. diviziji. Gubčeva brigada je bila tedaj na področju Suhe krajine v Ratju in Hinjah. Ukaz o pohodu na bojišče je prispel 11. julija 1944. Ker v brigadi še niso bili dobro obveščeni o razmerah v Beli krajini, so se borci razveselili pohoda, saj so vedeli, da jih bodo Belokranjci gostoljubno sprejeli in da bodo razmere v Beli krajini čisto nekaj drugega kot v Suhi krajini. Odpotovali so 11. julija zvečer in so naslednjega dne že bili v Uršnih selih. Tu so zvedeli za naloge, ki jih čakajo in za stisko, v kateri je bilo prebivalstvo Bele krajine. Borci Gubčeve brigade so z ogorčenjem sprejeli vest o vdoru sovražnih čet v Belo krajino in so bili pripravljeni z vso močjo zavrniti invazijo. Brigadno poveljstvo se je v Uršnih selih povežalo s poveljstvom 15. divizije in že prejelo prve bojne naloge. Prva naloga je bila kaj nenavadna. Brigada bi namreč morala na položajih okoli Suhorja in gorjanskega prelaza na Vahti skupaj z 10. brigado (»Ljubljansko«) zavarovati belokranjsko bojišče z novomeške smeri. Pozno ponoči 12. julija je bila brigada že v Suhorju. Vest o bojih pred Metliko je že prodrla na Gorjance in belokranjsko prebivalstvo je navdušeno sprejemalo partizanske borce in upalo, da bodo zavrnili nevarnost, ki je grozila Beli krajini. Ker pa so se razmere za partizansko vojsko pred Metliko poslabšale, so Gubčevo brigado poklicali na fronto, da bi skupaj s Cankarjevo, Belokranjskim odredom in hrvatskimi brigadami zaustavila prodiranje sovražnika.

Pred Metliko so potekali težki boji. Cankarjeva in 2. brigada 8. hrvatske divizije sta že 11. julija 1944, potem ko je sovražnik odrinil bataljon Belokranjskega odreda, razvili bojno črto pred Drašiči. Navsezgodaj so se začeli srditi boji. Cankarjeva brigada se je bojevala kot je to bilo v navadi, kadar je bila v nevarnosti Bela krajina. Sovražnik je udaril z veliko silo. Posrečilo se mu je prebiti fronto na spoju obeh brigad in priti 2. brigadi 8. hrvatske divizije za hrbet. Le-ta se je morala umakniti. V boj je partizansko poveljstvo pripeljalo tudi oficirsko šolo glavnega štaba. Do 14. ure je sovražnik prodrl do Rosalnic in v Čurile. Bil je že blizu Metlike. Gubčeva brigada je bila šele na poti proti Beli krajini in partizansko poveljstvo je bilo v skrbeh, kakšen bo izid boja pred Metliko. Glavni štab Slovenije in štab 4. hrvatskega korpusa sta ustanovila skupen operativni štab za vodenje bojov v Beli krajini in na Žumberku. Prav tega dne, 11. julija 1944, je bila oslabljena tudi partizanska fronta v Žumberku. Tretja brigada 8. divizije iz sestave 4. hrvatskega korpusa je morala namreč zapustiti bojišče, da bi v hrvatske bol-

Skica 19. Nemški vdor v Metliko 16. julija 1944 in zamisel sklepnega manevra enot 4. hrvatskega korpusa in 15. slovenske divizije

nišnice odpeljala veliko ranjencev 4. korpusa. Cankarjeva brigada, oficirska šola in Belokranjski odred so v ostri bitki zadržali sovražnika na črti Slamna vas–Božakovo. Rosalnice in Čurile so bile v sovražnikovih rokah.

Drugo jutro, 12. julija 1944, je bila naloga partizanskih enot pred Metliko, da preženejo sovražnika nazaj proti Drašičem. Oficirska šola pri tej akciji ni sodelovala, ker jo je glavni štab Slovenije umaknil iz bojev. Bal se je, da ne bi imela preveč izgub. Pač pa je 12. julija zjutraj artilerijski divizion 1. slovenske artilerijske brigade že začel z dvema poljskima topoma podpirati napad Cankarjeve brigade in belokranjskega odreda. Fronti pred

Metliko se je zopet pridružila 2. brigada 8. hrvatske divizije. Združene partizanske enote so sicer pregnale sovražnika v Drašiče, toda tega kraja niso mogle zavzeti. Artilerijski divizion 1. slovenske artilerijske brigade je bil popoln do večera 12. julija 1944, ker sta prispeli tudi dve havbici. Tega dne sta poljska topa izstrelila 182 granat. Zadetki so bili dobri, nesreča pa je bila v tem, da je eksplodirala le vsaka druga granata.*

Dne 13. julija 1944 je bila partizanskim enotam okoli Drašičev zadana naloga, naj preženejo sovražnika iz tega kraja. Tudi tokrat akcija ni uspela, čeprav jo je podpiral artilerijski divizion. Sovražniku pa je s protinapadi uspelo nekoliko odriniti 3. brigado 34. hrvatske divizije in 1. brigado 8. hrvatske divizije proti Žumberku.

Do večera je bila situacija na fronti pred Metliko naslednja: med Drašiči in Metliko so bili Cankarjeva brigada, Belokranjski odred in 2. brigada 8. hrvatske divizije. Njihova naloga je bila oslabiliti sovražnikovo dejavnost na smeri proti Metliki. To skupino je podpiral artilerijski divizion 1. slovenske artilerijske brigade. V desni bok sovražnikove grupacije sta napadali dve brigadi hrvatske 8. in 34. divizije. Zvečer tega dne, 13. julija ob 23. uri, je v hitrem pohodu prispela na bojišče Gubčeva brigada, ki se je postavila ob levo krilo bojne razporeditve Cankarjeve brigade. Druga brigada iz 8. hrvatske divizije se je pomaknila levo od Gubčeve brigade. Na najvažnejši smeri, ki pelje iz Drašičev v Metliko in kjer je imel sovražnik, kot je izgledalo, jedro svoje moči, so se torej zbrali brigadi 15. divizije in Belokranjski odred. Enote so bile pripravljene na najostrejši odpor proti sovražnim četam.

Ideja o dosedanjih bojih za Belo krajino skupnega operativnega štaba slovenskih in hrvatskih partizanskih enot se je zrcalila v težnji, da bi s postopnim uvajanjem v boj slovenskih partizanskih čet frontalno zadrževali sovražnika pri Drašičih, da bi mu preprečili prodor v Metliko in izvedli evakuacijo ranjencev 4. hrvatskega korpusa. Do 13. julija 1944 opolnoči je bila ta ideja izpolnjena in vse naloge uspešno zaključene.

Skupni operativni štab pod poveljstvom načelnika operativnega oddelka glavnega štaba Slovenije Rajka Tanaskovića pa je moral dosedanje zamisel o frontalni obrambi Bele krajine spremeniti, sicer si ni bilo obetati odločilnega preobrata na bojišču. Kot na dlani je bilo, da je treba udariti z Žumberka sovražniku v bok ter ga s tem prisiliti, da konča operacijo. Sovražnik je namreč s svojo udarno konico vztrajno rinil iz Drašičev proti Metliki. Ni bilo težko ugotoviti, da je to glavna smer njegove operacije.

Glede na vse to je operativni štab pripravil manever v desni bok sovražnikove bojne razporeditve s hrvatskimi brigadami, medtem ko naj bi slovenske partizanske enote pod poveljstvom 15. divizije še naprej s frontalno postavitvijo odločno varovale dostope k Metliki. Manever naj bi se začel 14. julija 1944. Petnajsta divizija je razumela svojo obrambno nalogo v tem smislu, da bi bila aktivna. Zato je začela takoj po prihodu Gubčeve

* Borivoj Lah-Boris, »Prva slovenska artilerijska brigada«, str. 193.

brigade boj za zavzetje Drašičev. Gubčeva brigada je bila prisiljena stopiti v akcijo iz premika. Stirinajstega julija dopoldne so se bili boji za Drašiče, a niso prinesli uspeha. Partizanski bataljoni so bili odbiti. Vzroki so bili v tem, da Gubčeva brigada ni poznala razmer in je brez priprav začela boj, hrvatske enote pa so bile tako utrujene, da je štab 4. korpusa ukazal prekiniti boje. Tako 15. diviziji ni preostalo nič drugega, kot da je izdala odredbo, po kateri naj bi se njene enote razporedile obrambno. Če pa bi se sovražnik začel umikati, naj bi brigadi z vso silo udarili po njem.

Prvi poskus manevra z Žumberka v desni bok sovražnikove bojne razporeditve se je torej ponesrečil, ko se niti dobro začel ni. Saj je na primer štab 4. hrvatskega korpusa poslal iz bojne črte 1. in 2. brigado 34. divizije, da bi se malo odpočili in se oskrbeli s strelivom. Pomanjkanje streliva je bilo kronična bolezen hrvatskih čet v tem času, čeprav so jih z njim, kolikor so mogle, zakladale slovenske partizanske enote.

Sovražno poveljstvo je pri partizanskih enotah spoznalo slabosti, ki so jih pestile. Z Žumberka je premestilo nekaj svojih enot in 15. julija 1944 začelo odločilno bitko za Metliko. Sovražnik je z vso silo udaril na Gubčevo brigado ter spremenil smer napada bolj severno, da bi zavzel višinske grebene okoli Radovice, od koder je bilo veliko lažje ogroziti Metliko. Gubčeva

Poveljniško mesto 15. divizije v bojih pri Metliki julija 1944. Z daljnogledom v roki je general Jaka Avšič, desno od njega pa Franc Kočevar-Ciril

se je z vso močjo upirala. Partizanska artilerija je sicer podpirala boj Gubčeve brigade na Radovici in v Slamni vasi, toda to ni dosti pomagalo, kajti sovražno topništvo je postavilo nasproti partizanskim štirim topovom kar štiriindvajset svojih. Ogenj na Gubčevo je bil strahovit. Partizanska poročila pripovedujejo, da je sovražnik na strojnični rafal partizanskega mitraljezca odgovoril kar s 60 topovskimi streli in 50 minami iz minometa. Gubčeva je doživljala boj, kot ga še ni in se je na vse kriplje upirala. Sovražnik je na vsak način hotel zavzeti Radovico in Slamno vas in je pošiljal v boj vedno nove čete. Ob 15. uri je z manevrom v bok Gubčevi brigadi uspel prodreti v Radovico, Gubčeva pa se je morala umakniti. To je ogrozilo tudi Cankarjevo brigado, da je morala poiskati nove položaje. Obrambna fronta 15. divizije se je torej nekoliko pomaknila nazaj. Topništvo 1. slovenske artilerijske brigade je ves čas boja dobro podpiralo Gubčevo. Obstreljevalo je Drašiče, sovražne čete v Radovici in kolone, ki so prodirale v Radovico. Proti večeru je sovražnik zavzel tudi Slamno vas. S protijurišem ga je Gubčeva pregnala, toda ostal je v Radovici. Obvladal je najboljše položaje, ki so bili izhodišča za napad na Metliko. Poveljnik 15. divizije je zato premestil Cankarjevo brigado pred Metliko, da bi jo neposredno branila.

Seveda je poveljstvo skupnih slovenskih in hrvatskih partizanskih enot neprestano spremljalo boje, ki jih je imela 10. brigada (»Ljubljanska«) iz 18. divizije na zahodnih pobočjih Gorjancev. Če bi se sovražniku posrečilo prodreti čez gorjansko sedlo, bi se njegove čete spustile partizanskim, ki so branile Metliko, naravnost za hrbet. Ker je primanjkovalo čet, je moral skupni operativni štab dobro pretehtati razmere na bojiščih, zlasti pa je moral ugotoviti, ali je akcija novomeške posadke take narave, da grozi prodor čez Gorjance, ali je le pomožna. Deseta brigada (»Ljubljanska«) je bila težke in krvave boje na področju Težke vode in Koroške vasi. Zlasti ostri so bili boji 13. julija 1944.* Tako kot vse druge slovenske partizanske enote v Beli krajini, so se tudi borci 10. brigade zavedali svoje odgovorne naloge, da ne smejo dovoliti sovražniku prodora v Belo krajino. Postavlja se vprašanje, ali so Nemci nameravali v resnici prodreti čez Gorjance? Sodim, da niso imeli namena prodreti dalje kot na sedlo. Vdor v Belo krajino bi zahteval močnejše sile, ki jih tedaj sovražna posadka v Novem mestu ni imela. Z močjo do enega bataljona pa si niso upali izvesti globokih prodorov na osvobojeno ozemlje Bele krajine.

Skupni operativni štab ni dovolil, da bi ga akcija novomeške posadke spravila s tira. Mirno je spremljal obrambo 10. brigade. Ni znano, zakaj ni uporabil 12. brigade, ki je bila v Suhi krajini skoraj brez dela. Njena navzočnost v Beli krajini bi vsekakor olajšala položaj obrambe pri Metliki. Šele 15. julija, na dan, ko je sovražna grupacija začela odločilen napad za prodor v Metliko, je štab 7. korpusa poslal 12. brigadi ukaz, naj odide na Gorjance. Dne 16. julija 1944 je brigada že bila v Uršnih selih blizu bojišča 10. brigade (»Ljubljanska«).

* Ladislav Kiauta, »Na bojni črti Osemnajste«, str. 480.

Sovražnik je v noči na 16. julij še vedno krepil svoje sile na metliški smeri. Ideja o obkoljevalnem manevru v severni bok sovražnika je bila pri skupnem operativnem štabu še vedno živa. Bila je še bolj aktualna, ker je sovražnik zelo oslabil in razredčil svoje čete v Žumberku. Potrebno je bilo hitro in odločno ukrepati, da bi omejeno idejo realizirali, kajti to je bila edina taktična možnost, da bi porazili sovražnika. Tedaj so izvršili tudi zamenjavo komandanta skupnega operativnega štaba in imenovali na to mesto Pera Popivodo, ker so se zanašali na njegove velike izkušnje v manevrskih bojih. Na levo krilo partizanske bojne razporeditve je bilo torej treba poslati zadostno število enot. Še v noči na 16. julij 1944 so premestili Gubčevo brigado bolj na sever, do popoldneva tega dne pa je že bila na izhodiščnih položajih skupaj s hrvatskimi enotami, pripravljena za izpeljavo nameravane akcije.

Medtem je jedro sovražnih čet s pomočjo artilerije in letalstva 16. julija zjutraj začelo odločilen napad na obrambo Metlike. Partizanske enote se veliki premoči niso mogle upirati. Umaknile so se na položaje za Metliko, od koder so napadale sovražnika, ki je malo pred poldnevom vdrl v Metliko.

Iz obnašanja sovražnikove enote, ki je vdrla v Metliko, se da razbrati, da se je sovražno poveljstvo zavedalo položaja, v katerem se je znašlo. Prodor v Metliko je bil namreč globok in sovražnikov desni bok je postal razpotegnjen in s tem občutljiv za napad z Žumberka. V Metliko je vdrla le manjša enota, ki je po približno dveurnem bivanju v mestu, ko je opravila razdejalno delo, mesto zapustila in s tem se je začel hiter umik sovražnikovih čet iz Bele krajine v Krašič in na področje Karlovca. Sovražna operacija

Metlika po vdoru Nemcev 16. julija 1944

je bila končana. Obkoljevalni manever pa je zakasnil. Šele ob 17. uri so Gubčeva in dve hrvatski brigadi začele prodirati v dolino. Zasedovale so sovražne čete, ki so se do večera umikale z ozemlja Bele krajine in nato zapustile še področje Žumberka do Kolpe in železniške proge Zagreb-Karlovac. Sovražnik je ostal le v postojankah, ki jih je imel še pred ofenzivno akcijo proti hrvatskim enotam.

16. julija 1944 zvečer je zavladalo v Beli krajini veliko veselje ob težko priborjeni zmagi.

Petnajsta divizija je imela pred Metliko svoji dve najboljši brigadi, Gubčevo in Cankarjevo. Podpiral ju je artilerijski divizion iz 1. slovenske artilerijske brigade. Boji so trajali od 11. do 16. julija. Bili so težki in krvavi. Borci obeh brigad so morali vzdržati ogenj artilerije in minometov. Sovražnik je uporabil dva divizionarja artilerije, to je okoli 24 topov. Lahko si mislimo, v kakšnem položaju so bili borci obeh brigad, ki niso smeli, niti hoteli zapustiti položajev. Nikakor niso smeli dovoliti, da bi se sovražnikove čete razlile po Beli krajini in jo oplenile. Bela krajina je bila zanje dom, zato so bili za njeno svobodo pripravljeni žrtvovati življenja. Kadar sta brigadi prišli v Belo krajino, ju je prebivalstvo prijazno sprejelo. Borci so bili kot sinovi in hčere belokranjskega ljudstva. Bela krajina je za njihovo oskrbovanje mnogo žrtvovala. Brigade so morale imeti hrano, čeprav je prebivalstvo stradalo. Belokranjci so žrtvovali za svojo vojsko vse brez negodovanja. Vedeli so, da je vojska njihova obramba. Visoko so cenili bojno sposobnost partizanskih enot, saj so se vedno junaško bojevale, kadar so branile Belo krajino. Belokranjci so partizanske brigade sprejemali s pristnim veseljem, kakor mati sprejme svojega sina, ko prihaja po dolgem času spet domov. Nikjer ni bila povezava med prebivalstvom in vojsko tako prisrčna kot prav v Beli krajini. To je bilo zato, ker se je prav na ozemlju Bele krajine uresničevala ideja o svobodi, kakršno so nosili v sebi slovenski partizani. Bela krajina zato ni smela biti omadeževana s sovražnikovim terorjem. Za partizane je bila to posvečena dežela, ki je moralno zavezovala borce za svobodo. Od tod njihova prizadevnost v boju in pripravljenost na žrtve.

Kljub temu, da se je vse srečno izteklo, so v bojih slovenskih in hrvatskih enot za Belo krajino prišle na dan številne slabosti. Ena najvidnejših je bila slaba povezanost med hrvatskimi in slovenskimi partizanskimi enotami, kar je imelo za posledico slabo bojno sodelovanje. Ker štabne službe niso dobro delovale, je bilo ukrepanje štabov in poveljstev na obeh straneh počasno in neodločno, odločitve poveljnikov pa so bile ali slabe ali nepravčasne zlasti zaradi tega, ker njihove ocene razmer niso bile pravilne. Obveščevalna služba in služba za zvezo nista dobro delovali. Frontalna obramba enot 15. divizije je bila izsiljena, a je bila odločna in trda. O tem pričajo podatki o izgubah. Vse slovenske partizanske enote so imele v bojih od 11. do 16. julija 15 mrtvih, 68 ranjenih in 6 pogrešanih.* V teh številkah

* Poročilo štaba 7. korpusa NOVJ z dne 28. julija 1944 glavnemu štabu o dejavnosti in stanju podrejenih enot. Zbornik VI-15-33; posebno poročilo o teh bojih je na strani 146 in dalje.

so zajete izgube enot 15. divizije. Poročila o sovražnikovih izgubah iz istega vira pa so močno pretirana. Sovražnik naj bi imel 220 mrtvih in 240 ranjenih samo na odseku fronte, kjer so se bojevali Gubčeva in Cankarjeva brigada ter Belokranjski odred.

Dvanajsta brigada je, kot smo že videli, skupaj z 10. brigado (»Ljubljansko«) branila novomeško smer. Glavno nalogo je pri tem nosila 10. brigada 18. divizije. V noči na 20. julij so Nemci izpraznili postojanko v Težki vodi in odšli v Novo mesto. Akcija 10. brigade se je s tem iztekla. Odgovornost za blokado Novega mesta je ponovno prevzela 15. divizija. Dvanajsta brigada se je 22. julija preselila na območje Ajdovca, Petnajsta pa je bila v Suhi krajini začasno prideljena 18. diviziji, ki je imela nalogo, da se bojuje s slovenskimi domobranci na področju Suhe krajine in ob dolenjski železnici. Brigada je ostala v Suhi krajini vse do 22. julija 1944. Med tem časom je hodila na železnico ali pa se je spopadala s sovražnimi četami, ki so prodirale proti Suhi krajini. Največkrat so to bile čete iz postojank na kočevski železnici. Brigada je imela uspešne boje in akcije in se je dobro zavarovala proti nenadnim napadom domobrancev.

Že dolgo je v glavnem štabu Slovenije dozorevala misel o reorganizaciji slovenske partizanske vojske. Na bojišču so zahtevale razmere vse večjo bojno sposobnost partizanskih čet. Partizanska taktika je vedno bolj osvajala partizanske poveljnike. Glavni štab je pridobil nova orožja. Partizanske brigade pa so v bojih izgubile že mnogo borcev in bork in čas je bil, da bi pregledali brigade ter jih izpopolnili z novimi borci in orožji. Poveljniki bi se morali seznaniti z naprednejšimi pogledi na taktiko, politični komisarji pa z boljšimi metodami politično-vzgojnega delovanja.

Nastopilo je obdobje reorganizacije partizanske vojske, ki pa je ne smemo imeti za edino zaposlitev partizanskih čet in štabov. Hkrati z njo so se namreč nadaljevali boji na raznih frontah, saj je sovražnik izvajal vedno večji pritisk na partizansko vojsko.

PETI DEL

SESTAVA PETNAJSTE DIVIZIJE

V tem delu si bomo ogledali sestavo Petnajste divizije od njenih temeljnih, posebnih in prideljenih enot do njenega štaba, organov politične izgradnje ter poveljstva. Mnogo podatkov o tem je zaobseženo že v posameznih poglavjih te knjige, vendar pa se nam zdi pomembno, da posredujemo celotno podobo sestave 15. divizije v enem delu, da bi razumeli celovitost organizacije partizanske divizije. Poglavitni vzrok za sestavo petega dela je ta, da smo pri našem opisovanju zgodovine prispeli do obdobja sredi leta 1944, ko je glavni štab Slovenije odločilno posegel v sestavo partizanskih enot z velikopotezno *reorganizacijo*. Z njo je začel posodabljati partizansko vojsko v oborožitvi in krepiti njeno številčno moč. S tem je vplival na bojne zmogljivosti partizanskih enot ter na boljše in spretnejše uporabljane partizanskih čet v borbah.

15. poglavje

TEMELJNE IN POSEBNE ENOTE PETNAJSTE DIVIZIJE

Temeljne enote

Petnajsta divizija je imela pet temeljnih enot: štiri partizanske brigade, Gubčevo, Cankarjevo, Dvanajsto in Petnajsto ter artilerijo. To so bile bojne enote, na katerih je slonela bojna aktivnost divizije. Bojna aktivnost pa je bila njena temeljna dejavnost. Omenjene enote bi lahko imenovali formacijske, da bi jih bolje ločili od tistih, ki so se tudi bojevale v sestavi divizije in pod njenim poveljstvom, vendar so formacijsko pripadale drugim eno-

tam in so bile priključene Petnajsti diviziji le po posebni potrebi, po naključju ali začasno.

O vseh petih temeljnih enotah Petnajste divizije imamo že napisane monografije. Torej smo že lahko spoznali celotno bojno pot teh partizanskih enot.* V nadaljevanju se bomo seznanili s potekom reorganizacije petih temeljnih enot 15. divizije.

Pomembna vzpodbuda za reorganizacijo partizanskih enot je bil vsekar velik vzpon bojne moči slovenskega domobranstva, ki se je pojavilo na bojnem prizorišču s štirimi udarnimi bataljoni. Takoj je bilo jasno, da so Nemci slovensko domobranstvo dobro oskrbeli z vsem potrebnim materialom in da so mu postavili na čelo sposobne oficirje in podoficirje. Partizanske brigade pa so bile številčno oslabiljene v težkih ofenzivnih bojih meseca junija in julija. Vprašanje mobilizacije je na Slovenskem postajalo vedno težje. Druga vzpodbuda za reorganizacijo partizanske vojske na Slovenskem je bila težnja, da bi čimprej imeli partizansko vojsko s sodobno opremo in oborožitvijo, ki bi bila sposobna dokončno poraziti nemškega okupatorja in domače izdajalce.

Glavni štab Slovenije je po dolgi pripravi že 13. julija 1944, torej med bitko za Metliko, izdal ukaz o reorganizaciji enot, štabov in ustanov 7. korpusa.** Kot glavni razlog za reorganizacijo je glavni štab navedel nujno potrebo, da se struktura vojske prilagodi sodobnim bojnim zahtevam. Glavni štab je ukazal, naj se reorganizacija izvrši postopoma od najnižjih enot in štabov navzgor. Povelju so bili priloženi formacijski pregledi. Ker ni bilo možnosti, da bi se enote reorganizirale natančno po formacijskih pregledih, ki so bili v partizanski vojski Slovenije sestavljeni prvič, je glavni štab dal navodila, kako naj glede tega ravnajo poveljstva.

Prva je prišla na vrsto za reorganizacijo Cankarjeva brigada, ki je tedaj še bila v Beli krajini. Pri njej se je še vedno mudil del štaba 15. divizije s komandantom Francem Kočvarjem-Cirilom. Reorganizacijo so začeli v brigadi, ko je očistila vse belokranjsko področje sovražnih čet, kar se je zgodilo 17. julija 1944. Dne 19. julija 1944 je bil končan prvi del reorganizacije, drugi del pa 31. julija 1944. Medtem ko je brigada 21. julija imela samo 530 borcev in bork, jih je 31. julija 1944 štela že 769, kar je bilo za 32 borcev več, kot naj bi bila številčna moč brigade, prilagojena stvarnim potrebam glede na to, da v bataljoni niso imeli po 3 čete, kot je predpisovala formacija, ampak samo po dve. V brigadi so ukinili 3. bataljon, tako da je imela odslej tri bataljone. (Nekdanji javoroviški 4. bataljon je postal tretji!). To so storili zato, da so lahko izpeljali reorganizacijo bataljonov po formaciji. Glede oborožitve pa je bilo takole: minometna baterija, kakršne so nameravali za-

* Naslovi monografij: Lado Ambrožič-Novljan, »GUBČEVA BRIGADA«, knjižnica NOV in POS, založila Partizanska knjiga 1972. »CANKARJEVA BRIGADA«, istega avtorja, knjižnica NOV in POS, založila Partizanska knjiga 1975. »DVANAJSTA BRIGADA«, istega avtorja, knjižnica NOV in POS, založila Partizanska knjiga 1976. Mile Pavlin, »PETNAJSTA BRIGADA«, knjižnica NOV in POS, izdal in založil odbor 15. brigade v sodelovanju s Partizansko knjigo leta 1969. Borivoj Lah-Boris, »PRVA SLOVENSKA ARTILERIJSKA BRIGADA«, knjižnica NOV in POS, založila in izdala Partizanska knjiga 1975.

** Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 13. julija 1944 za reorganizacijo štabov, enot in ustanov po novi formaciji. Zbornik VI-14-119.

radi velikega števila v raznih akcijah zbranih minometov (npr. v boju za Bosiljevo) sestaviti v vseh brigadah, je zmogla le polovico predpisanih minometov. Lahkih minometov je imela le 7 od predpisanih 12. Težkih mitraljezov je brigada premogla ravno prav, puškomitraljezov pa je imela 22 več od predpisanih 34. Formacija je predpisovala 6 protioklepniških pušk, brigada pa je imela le 3. Brzostrelki bi morale biti 168, brigada pa jih je imela menda le 19. Iz tega pregleda sklepamo, da je Cankarjeva brigada imela več puškomitraljezov, glede drugih orožij pa je bila slabše oskrbljena kot je zahtevala formacija. Omeniti moramo, da so minometi vseh vrst kaj kmalu romali v skladišča, kajti zmanjkalo je min.

Za Cankarjevo so poklicali z Notranjske Gubčevo brigado. Dne 29. julija 1944 je po hitrem pohodu že bila pri Žužemberku v vaseh Mačji hrib in Cvi-belj, kjer se je reorganizacija nemudoma začela. Iz dopolnilnega bataljona 7. korpusa so ji že 26. julija poslali 102 nova borca. To je bilo za brigado mnogo, kajti številčno je bila izredno oslABLJENA, poleg tega pa se je poznalo, da je morala svoj 4. bataljon poslati v sestavo 20. brigade, ki je postala zaščitna enota glavnega štaba Slovenije. Potem so brigado odpoklicali na kolektivni dopust v Belo krajino, da bi si odpočila in zaključila reorganizacijo. Dne 7. avgusta se je nastanila v vasi Gorenja Paka, kjer je ostala do 13. avgusta 1944. Podobno kot Cankarjeva se je izpopolnjevala tudi Gubčeva brigada. Imela je podobne probleme glede oborožitve kot Cankarjeva, glede števila borcev pa je bila nekoliko na slabšem.

Dvanajsta brigada je z reorganizacijo zaostajala. Izvajati jo je morala med boji in v odmorih. Od 21. julija 1944, ko je imela 479 borcev in bork, se je njeno število do 11. avgusta povzpelo na 537. To je bil lep napredek. Medtem pa je zmanjkovalo novincev v dopolnilnem bataljonu 7. korpusa. Ko pa je sredi avgusta prispelo na Dolenjsko več novincev s Štajerske, se je število borcev v brigadi do 18. avgusta dvignilo na 593. S tem se je končal prvi del reorganizacije te brigade. Reorganizacija je odslej potekala zelo počasi. Dne 26. septembra je imela brigada le 540 partizanov. Sedmi korpus ji je 8. oktobra iz dopolnilnega bataljona poslal še 158 novincev. Tega dne je brigada štela 674 partizanov, tako da se je končno za silo preuredila po zahtevah odloka o reorganizaciji. Toda brigada je bila tedaj sredi hudih bojov in formacijske moči zaradi pomanjkanja novincev ni mogla vzdrževati.

Podobne težave je imela Petnajsta brigada, ki se je morala preurejevati tudi na pohodih in med boji. Dne 4. avgusta je imela v svojih četah le 438 borcev in bork. Do 18. avgusta jih je bilo že 593. Tega dne se je v glavnem končala reorganizacija brigade. Tudi 15. brigada je imela tri bataljone, vsak bataljon pa po dve strelski četi in četo težkega orožja. Čete so imele po 3 vode, četa težkega orožja pa je imela v enemvodu dva težka mitraljeza, v drugem pa protitankovsko puško in protitankovski minomet. Ker so imeli v brigadi zelo raznovrstno orožje, so ta problem rešili tako, da so prvemu bataljonu dodelili vse angleško orožje, drugemu italijansko in tretjemu nemško in nekdanje jugoslovansko.*

* Podatki o reorganizaciji Petnajste brigade so vzeti iz monografije o Petnajsti brigadi Mileta Pavlina, str. 259.

Kot vidimo, je potekala reorganizacija partizanskih brigad z velikimi težavami. Kar zadeva število partizanov v brigadah, moramo reči, da je to bilo odvisno od mobilizacijskih možnosti, ne pa od predpisanih formacij. Številčna stanja so zelo nihala in število borcev se je iz meseca v mesec manjšalo – tem bolj, kolikor bolj številni in ostri so bili boji. Reorganizacija je postavljala oborožitev v enotah na boljše, taktično primernejšo in naprednejšo zasnovo, kakršna je z majhnimi popravki ostala do konca vojne.

Diagram številka 1 na strani 525 prikazuje razvoj številčnega stanja 15. brigade, številka 2 na strani 526 pa 15. divizije. Iz grafikona so dobro razvidna gibanja številčne moči 15. divizije, njeni vzponi in padci. Posebno očitni so izreden vzpon številčne moči ob kapitulaciji Italije, njen padec ob veliki nemški ofenzivi in stalno pojevanje od druge polovice leta 1944 do konca vojne, ko se je divizija bojevala v mnogih bitkah ob dolenski komunikaciji, v Suhi krajini in na obrobju Kočevskega Roga.

Peta temeljna enota 15. divizije je bila divizijska artilerija. Razvoj artilerije v diviziji je potekal takole: dne 24. julija 1943 so postavili v Žužemberški operaciji na ognjene položaje prva dva protitankovska topiča (47 mm). To je bil rojstni dan artilerije slovenske partizanske vojske. Prva artilerijska baterija je bila ustanovljena 11. septembra 1943 z odlokom štaba 15. divizije. To je bil začetek divizijske artilerije, ki se je razvila v najmočnejšo artilerijsko enoto slovenske partizanske vojske in je imela v začetku dva diviziona. Vsak divizion je ime po dve bateriji, zaščitno četo in vod za zveze. Februarja ali marca 1944 je bil iz zaščitnih čet sestavljen zaščitni bataljon, iz vodov za zveze pa četa za zveze. Za prevoz topov in municije je imela artilerija 15. divizije okoli 100 konj in precejšnje število voz.* Artilerija 15. divizije je bila na stopnji partizanske brigade. Vse brigade iz sestave 15. divizije, razen Petnajste, so takoj po kapitulaciji Italije sestavile svoje artilerijske baterije, ki pa so polagoma prehajale v sestavo artilerije 15. divizije. Po veliki nemški ofenzivi in med njo so topove poskrili in so jih aktivirali le tedaj, kadar so jih uporabljali v določenih akcijah. Kadar so topovi mirovali, sta se artilerijska divizion preformirala v pehotna bataljona in sta se bojevala zlasti na južni blokadi Novega mesta. Dne 21. novembra 1943 so artilerijo razformirali, toda štab 7. korpusa je ta ukrep preklical že 4. decembra 1943, ker so artilerijo potrebovali pri napadu na Kočevje od 9. do 12. decembra 1943.**

Do meseca maja 1944 je dozorel sklep, da je treba vso artilerijo zbrati v posebni artilerijski enoti. Tako je bila 1. slovenska artilerijska brigada ustanovljena 1. maja 1944 v boju 15. divizije za Žužemberk, formalno pa so jo ustanovili 6. maja 1944. Brigada je imela tri divizione in je ostala v sestavi 7. korpusa.

Glavni štab je izdelal tudi novo formacijo artilerije v divizijah. Dne 5. oktobra 1944 pa je izdal smernice za preureditev artilerije v vseh partizanskih enotah. Sodil je, da se bo vojna kmalu končala in da bo kmalu na voljo

* Prispevek Miha Mišiča.

** Podatek Miha Mišiča.

več artilerijskega orožja in municije. Zahteval je, da bi topništvo osredotočili v divizijah. Do tega pa ni prišlo, kajti orožja ni bilo. Zato so celo tiste topove, ki so jih bili oddali štabu 15. divizije, vrnili v brigade.

Šele proti koncu vojne so se razmere na področju artilerije izboljšale. Sedmi korpus jugoslovanske armade je dne 28. marca 1945 izdal odredbo, v kateri med drugim napoveduje ustanovitev divizijske artilerije, ki bo imela v svoji sestavi tudi baterijo težkih minometov. Mišljeni so bili minometi 81 mm, ki so jih imeli v divizijah. Zato naj bi divizije začele takoj sestavljati minometne baterije, ki bi imele po 4 minomete. To število minometov naj bi divizije dobile iz brigad, vse ostale težke minomete pa naj bi brigade zadržale. Tako je nastala minometna baterija 15. divizije, ki so ji določili in postavili poveljstvo.* Za komandirja je štab 15. divizije 4. aprila 1945 imenoval poročnika Alojza Jakšeta, ki je bil do tedaj komandir baterije Cankarjeve brigade, za političnega komisarja pa Franca Medika, dotedanjega političnega komisarja baterije partopov. Za namestnika komandirja minometne baterije je bil imenovan dotedanji komandir baterije partopov Alojz Premru.** S tem dnem je torej v 15. diviziji začela delovati minometna baterija.

Kot je razvidno iz gornjih podatkov, je 15. divizija imela tudi baterijo partopov pod poveljstvom komandirja Alojza Premruja in političnega komisarja Franca Medika.

Dva dni pred koncem vojne dne 13. maja 1945 pa je štab 7. korpusa jugoslovanske armade odredil, naj se v divizijah začasno do formiranja divizijske artilerijske brigade osnuje komanda artilerije. Štab korpusa je 13. maja 1945 diviziji dodelil artilerijski divizion iz 1. slovenske artilerijske brigade, ki je bila z isto odredbo korpusa razformirana.*** Za komandanta artilerije 15. divizije so imenovali dotedanjega komandanta 1. slovenske artilerijske brigade Borivoja Laha-Borisa. Pri 15. diviziji sta bila torej ob koncu vojne 15. maja 1945 minometna baterija in divizion artilerije.

Takšna sta bila začetek in razvoj artilerije v 15. diviziji.

Oris temeljnih enot 15. divizije pa bi bil nepopoln, če ne bi pojasnili še nekaterih posebnosti, ki so bile pomembne za boj 15. divizije. Pri tem mislimo na tiste partizanske enote, ki so se občasno bojevale v sestavi 15. divizije, a niso bile v njeni formacijski sestavi. Ne navajamo tistih partizanskih enot, zlasti brigad iz 18. divizije, ki so bile le za nekaj dni prideljene 15. diviziji, niti ne upoštevamo, da so bile nekatere brigade 15. divizije za izvedbo določenih akcij prideljene drugim štabom, zlasti 18. diviziji. Te pridelitve so bile namreč kratkoročne, trajale so le nekaj dni in za razvoj enot in 15. divizije niso bile pomembne. Pomudili se bomo pri Šlandrovi brigadi, 14. brigadi (»Železničarski«), Dolenjskem odredu in avstrijskem bataljonu.

* Odredba štaba 7. korpusa jugoslovanske armade z dne 28. marca 1945. Arhiv IZDG, fasc. 151/I.

** Odredba štaba 15. divizije 7. korpusa J. S. z dne 4. aprila 1945. Arhiv IZDG, fasc. 166/II.

*** Odredba štaba 7. korpusa jugoslovanske armade z dne 13. maja 1945. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

Šlandrova brigada se je v popolni možni sestavi priključila 15. diviziji 8. septembra 1943. Pred ustanovitvijo Dvanajste brigade so jo razdelili v dva dela. Prvi, kakih 180 partizanov, se je 27. septembra 1943 vrnil čez Savo na štajersko področje in je ponovno prerastel v Šlandrovo brigado.* Iz drugega dela pa so 24. septembra 1943 v Mokronogu ustanovili Dvanajsto brigado. Zato je bila Šlandrova brigada tako pomembna za razvoj 15. divizije.

Štirinajsto brigado (*Železničarsko) so ustanovili 25. septembra 1943 v Novem mestu iz železničarjev novomeškega okrožja, ki so po uničenju dolenjske železnice ostali brez zaposlitve. Brigado so prideli 15. diviziji. Sodelovala je v ofenzivi te divizije proti Savi na odseku pri Bučki. Dne 13. oktobra jo je glavni štab poslal proti jugu in od tedaj ni bila več v sestavi 15. divizije. Vso skrb za razvoj in opremljanje te brigade je imel glavni štab Slovenije.

Dolenjski odred je bil ustanovljen 1. decembra 1943 iz 3. bataljona 12. brigade. Večkrat je bolj ali manj intenzivno sodeloval z enotami 15. divizije. Včasih se je povezoval z njimi s pomočjo operativnih štabov ali pa so ga neposredno prideli 15. diviziji. To je bila trdoživa partizanska formacija, ki je bila sposobna delovati kot odred, a se je hitro prilagodila bojnim razmeram, ki sta jih narekovala štaba 7. korpusa ali 15. divizije. V začetku leta 1945 je bil Dolenjski odred pridelen 15. diviziji in se je bojeval kot brigada. Njegova številčna moč je bila večja od 300 partizanov. Bil je dobro oborožen. Sodelovanje Dolenjskega odreda s 15. divizijo je bilo tesno in koristno. Proti koncu vojne so ga poslali na obmejno področje med Savo in nekdanjo mejo; to je bilo njegovo pravo operacijsko območje. Osvobajal je Litijo in kraje ob Savi.

Naslednja vojaška enota, ki je bila nekaj časa v sestavi 15. divizije je bil avstrijski bataljon, ki je bil ustanovljen 24. novembra 1944 v vasi Tribučeh v Beli krajini.** Pobudnik za njegovo ustanovitev je bil Centralni komite komunistične partije Avstrije, ki je tedaj deloval v Moskvi in je zaprosil jugoslovansko osvobodilno gibanje, da bi smel na jugoslovanskem ozemlju ustanavljati avstrijske bojne enote. V začetku oktobra 1944 je sovjetsko letalo pripeljalo v Belo krajino 20 avstrijskih antifašistov, med njimi so bili tudi španski borci, ki so sodelovali pri zbiranju borcev prostovoljcev avstrijske in deloma nemške narodnosti ter pri ustanovitvi avstrijskega bataljona v Tribučah. Borce so partizanske enote v Sloveniji pošiljale na zbirno mesto v Tribučeh. Med njimi so bili nekateri avstrijski vojaki – ujetniki, pa tudi ujetniki nemške narodnosti. Nekaj borcev in poveljnikov je bilo iz skupine, ki je iz Moskve priletela v Belo krajino.

Bataljon je bil ustanovljen z odredbo glavnega štaba Slovenije z dne 24. novembra 1944. Do konca vojne je štel skupno 159 mož, med njimi je bilo 7 Slovencev. Motivacija za ustanovitev avstrijskega bataljona je bila politična: okrepitev politične moči protifašističnega gibanja Avstrije.

* Ta del Šlandrove brigade je zapustil Mokronog 20. septembra 1943.

** O tem bataljonu je napisal razpravo Boris Butina, ki je bil operativni oficir čete te enote. Objavljena je bila v Borcu, št. 8/9 1982. Iz te razprave povzemam podatke za skico, ki naj na kratko osvetli glavne misli o avstrijskem bataljonu. Avtor.

Borci avstrijskega bataljona

Ker je avstrijski bataljon spadal pod poveljstvo narodnoosvobodilne vojske Slovenije, ga je glavni štab najprej pridelil 15. diviziji. Bojne naloge je prejemal torej neposredno od poveljstva divizije vse do 24. januarja 1945, ko ga je divizija pridelila Cankarjevi brigadi. V njej je postal 4. bataljon. V sestavi Cankarjeve brigade je bil do 13. aprila 1945, ko je začasno zapustil brigado. V sestavo Cankarjeve brigade se je vrnil 30. aprila 1945 in je z njo v sklepni operaciji 7. korpusa čistil ozemlje od Kočevja do Ljubljane. V slovensko prestolnico je vkorakal v sestavi Cankarjeve brigade 9. maja 1945. Prebivalstvo Ljubljane je cankarjevce skupaj z avstrijskim bataljonom prisrčno in slovesno sprejelo.

Bataljon je ostal v sestavi Cankarjeve brigade do 26. maja 1945, ko je odšel na pot v domovino.

Avstrijski bataljon se je hrabro bojeval z ramo ob rami s slovenskimi borci. Cankarjeva brigada se je z bataljonom zelo okrepila, saj je bilo prav med boji v Suhi krajini njeno številčno stanje v velikem upadanju. Med cankarjevci in pripadniki avstrijskega bataljona so se med vojno spletla prisrčna tovarištva in prijateljstva. Boris Butina v omenjeni razpravi poroča, da je padlo 11 borcev avstrijskega bataljona, 13 pa je bilo ranjenih. Odlikovanih je bilo 26 pripadnikov tega bataljona.

Posebne enote

Najprej se bomo seznanili z *inženirskim bataljonom* 15. divizije. Pot do ustanovitve tega bataljona je bila dolga. Glavni štab Slovenije se je z vprašanjem organizacije in napredka inženirske službe v partizanskih enotah intenzivno ukvarjal na prehodu v leto 1944. Dne 10. januarja 1944 je izdal odredbo o reorganizaciji inženirske dejavnosti v slovenski partizanski vojski. Slonela naj bi na izkušnjah dotedanjih bojev partizanskih čet in dotedanjega načina delovanja minerjev in pionirjev zlasti v bojih za utrjene postojanke. Glavni štab je v omenjeni odredbi ukazal, naj v brigadah ustanovijo inženirske čete, ki naj imajo po 3 vode: vod za zvezo, minerski in pionirski vod. Kot je videti iz te odredbe, v glavnem štabu Slovenije še niso bili razčiščeni pojmi glede sestave inženirskih enot, kajti v inženirske čete so vključili tudi vode za zvezo, ki bi sicer morali biti samostojna organizacija v štabih partizanskih enot. Glavni štab daje v odredbi navodila o delovanju inženirskih čet, o njihovi opremi, delovanju in oskrbi.

Seveda je bila podobna organizacija inženirske službe tudi v artileriji 15. divizije.

V divizijah pa naj bi postavili inženirske referente, ki bi skrbeli za pravilno razmestitev strokovnjakov po brigadah. Tak referent bi moral biti zaradi svoje strokovnosti organizator inženirskih dejavnosti in pobudnik uporabe inženirskih čet v bojih. Bil bi tudi glavni organizator inženirskega zavarovanja partizanskih enot v boju in v nastaniščih.*

Prvi inženirski referent v štabu 15. divizije je bil Jože Slapničar, ki je bil znan kot odličen predvojni gradbenik, pred imenovanjem je bil med drugim tudi miner v nekaterih enotah ter politični aktivist.

Glavni štab je svojo odredbo z dne 10. januarja 1944 dopolnil z novo, ko je dne 5. februarja 1944 ukazal ustanoviti inženirske vode v strelskih bataljoni in inženirske desetine v strelskih četah. Iz sestave inženirske čete pa je bil izločen vod za zveze, ki so ga neposredno podredili referentu za zveze pri štabu brigade. Štab 7. korpusa je 1. februarja ustanovil pri štabih inženirskotehnične sekcije. Štab 15. divizije je 15. marca 1944 izdal navodila, ki so obširno opisovala naloge in dolžnosti inženirskotehničnih referentov v brigadah in artileriji 15. divizije.**

Inženirskotehnična služba je bila v začetku del operativnih odsekov v štabih, toda njeno delovanje je bilo precej samostojno. Zamisel za inženirskotehnično službo v štabu divizije in inženirskotehničnega referenta v štabu brigade je bila verjetno zasnovana sredi februarja 1944. Inženirskotehnični referent pri štabu divizije je imel dva pomočnika: prvega za pionirsko pontonirsko službo, drugega za oborožitev. Brigadni inženirskotehnični referent je tudi imel pomočnika, ki je skrbel za oborožitev v brigadi.

* Odredba glavnega štaba Slovenije o ustanovitvi inženirskih čet v brigadah. Arhiv IZDG, fasc. 156/1.

** Navodila štaba 15. divizije z dne 15. marca 1944 o nalogah in dolžnostih inženirskotehničnega referenta v brigadi. Arhiv IZDG, fasc. 188a/IV.

Tako je inženirskotehnično delovanje v enotah 15. divizije in v štabu 15. divizije zaživel v smislu zahtev glavnega štaba in štaba 7. korpusa. Dne 11. julija 1944 je bilo stanje inženirskih enot in njihovo delovanje naslednje: v 15. diviziji so bile 4 inženirske čete, sestavljene iz minerskih in pionirskih vodov. Ko so bile ustanovljene inženirske čete v brigadah, so imele poprečno po 15 minerjev in prav toliko pionirjev, kasneje pa se je stanje zaradi izgub v bojih poslabšalo. Julija 1944 so imele le po 15 do 20 inženircev. Slabo je bilo to, da so v brigadah uporabljali inženirce tudi za stražarsko službo, za spremstvo ranjencev in za delo v intendanturah. Seveda je bilo potrebno, da so to delo opravljali tudi inženirci, vendar jih ne bi smeli zaposlititi na škodo njihove osnovne dejavnosti. Iz inženirskih tečajev in šol je prihajalo v čete vedno manj inženircev, kot pa so jih tja poslali. V diviziji je primanjkovalo diplomiranih tehnikov ustrezne stroke in inženirskih oficirjev, ki bi zasedli mesta inženirskotehničnih referentov v štabih. Petnajsta divizija je sestavljala posebne minersko sabotažne skupine (imenovali jih bomo MSV). Minerji so sodelovali tudi z bombaši v posebnih jurišnih skupinah pri napadih na utrjene postojanke. Referent inženirskotehnične sekcije v 15. diviziji je bil od julija do avgusta 1944 ing. Tone Koželj,* za njim pa do konca oktobra ing. Ivo Klemenčič. Zanimivo je, da so sestavljali posebne minersko sabotažne skupine iz različnih enot 15. divizije ali pa celo mešane iz 15. in 18. divizije, ki so hodile minirat tržaško železnico in so se na Notranjskem zadrževale po več tednov.

Po ukazu glavnega štaba Slovenije z dne 13. julija 1944 o reorganizaciji partizanske vojske je prišlo tudi inženirstvo na vrsto za reorganizacijo; njena izvedba se je sicer nekoliko zakasnila, ker so se najprej posvetili reorganizaciji partizanskih brigad. Zakasnitev so povzročale tudi nekatere druge ovire in nevšečnosti. Štab 7. korpusa je opravičeval zakasnitev formiranja inženirskotehničnega bataljona s tem, da ni bilo na voljo ustreznega orožja. Verjetno je bil proti hitremu formiranju inženirskotehničnega bataljona tudi odpor v brigadah. Bale so se, da bodo zaradi koncentracije vseh inženirskih čet in drugih enot v diviziji ostale brez minerjev, ki pa so jih nujno potrebovale.

Razloga za formiranje inženirskotehničnih bataljonov v divizijah sta bila razdrobljenost minerstva v partizanskih enotah in pomanjkanje minerskih in drugih inženirskih strokovnjakov. V glavnem štabu Slovenije so upali, da bodo te pomanjkljivosti uspešno rešili tako, da bodo vse inženirce zbrali v minerskotehničnem bataljonu. S tem se bo izboljšala tudi kvaliteta raven strokovnosti in znanja vseh inženircev, zlasti pa vodilnega kadra. Minerskotehnični bataljon so ustanovili meseca avgusta 1944 v Stavči vasi pri Dvoru.** Sestavili so ga iz 4 inženirskih čet iz vseh štirih brigad. Prvi komandant bataljona je bil Stane Rifelj, že legendarni miner iz Gubčeve bri-

* Petnajstdnevno poročilo štaba 15. divizije štabu 7. korpusa z dne 14. julija 1944. Arhiv IZDG, fasc. 156/I.

** Točnega datuma o ustanovitvi bataljona za sedaj ni mogoče najti v dokumentih. Zgornji podatek je prispeval ing. Ivo Klemenčič, ki je bil v štabu 15. divizije referent za minerstvo, pionirstvo in pontonirstvo. Pri omenjenem prispevku so sodelovali tudi nekdanji inženirci iz 15. divizije Zvonko Koplan, Vinko Erčulj, Avgust Erjavec in Jurij Ivanetič.

gade. Bataljon je deloval ofenzivno in se je v začetku bolj posvečal minerskemu. Več pozornosti so namenili vzgoji kadrov in so zato pošiljali v minerske tečaje pri štabu divizije in v oficirsko šolo glavnega štaba Slovenije veliko perspektivnega kadra. Štab 7. korpusa je precej pozitivno ocenil sposobnost inženirskotehničnega bataljona 15. divizije konec septembra 1944, ko je v poročilu glavnemu štabu Slovenije o njegovi aktivnosti v drugi polovici septembra napisal, da ima minerski bataljon za seboj že mesec dni uspešnega delovanja. »Izvršil je že dve večji minerski akciji. Uspehi gredo na račun strokovne usposobljenosti. Večina tovarišev je že bila na kakšem tečaju (oficirska šola – 8 tovarišev, podoficirska – 11, divizijski tečaj – 14, divizijski pionirski tečaj – 17 tovarišev). Večina tovarišev (50) je torej že obiskovala tečaj minerske ali pionirske stroke. Pri miniranju mostu pri Litiji se je pokazalo, da strokovna izobrazba ni toliko pomembna kot borbena in s tem v zvezi ponovno opozarjamo na dejstvo, da ne pridejo za inženirske bataljone v poštev samo tovariši s strokovno predizobrazbo, ampak morajo biti to predvsem najboljši borci . . . «*

Inženirskotehnični bataljon 15. divizije se je organiziral v 3. čete: v minersko, pionirsko in pontonirsko. Minerskega materiala je bilo zadosti. Tu mislimo na razstrelivo. Mnoge minerske pripomočke so izdelovali v bataljonu samem, pionirji pa so si najbolj nujno orodje nabavili po vaseh ali pa so ga sami izdelali. Pontonirji so sčasoma dobili angleške gumijaste čolne.

Glavni štab Slovenije je novembra 1944 sodil, da v nekaterih partizanskih enotah še ne znajo ceniti inženirskih enot, ker ne poznajo njihove vloge, pa je zato temu primerna tudi njihova skrb za te enote. Glavni štab je zato izdelal navodila za taktično uporabo inženirskih bataljonov, kjer v uvodu pojasnjuje vlogo bataljonov in pravi, da je »z uvedbo formacije inženirskih bataljonov omogočeno enotno vodstvo, stalna kontrola, dopolnjevanje s strokovnimi kadri, oskrba z orožjem, orodjem, minerskim in pionirsko-pontonirskim materialom, nadzor nad uporabo le-tega in nadzor nad stalnim strokovnim urjenjem.«** Z ustanovitvijo inženirskih bataljonov pri divizijah se je resnično pokazal velik napredek v inženirski službi. Kot pravi v omenjenem prispevku ing. Ivo Klemenčič, »se je inženirskotehnična dejavnost otresla dotedanje stihije in prehajala v organizirano specialno enoto.«

Glavni štab Slovenije je do konca vojne še nekajkrat posegel v formacijo inženirskih bataljonov. Ti posegi niso bistveno spremenili sestave bataljonov niti jim niso spreminjali nalog. Pomen je bil največ v tem, da je bil omogočen napredek inženirstva in da so tudi pionirji in pontonirji dosegli v sestavi bataljona boljše možnosti za razvoj. Zato teh reorganizacij ne bomo obravnavali.

Inženirski bataljon je torej omogočil mnogo boljšo uporabo inženirskih enot v boju 15. divizije. Zdaj so mineri lahko bolje vzdrževali in postavljali

* Petnajstdnevno poročilo štaba 7. korpusa za obdobje od 15. do 30. septembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 154/I.

** Navodila glavnega štaba Slovenije z dne 9. novembra 1944 o taktični uporabi inženirskih bataljonov, Arhiv IZDG, fasc. 156/I.

minska polja, jih zavarovali in odstranjevali ter imeli pregled nad njimi. Tako so preprečili nesreče borcev in prebivalstva. Laže in bolje so preprečevali in ovirali promet na železnicah in cestah. Lotili so se velikih objektov na komunikacijah in jih bolj strokovno uničevali. Pionirji so izvajali protitankovsko zaščito enot s prekopavanjem cest, podiranjem dreves, uničevali so telefonske drogove in električne naprave ter napeljavo. Sodelovali so pri gradnji mostov prek rek in prekopov. Inženirski bataljon je sodeloval v akcijah 15. divizije prav do Ljubljane, neštetokrat je premostil Krko, Kolpo in druge rečne ovire. Pontonirji so prepeljevali čez reke precej velike enote in jim zavarovali vrnitev. Minersko sabotažni vodi so ogrožali vse železnice in vse pomembnejše ceste. Pod njihovim udarom so bile vse komunikacije v Ljubljanski pokrajini. Kot celota je bataljon le redko deloval, ker so ga po delih dodeljevali partizanskim enotam, kakor je bilo pač potrebno.

Na zahtevo glavnega štaba in štaba 7. korpusa so v bataljonu posvetili vedno več pozornosti jurišnim pionirjem. To je bil nov kvaliteten napredek v inženirstvu sploh. Naklonjenost obstoju jurišnih pionirjev je bila že stara in sedaj se je to počasi uresničevalo. Kako so skrbeli za razvoj jurišnih pionirjev se vidi iz tega, da so imeli pri bataljonu tečaje za jurišne pionirje. Eden od teh se je na primer končal 23. marca 1945 in je uspel, saj je bil poprečen uspeh na izpitu prav dober. Pri izpitu so bili navzoči poročnik ing. Tone Koželj, politični komisar inženirskega bataljona 18. divizije Jurij Ivanetič, oficir za minerstvo Marjan Fegic in pomočnik političnega komisarja bataljona Vinko Kepic. Tečaj je obiskovalo 18 borcev. Zanimivo je, da trije od njih niso pokazali nobenega veselja za pionirstvo, kar pomeni, da na tečaj niso bili poslani najustreznejši kadri. Bataljon je pričakoval take kandidate, ki so bili nadarjeni in borbeni.*

Inženirski bataljon je imel na voljo popolno organizacijo za politično vzgojo inženircev. Za organizacijo kulturnoprosvetnega delovanja je deloval pri njem kulturno prosvetni odbor. Novince so vzgajali tako kot v partizanskih brigadah, imeli so stenčase in so redno prejeli razne publikacije. Vendar je bilo politično in kulturnoprosvetno delovanje v inženirskem bataljonu slabše kot v drugih enotah preprosto iz razloga, ker so bili inženirci skoraj vedno razdeljeni med druge enote ali pa so bili raztreseni kot člani minersko sabotažnih vodov in skupin po vsej Ljubljanski pokrajini.

Perspektivo razvoja inženirstva je nakazal glavni štab z odredbo 26. januarja 1945. Takole pravi odredba: »Z razvojem naše vojske v regularno armado se bo naša inženirska služba razvila v rod vojske. Iz dosedanjih inženirskih enot, minerskih bataljonov v divizijah, minersko sabotažnih vodov in desetih se bodo razvile večje inženirske enote. Inženirske enote so operativna vojska . . .«** Vendar pa glavni štab oziroma štab 7. korpusa, ki je posredoval omenjeno odredbo, ne razvijata nadalje misli o inženirstvu kot rodu vojske, ampak le zahtevata, naj se dotedanji bataljoni v divizijah

* Poročilo inženirskega bataljona štabu 15. divizije z dne 23. marca 1945. Arhiv IZDG, fasc. 188b/III.

** Odredba štaba 7. korpusa z dne 26. januarja 1945. Arh. IZDG, fasc. 151/I.

Seznam

štaba inženirskega bataljona 15. divizije in komand čet.

Ime in očetovo ime	Čin in funkcija	rojstvo	Kraj in občina	Polj. in NOV	razredni skala
Ripfel (Anton) Stane	poročnik komandant bataljona	2. III. 1924.	Vel. Bučarica Prečna	12. II. 1942.	
Bohanec (Fran) Fran	polikomitar bataljona	13. II. 1922.	Bučarica Kala Redelja	9. II. 1943.	
Kepić (Fran) Vinko	kom. polikomitarja bataljona	14. II. 1921.	Komenda	10. I. 1943.	
Segec (Fran) Marjan	oficer za ministorstvo	4. II. 1917.	Trst	1. I. 1943.	
Kresnik (Fran) Jernej	star. vodnik komandir 1. čete	21. IV. 1916.	Štari trg Slovačgrad	2. III. 1943.	di. upravljanje bojnih bojev može tovarniške vo diti
Jeusec (Fran) Albin	v. d. polit. komandirja 1. čete	28. I. 1925.	Senošet Bolsko	15. I. 1943.	di. upravljanje bojev bojev može tovarniške vo diti
Žunič (Fran) Fran	rang. p. poroč. kom. 1. čete	20. I. 1922.	Pravonje Gradac	14. I. 1943.	di. upravljanje bojev bojev može tovarniške vo diti
Filep (Fran) Fran	zastavnik komandir 2. čete	24. II. 1915.	Orlova Sela Smolnik	24. I. 1942.	di. upravljanje bojev bojev može tovarniške vo diti
Erčulj (Fran) Vinko	rang. poročnik polikomitar 2. čete	18. I. 1913.	Podgora Vikane Borovnik	24. I. 1942.	di. upravljanje bojev bojev može tovarniške vo diti
Koplau (Vinko) Zvonko	rang. p. poroč. kom. polikomitar 2. čete	12. I. 1924.	Gradac	9. I. 1942.	di. upravljanje bojev bojev može tovarniške vo diti
Pivader (Fran) Fran	vodnik komandir 3. čete	22. I. 1903.	Kurinec Mula delin	26. I. 1942.	di. upravljanje bojev bojev može tovarniške vo diti
Dravster (Fran) Fran	rang. poročnik polikomitar 3. čete	11. I. 1922.	Sp. muica Dobruje	15. I. 1943.	di. upravljanje bojev bojev može tovarniške vo diti
Žajc (Marjan) Jože	rang. p. poroč. kom. polikomitar 3. čete	17. I. 1917.	Sedražica	1. I. 1944.	bojev bojev može tovarniške vo diti

Polikomitar:
Franciszek

Komandant, poročnik:
Ripfel Stane

Seznam štaba inženirskega bataljona 15. divizije in komand čet (dokument je iz začetka leta 1945)

imenujejo inženirski bataljoni ter seznanjata enoto o tem, kako so bili ustanovljeni pri štabu korpusa in glavnem štabu inženirski oddelki oziroma odseki.

Na koncu razprave o inženirskem bataljonu 15. divizije moramo povedati, kakšno je bilo gibanje številčnega stanja bataljona in našteti imena vodilnega kadra v bataljonu in diviziji.

Pred reorganizacijo enot 15. divizije in ustanovitvijo inženirskega bataljona so štiri inženirske čete v brigadah 15. divizije imele 67 inženircev, med temi je bilo 18 minervej.*

15. novembra 1944 je imel bataljon 163 inženircev, 15. decembra 1944 141, 30. januarja 1945 136, 1. marca 1945 133, 31. marca 1945 107 in 20. aprila 1945 102 inženirca.

Komandanti inženirskega bataljona so bili:

Stane Rifelj	od avgusta do nekako konca februarja 1945.
Jernej Kresnik	od začetka marca 1945 do verjetno konca vojne.

Politični komisarji pa:

Avgust Durjava	verjetno od ustanovitve bataljona avgusta 1944 do januarja 1945.
Franček Bohanec	od januarja 1945 do marca 1945.
Vinko Erčulj	od marca 1945 do konca vojne.

Posebna enota 15. divizije je bil tudi *jurišni* bataljon.

Zamisel o ustanovitvi jurišnih bataljonov se je rodila v glavnem štabu Slovenije v drugi polovici leta 1944. Vzpodbudile so jo razmere na bojiščih v Ljubljanski pokrajini, ko se je Nemcem posrečilo uvesti v boje proti partizanom dobro opremljene in izurjene udarne bataljone slovenskega domobranstva. Glavni štab je sklenil ustanoviti jurišne bataljone, ki bodo izvrstno oboroženi in sestavljeni v glavnem iz samih mladih borbenih partizanov, ki se bodo v te enote sami prijavili. To naj bi bila delna protitež domobranskim enotam.

V glavnem štabu Slovenije je operativni oddelek pripravljaj formacijo teh bataljonov ter se trudil, da bi jih oskrbel z ustreznim orožjem.** Kmalu

* Podatki so vzeti iz Pregleda stanja moštva inženirskih enot z dne 15. novembra 1944, 30. januarja, 1. marca in 20. aprila 1945 v 7. korpusu. Arhiv IZDG, fasc. 156/II. Poročila štaba inženirskega bataljona 15. divizije z dne 31. marca 1945. Arhiv IZDG, fasc. 156/III.

** Komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane se je osebno zelo zanimal za razvoj jurišnih čet in bataljonov. Posebno skrb je posvetil oborožitvi teh enot, saj je bilo na voljo vedno več dobrega in ustreznega orožja, zlasti avtomatskega. Iskal je tudi ustrezne minomete, ki naj bi bili lahki in enostavni. Ko so Angleži s padali 6. novembra 1944 odvrgli minomete kal. 45 mm, se je zelo razveselil, ker je upal, da je to prav tisto orožje, ki ga jurišne čete potrebujejo. Naslednjega dne 7. novembra 1944 je bil pri preizkušanju tega minometa smrtno ranjen. (Avtor.)

je bilo na voljo zadosti puškomitraljezov in brzostrelk. Formacija jurišnih bataljonov je bila končana do 5. novembra 1944 in glavni štab je izdal odredbo o novi formaciji štaba divizije in njenih enot, med njimi seveda tudi o divizijskih udarnih četah.* Glavni štab je namreč spoznal, da za začetek v obeh divizijah 7. korpusa ne more ustanoviti jurišnih bataljonov, ker bi to zahtevalo preveč kadrov in opreme. Zato se je odločil za *udarne čete*.** V partizanskih enotah so bile bolj znane pod nazivom jurišne čete. Ker pa je bil jurišni bataljon najprej ustanovljen v 18. diviziji, so udarno četo v 15. diviziji imenovali jurišni bataljon.

Po predpisani formaciji naj bi udarna četa imela 91 partizanov. Oborožena naj bi bila z 71 brzostrelkami, šestimi puškomitraljezi in 11 pištolami. V poveljstvu naj bi bili komandant, politični komisar in pomočnik političnega komisarja. Četa naj bi imela 3 vode, vsak vod pa tri desetine. Prvi dve desetini bi bili puškomitralješki, tretja pa strelska. Pomožni del čete bi imel četnega podoficirja, vezista, ekonoma in kuharja.

Ko je štab 15. divizije prejel ukaz glavnega štaba Slovenije o ustanovitvi udarne čete, je poslal vsem štirim brigadam ukaz o zbiranju borcev, ki bi jih vključili v takšno četo. Gubčeva brigada naj bi dala najmanj 16 borcev, med njimi po enega vodnika, politdelegata in deseterja. Cankarjeva je bila obvezana dati 15 borcev, med njimi vodnika in 2 deseterja, Dvanajsta brigada 18 partizanov, med njimi vodnika, politdelegata in 2 deseterja, 15. brigada pa je bila obvezana poslati 12 partizanov, med njimi deseterja, politdelegata ter lahki minomet z merilcem in dvema pomočnikoma. To bi bilo skupaj 61 partizanov, kar ni zadostovalo za izpolnitev zahteve o formaciji. Štab divizije je zahteval od brigad, naj vzamejo ustanovitev udarne čete resno. Izberejo naj zares dobre borce, zanesljive ter mlajših letnikov. Štab divizije je tudi priporočil brigadam način, kako naj izbirajo borce. »Borcem povejte pred zborom o formiranju in pomenu jurišne čete ter z nekako propagando vnesite med moštvo veselje do te enote. Polovica mora biti prostovoljcev, najboljših med borci. Preostali pa naj bodo iz obveščevalcev in partizanov, ki so prišli v našo vojsko po kapitulaciji Italije.«***

Štab divizije je v omenjenem povelju o zbiranju partizanov za udarno četo nakazal tudi posebne naloge, ki jih bo morala četa opravljati: zbiranje podatkov o sovražniku v njegovem zaledju, udarci po sovražniku iz zaledja in v boke, sabotaže s pomočjo minerskih skupin, nasilno izvidovanje, izzivanje sovražnikovega ognja, da bi odkrili njegove izvire, pridobivanje vojnih ujetnikov. Štab divizije je 16. decembra 1944 še enkrat v posebni okrožnici opredelil naloge udarne čete, ker je sodil, da čete niso bile dovolj natančno informirane o njih.****

* Glej odredbo štaba 7. korpusa z dne 12. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 150/VI.

** Eden od razlogov za to je bilo verjetno tudi dejstvo, na to domnevo opozarja tudi Mile Pavlin v svojem prispevku, da so tedaj bile brigade številčno že zelo osiromašene, in bi jih odhajanje velikega števila najboljših borcev v jurišni bataljon še bolj prizadelo.

*** Ukaz štaba 15. divizije vsem brigadam z dne 24. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

**** Okrožnica štaba 15. divizije z dne 16. decembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

O realizaciji odredb o ustanovitvi čet nimamo skoraj nobenih podatkov.* Pač pa je v operativnih dnevnikih 15. divizije in 7. korpusa dovolj natančnih podatkov o bojih udarne čete oziroma jurišnega bataljona 15. divizije, ki sem jih uporabil po potrebi in glede na njihovo pomembnost v tekstu o bojih 15. divizije. Glede podatkov o razvoju udarne čete in njenem življenju se moremo opreti le na spominske vire.

Poročilo štaba 15. divizije 7. korpusu z dne 3. decembra 1944 pravi, da je bila četa formirana 30. novembra 1944 in da je imela tedaj 54 borcev.** Razdeljena je bila v tri vode, od katerih je vsak štel šestnajst borcev. Vodi so imeli po 2 desetini, v vsaki desetini je bilo 9 borcev z enim puškomi-traljezom.*** Udarna četa je bila ustanovljena v Stavči vasi. Oborožena je bila z 12 breni, angleškimi brzostrelkami »sten«, eno italijansko in eno nemško polavtomatsko puško. Orožje ji je dala 15. divizija. Imela je 3 vode. V prvem so bili sovjetski državljani, med njimi nekaj Litvancev, ki so zbežali iz mariborskih železniških delavnic in se na Pohorju priključili partizanom.****

Štab 15. divizije se je proti koncu februarja 1945 odločil zbrati iz vseh brigad vse jurišne vode, ki so jih ustanovili v brigadah in sestaviti jurišni bataljon. Bataljon je štel okoli 120 partizanov. Bil je neprestano v bojih in je kopnel, tako da je v Ljubljano prišlo le okoli 70 njegovih borcev. V zadnji fazi pohoda 7. korpusa proti Ljubljani jurišnega bataljona niso poslali v težje boje, ker so ga imeli pripravljenega za odločilen udar na sovražnika v Ljubljani. Bataljon je med prvimi vkorakal v osvobojeno mesto. Prve dni po osvoboditvi so ga uporabili za preganjanje sovražnikovih razpršenih skupin okoli Kamnika. Razpustili pa so ga že konec maja 1945.

Bataljon se je oskrboval na ta način, da je dobival hrano v kuhinji prištabnih enot 15. divizije. To pa ni bilo najbolje, ker je zanj večkrat zmanjkalo hrane. Ko je bataljon prve dni januarja 1945 dobil svojega kuharja in intendanta, so postali pogoji za prehrano mnogo boljši. Na pohodih se je bataljon hranil po hišah, tako da ni bilo treba kuhati. Jurišni bataljon je imel svojega bolničarja, ki je bil po svoji strokovni usposobljenosti nekoliko boljši kot so bili bataljonski bolničarji v brigadah. To je bilo potrebno, saj je bil bataljon skoraj vedno odvisen le od sebe, zlasti kadar je bil na pohodu ali se je bojeval daleč od drugih enot. Luka Žonta je bil prvi bolničar bataljona. Padel je sredi decembra 1944. Bil je pravi ljudski zdravnik. Nasledil ga je medicinec Andlovic. Tudi ta je bil dober bolničar. Meseca februarja 1945 pa je bil ranjen na Vinkovem vrhu.

* Verjetno so brigade poslale le več borcev v jurišno četo, kot pa je zahteval glavni štab Slovenije, morda po 20 ali še več. Prispevek Mileta Pavlina.

** Člani odbora jurišnega bataljona v prispevku navajajo, da je četa imela ob ustanovitvi 34 borcev, kmalu zatem pa 85. Mile Pavlin pravi, da je bila četa po podatkih iz njegovega dnevnika ustanovljena 1. decembra.

*** Poročilo štaba 15. divizije z dne 3. decembra 1944 štabu 7. korpusa. Arhiv IZDG, fasc. 188/II. Mile Pavlin, ki je bil prvi politični komisar udarne čete, navaja v prispevkih, da je bila četa ustanovljena 1. decembra 1944 in da je tedaj imela 83 ali celo 86 borcev.

**** Po podatkih iz dnevnika Mileta Pavlina.

Borci so bili dobro oblečeni, saj so imeli pri dodeljevanju oblek, perila in obutve prednost pred drugimi enotami divizije. Obutev je bila angleška, a ni bila primerna, ker je prepuščala vlago in ni bila topla. Bataljon je imel na voljo bele maskirne kombinezone, napravljene iz padal.

Jurišniki bataljona so sicer prejemali številna odlikovanja, a jih je ob koncu vojne še vedno ostalo nekaj neodlikovanih.

Pri politično-vzgojnem delovanju se je pokazalo nekaj ovir: jurišni bataljon je bil skoraj neprestano v akcijah ali na potovanjih; nekaj borcev je bilo pripadnikov drugih, nejugoslovanskih narodov, ki niso razumeli našega jezika. Partijska organizacija je bila ob ustanovitvi udarne čete zelo maloštevilna. V partijo namreč niso mogli sprejemati nekdanjih sovjetskih državljanov in še nekaterih borcev drugih narodnosti. Nekaj časa po ustanovitvi udarne čete so bili v partiji le komandant, politični komisar, pomočnik političnega komisarja in dva vodnika udarnega bataljona, pač pa je bilo več članov Zveze komunistične mladine Jugoslavije. Stanje pa se je vendarle izboljševalo.*

Ohranjeno je poročilo komandanta jurišnega bataljona Rudija Pušenjaka o kadrovske sestavi udarne čete. Poročilo je brez datuma, vendar sodim, da je iz obdobja njene ustanovitve. Kadrovska sestava udarne čete je bila takale: komandir Rudolf Pušenjak, začasni politični komisar Mile Pavlin, namestnik političnega komisarja Jože Rolih-Ciril, intendant Avgust Šepc, kurir Lojze Papič. Prvi vod: vodnik (poročnik) Franjo Kreis-Karo, politični delegat Jože Jež, desetar 1. desetine Vinko Grošelj, njegov namestnik Sergej Kramasteto, desetar 2. desetine Anton Juriševič, njegov namestnik Franc Trup. Drugi vod: vodnik Karol Baraga, politični delegat Ferdo Igoršnik, desetar 1. desetine Alojz Žitnik, njegov namestnik Lado Bradač, desetar 2. desetine Štefan Lah, njegov namestnik Mario Lakota. Tretji vod: vodnik Franc Sovodnik, politdelegat Jože Dolasta, desetar 1. desetine Pavle Cihta, njegov namestnik Stane Mezgec, desetar 2. desetine Mile Marij, njegov namestnik Alojz Novina.** Verjetno so v udarni četi priimke in imena borcev izpisovali precej nepravilno.

Na osnovi precej skopih dokumentov (udarna četa oziroma jurišni bataljon nista imela administracije!) je razvidno, kakšna je bila sestava poveljniškega kadra v udarni četi oz. jurišnem bataljonu 15. divizije.

Prvi komandir udarne čete ob ustanovitvi 30. novembra 1944 je bil Rudolf Pušenjak do 30. decembra 1944.

Nasledil ga je Jože Može od 30. decembra 1944 do konca februarja 1945, ko so ustanovili jurišni bataljon.

Prvi politični komisar je bil Mile Pavlin od ustanovitve do konca decembra 1944.

Nasledil ga je Franc Gosenca od konca decembra 1944 do 19. januarja 1945, ko je padel.

* Navedeni podatki so večinoma povzeti po prispevku Mileta Pavlina za monografijo o 15. diviziji. Pri spevek je v osebni arhivi avtorja.

** Poročilo komandirja udarne čete 15. divizije Rudolfa Pušenjaka o sestavi te čete. Arhiv IZDG, fasc. 188b/1.

Tretji politični komisar udarne čete pa je bil Franc Vovko, približno od začetka februarja do konca februarja 1945. Prvi pomočnik političnega komisarja v udarni četi je bil Jože Rolih-Ciril od 30. novembra 1944 do 4. januarja 1945, ko je bil ranjen.

Nasledil ga je Mile Pavlin od 4. januarja do 23. januarja 1945. Pomočnik političnega komisarja je ponovno postal Jože Rolih-Ciril od 23. januarja do konca februarja 1945.

Prvi komandant jurišnega bataljona je bil Rudolf Pušenjak od konca februarja 1945 do 1. maja 1945.

Za zelo kratko dobo, morda do 15. maja, ga je nasledil Stane Ponomenko.

Nekaj časa je bil komandant bataljona verjetno tudi Ciril Vidmar.

Od konca vojne do razpustitve bataljona konec maja je bil ponovno komandant te enote Rudolf Pušenjak.

Prvi politični komisar je bil Franc Vovko od ustanovitve bataljona konec februarja 1945 do začetka aprila 1945, ko je padel.

Naslednji politični komisar je bil Jože Rolih-Ciril od začetka aprila 1945 pa morda do 10. aprila 1945.

10. aprila 1945 ga je nasledil Lojze Kastelic, ki je bil politični komisar bataljona do konca vojne.

Jože Rolih-Ciril je bil prvi pomočnik političnega komisarja od ustanovitve bataljona konec februarja 1945 do neznanega datuma.*

Udarne četa oziroma jurišni bataljon 15. divizije je bil udarna enota 15. divizije. V boje se je vključevala po večini z jurišnim udarom. Komandant 15. divizije Milan Tominec je osebno dajal naloge jurišnemu bataljonu, ki jih je le-ta vedno izvrševal z vso odgovornostjo in junaštvom.** Zasluge za uspešne boje leta 1945 v Suhi krajini moramo pripisati tej enoti.

V organizaciji za zveze v 15. diviziji je imel najpomembnejšo vlogo *bataljon za zveze*. Preden so ga ustanovili, je organizacija za zveze v diviziji podlegala skoraj neprestanim reorganizacijam in izpopolnitvam. Pri tem so bile tri najbolj vplivne. Najprej so zveze vodili referenti v divizijah, ki so jim pomagali brigadni referenti za zveze. Oboji so bili samostojni v okviru štaba divizije, brigad in artilerije 15. divizije. Potem so bili ti organi za zveze ukinjeni kot samostojni referati in so jih vključili v operativne odseke štabov, tako da so bili v odseku referenti za zveze. Enote za zveze pa so nastajale na ta način, da so bili pri štabu divizije kurirji, ki so se zbirali pri zaščitni enoti 15. divizije. Zaščitna enota pri štabu 15. divizije je bila sestavljena iz borcev za zaščito štaba, iz spremljevalcev članov štaba in poveljstva divizije ter iz kurirjev, namenjenih za zveze v diviziji. Oktobra 1943 so v diviziji iz zaščitne enote ustanovili zaščitno četo. V njej so še naprej ostali kurirji za zveze. Konec aprila 1944 pa so se kurirji odcepili od zaščitne čete in ustanovili svojo četo, kar je bil povod za ustanovitev zaščitnega bataljona

* Ta pregled vodilnega kadra udarne čete oziroma jurišnega bataljona 15. divizije je sestavljen na temelju dokumentov in prispevka Mileta Pavlina.

** Iz prispevka Milana Tomince.

15. divizije. To se je zgodilo na prehodu v mesec maj 1944. Poleg zaščitne in čete za zveze je bila v bataljonu četa obveščevalcev. Iz čete za zveze so kasneje ustanovili bataljon za zveze 15. divizije, referente za zveze pri štabu divizije pa so ukinili. Bataljoni za zveze so ostali pri divizijah do konca vojne. Komandant bataljona pa je bil referent za zveze pri štabu divizije, kot so bili komandirji čet za zveze v brigadah tudi referenti za zveze pri štabih brigad.

V brigadah 15. divizije in artileriji 15. divizije so bili januarja 1944 že sestavljeni vodi za zveze. Vendar je partizanske enote pestilo pomanjkanje materiala za zveze, kar na prvi pogled izgleda čudno, saj so partizanske enote po kapitulaciji Italije zaplenile velike količine ustreznega materiala, med njim tudi radijske postaje. Toda, ker se v začetku nekateri komandanti niso zadosti zanimali za zveze, ker je primanjkovalo tudi izurjenega kadra in ker je bilo znanje o uporabi sredstev za zveze v enotah zelo pomanjkljivo, se je zgodilo, da zaplenjeni material ni bil dobro spravljen, pa tudi ne dobro skrit, zato ga je sovražnik med veliko nemško ofenzivo kar precej uničil. Šele januarja 1944 so se partizanske enote in partizanski štabi toliko uredili, da so lahko začeli misliti na izboljšanje zvez, pri čemer sta bila pomembna pobudnika glavni štab Slovenije in štab 7. korpusa. Šele tedaj so začeli v štabih brigad in artilerije 15. divizije na zahtevo štaba divizije postavljati referente za zveze. Veziste so začeli uriti posebni strokovnjaki in inštruktorji iz štaba 15. divizije in od drugod. Ni bilo težko opaziti, da vsi poveljniki niso kazali posebnega zanimanja za zveze, saj v tečaje za zveze niso pošiljali vedno najboljših partizanov. Dogajalo se je celo, da so pošiljali tiste, ki so se jih hoteli v svojih enotah iznebiti. Od tod v začetku slabo stanje pri enotah za zveze 15. divizije.

Poglejmo si, kako je bilo z enotami za zveze v 15. diviziji januarja 1944: v 15. diviziji je bila skupina za zveze v sestavi zaščitne enote s 25 vezisti, v brigadah in artileriji pa so bili vodi za zveze s po 10 do 12 vezisti, kar je bilo odločno premalo. Tudi v štabu 15. divizije so šele januarja 1944 postavili referenta za zveze. V diviziji so tega meseca imeli dve radijski postaji. Ena je bila v štabu 15. divizije, ki pa je bila pokvarjena in so jo poslali v delavnico, drugo je imela zakopano Cankarjeva brigada. Tudi ta ni bila dobra in so jo morali poslati v popravilo. Zato 15. divizija januarja 1944 ni imela v akciji nobene radijske postaje. Divizijska skupina za zveze je bila tedaj v glavnem razmeščena po postajah v Laščah nad Dvorom, v Soteski, na Seču in v Žvirčah. Štab artilerije je vzpostavil telefonsko zvezo z divizionoma in štabom 15. divizije.* Najbolje so delovale kurirske zveze. Kurirji so bili dobri in zanesljivi, delovali pa so s pomočjo kurirskih relejnih zvez. V vseh divizijskih enotah so imeli tečaje za kurirje.

Referenti za zveze pri štabu 15. divizije so se trudili, da bi z osebnim stikom s štabi brigad in artilerije pospešili organizacijo organov in enot za zveze pri teh enotah. Posebno so bili delavni na prehodu v leto 1944, ko se je

* Vsi podatki o zvezah v januarju 1944 so po poročilu referenta za zveze pri 15. diviziji z dne 11. januarja 1944. Arh. IZDG, fasc. 174/II.

sicer z velikimi težavami in ovirami, dejansko začela temeljita organizacija zvez v diviziji.*

Mesto odgovornih oficirjev za zveze v sestavi štabov je glavni štab Slovenije odredil dne 2. februarja 1944 z odredbo o strukturi štabov. V diviziji je ustanovil odsek za zveze, ki je bil podrejen načelniku štaba divizije. Odrejeno je bilo, naj bi odsek za zveze nosil odgovornost za vso službo za zveze, ki bi delovala s pomočjo relejnih postaj, radiotelegrafije, telefonije in signalizacije. Odsek naj bi skrbel za vzgojo in razmestitev oficirjev in vsega osebja za zveze. Na čelu odseka naj bi bil šef za zveze, ki bi imel pomočnika ter referenta za relejne postaje, telegrafijo, telefonijo in signalizacijo. Vzporedno s tem bi bili v brigadah referenti za zveze, v bataljonih pa desetarji desetine za zveze.**

Operativne zveze, to je organizacija zvez med boji in operacijami, so bile seveda najvažnejše. Posvečali so jim večjo pozornost. V prvi polovici leta 1944 so v bojih vzpostavljali povezave od spodaj navzgor, torej od bataljona k brigadi in od brigade k diviziji itd. Uporabljali so kurirske in telefonske zveze. Telefonske so delovale brezhibno, če jih le ni prekinila sovražna dejavnost, pa tudi slabo vreme je lahko pomenilo precejšnjo oviro.***

Dne 19. septembra 1944 se je glavni štab Slovenije odločil, da bo razformiral vse odseke in oddelke za zveze pri vseh štabih kot samostojne službe. S tem je verjetno hotel zbrati vse najvažnejše službe v operativnem oddelku oziroma odseku štaba. Tako je bil ukinjen tudi odsek za zveze pri štabu 15. divizije in priključen kot poseben referat operativnemu oddelku 15. divizije.**** To pa ni dolgo trajalo, kajti glavni štab Slovenije je čez nekaj dni izdal novo uredbo, s katero je ukinil organe za zveze v divizijah, brigadah in bataljonih. Namesto njih je ustanovil bataljone za zveze z nalogo, »da skrbijo za neprekinjeno, točno, zanesljivo in hitro zvezo med enotami in štabi, katerim so dodeljeni. Bataljon vodi štab bataljona, ki je dodeljen štabu vsake divizije. Štabu bataljona so strokovno in disciplinsko podrejene čete za zveze.«^o Uredba glavnega štaba Slovenije ne pojasnjuje nagibov za tako temeljito reorganizacijo zvez. Vendar so razlogi zanjo dovolj jasni, saj je bila organizacija za zveze zelo pomembna pri vodenju operacij in je zaradi svoje posebne sestave in strokovnosti zahtevala drugačno ureditev kot pa drugi organi. Takoj nam postane jasno, da so bili bataljoni za zveze pri štabu divizije drugače zasnovani kot sicer nekateri drugi posebni bataljoni, na primer inženirski. Bataljon za zveze namreč ni imel vseh svojih enot pri diviziji, pri divizijskem štabu je bila le ena četa, medtem ko so bile druge prideljene štabom brigad. Glavni štab je namreč določil, da naj bataljon za zvezo sestavljajo čete za zveze, ki so dodeljene štabom brigad. Te čete naj vzpostavljajo zveze po zahtevah štaba brigade in v okviru načrta koman-

* Po poročilu pomočnika šefa za zveze pri štabu 15. divizije (dokument je brez datuma). Arhiv IZDG, fasc. 174/II.

** Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 2. februarja 1944 o strukturi štabov. IZDG, fasc. 150/II.

*** Poročilo štaba 15. divizije z dne 16. maja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 174/II.

**** Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 19. septembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 150/II.

^o Uredba glavnega štaba Slovenije z dne 22. septembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 50/II.

danta bataljona za zveze. Čete za zveze so sestavljali vodi, ki so jih dodeljevali bataljonom. Vodi za zveze so imeli desetine signalistov, kurirjev, telefonistov in postavljalcev linije ter radijsko ekipo. Za oskrbo čet za zveze je bil odgovoren štab, ki so mu bile te enote za zveze pridružene.

Štab bataljona za zveze pri 15. diviziji je bil takole sestavljen: komandant, ki je bil obenem referent za zveze pri štabu divizije, politični komisar, pomočnik političnega komisarja, šef radiocentra kot referent radiotelegrafije in referent za material. Podobno so bile sestavljene komande čet, s tem pa je bil komandir čete obenem referent za zveze pri štabu brigade.

K tej uredbi je glavni štab Slovenije dodal še dodatna pojasnila o dolžnostih funkcionarjev, o moštvi v enotah za zveze ter o formacijah bataljonov in čet za zveze. V 15. diviziji bi bataljon za zveze po tej formaciji štel 418 partizanov, glede na to, da so bile v diviziji 4 brigade.

Z ustanovitvijo bataljona za zveze je bil storjen velik napredek v organizaciji zvez in njihovem delovanju, ker je bila vzgoja kadrov in razmestitev centralizirana, oskrba z materialom, zlasti tehničnim, pa je bila v glavnem dolžnost štaba divizije. Taka organizacija zvez v 15. diviziji je ostala do konca vojne in je učinkovito izpolnjevala naloge, ki so ji bile zadane.

Šifersko sekcijo so v 15. diviziji po nalogu štaba 7. korpusa z dne 23. novembra 1944 ustanovili takoj po prejemu ukaza. Imela je tri šifrerje.*

Prvi štab bataljona za zveze pri štabu 15. divizije je bil takole sestavljen: komandant Viktor Kranjc, politični komisar Milutin Mužič, pomočnik političnega komisarja Edo Medved, šef radiocentra Zmago Pecolar? in referent za signalizacijo Alojz Femec.**

Prvi komandant bataljona za zveze Viktor Kranjc je opravljal to dolžnost do 14. marca 1945, ko ga je zamenjal podporočnik Anton Dolenc, do tedaj komandir čete za zveze pri Cankarjevi brigadi. Za njegovega pomočnika pa so imenovali podporočnika Jožeta Černeta. Anton Dolenc je ostal komandant bataljona do konca vojne.***

Po poročilu štaba 7. korpusa J. A. z dne 1. aprila 1945 pa je štab bataljona za zveze 15. divizije izgledal takole:

komandant podporočnik Anton Dolenc,
pomočnik komandanta podporočnik Jože Černe,
politični komisar Milan Podobnik,
pomočnik političnega komisarja Edo Medved,
referent za radiotelefonijo Vinko Škof,
referent za material in signalizacijo Alojz Femec,
intendant Drago Lenasi,
administrator bataljona Vinko Čuk.

* Dopis štaba 7. korpusa divizijam z dne 23. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

** Seznam štaba bataljona za zveze 15. divizije. Arhiv IZDG, fasc. 188b/I.

*** Iz prispevka Jožeta Černeta za monografijo o 15. diviziji. Prispevek je v avtorjevem osebнем arhivu. O postavitvi Antona Dolenca in Jožeta Černeta glej tudi ukaz štaba 7. korpusa z dne 14. marca 1945. Arhiv IZDG, fasc. 164/II.

Četa za zveze pri štabu 15. divizije je imela: komandirja čete Valentina Jesiha, četrtega politkomisarja Grega Frandoliča, vodnika telefonistov Cirila Smrketa, vodnika kurirjev Jožeta Tomšeta, desetarja postavljalcev linije Alojza Konda, desetarja signalistov Jožeta Plešeta ter 2 šefa radiopostaje Nika Černiča in Antona Krempļa. Četa je imela še 5 telefonistov, 5 postavljalcev linije, 5 signalistov, 3 radiotelegrafiste, 4 pomočnike radiotelegrafistov in 12 kurirjev. Skupaj je bilo to 42 vezistov.*

Naslednji primer naj nam osvetli delovanje bataljona za zveze. Od 15. februarja do 15. marca 1945 je bil štab bataljona na poveljniškem mestu 15. divizije na Smuki. Tu je bila postavljena telefonska centrala in preko nje je bilo poveljstvo 15. divizije povezano z 18. divizijo, štabom 7. korpusa, brigadami 15. divizije in z Dolenjskim odredom. Ta zveza je delovala dobro. Tudi signalna zveza je delovala, saj so bili signalisti že zelo spretni in zanesljivi. Radijska zveza je najbolje delovala z Gubčevo brigado in Dolenjskim odredom, ki sta bila na obmejnem področju s posebno nalogo. Najbolj zanesljiva je bila kurirska zveza, ki ni nikoli odpovedala.**

O kadrovskem vprašanju v organizaciji za zveze 15. divizije smo deloma že govorili. Kadre za zveze so iskali večinoma v bojnih enotah. Če je bil v bojnih enotah odnos do te dejavnosti slab, so prihajali v enote za zveze slabi kadri. V partizansko vojsko pa je le počasi prodiralo spoznanje o veliki vrednosti enot za zveze in hkrati o potrebi po dobrih in zanesljivih ljudeh, ki bodo organizatorji zvez in bodo s sredstvi za zveze tudi znali ravnati. Mislim, da je slab odnos do te dejavnosti izviral iz dejstva, da sredstev za zveze ni bilo na pretek in da je ravnanje z njimi zahtevalo določeno tehnično znanje. Negativen odnos do zvez in nerazumevanje njihovega pomena v partizanski vojski je bilo treba odpravljati, kar ni bilo lahko.

Za veziste so iskali kadre tudi med tistimi, ki so se s tem delom ukvarjali v stari jugoslovanski vojski. Ofcirjev in podofcirjev vezistov bivše jugoslovanske vojske v partizanih skorajda ni bilo, pač pa je bilo nekaj bivših vojakov, ki so v vojski služili pri zvezah. Vključevali so jih v enote za zveze. Ker je bilo pomanjkanje strokovnega kadra tako veliko, so vključevali v enote za zveze električarje, dijakе in študente, poštarje, železničarje in tiste, ki so za to imeli veselje. V enotah za zveze so bili povečini mladi ljudje brez znanja o zvezah. Zato jih je bilo treba strokovno usposobiti.

Radiotelegrafiste so *usposabljali* v tečajih oficirske šole za radiotelegrafijo pri glavnem štabu Slovenije. Prvi radiotelegrafisti so prišli v brigade nekako v mesecu juniju 1944, v štab 15. divizije pa nekoliko prej. Radiofoniste so šolali v tečajih podoficirske šole 7. korpusa. Prvi so bili poslani v enote 15. divizije na delo s patrolnimi radiofonskimi postajami februarja 1945. Telefonisti in postavljalci linij so se učili kar v enotah za zveze 15. divizije, desetarji pa so obiskovali tečaje za telefoniste in postavljalce linij v podoficirski šoli 7. korpusa. Signalisti so se usposabljali kar pri štabu 15.

* Podatki o kadrovski sestavi bataljona za zveze sozeti iz poročila štaba 7. korpusa J. A. z dne 1. aprila 1945. Arhiv IZDG, fasc. 174/I, podatki o četi za zveze pa iz prispevka Jožeta Černeta.

** Poročilo štaba 15. divizije z dne 15. marca 1945. Arhiv IZDG, fasc. 174/II.

divizije. V partizanski vojski Slovenije sta bili na območju 7. korpusa za veziste dve šoli. To je bila oficirska šola za zveze pri glavnem štabu Slovenije, ki je bila ustanovljena proti koncu leta 1943 in kamor je 15. divizija pošiljala vse tiste veziste, ki so jih postavljali na oficirske položaje, ter podoficirska šola 7. korpusa, kamor so pošiljali veziste, ki so bili postavljeni na podoficirske položaje.* Za kurirje pa so v diviziji izbirali zanesljive, hrabre in vztrajne borce. Kurirska zveza je bila v partizanski vojski tradicionalno zanesljiva.

Omeniti je treba nekatere posebnosti kurirskih zvez. Poleg pismenih obvestil so kurirji prenašali obvestila tudi ustno. Dokler so v diviziji uporabljali kurirje tudi za dolge razdalje, so bile te zveze počasne. Zato so si pomagali na ta način, da so ustanavljali relejne kurirske postaje, ki so sicer bile podobne TV postajam, vendar so bile namenjene samo za zvezo z bojnimi enotami in štabi. Te relejne postaje niso bile povsem stalne, saj so se poveljstva često za dlje časa premaknila v bolj oddaljene kraje, npr. na Hrvaško ali na Notranjsko. Tako so bile na primer že januarja 1944 relejne kurirske postaje v Laščah nad Dvorom, na Dvoru, v Malem Lipovcu, Podhosti, na Griču in v Žvirčah. Te postaje je postavljali sicer štab korpusa, a so ga seveda uporabljale vse njegove enote. Po potrebi je 15. divizija izpolnila te relejne kurirske postaje s svojimi.

Tudi telefonske zveze so bile precej zanesljive. Material zanje so vzeli iz vojnega plena italijanske vojske. Na območju 7. korpusa in 15. divizije so bile postavljene stalne telefonske linije. Kjer jih ni bilo, so postavljali polstalne in poljske linije. Kadar so bili štabi zelo oddaljeni drug od drugega, zlasti med operacijami (npr. pri napadu na Štampetov in litijski most), so med štabom 15. divizije in štabom 7. korpusa postavljali poljske telefonske linije. Stalnih telefonskih linij in zvez med divizijo in brigadami ni bilo. Če so bile na voljo stalne telefonske linije, so bile povezave dobre, če pa so bile enote na področjih, kjer stalnih linij ni bilo, so po potrebi ali možnostih vzpostavljali poljske. V bojnih akcijah so posvetili vso pozornost povezavi pehote z artilerijo, npr. pri napadu na Žužemberk 1. maja 1944. Ker brigade niso imele zadosti materiala za vzpostavitev telefonskih zvez z bataljoni, so se telefonsko povezovale s tistimi, ki so bili v akciji najpomembnejši. V velikih operacijah pa so brigade na glavni smeri dobile toliko telefonskega materiala, da so se lahko povezale z vsemi bataljoni, ki so sodelovali v akciji. Štabi so poskrbeli, da so se poveljniki in telefonisti navadili na tajen način sporazumevanja. A dogajalo se je tudi, da se je sovražnik priključil na partizansko telefonsko linijo, kadar je zasedel ustrezno področje ali pa je pošiljal posebne ekipe, ki so prisluškovale razgovorom med partizanskimi poveljniki.

Najuspešnejši signalni način povezave v diviziji je bil z raketami, čeprav ta način zaradi pomanjkanja raket ni povsem dobro deloval. Zveze

* Pri oficirski šoli glavnega štaba so bile tri vrste tečajev za zveze: radiotelegrafski tečaj, ki so trajali po dva in pol meseca (bilo jih je 9), tečaj za zveze, ki so trajali okoli mesec dni (bilo jih je 7) in višji tečaj za zveze, ki so trajali nekoliko manj kot dva meseca (bilo jih je pet). Prispevek Miroslava Štepančiča.

s signalnimi zastavicami in platni pa niso bile dobre in se nanje poveljstva niso preveč zanašala. Prekašala so jih modernejša tehnična sredstva.

Kdaj je bila vzpostavljena prva radijska zveza med štabom 15. divizije in štabom 7. korpusa, ni znano. Prav gotovo je, da aprila 1944, ko je imela 15. divizija dve radijski postaji, zvez med korpusom in divizijo zaradi okvar na radijskih postajah še ni bilo. Junija 1944 pa so brigade že dobile radijske postaje, seveda tudi 15. divizija. Radiotelegrafske zveze so bile tedaj vzpostavljene med vsemi enotami 15. divizije. Brigade so začele vzdrževati radijske zveze z bataljoni marca 1945, ko so jim bile dodeljene prve radiofonske patrolne postaje. Težave so bile v tem, da so imele enote le po eno radijsko postajo in če je prišlo do okvar, zveze niso delovale. Med boji in operacijami so vzpostavljali nepretrgane zveze ter uredili dežurstvo pri postajah. Stalno in zanesljivo vzdrževanje radijskih zvez so ovirali slabo vreme in motnje. Polagoma so se štabi partizanskih enot dobro seznanili s prednostmi radijske zveze, ki so jo začeli vse bolj upoštevati. Partizanska radijska prisluškovalna organizacija ni bila razvita, podrobnih podatkov o sovražni prisluškovalni aktivnosti pa nimamo.

Oskrba z opremo za zveze je bila leta 1944 še razmeroma slaba, šele kasneje se je izboljšala, k čemur so zlasti pripomogle zavezniške pošiljke. Po podatkih Jožeta Černeta sta bili v 15. diviziji 29. aprila 1944 na voljo 2 radijski postaji, tu so bile še ena poljska telefonska centrala z 10 priključki in tri s šestimi priključki. Telefonskih aparatov so imeli 33, poljskega telefonskega kabla pa 18,5 km. Taka je bila opremljenost v enotah za zveze pri šta-

Radiooddajna postaja 15. brigade (pozimi 1945)

bu 15. divizije. Boljšo podobo o opremljenosti v brigadah pa si bomo ustvarili, če si bomo za primer ogledali, kakšna je bila opremljenost enote za zveze pri Gubčevi brigadi ob istem času. Enota je imela eno telefonsko centralo s 5 priključki in 5 telefonskih aparatov različnega izvora ter za 4,5 km poljskega telefonskega kabla.

Junija 1944 so brigade 15. divizije prejele po eno radijsko postajo SCR-284. To so bile nove, kompletne postaje. Zanesljiv radiotelegrafski domet je bil okoli 80 km, radiofonski pa za dve tretjini krajši. Za pogon so uporabljale ročne generatorje. Te postaje so bile namenjene za vzdrževanje zvez divizija-brigada. Prve popolnoma nove patrolne radiofonske postaje SET-48 so bile dodeljene brigadam (po tri) marca 1945. Zanesljiv domet je bil okoli 12 km. Namenjene so bile za zvezo brigada-bataljon. Medtem ko je bil zaplenjeni italijanski material slabše kakovosti, so bile nove postaje angleškega in ameriškega izvora mnogo kakovostnejše.*

Bataljon za zveze 15. divizije je 15. marca 1945 štel 222 vezistov.** Čete za zveze v enotah 15. divizije pa so 13. maja 1945, dva dni pred koncem vojne na Slovenskem, štele: četa za zveze pri štabu 15. divizije (brez bataljonskega štaba za zveze) 55 vezistov, četa za zveze pri Gubčevi brigadi je imela 54 vezistov, pri Cankarjevi brigadi 54, pri Dvanajsti brigadi 42, pri Petnajsti brigadi pa 57.***

Organizacija in oskrba ter delovanje enot za zveze pri 15. diviziji so se neprestano razvijali, tako da so v diviziji proti koncu vojne dosegli visoko raven strokovne usposobljenosti vezistov in materialne opremljenosti enot za zveze. To se je pokazalo v tem, da so bile akcije in operacije 15. divizije in njenih enot vse bolj organizirane in da so se zveze izkazale kot glavni dejavnik razgibane dinamike boja.

Vse enote, ki so imele pri 15. diviziji nalogo zavarovanja štaba 15. divizije, njenega poveljstva in vseh ustanov, so bile zaščita štaba 15. divizije. Te zaščitne enote pa so se razvijale skladno s poveljniškim organom 15. divizije in skladno s potrebami, ki so jih narekovale vedno se spreminjajoče razmere. Vse bomo obravnavali pod skupnim naslovom *zaščitni bataljon* 15. divizije, ker je bil ta bataljon najbolj urejena in organizirana enota za zaščito štaba 15. divizije.

Ko je bila 13. julija 1943 ustanovljena 15. divizija, razumljivo, njeno poveljstvo skoraj ni potrebovalo nikakršne zaščite, saj se je premikalo zdaj z Gubčevco, zdaj s Cankarjevo brigado. Ko pa se je obseg akcij divizije razširil in ko se je začel štab divizije krepiti, je nastala potreba po neposredni zaščiti štaba 15. divizije. Pomembno je bilo tudi to, da so posamezni člani štaba in poveljstva bili pogosto na poti k svojim enotam in so potrebovali oboroženo spremstvo. Prvi partizani iz štabne zaščite so bili kurirji in spremlje-

* Vse o zvezah od strani 493 (o kadrovskega vprašanju) dalje je po prispevku Jožeta Černeta. Uporabil sem tudi podatke iz poročila štaba 7. korpusa štabu IV. armade z dne 1. aprila 1945. Arhiv IZDG, fasc. 174/I.

** Poročilo štaba 15. divizije z dne 15. marca 1945. Arhiv IZDG, fasc. 174/2.

*** Poročilo štaba bataljona za zveze pri 15. diviziji z dne 13. maja 1945. Arhiv IZDG, fasc. 174/II.

valci in so se sčasoma zbrali v posebni zaščitni enoti, da so imeli možnosti za oskrbo in delo. Ta enota ni bila četa, pa tudi ne vod ali desetina.*

Ker je bila zaščitna enota, ki se je po ustanovitvi divizije neprestano večala in izpopolnjevala z novimi partizani, najbolj vojaško organizirana v štabu divizije, so vanjo vključevali najprej kurirje, ki so jih potrebovali za vzdrževanje zveze z brigadami, nato pa še obveščevalce. Vendar zaščitna enota 15. divizije s tem ni postala združena vojaška formacija za zaščito, obveščanje in za zveze, pač pa je bila vojaška formacija po nuji in so bili v njej zaradi lažje oskrbe in poveljevanja obveščevalci in kurirji. Torej so bili le-ti nekakšni gostje v zaščitni enoti 15. divizije.

Po kapitulaciji Italije so se sestavne enote 15. divizije zelo razvile in povečale. Tudi štab divizije se je začel burno izpopolnjevati z novimi službami in organi. Potrebno je bilo povečati zaščito in jo ustrezno vojaško urediti. To so storili meseca oktobra 1943, ko se je zaščitna enota divizije preuredila v zaščitno četo. Temeljna naloga te čete je bila še vedno zavarovanje štaba in poveljstva divizije. Ker pa se je razvila tudi kurirska enota in ker so bile vedno večje potrebe po organiziranju zanesljivih zvez in so se obveščevalci morali spopadati z vedno večjimi problemi, se je vedno bolj izražala težnja po samostojnosti teh organov. Zaščitna četa je imela ob ustanovitvi že okoli 25 partizanov s komando čete vred. V četi se še niso izrazili vodi, pač pa je bila razdeljena kar na skupine, ki so opravljale poleg zaščitnih nalog štaba in poveljstva divizije še obveščevalno delo in spremljale člane štaba in poveljstva. Poveljniško mesto 15. divizije je zaščitna četa varovala s postavljanjem stražarskih mest, s patroliranjem in postavljanjem zased, če je to bilo potrebno. Od časa do časa, če je postal položaj nevaren, so se v organizacijo zaščite vključevali tudi kurirji in obveščevalci. Obveščevalci so del svoje pozornosti posvečali tudi okolju, v katerem je bilo poveljstvo divizije, da so prispevali k zavarovanju poveljniškega mesta.

Zaščitna četa ni imela nikoli le zaščitne in spremljevalne vloge. Borci so tudi potem, ko je bila sestavljena posebna kurirska enota, po potrebi prenašali pošto in celo opravljali določena dela obveščevalnega značaja. Nadalje so borci zaščitne čete pomagali intendantom zlasti pri nabavi živine, preizkušali so orožje in ga dostavljali brigadam, pomagali so pri sprejemanju in razporejanju novincev. Opravila zaščitne enote 15. divizije so bila zelo raznolika.**

Poveljstvo zaščitne enote in kasneje zaščitne čete 15. divizije je bilo takole sestavljeno:

komandir je bil Tomaž Škufca-Gandi od začetka do maja 1944, ko je padel;

politični komisar Ivan Turšič-Ge od začetka do ustanovitve bataljona; pomočnik političnega komisarja je bil Stane Majcen-Gripi od začetka novembra 1943 do maja 1944.

* Navadno se je imenovala preprosto zaščita štaba divizije. Prispevek Toneta Gregoriča. V avtorjevem arhivu.

** Po prispevku Toneta Gregoriča. V avtorjevem arhivu.

Konec aprila 1944 so bili iz zaščitne čete izločeni vsi kurirji; ustanovili so svojo kurirsko četo. Tako sta nastali v 15. diviziji dve četi, ki ju je bilo treba povezati v disciplinskem in oskrbovalnem smislu. Kako uresničiti to povezavo, ni bilo posebej problematično. Ustanoviti je bilo treba bataljon. Točnega datuma njegove ustanovitve ne poznamo, ker ni bil ustanovljen naenkrat niti ne s slovesnim mitingom. To je bil daljši proces, posebno tudi zaradi tega, ker se je poveljniško mesto divizije premikalo in ker je bilo treba pridobiti v četi novih moči ter poveljnikov. Vsi nekdanji člani poveljstva zaščitnega bataljona se strinjajo, da je bil zaščitni bataljon 15. divizije ustanovljen na prehodu v mesec maj 1944.* Imel je naslednje enote: poveljstvo bataljona, zaščitno četo, četo za zveze, obveščevalno četo (obveščevalci so do tedaj bili v sestavi obveščevalnega centra 15. divizije) in vod komore. Iz te sestave se jasno vidi, da je bil bataljon namenjen povezavi nekaterih enot v štabu divizije, ki jih je sicer tedaj bilo težko osamosvojiti, ker so bile premajhne.

Poveljstvo je bilo od maja 1944 do ukinitve bataljona takole sestavljeno: komandant bataljona je bil Nace Karničnik od ustanovitve do avgusta 1944;

nasledil ga je Jože De Gaulle od avgusta do decembra 1944;**

politični komisar je bil Stane Majcen-Gripi od maja 1944 do oktobra 1944;

nato so postavili za političnega komisarja Alojza Rajerja-Miška;

pomočnika političnega komisarja bataljona sta bila Stane Majcen-Gripi in Tone Gregorič.

V zaščitni četi iz sestave zaščitnega bataljona je bil komandirski kader naslednji:

Slavko Kure je bil komandir od maja do 8. novembra 1944, ko je padel na Dvoru pri Žužemberku;

nasledil ga je Tone Gabrijel-Tonček; ni znano, do kdaj je bil komandir zaščitne čete oziroma vodnik zaščitnega voda 15. divizije;

Alojz Brinovec je bil politični komisar od maja do novembra 1944;

pomočnik političnega komisarja čete je bil Tone Gregorič do nekako 27. novembra 1944, ko je bil s 13 najboljšimi borci premeščen v zaščitno enoto glavnega štaba Slovenije.***

Dokler niso ustanovili zaščitnega bataljona 15. divizije, je zaščitna četa nekoliko težje opravljala svoje naloge. Po nenadnem napadu bataljona slovenskih domobrancev na štab 15. divizije, ki je bil tedaj v Stanski vasi pri Žužemberku in v katerem je padlo 51 partizanov iz štaba divizije, pa je vzel vajeti zaščitnega bataljona začasno v roke Janez Hribar-Rokca, ki je pre-

* Posebne prispevke so za razpravo o zaščitem bataljonu 15. divizije poslali Alojz Rajer-Miško, Tone Gregorič in Stane Majcen-Gripi.

** Jožeta De Gaulle je premestil iz Gubčeve brigade v divizijo namestnik komandanta 15. divizije Janez Hribar-Rokca. Jože De Gaulle je izjavljal, da je v sorodstvu z voditeljem francoskega odpora v drugi svetovni vojni De Gaulle. (Tone Gregorič v prispevku.)

*** Podatki o poveljniškem kadru v zaščitni četi iz sestave zaščitnega bataljona so po prispevku Toneta Gregoriča.

mestil iz brigad, zlasti iz Gubčeve, nekaj odličnih borcev. Bataljon je dobro oborožil in ga na ta način usposobil, da je lahko uspešno opravljal svojo nalogo. Štab 15. divizije je bil večkrat napaden, zato se je morala zaščitna četa zaščitnega bataljona močno potruditi, da je zavarovala poveljniško mesto divizije in štab divizije, kar je uspešno opravila. Kot poroča Stane Majcen-Gripi v svojem prispevku, je imel bataljon tri težke italijanske brede, tri brene in eno zbrojevko. Borci zaščitnega bataljona so bili oboroženi s puškami. Obveščevalci in kurirji iz ostalih dveh čet so bili oboroženi z brzostrelkami in pištolami. V težjih in nevarnejših okoliščinah sta se seveda tudi ti dve četi morali postaviti v bran pred nenadnimi napadi.

Doslej smo govorili le o pglavitni nalogi zaščitnega bataljona. Imel pa je še druge, dodatne. Štabu divizije in enotam v njem je moral preskrbeti stanovanje, zagotoviti pranje perila in organizirati prehrano. Pomagal je tudi pri prenašanju ranjencev do prve ambulante ali do sanitetne postaje kirurške ekipe. Njegovi borci so imeli vsak dan vojaške vaje, zlasti pa so se seznanjali z novim orožjem, ki je prihajalo v bataljon.* Na sestankih v bataljonu so govorili o stražarski službi, o dežurstvu in vodenju ter delu patrol. Obravnavali so vprašanja o avtoriteti oficirjev itd.**

Ko je bil ustanovljen bataljon za zveze pri 15. diviziji in sta bili iz zaščitnega bataljona izločeni četi vezistov in obveščevalcev, je v nekdanjem bataljonu ostala pravzaprav le zaščitna četa. Po novi formaciji z dne 5. novembra 1944 so pri 15. diviziji ustanovili nove enote. Načelnik štaba divizije je lahko uporabil za zaščito tudi nekatere manjše enote iz jurišne čete, inženirskega bataljona in tudi iz bataljona za zveze. Zato je nova formacija štaba divizije vpeljala v divizije namesto zaščitnih bataljonov le zaščitne vode, kar se je uradno zgodilo 30. novembra 1944. Iz dokumentov vemo, da je imel zaščitni vod 15. divizije 24. novembra 1944 30 partizanov, dne 3. decembra 1944 pa 32.***

Razlog za formiranje zaščitnega voda je bil verjetno tudi ta, da je bilo na voljo vedno manj borcev, ker je odšel del borcev iz zaščitnega bataljona (verjetno jih je bilo 14)**** v sestavo zaščitne brigade glavnega štaba Slovenije in ker se je 15. divizija bojevala v vedno bolj strnjeni bojni razporeditvi.

K posebnim enotam 15. divizije prištevamo še *podoficirsko šolo* 15. divizije. Štab 15. divizije je določil komandanta te šole že 29. januarja 1944. To je bil Miroslav Stepančič, ki je bil podporočnik stare jugoslovanske vojske. Ker je končal vojaško akademijo, si je pridobil znanje, ki je bilo potrebno za vodenje podoficirske šole in za predavanja. Šolo so ustanovili v Suhi krajini v vasi Malo Lipje. Delovati je začela 7. februarja 1944. Namestnik komandanta šole je bil Boris Škulj, ki se je šoli pridružil 15. februarja 1944.

* Prispevek komandanta divizije Milana Tominca. V osebнем arhivu avtorja.

** Petnajstdnevno partijsko poročilo zaščitnega bataljona z dne 9. septembra 1944. Arhiv CK KPS, 1483.

*** Sedmi korpus je 15. divizijo obvestil 12. novembra 1944 o odredbi glavnega štaba Slovenije, s katero je bila 5. novembra 1944 odrejena izboljšana formacija štaba divizije. Arhiv IZDG, fasc. 150/VI, štab 15. divizije z dne 24. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188b/I, poročilo štaba 15. divizije 7. korpusu z dne 3. decembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

**** Prispevek Toneta Gregoriča.

Bil je tudi inštruktor. Namestnik političnega komisarja je bil Jože Zagorc, politični komisar pa Franc Plos-Lado. Za oskrbo je bil zadolžen intendant Jože Selič-Boštjan s pomočnikom.

Največ težav je bilo pri sestavljanju učnih načrtov, saj ni bilo na voljo učil ali učnih pripomočkov, pa tudi inštruktorji niso imeli nikakršnih pedagoških izkušenj. Vsa priprava za začetek tečajev in poučevanje sta bila improvizirana.

Podoficirska šola je ustanovila dve vrsti tečajev. Prva vrsta tečajev so bili pehotni, ki so bili namenjeni desetarjem, merilcem težkih mitraljezov in puškomitraljezom ter nekaterim vodnikom iz vseh štirih brigad 15. divizije. Predmeti so bili: postrojevalno urjenje, opis in uporaba pehotnega orožja, temeljno iz taktike pehotnega voda in čete, vkopavanje in premikanje na bojišču, organizacija ognja v boju, orientacija in še nekatere praktične veščine. Druga vrsta tečajev so bili politični; le-teh so se udeleževali pretežno politdelegati vodov in morda kak politični komisar čete. Na omenjenih tečajih na bi se politdelegati usposobili za vodenje političnega delovanja v vodih.

Vsak tečaj je trajal 12 delovnih dni. Pehotni tečaji so bili štirje. Začenjali so se 7. in 21. februarja ter 6. in 20. marca 1944. Zadnji, četrti, se je izjemoma končal 9. aprila 1944 in je torej trajal 20 dni. Dva politdelegatska tečaja pa sta se začela 6. in 20. marca 1944. Na vsakem tečaju je bilo okoli 20 ali nekoliko več udeležencev, skupaj torej 130 do 140.

Z odredbo oddelka za kadre glavnega štaba Slovenije z dne 10. maja 1944 je bila predvidena nova ureditev oficirskih in podoficirskih šol v NOV in PO Slovenije. Isti oddelek pa je 15. maja odredil ustanovitev podoficirске šole 7. korpusa namesto dotedanjih podoficirskih šol 15. in 18. divizije.* Podoficirska šola 15. divizije je bila ukinjena 12. aprila 1944.

Pomembni so bili odnosi, ki jih je podoficirska šola 15. divizije stkala s prebivalstvom Suhe krajine, zlasti z vaščani Malega in Velikega Lipja, Gradenca in še nekaterih. Odnosi so bili prijateljski, prebivalstvo pa je bilo podoficirski šoli precej naklonjeno.**

* Odredba kadrovskega oddelka glavnega štaba Slovenije z dne 15. maja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 191/III-8c.

** Ta oris podoficirske šole 15. divizije je napravljen po nekoliko širše zastavljenem prispevku Miroslava Štepančiča, ki je bil komandant te šole.

16. poglavje

ŠTAB

Razvoj

Najprej moramo točno opredeliti naloge dveh poveljniških organizacij v partizanski vojski. To sta bila poveljstvo in štab. Poveljstvo je odločalo in poveljevalo v operacijah ter vodilo razvoj partizanske enote. Štab je pripravljala elemente za odločitve poveljstva, organiziral operacije ter usklajeval delovanje za razvoj vojaške enote. Štab je imel izreden pomen v vojski, zato mu moramo posvetiti več pozornosti.

Še nekaj časa po ustanovitvi 15. divizije njen štab ni užival posebne pozornosti. Res je, da je glavni štab že ob ustanovitvi divizije imenoval načelnika štaba, vendar pa je bil ta kmalu ranjen in divizija je ostala brez načelnika. Poveljstva v začetku niso kazala posebnega razumevanja za štabne službe. To je izviralo iz tega, ker so odgovorni poveljniki še vedno imeli v mislih operativne štabe. Drugi vzrok je bil v tem, da poveljniki kratkoma niso bili seznanjeni z vsebino delovanja štabov in njihovim izrednim pomenom za razvoj partizanske enote, ki so ji poveljevali. Naslednji vzrok pa je bil v tem, da se je poveljstvo 15. divizije v začetku zadrževalo pri eni od

Del štaba 15. divizije na počitku pozimi 1945

svojih brigad in je uporabljalo operativne organe teh enot tudi za svoje potrebe. Zaradi nerazvitosti štabnih organov, kot so bili operativna služba, obveščevalna služba, zveze itd., ni bilo prave vzpodbude na razvoj štabov. Zato je bila poveljniška organizacija v 15. diviziji vse do italijanske kapitulacije v celoti podobna operativnim štabom in prav zato je bila tudi štabna služba v diviziji leta 1943, pa tudi v prvi polovici leta 1944, slabo razvita, kar je vplivalo na bojne operacije. »Štabna služba nasploh . . . je bila vse do tlej nedorečena, njena organizacija zelo krhka, nepopolna in dokaj neučinkovita.« Tako jo upravičeno ocenjuje Miroslav Štepančič, ki je bil nekaj mesecev šef operativnega odseka 15. divizije.*

Navada je bila, da so v štab vtikali službe, ki vanj nikakor niso sodile. Tako je bil v štabu 15. divizije npr. propagandni odsek, ki bi sicer sodil v področje politične dejavnosti v enoti. Tudi delokrog delovanja in pristojnosti štaba divizije nista bila popolnoma in smotrno določena. Tako v partizanski vojski niso odcepili iz štaba službe za oskrbo divizije. Štab divizije je bil na ta način vedno bolj obremenjen, kar je vplivalo na kvaliteto njegovega delovanja. Slabost v razumevanju pomena štaba divizije se je odražala tudi v tem, da dolgo niso uredili vprašanja načelnika štaba.

Ukrepanje glede organizacije štabov so pospešile bojne operacije, od katerih naj navedem razoroževanje sovražnih enot ob kapitulaciji Italije, ofenzivo 15. divizije proti Savi oktobra 1943, obrambne boje divizije med veliko nemško ofenzivo, poskuse likvidacije sovražne postojanke v Novem mestu in blokade tega mesta. Izkazalo se je, da je nujno potrebno urediti štabe in jim omogočiti delovanje.

Glavni štab Slovenije se je prvič odločno spopadel z organizacijo štabov v partizanskih enotah 2. januarja in 2. februarja 1944, ko je izdal posebni odredbi o organizaciji in strukturi štabov.** Glavni štab je to argumentiral s potrebo po poenotenju in razširjanju delovanja štabov, saj so se postavljale prednje vse obširnejše naloge, ki so zahtevale »ostvaritev niza pomožnih organov za posamezne sektorje dela.« V diviziji je glavni štab predpisoval podobno organizacijo štaba kot v korpusu, s to razliko, da bi bilo število pomožnega osebja manjše. Tako naj bi divizije imele operativni odsek, obveščevalni center, odsek za kadre, odsek za zvezo, intendanturo, sanitetni in propagandni odsek. Podobno kot štab divizije bi bil organiziran štab brigade, le s to razliko, da v brigadah ne bi bilo odsekov, ampak bi jih nadomestili operativni oficir, referenti za kadre, zveze, saniteto in propagando ter intendant. Na čelu obveščevalnega centra naj bi bil šef centra. Tudi v bataljonu naj bi bila podobna sestava štaba, vendar bi bili za posamezne službe odgovorni obveščevalci, desetar desetine za zveze, intendant, bataljonski bolničar in propagandist. Delo pri organizaciji štaba 15. divizije se je zelo zavleklo, saj je potekalo ves februar, marec in april 1944, pa še ni bilo do popolnosti izvedeno.

* Prispevek Miroslava Štepančiča.

** Odredbi glavnega štaba Slovenije z dne 2. januarja in 2. februarja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 150/II-2 in fasc. 150/II.

Del poveljstva in štaba 15. divizije leta 1945. Z leve proti desni: intendant Franc Potočar-Čampa, šef obveščevalnega centra Lojze Drenik, komandant Milan Tominec in Radomir Božović-Raco

Dne 19. julija 1944 je bila sestava štaba divizije taka: operativni odsek, obveščevalni center, inženirskotehnična sekcija, odsek za kadre, propagandni odsek, intendantca, veterinarski referent in sanitetni referent. Torej se je sestava štaba v teh mesecih razširila in izpopolnila z inženirskotehnično sekcijo in veterinarskim referentom.*

Glavni štab je 5. novembra 1944 globoko posegel v organizacijo divizijskega štaba, ko je predpisal njegovo formacijo, nadalje formiranje divizijske udarne čete, minerskega bataljona, sanitetne čete in divizijskega transportnega voda. Te posebne enote je 15. divizija morala sestaviti do 30. novembra 1944, kar je v glavnem tudi storila.** Poveljniki teh enot so bili referenti za ustrezno stroko pri štabu divizije. Štab 15. divizije je glede na reorganizacije imel 3. decembra 1944 naslednjo sestavo: operativni odsek (6 partizanov), obveščevalni center (12), intendantura (5), saniteta (3), veterina (2), kadri (1), sodstvo (2), propaganda (1), skupaj 32 partizanov brez načelnika štaba. V vsej poveljniški sestavi 15. divizije (poveljstvo in štab) sku-

* Poročilo oddelka za kadre glavnega štaba Slovenije z dne 19. junija 1944. Arhiv IZDG, fasc. 124/II-2b. Inženirskotehnična sekcija je bila ustanovljena že februarja 1944. Referent pa je bil do 24. avgusta 1944 Jože Slapničar. Prispevek Miroslava Stepančiča.

** Informacija štaba 7. korpusa z dne 12. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 150/VI.

paj z zaščitnim vodom je bilo 110 partizanov in partizank.* V to število seveda niso zajete posebne enote 15. divizije.

Naloga načelnika štaba je bila izredno odgovorna. Bil je organizator služb v štabu divizije, ki so skrbele za operacije in oskrbo divizije. Razširitev štabnih služb v diviziji je zahtevala vedno več dela in odgovornosti. Počasi je postajal načelnik štaba nepogrešljiva osebnost v štabu z vedno več zaposlitvami. Poveljniki divizije so mu kaj radi nalagali skoraj vsa dela v štabu divizije. Tudi razmere so bile take, da je moral skrbeti za vse dejavnosti v štabu, zlasti tedaj, ko so vsi poveljniki odšli na poveljniška mesta vodit operacije. Kolikor bolj je postajal načelnik štaba potreben v štabu divizije in kolikor bolj ostri in zagrizeni so postajali boji, toliko bolj so skušali najti za načelnika štaba v 15. diviziji izkušenega operativca iz vrst komandantov brigad. Taka sta bila na primer Alojz Dragan in Vinko Mojskrc-Jesen. Razmere na bojiščih so delovanje načelnikov štaba divizije vedno bolj usmerjale v operacije in vedno manj v drobna organizacijska in disciplinska opravila.

Odseki operativne dejavnosti

Najvažnejši odsek, ki je bil namenjen operativni dejavnosti štaba 15. divizije, je bil operativni odsek. Razvijal se je z rastjo intenzivnosti operacij 15. divizije.

Operativni odsek divizije so postopoma izpopolnjevali. Iz Dnevnika operativnega odseka 15. divizije,** ki je zadovoljiv vir, spoznamo, da so 25. marca 1944 imenovali za geodetskega referenta v operativnem odseku poročnika Karla Jakliča, tako da je odsek 26. marca 1944, ko je bil formiran po zahtevi in formaciji glavnega štaba Slovenije, imel šefa odseka kapetana Bogomila Gaberca-Husa, pomočnika podporočnika Jožeta Kogejja-Rasta in geodetskega referenta poročnika Karla Jakliča. Tako lahko ugotovimo, da je bil prvi šef operativnega odseka v 15. diviziji, Jože Kogej Rasto, ki je to dolžnost opravljal vsekakor v začetku marca in verjetno že prej, kot navaja Miroslav Štepančič v svojem prispevku.

Dne 5. maja 1944 je operativni odsek zapustil kapetan Bogomir Gaberc-Huso, nadomestil pa ga je major Drago Jerman, ki je na tem položaju ostal nekako do srede julija 1944.*** Odsek za kadre s šefom Ludvikom Pegamom je bil pri štabu divizije že od marca 1944.

Dne 1. julija 1944 je štab 7. korpusa izdal uredbo o formiranju operativnih odsekov. Do 12. julija 1944 je že bil sestavljen odsek 15. divizije po novem. Šef odseka je bil major Drago Jerman, pomočnika pa kapetan Andrej Žarn in podporočnik Vinko Drenik. Geodetski sekciji je še vedno načelo-

* Poročilo štaba 15. divizije z dne 3. decembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

** Operacijski dnevnik operativnega odseka 15. divizije, Spomina vredni dogodki operativnega odseka. Arhiv IZDG, fasc. 188a/IV.

*** Prispevek Miroslava Štepančiča.

val poročnik Karel Jaklič, pomagal mu je Lado Vučnik. Organizacijo, mobilizacijo in štabne zadeve so zaupali poročniku Jožetu Kogej-Rastu, referent inženirskotehnične sekcije je bil do septembra 1944 ing. Tone Koželj, njegov pomočnik pa ing. Ivo Klemenčič, referent za pionirstvo in pontonirstvo je bil ing. Tugomir Canjko.* Na prvi pogled lahko spoznamo, da so bili v inženirskotehnični sekciji dobri strokovni kadri.

Major Drago Jerman je že sredi julija zapustil operativni odsek, nadomestil ga je kapetan Andrej Žarn.

Po odredbi glavnega štaba Slovenije z dne 19. septembra 1944 so ukinili odsek za zveze kot samostojno organizacijo ter ga priključili operativnemu odseku kot poseben referat za zveze.** Važna je še odredba glavnega štaba Slovenije z dne 21. septembra 1944 o organizaciji operativnih odsekov v enotah NOV in POS.*** Po tej odredbi naj bi imel operativni odsek divizije šest referatov: za operacije, za artilerijo, za oborožitev in številčno stanje, za motorizacijo, za inženirstvo in za zveze. Razumljivo je, da v operativnem odseku 15. divizije niso mogli ustanoviti referatov za artilerijo in motorizacijo, ker artilerije in motorizacije ni bilo. Toda po nekaj dneh je glavni štab že ukinil odsek za zveze pri operativnem odseku 15. divizije, ker so ustanovili bataljone za zveze. Komandant bataljona za zveze pri 15. diviziji je postal hkrati tudi referent za zveze v štabu divizije. To je bil Jože Ladiha.****

V drugi polovici novembra 1944 se je načelnik štaba 15. divizije sprejemal z reorganizacijo štaba divizije, ki je bila posledica vpliva ustanovitve posebnih enot pri diviziji: formirali so bataljon za zveze, udarno četo 15. divizije, sanitetno četo ter inženirskotehnični bataljon. Iz zaščitnega bataljona so izločili četo za zveze in obveščevalce in namesto bataljona ustanovili zaščitni vod 15. divizije.° Medtem so bile spremembe šefov operativnega odseka 15. divizije. Kapetan Andrej Žarn je zapustil operativni odsek 3. avgusta 1944. Njegov naslednik je bil poročnik Vinko Drenik do 21. avgusta 1944. Za njim je dolžnost šefa prevzel Pavel Jezernik, ki je bil na tem mestu od 4. oktobra 1944 do 24. decembra 1944, vendar je odsek zapustil že v začetku decembra 1944.°° Miroslav Stepančič je bil na čelu odseka od začetka decembra 1944 do 20. februarja 1945, nasledil pa ga je Radoje Perović.

Do konca vojne je bilo v operativnem odseku 15. divizije še nekaj organizacijskih sprememb, ki jih je izvedel 7. korpus na zahtevo generalštaba jugoslovanske armade. Vendar niso bile posebno pomembne. Po koncu vojne se je seveda organizacija operativnega odseka v skladu s splošno reorganizacijo jugoslovanske armade še naprej spreminjala.

* Dnevnik operativnega odseka 15. divizije, »Spomina vredni dogodki operativnega odseka«. Arhiv IZDG, fasc. 188a/IV.

** Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 19. septembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 150/II.

*** Arhiv IZDG, fasc. 28/I-4.

**** Odredbi glavnega štaba Slovenije z dne 12. in 22. septembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 150/II-2.

° Poročilo štaba 15. divizije z dne 4. decembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

°° Prispevek Miroslava Stepančiča.

Naslednja pomembna služba v štabu divizije je bila obveščevalna. Od operativne se je razlikovala predvsem v tem, da je imela poleg obveščevalnega centra, ki je bil organ štaba divizije, tudi obveščevalne enote ali skupine. V tem pogledu lahko govorimo o dvojni organizaciji obveščevalne službe: o organih obveščevalne, ki so bili pri štabu divizije in o enotah obveščevalcev, ki so dobivali direktive od obveščevalnih centrov, ali v prvem obdobju življenja 15. divizije, od obveščevalnega oficirja divizije.

Prvi obveščevalni oficir 15. divizije je bil od 13. julija 1943 verjetno Anton Pirjevec-Marko Belin, nato septembra 1943 Alfonz Dolhar-Bor, potem Ivo Štok in novembra 1943 Franc Kolar-Franček. V prvem obdobju delovanja 15. divizije je bila obveščevalna služba zelo preprosto organizirana: obveščevalni oficir divizije je organiziral obveščanje in strokovno poveljeval obveščevalcem, ki so mu bili na voljo, ter jih vodil. Obveščevalcev pa je bilo sprva zelo malo. Kolikor jih je bilo, so bili začasno vključeni v zaščitno enoto 15. divizije. Število obveščevalcev je naraščalo, vendar so bile

Obveščevalci 15. divizije spomladi 1944

težave v tem, da obveščevalci še niso bili šolani, saj so bili povečini mladi partizani. Obveščevalni oficir 15. divizije je po potrebi jemal na svoje akcije tudi kurirje iz zaščitne enote divizije, če mu je primanjkovalo lastnih obveščevalcev. Anton Pirjevec-Marko Belin je ostal obveščevalni oficir 15. divizije do meseca februarja 1944.

Reorganizacijo je obveščevalna v 15. diviziji doživela skladno z drugimi divizijskimi službami februarja 1944, ko so bili v divizijah ustanovljeni obveščevalni centri. Sestava obveščevalne v 15. diviziji je bila taka: obveščevalni center pri štabu divizije in brigad, v štabih bataljonov pa obveščevalni oficir; obveščevalni center v diviziji je imel na voljo obveščevalno četo, ki je bila začasno v sestavi zaščitne enote 15. divizije, v brigadah pa so bili obveščevalni vodi.*

Dne 3. in 4. aprila 1944 je bila pomembna konferenca, ki jo je sklical obveščevalni oddelek glavnega štaba. Udeležili so se je načelniki štabov ter vsi šefi obveščevalne službe glavnega štaba, 7. korpusa, 15. ter 18. divizije in tudi njihovih brigad. Sprejeti so bili sklepi o preureditvi obveščevalne službe na novih osnovah, zlasti v sektorju operativne obveščevalne službe, in o izgrajevanju konspirativne mreže na terenu. Sklenjeno je bilo tudi, da je treba dajati večji pomen izobraževanju obveščevalnih kadrov in da je treba spremeniti odnos vojaških poveljnikov do obveščevalnih organov, kajti ta odnos doslej ni bil zadovoljiv. Dne 12. aprila pa je glavni štab že ukazal preurediti celotno vojaško obveščevalno službo v 7. korpusu in njegovih enotah. Ukinili so četne in bataljonske obveščevalce (njihovo delo so v celoti prevzela ustrezna poveljstva), zato pa so okrepili odredne, brigadne in divizijske obveščevalne centre. Šef obveščevalnega centra je bil dolžan informirati načelnika štaba o operativni situaciji in o organizaciji v obveščevalni. Z obveščevalnimi vodi in četami naj bi razpolagala poveljstva in jim preko načelnikov štabov in šefov obveščevalnih centrov dajala naloge. Odtlej so zvezo z obveščevalci in konspirativno obveščevalno mrežo na terenu vzdrževali izključno obveščevalni centri odredov, brigad in divizij prek posebnega obveščevalca (II. sektor). Ta mreža je postala ena najvažnejših oblik obveščanja.

Po odredbi glavnega štaba z dne 24. aprila 1944 (arhiv IZDG, fasc. 52/I-2) so obveščevalni center divizije sestavljali: šef divizijskega centra, I. in II. pomočnik ter administrator.

Po teh ukrepih je obveščevalna služba v diviziji vidno napredovala. Poveljstva so z večjim zanimanjem posegala po njenih podatkih in analizah, skratka, začela so jih bolj upoštevati pri ocenjevanju razmer. Sodelovanje med obveščevalnimi centri in operativnimi odseki je postalo tesnejše in vsakodnevno.

Ob koncu aprila ali v začetku maja 1944 so se skupine obveščevalcev toliko pomnožile, da so prispevale k ustanovitvi zaščitnega bataljona v diviziji in zaščitnih čet v brigadah. S tem je bila zagotovljena večja samostojnost obveščevalne čete v diviziji in obveščevalnih vodov v brigadah. V

* Odlok glavnega štaba Slovenije z dne 2. februarja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 157/I.

brigadah so na zahtevo obveščevalnega oddelka glavnega štaba Slovenije z dne 7. marca in 24. aprila 1944 sestavili obveščevalne vode s po 15 do 20 obveščevalci, divizijska četa pa je štela od 20 do 30 obveščevalcev, kar je bilo precejšnje število glede na stroge kriterije, po katerih so izbirali partizane v te enote. V obveščevalnih enotah je bilo le nekaj starih obveščevalnih oficirjev, ki so bili partizani pred kapitulacijo Italije, ostali pa so bili vsi mlajši, vendar zanesljivi in za obveščevalno službo vneti ter primerni partizani, ki so vstopili v osvobodilno vojsko po kapitulaciji Italije.* Obveščevalne vode v brigadah in četo v diviziji so popolnoma sestavili do 15. avgusta 1944; torej so bila prizadevanja za razvoj obveščevalne službe precej dolgotrajna.

Od novembra 1943 do julija 1944 je bil komandir obveščevalne čete Vladimir Pirc, Franc Muc pa je bil njen politični komisar do 1. marca 1944, ko je padel. Verjetno je bil politični komisar čete tudi Ivo Tarman. Glede številčne moči čete vemo le to, da je na primer 16. oktobra 1944 štela 22 obveščevalcev.**

Končno in najbolj temeljno preureditev obveščevalne službe v diviziji so začeli izvajati po 5. novembru 1944, ko je glavni štab Slovenije izdal odlok o reorganizaciji in formaciji enot divizije in njenih štabov. Obveščevalni oddelki glavnega štaba pa je 19. novembra 1944 napisal direktivo o reorganizaciji obveščevalne službe, v kateri navaja tudi razloge zanjo.*** Direktiva pojasnjuje, da je vojaška formacija obveščevalne službe, torej vodi in čete, mnogo prispevala k razvoju te službe, vendar je postala taka oblika v operativnih enotah zastarela in je zavirala svoboden razmah obveščevalne. Slabost vojaške formacije je bila, da so doslej obveščevalne vojaške formacije morale ponekod opravljati tudi naloge in dela, ki niso bila v njihovih pristojnostih. Te formacije so v določenem smislu tudi zavirale delovanje izvidniških oddelkov operativnih enot, ki so na ta način izgubili možnosti za pridobivanje praktičnih izkušenj. V mnogih primerih se je obveščevalna služba v enotah omejila na običajno izvidovanje. S tem je dobilo oporo napačno pojmovanje nalog obveščevalne službe. Oteženo je bilo tudi strokovno in vojaško izpolnjevanje obveščevalnega kadra. Ker je obveščanje slonelo večinoma le na izsledkih izvidovanja, je obveščevalna služba izgubila pregled nad splošnimi razmerami in je zato prispevala napačna, včasih zelo pretirana poročila.

Reorganizacija je imela namen odpraviti vse te napake in utrditi specializacijo obveščevalcev. Zato so ukinili obveščevalne vode v brigadah in četo v diviziji. Obveščevalni centri v teh enotah so ostali in so se okrepili z najbolj sposobnimi kadri iz teh obveščevalnih enot, z oficirji in podoficirji,

* Poročilo o stanju obveščevalne službe v 7. korpusu. Arhiv IZDG, fasc. 157/III.

** Prispevek Alojza Rajerja-Miška (v avtorjevem arhivu) in poročilo štaba 15. divizije glavnemu štabu Slovenije. Arhiv IZDG, fasc. 66/II.

*** Informacija štaba 7. korpusa o odredbi glavnega štaba Slovenije o reorganizaciji partizanskih enot in štabov z dne 12. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 150/VI in direktiva obveščevalnega oddelka glavnega štaba Slovenije o reorganizaciji obveščevalne v partizanskih enotah z dne 19. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 157/I.

ki so imeli ustrezne strokovne in moralne kvalifikacije. Zlasti je veljalo to za tiste, ki so dokončali ustrezne tečaje na oficirski šoli glavnega štaba in podoficirski šoli 7. korpusa. Ostale člane obveščevalnih enot so porazdelili med udarne čete in vode, ki so jih tedaj tudi ustanovili.

Obveščevalni center je na osnovi te direktive izgledal takole: šef centra kot organizator in voditelj obveščevalne službe, pomočnik šefa, ki je zlasti urejal tehnični del poslovanja obveščevalnega centra, pisarniška moč, obveščevalni oficirji in podoficirji, ki jih je bilo v diviziji 10, v brigadah pa po 6.

V 15. diviziji so imeli prvi sestanek o reorganizaciji obveščevalne 24. novembra 1944, drugega pa 30. novembra 1944. Sestanki so bili tudi v vseh štirih brigadah. V 15. diviziji je bilo 7. decembra 1944 v obveščevalnih centrih vseh štirih brigad in v štabu divizije samem naslednje število obveščevalcev: v 15. diviziji 12, v Gubčevi brigadi 8, v Cankarjevi 10, v Dvanajsti 8 in v Petnajsti 9 ali skupaj 47 obveščevalcev.*

Pripomniti je treba, da je obveščevalna izgubila pristojnost za reševanje vprašanj protivohunske službe v partizanskih enotah in na terenu že z odlokom glavnega štaba Slovenije z dne 20. avgusta 1944, ki je urejal odnose partizanskih štabov do ustanov oddelka za zaščito naroda (OZNA). Te naloge je namreč obveščevalna služba v operativnih enotah imela do ustanovitve OZNE.**

Štab divizije si je zelo prizadeval, da je pošiljal na šolanje obveščevalne oficirje in podoficirje. Temeljna šola je bila podoficirska šola v 7. korpusu. Tja so pošiljali obveščevalce, ki so najprej obiskovali pehotni tečaj, ki je trajal 3 tedne. Nato se je kandidat udeležil obveščevalnega tečaja pri podoficirski šoli 7. korpusa, ki je trajal 2 tedna. Najboljše in najbolj perspektivne iz teh tečajev so poslali v oficirsko šolo glavnega štaba, kjer je tečaj trajal 5 tednov. Tako so uspeli postopoma šolati ves obveščevalni kader in z opisanim sistemom izbirati med najboljšimi najboljše. Tiste obveščevalce, ki jih niso poslali v šole, so urili kar v obveščevalnih centrih in že prej v obveščevalnih vodih in divizijski četi.

V glavnem je organizacija obveščevalne službe do konca vojne ostala taka, kot je bila zasnovana meseca novembra 1944. Napredek obveščevalcev in službe v celoti se je pokazal pri zbiranju obveščevalnih podatkov in analizah razmer, bodisi političnih na terenu ali vojaških.

Delovanje obveščevalnega centra je potekalo tako, da je zbral za načrtovane akcije temeljne podatke. Tista enota 15. divizije, ki je izvajala akcijo, pa je te podatke dopolnila in do podrobnosti izdelala. Obveščevalni center divizije je imel prek svojih obveščevalcev neposredno zvezo z Ljubljano, Novim mestom in deloma s Kostanjevico. Posebno pozornost je obveščevalna 15. divizije namenila domobranskim bataljonom iz stiškega utrjenega vozlišča, zlasti pa 4. bataljonu slovenskega domobranstva v

* Poročilo obveščevalnega centra 7. korpusa z dne 7. decembra 1944 obveščevalnemu oddelku glavnega štaba Slovenije. Arhiv IZDG, fasc. 65/1.

** Odlok glavnega štaba Slovenije z dne 20. avgusta 1944. Arhiv IZDG, fasc. 150/II.

Šentvidu pri Stični, kjer je imel obveščevalni center svojega sodelavca, ki je pošiljal dobre podatke o gibanju tega bataljona.*

Obveščevalna v 15. diviziji se je na prelomu v leto 1945 zelo razvila in izpopolnila. Tudi njeni podatki in analize so postali nepogrešljiv del ocene razmer na bojišču. Vprašanje je bilo le, ali bodo štabi enot in poveljstva upoštevali ter pravilno izkoristili vse ugodnosti, ki jih je ponujala obveščevalna. V glavnem so poveljstva razumela izreden pomen obveščevalne. Nekateri štabi in poveljniki pa so zanemarjali podatke in so svojeglavo vztrajali pri lastnih ocenah bojnih razmer. Seveda so se taki odnosi do obveščevalne večkrat kruto maščevali.

Šefi obveščevalnega centra 15. divizije so bili naslednji:

Julij Jeran-Jule od 1. februarja do 1. junija 1944,

Milan Podobnik od 1. junija do 9. avgusta 1944,

Lojze Drenik od 9. avgusta 1944 do 11. februarja 1945,

Joško Repič od 12. februarja do verjetno 20. februarja 1945,**

Janez Potočar od verjetno 20. februarja 1945 do konca vojne.***

Formacijo obveščevalnega centra divizije so leta 1945 le toliko dopolnili, da sta bila poleg šefa obveščevalnega centra in njegovega pomočnika v centru še obveščevalni oficir za tako imenovani notranji sektor in poseben oficir za ujete sovražne vojake.

Obveščevalni center 15. divizije je bil neprestano telefonsko in radijsko povezan z obveščevalnim centrom 7. korpusa.

Za prikaz moči obveščevalne službe v 15. diviziji pred novembrsko reorganizacijo leta 1944 objavljamo seznam obveščevalnega kadra v obveščevalnem centru in obveščevalni četi 15. divizije z dne 1. novembra 1944.

Obveščevani center:

Lojze Drenik, podporočnik, šef, v partizane vstopil septembra 1943,**** Stane Mikec, prvi pomočnik šefa, 1943, Mirjan Hrovat, obveščevalni oficir za II. sektor, 1943, Franc Zahorik, obveščevalni oficir, 1943, Franc Košak, obveščevalni oficir, 1942, Vito Pirc, obveščevalni oficir, 1942, Viktor Goričan, administrator, 1943.

Obveščevalna četa:

Ludvik Knavs, komandir, 1942, Boris Lasič, politični komisar, 1943, Martin Lap, pomočnik političnega komisarja, 1942, Pavle Golob, namestnik komandirja, 1942, Vid Kocjan, obveščevalec, 1943, Jože Rangus, obveščevalec, 1943, Dušan Frank, obveščevalec (vnaprej obv.), 1944, Ivan Vardijan, obv., 1943, Matija Radovič, obv., 1943, Peter Kobe, obv., 1942, Jože Černič, obv., 1943, Jože Penca, obv., 1943, Jože Luzar, obv., 1943, Gabriel Grčar, obv., 1944, Ivan Nučič, obv., 1943, Vinko Uhan, obv., 1943, Martin Zagorc, obv., 1944, Franc Jančar, obv., 1943, Evgen Jesih, obv.,

* Po prispevku, ki sta ga za to razpravo poslala Alojz Drenik in Milan Podobnik.

** Podatki so na osnovi prispevka Miroslava Stepančiča in raznih dokumentov.

*** Za Janeza Potočarja vemo, da je bil prvi pomočnik šefa obveščevalnega centra, imenovan na to mesto 17. februarja 1945 z odredbo 15. divizije. Arhiv IZDG, fasc. f 166/II.

**** V nadaljevanju bomo navedli letnico vstopa v partizansko vojsko.

1943, Jure Juršinič, obv., 1943, Rado Novina, obv., 1942, Alojz Štajdohar, obv., 1944, Martin Krašovec, obv., 1943.*

Pomembna dejavnost operativne usmeritve je bila inženirskotehnična. V 15. diviziji je tudi ta delovala v dveh oblikah. Prva so bile inženirskotehnične enote, druga oblika, to je inženirskotehnični odseki s šefom na čelu, pa je bila strokovno direktivna v sestavi štaba divizije ali v njenem operativnem oddelku. Naša naloga je, da opišemo drugo obliko delovanja inženirskotehnične službe.

Tudi razvoj le-te je tekel počasi in se je pomembno utrdil v začetku leta 1944. Tedaj je namreč glavni štab Slovenije z odredbo z dne 10. januarja 1944 ustanovil v brigadah inženirske čete, v diviziji pa inženirski referat.** Prvi inženirski referent je postal Jože Slapničar, ki je bil tedaj že znan odlični inženir in miner. Ta referat je bil neposredno podrejen načelniku štaba. Toda to ni dolgo trajalo, kajti štab 7. korpusa je 1. februarja 1944 ukinil inženirski referat pri štabu divizije in ustanovil pri štabih inženirskotehnično sekcijo, na katere čelo je postavil referenta sekcije. Sekcija je bila v sestavi operativnega oddelka divizije. V začetku je bil en sam referent, to je bil Jože Slapničar, pozneje pa je sekcija imela kar 4 člane. Po navodilih inženirskotehnične službe v štabu 7. korpusa z dne 1. aprila 1944 so bile dolžnosti v inženirskotehnični službi divizije razdeljene takole: na čelu je bil referent, ki je bil odgovorni vodja celotne inženirskotehnične službe v diviziji, prvi pomočnik je bil strokovnjak za pionirskopontonirsko službo, drugi pomočnik pa strokovnjak in odgovorni vodja za oborožitev.***

Pripomniti je treba, da so bile 23. junija 1944 reorganizacije inženirskotehnične službe v glavnem štabu Slovenije, toda v štab divizije niso posegale. Inženirskotehnična sekcija v 15. diviziji je še vedno ostala v operativnem oddelku, toda bila je precej samostojna.

Avgusta 1944 je bil v Stavči vasi ustanovljen inženirskotehnični bataljon, kar je imelo velik vpliv na ureditev organizacije in delovanje inženirskotehnične službe. Z ustanovitvijo bataljona je bila odpravljena razdrobljenost ministerstva v partizanskih enotah in lažje je bilo razporejati in ekonomično uporabljati inženirskotehnične strokovnjake. To je pozitivno vplivalo tudi na delovanje inženirskotehnične sekcije pri operativnem oddelku 15. divizije.

Organizacija inženirskotehnične službe v 15. diviziji je ostala na tej organizacijski stopnji do konca vojne.

Inženirskotehnični referenti v 15. diviziji so bili maloštevilni, kar kaže na urejenost delovanja. Vendar je težko ugotoviti, kdo so bili odgovorni referenti v 15. diviziji in v katerem razdobju.

Prvi inženirskotehnični referent v 15. diviziji je bil Jože Slapničar, ki je to dolžnost opravljal do konca maja ali začetka junija 1944, nato je dolžnost

* Spisek obveščevalnega kadra 15. divizije po stanju z dne 1. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188a/IV.

** Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 10. februarja 1944 o ustanovitvi inženirskih čet v brigadah. Arhiv IZDG, fasc. 156/I-2.

*** Navodila inženirskotehnične sekcije štaba 7. korpusa z dne 1. aprila 1944, Arhiv IZDG, fasc. 193/IV-A2b. Prispevek Miroslava Stepančiča.

prevzel ing. Franc Žitnik, ki jo je avgusta 1944 predal ing. Tonetu Koželju, ta pa jo je opravljal do oktobra ali novembra 1944.*

Temeljne naloge inženirskotehnične službe v 15. diviziji so bile organizacija minirstva, pionirstva in pontonirstva v diviziji in brigadah, priprava operacij v inženirskem smislu, oskrba operativnih enot z vojno tehnično opremo, orožjem in municijo ter skrb za popravilo orožja in opreme. Sekcija je v ta namen organizirala priročna skladišča s stalnim moštvom.**

Inženirskotehnična dejavnost v 15. diviziji se je do konca leta 1944 dobro razvijala in je dosegla lepe uspehe. Oskrba z minerskim in drugim materialom je bila zadostna, pa tudi strokovno se je ta dejavnost zelo izpopolnila. Inženirskotehnična sekcija je imela ustrezne strokovne kadre, ki so se izšolali pretežno v oficirski šoli glavnega štaba ali v 7. korpusu, pa tudi v inženirskem bataljonu. Tu je bilo tudi precej visokokvalificiranih strokovnjakov, med njimi naj omenim gradbenega tehnika Jožeta Slapničarja ter inženirje Toneta Koželja, Franca Žitnika, Iva Klemenčiča in Tuga Canjka.

17. poglavje

OSKRBA

Za oskrbovanje enot 15. divizije je bil zadolžen njen štab. Vendar smo razpravi o tej dejavnosti posvetili novo poglavje. Oskrbovanje je bilo zelo odgovorna naloga, ki ji v sodobnih armadah dodeljujejo posebno organizacijo s posebnim poveljstvom.

Intendantura

Ob ustanovitvi 15. divizije oskrbovanje Gubčeve in Cankarjeve brigade ni pomenilo posebnega problema, saj sta se brigadi večinoma oskrbovali sami in sta imeli sami ustrezen oskrbovalen aparat. Vendar je poveljstvo divizije kmalu zaupalo prvemu divizijskemu intendantu Mirku Frankiču-Tilnu nalogo, naj postopoma organizira intendanturo v diviziji skladno z razmerami in s prakso, ki je bila za te namene v veljavi.

V prvem obdobju obstoja 15. divizije ni bilo posebnih potreb po sestavitvi bogve kako razvejane organizacije za oskrbo. Potrebno je bilo le uskladiti delovanje intendantur obeh sestavnih brigad divizije in oskrbeti poveljstvo in štab divizije, ki tedaj nista imela veliko osebja. Bolj zamotano je postalo oskrbovanje potem, ko se je diviziji pridružila Šlandrova brigada, ki ni poznala razmer na Dolenjskem in ji je bilo zato treba nuditi pomoč pri oskrbovanju.

* Podatki o šefih inženirskotehnične sekcije so po podatkih ing. Iva Klemenčiča, preverila pa sta jih ing. Franc Žitnik in ing. Tugo Canjko. Prispevek inž. Iva Klemenčiča je v avtorjevem arhivu.

** Prispevek ing. Iva Klemenčiča.

Ko pa je prišlo do kapitulacije Italije, so se nad intendante zgrnile velike naloge: oskrbovati je bilo treba z vsemi potrebščinami za življenje in boj tri brigade in še nove, ki so nastajale, glavnemu štabu Slovenije in njegovi intendanci pa je bilo treba priskočiti na pomoč pri odkrivanju, odvažanju in skladiščenju plena, ki ga je tedaj zasegla partizanska vojska. Če upoštevamo, da se je številčno stanje 15. divizije po kapitulaciji Italije nenadno dvignilo na več kot 5000 partizanov in partizank, potem nam je jasno, s kakšnimi napori se je morala spopadati intendatura 15. divizije. Marsikaj je bilo treba improvizirati, kajti 15. divizija še ni mogla uveljaviti in urediti strokovno zasnovane intendature. Tedaj so se izkazali stari intendanti iz brigad, ki so si medsebojno pomagali. S svojima izkušnostjo in spretnostjo so pripomogli, da je oskrbovanje divizije potekalo nemoteno. Divizijska intendatura je spadala v pristojnost načelnika štaba divizije, kar je porajalo velike nevšečnosti, ker načelnika pravzaprav dolgo časa ni bilo. Komandant divizije ali njegov namestnik, včasih pa tudi politični komisar divizije so se morali sprijazniti s tem, da so sami reševali problem oskrbovanja divizije, saj so se intendanti z vprašanji in zahtevami za pomoč obračali prav nanje.

Tudi v času oktobrske ofenzive 15. divizije proti Savi intendatura 15. divizije ni v celoti vplivala na organizacijo oskrbovanja partizanskih brigad. Malo več dela je bilo na centralnem delu fronte, kjer sta bili 12. in Cankarjeva brigada.

Vse do druge polovice leta 1944 je bila divizija razporejena na širšem operacijskem območju in so se zato brigade bolj ali manj same oskrbovale. Ko pa so se začele operacije 7. korpusa, zlasti v bojih za stiško utrjeno vozlišče slovenskega domobranstva, je bila divizija vse bolj zbrana in oskrbovanje je bilo vedno bolj centralizirano. Tako oskrbovanje se je zlasti uveljavilo konec leta 1944 in v letu 1945 v bojih v Suhi krajini. K centralizaciji oskrbovanja je prispevala vedno večja pomoč zaveznikov, ki so za partizansko vojsko Slovenije pošiljali obleko, obutev in deloma tudi hrano.

Razmere za oskrbovanje divizije so bile zelo težke. Prebivalstvo je postajalo zaradi dolgotrajnosti vojne vse bolj siromašno, izviri oskrbe pa manjši. Sovražnik, ki se je zelo trudil, da bi partizansko vojsko odrezal od virov oskrbovanja, ki so bili pri prebivalstvu, je vse bolj pritiskal na oskrbovalne vire, ki so bili partizanom dosegljivi. Plenil je in požigal ter s tem napravil veliko škodo partizanski vojski. Politična diferenciacija prebivalstva je odtrgala od partizanov marsikatero področje, ki je bilo poprej velik izvor oskrbe. Tako se je krška dolina vedno bolj izmikala dosegu partizanske vojske. Kolikor bolj je sovražnik obvladoval območja vzhodno od Ljubljane ter zbliževal grosupeljsko in novomeško območje, toliko slabše so postajale možnosti za oskrbo. Leta 1945 je pravzaprav ostala partizanski vojski v Ljubljanski pokrajini le še Bela krajina, vse drugo je bilo bodisi pod nadzorstvom sovražnika ali pa pod pritiskom grožnje njegovih represalij.

Potrebe po oskrbi vojske pa so bile vedno večje. Najvažneje je bilo oskrbeti partizanske bolnišnice. Zato je 15. divizija v drugi polovici l. 1944 izvedla nekaj operacij oskrbovalnega značaja, da je preskrbela bolnice in si

sama omogočila življenje. S temi operacijami je posegala na področja, ki so se zaradi sovražnikove akcije izmuznila partizanskemu nadzoru. To so bile znamenite ekonomske operacije v krško dolino novembra 1944 in še druge. Štab 7. korpusa je s posebno odredbo dne 14. novembra 1944 opozarjal, da se v gospodarskem smislu opaža znatna izčrpanost nekaterih področij, ki so še pod nadzorstvom partizanske vojske. Ni prav, da se samo ti, lažje dostopni kraji, obremenjuje z obveznostmi oskrbovanja partizanske vojske, pač pa je treba posegati na področja, ki so težje dostopna.* S tem so v partizansko bojevanje uvajali novo obliko akcije, ki je imela v glavnem ekonomski pomen.

Zaradi takih razmer je prihajalo na terenu tudi do nesoglasij med intendanti in organi gospodarskih komisij. Intendanti so morali, če so hoteli zagotoviti hrano za enote, odločneje nastopati; gospodarske komisije pa so se upirale. Ponekod so intendanti nastopali preveč surovo. Proti slabostim v intendantski službi se je bilo potrebno neprestano boriti, kar je bilo tem težje, čim bolj so bile partizanske enote odrezane od oskrbovalnih področij. Zavezniki so proti koncu leta 1944 začeli pošiljati večje količine oblek in obutve. Pošiljke so prihajale po zračni poti ali pa skozi Hrvatsko v posebne centre za oskrbo jugoslovanske armade. Vse to je bilo treba prinesiti s Hrvaškega na Slovensko. Partizanska vojska je za te naloge uporabila brigade v popolni sestavi. Tudi Petnajsta divizija je izkoristila možnost takega oskrbovanja, zaradi česar so bile za nekaj tednov izločene iz divizije posamezne brigade.

Postopoma je oskrbovanje iz skladišč gospodarskih komisij postalo poglavitni način oskrbe partizanske vojske s hrano in vsemi drugimi materialnimi potrebščinami. Improviziranje pri nabavi hrane je bilo tako odpravljeno, pa tudi do samovoljnega obnašanja posameznih intendantov ni več prihajalo. Od meseca oktobra 1944 dalje pa so vojaški intendanti lahko prejeli hrano za svoje enote le iz skladišč pri komandah vojnih področij. Vsekakor je ta način oskrbe zahteval izredno organizacijo, ki je slonela na gospodarskih ukrepih, zlasti je bilo pomembno načrtovanje, ki je izhajalo iz ustanov ljudske oblasti, ki so se ukvarjale s temi problemi. Ustalila se je logična veriga oskrbovanja vojaških enot, pa tudi civilnega prebivalstva, katere temelj je bilo organizirano zaledje ljudske oblasti s prehrabenimi in gospodarskimi odseki ter skladišči; utrdila se je vojaška zaledna oblast. To so bile komande vojnih področij s svojimi skladišči in izvršni intendantski organi partizanske vojske. Tako je bilo od jeseni 1944 stanje oskrbe vojaških enot, ki mu je bila prilagojena celotna intendantska služba partizanske vojske. Zato so bile seveda ukinjene gospodarske komisije (v Beli krajini že avgusta 1944), na Dolenjskem in na Notranjskem pa jih od konca oktobra, razen redkih izjem, ni bilo nikjer več.**

Vprašanje oskrbe partizanskih enot med bojnimi operacijami je bilo pereče. Problem je bil v tem, da štabi niso posvetili zadosti pozornosti oskr-

* Odredba štaba 7. korpusa z dne 14. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

** Prispevek Miroslava Stepančiča. V avtorjevem arhivu.

bovalni organizaciji med operacijami. Intendantov namreč niso obveščali o tem, kje so položaji partizanskih enot, kam je treba pripeljati hrano in tako dalje. Sčasoma se je tudi to izboljšalo, zlasti med boji v Suhi krajini leta 1945.

Tako je štab 7. korpusa v posebnem dopisu dne 1. decembra 1944 opozoril 15. divizijo na nepravilnosti pri oskrbi enot ob napadu na Kočevje. Korpus je ugotovil, da je intendatura 7. korpusa dostavila enotam v napadu zadostne količine hrane. Dostava je bila pravočasna, vendar hrana ni bila dostavljena brigadam in bataljonom na položaje. Nadalje je naročal, kako morajo ravnati intendature, da bi bila zagotovljena prehrana borcev med boji.*

Politični komisarji so morali posvečati intendantom in njihovi dejavnosti veliko pozornosti, saj je bila od redne in dobre prehrane odvisna morala čet. Politični komisarji so v zvezi s tem delovali na različne načine. Tako je na primer 24. septembra 1944 politični komisar 15. divizije Janez Vipotnik sklical sestanek vseh brigadnih intendantov z divizijskim intendantom. Sestanka se je tudi sam udeležil. Brigadni intendantovi so poročali o težavah oskrbe, potrdili pa so, da je imel najugodnejši vpliv na prebivalstvo način, če so intendantovi plačevali vse, »karkoli je porabila vojska.« Intendantovi so bili poučeni o pravilnem delovanju, zlasti so jih opozarjali na pravilne odnose do prebivalstva.**

Intendantura v 15. diviziji se je razvijala do konca vojne. Tedaj je bila predpisana za intendature v divizijah in brigadah posebna formacija. Prava organizacija intendantske službe se je začela v 15. diviziji šele po veliki nemški ofenzivi novembra 1943. Divizija je maja ali junija 1944 razvila divizijski transportni vod, ki je imel različno število ljudi in sredstev. Priključili so ga disciplinsko zaščitni četi in pozneje zaščitnemu bataljonu 15. divizije.*** Intendanturi 15. divizije so dodelili sčasoma blagajnika in pisarja. Tako je imela leta 1945 šefa, pomočnika, tri intendante, blagajnika in pisarja, skupaj 7 partizanov. Meseca maja 1945 se je intendatura divizije spet spremenila glede na novo formacijo strelske divizije in strelskih brigad, vendar se je v drugačni sestavi uveljavila šele po 15. maju 1945.

Šefi intendature 15. divizije so bili.****

Mirko Frankič-Tilen od julija do srede decembra 1943,

Anton Drašler-Jurič do srede januarja 1944,

Oskar Malič do 1. marca 1944 in od 16. marca do maja 1944,

Anton Drašler-Jurič od maja do 11. avgusta 1944,

Alojz Pleskovič od 11. avgusta 1944 do 3. januarja 1945,

Franc Potočar-Čampa od 3. januarja 1945 do konca vojne.

* Dopis štaba 7. korpusa z dne 1. decembra 1944 štabu 15. divizije o nepravilnostih v pogledu oskrbe enot. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

** Poročilo političnega komisarja 15. divizije politkomisarju glavnega štaba Slovenije z dne 24. septembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188a/III.

*** Prispevek Staneta Majcna. V avtorjevem arhivu.

**** Vse šefe intendature 15. divizije so ugotovili na posebnem sestanku intendantov I. 1982. (Podatek Miroslava Štepančiča.)

Intendantura divizije je morala poskrbeti tudi za povezavo z intendanti temeljnih enot 15. divizije, razen tega pa so bili njena skrb tudi štab in poveljstvo divizije ter vse posebne enote. V ta namen je bila pri štabu divizije posebna štabna intendantura.

Znano je kako kočljiva je bila intendantska služba, saj so partizani morali biti nahranjeni in vsestransko oskrbljeni, intendantom pa so zastavljale pot številne ovire: pomanjkanje hrane na terenu, akcije sovražnih čet, pomanjkanje ustreznega intendantskega kadra itd. Intendanti 15. divizije, med katerimi najdemo slavna imena izredno sposobnih in iznajdljivih oskrbovalcev partizanskih enot, so izvrstno opravili svojo nalogo. Divizija je bila v najtežjih časih neprestanih bojev zadovoljivo oskrbljena z vsemi potrebščinami. Intendanti so sproti s pomočjo poveljstva in političnega komisariata divizije odpravljali vse napake, ki so kvarile odnose s civilnim prebivalstvom, vztrajno so se izobraževali in povzdignili lik partizanskega intendanta na visoko raven.

Saniteta

Sanitetna služba v 15. diviziji je postopoma dosegla višjo organizacijsko in strokovno raven. Pri oskrbi ranjencev je skušala upoštevati načela enotne vojnomedicinske doktrine po zgledu sodobnih armad, zato je bila pomoč ranjencem vedno boljša. Napačno pa bi bilo sklepati, da je bilo zaradi tega konec vseh tegob, s katerimi se je spopadala sanitetna služba. Nasprotno, napredek je bil počasen, še vedno nezadosten in povezan s težavami, ki so spremljale sanitetno službo vse do konca vojne.*

Vsaka četa je imela svojega četnega bolničarja ali bolničarko, ki sta bila na začetku za opravljanje te naloge večinoma priučena borca. Šele proti koncu leta 1944 so imeli v glavnem vsi bolničarji strokovni izpit. Prva pomoč je potekala tudi v obliki samopomoči in vzajemne pomoči. Proti koncu tega leta so četam pred vsako večjo akcijo dostavljali določeno količino prvih povojev, tako da je imel prvi povoj pri sebi vsak tretji do četrti borec. V četi ni bilo nosačev ranjencev, torej tudi ne nosil. Nepokretnega ranjenca so v bataljonsko previjališče prinesli sami borci med bojem ali po njem na rokah, na puški ali na improviziranih nosilih. Pokretni ranjenci so samostojno zapuščali bojišče.

Bataljon je imel bataljonskega bolničarja. To je bil ponekod medicinec nižjih semestrov, oseba s srednjo medicinsko izobrazbo ali pa do te stopnje priučen bolničar. Med bojem sta mu bila dodeljena en ali dva pomočnika. Med bojem si je na prostem v gozdu na dobro skritem mestu uredil bataljonsko previjališče – vedno v bližini poveljniškega mesta ali štabne komore in navadno pol kilometra od bojišča. Bolničar je nudil težjim in težkim

* Prispevek o razvoju sanitete v 15. diviziji je poslal dr. Jože Tivadar, ki je bil šef sanitetne službe v diviziji. V njem zelo izčrpno obravnava delovanje te službe med vojno. Podpoglavje z naslovom »Saniteta« je napisano na osnovi njegovega prispevka, opremljenega z nekaterimi dokumenti.

ranjencem prvo pomoč, tj. imobilizacijo s priročnimi sredstvi (puška, bajonet, deščica, tanjši kol) in namestitev kompresijskega povoja, trikotne rute ali kakega nadomestka (traku, bluze); poskrbel je za ranjenčev primeren položaj in za njegovo čim hitrejšo evakuacijo v brigadno previjališče.

Brigada je imela sanitetnega referenta, ki je bil največkrat medicinec višjih semestrov, včasih tudi zdravnik. Pomagal mu je dober bolničar, katerega znanje je ustrezalo znanju medicinske sestre. Na voljo mu je bilo še nekaj bolničarjev, kurir in mulovodec. Ob koncu leta 1943 so v brigadah ustanovili sanitetne vode, ki so šteli do 15 ljudi in jim je poveljeval sanitetni referent. Služili so dvojnemu namenu: kadar je brigada počivala, so obiskovali bataljone in izvajali sistematično razušitev njihovih enot; med boji pa so pripravljali vozila za evakuacijo ranjencev in spremljali Transporte ranjencev do brigadnega oziroma divizijskega previjališča. Brigadno previjališče se je razvilo na razdalji 4–7 kilometrov od bojne črte v vasi, ki jo je določil štab navadno po sporazumu s sanitetnim referentom.

Pomoč ranjencem na brigadnem previjališču je obsegala podobne ukrepe kakor na bataljonskem, le da v kvalitetnejši in popolnejši izvedbi. Pomoč, prejeta na bataljonskem previjališču, je bila često pomanjkljiva. Na brigadnem previjališču so nudili pomoč tudi težjim ranjencem in tistim pokretnim ranjencem, ki so prišli iz čete naravnost v brigadno previjališče. V brigadnem previjališču so imeli na voljo tudi zdravila (morfij, kofein, razne tablete) in tople napitke. Po prejeti pomoči so vse ranjence evakuirali v divizijsko previjališče. Le, če je katera od brigad dejstvovala bolj ali manj samostojno, je evakuirala svoje ranjence naravnost v divizijsko premično bolnico.

Divizija je imela sanitetni odsek, divizijsko kirurško ekipo s sanitetno četo in divizijsko premično bolnico. Divizijski referent sanitetne službe je vodil celotno sanitetno službo in organiziral sanitetno oskrbo ranjencev v bojih. V sanitetnem odseku je imel na voljo boljšega bolničarja, pozneje pa so mu dodelili tudi namestnika, to je bil medicinec višjega semestra. V sanitetnem odseku 15. divizije so bili še: divizijski farmacevt (študent farmacije), administratorka in kurir. V odseku so imeli tudi zobarsko ekipo (zobar in dva pomočnika), ki je obiskovala brigade in v glavnem pulila propadle boleče zobe. V hiši, kjer je bival sanitetni odsek, je bila ambulanta za prištabne enote. Petnajsta divizija je imela tudi svojo higiensko ekipo, okrog 15 za boj nesposobnih ljudi, ki so skrbeli za higieno v prištabnih enotah, opravljali nekatera asanacijska dela v vasi, sicer pa so bili zaposleni pri evakuaciji ranjencev.

Referenti sanitetne službe divizije so bili: dr. Marjan Južnič-Niko do aprila 1944, ko je postal referent 7. korpusa; dr. Jože Tivadar od aprila 1944 do marca 1945, ko je odšel za referenta 7. korpusa; sledil mu je Rudolf Čik, ki je opravljal to dolžnost do konca vojne. Divizijski farmacevti so bili po vrsti: Vera Černuš, Vlasta Žešlin, Milan Bračika in Miran Babšek. Administratorka je bila Nadja Midorfer. Vodja zobarske ekipe je bil do konca

vojne iz nemškega ujetništva prebegli rdečearmec Kvanzijade Isfandijar-Saša.*

Pred vsako divizijsko akcijo je bilo v sporazumu s štabom divizije izdano divizijsko sanitetno bojno povelje, ki je odredilo: mesto divizijskega previjališča in smer njegovega premikanja, pota in načine evakuacije iz brigadnih in divizijskega previjališča, okrepitve previjališč s transportnimi silami in sredstvi, mesto divizijskega referenta med bojem, način vzdrževanja zveze, poročanje o izgubah in način oskrbe s sanitetnim materialom. Sanitetni referenti so dajali navodila in se sestajali s sanitetnim osebjem. Sanitetna služba se je torej pred vsako bojno akcijo kar se da skrbno pripravila. Največja skrb je veljala čim hitrejši evakuaciji ranjencev. Pred bojem si je sanitetna služba posameznih enot navadno sama priskrbela potrebno število vozil za evakuacijo in z lastnimi silami evakuirala ranjence »od sebe«, tj. na višje previjališče. Proti koncu leta 1944 pa so izvajali tudi evakuacije po načelu »k sebi«, to se pravi, da so večje sanitetne enote z lastnimi sredstvi in silami prihajale po ranjence v nižjo sanitetno enoto in jih evakuirale v svoje previjališče. V ta namen so v velikih operacijah uporabljali vse razpoložljive sile: poleg higienskega voda divizije tudi del divizijske sanitetne čete, določeno število pripadnikov minerskega bataljona in celo pripadnikov enot komande vojnega področja. Referent divizijske sanitetne službe se je tedaj zadrževal običajno na divizijskem previjališču.

Ustanovitev divizijskih kirurških ekip (DKE) v novembru 1943 je pomenila enega največjih mejnikov v razvoju partizanske sanitetne službe, saj je bila z njimi omogočena hitra kirurška pomoč ranjencem. V rednih armadah, kjer imajo na voljo motoriziran transport, opravijo primarno kirurško obdelavo rane v zelo kratkem času po strelni poškodbi na divizijskem medicinskem centru, v katerem deluje večje število kirurških ekip na razdalji 5–10 kilometrov od prve bojne črte. V nasprotju s tem pa so se v partizanih vse do ustanovitve DKE kirurgi zadrževali v globokem zaledju, v konspirativnih bolnicah. Posledica tega je bila, da so ranjenci redno zamujali kirurško pomoč, dolgotrajna in mučna evakuacija na primitivnih transportnih sredstvih pa je bila za premnoge težje in težke ranjence usodna. Zaradi nepopolne kadrovske zasedbe, nepoznavanja načel enotne vojno-medicinske doktrine, nezadostne opreme, pomanjkanja vojaške zaščite in slabo rešenega vprašanja nadaljnje evakuacije ranjencev, pa DKE vse do jeseni l. 1944 žal niso mogle razviti zelenega obsega in kvalitete kirurškega dela. Šele z ustanovitvijo divizijske sanitetne čete v aprilu 1944, ki je služila kirurškim ekipam za zaščito in prevzela skrb za nadaljnjo evakuacijo ranjencev, kakor tudi s prihodom britanskega in sovjetskega kirurga v glavni

* Dne 19. marca 1945 je bila razporeditev sanitetnih kadrov v 15. diviziji takale: šef sanitetnega odseka poročnik dr. Jože Tivadar, njegov namestnik poročnik Rudolf Čik-Matjažek, cand. med., apotekarski referent Milan Bračička, vodja divizijske kirurške ekipe podporočnik dr. Stane Lajevec, upravnik divizijske premične bolnice kapetan dr. Ludvik Žnidaršič, vodja zobozdravniške ekipe Kvanzijade Isfandijar-Saša, sanitetni referent jurišnega bataljona Jože Andlovic, st. med., v Gubčevi brigadi je bil sanitetni referent abs. med. podporočnik Peter Žiža, v Cankarjevi abs. med. Vojko Mlinar, v 12. cand. med. zastavnik Jože Verlič in v 15. brigadi cand. med. zastavnik Ciril Brajer. Poročilo sanitetnega odseka štaba 7. korpusa z dne 19. marca 1945. Arhiv IZDG, fasc. 180/1.

štab jeseni 1944, ko so se pri kirurškem delu uveljavila načela enotne vojnomedicinske doktrine, se je delo kirurških ekip bistveno izboljšalo. Nadaljnji korak v tej smeri je pomenila ustanovitev korpusne kirurške ekipe v decembru l. 1944, ki ji je načeloval kirurg specialist dr. Martin Benedik in ki je zdaj na enem, zdaj na drugem divizijskem previjališču operiral najtežje ranjence.

Prvi šef KDE 15. divizije je bil dr. Ivan Pintarič. V mesecu avgustu l. 1944 ga je zamenjal dr. Stanko Lajevec, ki je vodil KE vse do konca vojne. Razen kirurga so spadali v ekipo še: dve medicinki višjega semestra, od katerih je Majda Kmetova-Daša opravljala dolžnosti asistentke, Anča Lamutova pa instrumentarke. Anestezist in imobilizator sta bila priučena člana ekipe. Tu sta bili še dve medicinski sestri Dina Urbančičeva in Ivanka Žigon ter nekaj bolničark, med njimi Marija Rojc-Fatima, torej vsega najmanj 10 ljudi.* Zaščitna četa je štela okrog 25 partizanov. Imela je lastno kuhinjo, intendanta in mulo za prenos opreme in sanitetnega materiala. Pred bojem je mobilizirala vozila, potrebna za nadaljnjo evakuacijo.

Pred bojnimi akcijami sta se divizijsko previjališče in DKE razvila v izbranem kraju. Sprejemala sta ranjence iz vseh ali večine brigadnih previjališč. Glede na predviden razplet boja in iz varnostnih razlogov se je ta kraj nahajal navadno 8 do 10 in več kilometrov za bojno črto. Delovni pogoji so bili slabi, oprema ekipe pa pomanjkljiva. Kirurška ekipa ni imela operacijske mize in jo je bilo treba improvizirati s sestavljanjem kmečkih miz. Razsvetljava je bila tudi podnevi čisto preslaba. Ranjenci so ležali na slami, pokriti s šotorskimi krili. Prve čase so bile še težave s sanitetnim materialom. Treba je bilo varčevati tudi z morfijem in etrom. Že uporabljeni obvezilni material so prekuhaval in likali za ponovno uporabo. Proti koncu l. 1944 se je oskrba s sanitetnim materialom popravila.

Okolnosti so bile take, da kirurške pomoči nikoli niso mogli nuditi (ali le izjemoma) v polnem obsegu. Posebej nezadovoljiva je bila v obdobju do jeseni 1944 ko je obsegala v glavnem le toaleta rane, pregled in, če je bilo potrebno, tudi posege, ki so pomenili najnujnejšo dopolnitev pomoči, prejete v brigadnih previjališčih. Od jeseni 1944 naprej pa se je kirurška pomoč znatno razmahnila in obsegala: primarno kirurško obdelavo po možnosti vsake rane (odstranitev odmrlega tkiva in nasutje sulfamidnega praška) brez škodljivega šivanja rane, amputacije (kadar je bilo brezpogojno potrebno), zapiranje odprtega prsnega koša s šivanjem mišičja, brezhbno transportno imobilizacijo in dajanje (ne redno) mavčnih obvez, dokončno zaustavljanje krvavitev, podkožne in intravenozne infuzije fiziološke raztopine in plazme, dajanje antitetaničnega seruma in podobno. Operacij na trebuhu in glavi niso delali, ker so bili kirurgi DKE zgolj priučeni in takim operacijam niso bili kos. Kadar je bila DKE okrepljena s korpusno kirurško

* Po poročilu sanitetnega oddelka štaba 7. korpusa za mesec februar 1945 z dne 19. marca 1945 je na primer vsaka kirurška ekipa imela asistentko-medicinko, ki je imela tečaj za sanitetne oficirje. Asistentka je asistirala pri operacijah, vodila dokumentacijo in nadzirala delo v previjališču. Nadalje je imela vsaka kirurška ekipa v 7. korpusu (torej v 15. in 18. diviziji ter v korpusovi KE) instrumentarko, medicinsko sestro, operacijsko sestro, imobilizatorja in pomožne bolničarje. Narkozo sta dajali asistentka ali medicinska sestra. Arhiv IZDG, fasc. 180/I.

ekipo, to se je često dogajalo, so pod ustreznimi pogoji operirali tudi trebušne ranjence in druge s težkimi okvarami. Za predoperativno čiščenje kože so uporabljali žganje in prekuhano milnico. Od mokre sterilizacije kirurških potrebščin (prekuhavanje) so pozneje prešli na suho.

Kadar je bilo mogoče, so prejeli kirurško pomoč tudi lahki ranjenci, sicer pa so bili le pregledani, dobili so antitetanični serum in po potrebi prejeli tudi dodatno pomoč, če ta na nižji etapi ni bila zadostna. Dobili so hrano, požirek žganja in za vse je bilo na voljo dovolj toplega čaja. Proti koncu vojne tudi sladkorja ni primanjkovalo.

Operirane težje in težke ranjence so iz divizijskega previjališča evakuirali v zaledne bolnice, lažje pa v divizijsko premično bolnico.

DKE je bivala sprva blizu štaba divizije in občasno ter na poziv obiskovala premično bolnico. Pozneje je bilo njeno stalno mesto v bližini te bolnice, da je bila pri roki, če je bilo treba operirati težke ranjence iz manjših bojov izven načrtovanih akcij. Ob koncu leta 1944 sta DKE dvakrat obiskala in v njej operirala najtežje ranjence dr. Bogdan Brecej in kirurg iz ruske misije dr. Leonov.

Pri napadu enot 7. korpusa na utrjeno sovražno postojanko Občine od 1. do 4. januarja 1945 je bil razpored enot takšen, da sta bili kirurški ekipi obeh divizij nameščeni blizu skupaj, prva na Jami pri Dvoru, druga pa v bližnjem Podgozdu. Evakuacija ranjencev iz brigad obeh divizij je potekala skozi vaš Prigorica, kjer je opravljal triažo namestnik divizijskega referenta Rudolf Čik. Najtežje ranjence so preložili na kamion (ta je bil sicer namenjen za dostavo municije), ostali pa so nadaljevali pot na vozovih. Obe ekipi sta sodelovali tako, da so bili najtežji ranjenci operirani v KE 15. divizije, ker je bila ta okrepljena s korpusno KE.

V času pohoda enot 7. korpusa proti Ljubljani, tik pred njeno osvoboditvijo, se je DKE 15. divizije z dr. Stanetom Lajevcem zadrževala v Šmarju, ekipa 18. divizije z dr. Vaclavom Pišotom je bila na Turjaku, korpusna KE z dr. Martinom Benedikom pa na Rašici. Obe DKE sta najtežje ranjence evakuirali v korpusno KE.

Divizijska premična bolnica za razliko od centralnih bolnic ni bila konspirativna, saj se je nahajala v naseljeni vasi in vsa okolica je vedela za njen obstoj. Še več, bolni vaščani iz bližnje okolice so se zatekali vanjo po zdravniško pomoč. Ustanovljena je bila ob koncu leta 1943; v njej so zdravili lahke, to je pokretne ranjence in druge bolnike. Lahki ranjenci in bolniki so se do njene ustanovitve zdravili v brigadnih ambulantah, se z njimi pomikali iz kraja v kraj in so bili enotam v precejšnje breme. Zato je pomenila ustanovitev premične bolnice veliko pridobitev in občutno razbremenitev ne le ambulant, ampak tudi celih enot. Razen lahkih, se je v njej začasno zadrževalo in zdravilo tudi manjše število težjih in težkih ranjencev, ki iz različnih razlogov niso mogli biti sprejeti v DKE. Taki ranjenci so bili v njej tudi operirani, če je bila DKE prosta in je na poziv prišla v premično bolnico. V premični bolnici se je zdravilo 30 ali več lahkih ranjencev in 10 do 15 bolnikov. Predviden čas zdravljenja je znašal do 15 dni, torej za polovico manj kot v bolnicah rednih armad, kar je treba pripisati potrebi po večji

mobilnosti in varnosti take bolnice v partizanskih pogojih vojskovanja. Ranjenci so bili nameščeni po kmečkih hišah. Svoje orožje so zadržali pri sebi.

Premična bolnica je imela svojo upravo in zaščitni vod. Prvi upravnik je bil Vojko Mlinar, medicinec v devetem semestru. Z marcem 1944 je mesto upravnika prevzel dr. Ludvik Žnidaršič, Vojko Mlinar pa je bil njegov pomočnik do oktobra tega leta, ko je odšel za referenta sanitetne službe Cankarjeve brigade. Pomočnik upravnika je takrat postal Rudolf Čik. Dr. Ludvik Žnidaršič je opravljal dolžnost upravnika vse do marca 1945, ko ga je zamenjal dr. Miša Gadži. Rudolf Čik je bil že pred tem postavljen za pomočnika sanitetnega referenta 15. divizije. Prva bolničarka je bila Marija Saje, administratorica pa Milica Fon. K sanitetnemu osebju so spadale še 4 bolničarke. V zaščitnem vodu so v letu 1944 in v prvih mesecih 1945 bili: komandir Nace Lampret, politični komisar Franc Umberger, njegov pomočnik Pavel Henigman, intendant Vojo Vrišček in politdelegat Janez Kraševac. V zvezi s položajem na bojiščih je bolnica večkrat menjala mesto svoje nastanitve (Smuka, Lašče, Lipje, Obrh, Sušice, Črmošnjice), nekajkrat pa se je morala tudi umikati pred sovražnikom.

Od maja 1944 do prvih mesecev leta 1945 so v bolnici potekali dvomesečni sanitetni tečaji za bolničarje in medicinske sestre. Bili so 4 taki tečaji in vsakega je obiskovalo 20–25 tečajnikov, večinoma tovarišic. Tečajnikom sta predavala upravnik in njegov namestnik, občasno tudi šef DKE. Pouk je bil v veliki meri praktičen, tečajniki so se učili in urili na ranjencih. Ob zaključku tečaja so prejeli spričevalo o opravljenem izpitu, nato so jih razporedili po enotah. Po osvoboditvi se je nemalo tečajnic zaposlilo v sanitetnih ustanovah, bodisi takoj ali po predhodnem dodatnem študiju.

Sanitetni kader 15. divizije se je izobraževal v različnih šolah in tečajih. V oficirski šoli glavnega štaba Slovenije so bili oficirski tečaji za saniteto, kamor so pošiljali večinoma medicince. Tudi v sanitetni šoli 7. korpusa so bili višji sanitetni tečaji. V sanitetni šoli 15. divizije je bil zaključen deseti nižji sanitetni tečaj, ki je trajal od 26. januarja do 28. februarja 1945. Ta tečaj je obiskovalo 25 tečajnikov: med njimi 3 iz Cankarjeve brigade, 4 iz Gubčeve, 4 iz Dvanajste in 2 iz Petnajste brigade. V obeh divizijah je štab 7. korpusa uvedel tudi tečaje za pripradnike divizijskih sanitetnih čet, za pripadnike brigadnih sanitetnih vodov in tečaje za nosače ranjencev.*

Razumljivo je, da je bilo v bolnici organizirano redno politično delo z ranjenci in osebjem, ki je potekalo v obliki predavanj in informativnih sestankov, ranjenci in osebje so prebirali partizanski tisk ter spremljali dogodke na domačem in svetovnih bojiščih. Tudi za kulturno in zabavno življenje je bilo poskrbljeno, saj so bolnico često obiskovale kulturniške skupine iz divizije in korpusa.**

Ugodna epidemiološka situacija na Slovenskem ter višja stopnja higienske zavesti prebivalstva, kakor tudi stalna skrb sanitetne službe za hi-

* Mesečno poročilo sanitetnega odseka štaba 7. korpusa za februar 1945 z dne 19. marca 1945. Arhiv IZDG, fasc. 180/I.

** Glej šesttedensko politkomisarsko poročilo premične bolnice 15. divizije z dne 21. februarja 1945. Arhiv IZDG, fasc. 188a/III.

gieno v bojnih enotah, kjer so bili skoraj izključno mladi, zdravi ljudje, nenehno fizično in psihično utrjevanje in navajanje borcev na vremenske neprilike in telesne napore ter bivanje na svežem zraku so bili razlogi, zaradi katerih je bila stopnja obolevanja v slovenski partizanski vojski razmeroma majhna. V veliki večini primerov je šlo, kot povedo statistični podatki, za kratkotrajnejša prehladna in druga lahka obolenja, ki so jih zdravili ambulantno, le v manjši meri so se pojavljale težje bolezni, kot na primer gripozna obolenja. V večjem številu so se pojavljale garje (scabies) in v zvezi z njimi druga lažja kožna obolenja. Vse to obolevanje pa za sanitetno službo, kakor tudi za bojno sposobnost enot ni pomenilo večjega problema. Izpuščajnega (egzantematiznega) tifusa v slovenskih partizanskih enotah sploh ni bilo.

Nekaj statističnih podatkov nam bo osvetlilo delovanje sanitete v 15. diviziji in zdravstveno stanje njenih enot.

V znani majski ofenzivi 7. korpusa severno od Krke leta 1944 je imela 15. divizija v enem mesecu 172 ranjenih in 336 obolelih. Od ranjenih so jih 91 poslali v sprejemališče, 50 pa v bolnice.*

Meseca marca 1945 je imela divizija 132 ranjenih in 461 obolelih. Od teh so poslali v bolnice 14 ranjencev in samo 6 bolnikov, v t. i. sprejemališče (premično bolnico) pa 81 ranjenih in 28 bolnikov. V bojih je padlo 158 borcev, od teh samo v Gubčevi brigadi 122.**

Podatki o zdravstvenem stanju 15. divizije za mesec maj 1944 povedo, da je imelo 11 borcev gripo, 4 pa davico. To so bile nalezljive bolezni. Od spolnih bolnih je imel 1 borec sifilis, 3 pa gonorejo. To je bilo razmeroma malo bolezenskih primerov. Veliko pa je bilo kožnih bolezni. Garje je imelo 239 partizanov, kožna gnojna obolenja 66, drugih kožnih bolezni je bilo dvoje primerov, skupaj je bilo v diviziji torej 307 primerov kožnih bolezni.*** Februarja 1945 pa je bil glede bolezni v diviziji takle položaj: gripo je imelo 25 partizanov, od spolnih bolezni so zabeležili le en primer gonoreje, kožnih bolezni pa je bilo še vedno veliko, garij 139 primerov, kožnih gnojnih obolenj pa 76.****

O delovanju kirurške ekipe 15. divizije imamo podatek, da je na primer meseca februarja 1945 opravila 66 kirurških posegov, ranjencev pa je imela 144.°

Veterina

Do italijanske kapitulacije 15. divizija ni imela posebno veliko živine. Največ je bilo jahalnih konj in konj, ki so po potrebi nosili topiče. Ob ka-

* Zdravstvena statistika 7. korpusa za mesec maj 1944. Arhiv IZDG, fasc. 180/I.

** Mesečno sanitetno poročilo 15. divizije za marec 1945. Arhiv IZDG, fasc. 180/I.

*** Mesečna statistika obolevnosti po enotah 7. korpusa za mesec maj 1944. Arhiv IZDG, fasc. 180/I.

**** Mesečna statistika obolevnosti po enotah 7. korpusa za mesec februar 1945. Arhiv IZDG, fasc. 180/I.

° Mesečno poročilo sanitetnega odseka štaba 7. korpusa z dne 19. marca 1945 za mesec februar 1945. Arhiv IZDG, fasc. 180/I.

pitulaciji Italije pa je partizanska vojska zasegla veliko tovornih, voznih in jahalnih živali. Največ jih je bilo v artileriji 15. divizije. Seveda je imela artilerija tudi živali, ki jih je dobila s terena ali pa si jih je izposodila pri kmetih. S kapitulacijo Italije so bile torej dane možnosti za organiziran razvoj veterinarske službe, po kateri so bile ves čas velike potrebe. V diviziji so se tega zavedali in takšno službo organizirali takoj po kapitulaciji Italije. Za veterinarskega referenta so tedaj imenovali dr. Franca Rebernaka. Poskrbeli so tudi za veterinarske referente v brigadah in bataljonih. Na ta mesta so postavili veterinarske bolničarje, le v Cankarjevi brigadi je bil veterinarski referent absolvent veterine Miroslav Sajovic.* Velika nemška ofenziva je zelo zmanjšala število živine v 15. diviziji, zlasti zato, ker so ukinili artilerijo kot stalno enoto in zakonspirirali topove. Veliko živali so začasno prepustili kmetom z namenom, da jih zopet vzamejo, kakor hitro se bo v prihodnjih operacijah enot 7. korpusa pokazala potreba po njih. Decembra 1943 je bilo v 15. diviziji naslednje število živali:

Enota	Jahalne	Za vožnjo	Tovorne	Mule
Štab divizije	7	—	—	2
Gubčeva brigada	16	3	—	61
Cankarjeva brigada	25	—	—	45
Dvanajsta brigada	12	6	5	56
Retnajsta brigada	14	5	1	48
Artilerija	10	53	2	15
Skupaj	84	67	8	227

Pri tej razpredelnici** je treba upoštevati, da so bile vozne živali artilerije 15. divizije deloma razporejene oziroma dodeljene kmetom.

Kot je videti, je 15. divizija uspela kmalu po veliki nemški ofenzivi ponovno zbrati živino, to je konje in mule. Zato je bilo treba tudi poskrbeti za organizacijo veterinarske službe in njenih organov. Intenzivnejši razvoj veterinarske službe se je pravzaprav začel decembra 1943. Na čelu veterinarske službe v štabu 15. divizije je bil veterinarski referent, v brigadah veterinarji, v bataljonih pa veterinarski bolničarji.

Prvo veterinarsko *ambulanto* pri štabu divizije je v drugi polovici junija 1944 vpeljal in organiziral Dušan Lah, veterinarski referent 15. divizije. Ambulanta je bila na Topli rebri do septembra 1944, nato se je združila z veterinarsko ambulanto 1. slovenske artilerijske brigade v veterinarsko bolnico 7. korpusa.*** Poleg te bolnišnice so v korpusu ustanovili živinsko okrevališče, kamor so lahko dali do 40 živali. Vanj je tudi 15. divizija po-

* Dr. Milan Dolenc, »Veterinarska služba v NOV na Slovenskem«, str. 65.

** Razpredelnica je sestavljena na podlagi podatkov iz poročila veterinarskega referenta 15. divizije glavnemu štabu Slovenije z dne 22. decembra 1943. Arhiv IZDG, fasc. 9/II.

*** Pismeni prispevek dr. Milana Dolenca je v avtorjevem arhivu.

šiljala živali na okrevanje ali zdravljenje. Veterinarska služba je imela velike težave, saj nekateri štabi in poveljstva niso imeli posluha za veterino. Tam, kjer je zanimanje za veterino bilo, so bile tudi živali dobro oskrbovane in zdrave. Upoštevati je treba, da je bila oskrba živali v enotah slaba, ker je primanjkovalo zdravil in podkovskega materiala. Najslabše razmere v veterinarski službi so bile v tistih bataljonih, kjer so menili, da so veterinarski bolničarji nepotrebni. Ščasoma se je razumevanje za veterino povečalo, kar je imelo dober vpliv na nego, vzdrževanje in oskrbo živali, ki jih je bilo v 15. diviziji veliko zlasti po ustanovitvi 1. slovenske artilerijske brigade.

Zanimivo je, da je bila veterina v 15. diviziji v sestavi sanitetnega odseka. Še julija 1944 lahko v dokumentih zasledimo to dejstvo.* Poudariti pa je treba, da je kljub temu veterinarski referat deloval popolnoma samostojno. Veterinarska sekcija je prejela zdravlila od apotekarskega referenta sanitetnega odseka 15. divizije.

Prvi veterinarski referent 15. divizije je bil torej dr. Franc Rebernak. Za njim je 1. marca to mesto prevzel Jure Podravčič, ki je bil absolvent veterine; dolžnost veterinarskega referenta je opravljal do 18. junija 1944, ko so na to mesto imenovali Dušana Laha, diplomiranega veterinarja. Za njim je 2. oktobra 1944 postal veterinarski referent veterinarski bolničar Stane Lovšin; dne 11. decembra pa ga je zamenjal diplomirani veterinar Otmar Čuk.**

Veterinarski referat je imel navadno v svoji sestavi 2 ali 3 osebe. To so bili referent, njegov namestnik in administratorka.

Veterinarska služba v 15. diviziji je mnogo prispevala k temu, da je bila živina dobro oskrbovana. To je bilo nujno potrebno, saj je bilo v diviziji razmeroma zelo veliko živali, decembra 1943 kar 386 glav. K dobremu vzdrževanju so prispevali tudi oskrbovalci živine, ki so bili po večini kmečki fantje in so se dobro razumeli na ta posel. Tudi veterinarska služba v korpusu in pri glavnem štabu Slovenije se je zelo potrudila, da je zadovoljila vse potrebe za vzdrževanje in uporabo živine v partizanskih enotah.

Razni odseki, službe, organi

V okrilju štaba divizije so delovali še nekateri odseki, službe in organi, ki niso bili tesno povezani s štabom ali pa so celo delovali popolnoma samostojno.

Na področju sodstva so v ustanovitvenem obdobju 15. divizije delovala le brigadna sodišča, ki so jih ustanovili do konca avgusta 1943. V štabu 15. divizije tedaj ni bilo niti sodnega odseka niti referenta za sodstvo. Ker pa v brigadnih sodiščih ni bilo zadosti pravnikov, ali pa jih sploh ni bilo, so nastale težave zaradi neizkušenosti članov sodišč. Sodni oddelek glavnega štaba je brigadnim sodiščem pomagal na ta način, da je izdajal navodila, po

* Glej poročilo sanitetnega odseka – veterinarskega referenta štabu 7. korpusa z dne 14. maja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 180/I.

** Pismeni prispevek dr. Milana Dolenca je v avtorjevem arhivu.

katerih naj bi delala. Bilo je več takih navodil. Brigadna sodišča so sodila v glavnem vojnim osebam, v izrednih primerih pa tudi civilnim.

Po kapitulaciji Italije se je partizanom priključilo več kvalificiranih pravnikov in sodna služba je stekla mnogo bolje. V glavnem štabu Slovenije so imeli sodni oddelek, ki je pomagal brigadnim sodiščem, 15. septembra 1943 pa so že ustanovili višje vojaško sodišče pri glavnem štabu Slovenije. Tedaj so brigadna sodišča mogla že bolje delovati. Imela so nekaj več strokovnega pravniškega kadra, pri glavnem štabu pa sta bili že dve sodni ustanovi, ki sta tudi lahko zagotovili bolj strokovno delovanje brigadnih sodišč: to sta bila sodni oddelek glavnega štaba in višje vojaško sodišče. Višje vojaško sodišče je bilo sodišče druge stopnje, brigadna pa so bila prvostopenjska. Sodbe brigadnih sodišč so morale biti poslane drugostopenjskemu sodišču glavnega štaba v potrditev, kar je pomenilo strokovno kontrolo sodb prvostopenjskih sodišč.

Tudi 12. in 15. brigada 15. divizije, ki sta bili ustanovljeni konec septembra 1943, sta že v tem mesecu imeli sodišči. Ker je velika nemška ofenziva tudi na področju sodstva povzročila v brigadah zastoje in nekatere neurejenosti, so bila brigadna sodišča novembra in decembra 1943 reorganizirana in dopolnjena z novim kadrom, kjer je to bilo potrebno.* Razumljivo je, da je bilo vojaško sodišče postavljeno tudi v artileriji 15. divizije, ki je bila na stopnji brigade.

Prizadevanje vodstva osvobodilnega gibanja, da bi se sodstvo v partizanskih enotah vedno bolj razvijalo in da bi delovalo na temelju sodobnih načel, je obrodilo med drugim tudi velik napredek v tem, da je oddelek za sodstvo glavnega štaba Slovenije dne 20. aprila 1944 izdal uredbo o vojaškem kazenskem sodstvu. Brigadna sodišča so se odslej ravnala po odločbah te uredbe, s čimer je bilo njihovo sodno delovanje mnogo bolje urejeno in sodbe mnogo bolj utemeljene.** S to uredbo je bilo določeno, da so odredna vojaška sodišča sodišča prve stopnje, višja vojaška sodišča pri štabih korpusov pa sodišča druge stopnje. Z omenjeno uredbo je bil določen tudi status vojaškega javnega tožilca, odrejena pristojnost brigadnih in drugih sodišč, določene so bile kazni ter predpisani preiskovalni in sodni postopki, pravna sredstva in način izvršitve obsodbe. Brigadna sodišča so tako imela možnost globljega spoznavanja načel vojaškega sodstva in so lahko opravljala svoje delo na mnogo boljših in temeljitejših zasnovah.

Brigadna vojaška sodišča so imela redno razprave, na katerih so obravnavala najrazličnejše primere prekrškov in kaznivih dejanj ter zanje izrekala različne sodbe. Na smrt so bili naprimer obsojeni dezertarji, če so sodelovali z okupatorjem; samovoljen odhod iz enote, teh je bilo največ, je bil kaznovan s prisilnim delom takoj ali po vojni; malomarnost v službi so kaznovali z ukorom, enako izsiljevanje in tatvino; borec, ki je zapustil stražarsko mesto pa je bil obsojen na prisilno delo po vojni. Posebnost je bila ka-

* Miroslav Stepančič, »Razvoj vojnog sudstva u Sloveniji za vreme NOR sa posebnim osvrtom na operacijsko područje 7. korpusa NOV«. Vojno istorijski glasnik, št. 1, letnik 1978.

** Uredba glavnega štaba Slovenije z dne 20. aprila 1944 o vojaškem kazenskem sodstvu. Arhiv IZDG, fasc. 183/III.

zen zaplembe imovine za samovoljno zapustitev enote. V takih primerih so sodišča določila zaplembo le dela imovine, npr. od celotnega letnega priodka od 10 do 25 procentov.*

Glavni štab Slovenije se je že julija 1944 zavzel za reorganizacijo sodne službe v enotah. V 15. diviziji je štab 7. korpusa 25. avgusta 1944 ustanovil vojaško sodišče, ki je bilo del sodišča 7. korpusa, zato je bil njegov uradni naziv Vojaško sodišče 7. korpusa NOV in POJ, senat pri štabu 15. divizije. Za predsednika sodišča so imenovali poročnika Petra Vesela, načelnika štaba 15. divizije, za namestnika pa poročnika Alojza Drenika, šefa OC 15. divizije. Član tega sodišča je postal poročnik Vid Jerič, komandant 12. brigade. Njegovi namestniki so bili: komandant Gubčeve brigade kapetan Vinko Mojšker-Jesen, namestnik komandanta Gubčeve Karel Dimnik-Čali, komandant Cankarjeve Alojz Dragan, politični komisar Cankarjeve Jože Jakomin-Crni in namestnik komandanta 15. brigade Ivan Vinkšelj-Sin. Drugi član sodišča je bil Demeter Švajncar-Dev, pomočnik tehnika propagandnega odseka 15. divizije, njegov namestnik pa starejši vodnik Ivan Katelic, ki je bil administrator odseka za kadre 15. divizije. Za sekretarja sodišča je bil imenovan podporočnik Marjan Prijatelj, za preiskovalca pa Albin Šibenik.** S to ustanovitvijo so 1. septembra 1944 morala prenehati delovati brigadna sodišča.

Že oktobra 1944 je v sodišču 7. korpusa NOV in POJ v senatu 15. divizije prišlo do sprememb. Predsednik in njegov namestnik sta ostala še naprej Peter Vesel in Lojze Drenik, člana pa sta postala Franc Avbelj-Lojko in Mirjan Horvat. Njuni namestniki so bili Miran Šubic, Alojz Dragan, Anton Kramarič, Radoje Perović, Karel Dimnik, Rudolf Pušenjak in Anton Mars. Sekretar sodišča je ostal Marjan Prijatelj, preiskovalec pa je postal Drago Šumak. Za praktikanta so tedaj postavili Toneta Bizjaka.***

Dne 1. marca 1945 je prišlo do velikih organizacijskih sprememb v jugoslovanski vojski. NOVJ so preimenovali v Jugoslovansko armado, ustanovili so generalštab J. A. in 4. armado. Postopoma so ukinjali tudi korpu-se, divizije pa so vključevali v 4. armado. Tudi 7. in 9. korpus na Slovenskem sta bila formalno vključena v 4. armado, vendar sta se ohranila do konca vojne, ker sta pač delovala v sovražnem zaledju. Prišlo je tudi do preimenovanj raznih sodnih ustanov, npr. pri glavnem štabu Slovenije, in do nekoliko drugačne ureditve sodstva v novoustanovljeni 4. armadi. Vendar se v Sloveniji sodstvo ni moglo dosti spremeniti zaradi posebnega načina vojskovanja slovenske partizanske vojske. Tako je še vedno delovalo vojno sodišče 7. korpusa s senati pri štabih 15. in 18. divizije.

Ustanovitev vojaškega sodišča 7. korpusa, senata pri 15. diviziji, je pomenila velik napredek sodne službe v 15. diviziji, ker je omogočila poeno-

* Poročilo sodnega odseka 7. korpusa z dne 12. maja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 118/I.

** Obvestilo štaba 7. korpusa z dne 25. avgusta 1944 o postavitvi sodišča v 15. diviziji. Arhiv IZDG, fasc. 183/IV.

*** Poročilo vojaškega sodišča 7. korpusa NOV in POJ, senat pri 15. diviziji, vojaškemu sodišču 7. korpusa z dne 27. oktobra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 183/IV.

tenje kriterijev za oceno kazenskih prekrškov in ker je bilo sodišče pod stalnim nadzorstvom strokovnega sodnega kadra v korpusu in glavnem štabu, od koder je prejemale tudi strokovne nasvete in navodila.

18. poglavje

ORGANI POLITIČNE IZGRADNJE IN POVELJSTVO

Politični komisariat

Ustanovitev divizij in korpusov v partizanski vojski je postavila organe politične izgradnje pred nove probleme. Dokler divizij ni bilo, so bili politični komisariati brigad, pa tudi partijske organizacije neposredno povezani s političnim komisariatom glavnega štaba in CK KPS. Prenos direktiv političnega komisariata glavnega štaba in CK KPS je bil zato neposreden in hiter. Oba najvišja organa sta prejemale podatke o stanju in razmerah temeljnih enot partizanske vojske neposredno od političnih komisarjev in partijskih sekretarjev, zato so bila poročila sveža in zanesljiva.

Po ustanovitvi divizij in korpusov pa sta se med politične organe glavnega štaba in CK KPS postavili dve instanci, ki bi lahko upočasnili prehajanje informacij, pobud in direktiv od najvišjih političnih organov v partizanski vojski navzdol. Zato politični komisariati korpusov niso dobili preveč možnosti za izdajanje direktiv političnega značaja. V divizijah pa so bili ustanovljeni organi politične izgradnje, ki so olajševali delovanje političnih komisariatov divizij. Tako so se skrajševale razdalje za obveščanje med divizijami in glavnim štabom ter CK KPS, hkrati pa so organi politične izgradnje v diviziji dobili več samostojnosti in možnosti za razpletanje lastne iniciative.

Vloga političnega komisarja divizije in političnih komisarjev brigad je bila še nadalje važna in zelo odgovorna. Politični komisarji so s poveljniki enakopravno sodelovali pri odločanju o vojaških in političnih zadevah svoje enote. Najvažnejša naloga političnih komisarjev je bila politična in vojaška izgradnja vojske, ki so jo morali pripraviti in usposobiti za boj ter ji posredovati politična gledanja, ki so bila odločilna za revolucionarno preobrazbo partizanov.

Politični komisarji divizije in temeljnih enot 15. divizije so neposredno izdajali navodila političnim komisarjem podrejenih enot, hkrati pa so imeli tudi stik z borci, ki so jim predavali in razlagali politične razmere doma in v svetu. Prejemali so poročila iz podrejenih enot in se seznanjali z razmerami v njih. Politični komisarji 15. divizije so prejemale iz političnega komisariata glavnega štaba direktive, ki so jih prenašali v podrejene enote in izvajali ukrepe za njihovo uresničitev. Pobuda političnega komisarja glavnega štaba je bila velika in je pomenila odločilen dejavnik za politično izgradnjo partizanskih enot. Toda tudi politični komisarji divizije in temelj-

nih enot divizije so bili dolžni razvijati samostojne iniciative ter se postavljati po robu težavam, na katere so naleteli. Politični komisar divizije je v organih politične izgradnje in politične vzgoje, kot so bili politični oddelki (politoddeli), divizijski partijski komite in organi propagande ter kulturno-prosvetnega delovanja, zaposlil veliko število organizatorjev in delavcev ter krepil politično-vzgojno delovanje. Politični komisar je moral politično pripravljati operacije, kar je pomenilo eno od najbolj odgovornih nalog.

Odnosi med komandanti in političnimi komisarji v 15. diviziji so bili utemeljeni s skupno odgovornostjo za politično in bojno delovanje enote. Do sporov med komandantom in političnim komisarjem je le malokdaj prišlo. Dober komandant je bil vedno toliko uvideven, da je spoznal izredno podporo, ki mu jo je s svojim delovanjem ponujal politični komisar. Politični komisarji 15. divizije so bili izkušeni politični delavci in voditelji, ki so uživali popolno zaupanje v enotah.

Politični oddelek

Pomemben organ za politično izgradnjo divizije je bil njen politični oddelek, ki so ga navadno imenovali politodel. Pri divizijskih štabih slovenske partizanske vojske jih je ustanovil glavni štab Slovenije že 20. decembra 1943.* Verjetno pa so bili oblikovani šele konec marca 1944. Vrhovni komandant je z odredbo z dne 23. aprila 1944 poenotil vloge divizijskih političnih oddelkov za narodnoosvobodilno vojsko in partizanske odrede Jugoslavije. Politični oddelki so bili inštruktorski in nadzorni organ političnega komisariata glavnega štaba Slovenije. Njihove naloge so bile številne: politično-ideološka vzgoja vojaškega in političnega kadra, poglobitev odnosov med vojsko, prebivalstvom, organi oblasti in protifašističnimi organizacijami na terenu, pomoč dopisniški dejavnosti v diviziji, pomoč propagandnim odsekom, gledališkim in raznim umetniškim skupinam ter raznim kulturnoprosvetnim dejavnostim. Člani političnega oddelka divizije so pomagali političnemu komisarju divizije zlasti pri organiziranju raznih tečajev ter pri sestavljanju referata za konference s političnimi komisarji in političnimi delegati podrejenih enot. Politični oddelek je bil sestavljen tako, da je mogel reševati različne naloge. Sekretar je bil navadno odgovoren za organizacijsko in partijsko delo, en član za kulturno-prosvetno, eden pa za delo s SKOJ in mladino. Vse delo je politični oddelek opravljal v soglasju s političnim komisarjem divizije. Člani političnega oddelka so lahko prisostvovali sestankom štaba in poveljstva divizije, a niso imeli pravice odločanja o vojaških zadevah, lahko pa so o sprejetih odločitvah dajali svoja mnenja štabu divizije.**

Politični oddelek je bil inštruktorski organ CK KPS, ki ga je CK tudi postavljala prek političnega komisarja glavnega štaba Slovenije. Politični ko-

* Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 20. decembra 1943. Arhiv IZDG, fasc. 8/1-Ia.

** Deloma povzeto po prispevku Miroslava Stepančiča. V avtorjevem arhivu.

misar glavnega štaba Boris Kidrič (Boris Kidrič je bil politični komisar v glavnem štabu Slovenije od 18. oktobra 1944 do 26. marca 1945, Boris Kraigher pa od 23. maja do 16. oktobra 1944) je občasno skliceval člane političnega oddelka. Poročali so mu o svojem delu in o razmerah v 15. diviziji. Kidrič pa je na sestankih podajal smernice za nadaljnje delovanje v diviziji in njenih enotah, kar je članom političnega oddelka zelo koristilo. Sestanke je Kidrič skliceval predvsem ob izrednih političnih in vojaških dogodkih, kot so bili sporazum Tito-Šubašič, odnos do zavezniške pomoči in drugih, s čimer je bila dosežena enotnost v razumevanju teh dogodkov. Člani političnega oddelka so na ta način imeli podatke in stališča iz prve roke in so jih lahko posredovali partizanom v diviziji. Včasih sta politični oddelek 15. divizije obiskala politkomisar 7. korpusa dr. Jože Brilej in Janez Hribar. Decembra 1944 je politoddel 15. divizije obiskala članica CK KPS Vida Tomšičeva ter se pri njem zadržala nekaj tednov. Politični oddelek je skupaj s Tomšičevo obiskal vse enote 15. divizije in skliceval politične sestanke, ki jih je vodila tovarišica Tomšičeva. To je za politični oddelek in divizijo pomenilo veliko pomoč, saj so v diviziji prav tedaj izvajali pomembno politično reorganizacijo partijskega delovanja v vojski.

Odnosi med političnim oddelkom, političnim komisarjem in divizijskim partijskim komitejem in njihove pristojnosti niso bili natančno določeni. Člani političnega oddelka so se največ mudili v brigadah, kjer so pomagali pri političnem delu. V delovanje štaba 15. divizije se člani političnega oddelka niso vmešavali, razen kadar je to štab divizije izrecno želel. To se je največkrat dogajalo pri pripravah na vojaške operacije, ko so bili člani političnega oddelka vedno prisotni na bojnih položajih.*

Politični oddelki v divizijah so bili ukinjeni 21. januarja 1945. Namesto njih so obnovili mesto pomočnika političnega komisarja.

Poglejmo, kakšna je bila kadrovska sestava političnega oddelka 15. divizije. Glavni štab Slovenije ga je 30. marca 1944 imenoval v naslednji sestavi: sekretarka Mira Kraigher, člani pa Maksimiljan Oblak-Milan, Nino Strle in Francka Klinc-Srebrnjakova.** Vendar so ga sestavili nekoliko drugače. Mira Kraigherjeva je namreč odšla v 18. divizijo, Nino Strle in Francka Klinc-Srebrnjakova pa v divizijo nista prišla. Sekretarske posle političnega oddelka je prevzela Marta Brilejeva, ki je to dolžnost opravljala približno tri mesece, član političnega oddelka pa je bil Maksimiljan Oblak-Milan, ki je bil sekretar SKOJ.***

Dne 26. julija 1944 je bil imenovan novi politični oddelek. Za sekretarko je bila imenovana Ljudmila Saje-Maruša, ki je bila tedaj namestnica političnega komisarja 12. brigade, člani pa so postali Lojze Nusdorfer (partijski funkcionar), Karel Šarli, Lojze Erbežnik in Lojze Šoštarč-Peter (oba odgovorna za SKOJ).

* Prispevek Ljudmile Saje-Maruše. V avtorjevem arhivu.

** Odredba glavnega štaba NOV in POS z dne 30. marca 1944. Arhiv IZDG, fasc. 13/I-5b.

*** Ljudmila Saje-Maruša, prispevek. Podatke o dejanski sestavi politoddela je Ljudmila Sajetovi prispevala Marta Brilejeva.

Dne 17. septembra 1944 je bil politični oddelek nekoliko spremenjen. Sekretar je postal Ivan Galič-Jovo, člani pa Ljudmila Saje-Maruša, Karel Šarli in Lojze Šoštarič-Peter.

Do spremembe kadrovske sestave političnega oddelka je prišlo zopet 25. oktobra 1944. Glavni štab Slovenije je tedaj za njegovega sekretarja imenoval Vinka Hafnerja, Ljudmilo Saje-Marušo in Lojzeta Šoštariča-Petra pa za člana.*

Zadnje imenovanje političnega oddelka je bilo 10. decembra 1944, ko je bila Ljudmila Saje-Maruša postavljena za sekretarko, za člane pa Ančka Hafner in Lojze Šoštarič-Peter.** Kot smo že povedali, je bil politični oddelek 15. divizije ukinjen 21. januarja 1945.

Propaganda

Propaganda je bila izredno uspešno sredstvo za kulturno in politično izgradnjo partizanskih enot. V 15. diviziji propaganda ni bila prideljena političnemu komisariatu, pač pa je pripadala štabu divizije. Šele proti koncu vojne, ko se je postopoma začela formirati jugoslovanska armada, ki so ji pripadale tudi enote slovenske partizanske vojske, je propaganda vedno bolj postajala element politične izgradnje in vse več vpliva nanjo so dobivali politični komisarji. Zato propagando v tem sestavku obravnavamo v poglavju o organih politične izgradnje v 15. diviziji.

Ko se je 15. divizija po stvarni sestavi na področju Ajdovca prve dni avgusta 1943 premaknila proti severu na območje Trebelnega, je poveljstvo divizije že imenovalo prvega propagandnega referenta. To je bil Rudi Hönn, ki si je že pridobil bogate izkušnje pri propagandnem in kulturno-prosvetnem delovanju v Gubčevi brigadi. Propagandnemu odseku se je priključila Vida Valentič, kot gost pa je zahajala v ta krog še Vida Brest, pesnica in terenska aktivistka. Tudi Edo Mihevc-Dore Trdina je ponudil propagandistom svoje sodelovanje. V tej sestavi je propagandna skupina 15. divizije pri Sv. Križu pri Litiji (Gabrovka) izdala prvo in edino številko divizijskega lista »Glas svobode« pod uredništvom Rudija Hönn. List je izredno lepo opremil Edo Mihevc-Dore Trdina. Propagandni odsek 15. divizije je usklajeval delovanje propagandistov v brigadah ter jim nudil strokovno pomoč pri sestavljanju programov za nastope. Edo Mihevc se je največ povezoval s propagandisti iz Cankarjeve, Rudi Hönn pa s propagandisti iz Gubčeve brigade.***

* Prispevek Ljudmile Saje-Maruše. Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 17. septembra 1944. Arhiv IZ-DG, fasc. 150/II in odredba glavnega štaba Slovenije z dne 25. oktobra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

** Podatke o političnem oddelku je poleg omenjenih prispeval Miroslav Stepančič. O njegovih organizacijskih vprašanjih in kadrovski sestavi pa je bil govor na sestanku dne 1. marca 1982 pri Lojzetu Šoštariču-Petru, na katerem so bili poleg gostitelja navzočji avtor, Alojz Hren, Ljudmila Saje-Maruša, Lojze Erbežnik in Stane Škrli.

*** O delovanju propagandnega referata v 15. diviziji do konca leta 1943 je dal podatke Rudi Hönn v posebnem prispevku, ki je v avtorjevem arhivu.

Kulturniška skupina 15. divizije na Vrhu pri Trebelnem 9. 9. 1943. Od leve na desno: Franc Šturm, Bogdana Stritar, Rudi Hönn, načelnik kulturno-propagandnega oddelka, Nada Stritar, Niko Košir, Vladimir Pavšič-Matej Bor, Ema Jamar-Nina, Polde Namar in Zvonimir Sintič

Dne 8. septembra 1943 se je v štabu 15. divizije pojavila skupina kulturniških delavcev pod vodstvom Vladimira Pavšiča-Mateja Bora. V njej je bilo največ igralcev. Skupino je v divizijo poslal glavni štab, ki je imenoval Mateja Bora za propagandnega referenta v diviziji, za njegovega pomočnika pa Rudija Hönna. Tako se je propagandna skupina 15. divizije močno okrepila. Njeni člani so bili: priznani pevki Bogdana in Nada Stritar, komponist France Šturm, režiser Zvone Sintič, Branko Simčič, Erna Jamar-Nina, Ema Starčeva, Ivan Jerman, Vladoša Simčič, Jože Tiran, Jože Gale, Oto Jugovec, Milenko Klavora-Sine in mogoče še kdo. Djuro Šmicberger poroča v posebnem prispevku, da sta se odsek za propagando in kulturniška skupina v diviziji nekako ločila, oziroma da nista delovali povezano, kajti težnja Mateja Bora je bila ustanoviti kvalitetno gledališko skupino. V propagandni skupini sta bila tudi profesor Niko Košir in učitelj Polde Namar.*

* Prispevek Mateja Bora, Djura Šmicbergerja in Rudija Hönna. V avtorjevem arhivu.

Propagandna skupina se je takoj začela pripravljati na nastope. Prvi miting je bil v Mokronogu 10. septembra 1943. »To ni bil miting v partizan-skem smislu, pač pa svečana akademija,« pravi Rudi Hönn v svojem prispevku. Trg pred cerkvijo je bil poln navdušenega prebivalstva in partizanov.*

Drugi nastop je kulturniška skupina izvedla v novomeškem prosvetnem domu, ki je ponudil umetnikom že pravo gledališko razkošje. Program je bil v glavnem isti kot v Mokronogu, novi sta bili le točki članov ljubljanske Drame Janeza Jermana in »Ruske Ančke«, ki sta se tedaj priključila skupini.**

Nato je kulturniška skupina odšla z delom 15. divizije proti Ljubljani. Spotoma je imela uspele nastope v raznih krajih, kot v Trebnjem, Šmarju in verjetno v Grosupljem, Škofljici in še kje. Po opravljeni nalogi se je naselila v Novem mestu. Nad njenimi prireditvami so bili partizani in prebivalstvo zelo navdušeni.***

Med veliko nemško ofenzivo so kulturniške delavce 15. divizije porazdelili po brigadah. Po ofenzivi je Matej Bor nadaljeval delo v diviziji in od tedaj je znana njegova skupina »Jasa«, v kateri so se poleg gledaliških igralcev zbirali še posamezni študenti z glasbenimi in igralskimi nagnjenji. Proti koncu leta 1943 je Matej Bor z igralci odšel iz divizije na osvobojeno ozemlje, iz študentske skupine, ki se ji je pridružil Zvone Sintič, pa je postopoma nastajalo frontno gledališče.

V odseku za propagando so od septembra do decembra 1943 delovali ing. Branko Simčič-Tom, slavistka Erna Jamar-Nina in študent arhitekture Milenko Klavora-Sine. Razmnoževali so razna, zlasti radijska poročila ter likovno in grafično opremljali posamezne publikacije in letake. Sredi decembra 1943 so ing. Simčiča premestili k saniteti, Erna Jamar-Nina in Milenko Klavora-Sine pa sta kmalu zatem padla pri Vavti vasi.

V drugi polovici januarja 1944 je propagandni odsek divizije zapustil Rudi Hönn, njegovo delo pa je prevzel profesor Stane Mihelič. Administrativne posle je v odseku opravljal Dušan Omahen. V propagandnem odseku so bili še naslednji člani: Dušan Savnik-San, novinar in radijski poročevalec, Zvonimir Sintič, režiser, Ciril Cvetko, glasbeni referent, Nande Vidmar, slikar in ilustrator; igralci so bili Oton Jugovec, Jože Stritar in Milica Fon; Majda Černigoj je bila koncertna pevka; Leo Otavnik pa je bil vodja divizijske tehnike, pomagal mu je nek partizan. Odsek je prirejal glasbene nastope in mitinge pa tudi kulturne večere. Izdajal je »Radijski vestnik« in tiskal letake; oboje je razširjal po vaseh. Izdal je droben žepni

* Rudi Hönn v svojem prispevku pripoveduje, da je imel verjetno uvodni nagovor Matej Bor. Peli sta obe pevki Stritarjevi, Matej Bor je recitiral svojo znano pesem »Požigalčeva suknja«, propagandna skupina pa je »prvič javno zapela vsekakor najbolj priljubljeno partizansko pesem 'Hej, brigade'! Prispevek Rudija Hönn.

** Rudi Hönn in Niko Košir v svojih prispevkih.

*** Po prispevku Staneta Miheliča-Ambroža, Djura Šmicbergerja in po poročilu propagandnega oddelka glavnega štaba z dne 26. januarja 1944 propagandnemu oddelku vrhovnega štaba. IZDG, fasc. 88.

koledarček, v katerem so bili označeni vsi za partizane pomembni dnevi in dogodki. Izdajal je tudi stenčes in razne brošure.

Tak je bil propagandni odsek od januarja do začetka maja 1944, ko je počasi začel razvijati svoje temeljne dejavnosti, kot so bili poročevalska in fotoreporterska služba, frontno gledališče, tehnika itd.

Do 22. aprila 1944 se je propagandni odsek razvil in je bil takole sestavljen: šef je bil še vedno Stane Mihelič-Ambrož, Leo Otavnik-Leč pa vodja tehnike, Zvone Sintič je bil vodja igralske skupine, Ciril Cvetko pa glasbeni referent, Oto Jugovec-Luka je bil igralec in pevovodja, Majda Černigoj se je udeleževala v igralski skupini, Jože Stritar je bil harmonikar, hkrati pa še igralec in tipkar, Samo Jarc je bil recitator in igralec, igralka je bila Marija Vidmar, Dušan Savnik pa reporter, ki je bil zadolžen tudi za spremljanje radijskih vesti; Hamdija Šemer in Ernest Kovše sta bila pomočnika divizijskega tehnika, v odseku je bil še Mirč Kragelj, medtem ko je bil Dušan Omahen še naprej administrator in arhivar.* Iz pregleda kadra je razvidno, da v propagandnem odseku 15. divizije še ni prišlo do izrazitejše delitve dela.

Do nje je prišlo šele 26. maja 1944, ko je štab 7. korpusa odredil, naj v propagandnem odseku 15. divizije ustanovijo divizijsko tehniko in frontni teater.**

Kmalu se je propagandni odsek spremenil. Frontni teater je imel samostojno vlogo. V odseku pa so junija 1944 bili: šef Vekoslav Jakopič, Niko Košir je bil urednik in korektor, Ciril Cvetko glasbeni referent, Demeter Švajncar in Ernest Kovše sta bila v tehniki, Jože Župančič je vodil administracijo, Stane Goršič-Jelko pa je pomagal vodji igralske skupine in se glasbeno udeleževal.***

Taka sestava propagandnega odseka s šefom Vekoslavom Jakopičem je ostala do avgusta, ko je mesto šefa prevzel Niko Košir. Njegov pomočnik je postal Fanc Saje, ki je bil hkrati tudi referent za tisk. Kulturno-prosvetni referent in administrator je bil Alojz Ničemer, ki je veliko prispeval k požitvi pevske dejavnosti v diviziji. V propagandnem odseku so bili tehniki Zdenko Hlavaty, Demeter Švajncar in Feri Zalokar, arhivar je bil Ernest Kovše, v odseku sta bila še Dušan Moravec in Djuro Šmicberger.

Meseca avgusta 1944 je prišel glavni štab Slovenije do zanimivega sklepa o razpustitvi propagandnih odsekov v brigadah in odredih ter zalednih enotah. Sodil je, da se je v kulturno-prosvetnem in propagandnem delovanju v vojski razpasel profesionalizem, ki bi ga bilo treba odpraviti. Odgovornost za to so morali prevzeti izključno politični komisarji enot in njihovi pomočniki. Profesionalizem v enotah je negativno vplival na samoiniciativnost poveljniškega kadra in borcev. Glavni štab se je odločil, da bo zbral

* Seznam propagandnega odseka 15. divizije z dne 22. aprila 1944. Arhiv IZDG, fasc. 88/III.

** Odredba štaba 7. korpusa z dne 26. maja 1944 o ustanovitvi divizijske tehnike in frontnega teatra. Arhiv IZDG, fasc. 188b/II.

*** Poročilo štaba 15. divizije o delu propagandnega odseka z dne 15. junija 1944. Arhiv IZDG, fasc. 88/III.

ves tisk v divizijah in korpusih, v brigadah pa bodo ostali le stenčasi in žepni časopisi. Korpusne godbe in igrske skupine pa bi bile na voljo brigadam in odredom. Glavni štab je sodil, da se bo s tem ukrepom, ki je pomenil osredotočenje umetniškega in propagandnega kadra v višjih partizanskih enotah, dvignila kvaliteta kulturno-prosvetnega in propagandnega delovanja na višjo raven.*

Na osnovi takega razmišljanja je prišlo kmalu tudi do ukinitve propagandnih odsekov v divizijah. V 15. diviziji je bil odsek ukinjen 30. septembra 1944. Ostal je le referent za propagando, ki je vzdrževal zvezo s propagandnimi odseki korpusa in glavnega štaba Slovenije ter med enotami.**

Namesto propagandnih odsekov v brigadah so 30. septembra 1944 ustanovili *kulturno-prosvetne krožke in kulturno-prosvetne odbore****. V okviru teh organizacij so se zbirali v brigadah vsi tisti borci in borke, ki so imeli veselje do kulturnega delovanja.

Do konca vojne so bili referenti za propagando v diviziji še Miloš Zorzut do 16. marca 1945, nato pa ga je zamenjal Djuro Šmicberger. Slednji je imel še pomočnika in pevovodjo.

Najbolj značilne dejavnosti kulturno-prosvetnega in propagandnega področja v diviziji so bile gledališka, izdajateljska in tiskarska dejavnost ter vojno-poročevalska služba.

Frontni teater ali frontno gledališče je bil pomembna kulturna ustanova 15. divizije. Kot poroča Stane Mihelič, se je meseca marca 1944 v okviru propagandnega odseka 15. divizije razvila prva partizanska gledališka skupina. Skupina je počasi naraščala, kakor so pač k njej pristopali različni partizani, ki so imeli veselje, pa tudi sposobnost za igrilstvo. Prvi vodja igrske skupine je bil Zvone Sintič. Meseca aprila 1944 so poleg njega bili v igralski skupini še Oto Jugovec-Luka kot igralec in pevovodja, igralka Majda Černigoj, Jože Stritar kot igralec in harmonikar, Samo Jarc kot igralec in recitator in igralka Marija Vidmar****.

Štab 7. korpusa pa je dne 26. maja 1944 ukazal 15. diviziji, naj ustanovi frontno gledališče v vodjo in režiserjem Zvonetom Sintičem. V tem ukazu je bilo navodilo, da bo naloga tega gledališča posredovati kulturni in zabavni program za partizanske enote v času, ko ne bodo v bojih. Frontno gledališče naj bi se bilo sprva omejilo na 10 članov.^o 26. maja 1944 je bil torej ustanovni datum tega znamenitega gledališča partizanske vojske Slovenije, ki se je razvilo iz gledališke skupine 15. divizije. Njegovo delo seveda ni bilo namenjeno le enotam 15. divizije, ampak vsej partizanski vojski.

Frontno gledališče se je nemudoma začelo pripravljati na nastope. V prvi polovici junija 1944 je ena njegovih skupin pripravljala Župančičevo

* Glej navodila in pojasnila glavnega štaba Slovenije z dne 18. avgusta 1944 za ukinitve propagandnih odsekov pri štabih brigad; arhiv IZDG, fasc. 178/I in okrožnico CK KPS partijskim organizacijam z dne 10. avgusta 1944; arhiv IZDG, fasc. 188a/III.

** Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 30. septembra 1944 o ukinitvi propagandnih odsekov v divizijah. Arh. IZDG, fasc. 178/I.

*** Navodilo glavnega štaba Slovenije z dne 30. septembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 178/I.

**** Seznam propagandnega odseka 15. divizije z dne 22. aprila 1944. Arhiv IZDG, fasc. 88/III.

^o Odredba štaba 7. korpusa z dne 26. maja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188b/II.

»Dumo«, druga pa Cankarjeve »Hlapce«. V tem času so bili njegovi člani naslednji igralci: Zvone Sintič, Stane Goršič-Jelko, Samo Jarc, Oto Jugovec, Dušan Kopun in Franc Šramel.* Tedaj so v gledališče poklicali še Milana Kacjana, Aleksandra Valiča-Mukija in Primožiča. Frontno gledališče v prvi polovici junija 1944 še ni moglo popolnoma zaživeti, saj je imelo težave z zbiranjem igralcev. V drugi polovici junija se je nekoliko bolje organiziralo. Dobilo je političnega komisarja Ocvirka-Vasjo.**

Otvoritvena predstava je bila 4. julija 1944 na Dvoru. Navzoči so bili oficirji iz glavnega štaba, predstavniki SNOS, CK KPS, borci iz brigad, predstavniki civilne oblasti, prebivalstvo in drugi. Bil je velik uspeh. Potem je gledališče stalno nastopalo, npr. v dvorani v Žužemberku 6. julija, 9. julija v Metliki itd. O krstni predstavi frontnega gledališča pa je poročal propagandni odsek 15. divizije, da je bila dobra in je požela veliko priznanje. Dne 21. julija 1944 so frontni teater priključili 7. korpusu in ga dodelili, kot poroča propagandni odsek 15. divizije, komandi podoficirske šole 7. korpusa.*** S tem je prenehala njegova vloga propagandnega organa 15. divizije. Razvil se je v imenitno kulturno ustanovo.

Ko je bil ob koncu vojne 7. korpus razpuščen, se je frontno gledališče vrnilo pod okrilje 15. divizije. Komandant divizije Milan Tominec je poskrbel, da je še naprej nemoteno delovalo po Sloveniji in širilo kulturno poslanstvo med Slovenci. To je trajalo do 21. oktobra 1945, ko je bila ukinjena celotna 15. divizija.****

Veliko nalogo so štabi partizanskih enot naložili propagandnim odsekom z zahtevo po organizaciji tiska. Brigade so imele v začetku leta 1944 svoje brigadne tehnike, v katerih so tiskale publikacije za lastne potrebe. Tudi v štabu 15. divizije je bila tehnika v razvoju že januarja ali februarja 1944.º Toda to ni bila divizijska tehnika, kot se je razvila kasneje, pač pa tehnika, ki je zadovoljevala potrebe štaba 15. divizije in njenih posebnih enot ter služb. Vse tehnike v sestavi 15. divizije so se spopadale s problemom velikega pomanjkanja tehničnega materiala za ciklostile, zlasti še s problemom pomanjkanja ustreznega papirja. Te tehnike tudi niso imele ustreznega kadra. To je bil pglavitni razlog, da je štab 7. korpusa z odredbo z dne 26. maja 1944 ukazal, naj se pri propagandnem odseku 15. divizije ustanovi *centralna divizijska tehnika*.^{oo} Njena naloga je bila opravljati vsa tehnična in tiskarska dela za vse enote 15. divizije. Urejanje in izdajanje brigadnih listov je še nadalje ostajalo v pristojnosti propagandnih odsekov brigad. V brigadah so tehnike sicer ostale, vendar so le toliko delovale, da so zadovoljevale potrebe štaba brigade po tiskovinah in letakih. Ob velikih

* Poročilo propagandnega odseka 15. divizije z dne 15. junija 1944. Arhiv IZDG, fasc. 88/III.

** Poročilo štaba 15. divizije z dne 3. julija 1944. Arhiv IZDG, fasc. 88/III.

*** Poročilo propagandnega odseka 15. divizije z dne 1. avgusta 1944. Arhiv IZDG, fasc. 88/III. V resnici je frontni teater pripadal propagandnemu odseku štaba 7. korpusa.

**** Prispevek Aleksandra Valiča.

^o Stane Mihelič poroča v svojem prispevku, da so v štabu divizije pri propagandnem odseku ustanovili tehniko že takoj po njegovem prihodu v divizijo meseca januarja ali februarja 1944.

^{oo} Odredba štaba 7. korpusa z dne 26. maja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188b/II.

materialnih in kadrovskih težavah se je zatem začela razvijati divizijska tehnika, vendar se je neprestano krepila in kmalu je lahko opravila vse naloge, ki so ji bile zaupane. Do 15. junija 1944 je divizijska tehnika izdala že vse brošure, ki so jih zahtevale brigade. Najprej je tiskala brigadna glasila v 70 izvodih, a je do avgusta morala to število znižati na 50. Prav v tem mesecu je bilo v diviziji kritično stanje glede nabave papirja in drugih tehničnih potrebščin. Divizijska tehnika je tedaj imela na voljo ciklostil, pri katerem je največ delal Feri Zalokar.*

Zaradi podobnih razlogov kot pri ukinitvi brigadnih teknik, je štab 7. korpusa dne 18. avgusta 1944 ukinil divizijsko tehniko. Vse njene posle je prevzela tehnika pri propagandnem odseku 7. korpusa. Petnajsta divizija je smela obdržati ciklostil za potrebe svoje administracije.** Centralizacija vojaškega tiska je sicer ustvarila boljše pogoje za razvoj tiska, vendar je do neke mere prikrajšala tiste partizane, ki so se želeli udeleževati na tem področju.

Na voljo so podatki o tisku, ki ga je izdala tehnika 15. divizije. »Svoboda« je bilo glasilo 15. divizije, znana je številka, izdelana avgusta 1943; glasilo »Kurir« je bilo zamišljeno kot dnevnik, a je izšlo le 27 ciklostiranih števil; izhajati je začelo 10. aprila 1944. »Razgled« je bil zamišljen kot tednik, znanih pa je 12 števil; prva številka je izšla 20. maja 1944. Glasilo »Fronta« je bilo radijski vestnik 15. divizije, znanih pa je 5 izdaj maja in junija 1944. Poleg glasil je divizijska tehnika izdajala tudi brošure: »Nemška zverstva« (napisala Nina Bor, brošura je izšla decembra 1943), Stane Mihelič je leta 1944 izdal brošuro »Odred v borbi«, njegovi sta še dve brošuri – obe iz leta 1944, to sta »Borba za Zdensko vas« in »Ig«. Djuro Šmicberger in Oton Jugovec-Luka sta junija 1944 napisala brošuro »Štampetov most«. Zdenko Hlavaty je bil avtor brošure »Bosiljevo zavzeto«; izšla je julija 1944. Brošuro »Lavrca« pa je napisal Dušan Savnik-San leta 1944. Stane Mihelič-Ambrož je bil urednik »Priročnika«, ki je izšel v dveh delih marca in aprila 1944.***

V enotah 15. divizije so izdali veliko glasil, ki so jih tiskale tehnike teh enot, tehnika 15. divizije in kasneje tehnika 7. korpusa.

Gubčeva brigada:

»Tovariš, glasilo Gubčeve brigade«, »Borec, žepni časopis 1. čete 3. bataljona«, »Hrup, humoristični list«, »Naprej v borbo, tednik 4. bataljona Gubčeve brigade«, »Mladi tovariš, periodično glasilo mladine Gubčeve brigade«, »Nova mladina, mladinski tednik Gubčeve brigade«, stenčasi vseh štirih bataljonov Gubčeve brigade in baterije, »Vojaški vestnik operativnega štaba Gubčeve brigade«, »Žepni časopis 1. čete 2. bataljona Gubčeve brigade«.

Cankarjeva brigada:

»Borec, glasilo Cankarjeve brigade«, »Cankarjev bobnar«, »Mlade sile,

* Poročilo propagandnega odseka 15. divizije z dne 1. avgusta 1944. Arhiv IZDG, fasc. 88/III.

** Načrt za sestavo propagandnih odsekov pri štabih divizij. Arhiv IZDG, fasc. 178/I.

*** Podatke je iz Slovenskega zbornika I. 1945 in iz arhiva IZDG, fasc. 87 in 88 zbral Djuro Šmicberger.

glasilo mladine Cankarjeve brigade«, »Tišina, humoristični list Cankarjeve brigade«, »Za svobodo, mladinski list 4. bataljona«, »Žepni časopis štabne celice«.

Dvanajsta brigada:

»Svobodi naproti, glasilo«, »Mladina Dvanajste, mladinski list«, »Mladina piše, mladinski list«, »Naša borba, glasilo štabne enote«, »S puško in knjigo, glasilo 1. bataljona«, »Stenski časopis 1. bataljona«, »Ta pum, humoristični list«.

Petnajsta brigada:

»Nova zarja, glasilo«, »Mlada zarja, glasilo mladine«, »Polet, list 15. brigade«, »Taki smo« in »Žepni časopis 1. bataljona«.

Artilerija 15. divizije:

»Mladi topničar, mladinski list«, »Topničar, glasilo artilerije«.*

V času obstoja centralne divizijske tehnike je bilo v njej zaposleno veliko partizanov, tj. tistih, ki so tehniko vodili in tistih, ki so v njej opravljali najrazličnejša, dela – pomagali pri grafični opremi, tipkali, tiskali itd. Imena delavcev divizijske tehnike, kolikor jih je bilo možno dobiti iz razpoložljivih dokumentov, so naslednja: Leo Otavnik-Leč, Demeter Švajncer, Zdenko Hlavaty, Ernest Kovše, Jože Stritar, Feri Zalokar in Hamdija Šemerđ.

Vse publikacije so morale pred izidom v cenzuro, ki jo je opravljal politični komisar divizije, če je bil odsoten, pa politični komisar 7. korpusa.**

V diviziji so veliko pozornosti posvetili tudi vojnemu dopisništvu. Želeli so, da bi bilo o junaških dejanjih bojnih enot in njihovih bojih obveščeno čim večje število partizanov. Najprej so organizirali vojno dopisništvo v brigadah in artileriji. Naloga vojnih dopisnikov je bila pisati reportaže o znamenitih bojih in dogodkih, razširjati vesti o borbah, ki so se kakorkoli izkazali, popisovati, kakšni so pravilni odnosi partizanov do prebivalstva in zlasti razkrinkavati domobransko nasilje. Toda v prvi polovici leta 1944 je bilo to delo največkrat zelo slabo opravljeno, kot so se pritoževali v propagandnem odseku 15. divizije. Nekateri brigadni dopisniki so namreč imeli še druge naloge in so včasih pozabili na svoje dopisniške dolžnosti. Štab 15. divizije je zahteval od korpusa, naj mu pošlje ljudi za to delo. Ker pa do julija 1944 v diviziji še niso dobili ustreznega vojnega dopisnika, so sami poslali v divizijske akcije Zdenka Hlavatyja, ki je sicer delal v divizijski tehniki. Hlavaty je svojo nalogo dobro opravil.***

Dopisništvo v 15. diviziji je pravzaprav zaživel šele meseca septembra 1944, ko je že bil ukinjen propagandni odsek in je v diviziji ostal le še referent za propagando z nekaterimi sodelavci in dopisniki, ki so bili: Zdenko

* Nekaj podatkov o glasilih v enotah 15. divizije, ki jih je v Institutu za zgodovino delavskega gibanja zbrala Ljudmila Saje-Maruša.

** Navodila štaba 7. korpusa štabu 15. divizije z dne 26. maja 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188b/II. Niko Košir v svojem prispevku zatrjuje, da je morda tak predpis o cenzuri bil, a da ga gotovo niso upoštevali. Sodim, da je izraz cenzura v citiranem dokumentu neustrezen, ker je bila skrb političnih komisarjev bolj posvečena pregledu publikacij kot pa cenzuri v strogem pomenu te besede. Avtor.

*** Poročilo propagandnega odseka 15. divizije z dne 16. julija 1944. Arhiv IZDG, fasc. 88/III.

Hlavaty, Bogomir Tomše, Milan Brezovar, Dušan Moravec, Djuro Šmicberger, Jože Kos in morda še kdo, med pisci raznih reportaž iz brigad zasledimo še druga imena. Tudi referenti za propagando so se izkazali s svojimi poročili in reportažami, saj so se udeleževali operacij 15. divizije. Dopise in reportaže so iz divizije pošiljali v 7. korpus, tu pa so jih razporejali za objavo v raznih časopisih. Tako so bila poročila divizijskih in brigadnih vojnih dopisnikov in reporterjev objavljena npr. v »Dnevniku« ali v »Tanjugu«, pa tudi »Slovenski poročevalec« jih je rad sprejemal in se je reporterjem in dopisnikom iz brigad ter divizije zanje zahvaljeval.

Z vojnim dopisništvom se je dvignila informiranost partizanov na višjo raven. Z njim pa so nastali tudi začetki slovenskega novinarstva, pomembni za vojne in povojne čase.

Že v začetku leta 1944 je glavni štab poskušal organizirati fotoreporterško dejavnost v 15. diviziji. Toda fotoaparator ni bilo. Propagandni odsek 15. divizije si jih je hotel izposoditi iz brigad, toda nihče od borcev se ni javil, da fotoaparat sploh ima. Glavni štab je hotel izvesti akcijo za ureditev fotoreporterske službe februarja 1944. Edino v Cankarjevi brigadi so imeli fotoreporterja Frana Veseljka, ki je imel izposojen fotoaparat. Ko so brigade odgovarjale na vprašanja glavnega štaba, če ima kdo pri njih fotoaparat, so vse, razen Cankarjeve, zatrjevale, da fotoaparator ni in da tudi za fotoreporterško službo ni primernih partizanov. Predlagale so, naj bi napravili kratek tečaj za fotoreporterje, ki bi jih izbrali med dotedanjimi vojnimi dopisniki. Priskrbeli naj bi jim aparate, pa bodo opravljali zahtevano delo.* Tako do konca vojne v 15. diviziji ni uspelo, da bi organizirali urejeno *fotoreporterško službo*. Kot izgleda, so lastniki fotoaparatorov sami fotografirali in tako so nastale zgodovinske fotografije o našem boju. Stane Mihelič pripoveduje v svojem prispevku, da je od glavnega štaba v času, ko je bil šef propagandnega odseka 15. divizije, dobil fotoaparat in da je fotografije pošiljal glavnemu štabu v razvijanje, ne da bi dobil vrnjene kopije.

Divizijski partijski komite

V partizanski vojski sta bila komandant in politični komisar soodgovorna za izvajanje vojaških operacij in za uresničevanje političnih smernic komunistične partije. Poleg tega sta bila soodgovorna tudi za vojaško in politično izgradnjo svoje enote. Namestniki političnih komisarjev pa so bili voditelji partijske organizacije v partizanski enoti.

Glede vodenja in organizacije partije v vojski so bile razlike med NOV in PO Jugoslavije ter NOV in PO Slovenije. Medtem ko so bili v jugoslovanski partizanski vojski namestniki političnih komisarjev do konca vojne v vseh partizanskih enotah od bataljona do divizije, so bili namestniki političnih komisarjev v slovenski partizanski vojski v vseh enotah, razen v štabu korpusa, do konca marca 1944.**

* Poročilo propagandnega odseka 15. divizije o možnostih za razvoj fotoreporterske službe. Arhiv IZDG, fasc. 178/1.

** Prispevek Miroslava Stepančiča.

Tako sta bila v 15. diviziji do februarja 1944 dva namestnika političnega komisarja. Najprej je bil to Albert Jakopič-Kajtimir, ki je to funkcijo prevzel šele sredi septembra 1943, torej neposredno po kapitulaciji Italije, od 3. oktobra 1943 dalje pa je bil namestnik političnega komisarja Aleksandar Marjanović-Leko. Kot je videti, so razmere po italijanski kapitulaciji zahtevale v 15. diviziji združevalno organizacijo komunistične partije. Zavedati pa se moramo, da je moč partijske organizacije v diviziji tako burno naraščala, da je to zahtevalo drugačno povezovalno organizacijo, močnejšo, učinkovitejšo, kot pa je bila institucija namestnika političnega komisarja. Vse do decembra 1943 pa ni bilo mogoče začeti reševati tega vprašanja zaradi operativnih razmer na bojišču, ki so vplivale, kot smo videli, tudi na organizacijo drugih dejavnosti v diviziji, v brigadah in artileriji.

Dne 23. aprila 1944 je vrhovni komandant NOV in POJ odredil ustanovitev političnih oddelkov ali politoddelov in divizijskih partijskih komitejev. Zato so dotedanji namestniki političnih komisarjev postali njihovi pomočniki za partijsko delovanje v partizanskih enotah. Postali so profesionalni partijski funkcionarji, ki so prevzeli vse dolžnosti dotedanjih namestnikov političnih komisarjev in še dolžnosti poverjenikov za personalne zadeve.* Približno v istem času so tudi v štabih slovenskih divizij ukinili namestnike političnih komisarjev, ostali pa so le pomočniki v brigadah in nižjih štabih.

Preden so v slovenskih divizijah ustanovili divizijski partijski komite in politični oddelek, so sestavili predhodni partijski organ, to je bil divizijski partijski svet.** Sestavljen je bil takole: sekretar sveta je bil namestnik političnega komisarja divizije, en član sveta je bil politični komisar divizije, drugi pa sekretar političnega oddelka divizije. Namestniki političnih komisarjev brigad v tem organu niso imeli zastopnika. Divizijski partijski svet je bil tedaj najvišji partijski organ v diviziji in je bil odgovoren CK KPS. Divizijski partijski svet v 15. diviziji je bil ustanovljen verjetno že decembra 1943. Meseca januarja 1944 pa so ga sestavljali politični komisar divizije in politični komisarji vseh štirih brigad.

Verjetno meseca februarja 1944 so ustanovili divizijski partijski komite. Dejansko so se divizijski partijski sveti tedaj preprosto preimenovali v divizijske partijske komiteje.*** Centralni komite je tedaj odločil, da naj bo sekretar komiteja eden od brigadnih partijskih sekretarjev, člana pa politični komisar divizije in sekretar političnega oddelka. Tako sta bila ustanovljena v diviziji dva partijska organa: divizijski partijski komite kot najvišji organ partijske organizacije v diviziji in politični oddelek kot nadzorni in inštruktorski organ CK KPS.

* Odredba vrhovnega komandanta NOV z dne 23. aprila 1944. Arhiv IZDG, fasc. 11/I-1.

Ta odredba vrhovnega komandanta se je nanašala le na namestnike političnih komisarjev v četah, bataljonih, odredih in brigadah, ker jih v višjih enotah NOV Jugoslavije ni bilo, razen v Sloveniji. Odredba seveda ni mogla upoštevati posebne situacije v Sloveniji, kjer so tudi politični komisarji divizij imeli svoje namestnike. Še preden pa je omenjena odredba prispela v Slovenijo (avgusta 1944), so v slovenskih divizijah že ukinili funkcijo namestnika političnega komisarja. V 15. diviziji se je to zgodilo sredi februarja 1944. (Prispevek Miroslava Stepančiča in Mileta Pavlina.)

** Okrožnica CK KPS brigadnim birojem in namestnikom političnih komisarjev divizij. Arhiv IZDG, fasc. 191/I-B1.

*** Direktiva CK KPS. Arhiv IZDG, fasc. 152/I. Prispevek Miroslava Stepančiča.

CK KPS je po ustanovitvi divizijskih partijskih komitejev 13. aprila 1944 izdal direktivo o delovanju in pristojnostih ter sestavi divizijskega partijskega komiteja. V direktivi pravi, da naj sekretar divizijskega partijskega komiteja, ki je hkrati sekretar partije v eni izmed brigad divizije, opravlja to funkcijo predvsem v svoji brigadi, o stanju v drugih enotah divizije pa naj ga obveščata politični komisar divizije in sekretar političnega oddelka, ki sta tudi sicer člana divizijskega komiteja. Divizijski partijski komite mora po partijski liniji izvesti vsa povelja, ki jih prejme štab divizije od kateregakoli nadrejenega štaba ali pa od političnega komisarja glavnega štaba. »Vse direktive, dane štabu, so torej hkrati tudi direktive za ustrezno partijsko organizacijo.« Vsaj enkrat na mesec je treba sklicati sestanek vseh brigadnih partijskih sekretarjev. Divizijski partijski komiteji morajo vzdrževati najtesnejše stike s partijskimi okrožnimi komiteji za razreševanje zlasti tistih vprašanj, ki nastajajo s prisotnostjo enot 15. divizije na območju okrožnega komiteja. Divizijski partijski komiteji imajo pravico postavljati četne in bataljonske partijske sekretarje, vendar morajo CK KPS predložiti imena in karakteristike imenovanih. Brigadne partijske sekretarje pa postavlja CK KPS na predlog divizijskega partijskega komiteja.*

Ker je bila torej funkcija namestnika političnega komisarja divizije ukinjena, je tedaj namestnik Aleksandar Marjanović-Leko 14. februarja 1944 odšel iz 15. divizije.

Na prelomu v leto 1945 je bila poglobitna naloga partijske organizacije v jugoslovanski vojski izuriti vojaške enote, ki so zaradi uspešne mobilizacije zlasti v Srbiji, Makedoniji in Črni gori številčno zelo narasle, ter jih politično usposobiti in vzgojiti. Ker se je jugoslovanska vojska postopoma preurejala v redno armado, je CK KP Jugoslavije nekoliko spremenil sestavo divizijskih partijskih komitejev. To je pojasnil v posebnem pismu z dne 1. januarja 1945. Nekateri divizijski komiteji v prvotni sestavi, po kateri je bil njihov sekretar eden od brigadnih sekretarjev, niso mogli v celoti uresničiti vodstvenih nalog v diviziji. Poglobitna težava je bila v tem, da so bili sekretarji divizijskega komiteja hkrati pomočniki političnega komisarja v svoji brigadi in se zato niso mogli dovolj posvetiti problemom vseh partijskih enot v diviziji. »Sekretarji divizijskih komitejev – pomočniki komisarjev brigad – kakor tudi člani nižjih štabov pogosto niso mogli v divizijskem obsegu nastopiti kot partijski voditelji z zadostno avtoriteto tudi zaradi dejstva, da so bili politični komisarji divizij skoraj vedno politično močnejši od njih.« Zato so spremenili sestavo divizijskih komitejev v tem smislu, da so uvedli funkcijo pomočnika političnega komisarja divizije, ki je postal profesionalni sekretar divizijskega partijskega komiteja, člani pa so bili politični komisar divizije, tovariš, ki je bil odgovoren za mladinsko delo, vsi pomočniki političnih komisarjev brigad, ki so bili sekretarji partijskih organizacij v brigadah ter sekretar partijske organizacije pri štabu divizije. Personalne zadeve v diviziji naj bi še nadalje vodil politični komisar divizije.

* Direktiva CK KPS divizijskim partijskim komitejem z dne 13. aprila 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188a/III.

Tovariš, ki bi bil v komiteju odgovoren za mladinsko delo, ne bi bil le predstavnik SKOJ v komiteju, pač pa polnopraven član partijskega vodstva v diviziji.*

Posebno pozornost je CK KPJ v svojem pismu posvetil kulturno-prosvetnemu delovanju, ki naj bi se razvijalo v duhu navodil tovariša Tita. Partijske organizacije naj bi zagotovile delovanje propagandnih organov in jim pomagale, da bi s svojim delom v enotah dosegli potrebno avtoriteto. Vsak poizkus nepravilnega odnosa do propagandistov in kulturno-prosvetnih delavcev v vojski bi bilo treba odpraviti. S tem bi propagandne institucije v diviziji vedno bolj prehajale v pristojnost političnih komisarjev.

Partijske organizacije v 15. diviziji, ki so bile vodilna idejnopolitična moč partizanske vojske, so opravljale svoje delo na najrazličnejše načine – na sestankih, z dogovarjanjem, dopisovanjem, s kampanjami itd. Odpravljale so napake posameznikov in organizacij ter skrbele za vojaško in politično rast partizanske vojske. Vsebina delovanja partijske organizacije je bila skrb za življenje in rast partizanske vojske. Posebno se je posvečala mladini, saj je bila partizanska vojska mlada vojska.**

V štabu 7. korpusa – razen političnega komisarja – ni bilo posebnega partijskega organa. Januarja 1945 pa so bili v štabih korpusov ustanovljeni politični odseki kot vodilni organ političnega delovanja v korpusu. Konec meseca januarja 1945 so bili v diviziji ukinjeni politični oddelki, medtem ko so divizijski partijski komiteji delovali do konca vojne.***

V štabu divizije je bila štabna celica, ki so ji pripadali komandant, politični komisar, pomočnik političnega komisarja divizije, načelnik štaba, pomočniki načelnika štaba, namestnik komandanta in vsi načelniki oddelkov oz. odsekov. Pomožno in tehnično osebje pa je imelo posebno celico. Posebne enote, službe in druge ustanove 15. divizije so imele svoje partijske organizacije in so se povezovale v biroje.

Sestava divizijskih partijskih komitejev je bila odvisna od sestave pomočnikov političnih komisarjev brigad. Sekretar komiteja je bil *Ivan Picelj-Jon*, ki je bil sicer pomočnik političnega komisarja Cankarjeve brigade. Dne 16. novembra 1944 je bila na primer sestava partijskega komiteja 15. divizije naslednja: sekretar je bil Ivan Picelj-Jon, Henrik Bratož-Okri je bil član komiteja kot pomočnik političnega komisarja Gubčeve brigade, Jože Butara, pomočnik političnega komisarja 12. brigade, je bil drugi član komiteja, tretji pa Vekoslav Robič, pomočnik političnega komisarja 15. brigade. Politični komisar 15. divizije Janez Vipotnik je bil četrti član komiteja.**** Taka je bila sestava komiteja, ko je veljalo, da so člani in sekretar

* Pismo CK KP Jugoslavije z dne 1. januarja 1945 centralnim, oblastnim, pokrajinskim in divizijskim komitejem KPJ. Arhiv IZDG, fasc. 152/III.

** Prispevek Alojza Hrena.

*** Prispevek Miroslava Stepančiča.

**** Poročilo divizijskega partijskega komiteja Centralnemu komiteju KPS z dne 15. novembra 1944. Arhiv CK KPS. 7587.

Politični funkcionarji in funkcionarke 15. divizije. Z leve proti desni: Lojze Šostarič-Peter, član političnega oddelka 15. divizije, Hilda Jezeršek, članica glavnega odbora zveze socialistične mladine, Niko Belopavlovič, član pokrajinskega komiteja SKOJ in Ljudmila Krese-Maruša, članica političnega oddelka 15. divizije

miteja pomočniki političnih komisarjev brigad. Ko pa so uvedli profesionalnega sekretarja komiteja, so 29. januarja 1945 na to mesto ponovno izbrali Ivana Piclja-Jona in mu podelili rang majorja.* Seveda je bil Ivan Picelj s tem postavljen za pomočnika političnega komisarja 15. divizije.

Organizacija SKOJ je bila v 15. diviziji pomembna. Že decembra 1942 so v partizanskih bataljoni postavljali bataljonske biroje SKOJ, ki so pomenili vodilni organ SKOJ v bataljonu. Kmalu zatem so razvili brigadne biroje SKOJ. V njihovi sestavi so bili bataljonski in brigadni sekretarji SKOJ. Brigadni sekretar SKOJ je bil navadno tudi član brigadnega biroja KPS. V brigadnih birojih SKOJ je imela skojevska organizacija enotna in samostojna vodstva.

Z ustanovitvijo divizij je nastala potreba po ustreznem organu SKOJ v diviziji. Konec leta 1943 in v začetku leta 1944 so bili določeni inštruktorji SKOJ v diviziji, ki pa so kmalu postali sekretarji SKOJ v diviziji. Divizijskih birojev SKOJ pa ni bilo. Med septembrom 1944 in januarjem 1945 pa so bili najprej ukinjeni divizijski sekretarji SKOJ, a so njihove naloge prevzeli člani divizijskih politodelov, kasneje pa člani divizijskih komitejev

* Odredba glavnega štaba Slovenije z dne 29. januarja 1945 o imenovanju pomočnika političnega komisarja 15. divizije. Arhiv IZDG, fasc. 166/11.

oziroma njihovi sekretariati in člani, ki so postali odgovorni za delo z mladino.

Divizijski sekretarji SKOJ v 15. diviziji so bili Milan Oblak, Alojz Šoštarič-Peter in Lojze Erbežnik. V brigadnih in divizijskih posebnih enotah, službah in odsekih je bilo več skojevcev, ki so bili povezani v skojevske aktivne. V brigadah so bili skojevski aktivni povezani v brigadni biro SKOJ, v diviziji pa z divizijskim sekretarjem SKOJ. Temeljna oblika delovanja skojevske organizacije v 15. diviziji so bila posvetovanja in konference brigadnih sekretarjev SKOJ ali pa konference delegatov skojevskih organizacij iz vseh divizijskih enot. Sklicevali so jih divizijski sekretarji SKOJ oziroma člani politoddelov ali partijskih komitejev, ki so bili zadolženi za delo z mladino.

Mnogi skojevci so obiskovali skojevsko šolo, ki jo je organiziral PK SKOJ za Slovenijo avgusta 1943 na Kočevskem Rogu, kasneje pa v Beli krajini. Enomesečne tečaje te šole je obiskovalo 234 mladinskih aktivistov, od tega skoraj polovica iz vojaških enot. V nadaljevanju objavljamo statistične podatke o številu skojevcev v 15. diviziji, kar nam bo pomagalo razumeti veliko vlogo, ki jo je imel SKOJ v vojaških enotah 15. divizije.*

Na tem mestu objavljamo pregled števila članov in kandidatov KPS ter članov SKOJ za obdobje od 19. septembra 1944 do 14. februarja 1945. To je obdobje, za katero imamo točne podatke o številčni moči partije v 15. diviziji. Objavljeni so tudi podatki o številčnem stanju 15. divizije za približno

PREGLED ŠTEVILA ČLANOV IN KANDIDATOV KPS IN SKOJ V 15. DIVIZIJI ZA OBDOBJE MED 19. SEPTEMBROM 1944 IN 14. FEBRUARJEM 1945

Številčno stanje divizije		Z dne	Člani	Kandid.	SKOJ	Partij. pove- zanih	%
Datum	Število						
30. 10. 44	2695	19. 9. 44	646	142	734	1522	56
30. 10. 44	2695	5. 10. 44	721	186	748	1655	60
5. 11. 44	2587	7. 11. 44	693	172	689	1554	60
1. 12. 44	2190	2. 12. 44	675	177	603	1455	66
7. 1. 45	2470	4. 1. 45	602	145	445	1192	48
14. 2. 45	okoli 2100	14. 2. 45	678	173	426	1277	okoli 61

Opomba: V drugem razdelku razpredelnice so številčna stanja divizije za različna obdobja. Napravljena so na podlagi dokumentov in so potrebna za izračunavanje odstotka partijsko povezanih borcev in bork v 15. diviziji.

* Podatki o skojevski organizaciji v 15. diviziji so povzeti po razpravi Vlada Jurančiča o organizacijskem razvoju SKOJ v NOV in PO Slovenije 1941-1945.

iste datume, da lahko spoznamo dejansko moč partijske organizacije v diviziji. Tudi objavljena številčna stanja so dokumentirana.

Iz razpredelnice je razvidno, da je bilo partijsko povezanih partizanov (člani, kandidati, SKOJ) v 15. diviziji zelo veliko in da je njihovo število v poprečju dosegalo približno 60 %. Za ilustracijo naj omenimo, da je imela Cankarjeva brigada 16. avgusta 1944 70 % partijsko povezanih partizanov in partizank, kar naj bi pomenilo enega najvišjih odstotkov partijsko povezanih partizanov v brigadah NOVŠ. V poročilu je Cankarjeva brigada navedla, ne brez ponosa, da je v brigadi sicer še 30 % neorganiziranih partizanov, od katerih pa ima možnost za vključitev v partijsko organizacijo največ 15 %.*

Iz razpredelnice je razvidna tudi številčna moč skojevcev, ki je skoraj enaka številčni moči članov partije.

Poveljstvo

Ne glede na predpise, ki so od časa do časa veljali v partizanski vojski Slovenije, in ne glede na to, kako je osvobodilno gibanje v praksi razumelo poveljevanje v partizanskih enotah, je treba ugotoviti, da je bilo v partizanski vojski poveljevanje ostro ločeno od štabov.

Poveljstvo je pomenilo tisti organ v partizanski vojski, ki je odločal o vseh zadevah politične in vojaške izgradnje enote, o oskrbi in operacijah ter o bojnih akcijah. Z odločanjem pa je bila tesno povezana odgovornost. Kot vemo, sta v partizanski vojski bili dve osebi, ki sta bili v enaki meri odgovorni za razvoj in boje svoje enote in ki sta odločali: to sta bila komandant in politični komisar partizanske enote. Bilo je še nekaj ljudi z odgovornimi nalogami v partizanski vojski, npr. načelniki štaba, ki pa niso mogli sodelovati pri odločitvah. Moderne sodobne armade prepuščajo odločanje v enotah eni sami osebi, to je komandantu. Samo on je pristojen za ukrepanje v vseh primerih življenja, dela in boja zaupane mu enote, seveda pa mu pri tem pomagajo tudi drugi organi. V partizanski vojski pa je bilo odločanje, torej poveljevanje v pristojnosti dveh oseb; poudariti je treba, da kljub takemu načinu poveljevanja ni prihajalo do sporov, nerazumevanja ali do dvojnosti v odločanju. Partizanska vojska je nastajala na bojnem polju in je rasla tako rekoč sama iz sebe. V tem je bila velika demokratična vsebina njenega nastanka, rasti in boja. Brez moralne in politične kakovosti, ki jo je zlasti razvijal politični komisar, v okoliščinah, kakršne so vladale v okupirani Jugoslaviji, ne bi bilo mogoče ustvariti tako močne ljudske armade, kot je bila partizanska vojska. Tudi pogoji boja, akcij in operacij so zahtevali tako poveljniško sestavo. Partizanska vojska se je bojevala na partizanski način, ki je zahteval popolno samostojnost in iniciativo poveljujočih oseb.

V partizanski vojski so se uveljavili za tako obliko poveljevanja drugač-

* Petnajstdnevno partijsko poročilo Cankarjeve brigade z dne 16. avgusta 1944. Arhiv CK KPS, 7595.

ni izrazi. Za pojem poveljstvo je veljal naziv »ožji štab«, medtem ko je bil za celotno poveljniško-štabno organizacijo udomačen izraz »širši štab«. K ožjemu štabu so poleg komandanta in političnega komisarja sodili še namestniki komandantov in političnih komisarjev in načelnik štaba. Člani »ožjega štaba« so se večkrat sestajali, zlasti tedaj, ko je bilo treba analizirati določene elemente, ki naj bi jih uporabili pri odločanju. Vendar kolektivno odločanje v partizanskem vojskovanju ni bilo v navadi.

Med poveljniškim kadrom so imeli pomembno vlogo tudi namestniki komandantov. Le kadar so namestniki komandantov partizanskih enot 15. in drugih divizij sami vodili operacije, so dobili pristojnosti poveljnika. V takih primerih so po pooblastilih komandanta in političnega komisarja enote poveljevali samostojno in so za svoje odločitve nosili polno odgovornost.

Načelniki štabov so bili organizatorji operacij v partizanskih enotah. Pripravljali so vse gradivo, ki je bilo potrebno pri odločanju. Odločali pa niso.

Poveljstvo 15. divizije so torej sestavljali komandant in politični komisar ter v posebnih primerih po pooblastilih komandanta in političnega komisarja namestnik komandanta divizije.

Petnajsta divizija je imela šest komandantov. Najdlje je bil komandant 15. divizije Franc Kočevar-Ciril. Izhajal je iz borca in se je postopoma razvijal v izvrstnega komandanta divizije. Med drugim je bil prej komandant Cankarjeve brigade, skoraj dva meseca pa tudi namestnik komandanta 15. divizije. Tedaj je imel čas, da je spoznal vse enote te divizije, se seznanil z njihovimi poveljniki in spoznaval bojne zmogljivosti posameznih brigad in bataljonov ter njihove bojne posebnosti. Značilno zanj je bilo, da je bil izredno hraber in da se v boju ni menil za osebno varnost. S hrabrostjo je bila povezana tudi njegova preudarnost pri presojanju razmer. Bojni uspeh pri likvidaciji sovražnikov postojanke Bosiljevo je bil prav gotovo njegova zasluga, saj se je po trezni presoji zavzemal za to, da bi slovenski brigadi izvedli neposreden napad, hrvatske enote pa naj bi bile v zavarovanjih. Dobro je vedel, da sta bili slovenski brigadi prav tedaj v formi, saj sta imeli za seboj uspešne boje. Franc Kočevar-Ciril je bil priljubljen med partizani, ker je izhajal iz njihove sredine in ni nikoli zamenjal preprostosti in skromnosti za poveljniško oholost. Kljub temu, da ni imel predhodnih vojaških šol ali kakršnekoli vojaške izobrazbe, ga je vendarle bojna izkušnja skovala v dobrega borca in poveljnika. Vsekakor je bil talentiran vojak, prav tak kot ga je zahtevalo partizansko vojskovanje. Franc Kočevar-Ciril je bil komandant 15. divizije več kot devet mesecev. Tej dobi pripadajo veliki bojni uspehi 15. divizije. Iz vrst komandantov divizije ga je odstranila nesreča, ko je bil 27. septembra 1944 v bojih pri Veliki Preski hudo ranjen in se je moral zdraviti še v povojnem času.

Milan Tominec je bil mlad poveljnik, znan po svojem neukrotljivem, živahnem in dinamičnem temperamentu. Tudi on je bil že prej komandant brigad. Za komandanta 15. divizije je prišel naravnost iz Italije, kjer se je nekaj časa zdravil zaradi ran. Komandant 15. divizije je bil zadnjih sedem

mesecev vojne, dovolj, da sta se izkazala njegova talent in neupogljiva volja. Čeprav je bil neugnanega temperamenta, so ga razmere na bojiščih konec vojnega obdobja, zlasti leta 1945, postavile pred težko nalogo, da je moral v boju voditi tedaj že zelo razvito partizansko divizijo v strnjeni bojni sestavi, kar je zahtevalo dodatno poznavanje vojaške taktike. Ker je bil talentiran in bister, je kmalu razumel nove vidike vojskovanja in se jim hitro in imenitno prilagodil. Na čelu 15. divizije je 9. maja 1945 vkorakal v osvobojeno Ljubljano. Ostal je komandant 15. divizije tudi po vojni do njene ukinitve novembra 1945.

Le štirje politični komisarji so skupaj s komandanti vodili 15. divizijo. Najkrajši čas je pripadel prvemu političnemu komisarju Viktorju Avblju-Rudiju, ki je bil politični komisar 15. divizije le en mesec, toda prav v začetni dobi njenega obstoja. Jože Borštnar, ki je prevzel politkomisarske vaje divizije v roke sredi avgusta 1943, je bil izkušen politični komisar. Njegov daljši staž člana KPS mu je izredno koristil pri partijskem delu v diviziji. Veljal je za preudarnega in razumnega političnega komisarja. Njemu je pripadala dolžnost, da je sodeloval s komandantom 15. divizije Perom Popivodo ves čas njegovega komandantskega delovanja v 15. diviziji, nato pa je nadaljeval sodelovanje s Francem Kočevarjem-Cirilom. Omeniti je treba, da je bilo prav v tem času za divizijo težko obdobje velike nemške ofenzive in obdobje izjalovljenih napadov na Novo mesto. Jože Borštnar je zaradi tega pravzaprav moral orati ledino politične izgradnje divizije in začeti sestavljati organe za politično in kulturno vzgojo v divizijskih enotah. Februarja 1944 je odšel na Štajersko za političnega komisarja 4. operativne cone. Opravljanje politkomisarskih dolžnosti v 15. diviziji je najbolj povezano z imenom Janeza Vipotnika, ki je bil politični komisar skoraj ves čas njenega obstoja, to je celih 14 mesecev. V poveljstvu divizije je deloval skupaj s komandantom Francem Kočevarjem-Cirilom in Milanom Tomincem. V tem času je moral poleg priprav za številne boje in operacije skupaj s komandantom organizirati poveljniško in štabno službo divizije ter posebne organe politične izgradnje in kulturno-prosvetnega delovanja. V vseh temeljnih in posebnih enotah ter štabnih službah je moral izpeljati mnoge politične kampanje ter seznaniti politične komisarje s številnimi problemi razvoja in rasti partizanskih enot. Odgovoren je bil za razvoj in trdnost partijske organizacije v diviziji in je skupaj z organi partijske izgradnje skrbel za neprestano rast politične in revolucionarne zavesti borcev in bork 15. divizije. Bil je eden najmlajših, a najperspektivnejših političnih komisarjev na tako visokem položaju – v diviziji. Mesec dni pred koncem vojne je zapustil 15. divizijo, ker je bil imenovan za političnega komisarja 7. korpusa. V diviziji ga je zamenjal Jože Jakomin-Crni, izkušen politkomisar v slovenski partizanski vojski, ki je na tem mestu ostal do konca vojne, potem pa še do ukinitve 15. divizije novembra 1945.

Jože Jakomin-Crni se je rodil 4. februarja 1918 v Vnanjih goricah. Starša sta bila delavca. Bil je sedmi otrok. Osnovno šolo je obiskoval na Brezovici pri Ljubljani, nato se je šel učiti za dimnikarja. Po učni dobi se je zaposlil

pri raznih mojstrih do leta 1939, ko je šel odslužit vojaški rok v artilerijsko enoto. Rok je odslužil januarja 1941. Od januarja 1941 je bil na orožnih vajah; med nemškim napadom na Jugoslavijo se je s svojo enoto umikal proti Zagrebu. Po razpadu jugoslovanske vojske se je srečno vrnil v Ljubljano, se zaposlil in začel delovati za Osvobodilno fronto na Brezovici pri Ljubljani. V partizane je odšel 10. decembra 1941.

Namestnikom komandantov divizij so posvečali v 7. korpusu in glavnem štabu Slovenije veliko pozornost. V partizanski vojski so jih postavljali iz mnogih razlogov. Nadomeščali naj bi komandante v odsotnosti, se uvajali za bodočega komandanta, opravljali pa naj bi tudi vlogo operativnega oficirja, zlasti v enotah, ki so imele svoje čete razdeljene na prostranih področjih. Namestniki komandantov so delovali tudi kot komandanti operativnih štabov, kadar so bile posamezne skupine sestavljene iz različnih enot. Mnogokrat namestniki komandantov niso bili izkoriščeni, ker ni bilo potrebe za to, ali pa jih niso znali zaposliti. V takih primerih je zasedeno mesto namestnika komandanta v enoti pomenilo golo razsipavanje s kadri. V Petnajsti diviziji je bil namestnik komandanta potreben posebno tedaj, ko se je divizija bojevala na več bojiščih ali pa je bila razmeščena na širokih operacijskih območjih. Namestnika komandanta so uporabljali v diviziji tudi tedaj, ko sredstva za zvezo niso bila zanesljiva ali pa jih ni bilo. V takem primeru naj bi posredoval avtentično zamisel komandanta divizije. Ko je začela 15. divizija pod poveljstvom 7. korpusa akcije s strnjenimi enotami, namestniki komandantov niso bili več tako potrebni. Petnajsta divizija je uporabljala namestnika komandanta največ za to, da je poveljeval kot odgovorni poveljnik tedaj, kadar je bila divizija razdeljena v dve ali več skupin. Ko je na primer komandant divizije Franc Kočever-Ciril odšel s skupino dveh brigad na Hrvatsko izvajati bosiljevsko operacijo, je Stanko Semič-Daki ostal na področju gornje Krke in je poveljeval skupini brigad iz 15., pa tudi deloma iz 18. divizije. V takih primerih je bil namestnik komandanta pravilno izkoriščen in njegova navzočnost potrebna. Poleg Franca Kočeverja-Cirila in Janeza Hribarja, ki sta bila pred imenovanjem za komandanta 15. divizije namestnika komandanta v tej diviziji, so to dolžnost opravljali še nekateri dobri poveljniki. Alojz Kolman-Marok je bil zlasti potreben tedaj, ko sta bili v sestavi divizije še Šlandrova in Dvanajsta brigada, ki se je iz Šlandrove razvila. Alojz Kolman-Marok je namreč dobro poznal razmere, v katerih sta se ti dve brigadi razvili, poznal je poveljnike in politične komisarje in dobršen del borčevske sestave. Radomir Božović-Raco, nekdanji komandant 12. brigade, je bil le kratek čas namestnik komandanta divizije. Stanko Semič-Daki je bil v diviziji več kot štiri mesece. Aleksandar Vojnović-Vojin je bil namestnik komandanta divizije v poslednjih operacijah za končno osvoboditev Slovenije.

Poveljniška sestava 15. divizije je pripomogla k političnemu in vojaškemu razvoju 15. divizije. Odgovorni poveljniki so mnogo prispevali k razvoju bojne veščine enot divizije in njene borčevske sestave. Od tod veliki bojni uspehi 15. divizije.

ŠESTI DEL

SOVRAŽNIK OBVLADA DOLENJSKO

19. poglavje

BOJI NA DOLENJSKIH KOMUNIKACIJAH

Uspešni zavrnitvi sovražnih sil iz Bele krajine je sledilo obdobje, za katerega sta značilni krepitev bojne moči slovenskega domobranstva in razširitev njegovega političnega vpliva na ozemlju, ki ga je s pomočjo nemških čet vedno bolj obvladovalo. Zato je tudi razumljiva akcija partizanskih enot 7. korpusa, da bi zaustavile njegovo napredovanje in mu zadale udarce.

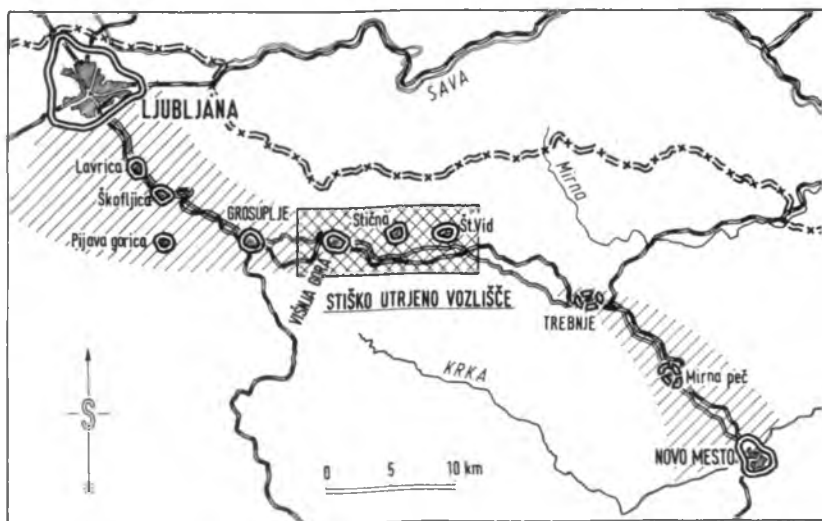
Razmere na operacijskem območju 15. divizije

Ker je bila 15. divizija julija 1944 zaposlena v Beli krajini, je sovražnik popolnoma obvladal dolenjsko cesto, po kateri je prevažal svoje čete in krepil stiško utrjeno vozlišče slovenskega domobranstva. Njegovi premiki so bili zelo živahni. Med Novim mestom in stiškim vozliščem so se neprestano pomikale sovražne čete in napadale partizanske čete ali manjše enote. Počasi so se na tem področju izoblikovali trije domobranski bataljoni. O njih in še o 2. bataljonu slovenskega domobranstva, ki je bil sicer na Notranjskem, a se je večkrat spopadel tudi z enotami 15. divizije, bomo navedli nekaj več podatkov, saj so bili ti bataljoni jedro sovražnikovih sil na Dolenjskem.

Kot smo že omenili, so se bataljoni slovenskega domobranstva v začetku imenovali z začetnicami, ki so označevale mesta njihove nastanitve. To so bili bataljoni »O« (Ost), »W« (West), »M« (Mitte) in »N« (Nord). Na ukaz nemškega poveljstva z dne 5. julija 1944 je organizacijski štab slovenskega domobranstva preimenoval bataljone tako, da je bataljon »N« postal prvi, bataljon »W« drugi, bataljon »M« tretji in bataljon »O« četrti. Bataljoni so se

takole razmestili: 1. je bil v Stični, 2. na Rakeku, 3. v Višnji gori in 4. v Šentvidu pri Stični. Torej so bili v stiškem vozlišču bataljoni številka 1, 3 in 4. Bataljonom so poveljevali: prvemu major Ladislav Križ, drugemu sin predsednika pokrajinske vlade v Ljubljani Vuk Rupnik, tretjemu Miroljub Stamenković in četrtemu stotnik Meničanin.

Nemci in slovenski domobrance so se lepo dopolnjevali v bojih proti partizanom. Seveda pa so slovenski domobrance imeli kar občutno prednost pred Nemci v bojih s partizanskimi brigadami. Mnogo bolje so poznali zemljišče in uživali so naklonjenost dela prebivalstva. Pred partizanskimi četami pa so imeli prednost v tem, da so se oskrbovali iz nemških magazinov, zato se jim ni bilo treba bati, da bi jim zmanjkalo streliva; po opravljenih akcijah pa so se vračali v utrjene baze, kjer so uživali zaščito in vso oskrbo, medtem ko so partizani bivali v odprtih, neutrjenih krajih in so bili slabo oskrbovani. Poveljstvo nad tremi bataljoni slovenskega domobranstva v stiškem utrjenem vozlišču je pripadalo nemškemu kapetanu Erichu Schumacherju, ki je bil odgovoren generalu Rösenerju. Posebno vlogo pri šolanju slovenskih domobrancev sta odigrali dve šoli. Prva je bila v Ljubljani v šolskem bataljonu slovenskega domobranstva, kjer so si domobraneci pridobili osnovna znanja iz bojnih veščin. Druga je bila v Stični, ki pa je služila urjenju poveljniškega kadra. 30. avgusta 1944 jo je ustanovil general Rösener in je za njenega poveljnika določil stotnika Schumacherja. V njej so si domobranski poveljniki dopolnjevali svoje znanje o taktiki protipartizanskega boja. Predavatelji so bili nemški oficirji, strokovnjaki za protipartizanski boj. To so bili izkušeni oficirji, ki so se poprej tudi sami udele-

Skica 20. Taktični načrt za obvladovanje dolenjske komunikacije

Vuk Rupnik, komandant 2. bataljona slovenskih domobrancev

Dušan Meničanin, komandant 4. bataljona slovenskih domobrancev

ževali boja proti partizanom v okupiranih deželah Evrope. Svoje mojstrstvo in izkušnje so izpopolnjevali na podlagi nemške vojaške doktrine, ki je bila prežeta z ofenzivnim duhom in smislom za disciplino ter organizacijo boja. Domobranski poveljniki so bili dobri učenci, ki so z velikim zanimanjem in zagnanostjo prevzemali znanje in izkušnje svojih nemških profesorjev. Odvrgli so vse tiste navade in znanja iz stare jugoslovanske vojske, ki so temeljila na statičnosti boja ter zapetosti v manevru in akciji. V boj so bataljoni slovenskih domobrancev hodili ali sami ali pa skupaj z Nemci. Razvili so dobro sodelovanje in medsebojno razumevanje. Njihov način protipartizanskega boja bi lahko na kratko izrazili z naslednjimi taktičnimi načeli: z obveščevalno organizacijo najti sovražnika in ga napasti z manevrskim premikanjem enot, ga presenetiti in v agresivnem boju poraziti.

Na tem mestu naj se nekoliko поблиže seznanimo s štirimi poveljniki bataljonov slovenskih domobrancev.

Poveljnik 1. bataljona major Ladislav Križ je bil eden najbolj sposobnih oficirjev stare jugoslovanske vojske. Dosledno je sledil vsem naprednim zamislim nemških oficirjev ter prenašal njihovo znanje na svoj bataljon in na svoje poveljnike. Povedali smo že, da vsi oficirji v domobranskih enotah niso imeli enakih političnih nazorov. Major Križ je bil plavogardistično usmerjen. Dosledno se je ravnal po prepričanju, da se bo vojna končala tako, da bodo v Jugoslavijo vkorakali Angleži in tedaj bo prišel čas, ko

bo lahko s svojo enoto pripravljaj pot stari jugoslovanski vladavini, ki jo je v Jugoslaviji zastopal Draža Mihailović, v Angliji pa pred zavezniki predstavljal kralj Peter II. Povezoval se je tudi z enoto Janeza Marna in ji skrivaj posredoval podatke o partizanih, od časa do časa pa ji je dajal tudi orožje, seveda iz nemških zalog. Ker je postajal pri tem svojem delovanju vedno manj previden, so Nemci kaj kmalu spoznali njegove politične nagibe, ugotovili njegove skrivne povezave s plavogardisti in so ga proti koncu vojne aretirali. S skupino še nekaterih domobranskih oficirjev (med njimi je bil tudi podpolkovnik Ernest Peterlin, ki je sodil med najbolj razgledane teoretike vojne veščine stare jugoslovanske vojske) so ga 5. marca 1945 pripekljali v Dachau.

Poveljnik 2. bataljona slovenskih domobrancev je bil Vuk Rupnik. Že v stari jugoslovanski vojski je veljal za dobrega oficirja. Njegova zasluga za slovensko domobranstvo je bila v tem, da je redno obveščal svojega očeta o razmerah v domobranski vojski, zlasti pa o odnosih med Nemci in domobranci. Ti odnosi so bili še posebej slabi ob koncu leta 1943. V Rupnikovih pismih očetu se zrcali njegova sposobnost ostrega in kritičnega opazovanja tistih reakcionarnih krogov, ki bi morali največ prispevati k napredku domobranske vojske. Po njegovem mišljenju pa se niso niti zmenili za to in so še naprej živeli svoje brezskrbno in zaplotniško življenje. Njegova pisma so polna kritike odnosov med domobranci in Nemci. Pritožuje se, kako Nemci domobrance omalovažujejo in trpinčijo, da jih imajo za »purše« in manj vredne ljudi, ker ne morejo razumeti, kako velike koristi lahko domobranstvo prinese Nemcem. Prav gotovo so take pikre pripombe in kritike na račun političnih belogardističnih krogov pomagale njegovemu očetu, da se je laže zavzemal za slovenske domobrance in skušal Nemce pripraviti do tega, da bi razumeli pomen domobranstva za nemško okupacijsko oblast. Vuk Rupnik se je pri vodenju vojaških akcij opiral na pozitivne pridobitve protipartizanskega boja. Njegov osebni vpliv na boje je bil pomemben. Odražal je težnjo po redu, disciplini in manevru. Dajal je precej stvarne ocene o zmogljivostih domobranske vojske. Sodil je, da je dobra, kadar se bojuje na znanem terenu ob pomoči obveščevalcev iz vrst prebivalstva, da pa se je nesposobna kosati s partizansko vojsko, kadar je bolj oddaljena od svojih baz in svojega teritorija. Take ocene je Vuk Rupnik brez dlake na jeziku pismeno ali ustno sporočal nemškim predpostavljenim oficirjem. Svoj 2. bataljon je vodil do konca vojne ter ga pogajal v boje še po kapitulaciji Nemčije na Koroškem proti enotam 14. divizije. Ko so Angleži v mesecu maju 1945 začeli odvažati s Koroške enote slovenskega domobranstva in jih skrivoma predajati partizanski vojski, je zavohal nevarnost in z zvijačno potezo prepustil svoj polk njegovi težki usodi, sam pa je dezertiral iz vrst domobranstva in se umaknil na Zahod.*

Manj verno o poveljniku 3. bataljona slovenskih domobrancev Miroljubu Stamenkoviću. Iz bojev, ki jih je vodil, je razvidno, da je bil dober poveljnik, vendar ni presegal ostalih svojih kolegov.

* Na Koroškem so po umiku iz Slovenije preuredili domobransko vojsko v polke. Enemu od njih je poveljeval Vuk Rupnik.

O stotniku Dušanu Meničaninu pa je več znanega. Predvsem je bil izvrsten poveljnik, ki je najbolj dosledno uvažal v svojo enoto nemška načela protipartizanskega boja in jih dopolnjeval s svojimi izvirnimi idejami. Njegov bataljon je bil najbolj uspešen v bojih s partizanskimi enotami. Meničanin je bil drzen in zahrbtn poveljnik. Znano je, da je 4. bataljon slovenskega domobranstva uporabljal vsakovrstne zvijače, da bi preslepil partizane, ki so se mnogokrat izkazali zelo naivne v tekmih z izkušnostjo poveljnika Meničanina. Meničaninov bataljon se je navadno premikal brez posebnih zavarovanj neposredno k cilju. Ko je prišel v stik s partizani, so se domobranci nenadoma premaskirali v partizane, jih tako preslepili, se jim približali in nato udarili po njih. Dolgo je trajalo, da so partizani spoznali vse te zvijače in se jim postavili po robu. Iz domobranskih dokumentov je mogoče razbrati, da je bil Meničanin priljubljen pri vojaki in da je užival veliko zaupanje pri njih, kakor tudi pri svojih nemških poveljnikih. Meničanin je padel 9. decembra 1944 pri vasi Luže v boju z enotami 18. divizije.* Njegov bataljon pa je še nekaj časa ohranil odlike, ki mu jih je vcepil Meničanin, dokler ni bil premagan v bitki v Suhi krajini v začetku leta 1945. Meničanin se je učil pri partizanih. Prevezal je taktične izkušnje partizanske vojske, za katere je bil prepričan, da mu bodo v boju koristile.

Stotnik Dušan Meničanin je bil doma z Dvora na Uni. Pred kapitulacijo jugoslovanske vojske je služil pri planinskem polku v Škofji Loki. Po letu 1941 je bil v italijanskem vojnem ujetništvu, od koder ga je pritegnil v vrste slovenskega domobranstva general Rupnik.**

Tudi notranja sestava domobranskih bataljonov je ustrezala nemški bojni praksi. V začetku so imeli poveljniške položaje v domobranskih enotah le bivši jugoslovanski oficirji, postopoma pa so prihajali v domobranske enote novi oficirji iz vrst domobrancev, ki so se bili izšolali že med vojno in so imeli za to ustrezne pogoje, zlasti polletno vojno prakso, nekaj razredov gimnazije in polletni tečaj v oficirski šoli. Podoficirji so tudi morali obiskovati ustrezne tečaje in so bili usposobljeni za samostojno vodenje svojih enot bodisi v sestavi višje enote ali v samostojnih akcijah. To je bil vzrok za dobro in učinkovito poveljevanje. Borčevska sestava je slonela na nekdanjih belogardistih, ki so sovražili partizane, zato je bila dobra in udarna ter zadovoljivo izurjena.

Tako organizirani bataljoni slovenskega domobranstva, prežeti z nemškimi pogledi na taktiko protipartizanskega boja, so postajali vedno večja nevarnost za partizanske enote in osvobodilnemu gibanju zvesto prebivalstvo.***

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 345.

** Mile Pavlin, »Petnajsta brigada« str. 345, op. 1.

*** Tudi oborožitev domobranskih bataljonov je bila izredno dobra. Drugi bataljon slovenskih domobrancev na Rakeku je imel npr. 18. avgusta 1944 619 oficirjev, podoficirjev in vojakov, ki so poleg pušk imeli v svoji oborožitvi še 27 puškomitraljezov, 8 težkih mitraljezov, 15 lahkih in 3 težke minomete. Približno tako številno moč in oborožitev so imeli tudi ostali trije bataljoni. Iz tega je razvidno, kako je napredovala organizacija bojnih enot slovenskega domobranstva in kakšno moč je dosegla. Glej navodila glavnega štaba z dne 9. avgusta 1944. Zbornik VI-15-71.

Po operaciji sovražnih enot na Belo krajino in zaradi razgibane dejavnosti domobranskih bataljonov je bila pobuda v sovražnih rokah in 7. korpus je imel težko nalogo, da si jo zopet pridobi. Pripomniti moramo, da je bil 7. korpus vedno bolj odvisen od zamisli glavnega štaba Slovenije, 15. divizija pa od štaba 7. korpusa, ki je vedno krepkeje pritegoval vajeti za operacije. Tako je hotel doseči osredotočenje zamisli in sredstev. Vedno bolj se je uveljavljalo prepričanje, da bi bilo mogoče krotiti sovražno aktivnost le z združitvijo partizanskih čet in z enotno operativno zamisljo. Toda 7. korpus je imel toliko nujnih nalog, da so kar presegale njegove bojne zmogljivosti: potrebno je bilo braniti Belo krajino pred poskusi vdora iz Novega mesta ali Kočevja, krotiti je bilo treba napadalnost in zahrbtnost bataljonov iz stiškega utrjenega vozlišča, posvetiti se je bilo treba kočevski železnici, ki so jo sovražne čete že povsem usposobile za promet in končno je bilo treba nadaljevati rušenje tržaške železnice, te najbolj občutljive točke v okupatorjevem prometnem sistemu.

Najvažnejša naloga štaba 7. korpusa je bila, da bi najprej povezal vse svoje enote v celoto, ki je bila z napadom na Bosiljevo razdrtá. Tako je bila 15. brigada že od 16. julija 1944 pridružena 18. diviziji. Gubčevi brigadi pa je glavni štab ukazal, naj odide na Notranjsko, kjer bo opravila posebno nalogo. Tudi na Gorjancih je bilo treba na blokadi Novega mesta zamenjati 10. brigado 18. divizije. Zato je bilo prav težko skrbati 15. divizijo. Sedmi korpus je to poskušal storiti na tak način, da je na blokado Novega mesta poslal Cankarjevo brigado. Ta je najprej izvedla notranjo reorganizacijo. Ker pa je potrebovala še nekaj časa, da bi jo nekoliko utrdila, je sodelil, da bo to najlažje opravila na Gorjancih. Gubčeva brigada je po opravljeni posebnih nalogi na Notranjskem odpotovala v Belo krajino, da bi se tam reorganizirala. Tako je imela 15. divizija na voljo pravzaprav le 12. in 15. brigado in ideja o združitvi vseh enot divizije je začasno padla v vodo.

Napadalnost slovenskih domobrancev

Kako naj 15. divizija z dvema brigadama ukroti tri domobranske bataljone, ki so jim od časa do časa pomagale tudi nemške čete, je bilo veliko vprašanje. Svoje nemoči se je štab divizije brez dvoma zavedal, toda upoštevati je moral zahteve 7. korpusa in določiti brigadama naloge, ki so bile tako številne in tako zapletene, da jih ni bilo mogoče izpolniti. Komandant 15. divizije je 12. brigadi dodelil odsek od Novega mesta do Velikega Gabra, 15. pa od Velikega Gabra do Stične. Njuna naloga je bila krotiti domobranske bataljone, zlasti četrtega iz Šentvida pri Stični, da ne bodo skrivoma uhajali iz svojih postojank na zahrbtni akcije v Suho krajino.

Brigadi sta zasedli določene položaje na predvidenih odsekih 23. julija 1944 in sta se dobro zavarovali. Medtem ko se je Dvanajsta postavila nekoliko bočno v smeri proti postojanki v Šentvidu pri Stični, en bataljon pa poslala na Ajdovec, da bi branil smer iz Novega mesta, se je Petnajsta postavila bolj čelno proti Stični in Šentvidu pri Stični. Slovenski domobranci,

zlasti 4. bataljon, so začutili priložnost in so brž pohiteli pogledat, kje brigadi pravzaprav sta. Tako so se najprej vneli boji s sovražnimi izvidniškimi oddelki, potem pa je prišlo do pravega boja. Dvanajsta je bila nekoliko neprevidna in je dopustila, da so enote 4. bataljona slovenskih domobrancev napadle njen bataljon pri vasi Babna gora. Brigada je imela tedaj 8 mrtvih in enega ranjenega, izgubila pa je 2 puškomitraljeza. To je bila draga šola in opomin, da se je treba dobro zavarovati pred zahrbtnostjo domobranskih enot in njihovo sposobnostjo manevriranja. V noči na 27. julij 1944 sta obe brigadi demonstrativno napadli vse domobranske postojanke v stiškem vozlišču. To je bila pomoč akciji 18. divizije, ki je z uspešnim posegom brigad in minerjev močno razrušila šmarski tunel ter tako za 14 dni onemogočila promet na odseku med Škofljico in Grosupljem.*

Brigadi 15. divizije sta se premikali po položajih odrejenega odseka z namenom, da bi onemogočili domobrancem ugotavljanje točnega mesta namestitve. Po porazu pri Babni gori je 12. brigada sporazumno s štabom 15. divizije in v sodelovanju z enoto 15. brigade pripravila zasedo in se maščevala enoti domobranskega 4. bataljona. Zaseda je bila zanimiva zato, ker so iz bataljona, ki naj bi jo bil postavil nekje blizu Sel pri Šumberku, izločili vse borce, ki niso bili sposobni za pohod, pa tudi ves balast so odposlali na varno na desni breg Krke blizu Šmihela. Bataljon v zasedi so okrepili s puškomitraljezi, tako da jih je imel skupaj 12. Dne 28. julija 1944 je res padla v to zasedo ena od čet 4. bataljona slovenskih domobrancev in imela izgube. Dvanajsta je s tem dosegla uspeh in dokazala, da je potrebno proti sovražniku uporabljati vedno nove taktične prijeme. Domobranski bataljon je potem skozi Žužemberk in Ajdovec napravil pohod v Novo mesto.

Tudi 15. brigada je imela med tem boje. Pomaknila se je v Draščo vas in se spuščala proti domobranskim postojankam v več kolonah, da bi se z manevrskimi gibanji izogibala nenadnim sovražnim napadom in si pridobila pobudo.

Do konca meseca julija 1944 sta 12. in 15. brigada na položajih med dolensko cesto in reko Krko še dosti uspešno preprečevali sovražniku svobodno gibanje po terenu in možnosti za nenadne akcije.

Še preden so se iztekli dnevi meseca julija, je štab 7. korpusa nekoliko preuredil bojno razporeditev enot 15. divizije. Zahteval je namreč, naj ena od brigad 15. divizije odpotuje na sever na področje Sv. Križa pri Litiji. Tam nekje se je zadrževala »črna roka« in skrajni čas je že bil, da bi jo ukrotili.** Poleg tega bi ta brigada imela še nekatere druge naloge, ki jih je deloma izrazilo bojno povelje 15. divizije, deloma pa predstavnik poveljstva 15. divizije ustno.*** Te naloge so bile naslednje: ukrotiti »črno roko«, sodelovati

* Ladislav Kiauta, »Na bojni črti Osemnajste«, str. 448.

** O Marnovi »črni roki« je poročal obveščevalni center 15. divizije 4. avgusta 1944, da ima dve četi, ki se zadržujeta okoli Čateža, Velike Loke in Mokronoga. Eni poveljuje Janez Marn-Črtomir, drugi pa Jože Saje iz Žabjeka pri Veliki Loki. Na kapah nosijo jugoslovansko trobojnico. Vsaka četa šteje okoli 100 mož, ki jih baje zasledujejo Nemci. Tesno so povezani s slovenskimi domobranci. Situacijsko poročilo obveščevalnega centra 15. divizije z dne 4. avgusta 1944. Arhiv IZDG, fasc. 66/II.

*** Glej bojni povelji štaba 7. korpusa z dne 30. julija 1944; Zbornik VI-15-38 in štaba 15. divizije z dne 31. julija 1944; Zbornik VI-15-42.

z Dolenjskim odredom, ki je bil tudi na obmejnem sektorju, sodelovati z VDV (vojska državne varnosti), nadzorovati področje levega brega Krke od Novega mesta navzdol, kar naj bi pomenilo usklajevanje akcij na blokadi Novega mesta, in obvladovati področje ob meji.* Tudi Petnajsti brigadi so ukazali novo razmestitev. Z dvema bataljonoma naj bi se pomaknila bliže k Selom pri Šumberku, da bi blokirala postojanki v Šentvidu pri Stični in v Stični. En bataljon naj bi se postavil na področje Kuzarjev kal-Brezova Reber, da bi zavaroval novomeško smer. Štab 15. divizije se je razmestila na obeh bregovih Krke na območju Žužemberka. Tukaj so bile še mnoge druge partizanske čete in aktivisti osvobojenega gibanja, kot npr. komanda mesta Žužemberk, komanda Dolenjskega vojnega področja, rajonski odbor OF in drugi. Občasno je bil v Žužemberku tudi bataljon VDV.

Tedaj se je partizanskim četam na področju Žužemberka pridružila tudi Gubčeva brigada, ki je bila pravzaprav na poti proti Beli krajini, kjer naj bi preživela kolektivni dopust in se reorganizirala. Pred reorganizacijo je namreč morala na dolg pohod na Notranjsko. Tam je glavni štab 21. julija 1944 nameraval odpreti letališče, ki bi služilo zaveznikom za evakuacijo njihovih, pa tudi partizanskih ranjencev. Brigada je krenila na pot iz Suhorja 20. julija in je v rekordnem času dveh dni opravila zelo dolg pohod do Starega trga na Notranjskem. Pohod je bil v pravem pomenu besede maratonski in je pomenil dokaz kako veliki sta bili fizična zmogljivost in moralna trdnost brigade. Prebivalstvo Notranjske se je razveselilo Gubčeve brigade, ki se je nemudoma povezala z Notranjskim odredom ter začela izpolnjevati svojo nalogo zavarovanja letališča Nadlesk. Nevarni so bili zlasti slovenski domobranci s svojim bataljonom na Rakeku. Do 1. avgusta 1944 so zavezniki iz Nadleska prepeljali v Bar 140 ranjencev in bolnikov ter 16 drugih oseb. Toda Gubčeva je bila pri zavarovanju poletov prisotna le do 28. julija 1944, ko je na povelje glavnega štaba zapustila Notranjsko; pred odhodom pa je priredila vojaško parado in miting v Starem trgu. Na Dolenjsko so brigado poklicali prav zaradi reorganizacije po novi formaciji. Dne 29. julija je že bila na Cvibljju pri Žužemberku in na Mačjem vrhu. Prisotnost Gubčeve brigade na tem področju je imela poseben pomen, kot bomo videli kasneje.

Premiki na zahtevo štaba 15. divizije so se začeli že 31. julija 1944 zvečer. Dne 1. avgusta je Dvanajsta brigada že bila na področju Čateža in se je začela najprej povezovati z Dolenjskim odredom in bataljonom VDV. Pošiljala je patrulje na vse strani, da bi zasledila Marnov odred »črne roke«. Dobila je sicer nekaj podatkov, toda sovražni odred se je zatekal čez mejo in ga ni bilo mogoče zaslediti; pri izvrševanju te naloge 12. brigada ni imela uspehov.

Petnajsta brigada pa je bila zelo previdna. Naselila se je v Drašči vasi, od koder je hodila v akcije in v zasede na Brezov vrh brez komore in tistih partizanov, ki niso bili sposobni za pohod ali za boj. Brigadi so nosili hrano

* Partizanski obveščevalci so navadno imenovali Marnov odred »črna roka«, v resnici pa je bila ta formacija bolj četniško usmerjena.

iz Drašče vasi na mulah. Ti ukrepi so bili dobri, ker je brigada postala gibljiva in je njena bojna sposobnost narasla. Toda do 3. avgusta 1944 ni nalletela na sovražnika. V noči na 3. avgust 1944 pa so se na partizanski in sovražni strani začeli premiki.

Petnajsta brigada je bila kot ponavadi na Brezovem vrhu pri Orlaki. Na vse strani je pošiljala patrulje in obveščevalce, da bi našli sledi za sovražnikom, če bi se bil premaknil iz postojank. Gubčeva brigada je bila že od 1. avgusta 1944 na Zvrhu pri Zagradcu, kamor jo je začasno premestil komandant 15. divizije. Že v noči na 3. avgust 1944 je Šentvid pri Stični zapustil skoraj ves 4. bataljon slovenskega domobranstva. Njegov cilj je bil Žužemberk. Za njegov premik je zvedel tudi komandant 15. divizije, ki je pohitel h Gubčevi brigadi, da bi domobranci pripravili dostojen sprejem. Sestavil je nenavadno bojno skupino iz dveh bataljonov Gubčeve brigade, ki sta bila zelo gibljiva. Postavil se je na čelo te skupine in odšel v smeri proti Šentvidu pri Stični, da bi prestregel domobranci in jih skupaj s 15. brigado dobil v precep. Medtem pa se je 4. bataljon v več kolonah skrivoma približal cilju. Nekatere njegove enote so nosile partizanske uniforme in jim je tako uspelo prevarati posamezne vodje partizanskih patrulj.

V Žužemberku je bil štab divizije z vsemi svojimi enotami zelo brezskrben. V štabu je ostal politični komisar divizije. Zavarovanje nastanišča 15. divizije ter enot in ustanov, ki so bile v njem, je bilo zelo slabo. Četrta domobranci bataljon se je zlahka približal mestu, vdrl na Cvibelj in v Zafaro ter začel svoj uničujoči napad. Zmešnjava je bila pri partizanih popolna. Tisti, ki so ostali živi, so zbežali čez Krko v Stransko vas, toda na mostu so jih mnogo pokosili sovražni puškomitraljezi. Potem so domobranci vdrl na drugo stran Krke in začeli preganjati posamezne partizane iz raznih divizijskih enot in odsekov, jih loviti in pobijati. Od članov štabnih enot 15. divizije so pri napadu na Žužemberk 3. avgusta 1944 padli šef odseka za kadre Alojz Pegan-Lujo, zastavnik Marko Vamberger iz kirurške ekipe, Jože Kratič, mitraljezec iz zaščitne čete, Rudi Podlogar, intendant bataljona in Srečko Koman, namestnik politkomisarja kurirske čete. Težje so bili ranjeni major Drago Jerman, šef operativnega odseka, kapetan Andrej Žarn, 1. pomočnik šefa operativnega odseka, Franc Žitnik, divizijski orožar in Demeter Švajncar-Dev iz propagandnega odseka. Ranjen je bil tudi načelnik štaba divizije poročnik Peter Vesel.*

Medtem je 15. brigada spoznala, da je boj v Žužemberku težak in usoden. Začela je akcijo za pomoč napadenim in nameravala prestreči sovražni bataljon ob vrnitvi. Ko so domobranci začutili premike enot 15. brigade, ki so jih že začele napadati, so nemudoma prekinili akcijo v Žužemberku in se zapodili proti enotam 15. brigade, da bi si zagotovili nemoteno vrnitev v postojanko. Spotoma so obkolili 1. četo 1. bataljona, ki je imela velike izgube. Četrta bataljon slovenskih domobrancev si je kmalu izsilil prosto pot v Šentvid pri Stični, kamor je prispel brez posebnih izgub. Bojna skupina Gubčeve ni slišala streljanja pri Žužemberku in se je premikala med Krko

* Poročilo štaba 15. divizije z dne 8. avgusta 1944, Zbornik VI-15-68.

in železnico, ne da bi vedela, kaj se dogaja za njenim hrbtom. Popoldne se je vrnila na Zavrh.

Akcija 4. bataljona slovenskih domobrancev 3. avgusta je silno odmevala med civilnim prebivalstvom in med partizanskimi enotami. Preden bomo pojasnili ukrepe višjih štabov, da se podobni porazi ne bi ponovili, naj omenimo, da je dne 5. avgusta 1944 odšla posebna bojna skupina slovenskih domobrancev, nekaj manj kot 100 mož, proti Čatežu in vasi Klanec, kjer je bil bataljon Dolenjskega odreda. Domobranci so po svoji znani navadi potovali ponoči po skrivnih poteh, deloma preoblečeni v partizanske uniforme. Pred vasjo so s tem preslepili zavarovalno zasedo iz bataljona Dolenjskega odreda in jo poklali, nato so jurišali v vas in tudi v njej uprizorili pravi pokol. Akcija je bila tako bliskovita, da 12. brigada, ki je bila prav blizu, ni mogla odločilno poseči v boj. Dosegla je le to, da so domobranci hitro odšli in skoraj brez izgub vkorakali v svojo postojanko. Izkazala se je naivnost nekaterih partizanskih poveljnikov, zlasti vodnikov in deseterjev, ki so se dali preslepiti domobranskim zvijačam in so plačali to zmoto z življenji.

Tudi 7. avgusta 1944 so se enote slovenskega domobranstva iz Šentvida pri Stični in iz Stične namenile proti Žužemberku. Tokrat je bila bojna skupina sestavljena iz 4. in 1. bataljona slovenskih domobrancev, v skupini pa je bilo tudi nekaj Nemcev. Gubčeve brigade ni bilo več na tem področju, kajti že 5. avgusta 1944 je odpotovala v Belo krajino. Petnajsta brigada pa je bila še vedno okoli Brezovega vrha. Toda njena bojna moč je zaradi izgub 3. avgusta 1944 zelo padla.* Sovražna bojna skupina je 7. avgusta prodirala proti Žužemberku na znan in preverjen način v treh kolonah.** Štab 15. divizije je bil tedaj v Žužemberku in Stranski vasi pri Žužemberku. Zaščitna četa 15. divizije se je uprla, vendar se je morala umakniti. Tudi vse štabne enote in odseki so pravočasno izpraznili vasi, ko so ugotovili, da gre za napad. Umaknili so se sprva v Budganjo vas, kjer je zaščitna četa zopet nudila odpor, a se je le morala umakniti proti Gradencu in Sv. Katarini. Divizija je imela 2 mrtva.***

Po tej sovražni akciji se je Petnajsta brigada znova naselila okoli Brezovega vrha, kjer je ostala do 12. avgusta 1944.

Pojasniti moramo še, da je poraz 15. brigade 3. avgusta 1944 pri Žužemberku imel velike moralne posledice za brigado. To lahko najbolj spoznamo iz poročila štaba 15. divizije o pregledu brigade. Naj kar citiramo ustrezni del poročila: »Brigada je zaradi defenzivne taktike . . . pod vtisom negotovosti, ki se drži vseh, komandnega kadra in borcev. Strah jih je gozda, tišine, vedno pričakujejo napad belih . . . Borci se boje v patrolo, v zasede, da ne bi bili potolčeni . . . Vsi borci so prežeti s srdom do belih, ki vrše takš-

* Kot poroča Mile Pavlin v monografiji Petnajste brigade, je bilo v bojih 3. avgusta 1944 iz te brigade 27 do 29 mrtvih, 30 pa je bilo pogrešanih. Od slednjih jih je verjetno veliko padlo. Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 252.

** Situacijsko poročilo obveščevalnega centra 15. divizije z dne 8. avgusta 1944, IZDG, fasc. 66/II.

*** Poročilo štaba 15. divizije z dne 7. avgusta 1944, Zbornik VI-15-69.

na grozodejstva... Zavedajo se, da morajo za jurišne bataljone belih vzgojiti še boljše jurišne bataljone partizanov...»*

Zdi se, da je to poročilo sicer precej pretirano glede označevanja stopnje demoralizacije, vendar daje podobo stanja v partizanski brigadi, ki je doživljala neuspehe in ki je imela tudi znotraj svoje sestave težave, saj se je komandant brigade ponesreči ranil z italijansko brzostrelko, po enakem nesrečnem naključju pa se je ubil brigadni zdravnik. Določeno negotovost in nezaupanje v lastno sposobnost in moč ter bojazen, da so domobranske enote bolj izurjene in taktično bolj podkovane ter zato prekašajo partizanske, so postopoma začele čutiti tudi druge partizanske enote, pač odvisno od tega, kakšne rezultate so dosegale v bojih z domobranskimi bataljoni. Pred partizanskimi štabi se je pojavil velik problem, kako se zoperstaviti sovražniku, da bi se ponovno uravnovesila morala partizanskih čet in se vrnilo zaupanje v lastne sile.

Seveda uspehi bataljonov slovenskih domobrancev niso izvirali iz dejstva, da bi bile partizanske enote nenadoma postale manj budne, slabše organizirane in da bi imele poleg teh še kopico drugih slabosti. Sovražnikovi uspehi so izvirali iz dolgotrajne in smotrne priprave, zlasti pa iz nenadnega pojava dobro opremljenih in dobro izurjenih enot slovenskega domobranstva, kar je za partizanske enote bilo presenetljivo novo. Do tedaj so se namreč domobranske čete pojavljale v spremstvu Nemcev in so imele manj pomembno vlogo. Skok v taktični sposobnosti in v uporabi taktičnih novosti je bil tako velik, da ga partizanske enote sprva niso mogle dojeti. Od tod trenutna demoralizacija in izguba samozvesti ne le pri borčevski, ampak tudi pri poveljniški sestavi partizanskih enot.

Kako obvladati domobranske bataljone?

Ko sta štab 7. korpusa in glavni štab Slovenije analizirala razmere, sta nehote še podkrepila tako moralno stanje v partizanskih enotah z nepriernimi analizami vzrokov za poraze. Tako je glavni štab 9. avgusta 1944 v svojih navodilih za boj proti najnovejši sovražnikovi taktiki sodil, da pomeni ustanovitev bataljonov slovenskega domobranstva slabost, ki je postajala po sijajnih zmagah enot 7. korpusa meseca maja pa vse do julija 1944 vse bolj očitna. Nadalje so v glavnem štabu menili, da domobranci nimajo moči, pa tudi ne možnosti, da bi okrepili številčno moč svoje vojske, saj so le s težavo zbrali 1200 mož; zato morajo to svojo nemoč nadoknaditi na ta način, da vdirajo na osvobojeno partizansko ozemlje in pri tem izvajajo nenadne akcije, s katerimi zahrbtno napadajo naše štabe in politične aktiviste, da bi tako odvrnili partizane od napadov na utrjene postojanke in na komunikacije. »Ta vojska (domobranska, op. avtor) lahko vzdrži le določen čas in v najkrajšem času se bodo zagotovo pokazale izčrpanost in izgube v moštvu... 'Bega' (belogardistični) bataljoni torej ne predstavljajo kake

* Poročilo štaba 15. divizije z dne 9. avgusta 1944 štabu 7. korpusa. Arhiv IZDG, fasc. 150/VI.

elitne vojske...»* Ta analiza moči domobranskih bataljonov je vsekakor zgrešena. Omalovaževanje sovražnika ali pretiravanje v presoji njegove moči pa sta bili slabosti, ki nista vodili k uspehu. Pri bojnih enotah sta povzročali zmedo. Take analize se namreč niso skladale z dejanskim stanjem, ki so ga partizanske bojne enote čutile in spoznavale v neposrednem stiku s sovražnikom. Tudi na bojiščih bi bilo treba nalivati borcem čistega vina.

Da bi obvladale sovražnika, je glavni štab v omenjenih navodilih naložil partizanskim enotam naslednje ukrepe: preučiti je treba sovražno taktiko, se osvoboditi balasta, konspirativno se je treba premikati in tajno zasedati položaje, treba je biti čuječen in čimvečkrat menjati nastanišča, bojne patrulje pa pošiljati prav pred vrata postojank. Nadalje je glavni štab sodil, da je »likvidacija 'bega' bataljonov možna samo z veliko hitrostjo in s spretnim manevrom«. Sovražnikove nočne napade je treba izkoristiti v svoj prid. Uničevati in razdirati je treba sovražnikovo obveščevalno službo na terenu in razviti svojo. Uporabljati je treba vse mogoče zvijače (trike).

Glavni štab se je zavedal, da je manevrska sposobnost partizanskih enot zelo oslabela glede na rast starostne strukture borčevske sestave in slabe izurjenosti borcev in poveljnikov. Zato je izdal 11. avgusta 1944 posebno okrožnico, ki ponavlja že večkrat povedane misli o tem vprašanju.**

Štab 7. korpusa je 11. avgusta 1944 v odredbi za novo razmestitev enot ponovno izrazil kritiko o vzrokih partizanskih neuspehov v boju proti udarnim bataljonom slovenskega domobranstva. Dejal je, da so se partizanske enote postavile frontalno nasproti sovražniku, ker so mislile, da bodo na ta način preprečile njegov vdor na partizansko ozemlje.*** Nadalje je ugotovil, da je bila njihova manevrska sposobnost zelo slaba, ker so bile prenatrpane s komorami, počasne za premikanje in težke v gibanju. Štab korpusa je kritiziral tudi poveljniški kader, ki se ni potrudil, da bi že v začetku strl sovražnikovo taktiko. Še celo nasprotno se je dogajalo – partizanske štabe in poveljnike sta ponekod zajela strah in trema pred sovražno taktiko, ki da je zaradi sovražnikove izurjenosti ni mogoče razbiti.

Oceni glavnega štaba in štaba 7. korpusa nista bili povsem pravilni. V nekaterih pogledih sta bili celo krivični do partizanskih enot, do brigad in celo do štaba 15. divizije, ker sta jih dolžili napak in slabosti, za katere niso bili krivi. Tako je na primer štab divizije že mnogo pred domobranskim napadom na štab 15. divizije v svojih odredbah za akcije in premike opozarjal enote, naj bodo budne, naj upoštevajo možnosti nenadnih domobranskih napadov itd. Štab divizije je šel pri tem tako daleč, da je podrobno odredjal mesta razmestitve enot in način zavarovanja. To je npr. razvidno iz bojnega povelja štaba 15. divizije o razmestitvi Cankarjeve brigade na blokadnih položajih na Gorjancih. Ocena obeh visokih partizanskih štabov v Ljubljanski pokrajini je bila pomanjkljiva v razumevanju dejanskih razmer. Štaba nista spoznala rezultatov dolgotrajnih priprav slovenskega domo-

* Navodila glavnega štaba Slovenije za boj proti najnovejši sovražnikovi taktiki. Zbornik VI-15-71.

** Okrožnica glavnega štaba za dviganje manevrske sposobnosti naše vojske. Zbornik VI-15-74.

*** Povelje štaba 7. korpusa z dne 11. avgusta 1944. Zbornik VI-15-75.

branstva in nista upoštevala slabih možnosti za vojaško izobrazbo poveljnikov, ki je bila pomanjkljiva in nezadostna. Vprašati se moramo, ali so v partizanski vojski obstajale možnosti za izboljšanje urjenja? Odgovor je pritrdilen; vendar pa moramo priznati, da je v partizanih prevladovalo mnenje, da bi redno, temeljito in dolgotrajno urjenje vzelo poveljnikom in borcev preveč dragocenega časa in jih za predolgo dobo iztrgalo iz bojnih enot. Naj opomnimo le na to, da so na primer v dopolnilnem bataljonu 7. korpusa za urjenje borcev in za pridobitev osnovnih političnih znanj določili samo 15 do 20 dni, kar je bilo odločno premalo.

Zahteva po razvijanju manevrske sposobnosti partizanskih enot in skrb za varnost čet pred nenadnimi sovražnimi napadi sta imeli odslej *poseben pomen* in sta postali predmet posebne pozornosti štabov in poveljnikov. S tem problemom so se ukvarjali tudi politični komisarji in partijske organizacije. To je postalo del kampanje za utrditev bojne sposobnosti, ki so jo negovali dolge mesece. Vendar so morale partizanske enote skozi neprijetne in včasih usodne boje, ko so še naprej doživljale presenečenja in velike izgube, dokler se ni pod udarci partizanskih čet skrhalo moč domobranskih bataljonov in so končno doživeli usodne poraze.

Po 11. avgustu 1944 se je štab 7. korpusa namenil temeljito porušiti dolensko železnico pri tunelu med Šmarjem in Škofljico. To nalogo je prepustil 18. diviziji. Petnajsta pa naj bi mehčala domobranske postojanke v stiškem vozlišču in s tem posredno podpirala akcije 18. divizije. Na voljo je imela zopet le dve brigadi. Petnajsta je bila v Suhi krajini, Dvanajsta pa se je vrnila na področje Dobrniča. Akcija 18. divizije se je popolnoma ponesrečila. Glavni štab je ocenil izgube na 33 mrtvih in 131 ujetih ter pogrešanih. Izgubljena sta bila dva protitankovska topa in dve protitankovski puški, 1 težki minomet, 9 puškomitraljezov, 52 pušk in 950 kg razstreliva. Posledice so bile težke. Presenetljiva je bila odločitev štaba 7. korpusa za akcijo 18. divizije, saj se je štab odločil, da bo 18. divizija napadala brez podpore 15. divizije. Ta napaka in kasnejši neuspeh sta bila eden glavnih razlogov za odstavitev komandanta korpusa Pera Popivode in za njegovo kaznovanje.

Dvanajsta in Petnajsta sta prejeli povelje za napad na postojanki 1. in 3. bataljona slovenskih domobrancev v Stični in Višnji gori šele za noč na 16. avgust 1944. Pri tem naj bi Dvanajsta brigada zavzela Višnjo goro, 15. pa bi izvedla demonstrativen napad na Stično. Zaradi slabe organizacije pohoda 12. brigade pa se je napad na Višnjo goro začel šele 16. avgusta 1944 zjutraj. Seveda ni bil uspešen. Domobranci so zjutraj udarili iz obeh postojank in obe brigadi sta se umaknili v Suho krajino. Do 26. avgusta 1944 je 12. brigada v Suhi krajini izrabila čas za reorganizacijo. Posebnih bojov ni imela, le v noči na 22. avgust je izvedla demonstrativen napad na sovražnikovo postojanko v Grosupljem in na železnico pri Spodnji Slivnici. Petnajsta brigada pa je ostala v Suhi krajini do 3. septembra 1944 in je v noči na 26. avgust 1944 demonstrativno napadla postojanko v Stični, minirala železnico med Zdensko vasjo in Kočevjem, spremljala transport razstreliva

za 18. divizijo proti Notranjski ter se dvakrat nekoliko bolj resno spopadla z domobranci, ki so skušali ukaniti njene enote.

Dne 13. avgusta 1944 je začela pohod na bojišče Gubčeva brigada. Divizija jo je poslala na Trebelno, da bi onemogočila prodor čete slovenskih domobrancev iz Tržišča pri Mokronogu in da bi odbila napade sovražnih čet iz Novega mesta. Gubčeva se je že 16. avgusta 1944 utaborila v rajonu Trebelnega in se zavarovala na ta način, da so bili bataljoni nameščeni zelo skupaj in bi lahko drug drugemu priskočili na pomoč. Zanimivo je, da je Gubčeva tedaj imela na mestu 641 borcev od 645, kolikor jih je bilo na spisku. Torej so manjkali le 4 borci. V tem je spoznati intenzivno delo Gubčeve na dopustu v Beli krajini in njena prizadevanja za reorganizacijo. Gubčeva je bila tedaj zelo borbena enota, željna boja. Brigada je imela nekaj ostrih spopadov z domobranskimi bataljoni, 20. avgusta pa je že bila na Čatežu in na Zaplazu. Tu je bila njena naloga boj proti Marnovemu četniškemu odredu in proti slovenskim domobrancem. Kmalu so se razvili ostri boji, v katerih so se izkazale vse veščine in manevrska sposobnost Gubčeve brigade po reorganizaciji. Ker so bili ti boji tako pomembni in zanimivi, jih bomo nekoliko bolj podrobno opisali.

Gubčeva brigada se je naselila na Čatežu in na Zaplazu in se razporedila tako, da je iz polkrožnih obrambnih položajev omogočila prehajanje v manever in juriš. Levo od Gubčeve bojne razporeditve je bil borbeni Dolenjski odred. Komaj so slovenski domobranci iz stiškega vozlišča izvedeli za prisotnost brigade, so pripravili napad. Že 21. avgusta popoldne je napadel nepopolni 4. bataljon slovenskega domobranstva in poskušal srečo s severozahodne smeri. Vnel se je oster spopad. Po dveurnem boju so bili domobranci odbiti in juriš Gubčeve jih je pognal v postojanko. Verjetno so imeli domobranci blizu 23 mrtvih in nekaj ranjenih. Gubčeva je imela kar občutne izgube: 7 mrtvih in 12 ranjenih. Partizani so zaplenili nekaj orožja. To je bila prva predstavitev Gubčeve brigade.

Drugo, bolj temeljito pripravljeno akcijo, so domobranci začeli 22. avgusta. Zbrali so 4. bataljon in po dve četi iz 1. in 3. bataljona. To je torej bila bojna skupina, ki so jo sestavljali vsi trije bataljoni slovenskega domobranstva brez dveh čet. Obetali so si uspeh. Njihov načrt je bil z manevrom razbiti Gubčevo brigado in Dolenjski odred ter ju potem poraziti. Gubčeva brigada se je razpostavila v polkrožni obliki, ki je zagotavljala hitro pomoč sosednjih bataljonov. Na levem krilu je bil Dolenjski odred. Kmalu se je razvil manevrski boj. Ko je domobranski zalet zaradi trdne obrambe splahnel, sta brigada in odred izvršila protiudar in pognala domobranske bataljone v dolino. Tako se je tudi ta boj, v katerem je na vsaki strani sodelovalo po 1000 borcev, končal za domobrance neuspešno.

V noči na 24. avgust se je odpravila na maščevalen pohod proti Čatežu bojna skupina, ki sta jo sestavljala 1. in 3. bataljon slovenskega domobranstva. V mraku se je pritihotapila na področje Gubčeve brigade. Ko so bile razmere ugodne, se je približala drugemu bataljonu Gubčeve. Domobranci so imeli srečo. Nihče jih ni opazil. Drugi bataljon Gubčeve je imel sicer razposlane na vse strani patrolje, toda sovražnika niso izsledile. Ko je bataljon

začel deliti kosilo in so se partizani brezskrbno zgrinjali h kotlu, so se domobranci vsuli proti bataljonu in izvedli pokol. Bataljon je imel 13 mrtvih in 4 ranjene. Partizani so se razpršili na vse strani, le nekatere manjše skupine so se upirale in se začele umikati proti Zaplazu. Ko so domobranci opravili svoje delo, so se hitro umaknili v postojanke, tako da brigada ni mogla izvesti pripravljenega protiudara. Maščevanje slovenskih domobrancev je uspelo, dolžnik pa je ostala Gubčeva brigada. Zopet se je izkazalo, kako je bila kaznovana sleherna neprevidnost v partizanski enoti.

Preden bomo pospremili Gubčevo brigado na področje Žužemberka, naj omenimo še dva dogodka, ki sta bila pomembna za razumevanje njenega političnega delovanja na terenu. Ko je bila brigada še na Trebelnem, je od tam izgnala dve belogardistični družini. Šlo je za družini, za kateri je bilo znano, da sta delali za sovražnika, tj., da sta ga obveščali o partizanih in njim naklonjenih domačinih. To za brigado ni bilo novo, kajti že pod Gorjanci je opravila nekaj takih izgonov. Sedaj je dobila za te postopke tudi zakonito oporo v odloku Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta z dne 20. avgusta 1944, ki je take izgone uzakonil zaradi zaščite domačega prebivalstva in partizanskih enot pred belogardističnimi obveščevalci. Druga njena politična akcija pa je bil sestanek OF na Čatežu s sekretarji OF in partijskih organizacij iz rajona Šmarjeta, Mokronog, Trebnje, Trebelno, Šentrupert in Mirna.*

Razmere v brigadah 15. divizije so bile v tem obdobju zelo raznolike. Bilo je veliko slabosti, pa tudi izrednih primerov požrtvovalnosti in hrabrosti. O vsem tem je poročal politični komisar divizije politkomisariatu glavnega štaba ter nazorno opisal zlasti nekatere probleme in značilnosti.

Glede borbenosti in bojne morale Gubčeva brigade v bojih na Čatežu 21., 22. in 24. avgusta 1944 je dejal, da se je ob uspehih vrnila borbenost v brigado in so bili partizani zelo navdušeni nad svojima zmagama, seveda pa tudi nekoliko pobiti zaradi poraza. Na Čatežu je bilo v brigadi tudi nekaj novincev, ki še niso imeli orožja, a so vseeno vzdržali na položajih. Celo kamenje so metali na domobrance. Nekoliko manj pa je bila borbena 12. brigada, ki je imela od Bosiljeva dalje manj bojev.

Politkomisar divizije je nadalje poročal glavnemu štabu, da so se v Gubčevi, tako v bojih kot na počitku, slabše izkazali zlasti nižji poveljniki. Dejal je, da so bili v tej in 12. brigadi najboljši Štajerci. Bili so disciplinirani in borbeni, zato je štab divizije zahteval od 7. korpusa, naj pošlje v 15. brigado še nekaj štajerskih partizanov in novincev, ki bi poživili enote te brigade, saj jih je bilo tedaj v bataljonih 15. brigade le 40. Politkomisar divizije je ugovarjal, da so se odnosi do Primorcev v brigadah zopet poslabšali in da so bile v 12. brigadi kaj čudne razmere. Politkomisar je omenil še en problem, to je problem dezertarjev. Med njimi je bilo največ Primorcev, nekaj manj pa Belokranjcev. Največ dezertarjev je bilo v 15. brigadi. »V tej brigadi se zgodi celo tako«, piše politični komisar divizije glavnemu štabu, »da imajo v Beli krajini pri Treh farah prošenje – žeganje, in ti jo tja pobriše nekaj

* Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 746, 747, 748.

domačinov, pa se čez par dni vrnejo. Kazni v takih primerih ne pomagajo, streljati pa za to ne smejo.*»

Štab 15. divizije je odpoklical Gubčevo brigado s področja Čateža na področje Žužemberka predvsem zato, ker je Žužemberk s svojo okolico pomenil še vedno najbolj privlačen cilj za napade slovenskih domobrancev. Na področju Žužemberka in Dvora pri Žužemberku je bil pogosto nastanjen štab divizije z ustanovami in službami, pa tudi štab 7. korpusa se je pogosto zadrževal v teh krajih. Zaradi naseljenosti s partizanskimi štabi in ustanovami je Žužemberk postal osrednja točka manevrskega bojišča Suhe krajine in zahodne Dolenjske.

Gubčeva je na področje Žužemberka prispela 25. avgusta 1944 in prevzela nalogo zaščite tega ozemlja. Tedaj je v Žužemberku poleg dela štaba 15. divizije bila komanda mesta Žužemberka in še nekatere druge enote, na Dvoru pri Žužemberku in na Jami pa je bil štab 7. korpusa in 1. slovenska artilerijska brigada. V Zagradcu je bil operativni del štaba 15. divizije.

Nemški in domobranski načrtovalci bojnih akcij so si izmislili dobro zasnovano operacijo. Domobranske enote in mešana nemško-domobranska skupina iz Novega mesta naj bi še ponoči 26. avgusta 1944 odšle na pohod, katerega cilj bi bil nenaden napad na partizane v Žužemberku, Dvoru pri Žužemberku in v Zagradcu. Trije zastavljeni cilji bi bržkone zadostovali, da bi ena od kolon zanesljivo iznenadila partizane in dosegla večji uspeh.

Prvi skupini, ki je bila glavna in namenjena v Žužemberk in potem dalje proti Dvoru pri Žužemberku, je poveljeval stotnik Meničanin, sestavljena pa je bila iz dveh čet (ena od teh je bila verjetno četa težkega orožja) 4. bataljona slovenskih domobrancev in dveh čet (od teh ena četa težkega orožja) 1. bataljona slovenskega domobranstva. Že oborožitev s težkim orožjem, tudi s topovi, je napovedovala odločen udarec po utrjenih položajih partizanov in poseg ognja čez Krko v Stransko vas ali pa v Dvor pri Žužemberku. Dne 27. avgusta zjutraj naj bi prva domobranska skupina nenadoma udarila na partizane v Žužemberku in nato odšla dalje proti Dvoru. Druga skupina naj bi odšla iz Novega mesta 27. avgusta 1944 zjutraj čez Brezovo reber na Vinkov vrh nad Dvorom. Ta skupina je bila sestavljena iz mešane nemško-domobranske čete kakih 180 mož. Tretja skupina, neznane sestave, je nameravala 27. avgusta zjutraj udariti na Zagradec, presenetiti štab 15. divizije in ponoviti uspeh z dne 3. avgusta 1944.

Meničaninova bojna skupina je bila v noči na 27. avgust 1944 že na Selih pri Šumberku. Po daljšem počitku so domobranci udarili proti Žužemberku, kamor so prispeli že 27. avgusta ob 5. uri. V Žužemberku jih je čakalo presenečenje. Tam partizanov ni bilo. Pravočasno so bili zvedeli za sovražnika in se umaknili. Ker plena ni bilo, so domobranci udarili proti Trebči vasi. Polovica bojne skupine se je naselila v Trebči vasi, druga polovica pa v Sadinji vasi. Obe vasi sta bili na levem bregu Krke. Medtem se je tudi novomeška sovražna skupina spopadla z zasedo zaščitnega bataljona 1. slovenske artilerijske brigade. Sovražna skupina se je sicer prebila, toda par-

* Politično poročilo štaba 15. divizije glavnemu štabu z dne 3. septembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188a/III.

tizani v dolini Krke so bili obveščeni o njenem pohodu. V Zagradcu je tretja sovražna skupina naletela na štab in enote 15. divizije, toda zaščitna enota divizijskega štaba se je z njimi spustila v boj, jih zapletla v posamezne spopade tako, da ta skupina ni imela nobenega uspeha, niti ni mogla hitro nadaljevati premika proti Žužemberku. Presenečenje je torej na vsej črti odpadlo.

Gubčeva brigada je sicer vedela za prodor Meničaninove bojne skupine iz Sel pri Šumberku v smeri proti vasi Reber. Vedela je tudi, da že prodirajo manjše sovražne enote iz Zagradca proti Žužemberku. Zato je zapustila vas Zavrh, kjer je prenočila in se v bojni razporeditvi napotila proti vasi Reber. Toda tedaj je že zapokalo pri Trebči vasi, kjer je domobranska bojna skupina začela obstreljevati 1. artilerijsko brigado onstran Krke, ki je tudi začela odgovarjati. Partizanske enote na desni strani Krke so se razvile za obrambo in niso pustile domobrancev čez reko. Tedaj je Gubčeva brigada že začela manever. Pri Žužemberku je pustila bataljon s komoro, da bi zavrnil napade zagraške sovražnikove skupine in varoval brigadi hrbet, z dvema bataljonom pa je pohitela nad Sadinjo in Trebčo vas. Sovražnikova bojna skupina se je znašla tako rekoč obkoljena: z ene strani Krka in enote iz sestave štaba 7. korpusa ter 1. slovenske artilerijske brigade, na drugi strani pa Gubčeva brigada. Sovražnik je bil v odločnem spopadu tik pred popolnim porazom, ko je našel možnost, da se je z manjšo enoto prebil Gubčevemu bataljonu za hrbet ter odprl domobrancem pot za rešitev. Na vrat na nos se je začel prebijati proti postojankam stiškega vozlišča. Sovražnik je pustil na bojišču 14 mrtvih, brigada pa je zaplenila orožje. Toda tudi njene izgube so bile občutne. Imela je dva mrtva in pet ranjenih, izgubila pa je tudi nekaj orožja. Boj je bil zmagovit za brigado, ki se je na ta način maščevala domobrancem za poraz svojega drugega bataljona blizu Čateža. Boj je bil izrazito manevrski in ga je bilo težko voditi, ker so se v akcijo vpletale tudi druge partizanske in sovražne enote, česar pa Gubčeva v zamotanem bojnem premikanju in bojni vnemi partizanov ni mogla vedeti in tudi ne izkoristiti. To je bil torej v zelo kratkem razdobju četrti boj Gubčeve brigade z domobranci.

Toda domobranci se niso dali tako zlahka ugnati v kozji rog. Kar hitro so s pomočjo Nemcev pripravili bojno skupino iz četrtega bataljona in ene čete tretjega bataljona slovenskih domobrancev. Skupina kakih 400 mož je krenila na 15 kamionih in v treh avtoblindah 29. avgusta 1944, verjetno jo je podpiral tudi tank, do Občin in se nato napotila proti Žužemberku. Ko je Gubčeva spoznala, kako je sovražnik opremljen in oborožen, se ni hotela spuščati na Zafari ali pri Rebri v odprt boj, ampak se je umaknila čez Krko v Stransko vas. Nato pa je začela protiakcijo s podporo artilerije iz 1. slovenske artilerijske brigade. Toda domobranska skupina se je že pred tem vkrcala na vozila in se vrnila v postojanke.* To je bil peti napad enot slo-

* Oveščevalni center 15. divizije je 30. 8. 1944 poročal, da so domobranci akcijo 29. 8. 1944 izvedli z namenom, da bi odpejali zaloge materiala iz tamkajšnje usnjarne. Poročilo oveščevalnega centra 15. divizije z dne 30. avgusta 1944. Arhiv IZDG, fasc. 66/II.

venskega domobranstva iz stiškega utrjenega vozlišča na Gubčevo brigado.

Teh pet bojev Gubčeve brigade z domobranci je zelo poučnih. Kaj so pomenili v času, ko so se slovenski domobranci pojavili preurejeni in okrepljeni in ko so se odločili skupaj z Nemci poraziti partizane s protipartizansko taktiko? Vsekakor je bilo pomembno, da je bila Gubčeva brigada reorganizirana ter materialno in moralno okrepljena. Na bojišču se je torej pojavila kot stara in preizkušena brigada, ki si je nabrala novih moči v Beli krajini. Spričo vesti o sovražni taktiki je bila še bolj budna in potrudila se je, da je še bolj utrdila svojo sposobnost za manever. Porazi bataljonov slovenskega domobranstva v boju z Gubčevo brigado seveda še niso pomenili začetka poraza domobranske moči in njihove taktike. Domobranci so bili namreč komaj na začetku razvoja svoje bojne zmogljivosti in s podporo Nemcev so neprestano napredovali in si pridobivali nove izkušnje. Zato je bilo pričakovati, da bodo še bolj napadalni, da bodo povečali svojo bojno moč in da bodo partizanske enote imele z njimi še velike težave. Vendar so uspehi Gubčeve brigade pomenili zdravilo proti domobranski napadalnosti in taktiki. Razvilo se je neko skrivno tekmovanje med sposobnostjo partizanskih enot in sovražnih. Ali bodo partizanske brigade in divizije mogle uspešno tekmovati s sovražnimi, ko se jim je postavilo na pot toliko zaprek, ki so bile značilne za partizansko vojskovanje: ni bilo zagotovljenih rezerv, ni bilo pritoka novih borcev, oskrba z materialom je bila slaba itd.? Gubčeva brigada je že čutila posledice dosedanjih bojev. Politični komisar brigade Stane Škrlič je tedaj napisal v svoj dnevnik, da so bili borci že zelo izčrpani. Nekatere pa je popadla prava panika, kakor hitro je kje zapokalo.*

Poveljstvo 15. divizije je dobro poznalo problematiko Gubčeve brigade. Da bi si nekoliko oddahnila, so jo 30. avgusta 1944 premestili v Budganc vas na desni breg Krke, nato pa naslednji dan v vas Grintovec pri Zagradcu.

Cankarjeva brigada je bila že od 23. julija 1944 na *blokad*i Novega mesta.** Položaje je prevzela od 10. brigade (»Ljubljanske«), s položaji pa tudi vsa minska polja, ki jih je Deseta postavila na važnih poteh in cestah. Po zamisli štaba 15. divizije naj bi brigada izvajala ožjo blokado na ta način, da bi postavljala manjše, skrivne zasede nekje pri Gotni vasi in Šmihelu, jedro pa naj bi bilo na položajih okoli Podgrada. Brigada naj bi dobro razrušila vse ceste, ki peljejo na Gorjance in v Dolenjske Toplice. Tega načrta se je tudi držala. Poleg že postavljenih minskih polj je na pomembne smeri položila nove mine. Bataljoni so bili okoli Podgrada postavljeni tako, da so bili blizu skupaj in jih je zato bilo mogoče hitro uporabiti v različnih smereh, od katerih je bila najbolj nevarna tista iz Šentjerneja, od koder je največkrat

* Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 757.

** Razumljivo je, da je tako imenovana blokada Novega mesta vse bolj prehajala v obrambo Bele krajine, ker je 7. korpus vedno bolj opuščal napade na oskrbovalno pot iz Novega mesta skozi Belo cerkev proti Krškemu. Vendar so nekateri elementi blokade z desnega brega Krke še ostali, in ker smo se na izraz blokada navadili v dosedanjem opisovanju bojev pod Gorjanci, ga bomo zadržali še v nadaljnjih razpravah.

napadalo sovražno vojaštvo. Brigada je morala zavarovati zelo obsežno področje in te naloge ni bilo lahko izvršiti. Bataljone na Gorjancih je štab brigade vsak drugi dan zamenjal na položajih.

Brigada je izkoristila bivanje na Gorjancih za nadaljnje utrjevanje nove formacije, za vzgojno-politično delo in za utrjevanje budnosti ter manevrske sposobnosti enot. Vse to je bilo usklajeno z zahtevami glavnega štaba in štaba korpusa, pri čemer je z navodili in konkretnimi zahtevami prispeval veliko tudi štab 15. divizije. Da bi zadostila zahtevam po budnosti in manevrski sposobnosti enot, je brigada še posebej poskrbela za usposobljenost nižjih vojaških kadrov, torej desetarjev in vodnikov. Če bi bili ti sposobni voditi svoje enote, bi bila brigada močna in sposobna dosegati zmage. Zato so uvajali posebno urjenje desetarjev in vodnikov, pri čemer so dosegali dobre uspehe. Z razvojem sposobnosti nižjega vojaškega kadra se je dvignila tudi njegova avtoriteta pri borcih. Brigadno poveljstvo je uvedlo v sistem urjenja manevrske sposobnosti tudi redne izvidniške pohode čet in bataljonov.

Sovražnik v Novem mestu ni mogel biti posebno dejaven, saj je bila njegova posadka razmeroma slabotna. Tu je sicer bil 1. bataljon 14. SS policijskega polka kot jedro posadke, toda domobrancev je bilo zelo malo, ker so jih vključevali v udarne bataljone. Zato je bilo v Novem mestu le nekaj posadkovnih čet slovenskega domobranstva slabše kakovosti.

Brigada je imela ves čas le dva težja spopada. Prvi je bil 4. avgusta 1944, ko je sovražnik iz Novega mesta in Šentjerneja prodiral proti Dolžu ter napadel vod iz 3. bataljona. Napad se je posrečil in brigada je utrpela velike izgube: 10 mrtvih, 2 ranjena in 1 pogrešan. Izgubljeni so bili težki mitraljez, 3 puškomitraljezi in 2 puški. Ta poraz je zahteval večjo previdnost. Drugi spopad je bil 22. avgusta 1944, ko je skušala sovražna motorizirana kolona iz Novega mesta prodreti v Dolenjske Toplice. Bataljon Cankarjeve je zadržal kolono, da ni mogla čez protitankovski jarek. Drugega dne je kolona poskušala iz Gorenje Straže ponovno prodreti, a tega zaradi potiakcije brigadnih enot ni uspela storiti. Dne 23. avgusta je Cankarjeva brigada izvedla tudi močan demonstrativen napad na Novo mesto s skoraj vsemi enotami. Akcija je trajala do 24. avgusta zjutraj.

Cankarjeva brigada je ostala na blokadi do 3. septembra 1944, ko jo je zamenjala 12. brigada.

Železniški most pri Litiji

Z zamenjavo brigad na Gorjancih se je ponudila Petnajsti diviziji možnost zbrati 3 brigade pod svojim neposrednim poveljstvom. Toda do združitve vseh treh brigad ni tako kmalu prišlo. Petnajsta brigada je namreč morala v Belo krajino, kjer naj bi prevzela zavarovanje velikega in pomembnega zbora aktivistov OF v Črnomlju, ki je bil od 4. do 6. septembra 1944, in da bi si odpočila. Dne 5. septembra je brigada že bila v Črnomlju, sprejeta po gostoljubnih običajih belokranjskega ljudstva in je nemudoma

zasedla položaje za zavarovanje Bele krajine. Tako 15. brigada precej časa ni prišla v poštev za skupne akcije 15. divizije. To je bilo tedaj toliko bolj neugodno, ker so se pripravljale velike operacije enot 7. korpusa na železniške komunikacije.

Tedaj so se vrstili za osvobodilno gibanje Jugoslavije znameniti in odločilni dogodki. Maršal Tito se je namreč v prvi polovici avgusta 1944 sestal s predsednikom vlade Velike Britanije Winstonom Churchillom v Italiji, kjer so potekali razgovori o raznih oblikah zavezniške pomoči, ki naj bi jo bila deležna osvobodilna vojska Jugoslavije. Od političnih vprašanj je bilo najvažnejše vprašanje o sporazumu med Titom in Šubašičem. Tito je obljubil britanskemu predsedniku vlade posebno pomoč v obliki splošne ofenzive narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, ki naj bi bila usmerjena na železniške komunikacije na celotnem ozemlju Jugoslavije. Razstrelivo in minerski material za to ofenzivo bi prispevali zavezniki. To obljubo so v Jugoslaviji po vrnitvi vrhovnega komandanta zelo hitro uresničili.

Naloga narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije je bila, naj zlasti med 1. in 7. septembrom 1944 na celotnem jugoslovanskem bojišču ruši komunikacije, da bi zavrla manevrske možnosti okupatorskih čet.* To bi bila pomoč jugoslovanske partizanske vojske zaveznikom pri njihovih operacijah na italijanski fronti. Sedmi korpus je prejel nalogo, naj ob sodelovanju zavezniškega letalstva ruši dve komunikaciji: prva je bila tržaška na odseku Rakek-Št. Peter (sedaj Pivka) in druga na odseku Šentpeter-Ilirska Bistrica. V ta namen so prispeli posebni zavezniški oficirji za zvezo z letalstvom. Z maršalovo odredbo je bila dana glavnim štabom možnost, da so odredjali odseke za akcije partizanskih enot glede na trenutni položaj svojih enot. Zelo pomembno je bilo, da bi navedene komunikacije čimprej porušili.

Ta širokopotezna ofenzivna akcija na komunikacije je na Slovenskem pomenila začetek sodelovanja partizanskih enot in zavezniškega letalstva; to sodelovanje je trajalo in se razvijalo do konca vojne.

Štab korpusa je razdelil naloge obema divizijama. Osemnajsta naj bi se lotila tržaške železnice, 15. divizija pa naj bi napadla obe dolenjski. Tako se je 18. divizija lotila tržaške železnice na Notranjskem in je imela velike uspehe. Petnajsta divizija pa je ukazala Gubčevi in Cankarjevi brigadi, naj nadzorujeta obe dolenjski železnici. Poglavitno rušilno nalogo na dolenjskih železnicah sta opravljala Gubčeva brigada in inženirski bataljon 15. divizije. Brigada in inženirci so izmenično odhajali zdaj na kočevsko, zdaj na novomeško progo. Te akcije so sicer zelo ovirale sovražnikov promet, toda to še ni bil odločilen in uničujoč udarec na komunikacije.

Medtem ko je Gubčeva hodila na železnice, se je Cankarjeva brigada vgnezdila na položajih med Krko in Seli pri Šumberku. Hotela je izzvati domobrance na odprt boj. Brigadne enote so se prikrile v gozdovih; bataljoni so bili precej skupaj. Toda domobrancev ni bilo. Prav tedaj namreč domobranci na Dolenjskem niso bili preveč dejavni in so se ukvarjali s pro-

* Odredba vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije maršala Tita štabu 7. korpusa z dne 17. avgusta 1944. Arhiv IZDG, fasc. 150/I.

blemi, kako ustaviti rušilne akcije 18. divizije na Notranjskem. V tem času je Cankarjeva brigada opravila eno samo akcijo. Od izredno aktivnega Dolenjskega odreda je namreč 11. septembra prevzela velik tovor papirja in soli in ga 13. septembra v rajonu Podbukovja blizu izvira Krke oddala in-tendantom 7. korpusa oziroma glavnega štaba.

Sredi akcij obeh brigad 15. divizije je nenadoma prišel ukaz za veliko operacijo, ki naj bi zbrisala postojanke slovenskega domobranstva v stiškem utrjenem vozlišču. Nalogo je prejela 15. divizija. Toda kako naj se loti treh postojank, ki so imele močnejšo zasedbo in zaščito, kot pa sta bili močni obe brigadi. Posebnega navdušenja za to operacijo torej ni bilo.

Sedmi korpus je za pomoč tej akciji določil tudi 12. brigado, ki naj bi v noči na 16. september demonstrativno napadla Novo mesto, in 15. brigado, ki naj bi likvidirala postojanko v Lešnici na odseku med Novim mestom in Belo cerkvijo. Napad na postojanko v Višnji gori je bil v noči na 16. september 1944. Cankarjeva brigada ni uspela, Gubčeva pa je razrušila del proge od Grosupljega proti Zdenski vasi in na odseku Grosuplje-Višnja gora ter je onemogočila prodor oklepne vlaka do Žalne.

Naslednjega dne, v noči na 17. september, je Gubčeva udarila na stiško postojanko. Tudi ta akcija ni uspela. Domobranci so zlahka ubranili svoje položaje. V noči na 18. september 1944 je Cankarjeva napadla postojanko v Šentvidu pri Stični. Zavarovala jo je Gubčeva brigada. Čeprav je Cankarjeva brigada vzela nalogo zelo resno in čeprav v postojanki ni bilo 4. bataljona slovenskih domobrancev – postojanko je branila četa iz 3. bataljona slovenskih domobrancev, vod 27. posadne čete iz Grosupljega in 100 domobrancev iz 4. bataljona, ki niso bili sposobni za pohod – akcija tudi tokrat ni uspela.* Po tem napadu sta se obe brigadi pomaknili ob nekdanji nemški meji proti Primskovemu.

Kot smo lahko opazili, operacija 15. divizije proti stškemu utrjenemu vozlišču ni imela velikega vojaškega pomena. Imela je popolnoma negativno zasnovo. Nakazovala je probleme, ki so se začeli pojavljati v sistemu poveljevanja zlasti po zaslugi komandanta 7. korpusa Pera Popivode. V čem so bili ti problemi? Eden od zelo perečih je bil prav gotovo nepravilno ocenjevanje možnosti za izvajanje akcij in nestvaren pristop k bojnim nalogam. Poveljnik 7. korpusa je poslal 15. divizijo izvrševat popolnoma nemogočo nalogo. Posadke so bile v premoči nad napadajočima brigadama 15. divizije, zato ni bilo nikakršnih izgledov za uspeh. Komandant korpusa ni podprl 15. divizije z artilerijo, celo minerskega materiala je bilo premalo; popolnoma se je zanašal samo na jurišne čete in na bombaške skupine, za katere pa se je izkazalo, da ob tako strokovni utrjenosti postojank in dobri obrambni taktiki niso imele možnosti za uspeh. Že dolgo so se poveljniki raznih partizanskih enot, pa tudi partizani, pritoževali, da dobivajo tako obsežne in nestvarne naloge, da jih ni mogoče niti delno izpolniti. Vse to je bilo pripisati pojavo birokratizma v korpusnem štabu, ki se je vedno bolj odmikal od bojišč. Komandant korpusa se je v varnem in udobnem brlogu

* Poročilo štaba 7. korpusa z dne 18. oktobra 1944. Zbornik VI-16-118.

poveljniškega mesta spremenil v priganjača, namesto da bi ostal pri ustaljeni praksi osebnega udeleževanja v operacijah in si tako ohranil sloves kakršnega so dotlej imeli partizanski komandanti. Napačna je bila tudi metoda poveljevanja korpusnega štaba, ki se je vtikal v vse podrobnosti organizacije in načrtovanja operacij divizije in izbijal iz rok pobudo divizijskim štabom ter krnil avtoriteto poveljnikov.

Ko je bilo jasno, da stiškega vozlišča ne bo tako lahko likvidirati le s silami 7. korpusa, se je bilo treba ozreti za drugimi možnostmi. Sicer pa operacija 15. divizije na stiško vozlišče ni bila v duhu prizadevanj za udarce na železnice. Bila je nekako naključna in obrobna. Nadaljevati je bilo treba po prvotni zamisli in se zopet posvetiti železnicam, kajti tu je bil sovražnik najbolj občutljiv.

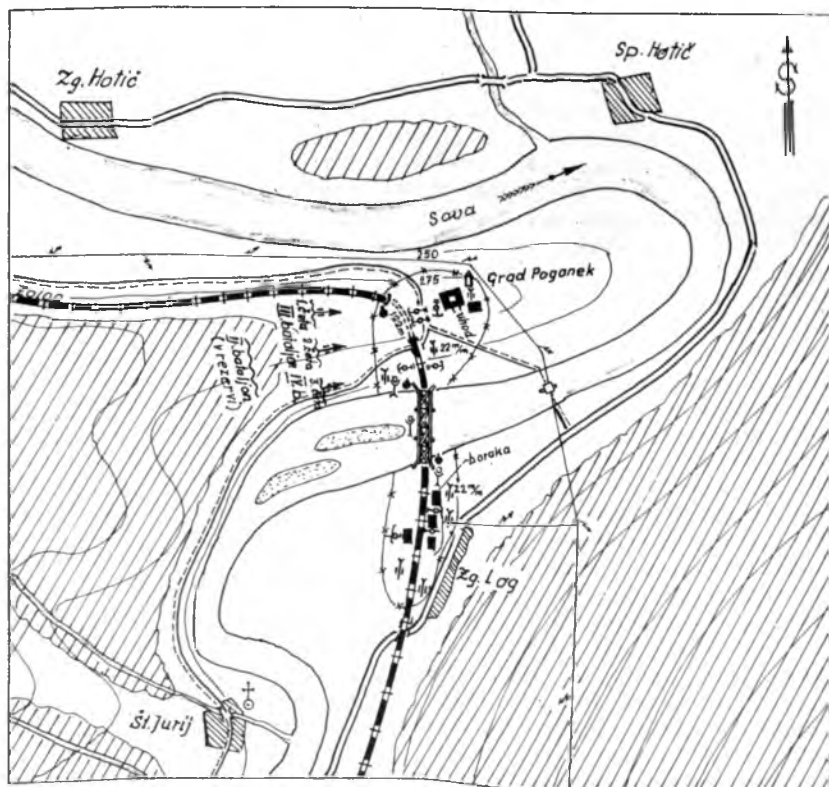
Na odločitev za operacijo velikega obsega na litijski železniški most so vplivali naslednji razlogi: prvič so prav blizu cilja bile mnoge partizanske enote, ki bi jih lahko vključili v operacijo, to je bila 15. divizija z Gubčevo, Cankarjevo brigado in Dolenjskim odredom, na levem bregu Save na Štajerskem pa obe štajerski brigadi; drugič, akcije Dolenjskega odreda in štajerskih partizanskih enot so pokazale, da so Nemci začuda na obsavski železnici zelo nedejavni. Zelo medlo in neodločno so se odzivali na rušenje prog. Postopoma je v štabu 7. korpusa prevzemal vajeti za pripravljanje operacij v roke tedanji načelnik štaba, podpolkovnik Franc Poglajen-Kranjc, ki je dobro poznal terenske razmere okoli Litije in na obeh straneh Save, kjer se je večkrat bojeval. Razumljivo je, da je poznavanje razmer vplivalo na njegove težnje, da bi korpus udaril prav na tem območju. Pomembno je bilo tudi, da bataljoni slovenskega domobranstva iz stiškega utrjenega vozlišča niso zahajali čez mejo na litijsko področje. Nemci pa so bili tedaj zelo slabi. Sovražna ofenzivnost na Dolenjskem se je razvijala le zaradi rasti bojne moči slovenskega domobranstva. (Glej skico 21 na strani 578.)

Načrt za porušenje litijskega mostu je bil naslednji: z južne strani reke Save bi napadala 15. divizija, ki naj bi zavzela grad Poganeč, kjer je bila posadka sestavljena deloma iz vojakov avstrijske narodnosti starejših letnikov. Posadka v Poganku je popolnoma nadzorovala pristope k litijskemu mostu s severa. Torej je bilo treba grad likvidirati in zavzeti položaje na severni strani mosta. To nalogo so zaupali Gubčevi brigadi. Naloga operativne skupine štajerskih brigad (Zidanškove in Šlandrove) pa je bila napasti z vzhodne strani Save in uničiti bunkerje in druge utrdbe ob mostu. Minerji 7. korpusa so si zamislili miniranje tako velikega in težkega železniškega objekta tako, da bi ga razstrelili z obeh strani. Vendar je pglavitna naloga miniranja pripadla štajerskima brigadama, ki ju je podpiral tudi Kamniško-zasavski odred. V 7. korpusu so sodili, da je pristop k mostu lažji z vzhodne, štajerske smeri. Miniranje mostu z obeh strani pa je bilo najbrž ukazano zato, da bi v primeru kake nepredvidene nezgode bila možnost za miniranje vsaj ene strani mostu. Komandant korpusa je ukazal, da mora imeti 15. divizija s seboj kakih 1000 kg razstreliva, štajerski brigadi pa 3000! Iz tega lahko izluščimo zaključek, da je bila vzhodni smeri dodeljena glavna bojna naloga.

Kako je bilo urejeno zavarovanje? Petnajsta divizija naj bi se na zahodni strani reke sama zavarovala. Iz bojnega povelja 7. korpusa ni razvidno, ali je korpus poslal tudi 15. brigado v zavarovanje odseka nekdanje italijansko-nemške meje pri Primskovem. Vsekakor je 15. brigada med akcijo bila tam in imela je zelo važno nalogo, da na tem delu bojišča prepreči sovražnikovim enotam prehajanje meje ali postavljanje zased. Sodimo, da je bil to ukrep štaba 15. divizije. Južno stran prizorišča napada na most so zapali Cankarjevi brigadi, tako da je zavarovala litijsko smer in smer iz Besnice. Gubčeva brigada pa si je sama zavarovala svoj levi bok s tem, da je napadla postojanko na postaji Kresnice. Predvideno je bilo, da bo akcijo 7.

Grad Poganeč

pribl. merilo - 1:12.500

Skica 21 a. Nemški načrt obrambe litijskega mosta

most/minirara 20. sept. 1944

korpusa podprla eskadrilja zavezniškega bombniškega letalstva. Gubčevi in štajerskima brigadama so naročili, naj bosta vsaj 1 km oddaljeni od cilja, ko bodo zavezniški letalci bombardirali Poganeč, most in obrambne utrdbe mostu.

Nemci so s skromnimi silami kar dobro zavarovali litijski most. Ob mostu so bili bunkerji in divizion (približno 9) protiletalskih topov, ki bi jih lahko uporabili za obstreljevanje partizanskih čet v napadu. V Litiji so imeli nekaj tankov, ki bi posredovali v primeru prodora partizanskih oddelkov k reki in mostu. V gradu Poganku pa je bila posadka, ki je štela okoli 54 mož.

Organizacija velike operacije je bila na prvi pogled zamotana. To je izviralo iz tega, ker se je bilo zelo težko povezovati prek Save s štajerskimi enotami in ker se je obetal težko pričakovani nastop zavezniškega letalstva. Kako naj bi štab korpusa pri pomanjkljivih zvezah in ob odvisnosti od letalstva vse to izpeljal, je bilo veliko vprašanje. Najprej se je zapletlo pri letalstvu, ki je odpovedalo prvotno določeni datum napada (18. september). Pa še druge nevšečnosti so se pojavile. Cankarjeva brigada ni bila tako hitro nared, ker jo je zaposlil napad na šentviško postojanko 17. septembra. Gubčeva brigada se je na Primorskem zapletla v neke zadeve s sovražno obveščevalno organizacijo, tako da je končno obveljal datum za akcijo 20. september 1944 popoldne. Pri tem je štab korpusa računal z možnostjo, da sovražna letala ne bodo nastopila. V takem primeru bi se morala operacija na most začeti brezpogojno ob 18. uri. Iz tega je razvidno, da je bila akcija Gubčeve in štajerskih brigad zamišljena kot dnevna, in to zato, da bi lahko uspešno uporabili topove in drugo težko orožje, da pa bi ponoči izvedli miniranje, ki ga zaradi železne konstrukcije nosilnega dela mostu ni bilo mogoče na hitro izvesti.

Odlaganje datuma napada je negativno vplivalo na štajersko partizansko skupino, ki ni pravočasno prejela obvestila o odložitvi napada, zato je začela akcijo že 18. septembra 1944, kot je bilo prvotno dogovorjeno. Ko so se Štajerci spustili k Savi, so spoznali, da tam še ni 15. divizije in prva zmešnjava je bila tu. Štajerci so se vrnili na izhodišča in zatrjevali, da bi akcijo 18. septembra lahko izvedli sami brez podpore letalstva. To je bilo možno, kajti nemško obrambo mosta so presenetili. Sedaj pa so bili Nemci obveščeni o premikih štajerske partizanske skupine in so zaslutili, da se pripravlja nekaj večjega. Začeli so zbirati vojaštvo.*

Dne 20. septembra 1944 so bile vse enote 7. korpusa na izhodiščnih položajih za akcijo. Na veliko veselje partizanov je ob 16.30 priletelo devet zavezniških letal, ki so začela bombardirati Poganeč in utrdbe okoli mosta. Bombe so metala z višine okoli 1000 m, kajti ogenj protiletalskih topov je bil gost in močan. Le eno letalo je odvrгло bombo v nizkem letu. Po desetminutnem bombardiranju so letala odletela. Lahko si mislimo, da bombardiranje s takih višin ni imelo posebnega rušilnega učinka. Nekateri borci in poveljniki, ki so mislili, da bodo bombe kar zbrisale s površine bunkerje

* Mirko Fajdiga, »Zidaňškova brigada«, str. 403.

Sanitetna oskrba ranjenega angleškega poročnika Goodwina po boju za litijski most

ob mostu in raznesle grad, so bili razočarani. Toda večina borcev na desnem bregu, zlasti pri Gubčevi brigadi, je bila navdušena nad prvim sodelovanjem z zavezniškim letalstvom. Njihova morala se je dvignila; ne smemo pa tudi zanemariti dejstva, da se je sovražna posadka v Poganku med bombardiranjem poskrila po kleteh, kar je izkoristil del 3. bataljona Gubčeve brigade, in je nemudoma po odletu zavezniških letal jurišal na grad. Ker sovražnikovi vojaki niso mogli pravočasno zavzeti položajev pri strelnih linah in bunkerjih, so se morali vdati. Gubčeva je ujela kakih 54 sovražnikov. Istočasno z jurišem v grad so partizani napadli utrdbe na levem bregu Save. Toda odpor je bil močan in štajerski brigadi nista imeli uspeha. Zelo dejavni v obrambi so bili namreč bunkerji ob mostu na levi strani Save in protiletalsko topništvo. Vendar je Gubčeva s pomočjo Cankarjeve brigade, ki je uspešno odbijala napade tankov, končno le toliko onespobila obrambo mostu, da je ponoči skupina minerjev minirala most. S tem je bila akcija uspešno končana. Minerji so minirali most v ognju sovražnikovih krogel, pri čemer pa jih je deloma varovala megla, ki je nastopila v večernih urah. Omeniti moramo še, da napad bataljona na postojanko v Kresnicah ni uspel.

Miniranje mostu je pomenilo zahtevno nalogo za minerje. Petnajsta divizija je imela le 1000 kg razstreliva, in to ni bilo zadosti. Ker pa je oviral miniranje tudi ogenj s sovražnikovih položajev, je miniranje le deloma uspelo. Od treh konstrukcij, ki so sestavljale 170 m dolg nosilni del mostu, je bila presekana le ena. Samo tehnično delo sicer izvrstnih minerjev je bilo dobro opravljeno. Najprej se je po eksploziji sesula v Savo konstrukcija, ki je nosila en tir, nato pa je bila pretrgana še druga.* Minerji so hoteli naslednji dan dopolniti miniranje, a jim zaradi sovražnikovega odpora to ni uspelo. Tako kot pri Štampetovem mostu meseca junija 1944 tudi tukaj niso bile izkoriščene vse možnosti, da bi v celoti porušili most.**

Celotna operacija je bila razgibana in v nekaterih fazah zelo uspešna. Pokazalo se je, da sodelovanje z letalstvom zahteva posebno organizacijo in izurjenost. Upoštevati je bilo treba le dejanske bojne možnosti letalstva. Sicer pa je 15. divizija odlično izvedla operacijo, njeni borci in poveljniki pa so se izkazali s svojo iznajdljivostjo in drznostjo. Isto velja za minerje iz minerskega bataljona 15. divizije. Poleg uničenega mostu so bile pridobitve te operacije še naslednje: v Kresnicah je bataljon Gubčeve zaplenil težki mitraljez in 5 pušk, v Poganku je bilo zaplenjenih 52 pušk, dva puškomi-traljeza in drugi material. Skupne žrtve 15. divizije pa so bile: 7 mrtvih in 27 ranjenih.

Vsekakor je bilo rušenje dela železniškega mostu pri Litiji velik udarec za sovražnika. Temu pa se je 26. septembra 1944 pridružil še drugi, ko je 18. divizija ponovno porušila Štampetov most. Ti dve akciji sta bili *vrhunski* v skupnih operacijah enot 7. korpusa na komunikacije.

Glavni štab je za uspehe v litijski operaciji izdal posebno dnevno povelje, v katerem je izrekel priznanje in pohvalo vsem sodelujočim borcem, poveljnikom in političnim komisarjem. Posebno pohvalo je izrekel brigadi »Matije Gubca«, ki je z izrednim junaštvom pod poveljstvom komandanta kapetana Vinka Mojškrcarja in političnega komisarja Staneta Škrlja zavzela postojanko Poganeč in omogočila porušenje mosta. Pohvaljene so bile tudi minerske enote 15. divizije.***

Po končani operaciji na litijski most sta se v štabu korpusa izkristalizirali dve zamisli za nadaljevanje operacije. Prva je bila zelo privlačna in pri srcu novemu komandantu 7. korpusa Francu Poglajenu-Kranjcu, ki je po odstavitvi Pera Popivode formalno prevzel poveljstvo nad korpusom 3. oktobra 1944: 15. divizija naj bi ostala onkraj meje in likvidirala vse sovražne postojanke med Savo in mejo, razen Litije. Druga zamisel pa je bila umakniti se na Dolenjsko in poskušati obrzdati domobranske bataljone iz stiškega vozlišča. V soglasju s glavnim štabom je bila izbrana prva varianta, druge pa bi se lotili, ko bi bila opravljena prva. Zelo optimističnemu upanju na uspeh prve variante pa sta se postavili poprek dve silni oviri. Prva je bila

* V poročilu operativnega odseka štaba 15. divizije je bila izrečena kritična ocena o miniranju litijskega mostu. Poročilo pravi, da polje drugega tira ni bilo pravilno minirano, tako da je konstrukcija drugega tira obvisela, čeprav je bila sicer pretrgana. Arhiv IZDG, fasc. 21/III.

** Glej poročilo štaba 15. divizije z dne 2. oktobra 1944 o rušenju litijskega mostu. Zbornik VI-16-85.

*** Dnevno povelje glavnega štaba Slovenije z dne 21. septembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

Prevoz ranjencev po boju za litijski most

v tem, da so bile nemške postojanke zelo dobro utrjene, nekatere so imele celo betonske bunkerje, kar je pomenilo, da jim granate partizanske artilerije ne bi mogle do živega. Poleg tega so bile maloštevilne posadke dobro izurjene za obrambo in so se posluževale zelo uspešne taktike nenadnih protinapadov. Medsebojni pomoči postojank so pripisovali velik pomen. Druga ovira je tičala v partizanskih enotah 15. divizije. Operacijo so si zamislili kot zelo širok bojni poseg treh brigad s sočasnimi napadi na več postojank brez predhodne temeljite priprave in brez pomembnejše podpore težkega orožja.

Preden se je divizija spustila v operacijo, je Cankarjeva brigada napadla postojanko Prežganje, ki je bila na zahodnem delu operacijskega področja 15. divizije, a ni uspela. Gubčeva pa se je medtem umaknila čez mejo na Moravsko goro, kjer je ostala do 26. septembra 1944. Tudi 15. brigada se je pomaknila na področje Šentjanža, da bi zasedla izhodiščne položaje.

Dne 26. septembra 1944 je prispel h Gubčevi brigadi komandant 15. divizije Franc Kočevar-Ciril, ki je prinesel načrt za operacijo in pripeljal s seboj tudi havbico – 100 mm. Zvečer je komandant divizije pregledal brigado in je bil z njo zelo zadovoljen. Naj na tem mestu citiramo opis prisrčnega srečanja Gubčeve brigade s komandantom Francem Kočevarjem-Cirilom, ki ga je prispeval Hinko Bratož-Okli v svojem »Dnevniku II«: »Kar oči so mu zažarele od zadovoljstva, ko je hodil mimo pogumnih in strumnih borcev, pred katerimi se je na tleh svetilo nešteto očiščenih strojnic, lahkih in težkih bred ter nemških šarcev, lahkih minometov in angleških ter ruskih protitankovskih pušk. Komandant divizije svojega zadovoljstva ni mogel skrivati.« To je bil tudi zadnji osebni stik komandanta divizije z borci, ker je bil kmalu za tem težko ranjen in je divizija dobila novega komandanta.

Splošni napad enot 15. divizije na nemške postojanke onkraj meje se je začel 27. septembra 1944. Že poprej je bila 15. brigada neuspešna pri napadu na postojanki v Šentjanžu na Dolenjskem in na Svibnem, s čimer se je že nakazoval neuspeh operacije 15. divizije. Gubčeva je napadala Presko s pomočjo obeh havbic, Cankarjeva pa Polšnik. Obě akciji sta se izjalovili. Nemci so se v postojankah odločno branili.

V tej operaciji sta se pripetili dve veliki nezgodi. Pri Preski je bil namreč ranjen komandant 15. divizije. Druga nezgoda je zadela Cankarjevo brigado, ki jo je pri Javorskem pilu v zasedi pričakal del bojne skupine slovenskih domobrancev, katere jedro je bil zopet 4. bataljon. Cankarjeva si je morala z juriši priboriti prehod čez nezavarovano mejo skozi zasede domobrancev in je pri tem imela velike izgube: 21 mrtvih, 24 pogrešanih in 29 ranjenih. To se pravi, da je bilo iz bojnih vrst brigade izločeno kar 74 borcev. To je bil od Javorovice dalje najhujši poraz Cankarjeve brigade, ki je seveda izgubila tudi precejšnjo količino orožja.

Po tej operaciji se je 15. brigada naselila na Trebelnem, Gubčeva je bila v okolici vasi Klanec in je imela nalogo, da odpelje v bolnico vse ranjence iz enot 15. divizije, Cankarjeva pa se je naselila v okolici Čateža.

20. poglavje

RAZNA BOJIŠČA

Domobranci napadajo iz stiškega vozlišča

Skupna akcija enot 7. korpusa in IV. operativne cone na litijski most je glavnemu štabu Slovenije nakazala možnosti za izvedbo največje naloge na Dolenjskem – uničenje domobranskih bataljonov iz stiškega vozlišča. Glavni štab je spoznal, da so za tako nalogo enote 7. korpusa same preslabotne, zato naj bi se prek Save preselili obe štajerski brigadi in se vključili v bojne vrste 7. korpusa. Glavni štab je bil prepričan, da bi zbiranje tako velikih sil v Ljubljanski pokrajini gotovo prineslo zelene uspehe, saj bi bila ustvarjena odločilna premoč nad domobranci in nemškimi četami. Združenje sil dveh divizij s sedmimi brigadami, dvema odredoma in dvema štajerskima brigadama bi bilo največje doslej na Slovenskem. Artilerijska brigada, inženirski bataljon in druge posebne enote v Ljubljanski pokrajini pa bi dobili tudi priložnost, da bi se izkazali v veliki bitki.

Ko sta glavni štab Slovenije in štab 7. korpusa pripravljala uresničitev te zamisli, je bilo treba odstraniti še marsikatero oviro. Prehajanje operativne skupine štajerskih brigad na Dolenjsko ni potekalo brez težav. Spominimo se, kakšna pota je morala poiskati 14. divizija za pohod na Štajersko. V pričakovanju prihoda štajerskih brigad na Dolenjsko so naložili 15. diviziji nalogo, naj se pomakne h Krki in naj skuša potolči, kolikor bo to mogoče, domobranske enote na bojnem pohodu. Zato se je Cankarjeva brigada 3. oktobra 1944 nastanila v Valični vasi, Tolčanah in na Vrhu, Gubčeva je zasedla levi breg Krke od Žužemberka do Dvora, Petnajsta brigada pa je imela posebne naloge. Pričakovala je namreč veliko število novincev, ki naj bi prispeli s Kozjanskega. Toda tega transporta ni bilo. Brigada je imela na Trebelnem prav na dan prve obletnice ustanovitve, 28. septembra, oster spopad z enoto slovenskih domobrancev. Potem se je preselila na področje Čateža, kjer je ostala do 10. oktobra 1944 in ni imela pomembnejših bojov ali akcij.

Ideja novega komandanta 15. divizije Janeza Hribarja* je bila, da bi tukaj pričakali sovražnikov napad. Potrebno je bilo čimprej doseči kako zmago proti domobrancem. Toda položaji Gubčeve brigade za tako namero niso bili nič kaj primerni. Bili so obrambni, saj so se vlekli v dolgi črti po grebenih levega brega Krke od Zafare do Vinkovega vrha. Cankarjeva brigada je imela nalogo nadzorovati področje Sel pri Šumberku in z vpadom v hrbet sovražniku, ki bi napadal Žužemberk, doseči tako ugodne položaje, da bi sovražne čete morale biti poražene. Brigadi sta torej slovenskim domobrancem pripravljali lekcijo manevrskega boja. Vse do 8. oktobra 1944 sta bili tako rekoč brez dela in akcij. Tedaj pa so se domobranci iz stiškega vozlišča vendarle podali na pot. Njihov načrt je bil, da bi z dvema kolonama

* Janez Hribar je bil komandant 15. divizije le od 4. do 12. oktobra 1944.

Janez Hribar, komandant 15. divizije

udarili na Gubčevo in Cankarjevo brigado ter ju na območju Žužemberka porazili.

Prva kolona, ki je bila sestavljena iz dveh čet 1. bataljona slovenskih domobrancev (16. in 28. četa) ter četa in pol 4. bataljona (32. četa in del težke čete), je 8. oktobra 1944 zgodaj zjutraj udarila čez Sela pri Šumberku naravnost na Žužemberk. Imela je srečo. Ker je bila megla, se je približala enotam 3. bataljona Gubčeve brigade pri Žužemberku, ki so sicer bile obveščene o nevarnosti, in v ostrem spopadu iz bližine potisnila del bataljona čez Krko. Ko pa je hotela prodrati čez reko, tam naj bi se bila namreč srečala z drugo kolono, ki bi prodirala iz Zagradca po desnem bregu reke, jo je del 3. bataljona zaustavil in domobranci niso imeli uspeha.* Ker ni bilo

* Ko so se domobranci 8. oktobra 1944 približevali Žužemberku, se je proti Žužemberku pomikal tudi transport z novinci s Štajerske. Tik pred Žužemberkom je zadel ob domobransko kolono, ki ga je nemudoma napadla. Zaščita iz 3. bataljona Dolenjskega odreda se ni mogla dolgo upirati in kolona se je raztrgala. Med novinci, ki jih je bilo 365, je nastal nered in so se razbežali, nekateri pa so se priključili partizanom iz zaščite in so srečno prispeli v dolenjsko vojno področje. Tega dne so pogrešili 15 novincev. Jože Peskar, »Dolenjski odred«, str. 360.

Franc Poglajen-Kranjc,
komandant 7. korpusa

druge domobranske kolone iz Zagradca, so uvideli, da se je presenečenje izjalovilo in sklenili so se umakniti. Medtem je skušal komandant brigade izvesti obkoljevalni mañever, ker so se na njegovem levem krilu že pojavile manjše skupine Cankarjeve brigade. Toda črta, ki so jo zasedali bataljoni, je bila predolga in organiziranje obkolitve je potekalo počasi. Slovenski domobranci so bili že daleč proti Dobrničju, ko jih je v zasledovanju dohitela četa Gubčeve brigade, ki se je premikala kar po čistini. Domobrancem ni bilo težko na hitro postaviti dve zasedi, ki sta dobro prerešetalu neprevidno četo. Skupaj je v teh bojih prve kolone padlo 11 partizanov, večinoma iz čete, ki je domobrance zasledovala, 5 je bilo pogrešanih, nekaj pa ranjenih.*

Druga domobranska kolona, sestavljena iz 15. in 22. čete 3. bataljona iz Višnje gore, je 8. oktobra 1944 zgodaj zjutraj prodirala v Zagradec z namenom, da bi se prebila na desni breg Krke in potem napredovala proti Žu-

* Poročilo štaba 15. divizije z dne 9. oktobra 1944 Zbornik VI-16-100.

žemberku. Naletela je na Cankarjevo brigado in ni mogla nikamor naprej. Zato se je vrnila.

Poveljstvo 15. divizije je bilo vztrajno in je še nadalje čakalo na ponoven napad slovenskih domobrancev. Cankarjeva brigada je ostala v okolišu vasi Vrh, Gubčeva pa se je pomaknila na Mačji hrib in Vinkov vrh. En bataljon pa je varoval smer iz Novega mesta na Ajdovcu.

Dne 11. oktobra sta se res dva bataljona iz stiškega vozlišča odpravila v akcijo. To je bil 3. bataljon iz Višnje gore, ki se je pomikal proti Cankarjevi po znani poti ob levem bregu Krke. Prvi bataljon iz Stične pa se je v nepopolni sestavi začel istočasno pomikati čez Sela pri Šumberku proti Žužemberku. Oba bataljona sta naletela na Cankarjevo brigado in vnel se je oster boj. Brigada ni popustila in se je bojevala tako rekoč za vsak pedenj prostora. Vendar sta močnejša sovražna bataljona počasi prisiljevala Cankarjevo brigado k umiku. Cankarjeva je bila tako zapletena v boje, da ni mogla izvesti manevrov, kakršne si je zamislila in se zanje pripravila že pred bojem. Domobranci so že prodirali proti Žužemberku, ko je Cankarjevi prihitel na pomoč bataljon Gubčeve in za njim še eden. Slednji je domobrancem zaprl dostop v Žužemberk. Proti večeru sta se domobranska bataljona vrnila v postojanki. Petnajsta divizija je v tem boju dosegla vsaj delen uspeh: preprečila je vdor v Žužemberk. Bitka je bila neodločena. Cankarjeva je imela precej izgub, saj je slonela glavna teža boja na njenih ramah: 8 mrtvih, 14 ranjenih in 8 pogrešanih; Gubčeva pa 2 ranjena in 4 pogrešane. Tretji bataljon slovenskih domobrancev je imel 10 ranjenih, prvi pa 10 ranjenih in 2 pogrešana.

Izkušnje iz tega boja so pokazale, da bi bilo treba enote 15. divizije razporediti tako, da teža boja ne bi padla le na eno brigado, zlasti zaradi hitrosti, s katero so slovenski domobranci izvajali akcije. Zato je poveljstvo divizije 12. oktobra zvečer postavilo Gubčevo brigado pred Žužemberk. Desno krilo razporeditve 15. divizije je na Ajdovcu zavarovala 15. brigada, ki je tja prišla 12. oktobra popoldne. Cankarjeva brigada pa je ostala na starih položajih, katerih središče je bila vas Vrh.

Načrt, ki si ga je v skladu z načrtovanim prihodom štajerskih brigad zamislil glavni štab in ki ga je v posebnem pismu z dne 2. oktobra 1944 oznanil vrhovnemu štabu, je obsegal naslednje naloge: likvidirati postojanke slovenskih domobrancev v stiškem utrjenem vozlišču, nadaljevati rušenje tržške železnice, odstraniti sovražne postojanke na Dolenjskem med mejo in Savo, zavzeti sovražne postojanke v Velikih Laščah, Ribnici in Kočevju, uničiti postojanke slovenskega domobranstva v Dolomitih in izvesti popolno mobilizacijo na operativnem področju 7. korpusa.* Načrt je bil vsekakor velikopotezen. Bil je odsev moči narodnoosvobodilne vojske Slovenije in odraz njene samozvesti spričo dejstva, da se je osvoboditev Slovenije in Jugoslavije bližala z velikimi koraki. Nanj je vplivala tudi želja, da bi čimprej pregnali sovražnika in še pred koncem vojne obračunali z vojsko slovenske reakcije. Tak načrt je bil torej odraz osvobodilnega in re-

* Pismo glavnega štaba Slovenije vrhovnemu štabu z dne 2. oktobra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 13/I.

volucionarnega zagona slovenskih množic in njihove vojske. Seveda je bilo jasno, da vseh zastavljenih ciljev ne bo moč doseči v enem zamahu, ampak bo za njihovo uresničitev potrebno vložiti še mnogo naporov in izvajati dolgotrajno operacijo.

Dne 13. oktobra 1944 pa se je že pojavila na Čatežu operativna skupina štajerskih brigad (Šlandrova in Zidanškova) pod poveljstvom komandanta Jožeta Lepina-Risa in političnega komisarja Jožeta Babiča-Vojteha. Kakšna je bila kakovost teh dveh brigad, kaže njun prehod čez Savo. Poveljstvo operativnega štaba ni dolgo premišljalo, kako priti čez reko. Brigadi sta z jurišem udarili čez most pri postaji Sava, razbili spotoma nemške obrambne točke – in že sta bili na desnem bregu Save. To je bila izvrstna akcija.

Gubčeva brigada se je postavila na nove položaje pri Občinah in Veliki Loki 14. oktobra 1944, torej dan po prihodu štajerskih brigad na Čatež. Tako je bila zasedena vsa črta od Save do Občin. Cankarjeva brigada pa je bila še vedno na starih položajih okoli vasi Vrh.

Takoj po prihodu štajerskih brigad so bili odlikovani številni borci in borke ter poveljniki in politični komisarji obeh brigad. Odlikovanja je izročil komandant glavnega štaba Franc Rozman-Stane osebno. Tudi v Gubčevi brigadi so bila razdeljena odlikovanja. To je imelo pozitiven vpliv na bojno moralo partizanov.

Dne 15. oktobra 1944 pa se je na območju Gubčeve in obeh štajerskih brigad že razvnel dolgotrajen, krvav in razgiban boj. Tega dne je namreč 4. bataljon slovenskih domobrancev nameraval izvesti zamenjavo dveh čet. Devetintrideseta je potovala iz Šentvida pri Stični proti Novemu mestu, 32. pa se je iz Novega mesta odpravila v obratni smeri. Ti dve četi nista mogli pomeniti posebne nevarnosti za Gubčevo in štajerski brigadi, saj so bili partizani v veliki premoči. Toda nemško poveljstvo pod vodstvom kapetana Schumacherja je tedaj sestavilo še eno bojno skupino. Ta naj bi udarila naravnost na Čatež, ker so zvedeli, da se tam zadržuje velika skupina partizanov. Na Čatežu je bila tega dne Šlandrova, nekoliko južneje, v Račjem selu, pa Zidanškova. Naloga Schumacherjeve bojne skupine, sestavljene iz štirih čet 1. in 3. bataljona slovenskih domobrancev in ene posadkovne čete iz Grosupljega, je bila s severne strani varovati premike obeh čet 4. domobranskega bataljona. Nimamo sicer podatkov, ki bi potrjevali to domnevo, vendar je bilo logično, da je sovražnik zavaroval svoje enote, ki so se po glavni dolenski cesti pomikale v nasprotni smeri, še zlasti, ker je vedel, kje so položaji partizanskih enot. Najprej bomo pospremili 39. četo iz 4. domobranskega bataljona, ki se je pomikala po cesti proti Trebnjemu in se v Velikem Gabru razdelila v dve skupini. Že ob pol 6. uri zjutraj je ta četa naletela na Gubčev tretji bataljon in se z njim spopadla. Bataljon se je bojeval več kot uro, toda prednost so imeli domobranci, ki so začeli gubčevce obkoljevati. Tedaj pa se je pojavila Zidanškova brigada z dvema bataljonom, ki je prihitela bataljonu Gubčeve na pomoč. Vsekakor so bili z njenim prihodom ogroženi položaji 39. domobranske čete, kajti partizanska premoč na bojišču je bila očitna. Toda domobranci so bili iznajdljivi in so uporabili staro, preizkušeno prevaro. Zidanškovi brigadi so poslali naproti

v civilno obleko preoblečenega domobranca, ki je začel Štajerce prepričevati, naj ne streljajo, ker da je tukaj 3. bataljon Gubčeve brigade na umiku. Štajerci, ki še niso dobro poznali teh domobranskih trikov, so nasedli. Prekinili so ogenj in se približali domobrancem na tri metre, ko so ti začeli oster napad. Začel se je boj prsi ob prsi. Medtem pa je prispela na to bojišče še 32. domobranska četa in posegla v boj. Nesreča je hotela, da je bila Gubčeva pri vsem tem zelo neodločna in pasivna. Ko sta se prvi in drugi bataljon pripravila, da bosta posegla v boj, sta poslala v akcijo le po eno svojo četo. Sovražni četi sta se izmotali iz boja in se vrnili v nastanišča. Tukaj sta torej dve partizanski brigadi, Gubčeva in Zidanškova, v boju z dvema četama 4. domobranskega bataljona doživeli poraz, kajti imeli sta težke izgube.

Tudi Schumacherjeva bojna skupina je imela srečo. Domobranci so se pritihotapili v bližino Čateža in Zaplaza, presenetili Šlandrovo brigado in jo pregnali z odličnih položajev. Pri tem je tudi Šlandrova imela velike izgube. Vendar šlandrovci se le niso dali. Zbrali so se in s protinapadom pregnali Schumacherjevo bojno skupino.

Izgube vseh treh partizanskih brigad so bile zelo težke. Gubčeva je imela 16 mrtvih in 1 ranjenega, Šlandrova 11 mrtvih in 16 ranjenih, Zidanško-va pa 26 mrtvih in 6 ranjenih.*

Iz poteka bojev je jasno videti, kje so bile slabosti, ki so botrovale temu pokolu. Predvsem premalo odločna je bila Gubčeva brigada, ki se je bala nenadnega napada z vseh strani. To je bil že znani strah pred večjo sposobnostjo domobranskih čet, ki so Gubčevo že velikokrat spravile v hude zagate. Druga napaka je bila nezadostna obveščenost štajerskih brigad o metodah maskiranja akcij, kakršne so uporabljali domobranci. Tretja napaka je bila slaba poveljniška povezava med partizanskimi brigadami.

Sovražnikova ofenzivna operacija

Na dan opisanega boja med Malo Loko in Trebnjem ter na Čatežu 15. oktobra 1944 je štab korpusa že izdelal bojno povelje za napad na Višnjo goro, ki je bila prva na vrsti za likvidacijo po prihodu štajerskih brigad. Za to akcijo je korpus namenil številna bojna sredstva in prav gotovo bi se domobrancem v postojanki slabo godilo, če bi jo partizani izvedli. Načrtovana je bila podobno kot majska ofenziva 7. korpusa, toda s še večjo močjo in boljšimi bojnimi sredstvi. Enote 7. korpusa bi se morale zbrati za napad 17. oktobra 1944, sam napad na Višnjo goro pa bi izvedle 18. oktobra 1944 zjutraj.

Toda načrta niso izpeljali. Sovražno poveljstvo se je namreč odločilo odločno poseči z veliko ofenzivno operacijo na področje, kjer so bile zbrane enote tega korpusa. Verjetno je presodilo, da so partizanske brigade in divizije, ki so v zadnjem času pretrpele nekaj porazov, tako oslABLJENE, da je

* Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 803.

nastopil primeren trenutek za odločilen udarec. Tako je sovražnik pripravil dobro zamišljeno ofenzivo. Slovenski domobranci so jo razglasili za svojo – domobransko. Verjetno so bili resnični pobudniki te operacije. Največ čet, namenjenih za operacijo, je bilo njihovih.

Ker nimamo na voljo sovražnikovih dokumentov o tej operaciji, zlasti ne bojnega povelja, smo izluščili njeno temeljno idejo iz stvarnega dogajanja na bojišču. Sovražno poveljstvo je pripravilo štiri bojne skupine. Prva je bila pod poveljstvom nemškega kapetana Schumacherja in je bila sestavljena iz 7 do 8 čet.* Skupina je štela kakih 1200 mož, ki je imela v svoji sestavi kar dve težki četi. Njena smer akcije je bila Šentvid pri Stični, področje vasi Občine in Žužemberk. Nemci so v Novem mestu sestavili drugo bojno skupino, ki je štela verjetno več kot 400 mož. Sestavili so jo iz čet slovenskih domobrancev in Nemcev ter jo okrepili z artilerijo, tanki in motorizacijo. Njena smer akcije je bila Novo mesto–Trebneje – področje nastanitve operativne skupine štajerskih brigad okoli Čateža in Zaplaza. Tretja bojna skupina je bila sestavljena iz 2. bataljona slovenskih domobrancev in je bila tudi okrepljena s tanki in topništvom. Smer napada: Grosuplje–Korinj–Suha krajina. Četrto skupino so sestavili iz domobrancev in nemških enot iz postojank Velike Lašče, Ribnica in Kočevje. Poveljeval ji je nemški poveljnik Schmitz. Smer njenega prodiranja: Kočevje–Smuka in Hinje–dolina reke Krke pri Dvoru oziroma Žužemberku. Skupna naloga operacije naj bi bila odriniti partizanske enote v dolino Krke ter jih tam poraziti.

Če primerjamo moč sovražnih čet, potem bomo opazili, da sovražnik ni ustvaril premoči nad enotami 7. korpusa. Korpus je bil kar dvakrat močnejši od sovražnika, vendar je bil slabši v težki oborožitvi in zalogah streliva. Glede na to sovražna ofenziva ne bi smela pomeniti posebne nevarnosti za 7. korpus, nasprotno, sovražnik je ustvaril razmere, kakršnim se je mogel korpus uspešno zoperstaviti na odprtem bojišču in zadati sovražniku udarce. Taka je bila tudi ocena štaba 7. korpusa potem, ko je sovražnik 17. oktobra razkril svoje namene.

Toda zopet se je izkazalo, da se samo na primerjave o moči med nasprotnikom na podlagi številke ne smemo zanašati. Kajti zgodilo se je drugače, kot so partizanski štabi ocenjevali ali pa načrtovali.

Če si ogledamo izhodiščne položaje sovražnikovih čet na dan 16. oktobra 1944, ko so se začeli njihovi premiki, vidimo, da je sovražna operacija težila k obkoljevanju vseh enot 7. korpusa. Če pa si ogledamo, kako so bile sovražne bojne skupine usmerjene proti partizanskim grupacijam v prvi fazi ofenzive, opazimo, da so posamezne skupine udarile naravnost na eno od partizanskih grupacij ali pa na njen del. Prvi udarci so torej imeli, kot izgleda, namen le pregnati partizanske enote z njihovih položajev in jih potisniti v dolino Krke med Dvorom in Žužemberkom, kjer naj bi sovražnik

* Sestava te skupine: 16. in 28. četa prvega bataljona slovenskih domobrancev, 21., 22. in 3. težka četa iz tretjega bataljona slovenskih domobrancev, 31. in del 4. težke čete iz 4. bataljona slovenskih domobrancev, kombinirana bojna skupina, sestavljena iz vojakov posadkovnih čet slovenskega domobranstva iz grosupeljske postojanke, tj. približno 130 mož.

končno obračunal s partizani. Če pogledamo razmestitev 15. divizije, ki nas tačas najbolj zanima, spoznamo, da so bile brigade precej oddaljene druga od druge, zato ni bilo mogoče računati na hkratno akcijo celotne divizije.

Sovražna operacija se je sicer začela že 16. oktobra 1944, toda Schumacherjeva bojna skupina je udarila na Gubčevo brigado pri Občinah šele dne 17. ob 1. uri zjutraj, ko se je prepričala, kako je brigada razporejena in kaj namerava. To je izvedela kar od štaba Gubčeve brigade, kajti lokavo se je priključila na telefonsko linijo med Gubčevo brigado in štabom 15. divizije. V nočnem in jutranjem spopadu je brigada imela velike izgube in je bila praktično izločena iz boja. Naselila se je na področju Brezove rebri in Ajdovca in do konca ofenzive ni imela nikakršne pomembne vloge več. Petnajsta brigada je že 16. oktobra zasedla vas Vrhtrebnje, a se je premaknila h Krki ter zasedla položaje od Zafare, kjer se je povezala s Cankarjevo brigado, do Vinkovega vrha. Štab 15. divizije je nameraval uporabiti Cankarjevo in 15. brigado za napad na Schumacherja, ki se je z delom skupine utrdil v vasi Gorenje Kamenje, južno od Občin. Cankarjeva brigada je napad izvedla sama 17. oktobra 1944 z dvema bataljonom.

Na področju Suhe krajine in Kočevja sta dve, nam že znani sovražni skupini, začeli pohod 16. oktobra 1944. Drugi bataljon slovenskih domobrancev je naslednjega dne zgodaj zjutraj nepričakovano udaril na 4. bataljon 8. brigade v Korinju in mu prizadejal težke izgube. Padlih in pogrešanih je bilo nekaj manj kot 100 borcev. Schmitzova bojna skupina pa je 16. oktobra prišla do Male gore in se razdelila v dva dela. Eden je udaril po cesti proti Staremu logu, drugi pa se je usmeril proti Hinjam, kjer je naslednjega dne zjutraj uspešno napadel ter pregnal iz vasi štab 18. divizije z nekaterimi enotami. Potem se je v vasi utrdil, odbil nekaj partizanskih napadov in se kasneje združil z 2. bataljonom slovenskih domobrancev.

Edini neuspeh je sovražnik doživel na bojišču proti operacijski skupini štajerskih brigad in bataljona VDV, ki so 17. oktobra imeli boje zlasti z novomeško bojno skupino (verjetno je sodelovala tudi katera od enot Schumacherjeve bojne skupine). Sovražnik ni mogel prodreti na partizanske položaje. Tudi pri štajerskih brigadah se je morala nekoliko skrhala. V prvi vrsti je to bila posledica izgub, ki sta jih brigadi utrpeli takoj po prihodu na področju Čateža. Štajerci niso dobro poznali terena, niso imeli kart, niti zadosti vodičev, pa tudi domobranska taktika in zvijače so bile zanje novost. Toda brigadi sta se nenavadno hitro otresli vseh začetnih slabosti in sta v glavnem ohranili bojno sposobnost.

Štab 7. korpusa si je prizadeval vzeti pobudo v svoje roke. Sklenil je 18. oktobra 1944 s Petnajsto divizijo in štajersko operativno skupino stisniti v obroč sovražno grupo v Trebnjem, za kar je res bila ugodna priložnost. Toda sovražnik je bil hitrejši. Iz Dobrniča je začel prodirati del Schumacherjeve bojne skupine, ki je udarila po Cankarjevi brigadi in jo potisnila v vas Reber. Tu se je sovražna akcija ustavila. Tudi na severu pri operacijski skupini ni bilo nič, kajti Šlandrova se je premikala z ranjenci proti Žužemberku, Zidanškova pa se je ves dan 18. spopadala z Nemci in domobranci in je v obrambnih bojih (sovražnik je zlasti pritiskal iz mirenske smeri) priza-

dejala velik poraz napadajočim četam. To je mnogo pomenilo za utrditev samozavesti Zidanškove brigade.

Za ta dan, 18. oktober, načrtovana dejavnost enot 7. korpusa je torej propadla. Zato je 15. divizija za 19. oktober 1944 pripravila nov načrt, katerega temeljna ideja je bila podobna kot v načrtih za akcije 18. oktobra 1944. Cilj so bile sovražnikove čete okoli Trebnjega. Toda korpus nikakor ni mogel ujeti ritma, ki je bil potreben za dosego ofenzivne dinamike. Sovražnik je bil povsod hitrejši in pobuda je bila v njegovih rokah. Dne 19. oktobra je štab 15. divizije poslal enotam kar tri bojna povelja, ki jih ni bilo mogoče izpolniti. V tem se odraža slabost akcije 15. divizije in seveda enot 7. korpusa.

Medtem so sovražnikove čete akcijo nadaljevale. Posrečilo se jim je, da so prodrle s kočevske komunikacije v dolino Krke in se spojile s četami, ki so prišle s severa. S tem se je sovražnikova ofenziva končala.

Zlahka ugotavljamo, da je bila sovražnikova ofenziva uspešna, saj je dosegla zastavljene cilje in je prizadejala partizanskim enotam velike izgube. Toda partizanska poveljstva so ocenjevala rezultate sovražne akcije, ki se je končala 22. oktobra 1944, zelo neobjektivno in so omalovaževala sovražnikov uspeh. Štab 15. divizije je trdil, da je sovražnik poskušal prehajkati partizansko osvobojeno ozemlje, a da se mu to ni posrečilo. Kritiziral je svoje enote, češ da niso držale svojih čet na vajetih in da niso odločno napadale sovražnika. Nekatere pa, da so brez povelja odšle na desni breg Krke.*

Vzroki za neuspeh 7. korpusa v tej sovražnikovi ofenzivi so bili številni. Partizanske enote so bile okornejše od sovražnih. Poveljevanje 7. korpusa je bilo spričo slabih sredstev za zvezo počasno in nezanesljivo. Štab korpusa se je držal prvotne zamisli o napadu na sovražne čete okoli Trebnjega kot pijan plota, kar je pospeševalo težave partizanskih brigad. Sovražnikove zamisli so bile preprostejše in lažje izvedljive, tudi če so bile povezave slabše. Širokopoteznost manevra sovražnikovih čet, ki so s kočevske in dolenske komunikacije težile k združitvi v dolini Krke med Žužemberkom in Dvorom, je bila plod dobre zamisli, ki jo štab 7. korpusa ni mogel razvozlati. Sovražna ofenzivna operacija z omenjeno zamisljo je pomenila nekaj novega v bojih na Dolenjskem, ker je vključevala v akcije celotno ozemlje Suhe krajine na obeh bregovih Krke.

Dvanajsta brigada na Gorjancih

Na koncu tega poglavja se moramo seznaniti še z dejavnostjo 12. brigade na blokadi Novega mesta. Preden se je povzpela na gorjanske grebene, so jo odpoklicali še v Belo krajino. Tja so vdrle namreč nekatere sovražnikove enote s hrvatske strani, kar se je dogajalo 28. in 29. avgusta 1944. Že 29. avgusta je bila v Črnomlju, nato pa se je razmestila ob bregovih Kolpe pri vaseh Adlešiči in Griblje. Po krajših bojih, ko je postalo jasno, da sov-

* Bojno povelje štaba 15. divizije z dne 21. oktobra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188/III-1.

ražni poseg na belokranjsko področje ne pomeni velike nevarnosti za Belo krajino, je 31. avgusta 1944 zapustila položaje ob Kolpi in se vrnila na Gorjance. Že 1. septembra 1944 je začela prevzemati od Cankarjeve brigade položaje in vse utrdbe ter minska polja, ki so varovala smeri za vdor v Belo krajino. Od 2. septembra dalje je torej 12. brigada postala odgovorna za varnost Bele krajine in za blokadno organizacijo okoli Novega mesta.

Razumljivo je, da se je oprla na izkušnje Cankarjeve brigade, kolikor jih ji je mogel na hitro posredovati štab Cankarjeve. Vendar 12. brigada ni bila prvič na blokadni akciji. Prvič je bila v taki akciji po napadu 15. divizije na Novo mesto 17. novembra 1943, vendar je tedaj zasedala severne položaje okoli Novega mesta. Razen tega pa je pomagala 10. brigadi (»Ljubljanski«) iz 18. divizije. Torej si je temeljne podatke o organizaciji blokade in o sovražni taktiki pridobila že prej, saj je bila na tem področju nekaj dni skupaj z 10. brigado. Od takrat pa so se razmere na bojiščih nekoliko spremenile. Sovražnik je vse bolj uporabljal zahrbtno protipartizansko taktiko. Dvanajsta se je morala potruditi, da bi se zoperstavila sovražnikovim nakanam. V ta namen je v celoti sprejela sistem blokade mesta, kakršnega je z uspehi izvajala Cankarjeva brigada.

Tudi sedaj je bil jedro sovražnikove posadke v Novem mestu 1. bataljon 14. SS policijskega polka. Okrepili so ga z deli 13. oklepne čete istega polka. Slovenski domobranci so imeli v mestu in v njegovi neposredni bližini 38., 40., 52., 53. in 54. četo. Torej je v Novem mestu sovražnik imel okoli 800 do 1200 mož. Ker je polovico moštva uporabljal za neposredno obrambo v utrdbah, je lahko pošiljal v boj izven mesta približno 600 mož, to je dober bataljon. Ker je imela 12. brigada tedaj okoli 600 partizanov, se je lahko po moči izenačila s sovražnikovimi skupinami, vendarle pa jo je na blokadnih položajih trla nadloga; varovati je namreč morala skoraj 40 km dolgo obrambno črto, kar je omogočalo sovražniku razmeroma lahek preboj, pa tudi skriven dohod do brigadnih položajev. Zato seveda pozicijska obramba belokranjske smeri nikakor ni prihajala v poštev, pač pa edino manevrska. Tako se je brigada tudi postavila.

Sovražnik v Novem mestu je dobro vedel, da so partizanske enote na blokadi najbolj ranljive takoj po prihodu, ko še niso bile popolnoma seznanjene z razmerami pod Gorjanci. Zato se je odločil takoj napasti 12. brigado, za katero je zlahka izvedel, kje je. Odločil se je za smer iz Sentjerneja, ki je peljala v bok brigadne razporeditve. Gorjanska področja s svojimi globokimi grapami, dolinami, gozdnimi predeli in skrivnimi potmi pa so omogočala sovražniku neopazen dohod do brigadnih položajev.

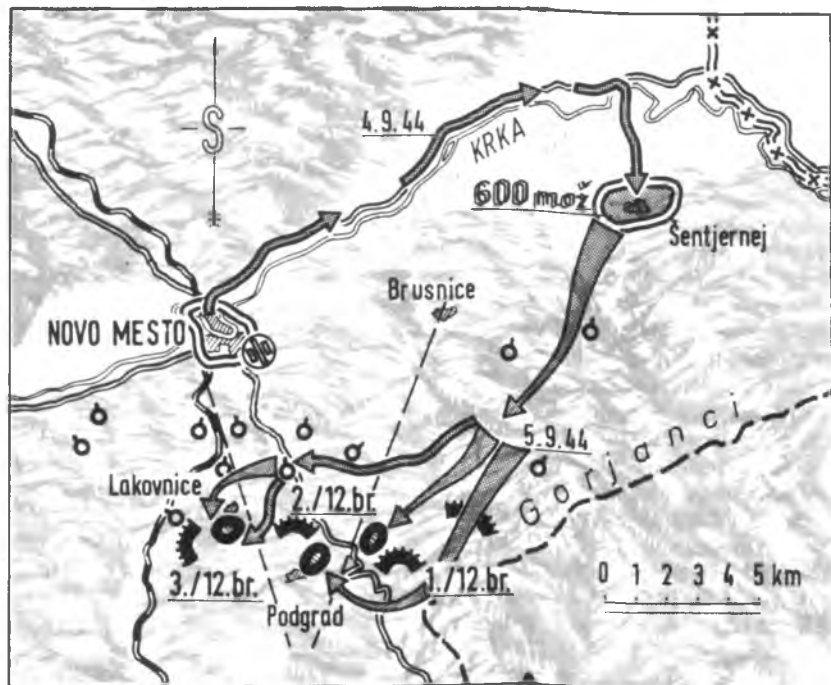
Skica 22 (na str. 429) nam prikazuje pohod sovražnih čet in boje 4. in 5. septembra 1944 z 12. brigado. Brigadne enote so se sicer povsod močno upirale sovražniku in do kakih katastrofalnih porazov na raznih točkah bojišča ni prišlo, čeprav je sovražniku uspelo izvesti načrt, po katerem je celo prodrl na stražo in napadel 2. bataljon brigade v hrbet. 5. septembra 1944 do 9. ure zjutraj je sovražnik svojo nalogo opravil in se po svoji stari bojni navadi vrnil v postojanko. Akcija je bila vsekakor poraz za 12. brigado, vendar ne popoln. Brigada je imela sicer 16 mrtvih in prav toliko ranjenih,

toda bojevala se je dobro. Poglavitna slabost njenega boja je bila v tem, da je precej razpršila svoje enote na razne položaje.

Sovražnik je pripravil novo akcijo za 11. september 1944. Tokrat se je odločil za novo smer, da bi Dvanajsto preslepil. Bistveno je bilo to, da so se sovražnikove čete razdelile v kolone, da bi iz več smeri napadale Dvanajsto. Razdeljevanje v kolone pa je ob dobri povezavi že pomenilo temelj za obkoljevalni manever. Sovražnikova akcija se ni posrečila. Na Vahti se je brigada odločno uprla, 3. bataljon v Lakovnicah pa je s srditim bojem onemogočil poseg južne sovražnikove skupine na glavno bojišče. Brigada je imela 7 mrtvih, 17 pogrešanih in 4 ranjene, sovražnik pa po partizanskih poročilih 14 mrtvih in 20 ranjenih.

Brigada je imela za seboj dve težki izkušnji. Uvidela je, da se ne more uspešno upirati in zmagovati, če bosta njena bataljona oddaljena med seboj. Zato je po boju 11. septembra 1944 združila vse tri bataljone, da jih je štab imel pri roki ter zasedla položaje pri Vinji vasi, Mihovcu in Podgradu.

Že samo zbiranje bataljonov pod Gorjanci je pomenilo opomin sovražniku, da mora pri napadih računati z močnim odporom. Zato kakih posebno odločnih akcij ni izvedel vse do 5. novembra 1944, ko je bila brigada na blokadi. Našteli bomo najpomembnejše.

Skica 22. Napad novomeške posadke na 12. brigado 4. in 5. septembra 1944

Dne 17. septembra je sovražnik v dveh skupinah z okoli 200 možmi, udaril na 3. bataljon 12. brigade, ki se je bil komaj premestil v vas Mihovec. Bataljon je bil dobro pripravljen in zavarovan, poveljstvo brigade pa je tudi pravilno razvrstilo svoje bataljone. Sovražni napad je bil zato neuspešen in 3. bataljon 12. brigade je pregnal sovražnika do Lakovnic in Jurne vasi. Boj je bil torej zmagovit.

Dne 21. septembra se je podala v boj kar močna sovražnikova skupina z okoli 600 možmi. Usmerila se je proti Uršnim selom, kjer pa partizanov ni bilo. Ta sovražna akcija je bila ali šolski manever ali pa je sovražnik nasedel napačnim obvestilom. Sovražnik je nastopil v štirih kolonah. Le leva je naletela na 3. bataljon na Mihovcu. Toda do boja ni prišlo, kajti sovražnik se je kmalu začel umikati v Novo mesto.

Do 6. novembra sovražnik ni več napadal. Predvsem ni imel čet, kajti od 16. do 23. oktobra je izvajal ofenzivo proti enotam 7. korpusa. Na ukaz poveljnika 7. korpusa je 12. brigada poslala Gubčevi na pomoč svoj 2. bataljon, ki se je bojeval z Gubčevo od 25. do okoli 30. oktobra 1944. V tem času je imel kar precejšnje izgube: 6 mrtvih, 8 pogrešanih in 6 dezertirjev.

Dvanajsta brigada se je med zatišjem na Gorjancih posvetila reorganizaciji in krepitvi političnega in kulturnega delovanja.

Kljub neuspehu 7. korpusa v oktobrski sovražni ofenzivi se glede obvladanja področja med Krko in nekdanjo nemško-italijansko mejo ni dosti spremenilo. Tukaj so še vedno trdno stale brigade 15. in 18. divizije ter Dolenjski odred.

Napad na stiško vozlišče

Razmere na bojišču 15. divizije so bile sedaj odvisne od razmer na celotnem bojišču partizanske vojske na Slovenskem, zlasti pa od razmer na jugoslovanskih bojiščih. Dne 20. oktobra 1944 je bil osvobojen Beograd in slovenske partizanske enote so ta uspeh slavile od 20. do 24. oktobra 1944. S prižiganjem daleč vidnih kresov so opominjale okupatorja, da se približuje čas obračuna in zmage osvobodilne vojske Jugoslavije. Pričakovati je bilo, da bo sovražnik spričo težkih porazov v Jugoslaviji in na vseh svetovnih bojiščih začel popuščati. Toda ni bilo tako. Počasi, toda vztrajno so se začele balkanske vojske pod nemškim poveljstvom za jugovzhod pomikati proti Sloveniji in njihove čete so se na slovenskem ozemlju zgostile. Namesto da bi pritisk popuščal, se je stopnjeval. Za to sta bila dva pomembna vzroka. Prvi je bil v tem, da so Nemci morali nadaljevati akcijo za zavarovanje umika nemških čet skozi Slovenijo proti Avstriji in Nemčiji, in drugi, da je slovensko domobranstvo pripravljalo pot za združitev z angleškimi vojskami. Dolenjska komunikacija je bila vedno bolj v rokah sovražnih čet, pa tudi na kočevski se je poznala njihova premoč.

Zanima nas, kakšne razmere so vladale v 15. diviziji. Ocene vojaških poveljnikov in političnih komisarjev o sovražnikovi akciji od 18. do 23. oktobra 1944 so bile zelo čudne. Umik sovražnikovih čet v nastanišča 23. ok-

tobra 1944, ki je bil le načrtovan konec operacije, so označevali kot partizanski uspeh.

Obveščevalni center 15. divizije pa je npr. 23. oktobra sodil, da je bil rezultat celotne sovražnikove akcije popolnoma negativen, ker sovražnik ni bil dovolj informiran o položajih naših enot in ker so ga premiki naših enot presenetili.* Partizanski štabi očitno tedaj sploh niso dobro poznali podatkov o izgubah svojih enot, čeprav so bile le-te precej velike. Objavljamo podatke o izgubah 15. divizije za obdobje sovražnikove ofenzive skupaj s številčnim stanjem 15. divizije pred ofenzivo in po njej:**

Enote	Število borcev		
	po seznamih	pogrešani	ново stanje
Štab divizije	45	—	45
Posebne enote divizije	359	83	276
Premična bolnica	128	—	128
Gubčeva brigada	615	124	491
Cankarjeva brigada	602	126	476
Dvanajsta brigada	682	—	682
Petnajsta brigada	659	58	601
15. divizija skupaj	3090	391	2699

Izgube enot 15. divizije so bile torej kar občutne. Neradi so jih priznavali celo partizanski štabi, kajti nihče ni rad poslušal poročil o porazih in izgubah, posebno še, kadar so bile le-te velike. Tako se je zgodilo, da svojih izgub v 15. diviziji po operacijah niso analizirali. Posledica tega so bile pomanjkljive ali napačne ocene. Zanimivo je, da so tudi sicer točna partijska poročila zamolčala izgube 15. divizije.

Bolj stvarno je bilo poročilo divizijskega partijskega komiteja 15. divizije o notranjih razmerah v diviziji za obdobje od 15.–31. oktobra 1944.*** Poročilo pravi, da je partijski kader postal v tem obdobju nekoliko bolj dejaven, čeprav je bil mlad in mu je bilo treba pomagati. Tudi partijske celice so začele nekoliko bolje delovati. Vendar pa so bataljonski sekretarji, kot pravi poročilo, nastopali preveč poveljujoče, saj so pri postavljanju političnih funkcionarjev, zlasti nižjih, preveč gledali na to, da je znal kandidat malo bolje govoriti, namesto da bi bolj upoštevali njegovo borbenost in samoiniciativnost. Poročilo kritično ocenjuje, da so v partijskih organizacijah vse premalo in površno pripravljali akcije, ki jih je divizija imela v zadnjih dneh, zato so bile neuspešne. Partija za te akcije ni dobro pripravila partizanov, pa tudi v bojih se ni izkazala, kot bi se morala. Seveda pa divizijskih akcij tudi ni zadosti preučila, da bi lahko odpravljala slabosti. Poročilo nadalje ugotavlja, da je bilo v posebnih enotah pri štabu divizije več par-

* Poročilo obveščevalnega centra 15. divizije z dne 23. oktobra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 66/11.

** Poročilo štaba 15. divizije z dne 23. oktobra 1944 štabu 7. korpusa o bojih od 18. do 23. oktobra 1944. Zbornik VI-17-9.

*** Poročilo partijskega komiteja 15. divizije z dne 7. novembra 1944. Arhiv CK KPS, št. 7582.

tijsko povezanih partizanov kot v bojnih enotah in da so imeli v posebnih enotah partiji več čuta za odgovornost. Sklenjeno je bilo, da se ukrene vse potrebno, da bi se slabosti odpravile s kolektivnim delom v partijskih organizacijah in v tesni povezavi s SKOJ. Poročilo navaja, da je bila v enotah posvečena velika pozornost kampanji za proslavo oktobrske revolucije in za proslave ob osvoboditvi Beograda. V diviziji so skrbeli tudi za politično in vojaško izgradnjo podoficirskega kadra. Posledice tega so bile pozitivne, saj so si podoficirji tako pridobili večjo avtoriteto. Poročilo pravi, da si je partija prizadevala, da bi se funkcionski kader približal partizanom, kajti nekateri višji kadri so se nalezli »vojvodstva«. V nekaterih enotah divizije so bile v tem času partijske konference, na katerih so obravnavali direktive CK KPS in sklepe divizijskega partijskega sveta. Tudi na vojaškem področju je bila osrednja tema delovanja vprašanje podoficirskega kadra. Poročilo poudarja problem samovoljnega zapuščanja partizanskih enot. Sklep je bil, da morajo politični in partijski funkcionarji hitreje in bolje reagirati na vse pojave sovražne propagande, ki se je širila zlasti z letaki, s katerimi je sovražnik pozival partizanske borce, naj zapustijo partizanske vrste in se prijavljajo domobrancem ali nemškimi enotam. Na koncu poročilo navaja, da je bilo zdravstveno stanje v enotah 15. divizije zadovoljivo, da so se mnogo trudili za higieno, da je bila hrana zadostna in okusna in da so pekli kruh za zajtrk. Posebno ugodno pa je vplivalo na vojsko, da je prejela toplo obleko in perilo, zaradi česar je postalo razpoloženje med partizani boljše, rasli pa sta tudi njihova zavest časti in predanost.

Naj povzamemo še statistične podatke o kandidatih in članih partije ter skojevcih, ki jih v poročilu navaja divizijski partijski komite.

Enota	Članov	Kandidatov	Skojevcev
Štab divizije	32	1	—
Inženirskotehnični bataljon	26	6	19
Zaščitni bataljon	54	20	58
Premična bolnišnica	21	8	19
Gubčeva brigada	142	38	121
Cankarjeva brigada	173	37	164
12. brigada	108	45	156
15. brigada	137	17	152
Divizija skupaj	693	172	689

Partijsko povezanih partizanov in partizank je bilo torej v 15. diviziji po končani sovražni ofenzivni operaciji 1554. Če upoštevamo, da je bilo tedaj v 15. diviziji 2699 borcev in bork (glej razpredelnico na strani 431), potem je bilo partijsko povezanih 57,5 odstotka.

Po neustrezni oceni o dejanskem stanju bojne sposobnosti partizanskih in sovražnih sil, je 7. korpus sprožil akcijo, s katero naj bi končno likvidiral utrjeno stiško vozlišče slovenskih domobrancev. Tokrat so izbrali za prvi cilj postojanko 4. bataljona slovenskih domobrancev v Šentvidu pri Stični. Ta bataljon naj bi prvi prišel pod udar partizanskih sil vsekakor zato, ker

je bil največja nadloga za partizane in ker je s svojimi akcijami partizanskim silam 7. korpusa prizadel največje izgube ter jim napravil največ materialne in moralne škode. Ni bilo brigade ali odreda, ki bi jim omenjeni bataljon ne bil prizadel udarca. Zato ga je bilo treba izrjavati iz sestave sovražnih bojnih sil, za kar se je ponujala lepa priložnost, saj je bila na Dolenjskem zbrana velika partizanska vojska.

Preden bomo govorili o dogodkih te operacije, naj se spomnimo, da je 7. korpus že pripravljaj veliko akcijo za osvojitve postojanke 3. bataljona slovenskega domobranstva v Višnji gori, ki naj bi bila 18. oktobra 1944 zjutraj. To bi bila dnevna akcija, ki so jo zaupali 15. diviziji. Tedaj naj bi prvič uresničili zamisel o tem, da bi za akcijo zbrali vse težko orožje na enem mestu. Prvič so tudi nameravali dodeliti brigadam za neposreden napad skupine partopov, to imenitno partizansko težko orožje za rušenje utrd, ki pa je bilo lahko prenosljivo. Partop je imel izredno rušilno moč. Njegova edina slabost je bila kratek doseg, samo do 150 m, zato je bilo razsipanje zadetkov veliko. Sovražniku bi se bilo verjetno slabo godilo, če bi partizani to operacijo izvedli, tako pa so jo morali odložiti, ker je sovražnik začel svojo.

Temeljna ideja za napad na postojanko Šentvid pri Stični, katerega naj bi 7. korpus začel 25. oktobra 1944, je bila seveda podobna pravkar opisani. Tudi v tej akciji naj bi zbrali težka orožja za podporo odločilnega udarca na postojanko, pa tudi tankovski odred je bil pripravljen za boj. Vendar so bile sedaj razmere na področju boja drugačne kot pred sovražnikovo ofenzivo. Operacijska skupina štajerskih brigad, ki so ji zaupali glavno nalogo, si po prestani ofenzivi še ni čisto opomogla. Poleg tega pa za napade na utrjene postojanke ni imela zadosti izkušenj. Zlasti ni dobro poznala sodelovanja med artilerijo in pehoto ter sodelovanja s tankovskim odredom. Zemljišče, na katerem naj bi se boj razvijal, je bilo razmeroma odprto, nič kaj dobrih položajev za boj ni bilo. Bile so možnosti, da sovražnik udari z zahoda in z vzhoda naravnost v bok napadajočim četam. Izbira Šentvida pri Stični za prvi cilj združenih enot 7. korpusa ni bila najbolj posrečena.

Štab 7. korpusa je takole razdelil naloge med enote: operativna skupina štajerskih brigad naj bi s severa in juga napadla Šentvid pri Stični. Pri tem naj bi Šlandrova napadala s severa, Zidanškova pa z južne strani. Petnajsti diviziji so zaupali nalogo, ki je razdvojila njeno enovitost. Tako je Gubčeva brigada, okrepljena z bataljonom 12. brigade, ki je bila še vedno na blokadi Novega mesta, varovala vzhodno smer iz Novega mesta, Cankarjeva je prejela odgovorno nalogo, da oklene Stično in ne dovoli stiški posadki, da bi pomagala šentviški, 15. brigada pa je bila postavljena v korpusno rezervno. Osemnajsti diviziji je bila naložena naloga, da z dvema brigadama zavaruje zahodno smer iz Grosupljega in Ljubljane na področju med Višnjo goro in Ivančno gorico. Jurišni bataljon 18. divizije naj bi demonstrativno napadel posadko v Višnji gori, eno brigado pa je divizija pustila v Suhi krajini. Dolenjski odred je varoval področje okoli meje od Tržišča do Teme nice, kar je bila težko izvedljiva naloga. Slabosti pri organiziranju operacije 7. korpusa so bile očitne. 18. divizija je postavila brigadi v zelo dolgo, tenko

in slabotno črto. Tudi oklenitev Stične je bila zaradi bližine Šentvida in pre mnogih smeri, ki jih je morala Cankarjeva zavarovati, vprašljiva. Poveljevanje 15. divizije je bilo oteženo zaradi razcepljenosti njenih enot.

Pa vendar, glede na moč 7. korpusa je bilo upanje na uspeh.

Tedaj pa se je zgodilo nekaj nenavadnega. Dva štaba, partizanski in domobranski, ki sta bila zapletena v predvidene akcije, sta imela načrte, ki so se izkazali koristni za domobrance, škodljivi pa za 7. korpus. Poveljstvi stiške in šentviške postojanke sta se namreč odločili, ne da bi bili vedeli za korpusno operacijo, da bosta udarili z obema bataljonom v smeri proti Sv. Križu pri Litiji (Gabrovka), kjer se je zadrževal Dolenjski odred. V ta namen sta sestavili bojno skupino iz enot 1. in 4. bataljona ter se 25. oktobra navsezgodaj odpravili v akcijo. Tako se je zgodilo, da so domobranske čete šle proti vzhodu v smeri proti Radohovi vasi in Primskovemu, medtem ko sta šli štajerski brigadi s področja Sel pri Šumberku proti Šentvidu pri Stični, Cankarjeva pa proti Stični. Domobranska bojna skupina se ni pomikala v strnjeni formaciji, zato je njen del, sestavljen iz 4. bataljona slovenskih domobrancev brez dveh čet, 25. oktobra 1944 približno ob 2. uri zjutraj naletel na Šlandrovo brigado, ki je bila na premiku proti severu na izhodiščne položaje za napad na Šentvid pri Stični.* Šlandrova se je torej na pohodu zapletla v boje in se je morala sprva celo nekoliko umikati ter iskati položaje, da bi strla odpor 4. domobranskega bataljona. Toda domobranski bataljon je dobil iz Šentvida okrepitev, da je Šlandrova brigada šele ob 10. uri dopoldne zasedla primerne položaje pri vasi Škoflje. Tu je počakala na 15. brigado. Kot je razvidno iz poteka teh bojev, se načrt o sočasnem napadu na postojanko z obema štajerskima brigadama zgodaj zjutraj 25. oktobra 1944 ni uresničil.

Zidanškova brigada pa je po načrtu napredovala z juga proti šentviški postojanki in ni naletela na sovražnika. Zasedla je izhodiščne položaje na črti Dob-Dule. Toda na desnem krilu je zaznala boj Šlandrove. To jo je nekoliko zmedlo, vendar je kljub temu začela napad na postojanko. Napad ni bil posebno odločen, kajti nastale so popolnoma nove razmere in brigada je morala na zahtevo štaba korpusa ob 11. uri celo z enim bataljonom na pomoč Šlandrovi na področje vasi Škoflje. S tem je bila ostrina njenega napada skrhana. Šele ko se je njen bataljon vrnil, je ob 15. uri začela s pomočjo artilerije in tankov splošni napad na Šentvid pri Stični.

Tedaj je bilo pred Šentvidom približno takole stanje: štajerski brigadi sta začeli splošni napad na postojanko s položajev, ki so bili zanju že prej določeni. Cankarjeva brigada je deloma oklenila Stično in poskušala pregnati zasedo, ki jo je postavil 1. bataljon slovenskih domobrancev pri Ivančni gorici. Na višnjegorskem bojišču pa se je že dopoldne odigrala kratka bitka, v kateri je bojna skupina, sestavljena iz delov 11., 26. in 27. posadkovne čete slovenskih domobrancev iz Grosupljega in okrepljena s tanki, ki so bili verjetno iz sestave 13. oklepne čete 14. SS policijskega polka iz Ljubljane, prebila obrambno črto dveh brigad 18. divizije med Ivančno

* Poročilo štaba Šlandrove brigade z dne 26. oktobra 1944 o bojih v rajonu Šentvid pri Stični. Zbornik VI-17-14, op 5.

gorico in Višnjo goro in se popoldne nenadoma pojavila enotam Zidanško-ve brigade za hrbtom.

Ko je drugi del bojne skupine slovenskih domobrancev, ki je zjutraj iz Šentvida odšel v smeri Primskovega, sestavljen je bil iz 1. bataljona slovenskih domobrancev iz Stične (brez 16. čete) in 3. bataljona slovenskih domobrancev iz Višnje gore (brez 15. čete), zvedel za partizansko akcijo, je po hitel domov. V hrbet je napadel Šlandrovo brigado, ki pa se je dobro postavila v bran in ni dopustila, da bi jo domobranci obkolili ali pregnali s področja akcije. Pač pa so domobranci iz te bojne skupine presentili Cankarjevo brigado na položajih severno od Stične, da se je morala umakniti. Istočasno je morala odnehati tudi Zidanškova brigada. Grosupeljska bojna skupina je po spopadu odšla v Šentvid in tam okrepila posadko.

Petnajsta brigada se je na pohodu na pomoč Šlandrovi zapletla v težke boje z domobranksko bojno skupino, ki se je vračala v postojanke. V ostrih bojih sta se bataljona 15. brigade dobro izkazala in nista nasledla že znanim domobranskim bojnim zvijačam. Brigada se je proti večeru vrnila čez progo proti jugu. Po boju je pogrešila kar 55 borcev.

Gubčeva brigada se je postavila na najboljše položaje na dolenski cesti, da bi preprečila morebitno pošiljanje pomoči domobrancem v Šentvid pri Stični. Res so sovražne čete 25. oktobra prodrle na Ajdovec in v Mirno peč. Tako je imela Gubčeva skupaj z bataljonom Dvanajste manjše spopade s sovražnikovimi četami iz Novega mesta. Naslednjega dne, 26. oktobra 1944, se je Gubčeva spopadla s sovražnikovimi četami iz Mirne peči. Boji pa niso dolgo trajali, ker so se razmere okoli Šentvida pri Stični razčistile in brigada je odšla na nove položaje z novo nalogo.

Kot posebno zanimivost naj povem, da nobeden od partizanskih štabov ni pravilno pojasnil dogajanja ob napadu na domobranksko posadko v Šentvidu. Tudi obveščevalna služba ni razrešila uganke, od kod so se namreč izven postojank pojavile tako močne domobranske enote. Obveljala je ocena, da so domobranci, ki so začutili premike partizanskih brigad, deloma zapustili postojanke in se bojevali zunaj njih. S tem so zaposlili brigade v manevrskih bojih in napad na postojanko je postal brezpredmeten. O napadih domobrancev na Šlandrovo in Cankarjevo brigado pa so štabi sodili, da je vojaštvo prihajalo iz Stične.

Verjetno pa je bilo prav naključje krivo, da se je izjalovil načrt 7. korpusa za napad na domobranksko postojanko v Šentvidu pri Stični. Operacija 7. korpusa 25. oktobra 1944 je bila izvrsten primer, kako so na potek bojev vplivale neznane okoliščine, ki jih ni bilo mogoče predvideti in ki so postavljale poveljnike pred težke naloge. Težave so bile še večje, če obveščevalci niso prinašali zanesljivih podatkov. To je bil vzrok, da so bile ocene štabov o tej operaciji osnovane na napačnih podatkih in so bile zato neustrezne in včasih tudi nepravilne. Tako je na primer štab 7. korpusa sodil, da so bili za neuspeh operacij krivi slaba priprava in slabo moralno vzdušje v partizanskih enotah ter nesposobnost nekaterih funkcionarjev, ki da so v danem trenutku popolnoma odpovedali in zakrivali neuspeh.*

* Poročilo štaba 7. korpusa z dne 21. novembra 1944 glavnemu štabu Slovenije. Arhiv IZDG, fasc. 150/II-4

Štab 7. korpusa pa je po nalogu glavnega štaba kljub temu neuspehu še naprej ostal pri zamisli o likvidaciji postojanke v Šentvidu pri Stični. V noči na 26. oktober 1944 so se vse enote 7. korpusa zbrale južno od dolenjske komunikacije na črti Bojanski boršt–Sela pri Šumberku–Krušni vrh–Lisec. Na desnem krilu te razporeditve je bila 15. divizija od Krušnega vrha do Lisca. Za ta dan je bil korpus pripravljen napasti sovražnika, če bi šel iz postojanke. Prav v ta namen je bilo izpeljano zbiranje enot na tako majhnem prostoru. Manjši boji so bili samo na desnem krilu in deloma v centru, kamor je sovražnik pošiljal le izvidniške enote.

Nato je štab korpusa hotel ponoviti napad na Šentvid pri Stični na isti način, kot ga je bil načrtoval za 25. oktober 1944.

Pokazalo pa se je, da ponovitev napada na šentviško postojanko ne bi bila uresničljiva. V postojanki je bila namreč poleg 4. bataljona slovenskih domobrancev tudi s tanki okrepljena bojna skupina iz Grosupljega. Razen tega je nemško poveljstvo neprestano krepilo stiško in šentviško posadko. Prispela je nam že znana bojna skupina »Schmitz«, ki je bila sestavljena iz delov posadk iz Velikih Lašč, Ribnice in Kočevja. Poveljstvo 7. korpusa je sodilo, da je v obeh postojankah 1500 do 2000 mož. Postojanki sta se spretno povezali. Pa tudi njenih napadalnih sposobnosti, še posebej, ker sta dobili okrepitev, ni kazalo omalovaževati. Zaradi takih razmer si je štab 7. korpusa premislil. Spremenil je svoj načrt in se odločil za napad na Višnjo goro, ki naj bi bil 28. oktobra 1944 in ki naj bi ga izpeljala 15. divizija s Cankarjevo in 15. brigado.

Tudi s to akcijo ni bilo nič. Sovražnik je izkoristil okrepitve in je z njimi ter z moštvo iz postojanke 30. oktobra izvedel kratko napadalno akcijo v svojo priljubljeno smer proti Žužemberku. Boje so imele 18. divizija in obe štajerski brigadi. Petnajsta divizija pa je imela manjše spopade na področju Občin in Dobrniča. Toda ta sovražna nevihta se je kmalu podela. Petnajsta divizija je ostala zbrana na področju Občin, Babne gore in Lisca in ni imela bojov, dokler ji štab korpusa ni dodelil nove naloge.

Tako se je končal boj za uničenje stiškega utrjenega vozlišča, ki ga je 7. korpus zaključil brez uspeha. Vsa ta prizadevanja pa so vendarle prinesla nekaj koristi. Korpus je ostal ob dolenjski komunikaciji, ki je zato sovražnikom čete še niso mogle obvladati.

Sovražnikov vpad v Belo krajino

Petnajsta divizija do vpada nemško-domobrantskih čet v Belo krajino (od 13. do 15. novembra) ni imela pomembnejših bojov ali operacij. Le Cankarjeva brigada je bila premeščena na področje Dolenjskih Toplic in se je zapletla v resnejše boje s sovražnimi četami iz Novega mesta. Na kratko bomo orisali premike in naloge 15. divizije v tem času.

Glavni štab in štab 7. korpusa sta bila po bojih za stiško utrjeno vozlišče popolnoma zaposlena z idejo o napadu na postojanke ob Savi in o ponovnem rušenju litijskega mostu. Šlo je za nemške postojanke v Litiji, v Šmart-

nem pri Litiji in v gradu Poganku, ki so nam že znane iz bojov 15. divizije ob rušenju litijskega železniškega mostu septembra 1944. Akcijo naj bi izvedli obe štajerski brigadi, dve brigadi iz 15. divizije ter Dolenjski odred, z levega brega Save pa 14. divizija z dvema brigadama. Tudi zavezniško letalstvo je obljubilo sodelovanje pri tej operaciji. Operacijska skupina, določena za predvideno operacijo, se je zbrala 2. novembra na področju Sv. Križa pri Litiji (Gabrovka), dne 3. novembra 1944 pa je že bila čez mejo.*

Tedaj pa je glavni štab Slovenije operacijo odložil. Za odložitev operacije se je odločil, ker so zavezniki obljubili sodelovanje večjih letalskih sil pri napadu na Kočevje. Tako je zaradi napačnega ocenjevanja sposobnosti in možnosti letalstva ter pripisovanja pretiranega političnega pomena, ki naj bi ga imelo tako sodelovanje, odpadla velika operacija v savski dolini, pa tudi kočevska pozneje ni obrodila sadu.**

V celoti je bila Petnajsta divizija s svojimi tremi brigadami ponovno zbrana 5. novembra 1944 na področju od Žužemberka do Vinkovega vrha. Na levem krilu je bila Cankarjeva, v sredini Gubčeva, na desnem krilu pa 15. brigada.

Po več dni trajajočem premoru so slovenski domobranci iz stiškega utrjenega vozlišča začeli akcijo proti Suhi krajini med Krko in kompoljsko dolino. Začeli so jo vsi trije domobranski bataljoni. V postojankah so pustili le po eno četo. V Suhi krajini so se hudo spopadli z 18. divizijo. Boji so trajali do 8. novembra 1944, ko so se bataljoni po različnih poteh vrnili v svoje postojanke. Četrty bataljon je ubral smer skozi Dvor, kjer je kljub odporu partizanskih enot z desnega brega Krke (tu je bila med drugimi v boju z njim tudi 15. brigada), izsilil prehod čez reko in se vrnil skozi Dolenje Kamenje in Dobrnič v Šentvid pri Stični.*** Ta, štiri dni trajajoči bojni izlet treh domobranskih bataljonov lahko že uvrstimo med priprave za invazijo sovražnih čet v Belo krajino.

V tem času na področju Žužemberka ni bilo več Cankarjeve brigade. 6. novembra 1944 je odšla proti Dolenjskim Toplicam, kjer je sovražnik iz Novega mesta začel akcijo proti Starim žagam. Tokrat je bila sovražnikova skupina sestavljena iz dela 35. posebne čete slovenskih domobrancev iz Tržišča, dela 36. posadkovne čete iz Kostanjevice in iz 34. posadkovne čete iz Novega mesta. Sodelovala sta tudi dela 1. bataljona in 13. oklopne čete 14. SS policijskega polka. Bojno skupino je močno podpirala artilerija. Omenjena sovražna skupina se je zaganjala v Cankarjevo brigado, bataljon VDV ter v zaščitna bataljona 7. korpusa in 15. divizije do 9. novembra 1944. Tudi ta sovražnikova akcija je pomenila del priprav za vdor v Belo krajino. Verjetno so se Nemci hoteli prepričati, s kakšnimi močmi lahko partizani branijo belokranjske smeri. Razumljivo je, da je v teh bojih sodelovala tudi 12. brigada, ki je bila še vedno na položajih za obrambo Bele kra-

* Jože Peskar, »Dolenjski odred«, str. 380.

** Štajerski brigadi sta skupaj z Dolenjskim odredom v noči na 7. november 1944 nauspešno napadli postojanki v Kresnicah in v Jevnici.

*** Poročilo štaba 18. divizije z dne 7. novembra 1944. Zbornik VI-17-38, op. 2.

jine, vendar bolj osredotočena na gorjanski cesti. Cankarjeva brigada je po bojih organizirala blokado Novega mesta skupaj z 12. brigado in bataljonom VDV od Jurke vasi do Lakovnice in Cerovca, navezujoč se na desnem krilu na 12. brigado.

Dne 10. novembra 1944 bi moral 7. korpus napasti postojanko v Kočevju. Toda čas za pripravo te akcije je bil prekratek. Artilerija ni imela prevoznih sredstev, partizanske enote pa so bile slabo oskrbljene s strelivom. Zato se je korpus začasno odpovedal tej akciji. Odločil pa se je za veliko oskrbovalno akcijo na področju med Gorjanci in Krko. Vedno slabša preskrba partizanskih bolnišnic in čet s hrano je postala velik problem za partizansko vojsko. Bila je jesen in zima je trkala na vrata. Potrebno se je bilo torej oskrbeti za zimo. Težava je bila v tem, da so bile vasi med Krko in Gorjanci že dlje časa pod sovražnikovim nadzorstvom in niso mogle prispevati k prehranjevanju vojske. Vsak poseg na to področje je namreč zahteval bojne akcije, ki pa je brigade na blokadi Novega mesta niso zmogle. Sedaj je bila priložnost, da to stori 15. divizija, ki je imela na Gorjancih in v okolici že dve svoji brigadi, 12. in Cankarjevo. Torej je štab 7. korpusa na zahtevo glavnega štaba ukazal 15. diviziji, naj zbere vse brigade na Gorjancih in izvede velikopotezno *preskrbovalno operacijo*. Štab 15. divizije je hitro poslal še Gubčevo in 15. brigado na področje gorjanskega prelaza Na Vahti, pa tudi Cankarjeva se je premaknila v bližino Podgrada, v katerega okolici se je zadrževala 12. brigada. Dne 12. novembra 1944 je bila po dolgem času zbrana celotna 15. divizija. Ker so bile brigade razporejene po položajih, ki so bili zelo blizu skupaj, je bilo poveljevanje olajšano, k čemur so pripomogli tudi boljši osebni stiki poveljnikov in političnih komisarjev s štabnimi oficirji. Lahko si mislimo, kako je taka zbranost enot blagodejno vplivala na zavest o moči divizije. Krepila je bojno moralo in podžigala napadalnost.

Sovražnik pa se je zavedal, da predolgo mirovanje ne vpliva dobro na borbenost čet. General Rösener je bil navadno tisti, ki je poskrbel za nove bojne pohode. Pri načrtovanju operacije, ki naj bi jo izvedle domobransko-nemške čete (domobranci postavljamo na prvo mesto zato, ker so bili v tej operaciji v večini), so se pri nemških, a tudi pri domobranskih poveljnikih pojavljale različne težnje. Vsekakor so slovenski domobranci izzivali boje s partizani na področjih, ki so jih poznali in kjer so uživali podporo dela civilnega prebivalstva. Zato sodimo, da ideja o vdoru v Belo krajino ni izvirala od slovenskih domobrancev, ampak so bili njeni glavni pobudniki Nemci.

Nemška operacija je bila zamišljena kot bliskovit, nenaden vdor na črnomaljsko področje, kjer sta bila na širokem predelu od belokranjske ravni do kočevskih gozdov nastanjena mogočna organizacija osvobodilnega gibanja in glavni štab narodnoosvobodilne vojske Slovenije. Ker so se Nemci in slovenski domobranci na Dolenjskem uspešno lotevali nenadnih napadov na partizanske štabe in politične organizacije in z njimi presenečali štaba obeh divizij in korpusa, so se drznili ozreti tudi po najpomembnejšem partizanskem središču v Beli krajini; računali so na velik uspeh. Zavedali

so se, da uspeha ne bi mogli doseči z dolgotrajno, sistematično ofenzivo, ampak le z nenadnim odločnim posegom, ki se jim je, kot vemo, v boju s partizanskimi enotami in štabi že mnogokrat posrečil.

Ta operacija je za razumevanje partizanskega vojskovanja tako zanimiva in poučna, da si jo bomo nekoliko bolj natančno ogledali, zlasti na odseku, kjer se je bojevala 15. divizija. Ker pa so bili ti boji že velikokrat opisani, zlasti v monografijah brigad 15. divizije, ki so tedaj v bojih sodelovale, bomo morali nekatere opise ponavljati. Vendar bomo akcije opisovali s stališča akcij 15. divizije kot celote, da se bomo seznanili z zapletenim dejstvom partizanske divizije, ki jo je sovražnik napadel prav tedaj, ko se je tudi sama razvijala za boj na osnovi svojega načrta.

Zamisel za akcijo je poveljnik 14. SS policijskega polka podpolkovnik Nickl, ki je bil vrhovni poveljnik operacijske skupine za vdor v Belo krajino, razložil v svojem bojnem povelju za operacijo: »Na geslo 'Schneegestöber' bo okrepljeni 1. bataljon (bojna skupina na pomožni novomeški smeri, op. avt.) odšel do Semiča, kjer bo vezal sovražnikove sile in ostal do 14. novembra 1944 (do mraka). Po izpolnitvi te naloge se bo vrnil. Polk s tremi udarnimi skupinami (mišljen je 14. SS policijski polk, op. avt.) bo prodiral iz Kočevja do Črnomlja, kjer bo uničil vse sovražne naprave in skladišča in se ponovno vrnil v Kočevje.«* (Glej skico 23 na str. 579.)

Kot je videti, iz tega bojnega povelja veje bojazen pred težavami, ki so se vedno pojavljale pri vdorih v Belo krajino. Sovražnikova bojna naloga je zato imela omejen cilj. Akcija je bila bolj podobna diverziji kot pa bojni operaciji.

Poveljnik 15. divizije je moral poskrbeti za varnost brigad v preskrbovalni akciji v Krški dolini. Najbolj nevarno je bilo na levem krilu, kjer je bilo Novo mesto. Upoštevati je moral možnost sovražnikovega posega s te strani. Zato je na smeri Novo mesto–Gorjanci uporabil celotno 12. brigado, ki je bila tu že od 1. septembra. Druga nevarna smer je bila na desnem boku, kjer sta bili sovražni postojanki v Šentjerneju in Kostanjevici. Oklenitveni manever sovražnih sil iz Novega mesta in Kostanjevice ali Šentjerneja bi bil nevaren za vso bojno razporeditev divizije, ki bi bila v dolini Krke. Zato je poveljnik 15. divizije združil preskrbovalni nalogi desnokrilnih brigad, Cankarjeve in Petnajste, z obveznim napadom na sovražni postojanki Šentjerneji in Kostanjevici. Cankarjevo je usmeril na Kostanjevico, Petnajsto pa na Šentjernej.

Na tem mestu moramo skušati odgovoriti na dve vprašanji: prvo se naša na ravnanje divizije pri prisilnem odkupu hrane in drugih potrebščin od civilnega prebivalstva spričo strogih političnih načel o odnosih do civilistov in drugo, kar nas zanima, ali je bila 15. divizija obveščena o sovražnikovi akciji.

Glede prvega je treba ponoviti, kako so partizani in pripadniki osvobodilnega gibanja pazili, da bi bili odnosi do prebivalstva ne le taki, kakršne so zahtevala navodila, ampak taki, da bi se v njih odražala težnja, da sta

* Poročilo komandanta 1. bataljona 14. SS policijskega polka z dne 20. novembra 1944. Zbornik VI-17-136.

ljudstvo in vojska eno v boju za svobodo. Zato so vsi štabi za preskrbovalne akcije na terenu dajali zelo natančna navodila, ki so nalagala partizanskim četam, borcem in štabom veliko odgovornost. Tudi v primeru velike akcije 15. divizije so dali štabi svojim enotam zavezujoča navodila. Poudarjali so, da je akcija za partizansko vojsko in ranjence življenjskega pomena, da je treba na osvobojenem ozemlju prehranjovati mnogo ljudi in da ni mogoče vsega zahtevati le od Belokranjcev, ampak da morajo po svojih močeh pomagati ljudje z vsega slovenskega ozemlja. Davke za vzdrževanje vojske morajo prispevati vsi, več belogardisti, manj osvobodilni vojski naklonjeni ljudje. Toda tudi pripadniki osvobodilnega gibanja morajo dajati svoje prispevke. Prav tem je treba najbolj pojasnjevati namen takih akcij. Politični komisarji so bili zadolženi, da so pojasnjevali pomen preskrbovalne akcije borcem v enotah. Preprečiti je bilo namreč treba, da bi se nekateri posamezniki raztepli po hišah in jemali stvari na svojo roko. »Nihče ne sme premakniti niti najmanjše stvari, če za to nima dovoljenja terenskih aktivistov . . .«* In res je bila preskrbovalna akcija dobro pripravljena, partizanske enote pa so spremljali politični aktivisti ali člani gospodarskih komisij.

Pri iskanju odgovora na drugo vprašanje, ki se je nanašalo na obveščevalnost 15. divizije o sovražnih namerah za vdor v Belo krajino, moremo zatrditi, da so obveščevalci večkrat opozarjali svoje štabe na možnost sovražnikovega vdora. Pri tem so se opirali na izjave domobranskih brbljivcev, ki so se večkrat postavljali z grožnjami o pohodu v Belo krajino. Tako je obveščevalni center 7. korpusa v situacijskem poročilu za 12. in 13. november 1944 obravnaval začetek pohoda proti Beli krajini kot zadevo, ki partizanskim štabom ni bila neznana, saj je bila napovedana že dolgo poprej.** Tudi tolikokrat kritizirani obveščevalci 12. brigade so na posreden način obveščali štab 15. divizije o sovražnih namerah vpasti v Belo krajino. Podatki so bili opozorilo, ki ga je bilo treba imeti stalno pred očmi. Obveščevalni center 12. brigade je bil že precej časa na Gorjancih in je imel posebno nalogo paziti na varnost belokranjske smeri.***

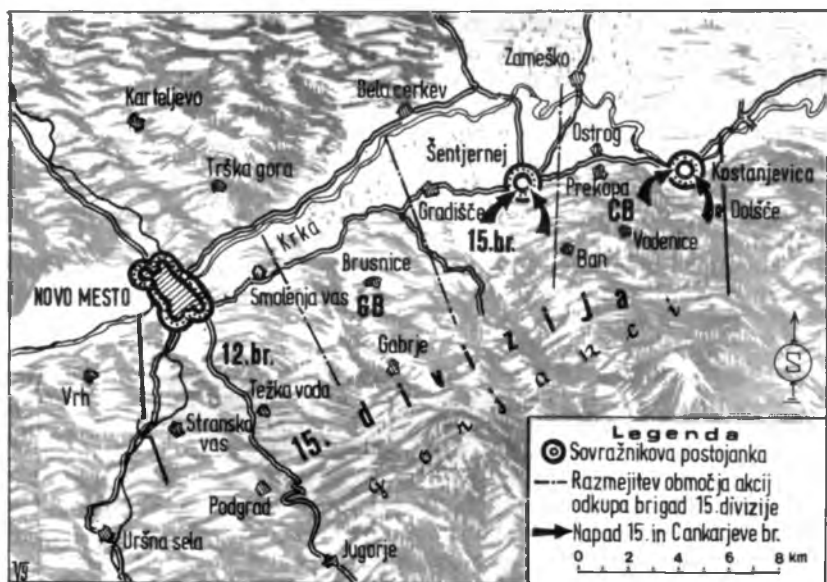
Tokrat so bile razmere pred Novim mestom pravzaprav idealne za obrambo Bele krajine. Še nikoli ni bilo na tej smeri zbranih toliko partizanskih enot kot sedaj: cela 15. divizija s štirimi brigadami in še rezervne enote.

Nemška operacija se je začela 13. novembra 1944 zgodaj zjutraj s sočasnim pohodom dveh bojnih skupin, vsake v svoji načrtani smeri. Najprej nas zanima novomeška. Njen poveljnik je bil major Hassler, komandant 1. bataljona 14. SS policijskega polka. Ni jasno, če je major Hassler poznal razmestitev partizanskih čet za obrambo Bele krajine. Razumljivo je, da je bil dobro obveščen o prisotnosti dveh brigad na območju Podgrada in Dolenjskih Toplic, saj se je del njegovih čet pred štirimi dnevi spopadel z njimi. Verjetno pa ni bil obveščen o prisotnosti 15. divizije na Gorjancih.

* Bojni povelji 15. divizije in štaba Cankarjeve brigade z dne 12. novembra 1944. Zbornik VI-17-50 in arhiv IZDG, fasc. 189a/III.

** Arhiv IZDG, fasc. 157/III.

*** Ambrožič, »Dvanajsta brigada«, str. 394.

Skica 24. Preskrbovalna akcija 15. divizije v vaseh ob Krki v noči na 14. nov. 1944

Na voljo imamo izvirno poročilo majorja zaščitne policije in komandanta 1. bataljona 14. SS policijskega polka Hasslerja, kar nam omogoča, da se seznanimo z njegovo oceno razmer in da dobimo jasno sliko o nemški taktiki v tej operaciji. Iz prve roke pa bomo dobili tudi informacije o izidu boja 15. divizije s Hasslerjevo bojno skupino.*

Iz Hasslerjevega poročila je vsekakor razvidno, da se je Hassler bal na loge, ki mu je bila zaupana. Zato se je 13. novembra ob 6. uri zjutraj odpravil na pot ob desnem bregu Krke, ker je računal, da je ta smer najslabše zavarovana. Tako se mu je res posrečilo, da je neopažen prispel do Mraševa. Dvanajsta brigada, ki je imela nalogo zavarovati to smer, ga sploh ni opazila. Popoldne ob 16.30 je njegova skupina prispela v Uršna sela, kjer pa so jo že napadle enote Dvanajste brigade. Sovražnik je bil tako odkrit. V tej skupini je bil 1. policijski bataljon s 351 možmi, okrepljen z domobranci, ki so šteli 363 vojakov in 6 oficirjev. Ta skupina je bila torej zelo močna, saj je štela 704 vojakov in 16 oficirjev. Razmerje v moči domobranskih in nemških čet je bilo približno 1 : 1.

Kaj se je medtem dogajalo na Gorjancih pri 15. diviziji? Brigade, določene za preskrbovalno akcijo v Krški dolini, ki naj bi se začela 13. novembra 1944 ob 18. uri, so se začele premikati že okoli poldneva. Z Gorjancev so se vsule številne partizanske čete, da bi do večera preplavile krško do-

* Poročilo komandanta 1. bataljona 14. SS policijskega polka z dne 20. novembra 1944. Zbornik VI-17-136.

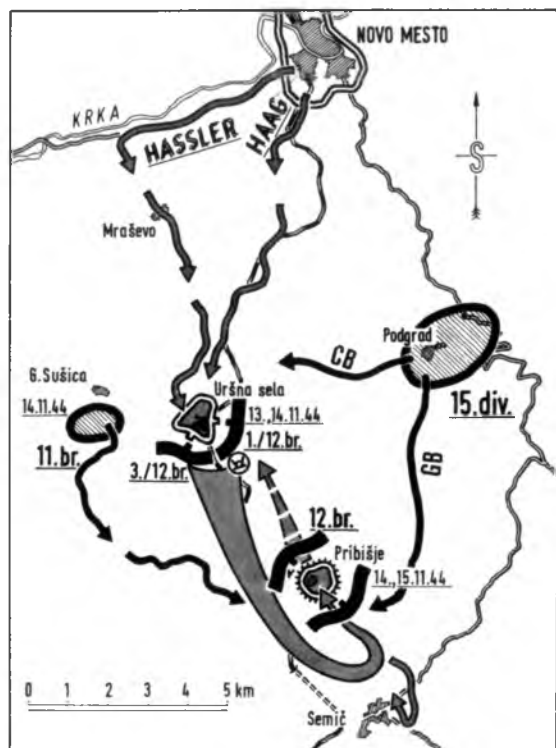
lino. Če pogledamo premike partizanskih in sovražnih sil v celoti, vidimo, kako čudni in na prvi pogled nerazumljivi so bili. Medtem ko se je Hassler poganjal ob Krki navzgor proti Uršnim selom, se je 15. divizija pomikala v nasprotni smeri v dolino. Nastale so izredno zamotane razmere, kakršnih ni predvidel noben štab.

Poveljstvo 15. divizije do noči ni moglo prejeti obvestila o sovražnikovem začetku akcije. Bilo je namreč na premiku in kurir iz 12. brigade bi ga težko našel. Pred nočjo 15. divizija ni vedela, kaj se dogaja za njenim hrbtom.

Lahko si mislimo, kako presenečena sta bila komandant 12. brigade Vid Jerič in politični komisar Štefan Gebert-Stepko, ko sta spoznala, da je pred njihovo brigado velika kolona sovražnih vojakov, usmerjena naravnost v Belo krajino. Hitro sta ukrepala. Ko so partizani spoznali, kakšna je moč sovražnikove skupine in katero smer je ubrala, so se odločili poslati nad Hasslerja dva bataljona, tretjega pa za vsak primer zadržati za obrambo glavne smeri na Gorjance nekje pri Težki vodi. Boj pri Uršnih selih od 16. ure dalje je bil izredno oster. Dva bataljona 12. brigade sta se zaganjala v Hasslerjevo bojno skupino, ki se je v Uršnih selih začela organizirati za krožno obrambo, kajti tu je nameravala prenočiti. Sovražnik je imel že prve izgube. Bal se je partizanov in bolj kot napredovanje v Semič, ga je skrbela vrnitev v Novo mesto. Zato je 14. novembra 1944 ob 3. uri zjutraj sestavil novo bojno skupinico, ki naj bi se vrnila v smeri proti Novemu mestu in se povzpela na hrib Ljuben.* To je storil za primer, če bi ga partizani obkolili in zadane naloge ne bi mogel izpolniti. Imel bi vsaj zavarovano vrnitev. Ko so ga v noči na 14. november partizani neprestano napadali, ni bil nič kaj navdušen za svojo nalogo. Pa še nekatere nezgode so ga doletele. Ker je bilo zelo deževno in megleno vreme, ni mogel vzpostaviti zveze s 14. polkom, ki se je premikal na smeri Kočevje-Bela krajina. Dne 14. novembra 1944 telegrafisti ves dan niso mogli vzpostaviti zveze. Največja nezgoda pa je bila, ko je 14. novembra navsezgodaj zjutraj Hassler poslal oddelek po izvidnico na Ljubnu. Oddelek pa izvidnice dolgo ni mogel najti in tako je prišlo do velike zamude. Hassler se je torej 14. novembra z zamudo odpravil na dolgo pot proti Semiču. Že na tem mestu lahko povemo, da njegovo sodelovanje v celotni akciji ni pomenilo podpore glavni skupini na kočevski smeri. Ta se je namreč ubadala z lastnimi nepredvidenimi težavami, tako da je bilo Hasslerjevo delovanje povsem nepomembno. Hassler je torej deloval kot samostojna, z jedrom 14. polka nepovezana bojna skupina.

Medtem ko je Hassler pri Uršnih selih ukazal pohod naprej in ko se je iz Novega mesta začela viti nova, rezervna kolona po cesti proti Uršnim selom, je 15. divizija že davno opravila svojo nalogo v krški dolini. Šentjerneji in Kostanjevica sicer nista bila zavzeta, toda preskrbovalna akcija je uspela. V bregove Gorjancev so se zgodaj zjutraj pomikale dolge kolone partizanskih čet, bogato otovorjene s hrano in raznim materialom, ki so ga ali

* Opis delovanja sovražne bojne skupine na semiški smeri je po poročilu majorja Hasslerja z dne 20. novembra 1944. Zbornik VI-17-136.

Skica 25. Pohod in boj Hasslerjeve bojne skupine od 13. do 15. novembra 1944

nosile ali pa peljale na vozovih. Mnoge tovarne živali so se šibile pod bremenom. Cilj so bile vasi pod glavnim grebenom Gorjancev. Tako so se sedaj sovražne in partizanske čete začele pomikati v isto smer: sovražnik po cesti proti Semiču, partizani pa na Gorjance. Komandant 15. divizije je seveda do zgodnjega jutra že bil obveščen, kaj se dogaja med Novim mestom in Semičem. Toda kaj naj stori, da bi Hasslerju zaprl pot. Tovor s hrano in drugim materialom je bilo vsekakor treba najprej odložiti na varnih mestih, ga zavarovati in se nato z vso močjo spustiti nad sovražnika. Tega pa ni bilo mogoče storiti prej kot 14. novembra popoldne.

Ko so se brigade vzpele na Gorjance, so zavzele zelo dobre položaje za napad. Bile so visoko nad cesto, po kateri se je z muko prebijal Hassler. Imele so vse možnosti, da se skozi gozdove naskrivaj približajo sovražniku. Tako je 15. divizija tudi storila. Najprej je poslala ukaz 12. brigadi, ki se je pogumno bojevala s premočnim Hasslerjem, naj ga, kolikor je mogoče zadržuje in naj se umika v Raduho, ki je bila nekoliko odmaknjena od glavne sovražnikove maršrute. Medtem je za Hasslerjem hitel kapetan Haag. Bil je oficir zaščitne policije in je zbral 4 čete. Ena je bila nemška, 85 vojakov,

tri pa so sestavljali domobranci iz posadkovnih čet. Haag je imel tako na voljo kar 435 mož. Skupaj s Hasslerjem je bilo to 1156 mož, med njimi 25 oficirjev. V primerjavi s 15. divizijo je bila sovražna skupina resda za več kot polovico slabša, toda Milan Tominec v boj proti Hasslerju trenutno ni mogel poslati več kot dve oslabljeni brigadi, kajti druge so bile zaposlene z varovanjem materiala in z zavarovanjem področja nastanitve. Tako je bila moč obeh skupin izenačena. Haagova naloga je bila iz zaledja podpreti jedro Hasslerjeve bojne skupine.

Hasslerja, ki se mu je tedaj priključil še Haag, je skrbela zamuda, ki si jo je nakopal na poti, zato se je vsa skupina precej podvizala proti Semiču. Prispela je na rob planote, s katere je bila Bela krajina dobro vidna. Pod njimi je bil Semič. Hassler je sestavil dve manjši skupini, ki sta vdrla v vas, vendar nista imeli posebnega uspeha. Kmalu sta se vrnili. Ker se je bližal večer, je medtem Hassler že poslal Haaga v Pribišje, da bi v vasi organiziral krožno obrambo. Nato se mu je priključil tudi sam. Pribišje sta obkolili 12. in Gubčeva brigada. Vso noč so divjali siloviti boji. Zjutraj je bil položaj za sovražnika zelo težak. Njegova bojna razvrstitev je začela razpadati. Hassler je najprej poslal Haaga proti Novemu mestu, da bi pripravil pot, a ta skupina je skoraj popolnoma razpadla. Najprej so popustili domobranci in z največjo težavo je Haag rešil ranjence ter bežal proti mestu. Za njim se je spustilo jedro Hasslerjeve bojne skupine. Partizanski brigadi sta imeli podoben položaj kot Cankarjeva in Gubčeva pri Jelenovem žlebu. Sovražnik je bil obkoljen. Partizani so se srdito poganjali za Nemci in domobranci, da bi jih strli. Njihova odločna akcija je demoralizirala domobrance, ki so se spustili v neorganiziran beg. Za njimi so se morali umakniti tudi Nemci. Le s skrajnimi naporami so ušli popolnemu uničenju. Pri Uršnih selih je sovražnik zašel v novo nevarnost, pričakali so ga deli Cankarjeve brigade, ki so udarili po njem. Hassler se je izognil nevarnosti na ta način, da ni odšel naravnost proti Novemu mestu, ampak je ubral pot, po kateri je 13. novembra prišel v Uršna sela. Z manevrom je na ta način obšel Cankarjevo brigado in le nekoliko kasneje kot Haag pribežal v Novo mesto. Seveda pa je tudi 15. divizija imela težave v bojih s Hasslerjem. Nikakor ni mogla organizirati vseh enot za boj proti sovražniku. Južno od bojišča 15. divizije se je znašla tudi Zidanškova brigada. Ker ni poznala razmer, se ni odločno vključila v boj in je s tem zamudila enkratno priložnost, da bi sodelovala v zmagovitem boju z novomeško sovražnikovo skupino. Dne 15. novembra 1944 je bil boj končan. Sovražnik je bil popolnoma premagan.

Na kočevski smeri se nemškemu polku ni dosti bolje godilo. Sestavljen je bil iz 1., 2. in 4. bataljona slovenskih domobrancev (slednji je bil brez ene čete) in čete SS podoficirske šole iz Ljubljane. V dveh kolonah je 13. novembra 1944 proti večeru zapustil Šalko vas pri Kočevju in začel pohod, da bi do 14. novembra zjutraj prišel do Mavriena, od koder bi se spustil v Belo krajino. Močnejši koloni je poveljeval stotnik Schumacher, drugi, ki jo je sestavljal 2. bataljon slovenskih domobrancev, pa Vuk Rupnik. V deževnem in meglenem vremenu je sovražnik stežka prodiral skozi kočevske

gozdove. Prva skupina je zgrešila pravo smer. 14. novembra zjutraj sta se skupini med seboj v megli krepko spopadli. Nastal je nered.

Partizani so bili že obveščeni o prodiranju sovražnika proti Beli krajini. Evakuacija področja, na katerem sta se zadrževala glavni štab in vodstvo osvobodilnega gibanja, je bila pravočasno izvedena. Glavni štab je poslal razpoložljive, sicer manjše partizanske enote proti sovražnikovi skupini, ki so pospešile nered v vrstah domobrancev. Sovražnik je zamudil ugoden čas za napad, iz ozadja pa je prejemal opozorila, da so na poti partizanske brigade 18. divizije, ki mu zapirajo pot za vrnitev. Zato je komandant kočevske bojne skupine poslal v Črnomelj manjšo domobransko skupino, ki je v izpraznjenem mestu požigala, a se je kmalu vrnila. Dne 15. novembra 1944 je kočevsko bojno skupino na področju Koprivnika napadla 18. divizija. Domobranci so doživeli velik poraz in so se s težkimi boji in velikimi izgubami prebili v Kočevje.

Bitka za Belo krajino od 13. do 15. novembra 1944 je pomenila za sovražnika enega največjih porazov med osvobodilno vojno. Sovražnik je imel pri celotnem napadu najmanj 52 mrtvih in 44 ranjenih.* To so bile velike izgube, kakršnih sovražnik že dolgo ni utrpel. Gubčeva in Dvanajsta brigada sta imeli 5 mrtvih in 34 ranjenih.** Pomen partizanske zmage je bil v tem, da se je moral sovražnik z begom reševati pred popolnim polomom. Ponovno si je moral priznati, da na ozemlju, kjer ne uživa podpore vsaj dela prebivalstva, v bojih proti partizanom nima upanja na uspeh.

Po izgubljeni bitki je pri sovražnikovih poveljnikih in odgovornih ljudeh prišlo do očitanj in kritik zaradi napak, ki naj bi jih bila poveljstva zgrešila v tej ponesrečeni operaciji. Dve kritiki si bomo bolj natančno ogledali. Prva prihaja izpod peresa komandanta novomeške skupine. Če zanamirimo njegove besede o tem, s kakšnimi naporami se je komaj izmuznil iz partizanskih klešč in preprečil »... strašen poraz ...«, potem je za nas zanimivo njegovo pravilno in odkrito razglabljanje o možnostih za operacije v večji globini partizanskega ozemlja. Takole pravi: »Ob takih globokih vdorih v sovražnikovo področje ima sovražnik možnost, da z vsemi silami zapre poti za umikanje, nas obkoli in nas z vsemi sredstvi uniči. On to razmeroma lahko stori, ker neomejeno gospodari v rajonu Podgrad–Metlika–Črnomelj in Dolenjske Toplice, kamor ni stopil niti eden nemški ali slovenski (domobranski, op. avt.) vojak po končani operaciji »Wolkenbruch« (11. nov. 1943, op. avt.).*** V dnevnem poročilu organizacijskega štaba slovenskega domobranstva za 16. november 1944**** domobranski poveljniki pripovedujejo naslednje: med vojaki, ki so se udeležili akcije v Beli kra-

* Po podatkih iz poročil sovražnih poveljnikov majorja Hassla, komandantov 2. in 4. bataljona slovenskega domobranstva ter po podatkih izvečka iz dnevnega poročila organizacijskega štaba slovenskega domobranstva za 16. november 1944. Zborniki VI-17-136, 133, 134, 135. Na semiški smeri je imel sovražnik več kot 15 mrtvih in ne manj kot 18 ranjenih. Glej Ambrožič, »Dvanajsta brigada«, str. 407.

** Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 844 in 845 ter Ambrožič, »Dvanajsta brigada«, str. 407.

*** Citat je vzet iz poročila komandanta 1. bataljona 14. SS policijskega polka majorja Hassla z dne 20. novembra 1944. Zbornik VI-17-136.

**** Izvleček iz dnevnega poročila organizacijskega štaba slovenskega domobranstva za 16. november 1944. Zbornik VI-17-133.

jini . . . , sta se pojavila neprikrito nezadovoljstvo in ogorčenje zaradi neuspeha in izgub, ki so jih imeli domobranci v tej akciji. Bojni duh je zelo upadel, zlasti zaradi neprijetnega spopada med Rupnikovim, stiškim in šentviškim bataljonom. Menijo, da so bile izgube popolnoma nepotrebne in da vsa odgovornost obremenjuje komando . . . Komandant 2. bataljona slovenskih domobrancev pa je v svojem poročilu v rubriki »Izkušnje« povedal, da so nočne akcije večjega obsega zaradi nezadostne izurjenosti ljudi neizvedljive, posebno pa izven odrejenega področja.* Komandant 4. bataljona slovenskih domobrancev major Dušan Meničanin je ocenil akcijo proti Beli krajini z naslednjim sklepom: »Fantje, ki so se vrnili iz akcije, so vsi bolni, prehlajeni in ožuljeni, a poleg tega živčno popolnoma uničeni in za dlje časa nesposobni za akcije. Fantje so med akcijo zaradi dolgega pohoda in neprespanosti . . . na poti padali v nezavest; nekateri so začeli fantazirati.«**

Oceniti moramo še delovanje štaba 15. divizije oziroma poveljnika te divizije. Položaj, v kakršnega je prišel štab, ko mu je začel Hassler nepričakovano prodirati za hrbet, je bil zelo težak. Komandant se je znašel in je dobro ocenil razmere. Svojo preskrbovalno akcijo je izvedel do konca, nato pa je udaril bočno na smer premikanja sovražnih čet na cesti Uršna sela-Semič. Pri Pribišju in na umiku do Novega mesta je zadal sovražniku težak udarec.

Oceniti moramo še bojno sposobnost in moralo čet slovenskega domobranstva. Na novomeški smeri so se domobranci slabo izkazali. Partizanskim jurišem niso bili kos, zato so se moralno popolnoma zlomili. Major Hassler je o njih dal izredno slabo poročilo, v katerem jih je ponižujoče obravnaval.

Pri tem pa je treba upoštevati, da so na novomeško-semiški smeri delovale drugorazredne čete slovenskega domobranstva. Glede obnašanja 2. in 4. bataljona slovenskih domobrancev pa je zanimivo to, da sta njuna poveljnika slabše ocenila bojno prizadevnost bataljonov, kot bi spričo njihovih dotedanjih bojnih uspehov pričakovali. Vsekakor pa je stvarna ugotovitev obeh poveljnikov, da bataljona v neznanem okolju, kjer nista imela svoje obveščevalne službe, nista bila kos partizanom.

* Poročilo komandanta 2. bataljona slovenskih domobrancev z dne 17. novembra 1944. Zbornik VI-17-134.

** Poročilo komandanta 4. bataljona slovenskih domobrancev z dne 18. novembra 1944. Zbornik VI-17-135.

21. poglavje

BOJ ZA OBČINE

Ocena moči in sposobnosti

Petnajsta divizija je bila po zmagi deležna pohvale. Najprej je glavni štab v posebnem dnevnem povelju z dne 16. novembra 1944 pohvalil vse enote 7. korpusa za njihov uspeh pri odvrnitvi sovražne invazije v Belo krajino. Za 15. divizijo je dnevno povelje izrazilo pohvalo borcem, podoficirjem, oficirjem in politkomisarjem ter komandantu 12. brigade poročniku Vidu Jeriču za uspešne juriše in razbijanje sovražnika pri Pribišju in Uršnih selih. Glavni štab je zahteval, naj predlože za odlikovanje vse najbolj hrabre borce. To se je zgodilo in komandant divizije je osebno podelil odlikovanja.*

Štab 7. korpusa pa je z dnevnim poveljem z dne 17. novembra 1944 izrekel tudi pohvalo in priznanje vsem partizanskim enotam, ki so sodelovale v boju proti sovražniku. Posebno priznanje in pohvalo je izrekel štabu 15. divizije s komandantom majorjem Milanom Tomincem na čelu za izredno dobro vodenje pri razbijanju sovražnikove kolone iz Novega mesta, štaboma Gubčeve in Dvanajste brigade za uspešno vodenje enot pri juriših in razbijanju sovražnika ter borcem, podoficirjem in oficirjem Gubčeve in 12. brigade, ki so s svojo hrabrostjo dosegli navedene uspehe.**

Te pohvale so prebrali pred razvrščenimi enotami 15. divizije, kar je še posebej spodbudno vplivalo na pripravljenost borcev in oficirjev, da se bodo tudi v bodoče odločno zoperstavili vsem sovražnikovim poskusom, da bi se polastil Bele krajine.

Dne 15. novembra 1944 je imela 15. divizija v bojnih vrstah 2587 partizanov in partizank. Bila je dobro oborožena, kajti časi, ko je bilo v brigadah tudi nekaj neoboroženih borcev, so že davno minili.

Štiri brigade, ki so bile v skupni operaciji proti Hasslerju po dolgem času spet združene, so zelo napredovale v obvladanju bojnih večšin in borbenosti. Toda napredek ni bil stanovit. Bilo je mnogo stvari, ki so prispevale k ohlapnosti razumevanja bojnih nalog. Ne moremo mimo nekaterih slabosti, ki so se pojavljale v diviziji in jih je divizijski partijski komite preučil. Sodil je, da se je partijska organizacija premalo ukvarjala z akcijami, preslabo pripravljala partizane nanje in da ni vložila dovolj moči, da bi bile akcije še bolj uspešne. Nekateri poveljniki in politični funkcionarji v enotah so se ponovno našli »vojvodstva«, zato bi morali komunisti poskrbeti, da bi se funkcionarji približali partizanom. Partijska organizacija se je zavzemala za izgradnjo podoficirskega kadra in za pridobitev avtoritete podoficirjev. Pripomniti pa je treba, da je bil podoficirski kader še vedno zelo

* Dnevno povelje glavnega štaba Slovenije z dne 16. novembra 1944 v prepisu obvestila štaba 7. korpusa z dne 17. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 154/I. Prispevek Mileta Pavlina.

** Dnevno povelje štaba 7. korpusa z dne 17. novembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 154/I.

slabo izurjen in bojno usposobljen, saj tečaji v podoficirski šoli 7. korpusa niti po svojem trajanju niti po kvaliteti niso bili zadostni (trajali so le dober mesec dni). Posebno vprašanje pa so bili še vedno samovoljni odhodi iz enot. Zanimivo se je komite izrazil o dejstvu, da so enote začele dobivati tople in nove uniforme. »Kar se tiče same obutve in obleke«, pravi poročilo divizijskega partijskega komiteja, »nastaja v naši vojski nekako vse boljše razporejenost. Zdaj, ko se naša vojska oblači v tople obleke, se utrjujeta v njej zavest in predanost.« Isto poročilo prinaša tudi podatke o moči organizacije KPS v 15. diviziji. V začetku novembra 1944 je bilo 693 članov KPS, skojevcev je bilo 689, kandidatov pa 172. Partijsko povezanih partizanov je bilo torej 1554. Ker je v istem času 15. divizija štela 2587 partizanov in partizank, je bilo v diviziji partijsko povezanih 60 % partizanov. To je bil zelo visok odstotek.*

Kako je razmere v 15. diviziji videl štab 7. korpusa? V svojih nezadostno pretehtanih ocenah je bil zelo oster in črnogled, ko je sredi novembra poročal glavnemu štabu, da vladata v enotah izredno slaba bojna morala in vojaška disciplina, notranje razmere pa so neurejene. Zato so v enote uvedli pravi vojaški red, ki se je odražal v stalnem postrojevalnem urjenju in pridobivanju spretnosti ter v tem, da so uvedli nadzor članov korpusnega štaba nad podrejenimi enotami in prebujali občutek za odgovornost štabov in starešin. Sodili so, da se je napredek kot posledica te akcije že pokazal v bojih sredi novembra, da pa bo potrebno še veliko trdega dela. Štab 7. korpusa je sredi novembra ocenil tudi delovanje štaba 15. divizije ter njegovih odgovornih funkcionarjev. Menil je, da je štab divizije v vsem ustrezen štab, ki je sposoben izpeljati zaupane naloge. Komandant divizije major Milan Tominec pa je dober, odločen in zelo požrtvovalen komandant. Tudi politični komisar divizije Janez Vipotnik je po mnenju štaba 7. korpusa dober politkomisar. Če je oktobra nekoliko popustil pri pregledovanju enot, se je v prvi polovici novembra zelo popravil, kar je imelo v enotah divizije za posledico viden uspeh. Namestnik komandanta Janez Hribar (Rokca, op. avt.) je borben in požrtvovalen. Razvija se uspešno in je že sposoben za komandanta divizije. Novi načelnik štaba divizije podporočnik Karel Kajfež pa se bo po mnenju štaba 7. korpusa razvil v dobrega načelnika, ker ima voljo za delo, ker je resen in požrtvovalen. Štab korpusa je v splošni oceni potrdil, da je 15. divizija v novembru zelo napredovala, da je mogoče v njenih enotah čutiti borbenost in ofenzivnost, pa tudi disciplina se je izboljšala. Le štab divizije je trenutno zaradi mnogih odsekov in številnega osebja okoren, a se bo ta slabost z novo formacijo gotovo popravila.**

Tudi štab 15. divizije je poročal štabu 7. korpusa o stanju in moči v svojih enotah v drugi polovici novembra.*** V poročilu pravi, da se je odločil s pogostnejšimi sestanki prispevati k izboljšanju političnih, vojaških in stro-

* O sodbah divizijskega partijskega komiteja glej njegovo poročilo z dne 7. novembra 1944. Arhiv CK KPS, št. 7582.

** Poročilo štaba 7. korpusa z dne 21. novembra 1944 glavnemu štabu Slovenije. Zbornik VI-17-69.

*** Poročilo štaba 15. divizije z dne 4. decembra 1944 štabu 7. korpusa. Arhiv IZDG, fasc. 188/II.

kovnih razmer v svojih enotah. V ta namen so po brigadah organizirali oficirske konference, na katerih so v glavnem razpravljali o sovražnikovi in partizanski taktiki, o iznajdljivosti sovražnika v bojih in napadih in o pripravljenosti 15. divizije, da se temu zoperstavi. Poskrbeli so tudi, da so vodilni oficirji v ustreznih enotah pojasnjevali potrebo po razvoju strokovnih služb. Tako je šef obveščevalnega centra divizije na oficirski konferenci seznanil oficirje s pomenom obveščevalne službe in poudaril potrebo po razvoju te službe v enotah. Inštruktor minerstva je na oficirski konferenci v inženirskotehničnem bataljonu izčrpno govoril o minerstvu in miniranju.

Glede vodenja operacij in delovanja štaba pa je bilo urejeno tako, da sta komandant in namestnik komandanta neposredno poveljevala, politični komisar pa je akcije politično pripravljal in se je ves čas zadrževal pri enotah. Med izvajanjem operacij je bila na terenu večina oficirjev obveščevalnih centrov, zlasti II. sektorja, medtem ko je manjši del ostal pri štabu divizije ali pri obveščevalnih centrih brigad. Tudi oficirji operativnega oddelka so bili skoraj vsi pri štabih brigad. Načelnik štaba se je v drugi polovici novembra ukvarjal s problemi reorganizacije zlasti divizijskih štabnih služb in enot. Treba je bilo zmanjšati število ljudi v oddelkih, a doseči večji učinek dela, zaščitni bataljon je bilo treba reorganizirati v zaščitni vod, obnoviti formacijo bataljona za zvezo, sestaviti udarno (jurišno) četo, sanitetno četo ter inženirskotehnični bataljon.

Višji poveljniški kader si je zaradi uspešnih bojov, zlasti pri obrambi Beke krajine, priboril zaupanje partizanov.

Divizija je dosegla viden napredek pri izdajanju bojnih povelj in izdelovanju vseh potrebnih dokumentov za posebne bojne organe in enote divizije, kar je omogočilo povečanje skladnosti in učinkovitosti v bojih (bojna povelja za saniteto, zvezo, inženirskotehnično službo itd.). Divizija je bila po mnenju poveljnikov uspešnejša v napadu kot pa v obrambi.

Petnajsta divizija je zamenjala vse puškomitraljeze italijanskega izvora in se oskrbela s puškomitraljezi angleškega ter nemškega izvora (breni in šarci). Zato so nastale težave zaradi nabave streliva, ki ga je bilo treba prilagoditi novi oborožitvi. Divizija je imela v drugi polovici novembra 1944 naslednjo oborožitev: 12 piatov (angleški protitankovski minomet), 7 težkih minometov, 15 lahkih minometov, 23 težkih mitraljezov, 163 puškomitraljezov (med njimi 33 šarcev), 27 protitankovskih pušk, 1938 pušk in več kot 100 brzostrelk.

Veliko pozornost je štab divizije posvetil prizadevanjem, da bi se poveljniški kader bolj povezoval s partizani in se torej čim več zadrževal pri enotah, čim manj v štabih. Odnos divizije in njenih enot do civilnega prebivalstva je bil zadovoljiv. Kaznovali so vse nepravilnosti, ki so jih glede tega zagrešili partizani. Lahko rečemo, da je v očeh prebivalstva zrasel ugled partizanske vojske tudi zaradi tega, ker se je pojavila v novih, čistih uniformah.

Nove naloge

Po boju pri Pribišju in Uršnih selih je Gubčeva brigada ostala na Gorjancih, da bi nadaljevala blokado Novega mesta. Dvanajsta brigada pa se je vključila v sestavo 15. divizije in z njo odšla drugim nalogam naproti. Gubčeva brigada je začela svojo blokadno nalogo 15. novembra 1944. S strnjenimi bataljoni je stražila prehode v Belo krajino na najboljših gorjanskih položajih. Najdlje se je zadrževala v vaseh Konec, Mihovca, Vinja vas, Podgrad, Gorenje Lakovnice in Veliki Cerovec. Brigada ni imela posebno težkih bojev med blokado, ki je trajala do 30. decembra 1944. Razlogi so bili v tem, da je bila lekcija, ki so jo doživele sovražne čete ob poskusu vdora v Belo krajino, učinkovita, in v tem, da se je decembra 1944 začela sovražna akcija za dokončno obvladovanje dolenske komunikacije.

H Gubčevi na Gorjance je štab korpusa pozneje poslal še mlado in neizkušeno italijansko brigado »Fontanot«. Njen mentor pa je postala Gubčeva. Sprva je prebivalstvo z nerazumevanjem gledalo na italijanske partizane. S politično akcijo pa so mu dopovedali, da to niso italijanske čete izpred kapitulacije, pač pa partizanske čete italijanskega naroda, ki se pod slovensko zastavo bojujejo za skupne cilje. Po tej kampanji so se odnosi prebivalstva do Italijanov izboljšali. Gubčevi in italijanski brigadi »Fontanot« so se v bojih pridruževale tudi čete 14. brigade, ki je bila zaščitna enota glavnega štaba. V ta namen so ustanovili skupni operativni štab s komandantom Jankom Sekirnikom-Simonom in političnim komisarjem Stanetom Škrljem, ki je bil politkomisar Gubčeve brigade. Decembra 1944 so se včasih spustile v boj z Gubčevo sovražne čete iz Novega mesta, a so jih partizani pregnali.

Gubčeva brigada pa na Gorjancih seveda ni počivala. Nadaljevala je že začeto preskrbovalno akcijo v vaseh, ki so jih obvladovale sovražnikove čete.

Brigada je tudi sodelovala v akcijah 15. divizije, ki so bile na popolnoma drugih operacijskih območjih, in to z demonstrativnimi napadi na postojanke ali pa s povečanjem pritiska nanje.

Tudi politično-vzgojnemu delovanju se je brigada zelo posvečala, kar je bila njena stalna praksa od ustanovitve dalje. Zaradi dotoka novincev je nastala še večja potreba, da bi se posvetili novim kadrom, zlasti podoficirskim. V brigadi so neprestano urili novince, za podoficirje pa so organizirali celo nekaj tečajev. Brigada je sicer ves čas pošiljala partizane v divizijske in korpusne tečaje ter šole, toda tudi sama je organizirala tečaje za deseterje in vodnike.

Delovanje Gubčeve brigade na blokadi Novega mesta je bilo torej vsestransko in raznoliko.

Glavni štab se je že dolgo ukvarjal z mislijo o napadu na Kočevje. Šlo je za to, da so bili zavezniki vedno bolj pripravljeni pomagati našemu boju na ta način, da so nam pošiljali razstrelivo in orožje; glavni štab je dajal velik pomen sodelovanju bojnega letalstva, kajti njegovo vlogo so v partizanski vojski še vedno precenjevali.

Operacijo za osvojitve Kočevja je 7. korpus začel 18. novembra 1944. Poglavitno nalogo neposrednega napada na mesto je imela 18. divizija, 15. diviziji pa so namenili zavarovanje z ribniške smeri. Pri organizaciji te operacije je bilo storjeno veliko napak. Tako 18. divizija ni dosegla potrebne premoči nad kočevsko posadko, ki se je ubranila v utrdbah in celo izvajala uspešne izpade iz mesta. Artilerija je bila zato večkrat ogrožena in se je morala umikati ali pa spreminjati svoje položaje. Tudi 15. divizija na važnem zavarovanju ni izvajala vsega, kar bi bilo potrebno za zavarovanje smeri. Pred Ribnico so postavili 15. in Cankarjevo brigado, kar je bilo nezadostno za uspešno izvršitev naloge. Dne 19. novembra 1944 sta brigadi sicer zavrnila poskus preboja njune fronte, toda 20. novembra so se sovražne čete izmuznile skozi redko zasedeno bojno črto partizanskih čet in priskočile skozi Ribnico na pomoč Kočevju. Ta okrepitev sicer ni bila odločilna, toda ko so partizanska poveljstva spoznala, da so letala s svojimi sicer pogostimi naleti napravila bolj malo škode sovražni posadki, so operacijo 20. novembra 1944 popoldne zaključila.

Naslednja naloga 15. divizije je bila odkup hrane na obmejnem področju od Sv. Križa pri Litiji do Zbur. Divizija je imela na voljo tri brigade. Področje nakupa je sovražnik dobro zavaroval, transport materiala pa je bil zelo zahteven. Najvažnejši vzrok za akcijo odkupa je bilo pomanjkanje konj v artilerijski brigadi in tovornih živali nasploh. Divizija je to akcijo organizirala podobno kot tisto v krški dolini v noči na 14. november. Eno od brigad je uporabila za prenos materiala v Jamo pri Dvoru in za njegovo zavarovanje.

Petnajsta divizija je v noči na 25. november prešla dolenjski komunikaciji in se razmestila: na levem krilu je bila 12. brigada v vasi Zabrdje blizu Mirne na Dolenjskem, 15. je bila v Rihpovcu, severno od nje na področju Trebelnega pa Cankarjeva brigada.

Petnajsta divizija je s tremi brigadami v noči na 26. november izvedla prvo akcijo odkupa v vaseh ob nekdanji nemško-italijanski meji od Mokronoga do Bele cerkve. To področje ni bilo lahko obvladati, ker ga je branilo veliko majhnih, a dobro utrjenih postojank. Zavarovanju je morala torej divizija posvetiti veliko pozornosti. Na levem krilu je bila 12. brigada od Mokronoga pa do Spodnjih Laknic, Krsinjega vrha in Malkovca, kjer vasi niso bile posebno bogate. Desno od nje je odkupovala 15. brigada do Zbur in Bučke. Desno od nje do Bele cerkve pa je bila Cankarjeva brigada. Petnajsta in Cankarjeva brigada sta imeli v svojem preskrbovalnem odseku nekoliko bogatejše vasi. Del 15. brigade je sovražnik ponoči napadel v vasi Orešje in brigada je imela nekaj izgub. Tudi kolona, ki se je zjutraj vzpenjala v vas Jerenga, je bila napadena, ker je bila slabo zavarovana in nepredvidna. Tudi tu so bile izgube. Kolona je izgubila nekaj voz hrane in nekaj živine. Sicer pa so tri brigade pripeljale zjutraj v Gorenje Zabukovje precej živine in materiala. Že istega dne popoldne pa je velik transport, ki ga je zavarovala 12. brigada, krenil proti Jami na Dvoru. Naslednja, druga akcija je bila 27. in 28. novembra ponoči.

Prvo noč na 27. november je 15. brigada odkupovala v Bruni vasi, Mostah, Hrastovici, Gorenjih in Dolenjih Jesenicah in pri Sv. Roku. Akcija je bila zelo uspešna. Nabrano hrano in živino je oddala divizijski intendaturi. Podobno akcijo je brigada opravila v noči na 28. november v okolici Šentruperta. Hrano je pripeljala na Mirno in jo tam oddala divizijski intendaturi. Isto noč je tudi Cankarjeva odkupovala v vaseh Gabrijele, Pijavice, Mladetiče in Polje pri Tržišču.

Tretjo preskrbovalno akcijo je 15. divizija na izviran način izvedla v noči na 1. december 1944. Intendantom 15. in Cankarjeve brigade so namreč dodelili le 20 partizanov za prevažanje materiala in spremstvo živine, 3. bataljon Cankarjeve pa je zavaroval vse odkupno področje v Temeniški dolini. Po tem načrtu so akcijo tudi uspešno opravili. Dne 1. decembra 1944 je bil ves material iz odkupne akcije na področju Zaplaza in Čateža. Prevoz hrane so organizirali na ta način, da si je intendantura 15. divizije uredila zbirališče za odkupljeni material na Mirni ali pa na področju Čateža, nato ga je dobro zavarovanega prevažala čez dolenski komunikaciji.

Dvanajsta brigada se dolgo ni vrnila čez dolenske komunikacije v sestavo divizije. Ostala je na področju Ajdovca, kjer je varovala smeri iz Novega mesta in Mirne peči. 29. in 30. novembra je imela precej ostre boje, v katerih se je dobro izkazala in izbojevala pomembne zmage. S tega področja je odhajala tudi na cesto in železnico, da bi zavarovala Transporte intendanture 15. divizije. Vse akcije so se srečno in uspešno končale.

V začetku decembra je 15. divizija prejela nalogo, naj napade mejno postojanko v Šentjanžu. Dne 3. decembra so bile vse tri brigade 15. divizije že zbrane na področju Mirne na Dolenjskem, kjer so se pripravljale za napad. Komendant 15. divizije je bil z delom operativnega štaba na Mirni, medtem ko je bila Cankarjeva na področju vasi Bojanka, Vesela gora in Straža, to je območje severno od Mirne, Dvanajsta je bila v vaseh Brezovica, Gomila in Trbinec, kar je jugozahodno od Mirne, Petnajsta brigada pa se je naselila v vasi Zabukovje in Pečice.

Šentjanska postojanka je bila 15. diviziji že znana. Med znamenito ofenzivo 15. divizije proti Savi sredi oktobra 1943 jo je v noči na 12. oktober zavzela 12. brigada. Kasneje se je v kraju zopet naselila posadka, ki so jo partizani večkrat napadali. Tudi 15. brigadi postojanka v Šentjanžu ni bila neznana, saj jo je brigada neuspešno napadla v noči na 25. september 1944. Zato so v šentjanski akciji prav 15. brigadi namenili glavno nalogo in 15. se je nanjo tudi zelo dobro pripravila. Artilerija je brigadi dodelila havbico 75 mm. Zahodno od Šentjanža je zavarovala prizorišče akcije Cankarjeva brigada, vzhodno – na področju vasi Brezje – pa 12. brigada in jurišna četa 15. divizije. To je bila ena prvih akcij jurišne čete, ki je tedaj vstopila v zgodovino bojev 15. divizije. Pri diviziji sta bila tudi del inženirskotehničnega bataljona in kirurška ekipa. Akcijo naj bi izvedli v noči na 5. december 1944. Na žalost pa načrtovana akcija ni uspela. Dvanajsta brigada in jurišna četa 15. divizije sta se predčasno zapletli v boje s posadko v vasi Brezje in tako je bila posadka v Šentjanžu opozorjena na bližajoči se partizanski napad. Na nesrečo je 15. brigada zakasnila zaradi slabih in nezanesljivih vo-

dičev. Boj za Šentjanž je bil zelo hud in oster, ker je brigada vdrla že med bunkerje in se je sovražnik, okoli 80 nemških vojakov in oddelek približno 30 Kočevarjev, odločno branil, na pomoč pa so mu proti jutru prihajale sovražnikove skupine z vseh smeri. Noč je bila temna in zato preglednost slaba. Havbica je imela slabe zadetke. Petnajsta brigada je po svoji oceni prizadejala sovražniku kar hude izgube: 12 mrtvih in nekaj ranjenih, ujela je 3 Kočevarje. Sama brigada pa je imela 2 mrtva, 6 pogrešanih in 13 ranjenih.*

Po neuspeli akciji so se enote 15. divizije 5. decembra 1944 zvečer in v noči na 6. december razmestile okoli Mirne tako, da je bila 12. brigada v Brezovici in Trebincu, 15. na cesti, ki pelje iz Mirne v Sv. Križ pri Litiji (Gabrovka), Cankarjeva pa se je naselila na področju Vesele gore.

Sovražnik utrjuje Občine

Sovražnik je po porazu na pragu Bele krajine miroval do 5. decembra 1944. Toliko časa je porabil, da si je moštvo odpočilo in da je zapolnil vrzeli zaradi izgub. Sovražnik je bil na slovenskem ozemlju pod vedno večjim pritiskom nalog, ki so jih narekovala razmere na balkanskem in italijanskem bojišču. Pripravljeni so bili zemljišče in bojišče za umik nemških in kvistlinških enot z Balkana in Italije. V ta namen je začel sovražnik zlasti v Ljubljanski pokrajini pripravljati na pol utrjene privzemne položaje, ki so se opirali na utrjena mesta. Posebno skrb je posvečal prometnim poteam, da bi jih usposobil za Transporte vojaštva in materiala. Zato je hotel za vsako ceno obvladovati kočevsko in novomeško komunikacijo. Pri tem je bil zelo sistematičen. Ustanovitev stiškega utrjenega vozlišča je pomenila etapo pri uresničitvi sovražne zamisli. Spojiti je bilo treba le še odsek med Šentvidom pri Stični in Novim mestom, pa bi bila dolenska cesta popolnoma v rokah sovražnika. To bi bil hud udarec za osvobodilno gibanje na Dolenjskem. Povezava s Štajersko bi se zelo poslabšala, če ne bi bila celo onemogočena, partizanska vojska bi se morala umakniti na desni breg Krke, prebivalstvo zasedenega predela Dolenjske pa bi padlo pod še ostrejši teror okupatorja in slovenskega domobranstva. Operacijo za osvojitve novomeške komunikacije je sovražnik izvedel 5. decembra 1944. S tem dnem se je začel težek boj za to važno prometno zvezo, katere glavno oporišče je bila nova postojanka na Občinah.

Sovražnik je z močnimi silami prodril iz Novega mesta in Šentvida pri Stični hkrati in zasedel ves odsek dolenskih komunikacij, ki ga omejujeta omenjeni mesti. Na najboljših taktičnih točkah se je odločil postaviti utrjene postojanke. Te naj bi bile v vasi Občine, ki bi bila ključna postojanka, v Velikem Gabru, pri Sv. Ani (pri Mirni peči) in v Dalnjem vrhu blizu Novega mesta. V globino osvobojenega ozemlja pa se za sedaj ni nameraval podajati.

* Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«, str. 340.

Centralni del osvojenega odseka z vasjo Občine je bil za sovražnika najvažnejši. Zato ga je nameraval dobro utrditi in oskrbeti z močno posadko. Postojanki Občine in Veliki Gaber je začel graditi 3. bataljon slovenskih domobrancev iz Višnje gore z 21. in 22. četo, kar je bilo približno 200 mož. Za zavarovanje le-teh pa je uporabil 1. in 4. bataljon slovenskih domobrancev, pa še bojno skupino iz Novega mesta. Od časa do časa je sodeloval tudi 5. alarmni bataljon slovenskih domobrancev iz Velikih Lašč. Vsega skupaj je pri operaciji in bojih za zavarovanje utrjevalnih del sodelovalo kakih šest sovražnikovih bataljonov: 1., 3. in 4. bataljon slovenskih domobrancev, 5. alarmni bataljon slovenskih domobrancev, ki je imel v svoji sestavi 25., 62. in 114. četo slovenskih domobrancev ter del 11. čete 3. bataljona 14. SS policijskega polka. To je bil nam že znani bataljon, ki se je imenoval po svojem nemškem poveljniku bataljon »Schmitz.« Kakor je iz tega podatka razvidno, so poveljstvo nad domobranskimi bataljoni že prevzemali nemški oficirji, kar je bil ukrep za zagotovitev izključno nemškega vpliva nad enotami slovenskega domobranstva. Postojanko v Dolenjem vrhu so gradili deli 40. posadkovne čete slovenskega domobranstva, postojanko pri Sv. Ani pa deli 36. posadkovne čete slovenskega domobranstva. Bojna skupina za zavarovanje teh del pa je bila verjetno sestavljena iz 34. in 52. posadkovne čete slovenskih domobrancev in 2. čete 1. bataljona 14. SS policijskega polka.*

Ker se je hotel izogniti napakam, ki jih je bil zagrešil ob aprilskem vdoru na Dolenjsko, se je sovražnik lotil gradnje postojank in utrjevalnih del na ta način, da je del čet izvajal utrjevalna dela pod vodstvom nemških inženirskih oficirjev. Okoli postojank so najprej zgradili le utrdbe poljskega tipa. Večji del sovražnikovih čet pa je zavaroval utrjevanje na ta način, da je napadal partizane in jih zapletal v boje izven postojank.

Iz uvodnega dela zapovedi štaba 7. korpusa za akcijo proti sovražniku na dolenjski komunikaciji lahko spoznamo, da je korpus napačno ocenil sovražnikovo operacijo. Razvozlal ni niti njenih ciljev niti sovražnikove moči. Misli je, da gre le za zavarovanje transportov med Novim mestom in Šentvidom pri Stični. Na voljo je imel še vedno tri operacijske skupine: obe diviziji in operacijsko skupino štajerskih brigad. Slednjo je že nameraval poslati nazaj na Štajersko, ko je prišlo do sovražnikove akcije. Sklenil je brigadi zadržati toliko časa, da bi opravil s sovražnikovimi postojankami. Petnajsta divizija in operacijska skupina štajerskih brigad sta bili glede na sovražnikove položaje srečno razmeščeni. Prva je bila s svojimi tremi brigadami severno od Trebnjega na področju Mirne na Dolenjskem, štajerski brigadi pa v Suhi krajini v vaseh Hinje in Vrh. Zopet je bila kot na dlani odločitev, naj bi 15. divizija najprej napadla s severne smeri, potisnila sovražnika proti jugu, kjer bi ga Štajerci dobili pred mitralješke cevi.** Akcija 7. korpusa s sodelovanjem artilerije naj bi se začela 7. decembra 1944 ob 7. uri zjutraj.

* Glej zapoved štaba 7. korpusa z dne 6. decembra 1944. Zbornik VI-17-96 op. 5.

** Zapoved štaba 7. korpusa z dne 6. decembra 1944. Zbornik VI-17-96.

Toda korpus je bil prepočasen Že 6. decembra 1944 zgodaj zjutraj je 5. alarmni bataljon slovenskih domobrancev začel prodirati v smeri 12. brigade. Ta je bila pravočasno obveščena o prihodu sovražnikovih čet in se je na boj pripravila. Razvili so se boji na področju vasi Brezovica. Sovražnik je skušal obkoluti 12. brigado, toda to mu ni uspelo. Komandant 15. divizije je imel na voljo še dosti čet na področju Mirne, toda ker ni dobro poznal položaja, je poslal na pomoč brigadi le jurišno četo. Ta četa in 12. brigada sta prizadejali 5. alarmnemu bataljonu razmeroma hude izgube. Ko je sovražni poveljnik uvidel, da z njegovo akcijo ni nič in ko je opravil nalogo, ki je bila v tem, da je zaposlil enote 15. divizije severno od Občin in s tem omogočil prva dela pri utrjevanju novih postojank, se je vrnil proti Veliki Loki. Partizanska poročila navajajo, da je imel 5. alarmni bataljon 12 mrtvih in 20 ranjenih, pa tudi 12. brigada je imela občutne izgube, 5 mrtvih in 12 ranjenih.

Razumljivo je, da je bila tedaj prva naloga 15. divizije odpeljati ranjence iz bojev pri Šentjanžu in iz bojev, ki jih je imela 6. decembra 1944 proti Jami na Dvoru. Ker je Petnajsti diviziji začelo zmanjkovati tudi streliva, z akcijo 7. decembra 1944 ni bilo nič. Tudi štajerski brigadi sta s skrajnimi naporimi premagali dolgo pot iz Suhe krajine na področje južno od Občin. Bežečega sovražnika sta zaman pričakovali.

Štab 7. korpusa pa je bil vztrajen in je zahteval ponovitev akcije 8. decembra 1944 zjutraj. Sedaj je bil toliko na boljšem, ker sta bili štajerski brigadi pripravljene na boj nedaleč od Občin, in sicer nekoliko južneje od vasi. Toda 15. divizija zopet ni mogla izvršiti korpusovega povelja. Cankarjeva in 12. brigada sta bili namreč vso noč na 8. december v zavarovanju transporta ranjencev, ki ga je opravila 15. brigada. Prepozno sta se vrnili, da bi lahko organizirali napad na sovražnika. Ovirala ju je tudi sovražnikova skupina okoli 400 mož, ki se jima je približevala z vzhodne smeri. Posebnih spopadov s to skupino sicer ni bilo, toda divizija svoje bojne naloge ni opravila. Štajerski brigadi sta zato sami napadali sovražnikove zavarovalne oddelke pri Občinah. Korpus torej tudi 8. decembra 1944 ni mogel izvesti svojega načrta.

Nova akcija je bila predvidena za 9. december. Tokrat naj bi 15. divizija napadala s Cankarjevo brigado s severozahodne smeri, štajerski brigadi pa kot običajno z juga. Dvanajsto brigado je 15. divizija postavila proti zahodu k vasem Mala Loka in Roje. Toda komaj se je Cankarjeva pripravila na boj, že je bila napadena in se prisiljena bojevati daleč od bojnega cilja.

Vso težo bojev proti sovražnikovi postojanki v Občinah sta tedaj nosili štajerski brigadi.

Ko je štab 7. korpusa uvidel, da ni uspeha, je 13. decembra 1944 prekinil operacijo. Sovražnik je z izredno okretnostjo in naglico onemogočil, da bi 7. korpus razvil vse svoje enote za boj. Boji od 6. do 13. decembra pa so sovražnika zelo utrudili. Nemci so domobranske bataljone neusmiljeno gonili iz boja v boj. Ker so morali poleg tega še težko fizično delati pri gradnji utrd in se občasno braniti, kajti partizanski napadi z juga, podprti z artilerijo, so bili precej odločni, ni čudno, da so komaj vzdržali napore. Imeli

so tudi veliko izgub. Domobranci 31. čete 4. bataljona so npr. v teh 14 dnevih pretrpeli toliko naporov kot še nikoli doslej.*

Štab 7. korpusa seveda ni opustil misli na likvidacijo novih postojank ob dolenski komunikaciji. Jasno pa mu je postalo, da bi se morale partizanske enote najprej preskrbeti s strelivom, nato pa bi bilo treba premisliti, na kakšen način bi bilo mogoče sovražnika vendarle ugnati. Na vsak način bi bilo treba zbrati vse sile in z dobro organiziranim napadom premagati branilce Občin in drugih postojank.

Od 13. do 27. decembra 1944 korpusnih akcij ni bilo, zato je divizija izpolnjevala nekatere naloge na lastno pobudo.

Najprej sta dva nepopolna bataljona 12. brigade v noči na 20. december napadla postojanko *Sentjanž* na Dolenjskem. Akcija je bila zamišljena kot bojna diverzija, ki se je ostale enote divizije ne bi udeležile, vendar pa zaradi odpora posadke ni uspela.

Naslednja akcija je bila povezana z vrnitvijo štajerskih brigad na Štajersko. Pravzaprav to ni bila akcija bojnega značaja, ampak je imela le zavarovalne namene. Dne 21. decembra 1944 je zadnja četa iz sestave štajerskih brigad zapustila vas Konec in odšla čez mejo. Brigadi sta pod poveljstvom komandanta operativnega štaba štajerskih brigad Andreja Cetinskega-Leva v zelo neugodnih vremenskih in drugih okolištinah v noči na 24. december 1944 srečno prešli Savo. Ker je bila 15. divizija v bojih zelo povezana s štajerskima brigadama, bomo nekoliko osvetlili uspehe in neuspehe teh dveh brigad na ozemlju Dolenjske. Brigadi sta se trdo bojevali in sta doživeli zmage, pa tudi poraze. Posebno v začetku njunega bivanja na obmejnem področju je bilo težko, ker borci in poveljniki niso poznali ne zemljišča ne prebivalstva, pa tudi ne taktike slovenskih domobrancev, ki so jim zadali marsikatero težko izgubo. Štajerci so težko pričakovali dan, ko se bodo mogli vrniti na Štajersko. V kako neugodnih razmerah in slabem stanju sta se Šlandrova in Zidanškova brigada vrnili čez Savo, bomo povzeli po presretnih podatkih iz monografije o Zidanškovi brigadi: »V temno in megleno noč je krenila zvečer s Kresniškega vrha proti Savi raztegnjena partizanska kolona. Na čelu je bila Šlandrova brigada z 292 ljudmi, za njo operativni štab s 25 ljudmi, na začetku pa Zidanškova s 318 ljudmi. Vseh je bilo na pohodu 635 ali približno 730 manj kot ob prihodu na Dolenjsko. Sneg je pobelil pokrajino. Borci v ponošenih letnih oblačilih, na pol bosi ter bolj lačni kot siti, so se v mrazu s težavo premikali. Toda vse napore so to noč prenašali lažje, saj jim je nenehno vlivalo novih moči upanje, da bodo kmalu čez Savo, kamor so si tako želeli.«** Dva in pol meseca sta bili brigadi na Dolenjskem. Osupne nas podatek, da se je z brigadama vrnila na Štajersko manj kot polovica borcev. To dokazuje, kako težki boji in bojne razmere so tedaj vladale na Dolenjskem.

* Poročilo poveljnika 4. bataljona slovenskih domobrancev z dne 17. decembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 280/IV. Četrty bataljon je doživel enega največjih udarcev v svojem obstoju. Verjetno 9. decembra 1944 je bil v bojih s Šlandrovo brigado ubit njegov poveljnik stotnik Dušan Meničanin.

** Mirko Fajdiga, »Zidanškova brigada«, str. 542.

Naslednja naloga, ki jo je opravljala divizija med 13. in 27. decembrom 1944, je bilo nadaljevanje odkupa hrane in živine na obmejnem področju. To delo je opravljala 15. brigada, ki je prodirala z bataljoni celo do Save in odkupovala ali rekvirirala v raznih vaseh. To so bile drzne akcije in 15. brigada jih je opravila v zadovoljstvo divizije. Nabavljeni material je prenašala na Grmado, kjer ga je izročala enotam 18. divizije.

Od bojev naj omenimo težji spopad Cankarjeve brigade na področju Čateža 23. decembra. Odpor brigade je bil sicer odločen in sovražnik ni dosegel niti presenečenja niti zmage, vendar se je Cankarjeva po boju premestila nekoliko severneje na Čateško goro in Tlako, da bi bila bliže drugim enotam 15. divizije. Nekoliko drugače pa se je godilo 12. brigadi 27. decembra 1944, ko so domobranci sestavili bojno skupino, ki je imela po eno četo iz 1., 3. in 4. bataljona ter eno težko četo. Ker je bilo zavarovanje 3. bataljona 12. brigade na področju Kamnega vrha nepazljivo, se je domobrancem zopet posrečilo presenečenje. Boji so trajali do popoldneva, ko se je domobranska bojna skupina vrnila v izhodišče v Veliki Gaber. V boj je bila deloma vpletena tudi Cankarjeva brigada. Dvanajsta brigada je imela občutne izgube. Samo 3. bataljon je imel 8 mrtvih in 4 ranjene ter 10 pogrešanih, medtem ko sovražnik ni imel posebno velikih izgub.

Končno: napad na Občine

Do 27. decembra 1944 je pri štabu 7. korpusa dozorela zamisel o končnem obračunu s postojanko v vasi Občine, ki bi ga bilo treba izvesti z vsemi silami 7. korpusa.

Sovražniku je sicer ob koncu decembra 1944 primanjkovalo sil. Le kako se bo mogel obdržati proti 7. korpusu, ko je pravzaprav imel na voljo le 3 bataljone slovenskih domobrancev, nekaj posadkovnih čet in zelo malo nemških enot? Tedaj je bil sovražnik slaboten in zato so bili izgledi za uspeh 7. korpusa v napadu na Občine kar precejšnji. Sovražnikova velika prednost pa je bila v tem, da je imel od 5. decembra 1944 do 1. januarja 1945 dovolj časa, da se je v postojankah utrdil. Sovražnikovo poveljstvo je tudi pravilno ocenilo, kam se bo usmeril glavni partizanski napad. Vsekakor bodo to Občine. Zato je bila vas izredno dobro utrjena. Imela je dva obrambna pasova. Prvi, zunanji, je bil zgrajen iz šestih pokritih bunkerjev, varnih pred minometnim in artilerijskim ognjem. Dostope k njim so branile žične ovire. V vsak bunker je šlo okoli 30 vojakov. Notranji obrambni pas je varoval stanovanja. Hiše so bile močno utrjene, povsod so bili izkopani povezovalni jarki, bunkerji pa so bili postavljeni na točkah, od koder je bil dober pregled nad celotnim bojiščem. Posadka je bila sestavljena iz dveh čet 3. bataljona ter dveh čet in dela težke čete 4. bataljona. Okrepili so jo še z manjšo nemško enoto. Na voljo so imeli tank srednje tonaže. Posadka je imela 30 puškomitraljezov ter dva težka in dva lahka minometa in je štela okoli 500 mož. Toda ni se zanašala le na možnosti pasivne obrambe, pač pa na že preizkušeno aktivno obrambo s posegi izven postojanke.

Sedmi korpus je bil številčno in po oborožitvi močnejši od sovražnika. Zbral je vse svoje enote. Z Gorjancev je pritegnil bataljon Gubčeve brigade in ga dal na voljo Cankarjevi. V boj je poslal tudi artilerijsko brigado. Tako je upal, da bo nalogi kos. Poglavitno nalogo neposrednega napada na Občine je zaupal 15. diviziji, ki se je 27. decembra premestila na jug čez železnico. Ta divizija bi se morala tudi sama zavarovati proti zahodu, njeno desno krilo pa naj bi zavarovala 18. divizija.

Prva slovenska artilerijska brigada je postavila na ognjene položaje dve havbici 100 mm in dva topa 75 mm z zadostnimi količinami streliva. Štabu 15. divizije pa so iz artilerijske brigade dali havbico 75 mm s 180 granatami. Poleg nje je divizija imela še dva protitankovska topa in minometno baterijo. Vsa ta oborožitev je bila namenjena zlasti za podporo napada na Občine.

Štab 15. divizije je glavno nalogo zaupal Cankarjevi brigadi. Na levem krilu braneč dostope k Občinam z zahoda, je bila 12. briada, na desno krilo pa so postavili Petnajsto na položaje na Grmadi. Cankarjevo brigado, ki so ji pridelili 3. bataljon Gubčeve brigade, okoli 120 partizanov, so okrepili z jurišno četo 15. divizije ter z mitralješko četo italijanske brigade »Fontanot«, ki je imela 10 mitraljezov in, čete z desetimi protitankovskimi puškami. (Glej skico 26 na str. 580.) Tako je Cankarjeva brigada, ki je imela tedaj le 350 partizanov, z vsemi okrepitevami štela okoli 550 partizanov in je bila seveda močnejša kot posadka v postojanki Občine. Artilerija 7. korpusa je pripeljala na bojišče dva poljska topa 75/28 mm M. 11, dve havbici 100/17 mm M. 14 ter havbico 75/18 mm M. 34. Slednjo so pridelili Cankarjevi brigadi. Na bojišče so pripeljali tudi 720 granat.* Koncentracija težkega in posebnega orožja je bila enkratna. Če upoštevamo, da je bila obljubljena podpora zavezniškega letalstva, potem je bilo precej upanja na uspeh.

Ko bi zavezniška letala 1. januarja 1945 čez dan opravila bombni napad, bi se začela artilerijska priprava, ki bi trajala do večernega mraka, nato pa bi strelske enote Cankarjeve brigade krenile v napad.

Koncentracija enot na izhodiščnih položajih je bila izvedena pravočasno, 1. januarja 1945. Tedaj je prišlo do napredvidenih dogodkov. Zavezniško letalstvo je sporočilo, da zaradi slabega vremena ne more sodelovati. (Nad bojiščem so bili pogoji za bombardiranje dobri.) Korpus je zato sklenil, da se bo operacija začela brez sodelovanja letalstva. Popoldne 1. januarja 1945 je torej boj začela artilerija. Med artilerijsko pripravo so se sovražnikovim utrdbam začeli približevati bataljoni Cankarjeve brigade. Artilerija ni najboljše zadevala, tako da so bili strelski bataljoni v nevarnosti pred lastnimi granatami. Nesreča je bila tudi v tem, da veliko granat ni eksplodiralo, kar je oslabilo rušilno moč artilerije.

Še dve nevšečnosti je treba omeniti. Premalo je bilo časa za pripravo, poleg tega pa so nekatere enote zamudile pravi čas napada. Največja nezgoda pa je bila ta, da je sovražniku padlo v roke bojno povelje 7. korpusa z dne 29. decembra 1944 za napad na Občine.

* Borivoj Lah-Boris, »Prva slovenska artilerijska brigada«, str. 273.

Ko je nastopil mrak, je pehota začela boj. Ves čas jo je podpirala artilerija, če je bilo to le mogoče. Sovražnik se je spretno branil. Če je bil bunker v nevarnosti, da bi ga artilerijski ogenj uničil, so se branilci poskrili v jarke in odbijali napade. Če je katera od enot vdrla v sovražnikove položaje, so jo s pomočjo minometov napadle rezervne skupine iz osrednjega dela Občin in jo odbile. Po prvem napadu je sovražnik že spoznal, kam je usmerjen glavni udarec Cankarjeve brigade. Žal ponoči artilerijski izstrelki niso bili zadosti natančni in tako artilerija ni mogla nuditi učinkovitejše podpore. Kako srditi so bili napadi Cankarjeve brigade, nam pričajo podatki o izgubah prve noči: 11 mrtvih in 55 ranjenih. Med mrtvimi in ranjenimi je bilo 18 poveljnikov in političnih komisarjev, med njimi dva komandanta bataljona, namestnik komandanta bataljona, 6 pomočnikov političnih komisarjev čet ter nekaj komandirjev, vodnikov in deseterjev.* Borbenost cankarjevcev je bila to noč izredna. Ponoči so za napade na utrdbe uporabili tudi 3. bataljon Gubčeve in del 12. brigade, ki je bila sicer določena za zavarovalne naloge.

Sovražnik je poskušal zmanjšati pritisk Cankarjeve brigade. Izvedel je kombinirano akcijo artilerije in pehote proti Grmadi, kjer je bila 15. brigada. Ta se je nekaj časa upirala, a se je morala popoldne zaradi premoči le umakniti. Ko je sovražnik zasedel najvišje točke na Grmadi, je začel akcijo v desni bok Cankarjeve brigade, kjer je bil tudi bataljon Gubčeve. S pomočjo enote iz Občin se mu je posrečilo Cankarjevo odriniti s prednjih položajev. Dvanajsta pa se je čez dan 2. januarja 1945 zapletala v boje s sovražnikovimi patruljami, ki so otipavale položaje 15. divizije in na dolenski cesti, kjer so se premikale sovražne enote na črti Občine-Veliki Gaber. Te čete so ali oskrbovale napadeno postojanko ali pa so se prebijale k njej kot okrepitev.

Zaradi izgub Cankarjeve brigade in ker je artileriji zmanjkalo streliva, akcije v noči na 3. januar 1945 ni bilo mogoče ponoviti. Pač pa je 7. korpus sklenil to storiti 4. januarja, ko je prišlo zagotovilo o sodelovanju zavezniškega letalstva. Cankarjevo brigado so 3. januarja 1945 umaknili s položajev pred Občinami, zamenjala pa jo je 8. brigada (»Levstikova«) iz 18. divizije. Cankarjeva se je umaknila proti jugozahodu, da je bila blizu 12. brigade, s katero se je tesno povezala.

Sovražnik je dobro občutil pritisk 15. divizije na Občine. Razumljivo je, da ni smel dovoliti ponovitve napada, kajti partizani so le izkazovali veliko moč, kar bi lahko privedlo do poraza posadke. Odločil se je torej, da bo izvedel razbremenilno operacijo ter dokončno obvladal dolenski komunikaciji. Sovražnikovi poveljniki so dobro razumeli stisko partizanskih čet pred Občinami, ki so se noč in dan v hudem mrazu (bilo je več stopinj pod ničlo) in snegu bojevale za zmago. Zato so upali, da bodo tudi z razmeroma slabšimi močmi izvojevali zmago nad korpusom. Na voljo niso imeli bogve koliko čet. Tu je bil le nam že znani nepopolni 14. SS policijski polk, posadkovne čete po utrdbah in postojankah ter pet bataljonov slovenskih do-

* Ambrožič, »Dvanajsta brigada«, str. 450.

mobrancev. Uspeli so pridobiti le dva bataljona 13. SS policijskega polka s Koroške, in to je bilo edino, kar so si lahko priborili, kajti Nemci so bili tedaj v veliki stiski na madžarskih bojiščih, kjer so sovjetske armade nezadržno prodirale proti zahodu.

Njihova zamisel je bila torej naslednja: v noči na 4. januar 1945 naj bi 1. in 4. domobranski bataljon prodrli v Žužemberk. Tam naj bi se obrnila proti severu in prišla 15. diviziji pred Občinami za hrbet. S tem bi izvedla obkolitev, ki bi gotovo zadostovala za zmago nad partizani. Prehode proti severu naj bi partizanom zapirala bojna skupina »Fleckner«, sestavljena iz 1. in 2. bataljona 13. SS policijskega polka. V Novem mestu so sestavili bojno skupino iz 34. in 52. čete slovenskih domobrancev ter 2. čete 1. bataljona 14. SS policijskega polka. To je bil bataljon, ki je imel nalogo skupaj z nam že znanim 5. bataljonom slovenskih domobrancev (»Schmitz«) udariti na desno krilo korpusne razporeditve, ki ga je imela na skrbi 18. divizija in ga pregnati proti jugu. Iz posadk v Ribnici, Kočevju in Velikih Laščah ter delov 3. bataljona 14. SS policijskega polka so sestavili bojno skupino, katere moč je bila enaka bataljonu. Zavarovanje postojank v stiškem utrjenem vozlišču je prevzel 3. bataljon slovenskih domobrancev. V *razbremenilni operaciji* je torej sovražnik zbral 4 bataljone slovenskih domobrancev, 3 nemške policijske bataljone, artilerijo in tanke. Skupaj okoli 3000 mož.*

Nasproti tej sovražnikovi sili je mogel 7. korpus glede na velik osip borcev v brigadah postaviti približno 3000 partizanov. Glede oborožitve in števila borcev sta bili obe strani približno enaki, prednost pa je bila na strani sovražnika zaradi pobude, ki si jo je bil pridobil, zaradi večje spočitosti njegovih čet ter boljše oskrbovanosti.

Prvi in 4. bataljon slovenskega domobranstva sta se že v noči na 4. januar 1945 odpravila na pohod iz stiškega vozlišča. Prvi je šel skozi Zagradec in je bil 4. januarja navsezgodaj že v Žužemberku. Seveda je to dejstvo povzročilo preplah v enotah 7. korpusa, zlasti pa pri 15. diviziji. Četrti bataljon slovenskih domobrancev pa je v noči na 4. januar zasedel Sela pri Šumberku in 4. januarja začel prodirati na področje, kjer je bila 15. divizija. Domobranske čete so se začele vklinjati med položaje Cankarjeve in 12. brigade ter 3. bataljona Gubčeve brigade in deloma med čete 8. brigade. S severa so iz Medvedjeka in Občin začele istočasno napredovati čete 13. SS policijskega polka. Kot je videti, je sovražnikovo poveljstvo pripravilo dober in nevaren načrt za obkolitev prav tistega področja, kjer je bilo jedro 15. divizije in del 8. brigade (»Levstikove«). V prostor med vasjo Železno in Seli pri Šumberku se je usmeril del 1. bataljona slovenskih domobrancev iz Žužemberka.

Začeli so se srditi boji. Severna sovražnikova skupina je zasedla Stehajnjo vas, 4. bataljon slovenskih domobrancev se je že vklinil med položaje Cankarjeve in 12. brigade, pri Zalisu pa se je 3. bataljon Cankarjeve brigade spopadel s 1. bataljonom slovenskih domobrancev. Sovražnikov na-

* Dnevna poročila slovenskega domobranstva za 10., 11., 14. in 17. januar 1945. V arhivu IZDG AFK, fasc. 281/IV in 283/II-IV. Arhiv RSNZ Ljubljana, mikroteka VZI, film 12, posnetki 183 in 184. Glej še Ambrožič, »Cankarjeva brigada,« str. 713 do 718.

men je postal jasen. Po težkih bojih je grozila obkolitev 12. brigadi in delu Cankarjeve, zato sta se brigadi začeli organizirano prebijati proti jugu. Tedaj je zavezniško letalstvo izvedlo bombni napad na Občine in sosednje vasi, ki so začele goreti. Nikogar ni bilo, ki bi lahko gasil požar. To je prisililo del sovražnih čet, da so se lotile gašenja in s tem je bil olajšan preboj obeh partizanskih brigad proti jugu. Petnajsta divizija je zvečer zasedla območje Žužemberka. Istega dne je prodrla bojna skupina iz Novega mesta do Ajdovca. V boj proti njej se je vpletla 15. brigada, ki je skupaj z deli 18. divizije obkolila to sovražno skupino pri Ostrem vrhu, da se je morala z begom reševati. Zvečer se je 15. brigada priključila diviziji. Tudi kočevska bojna skupina je tega dne zasedla Hinje. Proti njej se je postavil v bran 5. bataljon 1. divizije KNOJ, ki sta se mu postopoma priključili jurišni četi 15. in 18. divizije.

4. januarja 1945 zvečer je bila 15. divizija takole razporejena: Cankarjeva brigada s štabom 15. divizije v Žužemberku, Cviblju in Zafari, 12. brigada v Mačkovcu pri Dvoru, 15. brigada pa v vaseh Reber, Zalisec in Hrib.

V noči na 5. januar 1945 je 12. brigada odšla z levega brega Krke proti Suhi krajini, da bi skupaj z 8. brigado (»Levstikovo«) iz 18. divizije in z obema jurišnima enotama pregnala sovražnika iz Hinj. Tako sta 15. diviziji ostali pri Žužemberku le dve brigadi. Dne 5. januarja 1945 zjutraj je iz Občin udarila močnejša sovražnikova skupina, verjetno bataljon iz 13. SS policijskega polka. Po ostrem boju se je 15. brigada umaknila na položaje pri Sadinji vasi in Mačkovcu. Tudi pri 18. diviziji so bili boji na področju Ajdovca, vendar tam sovražnikov pritisk ni bil premočan.

Dne 6. januarja 1945 je sovražnik zbral vse domobranske bataljone in z vso silo udaril po 18. diviziji, ki se je umaknila na Vinkov vrh in Mačkovce ter se tam utrdila. Tako je 7. korpus vzpostavil fronto od Žužemberka do Vinkovega vrha na levem bregu Krke. Brigadi in jurišni enoti, vse štiri so bile v Suhi krajini, so se spopadale s sovražnikovo kočevsko bojno skupino na Hinjah. Ko je prišlo do odločilne faze tega boja, se je kočevska bojna skupina 6. januarja 1945 popoldne umaknila iz Hinj proti Kočevju.

Odločilen boj za levi breg Krke se je začel 7. januarja 1945. Tokrat so sovražnikove čete udarile s področja Ajdovca in Lipovcev in prisilile najprej 18. divizijo na umik čez Krko, potem pa še 15. in Cankarjevo brigado. Sovražnik je do večera obvladal položaje 18. in 15. divizije, nato se je začel umikati v nastanišča in v nove postojanke na dolenski komunikaciji.

Naslednjega dne, 8. januarja 1945, se je 15. divizija zopet preselila čez Krko na položaje od Žužemberka do Lipovcev.

Gubčeva in brigada »Fontanot« sta s svojimi akcijami podprli napad 7. korpusa na Občine. Gubčeva je v bližini Novega mesta opravila akcijo odkupa hrane, obe brigadi pa sta 4. januarja 1945 na lastno pobudo z izbranimi oddelki napadli izpostavljeno postojanko slovenskih domobrancev v Gotni vasi in jo zavzeli. Do 9. januarja na Gorjancih pri Gubčevi in italijanski brigadi »Fontanot« ni bilo posebnih dogodkov. Brigadi sta zasedli znane položaje okoli vasi Podgrad in Vina vas. Devetega januarja 1945 pa je prišla

na Gorjance 15. brigada zamenjat Gubčevo. Bila je precej izčrpana, razmere na Gorjancih tistega časa pa so omogočale počitek.

Kaj je pomenilo to, da se je 15. divizija ponovno vrnila na levi breg Krke in zasedla položaje od Žužemberka do Vel. Lipovca? In kaj je pomenila vrnitev sovražnikove bojne skupine v postojanke na dolenski komunikaciji?

Najprej se je treba seznaniti z razmerami v enotah 15. divizije. Čeprav so se partizanske brigade bojevale več kot teden dni v najtežjih okoliščinah, v snegu in mrazu in čeprav so imele velike izgube, njihova udarnost in morala nista oslabele.* Nasprotno! Borbenost in bojevitost sta postajali vedno večji, morala vedno boljša. To je bil pojav, ki je bil izrednega pomena v partizanskem vojskovanju. Če bi hoteli poiskati vzroke za tako stanje, potem bi jih gotovo našli v izboljšanju političnih priprav na operacije in v dejstvu, da se je z izredno naglico bližal zmagoviti konec vojne.

Toda dejstvo je, da je sovražnik odločno odrinil 7. korpus od dolenske komunikacije. Korpus ni bil zmožen rešiti problema pomanjkanja streliva, zlasti pri artileriji. Partizanskim četam je bil potreben nekajdnevni počitek. Potrebno je bilo nadoknaditi tudi izgube v partizanskih vrstah, kajti brigade so številčno zelo oslabele. Šele potem bi bil korpus sposoben ponoviti operacijo proti novim postojankam na dolenski komunikaciji. Vendar je vprašljivo, če bi lahko dosegel odločilen uspeh, ki bi mu povrnil nadzorstvo nad področjem, ki ga je obvladoval pred sovražnikovo zasedbo dolenske prometne magistrale in pred postavitvijo novih postojank na njej.

* Po podatkih iz operacijskega dnevnika 7. korpusa za 7. januar 1945 je 15. divizija imela od 1. do 7. januarja naslednje izgube: 40 mrtvih, 110 ranjenih in 60 pogrešanih. Izgubila je havbico 75 mm, 3 težke brede, dva šarca, dva brena in en piat. Arhiv IZDG, fasc. 153/1.

SEDMI DEL

SKLEPNE OPERACIJE

22. poglavje

BOJI V SUHI KRAJINI

Kot so kazale razmere na svetovnih in jugoslovanskih bojiščih, se je naglo bližal konec vojne. Nemške armade so se umikale na vseh frontah, kar je vplivalo na bojne razmere na Slovenskem in v Ljubljanski pokrajini.

Razmere in načrti

Nemci so v svojem konceptu za nadaljevanje boja na fronti 7. korpusa poudarjali pomen nadaljnje slabitve partizanske vojske in utrjevanja prizemnih položajev za nemške enote na umiku. Ta črta je potekala od Kostanjevice na Krki do Novega mesta, od tam ob levem bregu reke do Žužemberka, pa čez Suho krajino na Notranjsko. Seveda ni bila bogve kako močna. Toda opirala se je na nekatera utrjena mesta, kot je bilo npr. Novo mesto.

Ker se je sovražniku posrečilo pregnati partizanske enote na desni breg Krke, so se partizanske in sovražne sile zbirale prav na omenjeni črti, s čimer se je vedno očitneje izražala bojna fronta. To je bilo za sovražnika koristno. Trenutno se je otresele morečih partizanskih napadov na občutljive taktične točke ob postojankah in na komunikacijah.

Nemci so poskušali odriniti partizane še dlje od železnic in cest. To bi dosegli na ta način, da bi enote 7. korpusa pregnali na gozdno področje Kočevskega Roga. Kot je videti, sami Nemci niso imeli moči, da bi uresničili zamisel o likvidaciji osvobojenega ozemlja v Beli krajini, saj so se tam vedno hudo opekli.

Za izpolnitev te naloge pa Nemci niso imeli na voljo prav mnogo svojih čet. Glavne smeri umika nemške vojske z Balkana so bile ob jadranski obali proti Trstu in skozi Štajersko proti Avstriji. Zato je sovražnik razvil velike napadalne akcije na področju 9. korpusa v Slovenskem primorju ter na Štajerskem in Koroškem. Pomembnost operacijskega območja 7. korpusa zato ni bila tako izrazita.

Od lastnih enot, ki pa so jih zelo radi pošiljali tudi na druga bojišča, so Nemci imeli v Ljubljanski pokrajini v glavnem iste, s katerimi so decembra 1944 in januarja 1945 napadali 7. korpus. To so bili 14. SS policijski polk brez enega bataljona (polk je imel tankovsko četo) in 13. SS policijski polk. Ti policijski polki pa niso bili več tako močni, kot so bili še v letu 1944. Sestavljalo jih je kakih 80% moštva nemške narodnosti, ostalo pa so bili Madžari, Romuni, Hrvati in pripadniki še nekaterih drugih narodnosti. Ker so se Nemci zavedali, da je to premalo, so se trudili, da bi našli dodatne čete. Zato so v Ljubljani začeli ustanavljati polk tako imenovane ruske osvobodilne armade (ROA) iz ujetnikov rdeče armade. Poveljniki so bili ruski emigranti. Ker je imela ta vojska pomembno vlogo na bojišču 7. korpusa, naj povemo, da so jo januarja sestavljali dva bataljona in izvidniška četa. Januarja in februarja 1945 so Nemci te enote premestili na bregove Krke žužemberškega območja. Marca so jim priključili še tretji bataljon. Ta polk je 20. februarja 1945 prejel naziv »Sonderregiment SS 1« (posebni polk). Imenovali so ga tudi regiment »Varäger« ali polk Variagov.* V začetku leta 1945 so torej Nemci imeli na voljo kakih 5 do 6 svojih policijskih bataljonov in tri bataljone polka Variagov. To je bilo okoli 8 do 9 bataljonov, kar pa je bilo za izpolnitev bojne naloge v Ljubljanski pokrajini vsekakor premalo. Zato so se potrudili, da bi še kje našli čete, ki ne bi obremenjevale njihove frontne sestave. Na Notranjsko in kasneje na Kočevsko so poklicali srbske četniške in druge čete. Če Nemci v Ljubljanski pokrajini ne bi bili deležni izdatne pomoči slovenskih domobrancev, bi bili vsekakor preslabotni za izvedbo kakršnekoli pomembnejše ofenzivne operacije.

Slovenski domobranci so v Ljubljanski pokrajini v začetku leta 1945 imeli okoli 9000 vojakov. Še vedno so bili razdeljeni v premične bataljone, enote za obrambo utrjenih postojank in v šolske enote. Slovenska reakcija je imela svojo vizijo o nadaljevanju vojne v Sloveniji. Še vedno je upala na dobrohotno angleško podporo. Kljub temu pa so se namere slovenske reakcije in Nemcev vsaj v enem pogledu skladale: čim bolj je treba oslabiti partizansko vojsko in njeno politično osvobodilno gibanje.

Na prehodu v leto 1945 in malo prej so Nemci preoblikovali domobranske bataljone. Iz njih so izločili po eno četo, ki je postala posadka matične postojanke ustreznega bataljona. Namesto nje so bataljonu priključili četo iz sestave nemških policijskih čet. S tem so dosegli večjo manevrsko sposobnost bataljona, povečali svoj vpliv v njem in si ga nato popolnoma podredili. Na ta način so preuredili tudi 1. in 4. bataljon slovenskih domobrancev. Iz prvega so izločili 71. četo, ki je postala posadka domobranske po-

* Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 888.

stojanke v Stični, namesto nje pa so bataljonu pridelili 5. četo verjetno 2. bataljona 14. SS policijskega polka. Iz 4. bataljona slovenskih domobrancev pa so izločili 39. četo in jo postavili za posadko v Šentvid pri Stični. Namesto te čete so bataljonu pridelili neko policijsko četo. Komandant tega novega 4. bataljona je postal nemški kapetan Sauer.*

Ustanovili pa so tudi nove domobranske bataljone. V Velikih Laščah so 10. novembra 1944 ustanovili 5. bataljon slovenskih domobrancev, ki ga že poznamo. V Novem mestu so najprej ustanovili bojno skupino, ki se je bojevala kot bataljon že ob koncu leta 1944. Dne 11. februarja 1945 pa so to bojno skupino spremenili v alarmni bataljon, ki je tako postal 6. bataljon slovenskega domobranstva. Naziv alarmni je značilen izraz nemškega vojaškega vodstva za tiste enote, ki jih je le občasno sestavljalo. Ta bataljon je bil sestavljen iz 34. in 52. čete slovenskih domobrancev in 2. čete 1. bataljona 14. SS policijskega polka. Nemci so torej uživali podporo šestih domobranskih bataljonov. Naj omenimo, da po težkih porazih 1. in 4. bataljona slovenskih domobrancev konec leta 1944 in v začetku leta 1945 ter po smrti znamenitega poveljnika 4. bataljona stotnika Dušana Meničanina ta dva bataljona nista bila več elitni enoti slovenskega domobranstva, pač pa sta njuno mesto prevzela 5. in 6. bataljon.

Nemci so imeli v Ljubljanski pokrajini na voljo precejšnje število enot, tj. približno 15 bataljonov. Vendar moramo od tega števila odšteti enote 13. SS policijskega polka, dva do tri bataljone, ki jih je nemško poveljstvo kmalu umaknilo iz Ljubljanske pokrajine. Za ofenzivne operacije so torej imeli Nemci na voljo le okoli 12 bataljonov, ki so jih okrepili s tankovsko četo in artilerijo. To je bila razmeroma velika moč, 4000 do 5000 mož.

Bojne razmere, ki so nastale na operacijskem območju 7. korpusa konec januarja 1945, so bile zelo zanimive in nenavadne. Očitno je bilo, da so-vražnik vse bolj potiska partizane v obrambo. Kjeso bili vzroki, da se je partizanska vojska v Ljubljanski pokrajini dala speljati v tak način vojskovanja, ki je bil popolnoma nasproten duhu in praksi partizanskega vojskovanja? Od vseh enot 7. korpusa je bil na svojem tipično partizanskem bojišču le še Notranjski odred, medtem ko so vse druge enote korpusa bile na frontni črti od Kostanjevice, prek Žužemberka do Hinj v Suhi krajini. Ali je bil 7. korpus prisiljen ubrati tako taktiko ali je bila to napaka?

Najprej je potrebno ugotoviti, da je poveljstvo 7. korpusa vedno bolj prevzemalo vajeti operacij v svoje roke. Diviziji nista imeli več možnosti, da bi na lastno pobudo načrtovali svoje akcije, ki naj bi jih izvajali po načelih partizanskega vojskovanja. Iz tega sledi, da je vojskovanje v okviru korpusnih operacij samo po sebi zahtevalo koncentracijo čim večjih partizanskih sil na enem bojišču, zato so se postopoma opuščala druga. Nadaljnji vzrok za opustitev partizanske taktike je bil uspeh sovražnika, ki je s sistematičnimi akcijami izrinil z osvobojenih ozemelj partizanske čete. Celo izkušeni Dolenjski odred se je moral umakniti z obmejnega področja.

* Arhiv IZDG, AFK, fasc. 281/IV.

Partizani so zapustili pomembna področja. Še konspirativne obveščevalne točke so se komaj obdržale.

Nadaljnji razlog za postopno opuščanje partizanske taktike je bila gotovo upravičena bojazen, da bi si sovražnik z nenadno koncentracijo sil privoščil zahrbtnen in uničujoč napad na Belo krajino. Zato je glavni štab podpiral take operacije 7. korpusa, kjer so bile partizanske vrste strnjene, da bi lahko prestregle udarce, namenjene osvobojenemu ozemlju Bele krajine.

Notranje razmere v enotah 15. divizije pa so se med tem časom zelo izboljšale. Borbenost je bila vedno boljša. V bojih s slovenskimi domobranci so bile partizanske čete uspešne. Nič več ni bilo presenečenj. Domobranci so izčrpali vire svojih bojnih zvijač in njihova bojna morala je spričo mnogih porazov slabela. Izredna borbenost pri enotah 15. divizije je bila posledica raznih vzrokov. Vojna se je bližala zmagovitemu koncu. Borci so vedeli, da je to zadnja zima, ki jo morajo preživeti v gozdovih. Partizanske enote so bile dobro oborožene in novo orožje je neprestano prihajalo. Postopoma je divizija oblekla vse borce in borke. Zunanji izgled vojske je vzbujal ponos in spodbujal prizadevnost v poslednjih bojih velike osvobodilne vojne. Medtem ko so se sovražne čete morale zatekati v vasi, da bi se ogrele, so partizanski borci vztrajali v strupenem mrazu na položajih in so visoko presegli sovražnikove bojne zmogljivosti. Nobenega negodovanja ni bilo med njimi. Pokazalo se je tudi, da si je nižji poveljniški kader pridobival vedno več zaupanja in da je njegov ugled iz dneva v dan rastel.

K vsemu temu je veliko prispevalo politično-vzgojno delovanje. Na političnih urah so zlasti obravnavali tako imenovani grški problem razoroževanja partizanov. Slabosti v diviziji pa so še bile zlasti v odnosih do civilnega prebivalstva. Nekateri partizani so na terenu izsiljevali priboljške. Take so pokarali pred vsemi borci njihove enote.

Na izoblikovani fronti med Kostanjevico in Suho krajino je imel 7. korpus zbrani dve diviziji s sedmimi brigadami in Dolenjskim odredom, jurišnim bataljonom in četo, dvema inženirskima bataljonom, artilerijsko brigado, 24. italijansko brigado »Fontanot« in avstrijskim bataljonom. Deli zaščitne 14. brigade glavnega štaba so bili od časa do časa vključeni v akcije. Belokranjski odred je neposredno varoval Belo krajino. Notranjski pa se je na stari preizkušeni partizanski način bojeval na Notranjskem proti premočnemu sovražniku. Sedmi korpus je tedaj imel v svoji sestavi skupaj z zalednimi enotami okoli 9 do 10 000 borcev.

Premestitev bojev v Suho krajino

Do 19. januarja 1945, ko je sovražnik sprožil bitko v Suhi krajini v skladu s svojimi načrti o krepitvi aktivnosti proti 7. partizanskemu korpusu, je prišlo v 15. diviziji do nekaterih sprememb, ki so jih povzročile nekatere nove naloge in začasne dopolnitve sestave divizije. Petnajsta brigada je zamenjala Gubčevo na blokadi Novega mesta 9. januarja 1945. Ker je Gubčeva brigada odšla na Hrvaško, je 15. divizija ostala le z dvema brigadama na

položajih ob Krki. Zato je štab 7. korpusa okreplil 15. divizijo z Dolenjskim odredom in avstrijskim bataljonom. Na kratko se moramo seznaniiti s tema dvema enotama.

Dolenjski odred je sodeloval v bojih 15. divizije severno od Trebnjega decembra 1944 in ob napadu 7. korpusa na Občine. Decembra pa je bil med mejo in Savo, kjer se je spretno premikal med sovražnimi četami in postojankami ter jim prizadejal mnogo skrbi. Ko je bila 15. divizija na področju severno od Trebnjega na Čatežu, na Mirni ali pri Sv. Križu pri Litiji, je seveda Dolenjski odred sodeloval z njo. Ker pa tega sodelovanja štab 7. korpusa ni mogel sam zagotavljati, je Dolenjski odred od časa do časa, kadar je to bilo potrebno, prideljeval 15. diviziji, kar pa ni potekalo vedno brez težav. Štab korpusa je namreč še zmeraj računal s tem odredom, ki je imel pomembno operacijsko območje v severni Dolenjski med dolenjsko komunikacijo in Savo. Štab divizije je mogel zato le počasi uvajati Dolenjski odred v svoje operacije. To je storil tedaj, kadar so bile razmere ugodne za sodelovanje in kadar je bil odred 15. diviziji pri roki. Organizacija sodelovanja med odredom in 15. divizijo je bila torej zelo pomanjkljiva, ker ni bila stalna in trdna, od časa do časa pa je k temu prispeval tudi štab 7. korpusa, ki je izključeval Dolenjski odred iz sestave 15. divizije. Poveljstvo 15. divizije je uvajalo Dolenjski odred v svoje operacije s posebnimi pismenimi ali ustnimi bojnimi povelji. Taki sta bili npr. povelji z dne 12. in 23. decembra 1944.

Šele 18. decembra 1944 se je Dolenjski odred uradno predstavil štabu 15. divizije s posebnim poročilom. V njem je obvestil divizijo, da ima tri bataljone, ki so razmeščeni od Save do Krke, da je bojna morala enot dobra, politična zavednost pa srednja. V odredu da je hrana zadostna in zadovoljiva, le obleke in obutve primanjkuje. Največkrat je odred prejemal naloge za sprejemanje novincev s Štajerske, ki jih je moral varno odpeljati na Dolenjsko. Z Dolenjskega vojnega področja pa je moral prenašati orožje in strelivo za partizanske enote severno od dolenjske komunikacije. Nadzorovati je moral področje Sv. Križa pri Litiji (Gabrovka). Iz omenjenega poročila lahko sklepamo, da je bil odred tedaj zelo močan: imel je 434 borcev in bork.*

Ko se je 15. divizija konec decembra 1944 preselila čez dolenjsko komunikacijo na južno stran, je štab korpusa začasno izločil odred iz njene sestave. Tudi ko se je odred 5. januarja 1945 premaknil na področje Dvora pri Žužemberku, je ostal pod neposrednim poveljstvom 7. korpusa. Dne 8. januarja 1944 je njegov drugi bataljon odšel na področje Sv. Križa pri Litiji. Tako je Dolenjski odred, ki se je tedaj razmestil na področje Sadinje vasi in Mačkovca, imel pri sebi le dva bataljona. Ker pa je bil na Vinkovem vrhu tudi 3. bataljon Gubčeve brigade, je štab korpusa imenoval skupni operativni štab, ki mu je bil na čelu komandant Dolenjskega odreda Franc Avbelj-Lojko, politični komisar pa je bil namestnik političnega komisarja od-

* Dnevno bojno poročilo Dolenjskega odreda štabu 15. divizije za 18. december 1944 z dne 19. decembra 1944. Arhiv IZDG, fasc. 188a/I.

reda Humbert Gačnik-Humbi. To formacijo je štab 7. korpusa pridelil 15. diviziji. Od tedaj je bila povezava med divizijo in odredom vse tesnejša.*

Drugi bataljon Dolenjskega odreda, ki je šel čez dolenjsko cesto v noči na 11. januar, se na področju Sv. Križa pri Litiji ni mogel dolgo zadrževati. Slovenski domobranci so ga neprestano napadali, da je imel velike izgube. Zato se je vrnil na Dvor 16. januarja 1945.

V sestavo 15. divizije so 13. januarja 1945 vključili še avstrijski bataljon. Divizija pa ga je pridelila Cankarjevi brigadi dne 24. januarja 1945 kot 4. bataljon.

Ko smo tako opisali vse organizacijske dopolnitve 15. divizije, si lahko ogledamo dokumentarne podatke o sestavi, razmestitvi in številčni moči 15. divizije z dne 17. januarja 1945.

Enota	Število	Razmestitev
Štab divizije	174	Stavča vas
Udarna (jurišna) četa	42	Stranska vas pri Žužemberku
Inženirskotehnični bataljon	124	Stranska vas pri Žužemberku
Premična bolnica in kirurška ekipa	140	Obrh, Podhosta
Gubčeva brigada	475	Na pohodu, Gorenje in Dolenje Lokvice
Cankarjeva brigada	395	Žužemberk, Zafara, Cvibelj
Dvanajsta brigada	381	Mali in Srednji Lipovec
Petnajsta brigada	343	Vinja vas, Cerovec, Podgrad
Dolenjski odred	303	Sadinja vas, Mačkovec
Avstrijski bataljon	93	Jama pri Dvoru
Divizija skupaj	2470	

Iz razpredelnice je razvidno, da so bile taktične enote 15. divizije gosto razporejene na levem bregu Krke, medtem ko so bile druge enote in službe divizije v varnejših krajih na desnem bregu Krke. Brez Dolenjskega odreda in avstrijskega bataljona je tedaj štela divizija 2074 partizanov in partizank.

Gubčeva brigada se je že 10. januarja pojavila v Jami pri Dvoru. Toda niso je vključili v obrambno črto na levem bregu Krke, pač pa je kot najbolj spočita brigada 15. divizije prejela zaupno nalogo, naj prenese in prepelje večje število ranjencev iz slovenskih partizanskih bolnišnic na Hrvatsko; od tod je bila tedaj namreč največja možnost za njihov transport v Italijo. Slovenski glavni štab je že začel misliti na to, da se bo balkanska fronta kmalu približala bojiščem na Slovenskem in da je zato potrebno najprej evakuirati ranjence. Ko bi se brigada vračala, bi s seboj prinesla veliko obutve, obleke in perila za enote 15. divizije, kar vse bi dobila v skladiščih glavnega štaba Hrvatske. Brigada je 16. januarja 1945 naložila na vozove in sani v Lokvici pri Metliki ranjence ter začela znameniti pohod na Hrvaško. Bilo je veliko snega in vremenske razmere niso bile najbolj ugodne za po-

* Jože Peskar, »Dolenjski odred«, str. 428, 429.

tovanje. Brigada je šla skozi Metliko in Vivodino. Tam se ji je pridružila skupina hrvatskih partizanov, ki ji je bila hkrati za vodnika in za zavarovanje. V vasi Bratina na hrvatskem osvobojenem ozemlju je brigada oddala ranjence, nato pa je po počitku odšla v Pisarovino. Hrvatsko prebivalstvo je slovenske partizane izredno gostoljubno sprejelo. Tu je vsak borec dobil iz skladišč popolno obleko angleškega izvora, plašč, perilo in čevlje. Borcem so nato naprtli še po en komplet za druge enote 15. divizije. Težko otovorjena brigada se je vrnila v Metliko 21. januarja 1945, kjer je oddala tovore. Gubčeva brigada se je predstavila Belokranjcem v novih uniformah. Vsak sedmi partizan je imel avtomatsko orožje. Brigada je postala izvrstno opremljena in oborožena enota partizanske vojske. Še istega dne, 21. januarja 1945 ponoči, je bila zopet na Gorjancih na starih blokadnih položajih.

Ko smo si tako ogledali nekatere spremembe v sestavi 15. divizije in njeno moč, je čas, da opišemo bitko za Suho krajino, ki se je začela 19. januarja 1945. O sovražnikovem razmišljanju, kako naj se spopade s 7. korpusom, nimamo nobenih podatkov ali dokumentov in se moramo zato sprijazniti s tem, da bomo spoznali sovražnikove namere na osnovi analize bojnih dogajanj. Sovražniku je gotovo bilo jasno, da je treba partizanske brigade z levega brega Krke pregnati na desni breg. Če bi Nemci s slovenskimi domobranci uspeli zasesti levi breg Krke in postaviti nekaj postojank, potem bi bila dolenjska komunikacija popolnoma v njihovi oblasti. Sovražnikove postojanke na dolenjski komunikaciji bi se praktično pomaknile na področje Žužemberka in Sadinje vasi, partizani pa bi si morali poiskati operacijsko območje v Suhi krajini med Krko in kočevsko komunikacijo. Nato bi sovražnik zlahka očistil tudi področje med Krko in Savo. To je bilo zanj zelo mikavno!

Če pa bi sovražnik obvladal levi breg Krke, ali se ne bi zanj odprle sijajne operativne možnosti, da bi s sočasno pomožno akcijo pregnal 7. korpus s kočevske komunikacije v Kočevski Rog?!

Od 8. do 19. januarja 1945 je imel sovražnik dovolj časa, da je načrtoval novo operacijo in pripravil sredstva. Na suhokrajinski smeri naj bi bile glavne sovražnikove sile, na smeri Dolenjskih Toplic pa pomožne.

V Suhi krajini na glavnem bojišču je Rösenerjevo poveljstvo za boj proti partizanom sestavilo dve bojni skupini. Prvo iz nam že znane Flecknerjeve bojne skupine, v kateri sta bila kot jedro 1. in 2. bataljon 13. SS policijskega polka, deli 3. bataljona slovenskih domobrancev in nekaj tankov. Naloga: vreči partizane z levega brega Krke proti jugu v Suho krajino. Jedro druge skupine so sestavili iz 1., 4. in 5. bataljona slovenskih domobrancev. Pri tej bojni skupini naletimo na nekatere novosti. Že pri 1. bataljonu slovenskih domobrancev iz Stične, ki mu je poveljeval domobranski stotnik Cof, zasledimo nemškega zveznega oficirja kapetana Köhla. V bataljone slovenskega domobranstva, doslej smo jih spoznali pet, so torej začeli Nemci uvažati svoje oficirje, ki so imeli nalogo na zunaj povezovati domobranskega poveljnika z glavnim nemškim komandantom, dejansko pa je bil to zaupnik nemške vojske, ki je skrbel za to, da domobranci v določenem trenutku

ne bi poskusili ubrati napačne smeri. Znotraj domobranstva so namreč še naprej tleli boji za vpliv nad vojsko, pri čemer se je med bivšimi jugoslovanskimi oficirji vedno bolj oblikovala težnja k plavogardistični usmerjenosti. Nemci so zato postajali vedno bolj nezaupljivi do slovenskih oficirjev. Nekatere med njimi so kasneje tudi aretirali zaradi proangleške usmerjenosti in jih internirali ali pa celo poslali v Dachau.

Po smrti stotnika Meničanina je 4. bataljonu slovenskih domobrancev poveljeval stotnik Tomič. Pri tem bataljonu je bil zvezni oficir nam že znani kapetan Schumacher. Peti bataljon slovenskih domobrancev, ki mu je poveljeval domobranski stotnik Kunstelj, je bil okrepljen z deli 3. bataljona 14. SS policijskega polka pod poveljstvom kapetana Timma, ki je bil tudi zvezni oficir v tem bataljonu.* Vrhovni poveljnik operacije je bil polkovnik Nickel, komandant 14. SS policijskega polka, ki ga poznamo že iz novemberskega poskusa vdora v Belo krajino. Trdno je prek zveznih oficirjev držal v rokah vse tri domobranske bataljone in v njih uveljavljal svoje načrte in svojo voljo. Skupina treh okrepljenih domobranskih bataljonov je imela nalogo s črte Gradenc, Hinje in Stari log koncentrično prodirati v prostor med Stransko vasjo pri Žužemberku in Jamo pri Dvoru ter skupaj s Flec-knerjevo bojno skupino zmleti partizanske čete 7. korpusa v dolini ob bregovih reke.

Nemški poveljnik Nickel je imel torej na suhokrajinskem bojišču na voljo pet popolnih in deloma okrepljenih bataljonov ter za en bataljon čet, nekaj tankov in topov. To bi znašalo najmanj 2500 mož.

Sedmi korpus pa je imel za boj proti Nicklovi bojni skupini na voljo naslednje enote: 15. divizijo s Cankarjevo, 12. brigado in jurišno četo, 18. divizijo s tremi brigadami in jurišnim bataljonom, Dolenjski odred in avstrijski bataljon. Ker so bile tedaj partizanske brigade maloštevilne, je bilo to vsega skupaj okoli 2500 partizanov in partizank. Pri tem številu je treba upoštevati še divizione 1. slovenske artilerijske brigade kot pehotne enote. Po številčni moči sta bili sovražna in partizanska bojna grupacija enaki. Sovražnik je imel prednost v tankih, artileriji in pobudi.

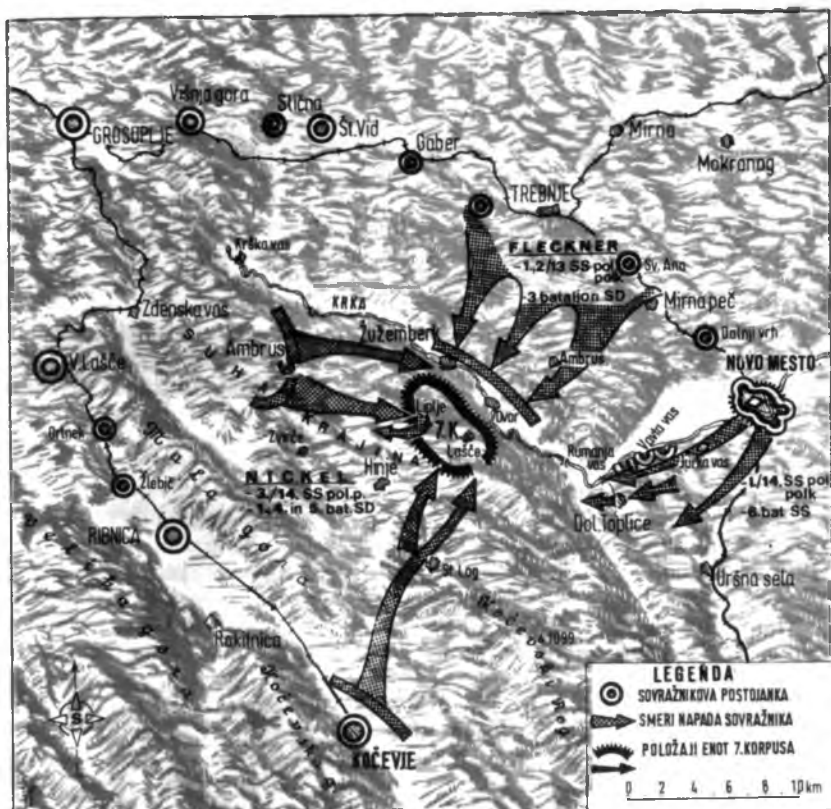
Nekaj besed je treba spregovoriti o položajih, ki so jih partizani tako pogosto zasedali, čeprav niso bili nič kaj primerni za obrambo. Zakaj se je 15. divizija tako rada razvrščala na levi breg Krke in tam organizirala obrambo? Položaji so bili slabi zato, ker zaledje z njih ni bilo lahko dostopno. Čez Krko je bilo mogoče iti le čez dva zasilna mosta v Žužemberku in na Dvoru (pri Žužemberku). Poleg te slabosti je bila za te položaje značilna še ena. Če bi se partizanske enote morale umakniti čez Krko, bi ponovno padle v nevarne taktične razmere, kajti levi breg Krke je bil višji in kdor ga je imel v rokah, je obvladoval desnega. Toda 15. divizija se je kljub temu rada zatekala na položaje levega brega Krke, ker jih je dobro poznala. Zнала se je hitro premestiti čez reko ali pa si je za manevrski prostor izbrala območje Dobrniča ali Ajdovca.

* Glej Ambrožič, »Gubčeva brigada«, str. 870, op.

Dne 19. januarja 1945 zjutraj je sovražnik začel operacijo. Fleckner je z dvema bataljonoma prodiral proti Krki. Z enim je udaril na Cankarjevo pri Žužemberku, z drugim na Dvanajsto pri Sadinji vasi. Ker sta bila sovražnikova bataljona premočna, Dvanajsta brigada je imela namreč tedaj v svoji sestavi le dva bataljona, sta se partizanski brigadi proti večeru pod zaščito megle in slabe vidljivosti umaknili po mostovih čez reko.

V Suhi krajini pa so trije sovražnikovi bataljoni do večera 19. januarja zasedli izhodiščne položaje za napad na 7. korpus. Na levem krilu bojne razporeditve je bil v Gradencu 1. bataljon slovenskih domobrancev, v Lipju četrti, peti pa je prodiral v smeri Starega loga proti Laščam. To se mu je zvečer tudi posrečilo. Pregnal je dele 18. divizije, ki so ji hitro poslali na pomoč 12. brigado.

Tako je sovražnik presenetljivo hitro dosegel zastavljene cilje. Izvedena je bila širša obkolitev 7. korpusa na položajih, ki za obrambo niso bili

Skica 27. Sovražnikova ofenziva v Suhi krajini od 19. do 24. januarja 1945

najbolj primerni. Kot na dlani je bilo, da bodo sovražnikove čete naslednjega dne začele prodirati z juga v dolino Krke, da bi pred Flecknerja prignale partizanske enote.

Komandant 7. korpusa je sprevidel sovražnikovo namero in v noči na 20. januar 1945 se je moral odločiti, kako bo ukrepal. Odločil se je, da ne bo dovolil sovražniku, da bi potisnil partizanske čete v dolino. Zato se je namenil zasesti najvažnejše in najboljše taktične točke na Primožu, Stari gori in koti 503. To so bili razmeroma visoki grebeni, ki so omogočili odločno obrambo. Sem je komandant 7. korpusa Franc Poglajen-Kranjc razporedil Cankarjevo brigado. Z zasedbo teh položajev je Cankarjeva držala v šahu 1. in 4. bataljon slovenskih domobrancev v Gradencu in Lipju. Toda komandant 7. korpusa pri svoji odločitvi ni mislil na statično, negibno obrambo. V ugodnem trenutku je namreč nameraval z rezervami udariti na sovražnika, da bi ublažil ostrino njegovih akcij. Rezerve so bile enote 18. divizije. V dolini Krke je komandant korpusa pustil Dolenjski odred, 12. brigado, avstrijski bataljon in še nekatere druge enote. Poglavitna naloga teh enot je bila preprečiti Flecknerju prehajanje čez mostova.

Naslednjega dne, 20. januarja 1945, je bilo pričakovati splošen napad sovražnika na 7. korpus. Toda napada ni bilo. Kaj se je zgodilo? Peti bataljon slovenskega domobranstva je namreč nepričakovano izginil s krajinskega bojišča, ko je 20. januarja ob 4. uri zjutraj tebi nič, meni nič odšel v Kočevje. Verjetno je bilo to zaradi tega, ker je bil slabo opremljen za zimsko prenočevanje ali pa je nastal nesporazum v Nicklovem štabu. Glede prenočevanja velja omeniti, da sta 1. in 4. bataljon slovenskih domobrancev prenočevala v toplih kmečkih izbah Gradenca, Lipja in še nekaterih bližnjih vasi.

Ker s sovražnikovim napadom ni bilo nič, so udarili partizani. Osma brigada 18. divizije je udarila v Gradenc in Lipje. Posebnega uspeha sicer ni imela, ker je Cankarjeva, ki je prav tedaj šele zasedala položaje, ni mogla bolje podpreti. Toda pobuda je rahlo prehajala v partizanske roke, kar je bilo dobro. Ko sta domobranska bataljona 20. januarja dopoldne odbila napade 8. brigade, sta se sama brez 5. bataljona lotila Cankarjeve brigade, ki pa se je že toliko utrdila, da je odbila njune napade.

Naslednjega dne, 21. januarja 1945, je odsotnost 5. bataljona prisilila 1. in 4. domobranski bataljon k nedejavnosti. Nemški zvezni oficir pri 4. bataljonu, kapetan Erich Schumacher je nestrpno menal v štabu tega bataljona, ko je prejel vest, da se 5. bataljon pomika iz Kočevja proti Polomu. Vsi ti premiki in akcije so se mu zdeli prepočasni in zato je vzel četo 4. bataljona iz Lipja in jo povedel proti Polomu, da bi osebno pripeljal 5. bataljon na bojišče.

Ko je poveljnik 7. korpusa spoznal, da pri sovražniku ne deluje vse tako, kot bi bilo treba, se je odločil za ofenzivno akcijo. Jurišni bataljon 18. divizije in 9. brigada naj bi 21. januarja opoldne udarila na 4. domobranski bataljon v Lipju, Cankarjeva pa naj bi se lotila 1. bataljona v Gradencu, da četrtemu ne bi mogel na pomoč. Četrty bataljon je bil v Lipju popolnoma presenečen. Partizani so dobro poznali vse njegove zločine in so se s srdom

Dr. Jože Tivadar, sanitetni referent 15. divizije, obvezuje ranjenca (januar 1945)

vrgli nanj. Domobranci niso bili kos silovitemu partizanskemu naletu in 4. bataljon je prejel lekcijo, od katere si ni mogel več opomoči. Težko je ugotoviti, koliko izgub je imel. Domobranci so priznali, da so imeli 12 mrtvih in 23 ranjenih, kar je gotovo neresničen podatek; partizanski podatki o sovražnikovih izgubah, ki govorijo o 65 mrtvih in 70 ranjenih, pa so tudi pretirani. Cankarjeva brigada se je s prvim bataljonom slovenskih domobrancev spopadala do noči, ne da bi dosegla uspeh. Ko se je kapetan Schumacher s četo vrnil, ni imel drugega dela, kot da je pobral mrtve domobrance in poskrbel za njihov pokop ali prevoz. Povedati moramo še, da so partizani 18. divizije v Lipju zaplenili 2 srednja in 1 lahki minomet, 3 težke mitraljeze, 7 puškomitraljezov, 8 brzostrelk, radijsko postajo, 15 mul, ubili še 12 konj in 6 mul ter poškodovali tank in avtomobil.

Ko je komandant sovražnih čet Nickel 21. januarja 1945 zvečer spoznal, da se je razmerje v moči spremenilo v njegovo škodo in da tudi 5. bataljon ni bil posebno navdušen za boj, se je odločil, da bo naslednjega dne, 22. januarja 1945, končal operacijo. Ta konec je bil kaj nenavaden. Sovražnik je namreč pod poveljstvom nemškega kapetana Ericha Schumacherja prodril do prvih hiš v zaselku Lašče nad Dvorom, vendar so ga jurišna četa 15. divizije, četa 15. brigade, jurišni bataljon 18. divizije in nekateri partizani iz raznih enot s protinapadom pregnali iz vasi. Tedaj je padel kapetan Schumacher ter nekaj Nemcev in domobrancev, kar je pomenilo velik uspeh za enote 7. korpusa. Po boju se je sovražnik umaknil v Žužemberk.

Ogledati si moramo še sovražnikovo vzporedno pomožno akcijo na smeri Dolenjskih Toplic. Do 19. januarja 1945, ko se je začela sovražnikova

operacija, je 15. brigada na Gorjancih opravila nekaj manjših akcij. Dne 19. januarja pa je zavzela Vavto vas skupina sovražnikovih vojakov. S slabšimi demonstrativnimi sunki proti Dolenjskim Toplicam je vznemirjala partizane. Med Vavto vasjo in Dolenjskimi Toplicami se je s sovražnikom spopadal bataljon Dolenjskega odreda, ki je bil prav tedaj na poti po obleko in obutev. Petnajsta brigada pa se je premestila nekoliko bližje Vavti vasi. Večjih bojev ni bilo. Belokranjska smer je bila popolnoma zavarovana, ko je Gubčeva brigada v noči na 22. januar 1945 prispela v Podgrad pod Gorjance.

Dne 22. januarja 1945 pa je sovražnikova skupina iz Novega mesta odločneje udarila proti Dolenjskim Toplicam. Tam so bili že omenjeni bataljon Dolenjskega odreda, zaščitni vod 15. divizije in 14. brigada (zaščita glavnega štaba), ki so se spopadali s sovražnimi četami. Naslednjega dne so se boji nadaljevali. Petnajsta brigada se je spopadala v okolišju Potoka in Vavte vasi. K 15. brigadi se je primaknila tudi Gubčeva brigada z dvema bataljonoma. Dne 24. januarja so se boji nadaljevali okoli Vavte in Jurke vasi. Poleg dveh brigad se je teh bojev udeleževal zaščitni bataljon artilerije. Po ostrejših spopadih, ko so partizani skušali preprečevati sovražniku umik proti Novem mestu, so popoldne boji ponehali. Gubčeva je imela precejšnje izgube. S tem se je končala sovražnikova operacija, ki so jo sprožili 19. januarja 1945.

Štab 7. korpusa je v posebnem dnevnem povelju z dne 26. januarja 1945 izrekel vsem enotam 7. korpusa, ki so sodelovale v tej operaciji, priznanje in pohvale. Posebnega priznanja pa so bili poleg enot iz 18. divizije deležni jurišna bataljona 15. in 18. divizije za opravljene juriše, Cankarjeva brigada za izredno vzdržljivost v bojih, komandant Cankarjeve brigade Alojz Dragan za uspešno poveljevanje, Gubčeva brigada za drzen napad na Jurko vas ter štaba 15. in 18. divizije.*

Sovražnikova akcija od 19. do 24. januarja 1945 se je končala neuspešno za sovražnika v tem smislu, da ni izvedel operacije, kot si jo je zamislil in da je bil pri Lipju poražen. Po neuspeli akciji pa se ni umaknil na dolenjsko komunikacijo, pač pa je zasedel levi breg Krke od Žužemberka do Novega mesta. To je pomenilo, da si je odločilno utrdil položaje za obrambo dolenjske komunikacije in področja ob njej. Sovražnik je bil spreten. Čeprav v januarski operaciji ni dosegel nobenega taktičnega uspeha in je celo 4. bataljon slovenskih domobrancev doživel težak poraz, je okreplil levi breg Krke in se odločil, da partizanov ne bo več spustil čez reko.

Boji za Stransko vas pri Žužemberku

Štab 7. korpusa je po končanih operacijah 24. januarja 1945 sodil, da je najvažnejša in najnevarnejša smer iz Novega mesta proti Beli krajini, pa je zato tja postavil 15. divizijo. Njeno 12. brigado je sicer začasno pridelil 18.

* Dnevno povelje štaba 7. korpusa z dne 26. januarja 1945. Arhiv IZDG, fasc. 154/1.

diviziji v Suhi krajini, vendar je bila 15. divizija na belokranjski smeri zelo močna, saj je imela v svoji sestavi poleg treh svojih brigad še Dolenjski odred, Cankarjevi brigadi pa se je priključil avstrijski bataljon, ki je štel tedaj okoli 100 mož. O avstrijskem bataljonu je potrebno ponoviti naslednje: štab korpusa ga je postavil pod poveljstvo 15. divizije 12. januarja 1945, naslednjega dne pa ga je divizija pridelila Cankarjevi brigadi. Toda dejansko se je bataljon vključil v Cankarjevo brigado šele 24. januarja 1945 kot njen 4. bataljon.

Petnajsta divizija je bila 26. januarja 1945 takole razporejena: na levem krilu je bila v vaseh Prapreče, Gorenje Mraševo, Veliki Podljuden in Drganja sela Cankarjeva brigada, ki je branila smer proti Dolenjskim Toplicam, desno od nje je bila Gubčeva brigada pri Lakovnicah, popolnoma na desnem krilu pa na Podgradu Petnajsta brigada. Slednji sta branili belokranjsko smer čez Gorjance. Dolenjski odred je komandant 15. divizije poslal v rezervno na Gradišče in v Dolenjske Toplice. Z italijansko brigado je imela 15. divizija pri obrambi belokranjske smeri štiri brigade in odred. Zasedba te smeri pove, kakšen pomen ji je pripisoval 7. korpus.

Medtem pa se je pojavila pri štabu korpusa nova ideja. Novomeški sovražnik je bil namreč nedejaven, ker v postojanki ni bilo močne posadke. Na krškem bregu med Žužemberkom in Dvorom pa je bilo več postojank. Če bi torej zavzeli ne preveč utrjen Vinkov vrh, bi se morda zamajala vsa obrambna črta od Žužemberka do Vinkovega vrha, nato bi padale postojanke druga za drugo.

Preden bomo nadaljevali opis akcije na Vinkov vrh, se moramo za kratek čas preseliti k 18. diviziji v Suho krajino. Njena naloga je bila varovati področje desnega brega Krke ter smeri iz Kočevja in ribniške doline. Najbolj neprijetna postojanka za 18. divizijo je bila Stranska vas pri Žužemberku. Zdelo se je, da ni dobro utrjena in da pravzaprav še nima vseh po-gojev, da bi se ubranila pred odločnim napadom. Osemnajsta divizija jo je hotela likvidirati, da je sovražnik ne bi uporabljal kot odskočišče za vpade v Suho krajino. Dvanajsti brigadi so torej ukazali, naj prežene to posadko in podre most, ki je povezoval Stransko vas z Žužemberkom. Pridelili so ji četo jurišnega bataljona 18. divizije. Prav na dan napada na Stransko vas, 27. januarja 1945, se je z levega brega umaknil 13. SS policijski polk. Nadomestila sta ga 1. in 4. bataljon slovenskih domobrancev ter bojna skupina iz Novega mesta. Navadno se je dogajalo, da je taka zamenjava enot oslabil sovražnikovo obrambo. Toda tokrat se to ni zgodilo, kajti sovražnikovi bataljoni so dobro poznali razmere na področju Žužemberka in niso dopustili, da bi jih bili presenetili. Dvanajsta brigada 27. januarja 1945 zvečer ni mogla pregnati posadke, ni se mogla dokopati niti do mostu, da bi ga minirji uničili. Akcija torej ni uspela.

To je bila izkušnja, ki je pomagala 7. korpusu pri oceni razmer ob Krki, na podlagi katere je nato zaupal 15. diviziji nalogo za napad na *Vinkov vrh*. Štab 15. divizije je za to akcijo napravil zelo obetajoč načrt. Z Gubčevo in Cankarjevo brigado bi napadli Vinkov vrh, in če bi se akcija posrečila, bi

brigadi napredovali ob Krki proti Žužemberku. Z zahodne smeri pa bi jima šla naproti 12. brigada. Slabosti zamišljene akcije so bile: s čolni ali s splavi bi se bilo treba prepeljati čez reko, vračanje med bojem pa bi bilo zelo tvegano; sovražnik je dobro poznal zemljišče, na katerem naj bi bitka potekala; 15. divizija ne bi mogla uporabiti artilerije, kajti v dolini Krke ni bilo primernih ognjenih položajev; sovražnik je navadno imel svoje rezerve nekje pri Dobrniču, od koder bi zlahka udaril na vsako partizansko enoto, ki bi se pojavila na levem bregu Krke. Dne 1. februarja sta se 1. in 4. bataljon slovenskega domobranstva umaknila v svoja matična bivališča, namesto nji-ju pa so pripeljali 5. bataljon slovenskih domobrancev iz Velikih Lašč ter izvidniško četo polka Variagov. Od prejšnjih enot je ostal na levem bregu Krke 6. alarmni bataljon iz Novega mesta.

Cankarjeva in Gubčeva brigada sta blokadne položaje pri Novem mestu prepustili 15. brigadi, italijanski brigadi »Fontanot« in Dolenjskemu odredu. Le-ta sta ukazali, naj 4. februarja 1945 demonstrativno napadejo Novo mesto. V noči na 4. februar 1945 so najprej čez Krko prepeljali Cankarjevo, nato pa še Gubčevo brigado z jurišno četo 15. divizije. Cankarjeva se je postavila na področje Ajdovca, da bi varovala Gubčevi hrbet, Gubčeva in jurišna četa 15. divizije pa sta zjutraj začeli napad. Sovražnik v Vinkovem vrhu se je branil, dokler mu niso prihitele na pomoč čete iz postojank med Vinkovim vrhom in Žužemberkom. Sovražnik je poslal pomoč tudi po cesti Žužemberk–Dvor, kar je pomenilo nevarnost za umik obeh brigad in jurišne čete čez reko. Moč sovražnih čet v Vinkovem vrhu je neprestano naraščala. Bilo je hladno in sneg je zapadel. Popoldne sta Gubčeva brigada in jurišna četa 15. divizije prekinili napad. Naslednjega dne so se vse partizanske enote umaknile na izhodišča.

Vzrok za neuspeh je bil v tem, da se zaradi odsotnosti podpore artilerije borci niso spustili v boj z zadostno vnemo, razen tega pa jih je mučila negotovost glede varne vrnitve čez Krko. Gubčeva in Cankarjeva brigada sta bili 6. februarja 1945 zopet na položajih pred Novim mestom. Petnajsta divizija je izkoristila nekaj dni bojnega zatišja in izvedla obvezno kópanje vseh svojih enot v Dolenjskih Toplicah, kar je bilo opravljeno v štirih dneh.

Suha krajina je nudila 18. diviziji velik manevrski prostor. Njen najznamenitejši in najtrdnější naraven položaj je bil v Hinjah. Kdor ga je obvladal, je bil gospodar južnega dela Suhe krajine. Toda 18. divizija tokrat te prednosti ni izkoristila. Vzroki so bili jasni. Osemnajsta divizija je bila številčno preslabotna, da bi obvladovala tako obširno področje. Zato se je pilepila h krški dolini ter se oprla na dva pomembna položaja, ki sta postala zaradi težkih bojov, ki so tu potekali, zgodovinska. To je bil hrib Primož, s katerega je bilo mogoče neposredno nadzorovati in varovati Stavčo vas in Dvor ter hrib severno od Gradenca, kjer sta koti 503 in 516. S teh položajev je bilo mogoče obvladati Žužemberk in Stransko vas. Divizije so navadno postavljale na vsakega od omenjenih položajev po eno brigado. Položaje na obeh kotah so partizanske enote sčasoma zelo utrdile in izdelale pokrita in proti minometnemu ter artilerijskemu ognju zavarovana zaklonišča.

Tudi sovražnik je zelo spretno uporabljal izreden položaj Žužemberka in Stranske vasi. To sta sicer bili dve postojanki, a sovražnik ju je praktično združil v eno.

Stranska vas, ki je bila nekakšno mostišče, je postala cilj mnogih napadov enot 7. korpusa. Povedali smo že, da sta 12. brigada in četa jurišnega bataljona 18. divizije 27. januarja brez uspeha napadli Stransko vas, da bi uničili most. Manjši napadi na Stransko vas so sledili do 3. februarja 1945, ko se je končno štab 7. korpusa odločil za akcijo na Vinkov vrh, ki smo jo že opisali.

Glavni štab se je zelo zanimal za usodo sovražne postojanke v Stranski vasi. Zato je ponovno zahteval od 7. korpusa, naj jo uniči. Glavni štab se je tudi dogovoril z zavezniki za letalsko podporo akcije. Toda letalski napadi na Žužemberk in Stransko vas, ki jih je bilo precej, so le občasno vznemirjali posadke, posebne škode sovražnikovim četam in njihovim utrdbam pa niso povzročali.

5. februarja 1945 zvečer je 18. divizija začela drugi, bolje organizirani napad na Stransko vas. Sodelovali so jurišni bataljon 18. divizije ter po en bataljon 9. in 12. brigade. Napad je bil oster, obramba iz Žužemberka pa je krepko podpirala obrambo v Stranski vasi. Akcija ni uspela. Enote 18. divizije so imele 3 mrtve in 11 ranjenih.

Razmere na žužemberškem ožjem bojišču so pokazale, da je prav tukaj težišče celotne sovražnikove obrambe na Krki in baza za akcije v Suho krajino. Zato je 7. korpus zamenjal diviziji. Osemnajsta je šla na blokadne položaje Novega mesta, Petnajsta pa se je v noči na 10. februar 1945 premestila v Suho krajino. Bila je mnogo močnejša kot 18. divizija, zato je zasedla tudi Hinje. Petnajsta divizija je imela na voljo 4 brigade in Dolenjski odred, ki se je v bojih vse bolj prilagajal zahtevam divizije. Štab divizije je postavil Cankarjevo na koti 503 in 516, Gubčeva je zasedla Visejec in Plešivico, 12. je branila cesto Kočevje–Dvor pri Žužemberku v zaselku Lašče, Dolenjski odred pa se je postavil na Hinje. Zgostitev brigad je omogočala poleg obrambnih tudi napadalne posege. Glavni štab je namreč zelo kritiziral dosedanje taktiko 7. korpusa, češ da je bila preveč frontalna. Seveda je bil sedaj cilj 15. divizije napad na Stransko vas.

Štab divizije se je zelo uštel pri presoji razmer v Žužemberku in Stranski vasi. Obveščevalci so namreč našli v obeh postojankah 160 mož posadke, od tega v Stranski vasi le 100. V resnici sta bila v postojankah dva bataljona slovenskih domobrancev. V Stranski vasi sta bili 16. četa 1. bataljona in 32. četa 4. bataljona slovenskih domobrancev, v Žužemberku, na Cviblju in v Zafari pa 1. težka in 28. četa 1. bataljona slovenskega domobranstva. Tukaj je bila tudi izvidniška četa polka Variagov. Sovražnik je zavaroval vse prehode čez Krko od Šmihela do Dvora pri Žužemberku. Most pri Žužemberku je sovražnik usposobil za prehajanje pehote in prenos lažje oborožitve. Poleg tega mostu, nekoliko višje, pa je postavil še lesen most, rezervni, ki je bil prav tako primeren za prehajanje pehote.

Priprave za tretji napad na Stransko vas so bile resne. Po načrtu komandanta divizije bi Cankarjeva brigada napadla vas. Z zahoda bi jo podpirala

Gubčeva brigada, ki je imela nalogo zavzeti področje gornjega lesenega mostu in ga uničiti. Dvanajsti brigadi so zaupali zavarovanje vzhodne smeri. Sovražnika naj bi napadala na Jami pri Dvoru in porušila zasilni most pri Dvoru. Pod minometni ogenj naj bi postavila vse sovražnikovo orožje med Vinkovim vrhom in Žužemberkom. Štab 15. divizije je odredil inženirskemu bataljonu rušilne naloge; Cankarjevi brigadi je dodelil jurišno četo ter dva partopa. Havbica 100 mm s 120 granatami bi pod taktičnim poveljstvom komandanta divizije podpirala akcijo Cankarjeve brigade. Streljala pa bi tudi na cilje onstran Krke. Akcija naj bi se začela 13. februarja 1945 v mraku z artilerijsko pripravo, nato bi krenili v napad bataljoni Cankarjeve in Gubčeve brigade.

Akcija se je začela določenega dne ob 22. uri. Napad partizanskih bataljonov je bil srdit in kmalu so se pokazali uspehi. Deli brigad so že vdrli v vas in prisilili branilce, da so se zbrali sredi vasi v posebno organiziranem utrjenem rajonu. Potem so sovražne enote udarile po brigadah z levega brega Krke ter prek mostov poslale pomoč. Brigadi nista mogli streti odpora posadke. 14. februarja zjutraj sta prekinili napad in se nekoliko oddmaknili od postojanke.

Štab korpusa je zahteval takojšnjo ponovitev akcije z istimi silami in isto razporeditvijo. Sodil je namreč, da so bile nekatere utrdbe v noči na 14. februar močno načete. Da jih sovražnik ne bi mogel popraviti, se je 15. divizija vrgla v ponoven boj takoj 14. februarja zvečer. Tega dne je zavezniško letalstvo močno bombardiralo Žužemberk, Cvibelj in Zafaro. To je bilo bombardiranje, ki je bilo že bolje usklajeno z napadom pehote. Partizane je zavezniško letalstvo spodbudilo k odločni akciji. Cankarjeva brigada je poslala v boj en bataljon več kot prejšnjo noč. V silovitih bojih je brigada dosegla zelo lepe uspehe in ponovno je vdrla v vas. Temu je sledil odločen sovražnikov poseg. Ko je 15. divizija spoznala, da do jutra ne bo mogla doseči zmage, je ukazala prekinitev boja.

Štab 7. korpusa in glavni štab sta zahtevala uspešen izid napada na Stransko vas. Štab 15. divizije se je znašel pred zelo zahtevno nalogo. V prvi vrsti je bilo treba ugotoviti, zakaj dve akciji nista uspeli, ko sta vendar bili dobro pripravljeni in dobro materialno oskrbljeni. Prav lahko je bilo ugotoviti, da Stranske vasi ni bilo mogoče zavzeti brez sočasnega napada iz zaledja, to je z levega brega Krke. Pokazalo se je, kako uspešna in nepremagljiva je bila lahko posadka v Stranski vasi, če je dobivala podporo iz Žužemberka. Zato je 15. divizija sedaj spremenila načrt akcije. Iz jurišne čete divizije in jurišne čete Cankarjeve brigade je sestavila bojno skupino, ki naj bi v noči na 17. februar 1945 pod poveljstvom komandanta jurišnega bataljona 15. divizije Možeta šla pri Zagradcu čez Krko in udarila v Cvibljju in Žužemberku na sovražnika. V isti noči pa naj bi 12. brigada pri Soteski prekorčila Krko in udarila na Vinkov vrh. Enemu od bataljonov 15. brigade pa so ukazali, naj na dan napada udari proti sovražniku v Jami pri Dvoru, potem pa naj akcijo usmeri proti Dvoru. Cankarjeva brigada in Dolenski odred pa naj bi poslala ustrezen del čet v kompolsko dolino, kjer bi izvedle prisilen odkup živil in materiala.

Gubčeva brigada, ki ji je bila namenjena glavna naloga, se je na akcijo dobro pripravila. Dodelili so ji nekaj partizanov, poznavalcev razmer v Stranski vasi iz Cankarjeve brigade. Iz prostovoljcev je sestavila jurišne odrede z okoli 30 borci v vsakem, ki naj bi prebili obrambo ter tako pripravili pot bataljonom v postojanko. Inženirske enote so dobile ustrezne naloge. Bataljoni Gubčeve so bili okrepljeni z novimi partopi in angleškimi piati. Artilerijske podpore pa štab 7. korpusa 15. diviziji ni dal. Dobro pripravljena akcija je obetala uspeh. Boj se je začel 16. februarja zvečer.

Sovražnikovi poveljniki so medtem nekoliko spremenili sestave posadk v postojankah. V Stranski vasi sta bili 16. četa iz 1. bataljona in 32. četa iz 4. bataljona slovenskih domobrancev. Četi sta bili vajeni bojev v utrjenih postojankah, pa tudi manevrske odlike sta imeli. V Žužemberku, Zafari in na Cvibljju so bile 28. in 1. četa težkega orožja iz 1. bataljona slovenskih domobrancev in izvidniška četa iz polka Variagov. V Vinkovem vrhu, Sadijnji vasi in na Dvoru je od 15. februarja že bil 1. bataljon polka Variagov. Iz Stranske vasi pa so na počitek in v rezervo poslali v Dobrnič in Dobravo 31. in 4. četo težkega orožja iz 4. bataljona slovenskih domobrancev. Nekoliko severneje od Žužemberka so postavili tudi baterijo topov. Sovražnik je imel torej v prvi črti obrambe osem, v drugi pa dve četi, skupaj za tri bataljone vojaštva in baterijo topov. To je bila glede na utrjenost postojank in bivališč velika moč.

Napad Gubčeve se je začel 16. februarja 1945 ob 17.30. Bil je temen večer, snega pa je bilo do kolen in čez. Borci so se približali bunkerjem. Toda sovražnik je bil čuječ in jih je začutil. Začela se je silovita bitka. Zadetki partopov in drugih težkih orožij so bili zaradi slabe vidljivosti nezanesljivi in zato ni bilo učinka. Če so partizani ogrozili kak bunker ali posebno utrdbo, so se branilci umaknili v jarke ali v rezervne utrdbe. Na brigadne položaje je ponoči prišel komandant 7. korpusa Franc Poglajen-Kranjc, ki je zahteval brezpogojno uničenje Stranske vasi. Toda uspeha ni bilo in brigada se je morala 17. februarja zjutraj umakniti.

Tudi napad pomožnih skupin iz 12. brigade in jurišnih čet ni prinesel kakega bistvenega uspeha. Dvanajsta brigada je sicer vdrla v Vinkov vrh, toda branilcem so priskočile na pomoč čete iz Mačkovca. Udarile so brigadi v hrbet in boja je bilo konec. Jurišna skupina je prišla čez Krko pri Zagradcu in se je približala sovražni postojanki v Žužemberku, toda začelo se je daniti in jurišniki so pohiteli, da bi se pravočasno vrnili čez Krko.

Pokazalo se je, da je bila obramba sovražnikovih postojank sedaj mnogo boljša in čvrstejša. S temi dejstvi se je moral sprijazniti štab 7. korpusa.

Komaj so se enote 15. divizije odmaknile izpred Stranske vasi, že je sovražnik začel akcijo v smeri proti znanima kotama nad Gradencem, kjer je bila 15. brigada. Tudi naslednjega dne, 18. februarja, je sovražnik poskusil juriš na 15. brigado. Po začetnih neuspehih se je brigada zbrala in s protinapadom v srditom boju pregnala sovražnika v Stransko vas pri Žužemberku.

Dne 19. februarja je del enot 3. bataljona 19. SS policijskega polka in nekaj domobrancev iznenada z juga napadlo slabo zavarovane štabne odseke

15. divizije na Smuki. K sreči so se partizani hitro in z majhnimi izgubami umaknili iz vasi, toda izgubili so veliko materiala. Padla sta dva vodilna avstrijska komunista, ker zaradi prestroge konspiracije zavarovalni ukrepi za njiju niso bili ustrezni. Petnajsta divizija je hitro izvedla protiudar. Enote Dolenjskega odreda, Cankarjeve in 12. brigade so dohitele bežečega sovražnika, ga zapletle v boje in mu prizadejale težke izgube, odvzele so mu tudi ves na Smuki uplenjeni material 15. divizije. Akcija je bila hitra, polna manevrskih podvigov in jurišev. Štab 15. divizije je v dnevnem povelju z dne 22. februarja pohvalil Dolenjski odred, vse sodelujoče brigade in jurišni vod Gubčeve brigade za lep uspeh.*

Peti bataljon slovenskih domobrancev, v katerem je bila tudi nemška četa, je že 20. februarja napadel Dolenjski odred, ki je bil razmeščen na izpostavljenih položajih v Prevolah, Hinjah in na Vršičku.** Sovražnikov bataljon je prispel iz kompoljske doline in po težkih in ostrih bojih pregnal enote Dolenjskega odreda z Vršička in Prevol. Več ni mogel doseči, ker se je odred uporno branil. Naslednjega dne dopoldne je 5. domobranski bataljon spet napadal, toda naletel je na odločno obrambo čet Dolenjskega odreda.

Medtem je divizija pripravila protinapad. Poveljnik divizije je za obkroževanje 5. domobranskega bataljona uporabil dva bataljona Cankarjeve, 15. brigado in Dolenjski odred. Akcija se je začela 21. februarja 1945 popoldne. Partizanski bataljoni so najprej potisnili sovražnikove zavarovalne enote z Vršička v Prevole, nato pa ga tesno obkolili. Sledil je juriš vseh partizanskih enot v vas. Sovražnik je bil zmeden in se nikakor ni mogel prebiti proti Kompoljam. V kritični situaciji mu je pomagala sreča. Na Vršičku je namreč eksplodiral angleški minomet in ubil načelnika štaba Cankarjeve brigade ter komandanta 1. bataljona, več partizanov paje bilo ranjenih. Trenutno zmedo na tem položaju je sovražnik izrabil ter se prebil proti Žvirčam. Kot poroča Jože Peskar v monografiji Dolenjskega odreda, je v Prevolah ostalo 10 mrtvih domobrancev. Koliko pa jih je padlo med prebojem, ni znano.*** Vse tri partizanske enote 15. divizije so imele po poročilih 15. divizije 13 mrtvih in 27 ranjenih, tako oster je bil boj pri Prevolah.

Dne 23. februarja je 5. domobranski bataljon ponovno napadel Dolenjski odred. Njegova naloga je verjetno bila pobrati padle v boju z dne 21. februarja in najti še kakega pogrešanega. Ko je 15. divizija skušala ponoviti obkoljevalno akcijo, se je domobranski bataljon umaknil.

* Dnevno povelje štaba 15. divizije z dne 22. februarja 1945. Arhiv IZDG, fasc. 188/III-1.

** Peti bataljon slovenskih domobrancev, imenovan po komandirju nemške čete »Gereis«, je bil sestavljen iz 25. in 114. čete slovenskih domobrancev ter 10. čete 3. bataljona 19. SS policijskega polka. Prej je bila v sestavi tega bataljona tudi 62. četa slovenskega domobranstva, ki pa je verjetno 15. februarja 1945 postala posadka v Velikih Laščah. Arhiv IZDG, AFK, f. 283/IV, pov. št. 94 in 96.

*** Jože Peskar, »Dolenjski odred«, str. 457.

23. Poglavlje

UMIK NA KOČEVSKI ROG

Pohod k Savi

V glavnem štabu Slovenije so se konec februarja 1945 pojavili novi problemi v zvezi z možnostmi za obstoj partizanskih enot na Štajerskem in slovenskem Koroškem. Sovjetske armade so hudo pritiskale na nemške čete na Madžarskem. Fronta se je vse bolj približevala slovenskemu ozemlju. Da bi si zavarovali umik v Avstrijo, so začeli Nemci že pozimi 1945 izvajati očiščevalne ofenzive na Štajerskem. Štajerska partizanska vojska se je znašla v zelo težkih razmerah, zato se je glavni štab s privoljenjem vrhovnega štaba odločil, da bo vse taktične partizanske enote s Štajerske, vključno s štabi, premestil na Dolenjsko, da bi jih obvaroval pred usodnimi udarci premočnega sovražnika. Kot vemo, je glavni štab pripravljal podobne ukrepe že mnogo prej. Po veliki nemški ofenzivi jeseni 1943 je načrtoval preselitev partizanskih divizij iz Ljubljanske pokrajine na Hrvatsko, pa tudi na Primorskem je bila podobna zamisel že aktualna. Teh evakuacij pa niso izpeljali, ker razlogi za tako operacijo niso bili dovolj trdni.

Za premestitev vseh taktičnih enot s Štajerske na Dolenjsko se je glavni štab odločil zaradi hude skrbi za usodo Bele krajine. Kdo jo bo branil, če bodo Nemci sprožili tudi v Ljubljanski pokrajini veliko ofenzivo? Edino štajerske brigade bi lahko okrepile 7. korpus, da bi bil sposoben obvarovati svobodo Bele krajine. Glavni štab je predlagal vrhovnemu poveljniku preselitev 14. divizije in obeh štajerskih brigad na Dolenjsko, kar je vrhovni štab sprejel in izdal ustrezen ukaz.

Glavni štab Slovenije je zaupal 7. korpusu nalogo, naj podpre prehajanje štajerskih partizanskih enot čez Savo. Sedmi korpus je za to nalogo odredil 15. divizijo. Po načrtu naj bi potovala na mejo in k Savi več kot polovica divizije. Določeni sta bili 12. in Gubčeva brigada ter Dolenjski odred. Dolenjski odred in 12. brigada sta dobro poznala razmere med nekdanjo mejo in Savo, zato naj bi sprejela Štajerce na desnem bregu Save in jih popeljala čez mejo. Gubčevi brigadi pa so namenili nekoliko drugačno nalogo. Varovala naj bi obmejno področje, da bi štajerske brigade v spremstvu odreda in brigade lahko nemoteno prekoračile mejo.

Poveljevanje je bilo takole urejeno: Dolenjski odred in 12. brigada bi sestavila bojno skupino, ki bi odpotovala k Savi pod poveljstvom komandanta 12. brigade. Namestnik komandanta 15. divizije pa bi poveljeval celotni bojni sestavi 15. divizije.

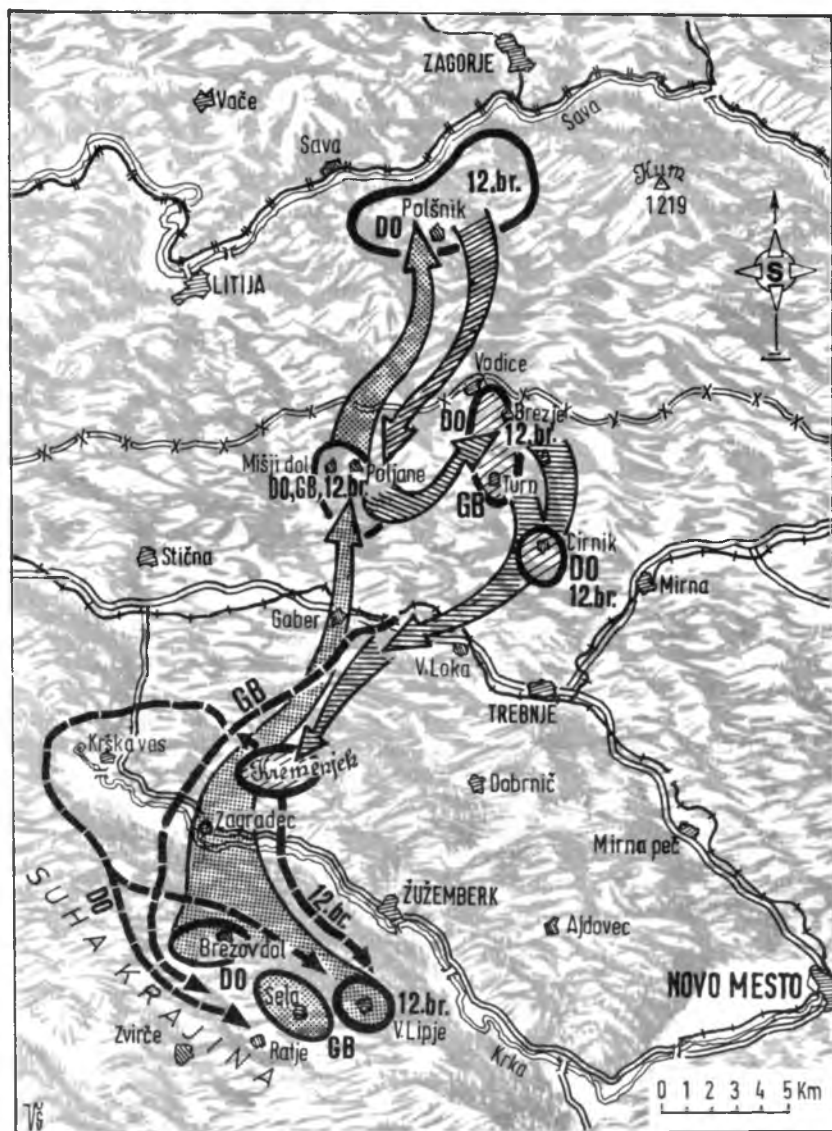
Na posvetih odgovornih poveljnikov so skrbno pretehtali vse možnosti za zagotovitev varnosti pohoda 15. divizije do Save in nazaj. Sedmi korpus pa je poskrbel še za nekatere ukrepe, ki bi olajšali nalogo 15. diviziji. Tako je ukazal izvajati demonstrativne napade na nekatere postojanke ob dolenjski komunikaciji in zavarovati prehajanje čez Krko ob vrnitvi.

Pohod se je začel 25. februarja 1945, ko je zvečer odpotovala bojna skupina 12. brigade in Dolenjskega odreda. Naslednjega dne, 26. februarja, pa je Gubčeva brigada zapustila Suho krajino. Z njo je bil namestnik komandanta 15. divizije Aleksandar Vojnović. Bojna skupina je 26. februarja zjutraj srečno prispela na področje Primskovega in Poljan, kjer se je dobro zavarovala. Na mejo je poslala izvidnike, da bi pregledali in določili prehode. Zvečer je bojna skupina, ne da bi se bila zapletla v boje, prešla mejo in se naslednjega dne, 27. februarja, razmestila: Dolenjski odred v vasi Gradišče pri Mamolju, Dvanajsta brigada pa v Jablaniških Lazih. Enoti sta bili oddaljeni ena od druge uro hoda, kar jima je omogočalo sodelovanje v boju. Njuni položaji so bili dobri za izpolnitev naloge. Z južne strani sta obvladovali področje med Litijo in Savo, kar je bilo ugodno za morebiten prehod Štajercev čez Savo.

Zakaj sta se partizanski enoti razporedili prav na te položaje? Štab IV. operativne cone je namreč 26. februarja 1945 sporočil glavnemu štabu Slovenije, da so vse štajerske brigade na pohodu k Savi in naj jim 15. divizija zavaruje prehod čez reko med Savo in Bregom (Šmartno pri Litiji). Štajerski štab je zahteval, naj bo bojna skupina 15. divizije na mestu 27. februarja. Toda dogodki so se razvijali drugače. Boji z Nemci so bili srditi in Štajerci so morali še istega dne spremeniti svoj načrt. Brigada in odred sta s svojih položajev razločno slišala eksplozije na severni strani reke in streljanje, ki se je zdaj približevalo Savi, zdaj spet oddaljevalo od nje. Že 27. februarja je IV. operativna cona prek glavnega štaba sporočila svoj novi načrt. Tokrat si je drzno izbrala most pri Zagorju. Dvanajsta brigada naj bi pri tem uničila bunker na južni strani zagorskega mosta. Toda tudi s tem načrtom ni bilo nič. Četrta operativna cona se je nato odločila, da bo napravila pontonski most, elemente zanj so poslali zavezniki, ter prešla Savo nekoliko višje od Zagorja pri vasi Krbulje. Prehajanje bi izvedli 1. marca ali nekoliko kasneje. Bojna skupina 15. divizije je sklenila, da se bo postavila na področje vasi Klenovik. Dne 1. marca se je Dvanajsta brigada približala Savi, kjer je Bračičeva že začela postavljati pontonski most. Izkazalo pa se je, da ga partizani še ne znajo pravilno postaviti. Tudi borce bi bilo treba posebej izuriti za prehajanje po gugajočem se mostu. Med 12. in Bračičevo brigado iz 14. divizije je bila tega večera vzpostavljena kurirska zveza.

Ker prehod ni uspel, so se dogovorili za ponovitev poskusa prehajanja na odseku med Litijo in krajem Sava. Bojna skupina se je torej premaknila na položaje, kjer je že bila 27. februarja 1945. Toda tudi 2. marca ni bilo nič. Štab korpusa ji je nato ukazal, naj se umakne čez mejo in na primernih položajih med Primskovim in Sv. Križem pri Litiji (Gabrovka) počaka na navodila. Zato se je bojna skupina 3. marca 1945 vrnila čez mejo, Dolenjski odred se je nastanil v Gradišču pri Primskovem, 12. brigada pa na Primskovem.

Kaj je med tem počela Gubčeva brigada? Dne 27. februarja se je že nastanila v vasi Poljane, en bataljon pa je poslala v zavarovanje na Primskovo. Brigada je bila budna, kajti domobranci so znali napasti zelo zahrbtno. In res so enote 4. bataljona slovenskega domobranstva napadle

Skica 28. Smeri pohoda 15. divizije k Savi in nazaj od 25. februarja do 9. marca 1945

že 28. februarja ob 2. uri. V ostrem spopadu je brigada najprej zadržala nasakajoče domobrance, nato pa jih je pognala v dolino. To je bila prva sovražnikova akcija, namenjena bojni skupini 15. divizije na obmejnem področju. Sovražnik je torej kmalu izvedel, kdo se je naselil med Savo in dolenjsko komunikacijo. Postopoma je uvajal v akcijo 1. domobranski bataljon iz Stične, 5. bataljon iz Velikih Lašč, dele 3. bataljona, ki so bili v postojankah Občine in Veliki Gaber ter Dolenjski četniški odred. Njihov glavni namen je bil pognati partizanske čete proti Savi in jih tam s pomočjo nemških enot iz obsavskih postojank zaplesti v neenak boj.

Po tem boju je Gubčeva brigada vzpostavila stik z 12. brigado ter se premaknila nekoliko bliže meji v vas Laze. Vse do 2. marca na meji ni bilo bojev. Tega dne je Gubčeva od 12. brigade prevzela ranjence, med njimi so verjetno bili tudi iz Dolenjskega odreda, ter odšla na Moravško goro. En bataljon Gubčeve je varoval ranjence, druga dva pa sta se spopadla z domobranci. Naslednjega dne je bila vsa bojna skupina 15. divizije na meji. Štab korpusa se je tedaj odločil odpoklicati Gubčevo v Suho krajino, da bi tja prepeljala ranjence. Dolenjski odred in 12. brigada pa naj bi bila še naprej na obmejnem področju, pripravljena na sprejem štajerskih brigad. Gubčeva brigada je z ranjenci 3. marca 1945 zapustila grad Turn, 5. marca pa je že bila v Suhi krajini v vasi Visejec. Vrnitev se je posrečila ob močni podpori enot 15. divizije.

Bojna skupina 15. divizije se je 5. marca pomaknila bliže k meji. Dolenjski odred se je naselil v vasi Vodice, 12. brigada pa v Brezovem. V vasi Brezovo je 12. brigada izvedela, da je bila imenovana za udarno. Med borci je zavladalo nepopisno veselje. Štab brigade pa se je odločil proslaviti veseli dogodek. Dne 5. marca je dobila brigada obilno večerjo, ki so jo borci zalili z vinom iz vinorodnih goric tega področja in se poveselili s prebivalstvom. Politični komisarji so imeli v vseh enotah sestanke, na katerih so pojasnili pomen imenovanja brigade za udarno.*

Naslednjega dne, 6. marca 1945, pa je imela 12. narodnoosvobodilna udarna brigada priložnost, da se izkaže na bojnem polju. Sovražnik je pripravil akcijo. S severa je udaril z nemškimi četami iz postojank vzdolž savske doline in z dvema četama 1. bataljona slovenskih domobrancev. Z juha pa je šele popoldne pritisnil 5. bataljon slovenskih domobrancev. Partizanska bojna skupina je strnila svoje vrste, zasedla odlične položaje in odbila vse sovražnikove napade.

Šele potem, ko so sovražnikovi minometalci zažgali Brezovo in ko se je 5. domobranski bataljon bolj odločno vrgel v boj, se je položaj za partizane poslabšal in zapletel. Del partizanov je pomagal domačinom gasiti požar.

* Glavni štab je z odredbo št. 27 z dne 27. januarja 1945 imenoval 10. SNOB (»Ljubljansko«), 12. SNOB in 19. SNOB za udarne brigade, ker so »borci, podoficirji, oficirji in politkomisarji pokazali v bojih za svobodo našega naroda izredno udarnost, junaštvo, vztrajnost, požrtvovalnost in disciplino. S svojimi udarci so prizadejali sovražniku težke izgube v moštvu in materialu. V krvavih spopadih so se borci prekalili in poveljniški kader je pokazal zrelost, spretnost, smelost in iniciativo v poveljevanju svojim enotam. S tem imenovanjem so stopile omenjene brigade v vrsto najboljših slovenskih brigad, ki naj bodo po svoji udarnosti in požrtvovalnosti vzgled ostalim enotam naše vojske. Večna slava junakom teh brigad, ki so dali življenja za svobodo našega naroda.« Arhiv IZDG, fasc. 151/1.

Namestnik komandanta 15. divizije, ki je bil sedaj poveljnik bojne skupine, je v stiski sklical posvet poveljnikov. Ta posvet je bil zanimiv zato, ker so nekateri predlagali, da bi se partizani nemudoma umaknili, drugi pa so zahtevali, da bi ostali, kajti vaščanov ne bi smeli zapustiti v nesreči. To, da med poveljniki ni bilo soglasja, se je med pohodom iz Suhe krajine proti Savi zgodilo prvič. Končno je bojna skupina sklenila nadaljevati boj in pomagati prebivalstvu pri gašenju požara. Ko jo je sovražnik obkolil, se je pripravila na preboj. Lahki ranjenci so ostali v enotah, težje pa so pomaknili v sredino bojne razporeditve. Zvečer se je bojna skupina po težki in srditi bitki z dva in polkrat močnejšim sovražnikom prebila in se naselila v Cirkniku. To je bila njena najtežja bitka na pohodu k Savi.

7. marca 1945 zvečer so se poveljniki morali odločiti, ali naj ostanejo na Cirkniku in Čatežu ter nadaljujejo boj ali naj gredo čez dolensko cesto. Najbolje bi bilo, če bi mogli s hitrim pohodom doseči desni breg Krke. Toda to skoraj ni bilo mogoče. Od štaba 7. korpusa so namreč prejeli obvestilo, da je dolenska cesta blokirana, zasede pa so postavljene tudi ob Krki. Že pred tem je bila bojna skupina obveščena, da Štajercev čez Savo ne bo, zato vztrajanje na sedanjih položajih ni imelo več pomena. Bojna skupina se je torej odločila, da se bo čimprej odpravila na pot, po potrebi s silo prekoračila dolensko cesto in železnico ter se utrdila na Kremenjku, kjer so bili dobri obrambni položaji. Tako se je tudi zgodilo. Bojna skupina je brez velikih težav dosegla cilj in organizirala krožno obrambo. Bilo je 8. marca 1945. Dolenski odred se je postavil na vzhodne položaje krožne obrambe, 12. brigada pa na severne in zahodne. Vsaka enota je odredila po en bataljon za varstvo ranjencev. Bojna skupina je želela, da je sovražnik ne bi prezgodaj odkril. Zato ni poslala v izvidnico obveščevalnih patrulj. Vsi borci so zasedli bojne položaje, pred frontno črto pa so postavili majhne zasede. Bili so prepričani, da so napravili vse, kar je bilo potrebno za uspešen boj, in pričakovali napad.

Sovražnik pa je kmalu izvedel za partizansko bojno skupino. Zbral je 1. in 5. bataljon slovenskih domobrancev in še nekatere nemške enote. Toda šele popoldne okoli 16. ure se je boj začel. Bil je srdit. Sovražnik je bojno skupino najprej obkolil, nato pa udaril z vseh strani. V prvi uri srditega boja so se izmenjevali juriši z obeh strani, toda sovražnik je bil povsod odbit. Vendar je pri partizanih zaradi izgub poveljniškega kadra in mitraljezcev prišlo do težav. Na nekaterih obrambnih točkah so se partizani začeli umikati. Tedaj je komandant 12. brigade zbral posebno bojno skupino, močno oboroženo z avtomatskim orožjem, ki je prebila sovražne položaje v smeri proti zahodu. Pri tem se je bojna skupina razcepila v dva dela. Dolenski odred in del 12. brigade sta se prebila proti zahodu, del brigade in manjši del odreda pa sta udarila v svojo smer proti jugovzhodu. Skupini sta sicer naleteli na sovražni – zasedi, vendar sovražnik ni streljal. Tako sta se srečno vsaka zase prebili na varno. Prva glavna skupina je bila 8. marca zvečer na Ilovi gori, od koder je po kratkem počitku odpotovala in prispela na območje Velikega Lipja 9. marca opoldne, druga pa je šla čez Krko pri Drašči vasi in prispela v Veliko Lipje že 9. marca 1945 zjutraj. S tem se je končala

akcija za pomoč prehajanja štajerskih partizanskih brigad čez Savo, ki je trajala od 25. februarja do 9. marca 1945. Boja 8. marca pri Kremenjku pa ne moremo šteti med uspehe bojne skupine. Preveč je bilo izgub. Obe partizanski enoti sta imeli 13 mrtvih in 26 ranjenih, Dolenjski odred pa je izgubil precej dragocenega orožja.

Medtem ko se je bojna skupina 15. divizije mudila na obmejnem področju, je dal sovražnik v Suhi krajini mir, le od časa do časa se je spustil v boj s partizani. Dne 5. marca je imela Cankarjeva težak boj s sovražnikovo skupino med Primožem in Laščami nad Dvorom. V ostrem manevrskem boju je zmagala brigada, vendar je imela občutne izgube: 7 mrtvih in 6 ranjenih.*

Štab korpusa je imel konec februarja 1945 dobro mnenje o 15. diviziji. Sodil je, da poveljstvo divizije obvladuje svoje enote in da so partizanske enote v bojih v Suhi krajini dokazale svojo manevrsko sposobnost. Bil pa je mnenja, da partizanske enote še ne znajo izkoriščati v bojih doseženih uspehov. Čeprav so dobro oborožene, imajo vendarle težave pri uporabi težkega orožja, kot minometov in partopov, ki jih še ne znajo smotrno uporabljati. Štab korpusa je menil, da je imela odločilno vlogo v bojih množična uporaba avtomatičnega orožja. Enote 7. korpusa so bile usposobljene za manevrske boje, pri napadih na utrjene položaje in mesta pa po mnenju štaba niso imele zadosti uspehov.**

Kakšen pa je bil pomen pohoda 15. divizije do Save? To je bil izreden manever, ki je resnično dokazal manevrsko sposobnost enot 15. divizije. Glede njegovih praktičnih rezultatov pa je treba poudariti, da je bil to udarec v prazno, saj se je divizija zaman trudila, ko je pričakovala enote s Štajerske. Zanimivo pa je bilo, da so se na obmejnem področju izkazovale izredne operacijske možnosti za bojno skupino 15. divizije, saj so mnoge sovražnikove čete z dolenjske komunikacije bile premeščene h Krki.

Uspeh v Suhi krajini

V začetku marca 1945 so bile enote 7. korpusa že pregnane z večine ozemlja Ljubljanske pokrajine in potisnjene ob Gorjance in Kočevski Rog. Nekaj manevrskega prostora pa jim je vendarle ostalo v Suhi krajini. Korpus je še vedno upal na likvidacijo sovražnikove obrambne črte na levem bregu Krke. To je bila tudi temeljna ideja štaba 7. korpusa za nadaljevanje operacij. V korpusu so menili, da bo z izpopolnjeno artilerijo mogoče izboljšati udarnost partizanskih enot in zavzeti utrdbе na levem bregu Krke. Nato bi se operacija nadaljevala z naskokom na utrjene položaje ob dolenjski komunikaciji.***

* Ambrožič, »Cankarjeva brigada«, str. 758.

** Poročilo štaba 7. korpusa glavnemu štabu Slovenije z dne 1. marca 1945. Zbornik VI-19-2.

*** Poročilo štaba 7. korpusa z dne 1. marca 1945 glavnemu štabu Slovenije. Zbornik VI-19-2.

Ta zamisel štaba korpusa ni bila nova, pač pa le ponovna potrditev stare ideje o ponovnem obvladanju dolenjske komunikacije. Seveda pa je ni bilo mogoče uresničiti. Tudi sovražnik je imel svoje načrte. Ker je bilo jedro 15. divizije tako dolgo na obmejnem področju, je bilo normalno, da so se borci po težkih bojih in dolgih pohodih nekoliko odpočili. To je omogočilo sovražniku, da se je prej kot 7. korpus pripravil na operacijo, ki je potisnila ob stran korpusove načrte.

Preden se bomo seznanili s to operacijo, naj pojasnimo nekatere organizacijske spremembe v partizanski vojski Jugoslavije, ki so vplivale tudi na slovensko partizansko vojsko. Poverjenik narodne obrambe demokratične federativne Jugoslavije je dne 1. marca 1945 izdal odlok o preimenovanju narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije v »Jugoslovansko armado«. Mornarico narodnoosvobodilne vojske pa je preimenoval v »Jugoslovansko mornarico«. Vrhovni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije se je preosnoval »v generalštab kot naposredni organ poverjenišтва narodne obrambe za vso oboroženo vojaško silo«. Razlogi za te spremembe so bili povsem razumljivi. Vrhovni komandant je v odločbi naštel tri. Prvi je bil v tem, da je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije »postala stvarna in edina oborožena sila demokratične federativne Jugoslavije«. O drugem pravi odločba: »Naša vojska je zgrajena na bratstvu in enotnosti naših narodov in predstavlja močan činitelj za nadaljnje utrjevanje tega bratstva.« Tretji pa je bil najpomembnejši: »Po svoji zrelosti,« pravi vrhovni komandant, »vojaškem izkustvu in veščini dobiva naša vojska vlogo sodobne regularne armade.«*

Odločba sama po sebi ni imela nikakršnega vpliva na spremembo taktike v operacijah ali odnosov v armadi. Navajam jo zato, ker je nakazovala velike spremembe prav v organizaciji operacij in v reorganizaciji jugoslovanske armade v smislu ukinjanja samostojnosti slovenske partizanske vojske in njenega vključevanja v enotne operacijske zamisli vrhovnega poveljnika armade.

Sovražnikova operacija je imela za cilj likvidirati operacijsko območje, ki ga je 7. korpus vzpostavil v Suhi krajini. V primerjavi z velikostjo Suhe krajine je bilo kaj majhno, toda bilo je zelo primerno za obrambo, ker je bilo na njem veliko odličnih odpornih točk. Manever z enotami je bil prav zaradi tega na notranjih smereh hiter in učinkovit.

Petnajsta divizija je imela po vrnitvi bojne skupine v sestavi vse svoje enote z Dolenjskim odredom vred; 8. («Levstikova») brigada pa se je vrnila v sestavo 18. divizije. Enote 15. divizije so zasedle dobre položaje na Primožu in koti 503, tu sta bili Gubčeva in Cankarjeva brigada, ter višinske položaje na področju Hinj in Vršička, kjer sta bili 15. brigada in Dolenjski odred. Cankarjeva brigada je zasedla tudi vasi Vrh pri Hinjah in Sela. Prav pri 15. brigadi in Dolenjskem odredu so bili sedaj ključni položaji 15. divizije. Ker je komandant divizije presodil, da iz kočevske smeri ne preti večja

* Odločba poverjenišтва narodne obrambe demokratične federativne Jugoslavije z dne 1. marca 1945. Arhiv IZDG, fasc. 151/III.

nevarnost, se je odločil, da bo poslal 12. brigado v rezervo, in to v bližino položajev drugih enot 15. divizije; v vasi Kot, kjer je bil tudi štab divizije, pa je bil jurišni bataljon 15. divizije. Dvanajsta brigada in jurišni bataljon 15. divizije sta bila kot rezervni enoti na odličnih osrednjih položajih za manever v vse smeri divizijske obrambe.

Sovražnik je zbral in uporabil za boj proti 15. diviziji naslednje enote:

1. bataljon slovenskih domobrancev iz Stične, ki so mu določili za napad smer Hočevje–Primča vas–Ratje. Usmerjen je bil torej proti Cankarjevi brigadi;

4. bataljon slovenskih domobrancev in tako imenovani bataljon »Kasper« ali 6. bataljon, ki je imel v sestavi 34. in 52. četo in 6. težko četo slovenskih domobrancev ter četo 1. bataljona »Cholm« iz 25. SS policijskega polka,* sta se iz Žužemberka usmerila prek Gradenca na koto 503, na Primož in proti Cankarjevi brigadi;

bataljon »Gereis« ali 5. bataljon slovenskih domobrancev je iz Žvirč napadal v smeri Vršička in Hinj, kjer sta bila na položajih 15. brigada in Dolenjski odred;

iz Kočevja sta se usmerila proti Smuki in Polomu del 61. posadkovne čete in 9. četa 3. bataljona 19. SS policijskega polka, da bi bočno udarila na 15. brigado in Dolenjski odred;

verjetno je kot rezerva delovala bojna skupina, sestavljena iz 29. in 62. posadkovne čete slovenskih domobrancev iz Velikih Lašč ter z njima 10. četa 3. bataljona 19. SS policijskega polka na področju Brezovega dola in Ambrusa;

v sestavi teh sovražnikovih enot ali samostojno so se proti Gubčevi brigadi bojevale verjetno tudi enote polka Variagov.

Sovražnih čet je bilo torej za več kot 8 bataljonov. K njim je treba prišteti še del baterije topov slovenskih domobrancev, ki je najpogosteje dejstvoval na smeri Vršiček–Hinje. Sovražnik je dosegel enainpolkratno številčno premoč.**

Boji so se začeli 10. marca 1945 zjutraj. Po ostrih spopadih s partizani se je 5. bataljonu posrečilo zasesti Vršiček in prodreti v Hinje. Toda z nočjo se je umaknil proti Žvirčam, ker je imel slabe izkušnje iz prejšnjih bojev. To je bila največja posebnost te operacije. Tudi na nekaterih drugih odsekih je imel sovražnik prvi dan manjše uspehe. Tako je zasedel npr. koto 503, kjer se je pravzaprav branil en sam bataljon Cankarjeve brigade. Proti Cankarjevi brigadi so nastopale sovražne čete iz Žužemberka in Ambrusa ter 1. bataljon slovenskih domobrancev iz Primče vasi. Pritisk je bil zelo hud. Cankarjeva se je močno upirala. Na tem odseku se ponoči sovražnik ni umikal daleč nazaj, kakor se je to dogajalo na hinjskem odseku. Omeniti moramo, da si je prvega dne bojev štab divizije pomagal na ta način, da je na ogrožena mesta pošiljal jurišni bataljon, ki se je zelo usposobil za poseb-

* Prvi bataljon »Cholm« (Holm) iz 25. SS policijskega polka je 13. februarja 1945 zamenjal v Novem mestu 1. bataljon 14. SS policijskega polka. Poročilo štaba 7. korpusa z dne 1. marca 1945. Zbornik VI–19–2, op. 5.

** Poročilo štaba 15. divizije z dne 14. marca 1945 o bojih v Suhi krajini. Zbornik VI–19–20, op. 5.

ne akcije. Kamorkoli je prispel, je z jurišem reševal položaje. Prvega dne bojev je prihitel na pomoč 4. bataljonu Cankarjeve brigade. To je bil avstrijski bataljon, ki se je odlično bojeval. Ko je jurišni bataljon opravil nalogo na tem odseku, se je premestil na hinjskega, kjer je prav tako z nezadržnim napadom pomagal Dolenjskemu odredu in 15. brigadi.

Ker se je sovražnik na hinjskem odseku v noči na 11. marec umaknil, sta Dolenjski odred in 15. brigada zasedla Vršiček in vse najvažnejše položaje na tem obrambnem odseku. Dne 11. marca so se boji nadaljevali. Cankarjeva brigada je bila na veliki preizkušnji, a se je hrabro bojevala. Sovražnik je zopet dosegel nekaj uspehov na odseku Cankarjeve brigade in na hinjski smeri. Sem je popoldne prihrumel jurišni bataljon 15. divizije, ki je skupaj z Dolenjskim odredom in 15. brigado odbil sovražnika nekoliko nazaj. Čeprav se je v Suhi krajini že oblikovala nekakšna frontna črta, boji niso bili statični, pač pa silno dinamični. Suhokrajinsko bojišče je tudi tega dne vzdržalo sovražnikove naskoke.

Komandant 15. divizije je tedaj spoznal, da je nastopil odločilni trenutek operacije. Sovražnik je izčrpal svoje rezerve, uspehov ni imel, partizanske enote pa so trdno stale na svojih mestih. Odločil se je, da bo naslednjega dne, 12. marca, uporabil tudi 12. brigado na hinjski smeri in z manevrskim bojem pregnal sovražnikove bataljone iz Suhe krajine. Zato so se zbrali Dolenjski odred, 12. in 15. brigada ter jurišni bataljon in začeli 12. marca napad na 5. domobranski bataljon. Akcija je bila tako silovita, da se je sovražni bataljon z velikimi izgubami komaj rešil proti Žvirčam. Ta uspeh je ogrozil tudi sovražnikove enote pred fronto Cankarjeve brigade, ki so začele zapuščati položaje in se umikati. Sovražnikova ofenzivna akcija je bila s tem razbita. Dne 13. marca sta Gubčeva brigada in jurišni bataljon 15. divizije zavzela še koto 503 in sovražnikove operacije je bilo konec.

Petnajsta divizija se je v tem boju bojevala smelo in razumno. Dva dni se je branila, da bi izčrpala sovražnika. Tretjega dne pa je izvedla odločilen udar, razbila sovražnikov bataljon, ga pregnala proti Žvirčam in razmajala sovražno bojno vrsto v Suhi krajini. V bojih so se izkazale vse enote 15. divizije. Petnajsta divizija je dala jurišnemu bataljonu posebno priznanje, prav tako pa njegovemu komandantu Rudiju Pušenjaku-Uraganu.*

Zakaj je 15. divizija dosegla v tem boju tako velik uspeh, čeprav so bataljoni v divizijskih enotah poprečno lahko poslali v borbo le še 40 do 45 borcev? Uspehi so bili posledica dobrega poveljevanja, ki je slonelo na dolgoletnih bojnih izkušnjah poveljnikov in političnih komisarjev. Komandant divizije je imel tako rekoč pri roki vso divizijo. Partizanske čete so se znale hitro premikati in se nenadoma razvijati za boj. Poveljstvo divizije je bilo v tej operaciji zelo preudarno. Komandant divizije je mirno počakal, da je sovražnik pokazal svoje karte, nato pa je z zgostitvijo enot več kot polovice divizije, v kateri so bile same mlajše brigade in Dolenjski odred, razbil sovražnikovo ofenzivo. Bojna večšina komandantov in političnih komisarjev divizije, brigad in Dolenjskega odreda ter jurišnega bataljona je bila

* Poročilo štaba 15. divizije o bojih v Suhi krajini od 10. do 14. marca 1945. Zbornik VI-19-20.

v tem boju izredna. Omeniti moramo še to, da je poveljstvo 7. korpusa prepuščilo popolno pobudo v odločanju poveljstvu 15. divizije. Tudi to je bil eden od pomembnih razlogov za zmago 15. divizije. Izkazal pa se je tudi štab 15. divizije. Pravočasno je poveljstvu pripravil dobre podatke o sovražniku, postregel s kratkimi analizami o zmogljivosti sovražne vojske, pripravil elemente za odločanje in izvajal odločitve komandanta divizije. Borbenost 15. divizije je bila izredna. Čete so bile izvrstno oborožene, morale na visoki stopnji. Preskrbovanje s hrano in strelivom je bilo dobro. Borci pa so bili tudi dobro oblečeni.

Divizija je imela v teh bojih 21 mrtvih in 49 ranjenih. Trije so bili pogrešani. O sovražnikovih izgubah pa so bile partizanske sodbe zelo pretirane: 200 mrtvih in 270 ranjenih.*

Zanimiv je kritični pregled štaba 15. divizije na večšino bojevanja, ki ga je izdal operativni odsek. »Kritični pregled« na žalost kot dokument nima niti naslova niti datuma niti podpisa. Pisec tega pregleda, ki je moral biti, kot spoznamo iz dokumenta, zelo razgledan oficir, pravi med drugim, da so se partizanske enote mnogo bolje izkazale v napadu kot pa v obrambi. Zato meni, da bi bilo treba obrambi v bojih posvetiti več pozornosti, kajti »dobra vojska mora biti dobra v napadu, a mora tudi vzdržati na položajih v obrambi«. Kako važno je bilo torej utrjevanje položajev za obrambo! Pisec v svojem kritičnem pregledu nadalje ocenjuje, da je bila medsebojna povezanost med bataljoni dobra. Kadar se enota umika, mora imeti že izdelano zamisel za protinapad in mora v skladu s to težnjo organizirati umik. Torej morajo vsebovati umiki taktične elemente za napad. Vendar se bataljoni partizanskih enot niso mogli meriti z jurišnim bataljonom 15. divizije, ki je v bojih izpričeval izredne manevrske sposobnosti in udarno moč. Kritik neupravičeno ugotavlja, da je situacije v bojih v glavnem reševal jurišni bataljon, kajti ta bataljon je bil specializiran za take naloge, medtem ko so bili strelski bataljoni v brigadah in odredu vezani na akcije drugih enot svoje sestave. Pisec pregleda se boji, da bi se na ta način jurišni bataljon izčrpal, druge enote pa ne bi bile sposobne opravljati podobnih nalog. V pregledu nadalje navaja, da je bilo izredno veliko žrtev in izgub med poveljniki, ker so se preveč izpostavljali v boju, ker so skakali ob bojni črti levo in desno ter na tak način postali tarča sovražnikovih strelcev. Poveljnik naj bi si organiziral premično poveljniško mesto, od koder bi imel pregled nad svojo enoto in bojiščem. Njegova naloga je bila torej poveljevanje, pri čemer pa seveda ni izključeno, da se ne bi od časa do časa v kritičnih situacijah pojavil v prvi bojni črti, da bi izdal povelja, ki bi popeljala k zmagi.**

V zvezi z operacijami v Suhi krajini je treba še omeniti nenavadno akcijo, ki jo je izpeljala 12. brigada v Žvirčah. Izselila je namreč prebivalstvo, ker se je medenj vgnezdila sovražna obveščevalna. Podobne, nam že znane akcije je 15. divizija že opravila pod Gorjanci. Sedanja akcija je bila bolj te-

* Poročilo štaba 15. divizije z dne 14. marca 1945 o bojih v Suhi krajini. Zbornik VI-19-20.

** Pregled in nekaj pripomb o bojih 15. divizije. Arhiv IZDG, fasc. 188/a.

Jurišni bataljon 15. divizije v Črnomlju marca 1945

meljita. Minerji inženirskega bataljona 15. divizije so tedaj razstrelili vse trdno zgrajene hiše ter 45 bunkerjev. S tem so Žvirče sicer izgubile vlogo utrjene postojanke, vendar je akcija naletela pri prebivalstvu na protest. To je bila ena maloštevilnih akcij, ki so jih izvedli na Slovenskem za zaščito narodnoosvobodilnega gibanja, pa tudi ta verjetno ni bila zadosti pretehtana.

Na Gorjancih

Veljalo je, da je najtežji odsek fronte na področju 7. korpusa Suha krajina, zato je pomenila premestitev 15. divizije na Gorjance obet za počitek. Vse do odhoda na Gorjance 15. divizija ni imela pomembnejših bojov ali akcij.

Povelje za zamenjavo 18. s 15. divizijo na blokadnih položajih je izdal 7. korpus 20. marca 1945. Poskrbel je za okrepitev 18. in ji je pridobil Gubčevo brigado, ki je bila na Primožu, Stari gori in koti 503. Osemnajsta divizija je imela v svoji sestavi tudi italijansko brigado »Fontanot«. Začasno je iz njene sestave v Suhi krajini izpadla 8. brigada (»Levstikova«), ki je bila v Beli krajini. Gubčeva brigada je pomenila za 18. divizijo izdatno okrepitev, ker je poznala položaje, ki si jih je tudi dobro utrdila.

Tudi 15. divizija na Gorjancih ni bila popolna. Že v Suhi krajini jo je 15. marca 1945 zapustil Dolenjski odred. Dolenjski odred se je v sestavi 15. di-

vizije izkazal kot izredno uspešna taktična enota. V Dolenjskih Toplicah so ga dobro pripravili za bojni pohod. Dobil je namreč pomembno nalogo, naj se premesti na obmejno področje. Tam naj bi bil sprejemna baza za štajerske enote, ki so še vedno iskale možnosti za preboj na Dolenjsko. Dogovorjeno je bilo, da bo 7. korpus pošiljal k odredu posamezne brigade, ki bodo pomagale štajerskim enotam pri prehodu čez mejo in čez dolenjsko komunikacijo.*

Petnajsti diviziji je dal korpus nalogo, naj čim tesneje blokira Novo mesto, odbija sovražne napade, majhne minerske oddelke in jurišne enote pa naj pošilja na komunikacije, ki jih uporablja sovražnik. Diviziji so nadalje naročili, naj posveti več pozornosti urjenju moštva, ki ga naj seznanja z orožjem in njegovo uporabo.**

Petnajsta divizija brez Gubčeve brigade in Dolenjskega odreda je zasedla predvidene blokadne položaje do 22. marca 1945. Na desnem krilu njene obrambne črte je bila v Podgradu Cankarjeva brigada, v sredini se je 15. brigada opirala na položaje pri Sv. Florjanu in Ušivcu, na levem krilu pa se je bila 12. brigada pri Velikem Podljubnu in Mraševu. Ta razporeditev pa se je spremenila, ko je 15. divizija na obmejno področje, kjer je v tem času že bil Dolenjski odred, poslala močno okrepljeno 12. brigado. Pridelili so ji jurišni bataljon in minerski vod inženirskega bataljona 15. divizije. Tako je bila sestavljena bojna skupina pod poveljstvom štaba 12. brigade. Zanimiva je zato, ker dokazuje, kako je napredovala bojna večšina štaba 15. divizije. Bojne skupine, sestavljene po potrebi glede na trenutni položaj, so pomenile izreden napredek v razvoju uporabe enot v boju. To je pomenilo moderno razumevanje taktike boja v posebnih okoliščinah. Bojni skupini, ki je bila pod poveljstvom štaba 12. brigade, so ukazali, naj hitro potuje in naj bo v boju premična (jurišni bataljon!). Štela je okoli 500 partizanov. Dne 24. marca je krenila na pohod in je bila 26. marca 1945 že na meji.

Štajerske brigade so večkrat poskušale priti čez Savo, vendar brez uspeha. Deloma je k temu prispevala tudi želja štajerskih partizanov, da bi kljub ofenzivi ostali na Štajerskem. Razmere v Ljubljanski pokrajini jim zaradi slabih izkušenj operacijske skupine Šlandrove in Zidanškove brigade niso bile všeč. Vsa zadeva okoli prehoda štajerskih brigad na Dolenjsko se je končno razčistila 5. aprila 1945, ko je vrhovni komandant Tito izdal povelje, naj brigade ostanejo na Štajerskem. To je bila edino pravilna poteza, kar so potrdile tudi razmere ob koncu vojne.

Bojna skupina je imela 27. marca 1945 težak boj pri vasi Klanec. Ker je bil sovražnik v veliki premoči, ga je z izrednim manevrom prelisičila in ponoči v dobro organiziranem pohodu prešla dolenjsko komunikacijo in Krko in se 28. marca 1945 z dovoljenjem štaba 15. divizije vrnila. Njena navzočnost na obmejnem področju ni bila več potrebna. Dvanajsta brigada je prevzela na blokadi Novega mesta odsek pri vaseh Gorenje in Dolenje Mraševo in Podljuben.

* Jože Peskar, »Dolenjski odred«, str. 478, 479.

** Odredba štaba 7. korpusa z dne 20. marca 1945 za zamenjavo položajev med 15. in 18. divizijo. Zbornik VI-19-28.

Petnajsta divizija je v omenjeni sestavi ostala na blokadnih položajih do 5. aprila 1945, ne da bi imela kak pomembnejši boj. Le 15. brigado je 27. marca 1945 močnejše napadla bojna skupina iz Novega mesta.

Gubčeva brigada je imela do 30. marca 1945 v Suhi krajini nekaj bojev. Gubčevci so bili že naveličani čemenja v utrdbah, v bunkerjih in jarkih, pa so si želeli ponovnega bivanja v vaseh. To se jim je izpolnilo dne 30. marca 1945, ko so bili vključeni v blokado Novega mesta.

Umik na Kočevski Rog

Nemcem spričo pomanjkanja čet v Ljubljanski pokrajini ni preostalo nič drugega, kot da s pomočjo kvislinških čet nadaljujejo boje v Suhi krajini. Načrtovali so torej odločno akcijo, da bi izrinili partizane iz Suhe krajine. Najprej so vzpostavili dve postojanki. V vasi Pri cerkvi v Strugah se je vsidral 5. bataljon slovenskih domobrancev (»Gereis«), na Kal pri Ambrusu pa je prišel njihov 1. bataljon. Lahko je bilo uginiti, da bosta omenjena kraja postala izhodišči novih operacij v Suhi krajini.

Medtem so slovenski domobranci doživeli novo reorganizacijo. General Rösener je namreč dne 28. marca 1945 ukazal, naj se domobranski bataljoni preimenujejo. Prvi bataljon je obdržal svojo številko, a se je odslej imenoval bataljon »Köhl«, 4. bataljon (»Lindner«) je postal drugi, dotedanji drugi (»Rupnik«) pa peti. Dotedanji 5. bataljon »Gereis« je postal šesti, bataljonu »Kasper« pa so dali številko deset. Tudi čete v bataljonih so izgubile nekdanje številke. Odslej so bile oštevilčene v vsakem bataljonu od 1 dalje.* Tretji bataljon slovenskega domobranstva v Občinah in Velikem Gabru je bil razformiran 6. marca 1945, njegove čete pa prideljene 1. bataljonu ali pa so postale posadne čete v Velikem Gabru in Občinah. Odslej bomo domobranske bataljone poimenovali z novimi številkami oziroma imeni.

Preden se je začela bitka v Suhi krajini, je 15. divizija opravila še nekaj manjših akcij. Tako je divizijsko poveljstvo 1. aprila 1945 poslalo jurišni bataljon čez Krko v napad na sovražnikovo vojaštvo na področju Vinkovega vrha. Bataljon je s pomočjo pontonirske čete inženirskega bataljona prešel reko v noči na 2. april 1945 in se pri Velikem Lipovcu spopadel s sovražnikom. Dne 2. aprila se je vrnil v sestavo divizije. Akcija jurišnega bataljona je imela značaj ogledovanja in vznemirjanja sovražnika. Petnajsto brigado so poslali v šentjernejsko dolino, da bi v noči na 3. april izvršila zaplembo konj. Ko je akcijo opravila, se je vrnila s sedmimi konji v sestavo divizije.**

Za 7. korpus je sedaj postala aktualna Suha krajina. Novi postojanki Pri cerkvi in na Kalu pri Ambrusu bi bilo treba vsekakor hitro likvidirati, da se posadki ne bi utrdili. Akcija je bila potrebna tudi zato, da bi prehiteli sovražnika, kajti jasno je bilo, da se pripravlja na večjo operacijo. Štab 7. kor-

* Obvestila organizacijskega štaba slovenskega domobranstva, pov. št. 899 z dne 7. aprila 1945. Arhiv IZ-DG, AFK, f. 282/V.

** Mesečno poročilo štaba 15. divizije z dne 21. aprila 1945. arhiv IZDG, fasc. 188a/IV.

pusa je že 4. aprila izdelal bojno povelje, v katerem je razdelil naloge enotam. Naloge so napovedovale obširno operacijo, v kateri naj bi sodelovali obe diviziji, artilerijska brigada, Belokranjski odred in oddelek tankov. Glavno nalogo pri napadu na vas Pri cerkvi so namenili 18. diviziji, ki so ji pridelili za podporo artilerijski divizion sedmih topov kal. 75 mm (divizion je bil sicer pod neposrednim poveljstvom korpusa) ter tankovski oddelek 2 tankov po 7 ton in dveh tritonskih tankov. Konec marca 1945 se je namreč artilerija 7. korpusa ponovno aktivirala, ker je prejela 20 zavezniških topov kal. 75 mm z zadostno količino streliva.

Petnajsta divizija brez Gubčeve brigade, ki je ostala na blokadnih položajih, je tokrat imela pomožno nalogo zavarovati akcijo 18. divizije pri Kalu in na znanih položajih pri Sv. Katarini, na kotah 516 in 503, na Primožu in na Laščah. Ukazano je bilo, da mora 15. divizija zadržati v rezervi dve četi jurišnega bataljona, ena pa naj bi sodelovala z 18. divizijo pri glavnem napadu na vas Pri cerkvi.*

Dne 6. aprila se je korpusna operacija začela. Petnajsta divizija se je pravočasno preselila izpod Gorjancev v Suho krajino. Cankarjeva brigada je z vseh smeri oklenila Kal in Ambrus, 12. brigada je bila na Plešivici in Sv. Katarini, 15. brigada na Laščah in Primožu, inženirskotehnični bataljon se je postavil v Lopato, njegova naloga je bila z miniranjem poti in cest podpreti boj brigad, jurišni bataljon se je postavil na koto 506 Višarskega hriba, štab divizije pa se je naselil v vas Sela.

Do večera tega dne je 18. divizija s podporo artilerije in tankov zavzela postojanko Pri cerkvi, vendar ni dosegla popolnega uspeha, kajti sodelovanje med pehoto, artilerijo in tanki ni bilo dobro. Ko je namreč sovražnik spoznal, kakšno premoč imajo partizani, se je iz postojanke umaknil in odpeljal s seboj tudi topove. Ponoči pa je postojanko zopet zasedel.

Cankarjeva brigada je imela ves dan 6. aprila 1945 ostre boje s sovražnikovo posadko na Kalu pri Ambrusu. Tudi naslednjega dne se je spopadala z domobranci. Zvečer je prejela ukaz, naj se postavi k vasi Klopce.

Tako so se 7. aprila 1945 končali boji v Suhi krajini, ki niso prinesli želenih uspehov. Tedaj se je štab korpusa odločil za bojni poseg na levem bregu Krke. Cilj: *Vinkov vrh*. Čutiti je že bilo, da sovražnik zbira čete za ofenzivo. Petnajsta divizija je na gumijastih čolnih poslala čez Krko po en bataljon Cankarjeve in 12. brigade ter jurišni bataljon 15. divizije. Zamisel za ta napad pa nam je znana že od prej. Tokrat je bil napad pripravljen nekoliko bolje, saj so za akcijo namenili nekoliko močnejše sile. Četrty bataljon Cankarjeve brigade je bil določen za zavarovanje prehoda čez Krko, 15. brigado pa so postavili med Žužemberk in Dvor, seveda z desnega brega Krke. Medtem ko bi Cankarjeva brigada varovala severno smer dohoda do Vinkovega vrha in bi 12. brigada z dvema bataljonom prodrla do Sadinje vasi, da bi jo blokirala, bi jurišni bataljon in 2. bataljon 12. brigade vdrla v Vinkov vrh in obvladala posadko iz sestave polka Variagov, ki je štela okoli 150 mož. Potem bi divizija prodirala proti Žužemberku. Se ena velika ovira

* Zapoved štaba 7. korpusa J. A. z dne 4. aprila 1945. Arhiv IZDG, fasc. 154/I.

je bila na poti drzni akciji. Proti razmeroma majhni posadki na Dvoru so poslali bataljon 10. brigade in ga okrepili s tanki. Artilerija 7. korpusa se je postavila na ognjene položaje (le del) z delom novih topov na področju Gornje Tople Rebri in je bila namenjena za podporo boja v Vinkovem vrhu. Kot vidimo, je ta zamisel slonela na že znanih načrtih, ki pa niso prinesli uspehov. Največja ovira za izpolnitev bojnih nalog na levem bregu Krke je bila vsekakor bojazen, kako bo z vrnitvijo čez Krko pri vasi Kot, kjer je bil organiziran prehod. Od tod torej neodločnost pri izvajanju akcije.

Akcija se je začela v noči na 9. april 1945. Pontonirski četi inženirskih bataljonov 15. in 18. divizije sta pripravili gumijaste čolne in prevažanje čet prek Krke je potekalo zelo organizirano. Vse partizanske enote 15. divizije in one na pomožnih smereh iz sestave 18. divizije so bile 9. aprila zjutraj na levem bregu Krke in so začele napadati. Najbolj nevarno nalogo sta imela bataljona 12. brigade, ki sta se morala vkliniti med sovražni postojanki na Vinkovem vrhu in v Sadinji vasi. Jurišni bataljon 15. divizije in 2. bataljon 12. brigade sta v nezadržnem jurišu na hitro opravila s posadko Vinkovega vrha, ki se je z begom rešila v Sadinjo vas. Napadalni skupini je pri jurišu močno pomagala artilerija 7. korpusa. Po partizanskih podatkih, ki so gotovo pretirani, naj bi padlo 50 sovražnikovih vojakov, 80 pa naj bi jih bilo ranjenih. Jurišni bataljon je imel enega mrtvega in 5 ranjenih. Cankarjeva brigada je očistila območje Lipovcev.

Odziv domobrancev iz Žužemberka na partizansko akcijo je bil hiter. Domobranci so vdrli v Vinkov vrh in prisilili jurišni bataljon k umiku. Drugi bataljon 12. brigade je pohitel na pomoč bataljonoma 12. brigade v smeri Sadinje vasi, ker sta bila odrezana od zaledja. Nato pa se je moral prebijati skozi sovražne vrste in je 9. aprila srečno prišel čez Krko. Tudi ostale enote 15. divizije so se vrnile čez reko.

Akcija 15. divizije 9. aprila je bila torej lokalnega značaja, bila je le deloma uspešna (tudi bataljon 10. brigade je preganjal sovražno posadko iz Dvora pri Žužemberku), saj ni mogla preprečiti začetka sovražnikove ofenzive v Suhi krajini. Izkazalo se je, da so partizanske čete, ki se bojujejo na zemljišču s težko prehodno reko za hrbtom, preveč izpostavljene tveganju pri svoji vrnitvi v bazo. To je vplivalo na njihovo obnašanje v boju. Divizijska akcija bi bila uspešnejša, če bi bil udarec odločnejši in prodornejši. Toda sovražnikove čete so kaj hitro vzpostavile staro stanje na bojišču in enako hitro so bile nared za vstop v akcijo na bojišču Suhe krajine.*

Nemško težnjo po nadaljevanju akcije proti korpusu v Suhi krajini je prav gotovo spodbujala zahteva nemškega poveljstva za neprestano akcijo proti partizanom, da bi slabili njihovo vojaško in politično moč. Boj so morali Nemci nadaljevati na vseh frontah in z vso silo.

Nemci so z veliko vztrajnostjo zbirali čete, da bi bili kos moči 7. korpusa. Vsekakor so imeli najboljšega pomočnika v četah slovenskega domobranstva, ki sicer niso imele več nekdanje udarnosti in ostrine v bojih, bile pa so še vedno dobra in upoštevanja vredna bojna sila.

* Zapoved štaba 7. korpusa J. A. z dne 7. aprila 1945, arhiv IZDG, fasc. 154/I in mesečno poročilo štaba 15. divizije z dne 21. aprila 1945, arhiv IZDG, fasc. 188a/IV.

Začetni udarec je sovražnik namenil partizanskim položajem v Suhi krajini. Poglejmo, katere enote je zbral za operacijo na tem bojišču. Redakcija Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni narodov Jugoslavije nam jih natančno in dokumentirano našteva. Po tem dokumentu jih bomo povzeli s kratkim komentarjem.*

Najvažnejša in najmočnejša bojna enota je bila 17. SS policijski polk, ki je bil sicer prej na Štajerskem in na Koroškem, a so ga meseca marca 1945 premestili na Gorenjsko, kjer so ga uporabili v ofenzivnih operacijah. Imel je tri bataljone in baterijo topov kal. 105 mm. Drugi in tretji bataljon tega polka sta bila uporabljena v bojih že v začetku operacije, medtem ko je 1. bataljon prišel na bojišče šele 12. aprila 1945. Ta polk je deloval po bataljoni na različnih odsekih bojišča. Presenetljivo je, da so ga oskrbeli z baterijo topov razmeroma velikega kalibra.

Deli nemškega 1. bataljona iz sestave 25. SS policijskega polka, imenovanega bataljon »Cholm«, ki ga poznamo iz prejšnjih bojev. Čeprav je bil nastanjen v Novem mestu, so ga uporabili na bojišču v Suhi krajini.

Policijska pionirska četa »Alpenland« iz Šentvida pri Ljubljani je bila poklicana v sestavo sovražnikove bojne skupine zlasti za morebitno vzdrževanje mostov na Krki, pa tudi za naloge razminiranja zemljišča ter drugih pionirskih opravil.

Žandarmerijska nadomestna četa iz Celja je kot dobra policijska enota, ki se je razumela na protipartizanski boj, okrepila sovražnikovo skupino.

Polk Variagov je bil doslej razmeščen na levem bregu Krke kot posadka raznih postojank. Ne vemo, katere njegove enote so bile uporabljene v operaciji. Verjetno jih je večji del ostal v postojankah, polk namreč ni bil bogsigavedi kako borben in zanesljiv, manjši del, morda za kak bataljon, pa se jih je vključeval v razne kombinacije bojnih skupin na fronti.

Devetnajsti policijski polk iz Ljubljane je poslal na bojišče svoji dve tankovski četi, in sicer 13. in 14. Verjetno v svoji sestavi nista imeli popolnega formacijskega števila tankov.

V operacijo je nemško poveljstvo vključilo pet bataljonov slovenskih domobrancev. Štirje med njimi so bili uporabljeni že od začetka bitke, medtem ko je peti prispel na bojišče šele 15. aprila 1945. Domobranski bataljoni so bili tedaj že močno podrejeni nemškimi oficirjem in so skoraj popolnoma izgubili samostojnost.

Posadkovne čete slovenskih domobrancev so potegnili iz postojank kjerkoli je to bilo mogoče. Bitke v Suhi krajini so se udeležile naslednje posadkovne čete: 72. iz Vrhnik, 11., 21., 71. in 61., deli 15. in 40. posadkovne čete ter del 3. težke čete.

Nemških enot je bilo torej za 4–5 bataljonov, 2 tankovski četi in eno baterijo; slovenskih domobrancev pa za 7–8 bataljonov in eno baterijo. Skupaj je bilo to za 11–13 bataljonov pehote, dve tankovski četi in 2 bateriji. Po formacijski sestavi bi bila to slabše oborožena divizija, po številu pa pol divizije, tj. okoli 5000 mož.

* Poročilo štaba 15. divizije z dne 21. aprila 1945. Zbornik VI–19–81.

Milan Tominec, komandant 15. divizije

Kot je videti, so v sovražnikovi vojski prevladovali slovenski domobranci. Vse sovražnikove enote, razen čet polka Variagov, so bile dobre kakovosti.

Kaj je mogel 7. korpus postaviti nasproti sovražniku na bojišču? Po pregledu številčnega stanja in oborožitve enot 7. korpusa z dne 6. aprila 1945 je bilo v enotah 7. korpusa 11 853 borcev in bork.* Toda te razmeroma velike moči štab 7. korpusa ni mogel postaviti na bojišče. Več kot polovica borcev je bila v zalednih ustanovah korpusa, ker so bili zaradi bolezni, invalidnosti, starosti ali zaradi kakega drugega vzroka nesposobni za boj. Petnajsta divizija pa je imela 7. aprila 1945 takole moč:

štab 15. divizije
jurišni bataljon
inženirski bataljon

248 partizanov
104 partizanov
112 partizanov

* Arhiv IZDG, fasc. 154/III-4.

Jože Jakomin-Crni, politični komisar 15. divizije

premična bolnišnica in kirurška ekipa	137 partizanov
Gubčeva brigada	355 partizanov
Cankarjeva brigada	409 partizanov
12. brigada	298 partizanov
15. brigada	299 partizanov
Skupaj	1962 partizanov*

Če iz tega pregleda izpustimo premično bolnišnico in kirurško ekipo ter Gubčevo brigado, to je enote, ki niso sodelovale v suhokrajinski bitki, potem je 15. divizija lahko poslala v boj le 1470 borcev in bork. Osemnajsta divizija je bila tedaj še šibkejša, tako da je 7. korpus mogel uporabiti na bojišču le okoli 3500 partizanov.** Razmerje v moči je bilo v korist sovražnika 1 : 1,5. Sedmi korpus je imel premoč nad sovražnikom v artileriji, sovražnik pa v številu vojakov in tankih.

* Dnevno bojno poročilo štaba 15. divizije z dne 7. aprila 1945. Arhiv IZDG, fasc. 26/III.

** Poročilo štaba 7. korpusa J. A. z dne 27. aprila 1945 štabu 4. armade. Zbornik VI-19-105.

Premik enot 15. divizije med boji v Suhi krajini 9. aprila 1945

Sovražnikova operacija se je začela 9. aprila 1945, ko je bila skoraj cela 15. divizija zaposlena z akcijo pri Vinkovem vrhu. Zato je morala glavni udarec akcije prevzeti nase 18. divizija. Sedmi korpus pravzaprav še ni bil razporejen za obrambo, čeprav je ofenzivo pričakoval. Sovražnik je postopoma uvajal v boj svoje enote.

Kočevska bojna skupina je 9. aprila 1945 s hitrim pohodom prodrla do Starega loga in se usmerila proti Kočevskemu Rogu, v zaledje 7. korpusa.* Precej hitro je zavzela ključne položaje vzhodno od ceste Stari log–Lašče na gozdnih grebenih Mengoš hriba in Luške gorice. Že se je nevarno približevala Topli Rebri, kar je pomenilo, da se je vgnezdila za hrbtom 7. korpusa. Spotoma so enote kočevske bojne skupine zlahka odrinile 24. italijansko brigado »Fontanot«, ki je bila na njihovi smeri vdora.

Od drugih sovražnikovih čet naj omenimo le skupino dveh bataljonov, to sta bila 2. bataljon 17. SS policijskega polka in 6. bataljon slovenskih domobrancev, ki sta se tega dne postavila na izhodiščne položaje pri Žvirčah.

Poveljnik korpusa je sodil, da bi bilo najbolje poslati 15. brigado proti kočevski bojni skupini. Saj drugih enot pravzaprav ni bilo na voljo. Brigada je v pospešenem pohodu dosegla Toplo Reber in se usmerila proti sovražnikovim četam. Najprej je en bataljon brigade naletel na sovražnika in se s njim močno spopadel. Proti večeru je brigada zasedla Rdeči kamen

* Sestava kočevske bojne skupine: 3. bataljon 17. SS policijskega polka ter 11., 61. in 72. posadne čete slovenskih domobrancev.

in poslala patrolje v izvidnico. Patrolje so ugotovile, da je grebene pri Luški gorici zasedel sovražnik. Tako je bila brigada obveščena o razmerah.

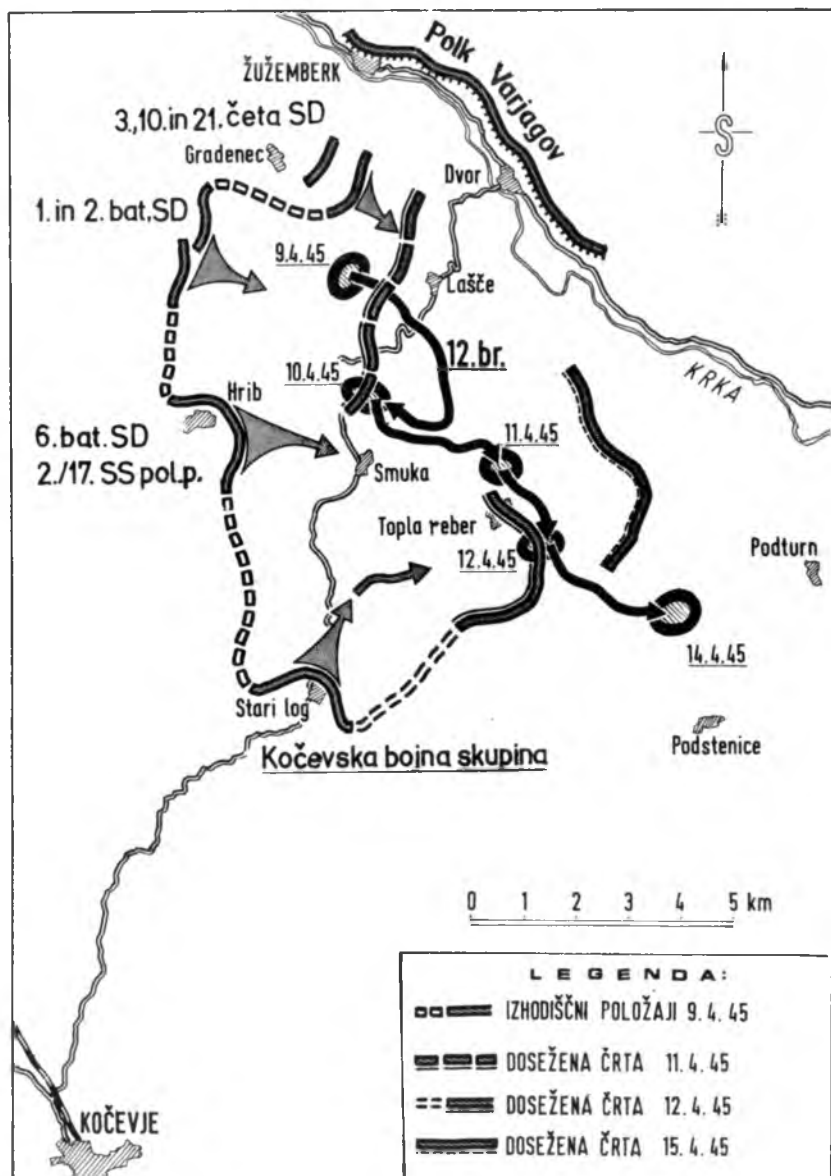
Naj omenimo še razporeditev 18. divizije 9. aprila 1945. Osmo brigado (»Levstikova«) je bila na Hinjah, 9. brigada je zasedla koti 516 in 503, na Stari gori in pri Laščah pa se je zadrževala 10. brigada (»Ljubljanska«).

V noči na 10. april je bil štab korpusa zelo delaven. Ukazal je, naj se 15. divizija premesti čez Krko na levo krilo bojne razporeditve korpusa. Največja naloga enot 7. korpusa je sedaj bila, da bi 10. aprila odvrnile nevarnost, da bi kočevska bojna skupina zasedla Toplo Reber. Za to nalogo je bila zadolžena 15. divizija. Njena 15. brigada je že bila na Rdečem kamnu, postopoma pa so se ji v noči na 10. april in 10. aprila priključevale še druge. Medtem so začeli premikanje sovražnikovi bataljoni iz Žvirč in Žužemberka, da bi vzpostavili napadalno fronto.

Najprej se bomo seznanili z delovanjem 15. divizije. Njen načrt je bil z vsemi silami napasti kočevsko bojno skupino in jo zavrniti v izhodišča. Toda dobrega bojnega reda ni bilo mogoče ustvariti. Na gozdnatem in planinskem, slabo preglednem zemljišču, so zveze delovale slabo, čeprav so bile brigade opremljene z radijskimi aparati. Zato se je bilo treba opreti na stare kurirje, ki so zanesljivo, vendar počasneje opravljali povezovalno nalogo. Pri napadu na kočevsko bojno skupino brigade niso dejstvovalе usklajeno, ampak so v glavnem samostojno, a v skladu z osnovno zamislijo, prodirale v smeri proti sovražnikovim položajem. Največ uspeha je imela 15. brigada, ki je šla v napad 10. aprila zjutraj. Sovražnik se je upiral, toda brigada je obkoljevala njegove enote, jih preganjala in potiskala proti Staremu logu. Opoldne se ji je priključil še jurišni bataljon 15. divizije. Skupaj sta v sijajnem manevrskem naletu z juriši porazila nekatere čete sovražnikove bojne skupine. Zmaga je bila popolna in sovražnik se je umaknil proti Staremu logu. Na bojišču je pustil sedem mrtvih. Petnajsta se je skupaj z jurišnim bataljonom ob 14. uri vrnila na Rdeči kamen, kjer sta se obe enoti založili s strelivom in drugim bojnim materialom, nato pa zvečer krenili proti Staremu logu, da bi od tam pregnali kočevsko bojno skupino. Ta pa se je nekje potuhnila in enoti sta se potem, ko sta pregledali okolico Starega loga, vrnili v izhodišče.

Spoznati moramo še delovanje enot 18. divizije. Divizija je imela štiri brigade. O 24. italijanski brigadi »Fontanot« smo že slišali. Na levem krilu divizijske razporeditve je bila v Hinjah 8. brigada (»Levstikova«). Ko so proti njej začele prodirati sovražnikove čete iz Žvirč, se je brigada umaknila na področje Svinjskega vrha. To je omogočilo sovražni skupini, da je brez boja zavzela Hinja in začela proti Smuki pošiljati prednje oddelke za povezovanje s kočevsko bojno skupino. Poveljstvi korpusa in 18. divizije sta ostro kritizirali 8. brigado (»Levstikovo«). Levo od 8. brigade je bila jugozahodno od vasi Sela pri Hinjah 9. brigada. Spopadla se je s sovražnikovim bataljonom in se je umaknila na Čisti vrh, kjer je bila pred tem 12. brigada. Deseta brigada (»Ljubljanska«) je bila na Primožu.

Razen prizadevanj kočevske bojne skupine je bila dejavnost sovražnikovih čet 10. aprila usmerjena v to, da bi zasedle izhodiščne položaje za ak-

Skica 29. Razvoj sovražnikove ofenzivne operacije v Suhi krajini in na Kočevskem Rogu od 9. do 15. aprila 1945

cijo. Tako so enote slovenskih domobrancev zasedle koti 516 in 503 ter Staro goro, 1. bataljon se je postavil k vasi Vrh pri Hinjah, 2. bataljon pa k vasi Sela. Šesti bataljon je skupaj z 2. bataljonom 17. SS policijskega polka zasedel Hinje. Vzpostavili so torej fronto v obliki polkroga in se pripravili na boj.

Dne 11. aprila 1945 je bila 15. divizija dobro postavljena, v bojni razporeditvi enot 7. korpusa pa je zavladal red. Celotna divizija se je bojevala na levem krilu še vedno s kočevsko bojno skupino, ki je skušala obvladati Gornjo in Dolnjo Toplo Reber. Toda enote 12. in Cankarjeve brigade, ki jih je s svojo posebno taktiko podpiral jurišni bataljon, niso dovolile sovražniku nobenega uspeha. Na fronti 18. divizije pa so ves dan bili boji. Divizija se je uspešno bojevala do poldneva, toda popoldne je morala popustiti in se je umaknila vzhodno od ceste Stari log-Jama. Sovražnik je sicer obvladal cesto, vendar še zdaleč ni mogel biti zadovoljen, kajti s pobočij Kočevskega Roga so ga še vedno ogrožale enote 7. korpusa. Tudi tega dne so bili srditi boji in morala partizanskih enot na visoki ravni.

Razporeditev divizij 11. aprila 1945 zvečer je bila naslednja. Na levem krilu je bila 15. divizija tesno povezana in zbrana na črti Smuka-Mengoš hrib-Rdeči kamen. Osemnajsta divizija pa je imela 24. italijansko brigado »Fontanot« na Topli Rebri, 8. brigado (»Levstikovo«) na Studenskem vrhu severno od Smuke, 9. brigada se je postavila na Bukov vrh južno od Lašč, 10. brigada (»Ljubljanska«) pa je zasedla položaje na Kneževi roki, nekoliko severneje od položajev 9. brigade. O bojih 18. divizije je treba povedati še to, da je sovražnik, zlasti bataljoni slovenskega domobranstva, požigal suho travo, grmičje in gozdove ter naselja, da je okrepil dimno zaveso, ki jo je ustvarjal sicer z dimnimi bombami. To je bilo dobro kritje pri napredovanju.

Vse enote 15. divizije, razen 12. brigade, so imele 12. aprila težke boje. Šlo je za koto 897 na Luških goricah, okoli katere je ves dan potekal ogorčen boj. Končno jo je sovražnik osvojil, saj je imel na tej smeri 4 bataljone. Trije domobranski bataljoni 1., 2. in 10. so se prek Bukovega vrha in Deden vrha usmerili naravnost na najvažnejšo točko obrambne razporeditve 18. divizije. V težkih bojih so osvojili Sv. Peter. Tedaj so jih družno napadle brigade 18. divizije, jurišni bataljon te divizije pa je s sijajnimi manevrskimi posegi omogočil, da je divizija pognala domobrance v izhodišča.

Uspeh je torej tega dne dosegel sovražnik le na odseku, ki ga je branila 15. divizija. Zasedel je Luško gorico ter se začel na njej utrjevati. Izguba Luške gorice pa trenutno ni bila odločilna za nadaljnji razvoj operacije. Sovražnik v Žužemberku je tega dne dobil okrepitev. To je bil 1. bataljon 17. SS policijskega polka, ki ga bomo zasledili v bojih na Rdečem kamnu in v Podhosti.

Naslednjega dne, 13. aprila 1945, je sovražnik dosegel odločilen uspeh. Ko je organiziral sodelovanje med kočevsko bojno skupino in skupino iz Hinj, je na fronti 15. divizije začel odločilen boj za prodor v zaledje korpusa. V ogorčenih bojih je sodeloval 6. bataljon slovenskih domobrancev, ki je prodiral v smeri proti Rdečemu kamnu, Komolcu in Pečki, kjer je kota 912.

Za njim se je prebijal 2. bataljon 17. SS policijskega polka. Petnajsta divizija se je upirala in s protinapadi odbijala sovražne napade. Ker pa je sovražnik imel na voljo zadostne sile, ki jih je okreplil še s 1. bataljonom 17. SS policijskega polka, je odrinil enote 15. divizije in prodrli daleč proti Pečki. S tem se je omajala tudi obramba 18. divizije, ki si je morala na Sv. Petru in Pečki poiskati nove položaje.

Dne 14. aprila 1945 so se spustili v boj tudi bataljoni slovenskih domobrancev. Uspelo jim je, da so v ogorčenih bojih zavzeli Sv. Peter in Pečko. Sedmi korpus pa se je umaknil nekoliko globlje v gozdove Kočevskega Roga. S tem je sovražnik dosegel zastavljene cilje. V rokah je imel vse najvažnejše obrambne točke vzhodno od ceste Kočevje–Dvor, odprta pa mu je bila tudi pot v smeri Meniške vasi.

Dne 14. aprila je sovražnik odprl novo bojišče in začel prodirati z novomeškimi četami proti Soteski. Prešel je Krko in rinil proti Meniški vasi in dalje proti Črmošnjicam.

Zaradi nove nevarnosti se je štab korpusa odločil, da bo prerazporedil svoje enote in močneje zavaroval Belo krajino. Osemnajsta divizija (brez 8. »Levstikove«) naj bi odšla v dolino in se postavila na znane obrambne smeri v blokadnem sistemu Novega mesta. Petnajsto divizijo pa bi okreplili. Gubčeva brigada bi se vrnila v sestavo divizije, divizijo pa bi močno okreplili z artilerijo in 8. brigado (»Levstikovo«). Naloga tako okrepljene 15. divizije bi bila vreči sovražnika z osvojenih položajev. Artilerijski divizion topov 75 mm in baterijo poljskih topov iz 1. slovenske artilerijske brigade so neposredno pridelili 15. diviziji, ki je na ta način imela v rokah zelo učinkovito orožje. Za začetek protinapada 15. divizije je bil določen 16. april ob 7. uri.

Osemnajsta divizija je že v noči na 16. april zapustila položaje v Kočevskem Rogu in se spustila v dolino. Spotoma je 9. brigada, okrepljena s tanki in artilerijo, napadla sovražno skupino v Podhosti, ki sta jo sestavljala 2. bataljon polka Variagov in del 3. čete 1. bataljona slovenskih domobrancev in jo krepko porazila. Nato se je 18. divizija razporedila na odrejenih položajih.

Petnajsta divizija se je dobro pripravila na protinapad. Začela ga je v določenem času. Pred 15. divizijo je bil sovražnik utrjen na položajih, ki jih je osvojil 14. aprila. Na levem krilu je bil 10. bataljon slovenskih domobrancev. Center njegove obrambne razporeditve je bil na Pečki, kjer je koto 912. Desno od njega se je na koto 868 pri Komolcu razporedil 2. bataljon slovenskih domobrancev. Severno od Rdečega kamna, kjer je tudi koto 912, se je utrdil 1. bataljon, desno od njega pa je zasedel položaje med Rdečim kamnom in Kunčem 6. bataljon slovenskih domobrancev.* Ni znano, kje so bili bataljoni 17. SS policijskega polka in še druge enote iz sestave sovražnikove operacijske skupine. Verjetno so na fronti skrčili število bataljonov, kajti načrtovali so obrambni boj.

* Na bojišču 15. divizije sta bili dve koti 912. Ena je bila severno od Rdečega kamna, do sem so prodirale enote 6. bataljona slovenskih domobrancev in 2. bataljona 17. SS policijskega polka, druga pa je bila na Pečki. Da ne bo motenj, bomo koto 912 na Pečki poimenovali le z imenom Pečka (op. avt.).

Komandant 15. divizije je s štabom presodil, da so najvažnejši sovražnikovi položaji na Pečki. Če bi se posrečilo domobrance vreči z njih, bi se verjetno porušila obrambna povezanost med sovražnikovimi bataljoni. Zato je sem postavil Gubčevo brigado, ki je bila najbolj spočita. Dodelil ji je skoraj vso artilerijo. Dvanajsta brigada naj bi napadla 2. bataljon slovenskih domobrancev, prvega in šestega pa Cankarjeva in Petnajsta brigada ter jurišni bataljon 15. divizije. Na svoje levo krilo je torej komandant divizije postavil kar izdatno moč. Vendar pa razmere na tem krilu niso bile popolnoma jasne, kajti zemljišče je bilo težko prehodno, polno gorskih grebenov in gozdnatih globeli.

Najprej je Gubčeva brigada sprožila artilerijsko pripravo na Pečko. Potem se je usmerila proti Sv. Petru, nato pa z jurišem Pečko zavzela. Toda 10. domobranski bataljon se je po umiku zbral in jo zopet osvojil. Gubčevci so vnovič jurišali in ponovno zavzeli Pečko, a so jo zopet izgubili. Proti večeru se je brigada umaknila v smeri proti Podstenicam. Gubčeva brigada torej ni imela uspeha.

Dvanajsta je imela več sreče. Po treh napadih je ob 13. uri zavzela koto 868 in pregnala 2. bataljon slovenskih domobrancev.

Tudi na odseku Cankarjeve in 15. brigade ter jurišnega bataljona 15. divizije je bilo več uspeha. Zavzeli so sovražnikove položaje, uničili bunkerje in poljske utrdbe na gorskih grebenih in pomembnih kotah. Sovražnik se je umaknil, pa se znova utrdil. Prave zmage, ki bi sovražnika pregnala na cesto, ni bilo.

Bitka v Suhi krajini, ki se je začela 9. aprila 1945, se je pravzaprav končala s protinapadom 15. divizije 16. aprila 1945. Boji v Kočevskem Rogu so se umirili, pač pa so zopet oživel pri Soteski, ko je 18. aprila sovražnikova bojna skupina prodrla celo do Starih žag blizu Črmošnjic.*

Razumljivo je, da je štab 7. korpusa sodil, da je ta akcija nevarna za Belo krajino in je zato odločno ukrepal. Uporabil je 5. prekomorsko brigado, ki je skupaj z enotami 18. divizije, zlasti z 9. brigado do 19. aprila očistila področje Dolenjskih Toplic, Podturna in Podhoste ter v naletu pregnala sovražnika pri Soteski čez Krko.

Bitka v Suhi krajini je bila ena največjih bitk, ki jih je bojeval 7. korpus na področju Ljubljanske pokrajine.** Bila je ostra in je zahtevala veliko žrtev. To je bilo tem hujše, ker je bilo številčno stanje v enotah že tako in tako slabo. Po mesečnem poročilu štaba 15. divizije z dne 21. aprila 1945 je 15. divizija imela od 9. do 16. aprila 1945: 24 mrtvih, 67 ranjenih in 1 pogrešane. Slabo se je izkazala operativna služba štaba divizije, ki je v istem ob-

* Sestava bojne skupine: 1. bataljon 17. SS policijskega polka, deli 10. bataljona slovenskih domobrancev, deli 36., 40. in 71. posadkovne čete slovenskih domobrancev in 8 tankov. Mesečno poročilo štaba 15. divizije z dne 21. aprila 1945. Zbornik VI-19-81, op. 70.

** Viri in gradivo za opis bitke v Suhi krajini od 9. do 16. aprila 1945: mesečno poročilo štaba 15. divizije z dne 21. aprila 1945, Zbornik VI-19-81, zlasti opomba 6. Mesečno poročilo štaba 18. divizije z dne 23. aprila 1945, Zbornik VI-19-87. Bojno povelje štaba 7. korpusa z dne 15. aprila 1945, Zbornik VI-19-63. Mile Pavlin, »Petnajsta brigada«. Ambrožič, »Gubčeva«, »Cankarjeva« in »12. brigada«. Ladislav Kiauta, »Na bojni črti Osemnajste«. Izredno poročilo štaba 7. korpusa J. A. z dne 16. aprila 1945, arhiv IZDG, fasc. 154/1.

dobju pri sovražniku naštela kar 437 mrtvih in 398 ranjenih. Ker pa nimamo dokumentiranih podatkov o sovražnikovih izgubah, lahko le presodimo, da so bile le-te velike. Morda tolikšne kot pri 15. diviziji.

V bojih v Suhi krajini in na obrobju Kočevskega Roga ter pri Dolenjskih Toplicah so enote 15. divizije številčno oslabele, saj so imele poprečno le po 300 borcev in bork. Stanje je bilo v tem pogledu kritično. Petnajsta divizija je imela na primer 18. aprila 1945 le 1755 borcev. Zaradi tega se je moral glavni štab Slovenije odločiti za zelo neljub ukrep. Razpusil je namreč 5. prekomorsko brigado in jo porazdelil med enote 7. korpusa.

Peta prekomorska brigada »Ivana Turšiča-Iztoka« je bila ustanovljena 23. decembra 1944 v Splitu. V sestavi 20. udarne divizije iz sestave 4. jugoslovanske armade je sodelovala v mnogih bojih v Liki. Na zahtevo glavnega štaba Slovenije so jo poslali v Slovenijo. Dne 18. aprila je skozi Vinico prispela v Črnomelj, kjer so jo sprejeli z vojaškimi častmi in velikim navdušenjem. Bojevala se je na področju Poljan in Podturna, dne 20. aprila pa so jo na veliko žalost pripadnikov te brigade razformirali. Kar okoli 2000 borcev, ki so bili izvrstno oboroženi, je izpopolnilo vrste enot 7. korpusa. Največ jih je prevzela 15. divizija ter jih razporedila po vseh svojih enotah. Med 20. in 22. aprilom 1945 se je številčna moč divizije povzpela od 1755 na 2641 borcev in bork. Osnovni problem okrepitve številčnosti enot 7. korpusa je bil s tem rešen.

Vsa poročila partizanskih štabov govore o veliki borbenosti partizanskih borcev. V kritični oceni na koncu poročila štaba 15. divizije z dne 17. aprila 1945 poročevalci omenjajo, da so bili boji 15. divizije v Suhi krajini eni najdaljših in najsrditejših, ki jih je dotlej imela divizija. Brigade so se bojevale brez odmora in brez zamenjave. Sovražnik je moral vsako osvojitvev položajev plačati z velikimi žrtvami. Kako ogorčen je bil boj, je razvidno tudi iz tega, da je padlo veliko bataljonskih funkcionarjev. Naj omenimo, da je 16. aprila padel tudi načelnik štaba 15. divizije Alojz Dragan.

Bitka v Suhi krajini se je končala v izredno zanimivih razmerah. Ko se je sovražnik utrdil na obronkih Kočevskega Roga, se je znašel v zares neugodnem položaju. Pred seboj je imel ogromen kompleks težko prehodnega zemljišča, za seboj požgano in skoraj popolnoma uničeno področje Suhe krajine, na novomeški smeri pa je bil v enakem položaju kot pred bitko. Morda so se sovražni poveljniki šele tedaj vprašali, čemu vsi ti njihovi napor, za katere so morali plačati tako velik davek v žrtvah. Z zasedbo zahtodnih obronkov Kočevskega Roga je sicer sovražnik zavaroval in obvladal komunikacijo Kočevje–Dvor pri Žužemberku, toda kaj naj bi mu koristila cesta, ki je povezovala vojaško le manj pomembne kraje. Tudi glavni štab Slovenije in štab 7. korpusa sta spoznala ničevno vrednost sovražnikovega uspeha. Hitro sta ukrepala in deloma na lastno pobudo, deloma pa pod vplivom in pritiskom vojnih dogodkov presojala razmere in se odločala za bojne posege v druge smeri.

24. poglavje

ZMAGOVITI POHOD

Preusmeritev

Na jugoslovanskih in slovenskih bojiščih je prišlo do velikih sprememb. Sovjetske armade so 4. aprila 1945 osvobodile Prekmurje in prodrle na avstrijsko ozemlje. Južno od rdeče armade se je bojevala 3. jugoslovanska armada in prodirala v smeri Štajerske. Enote 4. operativne cone na Štajerskem so s sijajnimi manevri ovirale prehajanje nemških čet na Koroško.

Najpomembnejši dejavnik na jugoslovanskih bojiščih je bilo prodiranje 4. jugoslovanske armade ob Jadranskem morju proti Trstu. Njena naloga je bila osvoboditi Istro in skupaj z enotami 9. korpusa Slovensko primorje s Trstom. Na desnem krilu 4. jugoslovanske armade je bil 7. korpus, v zaledju nemških čet na fronti v Istri pa se je v Slovenskem primorju bojeval 9. korpus. Povezava obeh slovenskih korpusov s 4. jugoslovansko armado je bila vedno tesnejša in pomembnejša. Ker je bilo težišče operacij na jugoslovanskih bojiščih prav pri 4. armadi, so se operacije 7. in 9. korpusa vedno bolj prilagajale operativnim zahtevam 4. armade. Operativni cilji slovenske partizanske vojske so se torej preusmerili, opuščene pa so bile vse tiste operacije, ki niso neposredno služile glavnim nalogam jugoslovanskih armad. V Kočevskem Rogu je nadaljevanje utrujajočih bojov postalo torej brez pomena.

Tudi za nemško vojsko operacije za utrjevanje nemške oblasti na slovenskem ozemlju ni imelo več nobenega pomena. Očitno je bila najpomembnejša naloga nemške vojske na področju Ljubljanske pokrajine, da se čimprej umakne na Koroško.

To so bili razlogi, da so enote 7. korpusa dobile drugačne naloge.

Do 20. aprila je 4. jugoslovanska armada kar hitro prodirala proti Reki in Istri. Tedaj pa se je zataknilo, kajti na področju Snežnik-Rečina-Reka je 4. armada naletela na sovražnikovo utrjeno obrambno črto. Sklenila jo je prebiti, na krilih pa z največjo hitrostjo napredovati v zaledje sovražnikove obrambe. Desnokrilna 20. divizija 4. armade je že bila v Prezidu. Sovražnik je hotel ohraniti cesti Sušak-Gerovo-Čabar in Sušak-Delnice-Brod na Kolpi, ki sta peljali 4. armadi za hrbet. Zato je v to smer začel pošiljati okrepitve, sestavljene iz enot srbskega prostovoljskega korpusa, četniške dinarske divizije in bataljona »Buchberger«. Te okrepitve, okoli 3500 vojakov, naj bi ogrozile desni bok 4. jugoslovanske armade. Da bi to preprečili, so ustanovili posebno t. i. *Kočevsko bojno skupino* iz Gubčeve in 8. brigade (»Levstikove«), prve brigade divizije narodne obrambe in Notranjskega odreda. Komandant te skupine je bil major Raco Gliša, načelnik štaba 18. divizije. Bojna skupina je bila okrepljena z baterijo topov iz 1. slovenske artilerijske brigade. Zasedla naj bi položaje Muhov breg-Pevska gorica-Štalcerski hrib in od tu napadla sovražnika na odseku pri Štalcer-

jih–Moravi–Ajblju–Podstenah in Banji Loki. Dvajseta brigada 4. jugoslovanske armade pa naj bi isto sovražno skupino napadla z zahoda.

Gubčeva brigada je s Kočevskega Roga odpotovala že 19. aprila 1945 zjutraj in odšla proti Štalcerjem. Kočevska bojna skupina je bila hitro sestavljena in je začela boj na področju med Kolpo in Kočevjem. Medtem ko so tu potekali boji, je 7. korpus poskrbel še za eno zavarovanje boka 4. jugoslovanske armade. Sovražnik je namreč silil čez Kolpo pri Vinici proti Kočevju. 15. divizija je 24. aprila 1945 na to področje poslala Cankarjevo brigado, da bi sovražniku preprečila prehajanje čez Kolpo. Cankarjeva je v okrepitev dobila dva tanka iz sestave tankovske čete glavnega štaba in 1. baterijo 1. divizionarilne brigade. Naslednjega dne, 25. aprila, je Cankarjeva že bila pri Vinici. Povezovala se je z enotami 34. hrvatske divizije pri Zdihovem in Bosiljevu, 30. aprila 1945 pa je prek Broda Moravice in Broda na Kolpi odšla na Kočevsko.

Sedmi korpus je prišel pod neposredno poveljstvo 4. jugoslovanske armade 25. aprila 1945. Četrta armada je imela velike uspehe v boju z nemškim 97. korpusom generala Küblerja. Dvajseta divizija 4. jugoslovanske armade je 28. aprila 1945 zavzela Ilirsko Bistrico. Küblerjev korpus je bil tako pred obkolitvijo.

Medtem ko se je Kočevska bojna skupina uspešno bojevala na področju med Kolpo in Kočevjem, se je začel zbirati 7. korpus, da bi se odpravil na svoj osvobodilni pohod proti Ljubljani. Osemnajsta divizija je prva zapustila prejšnje bojišče na območju Kočevskega Roga in 29. aprila odšla proti Nemški Loki. Istega dne ob 18. uri pa je zapustila Kočevski Rog tudi 15. divizija z Dvanajsto in Petnajsto brigado. Njena naloga je bila 30. aprila 1945 zasesti področje Rajndola in Mačkovca. Diviziji naj bi se tedaj priključili tudi Gubčeva in Cankarjeva brigada. Sovražne čete so namreč začele zapuščati področje med Kolpo in Kočevjem ter se umikati proti Kočevju in dalje proti severozahodu. Kočevska bojna skupina je bila s prihodom 15. divizije razpuščena. Cankarjeva brigada je zapustila Vinico 30. aprila 1945 in je odpotovala do Broda na Kolpi, nato je šla čez reko in se je nastanila v Fari. Dne 1. maja 1945 se je priključila diviziji v vasi Dolenja in Gorenja Briga. Do tega dne je bila 15. divizija zbrana in pripravljena za akcijo.

Prav na ta dan so partizanske enote 9. korpusa, 4. jugoslovanska armada in bataljoni notranjega tržaškega odpora vodili zadnje boje za osvoboditev Trsta, 97. nemški korpus pa je bil obkoljen. Vsi ti uspehi so zelo razveselili partizane 15. divizije. Samo po sebi umevno je bilo, da bo sedaj zadnja bojna pot vodila proti Ljubljani.

Osvoboditev Kočevja

Petnajsta divizija se je zopet znašla na kočevski komunikaciji. Tokrat z jugovzhodne strani, kjer je kočevska postojanka zapirala partizanom pot proti Ljubljani. Kočevje kot utrjeno mesto je bilo partizanom dobro znano. Že tri slovenske divizije zapored so ga napadale, da bi ga osvojile. Tudi 15.

divizija je imela pri tem svoj delež. Kočevske posadke pa so se vedno močno upirale. Največji uspeh v boju proti njim je imela 14. divizija, ki jih je decembra 1943 skoraj ugnala. Toda Kočevje je, podobno kot Novo mesto, skoraj ves čas vojne ostalo v sovražnikovih rokah. Sedaj se je pred mestom zopet pojavila 15. divizija v celotni sestavi. Tu so bili diviziji na voljo vsi topovi (20) 1. slovenske artilerijske brigade, minometna baterija, partopi in še druga učinkovita orožja. Borce 15. divizije so imeli že dosti izkušenj iz bojev za utrjena mesta. Poveljniki pa so se navadili organizirati dobro sodelovanje med artilerijo in pehoto. Kočevska posadka torej ni imela dosti upanja, da bi se dolgo upirala. Razen tega pa gotovo ni nameravala do zadnjega moža izkrvaveti v Kočevju. Vsa sovražna vojska se je namreč že začela umikati iz Slovenije. Ena od smeri njenega umika je bila ob kočevski komunikaciji. Naloga kočevske posadke je bila torej nekaj časa zadrževati partizansko vojsko, da bi se sovražne enote na smeri Kočevje-Ljubljana pripravile za umik na Koroško.

Kočevska posadka je bila sestavljena iz dveh posadkovnih čet slovenskih domobrancev, dveh čet 3. bataljona 19. SS policijskega polka, delov 13. in 14. oklepne čete (18 tankov) iz sestave 19. SS policijskega polka ter iz bataljona 17. SS policijskega polka. Sovražnih čet je bilo za polk, okrepjen s tanki in artilerijo. Obrambo Kočevja so pomagala rahljati tudi zavezniška letala, ki so mesto večkrat bombardirala. Poškodovana so bila mnoga javna poslopja. Sistema obrambe v mestu in okolici Nemci v glavnem niso spremenili. Ostali so stari bunkerji, povezovalni jarki in utrjena oporišča. V obrambni sistem Kočevja so vključili Rudnik, Šalko vas pa so spremenili v nekoliko slabše utrjeno oporišče.

Komandant 15. divizije, ki je od korpusa prejel povelje, naj 3. maja 1945 začne boj za *osvoboditev Kočevja*, se je odločil, da bo uporabil za napad tri brigade. Dve, Gubčeva in Cankarjeva, naj bi napadli mesto, Dvanajsta pa naj bi se razporedila na komunikaciji Kočevje-Dvor pri Žužemberku zaradi zavarovanja. Na ribniško smer ni postavljaj zavarovanja, kajti pri Ribnici je bila 18. divizija. Petnajsto brigado so poslali v boj za osvoboditev Grčaric in Gotenice. Na glavni smeri je bila Gubčeva brigada. Njen napad je bil usmerjen na južni in jugovzhodni del Kočevja. Pridelili so ji minometno baterijo 15. divizije, vsa artilerija pa je podpirala njeno akcijo, da bi strla najtrše obrambne naprave. Na pomožni smeri je bila Cankarjeva brigada. Z vzhoda in jugovzhoda naj bi napadla Rudnik, ga zavzela, nato pa vdrla v mesto ob severnem bregu Rinže.

Napad na Kočevje je začela 15. divizija 3. maja zgodaj zjutraj. Ob zori je artilerija začela pripravo, ki pa ni najbolje uspela, kajti artileristi niso imeli dovolj časa, da bi si poprej ogledali cilje. Tudi pehota je napadala z nezadostno pripravo, saj je šla v boj tako rekoč iz pohoda. To je bilo značilno za vse sklepne boje. Po eni strani so se razmere na bojišču tako hitro spreminjale, da je bilo treba namesto temeljitih priprav marsikaj improvizirati, po drugi strani pa je partizanske čete poganjala v boj želja, da bi čimprej obračunale s sovražnikom in da bi se mu pošteno oddolžile na vse prizadejano trpljenje. Tak boj je nosil v sebi slabosti, ki so se odražale v težkih

izgubah čet, ki so jurišale brez zadostne podpore artilerije in svojih akcij ni so zadosti zavarovale. Tudi Gubčeva, ki se je junaško pognala na sovražnikove utrdbe, je imela velike izgube in tega dne zato ni mogla ničesar posebnega doseči.

Cankarjeva brigada je brez artilerijske priprave prebila sovražnikove obrambne položaje. Sovražnik se je spretno branil in na mesta, kjer so nastajale vrzeli v njegovi bojni črti, pošiljal v boj tanke. Brigada je imela sicer nekaj uspehov, toda ko je odnehala Gubčeva, se je tudi Cankarjeva umaknila iz boja.

Petnajsta brigada v Gotenici ni imela uspeha, pač pa se je sovražnik zvečer umaknil iz te postojanke in 15. brigada jo je zasedla.

3. maja zvečer sta se Gubčeva in Cankarjeva brigada ponovno pognali proti Kočevju. Prvi napad Gubčeve so Nemci odbili. Drugi napad pa je bil še bolj srdit. Gubčevci so obvladali žične ovire in zavzeli prve bunkerje. Na žičnih ovirah sta imela dva bataljona Gubčeve 10 mrtvih in nekaj ranjenih. Tedaj je začel popuščati sovražnikov odpor. Sovražnik se je začel umikati proti sredini mesta, gubčevci pa so ga napadali, kjerkoli so naleteli nanj.

Vzporedno z Gubčevo je zvečer napadla tudi Cankarjeva brigada. Najprej je zavzela Šalko vas, nato je prodrla do Rudnika. Ko so se sovražnikovi položaji drug za drugim podirali, je sovražnik uporabil tanke in se pod njihovo zaščito začel umikati iz mesta. Tako je bilo mesto v noči na 4. maj 1945 osvobojeno.

Da bi se zavarovali pred presenečenjem, so del enot Gubčeve brigade poslali na položaje v smeri iz mesta proti Ribnici. Dobro so jih oborožili s

Partizani 15. divizije v osvobojenem Kočevju 4. maja 1945

protitankovskim orožjem. Sovražni tanki so se sicer vračali proti mestu, vendar so samo pomagali tistim, ki so zaostali, da so se umikali iz mestne okolice.

V mestu je 15. divizija zaplenila veliko orožja, tudi nekaj topov, ki pa so bili pokvarjeni. Vojna skladišča so bila polna materiala in enote divizije, zadolžene za oskrbo, so imele mnogo dela. Navdušenje prebivalstva ob osvoboditvi mesta je bilo veliko.

Petnajsta brigada se je priključila 15. diviziji 5. maja 1945 zjutraj.

Ljubljana na pragu svobode

Ko je 2. maja 1945 4. jugoslovanska armada skupaj z enotami 9. korpusa osvobodila Trst, se je lotila 97. nemškega korpusa, ga obkolila in prisilila h kapitulaciji. Že 3. maja je bil v Bazovici ustanovljen motorizirani odred, ki so ga poslali čez Gorenjsko proti Koroški. V Ljubljanski pokrajini so se po dveh komunikacijah, kočevski in dolenski, začeli umikati proti Ljubljani ostanki okupacijske vojske in domobranske čete. Ljubljani se je približevala tudi 29. hercegovska divizija 4. armade, ki je 1. maja osvobodila Postojno, nato pa prodirala proti Planini. Petega maja 1945 je že bila na črti Borovnica–Vrhnika–Horjul. Petnajsta divizija se je iz Kočevja premaknila 5. maja 1945 in je bila na desnem krilu bojne razporeditve korpusa. Proti Ljubljani ni šla naravnost po kočevski cesti, pač pa je morala zajeti tudi dolensko komunikacijo. Razporedila se je tako, da je bila na levem krilu Gubčeva brigada, desno od nje Petnajsta, nato Cankarjeva in Dvanajsta. 5. maja zvečer je Gubčeva s predhodnico že bila v Velikih Laščah, od koder so se sovražne čete jadrno umaknile. Petnajsta brigada je bila v vaseh Velike Poljane, Žukovo in Vrh, na Grmado se je postavila Cankarjeva, Dvanajsta pa je bila na Žvirčah. Divizija ni imela pomembnejših bojov. Sovražnik se je tako hitro umikal, da ga divizija ni mogla dohiteti. Omeniti velja še Dolenski odred, ki se je na obmejnem področju pripravljal na osvoboditev Lije.

Dne 6. maja je divizija napredovala na določenih smereh. Po dolenski cesti so se pomikale sovražnikove čete iz postojank v Novem mestu in ob dolenski komunikaciji. Posadka v Grosupljem jih je čakala, da bi jih sprejela in jim omogočila varen umik v Ljubljano. Sem so poslali Cankarjevo brigado, desno od nje pa na dolensko cesto Dvanajsto. Cankarjeva je začela napadati okrepljeno postojanko v Grosupljem 6. maja zvečer. Že je vdrla v mesto, a so jo tanki odbili. V noči na 7. maj ob 2. uri zjutraj se je Cankarjevi pridružila še 15. brigada. Z jurišem sta prisilili posadko na odhod.

Brigadi pa v Grosupljem nista mogli ostati, čeprav ju je prebivalstvo sprejelo z velikim navdušenjem in ju vabilo, naj ostaneta. Počastitvam in pogostitvam sta se morali odpovedati, kajti Ljubljana še ni bila osvobojena.

Dvanajsta brigada je bila 6. maja že v Višnji gori. Sovražna posadka pa je že prej pobegnila. Ko je brigada izvedela, da se proti mestu z vzhoda pomikajo sovražnikove čete, se je premaknila na Peščenik. Sovražnik pa ni

bil pri volji za boj in se je umikal na sever proti Savi. (Glej skico 30 na strani 581.)

Ljubljana je bila dobro utrjena in sposobna za obrambo. Sovražnikove čete mesta niso mogle zapustiti, ker so bila pota in ceste proti Koroški zatrpana z vojaštvom in vozili. Poleg vojaštva so se proti Koroški pomikale tudi kolone kmečkih voz, s katerimi so se umikali vsi tisti, ki so jih zapeljali domobranci, da so zapustili svoje domove. Reakcija je izvedla široko zasnovano propagando za umik prebivalstva pred partizani. Skupine beguncev so bile največja ovira na gorenjskih cestah. Če je sovražnik hotel, da bi se na komunikacijah razvrstile vse trupe beguncev, je bilo treba pridobiti čas in Ljubljano še nekaj časa braniti.

Sovražnikova obrambna črta je okoli Ljubljane potekala skozi položaje v Sostrem pri Ljubljani, kjer je bilo levo krilo sovražnikove obrambe, dalje skozi Orlje, Lavrico in Babno gorico. Barje je sovražnik zavaroval na črti Črna vas–Bevke–Log, nato pa se je oprl na Horjul in Vrzenec. Na Ljubljanskem gradu so bile opazovalnice in težko orožje. V obrambnih postojankah so bile nam že znane enote: 17. SS policijski polk, verjetno le z dvema bataljonom, bataljon 19. SS policijskega polka, dva bataljona slovenskih domobrancev in esesovska podoficirska šola. To je bilo za približno pet bataljonov vojaštva. Ključna utrdba je bila na Orljah.

V Ljubljani je nemški okupator pohitel, da bi se izkopal iz težav, ki jih je povzročil poraz na vseh bojiščih. Najpomembnejše zanj je bilo, da bi se njegove čete pravočasno umaknile na Koroško, kjer bi se predale zavezniški vojski. Strah pred narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije jih je preganjal, da so pohitele. Nemci so komaj obvladovali vse ovire na umiku, imeli pa so tudi težave politične narave. Dne 4. maja 1945 je namreč slovenska reakcija v Ljubljani ustanovila slovenski narodni odbor, s katerim je hotela zahodnim zaveznikom mehčati srce, da bi ji mileje sodili za njeno izdajstvo in sodelovanje z okupatorjem. Narodni odbor je izdal razglas, s katerim je slovensko domobranstvo preimenoval v slovensko narodno vojsko. Odstavil je generala Rupnika kot poveljnika slovenskega domobranstva in imenoval za poveljnika nove slovenske narodne vojske generala Krenerja. Zaman je slovenska reakcija upala, da se bo s tem dejanjem prikupila zaveznikom. Na slovenskih bojiščih pa vsi ti ukrepi niso prav nič zalegli, kajti enote 7. korpusa in 29. hercegovske divizije 4. armade so se pojavile pred vrati Ljubljane in potrkale nanje.

Bila sta dva pomembna vojaška razloga, ki sta 7. korpusu narekovala hiter pohod proti Ljubljani. Prvi je bil ta, da so partizanske čete hotele biti čimprej v Ljubljani, da bi rešile prebivalstvo pred sovražnikovim terorjem. Za borce je imelo dejstvo, da se nahajajo pred vrati slovenske herojske prestolice velik moralen, pa tudi čustven pomen. Vkorakati v osvobojeno Ljubljano je bila največja želja slovenskega partizana in partizanke, ki bi se na ta način oddolžila za številne usluge, ki jih je mesto med vojno nudilo partizanom. Drugi razlog za željo po hitri likvidaciji sovražnika v Ljubljani pa je bilo sovraštvo do slovenskega domobranstva. Partizani so dobro poznali vsa njegova grozodejstva nad nedolžnim prebivalstvom in ujetimi

partizani. Še na umiku iz Novega mesta in Kočevja so slovenski domobranci izvedli največje zločine nad prebivalstvom in zlasti mladino. V Žužemberku so na primer poklali cvet mladine, ki se je v mladostnem zanosu uprla okupatorju. Partizani so hoteli dobiti v roke te zločince, da bi jih kaznovali, preden bi uspeli pobegniti čez mejo.

Poveljstvo 7. korpusa je razdelilo naloge divizijama za končen obračun. Na desnem krilu je bila 15. divizija na glavni smeri, kjer so bile najtrše sovražnikove utrdbe na Orljah. Na levem krilu je bila 18. divizija. Razmejitevna črta med obema divizijama je potekala nekoliko severneje od dolenske ceste po jugozahodnih pobočjih Golovca. Osemnajsta divizija je v svoje napadalno področje vključila Barje do Ljubljaniice. Levo od nje je bila 29. hercegovaška divizija. Naloga 15. divizije je bila v jurišu streti sovražnikovo obrambo na Orljah. Komandant 15. divizije je postavil v prvo bojno črto tri brigade, v drugo, rezervno, pa eno. Na levem krilu je napadala Orlje Gubčeva brigada, ki se je na svoji levi opirala na 8. brigado (»Levstikovo«) iz 18. divizije. Desno od Gubčeve je bila 15. brigada, ki je napadala iz Podlipoglava na odseku med Orljami in Sv. Lenartom. Na desnem krilu se je razporedila Cankarjeva brigada, ki naj bi prebila frontno črto med Sv. Lenartom in Sostrim. Za artilerijsko pripravo ni bilo časa.

Dne 7. maja 1945 je 15. divizija krenila v boj za Ljubljano. Gubčeva brigada je bila že ob 8. uri zjutraj pod utrdbami vasi Orlje. Levo od nje se je vzpenjala na bregove Golovca Levstikova brigada. Partizanski borci so se v jurišu pognali na sovražnikove okope. Toda sovražnik je bil pripravljen na to. Ker se je morala Gubčeva brigada po čistini približati vasi, je zlahka odbil prvi napad. Brigada se je zbrala in izvedla drugega. Tedaj je že prišla 1. slovenska artilerijska brigada. En divizion je podpiral 15., drugi 18. divizijo. Oglasili so se sovražnikovi topovi in minometi. Za uporabo artilerije, ki naj bi nevtralizirala sovražnikove topove, ni bilo dovolj časa, kajti napad enot 7. korpusa je bil izveden iz premika, bil je nenaden in improviziran. Politični komisar Gubčeve brigade je opisal boj na Orljah: »... Število mrtvih in ranjenih borcev je naraščalo. Položaje brigade so Nemci močno obstreljevali s težkimi topovi z Ljubljanskega gradu in s težkimi minometi. Granate so padale kot toča... Ozračje se je treslo od eksplozij. To je bilo gotovo najmočnejše topovsko obstreljevanje brigade... Borci takega ognja še niso doživeli. Njihova telesa je dobesečno trgalo in posamezne ude metalo po položajih. Žalosten je bil pogled na položaj, po katerem so ležali mrtvi in ranjeni borci... * Podobno kot pri Gubčevi, je bilo pri 8. brigadi (»Levstikovi«).

* O znamenitem boju Gubčeve brigade na Orljah je operativni odsek 15. divizije poročal naslednje: »Četrta brigada je imela nalogo napasti sovražnika v vasi Orlje. Napad je brigada začela ob 15.30. Enemu od bataljonov je uspelo likvidirati dva bunkerja. Toda moral se je umakniti zaradi sovražnikove premoči in ker mu je sovražnik prišel za hrbet. Takoj za tem mu je prišel na pomoč 1. bataljon; vas so ponovno napadli ter jo zavzeli, toda zaradi sovražnikove premoči so se morali spet umakniti na zahodne obronke Molnika. Nato je sovražnik začel z močnim artilerijskim ognjem obstreljevati položaje brigade. V teh bojih je imel večje število mrtvih in ranjenih, en vojak pa je bil ujet. Zaplenjeno: puška, pištola in nekaj opreme. Lastne izgube: 3 mrtvi, 48 ranjenih.* Poročilo operativnega odseka 15. divizije z dne 8. maja 1945. Arhiv IZDG, fasc. 188/a-IV.

Izkazalo se je, da tako utrjenega položaja brez temeljite priprave ni mogoče zavzeti. 7. maja 1945 opoldne je poveljstvo 15. divizije ustavilo napad na Orlje. Gubčevo so poslali v zaledje in jo nadomestili z 12. brigado iz rezerve. Odločili so se ponovno napasti 9. maja 1945.

Naslednjega dne, 8. maja 1945, je 29. hercegovska divizija zavzela Bevke, Log, Horjul in Vrzenec. Razbila je torej obrambo na svojem odseku. Na fronti 7. korpusa pa tega dne ni bilo bojev. Ko je 7. korpus ukazal veliki napad na ljubljanske obrambne položaje, ki naj bi se začel 9. maja 1945 zjutraj, so mu obveščevalci sporočili, da sovražnikovo vojaštvo zapušča Orlje in druge obrambne položaje. To je pomenilo, da se sovražnik umika. Res je izpraznil Ljubljano in 7. korpus je pripravil slovesno vkorakanje enot v osvobojeno mesto.

Na levem krilu 15. divizije je korakala v četrstopih 12. brigada po Poljanski cesti, zavila je na Zmajski most ter po Resljevi cesti na kolodvor. Petnajsta brigada je v sredini divizijske razporeditve 9. maja 1945 ob 3. uri, ko je že bila v veljavi odločba o prekinutvi ognja na vseh evropskih bojiščih, zasedla Orlje in prodirala proti Bizoviku. Preiskala je Golovec, nato pa se je spustila na Karlovški most. Ob 6.30 je bila na območju glavnega kolodvora. Cankarjeva brigada je skozi Dobrunje in Polje slovesno vkorakala v mesto 9. maja 1945 dopoldne. Gubčeva brigada si je srčno želela, da bi bila prva v Ljubljani. Bila je na Polici, ko je 9. maja zjutraj izvedela za osvoboditev Ljubljane. Takoj se je dvignila in šla najprej skozi Šmarje, kjer so se začele ovacije prebivalstva in navdušeni sprejemi. 9. maja ob 17. uri

Prihod 15. divizije v Ljubljano 9. maja 1945

popoldne je Ljubljana sprejela tudi gubčevce. Osemnajsta divizija je prišla v Ljubljano skupaj s 15. divizijo, 29. hercegovska pa je prikorakala po Tržaški cesti. Partizani so napravili na Ljubljančane izreden vtis. Imeli so lepo očiščene, skoraj nove uniforme, orožje se je lesketalo na ramah. Nekateri partizani so se postavljali na konjih ali zaplenjenih motorjih, komandant 15. divizije se je peljal, poln neugnane energije, na zaplenjenem nemškem motorju. Navdušenje v mestu je bilo nepopisno. Ljudje so se premikali iz mestne četrti v mestno četrt, kakor so pač brigade prihajale v mesto. Vse je bilo praznično razpoloženo, saj je bilo tako rekoč konec vojne.

Vojna se je končala 8. maja 1945, toda ne na slovenskem ozemlju. Sovražne čete se nikakor niso hotele predati slovenskim brigadam, kakor tudi ne jugoslovanskim armadam. Z vso močjo so se skušale prebiti na Koroško, da bi položile orožje pred noge Angležem. Na Štajerskem je bil tedaj položaj zelo zapleten. Partizanske čete 4. operativne cone (»Štajerske«) so dobro razumele, kaj namerava sovražnik. Treba ga je bilo zadržati in na slovenskem ozemlju prisiliti k predaji. Z nemškimi četami so prek štajerskega ozemlja potovali ustaši in druge kvislinske enote. Štajerski partizani, ki so komaj vzpostavili povezavo s poveljstvom 3. jugoslovanske armade generala Koste Nadja, so se trudili, da bi sovražni armadni skupini z Balkana pod poveljstvom generala Löhra zaprli pot na Koroško. Začel se je izreden manever partizanskih enot. Nekatere so hitele v Dravograd in na Koroško zapirat prehode, druge so se spretno premikale med Celjem in Dravogradom in sproti z zvijačami ali s silo razoroževale sovražne čete. Spotoma so se prav s pomočjo sijajne partizanske improvizacije krepile, plenile nova orožja in se sproti seznanjale z njihovo uporabo, vnašale so nered med izdajalske čete in jim grenile upanje na skorajšno rešitev. Ker je bila na Štajerskem 300 000-glava sovražnikova vojska, prometnih poti pa malo in ker so jo partizanske čete spretno ovirale pri pohodih, se je ta vojska kmalu zagozdila na težko prehodnih gorskih poteh in na cestah majhne prepustnosti. Nekatere sovražnikove čete so v stiski spremenile prvotno smer premikov in se usmerile s področja Celja in Velenja proti Ljubljani in Kamniku. In prav 15. diviziji je pripadla naloga, da jih polovi, nato pa še pohiti na pomoč štajerskim enotam.

Zato je 15. divizija ostala v Ljubljani le kratek čas. Že 9. maja se je začela pomikati proti Zalogu in na levi breg Save. Štab divizije se je s svojimi enotami postavil na področje Domžal, Gubčeva, 12. in Cankarjeva brigada pa so se pomaknile bolj proti vzhodu. Petnajsta brigada se je naselila v Kamniku. Tam je zapirala cesto iz Gornjega grada in Črnicva, njena posebna naloga pa je bila zbirati ujetnike in material, ki so ga zasegale enote 15. divizije, in ga transportirati v Ljubljano. Dne 13. maja so se 12. ter Cankarjeva brigada in jurišni bataljon s kamioni odpeljali v Savinjsko dolino, kjer so na področju srednje Savinjske doline in v Celju razoroževali sovražnikove čete in veliko pripomogli k razrešitvi problema, ki se je pojavljal ob zajetju tako številne vojske, kot je Löhrova balkanska grupacija. Dvanajsta brigada je do konca vojne, tj. do 15. maja 1945, ostala v Velenju, Cankarjeva pa je bila v Dobrni, kjer se je udeležila velikega mitinga, nato se je vrnila

v sestavo divizije v Radomlje. Bivanje 15. divizije na omenjenih področjih je bilo eno samo zmagoslavje. Prebivalstvo je organiziralo številne mitinge in počastitve borcev. Vendar je divizija v tem času razorožila razmeroma veliko število sovražnih čet. Tako je 15. brigada na primer 12. maja poslala v Ljubljano okoli 5000 ujetnikov, 14. maja okoli 4000 Nemcev in 800 ustašev itd. Petnajsta brigada je razorožila tudi nekaj četnikov, ki jih je z bojem prisilila na predajo. Pri tem je imela žrtve. Z mobilizacijo je iz dneva v dan rasla divizijska številčna moč, iz obilnega plena pa si je izpopolnila svojo oborožitev. Dne 15. maja 1945, ko se je vojna na Slovenskem končala, je štela 3315 borcev in bork, dne 20. maja pa jih je bilo že 4679.*

Razpustitev 15. divizije

Najprej nekaj besed o usodi posameznih enot 15. divizije po končani 2. svetovni vojni.

Gubčeva brigada je ostala v sestavi 15. divizije. Dne 27. maja 1945 so ji dodali vso 8. Levstikovo brigado 18. divizije. Brigada se je na ta način močno okrepila, saj so ji nalagali težke bojne naloge tudi po nemški kapitulaciji. Gubčeva brigada je imela namreč nalogo v sestavi 15. divizije čistiti Posavje in Štajersko ostankov sovražnih enot, zlasti slovenskih domobrancev, četnikov in ustašev. Medtem ko je hitro razorožila vse nemške enote, so se kvislinške močno upirale. Po mnogih bojih in očiščevalnih akcijah je Gubčeva brigada dobro opravila svojo nalogo.

Ker je bilo njeno dejstvovanje po vojni izrazito policijsko, so jo meseca novembra 1945 temu primerno preuredili. Nekatere mlajše borce in na novo mobilizirane so izločili iz brigade. Izločili so tudi vse borce, ki so jih nekaj prisilno mobilizirali v nemško vojsko, a so iz nje dezertirali. Dne 14. novembra 1945 je Gubčeva odšla iz Zagorja v Postojno, kjer se je združila z 2. brigado KNOJ; tedaj je prejela ime Gubčeva brigada KNOJ. Njena naloga je bila zlasti zavarovanje demarkacijske črte med A in B cono na Primorskem. To nalogo je v začetku leta 1947 predala Cankarjevi brigadi, nato je bila aprila 1947 v Polju pri Ljubljani razpuščena.**

Cankarjeva brigada je imela v okviru 15. divizije podobne naloge kot Gubčeva. Medtem ko je bila Gubčeva okrepljena z 8. Levstikovo brigado, je Cankarjeva ostala v stari sestavi do novembra 1945. Njeno operacijsko območje so bili Dolenjska, Bela krajina in deloma Žumberk. Tudi Cankarjeva brigada je do novembra 1945 na svojem operacijskem območju dobro opravila očiščevalno akcijo, ki je bila usmerjena zlasti zoper ostanke protirevolucionarnih enot. Novembra 1945 so v brigadi izvedli preverjanje vse

* O premikih 15. divizije v mesecu maju 1945, o njeni rasti, bojih in delovanju je povzeto po dnevnikih majskih operacijskih poročilih štaba 15. divizije, ki so v arhivu IZDG, fasc. 188a/IV in iz monografij vseh štirih brigad divizije.

** Po dnevniku političnega komisarja Gubčeve brigade Staneta Škrlija, ki ga hrani tov. Škrli in po podatkih odbora skupnosti borcev Gubčeve brigade z dne 16. decembra 1982 v avtorjevem arhivu.

sestave. Polovico borcev so izločili, brigada pa se je združila s 3. brigado KNOJ v Cankarjevo brigado KNOJ.*

Dvanajsta brigada je imela po osvoboditvi nalogo čistiti severne predele Gorenjske od Kamnika do Preddvora na Gorenjskem ostankov nemške vojske in jugoslovanskih kvislinških enot, zlasti slovenskega domobranstva. Junija 1945 je bila brigada razpuščena, borčevska in poveljniška sestava pa združeni z delom 15. brigade in 10. brigade (»Ljubljanske«) v novo 10. brigado (»Ljubljansko«), ki je bila prideljena v sestavo 15. divizije. Tako je prenehala obstajati 12. brigada, njene naloge pa je prevzela 10. brigada (»Ljubljanska«).**

Petnajsta brigada, ki je po nemški kapitulaciji stražila ujetnike v Kamniku in njegovi okolici in ki je tudi imela očiščevalne naloge, je bila razformirana v Kamniku 23. maja 1945. Del njene sestave so vključili v novo 10. brigado (»Ljubljansko«).***

Tudi jurišni bataljon 15. divizije je imel podobne naloge kot brigade. Območje njegovega dejstvovanja je bil severni del Gorenjske med Kamnikom in Kranjem. Pri razoroževanju nemške vojske, zlasti pa pri razoroževanju četnikov in slovenskih domobrancev je imel velike uspehe, čeprav so ga kmalu razpustili in poslali del njegove borčevske sestave v Beograd, kjer so borce porazdelili v gardo in KNOJ, del jurišnega bataljona pa so v Sloveniji porazdelili tudi med brigade 15. divizije.****

Kot je razvidno iz dosedanjih razlag, je imela Petnajsta divizija nalogo, da čisti področje Dolenjske in Štajerske ter del Gorenjske in Prekmurja ostankov sovražnih elementov, tj. protirevolucionarnih jugoslovanskih enot. To je opravljala s tremi brigadami: Gubčevo, Cankarjevo in 10. (»Ljubljansko«). V sestavi divizije torej ni bilo več 12. in 15. brigade ter jurišnega bataljona. Divizija je dobro opravila svojo nalogo in je očistila zlasti Dolenjsko in Štajersko vseh ostankov sovražnih enot. Divizija in njene brigade so bile povsod prisrčno sprejete, saj so imele dober odnos do prebivalstva, bile so disciplinirane enote izredne borčevske sestave, saj so jih sestavljali povečini stari borci nekdanih enot 15. in 18. divizije. Petnajsta divizija je tudi varovala vse najbolj pomembne gospodarske objekte na Slovenskem, tovarne, prometne naprave in razne ustanove. Razpuščena je bila meseca novembra 1945. Iz nje in 2. divizije KNOJ je nastala nova 2. divizija KNOJ.°

Razpustitev 15. divizije kakor tudi slovenske partizanske vojske pa so spremljali globoki pretresi v vrstah partizanov in prebivalstva. Vzrok zanje je bil v načinu in obliki razpuščanja partizanske vojske, pri katerih niso bile

* Po poročilu odbora skupnosti Cankarjeve brigade, ki je v avtorjevem arhivu in po prispevku Andreja Gornika-Dušana. V avtorjevem arhivu.

** Po posebnem poročilu in prispevku predsedstva skupnosti borcev 12. brigade z dne 20. decembra 1982. V avtorjevem arhivu.

*** Po posebnem poročilu odbora skupnosti borcev 15. brigade z dne 15. decembra 1945 (v avtorjevem arhivu) in po monografiji Mileta Pavlina, »Petnajsta brigada«, str. 420.

**** Po prispevku Alojza Popiča z dne 15. decembra 1982 (v avtorjevem arhivu).

° Pisni prispevek Milana Tominca. V avtorjevem arhivu.

zadostno upoštevane mnoge zgodovinske in družbene okoliščine, v kakršnih je bila partizanska vojska Slovenije ustanovljena, v kakršnih se je bojevala in postala najpomembnejši dejavnik osvoboditve in obstoja slovenskega naroda. Zlasti niso bila upoštevana dejstva, da je bila to prva in edina res slovenska vojska, ki je vzniknila iz naroda v okoliščinah osvobodilnega boja, tj. boja za obstanek in boja za revolucionarno preobrazbo družbe in posameznika. Partizanska vojska Slovenije se je ves čas vojne bojevala proti izredni moči okupatorjeve vojske in slovenskih izdajalcev, ter je imela svojstven, od narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije nekoliko drugačen potek boja in drugačne pogoje zanj. Slovenska partizanska vojska se je ves čas vojne bojevala skoraj popolnoma samostojno, zato je razvila svoje oblike bojnega tovarištva in bojne veščine. Slovenski narod je bil ponosen na svojo vojsko in ji je ponujal vse, kar je za boj potrebovala.

Ko je nastajala organizacijsko in politično poenotena nova jugoslovanska armada, vse to ni bilo upoštevano. Vključitev slovenske partizanske vojske v jugoslovansko armado je bila izvedena na birokratski način pa tudi ne dovolj premišljeno. Upoštevane niso bile take oblike prehajanja slovenske partizanske vojske v enotno novo jugoslovansko vojsko, da bi zgodovinska osvobodilna in revolucionarna vsebina slovenske partizanske vojske mogla ohraniti posebnosti in zadostno kontinuiteto v novi armadi in da bi bilo onemogočeno omalovaževanje vojnih priznanj in uspehov slovenske partizanske vojske.

Naj opozorim le na dejstvo, da je bilo po kominformskem obdobju potrjeno načelo splošnega ljudskega odpora, ki je nakazovalo možnost zadovoljive rešitve vprašanja, kako vključiti slovensko partizansko vojsko v novo jugoslovansko armado; ideje in zamisli omenjenega načela so izhajale iz izkušenj narodnoosvobodilne vojne in revolucije v drugi svetovni vojni in kot take bi lahko postale pomembno vodilo nadaljnjega razvoja naše armade.

Petnajsta divizija v ljudski zavesti

Petnajsta divizija je zaradi svojega deleža v osvobodilni vojni slovenskega naroda ohranila častno mesto v zavesti našega naroda. Skupaj s svojimi temeljnimi in posebnimi enotami, poveljstvom in štabom je dobila ustrezno mesto v zgodovini narodnoosvobodilne vojne in revolucije na Slovenskem. V krajih, kjer se je divizija bojevala ali je bil pomemben zgodovinski dogodek v zvezi z njo, so odkrili razna spominska obeležja. Mnoge ulice v naših mestih so imenovali po 15. diviziji, njenih enotah ali po njenih zmagovitih bitkah. Tudi mnoge kulturne in druge ustanove so dobile ime katere od njenih enot. Vojaške enote so po vojni prevzele imena partizanskih enot 15. divizije, da bi nadaljevale njeno tradicijo. Slovenske občine so podelile diviziji in njenim enotam številne domicile. Krajevne kronike, lokalni zgodovinski orisi, monografije in zgodovine slovenske partizanske vojne prinašajo opise iz življenja in bojev 15. divizije. Mnoga literarna dela,

spominski orisi in strokovni spisi uporabljajo dokumentarno gradivo o bojih 15. divizije. Boji in bitke, ki jih je divizija bojevala, so postali legendarni. 15. divizija je ostala živa v spominu posameznikov, ki so se bojevali v njenih enotah, ki so jo poznali ali so slišali o junaštvih njenih borcev. Spomin na 15. divizijo je ostal najbolj živ v krajih, kjer se je divizija med vojno najčešče pojavljala in utrjevala med prebivalstvom upanje v končno zmago. Enote jugoslovanske armade in splošnega ljudskega odpora proučujejo njene bojne poti, njeno taktiko in bojno večino ter črpajo iz zakladnice njenih izkušenj pobude za napredek lastne bojne veščine.

Od ustanovitve do konca vojne je bilo v 15. diviziji 19 narodnih herojev: Franc Avbelj-Lojko, Viktor Avbelj-Rudi, Ilija Badovinac, Jože Borštnar, Radomir Božović-Raco, Andrej Cetinski-Lev, Adreana Družina-Olga, Janez Hribar, Drago Jerman, Predrag Jevtić-Dragan, Jože Kadunc-Ibar, Franc Kočevar-Ciril, Lojze Kolman-Marok, Franc Krese-Čoban, Rado Pehaček, Stane Potočar-Lazar, Franc Rojšek-Jaka, Stane Semič-Daki in Milka Šobar-Nataša.

Štiri brigade 15. divizije so prejele naslednja odlikovanja: red narodne osvoboditve Gubčeva in Cankarjeva brigada, red partizanske zvezde z zlatim vencem Gubčeva in Cankarjeva brigada, red bratstva in enotnosti z zlatim vencem Gubčeva, Cankarjeva, Dvanajsta in Petnajsta brigada ter red zaslug za narod z zlato zvezdo Gubčeva, Cankarjeva, Dvanajsta in Petnajsta brigada.*

Brigade in sama 15. divizija so nosile časten naziv udarna.**

Občinske skupščine in krajevne skupnosti so podelile domicile naslednjim enotam:

Petnajsti diviziji Črnomelj 8. maja 1979, Novo mesto 9. maja 1979, Metlika 15. in 18. junija 1979 in Trebnje 11. maja 1979;

Gubčevi brigadi Trebnje 26. februarja 1966, Krško 28. februarja 1978;

Cankarjevi brigadi Črnomelj 22. oktobra 1966, Grosuplje 19. oktobra 1977 in Kočevje 2. oktobra 1982 ter 1. bataljonu Cankarjeve brigade krajevna skupnost Straža pri Novem mestu 22. julija 1975;

Dvanajsti brigadi Novo mesto 29. oktobra 1966, Sevnica 8. oktobra 1967 in Trebnje 16. junija 1978;

Petnajsti brigadi Metlika 16. maja 1966;

jurišnemu bataljonu 15. divizije svet krajevne skupnosti Žužemberk 13. aprila 1971 in Ljutomer 3. junija 1976.***

Doslej so enotam 15. divizije v mnogih krajih postavili razna spominska obeležja.

* Na žalost moramo ugotoviti, da znameniti jurišni bataljon 15. divizije doslej še ni prejel nobenega odlikovanja.

** Ugotoviti moramo, da v dokumentih ni bilo mogoče najti ustreznih odredb o imenovanju 15. brigade in 15. divizije za udarni, niti ni bilo mogoče dokazati, kdaj sta omenjeni partizanski enoti te nazive slavnostno sprejeli. Ugotoviti pa je treba, da številni dokumenti imenujejo 15. brigado in 15. divizijo kot idarni enoti.

*** Podatki so povzeti iz publikacije »Domicili v slovenskih občinah«. Izdala in založila Skupnost slovenskih občin in odbori skupnosti ustreznih enot.

tdelegat l.č.I.bat.III.brig.
 at.sekretar SKOJa iste brig. 2. 6-1
 brig.sekretar SKOJa IV.SNOUB.
 . sekretar SKOJa XV.divizije
 .SKOJevski instr. Odredov VII.Korp.
 ekretar SKOJa brig,ki je bila v zaščiti GSS
 . član politodela ΔVIII.divizije
 5. član partijskega sekretariata ΔV.divizij
 uktor z a mladino v političnem odseku ΔV.d

Nadlesnik štaba - podpolkovnik

Štampiljka, ki jo je imela 15. divizija po osvoboditvi, dokazuje, da je bila 15. divizija udarna. (Napis na štampiljki se glasi: Štab XV. udarne divizije Jug. Armija)

Spomeniki in spominske plošče na krajih, kjer so bile enote ustanovljene, so za Gubčevo brigado pri Trebelnem (spomenik), za Cankarjevo v Lapinjah (spomenik), na Čečovi hiši v Mokronogu je plošča v spomin na ustanovitev 12. brigade, Petnajsta brigada ima v Bočki pri Metliki spominsko obeležje o ustanovitvi, jurišnemu bataljonu pa so odkrili spominsko ploščo v Stavči vasi.

Mnogo je spomenikov, ki nas spominjajo na slavne boje enot 15. divizije, kot na primer v Bosiljevu, Poganku pri Litiji in drugod.

Padlim borcem iz enot 15. divizije so odkrili številna spominska obeležja. Postavljena so v spomin posameznikom, skupinam borcev in aktivistom. Eden največičastnejših spomenikov padlim borcem, aktivistom in ubitim prebivalcem krajev na območju Žužemberka je spomenik na Cviblju pri Žužemberku. Na Vinici je na pokopališču grobnica, kjer so pokopani partizani, padli v boju za Bosiljevo.

Nekatere šole so bile poimenovane po brigadah 15. divizije, na primer: osnovni šoli v Trebelnem in Metliki se imenujeta po Gubčevi oz. po 15. brigadi, osnovna šola Bršljin–Novo mesto pa po Dvanajsti. Omeniti moramo tudi 123 slik, ki jih je v spomin na boje Gubčeve brigade v olju in temperi naslikal arhitekt in umetnik Boris Kobe.*

* Podatki o spomenikih in spominskih obeležjih enot 15. divizije so vzeti iz posebnih prispevkov odborov ustreznih skupnosti borcev enot 15. divizije. Zanimivo je, da 15. divizija še nima spomenika ali spominskega obeležja o ustanovitvi. Primeren kraj bi bil Žužemberk, kjer je divizija 24. julija 1943 začela krstno operacijo proti posadki žužemberške postojanke in italijanskim enotam, ki so postojanki prišle na pomoč.

OSMI DEL

IZKUŠNJE IN VEŠČINA

Zdaj, ko smo spoznali zgodovino 15. divizije, bi bilo vendarle treba zbrati izkušnje iz bojov in rasti te partizanske enote. Premisliti bi bilo dobro tudi, kako bi nam vse te izkušnje koristile, če bi se kdaj spet znašli v vojni vihri.

Posegel bi rad nekoliko globlje v korenine razvoja in bojov te partizanske enote. Seveda nimam namena teoretizirati, ker sodim, da bi utegnilo več teoretiziranja ali načelnosti bolj škodovati kot koristiti spoznavanju vloge partizanske divizije v vojni. Teorija sicer raziskuje, ugotavlja ter postavlja osnove za razumevanje bistvenega, toda vojna je politično dogajanje, ki ga ne moreš ukleniti v zakonitosti, pravila ali paragrafe. Veliko neznanj je, ki onemogočajo tak pristop k razmišljanju o partizanski vojni in o temi, ki je predmet te razprave, torej o rasti in boju partizanske divizije. Teorija o vojni je prepočasna dekla političnih in vojnih snovalcev ter prerokov zmage. Preden se dokoplješ do določenih teoretičnih spoznanj, že je vojne konec, s tem pa tudi konec možnosti, da bi jih preizkusil v praksi.

Mnogo bi izgubili, če se ne bi poglobili v posebnosti partizanskega vojskovanja, izgubili bi edino zanesljivo orožje v rokah zatiranih in majhnih narodov. Naša dognanja v tem poglavju bodo, upam, koristna za organizacijo obrambe naše dežele. Spoznanja o vojni naj bi bila last vseh borcev v četah in vseh ljudi, ki na kakršenkoli način branijo svoje pravice za obstanek, svobodo in razvoj.

25. poglavje

O RASTI 15. DIVIZIJE

Ustanovitveni problemi

Petnajsta in Štirinajsta divizija sta bili ustanovljeni v posebnih vojnih in političnih razmerah. Štirim prvim slovenskim brigadam je bilo namreč sredi leta 1943 treba postaviti primerna poveljstva. Partizanske brigade bi si z združitvijo krepile svojo bojno moč, da bi bile kos naraščajoči bojni dejavnosti italijanskih čet, ki jih je spodbujal komendant italijanskega 11. armadnega korpusa general Gastone Gambara. Spričo bližajočega se vojaškega poloma italijanske vojske se je bilo treba pripraviti na izredno važne dogodke na svetovnih in domačih bojiščih. Slediti je bilo treba težnji, da se postavi na noge nova jugoslovanska armada.

Od naštetih pogojev si oglejmo zlasti dva. Prvi se nanaša na težnjo, da bi v Jugoslaviji čimprej ustanovili tako imenovano *regularno* armado. Termin regularna vojska ali armada se je često pojavljal v direktivah štabov in poveljstev partizanske vojske Slovenije, pa tudi v direktivah vrhovnega štaba in kasneje generalštaba jugoslovanske armade. Vendar ni bil povsem pravilno uporabljen. Tudi partizanska vojska, oziroma kakor se je uradno imenovala, narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije, je bila regularna ali redna armada. Imela je vrhovni štab in vrhovnega poveljnika, bila je uniformirana in opremljena z enotnimi oznakami. Ravnala se je po določbah mednarodnih zakonov. Kljub temu se je bil težak boj za mednarodno priznavanje naše vojske. Čimprej je bilo torej treba organizirati vojsko, ki bi jo po formalni plati in bojni aktivnosti krasile vse lastnosti redne armade. Zavezniki se tako ne bi mogli več dolgo izmikati priznavanju nove jugoslovanske vojske, hkrati pa bi morali potrditi dejstvo, da je tudi jugoslovanska vojska prispevala svoj delež vojaškim prizadevanjem vseh zavezniških armad. Kot vemo, zahodni zavezniki dolgo niso hoteli priznati jugoslovanske vojske in s tem tudi politične oblasti, ki bi temeljila na narodnoosvobodilnih odborih. Prvi veliki korak k redni armadi je bila ustanovitev divizij.

Potreba po regularnosti je izhajala tudi iz spoznanja, da sovražnika ni bilo mogoče popolnoma uničiti le z majhnimi gverilskimi enotami. Razviti je bilo treba tako vojsko, ki bi bila sposobna v določenih okoliščinah in primernih razmerah izvesti odločilen napad na sovražnika in ga ali pregnati iz okupirane dežele ali pa ga popolnoma uničiti.

Potreba po nadaljnjem razvoju vojske je bila torej vedno večja in je pripeljala do ustanovitve letalstva in mornarice ter različnih rodov vojske, kot sta artilerija in inženirstvo itd. V tem smislu je bila težnja po regularnosti odraz daljnovidnosti vodstva osvobodilnega gibanja, brigade in divizije pa so pomenile ustrezno vojsko, ki bi bila sposobna izvesti odločilni udarec.

Drugi pogoj je bil z združevanjem okrepiti partizansko vojsko na Slovenskem. Leta 1943 so Italijani poskušali stopnjevati svojo agresivnost na

vseh slovenskih bojiščih. Združevanje brigad je bil torej nujen in naraven ukrep. V znameniti partizanski protiofenzivi 1942/1943 je prišlo v Ljubljanski pokrajini do prve koncentracije partizanskih brigad, kar so Italijani krepko občutili na bojnem polju. Lahko rečemo, da je bila prav operacijska skupina slovenskih brigad pod poveljstvom Dolenjske operativne cone predhodnica divizijske formacije taktičnih enot slovenske partizanske vojske.

Tandem partizanska brigada – partizanska divizija je postal hrbtenica operativne usmerjenosti partizanske vojske in je že nakazoval temeljne lastnosti redne armade. Ti dve formaciji sta imeli vse odlike enot, ki bi se lahko bojno udeleževale v vsakršnih razmerah in na vsakršnih bojiščih. Divizija je bila s svojimi temeljnimi enotami, brigadami, udarna enota vojske, sposobna za manever in boj. Naj omenim, da so partizanske divizije na Slovenskem opravile med vojno odlične premike in manevre, katerih namen je bil prenašati vojna težišča iz pokrajine v pokrajino ali pa iskati taka bojišča, ki so bila najbolj primerna za partizanski način vojskovanja. To so bili pohod 14. divizije na Štajersko v začetku leta 1944, pohod 18. divizije v Gorski Kotar na prelomu iz leta 1943 v leto 1944, pohod 30. divizije v začetku leta 1944 v Beneško Slovenijo itd. Petnajsta divizija je bila sicer vezana na svoje glavno bojišče na Dolenjskem in v Beli krajini, a je od časa do časa z delom svojih enot prehajala tudi na Hrvaško (Bosiljevo), na Notranjsko (Štampetov most) ter na zasedeni del Dolenjske med reko Savo in nekdanjo razmejitveno črto med Nemčijo in Italijo.

Povsem različne od brigad so bile partizanske formacije, ki so se zadrževale na določenih operacijskih območjih. To so bile teritorialne enote, med njimi kot temeljna partizanski odred, katerih naloga je bila ostati na svojem stalnem območju, braniti osvobojeno ozemlje, varovati prebivalstvo, onemogočati poseganje izdajalskih enot na ta področja in voditi boj proti okupatorjevim četam. Partizanski odred je bil zaradi svoje povezanosti s prebivalstvom sposoben vzdržati pod najtežjimi pogoji na območju, ki ga je branil. Imel je torej drugačne bojne naloge kot partizanska brigada. Povezava obeh pa je dajala vse možnosti za razvoj popolnega, totalnega odpora proti okupatorju. To je pomembno posebno zato, da bi razumeli samosvoj operativni značaj partizanske divizije.

Razdelitev temeljnih partizanskih enot na premične in teritorialne je povzročila tudi podobno delitev povezovalnih poveljstev na teritorialna in taktična (operativna). Videli smo, da so teritorialna poveljstva z nastankom brigad in divizij izginila, zamenjala pa so jih poveljstva partizanskih korpusov in 4. operativne cone na Štajerskem. Poudariti pa moramo, da je 15. divizija še dolgo, zlasti pa v začetnem obdobju po ustanovitvi in v času med kapitulacijo Italije in veliko nemško ofenzivo dejstvovala v precejšnji meri kot teritorialna partizanska enota. Čim bolj se je divizija bojevala v strnjeni sestavi, manj je bilo v njenih bojnih načrtih teritorialnih elementov. Poveljstva korpusov pa so bila mešana: deloma so bila teritorialnega značaja, deloma operativnega, vendar so bile težnje po prevladovanju operativnega značaja korpusa vedno navzoče. Ko so bile ustanovljene zaledne oblasti

korpusa, so bile dane možnosti za vedno pogostnejše operativno delovanje korpusov. Glavni štab Slovenije je bil izrazito teritorialno poveljstvo, ki je delovalo le direktivno. Temu ustrezno je bilo tudi sestavljeno. Četrta operativna cona je dejansko pomenila poveljstvo iste stopnje in značaja kot korpus. Napačno je bilo, da tudi 4. operativne cone niso preimenovali v korpus, saj je imela prav takšno sestavo in enako vlogo kot oba slovenska korpusa.

Med vsemi temi poveljstvi je imelo divizijsko poseben pomen in posebno mesto. Imelo je svoje posebne bojne enote in organe, s katerimi je podpiralo temeljne enote v bojih, v operacijah pa je z njimi izvajalo ustrezne manevre na različnih smereh v skladu z bojnim načrtom. Tako je neposredno ustvarjalo premoč nad sovražnikom na izbranem odseku bojišča. Ustvarjalo je pogoje za manevre in pospeševalno dinamiko boja. V tem so se divizijska poveljstva razlikovala od drugih. Spomnimo se poveljstva Dolenjske operativne cone. Čeprav se je neprestano mudilo pri svojih enotah, jih ni moglo s čimerkoli drugim podpreti v operacijah kakor s tem, da je sestavljalo iz brigad najbolj učinkovite grupacije. V boju za Štampetov most 12. junija 1944 pa je npr. poveljstvo 15. divizije dobro okrepilo Cankarjevo brigado z artilerijo in močno skupino minerjev iz inženirskih enot. Udarec Cankarjeve na Štampetov most je bil torej okrepljen, operacija pa uspešna.

Poleg posebnih enot, ki jih je imela divizija, moramo omeniti tudi organ, ki je bil za divizijo zelo pomemben. To je bil divizijski štab, namenjen izključno organizaciji operacij in bojnemu utrjevanju enot. Štabi raznih teritorialnih poveljstev, operativne cone, grupe odredov, začasni operativni štabi itd. pa so bili drugače organizirani. Bili so majhni in sposobni posredovati direktivna povelja svojega poveljstva. Tako znamenita Dolenjska operativna cona pravzaprav ni imela štaba, ki bi ga bilo vredno omeniti. To so bili le kurirji za vzdrževanje zvez z brigadami, celo obveščevalna služba ni bila dobro organizirana. Štab korpusa je bil podobno organiziran kot štab divizije, mogel pa je zadostiti tudi potrebam vodenja teritorialnih zadev, ki so bile v njegovi pristojnosti.

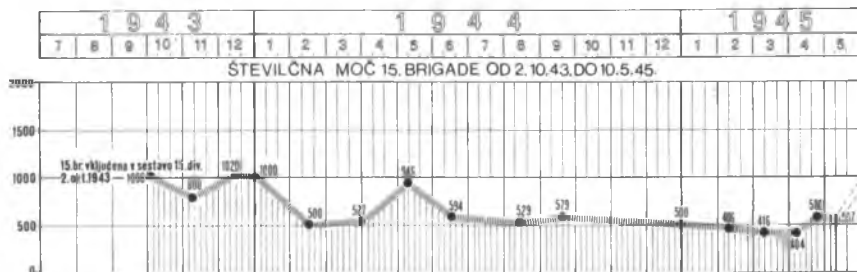
Organizacija posebnih enot in štaba divizije z vsemi službami je potekala zelo počasi. Mnogo ovir je preprečevalo njeno rast in razvoj. Ena najhujših je bilo nerazumevanje dela poveljniškega kadra, ki kratkoma ni mogel doumeti izrednega pomena divizijske bojne sestave. Poveljniki so bili še vedno pod vtisom nekdanjih operativnih štabov, ki so jim mnogokrat načelovali. Druga ovira je bila množica nalog, ki so jih razmere nasule na ramena divizijskega štaba in poveljstva. Ob kapitulaciji Italije se je npr. pojavilo toliko organizacijskih, bojnih in političnih opravil, da je bilo težko zadostiti vsem. Po italijanski kapitulaciji je prišla ofenziva 15. divizije v smeri proti savskim sovražnim postojankam, kar je zahtevalo veliko truda in časa pri formiranju bojnih zamisli in organizaciji ter pripravi boja. Sledila je velika nemška ofenziva, ki je onemogočila kakršnokoli prizadevanje za izboljšanje in napredek organizacije divizije in njenega štaba. Po ofenzivi pa je organizacija štaba divizije hitro napredovala, tako da je bilo do spom-

ladi 1944 že čutiti viden napredek, ki se je odražal v precej dobri štabni organizaciji, ki se je s kasnejšimi reorganizacijami in izboljšavami neprestano krepila in postajala učinkovitejša. Pobudnika tega sta bila navadno glavni štab ali pa štab korpusa. Šele januarja 1944 so bili postavljeni prvi zametki posebnih enot 15. divizije z eno samo izjemo, to je artilerijo 15. divizije. Glede artilerije je vladala v partizanskih vrstah že tradicionalna težnja, da bi si jo pridobili in se jo naučili uporabljati. Organizacija posebnih enot in štaba divizije je bila pospešena zlasti z odločitvijo glavnega štaba Slovenije o reorganizaciji enot julija 1944. Meseca oktobra, novembra in decembra 1944 pa so se že razvile posebne enote in štabne službe 15. divizije. Kasnejše organizacijske izboljšave divizije so bile posledica nadaljnjih prizadevanj generalštaba jugoslovanske armade za poenotenje bojne organizacije enot.

Bojna moč divizije

Poglavitni sestavni deli bojne moči partizanske enote so bili: številčnost osebne sestave, oborožitev in morala. Od teh sta edino prva dva materialna in merljiva, medtem ko je moralni element nemerljiv, a sila pomemben. Poleg teh lahko naštejemo še nekaj drugih, ki imajo določeno mesto v razvoju bojne moči partizanske enote: bojna večšina, sposobnost za oskrbo, tradicija enote in razumna uporaba znanja pri načrtovanju boja. Pravo merilo bojne moči je rezultat boja.

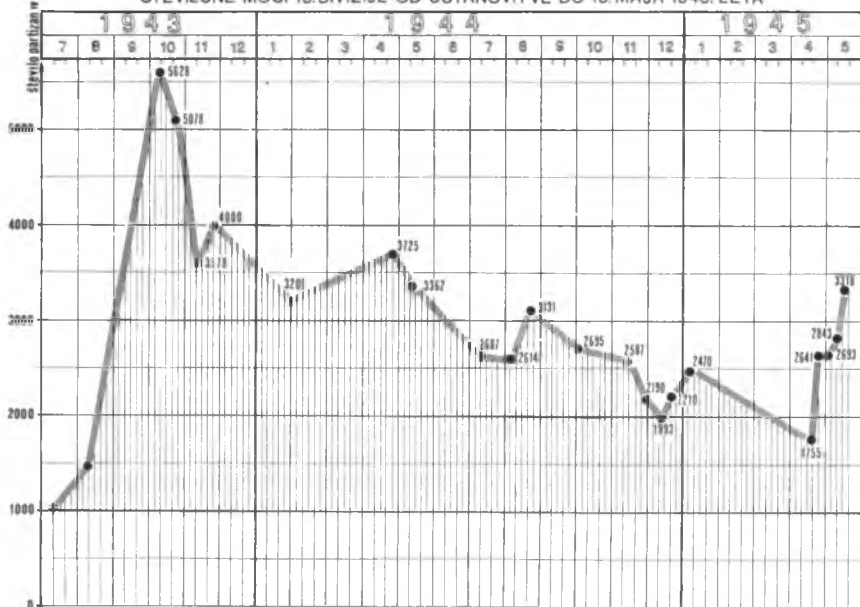
Številčna moč divizije izhaja iz številčne moči njenih temeljnih in posebnih enot. Za Gubčevo, Cankarjevo in 12. brigado so zbrani podatki o njihovi številčni moči v monografijah njihovih brigad. V grafičnem prikazu številčne moči 15. brigade pa je prikazano gibanje številčne moči te brigade. Podatki so vzeti iz monografije 15. brigade Mileta Pavlina. Iz teh podatkov je razvidno, da je bila poprečna številčna moč teh brigad okoli 600 do 700 borcev in bork. Jurišni bataljon 15. divizije je imel poprečno 90 jurišnikov. Tudi za številčno moč 15. divizije so zbrani podatki v grafičnem prikazu. Če te podatke natančno pregledamo, potem bomo opazili, kako so stanja številčne moči divizije nihala in se spreminjala. Kot na dlani je, da je kapitulacija italijanske vojske prispevala k izrednemu povečanju številčne moči divizije. Število borcev in bork se je nenadoma povzpelo na 5628.

Največjo številčno moč je divizija dosegla okoli 5. oktobra 1943, ko so se končno oblikovale vse njene temeljne enote. Iz grafikona bojne moči divizije je razvidno, da je številčna moč divizije v času velike nemške ofenzive padla na 3571, a se je do 25. novembra že povzpela na okoli 4000 partizanov. Dejanske izgube med nemško ofenzivo bi na ta način ocenili na 1628. To število pa ne pomeni le mrtvih in ujetih, ampak je v njem zajeto tudi število dezertarjev iz vrst nekdanjih belogardistov, kiso bili z odloki o mobilizaciji in amnestiji po italijanski kapitulaciji vključeni v partizansko vojsko Slovenije. Ti dezertarji so pomenili torej pretežen del izgub. V 15. diviziji je prišlo še do dveh kritičnih točk v številčni moči. To je bilo 17. decembra 1944, ko je 15. divizija štela komaj 1993 borcev in bork in 18. aprila 1945, ko je dosegla najnižjo številčno raven v svojem obstoju: 1755 borcev in bork. Velik osip ob obeh omenjenih datumih gre pripisati izredni ofenzivni dejavnosti slovenskih domobrancev, nemške vojske in policije, ter njihovim prizadevanjem, da bi odrinili 7. korpus od dolenske komunikacije. Po 18. aprilu 1945 se je številčna moč divizije neprestano popravljala. To kaže strmi vzpon krivulje na diagramu. Do konca vojne, 15. maja 1945, se je številčna moč 15. divizije povzpela na 3318 borcev in bork. Iz navedenih podatkov sledi, da je bila poprečna številčna moč 15. divizije okoli 3000 borcev in bork.

G R A F I K O N

ŠTEVILČNE MOČI 15. DIVIZIJE OD USTANOVITVE DO 15. MAJA 1945. LETA

Iz pregleda in analize gibanja številčne moči 15. divizije in njenih temeljnih enot lahko sklepamo, da je bila številčna moč divizije in njenih temeljnih enot odvisna od objektivnih činiteljev, ki so narekovali njeno rast ali upadanje. Razmere, v kakršnih je potekalo partizansko vojskovanje na Slovenskem, so bile torej pomemben činitelj omejevanja razvoja številčne moči v partizanskih enotah – v brigadah na okoli 600, v divizijah pa na okoli 3000 partizanov.

Krepitev številčne moči partizanske divizije so ovirale številne nevšečnosti: slabe mobilizacijske možnosti, dezerterstva in samovoljna zapuščanja enot, izgube v bojih, okupatorjev teror in teror slovenskega domobranstva in še mnogo drugih.

Dezerterstva in samovoljno zapuščanje enot so v zgodovini naše osvobodilne vojne posebno poglavje. Možnosti za dezertiranje so bile v naši partizanski vojski razumljivo večje kot v rednih armadah, saj nadzor nad osebno sestavo vojske ni mogel biti tako natančen kot v redni vojski. Vprašanja dezertiranja ni bilo mogoče rešiti le z disciplinskimi ukrepi. Pri tem je imela odločilno vlogo zavest partizanov, da se je treba bojevati. Partizanska vojska je v bistvu bila in do konca vojne ostala prostovoljska vojska. Tudi v problemu samovoljnega zapuščanja enot je tičalo moralno vprašanje. Če so partizani razumeli, da se je treba bojevati pač tam, kjer sovražnik je, se je vsekakor zmanjšalo število samovoljnih odhodov iz partizanskih vrst.

Vsa dezerterstva iz partizanske vojske pa so imela za ozadje politične in ideološke činitelje. Razmere so bile najslabše prav med veliko nemško ofenzivo, ko so mobilizirani in amnestirani nekdanji belogardisti zapustili bojne vrste partizanske vojske.

Največje zlo pri premagovanju osipa v partizanski vojski je bilo pomanjkanje novincev. To je veljalo zlasti za Ljubljansko pokrajino. Sedmi korpus si je pomagal na ta način, da je sprejemal novince s Štajerske in Primorske. Proti koncu leta 1944 je bila Ljubljanska pokrajina brez možnosti za pridobitev novincev. Korpus je postopoma izgubljal nadzor nad področji Dolenjske in Notranjske, Bela krajina je bila seveda do popolnosti izčrpana. Na področju, ki so ga obvladovali skupaj z Nemci, so slovenski domobranci pobrali v vojsko ali pa v delovne enote preostanek vojaško zmožnega prebivalstva. Med osvobodilnim gibanjem in slovensko reakcijo, ki jo je nemška okupacijska oblast izdatno podpirala, je potekal neprestan boj za ljudi, ki so bili sposobni za vojsko ali za delo. Medtem ko so v Ljubljanski pokrajini in deloma na Primorskem in Gorenjskem mobilizirali slovenski in gorenjski domobranci ter slovenski narodni varnosti zbor, so Nemci izvajali mobilizacijo v svojo vojsko na Štajerskem, slovenskem Koroškem in deloma na Gorenjskem. Slovenski resursi za mobilizacijo so bili na ta način skoraj popolnoma izčrpani. Naj navedem podatek, koliko fantov in mož so Nemci mobilizirali na Gorenjskem in Štajerskem. Po oceni iz zgodovine »Narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem 1941–1945« so Nemci mobilizirali na Štajerskem okoli 28 000 fantov in mož, na Gorenjskem pa okoli 7000.*

* »Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945«, str. 1019, opomba.

Točnih podatkov o padlih in ranjenih v 15. diviziji nimamo. Vendar imamo na razpolago dve oprijemališči, ki nam omogočata oceniti število izgub v diviziji. Prvo je dokument, tako imenovani pregled prijav z naslovom »Za svobodo padli borec« 7. korpusa za obdobje od 1. januarja do 15. avgusta 1944. Če pregledamo dokument, lahko izračunamo, da je v 15. diviziji padlo okoli 800 partizanov.* Drugo oprijemališče so pregledi o padlih v monografijah ustreznih enot 15. divizije in anketa, ki sem jo skušal izvesti s pomočjo odborov enot 15. divizije. Z anketo, katere rezultati pa so zelo nepopolni in nezanesljivi, je bilo ugotovljeno, da je v 15. diviziji padlo okoli 2000 partizanov.** Tako imamo na voljo ne dovolj trden podatek, da je v 15. diviziji med vojno padlo 800 do 2000 partizanov. Prav toliko ali nekoliko več je bilo v diviziji ranjenih.***

Navedeni podatki so osnova za zanimive sklepe. V 15. diviziji, kakor tudi v drugih enotah partizanske vojske na Slovenskem, je padlo in bilo ranjeno razmeroma malo borcev in bork, čeprav imamo primere izredno velikih žrtev na primer na Javorovici, v Žužemberku ob napadu na štab 15. divizije, ob težkem porazu Gubčeve brigade pri Občinah, med veliko nemško ofenzivo itd. Partizanska vojska je bila zelo občutljiva za izgube in ni dovolila lahkomiselnega žrtvovanja žive sile.

Ohranitev čim večjega števila borcev in novincev v partizanski enoti je bila ena najzahtevnejših nalog. Glede tega je bilo zagrešeno precej napak. Partizanska vojska ni bila dovolj odločna v svojih prizadevanjih za ohranitev vseh tistih v partizanskih vrstah, ki so bili potencialni dezertirji ali ubežniki. Spomnimo se, kako je nemška vojska zbirala najrazličnejše tuje elemente, kot so bili npr. ujetniki drugih narodnosti, in jih spretno vključevala v pomožne enote. Tudi za partizansko vojsko je bil dragocen vsak človek. Ni bil pomemben le kot vojak, partizan, pač pa tudi kot Slovenec, ki bi mu bilo treba pomagati, da bi v vojni vihri našel pravo pot k borcem za svobodo. Preveč mobiliziranih belogardistov je pobegnilo in dezertiralo med veliko nemško ofenzivo in še kasneje. Zdi se mi, da v akciji za prevzgojo zaslepljenih in prevaranih ljudi nismo bili zadosti uspešni. Naši odnosi do novincev in ideološko drugače usmerjenih posameznikov niso sloveli na zadostni uvidevnosti in potrpežljivosti. Za vsakega posameznika, ki je vstopil na kakršenkoli način v partizansko vojsko, bi se bilo treba boriti z vso resnostjo in z veliko voljo.

Za razumevanje kadrovske in borčevske sestave 15. divizije bi bilo pomembno, da bi poznali *socialno* sestavo pripadnikov divizije. Na žalost doslej ni bila izdelana nobena študija o tem vprašanju. Le v monografiji Gubčeve brigade je odbor te enote sestavil anketo o sestavi gubčevcev po poklicih in po socialnem poreklu. Navadno pa so take ankete nestrokovno sestavljene in zato ne nudijo dovolj avtentičnega gradiva.

* Arhiv IZDG, fasc. 172/I.

** Podatki ankete so v avtorjevem arhivu.

*** Gradivo za analizo o izgubah 15. divizije je v avtorjevem arhivu.

Franci Strle, avtor 1. dela monografije o Tomšičevi brigadi, je v njenem uvodu razgrnil zelo dobro analizo o socialni sestavi področja, tj. Ljubljanske pokrajine, od koder je brigada v ustanovnem obdobju dobivala borce. Z njo je hotel poudariti proletarski izvor borcev in bork Tomšičeve brigade. Iz njegove razprave povzemam nekaj zanimivih podatkov, ki odkrivajo gospodarske razmere slovenskega prebivalstva na področju nekdanje predvojne Dravske banovine. Od 798 podjetij in zavodov, ki jih je pred vojno premogla ta banovina, jih je odpadlo na Notranjsko in Dolenjsko le 79 ali 9,89 %. Pa še ta so sodila v vejo nekoliko bolj razvite lesne industrije. To so bila manjša industrijska podjetja z majhnim številom zaposlenih. Če izvzamemo Ljubljano in Kočevje, drugod o industrijskem delavstvu ne moremo govoriti. Na splošno so prevladovali mali kmetje in bajtarji. »...

Potemtakem je 22 554 malih kmetov in 11 791 bajtarjev, ki so skupaj predstavljali 70,14 % prebivalcev Ljubljanske pokrajine, imelo le 196 069,35 hektarov ali 43,08 % zemlje, kar pomeni, da je na njihovo v poprečju najmanj petčlansko družino prišlo komaj 5,71 hektara. Če upoštevamo, da je bilo poprečno 41,47 % te zemlje pokrite z gozdovi ali nerodovitne, potem je jasno, da ti ljudje na tej zemlji niso mogli ne živeti ne umreti. «* Popolnoma jasno je, da prav v tem tiči odgovor na vprašanje, kakšnega socialnega izvora so bili tudi borci in borce iz sestave 15. divizije. Dodati je treba še, da je tudi v veččlanskih družinah nekoliko premožnejših kmetov obstajal problem, kam z mladimi, kajti doma na kmetiji je mogel ostati le najstarejši sin, ostali pa so morali s trebuhom za kruhom. Mnogi teh »zdomcev« so zašli v gospodarske stiske in se deloma izenačili z drugimi kmečkimi proletarci.

Pripomniti je še treba, da zaradi slabo razvite industrije, proletarizacija industrijskega delavstva še ni bila popolna. V mnogih zares razvitih industrijskih središčih, kot npr. v trboveljsko-hrastniškem premogovnem bazenu in na Jesenicah pa je okupator s pomočjo sebi naklonjenih upravljalcev industrije z razmeroma visokimi mezdami in zagotovljenim delom ovrhal odhajanje delavstva v partizane.

Tako lahko sklepamo, da je bil izvor večine partizanov v enotah 15. divizije *kmečki* z izrazitim *proletarskim* obeležjem. Od tu je izviralo jedro osebne sestave enot 15. divizije. Delavstvo pa je prihajalo iz Ljubljane in ljubljanske okolice, iz Kočevja (rudnik) in iz Novega mesta ter iz nekaterih manjših središč, kjer je bilo nekaj malih industrijskih obratov. Zanimivo je, da je bil prav iz teh krajev razmeroma velik pritok delavstva v partizane zlasti leta 1942. Delavsko-kmečki proletariat, nosilec bojnega potenciala 15. divizije, je bil torej tisti socialni sloj prebivalstva, ki je videl v revolucionarnem programu Osvobodilne fronte in komunistične partije rešitev svojega življenjskega problema. Naj omenim še, da so začeli od italijanske kapitulacije dalje prihajati v partizane še delavci z Gorenjske in Štajerske, mnogo kmečkih proletarcev pa je prišlo iz Istre, Brkinov in Slovenskega primorja.

* Franci Strle, »Tomšičeva brigada«, uvodni del, str. 16–20.

Kako pa se je med vojno obnašal tisti sloj prebivalstva, ki je bil lastnik sredstev za proizvodnjo in ga uvrščamo v razred buržoazije? Seveda bi ga težko primerjali z buržoazijo bogatega zahodnega sveta, ker se je šele razvijal. Bilo je nekaj presenetljivih primerov, ko se je dobesedno vse meščanstvo nekaterih mest priključilo narodnoosvobodilnemu boju. V prvi vrsti moramo omeniti meščanstvo Novega mesta, ki se je vključevalo zlasti v enote 15. divizije. Njegov mlajši del pa se je celo z navdušenjem vključeval v vrste Komunistične partije Slovenije. Tako se je dogajalo, da je ponekod vse prebivalstvo, ne glede na socialni izvor in status, solidarno odhajalo v partizanske vrste, kot že omenjeno v Novem mestu, Ljubljani, Kočevju, pa tudi v drugih manjših mestih, trgih in celo vaseh, kot so bili Žužemberk, Šentjernej, Ribnica, Dolenjske Toplice, Mokronog, Trebnje itd. Razumljivo je, da se je ideološka usmerjenost teh ljudi opirala pretežno na nacionalno-čustveni moment. V vrstah 15. divizije je bilo tudi mnogo dijakov, visokošolcev in inteligence. Lahko zaključimo, da sta se v vrste bojnih enot 15. divizije vključevala pretežno kmečki in industrijski proletariat, bilo ga je zanesljivo okoli 70 %, veliko pa je bilo tudi dijakov, visokošolcev, izobražencev, obrtnikov in drugih.

Ko že razpravljamo o številčni moči divizije, se ustavimo nekoliko še pri *kadrovskih vprašanjih* divizije. Vsekakor je bila vodilna kadrovska sestava v enotah preštevilna. Tu mislim na poveljniško sestavo vseh enot divizije. Tako smo imeli na primer v enotah od brigade navzgor poleg poveljnika in načelnika štaba še namestnika komandanta. Proti koncu vojne so ta položaj ukinili.

Težak problem je pomenila popolnitev enot s kadri, zlasti v brigadah. Poveljstva brigad so se često znašla v velikih težavah, ker so jim jemali borce in poveljnike ter politične komisarje, ki so jih bili komaj usposobili za ustrezna mesta. To je bil delno tudi vzrok za občasne krize v osebni sestavi brigad. Res je, da je bila brigada temeljna šola novincev, borcev in poveljnikov, toda pri tem je bilo treba najti pravo mero črpanja kadrov iz brigad, da jih ne bi pretirano osiromašili. Kako je bilo s tem v 15. diviziji, lahko ponazorimo s podatki o partizanskem stažu borcev iz posebnih enot 15. divizije in iz njenega štaba. Pri diviziji je bilo skupaj s posebnimi enotami, premično bolnišnico in štabnim osebjem ponavadi okoli 300 partizanov. Od tega je bilo po podatkih iz posebnega seznama kar 75 starih borcev, ki so se vključili v partizane celo leta 1941, zelo veliko pa leta 1942 in 1943 (do 8. septembra 1943). Vsak četrti partizan iz sestave divizijskega štaba ali posebne enote je bil torej star partizan.*

Glede šolanja kadrov in novincev moramo povedati tole: na vseh treh operacijskih območjih v Sloveniji, ki so jim načelovali štabi korpusov in 4. operativne cone, so bili dovolj ugodni pogoji za izvedbo večmesečnega šolanja novincev in poveljniškega ter politkomisarskega kadra. V partizanskih šolah je bil čas trajanja posameznih tečajev prekratek. V treh tednih

* Seznam starih partizanov in enot 7. korpusa. Seznam je iz obdobja na prelomu v leto 1945. Arhiv IZDG, fasc. 171/III.

ni bilo mogoče izšolati na primer dobrega minerja. Tečaji v oficirski šoli glavnega štaba, ki so trajali od treh pa do približno šestih tednov, so bili odločno prekratki. Predpisanega gradiva zato ni bilo mogoče dobro obvladati. Sodim, da bi morali tečaji v oficirski šoli, ali kjerkoli so jih že organizirali, trajati najmanj tri mesece. To je bilo možno uresničiti, saj smo imeli bogato kadrovsko zasedbo v temeljnih enotah, pa tudi na osvobojenih ozemljih bi se dalo marsikaj storiti za to. Posebno bi se bilo treba potruditi pri organizaciji vojaškega šolanja novincev. Tisti, ki še niso služili vojaškega roka, bi se morali šolati v dopolnilnih bataljonih korpusov ali 4. operativne cone. Temeljne enote partizanske vojske bi bilo namreč treba razrešiti te za-dolžitve, ki je nedvomno ovirala razvoj bojne zmogljivosti enote, razen tega pa med neprestanimi boji ni bilo mogoče zadovoljivo opravljati še sistema-tičnega urjenja novincev. Slednjemu bi bilo treba nameniti vsaj 3 mesece. Pogoji za uresničitev so obstajali skoraj v vseh etapah vojne.

Posvetimo nekaj besed tudi šolanju in vzgoji najvišjih vodilnih kadrov v brigadah in divizijah. Oficirske šole je obiskovalo le malo komandantov brigad, medtem ko so šolanju politkomisarskega kadra namenili nekoliko več pozornosti. Organizirali so partijske tečaje, ki so trajali okoli tri mesece, kar je bilo pomembno za vzgojo višjega politkomisarskega kadra. Od divi-zijskih komandantov sta bila samo Predrag Jevtič-Dragan rezervni konje-niški oficir in Rajko Tanasković aktivni oficir stare jugoslovanske vojske. Za divizijske in korpusne funkcionarje, h katerim so sodili tudi načelniki štabov, ni bilo ustreznih šol, niti kakršnihkoli drugih oblik vojaškega izo-braževanja. To ni bilo dobro. Med vojno so bili poizkusi, da bi se višji vojaški poveljniki in politični komisarji vsaj občasno sestajali in si na takih sestan-kih izmenjavali informacije o lastnih izkušnjah. Lahko trdim, da je celo en sam dan takšne konference pomenil napredek v obvladanju bojne veščine. Med vojno bi vsekakor mogli organizirati posebne tečaje za višji poveljni-ški, politkomisarski in štabni kader. Glavni štab bi lahko izpeljal daljše te-čaje za brigadni kader, vrhovni štab pa za vodilne kadre v divizijah in kor-pusih. Kandidatom bi spričo bogate kadrovske zasedbe v poveljstvih in štabih zlahka zagotovili vsaj dva meseca časa.

Pot do končne izgradnje dobre in borbene borčevske sestave ter povelj-niškega kadra je bila v 15. diviziji dolga in naporna. Potekala je vzporedno s težnjo po izgradnji redne armade. Ko so v poveljstvih ustanovili organe za vzgojo in urjenje borcev, so se razmere izboljšale. Od leta 1944 dalje so posvečali izredno pozornost izgradnji podoficirskega kadra, takega, ki bi bil sposoben samostojno poveljevati desetini in vođu. V tem pogledu je par-tizanska vojska precej zaostajala za drugimi rednimi armadami zlasti zaradi težnje, da so višjemu poveljniškemu in političnemu kadru pripisovali večji pomen.

Kadrovsko se je 15. divizija gradila iz borčevske sestave, kar je bilo od-ločilno za karakter poveljnikov. Pojavili so se sijajni ljudski komandirji, ko-mandanti in politični komisarji. V tem je bil delež demokratičnosti parti-zanske vojske.

Kadrovanje v partizanski vojski je torej postavilo na čelo partizanskih enot po značilnem ljudskem izboru take poveljnika, ki so bili nosilci elementarnega občutka za boj in zdravega odnosa do borca. Dobro so razumeli temeljna načela partizanske taktike, ki so jo razvijali in spretno uporabljali. Kljub temu pa je pri poveljniškem kadru vladala lakota po vojaškem znanju, po strokovni poučenosti o bojnih veščinah, ki so si jih poveljniki hoteli pridobiti ne le v dragi praksi bojev, pač pa tudi v šolah.

Razveseljivo in zanimivo je, kako je partizanska vojska hitro rešila svoj problem *oborožitve*. Medtem ko je pomenila leta 1942 oskrba z orožjem še velik problem, je bila 15. divizija ob ustanovitvi domala že v celoti oborožena. Pa še dva topiča si je pridobila. Italijanska kapitulacija je dokončno omogočila popolno oborožitev 15. divizije. Petnajsta divizija je prevzela pretežni del zaplenjenega italijanskega topništva in ga organizirala v artilerijo 15. divizije, ki je bila pravzaprav zelo okorna bojna enota. Če jo je hotela divizija uspešno uporabljati, se je morala prilagoditi temu dejstvu in uporabiti originalne prijeme za njeno uporabo. To so bili:

baterije in divizioni so bili izurjeni za opravljanje artilerijskih in pehotnih nalog in so bili temu primerno tudi organizirani, saj so imeli precej avtomatskega orožja;

artilacija je imela svoj zaščitni bataljon, ki jo je varoval na pohodih in na položajih; kadar pa ni sodelovala v boju, se je zaščitni bataljon bojeval kot pehotna enota;

baterije niso imele nikoli pri sebi topov in havbic, da v primeru nenadnega sovražnikovega napada ne bi padle v roke sovražnikov. Artilerija je bila navadno zakonspirirana v gozdovih, in to na takih mestih, da jo je bilo mogoče hitro pripraviti za pohod in za dejstvovanje; artileristom ni nikoli prišlo na misel, da bi bili uničili orožje, pa četudi je pretila nevarnost, da bi ga v težkih razmerah sovražnik zaplenil.*

V 15. diviziji je bilo precej nemškega orožja, ki pa ga je bilo težje upleniti kot italijanskega. Proti koncu leta 1944 so začeli orožje pošiljati zavezniki. Največ so ga poslali Angleži. Poleg pehotnega orožja je bilo veliko minerskega in pontonirskega materiala. Angleži so pošiljali tudi nekatera nova orožja: protitankovske puške in plate, s čimer se je okrepila protitankovska obramba 15. divizije. Poslali so tudi mnogo brzostrelk. Orožja sovjetskega izvora je bilo v diviziji manj. Najvažnejše so bile dobre protitankovske puške.

Ker je bilo orožje v diviziji različnega izvora, so si partizanske enote včasih pomagale s selektivno prerazporeditvijo orožja na ta način, da so nekatere enote imele italijanskega, druge nemškega, tretje zopet angleškega.** Zaradi tega ni bilo posebnih problemov. Če se je kje zataknilo, se je ponavadi pri strelivu, ker ga je začelo zmanjkovati. Ščasoma pa so nekatera orožja v enotah zamenjali z novimi, boljšimi. Tako so iz oborožitve izločili

* Prispevek Miha Mišiča.

** Dvanajsta brigada je imela po napadu na Bosiljevo izključno nemške puškomitraljeze-šarce. Podatek Vida Jeriča.

italijanske puške in puškomitraljeze, italijanski težki mitraljezi, brzostrelke, pištole in minometi pa so ostali, ker so bili razmeroma dobri. Leta 1945 je bilo v diviziji že veliko avtomatskega orožja. Zato lahko govorimo o občasni prezasičenosti z avtomatskim orožjem. V takih primerih je bila seveda skrb za orožje na nižji ravni, mnogo več pa se je v bojih orožja tudi izgubilo.

Artilerije so se partizani ob kapitulaciji Italije najbolj razveselili. Dolga leta so hrepeneli po njej. Zato so jo tudi zelo varovali. Nekatere brigade so vlačile ali tovorile s seboj baterije. Italijanska artilerija je bila težka in okorna, zato za partizansko vojskovanje manj ustrezná. Kljub temu je pomenila najučinkovitejše orožje partizanske vojske. Partizani so se jo hitro naučili uporabljati, pri tem pa so jim pomagali zlasti aktivni oficirji bivše jugoslovanske vojske. Temeljni problem v diviziji je bil naučiti poveljnike pravilno uporabljati artilerijo in uskladiti sodelovanje med njo in pehoto.

Partopi, novo partizansko težko orožje, so partizanom povzročili veliko preglavic. Orožje namreč še ni bilo popolnoma preizkušeno in izpopolnjeno, zato so se ga artileristi bali uporabljati iz strahu, da bo eksplozivni naboj v cevi predčasno eksplodiral, če ga bo zadela na primer sovražnikova eksplozivna krogla ali če bo v njegovo bližino udarila ročna granata. Partopi so bili namenjeni rušenju trdno grajenih zgradb in bunkerjev. Toda sovražnik je vedno raje uporabljal strelske jarke in bunkerje, ki so bili izkopani v zemljo, s čimer je oslabil dejstevanje artilerijskih granat in partopov.

Partizanske tanke so sprva uporabljali pri napadih na utrjene postojanke (Ribnica, Kriška vas). Proti koncu vojne pa so jih že začeli uporabljati v manevrskih bojih, zlasti v Suhi krajini.

Ognjena moč 15. divizije ni bila enakomerna ves čas njenega obstoja, kar je razumljivo. Če pokličemo na pomoč grafične podobe bojnih poti Gubčeve, Cankarjeve in Dvanajste brigade, ki so bile izdelane kot priloga ustreznim monografijam, potem opazimo pri vseh treh brigadah glede ognjene moči podobna gibanja, ki jih lahko imenujemo dinamično ognjene moči ali oborožitve. Ker pa je bilo podobno tudi pri 15. brigadi, lahko podatke iz grafičnih podob bojnih poti treh brigad posplošimo in uveljavimo tudi za 15. divizijo. Tako je bila divizija od svoje ustanovitve do italijanske kapitulacije slabše oborožena. Ob italijanski kapitulaciji se je krivulja ognjene moči visoko dvignila. To je bilo zato, ker je bila v sestavi divizije artilerija, ki je zelo okrepila ognjeno moč 15. divizije. Zanimivo je, da sta krivulji ognjene in številčne moči med veliko nemško ofenzivo in po njej ostali na isti ravni, kar pomeni, da je bilo izgubljeno toliko orožja, kolikršen je bil osip. Meseca maja 1944 seveda krivulja ognjene moči nekoliko upade, ker so iz divizije izločili artilerijo. Do konca leta 1944 je oborožitev ostala skladna s številčno močjo divizije, nato se je začela krepiti, ker je leta 1945 začela prihajati zavezniška pomoč v orožju bolj pogosto. Na koncu vojne pa se je divizija močno oborožila na račun razoroževanja nemške vojske. Sklep bi bil, da je 15. divizija od italijanske kapitulacije do konca vojne uspela ohraniti ognjeno moč svoje oborožitve na razmeroma zadovoljivi

ravni, da jo je celo od časa do časa povečala in da v njeni oborožitvi nikoli ni prišlo do krize. Zanimivo je, da je 15. divizija ohranila svojo oborožitev tudi v najtežji preizkušnji v veliki nemški ofenzivi.

Raven oborožitve 15. divizije je vplivala na obnašanje sovražnika. Kakor hitro je divizija pokazala v svoji oborožitvi topove, je moral sovražnik ukrepati na ta način, da je povišal norme trdnosti pri utrjevalnih delih v postojankah. Vojna je postajala zanj dražja. Spomnimo se, da je za utrjevanje Novega mesta sovražnik uporabljal posebne delovne enote in da je moral v bunkerje in druge utrdbe vgrajevati tudi dražji material. Podobno je bilo s protitankovskimi puškami in topovi. Sovražnik je moral na bojišča postavljati tanke težje tonaže. Ko so se po italijanski kapitulaciji pojavile dobro oborožene partizanske enote, pa je moral močnejše in boljše oborožiti tudi lastne enote.

Poudariti moramo še neko posebnost oborožitve 15. divizije. V okupirani Jugoslaviji ni bilo mogoče razviti niti industrije, ki bi proizvajala orožje, primerno za partizansko vojsko, niti ni bilo mogoče razviti na dostojno raven znanosti in stroke, ki bi zagotovili ustrezna bojna sredstva. Zato se je morala tudi partizanska divizija zadovoljiti z orožjem, ki je bilo izdelano izrecno za redne armade. V diviziji je primanjkovalo ustreznega težkega pehotnega partizanskega orožja. Mislim seveda na orožje velike rušilne moči, ki bi bilo primerno za partizanski način vojskovanja. Biti bi moralo lahko prenosljivo in enostavno za uporabo. Takega orožja partizanska vojska Jugoslavije ni mogla razviti. Tudi primerne protitankovskega in protiletalskega orožja je primanjkovalo.* Pač pa je bila 15. divizija ob prelomu v leto 1945 zelo dobro oborožena z avtomatskim orožjem. Imela je 23 težkih mitraljezov, 163 puškomitraljezov in 138 brzostrelk, kar je bilo skupaj 324 avtomatskih orožij. Vsak šesti ali sedmi partizan iz sestave 15. divizije je bil torej oborožen z avtomatskim orožjem.

Ocena bojne moči 15. divizije temelji na njeni številčni in oborožitveni moči ter morali. Ena največjih slabosti 15. divizije je bilo pomanjkanje novincev, ki bi dopolnili njene zaradi osipa razredčene vrste. Toda to je bila splošna in objektivna slabost partizanske vojske na Slovenskem. Sicer 15. divizija nikoli ni izgubila svoje morale in nikoli ni podlegla paniki ali defetizmu. Njena bojna moč je ostala v skladu z možnostmi na visoki ravni, kar se je izkazovalo v bojih in operacijah. Le po dolgotrajnih bojih je v njenih temeljnih enotah prišlo do trenutnih slabosti, ki pa so bile hitro odpravljene. O morali kot elementu bojne moči pa bomo posebej razpravljali v 27. poglavju.

* Zavezniki partizanom niso hoteli pošiljati svojih novih orožij, ki so bila primerna za partizansko vojskovanje (npr. bazuke).

Organizacija in razvoj

Sredi leta 1944 v višjih štabih še ni bilo izoblikovane jasne podobe, kako naj partizanska divizija pravzaprav izgleda. Glavni štab je imel največ možnosti, da se prek svojih oficirjev, ki so zahajali na Hrvatsko, seznani z organizacijo divizije na Hrvaškem. Pri razčiščevanju pogledov na organizacijo partizanske divizije je imel veliko vlogo vrhovni štab.

Jurišni bataljon je bil izvrstna bojna enota, ki je zlasti leta 1945 mnogo prispevala k bojnim uspehom 15. divizije. V odnosu do te enote so se pojavljale nekatere slabosti, zlasti v tem, da so jurišnikom postavljali preštevne naloge, ne da bi se zadosti menili za počitek in za vse tisto, kar enoto ohranja pri moči in borbenosti. Inženirski bataljon in inženirstvo na sploh sta pomenila pomembno podporo operacijam 15. divizije. Minerji so s svojimi minersko-sabotažnimi vodi pokrivali tako rekoč več kot pol Ljubljanske pokrajine. Bili so na vseh komunikacijah. Inženirstvo je imelo dve hudi slabosti. Prva je zadevala strokovnost, velika minerska dela namreč niso bila dovolj strokovno opravljena. To smo opazili pri miniranju Štampetovega in litijskega mosta. Obakrat je bilo sicer opravljeno izvrstno delo, toda učinek miniranja ni bil v skladu z možnostmi, ki so jih minerjem pripravile strelske enote in artilerija. Druga slabost je bila v počasnem organiziranju jurišnih inženircev, ki naj bi bili pglavitna opora v bojih za utrjeno mesto. Partizanski poveljniki še niso znali spretno kombinirati inženircev, jurišnikov, artileristov in pehote za prebijanje utrjenega pasu v postojankah.

Zveze v diviziji so se neprestano izpopolnjevale. V drugi polovici leta 1944 je bilo že veliko modernih sredstev za zveze. Sredstva za radijske zveze so neprestano prihajala v divizijo. Nova tehnika pa je bila zahtevna. V tem pogledu partizanska vojska ni bila zadosti pripravljena in le malo je bilo strokovnjakov vezistov, ki so se uspešno spopadali s problemi uvajanja nove tehnike za zveze v partizanske štabe. Poveljniki niso bili dovolj seznanjeni z radijskimi zvezami, zato so jim povzročale preglavice, ki so jih često reševali na ta način, da so jih odklanjali. Postavlja se tudi vprašanje, ali so bila tehnična sredstva za zveze, zlasti radiotehnika, resnično prilagojena razmeram partizanskega vojskovanja. Mislim, da so bile aparature pretežke in prenerodne za partizansko enoto, ki se je morala hitro premikati. Vsekakor lahko potrdimo ugotovitev, da je bila radijska tehnika za zvezo prilagojena potrebam enot zavezniških armad. Uvajanje nove tehnične opreme v partizansko vojsko je zahtevalo velike predpriprave, pri čemer je bilo najvažnejše seznanjati poveljnike z novimi tehničnimi pridobitvami in njihovimi načini uporabe.

O problemih razvoja štaba divizije smo že govorili. Zavest o potrebnosti štabne službe je le polagoma prodirala do odgovornih vojaških in političnih funkcionarjev. Ko so se začeli razvijati štabi v enotah 15. divizije in sam štab 15. divizije, je nastalo precej slabosti, ki so zavirale napredek v tej smeri. Prva slabost je bila premajhno razumevanje za štabne potrebe v poveljstvih partizanskih enot. Druga slabost je bila v tem, da so poveljstva divizij še nekaj časa živela pod vtisom prakse nekdanjih operativnih štabov, ki so

bili za poveljniški kader mnogo lažja in enostavnejša ustanova kot novi divizijski štabi. Tretja ovira je bila v tem, da poveljniki niso natanko poznali in razumeli pomembne vloge modernega divizijskega štaba in mu zato niso namenjali primernih nalog, ampak so ga celo obremenjevali z drugimi vsakovrstnimi dolžnostmi, tudi takšnimi izrazito zalednega značaja – npr. s preskrbo partizanskih enot, pa še celo s propagando, ki je bila namenjena izrecno le političnemu delovanju. Šele nekako od novembra 1944 dalje je začel divizijski štab pravilno delovati, vloga načelnika štaba pa je bila postavljena na pravo mesto. Medtem ko so pred tem sodili, da je načelnik štaba nekak organizator in urejevalec vseh zadev, ki se pojavljajo v diviziji in ki jih komandant ali politični komisar ne moreta ali pa nočeta reševati, se je sčasoma vloga načelnika štaba 15. divizije razvila v zelo odgovorno delovanje pri pripravi in organizaciji operacij. Na mesta načelnikov štaba 15. divizije so začeli postavljati izkušene poveljnike ali načelnike štabov brigad. Zato so štabne službe prihajale še bolj v veljavo. Operativni odsek in obveščevalna služba sta postala deležna zadovoljivega razumevanja. Zlasti so štabne službe razvijali in jih uporabljali načelniki štabov, ki so izhajali iz brigad, kjer so prej bili bodisi poveljniki ali pa načelniki štabov. Bojna izkušnja jih je naučila upoštevati operativne službe v štabu. Iz vrste dolžnosti načelnika štaba so šele po vsesplošni reorganizaciji jugoslovanske armade proti koncu vojne izločili preskrbo, kar je pomenilo napredek operativne službe in organizacije oskrbe v diviziji. Že prej so postopoma izločali iz pristojnosti načelnika štaba razne službe in opravila, ki tja niso sodila. Tako je organizacija preskrbe postajala vedno bolj samostojna, propaganda pa se je vedno bolj opirala na politkomisariat divizije. Seveda je bil ta proces osvobajanja načelnika štaba postopen, nenačrten, tako rekoč spontan.

Preskrba partizanske vojske je bila na ta način, sicer nekoliko kasno, postavljena na pravilne in trajne temelje. Preskrbovanje je postajalo samostojna dejavnost, za katero je bil komandantu divizije neposredno odgovoren komandant zaledja. Žal, se taka organizacija preskrbe med vojno na Slovenskem ni mogla bolj uveljaviti, saj je bila ta reorganizacija izvedena tik pred koncem vojne. Vsekakor pa ostaja vzor, kako je treba rešiti organizacijsko vprašanje preskrbe v partizanski vojski. Lahko si mislimo, kakšnega bremena se je rešilo poveljstvo partizanske enote, če je imelo na čelu organizacije za preskrbo zanesljivega in spretnega oficirja.

Z ustanovitvijo divizij je sanitetna oskrba ranjencev v partizanski vojski pridobila nove možnosti za izboljšave. Omenil bi le divizijske kirurške ekipe in premične bolnišnice. Kirurška ekipa 15. divizije je močno izboljšala sanitetno oskrbo zlasti težkih ranjencev. Vendar so bile tudi tu težave, saj se divizijska kirurška ekipa ni mogla udeleževati vseh operacij divizije, zlasti če so bile zelo oddaljene od divizijskih baz, npr. na Krki med Zagradcem in Dvorom pri Žužemberku, ali če so bile na obmejnem področju južno od Save in če je divizija izvajala več akcij hkrati na različnih, drug od drugega precej oddaljenih odsekih npr. (Bosiljevo in stiško utrjeno vozlišče). Premična bolnica 15. divizije pa je prevzemala lažje ranjence in bolnike in je s tem razbremenjevala divizijske enote. Imela je veliko bolnikov in ra-

njencev in je skupaj z osebjem včasih štela do 200 partizanov ali celo še več.* Je bil to velik balast za 15. divizijo? Menim, da ni bil. Izkazala se je namreč velika prednost takih bolnišnic.

Z ustanovitvijo prvega skupnega poveljstva slovenskih brigad decembra 1942, tj. Dolenjske operativne cone, se je končalo kratko, a romantično obdobje samostojnih bojnih naporov slovenskih brigad. Z ustanovitvijo divizije je minilo obdobje samostojnega delovanja partizanskih brigad. Sedaj se je bilo treba sprijazniti z mnogimi novostmi na področju sodelovanja brigad in posebnih enot divizije. V boju je bilo treba misliti na soseda, z njim se je bilo treba povezovati, se vživljati v njegove razmere in jih upoštevati, usklajevati pa je bilo treba tudi sodelovanje z drugimi enotami iz sestave divizije. Razen tega je bilo treba krepiti sposobnost bojnega udara s pritegnitvijo drugih orožij, zlasti artilerije, in se navaditi na njeno uporabo. Sodelovanje med pehoto in artilerijo je postalo imperativ vseh teženj po bojnem uspehu.

Ustvariti je bilo treba nove bojne organizacije, da bi se okrepila moč divizije. Tako sta se poveljstvo divizije in njegov štab razvijala v vedno bolj zamotano organizacijo. Poveljniki in vsi, ki so pri tem sodelovali, so morali opustiti misel na nekdanje operativne štabe in vse znanje ter sposobnosti posvetiti diviziji, njeni organizaciji, krepitvi njene moči in povezavi z drugimi divizijami v okviru poveljstva korpusa. Tudi divizija je morala torej razviti nov pogled na bojevanje v širših in bolj zamotanih sestavih. Od prve polovice leta 1944 je 15. divizija skoraj v celoti dejstvovala bolj ali manj v sestavi korpusa in pod njegovim poveljstvom.

26. poglavje

PARTIZANSKA TAKTIKA

Partizanska taktika ni bila čarobna palica, ki je pričarala našemu narodu osvoboditev in ga vodila v težkem boju z okupatorjem in domačimi izdajalci. Bila je preprosta, že mnogokrat uporabljena oblika ljudskega odpora, kadar je šlo ogroženemu narodu za obstoj in preživetje.

Korenine

Korenine partizanske taktike segajo globoko v bit ljudskega življenja in njegove volje po ohranitvi in napredovanju. Partizanska taktika ni naš, partizanski izum, pač pa so jo uporabljali pod različnimi imeni, zlasti pod

* Januarja 1945, ko je bila huda zima in so bili borci tako rekoč neprestano v akcijah, je bila premična bolnišnica polna bolnikov in ranjencev. Zaradi mraza in neprimerne angleške obutve je bilo v njej več sto ozebljih partizanov. Nekatere so morali zaradi prehudih ozeblin operirati. Nekateri ranjenci so v bolnišnici čakali na prevoz v Italijo.

imenom »gverila« narodi in ljudstva, ki so se znašli v velikih stiskah. Gverilski način vojskovanja so uporabljali v vsej zgodovini vojn. Pomembnejšo vlogo je imel pri osvobodilnih vojnah, ko so v boju proti fevdalni državi nastajale nove nacionalne države. Gverilski način vojskovanja je v zgodovini znan že iz bojev španskega ljudstva proti francoskim zavojevalcem Napoleonove epohe, ko so gverilci od leta 1808 dalje dosegali velike vojne uspehe in prizadejali Napoleonovim generalom hude skrbi.

Prvotni gverilski odpor jugoslovanskih partizanov je šele postopoma dobival izrazite značilnosti partizanske taktike. V Jugoslaviji je partizanska taktika dosegla svojo najpopolnejšo vsebino in obliko.

Pod izrazom »partizanska taktika« ne moremo razumeti neke posebne taktike, ki bi si jo bila izmislila partizanska vojska Jugoslavije. Taktika vseh vojsk in vseh oblik vojskovanja ima enako podobo in uporablja v bistvu enaka načela vojskovanja. Partizanska taktika pa je posebna v tem, da je razvila gverilski način vojskovanja v partizansko vojno. Za partizansko vojskovanje pa je bilo značilno, da je bilo globoko prežeto z revolucionarnim poletom in je bilo tesno povezano z ljudskimi množicami. Cilji partizanske vojne na Slovenskem so bili tudi cilji slovenskega naroda, zbranega in organiziranega v Osvobodilni fronti; to je bila novost v zgodovini ljudskih vojn.

Eno temeljnih partizanskih taktičnih načel je, da je treba doseči na bojišču premoč nad sovražnikom, če si hočemo zagotoviti zmago. Toda premoči na slovenskih bojiščih ni bilo mogoče doseči na preprost način. Saj ni bilo ne izurjene vojske ne materialnih sredstev kakor tudi ne poveljniškega kadra in mnogih, za uspešen boj potrebnih materialnih sredstev. Jasno je bilo, da partizanska vojska v nobenem trenutku ni bila sposobna na celotnem slovenskem bojišču doseči premoči nad sovražnikom. Toda lahko jo je dosegla na določeni točki, na kakem odseku bojišča ali delu ozemlja. Partizanska vojska se v začetku seveda ni mogla sovražniku postaviti po robu v frontalnem boju, saj bi bila gotovo poražena. Medveda izredne fizične moči in sposobnosti se je nespametno lotiti na odprtem zemljišču, v boju iz oči v oči. Zato so lovci od nekdaj postavljali tej spretni in nevarni zverini pasti ali pa zasede na visokih prežah. Tako so zverino zlahka premagali. Tudi partizani so se približno tako lotili nemških in italijanskih čet. Na telesu okupatorskih vojska je bilo polno slabih in občutljivih točk. Po teh je bilo treba udariti! Partizani se niso smeli zaganjati v nasprotnika, če je bil ta močnejši, saj tedaj niso imeli možnosti za uspeh. »Ne spleča se z bikom bosti,« pravi ljudski pregovor in »ne sili z glavo skozi zid!« Partizani so se hitro naučili izogniti spopadam s sovražnimi četami, če so zaslutili njihovo premoč. Hrabro pa so se zagnali v boj, če so začutili, da so močnejši od sovražnika. Nekateri sovražni oficirji so partizanom prav to hudo zamerili. Očitali so jim, da se ne znajo bojevati v odprtem boju, da so zahrbtni in da niso fair. Pri tem pa so pozabili ovrednotiti svoje obnašanje: napadali in ubijali so neoboroženo prebivalstvo, morili žene in otroke ter se znašli nad nemočnimi z najbolj krutimi sredstvi.

Partizanska vojska se je torej bojevala po svojih načelih, ki so temeljila na partizanski taktiki. Pri tem je bila dana komandirjem izredna svoboda pri določanju ciljev svojih napadov. Kaj hitro so našli občutljive točke okupacijskega in vojaškega sistema ter udarili po njih. Pobuda v tem smislu je bila množična. Partizanski borci in komandirji, ki so izšli iz ljudstva, so se izredno znašli. S svojim delovanjem so dokazovali samoiniciativnost partizanske vojske. V tem pogledu je bilo zelo uspešno leto 1942, ko so partizanske čete prav s pomočjo množičnih pobud osvobodile prvo obširno ozemlje, v t. i. Ljubljanski pokrajini.

Najbolj nam težave neenakega boja partizanske vojske ponazarjajo podatki o sovražnih okupacijskih silah. Na tako imenovanem Spodnjem Štajerskem je bil odnos oboroženih Nemcev v primerjavi s številom prebivalstva 1:82. Na Gorenjskem in slovenskem Koroškem 1:36, v Ljubljanski pokrajini pa 1:8,4.* Kot je videti, je bila najmočnejša vojaška zasedba v Ljubljanski pokrajini. Na približno osem prebivalcev je bil en oborožen sovražni vojak ali kakšen drug oboroženec. Kako naj bi si v takih razmerah partizanska vojska ustvarila pogoje za boj, kako naj bi se razvijala, si ustvarila premoč nad sovražnikom in ga končno premagala? Nikakor ni zadostovala le oborožena moč partizanske vojske, ki se je do poletja 1943 v Ljubljanski pokrajini povzpela na okoli 3000 borcev in bork. Premoč nad italijansko okupacijsko silo je bilo mogoče doseči z organizacijo nove fronte, v kateri naj bi sodelovalo prebivalstvo. Splošni ljudski odpor je pomenil formulo, po kateri se je neprestano izboljševalo razmerje moči med okupatorjem in slovenskim narodom v korist osvobodilnega gibanja. Niso se bojevali le partizani, bojevala se je večina Slovencev, seveda na način, ki je bil zanj koristen in primeren. Neoboroženi prebivalci so s svojimi raznovrstnimi oblikami odpora prispevali k spreminjanju razmerja v moči v korist osvobodilnega gibanja.

Vojska, ki uporablja partizansko taktiko, mora skrbeti:

- da vztraja v boju na določenem odseku le, če ima izglede za uspeh,
- da na vsak način prepreči večji poraz,
- da se izogiba akcijam za vsako ceno,
- da se bojuje tako, da sovražniku zagreni okupacijo in jo napravi zanj negospodarno,
- da se trudi čimprej razviti svojo bojno moč na tako raven, da bo lahko sama ali s pomočjo zaveznikov pregnala ali premagala sovražnika.

Važno je še, da partizanska vojska ne gradi svoje dejavnosti le na moči morale, ampak da neprestano krepi svoje enote z materialnimi bojnimi sredstvi.

Partizanska taktika je temelj vsebine boja vseh partizanskih enot od partizanske čete in bataljona do brigade, divizije, korpusa in partizanske armade. Partizanske iniciative je največ tedaj, kadar so komandirji, kolikor je to mogoče, samostojni. Kakor hitro pa nastajajo povezovalna poveljstva, se iniciativa komandirjev zmanjšuje, mora pa zato porasti kvaliteta bojne-

* »Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945«, str. 97, 98.

ga udejevanja. Tedaj je treba skrbeti za boljšo organizacijo v enotah, večje vojaško znanje, za boljšo oborožitev, preskrbljenost čet itd. S tem se krepi bojna usposobljenost partizanskih enot, pobuda in vsi elementi, ki določajo oblike boja, pa postajajo kvalitetnejši.

Partizanska vojska ne sme v svoji bojni aktivnosti stremeti za cilji, ki presegajo njeno stvarno zmogljivost. Najvažnejše je, da se v boju ohrani živa sila partizanske vojske in osvobodilnega gibanja. Nobenega pomena nima usmeriti vso moč na varovanje osvobojenega ozemlja, ker lahko to privede do porazov. Le v izrednih primerih je varovanje osvobojenega ozemlja opravičljivo (Bela krajina).

Proti sovražniku se je treba bojevati tako, da se utruji in da izgubi vse možnosti za koristno uporabo okupiranega ozemlja.

Petnajsta divizija je ostala od ustanovitve do konca vojne partizanska divizija. To pomeni, da se je morala ves čas prilagajati načelom partizanske taktike.

Protipartizanska taktika

Sovražnikove čete, ki so se bojevale proti 15. diviziji, so uporabljale različne taktične prijeme, odvisno od tega, kateri vojski so pripadale. Lahko govorimo o treh zasnovah protipartizanskega boja: italijanski, nemški in domobranski.

Italijani nikakor niso mogli razumeti partizanske taktike. Zakaj se partizani umaknejo, ko začutijo krepkejši odpor? Zakaj se izogibljejo poštenemu dvoboju na zemljišču v frontalnem merjenju moči? Sodili so, da je to zato, ker so italijanske čete močne in v boju s partizani sposobnejše. Sicer je bila taktika italijanske vojske v marsičem obrambnega značaja, toda od časa do časa so Italijani okrepili svoje čete in se spustili v napade. Tako so za veliko ofenzivo poleti in jeseni 1942 zbrali tolikšne sile, da nikakor niso bile v skladu s taktičnimi potrebami bojišča. To je bilo neizmerno razsipavanje bojne moči. Leta 1943 pa so poskušali z aktiviranjem svojih čet obrniti bojno srečo v svoj prid. Gonilna sila je bil general Gambari, ki je poganjal svoje čete v akcije, ne da bi jim privoščil počitek. Toda sredi leta 1943 je bila italijanska vojska že tako razklana od notranjih nasprotij in nezadovoljstva vojakov, da Gambari ni mogel doseči nikakršnih uspehov. Doživljal je poraze na odprtih bojiščih (Suha krajina marca 1943, Jelenov žleb 26. marca 1943 itd.). Slabe izkušnje, ki so si jih Italijani pridobili v množičnih operativnih posegih na bojiščih, so jih sicer opozarjale na nesmiselnost takega trošenja sil, toda ko so poskusili z manjšimi policijskimi in fašističnimi silami ukrotiti partizane, so zopet doživljali neuspehe. Generalu Gambari je sredi poletja 1943 uspelo uporabiti v boju proti 15. in 14. diviziji tudi bojne formacije, ki so štejele do 15 bataljonov, toda njihova udarna moč je bila tedaj na psu in uspehov ni bilo, čeprav so v bojih sodelovale močne artilerijske enote, ki so jih razporedili tako, da so lahko obstreljevale tako rekoč vse dele Slovenije, ki jih je okupirala italijanska vojska. Uporabljali pa so tudi letalstvo.

Petnajsta divizija je od svoje ustanovitve dalje pripravila italijanski vojski dva udarca. Prvi je bil napad na Žužemberk 24. julija 1943, ki je domala uničil italijansko-belogardistično posadko, drugi je imel značaj pripravljanih akcij za onemogočanje umika italijanski vojski iz Ljubljanske pokrajine: to je bila dolgotrajna operacija proti komunikacijam. Italijanska vojska se je morala predati partizanski na slovenskem ozemlju.

Nemškega vojnega duha je v drugi svetovni vojni prežemala doktrina hitrega, bliskovitega napada, tj. bliskovite vojne. Toda okupacija slovenskega ozemlja se je spremenila v dolgoleten boj s partizani. Po kapitulaciji Italije so bili Nemci v zelo nezavidljivem položaju. V Ljubljanski pokrajini so vladali partizani in naglo ustvarjali svojo novo partizansko vojsko. Sedmi korpus je imel tri divizije s po 4 do 5000 partizani ter artilerijo. Partizanska vojska je zelo hitro razvila sposobnost za obvladovanje tudi težjih taktičnih nalog. Krizo so mogli Nemci rešiti le z veliko ofenzivo, da bi še v koreninah zatrli nadaljnji razvoj partizanske vojske ter uničili njene bojne potenciale.

Pri nemških poveljnikih okupacijske vojske na Slovenskem je še vedno prevladoval napadalni duh. Še preden so 25. septembra 1943 začeli veliko ofenzivo na ozemlju Slovenskega primorja, so z majhnimi močmi vdrali na osvobojeno ozemlje na Notranjskem in Dolenjskem. Tako poznamo nenadne sovražnikove vdore v Cerknico, v Višnjo goro na odseku 15. divizije in v Mokronog, prav tako na obrambnem odseku te divizije. Izvajali so tudi letalske napade na naseljena mesta. Toda med napadalno voljo nemškega poveljnika in stvarnimi možnostmi za uspeh je bil velik razkorak. Dejansko so bili Nemci v Ljubljanski pokrajini, pa tudi na Primorskem, vse do začetka velike ofenzive v defenzivi, ki se ni skladala z njihovimi bojnimi težnjami in navadami. Sicer pa je okupacija že sama po sebi zaposlila okupatorja na defenzivnih pozicijah, kajti zasesti je moral mesta in velike kraje, zavarovati komunikacije ter skrbeti za varnost industrije in raznih gospodarskih naprav, da bi imel od njih ekonomsko korist. Tudi velika nemška ofenziva ni dosegla želenih ciljev. Sedmi korpus je bil sicer v tej ofenzivi prizadet, toda ostalo mu je toliko moči, da si je kmalu osvojil pomembno ozemlje, in položaj je bil spet tak kot pred ofenzivo. Tudi na tej fronti so Nemci morali spoznati, kako draga je ofenziva proti partizanski vojski in kako malo koristi jim prinaša.

Obramba velikih mest – Ljubljane, Novega mesta in Kočevja je zaposlila skoraj vse njegove vojaške potenciale. Tudi Nemci, kot prej Italijani, so se morali sprijazniti s ponudbami slovenske reakcije za sodelovanje njenih čet v boju proti partizanom. Ko so kmalu po veliki ofenzivi spoznali, da jim je pomoč slovenskih domobrancev še kako potrebna, so se odločili, da bodo tej vojski posvetili mnogo več pozornosti in jo krepko izkoristili. Nekdanjim belogardističnim vojakom, ki so po kapitulaciji Italije prišli prosit Nemce za zaščito, so omogočili vojaško šolanje, začeli so jih hraniti in jih v vseh pogledih z vztrajno nemško natančnostjo spreminjati v nemško pomožno vojsko. To je bilo v skladu z nemškimi prizadevanji, da bi vključili v akcijo proti partizanom tudi del slovenskega prebivalstva.

Ko so se Nemci po veliki ofenzivi prepričali, da operacija pravzaprav ni uspela, so se morali hočeš nočeš odpovedati večjim napadalnim posegom v Ljubljanski pokrajini, saj niso imeli na voljo dovolj vojaštva niti bojnih sredstev. Zato so v nadomestilo za večje ofenzive posvetili več pozornosti urejenosti in sistematičnosti svojih operacij. To se je lepo videlo v akcijah na kočevski progi, od sredine leta 1944 dalje pa na dolenski komunikaciji. Pomikali so se od odseka do odseka, se utrjevali, odbijali partizanske napade in nato nadaljevali pohode. Petnajsta divizija je imela zato težke boje na kočevski progi, še težje pa na novomeški. Blokada Novega mesta je zahtevala od 15. divizije velike napore in zaposlila njene pomembne moči.

Zanimivo je, da so Nemci ob izenačenih močeh v Ljubljanski pokrajini vendarle uspevali sistematično odrivati 7. korpus z novomeške komunikacije, prodreti na desni breg Krke in leta 1945 začeti čiščenje Suhe krajine, dokler korpusa niso potisnili na obronke Kočevskega Roga. To so bili utrjujoči manevrski boji. Vse to so mogli Nemci uresničiti le s pomočjo slovenskega domobranstva, ki je sestavljalo pretežen del sovražnih enot v boju proti 7. korpusu.

Sklenemo lahko z ugotovitvijo, da je okupacija silila nemško vojsko na obrambo mest in večjih krajev v Ljubljanski pokrajini, hkrati pa so se Nemci trudili zadrževati pobudo z občasnimi večjimi in manjšimi napadi na enote 7. korpusa, zlasti na 15. divizijo, ki je bila večinoma v prvi črti obrambe novomeške komunikacije. Uporabljali so lokalne čete iz postojank, policijske bataljone in na hitro sestavljene formacije nekdanjih ujetnikov rdeče armade. Jedro njihove udarne moči pa so bili bataljoni slovenskega domobranstva.

Taktika slovenskega domobranstva v boju proti partizanski vojski je bila mnogo bolj zamotana in sestavljena iz drugačnih prvin, kot je bila nemška, čeprav se je slovensko domobranstvo pridno učilo od Nemcev. Domobransko taktiko je v prvi vrsti narekovala ideološka opredeljenost. Slovenska reakcija si je zastavila en sam pomemben cilj, ohraniti na Slovenskem stari družbeni red. Da bi to dosegla, je bilo treba odstraniti največjo oviro, to je narodnoosvobodilno gibanje s partizansko vojsko. Boj, katerega najgloblje korenine so bile torej političnoideološke narave, je bil zato oster, krvav in okrut. Ker reakcija ni uspela postaviti na noge svoje vojske tudi na Primorskem in na Štajerskem, na Gorenjskem je to storila le deloma, je bilo njeno osrednje bojišče v tako imenovani Ljubljanski pokrajini.

Slovensko domobranstvo je bilo popolnoma nekaj drugega kot nekdanja belogardistična vojska, katere pokrovitelji so bili Italijani. Medtem ko so se belogardisti skrivali kot čuvarji imovine in vere v cerkvah in župniščih, se je slovensko domobranstvo razvilo z nemško pomočjo v dobro organizirano in oboroženo bojno moč. Vodstvo slovenskega domobranstva z Levom Rupnikom si je dobro zamislilo bojni ustroj domobranske vojske. V zaledne ustanove, v pisarne, ekonomate in intendature, vojno administracijo in razne urade so se vrinili bojevniki slabše vrste in skrivači. Druge vrsta vojske je bila tista, ki so jo postavili v utrjena mesta in razne samostojne utrdbe, kjer naj bi se vojaki prekalili in izurili. Tretjo skupino pa

so sestavljali najbolj borbeni in politično najbolj osveščeni domobranci. Iz njih so sestavljali udarne bataljone slovenskega domobranstva. Medtem ko nemška vojska skoraj nikoli ni imela rezerv, s katerimi bi se lahko spustila v resnejši napad, je imelo slovensko domobranstvo v udarnih bataljonih udarno pest velike manevrske sposobnosti. Slovensko domobranstvo je prevzelo od nemških pokroviteljev nagnjenje k napadalnosti in agresivnosti. Kontrarevolucionaren značaj domobranske vojske je to tudi sam po sebi terjal in omogočal. Glavno besedo pri določanju taktike slovenskega domobranstva v boju proti partizanski vojski so imeli nemški oficirji. Toda slovensko domobranstvo je šlo v svoji bojni taktiki še mnogo dlje od Nemcev. Domobranci so namreč dobro poznali vse prednosti in odlike partizanske taktike in so to svoje znanje spretno uporabljali v boju. Dokler so bili slabotni in še niso sestavili svojih pravih čet, so napadali le tam, kjer so lahko dosegali uspehe. Hitro so udarjali in se hitro umikali. Ta taktika jim je prinesla velike uspehe. Postali so nevarni, udarjali so na štabe partizanske vojske, uničevali so aktiviste osvobodilnega gibanja ter manjše enote in patrulje partizanov. Ko pa so si uredili stiško utrjeno vozlišče in ko so njihovi štirje bataljoni končno dosegli potrebno formacijo, oborožitev in izurjenost, so se začeli spuščati v akcije večjega obsega.

Največjo oporo so imeli v obveščanju, ki so si ga zagotovili pri somišljenikih. Najprej so poskušali obvladati področje med dolenjsko komunikacijo in Krko. Njihovo glavno oporišče je bilo na Selih pri Šumberku. Tu je bilo središče domobranske obveščevalne in baza za počitek njihovih čet na pohodu h Krki. Sedmi korpus ni nikoli po italijanski kapitulaciji poskušal uničiti tega nevarnega domobranskega gnezda. Domobranci so poskusili obvladati tudi področje med dolenjsko cesto in nekdanjo nemško-italijansko mejo. Udarjali so do Čateža in Zaplaza ter prodirali do Sv. Križa pri Litiji. Pri srečanju s partizani so uporabljali zelo preproste trike, ki pa so jim naivni borci mnogokrat nasledli. Preoblačili so se v partizanske uniforme ali preprosto natikali na glave titovke in se izdajali za partizane. Bili so izvrstno obveščeni o partizanskih enotah ter o njihovi razmestitvi. Obveščevalci, zlasti ženske, so se navadili prenašati strokovno obdelane podatke o partizanih. Slovenski domobranci so šli v napad neposredno na partizansko enoto, o kateri so imeli podatke. Napadalna taktika domobrancev je bila boljša kot taktika njihovih učiteljev Nemcev. Prednost so imeli zaradi povezav s somišljeniki iz vrst domačega prebivalstva. Zavarovanje stiškega utrjenega vozlišča ni nikoli pomenilo zadržka za izvedbo akcij. Največkrat so pustili v postojankah do tri čete, z dvema bataljonoma pa so izvajali akcije. Obramba utrjenega vozlišča kljub številnim napadom ni bila nikoli omajana, saj so ga domobranci varovali največkrat na ta način, da so zapletli partizanske čete v spopad izven postojank, v boje pa so posegle tudi sosedne garnizije. Bojna sposobnost domobranskih bataljonov je od sredine leta 1944 neprestano naraščala. Imeli so velike uspehe v boju s partizanskimi brigadami in divizijami. Skoraj je ni bilo partizanske enote, ki ne bi bila v boju z bataljoni slovenskega domobranstva doživela neuspeha. Tudi obe štajerski brigadi, ki sta v drugi polovici leta 1944 prišli na Dolenjsko,

sta imeli v bojih z domobranci velike izgube. Bojna sposobnost bataljonov slovenskih domobrancev je postajala vedno bolj žgoč problem osvobodilnega boja na Dolenjskem. Slovenski domobranci so dosegli vrhunec svoje moči jeseni 1944. Prvi večji poraz so doživeli pri poskusu vdora v Belo krajino novembra 1944. V težkem položaju so bili tudi tedaj, ko so ob neprestanih partizanskih napadih gradili postojanko na Občinah. Boji v Suhi krajini leta 1945 so oslabili domobranske bataljone, ki so morali prenašati glavno težo ofenzivnih bojov proti 7. korpusu. Seveda pa so bile domobranske čete iz vrst posadkovnih enot mnogo slabše. Ko so Nemci sestavljali nove bataljone slovenskega domobranstva, so morali uporabiti tudi nekaj posadkovnih čet. S tem so oslabili borbenost domobranskih bataljonov. Niti to, da so jih Nemci krepili s svojimi četami, ni več postavilo domobranskih bataljonov na tako visoko bojno raven, kot so jo dosegali v drugi polovici l. 1944. Vendar moč domobranskih bataljonov do konca vojne ni bila uničena, niti ni oslabela do te mere, da je ne bi bilo treba resno upoštevati.

Sovražnikova protipartizanska taktika je torej imela troje obrazov: italijanskega, nemškega in domobranskega. V Ljubljanski pokrajini je igrala posebno vlogo prav zaradi slovenskega domobranstva, ki je imelo na tem območju ob pomoči Nemcev in organizacije politične reakcije svoje težiščno bojišče. Tu sta razvijali svoje moči revolucija in kontrarevolucija z vsemi svojimi bojnimi in političnimi pojavi. Najtežje breme boja proti nemški, zlasti pa domobranski vojski je bilo v 7. korpusu naloženo prav 15. diviziji. V tem je bila posebnost bojevanja te divizije.

Napad

Navadno imajo vse močne armade sveta napad in ofenzivo za temeljni vidik boja in vojskovanja. Tudi nekadanja jugoslovanska vojska si je ustvarila v svojih pravilih o vojni podobna načela. Kljub temu pa je bilo njeno obnašanje v drugi svetovni vojni kaj klavrno, saj so ofenzivna načela ostala le na papirju.

Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije je imela zaradi pomena ciljev, ki si jih je zastavila, enake postavke v vojni doktrini. Napad, ofenziva! Revolucionaren karakter vojskovanja, združen z osvobodilnimi zahtevami, je bil naravni pobudnik takega gledanja na vojno. Drugačen ni mogel biti. Revolucija je sama po sebi skrajno napadalno vojaško-politično dejanje.

Tudi nemška okupacijska armada je v skladu s splošno nemško doktrino, ki je napovedovala kratko, a silovito vojno, negovala napad kot glavni vidik boja in glavno taktično načelo. Toda bliskoviti vojni so se morali Nemci kaj hitro odpovedati kakor tudi popolni oblasti na slovenskih in drugih zasedenih ozemljih Jugoslavije.

Čeprav je tudi fašistična Italija gojila želje, da bi z nekaj ofenzivnimi akcijami čimprej odločila vojno, se ji to v boju s slovensko partizansko vojsko ni posrečilo. Partizani so sprejemali ponujene boje, kadar se jim je zdelo to

koristno, sicer pa so se znali uspešno izogniti italijanskim nakanam. Velika italijanska ofenziva ni prinesla odločitve. Italijanska želja po rešitvi vojnih problemov v odprti in napadalni bitki s partizani se torej ni uresničila.

Po kapitulaciji Italije nemška vojska niti pomisliti ni mogla na napad na partizane. Nemci so komaj držali v oblasti Ljubljano, tržaško in reško železnico. Za okrepitev okupacijskih čet niso imeli na voljo sredstev. Partizani so z novo, močno okrepljeno in oboroženo vojsko napadli v smeri najvitalnejših delov tržaške komunikacije – proti Zidanemu mostu. Bilo je kritično. Nemci so morali začeti veliko ofenzivo, da bi strli partizansko napadalno moč. Po tej ofenzivi do konca vojne niso zmogli v Ljubljanski pokrajini nobene podobne operacije več. Zadovoljiti so se morali z dolgotrajnimi boji. Na slovenskih kakor tudi na drugih jugoslovanskih bojiščih se je razvilo bojevanje, ki je bilo daleč od nekdanjih sanj nemške vojske po hitrih uspehih. Sovražnik se je moral zatekati k drugačnim oblikam taktike.

Če se je hotela nemška okupacijska vojska skupaj z domobranci obdržati na slovenskem ozemlju in si pridobiti pobudo za napadalne akcije, je morala ustanavljati utrjene postojanke. V njih je bila zagotovljena varnost okupacijske uprave, tu je bil varen počitek za vojsko, tu je bila baza za napadalne pohode na partizansko ozemlje. Ustanavljanje postojank in bivanja v njih sta bila seveda popolnoma obrambna ukrepa sovražnikove vojske, ki se nista skladala z nemškimi doktrinarnimi načeli, ampak sta bila izsiljena. Samo iz postojank je sovražnik lahko izvajal napadalne akcije proti partizanskim četam. Tako so Nemci kombinirali obrambo v postojankah z napadi na partizansko vojsko.

Sovražnik je imel pri omenjeni razporeditvi svojih enot in uporabi taktike naslednje prednosti in slabosti: prednost je bila v relativni varnosti utrjenih postojank in prosti izbiri časa in kraja za napad na partizane; slabost je bila v tem, da so bile postojanke ranljive in jih je bilo pod določenimi pogoji mogoče zavzeti. Partizani pa so imeli to prednost, da so z nenehnimi premiki in menjavo bivališč ovirali zanesljivost določanja ciljev sovražnih napadov. Partizanska vojska je tudi svobodno izbirala utrjene postojanke za cilj svojih akcij, na zemljišču pa je sprejemala boj po lastnem interesu.

Ker so se sovražnikove čete po lastni volji pojavljale izven postojank, je morala partizanska vojska napadati *utrjene postojanke*, če je hotela uveljavljati pobudo v napadu. Poleg tega je bilo treba sovražnika prisiliti k obrambi v postojankah in k opuščanju manjših postojank. Onemogočati mu je bilo treba postavitve novih postojank, kajti le tako se je širilo območje, ki ga je nadzorovala ali obvladovala partizanska vojska. Seveda pa sovražnika ni bilo mogoče zlahka prisiliti na boj izven postojank. Tako je postal napad na utrjeno postojanko osnovna oblika boja, ki je postavila načela partizanskega vojskovanja na glavo, kajti pri napadu na utrjeno postojanko ni bilo mogoče izvajati svobodnega manevra. Taka akcija je partizansko vojsko priklenila k obzidju postojanke in jo prisilila, da jo je morala izpeljati po načelih sodobnega vojskovanja. Neuspeh v napadu na utrjeno postojanko je imel težje posledice kot pa umik iz bitke, v kateri ni bilo možnosti za

zmago. Operacije proti utrjenim postojankam so do neke mere izničevale možnosti za uporabo partizanske taktike.

Zato moramo posvetiti več pozornosti razmišljanju o operacijah 15. divizije proti utrjenim postojankam in mestom. Take akcije so zahtevale veliko naporov, bojnih sredstev in vojaške veščine. Izvajanje tovrstnih napadov je bilo težje tudi zato, ker partizanska vojska ni imela na voljo vseh sredstev, ki jih je zahteval napad na utrjeno postojanko. Tu mislim na težko orožje, ki ga partizani do kapitulacije Italije niso imeli. Tudi zaplenjena italijanska artilerija ni bila popolnoma ustrezna za partizansko vojskovanje, ker je bila pretežka. Partizani niso imeli vedno dovolj minerskega materiala, tj. razstreliva, da bi ga uporabili za rušenje utrd. Poleg tega pa za napad na utrjeno mesto niso bili dovolj izurjeni.

Na začetku niso znali dovolj smotno uporabljati bojnih sredstev za boj na utrdah. Minerstvo je bilo vse do sredine leta 1944 nezadostno razvito. Partizani tudi niso znali dobro organizirati sodelovanja med četami z različnimi bojnimi sredstvi. Vemo, da je bilo treba sestavljati za preboje utrjenih obrambnih črt ali rajonov bojne skupine, ki so bile opremljene s potrebnimi bojnimi sredstvi. To so bili jurišni oddelki, oddelki bombašev, oddelki inženircev, pontonirski za premagovanje vodnih ovir, strelska enota, minometni oddelek, topniška enota in sredstva za zvezo. Zlasti se je bilo treba dobro seznaniti z bojnimi možnostmi glavnega orožja pri napadu na utrjeno postojanko, tj. z artilerijo. Postavljalo se je vprašanje, kako jo uporabiti. Ali za neposredno podporo bojne skupine na glavni smeri ali za izvedbo artilerijske priprave s posrednim streljanjem itd.?

Partizani pa so imeli težave tudi s tem, kako pravilno pripraviti operacije za napad na utrjeno postojanko. Za pripravo je bilo v glavnem vedno dovolj časa, saj je bila akcija stvar partizanske odločitve. Partizanski štabi si še niso znali priskrbeti zadostnih podatkov o sovražni posadki in utrdah. Razen tega pri pripravi jurišnih oddelkov za napad na utrjeno mesto ni bilo na voljo nazornih pripomočkov, npr. maket. Razumljivo je, da je bilo zato v tovrstnih akcijah veliko improvizacije. Najbolje je bilo tedaj, kadar je bilo med borci več poznavalcev krajev, ki jih je napadala partizanska vojska. Toda tudi to ni povsem zadoščalo.

Potrebno je nekoliko podrobneje pregledati napade 15. divizije na utrjene postojanke in utrjena mesta, če hočemo presoditi pomembnost te zvrsti napadalnih bojev partizanske vojske. V ta namen je izdelan statistični pregled tovrstnih napadov, iz katerega je razvidna stopnja njihove uspešnosti.*

Pregled napadov 15. divizije na utrjene postojanke in mesta od 24. julija 1943 do 15. maja 1945:

* K uspešnim napadom štejemo napade, v katerih so partizani prvič, zavzeli postojanko in uničili njeno posadko, drugič, partizani so postojanko zavzeli, posadka pa se je rešila s prebojem, in tretjič, partizani so z napadom na postojanko dosegli, da jo je sovražnik kasneje opustil; delno uspešni so bili napadi, v katerih je sovražni posadki že pretela nevarnost, da se bo morala predati, a so jo intervencijske sile v zadnjem trenutku rešile; k delno uspešnim štejemo tudi napade, v katerih je imela posadka velike izgube in materialno škodo, in napade, zaradi katerih je moral sovražnik okrepiti posadko in postojanko močnejše utrdati, partizani pa so imeli manjše žrtve; v neuspešnih napadih pa ni bil dosežen nobeden od navedenih ciljev.

Karakteristika akcije	Število	Uspešni	Delno uspešni	Neuspešni
Napad na močno utrjeno postojanko	31	8	2	21
Napad na srednje utrjeno postojanko	17	3	1	13
Napad na slabo utrjeno postojanko	31	17	3	11
Skupaj	79	28	6	45

Pojasnilo pregleda: k močno utrjenim postojankam štejem tista utrjena mesta, ki so imela močno fortifikacijsko obrambo, številno posadko in ki so bila dobro branjena, kot npr. Žužemberk, Novo mesto, Kostanjevica itd.

Srednje utrjene postojanke so se razlikovale od močno utrjenih po tem, da so bili njihovi obrambni elementi razmeroma šibkejši.

Med slabo utrjene postojanke štejem zlasti obmejne postojanke z graničarsko ali žandarmerijsko posadko ter druge slabše branjene postojanke.

Takoj opazimo, da je bilo precej neuspešnih napadov na utrjene postojanke, tj. 45 ali 56 %. To si lahko razlagamo s tem, da je bil tak napad težak, zlasti v prvem obdobju obstoja 15. divizije, ko še ni bilo artilerije in večšina napada še ni bila dovolj razvita. Vzrok za to je treba iskati tudi pri višjih štabih, ki so mnogokrat napačno ocenili razmere na bojišču, pri dodeljevanju bojnih nalog pa so bolj upoštevali lastne želje, kot stvarne razmere in možnosti za doseg želenega cilja. Priprava akcije je bila največkrat nezadostna, razen tega pa so bili napadi izvedeni brez težkega orožja, kar je bil vzrok mnogim neuspehom. Seveda pa se je tudi naglica kaj rada maščevala napadalcem. Uspešnih napadov je bilo 35 %. Mednje štejemo nekatere, ki jih je izvedla 15. divizija na močno utrjena mesta in kraje, kot so Bosiljevo, Zdenska vas, Žužemberk, Trebnje itd. Največ uspehov je divizija požela v obdobju po italijanski kapitulaciji med pripravo ofenzive na Savo in med ofenzivno operacijo samo. Vendar so tedaj padale obmejne, slabše branjene postojanke, kar pa seveda ne zmanjša uspehov iz začetne dobe obstoja 15. divizije. Mnogo uspehov je imela 15. divizija v operacijah meseca maja 1944 v ofenzivnem zaletu 7. korpusa, ko so kar ena za drugo padale močno branjene postojanke v Žužemberku, Trebnjem itd. Značilno za napade 15. divizije na utrjene postojanke je bilo, da je od 16. avgusta 1944, ko je bila prvič neuspešno napadena postojanka 3. bataljona slovenskih domobrancev Višnja gora, moč partizanskih napadov 15. divizije začela upadati, tako da pravzaprav do maja 1945, razen Vinkovega vrha 9. aprila 1945, ni bila osvojena nobena sovražna postojanka več.

Boj za utrjena mesta je bil odraz moči partizanske vojske in najvažnejša oblika boja proti okupatorju, ki je zlasti od poveljnikov zahtevala določeno

stopnjo poznavanja bojne veščine, pridobljene bodisi v šolah bodisi s prakso. Zahtevala je uporabo različnih orožij, največ pa težkih, ki rušijo utrdbe in odpirajo poti v postojanko. Zahtevala je večšino pri organizaciji sodelovanja med partizansko pehoto in drugimi vrstami orožja.

Sovražnik je bil prisiljen prilagajati utrjenost mest sposobnostim in orožju partizanske vojske. Sistema obrambe v postojankah nikakor ni mogel opustiti. Čim večji sta bili sposobnost partizanov in moč njihovega orožja v napadalni akciji na postojanke, tem bolj je moral sovražnik postojanke utrjevati in tem več primernega orožja za obrambo je moral imeti. Okupacija je tako postajala zanj vedno dražja. Iz glavnih bojišč je moral pošiljati na ogrožena področja rezervne čete in izvajati velike ofenzivne operacije. To je slabilo okupatorjevo glavno fronto in prav v tem je bil delež, ki si ga je partizanska vojska pridobila v sestavi zavezniških vojsk.

Sovražnikove *komunikacije*, zlasti železnica, so bile strateškega pomena za nemške in italijanske armade. Za partizansko vojsko pa so pomenile strateške cilje, ki so jih partizanske enote neprestano napadale in uničevale. Na Slovenskem je bila tržaška železnica največjega pomena za sovražnika, zato je postala najvažnejši cilj za partizansko vojsko. Bila je najbolj zavarovana, zato so bile akcije proti njej vedno povezane s pomembno in podrobno organizacijo ter izvajane z velikimi združenimi partizanskimi silami. Manj pomembne so bile druge komunikacije v Ljubljanski pokrajini. Obe dolenski železnici sta bili sicer popolnoma razrušeni, vendar je kočevsko okupator sčasoma delno usposobil za promet. Glavni cilj sovražnikovih prizadevanj je bil zaposliti partizansko vojsko na teh stranskih komunikacijah in jo s tem odriniti od najvažnejšega cilja, od tržaške železnice!

Akcije 15. divizije na železniških progah bi zato lahko razdelili po pomenu zastavljenih ciljev v tri vrste: v drobne akcije diverzantskega značaja, zlasti ob udeležbi divizijskih minersko-sabotažnih enot; v srednje velike akcije na železniške naprave, kot so mostovi, vlaki, postajne naprave, kombinirane z napadi na varovalne postojanke ali utrjene rajone (litijski most); v večje in velike ofenzivne divizijske operacije na železnice, kot je bila na primer ofenziva 15. divizije od 4. avgusta do 8. septembra 1943 na dolensko železnico.

Te akcije 15. divizije so bile izrazito napadalnega značaja. Dve sta bili posebnega pomena, saj sta pomenili podporo ofenzivnim operacijam zahodnih zavezniških vojsk v Franciji. To sta bili akciji za uničenje Štampetovega in litijskega mostu.

Če ne upoštevamo akcij manjših enot 15. divizije na železnice, ki so bile bolj diverzantskega značaja, potem je divizija med vojno izvedla skupaj 22 srednjih in velikih napadov na železnice. Od teh so bili skoraj vsi uspešni, le tri bi lahko šteli med delno uspešne. To dokazuje, kako velikega pomena so bile napadalne operacije in akcije partizanskih enot na železnice in da so jih znali partizani dobro izvajati. Na žalost je bilo takih akcij premalo.

Partizanska vojska je imela kaj malo zanesljivih sredstev, da bi izvabila sovražnika iz postojank ter ga prisilila na boj v okoliščinah, ki bi bile ugodne za partizane. Večkrat so enote 15. divizije pričakovale sovražnika na

ustreznih položajih. Toda sovražnik, zlasti slovenski domobranci, je bil zelo spreten. Pri izpadih iz postojank je navadno ohranjal pobudo in se izmikal bojem, če okoliščnosti zanj niso bile ugodne. Če se je sovražnik podal v večje ofenzivne napade na 15. divizijo, je bil navadno zelo močan in boj se je spremenil v manevrske premike po bojišču, ki so partizanom onemogočali, da bi premagali sovražnika. Le nekajkrat se je enotam 15. divizije posrečilo z napadalno akcijo premagati napadajočega sovražnika. Tako je bilo pri Sadinji vasi in Vinkovem vrhu v drugi polovici leta 1944 ter v bojih v Suhi krajini pozimi 1945.

Zato je bila razumljiva težnja 15. divizije, da bi spremenila obrambni boj v napad. Sovražnik je izvedel med vojno 128 pomembnejših izpadov iz postojank, katerih cilj je bil napad na enote ali štab 15. divizije (tudi na enote, ki so bile na blokadnih položajih pri mestu). Od teh so jih partizani 17 spremenili v svoje napadalne akcije. V bojih so enajstkrat zmagali, štirikrat so bili deloma uspešni in dvakrat poraženi. Tudi iz teh podatkov je razvidna prednost, ki jo je partizanom dajala napadalna akcija.

Napadalne akcije, v katerih je prišla do popolnega izraza pobuda enot 15. divizije, so bile hkrati akcije *posebnega pomena*. Mednje štejem: veliko razorožitveno operacijo 15. divizije ob italijanski kapitulaciji od 9. do 15. septembra 1943; akcijo za porušenje dolenjske železnice in najvažnejših objektov na njej takoj po italijanski kapitulaciji; sodelovanje 15. brigade pri prenosu ranjencev na Hrvaško med 25. in 27. oktobrom 1943, ko se je že začela velika nemška ofenziva; vrsto preskrbovalnih operacij, med njimi tisto 13. novembra 1944 v dolini Krke med Novim mestom in Kostanjevico; uspešno akcijo 15. divizije, ki jo je izvedla s pohodom na obmejno področje, da bi sprejela štajerske brigade na pohodu na Dolenjsko od 25. februarja do 9. marca 1945 in druge. Vse te akcije so bile napadalnega značaja, pobudo zanje pa so dale enote 15. divizije. Petnajsta divizija je izvedla 21 akcij in operacij posebnega pomena, od teh je bilo 17 uspešnih, 3 delno uspešne in 1 neuspešna.

Oglejmo si še tabelarni pregled vseh napadalnih akcij 15. divizije:

Vrsta boja	Število	Uspešni	Delno uspešni	Neuspešni
Napadi na utrjene postojanke, mesta	79	28	6	45
Napadi na železnice	22	19	3	—
Akcije posebnega pomena	21	17	3	1
Napadi na zemljišča	17	11	4	2
Skupaj	139	75	16	48

Uspešnost napadalnih bojev 15. divizije kazijo podatki o napadih na utrjene postojanke, o čemer smo že govorili. Vključno z negativnimi izidi napadov na utrjene postojanke je 15. divizija v ofenzivnih bojih dosegla 53 % zmag in le 34 % porazov.

K napadalnim bojem 15. divizije nismo šteli dveh vrst operacij oziroma bojev.* To sta dve veliki ofenzivni operaciji 15. divizije sredi oktobra 1943 proti Savi in ofenziva maja 1944 proti novim postojankam na Dolenjskem. V statistiki jih nismo upoštevali zato, ker so rezultati omenjenih operacij vključeni v tabelo kot posamezni boji. V tabeli nismo upoštevali tudi 11 izrazitih demonstrativnih napadov na utrjena mesta, ker tovrstne akcije nimajo napadalnega značaja.

Obramba

Obrambni boji 15. divizije so bili zelo različni. Bolj ali manj so bili odvisni od sovražnika, kadar je imel pobudo v rokah in zato tudi prednost pred partizansko vojsko.

Za sovražnikovo vojsko je pomenilo bivanje v utrjenih postojankah obrambno akcijo; da bi se izognil pasivnosti in da bi se dokopal do iniciative, je moral sovražnik ukrepati. Ukrepal je na dva načina: začel je večjo ali veliko ofenzivno operacijo ali izvedel izpad iz utrjene postojanke z zadostno močjo, da bi partizanske čete prisilil k obrambi.

Sovražnik je izvedel 11 večjih ofenzivnih operacij, med njimi znamenito 4. fazo velike ofenzive proti 7. korpusu v Ljubljanski pokrajini. Za te operacije je zbral veliko število čet, s katerimi je bolj ali manj prisilil partizane na obrambne boje. Omenjene so samo tiste sovražnikove ofenzivne operacije, v katerih se je bojevala tudi 15. divizija.

V času obstoja 15. divizije je sovražnik izvedel iz postojank 128 akcij napadalnega značaja. Od teh se jih je 17 razvilo v partizanski protinapad, v 65 primerih pa je prisilil 15. divizijo in njene enote k obrambi.

Iz preostalih 46 napadalnih akcij so se razvili manevrski boji.

Če vse te podatke zberemo in jih uredimo v obliki tabelarnega pregleda, dobimo naslednjo sliko obrambnih bojev 15. divizije:

Vrsta boja	Število	Uspešni	Delno uspešni	Neuspešni
Obramba pred velikimi napadalnimi operacijami	11	2	1	8
Obrambni boji 15. divizije	65	7	25	33
Skupaj	76	9	26	41

* V statističnih podatkih so upoštevani le boji in akcije, ki jih je vodila 15. divizija in so bili zanjo posebnega pomena.

V obrambnih bojih se je 15. divizija slabše izkazala kot v napadalnih. Glede na značaj in cilje partizanske vojne je to razumljivo. Iz tabele je razvidno, da je imela divizija dve vrsti obrambnih bojev. Prva je izhajala iz velikih sovražnikovih ofenzivnih operacij, ki jih je bilo kar 11. Med te prištevamo tudi 4. fazo velike nemške ofenzive, ki je bila v Ljubljanski pokrajini od 21. oktobra do 11. novembra 1943. Petnajsta divizija je bila vpletena v boje te ofenzive skoraj do konca.

Obrambni boji so bili navadno dolgotrajni. Sedmi korpus je včasih doživljal izredne uspehe v teh bojih, drugič pa spet težke poraze. Rezultati bojev pa so bili navadno za sovražnika ničevi. Morda si je pridobil nekaj terena, del Suhe krajine med Krko in dolensko komunikacijo, ali pa si je priboril boljše položaje za obrambo področja dolenske ceste in železnice. Včasih si je sovražnik zastavil ambicioznejši cilj,* tj. zadati težak udarec partizanom. Ker pa je moč partizanske vojske tako narasla, da je ni bilo mogoče prizadeti z lokalnimi bojnimi silami, je moral sprožiti *veliko ofenzivno operacijo*. Na območju Ljubljanske pokrajine so Nemci med vojno izvedli eno samo tako operacijo. Velika sovražna premoč je prisilila partizansko vojsko k obrambi. Tako je prišlo do najtežjega in najbolj usodnega obrambnega boja velikih razsežnosti. Eno temeljnih vprašanj, ki so si ga v partizanskih vrstah tedaj zastavili, je bilo vprašanje, ali more partizanska vojska v tako neenakem boju sploh upati na zmago.

Če hočemo danes odgovoriti na to vprašanje, si moramo biti najprej na jasnem glede ciljev velikih sovražnih ofenziv. V direktivah sovražnih poveljstev so bili cilji ofenziv jasno zastavljeni. Osnovni cilj sovražnikove ofenzive je bil doseči popolno uničenje osvobodilnega gibanja s partizansko vojsko in politično organizacijo vred. To bi pomenilo okupatorjevo popolno zmago, prebivalstvo bi pokleknilo pred njim in sovražnik bi v pokorjeni deželi počel, kar bi ga bilo volja.

V velikih ofenzivah je bil torej sovražnikov napad usmerjen proti živi sili partizanske vojske in proti prebivalstvu, ki se je upiralo okupaciji. In prav to je bilo tisto, kar je bilo za osvobodilno gibanje najbolj nevarno. Obrambna akcija je morala biti torej organizirana v takem smislu, da je onemogočila sovražnikove namere. Njen glavni cilj je bil ohraniti partizansko vojsko in prebivalstvo, ki je podpiralo osvobodilno gibanje.

Velika napaka bi bila, če bi pred okupatorjem branili osvobojeno ozemlje. Partizanska vojska ni mogla streti nemškega vojaškega stroja, ki je v Ljubljanski pokrajini 21. oktobra 1943 vse svoje sile usmeril proti partizanom in začel moriti po slovenskih krajih. Če bi se bila glavni štab in z njim vodstvo osvobodilnega gibanja odločila braniti osvobojeno ozemlje (»Mi bomo branili osvobojeno ozemlje!«), bi bilo to dejanje povsem neosnovano, saj bi bilo treba poraziti okupatorjeve čete na bojišču, če bi hoteli, da bi bila

* K uspešnim obrambnim bojem 15. divizije štejemo boje, v katerih sovražnik ni dosegel svojih ciljev ali pa se je njegova napadalna akcija spremenila v njegov poraz. Delno uspešni so bili boji, v katerih so se partizanske enote izognile porazu z uspešnimi manevri in niso imele večjih izgub. Neuspešni so bili taki obrambni boji, v katerih je sovražnik prisilil partizanske enote k umiku, pri čemer so imeli partizani obšutnejše izgube.

obramba osvobojenega ozemlja uspešna. Kdor je v danih okoliščinah upal na uspeh takšne obrambne akcije, je brez dvoma precenjeval partizanske bojne zmožnosti.

V Ljubljanski pokrajini sta bili ves čas vojne le dve veliki ofenzivi. Prva, italijanska, od 16. julija do 4. novembra 1942 in druga, nemška, od 21. oktobra do 11. novembra 1943. Ofenzivi sta imeli marsikaj skupnega. Obe sta bili izsiljeni zaradi velikih uspehov narodnoosvobodilne vojske. Prva zaradi uspehov spomladi in poleti 1942, ko je osvobodilna vojska osvobodila skoraj celotno območje Ljubljanske pokrajine, druga pa zaradi tega, ker je ob italijanski kapitulaciji prišlo do velikega porasta moči partizanske vojske, ki je, razen Ljubljane, popolnoma osvobodila Ljubljansko pokrajino. Okupatorji so morali izvesti ofenzivne operacije, pa četudi na račun enot, ki bi jih sicer morali uporabiti na drugih velikih bojiščih. Ofenzivi sta imeli veliko skupnih in podobnih značilnosti, kakor sicer vse velike ofenzive (velika premoč nad partizansko vojsko, čiščenje zemljišča po odsekih, taktika obkoljevanja ali postavljanja ovir in pogon v smeri teh ovir, časovno omejena, vendarle zelo dolgotrajna akcija).

Če bi se torej partizanska vojska hotela uspešno zoperstaviti sovražnikovi ofenzivi, bi morala v njeni izvedbi najti slabosti ter jih izkoristiti. Vsekakor je bilo nekaj takih slabosti, ki so jih mogli partizani obrniti sebi v prid, npr. omejen čas trajanja ofenzive; odrejen kontingent vojaštva, ki ga navadno v ofenzivah niso nikoli povečevali, nasprotno, v obeh ofenzivah so ga celo zmanjševali, ker je bilo pomanjkanje čet na obširnih frontah in bojiščih kronično in kritično; v vseh ofenzivnih fazah je sovražnik uporabljal enake taktične prijeme, kar je omogočalo lažje prepoznavanje njegovih namer; uporaba tankov in motoriziranih čet je bila spričo gozdnatega in gorskega terena zelo omejena; prav zato so se morali Nemci v prvi fazi svoje velike ofenzive na Primorskem zadovoljiti s tako pičlimi uspehi, saj so se njihovi tanki in motorizirane enote le stežka prebijali skozi Trnovski gozd in po kamnitem kraškem svetu.

Omenjene slabosti velikih sovražnikovih ofenzivnih operacij so dajale možnosti za mnoge taktične rešitve, npr. za omiljene sovražnikove akcije, otopenje njene ostrine ali pa celo za izničenje njene uspešnosti.

Velike sovražnikove ofenzive so bile tako pomembni bojni posegi, da bi morala biti partizanska poveljstva in vodstva osvobodilnega gibanja v nenehni pripravljenosti na protiakcijo. To je bilo nujno, kajti uspešen odpor zoper sovražnikovo ofenzivno operacijo bi bil možen le, če bi se nanjo že prej dobro pripravila. Obveščevalna služba bi morala biti neprestano budna, da bi zaznala sleherni pojav, ki bi oznanjal ofenzivo. Oficirji operativnih oddelkov bi morali nenehno zasledovati premike sovražnih čet, da bi pravočasno ugotovili začetek ofenzive. Razen tega bi morali biti sposobni pravilno razvozlati značaj sovražnikovih premikov in točno opredeliti njihov namen, da ne bi prišlo do kakšnih nepotrebnih ali preuranjenih ukrepov. Velikega pomena bi bilo torej čim hitreje ugotoviti, ali je neka sovražnikova akcija že začetek ofenzive, ali ima kakšen drug namen. Partizanske enote bi bilo treba vojaško in politično pripraviti na sovražnikovo ofen-

zivo. Kaj vse bi bilo treba storiti ob začetku ofenzive? Kakšne pripravljalne naloge bi morale opraviti brigade, kakšne divizije in korpusi? Kakšni bi bili načini povezav med partizanskimi enotami? To so bila pomembna vprašanja, ki bi jih morala partizanska poveljstva razrešiti že pred ofenzivo. Pripraviti bi bilo treba skrivna skladišča hrane, streliva in orožja. Že vnaprej bi bilo treba tudi vedeti, kakšno taktiko bodo ubrale partizanske brigade in divizije v bojih. Posebno skrb bi bilo treba posvetiti varnosti in zdravljenju ranjencev in v ta namen pripraviti vse potrebno za ustanovitev novih začasnih bolnišnic, ki bi morale biti močno maskirane in na mestih, ki bi ustrezala operativnemu načrtu partizanske obrambe. Zagotoviti bi bilo potrebno stalno zvezo med poveljstvi, da bi partizansko akcijo vodili na osnovi enotnih informacij in da bi se izkušnje ene enote hitro prenašale na druge. Enotno vodenje štaba korpusa je bilo zato nujno potrebno. Urediti je bilo treba dovolj rezervnih poveljniških mest, da bi bila povezava med poveljniki čim bolj trdna, s tem pa bi bila zagotovljena tudi enotnost poveljevanja. Iz enot bi bilo treba odstraniti tiste sovražne elemente, ki bi utegnili izkoristiti stiske v ofenzivi in vnašati demoralizacijo.

Poskrbeti bi bilo treba tudi za *varnost* prebivalstva in aktivistov, da ne bi postali žrtve terorja in belogardističnega maščevanja. V ta namen bi bilo treba zgraditi skrivne bunkerje, poskrbeti za evakuacijo najbolj izpostavljenih aktivistov in prav tako kot v partizanskih enotah bi bilo treba onemogočiti tiste ljudi, ki bi lahko postali aktivni okupatorjevi sodelavci.

Kako je bila 15. divizija pripravljena na ofenzivo in kako se je med njo obnašala? Vse enote 15. divizije so bile seznanjene z možnostjo velike sovražnikove ofenzive. Saj ni bilo težko uganiti, da jo bo sovražnik razvil tudi v Ljubljanski pokrajini, ko jo je bil izpeljal že v Slovenskem primorju in v Istri. Toda ta seznanjenost je bila površna. Nobenih posebnih pripravljalnih ukrepov ni bilo. Sovražnikove ofenzive v 15. diviziji niso dovolj resno pričakovali. S postavitvijo 15. in 12. brigade na hrvatsko mejo je bilo prekršeno načelo, da je treba ofenzivo pričakovati bolj s strnjenimi vrstami, da bi bilo poveljevanje bolj učinkovito. Brigadi pa sta bili zelo daleč od divizijskega jedra in poveljniška povezava med njima in poveljstvom divizije je bila zelo slabotna. Ta ukrep je bil v skladu z zmotno težnjo glavnega štaba o obrambi osvobojenega ozemlja.

Za boj v veliki nemški ofenzivi 15. divizija ni bila pripravljena niti v eni sami točki, ki smo jih zgoraj navedli. Tako divizija ni mogla niti znala razvozlati pomena sovražnikovih začetnih akcij, ko je le-ta vdrl v Novo mesto in šel dalje proti hrvatski meji. Sovražnikov obkoljevalni manever je bil očiten, vendar ga poveljstvo 15. divizije ni razumelo. Tudi Gubčeva brigada, ki je bila prva na udaru, ni bila dovolj pazljiva, da bi razumela vsa svarila, ki so prihajala s terena in da bi razvozlala pomen sumljivega zbiranja motoriziranih in tankovskih enot pred brigadno fronto. Tudi štab 7. korpusa in glavni štab dolgo nista mogla razumeti pomena premikov sovražnih čet in njihovih akcij, čeprav je bilo jasno, da se je ofenziva že začela. Štab 15. divizije je nekaj dni gojil iluzije, da je sovražnikov vdor v Novo mesto le lokalna bojna epizoda. Za povezavo 15. divizije s korpusom in vsemi šti-

rimi brigadami ni bilo poskrbljeno. Zveze so delovale, kot so to dopuščale možnosti, korpus in divizija se tudi na tem področju nista lotila kakšnih posebnih ukrepov. Sledila je še cela vrsta slabosti in pomanjkljivosti: ni bilo skrivnih skladišč hrane in streliva, ni bilo poskrbljeno za evakuacijo ranjencev v ofenzivnih razmerah, štab 7. korpusa ni imel določenih rezervnih poveljniških mest . . . Slednje je pripeljalo do tega, da so bile od časa do časa, zlasti v najtežjih trenutkih ofenzive, prekinjene zveze med korpusom in 15. divizijo. Petnajsta divizija ni imela nobenega načrta za boj v sovražnikovi ofenzivi. Čeprav se je boj za Brod na Kolpi, ki je bil jasen znak začetka velike nemške ofenzive, začel že nekaj dni pred 21. oktobrom, dnevom začetka sovražnikove operacije, ni divizija ukrenila ničesar, da bi zbrala enote in se pripravila na boj. O tem, kako se bodo njene enote obnašale med operacijami, ni bilo nobenega dogovora niti navodila. Prepuščeno je bilo divizijam, kako naj se branijo, te pa so največkrat prepustile brigadam, da se same znajdejo v bojnem vrvežu. Parola o tem, naj se vsakdo znajde kakor ve in zna, ki sicer ni bila uradna smernica obnašanja v ofenzivi, je prevladovala med partizanskimi enotami, ki so se brez zvez z višjimi poveljstvi spopadale s sovražnikom kakor so vedele in znale. Le Cankarjeva brigada je skupaj z delom 10. brigade (»Ljubljanske«) samoiniciativno ustanovila začasno bolnišnico v Jauhah.

Med velikimi ofenzivami bi bilo nujno izvesti določene ukrepe za varnost civilnega prebivalstva in političnih aktivistov. Že v načrtih za ukrepanje v primeru sovražnikovih ofenziv bi bilo treba predvideti graditev skrivnih bunkerjev, načrtovati umik prebivalstva na varnejša področja itd. Posebno pozornost pa bi bilo treba posvetiti ukrepom za obrambo pred izdajalskim početjem, ki bi se moglo razcveteti ob prihodu sovražnih čet v naselja. Seveda pa bi bilo treba dobro paziti, da se tako ukrepanje ne bi izrodilo v lov na čarovnice, saj bi to lahko pripeljalo do težke politične situacije.

Razumljivo je, da poveljstva nikakor niso znala najti ključev za razumevanje sovražnikove taktike v ofenzivi. To pa zato, ker temu vprašanju niso posvetila večje pozornosti in ker so štabi in poveljstva izgubili medsebojno povezavo. Kljub temu pa so se nekatere partizanske enote izvrstno znašle v težkih obrambnih razmerah. Gubčeva brigada je kmalu spoznala, da je najbolje vztrajati na Gorjancih in se raje ne poskušati preblijati na kak drug sektor. Kajti po odhodu nemških čet so Gorjanci ostali v zaledju nemške ofenzivne fronte in nastale so idealne možnosti za udarec po sovražnikovi preskrbi. Dvanajsta brigada s še nekaterimi manjšimi partizanskimi enotami 15. divizije je v kritični situaciji na področju Brezove rebri sklenila, da se bo vrnila na sektor med Čatežem in mirensko dolino, od koder jo je bil val sovražne akcije odrinil. Tako je našla edino pravilno in najboljšo pot v zaledje sovražnikove fronte. S tem je bila zanjo sovražnikova ofenziva v glavnem končana. Del 12. brigade ter 15. in Cankarjeva brigada z delom 10. brigade so napravili napako, da so sledili pritisku sovražnih čet in se pomikali v smeri sovražnikovega napadalnega vala proti utrjeni zaporni črti. Petnajsta brigada, ki je bila že takoj na začetku izven izhodiščnih položajev

za začetek ofenzive na hrvaškem ozemlju, se je vrnila v obroč, da bi se povezala z drugimi enotami 15. divizije. Cankarjeva in del 10. brigade (»Ljubljanske«), ki sta se 1. novembra 1943 uspešno spopadla z enotami nemške 162. divizije, sta se že prebila v zaledje omenjene divizije in pri Jauhah ustanovila zasilno bolnišnico. Nato sta se vrnila na Ilovo goro in tam izzvala silovito bitko, v kateri sta imeli brigadi občutne izgube. Del 10. brigade, ki je imel le en korak v zalednje nemške fronte, se je vrnil v nemški obroč na področju Turjaka in Mokreca, da bi se združil z ostalimi četami svoje brigade. To je pripeljalo do velikih izgub na Mokrecu, v soteski Iškega Vintgarja in na obrobju Krima, kjer se je 11. novembra 1943 končala 4. faza velike nemške ofenzive.

Prebijanje v zaledje sovražnikovih čet bi bil najvažnejši in najuspešnejši taktični prijem branilca. Udarci v sovražnikovem zaledju na komunikacije, na rezervne čete in centre za zvezo pa bi lahko prisilili sovražnika, da bi podaljšal ofenzivo ali da bi ponovil čiščenje na nekaterih odsekih. To bi pomenilo, da je ofenziva doživela neuspeh. Merila za uspešnost sovražnikove ofenzive se namreč zaradi posebnih pogojev ne morejo izenačevati z merili za uspešnost bojov drugačne taktične zvrsti. Za sovražnika je pomenilo neuspeh že, če je bil prisiljen podaljšati čas trajanja ofenzive, če ni uspel obkoluti partizanske enote ali je prignati na zaporno črto in ji zadati občutnega udarca, če mu je zaradi zaposlenosti pri organiziranju zavarovanja izpodletel zastraševalni napad na civilno prebivalstvo, če je moral ponavljati različne faze ofenzivne operacije, če je moral med ofenzivo okrepiti svoje enote z novimi ali če je prekrizal ozemlje, pa ni imel uspeha v obkoljevanju partizanskih čet. Popoln neuspeh pa je doživel, če so mu partizanske čete za hrbtom prešle v napad. Slednje sta storili Gubčeva in 15. brigada, ki sta z zelo oslabljenimi močmi začeli akcije na gorjanski cesti že kakih 10 dni po začetku ofenzive. Partizanska akcija sicer ni imela udarne in prodorne moči, vendarle pa je nakazala, kako se je treba v ofenzivnih operacijah postaviti po robu sovražniku.

Razmišljanje o sovražnikovih velikih ofenzivah in bojnem deležu partizanskih divizij v njih lahko zaključimo s strnitvijo že naštetih misli o bojnih prizadevanjih za izničenje sovražnikovih ofenziv. Partizanska vojska bi morala biti vnaprej pripravljena na sovražnikove ofenzivne operacije. Imeti bi morala načrt za obrambo, iz katerega bi bile jasno razvidne naloge posameznih enot. Že pred ofenzivo bi bilo treba poskrbeti za varnost civilnega prebivalstva, zlasti za aktiviste osvobodilnega gibanja. Naloga obveščevalcev in operativcev v višjih štabih bi bila, da bi pravočasno izvedeli za nameravano ofenzivo in ugotovili, katera sovražnikova akcija pomeni začetek ofenzive in kakšen je sovražnikov načrt zanjo. Partizanska divizija bi morala tako razporediti svoje enote, da bi jim lahko poveljevala in jih povedla v protinapad združene ali pa posamezno, kakor bi pač narekovala razmere. Boj za osvobojeno ozemlje pa bi bil nesmisel. Vse bojne in druge načrte bi bilo treba podrediti ohranjanju žive sile v partizanskih enotah in na terenu. Zagotoviti bi si bilo treba enotnost poveljevanja z vnaprej določenih in zavarovanih poveljniških mest. Nprestano bi bilo treba analizirati

sovražnikovo taktiko v ofenzivi ter iskati ustrezne taktične protiukrepe. Nikakor ne bi bilo priporočljivo izvajati frontalnih napadov na sovražnika, seveda pa bi se bilo dobro prebiti v sovražnikovo zaledje in tam začeti boj na sovražnikove prometne in oskrbovalne poti in organizacijo, na štabe in rezerve. To je bilo tudi edino v skladu s partizansko taktiko, ki je zahtevala veliko prožnosti pri izbiranju ciljev, ko se je bilo potrebno prilagajati trenutni situaciji na bojišču in pri tem upoštevati veliko sovražnikovo premoč. Po stopnji izničenja sovražnikovih namer v ofenzivi se je merila uspešnost partizanskega boja. Boj 15. divizije v 4. fazi velike nemške ofenzive, ki ga je divizija vodila od 21. oktobra do 4. novembra 1943, kaže na mnoge primere uspešnosti, pravih prijemov in taktičnega ravnanja, seveda pa tudi na mnoge napake.

Velikim sovražnikovim ofenzivam se je bilo torej mogoče *uspešno upreti* in celo izničiti njihovo napadalno moč.

Pomembne so bile tudi manjše ofenzive, ki jih je sovražnik izvajal pozimi 1945 v Suhi krajini. Pokazalo se je, da je bila divizija takim operacijam že kos, da se je znala z gibanjem enot izvrstno zoperstaviti sovražnikovim napadom in tudi zmagovati. Aprilska večja sovražnikova ofenziva v Suhi krajini, ko so se enote 7. korpusa umaknile na obrobje Kočevskega Roga, je bila pomembna operacija zaradi uspešne obrambe enot 7. korpusa, ki so že v kali zatrle vsako misel na to, da bi sovražnik mogel udariti v Belo krajino.

Naslednja oblika obrambnih bojev je bila *obramba osvobojenega ozemlja*. Že prej smo povedali, da taka obramba ni prinašala posebnih uspehov, ker je bila izrazito pasivna, pobudo je imel sovražnik, in je priklepala partizanske čete na določeno obrambno črto, kjer so postajale vedno bolj neaktivne in nesposobne za manevriranje. Braniti osvobojeno ozemlje v velikih ofenzivah pa je bilo popolnoma nesmiselno in je vodilo v poraz. Kljub temu pa je partizanska vojska v nekaterih primerih branila osvobojeno ozemlje. Tudi 15. divizija je bila vključena v takšno obrambo. To se je zgodilo po italijanski kapitulaciji, ko je bila Ljubljanska pokrajina, razen mesta Ljubljane, popolnoma osvobodjena in je glavni štab razporedil vse tri partizanske divizije na robove tega ozemlja, da bi ga branile. Tak način obrambe naj bi pripeljal do popolnega vojaškega in političnega obvladanja Ljubljanske pokrajine, kar bi pripomoglo h krepitvi vojske in organiziranju ljudske oblasti. Divizije so imele tedaj veliko dela same s seboj, da so se uredile, povezale svoje enote in ustanovile nove, obvladale nova orožja, bojna sredstva itd. Kmalu je postalo jasno, da tako razporejene divizije pravzaprav ne branijo osvobojenega ozemlja, saj ga tedaj ni nihče resno napadal. Torej se je bilo treba hitro odločiti za ofenzivne akcije izven območja osvobojenega ozemlja, iz česar se je porodila ofenzivna operacija 15. divizije proti severu k Savi.

Obramba osvobojenega ozemlja Bele krajine pa je imela, kot smo že omenili, svoje korenine v izrednem vojnopolitičnem pomenu te pokrajine. Obramba Bele krajine je bila zelo dinamična. Lep primer obrambe osvobojenih ozemelj sta bili dve izredni bitki za ohranitev osvobojenega ozemlja

v Beli krajini: prva je bila tako imenovana obramba Metlike sredi julija 1944, težka obrambna in zapletena bitka, druga je bila obramba pred poskusom vdora v Belo krajino, ki sta jo izvedli dve bojni skupini v prvi polovici novembra 1944. Obe sovražnikovi operaciji sta bili odbiti in invazije v Belo krajino ni bilo. Medtem ko je v prvi bitki pri slovenskih enotah prevladovala frontalna, pozicijska obramba in je bil pozneje manever le nakazan, je bil glavni taktični prijem druge operacije napad. Slednji je prinesel lepe uspehe.

V zvezi z obrambo osvobojenega ozemlja Bele krajine naletimo na zanimiv bojni pojav. Gre za *blokada* Novega mesta, katere najpomembnejši cilj je bila obramba Bele krajine. Blokada Novega mesta je bila izrazito obrambna akcija. Mimogrede naj omenimo, da obleganja mest v partizanski vojni na Slovenskem ni bilo. Obleganje je bojna dejavnost, katere glavni cilj je zavzetje mesta. Ima torej aktivne cilje, ki se odražajo v taktiki boja. Blokada Novega mesta pa je bila dejansko obramba Bele krajine pred napadi iz Novega mesta oziroma iz te smeri. S stališča partizanske taktike taka obramba ni bila sprejemljiva, zato jo je med drugimi močno kritiziral tudi vrhovni štab. V glavnem torej blokada mest ni imela prostora v partizanski taktiki, ker je bila predolgotrajna in preveč obrambno naravnana operacija. V našem primeru pa je bila nujno zlo. Blokada Novega mesta je bila stalna obrambna operacija. Če je ne bi bilo, bi bila Bela krajina v nenehni nevarnosti pred sovražnikovimi vdori iz novomeške smeri in ne bi mogla izpolniti vseh pomembnih nalog, kakršne je izpolnila kot centralno osvobojeno ozemlje Slovenije. V tem smislu je bila blokada upravičena. Na blokadi Novega mesta, ki so jo večinoma izvajale enote 15. divizije, so partizanski poveljniki razvili nov način boja, da bi ublažili pasivizacijo, ki jo je ustvarjala blokada. No, k temu so prispevali tudi Nemci s svojo aktivnostjo. Na blokadnih položajih pred Novim mestom se je pravzaprav razvila nekakšna vojna v malem, trda in ostra, ki je zahtevala veliko znanja in bojnih izkušenj. Na koncu te »male vojne« na prostoru med Belo krajino in Novim mestom je kot najboljša obramba posebej prišel do izraza manevrski boj. V tem pogledu je bila bojna šola na blokadi koristna za sleherni partizansko enoto. Ko govorimo o blokadi Novega mesta, je treba poudariti, da popolne blokade mesta ni bilo mogoče razviti. Severozahodne blokadne položaje je sovražnik kmalu razbil in ustvaril povezave s Trebnjim in Krškim. Prava blokada je ostala do konca vojne le na jugovzhodnih položajih Novega mesta.

Na voljo so podatki o bojih 15. divizije na blokadi Novega mesta.

Karakteristika	Število	Uspešni	Delno uspešni	Neuspešni
Boji na blokadi Novega mesta	53	9	29	15

Še neko vrsto obrambnih bojev je treba omeniti. To je bila *obramba območja*, kjer so partizanske enote napadale utrjeno mesto ali postojanko. Vsaka taka akcija je zahtevala zavarovanja na najbolj izpostavljenih smereh. Včasih so se tovrstne akcije razvile v ogorčene boje. Pri razporejanju enot v zavarovanja so partizanski poveljniki mnogokrat zelo grešili. Do vsakega napadenega mesta je vodilo več smeri, iz katerih bi sovražnik lahko interveniral in razbil partizanski napad. Zato je bila obramba območja napada na postojanko tako odgovorna akcija. Partizanski poveljniki so največkrat pogrešili, ker so razdelili svoje že tako majhne sile na mnoge smeri, ne da bi bili dobro razmislili o sovražnikovih možnostih za pomoč napadeni postojanki. Zato so na robu operacijskega območja napada na postojanko nastajale tanke obrambne črte, ki jih je bilo zelo lahko prebiti. Taka je bila na primer operacija za osvojitve Novega mesta novembra 1943. Okoli Novega mesta je 15. divizija postavila svoje enote, da bi Gubčevi in Cankarjevi brigadi zagotovila čas za nemoten razvoj napadalne operacije. Toda pri razmestitvi čet v zavarovanja raznih smeri divizija ni dobro ocenila razmer. Tako je bilo jasno, da iz Bele krajine, to je iz hrvatske smeri, ni bilo pričakovati sovražnih čet. Tudi Kočevje je bilo daleč in poseg od tod malo verjeten. Vendar je poveljnik 15. divizije tudi na te smeri postavil zavarovalne enote. Na glavne smeri iz Krškega in Trebnjega pa so bile zato razporejene prešibke čete, ki zaradi obširnih zavarovalnih območij in mnogih nalog niso mogle uspešno izpolnjevati obrambnih nalog. Tako je morala 12. brigada sama varovati smer iz Krškega prek Bele cerkve v Novo mesto, hkrati pa še mokronoško in mirensko smer. Zato so se njene čete razpršile in 12. brigada ni imela več udarne moči. Zelo uspešno pa je bilo izvedeno zavarovanje pri napadu na Žužemberk od 24. julija 1943 dalje. Tedaj sta bili na glavni trebanjski smeri izvrstna Šercerjeva brigada in bojna skupina Zapadnodolenjskega odreda. Tod sovražnik nikakor ni mogel prodreti. Toda zanemarjena je bila druga smer, ki je peljala čez Sela pri Šumberku. Medtem ko je bila Tomšičeva brigada nezadostno zaposlena na področju Ajdovca in na vzhodnih smereh, so ostala Sela pri Šumberku tako rekoč nezavarovana. Prav od tod se je prikradla pomoč napadeni posadki v Žužemberku in jo rešila popolnega poraza. V skrajni sili bi lahko pri obrambi smeri iz Sel pri Šumberku uporabili vsaj del Gubčeve brigade.

Navedena primera dokazujeta, kako pomembno bi bilo pravilno oceniti razmere pred razporejanjem čet na zavarovalne smeri. Razen tega pa bi bilo treba ustvariti močno jedro enot na najbolj primernem mestu, od koder bi bil mogoč hiter poseg v ogroženo smer. Nezahtevne smeri pa bi bilo treba opuščati. Na najnevarnejši smeri bi bila obramba najučinkovitejša, če bi z razpoložljivimi četami izvajali manever. Obramba bi torej morala biti manevrska. Omeniti je treba še dva dejavnika, ki sta mnogo pripomogla k uspešnemu napadu na utrjeno postojanko in olajšala razporejanje čet v zavarovanja. Prvi je bil hitrost napada, boj je trajal nekaj ur do dveh dni. Tako je bilo na primer pri napadu na Bosiljevo, ko je bila akcija končana pravzaprav istega dne, kot se je začela. Sovražnik ni mogel razviti nikakršne akcije za pomoč napadeni postojanki. Tako hitro je napadala 15. divizija v ak-

ciji na Štampetov most 12. junija 1944; napad je bil končan v dveh ali treh urah z miniranjem vred. 15. divizija je pohitela tudi pri napadu na litijski most, ko je bila v prvi fazi boja z jurišem zavzeta glavna obrambna točka mosta – grad Poganek, most pa zrušen v reko v petih ali šestih urah. Tudi pravilna ocena razmer in pravilna razmestitev enot sta bila pomembna dejavnika, ki sta mnogo prispevala k uspešnemu napadu na utrjeno postojanko. Spoznati je bilo potrebno, od kod je pretil najbolj nevaren sovražnikov poseg, koliko čet je imel sovražnik na voljo in katere smeri bi bilo glede obrambe možno opustiti. Za napad na utrjeno postojanko bi se bilo najbolje odločiti prav tedaj, ko sovražnik ne bi imel dovolj čet za intervencijo. Tako se je zgodilo pri napadu na Novo mesto novembra 1944, ko so sovražnikove čete končale 4. fazo velike ofenzive v Ljubljanski pokrajini in so operativne čete odhajale na druga bojišča.

Pohodi in manevri

Povedali smo že, da se je v *manevrske boje* razvilo 46 od 128 sovražnikovih napadalnih akcij. Podatki o njih so naslednji:

Karakteristika	Število	Uspešni	Delno uspešni	Neuspešni
Manevrski boji	46	8	28	10

Manever je bil eno najvažnejših taktičnih orožij partizanske vojske. Petnajsta divizija ga je razvijala, ker ni dopustila, da bi jo sovražnik prisilil na težke statične in pozicijske boje, ki so vodili v popolno obrambo in često celo v poraz. Pozicijsko obrambo je 15. divizija uporabljala le v posebnih primerih, npr. na obrambnih položajih nad Gradencem pozimi 1944/1945. Tu so morale biti partizanske čete na položajih, zato so se s fortifikacijskimi objekti zavarovale pred minometnim in artilerijskim ognjem, zaradi hudega mraza pa so si zgradile tudi nekaj dobro zavarovanih zaklonišč. K pozicijskim bojem štejemo tudi boje na obrobju Kočevskega Roga, kamor so bile v sovražnikovi ofenzivni operaciji leta 1945 odrinjene enote 7. korpusa. Prvine manevrskega boja so se pojavljale tudi pri vseh drugih bojih 15. divizije. Petnajsta divizija se je znala hitro in neopazno premikati po zemljišču, znala je v najkrajšem času zbrati svoje enote za napad in obrambo, večše je izbirala orožja, da bi dosegla ognjeno premoč na določenem odseku bojišča, in znala se je razpršiti, kadar je bila v nevarnosti pred velikimi sovražnimi napadi.

Pohod je bil partizanska taktična posebnost, ki so ga partizanske enote iz več razlogov izredno obvladale. Ne smemo pozabiti, da so se partizani bojevali na domačem ozemlju, ki so ga dobro poznali, razen tega so bili

vzdržni in s svojo visoko moralo pripravljeni premagovali velike napore, ki so jih od njih zahtevali hitri premiki. Pohod največjega vojnega pomena je bil partizanska protiofenziva od 26. novembra 1942 do 26. marca 1943. Cilji le-tega so bili lokalnega slovenskega, pa tudi širšega jugoslovanskega pomena. Na pohodu je bilo od 2000 do 3000 partizanov, katerih cilji so bile sovražnikove enote, železnice in sovražnikove postojanke. Slovenske brigade so v tako kratkem času izničile pridobitve italijanske ofenzive. To je bil gotovo enkratni operativni uspeh slovenske partizanske vojske. Poznamo še več velikih pohodov slovenskih partizanskih enot: tako se je 6. januarja 1944 podala na znameniti pohod na Štajersko 14. divizija; Osemnajsta divizija je bila v Gorskem Kotaru pozimi leta 1943–1944; Trideseta divizija je februarja 1944 napravila znameniti pohod v Beneško Slovenijo. Petnajsta divizija ni bila nikoli udeležena v tako pomembnih akcijah, katerih bistvena taktična sestavina je bila pohod, čeprav je izvedla veliko pohodnih akcij. Tako se je divizija s hitrim pohodom v začetku meseca junija 1944 naskrivaj premaknila z Dolenjske na Notranjsko, da bi v naletu zavzela in porušila Štampetov most. Sklepna akcija 12. junija 1944 se je popolnoma posrečila. Med znamenite pohode 15. divizije štejemo še pohod 12. in Gubčeve brigade ter pohod Dolenjskega odreda februarja 1945 iz Suhe krajine na obmejno področje med Savo in nekdanjo nemško-italijansko mejo. Pohod je bil izveden prek skrbno zavarovanega sovražnikovega ozemlja, a se je kljub temu, da je dolgo trajal, srečno končal. Kadar je bila v nevarnosti Bela krajina, so ji partizanske brigade v hitrih pohodih priskočile na pomoč. Da bi zaščitila partizansko letališče Nadlesk, je Gubčeva brigada po bitki za Metliko sredi julija 1944 izvedla pohod na Notranjsko.

Znamenitost 15. divizije so bili dolgi in hitri pohodi njenih enot. Glede na cilje, ki so si jih zastavljali, bi jih lahko razdelili: v pohode za izpolnitev posebnih nalog, v pohode, katerih cilj je bila koncentracija partizanskih enot v obrambne namene, v pohode manevrskega značaja, s katerimi bi se okrepila operacijska skupina na določenem mestu itd. Dolgi in nenadni pohodi so presenečali sovražnika in prinašali taktične uspehe partizanski vojski. Ta je tudi dokazala, da je bil pospešeni pohod včasih močnejši od neposrednega udara in da je kljub velikim naporom prinašal številne možnosti za zmago.

Pohodi in manevri so bili tesno povezani s sposobnostjo partizanskih enot, da jih izvajajo bodisi ponoči, bodisi podnevi. Seveda velja to tudi za sposobnost bojevanja. Partizani so v tem pogledu zelo napredovali. Medtem ko so leta 1942 bolj čislali nočni boj in pohod, so 15. divizija kakor tudi druge partizanske enote po kapitulaciji Italije spretno uporabljale noč ali dan za svoje akcije. To je bilo zlasti važno pri napadih na utrjene postojanke. Ko se je pojavilo v partizanski oborožitvi težko orožje, je vse bolj prihajal do veljave dnevni napad. Pohode in manevre pa so partizanske enote še vedno najraje izvajale zaradi tajnosti ponoči.

Sklepne misli

Pregled vseh akcij in bojev 15. divizije nam bo odkril celovit pogled na bojno aktivnost 15. divizije:*

Tabelarni pregled vseh akcij in bojev 15. divizije

Karakteristika	Število	Uspešni	Delno uspešni	Neuspešni
Napadi na utrjene postojanke in mesta	79	28	6	45
Napadalne akcije in boji	60	47	10	
Obrambni boji	76	9	26	41
Manevrski boji	46	8	28	10
Skupaj	261	92	70	99

Iz pregleda je razvidno, da je imela divizija med vojno 261 bojev in operacij. Všteti so le boji in operacije večjega obsega, ki jih je ukazalo poveljstvo divizije ali pa jih je tudi samo vodilo. Izjema so bili le boji na blokadi Novega mesta. Vsak četrti dan je imela divizija en boj, ki je zajet v tem statističnem pregledu. Glede na število uspešnih in neuspešnih bojev je divizija dosegla nekakšno ravnovesje: poleg 70 neodločenih bojev je imela enako število zmag in porazov. Ali je bil to za divizijo uspeh ali neuspeh?

Kako je 15. divizija v svojih bojnih prizadevanjih uporabljala partizansko taktiko?

Divizija je ves čas svojega obstoja iskala možnost, da bi dosegla premoč nad sovražnikom, najprej na manjših odsekih, pozneje pa na celotnem bojišču. Ker je bila močna partizanska enota, je bila to, razumljivo, njena poglavitna naloga. Njena prizadevanja, da bi porazila sovražnika, so bila v skladu s partizansko taktiko, katere osnovna pravila so bila: poiskati občutljive sovražnikove točke in s kolikor mogoče veliko močjo udariti po njih; biti iniciativen in izzivati napadalne boje; izmikati se spopadam, v katerih je sovražnik močnejši itd. Petnajsta divizija je tudi v bojih velike nemške ofenzive našla možnosti, da se je uspešno zoperstavila veliki premoči. Poiskala je celo možnosti za take vrste akcij, ki so nevtralizirale sovražnikovo ofenzivno moč. Z rastjo bojne moči se je divizija postopoma približala tistim bojnim razmeram, ki jih lahko označimo kot splošno premoč na vseh bojiščih, kar oznanja končno zmago.

* Gradivo, ki je bilo uporabljeno pri izdelavi tabelarnih pregledov v tem poglavju, je v avtorjevem arhivu.

Pri svojem napredovanju pa je morala divizija premagovati velike ovire. Zaradi njih se je morala marsikdaj odpovedati partizanski taktiki. Tako je bilo npr. tedaj, ko je branila osvobojeno ozemlje Bele krajine, kar jo je deloma vezalo na akcije obrambnega pomena. Ni si mogla več svobodno izbirati ciljev, pa tudi pobude ni imela več v svojih rokah. Tudi blokada Novoga mesta je pomenila le nujno zlo v operativnih prizadevanjih divizije. Divizija je zaradi takih nalog opustila marsikatero priložnost za napad na železnice ali pa ji je to preprečila sovražnikova obramba.

Najpomembnejši dejavnik obnašanja divizije v operacijah je bil vsekakor sovražnik s svojimi bojnimi prizadevanji. Sovražnik je bil močan. Ni bil tako mnogoštevilčen, pač pa dobro organiziran in izurjen. Prežet je bil z napadalnim duhom in sovraštvom do partizanov. Sovražnik si je v Ljubljanski pokrajini izdelal učinkovit taktični sistem delovanja. V drugi polovici leta 1944 je že učvrstil obrambo postojank, da jih partizanska vojska skoraj ni mogla več likvidirati. Sistem utrjenih postojank je branil obe dolenski komunikaciji in partizani na tem področju bojov niso več uspevali. Sovražnik je iz utrjenih postojank izvajal pohode na ozemlje, ki je bilo pod partizanskim nadzorom. Postojanke so torej pomenile zanj izvrstno bazo in zaščito hkrati. Sovražnik je razvil protipartizansko taktiko, ki so jo slovenski domobrancji izpopolnili z novimi elementi.

Iz povedanega lahko razberemo, da je bil boj 15. divizije kot samostojne enote ali pa v sestavi korpusa težak. Divizija si ni mogla pridobiti odločilne prednosti nad sovražnikom. Njena moč je celo slabela. Izgubila je dolensko komunikacijo, nato del Suhe krajine med Krko in obmejnim področjem, nato pa jo je sovražnik aprila 1945 odrinil v Kočevski Rog.

Divizija je, tako mislim, napravila med vojno dve napaki. Prva je bila ta, da je do neke mere opustila akcije na širšem operacijskem prostoru in da je napravila premalo akcij na železnice ter je napade na tržaško železnico po uspešnem napadu na litijski most septembra 1944 sploh izpustila iz svojega programa. Kot smo lahko spoznali, je bilo precej možnosti za akcije velikega obsega na odseku tržaške proge med Ljubljano in Trbovljami. Druga slabost divizije je bila v tem, da se ni dovolj dobro organizirala za napade na utrjene postojanke. Pri tem ni imela pomembne vloge le večšina napadanja, ampak tudi izbira postojank za cilj akcije. Razen tega 15. divizija ni vedno sama, ali pa je le malokdaj, odločala o tem, katero postojanko bo treba napasti. Veliko tovrstnih neuspešnih akcij je pri sovražniku utrdilo prepričanje o slabosti partizanske vojske in podžigalo njegovo zaverovanost v lastno moč, kar je bilo seveda velikega moralnega pomena zanj. Če bi se bila 15. divizija sporazumno z glavnim štabom in štabom 7. korpusa bolje usposobila za uničevanje utrjenih postojank, za kar so obstajale možnosti, potem bi bile bojne rezmere na Dolenjskem bolj ugodne za partizansko vojsko. Če pogledamo statistične podatke o akcijah 15. divizije, bomo zlahka spoznali, kakšnega pomena za izid bojov 15. divizije bi bilo, če bi divizija z večjo učinkovitostjo napadla manj sovražnih postojank in če bi bilo več akcij na železnicah. Pri tem ne smemo zanemariti dejstva, da je od druge

polovice leta 1944 že začelo primanjkovati ustrezne artilerijske municije za boj proti postojankam.

27. poglavje

BOJNI DUH

Ob koncu tega razmišljanja se moramo vrniti k tisti sili, ki je odločilna v ljudskih vojnah in v samem partizanskem vojskovanju, sili, ki plemeniti bojnega duha partizanske enote, tj. k bojni morali. Bojna morala ima točno določeno mesto med silami, ki so odločilnega pomena za izbojevanje zmage. Dve bojni sili sta izmerljivi, ker sta popolnoma materialnega značaja, to sta številčna moč in oborožitev. Moralo štejemo k tretji bojni sili, ki je neizmerljiva. Njen učinek se spozna v uspehu ali neuspehu v bitki. Vendar pa bojna morala ni popolnoma nedoločljiva sila. Ko se v vojni spopadeta dve sili, izmerita svoje moči na bojnem polju in se pretehtata. Tedaj je še kako pomembna materialna moč. Mi smo v naši narodnoosvobodilni vojni dobro spoznali, kakšnega pomena sta številčna moč in oborožitev partizanske vojske. Materialne premoči nad sovražnikom dolgo nismo mogli ostvariti. V ljudski vojni in v revoluciji smo iskali sredstva, ki bi nam pomagala preiti k taki okrepitevi naše bojne moči, ki bi ustvarila ravnotežje, nato premoč in na koncu zmago. Eden takih elementov je bila morala. Njena moč je bila v globoki zavesti o nujnosti obrambe pred sovražnikom, ki jo je krepil občutek popolne narodove ogroženosti in utrjevala vera v pravičnejše življenje v svobodi. Tudi uspehi partizanskih čet v boju z močnejšim in bolj izkušenim sovražnikom so podžigali bojnega duha partizanskih čet. Bojni duh so bila krila, ki so nosila bojni polet partizanske vojske.

Razvoju in možnim razsežnostim bojne morale bi bilo treba pred vojno in med njo posvetiti posebno pozornost, saj le-ta ne nastane sama od sebe in nima neskončnih možnosti za delovanje. Morala ima tudi svoje meje zmogljivosti. Ni jih lahko spoznati. Pretirano opiranje na bojno moralo pripelje k demoralizaciji. Učinek je nasproten, kot ga pričakujemo. Tudi v partizanski vojski so bili poveljniki in politični komisarji, ki so mislili, da ima moralna moč neomejene možnosti. Kakor da je to čarobna moč, ki se sama od sebe krepi in ne more usahniti. Težko je bilo spoznati meje moralne moči v partizanski enoti, še težje pa je bilo predvideti njen delež v določeni operaciji ali v boju. Mnogo diskusij je bilo o tem vprašanju. Toda kdorkoli je postavljaj vprašanje bojne morale v idealistične okvire, se je opekel. Najlažje bi se bilo bojevati z neomejenimi možnostmi in sredstvi za boj. Toda prej jih je bilo treba ustvariti in jih usposobiti za akcijo. Kadar bojna morala ni bila podprta z materialnimi sredstvi, je bil njen učinek ničen. To pomeni, da je bilo potrebno za boj, v katerem naj bi prišla do veljave bojna morala, prispevati kar največ bojnih sredstev. Včasih so partizanski poveljniki pošiljali v napade na utrjene postojanke partizanske enote, ne da bi jim bili dodelili ustrezna bojna sredstva, čeprav so bila ta na voljo. Skoraj

v vseh napadih na postojanke slovenskega domobranstva utrjenega stiškega vozlišča v začetku druge polovice leta 1944 partizanska poveljstva svojim enotam niso dodelila dovolj bojne tehnike, čeprav bi to lahko storila. Zanašanje na bojno moralo v takih primerih ni prinašalo dobrih rezultatov. To je dokazala praksa.

Bojna morala je torej izčrpljiva moč. Ima določene količine, ki se krepijo ali upadajo. Njeni izviri tiče globoko v materialnih zasnovah človeške družbe. V vojni je izrazitejša in učinkovitejša. Če je bila partizanski enoti zadana pretežka bojna naloga in je bila zato poražena, je njena morala padla. Morala je v partizanski vojski padla tudi tedaj, kadar so bile njene enote zaradi nemarnosti organizacije in poveljnikov slabo oskrbovane. Bojna enota je namreč dobro čutila vse pomanjkljivosti v preskrbi, ki so izvirale iz nemarnosti in nehumanega odnosa do borca. Nasprotno pa, če so borci čutili skrb za svoje vsakdanje potrebe, so bili iz globine zalog svoje moralne moči pripravljeni črpati še več, da bi dosegli uspeh. Čeprav so bili v partizanih poveljniki, ki so izrasli iz borčevskih vrst in so torej dobro poznali probleme rasti in upadanja morale, so se med njimi vendarle našli nekateri, ki so gospodovalno zahtevali nepotrebna žrtvovanja. Dober poveljnik in politični komisar, ki sta razumela, kaj pomeni bojni duh v enoti, sta storila vse, da bi ga ohranjala in smotno izkoriščala. Čutila sta tudi, kje so bile meje njegove zmogljivosti. Poveljnik ne bi smel biti priganjač v svoji enoti. V svoji pripravi na boj bi moral upoštevati raven bojnega duha v določenem trenutku in predvideti njegov delež v akciji.

Dogajalo pa se je, da so partizanskim enotam zadajali naloge, ki niso bile dobro premišljene in so bile bolj plod želja kot pa stvarnih možnosti in potreb. Partizanska taktika je omogočala in celo zahtevala, da se odstopi od naloge, ki je pretežka in celo neizvedljiva. Po njenih načelih torej niso bile dopuščene akcije za vsako ceno. Prav v tem je bila njena moč, ki jo je bilo treba izkoristiti. Zelo nevarno je bilo, če so se naloge, zadane partizanskim enotam, rojevale daleč od bojnega polja. Znano je na primer, da je revolucionarno vodstvo osvobodilnega gibanja v bojnem zanosu zahtevalo od partizanskih čet toliko nalog, da jih kratkomalo ni bilo mogoče izvršiti. Za napad na Kočevje jeseni 1944 so npr. določili le pol 15. divizije, čeprav je bilo znano, da posadke tega mesta že meseca decembra 1943 v lažjih bojnih razmerah ni mogla streti 14. divizija. Ko je komandant Franc Rozman-Stane konec meseca julija 1943 med napadom na Sela pri Šumberku obiskal poveljstvo operacijske skupine 14. in 15. divizije, je takoj spoznal, da je bila naloga likvidacije postojanke v Selih pri Šumberku prezahtevna glede na predhodne težke boje obeh divizij in glede na številne italijanske sile, ki jih je italijanski poveljnik pritegnil v boj proti partizanski operacijski skupini. Franc Rozman-Stane je zato nemudoma odpovedal nadaljevanje operacije. To je bil pameten ukrep, ki je pokazal, kako je komandant glavnega štaba dobro razumel občutljivost bojne morale na pretirano zahtevno nalogo.

Zato je bilo potrebno v vseh razmerah dobro pretehtati ta element bojnega duha partizanske vojske in se truditi, da bi ostal močan in neprizadet. Kakor je bilo treba skrbeti za to, da je bilo orožje pripravljeno za boj, da je

bilo dovolj streliva zanj in da so bili borci dobro usposobljeni za uporabljanje orožja, tako je bilo treba skrbeti za neprestano obnavljanje bojnega duha partizanskih čet. Poveljniki in politični komisarji bi morali znati zavestno računati z njim. Zavedati se je bilo treba, da je bojni duh čet sicer neizmerljiva lastnost bojne enote, a je kljub temu končna in omejena ter potrebna prav take nege kot materialna moč.

Tudi revolucionarni značaj in demokratična izvirnost partizanske vojske sta prispevala h krepitvi njenega bojnega duha. Nekateri bodo trdili, da demokracija in vojska ne gresta skupaj. Kjer je ena, ne more biti druge. Vendar ni tako. Partizansko vojsko so sestavile ljudske množice, ki so napajale tudi njenega bojnega duha. Zato v njej ni bilo prostora za tako vzgojo, kot so jo imele redne vojske vseh dežel, ki so z drilom ubijale v ljudeh ponos, da so vladajoči razredi lahko razpolagali z vojsko, kakorkoli so hoteli. V partizanski vojski ni bilo niti potrebno niti mogoče z drilom nadomestiti prostovoljno, zavestno disciplino. Če bi partizanska vojska izgubila svoj prostovoljni ljudski značaj, bi izgubila bojnega duha. Partizanska vojska se je gradila sama iz sebe. Vsi komandirji in politični komisarji so izhajali iz borčevske sestave. Tudi demokratični izvor partizanske vojske je krepil njenega bojnega duha.

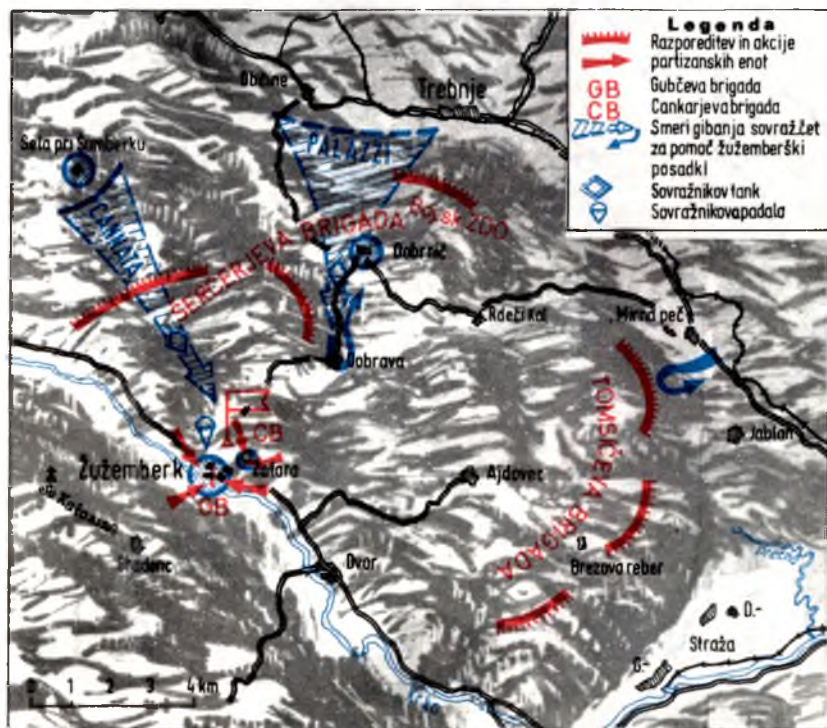
Zelo pomemben element bojnega duha sta bila znanje, pamet. Za uspeh v vojni ni zadostovala le improvizacija, ki je bila odvisna od večje ali manjše sposobnosti poveljnika ali celo od njegovega genija, ampak so bili odločilni znanje, veščina in odgovornost. Čeprav je bilo v okoliščinah partizanskega vojskovanja težko usposablјati poveljnike bojnih enot, je bilo vendarle potrebno temu vprašanju posvetiti vso skrb. Trdim, da je bilo v naši narodnoosvobodilni vojski dovolj časa za strokovno in moralno usposablјanje vseh vrst komandirjev in političnih komisarjev. Teh možnosti pa nismo dovolj izkoristili. Neskočna moč osvobodilnega in revolucionarnega gibanja je nosila v sebi slabost, ki se je izražala v miselnosti, da sta zavest in revolucionarnost sama po sebi zadostna za doseganje uspehov v boju. Sovražnikova vojska je dokazala, da se je treba take miselnosti čimprej osvoboditi. Sovražnik je bilo treba materialno streti na bojišču z orožjem, ljudsko silo in bojnim duhom. Vojsko pa je bilo treba razumno voditi in zato je bilo treba biti večš vojskovanja. Nikakor se ni bilo mogoče uspešno postaviti po robu nemškim policijskim bataljonom, če bojni vodniki niso bili sposobni poveljniki, strokovnjaki v uporabi enot in orožja, poznavalci vseh bojnih veščin. Ko govorim o znanju in pameti kot elementu bojnega duha, mislim zlasti na to, da je treba v boju razumno in zavestno uporabljati vsa sredstva, ki peljejo k zmagam, med njimi pa je prav gotovo znanje eno najpomembnejših. Partizansko bojno romantiko, ki jo je bilo čutiti zlasti v prvih obdobjih osvobodilne vojne, je bilo treba zamenjati z znanjem, z bojno veščino komandirjev in z visoko moralo, kar je krepilo bojnega duha bojne enote.

Zato je treba posvetiti preučevanju naše narodnoosvobodilne vojne in njenih izkušenj veliko pozornost. Slabo je bilo, da smo takoj po vojni zamenjali preučevanje partizanskih vojnih izkušenj. Odpovedali smo se ve-

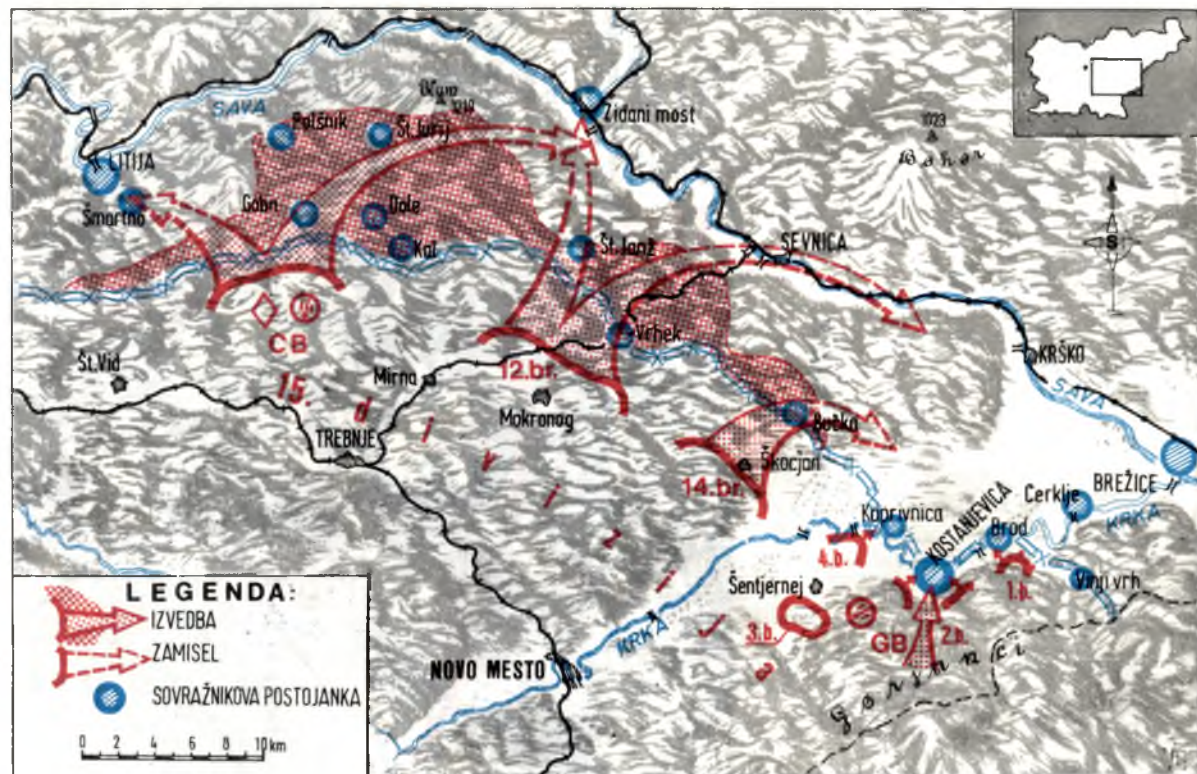
likemu, neizčrpnemu bogastvu s področja znanja in idej o vojskovanju pod najtežjimi pogoji okupacije. Vojne k sreči niso vsak dan. Toda v tiste, ki so nas zajele, je bil vpleten naš lastni bojni duh. V boj smo vnašali svoje ideje in jih spreminjali v bojno silo. Zakaj bi se torej odpovedovali temu, da bi zbrali to bogastvo in ga upoštevali pri razmišljanjih in pripravah za našo nacionalno in politično obrambo. Zlasti Slovenci se moramo močno zanimati za izkušnje iz naše narodnoosvobodilne vojne, saj smo si prvič v zgodovini ustvarili lastno vojsko, jo gojili in negovali.

DEVETI DEL
PRILOGE

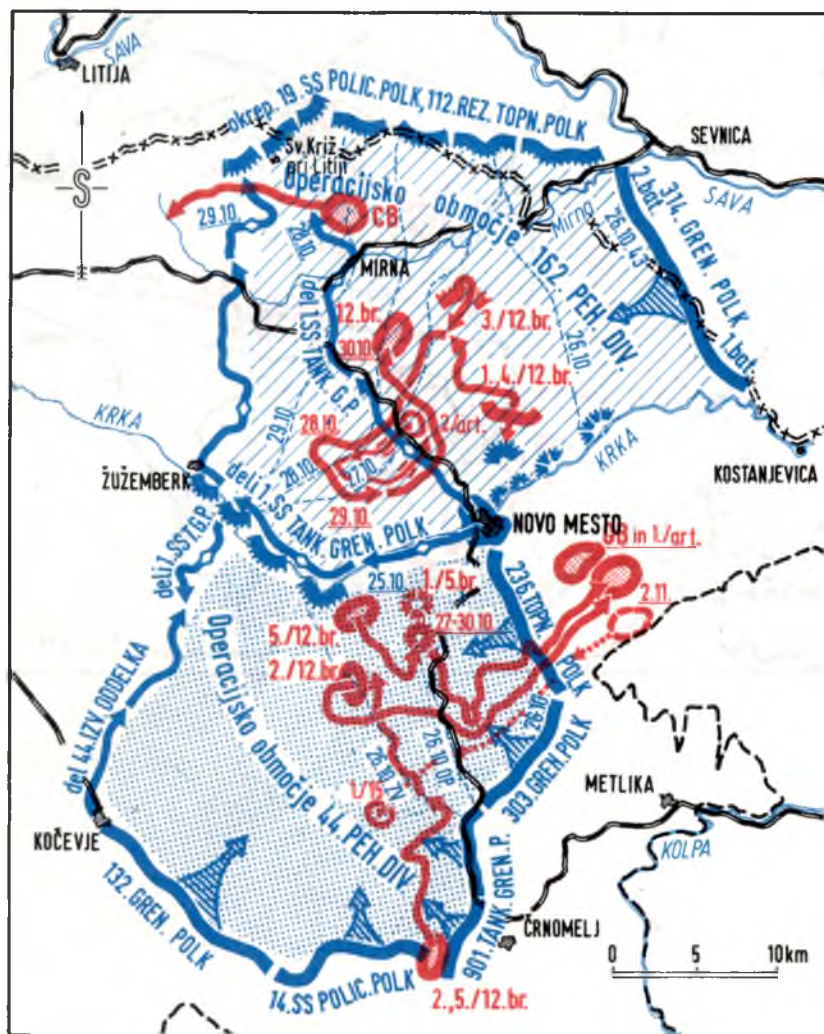
BARVNE SKICE

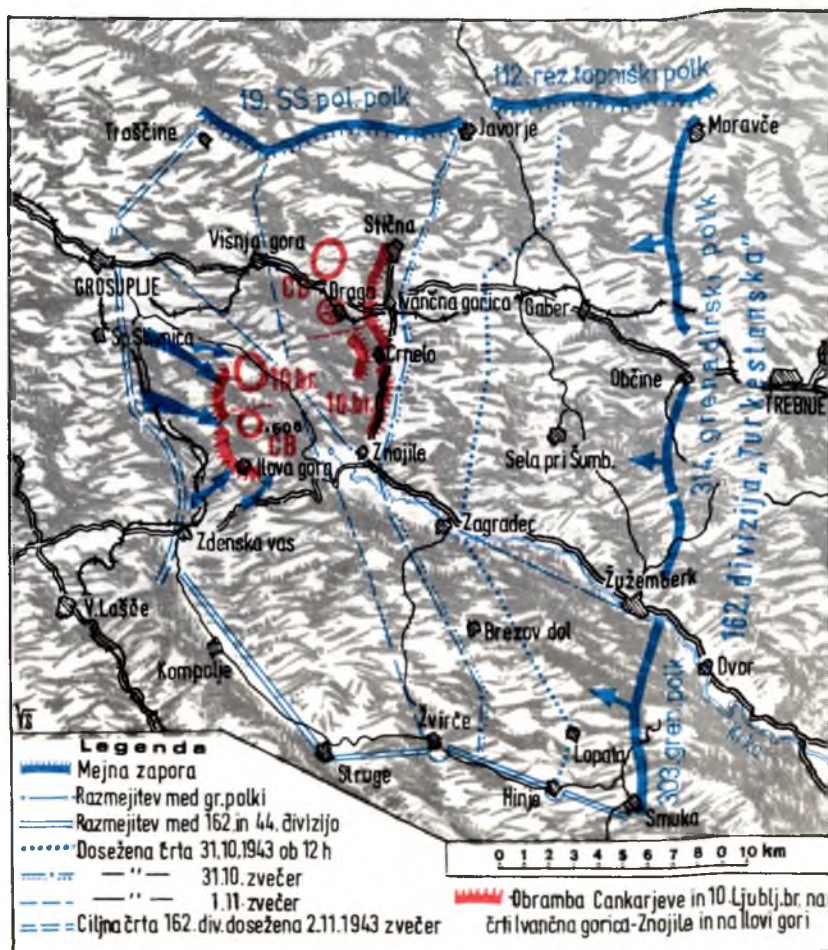
Skica 1. Žužemberška operacija

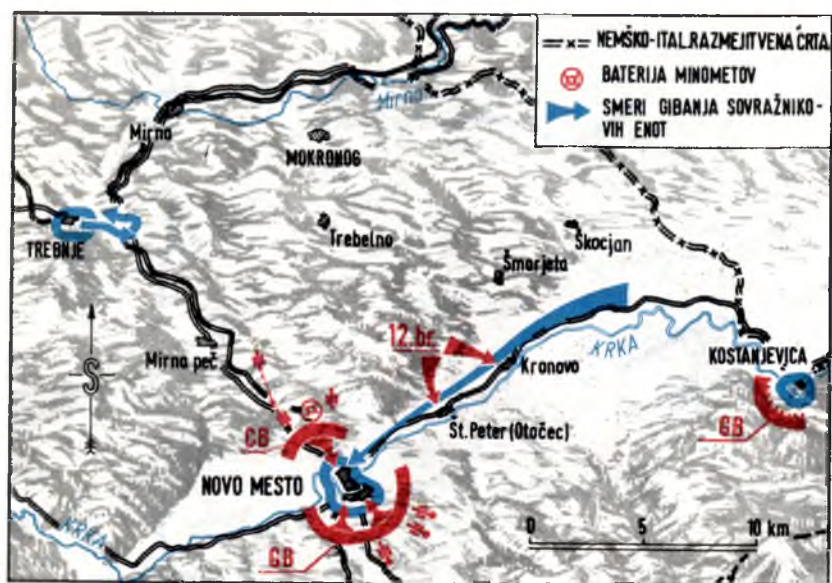
Skica 2. Oktobrska ofenziva 15. divizije

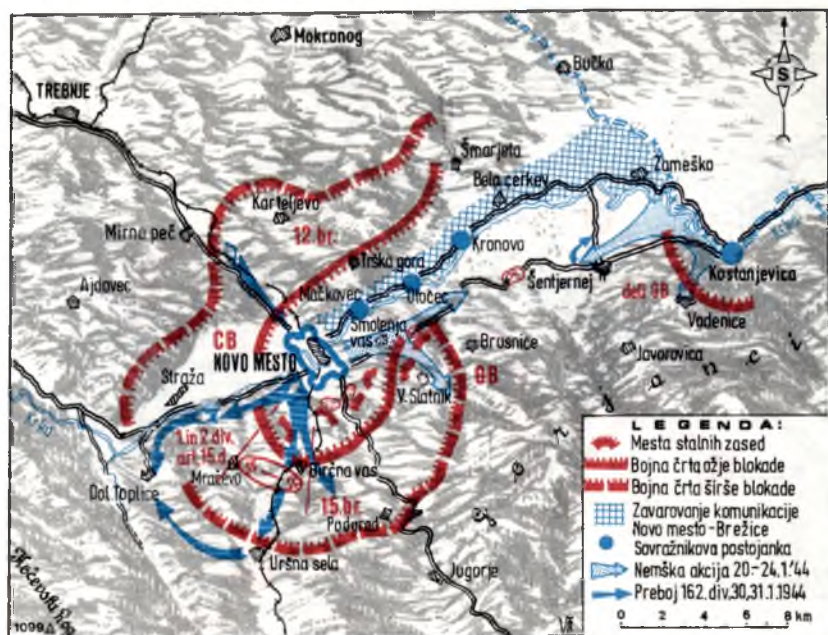
Skica 4. Del druge faze 4. ofenzivne operacije (Volkenbruch II) velike nemške ofenzive od 26. do 29. oktobra 1943

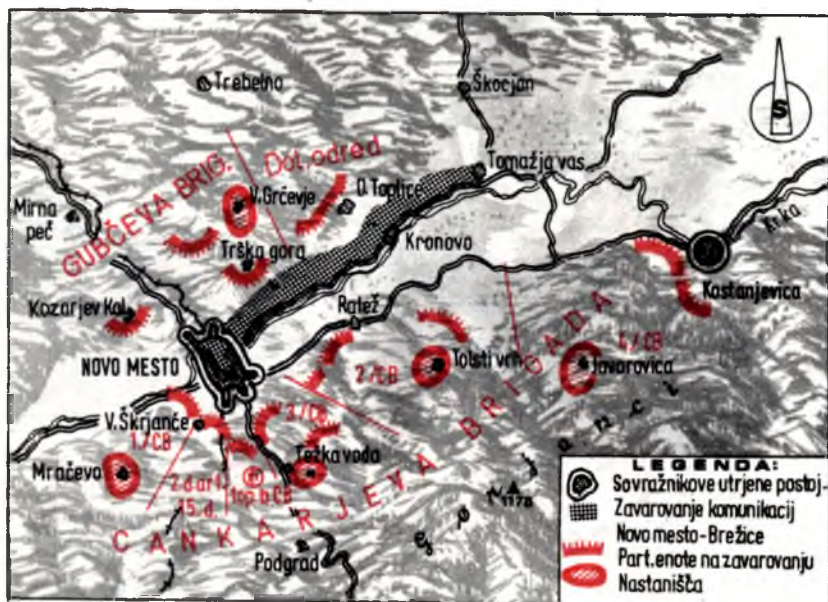
Skica 5. Tretja faza 4. ofenzivne operacije (Volkenbruch III) velike nemške ofenzive od 31. oktobra do 6. novembra 1943 (Ilova gora)

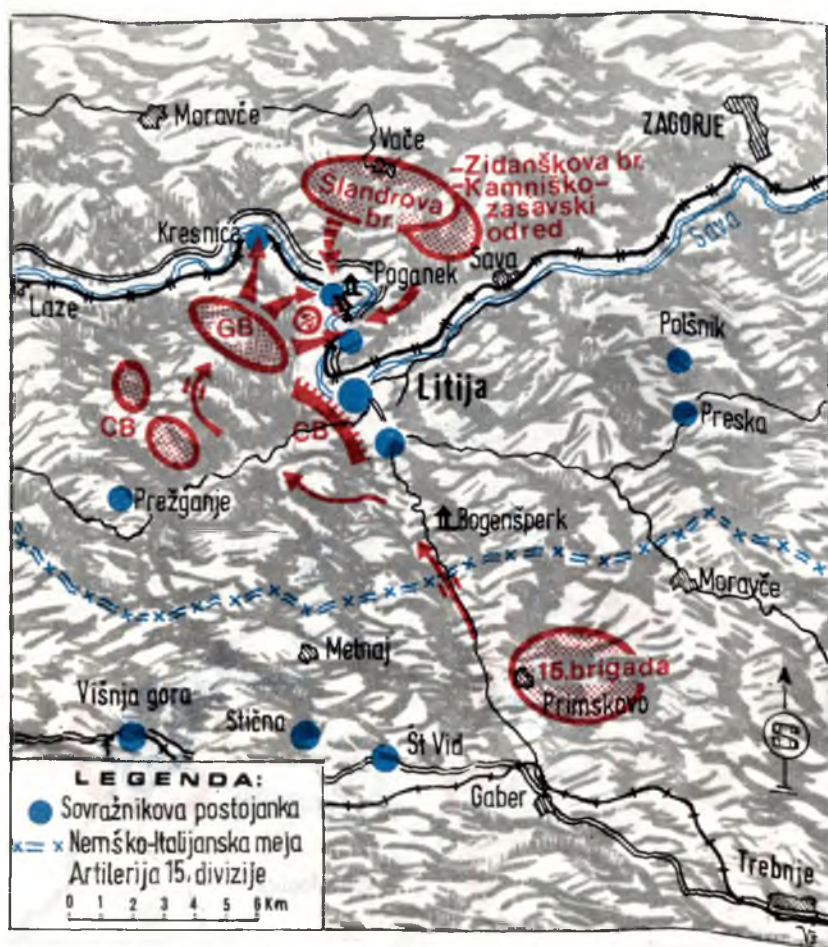
Skica 6. Napad 15. divizije na Novo mesto od 12. do 16. novembra 1943

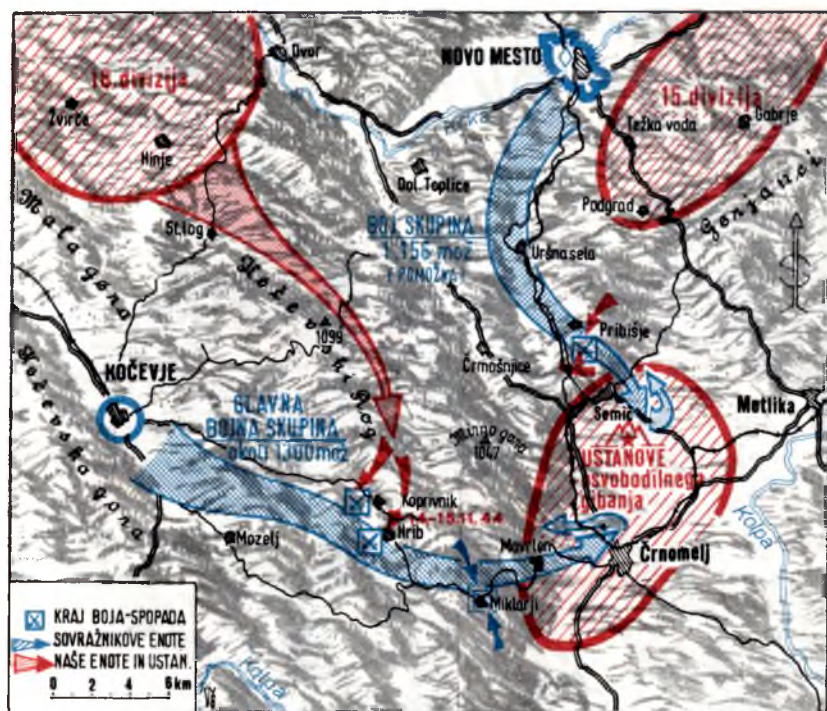
Skica 8. Položaji širše in ožje blokade Novega mesta od novembra 1943 do januarja 1944

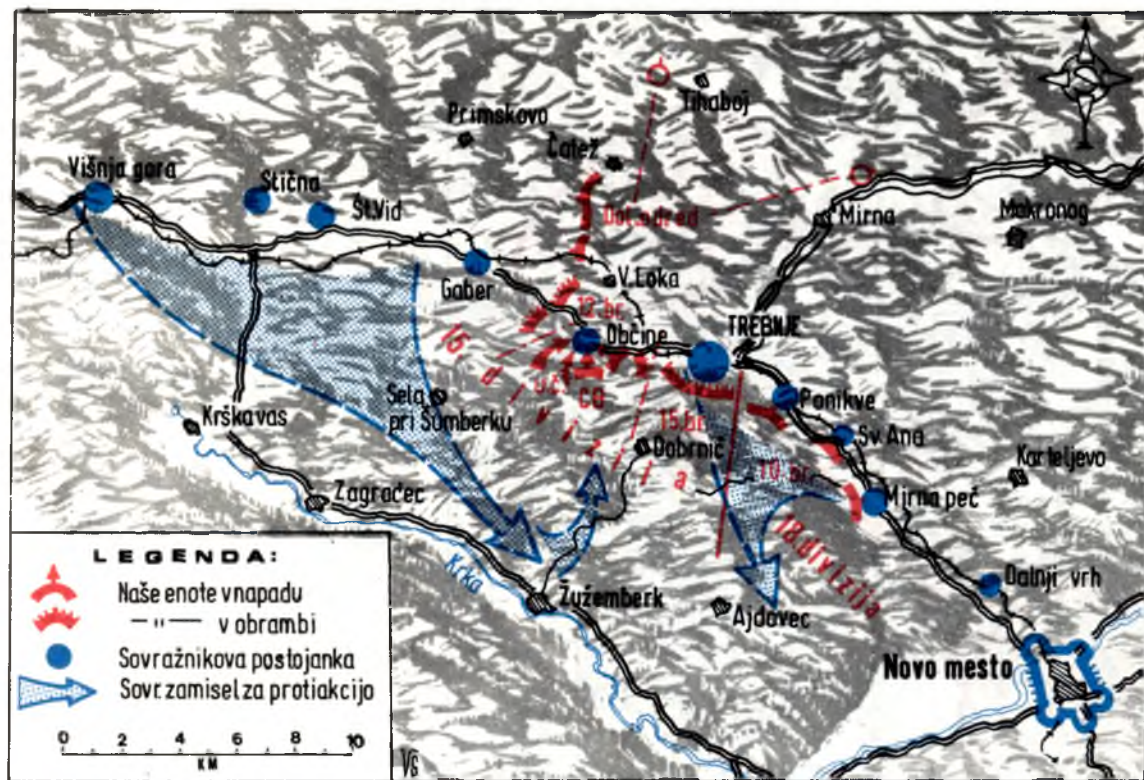
Skica 10. Razporeditev partizanskih enot na blokadi Novega mesta v prvi polovici februarja 1944

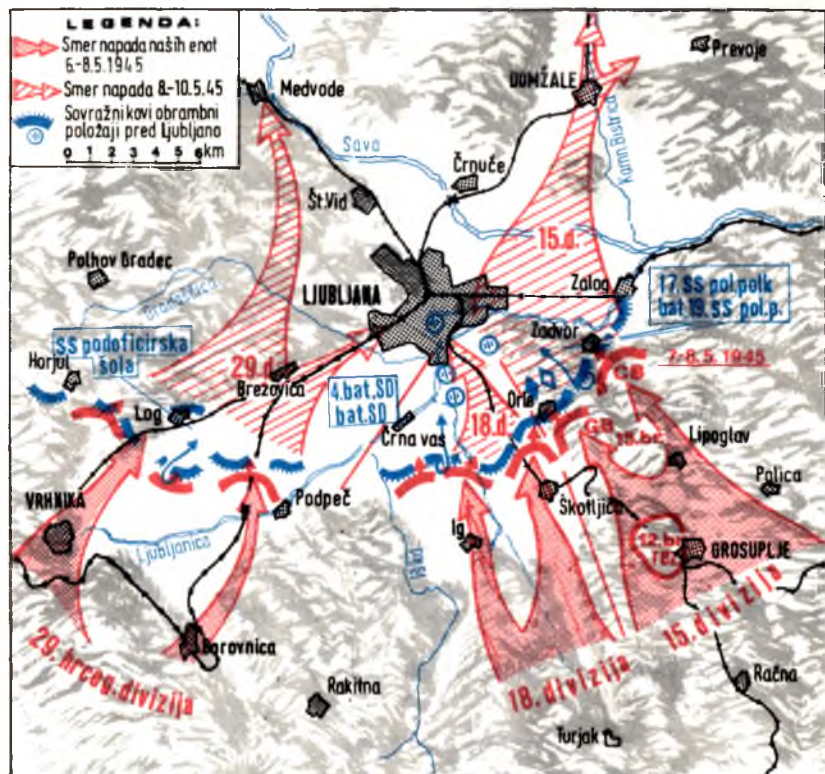
Skica 21. Porušenje železniškega mosta pri Litiji 20. septembra 1944

Skica 23. Sovražnikov vdor v Belo krajino od 13. do 16. novembra 1944

Skica 26. Napad 15. divizije na Občine 1. januarja 1945 in sovražnikova zamisel za nasprotno akcijo

Skica 30. Boji za osvoboditev Ljubljane

SEZNAM POVELJNIŠKE SESTAVE 15. DIVIZIJE

Komandanti

Predrag Jevtić-Dragan	od 13. do 30. julija 1943
Rajko Tanasković	od sredine avgusta do 3. oktobra 1943
Pero Popivoda	od 3. oktobra do 17. decembra 1943
Franc Kočevar-Ciril	od 17. decembra 1943 do 27. septembra 1944
Janez Hribar	od 4. do 12. oktobra 1944
Milan Tominec	od 12. oktobra 1944 do 15. maja 1945

Politični komisarji

Viktor Avbelj-Rudi	od 13. julija do 14. avgusta 1943
Jože Borštnar	od 14. avgusta 1943 do 9. februarja 1944
Janez Vipotnik	od 9. februarja 1944 do 11. aprila 1945
Jože Jakomin-Crni	od 18. aprila do 15. maja 1945

Namestniki komandanta

Alojz Kolman-Marok	od začetka septembra do 23. novembra 1943
Franc Kočevar-Ciril	od 23. novembra do 17. decembra 1943
Radomir Božović-Raco	od 20. decembra 1943 do 9. februarja 1944
Stanko Semič-Daki	od 9. februarja do 23. junija 1944
Radomir Božović-Raco	od 23. junija do 9. avgusta 1944
Janez Hribar	od 18. avgusta do 4. oktobra 1944 in od 12. oktobra 1944 do konca januarja 1945
Aleksandar Vojnović-Vojin	od 10. februarja do 15. maja 1945

Namestnika političnega komisarja

Albert Jakopič-	
Kajtimir	od sredine septembra do 3. oktobra 1943
Aleksandar	
Marjanović-	
Leko	od 3. oktobra 1943 do 9. februarja 1944

Pomočnik političnega komisarja

Ivan Picelj-Jon	od 29. januarja do 15. maja 1945

Načelniki štaba

Rade Pehaček	od 13. julija do 14. septembra 1943
Sava Konvalinka	od 20. decembra 1943 do 9. februarja 1944
Radomir Božović-Raco	od 9. februarja do 23. junija 1944
Peter Vesel	od 23. junija do 5. novembra 1944
Karel Kajfež	od 5. novembra 1944 do 10. februarja 1945
Alojz Dragan	od 10. februarja do 16. aprila 1945
Vinko Mojškerc-Jesen	od 19. aprila do 15. maja 1945*

* Seznam je povzet po seznamu poveljniškega sestava NOV in POS iz zgodovine narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem 1941-1945 Zdravka Klanjščka in drugih avtorjev stran 1046 in 1047.

KAZALO OSEBNIH IN KRAJEVNIH IMEN, VOJAŠKIH ENOT IN USTANOV

A

Adlešiči 427
 Afrika 10, 58, 219
 Ajbelj 507
 Ajdovec (D. in G.) 26, 37, 39, 42, 44, 50,
 54, 68, 134, 135, 170, 250, 261, 313, 372,
 396, 397, 422, 426, 435, 452, 461, 470,
 476, 556
 Albanija 58
 Alpe 57, 58
 Ambrožič Lado-Novljan 8, 9, 24, 36, 45,
 46, 50–52, 62, 75, 82, 90, 97, 117, 129,
 134, 144, 178, 184, 215, 217, 227, 249,
 262, 265, 316, 406, 408, 424, 440, 445,
 459, 460, 464, 470, 486, 504
 Ambrus 43, 488, 494
 Ambulanta, veterinarska pri štabu 15.
 divizije 365
 Amerika 220, 273
 Andlovic Jože 329, 360
 Anglija 220, 273, 294
 Apeninski polotok 34, 202
 Armade:
 jugoslovanske:
 tretja 506
 četrt 338, 368, 505–507, 510
 italijanske:
 druga 9, 58
 četrt 58
 enajsta 58
 Artilerija:
 15. divizije 13, 76–79, 83–85, 96, 97,
 102, 122, 130, 143, 145, 165, 171, 172,
 174, 176, 185, 187, 194, 214, 215, 225,
 234, 243, 249, 251, 253, 254, 256, 258,
 318, 319, 322, 331, 332, 367, 379, 525

18. divizije 253, 260

7. korpusa, glej 1. slovenska artilerij-
 ska brigada

Avbelj Franc-Lojko 368, 467, 518

Avbelj Viktor-Rudi 6, 13, 19, 20, 24, 26,
 27, 39, 41, 54, 55, 388, 518

Avstrija 320, 430, 464, 481

Avšič Jaka 67, 161, 166, 280, 298, 300, 309

B

Babič Jože-Vojteh 423

Babna gora 397, 436

Babna gorica 511

Babšek Miran 359

Badoglio Pietro 34, 57

Badovinac Ilija 82, 123, 518

Bakar 88, 221

Balkan 58, 453, 464, 514

Ban 174

Banja Loka 507

Baraga Karol 330

Barončev hrib 187

Bataljoni:

NOV:

avstrijski (četrti Cankarjeve brigade)

319–321, 466–468, 470, 472, 475, 489

avtomobilski 79, 85

dopolnilni 4. operativne cone 531

dopolnilni 7. korpusa 403, 531

inženirski 15. divizije 13, 322,

324–327, 347, 353, 354, 410, 419,

432, 449, 452, 468, 491–495, 497,

535

inženirski 18. divizije 325, 495

jurišni 15. divizije 13, 327, 329, 330,

- 360, 474, 475, 488–494, 500, 502,
504, 514, 516, 518, 525, 535
jurišni 18. divizije 328, 433, 470,
473, 474, 477, 478, 497, 502
minerskotehnični 15. divizije 345,
360
zaščitni 15. divizije 331, 338, 340,
341, 347, 432, 437
zaščitni 7. korpusa 437
za zveze 15. divizije 13, 331–335,
338, 341, 347
nemški:
planinskih lovcev »Heine« 116
»Süd« vermanšaftski 101, 111, 112,
116, 122, 131, 132
slovenskega domobranstva:
alarčni (→ peti »Gereis« → šesti)
493
»M« (tretji) 116, 154, 282, 285, 287,
391, 392, 394, 403, 404, 407,
421–423, 425, 433, 435, 454, 457,
469, 484, 493, 547
»N« (→ »Križ« → prvi → »Köhl«)
116, 261, 282, 285, 288, 290–293,
400, 403, 404, 406, 411, 420, 422,
423, 425, 434, 435, 444, 446, 454,
457, 460, 464, 465, 469, 471–473,
475–477, 479, 484, 485, 488, 493,
502–504
»O« (četrti) 282, 285, 287, 302, 351,
391–393, 395–397, 399, 400, 404,
406, 411, 420, 423–425, 432, 434,
436, 437, 444–446, 454, 456, 457,
460, 464, 465, 469, 470–472,
474–477, 479, 482, 488, 493
»W« (→ drugi → Rupnik → peti)
116, 282, 288, 299, 391–395, 425,
426, 444–446, 454, 455, 460, 465,
469–471, 473, 476, 480, 484, 485,
488, 489, 493, 502, 504
šesti (→ »Kasper« → deseti) 465,
493, 499, 502–504
Bazovica 510
Bela cerkev 47, 71, 99, 140, 157, 160, 171,
230, 232, 281, 408, 411, 451, 556
Bela krajina 22, 58, 66, 68, 69, 76, 86, 111,
112, 118, 121–124, 127, 128, 135, 140,
145, 155, 156, 163–165, 168, 169, 171,
172, 174, 176, 178–180, 183, 185, 189,
197, 207, 221, 248, 256, 270, 272, 282,
291, 292, 294, 298, 302–306, 308,
310–312, 316, 317, 320, 356, 385, 391,
396, 398, 400, 404, 405, 409, 410, 427,
428, 436–440, 442, 444–447, 450, 463,
466, 470, 474, 481, 491, 504, 515, 523,
527, 540, 544, 556–560, 562, 579
Belopavlovič Niko 384
Benedik dr. Martin 361, 362
Beneška Slovenija 523, 560
Beograd 430, 432, 516
Berce Sergej 77
Berlin 8
Besnica 413
Bevke 511, 513
Birčna vas 184
Bizjak Tone 368
Bizovik 513
Bočka 83
Bogenšperk 94
Bohanec Franček 327
Bojanci 21
Bojanji vrh 287
Bojanka 452
Bojne skupine:
italijanski:
»Cannata« 22, 34, 35
»Pelazzi« 39
slovenskih domobrancev:
zaščita okraja Novo mesto 227, 282
nemška:
»Fleckner« 460, 469–472
Bolnišnice:
roške, centralne 168
premična 15. divizije 359, 362, 363,
431, 432, 468, 498, 536, 537
veterinarska 7. korpusa 365
v Jauhah 554
vojaška na Žumberku 128
vojaška v Novem mestu 79
v Žalovičah 168
Boričevo 225
Bormann Martin 106
Borovnica 275, 279, 510
Borštnar Jože 6, 25, 41, 50, 55, 77, 86, 198,
199, 211, 388, 518
Borštnar Robert-Rade 25, 42
Bosiljevo 291–298, 303–305, 317, 387,
396, 405, 507, 519, 523, 532, 536, 547,
556
Boštanj 100, 103, 104, 108, 110, 133
Božakovo 307
Božović Radomir-Raco 25, 82, 141, 199,
345, 389
Bračič Mirko 24, 162
Bračika Milan 359, 360
Bradač Lado 330
Brajer Ciril 360
Brajović Petar-Pero 25, 38, 77, 97, 199,
238, 240
Bratina 469
Bratož Henrik-Okri 383, 418
Brecelj dr. Bogdan 362
Breg (Litija) 482
Brest Vida 372

- Brestanica 124
 Brezje (Šenjanž) 104, 452
 Brezova reber (zdaj Brezova reber pri Dvoru) 37, 134, 136, 138, 141, 145, 170, 230, 253, 258, 261, 269, 272, 398, 406, 426, 554
 Brezovar Milan 6, 380
 Brezovica pri Ljubljani 388, 389, 452, 455
 Brezovo (Gabrovka) 484
 Brezov dol 488
 Brezov vrh 398–400
 Brežice 69, 99, 117, 124, 154, 155
 Briga (G. in D.) 507
 Brigade:
 NOV:
 1. hrvatska (8. divizije) 305, 308
 1. hrvatska (34. divizije) 309
 1. slovenska (2. grupa odredov) 15, 27, 285
 1. SNOUB »Toneta Tomšiča« 11, 16, 21, 22, 24–26, 33, 37, 39, 55, 71, 86, 198, 529, 556
 1. slovenska artiljerijska 13, 76, 79, 97, 101, 122, 145, 171, 254, 256, 260, 263, 264, 266–268, 275–277, 280, 286, 289, 292, 305, 307, 308, 310, 312, 316, 319, 365, 366, 406, 407, 419, 458, 466, 470, 494, 495, 503, 506, 508, 532
 1. VDV 398, 426, 437, 438, 506
 2. hrvatska (8. divizije) 305, 306, 308
 2. SNOUB »Ljuba Šercerja« 16, 24–26, 31–35, 37, 38, 74, 120, 122, 128, 556
 2. proletarska 38, 39, 86, 197
 2. VDV 256, 515
 3. hrvatska (8. divizije) 172, 305, 306
 3. hrvatska (34. divizije) 308
 3. SNOUB »Ivana Gradnika« 16, 20, 40, 67, 69, 86
 4. SNOUB »Matija Gubca« 8, 16, 17, 20–22, 24–30, 32, 33, 35, 38, 41–44, 46–48, 50, 52–56, 62, 64, 65, 69–71, 79–81, 84, 86, 90, 93, 95–97, 101–104, 106, 108, 109, 110, 112, 114, 117, 120–122, 125, 126, 128, 130–132, 134, 135, 140, 141, 143, 145, 146, 149, 150, 151, 155–160, 165, 168–172, 174, 176, 177, 180, 183, 184, 187, 188, 200, 201, 208, 209, 214–217, 223–226, 230, 232, 233, 235, 238, 240–242, 246, 249–251, 256–260, 262, 265–270, 272, 276, 280, 288, 292, 295, 299–302, 306, 308–313, 315–317, 323, 328, 335, 338, 340, 341, 351, 354, 360, 363–365, 368, 372, 378, 383, 396, 398–400, 404–408, 410, 412–416, 418–424, 426, 430–433, 435, 437, 438, 444, 445, 447, 450, 458–460, 462, 464, 466–470, 474–482, 484, 487, 489, 491–494, 498, 503, 504, 506–510, 512–516, 518, 519, 525, 528, 533, 554–556, 560
 5. »Prekomorska« 504, 505
 5. SNOUB »Ivana Cankarja« 9, 16, 17, 20, 21, 24–28, 30, 32, 33, 35, 36, 38, 41, 43–48, 50–56, 65, 69, 71, 72, 75, 80, 81, 84, 86, 90, 94, 101, 102, 106–109, 112, 121, 122, 131, 133, 134, 136–140, 143, 145, 146, 156, 157, 159, 160, 165, 168–170, 172, 174, 177–182, 187, 188, 191–195, 197–199, 201, 210, 211, 214, 215, 224–229, 246, 247, 249, 252, 253, 256, 261–264, 266, 269, 276, 277, 279, 280, 286, 288, 290, 292, 294–299, 301–303, 305–308, 310, 312, 313, 315–317, 319, 321, 328, 332, 338, 351, 354, 355, 360, 363, 365, 368, 372, 379, 380, 383, 386, 387, 396, 402, 408, 410–415, 418–422, 426, 428, 431–440, 444, 451, 452, 455, 457, 458–461, 468, 470–480, 486–489, 492, 494, 495, 498, 502, 504, 507–510, 513–516, 518, 519, 524, 525, 533, 554–556
 6. SNOUB »Slavka Šlandra« 16, 20, 40, 45, 47, 48, 50–56, 65, 67, 69, 70, 71, 75, 79, 81, 82, 84, 94, 95, 135, 319, 320, 354, 380, 412, 423, 424, 426, 427, 433–435, 456, 492
 7. SNOUB »Franceta Prešerna« 16, 20, 40, 86
 8. SNOUB »Frana Levstika« 71, 86, 91, 138, 177, 235, 426, 459, 460, 461, 472, 487, 491, 500, 502, 503, 506, 512, 515
 9. SNOUB »Kočevska« 86, 91, 120, 122, 239, 240, 256, 267, 472, 502–504
 10. SNOUB »Ljubljanska« 86, 91, 136–139, 256, 258–260, 266, 268–270, 272, 274, 276, 306, 310, 313, 396, 408, 428, 495, 500, 502, 516, 554, 555
 11. SNOUB »Miloša Zidanska« 412, 423, 424, 426, 427, 433–435, 444, 456, 492
 12. SNOUB 50, 51, 75, 82–84, 94, 95, 101–105, 108, 109, 111, 112, 119, 121–124, 129–135, 140, 141, 143,

- 144, 146, 149, 150, 159, 160, 162, 165, 168, 170, 172, 174-176, 182, 185, 187, 188, 190, 206, 215, 216, 223, 224, 233, 235, 236, 238-242, 246, 248, 249, 252, 256-258, 262, 266, 268, 270, 272, 274, 279, 280, 286-290, 292, 294-296, 298, 301, 302, 310, 313, 315-317, 320, 328, 338, 351, 355, 363, 365, 367, 368, 371, 379, 383, 396-400, 403, 405, 409, 411, 427-433, 435-445, 447, 450-452, 455-461, 468, 470-472, 474, 476-479, 481, 482, 484, 485, 488-490, 492, 494, 495, 498, 500, 502, 504, 507, 508, 510, 513, 514, 516, 518, 519, 525, 532, 533, 553, 554, 556, 560
13. proletarska 28, 86, 95, 96, 97, 112, 123, 125
13. »Loška« 86, 482
14. SNOUB »Železničarska« 83, 85 101, 102, 104, 105, 106, 108-111, 119, 128, 319, 320
14. zaščitna glavnega štaba 164, 317, 341, 450, 466, 474
15. SNOUB »Belokranjska« 83, 84, 95-98, 100, 112, 120, 121, 123-125, 127, 130, 135, 140, 143, 144, 149, 150, 156-159, 168, 169, 171, 172, 174, 179, 185, 187, 191-194, 196, 197, 207, 215, 216, 224, 229, 233, 235, 236, 238-242, 246, 248-251, 256, 269, 270, 272, 274, 276, 277, 279, 280, 288, 289, 290, 292, 301, 302, 313, 315-318, 328, 337, 338, 351, 360, 363, 365, 367, 379, 383, 395-400, 403, 405, 409-411, 413, 418, 419, 422, 426, 431-439, 451-453, 457-459, 461, 462, 466, 468, 473-476, 478-480, 487-489, 492-494, 498-500, 504, 507-510, 512-516, 518, 519, 525, 533, 553-555
19. SNOUB 484
24. INO »Fontanot« 450, 458, 461, 466, 475, 476, 491, 499, 500
- Brilej dr. Jože-Bolko 99, 152, 204, 275, 371
- Brinovec Alojz 340
- Brkini 90, 529
- Brod (Kostanjevica) 105, 108, 110
- Brod Moravice 507
- Brod na Kolpi 122, 123, 124, 128, 506, 507, 554
- Broz Josip-Tito 15, 16, 19, 38, 197, 208, 371, 410, 492
- Bršljin 519
- Bruna vas 452
- Brunk 103, 108, 111, 112
- Brusnice 188, 225, 271
- Bubnjarci 83
- Bučka 68, 94, 95, 99, 100, 101, 104, 106, 109, 112, 122, 124, 126, 451
- Bučna vas 66, 85, 175
- Budganja vas 257, 400, 408
- Bukovica 38, 43
- Bušinja vas 140
- Butara Jože 383
- Butina Boris 320, 321
- C**
- Canjko Tugo 6, 347, 354
- Carski brijeg 123
- Celje 496, 514
- Cerklje ob Krki 43, 69, 97, 102, 105, 106, 112
- Cerknica 90, 300, 541
- Cerovec (M. in V.) 225, 438, 450, 468
- Cerutti Guido 10, 60, 62, 65, 67, 68
- Cetinski Andrej-Lev 6, 456
- Churchill Winston 410
- Cihta Stane 330
- Cikava 224
- CK KP Avstrije 320
- CK KP Jugoslavije 382, 383
- CK KP Slovenije 7, 14, 15, 16, 19-22, 27, 55, 119, 150, 152, 153, 261, 369, 371, 377, 381, 382, 431, 432
- Cirnik (M. in V.) 485
- Cof, domobranski stotnik 469
- Colarič Lojze 77, 78, 212
- Cvetko Ciril 374, 375
- Cvibelj (Žužemberk) 23, 31, 32, 253, 257, 258, 317, 398, 399, 461, 468, 478, 479, 519
- Č**
- Čabar 88, 221, 506
- Čačak 197
- Čateška gora 457
- Čatež 43, 48, 70, 71, 133, 134, 138, 140, 145, 171, 397, 400, 404-407, 418, 419, 423-426, 452, 457, 467, 485, 543, 554
- Černe Jože 6, 334, 335, 337, 338, 352
- Černič Niko 335
- Černigoj Majda 375, 376
- Čermuš Vera 359
- Češenjce (Mirna peč) 52
- Češnjice (zdaj Češnjice pri Trebelnem) 44, 159

Čik Rudolf-Matjažek 359, 360, 362, 363
 Črmošnjice 363, 503, 504
 Črna gora 38, 58, 382
 »Črna roka« 397
 Črnivec 514
 Črni vrh 266, 491, 505
 Črnomelj 25, 120, 124, 126, 128, 132, 156,
 159, 298, 304, 409, 427, 439, 445
 Čuk Otmar 366
 Čuk Vinko 334
 Čurile 306, 307
 Čušperk 177

D

Dachau 394, 470
 Dalnji vrh 453, 454
 Dedijer Vladimir 15
 Delnice 506
 Dimnik Karel 368
 Divizije:

NOVJ:

1. slovenska KNOJ 461
2. slovenska KNOJ 516
8. udarna hrvatska 291, 292, 299,
305
13. narodnoosvobodilna hrvatska
292, 293, 294, 296, 303
14. slovenska 18, 24, 36, 39, 40, 44,
53, 73, 86, 90, 111, 120, 131, 136,
152, 162, 164, 166, 168, 169,
173-182, 184, 191, 197, 211, 260,
394, 419, 437, 481, 482, 508, 522,
528, 540, 560, 564
15. slovenska 5, 6, 13, 14, 16-27, 34,
36, 38-56, 59, 60, 63-65, 68-71,
73-88, 90-92, 94-96, 98-102,
104-114, 117, 119-123, 125-137,
139, 142-146, 148, 149, 152-165,
166, 168, 169, 171, 173-176, 178,
179, 180-188, 190-203, 205,
206-217, 219, 224, 230, 233, 234,
236, 238, 241-246, 251-258, 261,
262, 263, 270, 271, 273-277, 279,
280, 282, 285, 286, 288, 290-299,
301-310, 312, 313, 315, 316,
318-325, 327-329, 331-349,
351-359, 361, 362, 364-368,
369-376, 379-389, 391, 396-413,
416, 418-422, 426-428, 430-434,
436-440, 442-444, 446-453,
455-458, 460-462, 466-468, 470,
473, 275-480, 482-495, 497-500,
502-505, 507-510, 512-519,
521-523, 525-537, 540-542, 544,
546-551, 553-562, 564, 570, 574,
580

18. slovenska 91, 100, 120, 136, 137,
152, 164, 166, 168, 177, 186, 190,
219, 235, 236, 238, 242, 244-249,
252, 256, 259, 261, 262, 264-266,
272, 274, 280, 286, 287, 301-303,
310, 313, 319, 335, 349, 361, 368,
371, 389, 395-397, 403, 404, 410,
411, 426, 428, 430, 433, 434, 436,
437, 445, 451, 458, 459, 461,
470-473, 475-477, 487, 491, 492,
494, 495, 498-500, 502-504, 506,
508, 512, 514, 516, 523, 526, 560

20. udarna 505-507

29. »Hercegovska« 510-514

30. slovenska 160

31. slovenska 115, 160

34. narodnoosvobodilna hrvatska
292, 299, 303, 305, 507

italijanske:

- »Cacciatori delle Alpi« 10, 28, 31,
37, 39, 59, 67, 71, 73
 »Isonzo« 10, 22, 23, 28, 29, 33, 37, 39,
44, 47, 48, 50, 58, 59-61, 63,
65-68, 71, 73, 76, 79, 81, 86, 88
 »Lombardia« 10, 28, 58, 59, 73
 »Macerata« 10, 59

nemške:

1. »Kavkaška« 304
5. SS tankovska grenadirska
»Wiking« 106, 108, 117
11. SS tankovska grenadirska 117
44. grenadirska 116, 124, 126, 128,
133, 136, 140
71. pehotna 58, 87, 116, 132
162. »Turkestanska« 116-118, 124,
128, 132-134, 136-138, 140, 142,
146, 148, 178, 179, 180, 185, 186,
555

kvislinška:

dinarska, četniška 506

Divizioni:

- prvi artilerije 15. divizije 76-78, 96,
97, 101, 105, 122, 125, 126, 128,
135, 140, 141, 149, 169, 171, 174,
194, 238
 drugi artilerije 15. divizije 77, 78,
101, 122, 126, 131-135, 141, 146,
149, 157, 165, 169, 174, 175, 249,
252
 prvi 1. slovenske artilerijske briga-
de 255, 276, 507
 drugi 1. slovenske artilerijske bri-
gade 255
 tretji 1. slovenske artilerijske bri-
gade 255

Dob 32, 42, 434

Dobje (Šentrupert) 104

Dobrava (Višnja gora) 177
 Dobrava (Dobrnica) 170, 252, 260, 271, 272, 479
 Dobrna 514
 Dobrnica 23, 31, 32, 71, 75, 96, 182, 206, 250, 252, 253, 271, 272, 403, 421, 426, 436, 437, 470, 476, 479
 Dobrunje 513
 Dolasta Jože 330
 Dolčič Emil 77, 255
 Dole (zdaj Dole pri Litiji) 94, 102, 109, 235
 Dolenc Anton 334
 Dolenc dr. Milan 6, 365, 366
 Dolenjska 11, 13, 22, 40, 42, 47, 50, 58, 66, 68, 72, 82, 84, 90, 95, 98, 118, 124, 132, 142, 146, 154, 155, 158, 168, 186, 189, 190, 198, 221, 243, 248, 250, 256, 265, 268, 271, 282, 285, 287, 288, 305, 317, 354, 356, 391, 398, 406, 410, 412, 416, 419, 422, 427, 433, 438, 453, 456, 467, 481, 492, 515, 516, 523, 527, 529, 541, 543, 544, 549, 550, 560, 562
 Dolenjske Toplice 25, 26, 80, 96, 129, 132, 168, 169, 170, 171, 183, 184, 187, 189, 228–230, 249, 262, 408, 409, 436, 437, 440, 445, 469, 473, 474–476, 492, 504, 505, 530
 Dolhar Alfonz-Bor 348
 Dolomiti, glej Polhograjski Dolomiti
 Dolž 409
 Domžale 58, 514
 Donje Stranice 123
 Draga (Bela cerkev) 74
 Draga (Metlika) 299
 Dragan Alojz 346, 368, 474, 505
 Draganiči 43, 291
 Dragatuš 123
 Drašča vas 257, 302, 397–399, 485
 Drašiči 305–310
 Drašler Anton-Jurič 357
 Dravograd 514
 Drenik Alojz 6, 345, 352, 368
 Drenik Vinko 95, 346, 347
 Drganja sela 475
 Družina Andreana-Olga 518
 Durjava Avgust 327
 Dvor na Uni 395
 Dvor (Zužemberk) 67, 71, 170, 181, 206, 230, 256, 261, 302, 336, 340, 377, 406, 419, 425, 427, 437, 467–470, 475–479, 494, 495, 503, 505, 508, 536
 Dvorska vas 261

E

Einspiller, nemški poročnik 265
 Erbežnik Lojze 6, 371, 385

Erčulj Vinko 6, 323, 327
 Erjavec Avgust 6, 323
 Evropa 213, 393

F

Fajdiga Mirko 414, 456
 Fara 507
 Fegic Marjan 325
 Femec Alojz 334
 Ferenc dr. Tone 58, 104, 106, 109, 142, 226
 Fon Milica 363, 374
 Francija 58, 273, 548
 Franco Francisco 9
 Frandolič Grega 335
 Frank Dušan 352
 Frankič Mirko-Tilen 49, 354, 357
 Furlanija 88

G

Gaberc Bogomil-Huso 346
 Gabrijel Tone 340
 Gabrijelo 103, 452
 Gabrje (Brusnice) 141, 225
 Gabrje 20
 Gabrovka, glej Sv. Križ pri Litiji
 Gačnik Humbert-Humbi 468
 Gadži dr. Miša 363
 Gale Jože 373
 Galič Ivan-Jovo 372
 Gambara Gastone 8–10, 28, 29, 33–35, 39, 58, 59, 522, 540
 Gaulle de, Charles 340
 Gaulle de, Jože 340
 Gebert Štefan-Stepko 442
 Generalski stol 291, 294
 Generalštab JA 347, 468, 487, 522, 525
 Gerdovič Leopold-Jure 168
 Gerovo 506
 Glavni štab NOV in PO Hrvatske 14, 16, 17, 19, 21, 119, 164, 166, 305, 306
 Glavni štab NOV in PO Slovenije 7, 11, 15–24, 28, 29, 36, 38–41, 51, 59, 62, 64, 68–70, 74, 75, 77, 79–83, 85, 86, 89–93, 100, 101, 111, 119–121, 126, 130, 131, 153–156, 161, 164–166, 168, 170, 172, 179, 180, 184, 189, 190, 198, 200, 205, 209, 210, 212, 213, 224, 236, 241, 242, 248, 255, 271, 273, 274, 275, 286, 291, 298–300, 303–307, 309, 312, 313, 315–318, 320–325, 327–329, 332–334, 340–342, 344–347, 349–351, 353, 357, 363, 365–377, 380, 384, 389, 395, 396,

398, 401–403, 405, 406, 411, 416, 419,
422, 435–438, 445, 447, 448, 450, 466,
468, 477, 478, 481, 482, 484, 486, 505,
524, 525, 531, 535, 551, 553, 558, 562,
564
Glavno poveljstvo slovenske partizan-
ske vojske, glej Glavni štab NOV in
PO Slovenije
Gledališče frontno 374–376
Gledališka skupina 15. divizije 214
Gliša Raco 506
Globodol (D., Sr. in G.) 134, 137
Gnidovec 23
Goba (M. in V.) 94
Golo 120, 246
Golob Pavle 352
Golovec 512, 513
Gomila 452
Goodwin 415
Gorenja Paka 317
Gorenja vas (zdaj Gorenja vas pri Čate-
žu) 48
Gorenjska 11, 12, 58, 60, 86, 87, 115, 116,
160, 198, 206, 221, 223, 284, 496, 510,
516, 527, 529, 539, 542
Gorica 87, 88, 221
Goričan Viktor 352
Gorjanci 20, 24, 25, 28–31, 33, 34, 36,
67–69, 90, 96–98, 109, 112, 117, 118,
121, 122, 124–128, 133, 135, 140–142,
145, 149, 152, 155, 156, 165, 168, 169,
171, 176, 180, 188, 226–229, 250, 256,
262, 269, 303, 304, 310, 396, 402, 405,
408, 409, 427–430, 438–443, 450, 458,
461, 462, 469, 474, 475, 486, 490, 491,
494, 554
Gornik Andrej-Dušan 516
Gornji grad 514
Gornji Milanovac 38
Gornji Podšumberk 38, 197
Gorski kotar 115, 119, 122, 132, 163, 166,
179, 186, 190, 219, 224, 235, 523, 560
Goršič Stane-Jelko 375, 377
Gosenca Franc 330
Gotenica 192, 508, 509
Gotna vas 155, 158, 159, 408, 461
Grac 47
Gradenec 342, 400, 470–472, 476, 479,
488, 557
Gradišče (Dolenjske Toplice) 475
Gradišče (pri Mamolju) 482
Grandič breg 112
Grčar Gabriel 352
Grčarice 73, 74, 508
Grčija 58
Gregorič Tone 6, 339, 340, 341
Griblje 124, 128, 427

Grič (Dolenjske Toplice) 336
Grm (Novo mesto) 159
Grmada (Trebnje) 31, 457–459
Grosuplje 68, 69, 72, 74, 92, 136–138, 163,
165, 172, 177, 191, 193, 196, 197, 224,
230, 233, 235, 236, 238, 240–242, 245,
246, 248, 250, 253, 258, 262, 268, 282,
285, 286, 290, 301, 302, 374, 397, 403,
411, 423, 425, 433, 434, 436
Grošelj Vinko 330
Grupacija fašistična »XXI. Aprille« 10,
33, 73
Guce 123
Guček Milan 31, 32

H

Haag (nemški kapetan) 443, 444
Hafner Vinko 372
Hassler (nemški major) 440–442, 444–447
Henigman Pavel 363
Herinja vas 159
Himmler Heinrich 106, 222
Hinje 214, 306, 426, 454, 461, 465, 470,
476, 477, 480, 487, 488, 500, 502
Hitler Adolf 88, 111, 116, 147, 221, 283
Hlavaty Zdenko 375, 378–380
Hmeljčič 51
Hočevje 137, 487
Holjevac Venčeslav 299
Hönn Rudi 6, 204, 372–374
Horjul 510, 511, 513
Horvat Mirjan 352, 368
Hrastovica 452
Hren Alojz 6, 383
Hrib 461
Hribar Janez 371
Hribar Janez-Rokca 70, 71, 97, 137, 340,
389, 419, 420, 448, 518
Hrvatska 12–14, 21, 38, 43, 53, 55, 83, 100,
111, 112, 117, 121, 123, 135, 145, 166,
168, 170, 172, 174, 179, 182, 185, 186,
190, 197, 219, 291, 293, 294, 298, 301,
302, 304, 336, 356, 389, 466, 468, 481,
523, 535, 549

I

Idrija 115
Ig pri Ljubljani 72, 177, 186, 247, 261, 276
Igoršnik Ferdo 330
Ilirska Bistrica 410, 507
Ilova gora 69, 139, 145, 195, 196, 287, 301,
302, 485, 555, 573
Isfandijar Kvanzijade-Saša 360

Istra 88, 115, 116, 119, 220, 277, 506, 529, 553
 Iški Vintgar 555
 Italija 7, 11, 12, 20, 22, 34–36, 40, 46, 51, 53, 55–59, 61–65, 73, 81, 86–90, 103, 109, 115, 116, 119, 142, 150, 155, 198, 203, 205, 206, 209, 220–222, 318, 328, 339, 350, 355, 365, 367, 381, 410, 453, 468, 523, 524, 533, 537, 540, 541, 544, 546
 Ivančna gorica 71, 72, 74, 146, 148, 177, 256, 433, 434
 Ivanetič Jurij 6, 323, 324

J

Jablaniške Laze 482
 Jakič Ivan-Jerin 83
 Jaklič Karol 346, 347
 Jakomin Jože-Crni 6, 368, 388, 398
 Jakopič Albert-Kajtimir 85, 199, 381
 Jakopič Vekoslav 375
 Jakše Franc 319
 Jama (zdaj Jama pri Dvoru) 180, 362, 406, 451, 455, 468, 470, 478, 502
 Jamar Ema-Nina 373, 374, 378
 Jančar Franc 352
 Jančič Miloš 77
 Jarc Samo 375–377
 Jasnica 191
 Jastrebarsko 124
 Jauhe 138
 Javorje (zdaj Javorje pri Litiji) 94
 Javorovica 174, 226–228, 253, 265, 287, 418, 528
 Javorski križ 94
 Javorski pil 418
 Jelenov žleb 20, 38, 43, 444, 540
 Jeran Julij-Jule 252
 Jerenga 451
 Jerič Vid 6, 368, 442, 447, 532
 Jerman Drago 346, 347, 399, 518
 Jerman Ivan 373, 374
 Jesenice 529
 Jesenice (G. in D.) 452
 Jesih Evgen 352
 Jesih Valentin 335
 Jevnica 95, 437
 Jevtič Predrag-Dragan 18, 20, 24, 25, 27, 197, 518, 531
 Jezernik Pavel 347
 Jezeršek Hilda 384
 Jež Jože 330
 Jones William 26, 62, 67
 Jordankal 44, 182
 Jovanović Arsa 20

Jugorje pri Metliki 126, 178
 Jugoslavija 7, 9, 26, 34, 38, 44, 57–59, 62, 82, 87, 147, 163, 186, 189, 198, 203, 208, 209, 220, 222, 273, 285, 386, 389, 393, 394, 410, 422, 430, 487, 496, 511, 517, 522, 534, 538, 544
 Jugovec Oto 373–378
 Jurančič Vlado 385
 Jurišević Anton 330
 Jurjevica 246
 Jurka vas 438, 474
 Jurna vas 225, 430
 Juršinič Jure 352
 Južnič dr. Marjan-Niko 359

K

Kacjan Milan 377
 Kačja rida 133, 265
 Kadunc Jože-Ibar 518
 Kajfež Karel 343, 448
 Kal (Ambrus) 493, 494
 Kal (Polšnik) 100–102
 Kamence (D. in G.) 52, 96, 97, 175
 Kamenje (D. in G., Dobrnič) 51, 426, 437
 Kamenje (D. in G., Novo mesto) 62
 Kamnik 54, 284, 329, 514, 516
 Kamni vrh 457
 Kandija 176
 Kardeļ Edvard 14–16, 19–21, 26, 119
 Karlovac 43, 46, 95, 119, 123, 127, 291, 303, 311, 312
 Karničnik Nace 340
 Karteljevo (D. in G.) 141, 234, 266
 Kastav 88, 221
 Kastelic Ivan 368
 Kastelic Lojze 331
 Kaučič Ivan-Nande 38
 Kepic Vinko 325
 Keržič Ciril-Metod 25, 211
 Kiauta Ladislav 310
 Kidrič Boris 20, 26, 67, 198, 299, 371
 Kirurška ekipa 15. divizije 13, 359, 360–363, 452, 468, 498, 536
 Kirurška ekipa 18. divizije 362
 Kirurška ekipa 7. korpusa 361, 362
 Kladanj 17
 Klanec (Gabrovka) 400, 418, 492
 Klanjšček Zdravko 6
 Klanjšek Jože-Vasja 39, 99
 Klavora Milenko-Sine 373, 374
 Klemenčič Ivo 6, 323, 324, 343, 347, 354
 Klenovik 482
 Klinc Francka-Srebrenjakova 371
 Klopce 494

Klopčič Mile 214
 Kmet Majda-Daša 361
 Knaus Ludvik 352
 Knežja lipa 300
 Knežja njiva 86
 Knežji vrh 300
 Kobe Boris 519
 Kobe Peter 352
 Kocjan Vid 352
 Kočevar Franc-Ciril 25, 41, 71, 195, 196, 198, 199, 246, 247, 256, 271, 275, 292, 293, 294, 299, 309, 316, 378, 388, 389, 418, 518
 Kočevje 58, 67, 68, 73, 92, 120, 128, 156, 159, 160, 162, 169, 170, 174, 176-182, 185, 186, 188, 189, 191, 192, 206, 221, 235, 236, 241, 253, 256, 260, 300, 302, 318, 321, 357, 396, 403, 422, 425, 426, 436-439, 442, 444, 445, 450, 451, 460, 461, 464, 472, 475, 477, 503, 507-510, 529, 530, 541, 556, 564
 Kočevski Rog 22, 28, 69, 73, 78, 80, 118, 120, 127-129, 132-134, 181, 318, 385, 463, 469, 481, 486, 493, 499, 501-505, 507, 542, 557, 558, 562
 Kogej Jože-Rasto 346, 347
 Köhl, nemški kapetan 469
 Kolar Franc-Franček 348
 Kolman Alojz-Marok 50, 82, 84, 98, 112, 125, 152, 389, 518
 Kolpa (r.) 83, 97, 98, 117, 120, 122, 124, 127, 166, 171, 172, 178, 291, 298, 299, 305, 312, 427, 428, 507
 Koman Srečko 399
 Komite divizijski partijski 370, 381-383, 384, 431, 448
 Komolec 502, 503
 Kompolje (M. in V.) 276, 480
 Komunistična partija 63, 202, 208, 210, 216, 217
 Konc Alenka 6
 Konec 450, 456
 Konda Alojz 335
 Konvalinka Sava 199
 Kopanj 236
 Koplán Zvonko 6, 323
 Koprivica Danilo 46
 Koprivnik 445
 Koprivnik (Kostanjevica) 105, 108, 110
 Kopun Dušan 377
 Kordun 178, 186
 Korinjš (M. in V.) 137-139, 302, 425, 426
 Koroška 76, 88, 209, 221, 394, 460, 464, 481, 496, 506, 508, 510, 511, 514, 527, 539
 Koroška vas 225, 310
 Korpusi:

NOVJ:

1. hrvatski 98
 4. hrvatski 291, 293, 299, 303-309
 7. slovenski 85, 86, 99, 100, 109, 111, 113, 119, 121, 122, 124, 131, 132, 136, 146, 151, 152, 154-158, 160, 163-166, 168, 169, 173, 174, 178-181, 186-195, 198-200, 204, 205, 210, 211, 214, 219, 221, 224, 228, 233, 236, 237, 240-242, 244-248, 250, 251-253, 255, 256, 258, 260, 262, 263, 265-276, 285, 287, 288, 290, 292, 301-303, 305, 312, 316-329, 332, 334-338, 341, 345, 347, 349, 350, 353, 355-357, 359-365, 367-369, 371, 376-380, 383, 388, 389, 391, 396, 397, 401-403, 405-414, 417, 419, 421, 422, 425-427, 430, 432-436, 438, 440, 447, 450, 451, 454-460, 462, 464-472, 474, 477-479, 481, 482, 485-488, 490-492, 494, 495, 497-500, 502-507, 511-513, 524, 526-528, 530, 541-544, 550, 551, 553, 554, 558, 562
 9. slovenski 199, 201, 273, 368, 464, 506, 507, 510
 nemški:
 2. tankovski 115-118, 124, 132, 136, 147
 3. tankovski 117
 97. armadni za posebne namene 507, 510
 italijanski:
 enajsti 28, 44, 58, 59, 522
 Kos Jože 380
 Kosovo 58
 Kostanjevica (zdaj Kostanjevica na Krki) 47, 68-70, 87, 88, 93, 95, 99-111, 113, 117, 118, 122, 124-126, 132, 140, 145, 155, 156, 158, 169, 183, 188, 224, 226, 229, 270, 351, 437, 439, 442, 462, 463, 465, 547, 549
 Košak Franc 352
 Košir Niko 6, 373, 375, 379
 Kot 488, 495
 Kota 503 - 472, 476, 477, 487-489, 491, 494, 500, 501
 Kota 516 - 476, 477, 494, 500, 501
 Kota 912-502
 Kovše Ernest 375, 379
 Kozjansko 419
 Koželj inž. Tone 323, 325, 347, 354
 Kožljek 276, 277
 Kragelj Mirč 375
 Kraigher Boris 16, 20, 92, 198, 210, 298, 371

- Kraigher Mira 371
 Kramarič Anton 368
 Kramasteto Sergej 330
 Kranj 284, 516
 Kranjc Viktor 334
 Kraševac Velimir 24
 Krašiči 43, 119, 191, 282, 283, 311
 Krašovec Janez 363
 Krašovec Martin 353
 Kratič Jože 399
 Krbulje 482
 Kremenjek 485, 486
 Krempelj Anton 335
 Krener 511
 Krese Franc-Čoban 518
 Kresnice 95, 413, 415, 416, 437
 Kresnik Jernej 327
 Kresniški vrh 456
 Krim 118, 555
 Kriška vas 168, 273, 288–290, 294, 533
 Križ Ladislav 261, 285, 393
 Krk 88, 221
 Krka (r.) 29, 37, 40, 46, 68–71, 81, 95, 96, 99, 104, 105, 108, 122, 125, 126, 130–137, 141, 146, 148, 152, 155–159, 162, 164, 165, 168–170, 172, 174, 175, 180–184, 187, 196, 197, 200, 224, 229, 230, 232, 241, 248, 249, 250, 252, 253, 257–261, 268, 282, 286–288, 292, 301–303, 325, 364, 389, 397–399, 406–408, 410, 411, 419–422, 425–427, 430, 437, 438, 441, 442, 453, 461, 462, 467–472, 474, 476–479, 485, 486, 493–496, 500, 503, 536, 542, 543, 549, 551, 562
 Krmelj 70, 74, 88, 90, 103, 104, 112, 122, 130
 Kronovo 175, 184, 232
 Krsinji vrh 451
 Krška dolina 28, 439, 441, 442
 Krška vas 196
 Krško 70, 100, 132, 154, 155, 157, 164, 171, 172, 175, 187, 230, 408, 518, 556, 559
 Krušni vrh 436
 Kübler 507
 Kumpoljski grad 49
 Kunstel 470
 Kure Slavko 340
 Kutna 31
 Kuzarjev kal 175, 187, 230, 398
 Kvarner 88, 221
 Kveder Dušan-Tomaž 20, 62, 64, 65, 70, 275, 285

L
 Ladiha Jože 347
 Lah Borivoj-Boris 76, 79, 97, 101, 122, 145, 171, 238, 255, 276, 279, 280, 292, 308, 316, 319, 458
 Lah Dušan 365, 366
 Lah Štefan 330
 Lajevec dr. Stane 360–362
 Lakota Mario 330
 Lakovnice (D. in G.) 228, 229, 248, 249, 429, 430, 438, 450, 451, 475
 Lampret Nace 363
 Lap Martin 352
 Lapinje 43, 519
 Lasič Boris 352
 Lašče (Dvor) 256, 332, 336, 363, 471, 473, 477, 494, 499, 500, 502
 Lavrica 511
 Lavrič Drago 77
 Laze (Gabrovka) 484
 Ledeca vas 105
 Legije:
 98. crnih srac 22, 31, 64, 65, 67, 71, 87
 slovenska domobranska 47, 88, 118
 Lenasi Drago 334
 Leonov dr. 362
 Lepin Jože-Ris 423
 Leskošek Franc-Luka 15
 Leskovec (Višnja gora) 112
 Lešnica 411
 Lika 505
 Lindner, nemški stotnik 262
 Lipje (M. in V.) 341, 342, 363, 471–474, 485
 Lipoglav (M. in V.) 170, 177
 Lipovec (M., Sr. in V.) 26, 180, 182, 336, 461, 462, 468, 493, 495
 Lisec (hrib) 31, 35, 182, 436
 Litija 91, 94, 95, 100, 101, 103, 111, 112, 136, 250, 256, 320, 324, 409, 412, 413, 416, 436, 482, 510, 578
 Livorno 116
 Ljuben 129, 134, 140, 442
 Ljubljana 6–8, 15, 32, 40, 46, 55, 58, 67–69, 71–74, 76, 80, 85, 87, 88, 91, 92, 117, 118, 120, 154, 168, 170, 177, 186, 192, 195, 208, 221, 222, 236, 240, 247, 261, 262, 266, 274, 280, 281–285, 321, 325, 351, 355, 362, 374, 388, 391, 433, 434, 444, 460, 464, 496, 507, 508, 510, 511, 512, 513–515, 529, 530, 541, 545, 552, 558, 562, 581
 Ljubljanska pokrajina 8–12, 14, 16, 22, 40, 56, 58, 59, 60, 61, 73, 76, 81, 86, 87, 90, 92, 94, 106, 115–117, 119–122, 149, 154, 160, 163, 166, 168, 186, 190, 206, 220–223, 242, 272, 281, 284, 305, 325, 327, 329, 355, 402, 419, 453, 463–465, 481, 486, 492, 493, 504, 507, 510, 523, 527, 529, 535, 539, 541, 542, 544, 545,

548, 550–553, 557, 558
 Ljutomer 518
 Log 511, 513
 Logar Jože-Slovan 168
 Logatec 88, 118, 275, 279, 280
 Lohr von, Maksimilian 514
 Lokovšek Ivan-Jan 39
 Lokvica 468
 Lopata 494
 Lovič Prekriški 112, 123, 125
 Lovšin Stane 366
 Lož 120
 Luška gorica 499, 500, 502
 Luža 395
 Lužar Jože 352

M

Maccario Alessandro 29, 37, 44, 60, 61
 Maček Ivan-Matija 15, 19, 67
 Mačji hrib 317, 398, 422
 Mačkovec (na Kočevskem) 507
 Mačkovec (zdaj Mačkovec pri Dvoru)
 461, 467, 468, 479
 Mačkovec (zdaj Mačkovec pod Trško
 goro) 132, 175, 230, 233
 Madžarska 481
 Maiwald Richard 94, 101, 106, 108
 Majcen Stane-Gripi 6, 339, 340, 341, 357
 Majnik Ivan-Džems 137
 Makedonija 58, 382
 Mala gora (Kočevje) 118, 243, 426
 Mala Loka 11, 124, 424, 455
 Male Lašče 192
 Malence 142
 Male Vodenice 105
 Male Vrhe 196
 Mali Slatnik 176
 Malič Oskar 357
 Malkovec 451
 Malnarič Jože-Križevski 25, 292
 Mamolj 482
 Maribor 58, 87
 Marij Mile 330
 Marin Darko 279
 Marjanovič Aleksandar-Leko 25, 152,
 156, 199, 381, 382
 Marn Janez-Črtomir 284, 394, 397, 398
 Marolt Viktor-Čuk 79
 Mars Anton 368
 Mavrlan 25, 129, 444
 Medika Franc 319
 Medved Edo 334
 Medvedjek (Veliki Gaber) 287, 460
 Mengoš hrib 499, 502

Meničanin P. Dušan 227, 393, 395, 406,
 407, 446, 456, 465, 470
 Meniška vas 503
 Metlika 83, 85, 92, 95, 120, 123–125, 127,
 140, 156, 178, 179, 292, 297–299,
 304–316, 377, 445, 468, 469, 518, 519,
 559
 Metnaj 94
 Metohija 58
 Mezgec Stane 330
 Midorfer Nadja 359
 Migolica 142
 Mihailović Draža 222, 223, 394
 Mihelič Stane-Ambrož 6, 212, 374–378,
 380
 Mihevc Edo-Dore 65, 372
 Mihovec 429, 430
 Mihovica 450
 Mikec Stane 352
 Miklarji 127
 Milan 115
 Mirenska dolina 22, 65, 69, 70, 88, 101,
 104, 178, 268
 Mirna 45, 48, 75, 103, 133, 134, 142, 152,
 261, 405, 451–455, 467
 Mirna (reka) 112, 133
 Mirna peč 33, 37, 51, 52, 65, 71, 75, 81,
 133, 141, 243, 253, 256, 261, 262,
 264–268, 270–272, 286, 435, 452
 Mišič Miha 6, 76, 77, 102, 255, 275, 318,
 532
 Mladetiče (Sp. in Zg.) 452
 Mlinar Vojko 360, 363
 Mojšker Vinko-Jesen 346, 368, 416
 Mokrc 555
 Mokronog 51, 64, 65, 70, 74, 82, 100, 101,
 131, 169, 234, 320, 374, 397, 404, 405,
 451, 519, 530
 Mokro polje (D. in G.) 70, 90, 94
 Molnik 68
 Moor 275, 280
 Morava (Kočevska Reka) 507
 Moravče (Gabrovka) 136
 Moravec Dušan 375, 380
 Moravska Gora 94, 241, 418, 484
 Moskva 198, 320
 Moste (Sentrupert) 452
 Može Jože 478
 Mraševo (M. in V.) 441, 475, 492
 Mršeca vas 67, 69
 Mrzlo polje 96
 Muc Franc 350
 Muhov breg 506
 Muljava 68, 146, 261
 Mussolini Benito 10, 21, 34, 57
 Mužič Milutin 334

N

Nadj Kosta 519
Nadlesk 560
Nagel, nemški podpolkovnik 87
Namar Polde 373
Na Straži (na Vahti) 124, 126, 135, 160,
306, 429, 438
Napoleon 538
Nemčija 90, 209, 210, 220, 394, 430, 523
Nemška loka 507
Netretic 191
Neuchammer 117
Nickel, nemški podpolkovnik 439, 470,
472, 473
Ničemer Alojz 375
Niedermayer von, Oskar 117, 124, 132,
138
Notranjska 13, 39, 40, 58, 68, 73, 88, 164,
221, 276, 282, 288, 292, 299, 300, 317,
323, 336, 356, 391, 396, 398, 404, 410,
411, 463, 464, 466, 523, 527, 529, 541,
560
Novaki 123
Novina Alojz 330
Novina Rado 353
Novo mesto 22, 44, 46, 47, 51, 52, 58, 60,
61, 64, 65–76, 79, 81, 85, 87, 89, 93, 99,
122, 124–126, 129–132, 134, 140, 141,
146, 149, 152, 154–166, 168–176, 179,
180, 182–189, 191–193, 197, 225–232,
234, 235, 241, 246, 248–250, 253,
256–258, 260, 262, 264–266, 268–270,
272, 281, 282, 285, 286, 302, 304, 305,
313, 318, 320, 344, 351, 374, 388, 391,
396–398, 404, 406, 408, 409, 411, 423,
425, 427, 428, 430, 433, 435–440,
442–444, 446, 447, 450, 452–454, 460,
461, 463, 465, 466, 474–477, 488, 492,
493, 496, 503, 508, 510, 512, 518, 519,
529, 530, 541, 542, 547, 549, 553, 556,
557, 559, 562, 574–576
Novo selo 96
Nučič Ivan 352
Nusdorfer Lojze 371

O

Občice 25
Občine 23, 37, 39, 362, 407, 423, 425, 426,
436, 447, 453, 454–461, 467, 484, 493,
528, 544, 580
Oblak Maksimiljan – Milan 371, 385
Obrh 363, 468

Ocvirk – Vasja 377

Odredi:

NOVS:

Belokranjski 168, 249, 292, 299,
305–308, 313, 466, 494
Dolenjski 69, 165, 168, 177, 187,
190–193, 195, 196, 234–236,
240–242, 246, 252, 256, 258, 261,
262, 268, 272, 274, 284, 286, 319,
320, 335, 398, 400, 404, 411, 412,
420, 430, 433, 434, 437, 465–468,
470, 472, 474–478, 480–482,
485–489, 491, 492, 510, 560
Istrski 190
Kamniško-zasavski 412
Karlovački 292
Kočevski 43
Krški 42
Notranjski 193, 236, 237, 246, 272,
279, 280, 288, 300, 301, 506
Vzhodno-dolenjski 69, 83
Zapadno-dolenjski 24, 31, 42, 46,
69, 556
Žumberško-pokupski 96, 97, 112,
123, 125, 299, 305
sovražnikovi:
Marnov četniški 235, 241, 242, 404,
484
Dolenjski četniški, glej Marnov
četniški
Ogulin 291, 294
Omahen Dušan 6, 374, 375
Operativne cone:
NOVS:
3. »Alpska« 15
4. »Štajerska« 15, 201, 274, 388, 419,
482, 506, 514, 523, 524, 530
»Dolenjska« 13, 20, 24, 27, 55, 56,
523, 524, 537
Notranjska« 38
nemška:
»Jadransko primorje« 88, 221
Operativni štab za uničevanje tolpe
XVIII. vojnega okrožja 88, 222, 281
Orehok 174
Orešje 451
Orlaka 399
Orlje 511–513
Ortnek 191, 192, 195
Osolnik (V. in M.) 71, 192
Osolnik Bogdan 62
Osredek (Velike Lašče) 71
Osredkar Karel-Dimež 49
Ostri vrh 461
Osvobodilna fronta slovenskega naroda
11, 23, 59, 63, 66, 74, 75, 85, 88–90, 136,

155, 205, 208, 220, 241, 281, 284, 385,
301, 389, 398, 405, 409, 529, 538
Otavnik Leo-Leč 375, 379
Otočec 47, 71
Ozalj 97, 98, 122–124, 178, 179, 186, 291,
292
OZNA (oddelek za zaščito naroda) 351

P

Pavlin Mile 6, 83, 87, 88, 127, 143, 207,
238, 250, 277, 289, 290, 317, 329, 330,
331, 381, 395, 400, 447, 453, 504, 516,
525
Pavšič Vladimir-Matej Bor 6, 373, 374
Pecolar Zmago 334
Pečice 452
Pečka (kota 912) 502–504
Pegam Ludvik 346
Pegan Alojz-Lujo 399
Pehaček Rade 20, 22, 24, 54, 199
Pelazzi (italijanski polkovnik) 31–33, 35
Peloponez 58
Penca Jože 352
Perović Radoje 347, 368
Peskar Jože 190, 420, 437, 480, 492
Peščenik 177, 301, 302, 510
Petelin Stanko-Vojko 6, 67
Peterlin Ernest 394
Picelj Ivan-Jon 168, 383, 384
Pijava gorica 177, 235, 238, 240, 244, 245,
248
Pijavice 452
Pintarič dr. Ivan 361
Pirc Vito 352
Pirc Vladimir 350
Prjevec Anton-Marko Belin 348, 349
Pirkovič Franc-Čort 62
Pisarovina 469
Pišot dr. Václav 362
Pivka 410
Planina 510
Pleskovič Alojz 357
Pleše Jože 335
Plešivica (Gradnec) 494
Plešivica (Žužemberk) 97
Pleterje 32, 38, 43
Plos Franc-Lado 342
Podbočje 43
Podbrdo 87
Podbukovje 411
Podgozd 362
Podgrad 96, 165, 225, 229, 408, 429, 438,
440, 445, 450, 461, 468, 474, 475, 492

Podhosta 336, 468, 502–504
Podklošter 58
Podkum, glej Sv. Jurij pod Kumom
Podlipoglav 512
Podljuben (M. in V.) 475, 492
Podlogar Rudi 399
Podobnik Milan 6, 334, 352
Podravčič Jure 366
Podstene 507
Podstenice 78, 504
Podturn 25, 129, 504, 505
Poganek 224, 412, 414, 415, 416, 437, 519,
557
Pogljajen Franc-Kranjc 412, 416, 421,
472, 479
Polhograjski Dolomiti 46, 115, 282, 422
Polica 136, 241, 513
Polič Zoran 298
Politični oddelek 15. divizije 370, 371,
381, 383, 384
Politoddel 15. divizije, glej Politični od-
delek 15. divizije
Poljane (zdaj Kočevske Poljane) 25, 78
Poljane (Primskovo) 482
Polki:
italijanski:
6. artilerijski 67, 76
nemški:
1. donski 304
1. rezervni lovski 293, 304
1. SS tankovski grenadirski 116,
124–126, 132, 133, 136, 141, 155
3. kubanski 304
13. SS policijski 250, 460, 461, 464,
465, 469, 470, 475
14. SS policijski 116, 123, 188, 196,
227, 230, 232, 236, 250, 261, 287,
409, 428, 434, 437, 439, 440–442,
445, 454, 459, 460, 464, 465, 470,
488
17. SS policijski 137, 496, 499,
502–504, 508, 511
19. SS policijski 69, 70, 87, 94, 101,
116, 122, 132, 136, 154, 188, 191,
196, 261, 478, 480, 488, 496, 508,
511
21. tankovski grenadirski 116
25. SS policijski 488, 496
112. artilerijski 116, 122, 132, 136
131. grenadirski 116
132. grenadirski 116
134. grenadirski 116
138. rezervni 58, 71
194. grenadirski 116
303. tankovski grenadirski 116,
123, 124, 133, 136, 138
314. tankovski grenadirski 116,

- 124, 125, 133, 134, 136, 138, 142,
 170, 178–185, 187, 285
 901. tankovski grenadirski 116,
 124, 126, 129
 »Admond« gorskih lovcev 116, 124,
 128
 »Variagov« (ROA) 464, 476, 477,
 479, 488, 494, 496, 497, 503
 Polom 472, 488
 Polšnik 94, 102, 108, 109, 270, 418
 Ponikve (D. in G.) 44, 78
 Ponikve (Videm-Dobrepolje) 65, 276
 Ponomarenko Stane 331
 Popič Alojz 516
 Popivoda Pero 62, 86, 107, 198, 199, 245,
 311, 388, 403, 411, 416
 Postojna 58, 59, 510, 515
 Potočar Franc-Campa 49, 345
 Potočar Janez 352
 Potočar Stane-Lazar 25, 32, 62, 518
 Potok 474
 Potov vrh 171, 209
 Prapreče 475
 Prečna 75, 233
 Preddvor 516
 Predole 175, 176
 Prekopa 125, 142
 Preljina 197
 Premru Alojz 319
 Preska 94, 108, 109, 270, 387, 418
 Prevoje 54
 Prevole 480
 Prezid 122, 128, 506
 Prežganje 418
 Pribišje 444, 446, 447, 450
 Prigorica 362
 Pri cerkvi (zdaj Pri cerkvi – Struge) 493,
 494
 Prijatelj Marjan 6, 368
 Prilozje 127
 Primča vas 488
 Primorska 11, 12, 20, 58, 60, 73, 82, 85, 86,
 98, 115–119, 160, 166, 180, 186, 199,
 206, 209, 221, 464, 506, 515, 527, 541,
 542, 552, 553
 Primož 472, 476, 486–488, 491, 494, 500
 Primožič 377
 Primskovo 411, 413, 414, 434, 435, 482
 Pugled 46
 Pulj 112
 Pusti Javor 94
 Pušenjak Rudolf 330, 331, 368, 489
- R**
- Raapke Wihelm 58
 Račje selo 423
 Račna 139, 192, 236
 Radatoviči 122, 127, 135
 Radeče 99–103, 105, 106, 108, 111, 112,
 122, 270
 Radlje 300
 Radna vas 44
 Radohova vas 37, 38, 48, 71, 94, 286, 434
 Radomlje 515
 Radovica 127, 309, 310
 Radovič Matija 352
 Raduha 140, 442
 Radulja 109
 Rainer dr. Fridrich 88, 221
 Rajer Alojz-Miško 6, 340, 350
 Rajndol 507
 Rakek 186, 191, 272, 275, 279, 291, 292,
 395, 398, 401
 Rakitnica 192
 Rakitniška planota 118
 Rakovnik 48, 70
 Rangus Jože 352
 Rašica (Velike Lašče) 192–194, 240, 276
 Ratje 302, 306, 488
 Rdeča armada 202, 208, 506
 Rdeči kamen 499–503
 Reber (Žužemberk) 35, 252, 257, 407,
 426, 461
 Rebolj Dušan-Bor 168
 Rebrnak dr. Franc 365, 366
 Reka 59, 66, 67, 71, 117, 506
 Repče 31
 Repič Joško 352
 Ribičič Mitja – Ciril 50, 67
 Ribnica 38, 73, 185, 191, 195, 207,
 241–243, 245–249, 253, 262, 266, 271,
 289, 300, 302, 422, 425, 436, 451, 460,
 508, 509, 530, 533
 Ribniška dolina 10, 186, 187, 191, 243,
 249, 253, 282, 475
 Rifelj Stane 323, 327
 Rigelj 129
 Rihpovec 44, 451
 Rim 8, 10, 57, 58, 220
 Rob 276
 Robič Vekoslav 383
 Robotti Mario 8, 9
 Rojc Marija-Fatima 361
 Roje 455
 Rojšek Franc-Jaka 137, 518
 Rolih Jože-Ciril 330, 331
 Rommel Erwin 106
 Romunija 198
 Rosalnice 306, 307
 Rossana Rafaele 22
 Rösener Erwin 87, 94, 111, 220, 222, 227,
 281, 283, 304, 392, 438, 469, 493
 Rozman Franc-Stane 19, 24, 26, 39, 82,

198, 267, 268, 285, 288, 299, 423, 564
 Rožman dr. Gregorij 88, 221, 222
 Ruperc vrh 171
 Rupnik Lev 88, 175, 222, 395, 511, 542
 Rupnik Vuk 66, 69, 88, 154, 175, 392–394,
 444, 446
 Ržišče (Kostanjevica) 174

S

Sadinja vas (zdaj Sadinja vas pri Dvoru)
 180, 407, 461, 467–469, 471, 479, 494,
 495, 549
 Saje Franc 375
 Saje Jože 397
 Saje Ljudmila-Maruš 6, 82, 123, 371,
 372, 384
 Saje Marija 363
 Sajovic Miroslav 365
 Samobor 96, 97, 124
 Sava (r.) 40, 45, 47, 48, 50, 68, 82, 90, 91,
 95, 96, 98–101, 103, 104, 106, 108, 109,
 111, 113, 114, 125, 130, 143, 320, 344,
 355, 412, 414–416, 419, 422, 423, 436,
 456, 457, 467, 469, 481–486, 492, 511,
 514, 523, 536, 547, 550, 558, 560
 Sava (železniška postaja) 423
 Savinjska dolina 514
 Savnik Dušan-San 375, 378
 Schmitz, nemški kapetan 425, 426, 436,
 454
 Schumacher Erich 283, 392, 423,
 424–426, 444, 470, 472, 473
 Seč (Stari log) 332
 Sekirnik Janko-Simon 50, 67, 450
 Sela (zdaj Sela pri Hinjah) 494, 500, 502
 Sela (pri Jugorjih) 169
 Sela (Stopiče) 228
 Sela pri Šumberku 31, 33, 34, 36–39, 43,
 44, 68, 71, 72, 139, 140, 191, 397, 398,
 406, 407, 410, 419, 420, 422, 434, 436,
 460, 543, 556, 564
 Selič Jože-Boštjan 342
 Seliškar Tone 81
 Semič 124, 126, 174, 178, 439, 442–444,
 446
 Semič Stanko-Daki 199, 292, 389, 518
 Sevnica 44, 46, 90, 100, 104, 105, 108, 109,
 111, 113, 518
 Sicilija 21, 22, 58
 Simčič Branko-Tom 373, 374
 Simčič Vladoša 373
 Sinovica 246
 Sintič Zvone 373–377
 SKOJ 56, 370, 371, 383, 384, 385, 432
 Slamna vas 307, 310

Slapničar Jože 322, 353, 354
 Slivnica (gora nad Cerknico) 300
 Slovenija 6, 7, 9, 12, 15, 16, 19–22, 25, 26,
 38–41, 43, 44, 46, 51, 53, 59, 60–63, 65,
 66, 68, 71, 73, 76, 86, 96, 98, 104, 106,
 111, 115, 117, 119–121, 127, 142, 147,
 148, 152, 154, 156, 158, 166, 172, 174,
 184–186, 189, 195, 197, 198, 201, 220,
 221, 222, 256, 260, 271, 273, 274, 280,
 284, 291, 293–295, 298, 299, 304–306,
 308, 316, 320, 324, 336, 338, 355, 356,
 363, 365, 369, 377, 381, 386, 394, 419,
 422, 430, 438, 463, 464, 468, 491, 492,
 505, 508, 515–517, 522, 523, 526–528,
 530, 534, 538, 540, 541, 548, 559
 Slovensko primorje, glej Primorska
 Sluga Zlata 6
 Slunj 172
 Smolenja vas 224
 Smrke Ciril 335
 Smuka 136, 335, 425, 480, 488, 500, 502
 Snežnik 506
 SNOS 377, 405
 Sodišče vojaško 7. korpusa, senat pri 15.
 diviziji 368
 Sostro 122, 511, 512
 Sošice 96, 127
 Soteska 26, 133, 134, 158, 181, 230, 253,
 256, 258, 332, 478, 503, 504
 Sovjetska zveza 198, 208, 286
 Sovodnik Franc 330
 Split 505
 Spodnja Slivnica 403
 Spodnja Stajerska 106, 539
 Srbija 38, 382
 Srebrniče 62
 Stante Peter-Skala 259
 Stamenkovič Miroslav 394
 Stara gora (Žužemberk) 52, 491, 500, 502
 Stare žage 437, 504
 Stari Log 43, 263, 302, 426, 470, 471, 499,
 500, 502
 Stari trg 123, 300, 301, 398
 Stative 291
 Stavča vas 257, 323, 329, 353, 468, 476,
 519
 Stehanja vas 460
 Steindl Franz 111, 122, 132
 Stepančič Miroslav 6, 72, 151, 336, 341,
 342, 344–347, 352, 353, 356, 357, 367,
 370, 372, 380, 381, 383
 Stična 69, 72, 274, 286–288, 290, 301, 392,
 396, 398, 400, 403, 433–435, 465, 469,
 484, 488
 Stojdraga 95, 97, 98, 105, 114
 Stopiče 71
 Stranska vas (zdaj Stranska vas pri Žu-

žemberku) 181, 340, 399, 400, 406, 407,
468, 470, 474–479
Straža (G. in D.) 26, 67, 68, 198, 253, 261,
302, 409, 428, 452
Stritar Bogdana 373, 374
Stritar Jože 375–379
Stritar Nada 373, 374
Strle Franci 21, 529
Strle Nino 371
Strugar Vlado 58
Suhadol (D. in G.) 225
Suha krajina 22, 37, 43, 68, 136, 137, 152,
168, 172, 181, 185, 191, 250, 252, 253,
256, 266, 282, 288, 292, 301–303, 306,
310, 313, 318, 341, 342, 355, 395, 396,
425–427, 433, 437, 454, 455, 461, 463,
465, 466, 469, 471, 475–477, 482, 484,
486–491, 493–496, 499, 501, 504, 505,
533, 540, 542, 544, 551, 558, 560, 562
Suhor (Metlika) 25, 43, 86, 124, 126, 140,
306, 398
Sušak 88, 221, 506
Sušice (D. in G.) 184, 363
Sv. Ana (Mirna peč) 52, 65, 267, 453, 454
Sv. Anton (Zdenska vas) 239
Sv. Duh (Višnja gora) 196
Sveta Nedelja 172
Sv. Florjan 492
Sv. Gregor 181
Svibno 108, 111, 112, 418
Sv. Jana 303
Sv. Jurij pod Kumom (zdaj Podkum)
102, 108, 109, 242
Sv. Katarina 400, 494
Sv. Križ pri Litiji (zdaj Gabrovka) 43,
47–49, 71, 94, 95, 100, 101, 112, 122,
133, 134, 145, 171, 256, 372, 397, 434,
437, 453, 467, 468, 482, 543
Sv. Lenart 512
Sv. Peter 28, 502–504
Sv. Rok (Velike Lašče) 193, 452
Sv. Trije kralji (zdaj Vrh nad Rovtami)
74

Š

Šalka vas 444, 508, 509
Šaranović Milovan 13, 20, 22, 24, 25, 38
Šarli Karel 371, 372
Šemerđ Hamdija 375, 379
Šentrupert 48, 70, 133, 405, 452
Šentvid pri Ljubljani 37, 58, 352, 496
Šentvid pri Stični 136, 273, 280, 285–290,
301, 392, 396, 398–400, 411, 423, 425,
432–437, 453, 454

Šepec Avgust 330
Šilih Niko 64, 83
Škocjan 47, 71, 100, 101, 104, 110, 162,
164, 183
Škof Vinko 334
Škofja Loka 395
Škoflje 434
Škofljica 72, 81, 177, 179, 195, 196, 235,
236, 238, 240, 241, 281, 397, 403, 474
Škrli Stane 6, 372, 408, 416, 450, 515
Škufca Tomaž-Gandi 339
Škulj Boris 341
Šmarje pri Ljubljani (zdaj Šmarje-Sap)
68, 72, 177, 241, 248, 362, 374, 403, 513
Šmarjeta 39, 45, 126, 232, 405
Šmartno pri Litiji 94, 95, 100, 436
Šmicberger Djuro 6, 373, 374–376, 378,
380
Šmihel pri Novem mestu 224, 269, 272,
408
Šmihel (Žužemberk) 397, 477
Šmilk 107
Šobar Milka 518
Šoštarč Lojze-Peter 6, 371, 372, 384, 385
Španija 9
Špilerjeva špica 228
Šramel Franc 377
Štajdohar Alojz 353
Štajerska 11, 12, 20, 50, 60, 70, 76, 81, 82,
87, 95, 112, 135, 142, 144, 166, 180, 185,
186, 198, 206, 207, 221, 261, 284, 317,
412, 419, 420, 453, 454, 456, 464, 467,
481, 486, 496 506. 514–516, 527, 529,
542, 560
Štalcerji 507
Štampetov most 111, 273–280, 286,
288–300, 336, 416, 523, 524, 535, 548,
557, 560
Štimac Vladimir 6
Št. Janž (zdaj Šentjanž) 88, 103, 122, 418,
452, 453, 455, 456
Št. Jernej (zdaj Šentjernej) 70, 71, 90,
142, 249, 269, 270, 408, 409, 428, 439,
442, 530
Št. Jurij pri Grosupljem (zdaj Podtabor)
236
Št. Lovrenc (zdaj Šentlovrenc) 46, 250
Štok Ivo 348
Štrukelj Ivan-Hrast 77
Šturm France 373
Šubašič dr. Ivan 371, 410
Šubic Miran 368
Šumak Drago 368
Švajncr Demeter-Dev 368, 375, 379,
399
Švara Dušan-Dule 30

T

Tanasković Rajko 25, 40, 41, 50, 54, 77,
86, 99, 140, 151, 152, 155, 197, 242, 291,
308, 531
Tanča gora 25, 129
Tarman Ivo 350
Taufel Karel-Sali 238
Teater frontni, glej gledališča frontno
Temenica 72, 122, 433
Temeniška dolina 43, 72, 121, 122, 130,
134, 142, 178, 452
Težka voda (D. in G.) 174, 176, 225, 228,
310, 313, 442
Tihaboj 45
Timm, nemški kapetan 470
Tiran Jože 373
Tivadar dr. Jože 6, 358, 360, 473
Tlaka 142, 457
Tolčane 419
Tomažja vas 86
Tomič 470
Tominec Milan 6, 331, 332, 341, 345, 377,
387, 388, 444, 447, 448, 497, 516
Tomše Bogdan 380
Tomše Jože 335
Tomšič Vida 371
Topla Reber (D. in G.) 365, 495, 499, 500,
502
Trbinec 452
Trbovlje 111, 562
Trebča vas 406, 407
Trebelno 39, 42–45, 48, 50, 86, 109, 120,
141, 156, 159, 230, 232, 250, 252, 261,
262, 268, 372, 404, 405, 418, 419, 519
Trebneje 22, 23, 30–32, 34, 35, 44, 46–48,
51, 52, 64–72, 74, 75, 96, 102, 125, 132,
133, 134, 136, 141, 146, 157, 159, 160,
165, 168–170, 182, 184, 185, 187, 188,
230, 232–234, 243, 250, 252, 253, 256,
261–266, 268, 271, 272, 282, 286, 294,
296, 298, 374, 405, 423–427, 454, 467,
518, 519, 530, 547, 556, 559
Tribučje 320
Trnovec 43
Trnovski gozd 116, 118, 552
Troščine 136
Trst 87, 221, 274, 464, 506, 510
Trška gora 126, 132, 141, 159, 165, 175,
225, 226, 229, 232, 233, 234, 235, 241,
242
Trup Franc 330
Tržišče 70, 74, 101, 103, 112, 124, 141, 243,
268, 269, 272, 276, 404, 433, 437
Tuji grm 95
Turjak 71–73, 88, 177, 192, 195, 235, 238,
240, 246, 362, 555

Turn (grad) 484
Turner Franc-Kostja 211, 255

U

Učakovci 172
Uhan Vinko 352
Umberger Franci 363
Urbančič Dina 361
Uršna sela 96, 127, 165, 171, 174, 176, 183,
184, 187, 215, 306, 310, 430, 441, 442,
444, 446, 447, 450
Ušivec 492

V

Valentič Vida 372
Valič Aleksander 6, 377
Valična vas 31, 419
Vamberger Marko 399
Vardijan Ivan 352
Vavta vas 184, 374, 474
Velenje 514
Velika gora 118
Velika Loka 49, 75, 397, 423, 455
Velika Preska, glej Preska
Velike Lašče 174, 177, 185, 191–195, 233,
235, 236, 238–241, 245, 246, 248, 253,
261, 262, 266, 300, 422, 425, 436, 454,
460, 465, 476, 480, 484, 488, 510
Velike Poljane 261, 510
Velike Vrhe 137, 140
Veliki Cirknik 142
Veliki Gaber 287, 396, 423, 453, 454, 457,
459, 484, 493
Veliki Kal (Mirna peč) 188
Veliki Podljuben 228
Veliki Slatnik 174, 176, 188
Verd 275
Verdun (zdaj Verdun pri Uršnih selih)
224
Verlič Jože 360
Vesela gora 452, 453
Vesel Peter 368
Veseljko Fran 380
Videm (Krka) 136, 148, 196, 207, 301, 302
Vidmar Ciril 331
Vidmar Nande 374
Vidmar Marija 375, 376
Vidmar Tone-Luka 39
Vinica 22, 25, 122, 123, 128, 129, 145, 171,
294, 505, 507, 519
Vinja vas 229, 250, 461, 468

Vinji vrh 47, 110
 Vinkov vrh 406, 419, 422, 426, 437, 461,
 467, 475–479, 493–495, 499, 547, 549
 Vinkšelj Ivan-Sin 368
 Vipotnik Janez 6, 27, 199, 211, 245, 357,
 383, 448
 Visejec 484
 Višnja gora 90, 91, 93, 112, 130, 168, 177,
 196, 233, 235, 236, 242, 256, 273, 285,
 286, 288–290, 301, 302, 392, 403, 411,
 421, 422, 425, 433, 435, 436, 454, 510,
 541, 547
 Vivodina 123, 292, 469
 Vnanje gorice 388
 Vodenice 169, 171
 Vodice (Gabrovka) 484
 Vojaške šole NOV Slovenije:
 oficirska glavnega štaba Slovenije
 127, 201, 299, 305–307, 324, 335,
 336, 354, 531
 podoficirska glavnega štaba Slovenije
 299
 podoficirska 7. korpusa 335, 336, 342,
 351, 377, 448
 podoficirska 15. divizije 341, 342
 podoficirska 18. divizije 342
 Vojno področje: dolensko 398, 420, 467
 Vojnovič Aleksandar-Vojin 389, 482
 Vokič 79
 Volčje jame (Žužemberk) 31
 Vovko Franc 331
 Vozenk (Drušče) 104
 Vrančič Miroslav 81
 Vrbovec 170
 Vrečko Zvonimir-Tinč Gojčič 25, 52, 211
 Vrh (Ribnica) 510
 Vrh (Trebelno) 373
 Vrh (Žužemberk) 419, 422, 454, 487
 Vrhok 95
 Vrhovni štab NOV in POJ 16, 17, 20, 25,
 41, 86, 189, 273, 280, 286, 303, 304, 370,
 374, 422, 481, 487, 522, 531, 535
 Vrhtrbnje 31, 264, 426
 Vrišček Vojo 363
 Vrišček (kota 574) 480, 487–489
 Vrzenec 511, 513
 Vučnik Lado 347
 Vukovci 21

W

Weichs von, Maximilian 104
 Wilson 280

Z

Zabrdje 451
 Zabukovje 451, 452
 Zadolje 192
 Zafara (Žužemberk) 23, 28, 30, 32–36,
 253, 258, 259, 399, 407, 419, 426, 461,
 468, 478, 479
 Zagorc Jože 342
 Zagorc Martin 352
 Zagorje ob Savi 110, 482, 515
 Zagozd 242
 Zagrad 107
 Zagradec 71, 182, 253, 302, 406, 407, 420,
 421, 460, 478, 479, 536
 Zagreb 40, 43, 90, 123, 291, 303, 312, 389
 Zahorik Franc 352
 Zalisec 460, 461
 Zalog 514
 Zalokar Feri 375, 378, 379
 Zameško 133
 Zaplaz 43, 404, 405, 452, 543
 Zapotok 88
 Zavrh (Polšnik) 270
 Zavrh (Sela pri Šumberku) 31, 109, 399,
 400, 407
 Zbure 71, 122, 451
 Zdenska vas 138, 196, 224, 233, 235, 236,
 238–241, 246, 261, 276, 288, 403, 411,
 547
 Zdihovo 507
 Zgonc Anton-Vasja 93
 Zidani most 87, 90–101, 113, 117, 274, 545
 Zornada Franc-Frenk 41, 137, 211
 Zorkovac 291
 Zorzut Miloš 376

Ž

Žabja vas 76, 155, 158
 Žabjek (Velika Loka) 397
 Žalna 72, 92, 411
 Žaloviče 168
 Žarn Andrej 346, 347, 399
 Ždinja vas 175
 Železno 460
 Želimlje 120
 Žeslin Vlasta 359
 Žigon Ivanka 361
 Žitnik Alojz 330
 Žitnik Franc 354, 399
 Žiža Peter 360
 Žlebič 191, 192, 195
 Žnidaršič dr. Ludvik 360, 363
 Žokalj Alojz-Džidži 72, 82, 211
 Zonta Luka 329

Žukovo 510

Žumberk 95, 112, 118, 120, 124, 125, 127,
128, 133, 180, 291, 303–306, 308, 309,
311, 312, 336, 515

Župančič Jože 375

Žužemberk 21–23, 26, 28–34, 36, 37, 39,
43, 54, 67, 71, 75, 96, 132, 133, 134, 136,

159, 161, 168, 181, 182, 185, 199, 243,
250, 252–261, 264, 266, 270–272, 286,
295, 317, 318, 336–400, 405–407,
419–422, 425–427, 436, 437, 460–463,
465, 468–471, 473–479, 488, 494, 495,
500, 502, 518, 519, 528, 530, 536, 541,
547, 556, 577

VSEBINA

	Stran
Uvodna beseda	5
PRVI DEL – USTANOVNO OBDOBJE	7
1. poglavje – USTANOVITEV	7
Razlogi za ustanovitev divizij	7
Ustanavljanje	12
2. poglavje – KRSTNI OPERACIJI	21
Žužemberk	21
Sela pri Šumberku	36
Rušenje dolenskih komunikacij	40
3. poglavje – PODOBA DIVIZIJE OB KAPITULACIJI ITALIJE	53
DRUGI DEL – TRI OPERACIJE	57
4. poglavje – KAKO UKROTITI PORAŽENCA?	57
Kapitulacija	57
Razoroževanje	63
Burna rast 15. divizije	74
5. poglavje – DIVIZIJA OGROŽA ZIDANI MOST	87
Moč nemškega sovražnika	87
Divizija stopnjuje aktivnost	90
Ofenzivni zalet do Save	99
6. poglavje – VELIKA NEMŠKA OFENZIVA	115
Nekatere značilnosti	115
Partizanska vojska se pripravlja	119
Wolkenbruch I	121
Wolkenbruch II	132
Wolkenbruch III	136
Posledice	141
Kako se upirati sovražniku v velikih ofenzivah?	147

TRETJI DEL – ODSTRANJEVANJE POSLEDIC	149
7. poglavje – POSKUS OSVOBODITVE NOVEGA MESTA	149
Odstranjevanje posledic nemške ofenzive	149
Novomeška postojanka	154
Prvi napad	155
Drugi napad	158
Analiza in ocene	160
8. poglavje – BLOKADA	163
Bojne zasnove	163
Posebne akcije	166
Prva faza bojev in akcij na blokadi	169
Druga faza	172
Tretja faza	179
Četrta faza	186
Blokada – izjemen taktični prijem	188
Na kočevski komunikaciji	189
9. poglavje – POVELJEVANJE IN POLITIČNA IZGRADNJA	197
Poveljevanje	197
Politična izgradnja	202
ČETRTI DEL – OFENZIVNI POLET	219
10. poglavje – NA RAZNIH BOJIŠČIH	219
Sovražnik	219
Nadaljevanje blokade	223
Javorovica	226
Srditi boji	228
Trška gora	229
Okrepitev bojov na kočevski komunikaciji	235
Zdenska vas	236
Podpora napadom na Ribnico	241
11. poglavje – OSVAJANJE POSTOJANK	243
Operacija za osvajanje ribniške postojanke	244
Odgovor na sovražnikov vdor na Dolenjsko	250
Žužemberk	253
Trebnje	263
Mirna peč	265
Petnajsta brigada na blokadi	269
Sklepna ocena ofenzivnega poleta 7. korpusa	271
12. poglavje – ŠTAMPETOV MOST – KRIŠKA VAS	273
Petnajsta divizija uniči Štampetov most	273
Krepitev slovenskega domobranstva	281
Boji okoli novih postojank	285
Kriška vas	288
13. poglavje – UNIČENJE USTAŠKE POSTOJANKE BOSILJEVO	291
Bosiljevo	291
Boji Gubčeve brigade na Notranjskem	299
Krepitev aktivnosti bataljonov slovenskega domobranstva	301
14. poglavje – BITKA ZA BELO KRAJINO	303
Nekaj ponovitev o sovražnikovih namerah	303
Vdor v Metliko	304

PETI DEL – SESTAVA PETNAJSTE DIVIZIJE	315
15. poglavje – TEMELJNE IN POSEBNE ENOTE PETNAJSTE DIVIZIJE	315
Temeljne enote	315
Posebne enote	322
16. poglavje – ŠTAB	343
Razvoj	343
Odseki operativne dejavnosti	346
17. poglavje – OSKRBA	354
Intendantura	354
Saniteta	358
Veterina	364
Razni odseki, službe, organi	366
18. poglavje – ORGANI POLITIČNE IZGRADNJE IN POVELJSTVO	369
Politkomisariat	369
Politični oddelek	370
Propaganda	372
Divizijski partijski komite	380
Poveljstvo	386
ŠESTI DEL – SOVRAŽNIK OBVLADA DOLENJSKO	391
19. poglavje – BOJI NA DOLENJSKIH KOMUNIKACIJAH	391
Razmere na operacijskem območju 15. divizije	391
Napadalnost slovenskih domobrancev	396
Kako obvladati domobranske bataljone?	401
Železniški most pri Litiji	409
20. poglavje – RAZNA BOJIŠČA	419
Domobranci napadajo iz stiškega vozlišča	419
Sovražnikova ofenzivna operacija	424
Dvanajsta brigada na Gorjancih	427
Napad na stiško vozlišče	430
Sovražnikov vpad v Belo krajino	436
21. poglavje – BOJ ZA OBČINE	447
Ocena moči in sposobnosti	447
Nove naloge	450
Sovražnik utrjuje Občine	453
Končno: napad na Občine	457
SEDMI DEL – SKLEPNE OPERACIJE	463
22. poglavje – BOJI V SUHI KRAJINI	463
Razmere in načrti	463
Premestitev bojov v Suho krajino	466
Boji za Stransko vas pri Žužemberku	474
23. poglavje – UMIK NA KOČEVSKI ROG	481
Pohod k Savi	481
Uspeh v Suhi krajini	486
Na Gorjancih	491
Umik na Kočevski Rog	493

24. poglavje – ZMAGOVITI POHOD	506
Preusmeritev	506
Osvoboditev Kočevja	507
Ljubljana na pragu svobode	510
Razpustitev 15. divizije	515
Petnajsta divizija v ljudski zavesti	517
OSMI DEL – IZKUŠNJE IN VEŠČINA	521
25. poglavje – O RASTI PETNAJSTE DIVIZIJE	522
Ustanovitveni problemi	522
Bojna moč divizije	525
Organizacija in razvoj	535
26. poglavje – PARTIZANSKA TAKTIKA	537
Korenine	537
Protipartizanska taktika	540
Napad	544
Obramba	550
Pohodi in manevri	557
Sklepne misli	561
27. poglavje – BOJNI DUH	563
DEVETI DEL – PRILOGE	567
Barvne skice	569
Seznam poveljniške sestave 15. divizije	583
Kazalo osebnih in krajevnih imen, vojaških enot in ustanov	585

Knjižnica NOV in POS 45 – Ureja komisija za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije – Predsednik Zdravko Klanjšček – Lado Ambrožič – Novljan: PETNAJSTA DIVIZIJA – Rokopis je odobrila komisija za zgodovino na seji dne 25. marca 1983 – Strokovna recenzenta Stanko Petelin-Vojko in Miroslav Stepančič – Lektorica prof. Alenka Konc – Opremil Jure Jančič – Tehnično uredil Srečko Mrak – Skice izdelal Vladimir Štimac – Izdali in založili Založba Borec, zanj Vladimir Beznik in Partizanska knjiga, zanj Jaroslav Skrušny – Natisnila in vezala tiskarna Tone Tomšič – Ljubljana 1983

Knjiga je izšla s pomočjo Kulturne skupnosti Slovenije